K. MARX

B. ENGELS

SPISY

12

229/62 11.12.62

PROLETÁŘI VŠECH ZEMÍ, SPOJTE SE!

VYDÁVÁ SE NA ZÁKLADĚ
USNESENÍ ÚSTŘEDNÍHO VÝBORU
KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA

K. MARX
B. ENGELS
SPISY

SVAZEK

12

1962
NAKLADATELSTVÍ
POLITICKÉ LITERATURY
PRAHA

Z fotokopií listů „New-York Daily Tribune", „People's Paper" a „Free Press" přeložili Hana Glaserová, Robert Miller, Dana Starnovská a Jiří Starý. Upořádáno a redigováno podle Marx - Engels, Sočiněnija, izdanije vtoroje, tom 12, Gospolitizdat, Moskva 1958.

PŘEDMLUVA

Dvanáctý svazek Spisů Karla Marxe a Bedřicha Engelse obsahuje práce, které napsali od dubna 1856 do ledna 1859. Převážná většina článků zařazených do tohoto svazku byla uveřejněna v tehdy pokrokových amerických novinách „New-York Daily Tribune". Několik článků bylo otištěno v anglickém chartistickém listu „The People's Paper" a v londýnském „Free Press"; některé z nich vyšly zároveň v „New-York Daily Tribune".

Období, o němž pojednávají Marxovy a Engelsovy práce zařazené do tohoto svazku, je začátkem konce onoho „památného desetiletí" (Marx), které následovalo po porážce revoluce z let 1848—1849 a vyznačovalo se jednak bouřlivým rozvojem světové kapitalistické ekonomiky, jednak temnou politickou reakcí v Evropě. Nejdůležitější událostí tohoto období byla krize z let 1857—1858, první světová hospodářská krize v dějinách kapitalismu, která zachvátila všechny velké evropské země i USA.

Marx i Engels se na období evropské reakce z padesátých let dívali vždy jen jako na přechodnou etapu, jako na „oddech", který dějiny poskytly staré buržoazní společnosti. Byli pevně přesvědčeni, že vítězství kontrarevoluce nebude mít dlouhé trvání a ani v nejtemnějších dnech reakce nepřestávali věřit, že v Evropě se brzy vzedme nová revoluční vlna. V blížící se hospodářské krizi viděli předzvěst celoevropské revoluce, neboť oživí národně osvobozenecký boj a přiblíží proletářskou revoluci v nejvyspělejších evropských zemích. Už na začátku padesátých let, když zakladatelé marxismu po potlačení revoluce z let 1848—1849 hodnotili výsledky revolučního hnutí, dospěli k závěru, že „*nová revoluce je možná jen jako následek nové krize*" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 7, čes. vyd.

1959, str. 471). Všestranný rozbor ekonomického i politického vývoje Evropy a Ameriky po revoluci z let 1848—1849 je ještě víc utvrdil v názoru, že hospodářské krize jsou jedním z nejmocnějších faktorů při vzniku revoluční krize.

V druhé polovině padesátých let byla v podstatě zformována revoluční marxistická teorie. Byly v hlavních rysech vypracovány filosofické i politické ideje marxismu, byla zformulována řada výchozích tezí marxistické politické ekonomie. Na základě materialistického pojetí dějin, podle něhož je v dějinách společnosti rozhodující vývoj společenské výroby, považovali Marx a Engels za zvlášť důležité, aby proletariát měl ucelenou ekonomickou teorii odhalující zákony pohybu kapitalistické společnosti a její revoluční přeměny v socialistickou společnost. Když nastala hospodářská krize, po níž měla podle mínění vůdců proletariátu přijít nová revoluce v Evropě, začal se Marx od října 1856 ještě intenzívněji zabývat svými ekonomickými studiemi.

V srpnu 1857, kdy krize vrcholí, začíná Marx psát své velké ekonomické dílo a používá přitom materiálů, které nasbíral v předchozích letech. Doplňuje tyto materiály, zčásti je přepracovává a chystá se vydat své ekonomické dílo v šesti knihách. Původní varianta úvodní části této práce se dochovala v podobě obsáhlých ekonomických rukopisů z let 1857—1858, které roku 1939 vydal německy Institut marxismu-leninismu při ÚV KSSS pod názvem, který jim dala redakce, „Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie (Rohentwurf) 1857—1858". Tyto rukopisy obrážejí etapu formování Marxova ekonomického učení, jeho kritiky buržoazní politické ekonomie a zkoumání zákonitostí kapitalistického způsobu výroby. Je tu vypracována řada důležitých tezí ekonomické teorie marxismu, které Marx později rozvinul ve všech třech dílech „Kapitálu", základního díla marxismu, a v „Teoriích o nadhodnotě". V rukopisech z let 1857–1858 vyložil Marx v hlavních rysech základy své teorie nadhodnoty, která je úhelným kamenem marxistické politické ekonomie.

V srpnu až září 1857 vznikl také koncept Marxova „Úvodu" ke zmíněnému ekonomickému dílu, které však nebylo realizováno podle původního plánu. „Úvod" sice není dokončen, ale obsahuje

hluboké myšlenky a má sám o sobě velkou vědeckou hodnotu. Marx tu vysvětluje samu podstatu předmětu politické ekonomie, rozebírá problém vzájemné souvislosti a vzájemného působení mezi výrobou, rozdělováním, směnou a spotřebou a ukazuje přitom rozhodující úlohu výroby v ekonomickém životě společnosti. Především obsahuje „Úvod" charakteristiku marxistické metody politické ekonomie. Jsou tu také pozoruhodné výroky, které rozvíjejí a konkretizují marxistické učení o řadě společenských jevů, zejména důležité poučky o specifických zákonech rozvoje umění jako jedné z forem společenského vědomí v určitých konkrétních historických podmínkách.

Od srpna 1858 pracuje Marx intenzívně na rukopise prvního sešitu první knihy svého ekonomického díla a používá k tomu příslušných částí ekonomických rukopisů z let 1857–1858. V lednu 1859 je tento sešit připraven k tisku a vychází v Berlíně pod názvem „Ke kritice politické ekonomie" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 13). Vydat další sešity se však Marxovi už nepodařilo. Později upouští od původního plánu ekonomických studií a vypracovává nový plán, který byl realizován v „Kapitálu".

Marx tedy v těchto letech usilovně pracuje na své ekonomické teorii, ale zároveň píše velmi mnoho novinových článků, v nichž reaguje na všechny důležité události a problémy mezinárodního života i vnitřní politiky evropských států. Revoluční publicistika, jedna z hlavních forem Marxovy a Engelsovy politické činnosti v období reakce, byla i v těchto letech hlavním prostředkem, jímž vůdcové proletariátu mohli revolučně působit na proletariát, upevňovat jeho třídní uvědomění a objasňovat mu jeho světodějnou úlohu jako hrobaře kapitalismu, jeho nejbližší úkoly při nastávajících revolučních přeměnách staré společnosti a základy proletářské strategie a taktiky.

Na začátku dvanáctého svazku Spisů je otištěn záznam Marxovy řeči pronesené 14. dubna 1856 na banketu uspořádaném na oslavu čtvrtého výročí chartistického listu „People's Paper". V tomto krátkém, ale obsahově neobyčejně bohatém projevu vykládá Marx názornou formou, srozumitelnou pro široké masy anglických dělníků, stručně podstatu svého revolučního učení. Rozpory buržoazní

společnosti, říká Marx, mohou být vyřešeny jen jediným způsobem, a to proletářskou revolucí, k níž nevyhnutelně a neodvratně spěje vývoj kapitalistických vztahů. Marx zdůrazňuje nezvratný fakt, že v buržoazní společnosti je proletariát jedinou důsledně revoluční třídou schopnou přetvořit starý svět. „... Mají-li nové síly společnosti správně působit, je jen třeba, aby je ovládli noví lidé –", říká Marx, „– a to jsou dělníci" (viz tento svazek, str. 30).

Značná část Marxových článků zařazených do tohoto svazku je věnována zkoumání vývoje světové hospodářské krize z let 1857–1858. Začíná studiem prvních a ještě málo patrných příznaků krize v oblasti úvěru a peněžního oběhu a zevrubně zkoumá, jak se krize projevila ve všech sférách hospodářství, hlavně v Anglii, ve Francii a v Německu. Marx se zajímal o to, jak se krize vyvíjí zejména v těchto tehdy nejvyspělejších kapitalistických zemích, protože on i Engels očekávali, že právě v těchto zemích vypukne proletářská revoluce.

Marxovy články o krizi obsahují celou řadu závažných teoretických zobecnění a závěrů odhalujících zákonitosti vývoje kapitalismu vůbec, a zejména v padesátých letech. Za jeden z charakteristických rysů této epochy označuje Marx horečné zakládání nových podniků a s tím souvisící burzovní spekulaci. Spekulace se zvlášť prudce rozbujela po skončení krymské války a brzy se stala všeobecnou krizí, neboť zachvátila postupně všechny hlavní oblasti hospodářského života kapitalistických zemí: sféru zápůjčního kapitálu, obchod, průmysl i zemědělství. Začala ve Francii a neobyčejně rychle se rozšířila v Německu. Postihla všechny víceméně hospodářsky vyspělé evropské země a USA. Už na podzim roku 1856, několik měsíců před příchodem hospodářské krize, předpovídá Marx správně, že tato všeobecná spekulační horečka musí nutně skončit všeobecnou krizí (viz články „Hospodářská krize v Evropě", „Peněžní krize v Evropě" a „Příčiny vzniku peněžní krize v Evropě"). V řadě článků týkajících se peněz a úvěru podává Marx skvělý rozbor situace na světovém peněžním trhu a zejména v oblasti směnečného úvěru, který se v padesátých letech neobyčejně rozšířil.

Marx dobře znal situaci světového průmyslu i obchodu, zevrubně studoval vzájemný vztah světového vývozu a dovozu, pečlivě zkoumal pohyb diskontní sazby Anglické banky, tohoto centra světového peněžního trhu, soustavně sledoval, jak kolísají kursy cenných papírů na pařížské burze, v centru evropské spekulační horečky, a objasňoval, proč v padesátých letech klesla hodnota zlata v poměru ke stříbru a proč stříbro odtékalo z Evropy do Asie; proto mohl už v období, než se krize rozšířila do všech zemí, naprosto přesně předpovědět nejen to, že nevyhnutelně dojde k všeobecné krizi, ale i to, jaké zvláštnosti se projeví v jejím vývoji. V článcích „Bankovní zákon z roku 1844 a peněžní krize v Anglii", „Otřes britského obchodu", „Obchodní krize v Anglii", „Krize v Evropě" a dalších Marx předem charakterizuje blížící se krizi, když zdůrazňuje, že svou intenzitou a rozsahem musí tato krize předčit všechny předcházející krize a nakonec vyústit ve světovou průmyslovou krizi.

V řadě článků rozebírá Marx zvláštnosti, které se projevily ve vývoji hospodářské krize z let 1857–1858 v jednotlivých zemích. V článku „Britský obchod" a v některých jiných článcích zdůrazňuje, že krize nejvíc zasáhla Anglii jakožto centrum světového peněžního trhu. Charakteristickým rysem krize v Anglii bylo, že postihla přímo základ národního blahobytu, totiž průmysl, a tak nabyla rázu průmyslové krize. V článcích uvedených výše i v článcích „Anglický bankovní zákon z roku 1844", „Obchodní krize a peněžní oběh v Anglii" a „Britský obchod a finance" ostře kritizuje názory anglických freetraderů, kteří doporučovali princip svobody obchodu jako univerzální lék proti krizím. Marx ukazuje, že pokusy buržoazních ekonomů najít recept proti krizím jsou marné, vyvrací jejich zjednodušenou vulgární verzi o původu krize z roku 1857 a krizí vůbec, a dochází k závažným závěrům obohacujícím teorii krizí. Skutečnou příčinou všech krizí, poznamenává Marx, není bezuzdná spekulace a zneužívání úvěru, jak tvrdili freetradeři, ale sama povaha sociálně ekonomických podmínek vlastních kapitalismu. Krize, říká Marx, „jsou organicky spjaty s nynějším systémem výroby" a „budeme je muset přijímat, dokud bude trvat tento systém, tak samozřejmě jako změny ročních období" (viz tento svazek, str. 597).

Z Marxových článků o ekonomických a finančních otázkách jsou zvlášť zajímavé články o tehdejší známé francouzské akciové bance Crédit mobilier, jejíž spekulace a machinace na burze značně zostřovaly hospodářskou krizi z roku 1857.

Marx rozebírá činnost Crédit mobilier a ukazuje specifické zvláštnosti této akciové společnosti oproti jiným akciovým společnostem a v článku „Francouzská Crédit mobilier (článek třetí)" vyslovuje poprvé teoreticky důležitou tezi o významu a úloze akciových společností za kapitalismu. Akciové společnosti byly v padesátých letech teprve v počátečním stadiu svého vývoje a „ještě zdaleka si nevypracovaly strukturu, která by jim odpovídala", ale přesto to už tehdy byla „mocná páka" ve vývoji výrobních sil kapitalistické společnosti. Jejich „rychle rostoucí vliv" na národní hospodářství kapitalistických zemí, píše Marx, „se sotva dá přecenit" (viz tento svazek, str. 5 99). Rozvoj formy akciového kapitálu spojoval Marx s dalším vývojem kapitalistického hospodářství. „Nelze samozřejmě popírat," psal, „že zřizování akciových společností v průmyslu bylo začátkem nové epochy v hospodářském životě moderních států" (viz tento svazek, str. 61). Spojení individuálních kapitálů ve formě akciových společností skýtá sice obrovské výrobní možnosti, takže lze budovat průmyslové podniky v měřítku nedostupném pro jednotlivé kapitalisty. Naproti tomu akciové společnosti urychlují koncentraci výroby a centralizaci kapitálů a zároveň ruinují maloburžoazii a tím vším podporují pozvolný vzrůst nadvlády oligarchické skupiny průmyslových kapitalistů. Zároveň vzrůstá masa námezdních dělníků, a „úměrně tomu, jak se zmenšuje počet představitelů tohoto kapitálu" (viz tento svazek, str. 61), stává se z nich pro kapitál, který je vykořisťuje, stále hrozivější revoluční síla. V tomto výroku Marx vlastně geniálně předvídá některé charakteristické rysy monopolistického stadia kapitalismu.

Důležité místo v tomto svazku zaujímají Marxovy a Engelsovy články, v nichž se zabývají problémem kolonialismu. Zakladatelé marxismu si i v tomto období velmi pozorně všímají koloniální politiky kapitalistických zemí a národně osvobozeneckého boje utlačených národů, který v polovině padesátých let vzrůstal.

V řadě článků o událostech v Číně a Indii rozvíjí Marx své myšlenky, které vyslovil už na počátku padesátých let, a to o vzájemné souvislosti a závislosti mezi národně osvobozeneckým hnutím v koloniích a perspektivami revoluce v Evropě.

Marx připomínal, že odliv stříbra z Evropy do Asie, k němuž docházelo v padesátých letech a který se stal jednou z příčin evropské peněžní krize, souvisel zčásti s tchajpchingským povstáním a napsal: „Tato čínská revoluce je předurčena, aby zapůsobila na Evropu daleko větším vlivem, než jaký měly všechny ruské války, italské manifesty a tajné společnosti na evropském kontinentě" (viz tento svazek, str. 98—99). Národně osvobozenecké povstání v Indii v letech 1857–185 9 jež odčerpalo z Anglie značnou část ozbrojených sil, počítal Marx mezi ostatní rozhodující faktory, které podle jeho názoru mohly za určitých podmínek přispět k tomu, že by příští revoluce mohla zasáhnout i Anglii (viz články „Situace v Evropě. – Finanční situace ve Francii", „Politické strany v Anglii. – Situace v Evropě").

Marxova myšlenka o vzájemném působení takových dvou faktorů, jako je revoluční hnutí v kapitalistických zemích a národně osvobozenecký boj orientálních národů, se stala základem, z něhož pak vycházelo marxistické učení o národnostní a koloniální otázce. Zásady politiky proletariátu v národnostní a koloniální otázce, obsažené v Marxových a Engelsových článcích o Číně, Indii a ostatních koloniálních a závislých zemích, později tvůrčím způsobem rozvinul V. I. Lenin, když se zabýval národnostní a koloniální otázkou v období imperialismu.

Tím, že psali o boji utlačených národů proti nadvládě Angličanů a byli pro energickou podporu národně osvobozeneckého hnutí v Persii, Číně, Indii a Irsku, vychovávali Marx a Engels evropskou dělnickou třídu v duchu proletářského internacionalismu. Jejich články o anglo-perské válce z let 1856–1857, o první i druhé opiové válce v Číně v letech 1839–1842 a 185 6–185 8 i o národně osvobozeneckém povstání v Indii z let 185 7–1859 jsou pádnými dokumenty proti anglickým kolonizátorům. V těchto článcích rozhořčeně pranýřují britskou koloniální expanzi v Asii a odhalují metody anglické koloniální politiky v Indii a v Číně.

Marx a Engels demaskují formy a metody, s jejichž pomocí se Anglii, tehdejšímu největšímu kapitalistickému dravci, podařilo už asi v polovině 19. století nastolit svůj koloniální monopol, a ukazují, že anglický kapitalismus uchvacoval asijské země zjevnými loupežemi a násilím nebo korupcemi a podvody.

V článcích „Anglo-perská válka", „Anglo-čínský konflikt", „Válka proti Persii" a „Perspektivy anglo-perské války" zdůrazňují zakladatelé marxismu agresívní charakter anglické diplomacie v Asii, která byla jedním z hlavních nástrojů anglické koloniální expanze. Oblíbenou a typickou metodou diplomacie anglických kolonizátorů, jak píší Marx a Engels, bylo obvinit domorodé vládce z domnělého porušení smluvních závazků nebo z provinění proti nějakým nicotným předpisům diplomatické etikety. To si brali za záminku k ozbrojené agresi, k lupičskému anektování území a k uzavírání nových nerovnoprávných smluv, které legalizovaly jak tyto anexe, tak jiné podmínky výhodné pro anglické agresory. Ve snaze získat suverénní vliv v Persii a v Afghánistánu využívali angličtí kapitalisté ke svým sobeckým zájmům nejen kmenových, národnostních a náboženských rozepří mezi různými národnostmi obývajícími tyto země, ale také uměle rozněcovali jejich nepřátelství vůči sousedním státům.

Přesvědčivým důkazem toho, že angličtí dobyvatelé pošlapávali životní zájmy národů v málo vyvinutých zemích, bylo obchodování s opiem v Číně, o němž Marx i Engels píší v několika článcích tohoto svazku („Historie obchodu s opiem" a jiné). Angličtí dobyvatelé vystupující pod pokryteckou maskou křesťanských civilizátorů si monopolizovali podloudný obchod s opiem a udělali si z něho jeden z nejvýnosnějších zdrojů svého obohacování. Anglická vláda, která licoměrně prohlašovala, že je proti obchodování opiem, si ve skutečnosti vytvořila v Indii monopol ve výrobě opia, legalizovala jeho prodej podloudníkům a už na počátku 19. století měla z tohoto obchodu obrovské zisky. Finance britské vlády v Indii, shrnuje Marx, byly přímo závislé nejen na opiovém obchodu s Čínou, ale právě na tom, že to byl podloudný obchod.

Marx ukazuje, jak obchod s opiem vyplenil čínskou státní pokladnu, podkopával hospodářství země a znamenal nebezpečí

fyzického vyčerpání a morálního úpadku pro všechen lid. Na odpor čínských úřadů proti tomuto obchodu odpověděli angličtí kolonizátoři dvěma takzvanými opiovými válkami, které sami vyprovokovali. Marx a Engels vylíčili historii těchto válek, charakterizovali je jako lupičské a pirátské a důsledně odhalovali zvěrstva, jichž se dopouštěli angličtí dobyvatelé vůči pokojnému obyvatelstvu na okupovaném území Číny. Když Engels rozebíral příčiny a cíle první opiové války s Čínou, konstatoval, že angličtí kolonizátoři vedli tuto válku od začátku až do konce s nelidskou krutostí (článek „Nová anglická výprava do Číny"). Marx píše: „Anglická soldateska se tehdy dopouštěla ohavností jen ze zábavy; její rozvášněnost nebyla ani posvěcena náboženským fanatismem, ani rozněcována záští vůči zpupným dobyvatelům, ani vyvolána tvrdošíjným odporem hrdinného nepřítele. Znásilňování žen, nabodávání dětí, vypalování celých vesnic – fakta, jež byla zaznamenána nikoli mandaríny, nýbrž samými britskými důstojníky – to všechno se tehdy dělo jen z nevázané kratochvíle" (viz tento svazek, str. 317). V článcích „Anglo-čínský konflikt", „Parlamentní rozpravy o válečných akcích v Číně" a „Anglo-čínská smlouva", které se týkají druhé opiové války, dospívá Marx k závěru, že tato druhá válka, zahájená surovým bombardováním pokojného obyvatelstva Kantonu, byla stejně lupičská jako první.

Marx a Engels píší o houževnatém a aktivním boji čínského lidu proti cizím uchvatitelům s hlubokými sympatiemi. Odsuzují buržoazní obhájce kolonialismu, kteří Číňany všemožně hanobili za to, že používali ve svém boji zvláštních forem, a vysvětlují, že čínský lid se musel uchýlit k takovým formám, protože v boji proti po zuby ozbrojeným kolonizátorům neměl jiné volby. „Pirátská politika britské vlády," píše Engels, „vyvolala všeobecné povstání všech Číňanů proti všem cizincům a vtiskla mu pečeť vyhlazovací války" (viz tento svazek, str. 246). Odpor, který kladly čínské lidové masy anglickým agresorům za druhé opiové války, charakterizuje Engels jako opravdovou národní válku, válku za „zachování čínského národa". „A v lidové válce," vysvětluje Engels, „se prostředky, jichž používá národ, který povstal, nemohou posuzovat podle obecně uznávaných zásad pravidelné války ani podle

nějakých jiných abstraktních měřítek, nýbrž jedině podle stupně civilizace, jehož tento národ dosáhl“ (viz tento svazek, str. 247).

Zakladatelé vědeckého komunismu prorocky předpověděli zánik staré Číny a zrod nové. Pevně věřili, že tato veliká a starobylá země se jednou osvobodí, a v osvobození Číny viděli událost, která bude mít velký historický význam pro pokrokový vývoj všech východních zemí. „Neuplyne mnoho let,“ píše Engels, „a budeme svědky smrtelného zápasu nejstarší říše světa a počátku nové éry pro celou Asii“ (viz tento svazek, str. 248).

Dvanáctý svazek obsahuje také velkou sérii článků, které Marx a Engels napsali v souvislosti s velkým národně osvobozeneckým povstáním v Indii v letech 1857–1859. V článcích na toto téma vysvětlují příčiny povstání a jeho porážky, podávají jeho charakteristiku a historicky je hodnotí a líčí průběh vojenských operací.

Zakladatelé marxismu vidí v indickém povstání součást všeobecného osvobozeneckého boje asijských národů proti kolonialismu a poukazují na vzájemnou souvislost mezi indickým povstáním a anglickými koloniálními válkami v Asii. V článcích „Persie a Čína“, „Smlouva s Persií“ aj. docházejí Marx a Engels k závěru, že anglo-perská válka i druhá opiová válka v Číně uvalily na bedra indického lidu nová obrovská břemena, protože byly v podstatě vedeny silami anglo-indické armády, a tak značnou měrou přispěly k vypuknutí indického povstání. Povstání pak donutilo anglické kolonizátory, aby rychle uzavřeli mír s Persií a na řadu let přerušili válečné akce v Číně.

Anglické vládnoucí třídy se snažily zastřít pravý charakter a rozsah indického povstání; chtěly je vylíčit jako pouhou vojenskou vzpouru sipáhíů – domorodých jednotek bengálské anglo-indické armády. Anglo-indické úřady pečlivě tajily, že povstání se účastní široké vrstvy indického obyvatelstva, a snažily se dokázat, že povstání podnítili muslimové a že u hindů se nesetkalo se žádnými sympatiemi.

Marx i Engels vyvracejí tyto lži a charakterizují indické povstání hned od začátku jako hnutí celého národa, jako revoluci indického lidu proti britské nadvládě (články „Povstání v indické armádě“, „Zprávy z Indie“, „Povstání v Indii“ a „Vyproštění

Lakhnaú“). Upozorňují na pozoruhodnou skutečnost, že za povstání se proti britské nadvládě semkli nejen stoupenci různých náboženství, hindové a muslimové, nejen příslušníci různých kast, bráhmani, rádžputové a v mnoha případech také sikhové, ale i představitelé různých sociálních vrstev indické společnosti. „Stalo se poprvé,“ píše Marx, „že sipáhíjské pluky pobily své evropské důstojníky, že muslimové a hindové zapomněli na vzájemnou zášť a spojili se proti svým společným pánům, že ‚nepokoje, které začaly u hindů, ve skutečnosti skončily tím, že na trůn v Dillí byl nastolen muslimský císař‘, že se vzpoury neomezily jen na několik málo míst, a konečně, že vzpoura v angloindické armádě vypukla právě v době, kdy velké asijské národy projevují všeobecný odpor proti britské nadvládě, neboť je nepochybné, že vzpoura bengálské armády těsně souvisí s válkou v Persii a Číně“ (viz tento svazek, str. 264).

V článku „Povstání v Indii“ dokazuje Marx nezvratně, že indické obyvatelstvo sympatizovalo s povstáním a podporovalo je a že se povstání zúčastnily široké vrstvy indického lidu. Už to, že se povstání rozrostlo do obrovských rozměrů a že Angličané při zajišťování dopravy a při obstarávání zásob pro svou armádu naráželi na každém kroku na velké obtíže, poznamenává Marx, už to svědčí o nepřátelském postoji indických rolníků vůči anglickým dobyvatelům.

Bezprostřední příčiny indického povstání viděli Marx a Engels ve změnách, k nimž došlo v Indii za britské nadvlády na počátku druhé poloviny 19. století, zejména ve změně funkcí domorodé armády. Anglii se podařilo, konstatuje Marx, dobýt Indii a celkem bez velkých otřesů tam sto padesát let vládnout hlavně proto, že se řídila zásadou „rozděl a panuj“. Rozněcování nepřátelství mezi různými rasami, kmeny, náboženskými sektami, kastami a jednotlivými nezávislými knížectvími bylo jedním z hlavních prostředků, jimiž Britové upevňovali své panství v Indii. Od poloviny 19. století se však podmínky tohoto panství podstatně změnily. Východoindická společnost, nástroj britských kolonizátorů, dokončila v té době obsazování indického území a usadila se pevně v Indii jako její skutečný podmanitel. Aby udržela v poslušnosti

indický lid, byla nucena opírat se o domorodou armádu, kterou si vytvořila a jejímž hlavním posláním nebyly funkce vojenské, nýbrž policejní, neboť měla udržovat v poslušnosti porobené obyvatelstvo. Tak byla poslušnost indického lidu závislá na věrnosti domorodé armády. Jenže když britští vládci tuto armádu vytvořili, „zároveň tím zorganizovali první všeobecné středisko odporu, jaké kdy indický lid vůbec měl“ (viz tento svazek, str. 263). A právě tím vysvětluje Marx ten fakt, že povstání nezahájili hladoví, ožebračení indičtí rolníci, raijati, ale privilegovaní a dobře placení sipáhíové.

Hybnými silami povstání však zdaleka nebyli jen vojáci domorodé armády. Sipáhíové, poznamenává Marx, byli při povstání jen nástrojem (článek „Indická otázka“). Povstání mělo daleko hlubší sociální příčiny, jejichž kořeny vězely ve všeobecné nespokojenosti indického lidu s dlouholetým koloniálním útlakem, s okrádáním země, kterého se dopouštěli angličtí dobyvatelé, a s krutými metodami koloniálního vykořisťování. V článcích „Mučení v Indii“ a „Daně v Indii“ Marx zdůrazňuje, že nesmírně vysoké daně, vydírání, násilí a kruté mučení, jehož se všude používalo při vybírání daní, byly v životě indického rolnictva běžným zjevem. Mučení se stalo oficiálně uznávanou neoddělitelnou součástí anglické finanční politiky v Indii. A přitom se ani zlomek vybraných daní nevrátil lidu zpět ve formě veřejně prospěšných zařízení, „jež jsou v asijských zemích nutnější než kde jinde“ (viz tento svazek, str. 544).

Jednou z bezprostředních příčin povstání, píše Marx, bylo také násilné rozšiřování britských držav anexemi dosud nezávislých území a konfiskací panství domorodých knížectví (články „Anexe Avadhu“, „Canningova proklamace a otázka vlastnictví půdy v Indii“). Touto politikou Angličané proti sobě popudili značnou část majetných tříd indického obyvatelstva, zejména feudální držitele půdy. Opoziční nálady proti britské nadvládě se za povstání projevovaly i u indické buržoazie; svědčí o tom i neúspěch půjčky na indickou válku, kterou vypsala Východoindická společnost v Kalkatě.

Marx a Engels hluboce sympatizovali s osvobozeneckým bojem indického lidu a věřili, že povstání zvítězí, protože doufali, že se do něho aktivně zapojí všechny vrstvy indického obyvatelstva

schopné boje s kolonizátory, zejména na jihu a ve střední části Indie. K takové společné akci však nedošlo z různých historických příčin: feudální roztříštěnost Indie, etnická pestrost jejího obyvatelstva, náboženská a kastovní rozštěpenost indického lidu a zrada převážné většiny místních feudálů, kteří stáli v čele povstání.

Jednou z hlavních příčin porážky povstání bylo podle Marxe a Engelse to, že povstalci neměli jednotné centrální vedení, ani společné vojenské velení a že mezi nimi vznikaly různé neshody a rozepře. Pro povstání bylo osudné to, že povstalci na rozdíl od svého protivníka neměli dost bojových sil a válečného materiálu a že neměli zkušenosti s vedením války. V důsledku toho bylo povstání organizačně nepevné, mělo menší vyhlídky na úspěch ve vojenských operacích a to zase oslabovalo morálního ducha povstalců, dezorganizovalo jejich řady a nakonec vedlo k porážce povstání (články „Dobytí Dillí“, „Obléhání a zteč Lakhnaú“, „Vyproštění Lakhnaú“ a „Dobytí Lakhnaú“). Přes těžké bojové podmínky, konstatují Marx a Engels, udělali povstalci všechno, co mohli, zejména při obraně hlavních center povstání, Dillí a Lakhnaú. I když při obraně Dillí byli poraženi, ukázali alespoň sílu národního povstání, která, jak napsal Engels, nezáleží v pravidelných bojích, nýbrž v partyzánské válce.

V článcích „Indické povstání“ a „Podrobnosti o zteči Lakhnaú“ podávají Marx a Engels zdrcující charakteristiku „civilizované“ britské koloniální armády, která se dopouštěla násilností a zvěrstev na poražených účastnících povstání a barbarsky plenila města dobytá na povstalcích.

Historický význam indického povstání hodnotí Marx tak, že povstáním se koloniální režim v Indii sice podstatně nezměnil, zato však povstání ukázalo, jak indický lid nenávidí koloniální otroctví a že je schopen energicky bojovat za své osvobození. Povstání donutilo anglické kolonizátory poněkud změnit formy a metody koloniálního panství, hlavně definitivně zlikvidovat Východoindickou společnost, jejíž politika vyvolávala v Indii všeobecné rozhořčení.

Marx také zkoumal, jaký vliv mělo indické povstání na vývoj krize v Evropě. V článcích „Finanční krize v Evropě“, „Důležité

britské dokumenty“ a „Situace britského obchodu“ upozorňuje, že povstání na několik měsíců uzavřelo indický trh a tím ochromilo anglický vývoz a vedlo k zostření krize v Anglii v létě 1857. Na druhé straně však mělo určitý význam pro oživení anglického průmyslu a obchodu, neboť v Indii v důsledku války značně vzrostla poptávka po anglickém zboží.

Ve svých článcích o národně osvobozeneckém boji národů Číny a Indie a v článku „Válka v horách kdysi a dnes“ zkoumá Engels z materialistického hlediska některé otázky vojenské vědy. Na základě různých historických příkladů lidového povstání rozvíjí tu zejména teze o lidové partyzánské válce jako zvláštní formě války, která je typická pro hnutí celých národů proti cizím zotročovatelům.

V mnoha článcích zařazených do tohoto svazku probírají Marx a Engels vnitřní i zahraniční politiku hlavních kapitalistických zemí v období krize a hodnotí ji z hlediska perspektiv nové evropské revoluce, která se podle jejich názoru už blížila. Protože se snažili politicky vzdělávat proletariát a vychovávat v něm třídní uvědomění, zabývají se podrobně celým průběhem mezinárodních událostí za krize; objasňují charakter třídního boje v té době a zkoumají rozložení třídních sil, postoj stran a vlád a situaci dělnické třídy v jednotlivých zemích. Zároveň pozorně sledují každý nový krok mezinárodního demokratického a proletářského hnutí.

V červenci 1856 reagoval Marx s upřímným zájmem na nový rozmach buržoazní revoluce ve Španělsku, která začala už v roce 1854 a byla jedním z prvních příznaků probouzejícího se evropského revolučního hnutí po dlouhém období reakce. O červencových událostech ve Španělsku píše Marx dva články otištěné v tomto svazku pod názvem „Revoluce ve Španělsku“; je to přímé pokračování série jeho článků o revolučních událostech ve Španělsku, které napsal v roce 1854 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 10, čes. vyd. 1961, str. 449–505).

Marx upozorňuje na specifické zvláštnosti a charakteristické rysy španělské revoluce z roku 1856, zejména na její jasně politické zaměření, a zdůrazňuje, že úplně ztratila dynastický a vojenský

charakter, jímž se vyznačovaly všechny dřívější buržoazní revoluce ve Španělsku. Upozorňuje také na nový rys revoluce – do boje vstoupila španělská dělnická třída, a tím se změnilo rozložení třídních sil revoluce: na jedné straně stály dvůr a armáda a na druhé lid i s dělnickou třídou. Pozoruhodným rysem revoluce z roku 1856, v němž se podle Marxových slov obrážel „jeden z mnoha příznaků pokroku“ ve Španělsku, bylo to, že ji nadšeně podporovali španělští rolníci. Španělské rolnictvo se v této revoluci mohlo stát „nejmohutnější složkou odporu“, píše Marx, kdyby byli vůdcové hnutí chtěli a dovedli využít jeho energie. Tato myšlenka svědčí o tom, jak velký význam přikládali zakladatelé marxismu, kteří v těchto letech dále rozvíjeli své geniální teze o svazku dělnické třídy a rolnictva, rolnickým masám v boji proti feudalismu a absolutismu.

V článcích o Španělsku odhaluje Marx znovu zrádcovskou kontrarevoluční úlohu velké buržoazie vůči lidovým masám. Jednání španělské buržoazie za revoluce z roku 1856 potvrdilo historickou zákonitost třídního boje, kterou Marx a Engels stanovili na základě zkušeností z revoluce let 1848–1849: španělská buržoazie, poděšená demokratickými a republikánskými požadavky dělníků, strachující se, že monarchie padne a že dojde k občanské válce, zradila v rozhodující chvíli dělníky, kteří jí pomáhali čelit silám reakce. Španělská buržoazní revoluce z roku 1856 byla poražena proto, že dělnická třída byla slabá, že rolnické hnutí zůstalo izolováno a že liberální buržoazie zradila.

Rozborem vnitropolitické situace v hlavních evropských zemích, zejména v Anglii a ve Francii, z hlediska perspektiv revoluce dospěli Marx a Engels k názoru, že v období krize dozrály v těchto zemích příznaky revoluce. Nejpravděpodobnější bylo, že revoluce vzplane ve Francii, kde krize značně zhoršila hospodářskou situaci pracujících mas a otřásla pozicemi Bonapartovy vlády. Očekávali, že stagnace průmyslu vyvolaná krizí, obtížná situace v zemědělství, obchodní deprese a finanční katastrofa hrozící zemi musí „přivést francouzský lid do takového duševního rozpoložení, v jakém se obvykle pouští do nových politických experimentů. Až zmizí hmotná prosperita a její obvyklý přívěsek, politická lhostejnost, zmizí

i všechny záminky pro další existenci druhého císařství" (viz tento svazek, str. 428).

V článcích „Atentát na Bonaparta", „Vláda pretoriánů", „Nynější Bonapartovo postavení", „Pélissierova mise v Anglii", „Mazzini a Napoleon" a v článcích o Crédit mobilier, o nichž jsme se už zmínili, podává Marx zdrcující kritiku režimu druhého císařství a odhaluje charakteristické rysy bonapartismu: otevřená diktatura buržoazie, nadvláda vojenské kliky, masový politický teror, všeobecná korupce, defraudace, obrovské spekulační aféry a dobrodružná zahraniční politika, kterou vláda Napoleona III. prováděla, aby odvedla pozornost pracujících od vnitropolitických problémů. V těchto článcích Marx dále rozvíjí klasickou poučku, kterou zformuloval už v „Osmnáctém brumairu Ludvíka Bonaparta", že bonapartovská diktatura se udržovala jen tím, že lavírovala mezi třídami a byla přitom stovkami nitek spjata s nejdravější, nejhrabivější a nejcyničtější částí francouzské buržoazie. Spekulace se stala, konstatuje Marx, „životně důležitou zásadou" druhého císařství a společnost Crédit mobilier, kterou vláda ustavila záhy po státním převratu, se stala oporou bonapartovského režimu (články „Crédit mobilier" a „Francouzská Crédit mobilier"). Společnosti Crédit mobilier, zakládací mánie, která se ve Francii rozmohla, i spekulace využívala bonapartovská vláda v hojné míře k tomu, aby ukojila touhu buržoazie po obrovských ziscích, aby zvýšila zaměstnanost dělnictva a odvedla je tak od politického boje a konečně aby uspokojila osobní potřeby bonapartistické kliky.

Marx konstatuje, že nespokojenost s bonapartovským režimem postupně vzrůstá ve všech vrstvách francouzské společnosti a dospívá k závěru, že „jediné, čím by se dala revoluce ve Francii oddálit, by byla evropská válka" (viz tento svazek, str. 688), v níž by se Francie i Sardinie, podporované carským Ruskem, spojily proti Rakousku. Tato Marxova předpověď se přesně splnila v roce 1859.

I po porážce revoluce z let 1848–1849 se Marx domníval, že proletářská revoluce v Evropě může zvítězit jen tehdy, jestliže se jí zúčastní anglický proletariát. Proto se v mnoha článcích otištěných v tomto svazku pozorně zabývá vnitropolitickou situací Anglie.

V článcích „Finanční situace Francie", „Bankovní zákon

z roku 1844 a peněžní krize v Anglii", „Politické strany v Anglii. – Situace v Evropě" vyjadřuje Marx pevné přesvědčení, že průběh krize připravuje podmínky pro revoluci v Anglii. Na jedné straně se v Anglii zvýšilo vykořisťování dělnické třídy a zostřily se rozpory mezi proletariátem a buržoazií, rychle vzrostla bída lidových mas a postupoval proces rozkladu starých vládnoucích stran. Na druhé straně byla Anglie po krymské válce spoutána spojenectvím s Napoleonem III., přičemž její vojenské síly a válečné prostředky poutalo indické povstání a válka s Čínou. Kdyby na evropském kontinentu došlo k vážnému revolučnímu výbuchu, nemohla by Anglie stát stranou, shrnuje Marx, nemohla by zaujmout „to hrdé postavení, které zaujímala v letech 1848 a 1849" ani „nebude moci postavit hráz evropské revoluci, která se očividně blíží" (viz tento svazek, str. 267 a 532).

Marx si všímá některých zvláštností anglického politického života v druhé polovině padesátých let. V článcích „Porážka Palmerstonovy vlády", „Blížící se volby v Anglii", „Anglické volby" a „Porážka Cobdena, Brighta a Gibsona" výstižně charakterizuje systém buržoazního parlamentarismu v Anglii, který, jak píše, záleží v tom, že „v určitých slavnostních chvílích předává whig neodpovědnost toryovi nebo tory whigovi. Ministerská odpovědnost tam znamená, že hlavním zaměstnáním parlamentních stran se stává honba za úřady" (viz tento svazek, str. 644–645). Marx si všímá zejména postupujícího rozkladu tradičních vládnoucích stran v Anglii — toryů a whigů. Ukazuje, že obě tyto staré strany mají tendenci splynout v jednu aristokratickou stranu a že toryové a whigové budou moci dál existovat jen tehdy, jestliže své celkové zájmy podřídí zájmům buržoazie. Zároveň konstatuje, že anglická buržoazie ochotně uzavírá kompromisy s aristokraty. Ukazuje tím podstatné rysy onoho vývoje anglického systému dvou stran, který později vyústil v přeměnu starých aristokratických stran toryů a whigů ve dvě střídavě vládnoucí strany anglické buržoazie – konzervativce a liberály. Anglická buržoazie, plně uspokojená tím, že získala svobodu obchodu a politická práva, poznamenává Marx, se v padesátých letech otevřeně spojila s aristokracií, neboť se bála dělnické třídy a nechtěla jí dělat ústupky. V článcích „Výsledek

voleb" a „Anglický tovární systém" Marx upozorňuje, že anglická buržoazie odmítá bojovat za demokratickou reformu anglického státního aparátu. Porážka představitelů takzvané manchesterské školy ve volbách roku 1857, píše, dokázala jasně, že anglická buržoazie se zřekla vedení demokratického hnutí v zemi, kterého se zmocnila v době agitace Ligy proti obilním zákonům. Zároveň Marx a Engels předvídali, že porážka vůdců průmyslové buržoazie v Manchesteru nutně přispěje k oživení agitace za volební reformu v Anglii. Doufali, že tato agitace pak vyvolá vážnou politickou krizi, která by přispěla k rozvoji revolučního hnutí na kontinentě.

Rozklad a bezmocnost starých aristokratických stran a nedostatek revoluční energie u buržoazie, psal Marx, měly za následek, že u moci zůstala oligarchická klika v čele s Palmerstonem. Tohoto typického představitele vládnoucí aristokratické oligarchie charakterizuje Marx v řadě článků jako odpůrce jakýchkoli vnitropolitických reforem, jako inspirátora koloniálních výbojů a horlivého bojovníka za agresívní zahraniční politiku, pomocí níž se anglická buržoazie snažila odvést pozornost proletariátu od vnitřních problémů. Marx uvádí příčiny popularity a vlivu Palmerstona, který si získal pověst „ryze britského ministra", a ukazuje, že jeho politika byla klasickým výrazem zájmů anglické buržoazie bažící po rozšíření odbytišť a po upevnění průmyslového a koloniálního monopolu Anglie.

V článcích osvětlujících situaci v Prusku, „Pomatenost pruského krále", „Regentství v Prusku", „Situace v Prusku" a „Nová vláda", odhaluje Marx reakční podstatu vlády hohenzollernské dynastie a ostře kritizuje základy státního zřízení pruské monarchie, reakční pruskou ústavu, která všechna demokratická práva lidu změnila v mrtvou literu. Marx pranýřuje byrokracii, která se roztahuje ve všech oblastech veřejného života pruského státu. Feudálně monarchické zřízení se v Prusku mohlo udržet jen díky zbabělému liberalismu pruské buržoazie, která má zájem jedině na shánění výnosných míst ve státní službě.

Svazek obsahuje také několik Marxových a Engelsových článků o Rusku. Zatímco zakladatelé marxismu spatřovali v carském Rusku nadále oporu evropské reakce a byli stále nesmiřitelnými odpůrci carismu, měli úplně jiný vztah k druhému Rusku, k Rusku neofi-

ciálnímu, k oněm silám, které přímo v zemi byly proti carskému samoděržaví. Po skončení krymské války, která odhalila prohnilost carské vojenskobyrokratické mašinérie, projevují Marx a Engels pod vlivem stále bouřlivějších rolnických nepokojů v Rusku čím dál větší zájem o perspektivy jeho revolučního vývoje. Za krymské války měli za to, že tyto perspektivy jsou ještě dost vzdálené, ale nyní docházejí přímo k závěru, že revoluce v Rusku dozrává.

V článcích „Politické strany v Anglii. – Situace v Evropě", „Otázka zrušení nevolnictví v Rusku", „Evropa roku 1858" a „O osvobození rolníků v Rusku" se už dívají na Rusko jako na zemi, v níž se schyluje k lidové protifeudální revoluci, a zdůrazňují, že hnutí lidových mas v Rusku začíná být pro samoděržaví nebezpečné, že rolnické povstání může znamenat „mezník v dějinách Ruska" (viz tento svazek, str. 708). Při rozboru mezinárodní situace v Evropě v druhé polovině roku 1858 vyslovuje Marx myšlenku, že revoluční Rusko je potenciálním spojencem revolučního hnutí na Západě. Jestliže ještě před deseti lety, píše, tato velmoc „velmi silně brzdila revoluční proud", pak nyní se jí „pod nohama nahromadily hořlaviny, které může silný závan větru ze Západu náhle zažehnout" (viz tento svazek, str. 532). V článku „Evropa roku 1858" poukazuje Engels na příznaky nového probuzení politického hnutí ve všech evropských zemích a zvláštní pozornost věnuje politickému oživení v Rusku, které se projevilo v tom, že se začalo připravovat osvobození rolníků z nevolnictví.

Když charakterizuje mezinárodní situaci v Evropě koncem roku 1858, dochází Marx k velmi důležitému závěru, že v dalším vývoji Evropy může nastat jen jedna alternativa: revoluce nebo válka. A právě v této chvíli, zdůrazňuje Marx, Evropa stojí „před tímto dilematem a neví, kterou cestou se dát" (viz tento svazek, str. 689).

*

Na rozdíl od prvního ruského vydání Marxových a Engelsových Spisů bylo do tohoto svazku zařazeno dvacet šest článků, které byly objeveny později.

Kromě čtyř článků byly všechny články zařazené do tohoto

svazku uveřejněny v tehdejších novinách bez podpisu. Avšak z Marxových zápisníků z let 1857 a 1858, z korespondence mezi Marxem a Engelsem a z jiných dokladů je zřejmé, že autorem převážné většiny těchto článků je Marx.

Marx a Engels často psali o tom, že redakce „New-York Daily Tribune" svévolně zasahuje do textu jejich článků, hlavně těch, které vycházely bez podpisu jako úvodníky. Do některých Marxových a Engelsových článků připisovali redaktoři vsuvky a přidávali celé odstavce. V tomto vydání Spisů jsou takové zřejmé dodatky a vsuvky z textu článků vyňaty a uvedeny v poznámkách k příslušným místům.

Zjevné tiskové chyby ve vlastních jménech, zeměpisných názvech, číselných údajích, datech a citátech, které byly zjištěny v textu „New-York Daily Tribune" a jiných novin, byly opraveny podle pramenů, kterých používali Marx a Engels.

Nadpisy Marxových a Engelsových článků jsou uvedeny tak, jak vyšly v novinách. Tam, kde článek vyšel v originále bez nadpisu a název doplnil Institut marxismu-leninismu, je u titulu hvězdička. Pokud se nadpis článku v novinách liší od názvu, který si Marx poznamenal ve svém zápisníku, je to uvedeno v poznámce. V poznámkách je také uvedeno, které nadpisy článků doplnil Institut marxismu-leninismu podle Marxových zápisníků. Pokud se v textu článků, které Marx publikoval ve dvou různých časopisech, vyskytly závažnější odlišnosti nebo pokud se text vytištěného originálu rozchází s dochovaným rukopisným textem, jsou důležitější varianty uvedeny v poznámkách pod čarou.

Institut marxismu-leninismu
při ÚV KSSS

KAREL MARX
A
BEDŘICH ENGELS

DUBEN 1856 – LEDEN 1859

The People's Paper.

LONDON, SATURDAY APRIL 19, 1856

K. MARX

ŘEČ

NA JUBILEJNÍ SLAVNOSTI LISTU „PEOPLE'S PAPER"

PRONESENÁ V LONDÝNĚ 14. DUBNA 1856[1]

Takzvané revoluce z roku 1848, to byly jen pouhé epizody – malé trhliny a pukliny v suché kůře evropské společnosti. Přesto odhalily propast. Prozradily, že pod zdánlivě pevným povrchem jsou oceány tekuté masy a že stačí, aby se rozedmuly, a roztrhají na kusy kontinenty z pevných skal. Hlučně a zmateně vyhlásily emancipaci proletariátu, tj. vyslovily tajemství 19. století a tajemství revoluce tohoto století.

Tato sociální revoluce nebyla ovšem novinkou vynalezenou roku 1848. Mnohem nebezpečnější revolucionáři než občané Barbès, Raspail a Blanqui byly pára, elektřina a spřádací stroj. Ale třebaže atmosféra, v níž žijeme, spočívá na každém z nás tlakem 20 000 liber, cítíte je? O nic víc než evropská společnost před rokem 1848 cítila revoluční atmosféru, která ji ze všech stran obklopovala a tísnila.

Existuje jedna důležitá skutečnost příznačná pro toto naše 19. století, kterou se žádná strana neodváží popírat. Na jedné straně se objevily průmyslové a vědecké síly, o jakých se žádné dřívější

epoše lidských dějin ani nesnilo. Na druhé straně existují příznaky úpadku, daleko překonávajícího hrůzy, o nichž se nám zachovaly zprávy z posledních dnů římské říše.

V naší době se všechno zdá těhotné svým protikladem. Vidíme, že stroje, nadané podivuhodnou schopností zkracovat lidskou práci a činit ji produktivnější, přinášejí jen hlad a úmornou dřinu. Nově objevené zdroje bohatství se jakýmsi podivným prokletím mění ve zdroje bídy. Vítězství na poli dovednosti jako by byla vykoupena ztrátou charakteru. Zdá se, že tou měrou, jak si lidstvo podrobuje přírodu, stává se člověk otrokem druhých lidí nebo své vlastní špatnosti. Dokonce i čisté světlo vědy, jak se zdá, není schopno svítit jinak než na temném pozadí nevědomosti. Všechny naše vynálezy a všechen pokrok nemají zřejmě jiný výsledek, než že obdařují materiální síly duševním životem, zatímco lidský život ohlupují na materiální sílu. Tento antagonismus mezi moderním průmyslem a vědou na jedné straně a moderní bídou a rozkladem na druhé straně, tento protiklad mezi výrobními silami a společenskými vztahy naší doby je hmatatelný, zdrcující a nepopiratelný fakt. Některé strany nad tím snad naříkají; jiné snad chtějí odhodit moderní technické vymoženosti, aby se zbavily moderních konfliktů. Nebo si možná myslí, že takový význačný pokrok v průmyslu musí být doplněn právě tak význačným krokem zpět v politice. Pokud jde o nás, poznáváme tu neomylně tvář onoho potměšilého ducha, který se ve všech těchto rozporech neustále projevuje. Víme, že mají-li nové síly společnosti správně působit, je jen třeba, aby je ovládli noví lidé – a to jsou dělníci.

Dělníci jsou právě tak vynálezem moderní doby jako stroje. V oněch příznacích, které děsí buržoazii, aristokracii a ubohé proroky zpátečnictví, poznáváme našeho chrabrého přítele Robina Goodfellowa[2], starého krtka, který dovede tak rychle rýt, výborného průkopníka – revoluci. Angličtí dělníci jsou prvorození synové moderního průmyslu. Nebudou tedy určitě poslední, kdo pomohou sociální revoluci, která je produktem tohoto průmyslu, revoluci, která znamená osvobození jejich vlastní třídy na celém světě a která je právě tak univerzální jako vláda kapitálu a námezdní otroctví.

Znám hrdinské boje, jimiž prošla anglická dělnická třída od

poloviny minulého století – boje, jež jsou málo proslulé jen proto, že je buržoazní historikové zahalují v temnotu a zamlčují.

Ve středověku existoval v Německu tajný soud, zvaný fémový soud, který trestal zločiny vládnoucí třídy. Byl-li některý dům označen rudým křížem, vědělo se, že jeho majitel byl odsouzen fémovým soudem. Teď jsou všechny domy v Evropě označeny tajemným rudým křížem. Soudcem jsou dějiny — vykonavatelem rozsudku je proletariát.

Otištěno v „The People's Paper", čís. 207 z 19. dubna 1856

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

SNĚMOVNA LORDŮ A POMNÍK VÉVODY Z YORKU

Právě v době, kdy lord John Russell,

„ten trpaslík, ta bublinka, to pouhé nic"*,

bavil Dolní sněmovnu dalším ze svých trpasličích plánů na výchovu obra, kterému se říká lid, předváděli jeho kolegové ve Sněmovně lordů praktický příklad výchovy, které se dostává vládcům Velké Británie z milosti boží. Předmětem jejich jednání byla zpráva výboru Dolní sněmovny, doporučující, aby vzhledem k místním zájmům byl z Waterlooského náměstí odstraněn pomník vévody z Yorku. Markýz Clanricarde při této příležitosti řekl, že

„vévoda z Yorku vynikal nejen svým vznešeným původem, ale prokázal také velké služby koruně a zemi jako odborník... Lítost nad jeho skonem byla pociťována nejen v kruhu jeho přátel, byla všeobecná. Všichni spěchali vyslovit své svědectví o tom, jak horlivě vévoda plnil svěřené úkoly."

Podle názoru markýze z Lansdowne

„by se pomník postavený před několika lety na památku vynikající osobnosti, které si každý vážil, neměl lehkovážně odstraňovat nebo přemisťovat".

Scestovalý thane[3] Aberdeen prohlásil, že pomník je „svým způsobem *posvátný*". Hrabě Malmesbury

„plně souhlasil se slovy vznešeného hraběte, o nichž se může říci, že jsou výrazem citového postoje k věci".

Podívejme se však trochu zpět na život tohoto královského hrdiny, kterého Sněmovna lordů takto prohlásila za světce.

Nejpozoruhodnější událost v životě vévody z Yorku – jeho narození – se odehrála v roce 1763. O šestadvacet let později si vévoda usmyslil obrátit pozornost světa ke své osobě tím, že zavrhl mládenecký stav a vstoupil do stavu manželského. Protijakobínská

* Obměněný citát ze Shakespearova „Snu noci svatojanské" (3. jednání, 2. scéna). *(Pozn. red.)*

válka poskytla královskému princi příležitost stát se královským vojevůdcem. Anglická armáda byla sice za jeho neslavného tažení ve Flandřích a za dalšího stejně neslavného tažení helderského na hlavu poražena,[4] ale nacházela stálou útěchu v tom, že se její královský velitel pokaždé vrátil domů se zdravou kůží. Je známo, jak obratně utekl před Houchardem u Hondschoote a jak jeho fraškovité obléhání Dunkerque ještě poněkud překonávalo obléhání Tróje. Za flanderského tažení si vévoda z Yorku vybojoval takovou slávu, že Pitt, který mu začal jeho proslulost závidět, přiměl ministra války Dundase, aby poslal Jeho královské Výsosti depeši, v níž ho naléhavě žádal, aby se vrátil domů, uchoval si svou udatnost pro doby větších nebezpečí a měl na paměti staré Fabiovo heslo: famae etiam iactura facienda est pro patria.* Doručením této depeše byl pověřen důstojník jménem Cochrane Johnstone, o němž ještě budeme mluvit, a ten, jak píše jeden soudobý spisovatel, „splnil svůj úkol tak rychle a rozhodně, že si právem získal obdiv armády".[5] Ukázalo se, že vévodovy válečné činy byly v tomto tažení ještě předstiženy jeho výkony na poli finančním; v každém skladu vypukl v příhodnou chvíli požár, který jednou provždy vyrovnal účty všech jeho intendantů, zásobovatelů a dodavatelů. Přes všechny tyto úspěchy byla Jeho královská Výsost v roce 1799 znovu postavena do čela helderského tažení, které britské listy, zjevně podporované Pittem, líčily jako pouhou nedělní procházku; považovalo se totiž za nemyslitelné, že by armáda 45 000 mužů, kterou chránila z týlu eskadra ovládající Zuiderské moře a jíž velel potomek brunšvické královské dynastie, nedokázala už tím, že se prostě objeví, rozprášit na všechny strany hordu asi 20 000 Francouzů

„pod velením tiskařského učedníka z Limousinu, jakéhosi Bruna, který získal své vojenské a politické vzdělání v míčovnách francouzské revoluce[6]".

S drzostí a cynismem, jež jsou těmto jakobínským generálům vlastní, si však tiskařský učedník z Limousinu troufal porazit Jeho královskou Výsost na hlavu, kdykoli se s ní střetl; a když Jeho královská Výsost dospěla k názoru, že je přece jen záslužnější pro svou vlast žít než pro ni zemřít, a snažila se dostat zpět k Helderu, byl

* Pro vlast je nutno obětovat i slávu. *(Pozn. red.)*

K. MARX

SNĚMOVNA LORDŮ A POMNÍK VÉVODY Z YORKU

Právě v době, kdy lord John Russell,

„ten trpaslík, ta bublinka, to pouhé nic"*,

bavil Dolní sněmovnu dalším ze svých trpasličích plánů na výchovu obra, kterému se říká lid, předváděli jeho kolegové ve Sněmovně lordů praktický příklad výchovy, které se dostává vládcům Velké Británie z milosti boží. Předmětem jejich jednání byla zpráva výboru Dolní sněmovny, doporučující, aby vzhledem k místním zájmům byl z Waterlooského náměstí odstraněn pomník vévody z Yorku. Markýz Clanricarde při této příležitosti řekl, že

„vévoda z Yorku vynikal nejen svým vznešeným původem, ale prokázal také velké služby koruně a zemi jako odborník... Lítost nad jeho skonem byla pociťována nejen v kruhu jeho přátel, byla všeobecná. Všichni spěchali vyslovit své svědectví o tom, jak horlivě vévoda plnil svěřené úkoly."

Podle názoru markýze z Lansdowne

„by se pomník postavený před několika lety na památku vynikající osobnosti, které si každý vážil, neměl lehkovážně odstraňovat nebo přemisťovat".

Scestovalý thane[3] Aberdeen prohlásil, že pomník je „svým způsobem *posvátný*". Hrabě Malmesbury

„plně souhlasil se slovy vznešeného hraběte, o nichž se může říci, že jsou výrazem citového postoje k věci".

Podívejme se však trochu zpět na život tohoto královského hrdiny, kterého Sněmovna lordů takto prohlásila za světce.

Nejpozoruhodnější událost v životě vévody z Yorku – jeho narození – se odehrála v roce 1763. O šestadvacet let později si vévoda usmyslil obrátit pozornost světa ke své osobě tím, že zavrhl mládenecký stav a vstoupil do stavu manželského. Protijakobínská

* Obměněný citát ze Shakespearova „Snu noci svatojanské" (3. jednání, 2. scéna). *(Pozn. red.)*

válka poskytla královskému princi příležitost stát se královským vojevůdcem. Anglická armáda byla sice za jeho neslavného tažení ve Flandřích a za dalšího stejně neslavného tažení helderského na hlavu poražena,[4] ale nacházela stálou útěchu v tom, že se její královský velitel pokaždé vrátil domů se zdravou kůží. Je známo, jak obratně utekl před Houchardem u Hondschoote a jak jeho fraškovité obléhání Dunkerque ještě poněkud překonávalo obléhání Tróje. Za flanderského tažení si vévoda z Yorku vybojoval takovou slávu, že Pitt, který mu začal jeho proslulost závidět, přiměl ministra války Dundase, aby poslal Jeho královské Výsosti depeši, v níž ho naléhavě žádal, aby se vrátil domů, uchoval si svou udatnost pro doby větších nebezpečí a měl na paměti staré Fabiovo heslo: famae etiam iactura facienda est pro patria.* Doručením této depeše byl pověřen důstojník jménem Cochrane Johnstone, o němž ještě budeme mluvit, a ten, jak píše jeden soudobý spisovatel, „splnil svůj úkol tak rychle a rozhodně, že si právem získal obdiv armády".[5] Ukázalo se, že vévodovy válečné činy byly v tomto tažení ještě předstiženy jeho výkony na poli finančním; v každém skladu vypukl v příhodnou chvíli požár, který jednou provždy vyrovnal účty všech jeho intendantů, zásobovatelů a dodavatelů. Přes všechny tyto úspěchy byla Jeho královská Výsost v roce 1799 znovu postavena do čela helderského tažení, které britské listy, zjevně podporované Pittem, líčily jako pouhou nedělní procházku; považovalo se totiž za nemyslitelné, že by armáda 45 000 mužů, kterou chránila z týlu eskadra ovládající Zuiderské moře a jíž velel potomek brunšvické královské dynastie, nedokázala už tím, že se prostě objeví, rozprášit na všechny strany hordu asi 20 000 Francouzů

„pod velením tiskařského učedníka z Limousinu, jakéhosi Bruna, který získal své vojenské a politické vzdělání v míčovnách francouzské revoluce[6]".

S drzostí a cynismem, jež jsou těmto jakobínským generálům vlastní, si však tiskařský učedník z Limousinu troufal porazit Jeho královskou Výsost na hlavu, kdykoli se s ní střetl; a když Jeho královská Výsost dospěla k názoru, že je přece jen záslužnější pro svou vlast žít než pro ni zemřít, a snažila se dostat zpět k Helderu, byl

* Pro vlast je nutno obětovat i slávu. *(Pozn. red.)*

Brune tak nezdvořilý, že mu to nedovolil, dokud nepodepsal proslulou alkmaarskou kapitulaci[7], jíž se ukládalo propuštění osmi tisíc francouzských a holandských námořníků, kteří byli tehdy ve válečném zajetí v Anglii.

Vévoda z Yorku se potom nabažil válečných tažení a moudře se uvolil, že na nějaký čas ustoupí do stínu, který zcela samozřejmě obklopuje vrchního velitele v hlavním štábu[8]. V této funkci se ovšem stal hlavou resortu, na který národ ročně vydává 23 milióny liber št., a to mu dávalo i neomezené, jedině králem kontrolované právo libovolně povyšovat nebo propouštět ze služby kohokoli z dvanácti tisíc štábních a ostatních důstojníků.

Jeho královská Výsost si samozřejmě vysloužila velkou vděčnost veřejnosti svými osvícenými denními rozkazy, např. rozkazem, že vojáci a poddůstojníci nesmějí nosit copy, že jejich výstroj má být doplněna houbou, aby mohli udržovat své hlavy v čistotě, rozkazem o vyřizování napravo i nalevo, o rychlém a pomalém pochodování, o sevřených a rozevřených řadách, o zatáčení a obratech, o cvicích s puškou, o stříhání vlasů a černění kamaší, o leštění zbraní a výstroje; rozkazem, jímž sešněrovala rozložitý hrudník Johna Bulla do těsné kazajky, na palici mu posadila rakouskou čepici a na široká záda mu oblékla plášť bez vyložení — a jinými podobně významnými opatřeními, z jakých se skládá zupácká věda. Současně vévoda projevil mimořádné strategické a taktické schopnosti při svém soukromém tažení proti plukovníku Cochranu Johnstonovi, důstojníku, kterému Pitt uložil skoncovat s jeho vítězným flanderským tažením. Johnstone, který byl roku 1801 plukovníkem 8. západoindického pluku (černošského) a guvernérem ostrova Dominiky, byl odvolán, když v jeho pluku vypukla vzpoura. Vznesl obvinění proti Johnu Gordonovi, majorovi svého pluku, který pluku v době vzpoury přímo velel. Tento major Gordon, stejně jako vévodův tajemník plukovník Gordon, patřil k vynikající rodině, jež obdařila svět velkými muži, jako byl Gordon, který vyhandrkoval drinopolskou smlouvu[9], jako je scestovalý thane Aberdeen a jeho neméně vynikající syn plukovník Gordon, jenž se proslavil na Krymu. Vévoda z Yorku se pak musel pomstít nejen pomlouvači rodu Gordonů, ale především doručiteli choulostivé depeše. Přes

naléhání plukovníka Johnstona byl John Gordon postaven vojenský soud teprve v lednu 1804. Přestože soud dospěl k že Gordonův postup byl nesprávný, trestuhodně nedbalý a odsouzeníhodný, ponechal vévoda z Yorku Gordonovi i plný plat; zato v seznamu důstojníků, kteří měli být v říjnu povýšeni na generálmajory, vynechal jméno plukovníka který se musel dívat, jak byla dána přednost důstojníkům než on. Když si Johnstone vévodovi stěžoval, dostal po devíti týdnech, 10. prosince 1803, od Jeho královské Výsosti odpověď, že nebyl zařazen do seznamu k povýšení, protože „proti němu existují obvinění, jejichž opodstatněnost nebyla dosud vyjasněna". Dalšího zadostiučinění se nemohl dovolat až do 28. května 1804, kdy mu bylo sděleno, že obvinění proti němu vznesl major Gordon. Jeho proces byl neustále odkládán; vojenský soud, který jej měl soudit, byl povolán jednou do Canterbury, podruhé do Chelsea, a k přelíčení došlo až v březnu 1805. Když byl Johnstone soudem plně osvobozen a rehabilitován, žádal, aby mu byla vrácena jeho dřívější hodnost, avšak Jeho královská Výsost to 16. května 1805 zamítla. 28. června generál Fitzpatrick, příslušník Foxovy kliky[10], oznámil v parlamentě, že v zájmu Johnstona, jemuž se stalo příkoří, které „vyvolalo v celé armádě největší znepokojení", hodlá při zahájení příštího zasedání navrhnout, aby parlament tuto záležitost projednal ve zvláštním řízení. Příští zasedání začalo, avšak Fitzpatrick, který se mezitím stal ministrem války, prohlásil z vládní lavice, že návrh, jímž vyhrožoval, nepředloží. Za nějaký čas tento ministr války — salónní hrdina, který nikdy nepřičichl k prachu a neviděl nepřítele zblízka, který před dvaceti lety prodal svou hodnost velitele gardové roty[11] a od té doby nesloužil ani den, dostal od vévody z Yorku pluk. Fitzpatrick-ministr války měl tedy překontrolovat účty Fitzpatricka-plukovníka. Takovými úskoky se vévodovi z Yorku podařilo rozdrtit plukovníka Johnstona a prokázat své strategické nadání.

Přes určitou tupost, jež je ve vznešeném brunšvickém rodu dědičná, byl vévoda svým způsobem chytrý chlapík. Dostatečně to dokazuje ten fakt, že byl šéfem „domácího kabinetu" Jiřího III., tj. nejužší rodinné rady, a vůdcem dvorské strany, jež se nazývala

„královi přátelé“[12]. Neméně dobře to ukazuje skutečnost, že při svém ročním příjmu 61 000 liber št. dokázal vymáčknout z vlády půjčku 54 000 liber št., a přestože dostal tento veřejný úvěr, neplatil své soukromé dluhy. Aby člověk něco takového dokázal, musí být vskutku čilého ducha. Je všeobecně známo, že „na vysoká místa a hodnosti se na milióny očí upírá“*, a nebude proto těžké pochopit, proč se Grenvillova vláda neostýchala navrhnout Jeho královské Výsosti, že ho sprostí některých méně důležitých povinností jeho úřadu – čímž by, jak se praví v brožuře vydané na vévodův náklad[13], z vrchního velitele udělal pouhou nulu. Budiž poznamenáno, že v této vládě byl i Lansdowne pod jménem lord Henry Petty. A právě tato vláda hrozila, že udatnému bojovníku sváže ruce utvořením vojenské rady pod pokryteckou záminkou, že „národ“ by byl ztracen, kdyby nezkušeného vrchního velitele nepodporovala skupina důstojníků. Tyto hanebné úklady šly dokonce tak daleko, že se žádalo, aby byla vyšetřena vévodova činnost v hlavním štábu. Naštěstí byly tyto intriky Grenvillovy strany zmařeny okamžitým zásahem — nebo spíše příkazem — Jiřího III., který, přestože byl notorický idiot, byl dost chytrý, aby dovedl ocenit synáčkovo nadání.

V roce 1808 přiměly hrdinské a vlastenecké city královského vojevůdce, aby se ucházel o velení nad britskými armádami ve Španělsku a Portugalsku; tehdy však zachvátila masy hrůza, co by se mohlo stát, kdyby se Anglie v tak kritické chvíli musela obejít bez takového velitele uvnitř země, a tato hrůza se projevila velmi hlučnými, beztaktními a téměř neslušnými demonstracemi. Vévoda byl upozorněn, aby si vzpomněl na své dřívější nezdary v zahraničí, aby zůstal v záloze proti vnitřním nepřátelům a vyhnul se nepřízni veřejnosti. Velkomyslný vévoda nikterak neztratil odvahu a dal vytisknout pamflet, který měl dokázat jeho dědičný nárok na výprask ve Španělsku a v Portugalsku, tak jako ho už dostal ve Flandřích a v Holandsku. Avšak běda! „Morning Chronicle“[14] z té doby píše, že

„je velmi dobře známo, jak se v tomto případě ministři a lid, vládní strana i opozice naprosto shodují v názoru“.

* Shakespeare, „Veta za vetu“, parafráze ze 4. jednání, 2. scény. *(Pozn. red.)*

Pověsti o vévodově jmenování hrozily tedy vyvolat v Anglii opravdovou aféru. V jednom londýnském týdeníku[15] z té doby například čteme:

„Hovory o této věci se neomezily jen na hostince, kavárny, trhy, ulice a obvyklá střediska pomluv. Tyto řeči pronikly do všech soukromých společností, staly se každodenním chodem při obědě i při čaji; lidé se zastavují na ulici, aby si promluvili o tom, že vévoda z Yorku má jít do Španělska. Horlivý Londýňan se zastaví dokonce cestou na burzu, aby se zeptal, zda je skutečně pravda, že vévoda z Yorku se chystá do Španělska. A dokonce i před vraty vesnických kostelů, mezi politiky v plátěných halenách, jejichž rozhovory o veřejných záležitostech se obvykle točí jen kolem daní, můžete vidět, jak desítka lidí přímo visí na rtech toho, kdo jim může říci, jestli je to jistá věc, že vévodu z Yorku pošlou do Španěl'.“

Je tedy zřejmé, že přes všechny snahy těch, kdo ho ze závisti osočovali, se nepodařilo utajit světu, co vévoda v minulosti vykonal. Jaké je to pro jednotlivce zadostiučinění, jestliže celý národ jednomyslně naléhá, aby zůstal doma! Vévoda samozřejmě vynaložil všechno úsilí svého ušlechtilého ducha, zkrotil své válečnické nadšení a klidně zůstal v hlavním štábu.

Nežli přejdeme k nejskvělejšímu období tohoto monumentálního života, musíme se na okamžik zastavit a poukázat na to, že věrní poddaní jeho otce vysoce a veřejně oceňovali vévodu už v roce 1806. Cobbett ve svém „Political Register“ z onoho roku píše:

„Proslavil se jedině tím, že dovedl utíkat a že pokryl anglické zbraně hanbou; je to poloviční idiot, ale přitom přímo mistr v záludnosti; vyniká stejně zženštilou slabostí i nelidskou krutostí, pýchou i podlézavostí, marnotratností i hrabivostí. Když mu bylo svěřeno velení nad vojskem, vykonával svěřený úkol hanebně a využívaje svého postavení nestydatě okrádal národ, ačkoli byl bohatě odměňován za to, aby jej bránil. Nejprve podplatil nebo zastrašil každého, kdo by jej byl mohl odhalit, a pak popustil uzdu svým četným protichůdným špatnostem, a stal se tak předmětem všeobecné, i když tutlané nenávisti.“

Dne 27. ledna 1809 vystoupil v Dolní sněmovně plukovník Wardle s návrhem „na ustavení výboru, který by prozkoumal, jak postupuje vrchní velitel při povyšování a překládání v armádě“.

V řeči, která nebyla ani trochu diskrétní, vypočítal plukovník Wardle dopodrobna všechny případy, jimiž zdůvodňoval svůj návrh, uvedl jména všech svědků, které chtěl dát předvolat, aby potvrdili jeho nařčení, obvinil zbožňovaného hrdinu dnešní Sněmovny lordů, že jeho metresa, jakási paní Clarková, má moc povyšovat důstojníky a také přemisťování v armádě se řídí podle jejích dispozic, že zasahuje do jmenování ve štábu armády a má právo zvyšovat početní stav ozbrojených sil země, že dostává ze všech těchto pramenů peníze a že vrchní velitel se nejen tajně podílí na všech jejích transakcích, nejen čerpá z jejích prostředků a tím šetří svou vlastní kapsu, ale dokonce se pokusil jejím prostřednictvím získat peníze pro sebe, kromě toho, co na tom vydělala ona. Zkrátka plukovník Wardle tvrdil, že královský vojevůdce nejen vydržoval svou metresu z prostředků britské armády, ale ještě se za to dal od ní vydržovat. Na základě tohoto návrhu se sněmovna usnesla, aby byli vyslechnuti svědkové. Výslechy trvaly do 17. února a bod za bodem potvrdily nemístné pomluvy plukovníka Wardla. Bylo dokázáno, že hlavní štáb nemá své skutečné sídlo ve Whitehallu[16], ale v rezidenci paní Clarkové v Gloucester Street, jež se skládá z přepychového domu, množství kočárů a celé družiny lokajů, hudebníků, zpěváků, herců, tanečníků, příživníků, pasáků a kuplířek. Tento svůj vlastní hlavní štáb vytvořil královský vojevůdce roku 1803. Ačkoli na vydržování takového domu nemohlo stačit 20 000 liber št. ročně – kromě toho měl vévoda venkovské sídlo ve Weybridge – bylo výslechem svědků dokázáno, že paní Clarková nedostávala z vévodovy kapsy nikdy víc než 12 000 liber št. ročně, částku, která sotva stačila na výplatu služebnictva a na zakoupení livrejí. Zbytek pocházel z rozsáhlých budoárových čachrů s důstojnickými hodnostmi. Dolní sněmovně byl předložen psaný ceník paní Clarkové. Hodnost majora se regulérně prodávala za 2600 liber št., u paní Clarkové však stála 900; hodnost kapitána prodávala za 700 místo regulérní ceny 1500 liber št. atd. V City dokonce existovala veřejná kancelář, kde se důstojnické hodnosti prodávaly za tyto nižší ceny, a vedoucí této kanceláře prohlásili, že je tím pověřila všemocná milostnice. Kdykoli si stěžovala na finanční obtíže, říkal jí vévoda, že „ona přece má větší vliv než královna a má toho využívat“. V jednom případě

horlivý vrchní velitel potrestal kohosi tím, že jej dal do výslužby s polovičním platem proto, že neuzavřel špinavý obchod s jeho metresou; jindy zase si pro sebe zajistil zvláštní odměnu ve výši 5000 liber št.; v dalším případě udělil na její přímluvu hodnosti poručíků chlapcům, kteří ještě chodili do školy, a jmenoval vojenské lékaře, kteří nikdy ani nebyli vyzváni, aby opustili své soukromé ordinace a dostavili se ke svým rotám. Jakýsi plukovník French dostal od paní Clarkové „dekret“, tj. zmocnění, aby naverboval pro armádu 5000 mužů. Jak bylo konstatováno ve sněmovně, došlo při této příležitosti mezi vévodou a jeho metresou k tomuto rozhovoru:

Vévoda: Pan French mě pořád obtěžuje těmi odvody. Neustále žádá, abych pro něho ještě něco udělal. Jak se chová k tobě, miláčku?
Paní Clarková: Jakžtakž, ne zvlášť pěkně.
Vévoda: Ať si dá pan French pozor, nebo brzy skoncuji s ním i s jeho odvody.

Bylo předloženo také několik milostných dopisů urozeného vévody, které byly okořeněny obchodními a vojenskými machinacemi. Jeden z nich, datovaný 4. srpna 1803, začíná takto:

„Nemám slov, abych dost dobře vyjádřil svému drahouškovi, své nejmilejší, jaké potěšení mi způsobil její milý, rozkošný dopis, jakou velkou radost mám z těch všech něžných slov, která mi v něm napsala; tisíceré a tisíceré díky, můj anděli.“

Po této ukázce vévodova stylu se není co divit, že učení gentlemani ze St John's College v Oxfordu udělili Jeho královské Výsosti diplom doktora práv. Milencům však nestačilo čachrování s vojenskými hodnostmi, a pustili se také do obchodu s biskupstvími a děkanstvími.

Vyšla najevo i další fakta, která slavnému potomku brunšvického rodu neméně slouží ke cti; například jistý důstojník jménem Dowler byl po léta milencem paní Clarkové, která se v jeho společnosti chtěla odškodnit za pocit nevole, odporu a ošklivosti, který v ní vzbuzovala vévodova společnost.

Vévodovi přátelé nazývali sice jeho andílka „hanebnou a drzou ženskou“, ale přesto obhajovali pro svého křehkého mladíčka, který měl kolem padesátky a byl už dvacet let ženatý, právo na strhující

sílu vášně. Mimochodem tato vášeň nebránila vévodovi, aby paní Clarkové sedm měsíců po rozchodu s ní přestal vyplácet roční důchod, na němž se spolu smluvili, a když na něj začala naléhat, vyhrožoval jí pranýřem a žalářem. A právě tato hrozba bezprostředně přiměla paní Clarkovou k odhalení, které sdělila plukovníku Wardlovi.

Bylo by nudné probírat celé jednání Dolní sněmovny se všemi špinavými podrobnostmi nebo tu rozebírat prosebný dopis chrabrého vévody z 24. února 1809, v němž Dolní sněmovnu slavnostně zapřísahá „při své cti královského prince", že nevěděl o ničem, dokonce ani o tom, co bylo prokázáno dopisy psanými jeho vlastní rukou. Postačí, uvedeme-li slova generála Fergusona, který ve sněmovně prohlásil, že „armádě by nesloužilo ke cti, kdyby vévoda byl nadále jejím velitelem"; po oznámení kancléře pokladu pana Percevala z 20. března, že vévoda se vzdal svého úřadu, přijala sněmovna prohlášení navržené lordem Althorpem, že „Jeho královská Výsost vévoda z Yorku se vzdal velení nad armádou a sněmovna tedy nepovažuje za nutné pokračovat ve vyšetřování", atd. Lord Althorp odůvodnil svůj návrh přáním, aby

„vévodova rezignace byla zapsána do protokolu sněmovny a aby tak bylo zaznamenáno, že vévoda navždy ztratil důvěru země, a musí se proto vzdát všech nadějí, že opět někdy zaujme tuto hodnost".

Plukovník Wardle byl za odvážné vystoupení proti vévodovi zahrnován projevy uznání a díků – z každého hrabství, města, městečka a obce Velké Británie dostával pozdravné přípisy.

Jedním z prvních opatření, která roku 1811 hned na počátku regentství učinil princ Waleský, pozdější král Jiří IV., bylo, že vévodu z Yorku znovu jmenoval vrchním velitelem – první krok velice typický pro celou vládu tohoto královského Kalibána, který, protože byl poslední jako člověk, byl nazýván prvním gentlemanem v Evropě.

A tento vévoda z Yorku, jehož pomník by byl důstojnou ozdobou hnojiště, je podle mínění markýze Clanricarda „vynikající vrchní velitel", podle lorda Landsdowna „skvělý a všeobecně vážený muž" a podle hraběte z Aberdeenu osobnost, kterou představuje

„posvátný pomník" – je to prostě strážný anděl Sněmovny lordů a ti, kdo tohoto světce uctívají, jsou ho opravdu hodni.

Napsal K. Marx kolem 25. dubna 1856
Otištěno v „The People's Paper",
čís. 208 z 26. dubna 1856

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

SARDINIE[17]

Dějiny savojské dynastie se dají rozdělit do tří období: první, kdy je na vzestupu a vzmáhá se tím, že zaujímá dvojakou pozici mezi guelfy a ghibelliny, mezi italskými republikami a německou říší; druhé období, v němž těží z toho, že ve válkách mezi Francií a Rakouskem[18] přechází z jedné strany na druhou, a poslední období, v němž se snaží využít ve svůj prospěch celosvětového boje mezi revolucí a kontrarevolucí, podobně jako svého času pro sebe využila antagonismu mezi národy a dynastiemi. V těchto třech obdobích je osou, kolem níž se točí celá její politika, obojetnost, a je přirozené, že výsledky této politiky jsou jen nepatrné a jejich hodnota pochybná.

Vidíme, jak na konci prvního období, v téže době, kdy se vytvářejí velké evropské monarchie, vytváří savojská dynastie malou monarchii. Na konci druhého období se vídeňský kongres milostivě usnáší postoupit jí janovskou republiku, zatímco Rakousko pohltí Benátsko a Lombardii, a Svatá aliance umlčí všechny druhořadé mocnosti bez výjimky. A konečně v třetím období dostává Piemont dovolení zúčastnit se pařížského kongresu, sestavuje memorandum proti Rakousku a Neapolsku[19], dává papežovi moudré rady a nechá si od Orlova blahosklonně poklepávat na rameno; ve svých konstitučních snahách je tu povzbuzen státním převratem*, ve svých snech o nadvládě v Itálii je podněcován týmž Palmerstonem, který jej tak úspěšně zradil v letech 1848 a 1849.[20]

Je to poněkud absurdní představa, jestliže si sardinští představitelé myslí, že konstitucionalismus, jehož agónii mohou v současné době na vlastní oči sledovat ve Velké Británii a jehož krach na celém evropském kontinentě odhalily revoluce z let 1848–1849 –

* Tím se míní státní převrat Ludvíka Napoleona. *(Pozn. red.)*

ukázaly totiž, že je stejně bezmocný proti královským bodákům jako proti lidovým barikádám – že právě tento konstitucionalismus v nejbližší době nejen oslaví svou restitutio in integrum* na piemontské scéně, ale že se dokonce stane vítěznou silou. Taková představa se nemohla zrodit jinde než v hlavách velkých mužů malého státu. Pro každého nestranného pozorovatele je nespornou skutečností, že dokud je Francie velkou monarchií, musí být Piemont monarchií malou; dokud ve Francii vládne císařský despotismus, je Piemont v nejlepším případě jen trpěn, a kdyby se ve Francii zrodila skutečná republika, pak by piemontská monarchie zmizela, rozplynula by se v italské republice. Už samy podmínky, na nichž závisí existence sardinské monarchie, jí brání, aby dosáhla svých ctižádostivých cílů. Úlohu osvoboditele Itálie může hrát jedině v období, kdy v Evropě neprobíhá revoluce a kdy ve Francii neomezeně vládne kontrarevoluce. Za takových podmínek může pomýšlet na to, že se jako jediný italský stát s pokrokovými tendencemi, s vlastní dynastií a národní armádou ujme vedoucí úlohy v Itálii. Avšak právě tyto podmínky ji vystavují nátlaku císařské Francie z jedné strany a císařského Rakouska z druhé. Kdyby mezi těmito dvěma sousedícími říšemi došlo k vážným neshodám, stal by se Piemont nevyhnutelně satelitem jedné z nich a bojištěm pro obě. V případě, že by uzavřely entente cordiale**, musela by se Sardinie spokojit s živořením, s životem z milosti. Kdyby se savojský rod opřel o revoluční stranu v Itálii, byla by to prostě sebevražda – vždyť události z let 1848 až 1849 rozptýlily všechny iluze o jeho revolučním poslání. Naděje savojské dynastie jsou tedy spjaty se zachováním statu quo v Evropě, a status quo vylučuje možnost rozšíření piemontského panství na Apeninském poloostrově a přiděluje mu jen skromnou roli italské Belgie.

Piemonští zmocněnci, kteří se pokusili hrát na pařížském kongresu touž hru jako roku 1847, mohli tu předvést jen žalostnou podívanou. Každým tahem, který na diplomatické šachovnici udělali, dávali vlastně *šach* sami sobě. Zatímco prudce protestovali proti rakouské okupaci střední Itálie, byli nuceni dotknout se jen velmi

* – úplnou obnovu. *(Pozn. red.)*
** – srdečnou dohodu. *(Pozn. red.)*

opatrně francouzské okupace Říma[21]; zatímco si stěžovali na papežskou teokracii, byli nuceni sklonit se před svatouškovskými přetvářkami prvorozeného syna církve*. Na Clarendona, který projevil tolik milosti a pochopení pro Irsko v roce 1848[22], byli nuceni se obrátit, aby udělil lekci v lidskosti králi neapolskému**, a na žalářníka z Cayenne, Lambessy a Belle Ile[23], aby otevřel brány vězení v Miláně, Neapoli a Římě. Vydávali se za bojovníky za svobodu v Itálii, ale přitom se ponížen skláněli před útoky Walewského na svobodu tisku v Belgii a odůvodňovali to svým hlubokým přesvědčením, že

„je těžké, aby se mezi dvěma zeměmi udržovaly dobré vztahy, jestliže v jedné z nich vycházejí časopisy, které hlásají extrémní doktríny a útočí na sousední vlády".

Rakousko se tak mohlo opřít o bláhovou oddanost piemontských zmocněnců bonapartským doktrínám, a vzneslo proto okamžitě kategorický požadavek, aby kampaň, kterou proti němu vede piemontský tisk, byla zastavena a viníci potrestáni.

Piemontští zmocněnci se tvářili, jako by proti mezinárodní politice států*** stavěli mezinárodní politiku národů, a zároveň blahopřáli k uzavření smlouvy obnovující přátelské svazky, které po staletí spojovaly savojskou dynastii s rodem Romanovců. Chtěli se před zmocněnci staré Evropy blýsknout svou výmluvností, ale za to si museli dát od Rakouska líbit, že s nimi jednalo jako s druhořadou mocností, která není oprávněna zasahovat do jednání o věcech prvořadého významu. Zatímco s pocitem nesmírného zadostiučinění sepisovali memorandum, bylo Rakousku dovoleno, aby rozestavilo svou armádu po celé délce sardinských hranic od Pádu až po vrcholky Apenin, aby obsadilo Parmu, bez ohledu na vídeňskou smlouvu opevnilo Piacenzu a rozmístilo svá vojska na jadranském pobřeží od Ferrary a Bologne až po samu Anconu. Týden po tom, co byly tyto stížnosti předloženy kongresu, 15. dubna, byla podepsána zvláštní smlouva mezi Francií a Anglií na jedné straně a Ra-

* — tj. Napoleona III. *(Pozn. red.)*
** — tj. Ferdinandovi II. *(Pozn. red.)*
*** V „New-York Daily Tribune" z 31. května 1856 je místo slova „států" vytištěno „dynastií". *(Pozn. red.)*

kouskem na druhé, v níž se konstatuje, jakou škodu toto memorandum způsobilo Rakousku.[24]

Takové tedy bylo na pařížském kongresu postavení důstojných představitelů Viktora Emanuela, který po abdikaci svého otce a po jeho porážce v bitvě u Novary[25] šel před zraky krajně rozhořčené armády obejmout Radeckého, nenáviděného nepřítele Karla Alberta. Jestliže Piemont nyní úmyslně nezavírá oči, musí vidět, že jej obalamutili mírem, stejně jako jej dříve balamutili válkou. Bonaparte toho možná využije, aby v Itálii zkalil vodu a v tomto bahnu pak lovil koruny.[26] Rusko možná poklepe na rameno malé Sardinii, aby tak znepokojilo Rakousko na jihu, a tím je oslabilo na severu. Palmerston bude možná z důvodů, které nejlépe zná on sám, opakovat komedii z roku 1847 a nebude se ani namáhat, aby ke své staré písničce vymyslil novou notu. A při tom všem Piemont není ničím jiným než nástrojem cizích mocností. Pokud jde o projevy pronesené v britském parlamentě, řekl v sardinské poslanecké sněmovně její člen pan Brofferio, že tyto projevy „nebyly nikdy delfské věštby, nýbrž vždycky jen věštby Trofóniovy". Mýlí se jen v tom, že si plete věštby s ozvěnou.[27]

Piemontské intermezzo samo o sobě je naprosto nezajímavé až na to, že ukazuje, jak se savojská dynastie znovu dožila nezdaru ve své tradiční politice lavírování i při svých opětovných pokusech využít italské otázky jako základny pro své vlastní dynastické pletichy. Je tu však jiný, důležitější moment, o němž anglický a francouzský tisk úmyslně mlčí, na který však sardinští zmocněnci výslovně naráželi ve svém pověstném memorandu. Nepřátelský postoj Rakouska, odůvodňovaný chováním sardinských zmocněnců v Paříži, „Sardinii nutí, aby zůstala i nadále ve zbrani a učinila opatření, která jsou nesmírným zatížením pro její pokladnu, beztak již zruinovanou událostmi z let 1848 a 1849 a válkou, jíž se zúčastnila." To ale není všechno.

„Neklid mezi lidem," praví se v sardinském memorandu[28], „jak se zdá, v poslední době opadl. Když Italové viděli, že jeden z jejich národních vládců je spojencem velkých západních mocností... začali doufat, že mír nebude uzavřen, dokud jejich žal nebude alespoň zčásti zmírněn. Tato naděje způsobila, že byli klidní a odevzdaní; až se však dovědí negativní výsledky pařížského

kongresu, až se dovědí, že se Rakousko, přes dobré služby a laskavé zprostředkování Francie a Anglie, postavilo dokonce proti jakémukoli jednání, projeví se rozhořčení, které na čas utichlo, bezpochyby ještě prudčeji než dosud. Až se Italové přesvědčí, že od diplomacie nemohou už nic očekávat, vrhnou se znovu s jižním temperamentem do náruče podvratné a revoluční strany a Itálie se tak znovu stane ohniskem spiknutí a nepokojů, které samozřejmě bude možno s dvojnásobnou přísností potlačit, které však s neobyčejnou prudkostí vzplanou znovu pokaždé, kdykoli v Evropě dojde k sebemenšímu neklidu. Propuknou-li v kterékoli zemi, jež sousedí s Piemontem, revoluční vášně, které by mohly vyvolat sympatie lidu, vystaví to sardinskou vládu neobyčejně vážnému nebezpečí."

Ano, je to tak. Bohatá buržoazie v Lombardii za války* takříkajíc ani nedýchala v marné naději, že až válka skončí, dosáhne diplomatickými akcemi a pod záštitou savojské dynastie národního osvobození a občanské svobody, aniž bude muset přebrodit rudé moře revoluce a poskytnout rolnictvu a proletariátu ty ústupky, kterým, jak ví po zkušenostech z let 1848 až 1849, se nevyhne při žádném lidovém hnutí. Ale tyto epikurejské naděje se nyní rozplynuly. Jediný hmatatelný výsledek války – alespoň jediný, který je zřejmý italským očím, jsou materiální a politické výhody, které získalo Rakousko – tj. nové posílení této nenáviděné mocnosti, zajištěné spoluprací takzvaného nezávislého italského státu. Piemontští konstitucionalisté měli opět v rukou dobré karty, a znovu prohráli; byli tak zase usvědčeni, že nejsou schopni být vedoucí silou v Itálii, na což si tak hlasitě činili nároky. Budou se muset odpovídat před svou vlastní armádou. Buržoazie je znovu nucena opřít se o lidové masy a nedělat rozdíl mezi národním osvobozením a sociální obrodou. Piemontská můra byla setřesena, diplomatické kouzlo zlomeno a ohnivé srdce revoluční Itálie se znovu hlasitě rozbušilo.

Napsal K. Marx kolem 16. května 1856
Otištěno v „The People's Paper",
čís. 211 ze 17. května 1856,
podpis: K. M.
a v „New-York Daily Tribune",
čís. 4717 z 31. května 1856

Podle textu
v „The People's Paper",
srovnaného s textem
v „New-York Daily Tribune"
Přeloženo z angličtiny

* – tj. za krymské války. *(Pozn. red.)*

New-York Daily Tribune.

Vol. XVI.—No. 4735. NEW-YORK, SATURDAY, JUNE 21, 1856. PRICE TWO CENTS.

K. MARX

FRANCOUZSKÁ CRÉDIT MOBILIER

(ČLÁNEK PRVNÍ)

Jak je vidět z úvodníku z 30. května, jsou londýnské „Times"[29] velice překvapeny objevem, že socialismus ve Francii nikdy nevymizel, ale že se na něj v posledních několika letech „spíše poněkud zapomnělo". „Times" při této příležitosti blahopřejí Anglii k tomu, že ji tento neduh netrápí a že je prosta třídního antagonismu, který je půdou, z níž ona jedovatá rostlina vyrůstá. Je to dost smělé tvrzení od vedoucího listu země, jejíž přední ekonom, pan Ricardo, uvádí své proslulé dílo o zásadách politické ekonomie[30] tezí, že tři základní třídy společnosti, to jest anglické společnosti, totiž pozemkoví vlastníci, kapitalisté a námezdní dělníci, jsou vůči sobě ve smrtelném a nesmiřitelném antagonismu, neboť renta stoupá a klesá nepřímo úměrně vzestupu a poklesu průmyslových zisků, a mzdy stoupají a klesají nepřímo úměrně ziskům. Jestliže podle anglických právníků je úhelným kamenem anglické ústavy – tohoto osmého divu světa – rovnováha těchto tří vzájemně soupeřících sil, pak podle pana Ricarda, o němž lze předpokládat, že o této věci ví trochu víc než „Times", proniká nutně do celé struktury anglické společnosti smrtelný antagonismus mezi třemi třídami, které jsou hlavními činiteli výroby.

„Times" sice pohrdavě ohrnují nos nad revolučním socialismem ve Francii, avšak chtě nechtě se dívají závistivě na císařský

socialismus* ve Francii, který by rády postavily před Johna Bulla jako příklad hodný následování. Vždyť hlavní zástupce tohoto socialismu, Crédit mobilier[31], právě zaslala listu „Times" „Zprávu správní rady na řádné valné hromadě akcionářů 23. dubna 1856 za předsednictví pana Péreira" – oznámení na tři husté sloupce. Zde je zpráva, která vzbudila závistivý obdiv akcionářů listu „Times" a připravila jeho redaktora o soudnost:

Pasíva ke dni 31. prosince 1855

	fr
Kapitál Společnosti	60 000 000,00
Saldo běžných účtů se od 31. prosince 1854 zvýšilo z 64 924 379 franků na...	103 179 308,64
Úhrn směnek splatných věřitelům a úhrn různých účtů	864 414,81
	1 696 083,59
Celkový rezervní kapitál	
Celkový zisk realizovaný v roce 1855, po odečtení částky, která má být převedena do rezerv	26 827 901,32
Celkem	192 567 708,36

Aktiva

V majetku: 1. Renty	40 069 264,40
2. Obligace	32 844 600,20
3. Železniční a jiné akcie	59 431 593,66
Celkem	132 345 458,26
Od toho nutno odečíst částky, které nebyly zaplaceny do 31. prosince loňského roku	31 166 718,62
Saldo aktiv	101 178 739,64
Termínované vklady v pokladničních bonech, prolongace, zápůjčky na akcie, dluhopisy atd.	84 425 390,09
Hodnota budov a zařízení	1 082 219,37
Peněžní hotovost v pokladně a u banky a dividendy, které měla banka dostat do 31. prosince loňského roku	5 981 359,26
Celková částka aktiv	192 567 708,36
Celková částka rent, akcií a obligací v majetku k 31. prosinci 1854	57 460 092,94
Získáno upisováním a nákupy během roku 1855	265 820 907,03
Celkem	323 280 999,97

* Viz tento svazek, str. 50. *(Pozn. red.)*

Částka realizací	217 002 431,34
K tomu suma cenných papírů, které zůstávají v majetku Společnosti	132 345 458,26
	349 347 889,60
Z toho vyplývá zisk ve výši	26 066 889,63

Zisk 26 miliónů z kapitálu 60 miliónů – tedy zisk 43 $^1/_3$ % – to jsou skutečně fascinující čísla. A co všechno dokázala tato obdivuhodná Mobilier se svým velkolepým kapitálem ve výši asi 12 miliónů dolarů! S šedesáti milióny franků kapitálu ve svém majetku upsala na francouzské půjčky nejprve 250 miliónů franků, a pak ještě dalších 375 miliónů. Získala podíl na hlavních francouzských dráhách; převzala vydání půjčky, kterou uzavřela společnost rakouských státních drah; podílela se na švýcarské Západní a Centrální dráze; zúčastnila se rozsáhlé akce, jejímž cílem bylo usplavnění toku Ebra od Zaragozy až po Středozemní moře; měla prsty ve sloučení pařížských omnibusových podniků a v ustavení Všeobecné námořní společnosti; svým zásahem dosáhla splynutí všech pařížských plynárenských společností v jediný podnik; darovala lidu, jak tvrdí, 500 000 franků tím, že mu prodávala obilí pod tržní cenou; rozhodovala svými půjčkami o míru a válce, stavěla nové železniční tratě a podporovala staré, zřizovala osvětlení ve městech, dávala podnět k zakládání továren a k obchodním spekulacím a konečně rozšířila svůj vliv i za hranice Francie tím, že plodonosná semena podobných podniků rozsela po celém evropském kontinentě.

Crédit mobilier je tedy jedním z nejpozoruhodnějších ekonomických zjevů naší epochy, který je třeba důkladně prozkoumat. Jinak bychom ani nemohli zhodnotit vyhlídky francouzského císařství, ani pochopit symptomy všeobecného sociálního otřesu, které lze pozorovat v celé Evropě. Prozkoumáme nejdříve to, co správní rada nazývá svými teoretickými zásadami, a pak se přesvědčíme, jak se tyto zásady provádějí v praxi. Ze zprávy se dovídáme, že tyto zásady byly zatím uskutečněny jen zčásti, v budoucnosti však mají být daleko víc rozšířeny.

Zásady této společnosti jsou vyloženy v jejích stanovách a v řadě zpráv o činnosti předložených akcionářům, zejména v první z těchto zpráv. Podle preambule ke stanovám,

„vzhledem k důležitým službám, které by mohly být poskytovány zřízením společnosti, jejímž cílem je podporovat rozvoj veřejných prací a konvertovat různé cenné papíry rozličných podniků tím, že budou sloučeny v jeden společný fond, jsou zakladatelé Crédit mobilier odhodláni uskutečnit plán tak užitečný, a proto se spojili, aby položili základy anonymní společnosti pod názvem Všeobecná společnost Crédit mobilier".

Naši čtenáři si jistě vzpomenou, že Francouzi pod slovy „anonymní společnost" chápou akciovou společnost s omezeným ručením akcionářů a že utvoření takové společnosti je závislé na výsadě, kterou podle svého uvážení uděluje vláda.

Crédit mobilier si tedy stanoví tyto cíle: za prvé, „podporovat rozvoj veřejných prací" — to znamená učinit průmysl a veřejné práce plně závislými na blahovůli Crédit mobilier, a tím i na osobní blahovůli Bonapartově, na jehož slůvku závisí sama existence této společnosti. Správní rada neopomněla naznačit, jakým způsobem má v úmyslu rozšířit patronát svůj i svého císařského stvořitele na veškerý francouzský průmysl. Různé průmyslové podniky, patřící akciovým společnostem, jsou představovány různými cennými papíry – akciemi, obligacemi, bony, dluhopisy atd. Tyto různé cenné papíry jsou samozřejmě na peněžním trhu různě ceněny podle toho, jaký do nich byl vložen kapitál, jaké zisky přinášejí a jak na ně působí poptávka a nabídka, a podle jiných ekonomických podmínek.

A co tedy zamýšlí Crédit mobilier? Chtěla by všechny tyto cenné papíry, vydané různými akciovými společnostmi, nahradit jediným druhem akcií, které by vydala Crédit mobilier sama. Ale jak toho může dosáhnout? Tím, že za své vlastní akcie nebo jiné cenné papíry skoupí akcie různých průmyslových podniků. Skoupit všechny bony, akcie, dluhopisy atd. – zkrátka všechny cenné papíry nějakého podniku – znamená však takový podnik koupit. Tím Crédit mobilier přiznává, že se sama chce stát majitelkou a Napoleona Malého[32] že chce učinit vrchním ředitelem veškerého francouzského průmyslu. A tomu říkáme císařský socialismus.

K uskutečnění tohoto programu jsou samozřejmě nezbytné finanční operace; když pan Isaac Péreire rýsuje činnost Crédit mobilier, je si samozřejmě vědom, že se pohybuje na vratké půdě,

a musí proto této společnosti ukládat určitá omezení, jež považuje za čistě náhodná a jež mají s rozvojem společnosti zmizet. Kapitál společnosti je stanoven na 60 miliónů franků a je rozdělen na 120 000 akcií po 500 francích. Operace společnosti, jak jsou vymezeny ve stanovách, se dají rozdělit do tří skupin; za prvé, operace na podporu průmyslu; za druhé, emise cenných papírů společnosti, které mají nahradit nebo sjednotit cenné papíry různých průmyslových podniků; za třetí, normální bankovní operace se státními papíry, obchodními směnkami atd.

Operace první kategorie, jejichž cílem je vytvořit patronát Společnosti nad průmyslem, jsou vyjmenovány v článku 5 stanov, který zní:

„Získávat upisováním nebo kupovat státní papíry, akcie nebo obligace různých průmyslových podniků nebo úvěrních ústavů, vytvořených jako anonymní společnosti, zejména drah, průplavů, dolů a jiných veřejných podniků, které již jsou zřízeny nebo které se mají zřídit. Vypisovat nejrůznější půjčky, převádět je a realizovat, jakož i financovat všechny podniky související s veřejnými pracemi."

Vidíme, že tento článek jde už dál, než se žádá v preambuli, neboť zde se chce, aby se Crédit mobilier stala nejen majitelem velkých průmyslových podniků, ale zároveň i otrokem státní pokladny a despotou obchodního úvěru.

Operace druhé kategorie, týkající se nahrazení cenných papírů všech ostatních průmyslových podniků cennými papíry Crédit mobilier, znamenají:

„Vydávat vlastní obligace společnosti v částkách rovnajících se částkám nutným na upisování půjček a na nákup průmyslových cenných papírů."

Článek 7 a 8 stanoví limity a charakter obligací, které má společnost právo vydávat. Tyto obligace nebo bony

„mohou dosáhnout částky rovnající se desetinásobku kapitálu. Jejich celková částka musí být vždy plně kryta státními papíry, akciemi a obligacemi, které má společnost v držení. Nemohou být splatné dříve než po čtyřicetipětidenní výpovědní lhůtě. Celková výše částek došlých na běžný účet a obligací vydaných na dobu kratší jednoho roku nesmí převyšovat dvojnásobek splaceného akciového kapitálu."

Konečně třetí kategorie zahrnuje operace spojené s oběhem obchodních hodnot. „Společnost přijímá vklady k výplatě na požádání." Má právo „prodávat všechny druhy státních papírů, úvěrových dokladů, akcií a obligací, které má v držení, platit jimi půjčky a vyměňovat je za jiné hodnoty". Půjčuje dále na „státní papíry, akcie a obligace, a na tyto různé hodnoty otvírá běžné účty". Nabízí anonymním společnostem všechny služby, které obvykle poskytují soukromé banky, to jest přijímá všechny platby na účet těchto společností, vyplácí jejich dividendy, úroky atd. Přijímá do úschovy cenné papíry těchto podniků, avšak při operacích týkajících se obchodních hodnot, směnek, varantů atd. „je výslovně stanoveno, že společnost nesmí tajně prodávat nebo nakupovat, aby dosáhla ážia".

Napsal K. Marx kolem 6. června 1856
Otištěno v „The People's Paper",
čís. 214 ze 7. června 1856,
podpis: K. M.
a v „New-York Daily Tribune",
čís. 4735 z 21. června 1856

Podle textu
v „New-York Daily Tribune"
srovnaného s textem
v „The People's Paper"
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

FRANCOUZSKÁ CRÉDIT MOBILIER

(ČLÁNEK DRUHÝ)

Je třeba si připomenout, že Bonaparte provedl svůj státní převrat pod dvěma diametrálně protikladnými záminkami: na jedné straně prohlásil, že jeho posláním je zachránit buržoazii a „materiální pořádek" před rudou anarchií, která prý měla být rozpoutána v květnu 1852, na druhé straně, že musí zachránit dělnictvo před buržoazním despotismem, jehož centrem bylo Národní shromáždění. Kromě toho měl osobní důvod — musel zaplatit své dluhy a dluhy vznešené sebranky ze Společnosti 10. prosince[33] a obohatit sebe i tuto sebranku na společný účet buržoazie a dělníků. Poslání tohoto muže, to je třeba přiznat, bylo plné protichůdných obtíží, neboť musel vystupovat zároveň jako lupič i jako patriarchální dobrodinec všech tříd. Nemohl dávat jedné třídě, aniž bral druhé, a nemohl uspokojit své vlastní požadavky a požadavky svých přívrženců, aniž okrádal obě třídy. V dobách frondy[34] se říkalo, že vévoda de Guise je nejhledanějším mužem ve Francii, protože všechny své statky proměnil v pohledávky, jejichž držiteli byli jeho stoupenci. Právě tak se Bonaparte chtěl stát nejhledanějším mužem ve Francii tím, že by proměnil všechen majetek Francie a všechen francouzský průmysl v osobní pohledávku, jejímž držitelem by byl sám Ludvík Bonaparte. Ukrást Francii, aby mohl Francii koupit – to byl velký problém, který musel tento muž vyřešit – a v tomto obchodu, jehož cílem bylo uloupit Francii to, co pak mělo být Francii vráceno, nebylo pro něho nijak podružnou stránkou, kolik procent shrábne on a Společnost 10. prosince. Jak sladit tyto vzájemně si odporující snahy? Jak vyřešit tento choulostivý hospodářský problém? Jak rozmotat tento složitý uzel? Všechny Bonapartovy dosavadní roz-

manité zkušenosti ukazovaly na jediný mocný prostředek, který mu již pomohl z nejobtížnějších hospodářských situací – na úvěr. Náhodou byla ve Francii škola Saint-Simonova, která se v době svého vzniku i v době svého úpadku klamala iluzí, že všechen třídní antagonismus musí zmizet, jakmile bude vytvořen všeobecný blahobyt pomocí jakéhosi zbrusu nového systému veřejného úvěru. A saint-simonismus v této formě v době státního převratu ještě zcela nevymřel. Byl tu Michel Chevalier, národohospodářský odborník listu „Journal des Débats"[35]; byl tu Proudhon, jenž se snažil to, co bylo na saint-simonismu nejhorší, zakrýt maskou výstřední originality, a byli tu konečně dva portugalští židé, prakticky spjatí s burzovní spekulací a s Rothschildem, kteří se kdysi klaněli otci Enfantinovi a kteří na základě své praktické zkušenosti měli tu smělost vidět za socialismem burzovní spekulaci a za Saint-Simonem Lawa. Tito dva muži, Emile a Isaac Péreirové, jsou zakladateli Crédit mobilier a iniciátory bonapartovského socialismu.

Staré přísloví říká: „Habent sua fata libelli."* Nejen knihy, ale i různá učení mají své *osudy*. Saint-Simon jako strážný anděl pařížské burzy, jako prorok podvodů, jako mesiáš všeobecného úplatkářství a korupce! Dějiny neznají krutější ironii, leda snad to, že se Saint-Just realizoval v juste milieu** Guizotově, a Napoleon v Ludvíku Bonapartovi.

Události postupují tak rychle, že je lidská myšlenka ani nestačí sledovat. Zatímco tu zkoumáme zásady a hospodářskou situaci Crédit mobilier a ukazujeme, že vzhledem ke své struktuře se tato společnost musí nevyhnutelně zhroutit, pracuje už historie a přeměňuje naše předpovědi ve skutečnost. Koncem května vyhlásil jeden z ředitelů Crédit mobilier pan Place konkurs na částku 10 miliónů franků, ačkoli jej teprve před několika dny „pan de Morny představil císaři" jako jednoho z dieux de la finance. Les dieux s'en vont!*** Téměř téhož dne uveřejnil „Moniteur"[36] nový zákon o komanditních společnostech, který pod záminkou, že chce zarazit

* „Knihy mají své osudy." *(Pozn. red.)*
** – zlaté střední cestě; heslo lavírujícího vládního systému za Ludvíka Filipa. *(Pozn. red.)*
*** – finančních bohů. Bohové odcházejí! *(Pozn. red.)*

spekulační horečku, vydává tyto společnosti na milost Crédit mobilier, neboť činí jejich zakládání závislým na vůli vlády nebo Crédit mobilier. A anglický tisk, který ani neví, že existuje rozdíl mezi komanditními a anonymními společnostmi, jimž takto komanditní společnosti padnou za oběť, je u vytržení nad tímto velkým „prozíravým činem" bonapartovské moudrosti a namlouvá si, že francouzští spekulanti se rychle stanou stejně solidními jako angličtí Sadleirové, Spaderové a Palmerové. Zároveň zákon o melioracích, na němž se právě usnesl proslulý Corps législatif[37] a který přímo porušuje všechny dosavadní zákony i Napoleonův zákoník, schvaluje vyvlastňování hypotekárních dlužníků ve prospěch vlády Bonaparta, který se touto machinací snaží zmocnit půdy tak, jako se pomocí Crédit mobilier zmocňuje francouzského průmyslu a pomocí Francouzské banky francouzského obchodu; a to všechno se děje proto, aby vlastnictví bylo zachráněno před nebezpečím socialismu!

Přesto však nepovažujeme za zbytečné pokračovat ve svém zkoumání Crédit mobilier, instituce, která, jak se domníváme, je povolána ještě vykonat věci tak velké, že ve srovnání s nimi je to, co jsme uvedli, jen skromným začátkem.

Viděli jsme, že hlavním úkolem Crédit mobilier je poskytovat kapitál průmyslovým podnikům, patřícím anonymním společnostem. Citujeme ze zprávy pana Isaaca Péreira:

„Crédit mobilier hraje pokud jde o hodnoty představující průmyslový kapitál úlohu analogickou funkcím, které vykonávají eskontní banky pokud jde o hodnoty představující obchodní kapitál. První povinností této společnosti je podporovat rozvoj národního průmyslu, usnadňovat vytváření velkých podniků, které narážejí na velké překážky, jsou-li ponechány samy sobě. Své poslání v tomto směru bude moci plnit o to snadněji, že má k dispozici nejrůznější prostředky informací a průzkumu, které nejsou dostupné soukromým osobám, takže bude moci správně ocenit skutečnou hodnotu nebo vyhlídky podniků, které se na ni obracejí o pomoc. V dobách prosperity bude naše společnost ukazatelem cesty pro kapitál, který hledá výnosné uplatnění; v těžkých situacích bude jejím úkolem nabídnout své bohaté zdroje na udržení zaměstnanosti a ke zmírnění krizí způsobených prudkým úbytkem kapitálu. Úsilí, jež naše společnost bude vyvíjet, bude směřovat k tomu, aby její kapitál byl vkládán do různých podniků a jen v takovém rozsahu a na tak omezenou dobu, aby se mohl bez rizika stáh-

nout; to jí umožní rozhojnit svou činnost, oplodnit v krátkém časovém rozpětí velký počet podniků a snížit riziko své účasti rozšířením partial commandites*" (investic do akcií).

Když jsme se seznámili s tím, jakým způsobem Isaac rozvíjí ideje Bonapartovy, považujeme za důležité podívat se, jak Bonaparte komentuje ideje Isaacovy; toto stanovisko najdeme ve zprávě o zásadách a řízení Crédit mobilier, kterou Bonapartovi zaslal 21. června 1854 ministr vnitra**:

„Mezi všemi úvěrovými ústavy, které ve světě existují, je Francouzská banka právem považována za podnik, který se může pochlubit nejsolidnějším zřízením"

(tak solidním, že by ji byla v únoru 1848 nepříliš silná bouře za jediný den smetla, kdyby jí nebyli přispěchali na pomoc Ledru-Rollin a spol.; neboť prozatímní vláda nejen zrušila povinnost Francouzské banky proplácet její bankovky v kovových penězích, a tak zastavila příval držitelů bankovek a bonů, kteří zcela zaplnili ulice před bankou, ale navíc banku zmocnila, aby vydala padesátifrankové bankovky, zatímco za vlády Ludvíka Filipa jí nikdy nebylo dovoleno vydávat bankovky v hodnotě nižší než 500 franků; prozatímní vláda tak nejen podepřela svým úvěrem insolventní banku, ale navíc jí ještě dala do zástavy státní lesy za výsadu, že bude pro stát obstarávat úvěr).

„Francouzská banka je současně též oporou a majákem pro náš obchod, a její materiální a morální vliv poskytuje našemu trhu velmi cennou stabilitu."

(Tato „stabilita" je taková, že kdykoli si Amerika a Anglie dovolí sebemenší pokles obchodu, dojde ve Francii k opravdové průmyslové krizi.)

„Tato skvělá instituce vykonává tedy dík opatrnosti a moudrosti, s níž řídí všechny své operace, funkci regulátoru. Ale má-li komerční génius rozvinout všechny zázraky, které skrývá ve svém lůně, musí být především povzbuzován; a právě proto, že spekulace je ve Francii přísně omezena, nevznikly žádné ne-

* – podílu tichých společníků (u společností s ručením omezeným). *(Pozn. čes. red.)*

** – tj. hrabě Jean Gilbert Victor Persigny. *(Pozn. red.)*

výhody, ale naopak velké výhody z toho, že vedle Francouzské banky byla vytvořena instituce koncipovaná ve zcela jiném duchu, jež měla být v oblasti průmyslu a obchodu výrazem iniciativního ducha.

Naštěstí již existoval vzor takové instituce; vznikl v zemi, jež je proslulá tím, že ve všech jejích obchodních operacích vládne neobyčejná loajálnost, moudrost a solidnost. Všeobecná nizozemská společnost, která postavila svůj kapitál, svůj úvěr a svou morální autoritu do služeb všech zdravých idejí a všeho užitečného podnikání, rozšířila v Holandsku mnohonásobně síť průplavů, odvodňovací systém a uskutečnila tisíc jiných zlepšení, jež stonásobně zvýšila hodnotu majetku. Proč by stejným způsobem neměla Francie mít prospěch z instituce, jejíž přednosti byly prokázány tak skvělými zkušenostmi? A právě tato myšlenka rozhodla o vytvoření Crédit mobilier, jež bylo potvrzeno dekretem z 18. listopadu 1852.

Podle svých stanov může tato společnost kromě jiných operací také kupovat a prodávat státní a jiné veřejné cenné papíry nebo průmyslové akcie, poskytovat na ně úvěry a půjčovat si na ně, přejímat veřejné půjčky, zkrátka vydávat své vlastní dlouhodobé obligace do výše hodnot, které tímto způsobem získala.

Společnost tak má ve svých rukou prostředky, s jejichž pomocí může shromáždit a v kterémkoli okamžiku a za výhodných podmínek soustředit značné bohatství. Na správném použití těchto kapitálů také závisí, jak plodná bude činnost této instituce. Vždyť společnost může podle svého uvážení vkládat (commanditer*) do průmyslu, podílet se na rozličných podnicích, zúčastňovat se dlouhodobých operací, to znamená dělat všechno to, co Francouzské bance a Eskontní bance jejich stanovy zakazují; má prostě volnost pohybu a může měnit zaměření své činnosti podle toho, jak to vyžadují potřeby obchodního úvěru. Dokáže-li rozeznat mezi neustále vznikajícími podniky ty, které budou výnosné, pomůže-li včasným zasazením obrovských prostředků, které má k dispozici, uskutečnit takové práce, které jsou sice samy o sobě velmi produktivní, jež však ke svému uskutečnění vyžadují neobyčejně dlouhé doby a které by jinak uvázly; bude-li její účast spolehlivým ukazatelem užitečnosti myšlenky nebo správnosti návrhu, pak si společnost Crédit mobilier zaslouží a získá souhlas veřejnosti; volný kapitál bude vyhledávat její prostřednictví a bude hromadně směřovat tam, kde mu ochrana Crédit mobilier ukáže bezpečné uplatnění. A tak dokonce ještě víc silou příkladu a autoritou, kterou vyvolá podpora společností poskytovaná, než nějakou materiální pomocí, bude se společnost podílet na usnadňování všech obecně prospěšných myšlenek. Tím velmi povzbudí snahy průmyslu a všude podpoří vynalézavost."

Při nejbližší příležitosti se pokusíme ukázat, jak všechny tyto nabubřelé fráze jen chabě zahalují jasný plán, podle něhož má

* – vložit peníze do podniku jako tichý společník. *(Pozn. čes. red.)*

být veškerý francouzský průmysl vtažen do víru pařížské burzy a stát se pouhou hříčkou v rukou pánů z Crédit mobilier a jejich patrona – Bonaparta.

Napsal K. Marx kolem 12. června 1856
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 4737 z 24. června 1856

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

FRANCOUZSKÁ CRÉDIT MOBILIER

(ČLÁNEK TŘETÍ)

Blížící se krach bonapartovských financí se nadále ohlašuje nejrůznějším způsobem. Když 31. května vystoupil hrabě Montalembert proti návrhu zákona na zvýšení poštovních poplatků za všechny tiskoviny, knihy apod., vyjádřil své obavy tímto způsobem:

„Byl potlačen všechen politický život, a čím byl nahrazen? Spekulačním vírem. Velký francouzský národ nemohl propadnout ospalosti, nečinnosti. Na místo politického života nastoupila spekulační horečka, chtivost bohatství, hráčská vášeň. Všude, dokonce i v našich městečkách a dokonce i v našich vesnicích posedla lidi touha rychle zbohatnout; máme nesčetné množství příkladů, kdy bohatství bylo dosaženo bez jakéhokoli úsilí, bez práce a často i nečestně. Nepotřebuji hledat jiné důkazy, než je návrh zákona proti komanditním společnostem, který nám byl právě předložen. Byl nám právě rozdán jeho text; neměl jsem čas jej zkoumat. Budu jej však pravděpodobně podporovat přes určitá drakonická opatření, která návrh podle mého názoru obsahuje. Je-li lék tak naléhavě nutný a závažný, musí být velmi vážná i choroba. Skutečnou příčinou této choroby je, že ve Francii usnul všechen politický duch... A choroba, na kterou poukazuji, není jediným zlem, které pochází z téhož zdroje. Zatímco vyšší a střední třídy — tyto staré politické třídy — se oddávají spekulaci, rozvíjí se zcela jiná činnost v nižších třídách společnosti, z nichž vyšly téměř všechny revoluce, které postihly Francii. Při pohledu na tuto strašlivou spekulační mánii, která téměř z celé Francie udělala jedinou obrovskou hernu, byla část lidí, která se dostala pod vliv socialistů, mocněji než kdy předtím zachvácena touhou po zisku. Odtud pramení nepopiratelný růst tajných společností, velké a hluboké rozbujení těch primitivních vášní, které socialismus přímo špiní, když si přisvojují jeho jméno, a které se v plné síle nedávno projevily při soudních procesech v Paříži, Angers a jinde."

To jsou slova Montalemberta, který byl sám jedním z prvních akcionářů bonapartovské firmy na záchranu pořádku, náboženství, vlastnictví a rodiny!

Slyšeli jsme od Isaaca Péreira, že jedním z tajemství Crédit mobilier je zásada: rozhojnit svou činnost a snížit riziko tím, že se bude podílet na co nejrozmanitějších podnicích a v co nejkratší době jich zase zanechá. Ale co tato zásada znamená, přeložíme-li ji z květnatého jazyka saint-simonismu? Znamená: získávat co nejvíce akcií, podílet se na co nejvíce spekulacích, a jakmile tím bylo dosaženo ážia, zbavovat se těchto akcií tak rychle, jak je to jen možné. To znamená, že základem průmyslového rozvoje má být burzovní spekulace, nebo ještě přesněji, všechno průmyslové podnikání má být jen záminkou k burzovní spekulaci. A pomocí jakého nástroje hodlá Crédit mobilier tohoto cíle dosáhnout? Jaké prostředky jí mají poskytnout možnost „rozhojňovat svou činnost" a „snížit riziko"? Mají to být tytéž prostředky, jichž používal Law. Protože Crédit mobilier je privilegovaná společnost, těší se podpoře vlády a má poměrně velký kapitál i úvěr, je nepochybné, že akcie každého nového podniku, který založí, se budou při první emisi prodávat na trhu s prémií. Crédit mobilier se už od Lawa naučila přidělovat svým vlastním akcionářům nové akcie za nominální hodnotu podle toho, kolik akcií tito akcionáři mají v mateřské společnosti. Zisk, který akcionáři mají tímto způsobem zajištěn, ovlivňuje především hodnotu akcií samé Crédit mobilier, a vysoký kurs těchto akcií opět zabezpečuje vysokou hodnotu nových akcií, které mají být vydány. Tímto způsobem získává Crédit mobilier kontrolu nad velkou částí zápůjčního kapitálu, který má být vložen do průmyslových podniků.

Tedy kromě té skutečnosti, že ážio je hlavní osou, kolem níž se otáčí činnost Crédit mobilier, je zřejměcílem této společnosti ovlivňovat kapitál způsobem, jenž je pravým opakem operací obchodních bank. Obchodní banka svými diskontními operacemi, půjčkami a emisí bankovek dočasně uvolňuje vázaný kapitál, zatímco Crédit mobilier fakticky váže volný kapitál. Například železniční akcie mohou obíhat velmi volně, ale kapitál, který představují, to jest kapitál vložený do stavby dráhy, je vázaný. Továrník, který by do továrních budov a strojů vložil takovou část svého kapitálu, jež by nebyla ve správné proporci k části kapitálu určené na výplatu mezd a na nákup surovin, by byl brzy nucen svou továrnu zavřít. Totéž

platí o celém státě. Téměř každá obchodní krize v naší době byla spojena s porušením správných proporcí mezi volným a vázaným kapitálem. Jaký tedy musí být výsledek činnosti instituce, jako je Crédit mobilier, jejímž přímým cílem je vázat co největší část zápůjčního kapitálu země tím, že jej vkládá do železnic, průplavů, dolů, loděnic, parníků, hutí a jiných průmyslových podniků, bez ohledu na výrobní možnosti země?

Podle svých stanov může Crédit mobilier podporovat pouze takové průmyslové podniky, které jsou v majetku anonymních společností nebo akciových společností s omezeným ručením. V důsledku toho nevyhnutelně vzniká tendence zakládat co nejvíc takových společností a kromě toho dát všem průmyslovým podnikům formu těchto společností. Nelze samozřejmě popírat, že zřizování akciových společností v průmyslu bylo začátkem nové epochy v hospodářském životě moderních států. Vznik těchto společností na jedné straně odhalil takové produktivní možnosti sdružování, jaké dříve nikdo ani netušil, a vedl k zakládání průmyslových podniků v měřítku, jež je pro jednotlivého kapitalistu nedosažitelné, ať se jak chce snaží; na druhé straně se však nesmí zapomínat, že v akciových společnostech se nesdružují jednotlivci, nýbrž kapitály. Tímto trikem se z vlastníků stávají akcionáři, to znamená spekulanti. Koncentrace kapitálu se zrychlila, a přirozeným důsledkem toho bylo urychlené ruinování maloburžoazie. Vznikli jacísi průmysloví králové, jejichž moc je nepřímo úměrná jejich odpovědnosti, neboť sami odpovídají jen do výše akcií, které vlastní, disponují však celým kapitálem společnosti. Tvoří víceméně trvalý element, zatímco masa akcionářů prochází stálým procesem rozkladu a obnovy; a protože mají ve svých rukou všechen vliv a bohatství celé společnosti, mohou podplácet jednotlivé její vzpurné členy. Této oligarchické správní radě je podřízena byrokratická skupina výkonných ředitelů a úředníků společnosti, jimž je bez jakéhokoli mezičlánku podřízena obrovská a každodenně rostoucí masa prostých námezdních dělníků, jejichž závislost a bezmocnost se stupňuje stejnou měrou, jakou se zvětšuje kapitál, jenž je zaměstnává, kteří se však zase stávají nebezpečnějšími úměrně tomu, jak se zmenšuje počet představitelů tohoto kapitálu. Je nesmrtelnou

zásluhou Fourierovou, že předpověděl tuto formu moderního průmyslu a nazval ji *průmyslovým feudalismem*[38]. To zajisté nemohli objevit ani pan Isaac, ani pan Emile Péreire, ani pan Morny, ani pan Bonaparte. Také před jejich dobou existovaly banky, které poskytovaly úvěr průmyslovým akciovým společnostem. To, co oni vynalezli, je akciová banka, která usiluje o získání monopolu na původně rozdělenou a mnohotvárnou činnost soukromých půjčovatelů peněz a jejímž hlavním cílem je vytvoření obrovského počtu průmyslových společností, ale ne proto, aby se kapitál vložil produktivně, ale prostě proto, aby se dosáhlo spekulačních zisků. Nová myšlenka, s níž přišli, znamená přeměnu průmyslového feudalismu ve vazala burzovní spekulace.

Podle stanov Crédit mobilier má činit její kapitál 60 miliónů franků. Tytéž stanovy dovolují, aby tato společnost přijímala vklady na běžné účty do dvojnásobku této částky, to jest do výše 120 miliónů franků. Společnost tak má k dispozici celkem 180 miliónů franků. Vzhledem k smělému plánu získat kontrolu nad veškerým francouzským průmyslem je to jistě částka nepatrná. Ale dvou třetin této částky sotva může být použito k nákupu průmyslových akcií nebo takových hodnot, u nichž není záruka, že mohou být okamžitě realizovány, a to proto, že tyto dvě třetiny se přijímají k výplatě na požádání. Z tohoto důvodu dávají stanovy Crédit mobilier k dispozici jiný zdroj. Společnost je oprávněna vydávat obligace v částce až desetkrát vyšší, než je její základní kapitál, to jest do výše 600 miliónů franků; jinými slovy, tato instituce, která má půjčovat peníze celému světu, je oprávněna ucházet se na trhu o půjčení částky desetkrát vyšší, než je její vlastní kapitál.

„Naše dluhopisy," říká pan Péreire, „budou dvojího druhu. První budou vydávány na krátké lhůty, a musí odpovídat různým našim dočasným vkladům kapitálu."

Dluhopisy tohoto druhu nás zde nezajímají, protože podle 8. článku stanov mají být vydávány jen k doplnění předpokládané částky, která chybí do 120 miliónů franků, jichž má být dosaženo na vkladech na běžné účty a které byly celé získány tímto způsobem. Pokud jde o druhou kategorii dluhopisů,

„jsou vydávány se vzdáleným datem proplacení, mají být uhrazeny výkupem a budou odpovídat podobným vkladům, které učiníme buď do státních papírů, nebo do akcií a obligací průmyslových společností. V souladu s ekonomií systému, který je základem naší společnosti, budou tyto cenné papíry zajištěny nejen odpovídajícím množstvím cenných papírů získaných pod kontrolou vlády, jejichž úhrn, dík použití zásady vzájemnosti, poskytne výhody kompenzace a rozdělení rizika, ale kromě toho budou garantovány kapitálem, jejž jsme k tomuto účelu značně zvýšili."

Tyto obligace Crédit mobilier jsou tedy prostě napodobeninou železničních bonů – obligací, které lze v určité době a za určitých podmínek vykoupit a které přinášejí pevný úrok. Určitý rozdíl tu však je. Zatímco železniční bony bývají garantovány hypotékou na samu železnici, čím jsou garantovány dluhopisy Crédit mobilier? Státními papíry, akciemi, obligacemi a jinými cennými papíry průmyslových společností, které Crédit mobilier získává za své vlastní dluhopisy. Co se tedy získá emisí takových dluhopisů? Je to rozdíl mezi úroky vyplácenými z dluhopisů Crédit mobilier a úroky vyplácenými z akcií a jiných cenných papírů, do nichž Crédit mobilier vložila svou půjčku. Aby tato operace byla dostatečně výnosná, musí Crédit mobilier umístit kapitál realizovaný emisí svých dluhopisů do takových investic, jež slibují nejvýnosnější zisky, to znamená do akcií, jež jsou vystaveny největšímu kolísání a změnám kursu. Hlavní zárukou jejích obligací tedy budou akcie právě těch průmyslových společností, které Crédit mobilier sama založí.

Tedy zatímco železniční bony jsou garantovány kapitálem nejméně dvojnásobným, jsou dluhopisy Crédit mobilier garantovány pouze nominálně stejně velikým kapitálem, který však musí nutně poklesnout, kdykoli dojde k poklesu kursů na burze cenných papírů. Držitelé těchto dluhopisů tak nesou veškeré riziko akcionářů, aniž se podílejí na jejich ziscích.

„Avšak držitelé dluhopisů," praví se v loňské výroční zprávě, „mají garancii nejen v investicích, do nichž" (Crédit mobilier) „umístila své půjčky, ale také garancii základního kapitálu Crédit mobilier."

Základní kapitál ve výši 60 miliónů franků, odpovídající za 120 miliónů franků vkladů, má sloužit jako záruka dluhopisů ve výši 600 miliónů franků, vedle záruk, jež možná bude nutné poskytnout neomezenému počtu podniků, které má Crédit mobilier právo

založit. Kdyby se této společnosti podařilo vyměnit akcie všech průmyslových společností za své vlastní dluhopisy, stala by se skutečně nejvyšším disponentem a majitelem všeho francouzského průmyslu, a masa bývalých majitelů by se octla na odpočinku a dostávala by pevný důchod rovnající se úroku z dluhopisů. Avšak odvážní dobrodruzi budou na cestě k tomuto cíli zaskočeni bankrotem, jejž vyvolají ekonomické podmínky, které jsme vylíčili výše. Možnost takové malé nepříjemnosti však skuteční zakladatelé Crédit mobilier nepřehlédli, naopak, počítají s ní při svých výpočtech. Až dojde k tomuto krachu, jenž se dotkne zájmů obrovského počtu Francouzů, bude se Bonapartova vláda považovat za oprávněnu zasáhnout do záležitostí Crédit mobilier, podobně jako roku 1797 anglická vláda zasáhla do záležitostí Anglické banky[39]. Kdysi se francouzský regent*, ctihodný předek Ludvíka Filipa, pokusil zbavit státního dluhu konverzí státních obligací v obligace Lawovy banky. Ludvík Bonaparte, tento císařský socialista, se pokusí zmocnit se francouzského průmyslu konverzí obligací Crédit mobilier v obligace státní. Bude však solventnější, než je Crédit mobilier? To je otázka.

Napsal K. Marx koncem června 1856
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 4751 z 11. července 1856

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* – tj. Filip Orleánský. *(Pozn. red.)*

K. MARX

*REVOLUCE VE ŠPANĚLSKU

Včera přivezla loď „Asia" zprávu, která je sice datována o tři dny později než naše dřívější informace, neobsahuje však nic, co by naznačovalo, že občanská válka ve Španělsku brzy skončí. I když O'Donnellův státní převrat zvítězil v Madridu, nedá se zatím říci, že zvítězil definitivně.[40] Francouzský „Moniteur", který líčil povstání v Barceloně nejprve jako pouhé nepokoje, musí nyní přiznat, že „boje tam byly velmi prudké, avšak úspěch královniných vojsk lze již považovat za jistý". Podle verze tohoto oficiálního listu trvaly boje v Barceloně od pěti hodin odpoledne 18. července do téže hodiny 21. července – tedy přesně tři dny – dokud prý se „povstalci", vypuzení ze svých pozic, nerozprchli na venkov, kam je pronásledovalo jezdectvo. Tvrdí se ovšem, že povstalci mají dosud v rukou několik měst v Katalánii, mimo jiné Geronu, La Junqueru a některá menší místa. Kromě toho se také říká, že Murcia, Valencia a Sevilla provedly proti státnímu převratu svá pronunciamienta* a že prapor posádky z Pamplony, který guvernér tohoto města vyslal proti Sorii, se už na cestě vzbouřil proti vládě a táhl do Zaragozy, aby se tam přidal k povstání; a konečně se mluví o tom, že také v Zaragoze, která je od počátku uznávaným střediskem odporu, provedl generál Falcon přehlídku 16 000 řadových vojáků posílených o 15 000 příslušníků milice a rolníků z okolí.

Francouzská vláda v každém případě soudí, že „povstání" ve Španělsku dosud nebylo potlačeno, a Bonaparte, který se ani zdaleka nespokojuje s vysláním několika praporů, které mají obsadit hranice, dal rozkaz jedné brigádě, aby postoupila k řece Bidassoa; tato brigáda se nyní doplňuje posilami z Montpellieru a Toulouse

* – vojenské vzpoury. *(Pozn. red.)*

na divizi. Další divize byla, jak se zdá, ihned vyčleněna z lyonské armády podle rozkazů poslaných 23. minulého měsíce přímo z Plombières; tato divize nyní pochoduje k Pyrenejím, kde se už shromáždil celý zajišťovací sbor v počtu 25 000 mužů. Kdyby se ti, kdo se postavili proti O'Donnellově vládě, dokázali udržet a kdyby jejich odpor byl dost silný, aby přiměl Bonaparta k ozbrojenému vpádu na Pyrenejský poloostrov, pak by se státní převrat v Madridu mohl stát signálem k pádu státního převratu v Paříži[41].

Podíváme-li se na celou zápletku i na postavy tohoto dramatu, vidíme, že toto španělské spiknutí z roku 1856 vypadá jako pouhé opakování podobného pokusu z roku 1843[42], samozřejmě s určitými drobnými obměnami. Tehdy jako dnes byla Isabela v Madridu a Kristýna v Paříži; hnutí řídil z Tuilerií Ludvík Filip místo Ludvíka Bonaparta; na jedné straně stál Espartero se svými ayacuchos[43], na druhé straně O'Donnell, Serrano, Concha, a také Narváez, který byl tehdy v proscéniu a nyní je v zákulisí. Roku 1843 poslal Ludvík Filip po souši dva milióny ve zlatě a po moři Narváeze s jeho přáteli, když dohodl s madame Muñozovou španělské sňatky[44]. O Bonapartově účasti na španělském převratu – Bonaparte pravděpodobně vyjednal sňatek svého bratrance prince Napoleona s nějakou mademoiselle Muñozovou, neboť se musí při každé příležitosti opičit po svém strýci* – o této účasti svědčí nejen výpady listu „Moniteur" v posledních dvou měsících proti komunistickým spiknutím v Kastilii a Navaře, nejen chování francouzského vyslance v Madridu pana Turgota před převratem, při něm i po něm, téhož pana Turgota, který byl ministrem zahraničních věcí v době Bonapartova státního převratu; naznačuje to i ta okolnost, že předsedou nového ayuntamienta** v Madridu ihned po O'Donnellově vítězství se stal Bonapartův švagr vévoda z Alby, to, že první, komu bylo nabídnuto křeslo v O'Donnellově kabinetu, byl starý přívrženec pofrancouzštěnců Ros de Olano, a nakonec i to, že sotva došly do Paříže první zprávy o této události, poslal Bonaparte Narváeze do Bayonne. Tato účast se dala předem vytušit i z toho, že dva týdny před vypuknutím nynější krize

* — tj. Napoleonovi I. *(Pozn. red.)*
** — městské rady. *(Pozn. red.)*

v Madridu bylo odesláno velké množství střeliva z Bordeaux do Bayonne. Především to však vysvítá z operačního plánu, podle něhož O'Donnell postupoval při loupežné výpravě proti obyvatelstvu tohoto města. Hned na začátku oznámil, že nebude váhat a vyhodí Madrid do vzduchu, a za bojů také podle toho jednal. Přestože je O'Donnell srdnatý chlapík, neodhodlal se nikdy k odvážnému kroku, nezajistil-li si bezpečný ústup. Stejně jako jeho smutně proslulý strýc, hrdina zrady, nikdy nespálil mosty, když překročil Rubikon. U všech O'Donnellů je bojovnost podivuhodným způsobem vyvážena opatrností a tajnůstkářstvím. Každý generál, který by otevřeně hrozil, že spálí hlavní město na popel, a pak by se mu to nepodařilo, by samozřejmě přišel o hlavu. Jak to, že se O'Donnell odvážil na tak choulostivou půdu? Toto tajemství nám prozrazuje „Journal des Débats", osobní orgán královny Kristýny.

„O'Donnell očekával velkou bitvu a při nejlepším draze vybojované vítězství. Uvažoval také o možnosti porážky. Kdyby k takovému neštěstí došlo, byl by maršál se zbytkem své armády opustil Madrid, doprovázel by královnu a vydal by se směrem k severním provinciím, aby se přiblížil k francouzským hranicím."

Nevypadá to všechno, jako by byl svůj plán sestavoval s Bonapartem? Přesně týž plán dohodli roku 1843 Ludvík Filip s Narváezem, a tento plán byl zas jen kopií tajné dohody, kterou uzavřel roku 1823 Ludvík XVIII. s Ferdinandem VII.[45]

I když připustíme tuto zjevnou obdobu mezi španělskými spiknutími z let 1843 a 1856, nemůžeme přesto přehlédnout značně odlišné rysy obou hnutí, které ukazují, jak ohromný pokrok udělal španělský lid za tak krátkou dobu. K těmto odlišným rysům patří politický charakter nedávných bojů v Madridu, jejich vojenský význam a konečně Esparterovo i O'Donnellovo postavení roku 1856 ve srovnání s Esparterovým a Narváezovým postavením roku 1843. Tehdy měly už všechny strany Espartera dost. Aby se ho zbavily, vytvořily mohutnou koalici mezi moderady a progresisty[46]. Ve všech městech vyrostly jako houby po dešti revoluční junty, jež připravily cestu Narváezovi a jeho přívržencům. V roce 1856 stojí na jedné straně dvůr a armáda a na druhé straně lid, ale i v řadách samotného lidu dochází ke stejnému dělení jako jinde

v západní Evropě. 13. července byla Esparterova vláda donucena odstoupit a už v noci na 14. července se ustavila vláda O'Donnellova; ráno 14. července se rozšířily pověsti, že O'Donnell, pověřený sestavením vlády, nabídl Ríosu y Rosas, smutně proslulému ministrovi dnů červencového krveprolití roku 1854[47], aby vstoupil do jeho vlády. V 11 hodin dopoledne „Gaceta"[48] tyto pověsti potvrdila. Pak se za přítomnosti 93 poslanců sešly kortesy. Podle stanov této instituce stačí, když dvacet členů požádá o svolání zasedání, a už padesát členů je schopno se usnášet. Kromě toho nebylo zasedání kortesů formálně odročeno. Předseda kortesů generál Infante nemohl jinak než se podřídit všeobecnému přání, aby se konalo řádné zasedání. Byl předložen návrh, v němž se pravilo, že nová vláda nemá důvěru kortesů a že o tomto usnesení má být zpraveno Její Veličenstvo. Kortesy současně vyzvaly národní gardu, aby byla v pohotovosti. Doprovázen oddílem národní milice odebral se výbor kortesů ke královně s usnesením o nedůvěře vládě. Když poslanci chtěli vstoupit do paláce, zahnal je oddíl pěchoty, který střílel po nich i po jejich eskortě. Tento incident se stal signálem k povstání. V sedm hodin večer vydaly kortesy rozkaz začít stavět barikády; hned nato však rozehnaly zasedání kortesů O'Donnellovy oddíly. Ještě téhož večera se začalo bojovat; ke královským oddílům se přidal pouze jediný prapor národní milice. Je pozoruhodné, že už ráno 13. července telegrafoval Esparterův ministr vnitra seňor Escosura do Barcelony a Zaragozy, že se schyluje ke státnímu převratu, aby se určitě připravili postavit se na odpor. V čele madridských povstalců byli seňor Madoz a generál Valdez, Escosurův bratr. Zkrátka, odpor proti státnímu převratu vznikl bezpochyby mezi esparterovci, měšťany a vůbec liberály. Zatímco obsadili s milicí linii, která vedla Madridem od východu k západu, dělníci, jimž velel Pucheta, obsadili jižní a zčásti také severní část města.

Patnáctého ráno se ujal iniciativy O'Donnell. Dokonce ani podle zaujatého svědectví listu „Débats" nezískal O'Donnell v první polovině dne žádné pozoruhodné výhody. Náhle, asi v jednu hodinu v poledne, bez jakýchkoli zjevných příčin, se řady národní milice začaly rozpadat, ve dvě hodiny ještě víc prořídly a v šest hodin úplně zmizely z bojiště, takže všechna tíha bitvy spočívala

na dělnících, kteří bojovali až do čtyř hodin odpoledne 16. července. V těchto třech dnech krvavých bojů došlo tedy ke dvěma různým bitvám: v první z nich bojovala proti armádě liberální milice buržoazie, které pomáhali dělníci, a v druhé bojovala armáda proti dělníkům, které nechala milice na holičkách. Jak praví Heine:

„Prastará historie,
však vždycky nová je."*

Espartero opouští kortesy, kortesy opouštějí velitele národní gardy, velitelé opouštějí své vojáky a vojáci opouštějí lid. 15. července se však znovu sešly kortesy, když se na chvíli objevil Espartero. Seňor Assensio a další poslanci kortesů Esparterovi připomněli jeho často opakovaná ujištění, že vytasí svůj skvělý meč z Luchany[49] hned první den, kdy by byla ohrožena svoboda země. Espartero se dovolával nebes jako svědka svého neochvějného vlastenectví, a když odešel ze zasedání, očekávalo se všeobecně, že se zakrátko objeví v čele povstání. Místo toho však Espartero odjel do domu generála Gurrey, kde se podle Palafoxova vzoru skryl ve sklepě bezpečném proti bombám, a pak po něm už nebylo ani vidu, ani slechu. Velitelé milice, kteří se večer předtím snažili všemi prostředky přimět příslušníky milice, aby se chopili zbraní, nyní zřejmě jen planuli touhou vrátit se do svých domovů. Generál Valdez, jenž se na několik hodin zmocnil velení milice, svolal o půl třetí odpoledne na Plaza Mayor vojáky, kteří byli pod jeho přímým velením, a řekl jim, že muž, který by měl stát v jejich čele, se nedostavil, a že proto může každý svobodně odejít. Členové národní gardy si pak pospíšili domů, rychle svlékali uniformy a schovávali zbraně. Takový je stručný obsah zprávy z jednoho dobře informovaného pramene. Jiná zpráva uvádí jako důvod této náhlé kapitulace před spiknutím obavy, aby vítězství národní gardy nevedlo k pádu monarchie a k absolutní převaze republikánské demokracie. Pařížský list „Presse"[50] také naznačuje, že maršál Espartero, když viděl, jak demokraté ovlivnili v kongresu průběh událostí, nechtěl obětovat trůn nebo vzít na sebe riziko anarchie a občanské války, a proto učinil všechno, co bylo v jeho silách, aby přispěl k O'Donnellovu úspěchu.

* Heinrich Heine, „Lyrické intermezzo". *(Pozn. red.)*

Různí autoři ovšem uvádějí různé podrobnosti, kdy a za jakých okolností byl zlomen odpor proti státnímu převratu; ale všichni se shodují v jedné základní věci, a to, že Espartero zradil kortesy, kortesy zradily vůdce, vůdcové zradili buržoazii a ta opět zradila lid. Máme zde další svědectví o tom, jaký charakter měla většina bojů v Evropě v letech 1848 až 1849, i těch, k nimž ještě mělo později dojít v západní části evropského kontinentu. Na jedné straně stojí moderní průmysl a obchod, jejichž přirozený vůdce – buržoazie – má odpor k vojenskému despotismu; naproti tomu, sotva začne proti tomuto despotismu bojovat, dají se do boje i sami dělníci – produkt moderní organizace práce – a požadují svůj podíl na vítězství. Poděšena důsledky takového spojenectví, které jí bylo vnuceno proti její vůli, stáhne se buržoazie zpět pod ochranu děl nenáviděného despotismu. V tom je tajemství evropských stálých armád, které by jinak bylo budoucímu historikovi nepochopitelné. Evropská buržoazie si tak musela uvědomit, že se buďto musí podřídit politické moci, kterou nenávidí a vzdát se výhod moderního průmyslu a obchodu a společenských vztahů, které jsou na nich založeny, anebo obětovat výsady, které moderní organizace produktivních sil společnosti ve svém prvním stadiu poskytla jediné „výlučné" třídě. Je stejně překvapující jako nečekané, že můžeme toto poučení vyvodit dokonce i z událostí ve Španělsku.

Napsal K. Marx 25. července 1856
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 4775 z 8. srpna 1856

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*REVOLUCE VE ŠPANĚLSKU

---

1. srpna o půl druhé odpoledne se vzdala Zaragoza, a tím přestalo existovat poslední středisko odporu proti španělské kontrarevoluci. Po porážkách v Madridu a v Barceloně byla z vojenského hlediska malá naděje na úspěch, když se ukázalo, jak slabé jsou povstalecké diverze v Andalusii, a když vedla proti nim soustředěný útok přesila vojska z baskických provincií, Navarry, Katalánie, Valencie a Kastilie. A jestliže tu byly nějaké vyhlídky na úspěch, byly zmařeny tou okolností, že síly odboje řídil starý Esparterův pobočník generál Falcon, že bojové heslo znělo „Espartero a svoboda" a že si obyvatelstvo Zaragozy uvědomilo, jaké nepopsatelně směšné fiasko utrpěl Espartero v Madridu[51]. Kromě toho byl z Esparterova hlavního stanu vydán přímý rozkaz jeho pomocníkům v Zaragoze, aby zastavili všechen odpor, jak vyplývá z tohoto výňatku z „Journal de Madrid"[52] z 29. července:

„Jeden bývalý ministr Esparterovy vlády se zúčastnil jednání, k němuž došlo mezi generálem Dulcem a zaragozskými úřady, a poslanec kortesů Juan Martínez Alonso, přívrženec Esparterův, se ujal úkolu zpravit povstalecké vůdce o tom, že královna, její ministři a generálové jsou v neobyčejně smířlivé náladě."

Revoluční hnutí se vlastně rozšířilo téměř po celém Španělsku: v Madridu a La Manchi v Kastilii, v Granadě, Seville, Malaze, Cádizu, Jaénu a jinde v Andalusii; v Murcii a Cartageně v Murcii; ve Valencii, Alicante, Alciře a jinde ve Valencii, v Barceloně, Réusu, Figuérasu a Geroně v Katalánii, v Zaragoze, Teruelu, Huesce, Jace a jinde v Aragonii; v Oviedu v Asturii a v La Coruně v Galicii. K žádným akcím nedošlo v Estremaduře, Leónu a ve Staré Kastilii, kde byla revoluční strana potlačena před dvěma měsíci s pomocí jak Esparterovou, tak O'Donnellovou; klid byl rovněž v baskických provinciích a v Navaře. Tyto provincie však

sympatizovaly s věcí revoluce, i když to nemohly projevit, protože tam byl přítomen francouzský zajišťovací sbor. Je to tím pozoruhodnější, uvážíme-li, že před dvaceti lety byly právě tyto provincie baštou karlismu[53] – tehdy jej podporovalo rolnictvo v Aragonii a v Katalánii; tentokrát však rolníci vřele podporovali revoluci a byli by se stali nejmohutnější složkou odporu, kdyby hloupost vůdců v Barceloně a v Zaragoze nebyla zabránila tomu, aby mohli uplatnit svou energii. Dokonce i zarputilého zastánce protestantství, londýnský list „Morning Herald"[54], který asi před dvaceti lety lámal kopí za donkichota svaté inkvizice, dona Carlose, přivedl tento fakt do rozpaků, ale byl tak slušný, že to přiznal. Je to jeden z mnoha příznaků pokroku, který odhalila poslední revoluce ve Španělsku, pokroku, jehož zdlouhavost může překvapit jen toho, kdo nezná podivné zvyky a mravy země, v níž heslem každodenního života je „á la mañana"* a kde má každý pohotově odpověď, že „naši předkové vyháněli Maury osm set let".

Přestože se pronunciamienta** rozšířila po celé zemi, omezila se španělská revoluce jen na Madrid a Barcelonu. Na jihu zlomila revoluci epidemie cholery, na severu ji zlomil esparterovský mor. Z vojenského hlediska jsou povstání v Madridu a v Barceloně málo zajímavá, nemají téměř žádné nové rysy. Jedna strana, armáda, měla všechno předem připraveno, druhá strana ve všem improvizovala, a proto vedla ofenzívu od začátku do konce jen jedna strana. Na jedné straně stála dobře vyzbrojená armáda, která snadno postupovala pod velením svých generálů, na druhé straně vůdcové, kteří jen váhavě postupovali kupředu pod nátlakem špatně ozbrojeného lidu. V Madridu udělali revolucionáři hned na začátku chybu, že se uzavřeli ve vnitřních částech města, na linii spojující východní a západní předměstí; tato předměstí měli v rukou O'Donnell a Concha, kteří udržovali spojení navzájem i s Dulceho jezdectvem po obvodových třídách. Povstalci se tak sami odřízli a vystavili se soustředěnému útoku, na němž se O'Donnell předem dohodl se svými spojenci. Jakmile se O'Donnell a Concha spojili, rozprášili síly revoluce do severních a jižních částí města, kde se

* – zítra je času dost. *(Pozn. red.)*
** – vojenské vzpoury. *(Pozn. red.)*

úplně rozpadly. Významným rysem madridského povstání bylo to, že bylo postaveno jen málo barikád, a to jen na významných křižovatkách, a že střediskem odporu se staly domy; a navíc – to se v pouličních bojích dosud nestalo – útočící armádní kolony narazily na bodákový útok. Jenže zkušeností z pařížského a dráždanského povstání[55] nevyužívali jen povstalci, poučili se z nich i vojáci. Proráželi jednu hradbu domů za druhou, přepadali povstalce z boku i z týlu a ostřelovali východy do ulic z děl. Dalším výrazným rysem této madridské bitvy bylo to, že Pucheta – když se Concha a O'Donnell spojili a zatlačili ho do jižní části města (Toleda), přenesl metody gerilové války ze španělských hor do madridských ulic. Povstalci se rozptýlili a zaujali postavení tu pod obloukem kostela, tu zas v uzounké uličce nebo na domovních schodech a tam se bránili do poslední kapky krve.

V Barceloně, kde povstání vůbec nikdo neřídil, byly boje ještě tvrdší. Z vojenského hlediska ztroskotalo toto povstání stejně jako dřívější pozdvižení v Barceloně na tom, že citadela Fort Monjuich zůstala v rukou armády. Jak tvrdý tam byl boj, o tom svědčí fakt, že v Gracii, na předměstí, o něž povstalci ještě úporně bojovali, když už byli vytlačeni z Barcelony, uhořelo v kasárnách 150 vojáků. Pozornost si zaslouží fakt, o němž jsme psali už v předchozím článku, že zatímco v Madridu buržoazie zradila a opustila proletariát,* prohlásili barcelonští tkalci hned na začátku, že nechtějí mít nic společného s hnutím, které vyvolali esparterovci, a trvali na vyhlášení republiky. Když to bylo odmítnuto, sledovali bitvu – až na ty, kdo nemohli odolat vůni střelného prachu – jen jako pasívní diváci, a proto byla bitva prohrána, neboť o osudu všech povstání v Barceloně rozhoduje 20 000 barcelonských tkalců.

Španělská revoluce z roku 1856 se od všech předešlých liší tím, že už nemá dynastický ráz. Je známo, že hnutí z let 1804 až 1815 bylo nacionální a dynastické.[56] Přestože kortesy z roku 1812 vyhlásily ústavu téměř republikánskou, učinily tak jménem Ferdinanda VII. Nesmělé republikánské hnutí z let 1820 až 1823[57] bylo naprosto předčasné a masy, o jejichž podporu se ucházelo, stály

* Viz tento svazek, str. 68–69. *(Pozn. red.)*

proti němu, protože byly hluboce oddány církvi a trůnu. Monarchie byla ve Španělsku tak hluboce zakořeněna, že k tomu, aby se boj mezi starou a novou společností stal něčím vážným, bylo zapotřebí závěti Ferdinanda VII. a ztělesnění antagonistických principů ve dvou dynastických liniích, v karlistech a v linii Kristýniné. Dokonce i k tomu, aby bojovali za nový princip, potřebovali Španělé prapor posvěcený minulostí. Pod takovými korouhvemi se také bojovalo v letech 1833 až 1843. Pak revoluce skončila a v letech 1843 až 1854 se měla osvědčit nová dynastie. Revoluce z července 1854 tedy nesporně znamenala i útok na novou dynastii; nevinná Isabela byla však uchráněna, protože nenávist se soustředila na její matku, a lid jásal nejen nad svým vlastním osvobozením, ale i nad osvobozením Isabely od její matky a od kamarily.

Roku 1856 spadla maska, když se Isabela sama postavila proti lidu a provedla státní převrat, který byl podnětem k revoluci. Ukázalo se, že Isabela je chladná a krutá, zbabělá a pokrytecká – důstojná dcera Ferdinanda VII., který byl tak prolhaný, že přes svou pobožnost nedovedl sám sebe přesvědčit, ani za pomoci svaté inkvizice, že tak vznešené osobnosti jako Ježíš Kristus a jeho apoštolové mluvili pravdu. Dokonce i masakrování Madriďanů, které v roce 1808 nařídil Murat[58], se jeví jako bezvýznamná výtržnost ve srovnání s krveprolitím ze 14.–16. července, které však na rtech nevinné Isabely vyvolávalo jen úsměv. V těchto dnech zvonil monarchii ve Španělsku umíráček. Jenom slabomyslní evropští legitimisté si mohou představovat, že Isabelin pád může vynést dona Carlose. Myslí si stále, že poslední projev nějakého principu odumírá jen proto, aby jej mohl znovu vystřídat jeho původní projev.

Roku 1856 ztratila španělská revoluce nejen svůj dynastický, ale také svůj vojenský charakter. Důvody, proč armáda hrála tak vynikající úlohu ve španělských revolucích, se dají velmi stručně vypočítat: Starobylá instituce generálkapitánů udělala z každého kapitána v příslušné provincii hotového pašu[59]; válka za nezávislost proti Francii udělala z armády nejen hlavní nástroj národní obrany, ale i první revoluční organizaci a centrum revolučních akcí ve Španělsku; všechna spiknutí z let 1815 až 1818 vycházela z armády; za dynastické války z let 1833 až 1840[60] hrála na obou stranách

rozhodující úlohu armáda; izolovanost donutila liberální buržoazii, aby použila bodáků armády proti venkovskému kněžstvu a rolnictvu; Kristýnu a její kamarilu přiměly okolnosti použít bodáků proti liberálům, stejně jako liberálové použili bodáků proti rolníkům; na základě všech těchto precedentů se vyvinula tradice – to všechno byly příčiny, které revoluci ve Španělsku vtiskly vojenský a armádě pretoriánský charakter. Až do roku 1854 vznikala revoluce vždycky v armádě, a její rozličné projevy se navenek nelišily ničím jiným nežli tím, od kterých hodností revoluce vycházela. Ještě roku 1854 vyšel první podnět z armády, ale už O'Donnellovo manzanareské provolání[61] svědčí o tom, na jak vratké základně spočívala převaha armády v španělské revoluci. A za jakých podmínek mohl konečně O'Donnell přerušit svou celkem jednoznačnou procházku z Vicalvara k portugalským hranicím a přivést armádu zpět do Madridu? Teprve když slíbil, že okamžitě zredukuje její početní stav, že ji nahradí národní gardou a že nepřipustí, aby si plody revoluce mezi sebou rozdělili generálové. Jestliže se tedy revoluce z roku 1854 omezila na to, že vyjádřila nedůvěru armádě, pak ji o pouhé dva roky později tato armáda otevřeně a přímo napadla – a to armáda, která se nyní právem řadí k Radeckého Chorvatům, Bonapartovým Afričanům a Wrangelovým Pomořancům[62]. Jak dalece si španělská armáda dovede vážit svého skvělého nového postavení, dokazuje vzpoura jednoho madridského pluku, k níž došlo 29. července; tento pluk se nespokojil jen Isabelinými doutníky a vyhlásil stávku za pětifranky a za Bonapartovy uzenky[63], a také je pak dostal.

Tentokrát tedy stála armáda plně proti lidu, nebo spíše bojovala pouze proti lidu a národním gardám. Je zkrátka konec s revolučním posláním španělské armády. Espartero – muž, který ztělesňoval vojenský, dynastický a buržoazně liberální charakter španělské revoluce, klesl nyní ještě hlouběji, než by byli mohli od obvyklé hry osudu očekávat ti, kdo jej nejdůvěrněji znali. Jestliže, jak se všeobecně proslýchá, a je to velmi pravděpodobné, se esparterovci chystají znovu soustředit své síly pod O'Donnellem – pak tím jen oficiálně potvrdí vlastní sebevraždu. Espartera tím nezachrání.

Příští evropská revoluce zastihne Španělsko už zralé pro spolupráci s ní. Rok 1854 a rok 1856 – to byla přechodná období, která Španělsko muselo prodělat, aby dosáhlo této zralosti.

Napsal K. Marx počátkem srpna 1856
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 4783 z 18. srpna 1856

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*HOSPODÁŘSKÁ KRIZE V EVROPĚ

Pro současné období spekulační horečky v Evropě je příznačné to, že je všeobecná. Spekulační horečky existovaly už dříve – obilní, železniční, důlní, bankovní a bavlnářská – prostě horečky nejrůznějšího druhu. Avšak přestože v obdobích velkých obchodních krizí v letech 1817, 1825, 1836 a 1846–1847 byla postižena všechna odvětví průmyslového a obchodního podnikání, vyznačovalo se každé z těchto období tím, že mu vtiskla svou pečeť spekulační horečka v určitém odvětví. Přestože spekulace zachvátila všechny obory hospodářství, každý spekulant se omezoval na svůj vlastní obor. Naproti tomu vládnoucí zásada Crédit mobilier, která je představitelkou současné spekulační mánie, je nespekulovat v jednom určitém odvětví, ale spekulovat všude a se vším a rozšířit podvody do všech odvětví hospodářství stejně rychle, jak rychle je sama centralizuje. Kromě toho existuje co do původu a růstu současné mánie další rozdíl, totiž ten, že mánie nezačala v Anglii, ale ve Francii. Nynější pokolení francouzských spekulantů je vůči anglickým spekulantům, kteří působili ve výše zmíněných obdobích, ve stejném postavení, v jakém byli francouzští deisté 18. století vůči anglickým deistům 17. století. První dodali materiál, druzí vypracovali zobecňující formu, a tím umožnili, aby se deismus v 18. století rozšířil do celého civilizovaného světa. Angličané by si rádi blahopřáli k tomu, že ohnisko spekulace se z jejich svobodného a střízlivého ostrova přestěhovalo na zmatený evropský kontinent ovládaný tyrany. To však zapomínají na velké obavy, s nimiž

sledují měsíční zprávy Francouzské banky, neboť tyto zprávy mají vliv na zlaté rezervy ve svatyni Anglické banky. Zapomínají, že do značné míry právě anglický kapitál dodává nebeskou vláhu do tepen evropských Crédits mobiliers. Zapomínají, že nadměrné rozšíření obchodu a nadvýroba v Anglii, které označují za „zdravé" a které teď vynášejí, protože vývoz dosáhl částky téměř 110 miliónů liber št., jsou přímým důsledkem „nezdravé" spekulace na kontinentě, kterou odsuzují, právě tak jako jejich liberální politika v letech 1854 a 1856 byla důsledkem Bonapartova státního převratu. Angličané však beze vší pochyby nenesou vinu na zplození oné prapodivné směsi císařského socialismu, saint-simonovské burzovní spekulace a filosofického šejdířství, z níž se skládá to, co nese název Crédit mobilier. V přímém protikladu k této kontinentální rafinovanosti se anglická spekulace vrátila k svým nejhrubším a nejprimitivnějším formám otevřeného, nepokrytého a ničím nezastíraného podvodu. Podvod byl tajemstvím firem Paul, Strahan a Bates, banky Tipperary za Sadleira blahé paměti, velkých operací Cola, Davidsona a Gordona v londýnské City; podvod je sice smutným, ale prostým základem historie londýnské Královské britské banky.

Klika členů správní rady nepotřebuje příliš velkou dávku rafinovanosti, aby spolkla kapitál společnosti, dokud utěšuje její akcionáře vysokými dividendami a láká vkladatele a nové akcionáře podvodnými výkazy. Všechno, čeho je k tomu zapotřebí, je znalost anglických zákonů. Případ Královské britské banky vyvolal senzaci, ale ani ne tak proto, že by šlo o velký kapitál, jako spíše proto, že mezi postiženými akcionáři a vkladateli bylo hodně drobných lidí. Dělba práce byla v tomto podniku zřejmě opravdu velmi prostá. Existovaly dvě skupiny členů správní rady; první se spokojovala tím, že shrábla ročně plat 10 000 dolarů za to, že nic nevěděla o záležitostech banky a zachovávala si čisté svědomí, druhá skupina pak skutečně banku spravovala, a to tak, že její členové byli jejími hlavními zákazníky nebo přesněji rozkrádači. Protože tato druhá skupina byla, pokud jde o půjčky, závislá na řediteli, hned od počátku tomuto řediteli dovolovala, aby půjčoval sám sobě. Vedle ředitele museli do tajemství zasvětit také revizora a právního po-

radce společnosti, kteří pak dostávali úplatky ve formě půjček. Kromě půjček, které dostávali na sebe a na své příbuzné, vyzvedávali si členové správní rady a ředitel další půjčky na fingovaná jména. Celý splacený kapitál činí nyní 150 000 liber št., z toho 121 840 liber št. shrábli přímo nebo nepřímo členové správní rady. Zakladatel společnosti, pan MacGregor, poslanec za Glasgow a známý autor prací o statistice[64], zůstal bance dlužen 7362 libry št., další člen správní rady a poslanec za Tewkesbury pan Humphrey Brown, který používal služeb banky, aby za něho platila volební výdaje, v určité době dlužil bance 70 000 liber št. a zřejmě je jí dosud dlužen na 50 000 liber št.; ředitel pan Cameron si vybral na zálohách 30 000 liber št.

Od svého založení prodělávala banka ročně 50 000 liber št., avšak správní rada přesto každoročně blahopřála akcionářům k jejich úspěšnému podnikání. Kvartálně se vyplácely šestiprocentní dividendy, přestože podle prohlášení hlavního účetního pana Colemana akcionáři neměli vůbec dostat žádné dividendy. Jen loni v létě byla akcionářům falešně vyúčtována částka přes 370 000 liber št., v níž půjčky vyplacené MacGregorovi, Humphreymu Brownovi a Cameronovi a spol. figurovaly pod blíže nevysvětlenou položkou směnitelné cenné papíry. Když už byla banka úplně insolventní, byly vydány nové akcie; současně byly uveřejněny optimistické zprávy o úspěchu operací a odhlasována důvěra správní radě. Emise nových akcií nebyla míněna jako poslední zoufalý pokus zlepšit situaci banky, měla jen členům správní rady poskytnout další prostředky k defraudaci. Přestože jeden z článků stanov zakazoval bance obchodovat s jejími vlastními akciemi, zřejmě se to neustále praktikovalo tak, že členové správní rady vnutili bance jako záruku její vlastní akcie, kdykoli akcie, které jim patřily, klesly v ceně. Způsob, jakým se „poctivá část" členů správní rady nechávala naoko klamat, vylíčil jeden z nich, pan Owen, na schůzi akcionářů těmito slovy:

„Když byly učiněny všechny kroky k založení tohoto podniku, byl naším ředitelem jmenován pan Cameron; brzy jsme poznali, jakým zlem je mít za ředitele člověka, který nikdy předtím neměl spojení s žádnou londýnskou ban-

kou. Z toho vyplynula řada obtíží. Uvedu, co se stalo před více než dvěma roky, kdy jsem z banky odešel. Ještě těsně před svým odchodem z banky jsem nevěděl ani o jediném akcionáři, který by dlužil bance 10 000 liber št., ať už za eskont nebo za zápůjčku. Svého času jsem se doslechl o nějaké stížnosti, že jeden akcionář dluží velkou částku za eskontované směnky, a zeptal jsem se na to jednoho účetního. Ten mi řekl, že jakmile za sebou zavřu dveře kanceláře, přestávají se mne záležitosti banky týkat. Pan Cameron řekl, že žádný člen správní rady nesmí předkládat své vlastní směnky k zúčtování správní radě; řekl, že takové směnky mají být předkládány generálnímu řediteli, protože kdyby byly předkládány správní radě, žádný solidní obchodník by s naší bankou neobchodoval. Setrval jsem v této nevědomosti až do doby, kdy pan Cameron onemocněl tak vážně, že se neočekávalo jeho uzdravení. Vzhledem k tomu předseda a někteří další členové správní rady zahájili určité šetření, které ukázalo, že pan Cameron měl pokladní knihu, od níž měl klíč jen on sám a kterou jsme nikdy neviděli. Když předseda tuto knihu otevřel, byli jsme všichni vskutku ohromeni."

Budiž panu Cameronovi připsáno k dobru, že nečekal na důsledky těchto odhalení a prozíravě a rychle Anglii opustil.

Mezi nejpozoruhodnější a nejcharakterističtější transakce Královské britské banky patří její spojení s jistými železárnami ve Walesu. V době, kdy splacený kapitál společnosti činil pouze 50 000 liber št., dosáhly zápůjčky poskytnuté jen těmto železárnám 70 000 až 80 000 liber št. Když se společnost poprvé stala majitelkou těchto železáren, byl to podnik naprosto neschopný provozu. Když byl postaven na nohy vkladem asi 50 000 liber št., dostal se do rukou jakéhosi pana Clarka, který jej „určitou dobu" vedl, ale pak jej pověsil bance znovu na krk, přičemž „vyjádřil přesvědčení, že se vzdává velkého bohatství"; ve skutečnosti však bance zanechal na „podniku" další dluh 20 000 liber št. Tento podnik tedy přestával být majetkem banky pokaždé, kdykoli byla vyhlídka na zisk, a znovu se vracel do rukou banky, jakmile bylo zapotřebí dostat nové půjčky. Členové správní rady měli v úmyslu v této hře pokračovat i ve chvíli, kdy museli přiznat svou vinu, a stále se snažili dokázat rentabilnost závodů, které, jak říkali, by mohly ročně vynášet 16 000 liber št. Zapomínali ovšem, že tyto závody stály akcionáře za každý rok existence společnosti 17 742 libry št. Kancléřský soud[65] má nyní záležitosti společnosti likvidovat. Ovšem

ještě než k tomu dojde, zanikne celé dobrodružství Královské britské banky v potopě všeobecné evropské krize.

Napsal K. Marx kolem 26. září 1856
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 4828 z 9. října 1856

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

PENĚŽNÍ KRIZE V EVROPĚ

Londýn 3. října 1856

Všeobecnou obchodní krizi, která vznikla v Evropě přibližně na podzim 1847 a trvala do jara 1848, zahájila panika na londýnském peněžním trhu, jež začala v posledních dnech dubna a 4. května 1847 dostoupila svého vrcholu. V oněch dnech ustaly všechny finanční transakce, avšak po 4. květnu začalo napětí slábnout, a obchodníci a žurnalisté si navzájem blahopřáli k tomu, že panika měla pouze náhodný a přechodný ráz. O několik měsíců později vypukla obchodní a průmyslová krize; peněžní panika nebyla ničím jiným než jejím příznakem a předzvěstí.

Na evropských peněžních trzích můžeme nyní pozorovat neklid analogický panice z roku 1847. Analogie však není úplná. Místo aby postupovala od západu k východu – z Londýna přes Paříž na Berlín a Vídeň, jako tomu bylo roku 1847, postupuje nynější panika od východu na západ. Vznikla v Německu, odkud se rozšířila do Paříže a nakonec zasáhla i Londýn. Tehdejší panika byla vzhledem k svému pomalému postupu panikou místní. Rychlý postup nynější paniky ihned odhaluje její všeobecný ráz. Tehdy trvala přibližně týden, tentokrát trvá již tři týdny. Tehdy tušilo jen málo lidí, že panika je předzvěstí všeobecné krize; dnes o tom nepochybuje nikdo kromě těch Angličanů, kteří si namlouvají, že dělají dějiny, když čtou „Times". Dokonce i ti nejprozíravější političtí se tehdy jen obávali opakování krizí z let 1825 a 1836; nyní docela bezpečně vědí, že mají co dělat s novým, rozšířeným vydáním nejen krize z roku 1847, ale i revolucí z roku 1848.

Obavy vyšších tříd v Evropě jsou stejně velké jako jejich zklamání. Od poloviny roku 1849 šlo všechno tak, jak si přály, a jediným

mráčkem na jejich sociálním obzoru byla válka*. Nyní, když válka skončila, nebo se alespoň pokládá za ukončenou, narážejí všude na to, na co narazili Angličané po bitvě u Waterloo a po uzavření míru roku 1815, kdy zprávy o bitvách byly vystřídány zprávami o zoufalé situaci v zemědělství a v průmyslu. Ve snaze zachránit své vlastnictví dělaly všechno, co bylo v jejich silách, aby zardousily revoluci a rozdrtily masy. Nyní přicházejí na to, že byly samy nástrojem revoluce ve vlastnických vztazích, revoluce mnohem větší, než na jakou kdy pomysleli revolucionáři roku 1848. S hrůzou vidí před sebou všeobecný bankrot a vědí, že k němu dojde v den zúčtování ve velké pařížské zastavárně. A stejně jako Angličané po roce 1815, když si Castlereagh, „muž, jenž nikdy nesešel z cesty své povinnosti", prořízl hrdlo, zjistili ke svému překvapení, že to byl šílenec, začínají se evropští burzovní spekulanti ptát sami sebe, ještě dříve, než Bonaparte přijde o hlavu, zda vůbec měl někdy zdravý rozum. Vědí, že všechny trhy jsou přeplněny dováženým zbožím, že všechny vrstvy majetných tříd, dokonce i ty, které tomu dosud odolávaly, byly zataženy do víru spekulační horečky, vědí, že této horečce neunikla žádná evropská země a že požadavky vlád na daňové poplatníky dosáhly krajní meze. Události, které v roce 1848 přímo vyvolaly revoluci, měly ryze politický charakter, jako například bankety ve prospěch reformy ve Francii, válka Sonderbundu ve Švýcarsku, rozpravy ve Spojeném zemském sněmu v Berlíně, španělské sňatky, spory o Šlesvik-Holštýn atd.;[66] když vojáci revoluce, pařížští dělníci, prohlásili revoluci z roku 1848 za revoluci sociální, bylo to pro její generály stejně nečekané jako pro ostatní svět. Dnes naopak se všeobecně předpokládá sociální revoluce ještě dřív, než je vyhlášena revoluce politická, a to sociální revoluce vyvolaná nikoli nějakým podzemním spiknutím tajných spolků mezi dělníky, nýbrž veřejně prováděnými machinacemi různých Crédits mobiliers patřících vládnoucím třídám. Proto jsou obavy vyšších tříd v Evropě ještě ztrpčovány vědomím, že právě jejich vítězství nad revolucí jen přispělo k tomu, že se roku 1857 vytvořily materiální podmínky pro uskutečnění těch tendencí,

* – tj. krymská válka. *(Pozn. red.)*

které roku 1848 existovaly jen jako ideál. Celé období od poloviny roku 1849 až po dnešek se nám tedy jeví jen jako oddech, který dějiny poskytly staré evropské společnosti, aby jí umožnily rozvinout naposledy v koncentrované podobě všechny své tendence. V politice – obdiv k meči, v morálce – všeobecnou zkorumpovanost a pokrytecký návrat k zastaralým pověrám, v politické ekonomii – horečnou snahu zbohatnout bez námahy s výrobou; to jsou tendence, které tato společnost projevila za svých kontrarevolučních orgií v letech 1848 až 1856.

Porovnáme-li na druhé straně účinek této krátké peněžní paniky s účinkem proklamací Mazziniho a jiných, jsou celé dějiny iluzí oficiálních revolucionářů od roku 1849 rázem zbaveny svého tajemství. Nemají ani ponětí o ekonomickém životě národů, nevědí nic o skutečných podmínkách dějinného vývoje, a až vypukne nová revoluce, budou mít větší právo než Pilát, aby si umyli ruce a prohlásili, že na krveprolití nenesou vinu.

Řekli jsme, že nynější peněžní panika v Evropě se objevila nejprve v Německu. Bonapartovy noviny ihned využily této okolnosti, aby z jeho režimu smyly všechno podezření, že snad měl sebemenší podíl na vyvolání této paniky.

„Vláda," napsal pařížský list „Constitutionnel"[67], „se pokusila ještě po uzavření míru zadržet ducha podnikavosti tím, že odložila povolení některých nových koncesí a zakázala uskutečnění nových plánů za pomoci burzy. Na neštěstí nemohla učinit víc; nemohla zabránit všem krajnostem. Z čeho však tyto krajnosti vyplývají? I když část jich vznikla na francouzském trhu, byla to bezpochyby menší část. Naše železniční společnosti, vedené pravděpodobně duchem soupeření, si příliš pospíšily s vydáním bonů, z jejichž výnosu mělo být financováno rozšíření železniční sítě. To by však nebylo vedlo k obtížím, nebýt toho, že v zahraničí náhle vzniklo obrovské množství podniků. Zejména Německo, které se nezúčastnilo války, začalo bezohledně uskutečňovat nejrůznější projekty. Protože nemělo dost vlastních zdrojů, obrátilo se na nás, a protože náš legální trh byl pro ně uzavřen, naši spekulanti umožnili Německu přístup na černou burzu. Francie se tak stala centrem kosmopolitních plánů, které mohly vést k obohacení cizích zemí na úkor jejích národních zájmů. Proto byl náhle na našem peněžním trhu nedostatek kapitálu a naše cenné papíry, které měly méně kupců, byly tak znehodnoceny, že to vyvolává ve veřejnosti údiv vzhledem k tomu, že existují tak četné prvky bohatství a rozkvětu."

Když jsme citovali tuto typickou ukázku nesmyslného oficiál-

ního císařského výkladu příčin evropské paniky, nemůžeme neuvést také ukázku toho druhu opozice, jaký je trpěn za Bonaparta.

„Je možno popírat existenci krize," píše „Assemblée nationale"[68], „posuzujeme-li však nedávný pokles příjmů našich železnic, pokles bankovních půjček na obchodní směnky a pokles vývozních cel vybraných za prvních sedm měsíců tohoto roku, jenž znamená snížení o 25 miliónů franků, nemůžeme se zbavit dojmu, že prosperita je poněkud na ústupu."

V Německu věnovala tedy celá aktivní část buržoazie od kontrarevoluce z roku 1849 svou energii obchodnímu a průmyslovému podnikání, stejně jako myslící část národa zanechala filosofie a věnovala se přírodním vědám. Němci, kteří byli ve válce neutrální, nahromadili za dobu války právě tolik kapitálu, kolik ho jejich francouzští sousedé ve válce ztratili. Když francouzská Crédit mobilier zjistila takový stav věcí u Němců, když viděla jejich rychle se rozvíjející průmysl a akumulaci kapitálu, blahosklonně jim naznačila, že by byli pro její podnikání vhodným objektem, neboť pasívní aliance Bonapartova s Rakouskem tehdy už obrátila pozornost této společnosti na neprozkoumané oblasti Rakouska, Uher a Itálie. Když však Crédit mobilier takto dala příklad a iniciativu k spekulaci v Německu, byla sama překvapena tím, že z jejího podnětu vznikla tak nečekaná úroda spekulačních podniků a úvěrových ústavů. Němci z let 1855–1856 převzali hotové podvodné stanovy francouzské Crédit mobilier stejně jako Němci z roku 1831 převzali z Francie hotové politické ústavy.[69] Francouz 17. století by byl celý užaslý, kdyby se dvůr Ludvíka XIV. objevil stokrát velkolepější na druhé straně Rýna; Francouzi minulého desetiletí byli neméně překvapeni, když uviděli v Německu dvaašedesát národních shromáždění, neboť oni sami s takovou námahou vytvořili jediné. Německo přesto všechno není zemí decentralizace; je tu decentralizována pouze centralizace, takže tu existuje velmi mnoho center místo jednoho. Tato země měla tedy všechny předpoklady, aby v co nejkratší době a ve všech směrech rozvinula nejrůznější machinace, jimž se naučila od Crédit mobilier, podobně jako se pařížská móda šíří rychleji v Německu než ve Francii. A to je bezprostřední příčina, proč panika vznikla nejdříve v Ně-

mecku a nejvíc se tu rozšířila. V jednom z příštích článků vylíčíme historii této paniky a prozkoumáme její bezprostřední příčiny.

Napsal K. Marx 3. října 1856
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 4833 z 15. října 1856

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*PŘÍČINY VZNIKU PENĚŽNÍ KRIZE V EVROPĚ

Peněžní krize v Německu, která začala asi v polovině září letošního roku, dosáhla 26. září svého vrcholu a pak postupně slábla, podobně jako peněžní panika v Anglii roku 1847, jež se poprvé projevila koncem dubna, vyvrcholila 4. května a pak postupně mizela. Několik předních bankovních domů v Londýně se tehdy rozhodlo přinést oběti, aby se za paniky získal určitý oddech, a to byl začátek katastrofy, jež je postihla o několik měsíců později. Podobné výsledky se brzy projeví v Německu, protože základní příčinou paniky nebyl nedostatek oběživa, nýbrž disproporce mezi pohotovým kapitálem a obrovským rozsahem průmyslových, obchodních a spekulačních podniků, které tehdy byly v běhu. Panika byla dočasně překonána tím, že různé vládní, akciové a soukromé banky zvýšily diskontní sazbu; některé z nich zvýšily svou diskontní sazbu na 6 %, a jiné dokonce na 9 %. Tímto zvýšením diskontní sazby byl zastaven odliv drahých kovů, byl ochromen dovoz zahraničních výrobků, vysokými úroky byl přilákán zahraniční kapitál, nezaplacené dluhy byly vypovězeny a francouzská Crédit mobilier, která měsíc předtím zaplatila smluvně stanovené splátky na německé železnice směnkami z ochoty, byla nucena zaplatit v hotovosti; Francie musela tehdy vůbec zaplatit své dluhy za dovoz obilí a potravin kovovými penězi. Peněžní panika v Německu se tak odrazila a vrátila do Francie, kde ihned nabyla ještě hrozivější podoby. Francouzská banka podle příkladu německých bank zvýšila svou diskontní sazbu na 6 %. Již 30. září ji toto zvýšení přinutilo, aby požádala Anglickou banku o půjčku víc než jednoho miliónu liber št. V důsledku toho zvýšila Anglická banka 1. října

svou diskontní sazbu na 5 %, dokonce ani nečekala na pravidelnou čtvrteční ředitelskou poradu, což bylo něco, co se od peněžní paniky z roku 1847 ještě nestalo. Přes toto zvýšení úroku unikalo i nadále ze sklepení v Threadneedle Street[70] za 40 000 liber št. zlata denně, a Francouzská banka se musela denně loučit s přibližně 6 milióny franků v mincích, zatímco mincovna denně vydávala jen 3 milióny franků, z nichž pouze 120 000 franků bylo ve stříbře. Anglická banka, aby neutralizovala zhoubný vliv Francouzské banky na své zlaté rezervy, zvýšila asi o týden později znovu svou diskontní sazbu u směnek s šedesátidenní lhůtou na 6 % a u směnek s delší lhůtou na 7 %. V odpověď na tuto laskavost vydala Francouzská banka 6. října nové nařízení, jímž odmítla eskontovat jakékoli směnky s lhůtou delší než šedesát dnů a prohlásila, že nebude na fundované cenné papíry poskytovat půjčky vyšší než 40 % jejich hodnoty a na železniční akcie nad 20 % jejich hodnoty, a i to jen na lhůtu jednoho měsíce. Avšak přes všechna tato opatření nebyla Anglická banka s to zastavit odliv zlata do Francie, stejně jako nebyla Francouzská banka s to zmírnit paniku v Paříži nebo omezit únik kovových peněz do jiných částí evropského kontinentu. O síle paniky ve Francii svědčí pokles kursů akcií Crédit mobilier z 1680 franků (záznam z 29. září) na 1465 franků (6. října), to znamená pokles o 215 franků za osm dní, přičemž až do 9. října se přes všechno ohromné úsilí nepodařilo znovu zvýšit jejich kurs o víc než 15 franků. Není ani třeba říkat, že státní cenné papíry také příslušně poklesly. Je sotva něco směšnějšího než nářek Francouzů nad tím, že jejich kapitál uniká do Německa, když jsme předtím od pana Isaaca Péreira, velkého zakladatele společnosti Crédit mobilier, slyšeli velkohubá ujištění, že prý francouzský kapitál je nadán zvláštním kosmopolitním charakterem. Za všeho tohoto zmatku připravil však veliký francouzský kouzelník Napoleon III. svůj univerzální všelék. Zakázal tisku psát o finanční krizi; ústy svých četníků naznačil směnárníkům, že by bylo vhodné, aby ze svých výkladních skříní odstranili nabídku, že dávají na stříbro ážio, a nakonec dal ve svém „Moniteuru" ze 7. října otisknout zprávu, která mu byly adresována jménem jeho vlastního ministra financí a v níž se tvrdí, že všechno je v nejlepším pořádku a že

veřejnost jen nesprávně hodnotí události. Na neštěstí se však dva dny nato vytasil guvernér Francouzské banky s měsíční zprávou, v níž byly tyto údaje:

	Říjen	Září
	(ve francích)	
Hotovost v pokladně	77 062 910	113 126 401
Hotovost v pobočkách	89 407 036	122 676 090
Směnky eskontované v bance	271 955 426	221 308 498
Směnky eskontované v pobočkách banky	239 623 602	217 829 320
Ážio na zlato a stříbro	2 128 594	1 496 313

Jinými slovy, za jeden měsíc se pokladní hotovost snížila o 69 332 545 franků, eskont směnek se zvýšil o 72 441 210 franků, přičemž ážio při nákupu zlata a stříbra se proti září zvýšilo o 632 281 franků. Na neštěstí je fakt i to, že tezaurace drahých kovů dostihuje dnes u Francouzů nebývalého rozsahu a že se stále víc šíří pověsti, že banka přestane vyplácet v hotovosti. Napoleonův zásah na peněžním trhu je asi stejně účinný, jako byl jeho zásah proti vodám řeky Loiry v zaplavených oblastech[71].

Současná krize v Evropě je komplikována také tím, že odliv drahých kovů, který je obvykle předzvěstí obchodních otřesů, se prolíná se znehodnocením zlata ve srovnání se stříbrem. Nezávisle na všech ostatních obchodních a průmyslových faktorech muselo toto znehodnocení nutně povzbudit ty země, kde existuje dvojí měna a kde musejí být přijímány platby ve zlatě a stříbře v určitém poměru (který je sice stanoven zákonem, ale jak ukazují ekonomické skutečnosti, je nesprávný), aby vyvážely své stříbro na ty trhy, kde existuje zlatý standard a kde se oficiální cena stříbra neodchyluje od jeho tržní ceny. Protože v tomto vzájemném vztahu jsou Anglie a Francie, musí stříbro pochopitelně unikat z Francie do Anglie a zlato z Anglie do Francie, dokud její stříbrná měna nebude nahrazena zlatou. Na jedné straně je samozřejmé, že taková výměna obvyklého oběživa musí být doprovázena dočasnými potížemi, s těmito potížemi se však dá bojovat buď zavedením zlaté měny a stažením stříbra z oběhu, jak se také stalo, nebo demonetizací zlata a zavedením čistě stříbrné měny, jak to učinilo Holandsko roku 1851 nebo v poslední době Belgie. Na druhé straně je zřejmé, že kdyby nebyl působil jiný faktor než

znehodnocení zlata ve srovnání se stříbrem, pak by byl všeobecný odliv stříbra z celé Evropy a Ameriky sám sebe neutralizoval a paralyzoval, protože nenadálé uvolnění takového množství stříbra a jeho stažení z oběhu v době, kdy neexistoval zvláštní rezervoár, kam by se toto stříbro odčerpalo, by bylo muselo způsobit pokles jeho ceny ve srovnání se zlatem, neboť tržní cena každého zboží je dočasně určována poměrem mezi nabídkou a poptávkou a teprve v průměru několika let výrobními náklady. Demonetizace zlata v holandských a belgických bankách mohla jen velmi nepatrně ovlivnit hodnotu stříbra, protože stříbro bylo v těchto zemích hlavním směnným prostředkem; proto tato změna měla spíš právní než ekonomický ráz. Lze ovšem přiznat, že tyto změny otevřely nabídce stříbra nevelký trh, a tak do určité míry zmírnily potíže.

Je pravda, že v uplynulých čtyřech či pěti měsících se množství mincí v Rakouské národní bance zvýšilo z 20 miliónů dolarů na 43 miliónů; celá tato částka je uschována ve sklepeních banky, protože Rakousko ještě neobnovilo výplaty v hotovosti. Hlavní část tohoto přírůstku, jenž činí 23 miliónů dolarů, byla získána z Paříže a Německa za železnice, které koupila Crédit mobilier. To je bezpochyby jedna z příčin, která vysvětluje nedávný odliv stříbra, byla by však chyba připisovat této okolnosti rozhodující vliv na to, co se v poslední době projevilo na peněžním trhu. Nesmíme zapomínat, že v letech 1848 až 1855 bylo na světové peněžní trhy vrženo za 105 miliónů liber št. zlata, vytěženého v Kalifornii a v Austrálii, nepočítaje v to těžbu v Rusku a jinde, odkud zlato přicházelo už dříve. Optimističtější freetradeři předpokládají, že z těchto 105 miliónů bylo 52 miliónů zapotřebí k dnešnímu rozšíření obchodu, a to buď jako oběživo, bankovní rezervy, pruty zlata k vyrovnávání platebních bilancí a zlepšení obchodní bilance mezi různými zeměmi, nebo na přepychové předměty. Pokud jde o zbývající 53 milióny, této částky bylo, jak předpokládají freetradeři (domníváme se, že uvedli poněkud nižší částku), použito k nahrazení stejného množství stříbra, jež bylo dříve v oběhu v Americe a ve Francii, a to 10 miliónů v Americe a 43 milióny ve Francii. Jak se tento přesun uskutečnil, můžeme vyčíst z oficiálních celních výkazů o pohybu zlata a stříbra ve Francii v roce 1855:

Dovoz zlata roku 1855		Dovoz stříbra roku 1855	
Pruty	11 045 268 liber št.	Pruty	1 717 459 liber št.
Mince	4 306 887 „	Mince	3 121 250 „
Celkem	15 352 155 liber št.	Celkem	4 838 709 liber št.
Vývoz zlata roku 1855		**Vývoz stříbra roku 1855**	
Pruty	203 544 liber št.	Pruty	3 067 229 liber št.
Mince	6 306 060 “	Mince	9 783 345 „
Celkem	6 509 604 liber št.	Celkem	12 850 574 liber št.
Saldo dovozu zlata	8 842 551 liber št.	Saldo vývozu stříbra	8 011 865 liber št.

Nikdo tedy nemůže tvrdit, že uvolnění tak velkého množství stříbra (53 miliónů liber št.) je způsobeno buď přesuny v oběhu peněz ve Francii a Americe, nebo tezaurováním v rakouské bance, nebo oběma příčinami. Naprosto správné bylo konstatování, že italští a levantští obchodníci zjevně dávají stříbru, jež není ohroženo znehodnocením jako zlato, přednost před jinými penězi, že Arabové získali a tezaurovali velké množství stříbra, a konečně, že francouzští obchodníci s obilím platili za své nákupy v oblasti Černého a Azovského moře raději stříbrem, které stahovali z Francie, kde se udržuje jeho stará relace ke zlatu, místo aby platili zlatem, jehož relace ke stříbru se v jižním Rusku změnila. Shrneme-li všechny tyto příčiny odlivu stříbra, můžeme odhadnout množství stříbra, které tímto způsobem bylo odčerpáno, nanejvýš na 15 nebo 16 miliónů liber št. Někteří národohospodáři uvádějí v britských novinách zcela absurdně jako další zvláštní příčinu tohoto odlivu stříbra válku na Východě, přestože ji zahrnuli do celkového odhadu 52 miliónů ve zlatě, které si vyžádaly rostoucí potřeby moderního obchodu. Nemohou ovšem požadovat na stříbře, aby plnilo touž funkci, kterou plnilo zlato. Kromě všech těchto zvláštních vlivů působí tedy ještě další významný faktor, který vede k odlivu stříbra, a tím je obchod s Čínou a Indií, který, a to je velmi zajímavé, byl také charakteristickým rysem velké krize z roku 1847. K této otázce se ještě vrátíme, protože je důležité studovat ekonomické předzvěsti krize, k níž se v Evropě schyluje.

Naši čtenáři jistě pochopí, že ať je okamžitá příčina peněžní

paniky a odlivu drahých kovů, označovaného za bezprostřední podnět k ní, jakákoli, dozrály v Evropě už všechny prvky obchodní a průmyslové krize. Ve Francii byly tyto prvky ještě vystupňovány špatnou sklizní hedvábí, nedostatečnou sklizní vína, velkým dovozem obilí v důsledku částečné neúrody v roce 1855 a záplav v roce 1856 a konečně i nedostatkem obytných domů v Paříži, který byl způsoben Bonapartovými hospodářskými machinacemi. Pokud jde o nás, zdá se, že stačí seznámit se důkladně s finančním manifestem pana Magna, který jsme uveřejnili v sobotu, abychom si potvrdili domněnku, že bez ohledu na druhý pařížský kongres, který se nyní schází, a bez ohledu na neapolskou otázku[72] si třetí Napoleon právem bude moci gratulovat, jestliže rok 1857 nepřinese Francii horší příznaky než ty, které před deseti lety doprovázely rok 1847.

Napsal K. Marx kolem 14. října 1856
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 4843 z 27. října 1856

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*PENĚŽNÍ KRIZE V EVROPĚ. — Z DĚJIN PENĚŽNÍHO OBĚHU

Z minulé zprávy Francouzské banky jsme viděli, že její rezervy drahých kovů poklesly na velmi nízkou částku asi třiceti miliónů dolarů, neboť jen za uplynulý měsíc se snížily o 25 %*. Kdyby tento odliv měl trvat i nadále, zůstala by banka ke konci roku zcela bez rezerv a přestala by vyplácet v hotovosti. Aby se zabránilo tomuto krajnímu nebezpečí, byla učiněna dvě opatření. Za prvé, policie má zabránit tavení stříbra na vývoz, a za druhé Francouzská banka rozhodla, že i za cenu nesmírných obětí zdvojnásobí svou rezervu drahých kovů, a uzavřela smlouvu s pány Rothschildy, podle níž jí dodají 6 miliónů liber št. Znamená to, že banka, aby vyrovnala svůj nedostatek zlata, ještě dál zvětšuje disproporci mezi cenou, za kterou na jedné straně zlato kupuje, a cenou, za kterou je na druhé straně prodává. Na základě této smlouvy bylo z Anglické banky 11. října vyzvednuto 50 000 liber št. ve zlatě, 13. října 40 000 liber št. a parník „Asia", který sem včera připlul, přivezl zprávu, že byla vyzvednuta další částka, přes půl miliónu. V souvislosti s tím se v Londýně všeobecně rozšířily obavy, že Anglická banka, aby uchránila své vlastní fondy před únikem do Francie, opět utáhne šroub a zvýší svou diskontní sazbu. V přípravě na to banka už teď odmítá půjčovat na jakékoli státní cenné papíry s výjimkou pokladničních poukázek.

Avšak všechno zlato, které se Francouzské bance podaří dostat do svých trezorů, z nich bude odplývat stejně rychle, jak do nich přitéká, a to zčásti na splácení zahraničních dluhů, na vyrovnání obchodní bilance, zčásti na vnitřní potřeby země, aby nahradilo

* Viz tento svazek, str. 89. *(Pozn. red.)*

stříbro, které mizí z oběhu a jehož tezaurace se samozřejmě zrychluje s tím, jak se zostřuje krize, a konečně na krytí potřeb obrovských průmyslových podniků založených v uplynulých třech až čtyřech letech. Například velké železniční společnosti, které, aby mohly pokračovat v pracích a vyplácet dividendy a prémie, počítaly s vypsáním nových půjček, což nyní není možné, podnikají nanejvýš zoufalé pokusy, aby zaplnily vakuum ve svých pokladnách. Tak například francouzská Západní dráha potřebuje 60 miliónů franků; Východní dráha 24 milióny, Severní dráha 30 miliónů, Středomořská 20 miliónů, Orleánská 40 miliónů atd. Odhaduje se, že celková částka, kterou potřebují všechny železniční společnosti, dosahuje 300 miliónů franků. Bonaparte, který se bláhově domníval, že tím, že zavedl hru na burze, odsunul do pozadí politiku, se teď horlivě snaží odvést pozornost od peněžního trhu nejrůznějšími politickými otázkami: neapolskou otázkou, podunajskou otázkou, besarabskou otázkou a novým pařížským kongresem,[73] ovšem marně. Nejen Francie, ale celá Evropa je pevně přesvědčena, že osud toho, co se nazývá dynastie Bonapartů, jakož i současný stav evropské společnosti závisí na výsledku obchodní krize, jejíž začátek, jak se zdá, nyní prožívá Paříž.

Jak jsme už uvedli*, prvním podnětem k vypuknutí krize bylo náhlé zvýšení ceny stříbra ve srovnání se zlatem. Toto zvýšení – ponecháme-li stranou obrovskou těžbu zlata v Kalifornii a Austrálii – může být vysvětleno jen stále vzrůstajícím odlivem stříbra ze západního světa do Asie, zejména do Indie a do Číny. Od počátku 17. století Asie, a zejména Čína a Indie, měly neustále značný vliv na trhy drahých kovů v Evropě a v Americe. Protože stříbro je v těchto východních zemích jediným prostředkem směny, byly poklady, jimiž španělská Amerika zaplavila Evropu, obchodem s Východem částečně odčerpány a dovoz stříbra z Ameriky do Evropy byl vyrovnán vývozem stříbra z Evropy do Asie. Současně se ovšem vyváželo zlato z Asie do Evropy. Ovšem nebereme-li v úvahu zlato dodané v letech 1840 až 1850 z Uralu, byl tento vývoz tak nepatrný, že nemohl být nijak pociťován.

* Viz tento svazek, str. 89–92. *(Pozn. red.)*

V oběhu stříbra mezi Asií a Západem se samozřejmě střídala období odlivu a přílivu, podle výkyvů v obchodní bilanci. Vcelku lze však v dějinách tohoto celosvětového pohybu rozlišovat zhruba tři období: první, které začíná 17. stoletím a končí kolem roku 1830, druhé – od roku 1831 do roku 1848, a poslední – od roku 1849 do dneška. V prvním období vývoz stříbra do Asie vcelku vzrůstal; v druhém období začal příliv slábnout, a nakonec se vytvořil opačný proud a Asie poprvé vracela Evropě část pokladů, které téměř po dvě a půl století pohlcovala; v třetím období, které je dosud na vzestupu, se situace opět změnila, a Asie nyní pohlcuje stříbro v dosud nevídaném rozsahu.

Dříve, po objevení stříbra v Americe a dokonce i po založení portugalské državy v Indii, byl vývoz stříbra z Evropy do Asie téměř neznatelný. Většího množství tohoto kovu bylo zapotřebí, když začátkem 17. století Holanďané a později pak Britové rozšiřovali svůj obchod s východní Asií, zejména však v 18. století, když začala rychle vzrůstat spotřeba čaje v Anglii – za čínský čaj platili totiž Angličané téměř výhradně stříbrem. Koncem 18. století dosáhl odliv stříbra z Evropy do východní Asie už takových rozměrů, že pohlcoval značnou část stříbra dováženého z Ameriky. Tehdy už také začal přímý vývoz stříbra z Ameriky do Asie, i když se vcelku omezoval na množství, které dováželo mexické loďstvo z Acapulka na Filipínské ostrovy. Toto pohlcování stříbra Asií postihovalo Evropu v prvních třech desetiletích 19. století tím citelněji, že v souvislosti s revolucemi, které vzplanuly ve španělských koloniích[74], se vývoz stříbra z Ameriky snížil z více než 40 miliónů v roce 1800 na méně než 20 miliónů v roce 1829. Na druhé straně se však množství stříbra vyváženého ze Spojených států do Asie od roku 1796 do roku 1825 zvýšilo čtyřnásobně a po roce 1809 začaly, i když v menším měřítku, vyvážet stříbro přímo do východní Asie nejen Mexiko, ale také Brazílie, Chile a Peru. Od roku 1811 do roku 1822 převyšoval dovoz stříbra z Evropy do Indie a Číny vývoz zlata z těchto zemí o víc než 30 miliónů liber št.

Velká změna nastala v období, které začíná rokem 1831. Východoindická společnost byla nucena nejen vzdát se svého monopolu na obchod mezi Evropou a jejími državami na Východě, ale

byla, s výjimkou svých monopolů v Indii a Číně, jako obchodní podnik likvidována.[75] Když byl obchod s Východní Indií takto přenechán soukromé iniciativě, začal vývoz britských průmyslových výrobků do Indie daleko převyšovat dovoz surovin z Indie do Velké Británie. Obchodní bilance se tak vyvíjela stále příznivěji pro Evropu a vývoz stříbra do Asie v důsledku toho rychle klesal. Každý nezdar, který potkal britský obchod na jiných světových trzích, byl nyní kompenzován jeho novou expanzí v Asii. Jestliže už obchodní otřesy roku 1825 vedly k růstu britského vývozu do Indie, dala anglo-americká krize roku 1836 tomuto růstu ještě silnější impuls; v roce 1847 pak nadměrně vysoký vývoz do Indie a jiných částí Asie přímo vtiskl britské krizi její charakteristické rysy.

Vývoz do Asie, který roku 1697 sotva dosahoval jedné dvaapadesátiny celkového britského vývozu, činil roku 1822 už téměř jednu čtrnáctinu, roku 1830 asi jednu devítinu a roku 1842 víc než pětinu. Dokud se tato ekonomická změna týkala jen Indie a západní části Asie, odliv stříbra z Evropy do Asie slábl, ale neustal, a tím spíš se nezměnil v přítok stříbra z Asie do Evropy. K tomuto prudkému obratu v oběhu drahých kovů došlo teprve tehdy, když anglická lidumilnost vnutila Číně pravidelný obchod s opiem, dělovou palbou smetla čínskou zeď a násilím otevřela brány Nebeské říše pro styky s bezbožným světem. Zatímco čínské stříbro odtékalo přes indické hranice, zaplavovaly Anglie a Amerika svými průmyslovými výrobky tichomořské pobřeží Číny. Tak se také stalo, že v roce 1842 poprvé v análech moderního obchodu byly z Asie do Evropy skutečně dopraveny velké náklady stříbra.

Tato náhlá úplná změna v oběhu mezi Asií a Západem měla však krátké trvání. Roku 1849 nastala prudká a stále se stupňující reakce. Podobně jako určila průběh prvního a druhého období, určila Čína i průběh třetího období. Čínské povstání[76] nejen zarazilo obchod s opiem s Indií, ale vedlo také k zastavení nákupu zahraničních průmyslových výrobků, neboť Číňané trvali na placení stříbrem a sáhli k oblíbenému prostředku východních národohospodářů v dobách politických a sociálních otřesů – k hromadění pokladů. Převaha čínského vývozu nad dovozem se ještě značně zvýšila nedávnou velmi špatnou sklizní hedvábí v Evropě. Podle

zpráv pana Robertsona, britského konzula v Šanghaji, vzrostl vývoz čaje z Číny v uplynulých deseti letech asi o 63 %, vývoz hedvábí o 218 %, zatímco dovoz průmyslových výrobků se snížil o 66 %. Pan Robertson odhaduje, že průměrný roční dovoz stříbra do Číny ze všech částí světa je o 5 580 000 liber št. vyšší než před deseti lety. Dále uvádíme přesné údaje o vývoji čínského vývozu a dovozu v období od roku 1849 do roku 1856; každý rok končí 30. červnem.

Vývoz čaje

	Do Velké Británie a Irska	Do Spojených států
1849	47 242 000 liber	18 072 000 liber
1855	86 509 000 "	31 515 000 "
1856	91 035 000 "	40 246 000 "

Vývoz hedvábí

	Do Velké Británie a Irska	Do Francie
1849	17 228 liber	–
1855	51 486 "	–
1856	50 489 "	6 458 balíků

Reálná hodnota vývozu z Číny do Velké Británie roku 1855	8 746 000 liber št.
Reálná hodnota vývozu z Číny do Spojených států roku 1855	2 500 000 „ „
Celkem	11 246 000 liber št.
Odečteno 20 % na dopravu a jiné výdaje	2 249 200 „ „
Celkem bylo ve prospěch Číny	8 996 800 liber št.

Dovoz

Průmyslové výrobky z Anglie roku 1852	2 503 000 liber št.
Průmyslové výrobky z Anglie roku 1855	1 000 000 „ „
Průmyslové výrobky z Anglie roku 1856	1 277 000 „ „
Opium a bavlna z Indie roku 1853	3 830 000 „ „
Opium a bavlna z Indie roku 1855	3 306 000 „ „
Opium a bavlna z Indie roku 1856	3 284 000 „ „
Celková hodnota dovozu v roce 1855	4 306 000 liber št.
Saldo ve prospěch Číny roku 1855	4 690 000 liber št.
Hodnota čínského vývozu do Indie roku 1855	1 000 000 „ „
Celkové saldo ve prospěch Číny podle obchodních bilancí se všemi zeměmi světa (1855)	5 690 000 liber št.

K tomuto odlivu stříbra z Evropy do Asie, způsobenému obchodem s Čínou, musíme ještě připočítat únik stříbra do Indie, způsobený v posledních letech tím, že obchodní bilance byla pro Evropu nepříznivá, o čemž se lze přesvědčit na následující tabulce:

Britský dovoz z Indie roku 1856	14 578 000 liber št.
Odečteno za převody Východoindické společnosti	3 000 000 „ „
Celková částka dovozu	11 578 000 liber št.
Dovoz do Indie z Británie	8 927 000 „ „
Saldo ve prospěch Indie	2 651 000 liber št.

Až do roku 1825 bylo v Indii zákonným platidlem zlato, pak tam byla uzákoněna jednotná stříbrná měna. Protože za několik let bylo zlato na obchodních trzích hodnoceno výš než stříbro, prohlásila Východoindická společnost, že je ochotna přijímat platby vládě ve zlatě. Ovšem po objevení zlata v Austrálii se Východindická společnost, která se stejně jako holandská vláda obávala znehodnocení zlata a nebyla nikterak potěšena vyhlídkou, že se jí bude platit ve zlatě a sama že bude platit stříbrem, náhle vrátila k jednotné stříbrné měně z roku 1825. Nutnost splácet bilanční schodek obchodu s Indií stříbrem tak nabyla prvořadého významu a v Indii vznikla obrovská poptávka po tomto kovu. Protože cena stříbra ve srovnání se zlatem od této doby stoupala v Indii rychleji než v Evropě, britští obchodníci zjistili, že je pro ně výhodné vyvážet stříbro do Indie na spekulaci a brát za ně indické suroviny, čímž ještě povzbuzovali indický vývoz. Celkem bylo jen z přístavu Southampton v letech 1848 až 1855 vyvezeno za 21 miliónů liber št. stříbra a kromě toho bylo vyvezeno velmi značné množství stříbra ze středomořských přístavů; odhaduje se, že v letošním roce už bylo vyvezeno ze Southamptonu na Východ za 10 miliónů liber št. stříbra.

Máme-li soudit z těchto změn v indickém obchodě a z charakteru čínské revoluce, nemůžeme očekávat, že odliv stříbra do Asie bude brzy zastaven. Proto není nijak ukvapený názor, že tato čínská revoluce je předurčena, aby zapůsobila na Evropu daleko větším

vlivem, než jaký měly všechny ruské války, italské manifesty[77] a tajné společnosti na evropském kontinentě.

Napsal K. Marx kolem 17. října 1856
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune“,
čís. 4848 z 1. listopadu 1856

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*ANGLO-PERSKÁ VÁLKA

Vyhlášením války Persii[78] opakovala Anglie, či spíše Východoindická společnost jeden z úskočných a bezohledných triků anglické diplomacie v Asii, jimiž Anglie rozšiřovala své panství na tomto kontinentě. Jakmile společnost vrhne chtivý pohled na území kterékoli nezávislého panovníka nebo na kteroukoli oblast důležitou politicky či obchodně nebo bohatou na zlato či drahokamy, obviní se oběť, že porušila tu či onu smyšlenou nebo skutečnou konvenci, že překročila nějaký pomyslný příkaz či zákaz nebo že se dopustila jakési nepostižitelné urážky, pak se vyhlásí válka a britská historie je obohacena o další krvavé svědectví nepomíjivosti zla a věčné platnosti bajky o vlku a ovci.

Anglie mnoho let dychtila po nějaké pozici v Perském zálivu, zejména po ovládnutí ostrova Charaku, ležícího v severní části zálivu. Proslulý sir John Malcolm, který byl několikrát vyslancem v Persii, nepřestával zdůrazňovat, jakou cenu by měl tento ostrov pro Anglii, a tvrdil, že by se mohl stát jednou z jejích nejlépe prosperujících držav v Asii, neboť leží v sousedství Búširu, Bender Rígu, Basry, Grien Barberie a El-Katifu. A výsledek je ten, že ostrov i s Búširem je už v anglických rukou. Sir John jej považoval za středisko obchodu Turecka, Arábie a Persie; ostrov má skvělé podnebí a všechny předpoklady, aby se zdárně rozvíjel. Vyslanec přednesl před více než pětatřiceti lety své poznatky lordu Mintovi, tehdejšímu generálnímu guvernérovi Indie, a oba se snažili uskutečnit příslušný plán. Sir John byl už dokonce jmenován velitelem výpravy, která měla ostrov dobýt, a byl už na cestě, když dostal rozkaz, aby se vrátil do Kalkaty, a sir Harford Jones byl vyslán do Persie

s diplomatickým posláním. V letech 1837–1838, když Persie poprvé obléhala Herát, zmocnila se Anglie Charaku pod stejnou průhlednou záminkou jako nyní – že totiž brání Afghánce, s nimiž neustále žila v nesmiřitelném nepřátelství – byla však okolnostmi, tj. zásahem Ruska, donucena kořisti se vzdát. Když Persie nedávno znovu zaútočila na Herát, tentokrát úspěšně, poskytlo to Anglii příležitost, aby obvinila šáha z věrolomnosti a uchvátila ostrov jako první krok k zahájení válečných akcí.

Půl století se tedy Anglie neustále, avšak zřídkakdy úspěšně snažila získat rozhodující vliv v kabinetu perských šáhů. Perští ministři si ovšem vždycky dokázali se svými úlisnými nepřáteli poradit a vyklouznout z tak zrádného objetí. Kromě toho, že měli před očima chování Angličanů v Indii, řídili se Peršané velmi pravděpodobně výstrahou udělenou v roce 1805 Fathovi Alí šáhovi: „Nedůvěřuj radám chamtivého kupeckého národa, který v Indii čachruje s životy a korunami panovníků." Padla tedy kosa na kámen. V Teheránu, hlavním městě Persie, je anglický vliv velmi slabý, neboť tu – nehledě na ruské intriky – má významné postavení Francie, a ze všech těchto tří lupičů se Persie asi nejvíc obává britského. V této chvíli je perská mise na cestě do Paříže, nebo tam už přibyla, a je velmi pravděpodobné, že se tam perské komplikace[79] stanou předmětem diplomatického jednání. Francie samozřejmě nepřihlíží lhostejně k okupaci ostrova v Perském zálivu. Problém je nadto komplikován tím, že Francie vyhrabala jakousi dávno zapomenutou listinu, podle níž jí perští šáhové už dvakrát Charak postoupili – jednou ještě za Ludvíka XIV. v roce 1708 a potom v roce 1808 – v obou případech sice podmíněně, ale natolik zřetelně, že z toho mohl vyvozovat jistá práva, nebo alespoň na tom zakládat nároky nynější napodobitel oněch panovníků, kteří byli dostatečně protibritští.

V nedávné odpovědi listu „Journal des Débats" se londýnské „Times" vzdaly jménem Anglie ve prospěch Francie všech nároků na vedoucí úlohu v evropských záležitostech a vyhradily anglickému národu nezadatelné právo na řízení věcí v Asii a v Americe, kde nesmí zasahovat žádná jiná evropská mocnost. Lze však pochybovat o tom, že Ludvík Bonaparte bude s tímto rozdělením světa sou-

hlasit. Rozhodně za nedávných neshod francouzská diplomacie v Teheránu Anglii nijak žhavě nepodporovala a chování francouzského tisku, který vyhrabává a připomíná galské nároky na Charak, dává tušit, že napadení a rozkouskování Persie bude pro Anglii dost tvrdý oříšek.

Napsal K. Marx 30. října 1856
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 4904 ze 7. ledna 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*HOSPODÁŘSKÁ KRIZE VE FRANCII

V evropském finančním světě nejsou patrné žádné příznaky uklidnění. Z pošty, kterou přivezl parník „Niagara", se dovídáme, že proud drahých kovů z Londýna na evropský kontinent je nyní silnější než kdykoli dříve a že návrh ještě více zvýšit úrokovou sazbu byl na schůzi ředitelů Anglické banky zamítnut většinou pouhého jednoho hlasu. Není ani nutné říkat, že příčinu krize musíme i nadále hledat ve Francii, a poslední číslo časopisu „Economist"[80], které jsme dostali, líčí stav věcí velmi temnými barvami.

„Skutečnost, že nedochází k žádnému zlepšení," píše tento časopis, „znamená faktické zhoršení, a navíc nelze bohužel předvídat nějaké trvalé zlepšení. Kontrast mezi tímto měsícem a týmž měsícem loňského roku je téměř ve všech směrech velmi smutný, a přitom vedla naše země v říjnu loňského roku strašlivou válku, jejíž konec se tehdy zdál velmi vzdálen."

Tento zoufalý nářek nás přiměl, abychom porovnali situaci na pařížském trhu cenných papírů v říjnu se situací v předchozím měsíci; výsledek našeho zkoumání ukazuje tato tabulka:

	30. září	31. října	Zvýšení	Snížení
3procentní renta.....	67 fr 50 c	66 fr 70 c	—	80 c
4½procentní renta	90 „	91 „	1 fr	—
Francouzská banka	4010 „	3850 „	—	160 fr
Crédit foncier	600 „	585 „	—	15 „
Crédit mobilier.....	1552 „	1372 „	—	180 „
Orleánská dráha	1267 „	1241 „	—	26 „
Severní dráha	950 „	941 „	—	9 „
Východní dráha	877 „	865 „	—	12 „
Dráha Paříž—Lyon	1265 „	1267 „	2 fr	—
Středomořská dráha	1750 „	1652 „	—	98 „
Velká centrální dráha	610 „	603 „	—	7 „

Za období od září do 31. října klesly kursy akcií jednotlivých společností takto:

Gaz Paris Compagnie	30	fr
Union des Gaz	35	„
Lits Militaires	27½	„
Docks Louis-Napoléon	8½	„
Compagnie générale maritime	40	„
Palais de l'Industrie	5	„
Compagnie générale des Omnibus	35	„
Messageries Impériales etc.	50	„

Nelze si představit nic duchaplnějšího než způsob, jakým se bonapartistické pařížské noviny pokoušejí vysvětlit tento neustálý pokles kursů na burze. Vezměme například Girardinův list „Presse":

„Spekulace," píše tento list, „stále ještě není ochotna *upustit od svého přesvědčení*, že kursy klesají. Protože akcie Crédit mobilier neustále kolísají, považují se za tak nebezpečné, že se jich mnozí spekulanti ani neodvažují dotknout a omezují se na to, že obchodují s ‚primes'*, aby předem zmenšili možnost ztrát."

Tvrdá opatření, jež učinila Francouzská banka, aby zabránila zastavení výplat v hotovosti nebo je alespoň oddálila, začala těžce doléhat jak na třídu průmyslníků, tak na třídu obchodníků. Nyní fakticky zuří opravdová válka mezi kruhy, které bona fide** provozují obchod a průmysl, a spekulantskými akciovými společnostmi, jak těmi, které už fungují, tak těmi, které teprve mají být podle nových plánů zřízeny; všechny tyto společnosti se ze všech sil snaží zmocnit se volného kapitálu v zemi. Nevyhnutelným výsledkem takového boje musí být zvýšení úrokové sazby, pokles zisků ve všech průmyslových odvětvích a znehodnocení všech druhů cenných papírů, a to i tehdy, kdyby neexistovala žádná Francouzská banka a kdyby nedocházelo k odlivu drahých kovů. Stačí se jen podívat, jak se rozvíjí francouzská železniční síť, a je nám ihned jasné,

* – prémiemi. *(Pozn. red.)*
** – skutečně. *(Pozn. red.)*

že nehledě na všechny zahraniční vlivy se tento tlak na francouzský pohotový kapitál musí stále zvyšovat. Fakta, která teď předložíme našim čtenářům, jsou uvedena v listě „Journal des Chemins de Fer"[81], který jako všechen ostatní tisk této země může uveřejňovat pouze to, co dovolí sama bonapartovská vláda. Celkem byly vydány licence na stavbu železnic v délce 5584 mil, z nichž však bylo dokončeno a je schopno provozu pouze 2884 mil. V důsledku toho zbývá ještě 2700 mil, které se nyní stavějí nebo teprve budou vystavěny. Ale to není všechno. Vláda buduje železniční tratě v Pyrenejích a dala příkaz k stavbě nové dráhy mezi městy Toulouse a Bayonne, Agen a Tarbes a mezi Mont-de-Marsan a Trabestan v celkové délce přes 900 mil. Ve Francii se nyní fakticky staví ještě víc železnic, než tam dosud je. Částka, která byla vydána na starou železniční síť, se odhaduje na 300 miliónů dolarů; výstavba těchto železnic však zabrala dlouhé období – období, jež bylo svědkem vzniku a pádu tří vlád – kdežto železnice, jejichž stavba se plánuje nyní, mají být dokončeny nejpozději do šesti let a mají zahájit provoz v nejkritičtější fázi obchodního cyklu. Společnosti, které se dostaly do obtížné situace, naléhají na vládu, aby jim dovolila získat peníze emisí nových akcií a bonů. Vláda, vědoma si toho, že by to znamenalo dovolit jen další znehodnocení starých cenných papírů, které jsou na trhu, a další zvýšení neklidu na burze, si netroufá ustoupit. Na druhé straně je však nutné získat peníze; zastavení prací by znamenalo nejen bankrot, ale i revoluci.

Zatímco poptávka po kapitálu, který je nezbytný, mají-li být uvedeny do provozu nové podniky v zemi, stále stoupá, pohlcování francouzského kapitálu zahraničními podniky se nijak nezmenšuje. Není žádnou novinkou, že francouzští kapitalisté mají plnit obrovské závazky ve Španělsku, Itálii, Rakousku a Německu a že Crédit mobilier právě nyní vyvíjí veliké úsilí, aby je zapletla do dalšího podnikání. Obtížnou situaci Francie zhoršuje nyní zejména Španělsko, kde nedostatek stříbra dosáhl takového stupně, že továrníci v Barceloně mohou vyplácet mzdy svým dělníkům jen s největšími obtížemi.

Pokud jde o Crédit mobilier, poukázali jsme už na to, že ten-

dence této instituce nikterak neodpovídá jejímu jménu.* Má tendenci fixovat kapitál, a ne ho činit *pohyblivým***. Jediné, co činí pohyblivým, jsou vlastnická práva. Akcie společností, které tato instituce založila, jsou skutečně velmi pohyblivé, avšak kapitál, který představují, je kapitál mrtvý. Vždyť celé tajemství Crédit mobilier tkví v tom, přilákat kapitál do průmyslového podnikání, kde uvázne, aby pak bylo možno spekulovat s prodejem akcií, které mají tento kapitál reprezentovat. Dokud se ředitelům Crédit mobilier daří dostávat prémie z první emise nových akcií, mohou si samozřejmě dovolit se stoickým klidem pozorovat všeobecné napětí na peněžním trhu, neodvratný osud akcionářů a obtíže, které prodělávají fungující společnosti. Tím se také vysvětluje ten pozoruhodný jev, že v době, kdy kurs akcií Crédit mobilier na burze neustále klesá, šíří se činnost této společnosti dál po celé Evropě.

Vedle všeobecného napětí na peněžním trhu působí na francouzský průmysl i další okolnosti. Velký počet textilních továren v Lyonu byl zastaven pro nedostatek surového hedvábí a jeho vysoké ceny. Podobné příčiny ochromují podnikání v Mulhousu a Rouenu. Vysoká cena bavlny tam vedla k značnému zvýšení ceny příze, látky velmi těžko nacházejí odbyt a továrníci nemohou uzavírat obchody za dřívějších podmínek. Výsledkem toho je, že roste bída a nespokojenost mezi dělníky, zejména v Lyonu a v jižní Francii, kde vládne takové pobouření, že se dá srovnat jen s neklidem, který doprovázel krizi z roku 1847.

Obraťme se nyní od burzy, železnic, obchodu a průmyslu k francouzskému zemědělství. Právě uveřejněné francouzské celní výkazy odhalují skutečnost, že loňská neúroda byla ještě větší, než přiznal „Moniteur". Ve srovnání s 270 146 kvintaly*** obilí, které byly dovezeny v září 1855, bylo v září 1856 dovezeno 963 616 kvintalů, to znamená o 693 470 kvintalů víc než v září 1855, ve známém roce špatné sklizně. Byla by však chyba považovat povodně, špatné počasí a jiné přírodní katastrofy za jedinou příčinu, proč se Francie,

* Viz tento svazek, str. 60–61. *(Pozn. red.)*
** V originále slovní hříčka: „mobilier" – pohyblivý, „to mobilise" – učinit pohyblivým, uvést do pohybu. *(Pozn. red.)*
*** – centy. *(Pozn. red.)*

země, jež vyvážela obilí, zjevně stává zemí, která obilí dováží. Zemědělství, které ve Francii nikdy nebylo vysoce rozvinuto, za nynějšího režimu prokazatelně upadá. Na jedné straně vidíme, že daně neustále stoupají; na druhé straně se počet pracovníků zmenšuje, neboť velké masy dělníků dočasně odčerpala ze zemědělství válka* a trvale je odčerpávají stavby železnic a jiné veřejné práce; přitom stále větší množství kapitálu uniká ze zemědělství na spekulaci. To, čemu se říkalo Napoleonova demokratizace úvěru, nebylo ve skutečnosti nic jiného než zevšeobecnění burzovní spekulace. Stejnou úlohu, jakou hrála Crédit mobilier pokud jde o buržoazii a vyšší třídy, sehrály císařské půjčky pokud jde o rolnictvo. Tyto půjčky přivedly burzu až do selských stavení, vylákaly z rolníků jejich soukromé úspory a zmocnily se drobných kapitálů, jichž se dříve využívalo k zdokonalování zemědělství.

Obtížná situace francouzského zemědělství je tedy důsledkem současného politického režimu stejně jako důsledkem živelních pohrom. Drobné rolnictvo sice netrpí nízkými cenami tolik jako velcí farmáři v Anglii, zato však trpí nedostatkem potravin, který pro anglické farmáře je často zdrojem zisku. Odtud plyne nespokojenost rolníků, projevující se žhářstvím, které je bohužel časté, i když se o tom na příkaz císaře ve francouzském tisku nepíše. Jestliže po únorové revoluci byli rolníci pobouřeni, když se domnívali, že na ně byla uvalena nová daň ve výši 45 centimů jen proto, aby bylo z čeho vydržovat národní dílny v Paříži,[82] jsou dnes nespokojeni tím spíš, že mají jistotu, že jejich vyčerpané zdroje jsou dále zdaňovány, aby Pařížané mohli kupovat chleba za cenu nižší, než je výrobní cena. Připomeneme-li ještě, že Napoleon byl konec konců zvolen právě hlasy rolníků, pak nynější revoluční nálada této třídy vrhá naprosto nové světlo na vyhlídky bonapartovské dynastie. K jak žalostným podvodům se musí utíkat už nyní, aby zmírnila a odvrátila požadavky rolnické chudiny, jež nabývají hrozivého rázu, vidíme z toho, jakého jazyka používají prefekti ve svých oběžnících k „povzbuzení" dobročinnosti. Sartheský prefekt se například obrací na své podprefekty těmito slovy:

* – tj. krymská válka. *(Pozn. red.)*

„Přistupte, prosím, se vším zápalem a důvěrou k plnění úkolu, který je jednou z nejvznešenějších funkcí veřejné správy, a to: nalézt prostředky, jak podpořit a zaměstnat občany, kteří potřebují jedno nebo druhé; tím přispějete k zachování veřejného klidu. Nemusíte se obávat, že byste zjistili, že zdroje dobročinnosti vyschly nebo že soukromé peněženky byly vyčerpány oběťmi, ať už byly tyto oběti v uplynulých letech jakkoli obrovské. Vlastníci a pachtýři dosáhli v posledních letech značných zisků, a protože právě oni mají zájem na tom, aby na venkově vládl klid, pochopí, že darovat je pro ně nejen povinností, ale i výhodou."

Jestliže ke všem výše uvedeným příčinám nespokojenosti připojíme i nedostatek bytů a nedostatek potravin v Paříži, tlak na maloobchod v hlavním městě a stávky v různých odvětvích pařížského průmyslu, pak pochopíme, proč potlačená svoboda tisku náhle nachází svůj výraz v buřičských plakátech vylepených na zdech budov. Ze soukromého dopisu, který jsme dostali od důvěryhodného dopisovatele v Paříži, se dovídáme, že od 1. do 12. října bylo zatčeno přinejmenším devět set osob. Stojí za zmínku uvést některé příčiny těchto zatčení, protože jsou překvapujícím náznakem neklidu a obav vlády. V jednom případě byl člověk, který prý „obchoduje na burze", zatčen, protože řekl, že „podle jeho názoru nebyla krymská válka dobrá k ničemu jinému, než že v ní bylo zabito velké množství lidí a promrhána spousta peněz"; druhý, obchodník, byl zatčen, protože tvrdil, že „obchod je na tom stejně špatně jako vláda"; třetí byl zatčen, protože u něho byla nalezena píseň o Davidu d'Angers a o studentech[83]; čtvrtý, vládní úředník, byl zatčen, protože uveřejnil leták o finanční krizi; jeden krejčí byl zatčen, protože se dotazoval, zda byli zatčeni, jak mu bylo řečeno, někteří jeho přátelé, a konečně jeden dělník byl zatčen, protože hovořil se svým krajanem – četníkem – o drahotě potravin, a četník si vyložil jeho slova jako výroky nepřátelské vládě.

Vzhledem ke všem těmto skutečnostem se francouzský obchod a průmysl zřejmě sotva vyhne zhroucení, jež bude doprovázeno více či méně vážnými politickými událostmi a jež katastrofálně zapůsobí na stabilitu úvěru a obchodu, a to nejen v Evropě, ale i v Americe. Prudký běh do propasti může jen urychlit gigantická spekulace s výstavbou železnic v Rusku, do níž se nyní Crédit

mobilier pustila ve spolupráci s mnoha vedoucími bankovními domy Evropy.

Napsal K. Marx kolem 7. listopadu 1856
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 4866 z 22. listopadu 1856

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*EVROPSKÁ KRIZE

Podle zpráv došlých z Evropy dvěma parníky, které tento týden připluly, se dá soudit, že definitivní zhroucení spekulace a hry na burze, jež lidé na obou březích oceánu instinktivně očekávají, stejně jako se s hrůzou čeká nějaká neodvratná rána osudu, bude nepochybně odloženo na pozdější dobu. To však neznamená, že zhroucení lze odvrátit. Naopak, chronický charakter nynější finanční krize je jen předzvěstí jejího ještě prudšího a katastrofálnějšího konce. Čím déle krize potrvá, tím horší bude konečné účtování. Evropa je nyní jako člověk na pokraji úpadku, nucený pokračovat ve všem podnikání, jež ho zruinovalo, a současně činit nejrůznější zoufalá opatření, aby oddálil nebo odvrátil poslední strašlivý pád. Jsou vydávány nové výzvy, aby se platily splátky na akcie společností, které existují většinou jen na papíře; velké částky hotových peněz se vkládají do spekulací, z nichž je nikdy nebude možno vyzvednout; zároveň však vysoká úroková sazba – v Anglické bance v současné době 7 % – je neúprosným zvěstovatelem neodvratného ortelu.

I kdyby finanční manipulace, které se nyní provádějí, na celé čáře vyšly, nemohou mít nesčetné burzovní spekulace na kontinentě dlouhé trvání. Jen v porýnském Prusku je 72 nových společností pro báňské podnikání s akciovým kapitálem ve výši 79 797 333 tolarů. A právě nyní má rakouská Crédit mobilier, nebo spíše francouzská Crédit mobilier v Rakousku, neobyčejně velké potíže, aby získala splátku na akcie na svou druhou výzvu, neboť splácení bylo ochromeno opatřeními, která učinila rakouská vláda pro obnovení výplat v hotovosti. Skutečnost, že kupní cena, která se má zaplatit

do císařské pokladny za železnice a doly, se má podle smlouvy platit v kovu, znamená, že až do února 1858 bude ze zdrojů Crédit mobilier odplývat měsíčně přes milión dolarů. Na druhé straně jsou finanční potíže železničních podnikatelů ve Francii tak vážné, že Velká centrální dráha byla nucena propustit na úseku Mulhouse 500 zaměstnanců a 15 000 dělníků a Lyonsko-ženevská společnost byla nucena omezit nebo dočasně zastavit práci. Za prozrazení těchto faktů byl list „Indépendance belge“[84] ve Francii dvakrát konfiskován. Vzhledem k této nedůtklivosti francouzské vlády vůči každému odhalení skutečného stavu francouzského obchodu a průmyslu je zajímavé povšimnout si těchto slov, která vyklouzla z úst panu Petitovi, náměstku generálního prokurátora, při nedávném zahájení zasedání pařížských soudů:

„Obraťte se k statistikám; najdete tam některé zajímavé informace o nynějších tendencích obchodu. Počet konkursů každoročně roste. V roce 1851 jich bylo 2305, roku 1852 – 2478, roku 1853 – 2671 a roku 1854 – 3691. Stejné zvýšení můžeme pozorovat jak u podvodných konkursů, tak u prostých úpadků. Počet podvodných konkursů vzrostl od roku 1851 o 66 %, prostých úpadků o 100 %. Pokud jde o podvody na druhu, kvalitě i množství prodaného zboží a používání falešných měr a vah, nabyly hrozivých rozměrů. Roku 1851 bylo projednáno 1717 takových případů, roku 1852 – 3763, roku 1853 – 7074 a roku 1854 – 7831.“

Britský tisk nás sice, přes tyto zjevy na kontinentě, ujišťuje, že nejhorší období krize už bylo překonáno, hledáme však marně přesvědčivé důkazy, že tomu tak je. Nenacházíme je ani ve zvýšení diskontní sazby Anglické banky na 7 %, ani v poslední zprávě Francouzské banky, z níž vyplývá nejen to, že zpráva je falšovaná, ale i to, že přes nejpřísnější omezení půjček, zápůjček, eskontu směnek a výdaje bankovek nebyla banka s to zastavit odliv drahých kovů nebo obejít se bez ážia na zlato. Ale ať už je to jakkoli, je jisté, že francouzská vláda ani zdaleka nesdílí optimistické názory, které se snaží rozšiřovat jak ve Francii, tak i v zahraničí. V Paříži je známo, že císař se v posledních šesti týdnech nezastavil ani před největšími finančními oběťmi, jen aby udržel rentu nad 66 %, protože je nejen přesvědčen, ale přímo pověrčivě věří, že při poklesu renty pod 66 % se rozezní umíráček císařství. Je očividné, že francouzské císařství se v tomto směru liší od římské říše, neboť římská říše se obávala, že

bude zničena vpádem barbarů, kdežto francouzské císařství se bojí, že by mohlo zahynout, kdyby se dali na ústup burzovní spekulanti.[85]

Napsal K. Marx kolem 21. listopadu 1856
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 4878 z 6. prosince 1856

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

NÁMOŘNÍ OBCHOD RAKOUSKA

Můžeme říci, že námořní obchod Rakouska se datuje od té doby, kdy Benátky a jejich državy na jadranském pobřeží byly poprvé připojeny k rakouské říši campoformijským mírem, který byl později potvrzen mírem lunévilleským.[86] Pravým zakladatelem tohoto odvětví rakouského obchodu je tedy Napoleon. Je pravda, že když si uvědomil, jakých výhod se tím Rakousku dostává, Napoleon tyto ústupky anuloval, a to nejprve bratislavskou mírovou smlouvou a potom vídeňským mírem z roku 1809.[87] Avšak Rakousko, jakmile se už jednou dostalo do správných kolejí, využilo první vhodné příležitosti, aby smlouvou z roku 1815[88] obnovilo svou nadvládu nad oblastí Jadranu. Střediskem tohoto obchodu je Terst a jeho převahu nad všemi ostatními rakouskými přístavy, dokonce už po delší dobu, nám ukazuje tato tabulka:

Rok	Přístavy:	Rijeka	Terst	Benátky	Jiné přístavy	Celkem
			(ve florinech)			
1838	dovoz.....	200 000	32 200 000	9 000 000	8 000 000	49 400 000
	vývoz	1 700 000	14 400 000	5 300 000	2 000 000	23 400 000
1841	dovoz.....	200 000	22 300 000	8 500 000	5 300 000	36 300 000
	vývoz	1 600 000	11 200 000	3 100 000	1 900 000	17 800 000
1842	dovoz.....	200 000	24 900 000	11 500 000	5 100 000	41 700 000
	vývoz	1 300 000	11 900 000	3 400 000	2 600 000	19 200 000

Roku 1839 se měl dovoz přes Benátky k dovozu přes Terst jako 1 : 2,84 a jejich vývoz jako 1 : 3,8. V témž roce byl poměr počtu lodí, které vpluly do těchto přístavů, 1 : 4. V současné době nabyl Terst takové převahy, že zastiňuje všechny ostatní rakouské přístavy

včetně Benátek. Avšak to, že Terst převzal na Jaderském moři místo Benátek, se nedá vysvětlit ani zvláštní přízní rakouské vlády, ani vytrvalým úsilím rakouského Lloydu[89]. Terst, neznámý záliv na skalnatém pobřeží, obývaný na počátku 18. století jen několika rybáři, vyrostl do roku 1814, kdy z Istrie odešla francouzská vojska, v obchodní přístav s 23 000 obyvatel a v roce 1815 byl jeho obchod třikrát větší než obchod Benátek. Roku 1832, rok před založením rakouského Lloydu, měl Terst přes 50 000 obyvatel. Již v době, kdy Lloyd sotva mohl mít nějaký podstatný vliv, byl Terst na druhém místě za Anglií v obchodě s Tureckem a na prvním místě v obchodě s Egyptem, jak ukazuje tabulka dovozu a vývozu ze Smyrny v letech 1835 až 1839.

	[Dovoz] Piastry	[Vývoz] Piastry
Anglie	126 313 146	44 618 032
Terst	93 500 456	52 477 756
Spojené státy	57 329 165	46 608 320

Z tohoto hlediska jsou poučná i čísla uvádějící dovoz a vývoz Egypta za rok 1837.

	[Dovoz] fr	[Vývoz] fr
Terst	13 858 000	14 532 000
Turecko	12 661 000	12 150 000
Francie	10 702 000	11 703 000
Anglie a Malta	15 158 000	5 404 000

Jak tedy došlo k tomu, že kolébkou znovu vzkvétající plavby na Jadranu se nestaly Benátky, ale Terst? Benátky byly městem vzpomínek; Terst měl podobně jako Spojené státy tu výhodu, že neměl vůbec žádnou minulost. Protože jej vytvořila pestrá směsice italských, německých, anglických, francouzských, řeckých, arménských a židovských kupců a dobrodruhů, nebyl spoután tradicemi, jimiž je spoutáno město lagun. Tak například zatímco benátský obchod s obilím se v 18. století přidržoval svých starých obchodních spojení, spojil Terst své osudy ihned s vycházející hvězdou Oděsy, a tak se mu podařilo, že do začátku 19. století úplně vytlačil svého soupeře

Benátky z obchodu s obilím v oblasti Středozemního moře. Osudná rána, kterou utrpěly staré italské obchodní republiky koncem 15. století, kdy byla objevena cesta okolo Afriky, byla v menším měřítku opakována Napoleonovým kontinentálním celním systémem. Tím byly zničeny poslední zbytky benátského obchodu. Když benátští kapitalisté ztratili všechny naděje na výnos ze svých investic do tohoto uvadajícího námořního obchodu, přenesli samozřejmě svůj kapitál na protější jadranské pobřeží, neboť pozemní obchod Terstu právě sliboval, že se v tomto období zdvojnásobí. Tak Benátky samy dopomohly Terstu k jeho dnešní velikosti; je to osud společný všem vládcům moří. Stejným způsobem položilo Holandsko základy velikosti Anglie a stejným způsobem vybudovala Anglie moc Spojených států.

Když se Terst stal součástí rakouské říše, zaujal samozřejmě ihned postavení úplně odlišné od toho, jaké kdy zaujímaly Benátky. Terst byl přirozenou branou k rozsáhlým a nevyčerpatelným oblastem ve svém zázemí, zatímco Benátky byly vždy jen izolovaným, odlehlým jadranským přístavem, který se zmocnil světového námořního obchodu a který zakládal svou moc na zaostalosti světa, jenž si neuvědomoval své možnosti. Rozkvět Terstu není proto omezován ničím jiným než rozvojem výrobních sil a dopravních prostředků v rozsáhlém komplexu zemí, které jsou nyní pod rakouskou nadvládou. Další výhodou Terstu je jeho přímé sousedství s východním pobřežím Jadranu, což mu umožňuje pobřežní obchod, který Benátčané téměř neznali; východní jadranské pobřeží je také kolébkou odvážného plemene námořníků, jehož Benátky nikdy nedokázaly plně využít. Tak jako úpadek Benátek šel kdysi ruku v ruce se vzestupem osmanské říše, tak nyní rostou možnosti Terstu zároveň s tím, jak roste převaha Rakouska nad Tureckem. Dokonce i v době svého největšího rozkvětu byl obchod Benátek brzděn tím, že obchod s Východem byl rozdělen, což mělo výhradně politické příčiny. Na jedné straně zde byla dunajská obchodní cesta, která měla sotva co společného s benátskou mořeplavbou, a na druhé straně měli Janované pod ochranou řeckých panovníků téměř úplný monopol na obchod s Cařihradem a oblastí Černého moře, zatímco Benátky, těšící se ochraně katolických králů, měly

monopol na obchod s Peloponésem, Kyprem, Egyptem, Malou Asií atd. Teprve Terst spojil obě tyto velké cesty levantského obchodu s obchodem dunajským. Koncem 15. století byly Benátky, abychom tak řekli, geograficky odsunuty stranou. Výhody, které Benátkám poskytovalo sousedství s Cařihradem a Alexandrií, tehdejšími středisky obchodu s Asií, ztratily svou cenu, jakmile byla objevena námořní cesta kolem mysu Dobré naděje; středisko obchodu s Asií se přemístilo nejprve do Lisabonu, pak do Holandska a nakonec do Anglie. Výhodu, kterou ztratily Benátky, získá v naší době pravděpodobně znovu Terst, až bude vybudován průplav přes Suezskou šíji. Terstská obchodní komora se nejen připojila k francouzské společnosti pro stavbu Suezského průplavu, nýbrž vyslala také své agenty, aby prozkoumali Rudé moře a pobřeží Indického oceánu, zda by se v těchto krajinách nedala rozšířit obchodní činnost. Jakmile bude Suezskou šíjí prokopán průplav, bude Terst nepochybně zásobovat celou východní Evropu indickým zbožím; k obratníku Raka bude mít stejně blízko, jako má nyní k Gibraltaru, a do Sundského průlivu doplují jeho lodi námořní cestou dlouhou 5600 mil.

Ukázali jsme tu v hrubých rysech perspektivu rozvoje terstského obchodu; doplníme ji ještě tabulkou ukazující obchodní vývoj tohoto přístavu v uplynulých deseti letech:

Rok	Počet lodí	Tonáž	Rok	Počet lodí	Tonáž
1846	16 782	985 514	1851.....	24 101	1 408 802
1847	17 321	1 007 330	1852.....	27 931	1 556 652
1848	17 812	926 815	1853.....	29 317	1 675 886
1849	20 553	1 269 258	1854.....	26 556	1 730 910
1850	21 124	1 323 796	1855.....	21 081	1 489 197

Srovnáme-li průměr prvních tří let tohoto období s průměrem posledních tří let (973 220 proti 1 632 000), pak uvidíme, že v tak krátké době došlo ke zvýšení o 68 %. Marseille ani zdaleka nevykazuje tak rychlý pokrok. Základna prosperity Terstu je kromě toho tím pevnější, že spočívá na zvýšení obchodu jak s rakouskými, tak se zahraničními přístavy. Vnitrorakouský obchod například v letech 1846 až 1848 činil v průměru 416 709 tun ročně; v letech 1853

až 1855 stoupl na 854 753 tun ročního průměru, to znamená, že se víc než zdvojnásobil. V letech 1850 až 1855 včetně činila tonáž rakouských lodí, které prošly terstským přístavem, 6 206 316 tun a tonáž zahraničních plavidel 2 981 928 tun. Obchod s Řeckem, Egyptem, Levantou a zeměmi při Černém moři se ve stejném období v průměru zvýšil z 257 741 tun na 496 394 tun ročně.

Přes to všechno nynější obchod a námořní plavba Terstu ještě zdaleka nedosáhly toho stadia, kdy obchodní styky dostávají pevné formy a jsou automatickým důsledkem plně rozvinutých zdrojů země. Stačí se jen podívat na hospodářskou situaci rakouské říše s jejími nedostatečně rozvinutými vnitrozemskými dopravními spoji, na její obyvatelstvo, jehož značná část se dosud obléká do ovčích kožichů a nemá žádné vyšší požadavky. Jakmile Rakousko zdokonalí své dopravní cesty na takovou úroveň, jaká je dejme tomu v německých státech, pak si terstský obchod rychle a energicky proklestí cestu do samého srdce rakouské říše. Až bude dokončena stavba železnice z Terstu do Vídně, s odbočkou z Celje do Pešti, dojde v rakouském obchodě k úplné revoluci, z níž bude mít největší výhody právě Terst. Tato železnice bude nesporně hned od počátku přepravovat větší náklady než železnice marseillská. Rozsah, jehož může přeprava na této železnici dosáhnout, si můžeme představit jen tehdy, jestliže uvážíme, že země, pro něž je Jadran jedinou výchozí cestou, mají 30 966 000 obyvatel, to je tolik, kolik měla Francie roku 1821, a že do terstského přístavu bude proudit zboží z území o rozloze 60 398 000 hektarů, tj. o 7 miliónů hektarů většího, než je území Francie. Terst je proto předurčen, aby se v nejbližší budoucnosti stal tím, čím jsou pro Francii Marseille, Bordeaux, Nantes a Le Havre dohromady.

Napsal K. Marx koncem listopadu 1856
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 4906 z 9. ledna 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

NÁMOŘNÍ OBCHOD RAKOUSKA

V jednom z předešlých článků* jsme nastínili přírodní podmínky, které vedly k obnovení jadranského obchodu v Terstu. Rozvoj tohoto obchodu je do značné míry výsledkem úsilí rakouského Lloydu, společnosti, kterou založili Angličané, která však je od roku 1836 v rukou terstských kapitalistů. Lloyd měl na začátku jediný parník, který se jednou týdně plavil z Terstu do Benátek a zpět. Brzy bylo toto spojení každodenní. Parníky Lloydu postupně ovládly obchod přístavů Rovinje, Rijeky, Pirana, Zadaru a Dubrovníku na istrijském a dalmatském pobřeží. Další území zahrnuté do sféry činnosti Lloydu byla Romagna; pak následovaly Albánie, Epirus a Řecko. Parníky Lloydu ještě ani neopustily Jadran, a už se Archipelag, Soluň, Smyrna, Bejrút, Ptolémais a Alexandrie začaly domáhat toho, aby byly zahrnuty do dopravní sítě, kterou Lloyd plánoval. Jeho lodi konečně pronikly i do Černého moře a přímo před nosem Turecka a Ruska se zmocnily námořních linek spojujících Cařihrad se Sinopem, Trapezuntem, Varnou, Brailou a Galací. Tak tedy společnost, založená pouze pro rakouskou pobřežní dopravu na Jadranu, postupně pronikla do Středozemního moře, a nyní, když ovládla Černé moře, čeká zřejmě jen na to, až bude prokopán Suezský průplav, aby pronikla i do Rudého moře a do Indického oceánu.

Kapitál společnosti Lloyd, který byl původně stanoven na 1 milión florinů, byl postupnými emisemi nových akcií a půjčkami zvýšen na 13 miliónů florinů. Pohyb kapitálu této společnosti a

* Viz tento svazek, str. 113–117. *(Pozn. red.)*

její operace od roku 1836 jsou uvedeny v poslední zprávě správní rady takto:

	1836–1837	1853–1854
Kapitál	1 000 000 fl	8 000 000 fl
Počet parníků	7	47
Koňských sil	630	7 990
Tonáž	1 944	23 665
Hodnota lodí	798 824 fl	8 010 000 fl
Počet plaveb	87	1 465
Ujeto mil	43 652	776 415
Přepraveno cestujících	7 967	331 688
Drahých kovů	3 934 269 fl	59 523 125 fl
Dopisů a depeší	35 205	748 930
Balíků	5 752	565 508
Celkové výdaje	232 267 fl	3 611 156 fl
Za 17 let činily všechny výdaje společnosti (včetně dividend)		25 147 403 fl
a všechny příjmy		26 032 452 fl
Příjmy tedy převyšují výdaje o		885 049 fl

Lloyd, který je neobyčejně důležitým obchodním podnikem, jak lze soudit z výše uvedené tabulky, se nesmírně zasloužil o růst průmyslu a obchodu všude, kam jeho lodě pronikly. Oceňujeme-li jeden rakouský kvintal* na 300 florinů a hodnotu zavazadel každého pasažéra na 10 florinů, vyjde nám, že Lloyd v letech 1836 až 1853 přepravil:

Obchodního zboží za	1 255 219 200 fl
zavazadel za	84 847 930 „
mincí a drahých kovů v prutech za	461 113 767 „
Celkem za	1 801 180 897 fl

„Nelze pochybovat," píše jistý francouzský autor, „že skromný, leč vytrvalý vliv této obchodní společnosti na levantské záležitosti byl po dlouhá léta přinejmenším stejně účinný jako vliv rakouské diplomacie, avšak mnohem čestnější."

Oživení obchodu a rozvoj paroplavby na Jadranu nutně musí dříve či později vést ke vzniku jadranského válečného námořnictva, které od pádu Benátek neexistuje. Napoleon, věren svému zvláštnímu způsobu uvažování, měl v úmyslu vytvořit takové válečné

* – metrický cent. *(Pozn. red.)*

námořnictvo a nečekat, až se obnoví námořní obchod; tento pokus učinil současně v Antverpách a v Benátkách. Protože se mu podařilo vytvořit armády bez národů, které by je podporovaly, nepochyboval o tom, že dokáže vybudovat válečné námořnictvo bez obchodního námořnictva, o něž by se mohlo opírat. Ale nehledě na to, že takový plán byl předem neuskutečnitelný, narazil Napoleon také na zcela nepředvídané potíže místního rázu. Když vyslal své nejschopnější inženýry do Benátek, když bylo v tomto městě dobudováno opevnění, opraven plovoucí inventář a obnovena dřívější činnost loděnic, zjistilo se najednou, že technický pokrok v námořní válce a v námořní plavbě připravil benátský přístav o všechen význam, stejně jako jej nové obchodní cesty odsoudily k bezvýznamnosti pro obchod a plavbu. Ukázalo se, že ačkoli byl benátský přístav neobyčejně vhodný pro starověké galéry, neměl hloubku potřebnou pro moderní řadové lodi, a že fregaty dokonce mohly vplout do přístavu, jen když předem vyložily svá děla, a i to jen při jižním větru a za silného přílivu. Pro moderní válečné přístavy je životně důležitou podmínkou, aby do nich mohly lodi vplouvat v kteroukoli dobu a aby byly dost hluboké a rozsáhlé, aby se v nich mohla umístit celá flotila, a to pro útok i pro obranu. Bonaparte také poznal, že se dopustil další chyby. Smlouvami uzavřenými v Campo Formiu a Lunévillu odřízl Benátky od východního jadranského pobřeží, a tak je zbavil i možnosti získávat mužstvo pro posádky lodí. Od ústí Isonza až po Ravennu marně hledal lidi zvyklé námořní plavbě, protože mezi benátskými gondoliéry a rybáři z lagun (nesmělé a málo početné plemeno) nebylo možno najít zdatné námořníky. Teprve pak objevil Napoleon to, co Benátčané zjistili už v 10. století, totiž že ovládnout Jadran může jen ten, komu patří jeho východní pobřeží. Napoleon pochopil, že uzavřením smluv v Campo Formiu a Lunévillu se dopustil obrovské chyby, protože vydal Rakousku obyvatelstvo Jadranu hodící se pro námořní plavbu, a sobě že ponechal jen jméno zastaralého přístavu (magni nominis umbram*). Aby napravil své dřívější chyby, přisvojil si Istrii a Dalmácii smlouvami, které byly později uzavřeny v Bratislavě a ve Vídni.

* – stín velkého jména. *(Pozn. red.)*

Strabón už dávno poznamenal,[90] že zatímco italské pobřeží Jadranu nemá naprosto žádné zálivy a přístavy, je protější ilyrské pobřeží bohaté na skvělé přístavy. Za občanských válek v Římě si Pompeius také snadno vytvořil velké loďstvo u pobřeží Epiru a Ilýrie, zatímco Caesar mohl na italském pobřeží jen s krajním úsilím shromáždit malý počet plavidel, aby po částech přepravil svá vojska. Istrijské a dalmatské pobřeží se svými hlubokými zátokami a zálivy, divokými skalnatými ostrovy, písčitými mělčinami a skvělými přírodními přístavy je skvělým prostředím, kde vyrůstají výborní plavci – námořníci pevných svalů a smělého srdce, otužilí bouřemi, jež téměř denně bičují Jaderské moře. Bóra*, jež hrozně zuří na tomto moři, vzniká vždy zcela náhle; útočí na plavce silou tornáda a jen ti nejstatečnější se udrží na palubě. Bóra řádí někdy bez ustání po celé týdny a vybíjí se s největší zuřivostí v úseku mezi bokou Kotorskou a jižním výběžkem Istrie. Ale Dalmatinci, kteří jsou od dětství zvyklí s bórou bojovat, se jen zocelují pod jejími údery a na obvyklé bouře na jiných mořích se dívají spatra. Vzduch, země a moře tak na tomto pobřeží společně vychovávají silné a chladnokrevné námořníky.

Sismondi poznamenal, že tkaní hedvábných látek je pro lombardské rolníky něco stejně přirozeného, jako je pro bource morušového vylučování hedvábného vlákna. A pro Dalmatince je život na moři něco stejně přirozeného jako pro mořského racka. Hlavním námětem jejich lidových písní je pirátství, tak jako je jím ve staré teutonské poezii lupičství na souši. Dalmatinci dodnes vděčně vzpomínají na divoké kousky Uskoků, kteří po půldruhého století drželi v šachu pravidelná vojska Benátek a Turecka.[91] Zanechali svých válečných podniků, teprve když Turecko a Rakousko uzavřely roku 1617 smlouvu; do té doby se Uskokové těšili náležité ochraně císařově. Dějiny Uskoků můžeme srovnat jedině s dějinami kozáků na Dněpru; první byli vyhnáni z Turecka, druzí z Polska; první terorizovali Jadran, druzí Černé moře; první byli nejprve tajně podporovaní Rakouskem, které je pak zničilo, k druhým se stejně zachovalo Rusko. Dalmatští námořníci v eskadře admirála Eme-

* – silný severovýchodní vítr. *(Pozn. red.)*

riaua na Středozemním moři si získali Napoleonův obdiv. Nelze tedy pochybovat, že východní pobřeží Jaderského moře má všechny potřebné lidské zdroje pro prvotřídní námořnictvo. Jediné, co jim chybí, je disciplína. Sčítáním lidu, které provedl Napoleon roku 1813, bylo zjištěno, že na tomto pobřeží je 43 500 námořníků.

V Terstu	12 000
v Rijece	6 000
v Zadaru	9 500
ve Splitu	5 000
v Dubrovníku	8 500
v Kotoru	2 500
Celkem	43 500

Nyní jich musí být nejméně 55 000.

Když Napoleon našel lidi, začal hledat také přístavy pro jadranské loďstvo. Ilyrské provincie získal definitivně vídeňskou smlouvou z roku 1809, tyto provincie však byly obsazeny francouzskými vojsky už od bitvy u Slavkova; Napoleon využil příležitosti, kterou poskytoval válečný stav, aby připravil veliká díla, která měla být provedena v době míru. Roku 1806 byl vyslán pan Beautemps-Beaupré v čele skupiny několika inženýrů a hydrografů francouzského válečného námořnictva, aby prozkoumal istrijské a dalmatské pobřeží a našel tam nejvhodnější místo pro námořní základnu, jež měla být na Jadranu zřízena. Bylo prozkoumáno celé pobřeží a pozornost inženýrů nakonec upoutal přístav v Pule na jižním výběžku Istrijského poloostrova. Benátčané, kteří nechtěli mít sídlo svých námořních sil jinde než přímo v Benátkách, Pulu nejen zanedbali, ale také horlivě rozšiřovali názor, že Pula je pro válečné lodi nepřístupná, protože prý tam je mělčina. Pan Beaupré však zjistil, že tam žádná taková mělčina není a že Pula má všechny podmínky nutné pro moderní válečný přístav. Pula byla v různých dobách sídlem námořních sil na Jadranu. Byla střediskem námořních operací Římanů za jejich tažení do Ilýrie a Panonie a za římské říše se stala trvalým válečným přístavem. Byla v různých dobách obsazena Janovany, Benátčany a nakonec Uskoky. Pulský přístav, který je hluboký a rozsáhlý, je zpředu chráněn řadou ostrovů a z týlu jej chrání skály, ovládající celé okolí. Jeho jedinou nevýhodou je ne-

zdravé podnebí a zimnice. To však, jak tvrdí pan Beautemps-Beaupré[92], lze odstranit vybudováním odvodňovacího systému, jehož zde zatím nebylo použito.

Rakušané si jen velmi pomalu zvykali na myšlenku, že se stávají námořní mocností. Ještě docela nedávno se na své námořnictvo dívali jen jako na pouhou odnož svých pozemních vojsk. Hodnost plukovníka v armádě odpovídala hodnosti námořního kapitána, hodnost podplukovníka odpovídala hodnosti kapitána fregaty, hodnost majora hodnosti kapitána korvety; a stejné postavení na hodnostní listině se Rakušanům zdálo zárukou stejného postavení armády a námořnictva. Domnívali se, že objevili nejlepší způsob, jak vytvořit námořního kadeta tím, že jej napřed udělali husarským kornetem. Rekruti pro námořnictvo byli odváděni stejným způsobem jako rekruti pro armádu, jen s tím rozdílem, že provincie Istrie a Dalmácie dodávaly rekruty pouze pro službu na moři. Služba trvala stejně dlouho – osm let – jak na moři, tak na souši.

Oddělení armády a námořnictva bylo, stejně jako všechen pokrok v Rakousku, důsledkem revoluce z roku 1848. Přes zkušenost, kterou učinil Napoleon, zůstaly Benátky až do roku 1848 jediným arzenálem Rakouska. Rakušané si nelámali hlavu nad nedostatky benátského přístavu, protože ve skutečnosti moderní námořnictvo vůbec neměli. Jejich námořní moc se skládala z pouhých šesti fregat, pěti korvet, sedmi brig, šesti šalup, 16 parníků a 36 vyzbrojených člunů, a měla celkem 850 děl. Aby potrestali Italy za revoluci, přestěhovali Rakušané z Benátek do Terstu námořní školu, observatoř, hydrografický ústav, plovoucí inventář a dělostřelecký park. Loděnice a sklady zůstaly v Benátkách, a tak bylo v důsledku byrokratické mstivosti válečné námořnictvo rozděleno na dvě části. Benátky nebyly potrestány, jen byly oslabeny obě části námořnictva. Postupně však rakouská vláda přece pochopila, že ačkoli je Terst skvělý obchodní přístav, není vhodný jako válečný přístav. Konečně musela vyvodit poučení ze zkušenosti, kterou na Jadranu učinil Napoleon, a přenést své námořní úřady do Puly. Úplně podle tradic rakouské politiky se v prvních letech po přestěhování rakouské admirality do Puly stavěla kasárna místo loděnic. Obranný systém Puly je založen na principu křížové palby z ostrovů u vstupu do pří-

stavu; spolu s řetězem Maxmiliánových věží[93] má zabránit, aby nepřátelské lodi nemohly přístav bombardovat. Kromě svého výhodného strategického postavení má Pula i další nezbytnou vlastnost dobrého přístavu: může zajistit materiální zásobování velkého loďstva. Istrijské duby nejsou o nic horší než duby neapolské; Kraňsko, Korutany a Štýrsko jsou nevyčerpatelným zdrojem borovic, které tvoří podstatnou součást vývozu z Terstu; Štýrsko je bohaté na železo; pro vývoz anconského konopí není vhodnější přístav než Pula; uhlí se zatím dováželo z Anglie, ale v dalmatských dolech v Šibeniku se začíná těžit lepší uhlí, a až bude dána do provozu železnice Terst-Vídeň, bude možné dovážet uhlí nejlepší jakosti ze Semmeringu. Všechny zemědělské plodiny Istrie, vyrostlé na křídové půdě, vydrží dlouhou plavbu. Je zde velké množství oleje, uherské obilí je u ruky a z dunajské nížiny lze dovážet ohromné množství vepřového. Toto vepřové se nyní dopravuje do Galace a Hamburku, železnice je však bude vozit do Terstu a Puly.

Jedinou překážkou, která přes všechny tyto skvělé předpoklady brání obnovení námořní moci na Jadranu, je samo Rakousko. Kdyby Rakousko se svou nynější organizací a se svou nynější vládou dokázalo vybudovat na Jadranu obchodní a válečnou námořní moc, popřelo by tím všechny historické tradice, podle kterých se námořní velikost vždy spojovala se svobodou. Ovšem kdyby Rakousko dokázalo popřít tradice, popřelo by samo sebe.

Napsal K. Marx koncem listopadu 1856
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5082 ze 4. srpna 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

BOŽSKÉ PRÁVO HOHENZOLLERNŮ

V současné době zajímá Evropu jediná vážná otázka, a to otázka Neuchâtelu[94]. Alespoň to tvrdí pruské noviny. Pravda, knížectví Neuchâtel, připočítáme-li ještě hrabství Valangin, se dá matematicky vymezit celkem nepatrnou číslicí čtrnácti čtverečních mil. Jenže, jak říkají královští filosofové v Berlíně, zda je něco velkorysé či malicherné, to se obvykle neurčuje kvantitou, ale kvalitou, která tomu vrývá pečeť vznešenosti nebo směšnosti. Pro ně představuje neuchâtelská otázka věčný spor mezi revolucí a božským právem, antagonismus, na který působí zeměpisné rozměry asi tak málo, jak rozdíl mezi sluncem a tenisovým míčkem na zákon o zemské tíži.

Pokusme se porozumět tomu, co hohenzollernská dynastie nazývá svým božským právem. V případě, jímž se nyní zabýváme, se odvolávají na protokol podepsaný v Londýně 24. května 1852, v němž zmocněnci Francie, Velké Británie a Ruska

„uznali práva pruského krále na knížectví Neuchâtel a panství Valangin, která mu podle znění 23. a 75. článku vídeňské smlouvy patřila a která existovala od roku 1815 do roku 1848 současně s právy udělenými 73. článkem téže smlouvy Švýcarsku".

Tímto „diplomatickým zákrokem" se božské právo pruského krále na Neuchâtel uznává pouze v tom rozsahu, v jakém je stanovila vídeňská smlouva. Vídeňská smlouva se opět odvolává na jakýsi právní nárok, který Prusko nabylo roku 1707. A jak to vlastně bylo v roce 1707?

Knížectví Neuchâtel a hrabství Valangin, která ve středověku patřila k burgundskému vévodství, se po porážce Karla Smělého[95] stala spojencem Švýcarského spolku a zůstala jím – pod přímou

ochranou Bernu – po celou dobu, kdy se střídali feudální „suzeréni", až do té doby, kdy se vídeňskou smlouvou proměnila ze spojenců Švýcarského spolku v jeho členy. Suzerenitu nad Neuchâtelem dostala nejprve châlonsko-oranžská dynastie, potom, po zákroku Švýcarska, dynastie longuevillská, a nakonec, když tento rod vymřel po meči, přešla do rukou sestry knížete*, ovdovělé vévodkyně de Nemours. Sotva vévodkyně převzala tato území, protestoval Vilém III., král anglický a vévoda nasavsko-oranžský, a uplatňoval u svého bratrance, pruského krále Bedřicha I., nárok na Neuchâtel a Valangin, avšak tento krok nepřinesl za života Viléma III. vůbec žádný výsledek. Když zemřela Marie, vévodkyně de Nemours, vystoupil se svými nároky Bedřich I., protože se však vyskytlo dalších čtrnáct uchazečů, přenechal moudře rozsouzení nároků soupeřů stavovské radě Neuchâtelu a Valanginu; jejich rozsudek si však zajistil předem tím, že soudce podplatil. Pruský král se tedy stal knížetem neuchâtelským a hrabětem valanginským pomocí úplatků. O tyto tituly ho připravila francouzská revoluce, vídeňská smlouva mu je vrátila a revoluce z roku 1848 mu je opět vzala. Proti revolučnímu právu lidu se dovolává božského práva Hohenzollernů, které mu zřejmě splývá s božským právem podplácet.

Charakteristickým rysem všech feudálních konfliktů je malichernost. Ale přesto je třeba dělat mezi nimi velké rozdíly. Nesčetné drobné šarvátky, pletichy a zrady, s jejichž pomocí se francouzským králům podařilo vytlačit své feudální vazaly, budou bezpochyby i napříště oblíbeným tématem pro historiky, protože ukazují, jak vznikl veliký národ. Naproti tomu historie o tom, jak se nějakému vazalovi podařilo vyříznout si z území německé říše větší či menší kousek pro svou soukromou potřebu, je nesmírně suchopárná a nudná, není-li oživena shodou mimořádných okolností, jaké jsou například příznačné pro dějiny Rakouska. Tam pozorujeme, jak týž panovník je současně volenou hlavou říše i dědičným vazalem jedné země této říše a intrikuje v zájmu své země proti své říši; vidíme, že se mu tyto intriky daří, protože svými výboji na jihu jaksi oživuje tradiční konflikt mezi německou říší a Itálií, svými

* V „New-York Daily Tribune" 29. ledna 1857 je místo slov „sestry knížete" uvedeno „sestry posledního knížete". *(Pozn. red.)*

výboji na východě zase pokračuje v boji na život a na smrt mezi německými a slovanskými kmeny a živí odpor křesťanské Evropy proti muslimskému Orientu; a konečně, jak obratně navázanými rodinnými svazky vystupňuje moc svého rodu v zemi do té míry, že jednu chvíli hrozilo nebezpečí, že nejen pohltí celou říši, kterou zahrnul falešným leskem, ale že pohřbí celý svět v hrobce univerzální monarchie. Letopisům braniborského markrabství nemůže být nic vzdálenější než takováto kolosální měřítka. Jestliže se dějiny jeho soupeřů čtou jako ďábelský epos, pak se braniborské letopisy čtou jen jako skandální rodinná kronika. Nápadný rozdíl je dokonce i tam, kde bychom mohli očekávat podobnost, ne-li totožnost zájmů. Obě marky, jak braniborská, tak rakouská, získaly původně svůj význam tím, že byly předsunutými pozicemi Německa k obraně i útoku proti sousedním Slovanům. I z tohoto hlediska však chybí braniborským dějinám barvitost, živost a dramatický spád, protože se vybíjejí v malých šarvátkách s neznámými slovanskými kmeny roztroušenými na poměrně malém území mezi Labem a Odrou, z nichž žádný ještě neuzrál ani k jakési dějinné existenci. Markrabství braniborské nikdy neovládlo ani neponěmčilo žádný historicky významný slovanský kmen, ani se mu nikdy nepodařilo dosáhnout až k sousednímu Baltskému moři. Pomořany, po nichž od 12. století braniborští markrabí toužili, nebyly ještě ani v roce 1815 plně začleněny do pruského království,[96] a když se jich braniborští kurfiřti začali zmocňovat po částech, nebyly Pomořany už dávno slovanským státem. Přeměna jižního a jihovýchodního baltského pobřeží, k níž došlo zčásti v důsledku obchodní podnikavosti německých měšťanů a zčásti za pomoci meče německých rytířů, patří do dějin Německa a Polska, a ne do dějin Braniborska, které jen přišlo sklízet úrodu, již nezaselo.

Troufáme si dokonce prohlásit, že mezi nesčetnými čtenáři, kteří byli s to si udělat určitou představu o lidech, jimž náležela klasická jména Achilles, Cicero, Nestor a Hektor, je jen velmi málo těch, kteří by si byli kdy pomysleli, že písčitá braniborská půda, kde se v naší době daří jen bramborům a ovcím, zrodila kdysi dokonce hned čtyři kurfiřty, kteří se zvali Albrecht Achilles, Jan Cicero, Jáchym I. Nestor a Jáchym II. Hektor. Táž zlatá průměrnost, která

přispěla k tomu, že braniborské kurfiřství pomalu vyrostlo v to, co se ze zdvořilosti nazývá evropskou mocností, uchránila jeho po domácku tkané dějiny před příliš indiskrétními zraky veřejnosti. Na to spoléhali pruští státníci a spisovatelé a nešetřili sil, aby vštípili světu přesvědčení, že Prusko je vojenská monarchie par excellence, z čehož lze vyvodit, že božské právo Hohenzollernů nemůže znamenat nic jiného než právo meče – právo dobývat. To je ovšem velký omyl. Můžeme naopak potvrdit, že po pravdě řečeno dobyli Hohenzollerni ze všech provincií, které nyní ovládají, jedinou – a to Slezsko, a tato událost je v letopisech jejich rodu tak ojedinělá, že vysloužila Bedřichu II. přídomek Jediný. Pruská monarchie se nyní rozprostírá na 5062 čtverečních zeměpisných mílích, z nichž Braniborsko ve své dnešní rozloze nemá víc než 730 mil a Slezsko ne víc než 741 mil. Jak se tedy Hohenzollerni dostali k Prusku se 1178 mílemi, k Poznaňsku s 536, k Pomořanům s 567, k Sasku s 460, k Vestfálsku s 366 a k porýnskému Prusku s 479 čtverečními mílemi? Získali je božským právem podplácení, přímými koupěmi, drobnými krádežemi, honbou za dědictvím a proradnými smlouvami o dělení.

Začátkem 15. století patřilo braniborské markrabství rodu Lucemburků, jehož hlava – Zikmund – třímal současně císařské žezlo německé říše. Protože měl nouzi o peníze a jeho věřitelé na něj velice doléhali, našel velmi ochotného a povolného přítele v Bedřichovi, purkrabím norimberském, knížeti, jenž pocházel z rodu Hohenzollernů. Roku 1411 dostal Bedřich hodnost obecného správce Braniborska jako jakousi hypotéku na různé peněžní částky, které půjčil císaři. Jako mazaný lichvář, kterému se už podařilo předběžně se zmocnit marnotratníkova domu, zaplétal Bedřich Zikmunda i nadále do nových dluhů dalšími půjčkami až do roku 1415, kdy se účty mezi věřitelem a dlužníkem vyrovnaly tím, že byla Bedřichovi udělena hodnost dědičného kurfiřta braniborského. Aby nebylo pochybnosti o povaze tohoto aktu, byly k němu připojeny dvě doložky; první z nich ponechávala rodu lucemburskému právo vykoupit si kurfiřství zpět, zaplatí-li 400 000 zlatých florinů, a druhá doložka zavazovala Bedřicha a jeho dědice, že musí při každé nové volbě císaře hlasovat pro rod lucemburský; první doložka tedy dávala smlouvě pečeť výměnného obchodu a druhá úplatku. Chtěl-li se Bedřich stát bezvýhradným majitelem kurfiřství, nezbývalo tomuto lakomému Zikmundovu příteli než provést ještě jednu věc – zbavit se doložky o právu vykoupit kurfiřství zpět. Proto vyčkal příhodného okamžiku, a když se Zikmund na kostnickém koncilu[97] dostal znovu do nesnází s náklady na císařskou reprezentaci, přispěchal z Braniborska na švýcarské hranice, vyprázdnil svůj měšec, a osudná doložka byla škrtnuta. Takovým způsobem tedy vzniklo božské právo, o něž dosud vládnoucí hohenzollernská dynastie opírá svou držbu braniborského kurfiřství. To je tedy původ pruské monarchie.

Bedřichův přímý následník, velký slaboch zvaný „Železný“, protože se hrozně rád objevoval na veřejnosti v železném brnění, koupil od řádu teutonských rytířů Novou marku (Neumark) za 100 000 zlatých florinů, stejně jako jeho otec koupil Starou marku (Altmark) a svou kurfiřtskou hodnost od císaře. Skupovat po částech území zadlužených knížat se od té doby stalo u hohenzollernských kurfiřtů tak běžnou metodou, jakou byla kdysi u římského senátu intervence. Ponechme stranou nudné podrobnosti těchto špinavých obchodů a přejděme k době reformace.

Nesmíme si představovat, že když reformace byla hlavní oporou hohenzollernské dynastie, že snad Hohenzollerni byli hlavní oporou reformace. Právě naopak. Zakladatel této dynastie, Bedřich I., zahájil svou vládu tím, že vedl Zikmundova vojska proti husitům, kteří mu za jeho úsilí dali pořádný výprask. Jáchym I. Nestor, jenž vládl v letech 1499–1535, se k reformaci choval, jako by šlo o tábority, a pronásledoval ji až do své smrti. Jáchym II. Hektor sice přestoupil na luteránství, odmítl však tasit meč na obranu nové víry, a to ve chvíli, kdy se zdálo, že tato víra podléhá mohutné přesile Karla V. Odmítl nejen zúčastnit se ozbrojeného odporu šmalkaldské jednoty[98], ale dokonce tajně nabídl pomoc císaři. Německá reformace se tedy v době svého vzniku setkala u Hohenzollernů s otevřeným nepřátelstvím, v raném období svých bojů s předstíranou neutralitou a v době svého strašného závěrečného dějství – za třicetileté války [99]– s malověrnou nerozhodností, zbabělou nečinností a podlou věrolomností. Jak známo, pokusil se kurfiřt Jiří Vilém pře-

hradit cestu osvoboditelským armádám Gustava Adolfa, který ho pak musel kopanci a ranami zahnat do protestantského tábora, odkud se pak Jiří Vilém snažil vyklouznout separátním mírem s Rakouskem.[100] Ale i když Hohenzollerni nebyli rytíři německé reformace, byli zcela určitě jejími pokladníky. Jejich neochotě bojovat za věc reformace se vyrovná jedině jejich horlivá ochota v jejím jménu loupit. Pro ně byla reformace jen náboženskou záminkou k sekularizaci, takže větší část majetku, který získali v šestnáctém a sedmnáctém století, pochází z jediného bohatého zdroje, z olupování církve, což je jistě poněkud podivný způsob, jímž se projevuje božské právo.

V dějinách vzniku hohenzollernské monarchie vystupují do popředí především tři události: získání braniborského kurfiřství, připojení pruského vévodství k tomuto kurfiřství, a konečně povýšení tohoto vévodství na království. Viděli jsme, jak bylo získáno kurfiřství. Pruské vévodství bylo získáno třemi opatřeními. Za prvé sekularizací, za druhé sňatkovými transakcemi poněkud pochybné povahy – kurfiřt Jáchym Bedřich se totiž oženil s mladší dcerou a jeho syn Jan Zikmund se starší dcerou šíleného pruského vévody Albrechta, který neměl syny – a konečně podplácením, a to tak, že se pravou rukou podplatil dvůr polského krále a levou rukou sněm polské republiky. Tyto úplatkové transakce byly tak složité, že se táhly řadu let. Podobných metod bylo také použito při přeměně pruského vévodství na království. K tomu, aby získal královskou hodnost, potřeboval kurfiřt Bedřich III., pozdější král Bedřich I., souhlas německého císaře. Aby dosáhl tohoto souhlasu, proti němuž se bouřilo císařovo katolické svědomí, podplatil jezuitu Wolfa, zpovědníka Leopolda I., a navíc ještě přihodil na váhu 30 000 Braniborů, kteří měli obětovat svůj život v rakousko-španělské válce o dědictví[101]. Hohenzollernský kurfiřt se opět vrátil ke starému germánskému zvyku platit živým zbožím, ovšem jen s tím rozdílem, že staří Germáni platili dobytkem a on platil lidmi. Tak tedy bylo založeno hohenzollernské království z milosti boží.

Od začátku osmnáctého století, kdy Hohenzollernům přálo stále víc štěstí, zlepšili také metody, jimiž zvětšovali své území: k podplácení a kupčení přibyly ještě smlouvy s Ruskem o dělení

států, které sami neporazili, ale na něž se vrhli, když už byly poraženy. Vidíme, že se přidali k Petru Velikému a rozdělili se s ním o švédské državy, ke Kateřině II. při dělení Polska a k Alexandrovi I. při dělení Německa.[102]

Má-li tedy někdo námitky proti pruským nárokům na Neuchâtel proto, že jej Hohenzollerni získali úplatky, dopouští se tragického omylu, neboť zapomíná, že Hohenzollerni získali úplatky také Braniborsko, že tak získali také Prusko, ba i královskou hodnost. Nelze pochybovat o tom, že jim Neuchâtel patří týmž božským právem jako jejich ostatní státy a že se ho nemohou vzdát, nechtějí-li ohrozit i ty druhé.

Napsal K. Marx kolem 2. prosince 1856
Otištěno v „The People's Paper",
čís. 241 z 13. prosince 1856,
podpis: K. M.
a v „New-York Daily Tribune",
čís. 4906 z 9. ledna 1857

Podle textu
v „The People's Paper",
srovnaného s textem
v „New-York Daily Tribune"
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*ANGLO-ČÍNSKÝ KONFLIKT

Pošta, kterou nám včera ráno doručil parník „America", obsahuje nejrůznější dokumenty týkající se britského konfliktu s čínskými úřady v Kantonu a válečných akcí admirála Seymoura.[103] Pečlivé prozkoumání úřední korespondence britských úřadů v Hongkongu s čínskými v Kantonu musí podle našeho názoru u každého nezaujatého pozorovatele vyvolat dojem, že v celé této záležitosti nejsou Britové v právu. Příčina sporu tkví podle britského tvrzení v tom, že jistí čínští důstojníci, místo aby se obrátili na britského konzula, odvlékli několik čínských zločinců z lorchy* kotvící na řece Kantonu a stáhli britskou vlajku, která vlála na stožáru. Jak však píší londýnské „Times", „některé okolnosti jsou opravdu sporné, například, zda lorcha kotvila pod britskou vlajkou a zda byl konzul plně oprávněn k patřením, která podnikl". Takto doznaná pochybnost se potvrdí, připomeneme-li si, že ustanovení smlouvy[104], na jehož uplatnění v případě lorchy konzul naléhá, se týká pouze britských lodí; kdežto lorchu, jak se víc než dostatečně ukázalo, nelze nikterak považovat v pravém smyslu za britskou. Aby si však čtenáři mohli učinit správnou představu o celé události, ocitujeme všechno důležité z úřední korespondence. Nejprve toto oznámení britského konzula v Kantonu, pana Parkese, generálnímu guvernéru Jieovi z 21. října:

„Dne 8. t. m. ráno vstoupila velká skupina čínských důstojníků a vojáků v uniformě, aniž byl o tom předem zpraven britský konzul, na britskou lorchu „Arrow", kotvící mezi jinými loděmi u města, a přes protesty anglického kapitána zatkla, spoutala a odvlekla dvanáct Číňanů ze čtrnáctičlenné posádky

* — pobřežní plachetní lodi. *(Pozn. red.)*

a stáhla lodní vlajku. Hlásil jsem podrobnosti o této veřejné urážce britské vlajky a o závažném porušení článku 9 dodatkové smlouvy téhož dne Vaší Excelenci a požádal jsem Vás, abyste poskytl satisfakci za tuto urážku a postaral se, aby v tomto případě byla svědomitě dodržena ustanovení smlouvy. Avšak Vaše Excelence, pohrdajíc z nepochopitelných příčin spravedlností i smluvními závazky, nenabídla ani zadostiučinění, ani omluvu za urážku; tím, že ponecháváte zajaté muže ve vazbě, dáváte najevo, že toto porušení smlouvy schvalujete a zůstáváte vládě Jejího Veličenstva dlužen ujištění, že se podobný případ nebude opakovat."

Čínští důstojníci zatkli Číňany na lodi „Arrow" pravděpodobně na základě informací, že se někteří příslušníci posádky zúčastnili pirátského přepadení jedné čínské obchodní lodi. Britský konzul obviňuje čínského generálního guvernéra z toho, že byla zatčena posádka, stažena britská vlajka, že se guvernér odmítl omluvit a ponechal zatčené muže ve vazbě. Čínský guvernér v dopise admirálu Seymourovi prohlašuje, že po zjištění neviny u devíti zatčených uložil 10. října důstojníkovi, aby je dopravil zpět na palubu lodi, jenže konzul Parkes je odmítl přijmout. Pokud jde o samu lorchu, guvernér prohlašuje, že při zatčení Číňanů na její palubě se předpokládalo, že jde o loď čínskou, a právem, neboť to byla loď, kterou postavil Číňan a patřila Číňanovi, který si podvodně opatřil britskou vlajku tím, že loď zapsal do britského koloniálního rejstříku, což – jak se zdá – je obvyklá metoda čínských pašeráků. Pokud jde o urážku britské vlajky, guvernér poznamenává:

„U lorch národa Vaší Excelence se ustálil neměnný obyčej, že spouštějí vlajku, když kotví, a opět ji vztyčují, když vyplouvají. Když důstojníci a vojáci vstoupili na lorchu, aby zatkli vězně, bylo mimo jakoukoli pochybnost dokázáno, že vlajka nevlála. Jak ji tedy mohli stáhnout! A přesto konzul Parkes posílá jednu depeši za druhou a žádá satisfakci za takzvanou urážku vlajky."

Z těchto předpokladů čínský guvernér vyvozuje, že smlouva vůbec porušena nebyla. 12. října britský zmocněnec* přesto žádal nejen vydání všech zatčených příslušníků posádky, nýbrž i omluvu. Guvernér odpovídá takto:

„22. října časně zrána jsem napsal konzulu Parkesovi dopis a poslal mu dvanáct námořníků, totiž Lung Ming-taje a Lung Ku-fua, kteří na základě

* — tj. John Bowring. *(Pozn. red.)*

provedeného šetření byli shledáni vinnými, a svědka Wu Aje spolu s devíti dalšími, které jsem už dříve konzulovi nabízel. Konzul Parkes však nechtěl přijmout ani dvanáct zatčených, ani dopis."

Parkes by tedy byl mohl dostat zpět všech svých dvanáct námořníků spolu s dopisem, jenž pravděpodobně obsahoval omluvu, který však neotevřel. Večer téhož dne se guvernér Jie znovu dotázal, proč konzul nepřijal zatčené, které mu nabídl, a proč mu neodpověděl na jeho dopis. Tento krok zůstal bez odezvy, zato 24. října byla zahájena palba na pevnosti a několik jich bylo dobyto. Teprve 1. listopadu vysvětlil admirál Seymour v poselství guvernérovi naprosto nepochopitelný postup konzula Parkese. Námořníci byli konzulovi vráceni, napsal, „nevrátili se však na loď *veřejně*, ani nedošla omluva za porušení konzulární pravomoci". Celá záležitost se tedy scvrkla na pouhou malichernou vytáčku, že se nevrátila s náležitou pompou skupina mužů, mezi nimiž byli tři usvědčení zločinci. Na to kantonský guvernér odpovídá, že především oněch dvanáct mužů Číňané fakticky konzulovi předali a že „neodmítali přivést je zpět na loď". Co měl tento britský konzul ještě za lubem, to se čínský guvernér dověděl teprve tehdy, když bylo město už po šest dní ostřelováno. Pokud jde o omluvu, guvernér Jie trvá na tom, že se nemohl omlouvat, neboť k žádné nepřístojnosti nedošlo. Citujeme jeho slova:

„V době zatýkání neviděli moji podřízení žádnou cizí vlajku a kromě toho zjistil při výslechu zatčených důstojník, jehož jsem pověřil vyšetřováním, že lorcha rozhodně nebyla cizí lodí; trvám tedy na tom, že k žádné nepřístojnosti nedošlo."

Pádnost této Číňanovy argumentace se opravdu s celým problémem tak účinně vypořádává – a jiný problém tu zřejmě není – že admirálu Seymourovi nezbývá než uchýlit se k prohlášení tohoto druhu:

„Musím kategoricky odmítnout jakékoli další argumenty v záležitosti lorchy ‚Arrow'. Jsem plně přesvědčen o správnosti faktů, jak o nich Vaší Excelenci referoval pan konzul Parkes."

Když však admirál dobyl pevnost, prolomil městské hradby a bombardoval po šest dní Kanton, objevuje náhle zcela nový důvod ke svým akcím, neboť 30. října píše čínskému guvernérovi:

„Je nyní na Vaší Excelenci, abyste se se mnou okamžitě poradil a skoncoval tak se stavem, který už nyní natropil dost zla a který, nedojde-li včas k nápravě, může sotva skončit jinak než nejvážnější katastrofou."

Čínský guvernér odpovídá, že podle konvence z roku 1849[105] neměl právo takovou poradu požadovat. Dále píše:

„Pokud jde o povolení vstupu do města, musím poznamenat, že v dubnu 1849 Jeho Excelence zmocněnec Bonham vydal ve zdejších faktoriích vyhlášku, podle níž se cizincům zakazuje vstup do města. Vyhláška vyšla tehdy v novinách a předpokládám, že ji Vaše Excelence četla. Musím k tomu dodat, že nepovolení vstupu do města cizincům schválilo jednomyslným hlasováním všechno kantonské obyvatelstvo. Lze si představit, jak málo se jim zamlouval útok na pevnosti a ničení jejich obydlí; a protože mám obavy, že by úředníkům a občanům národa Vaší Excelence mohly vzniknout nepříjemnosti, nemohu navrhnout jako správnou cestu, kterou je třeba sledovat, nic jiného než pokračovat dále v politice zmocněnce Bonhama. Pokud jde o poradu, kterou navrhuje Vaše Excelence, vyslal jsem k Vám už před několika dny Ťianga, prefekta města Liou-čou."

Nato admirál Seymour otevřeně prohlašuje, že mu na konvenci pana Bonhama pranic nezáleží.

„Vaše Excelence mi ve své odpovědi připomíná vyhlášku britského zmocněnce z roku 1849 zakazující cizincům vstup do Kantonu. Nuže, musím Vám připomenout, že máme sice vskutku vážné důvody k stížnostem na čínskou vládu, protože porušila slib daný nám v roce 1847, že povolí cizincům vstup do Kantonu za dva roky, avšak můj nynější požadavek nemá žádnou souvislost s dřívějším jednáním o tomto problému; nežádám o vstup pro nikoho jiného než pro cizí úředníky, a to z prostých a dostatečných příčin, které jsem uvedl výše. Na můj návrh, že bych jednal s Vaší Excelencí osobně, mi prokazujete čest poznámkou, že jste před několika dny vyslal jakéhosi prefekta. Jsem proto nucen považovat celý dopis Vaší Excelence za krajně neuspokojivý a pouze bych dodal, že nedostanu-li okamžitě výslovné ujištění o Vašem souhlasu s mými návrhy, obnovím ihned útočné akce."

Guvernér Jie se v odpovědi znovu zabývá podrobnostmi konvence z roku 1849:

„Roku 1848 došlo k dlouhé písemné kontroverzi o tomto problému mezi mým předchůdcem Süem a britským zmocněncem panem Bonhamem, a když se pan Bonham přesvědčil, že schůzka uvnitř města naprosto nepřichází v úvahu, napsal Süovi v dubnu 1849 dopis, v němž se praví: ‚V nynější chvíli nemohu už s Vaší Excelencí o tomto problému diskutovat.' Dále vydal ve faktoriích vyhlášku v tom smyslu, že do města nesmí vstoupit žádný cizinec. Tato vyhláška byla uveřejněna v novinách a sám o ní informoval britskou vládu. Nebylo jedi-

ného Číňana nebo cizince jakékoli příslušnosti, který by nevěděl, že se o této otázce už nikdy nemá diskutovat."

Britský admirál, podrážděný touto argumentací, pronikl násilím do města Kantonu ke guvernérově rezidenci a zároveň zničil na řece císařské loďstvo. Toto diplomatické a vojenské drama má tedy dvě zřetelně odlišná jednání – v prvním se zahajuje ostřelování Kantonu pod záminkou, že čínský guvernér porušil smlouvu z roku 1842, a ve druhém se v tomto ostřelování pokračuje ve větším měřítku pod záminkou, že guvernér tvrdošíjně lpí na konvenci z roku 1849. Nejprve se Kanton ostřeluje pro porušování smlouvy a pak se ostřeluje pro dodržování smlouvy. Kromě toho se v prvním případě ani nepředstírá, že nebyla dána satisfakce, nýbrž pouze se vytýká, že nebyla poskytnuta náležitou formou.

Názor na tuto záležitost vyjádřený londýnskými „Times" by nebyl k necti ani generálu Williamu Walkerovi z Nicaraguy[106].

„Tímto vypuknutím válečných akcí," píše list, „se dosavadní smlouvy ruší a máme na vůli, abychom změnili své vztahy k čínské říši podle libosti. Nedávné události v Kantonu nás varují, že bychom si měli vynutit právo svobodného vstupu do země a do přístavů, které jsou pro nás otevřené, jak to ustanovila smlouva z roku 1842. Nesmí se nám znovu tvrdit, že naši zástupci nemají právo sejít se s čínským generálním guvernérem, protože *my* jsme se *vzdali* nároku uplatňovat článek, který umožňoval cizincům pronikat mimo území našich faktorií."

Jinými slovy „my" jsme rozpoutali válečné akce, abychom porušili platnou smlouvu a vynutili si nárok, jehož jsme se „my" vzdali zvláštní konvencí! Rádi však konstatujeme, že jiný prominentní orgán britského veřejného mínění se vyslovuje humánnějším a vhodnějším tónem.

„Počínáme si ohavně," píše „Daily News"[107], „jestliže chceme pomstít uraženou pýchu jakéhosi britského úředníka a ztrestat bláhovost jednoho asijského guvernéra, a proto propůjčujeme svou moc k trestuhodným činům, jestliže ohněm a mečem vnášíme zhoubu a smrt do mírumilovných domovů nevinných lidí, na jejichž pobřeží jsme už původně vtrhli jako vetřelci. Nechť bude výsledek tohoto kantonského ostřelování jakýkoli, je to počínání špatné a podlé — je to nelítostné a bezohledné utrácení lidských životů, obětovaných ve jménu falešné etikety a pochybné politiky."

Je možná ještě otázka, zda civilizované národy celého světa schválí tento způsob jednání — totiž vpád do mírumilovné země pro

údajné porušení smyšleného kodexu diplomatické etikety, aniž se jí předem vyhlásí válka. Na první čínskou válku, ačkoli byla rozpoutána pod hanebnou záminkou[108], pohlížely ostatní mocnosti shovívavě, protože skýtala vyhlídku na otevření obchodu s Čínou, ale tato druhá válka bude pravděpodobně po neurčitou dobu tento obchod mařit. Prvním výsledkem bude nepochybně odříznutí Kantonu od oblastí, kde se pěstuje čaj a které jsou dosud většinou v rukou císařových poddaných[109], a to nemůže prospět nikomu jinému než ruským obchodníkům s čajem, kteří dopravují své zboží po souši.

Napsal K. Marx 7. ledna 1857
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 4918 z 23. ledna 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

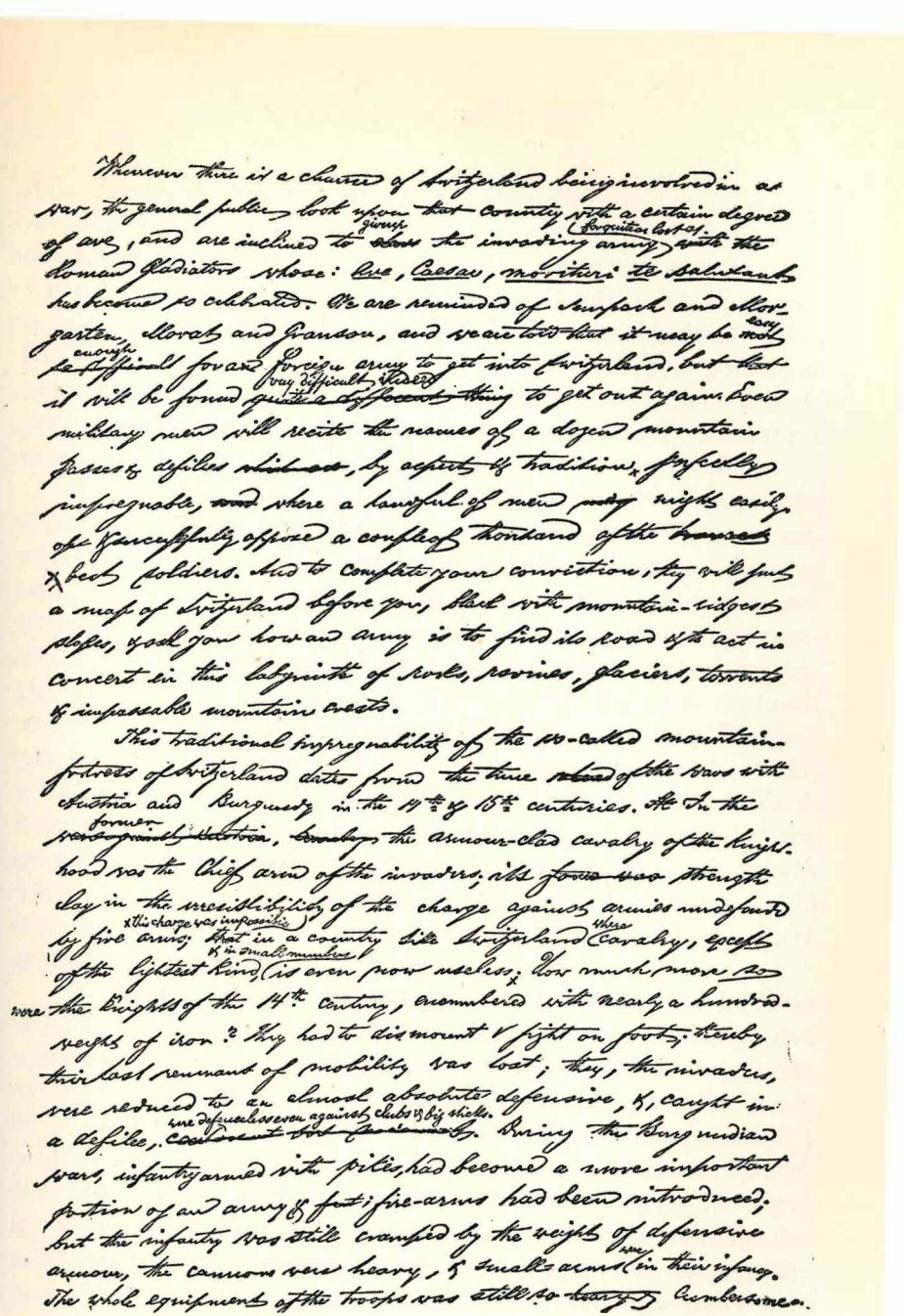
B. ENGELS

*VÁLKA V HORÁCH KDYSI A DNES[110]

Nedávná možnost vpádu do Švýcarska[111], která ještě úplně nepominula, samozřejmě vyvolala nový zájem veřejnosti nejen o obranné možnosti horské republiky, ale o otázky vedení války v horách vůbec. Lidé mají vcelku sklon považovat Švýcarsko za nedobytné a armáda, která by tam vtrhla, jim připomíná římské gladiátory, jejichž „Ave, Caesar, morituri te salutant"* se stalo tak proslulým. Připomíná se Sempach a Morgarten, Murten a Granson,[112] a říká se, že pro cizí armádu může být celkem snadné proniknout do Švýcar, ale jak řekl šašek Albrechta Rakouského, bude těžké dostat se zase ven. Dokonce i vojenští odborníci vám vyjmenují tucet horských průsmyků a soutěsek, kde by se hrstka mužů mohla snadno a s úspěchem postavit na odpor i několika tisícům nejlepších vojáků.

Tato tradiční představa o nedobytnosti Švýcarska, nazývaného horskou tvrzí, se datuje od dob válek s Rakouskem a Burgundskem ve 14. a 15. století. V minulosti bylo hlavní útočníkovou zbraní obrněné rytířské jezdectvo; jeho síla spočívala v drtivém útoku proti armádám, které se nemohly bránit střelnými zbraněmi. Ale takový útok byl nemožný v zemi, jako je Švýcarsko, kde není ani dnes jezdectvo nic platné, kromě nejlehčího jezdectva použitého v malém počtu. Tím spíše tu byli bezmocní rytíři 14. století, kteří na sobě tahali skoro cent železa. Museli sesednout z koní a bojovat na zemi; tím ztratili poslední zbytek pohyblivosti, z útočníků se změnili v obránce, a když byli zastiženi v soutěsce, nemohli se bránit dokonce ani proti holím a klackům. Za burgundských válek se

* „Buď zdráv, Caesare, na smrt jdoucí tě pozdravují." *(Pozn. red.)*

První stránka rukopisu B. Engelse „Válka v horách kdysi a dnes"

stala důležitější složkou armády pěchota ozbrojená kopími a byly zavedeny střelné zbraně; pěchotu však stále ještě ochromovala váha ochranného brnění, děla byla těžká, ruční střelné zbraně nemotorné a poměrně neúčinné. Celá výstroj vojska byla ještě tak těžkopádná, že mu úplně znemožňovala vést válku v horách, zejména v době, kdy se dá těžko mluvit o silnicích. To způsobilo, že tyto pomalu se pohybující armády uvízly, jakmile se dostaly do obtížného terénu, zatímco lehce ozbrojení švýcarští sedláci mohli zaútočit, obelstít své protivníky, obklíčit je a nakonec je porazit.

Po tři staletí po burgundských válkách nebylo Švýcarsko nikdy vážně napadeno. Tradiční představa o švýcarské neporazitelnosti se vžívala a byla respektována, dokud francouzská revoluce, událost, která rozbila napadrť tolik ctihodných tradic, nerozbila i ji, alespoň pro ty, kdo jsou obeznámeni s dějinami vojenství. Doba se změnila. Zmizelo obrněné jezdectvo i těžkopádní kopiníci; taktika se neustále revolucionovala; nejdůležitější vlastností armád se stala pohyblivost; lineární taktiku Marlborougha, Eugena* a Bedřicha Velikého zvrátily kolony a harcovníci revolučních armád, a ode dne, kdy generál Bonaparte roku 1796 překročil Colle di Cadibona, vpadl mezi rozptýlené rakouské a sardinské kolony, porazil je čelním útokem, zároveň jim odřízl ústup do úzkých údolí Přímořských Alp a většinu svých nepřátel vzal do zajetí – od toho dne se datuje začátek nové vědy o vedení války v horách, která skoncovala s nedobytností Švýcarska.

V období lineární taktiky, jež bezprostředně předcházelo období moderního způsobu vedení války, se oba protivníci pečlivě vyhýbali obtížnému terénu. Za nejvhodnější bojiště se považovala co nejrovnější planina, jen když na ní byly nějaké překážky, o něž by se mohlo opřít jedno nebo obě křídla. Francouzské revoluční armády však přišly s jiným názorem. V každém obranném postavení vyhledávaly překážku před frontou, která by kryla terén pro střelce i zálohy. Francouzi dávali vcelku přednost obtížnému terénu; jejich vojska byla daleko pohyblivější a jejich formace, rozptýlená sestava a kolony, jim dovolovaly nejen* rychle se pohybovat

* – Savojského. *(Pozn. red.)*
** Zde končí zlomek rukopisu. *(Pozn. red.)*

všemi směry, ale umožňovaly jim i výhodně využívat skrytů v členitém terénu, zatímco jejich protivník byl v takovém terénu zcela bezmocný. Termín „nepřístupný terén" byl z vojenské terminologie prakticky téměř vyškrtnut.

Švýcaři to pocítili v roce 1798, kdy čtyři francouzské divize přes úporný odpor části obyvatelstva a přes tři po sobě jdoucí povstání starých lesních kantonů ovládly zemi, která byla v následujících třech letech jedním z nejdůležitějších dějišť vojenských akcí mezi francouzskou republikou a koalicí.[113] Jak málo se Francouzi báli nepřístupných švýcarských hor a úzkých roklí, ukázali již v březnu 1798, kdy Masséna znenadání vytáhl proti nejdrsnějšímu a nejhornatějšímu kantonu – Graubündenu, který byl tehdy obsazen Rakušany. Ti drželi ve svých rukou údolí horního Rýna. Koncentricky uspořádané kolony Massénova vojska prošly do tohoto údolí horskými průsmyky, které byly téměř neschůdné pro koně, obsadily všechny východy z údolí a přinutily Rakušany, aby po krátkém odporu složili zbraně. Rakušané se velmi brzy poučili z této lekce; pod velením generála Hotze, který nabyl značné zběhlosti ve vedení války v horách, znovu zaútočili, opakovali týž manévr a Francouze vytlačili. Masséna pak ustoupil do obranných postavení u Curychu, kde porazil Korsakovovy Rusy; pak následoval Suvorovův vpád do Švýcarska přes Svatý Gotthard a jeho neblahý ústup, a konečně nový postup Francouzů přes Graubünden do Tyrol, kde Macdonald uprostřed zimy překročil tři horské hřebeny, považované tehdy za téměř nepřekročitelné i husím pochodem. Velká Napoleonova tažení, která pak následovala, se odehrávala v prostorných údolích Dunaje a Pádu; velkolepé strategické koncepce, jež byly základem těchto tažení, směřovaly totiž vždycky k odříznutí nepřátelské armády od jejího zásobovacího centra, ke zničení této armády a nakonec k obsazení samého centra, a k tomu bylo zapotřebí méně členitého terénu a soustředění velkých mas pro rozhodující bitvy, což bylo v Alpách neuskutečnitelné. Avšak celé dějiny válek od prvního Napoleonova alpského tažení v roce 1796 a od jeho pochodu přes Julské Alpy na Vídeň v roce 1797 až po rok 1801 ukazují, že alpské hřebeny a údolí už úplně přestaly děsit moderní armády; od té doby až do roku 1815 neposkytly Alpy

ani Francii, ani koalici nikdy žádné obranné postavení, které by stálo za zmínku.

Procházíte-li některou z hlubokých horských roklí, jimiž se vinou cesty vedoucí od severních svahů Alp k jižním, narazíte v každém ohbí cesty na hrozivé obranné pozice. Vezměte například dobře známou Viamala. Nenajdete důstojníka, který by vám neřekl, že by dokázal udržet tuto soutěsku s jedním praporem, *kdyby* měl jistotu, že ho nepřítel neobejde. O to však právě jde. Ani na nejvyšších alpských hřebenech neexistuje horský průsmyk, který by nebylo možno obejít. Napoleonova zásada pro vedení války v horách zněla: „Kde projde koza, tam projde i člověk; kde projde člověk, tam projde prapor, a kde projde prapor, tam projde armáda." Podle toho musel jednat i Suvorov, když se ocitl zcela uzavřen v údolí Reussu: musel vést svou armádu stezkami pastevců, kudy se dalo projít jen po jednom, přitom mu byl v patách Lecourbe, nejlepší francouzský generál ve vedení války v horách.

Toto snadné obejití nepřítele víc než vyvažuje sílu obranných pozic, na něž by čelní útok byl mnohdy naprostým šílenstvím. Střežit všechny cesty, po nichž lze takovou pozici obejít, by pro bránící se stranu znamenalo takové rozptýlení sil, že by její okamžitá porážka byla nevyhnutelná. V nejlepším případě by bylo možné tyto cesty pouze pozorovat, a odražení obchvatu by záviselo na promyšleném využití záloh a na rozhodnosti a rychlém jednání velitelů jednotlivých oddílů; a přesto, kdyby jen jedna ze tří nebo čtyř kolon provádějících obchvat dosáhla úspěchu, octla by se bránící se strana ve stejně špatné situaci, jako kdyby měly úspěch všechny kolony. Ze strategického hlediska je tedy útok v horské válce rozhodně výhodnější než obrana.

Budeme-li otázku zkoumat z čistě taktického hlediska, dospějeme ke stejnému závěru. Jako obranných postavení se bude vždy používat úzkých horských roklí, obsazených silnými kolonami v údolí a chráněných jednotlivými střelci na výšinách. Tato postavení lze obejít buď zpředu, skupinami střelců, které vyšplhají po svazích údolí a obejdou obráncovy odstřelovače, nebo pomocí skupin, které pochodují po hřebenu pohoří, tam kde je schůdný, či souběžným údolím – jednotky provádějící obchvat přitom vy-

užijí některého průsmyku, aby napadly postavení obránce z boku nebo z týlu. Ve všech těchto případech mají obchvatné skupiny tu výhodu, že *ovládají situaci*; zaujímají výše položený terén a mají přehled po údolí obsazeném protivníkem. Mohou na protivníka svalovat balvany a stromy, protože v dnešní době není žádná kolona tak nerozumná, aby vstoupila do hluboké rokle a neočistila napřed její svahy; tak se tento kdysi příhodný způsob obrany nyní obrátil proti obráncům. Další nevýhodou obrany je to, že účinnost střelných zbraní, na níž obrana v podstatě závisí, je v horském terénu značně omezená. Dělostřelectvo tu není téměř k ničemu, a tam, kde se ho vážně použije, bývá ztraceno při ústupu. Takzvané horské dělostřelectvo, skládající se z lehkých houfnic dopravovaných na mulech, nemá skoro žádný účinek, jak přesvědčivě dokazují zkušenosti Francouzů v Alžírsku[114]. Pokud jde o ručnice a pušky, připravují úkryty, jež se v takovém terénu všude nabízejí, obranu o velikou výhodu – o otevřený terén v předpolí, který musí nepřítel projít pod palbou. Proto jak z taktického, tak i ze strategického hlediska docházíme k závěru, k němuž dospěl rakouský arcivévoda Karel, jeden z nejlepších vojevůdců v horské válce a jeden z klasických autorů píšících o této otázce, totiž že v tomto druhu války je útok mnohem výhodnější než obrana.

Znamená to snad, že hornatou zemi nemá vůbec smysl bránit? Určitě ne. Znamená to jen, že obrana nesmí být pouhou pasívní obranou, že musí hledat sílu v pohyblivosti a všude tam, kde to podmínky dovolují, musí obránci přecházet do útoku. V alpských zemích sotva může dojít k bitvám; celá válka je tu nepřetržitý řetěz drobných akcí, pokusů útočící strany vklínit se v tom či onom bodě do protivníkova postavení a pak proniknout vpřed. Obě armády musí být nezbytně rozptýleny; obě jsou nutně na každém kroku vystaveny úspěšnému útoku protivníka; obě musí počítat s nepředvídanými okolnostmi. Jedinou výhodou, kterou má bránící se strana, je tedy to, že může vyhledávat u nepřítele slabá místa a vnikat mezi jeho rozdělené kolony. V takovém případě by se silná obranná postavení, o něž by se výhradně opírala čistě pasívní obrana, stala pastmi, kam by bylo možno vlákat nepřítele a přimět ho, aby tam svedl rozhodující boj, zatímco hlavní úsilí obrany by

bylo namířeno proti obchvatným kolonám, z nichž každá může být sama obchvácena a ocitnout se tak ve stejně beznadějné situaci, do jaké chtěla přivést bránící se stranu. Je ovšem naprosto jasné, že taková aktivní obrana předpokládá energické, zkušené a obratné generály, vysoce ukázněné a pohyblivé jednotky a především velmi obratné a spolehlivé velitele brigád, praporů a dokonce rot, neboť v takovém případě všechno závisí na rychlém a uváženém jednání jednotlivých oddílů.

Existuje ještě jedna forma obranné války v horách, která se v nynější době stala slavnou; je to národní povstání a partyzánská válka, k níž je alespoň v Evropě bezpodmínečně zapotřebí horské krajiny. Máme čtyři příklady takové války: tyrolské povstání, španělskou gerilovou válku proti Napoleonovi, baskické karlistické povstání a válku kavkazských kmenů proti Rusku.[115] Přestože všechny tyto války způsobily vetřelcům velké nepříjemnosti, nebyla žádná z nich sama o sobě korunována úspěchem. Tyrolské povstání bylo hrozivé pouze v roce 1809, dokud je podporovalo rakouské pravidelné vojsko. Španělské gerily, i když měly ohromnou výhodu – velmi rozlehlou zemi – mohly dlouho pokračovat v odporu především proto, že Francouzi museli své hlavní úsilí neustále zaměřovat proti anglo-portugalské armádě. Dlouhé trvání karlistické války lze vysvětlit rozkladem, který tehdy nastal ve španělské pravidelné armádě, a neustálým vyjednáváním mezi karlisty a generály královny Kristýny; tato válka proto není vhodným příkladem. A konečně v bojích na Kavkaze, které ze všech válek tohoto druhu přinesly horalům největší slávu, vděčili horalé za své relativní úspěchy ofenzivní taktice, jíž při obraně svého území především používali. Kdekoli Rusové – kteří se stejně jako Britové ze všech vojsk nejméně hodí pro vedení války v horách – zaútočili na Kavkazany, tam byli Kavkazané zpravidla poraženi, jejich osady zničeny a Rusové si pomocí opevněných bodů zajistili horské přechody. Avšak síla horalů byla v jejich neustálých výpadech z hor do rovin, v přepadech ruských posádek nebo předních stráží, v rychlých nájezdech hluboko do týlu ruských předních linií, v léčkách nastražených ruským kolonám na pochodu. Jinými slovy, horalé byli lehčí a pohyblivější nežli Rusové a této výhody využívali. Vidíme

tedy, že při každém, byť i jen dočasně úspěšném povstání horalů byl tento úspěch výsledkem ofenzívních operací. V tom se tato povstání naprosto liší od švýcarských povstání z let 1798 a 1799, kdy povstalci vždycky zaujali nějaké na první pohled silné obranné postavení a čekali tam na Francouze, kteří je pak pokaždé na hlavu porazili.

Napsal B. Engels kolem 10. ledna 1857
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 4921 z 27. ledna 1857

Podle textu novin
srovnaného s textem
úryvku rukopisu
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

VÁLKA PROTI PERSII[116]

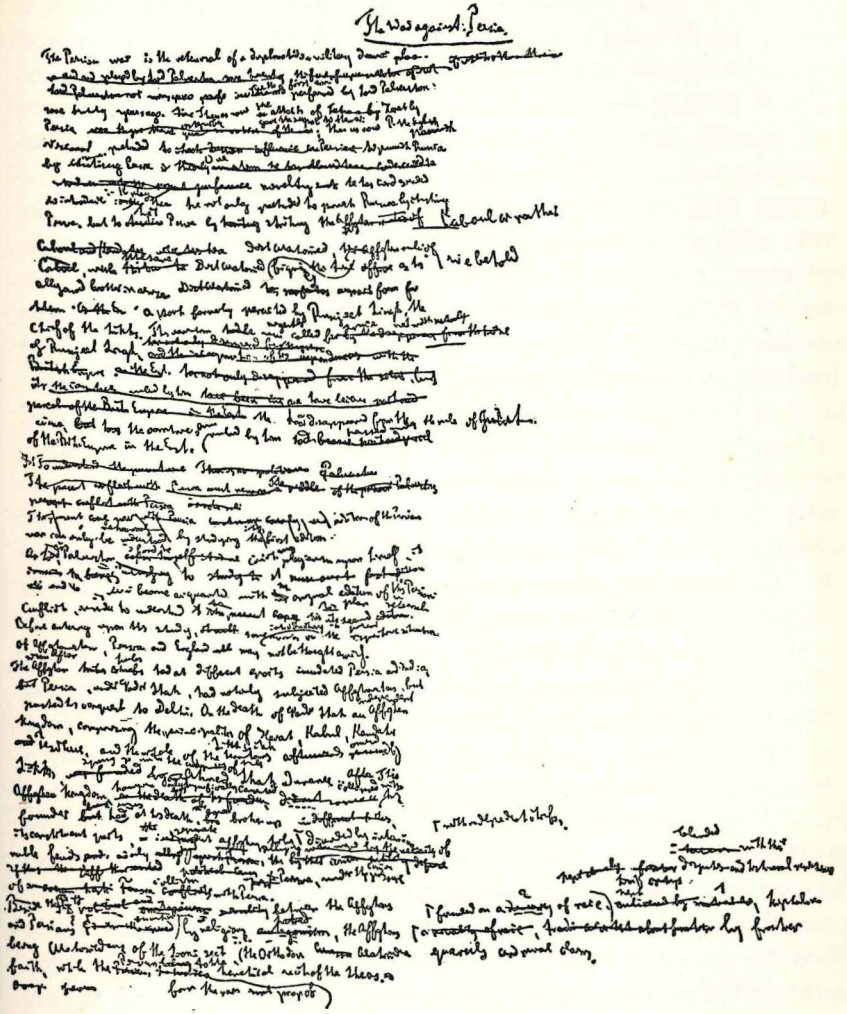
Abychom pochopili politické příčiny a cíl války, kterou Angličané nedávno rozpoutali proti Persii a kterou podle nejnovějších zpráv vedli tak důrazně, že šáh byl nucen kapitulovat, musíme si připomenout některé události z perských dějin. Perská dynastie, založená v roce 1502 Ismáílem, který o sobě tvrdil, že je potomkem starých perských králů, si po víc než dvě století zachovávala moc a důstojnost velkého státu, ale kolem roku 1720 jí těžce otřáslo povstání Afghánců obývajících východoperské provincie. Afghánci vpadli do západní Persie a dvěma afghánským knížatům se podařilo udržet se několik let na perském trůnu. Brzy je však vypudil proslulý Nádir, který působil zpočátku jako vojevůdce pretendenta na perský trůn. Později se zmocnil koruny sám a nejen potlačil afghánské povstání, ale svým známým vpádem do Indie značně přispěl k rozkladu upadající mughalské říše, jímž se otevřela cesta k vzestupu britské moci v Indii.

Za anarchie, která v Persii nastala po smrti Nádira šáha roku 1747, vzniklo pod vládou Ahmada Durraního nezávislé afghánské království, zahrnující knížectví Herát, Kábul, Kandahár, Péšávár a celé území, které později ovládli sikhové[117]. Toto nepevně slepené království se po smrti svého zakladatele zhroutilo a znovu se rozpadlo na své původní složky – nezávislé afghánské kmeny s vlastními náčelníky, které rozdělovaly nekonečné sváry a které se sjednocovaly výjimečně jen tehdy, když je k tomu donutila srážka s Persií, ohrožující všechny. Tento politický antagonismus mezi Afghánci a Peršany, spočívající na kmenové odlišnosti, prohlubovaný historickými reminiscencemi a rozdmýchávaný pohraničními spory

a vzájemnými nároky, je ke všemu jaksi sankcionován antagonismem náboženským, neboť Afghánci jsou muslimové sunnitské sekty, vyznávají tedy ortodoxní muslimskou víru, kdežto Persie je baštou kacířských šíitů.

Přes tento hluboký a všeobecný antagonismus měli Peršané a Afghánci jeden styčný bod – společné nepřátelství k Rusku. Rusko přepadlo Persii poprvé za Petra Velikého, ovšem bez valného výsledku. Alexandr I. byl úspěšnější a připravil Persii gulistánskou smlouvou[118] o dvanáct provincií ležících většinou jižně od Kavkazu. Mikuláš válkou z let 1826–1827, která skončila turkmánčájskou smlouvou[119], uloupil Persii několik dalších oblastí a zakázal jí plavbu podél jejího vlastního pobřeží na Kaspickém moři. Vzpomínky na plenění v minulosti, útlak snášený v přítomnosti a obavy z dalších výbojů v budoucnosti, to všechno dohromady způsobilo, že se Persie stala úhlavním nepřítelem Ruska. Pokud jde o Afghánce, ti sice do skutečných srážek s Ruskem nebyli nikdy zapleteni, ale vždy považovali Rusko za věčného nepřítele své víry, za obra, který jednou spolkne Asii. Protože obojí – Peršané i Afghánci – považovali Rusko za svého přirozeného nepřítele, byli nuceni považovat Anglii za svého přirozeného spojence. Aby si tedy Anglie udržela svou nadvládu, stačilo jí hrát úlohu laskavého prostředníka mezi Persií a Afghánistánem a rozhodně se stavět proti ruským výbojům. Předstírané přátelství na jedné straně a skutečný odpor na straně druhé – nic jiného nebylo zapotřebí.

Nelze však říci, že by Angličané využívali výhod tohoto postavení nějak zvlášť úspěšně. V roce 1834, při volbě následníka perského šáha, byli nuceni podporovat prince prosazovaného Ruskem a v příštím roce, když tento princ hájil své nároky zbraněmi proti svému soupeři, nezbylo jim než poskytnout mu peněžní podporu a aktivní pomoc britských důstojníků[120]. Anglickým vyslancům odcházejícím do Persie bylo ukládáno varovat perskou vládu, aby se nedala vyprovokovat k rozpoutání války proti Afgháncům, která by vedla jedině k vyplýtvání peněžních prostředků; když však tito vyslanci naléhavě požadovali, aby jim byla dána pravomoc zabránit takovéto hrozící válce, připomněla jim jejich vláda článek staré smlouvy z roku 1814, podle něhož se Angličané nesmějí vměšovat

První stránka náčrtu rukopisu K. Marxe „Válka proti Persii"

do případné války mezi Persií a Afghánistánem, leda by byli o zprostředkování požádáni. Britští diplomatičtí zástupci i britské úřady v Indii byli toho názoru, že tuto válku chystá Rusko, neboť chce využít rozšíření perské moci na východ jako prostředku k otevření cesty, po níž by mohla ruská armáda dříve či později vstoupit do Indie. Na lorda Palmerstona, který tehdy vedl ministerstvo zahraničních věcí, však tyto připomínky zřejmě zapůsobily pramálo nebo vůbec ne, a tak v září 1837 vpadla perská armáda do Afghánistánu. Po několika menších úspěších se dostala k Herátu, před tímto městem se utábořila a zahájila obléhací operace za osobního řízení hraběte Simoniče, ruského vyslance u perského dvora. V průběhu těchto válečných akcí mařily všechnu činnost britského vyslance McNeilla protichůdné instrukce. Na jedné straně mu lord Palmerston nakazoval, „aby se vystříhal diskusí o vztazích mezi Persií a Herátem", protože tyto vztahy se prý Anglie netýkají. Na druhé straně lord Auckland, generální guvernér Indie, na něm požadoval, aby odradil šáha od pokračování v operacích. Hned když se toto tažení objevilo na obzoru, odvolal pan Ellis britské důstojníky sloužící v perské armádě, ale Palmerston nařídil, aby se zase vrátili. Když pak indický generální guvernér McNeillovi opět uložil, aby britské důstojníky odvolal, Palmerston znovu toto rozhodnutí zvrátil. Dne 8. března 1838 se McNeill dostavil do perského tábora a nabídl své zprostředkování, ne však jménem Anglie, nýbrž jménem Indie.

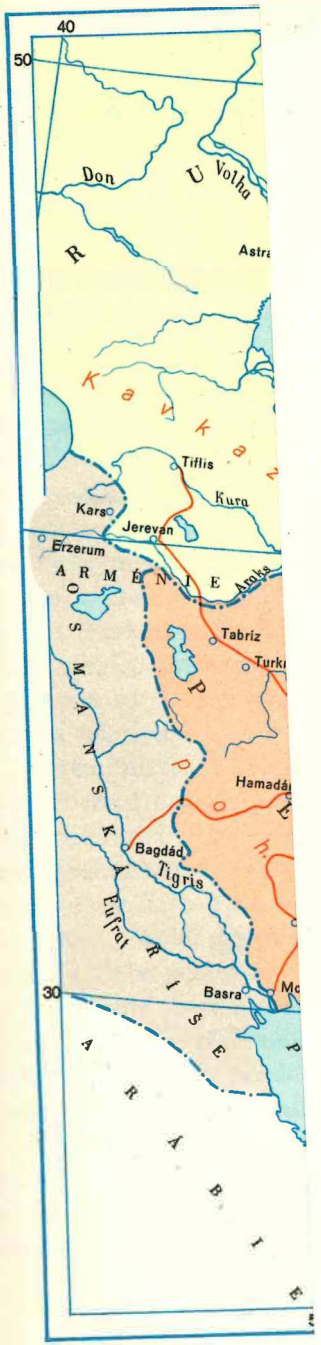
Koncem května 1838, když obléhání trvalo už asi devět měsíců, poslal Palmerston perskému dvoru výhružnou depeši, v níž poprvé protestoval ve věci Herátu a poprvé se důrazně ozval proti „stykům Persie s Ruskem". Současně vystoupila nepřátelsky indická vláda a poslala námořní expedici do Perského zálivu s příkazem zmocnit se ostrova Charaku – ostrova, který nedávno obsadili Angličané. O něco později pak odjel anglický vyslanec z Teheránu do Erzerumu a Anglie nepřijala perského vyslance. Mezitím se Herát přes velmi dlouhou blokádu udržel, perské útoky byly odraženy a 15. srpna 1838 byl šáh donucen zrušit obléhání a spěšnými pochody ustoupit z Afghánistánu. Dalo by se předpokládat, že tím mohly anglické akce skončit; to se však ani zdaleka nestalo, nýbrž nastal velmi zvláštní obrat. Angličané se nespokojili s tím,

že zmařili pokusy Persie zmocnit se části Afghánistánu – podniknuté, jak se tvrdilo, z podnětu a v zájmu Ruska – a pokusili se obsadit ho celý sami. Tak vznikla proslulá afghánská válka[121], jejíž konečný výsledek byl pro Angličany tak katastrofální, přičemž dodnes zůstává velkou záhadou, kdo je za ni vlastně odpovědný.

Pohnutkou k rozpoutání nynější války proti Persii byla událost velmi podobná té, která předcházela afghánskou válku, totiž útok Peršanů na Herát, který tentokrát skončil dobytím města. Překvapující však je to, že Angličané dnes jednají jako spojenci a obránci téhož Dústa Muhammada, jehož se za afghánského konfliktu tak neúspěšně pokoušeli zbavit trůnu. Teprve budoucnost ukáže, bude-li mít tato válka tak neobyčejné a nečekané následky, jako měla válka minulá.

Napsal K. Marx kolem 27. ledna 1857
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 4937 ze 14. února 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

Vykreslil a vytiskl Kartografický a reprodu

PERSIE, AFGHÁNISTÁN A STŘEDNÍ ASIE ROKU 1857

Čís. výr. 099/3-61.

Vykreslil a vytiskl Kartografický a reprodukční ústav Ústřední správy geodezie a kartografie v Praze

B. ENGELS

*PERSPEKTIVY ANGLO-PERSKÉ VÁLKY

Otázka ovládání Herátu, afghánského knížectví, které bylo teprve nedávno obsazeno Peršany,[122] poskytla Angličanům příležitost, aby jménem Východoindické společnosti obsadili Búšír – nejdůležitější perský přístav v Perském zálivu. Herát je dnes politicky významný tím, že tvoří strategické centrum celé oblasti ležící mezi Perským zálivem, Kaspickým mořem a Syrdarjou na západě a severu, a Indem na jihu, takže v případě velkého konfliktu mezi Anglií a Ruskem o nadvládu v Asii – konfliktu, který může být uspíšen anglickým vpádem do Persie – se Herát stane hlavním předmětem sporu a pravděpodobně dějištěm prvních velkých vojenských operací.

Že není nikterak nepodložené připisovat Herátu takovou důležitost, to musí být zřejmé každému, kdo si uvědomí jeho geografickou polohu. Perské vnitrozemí tvoří vyvýšená planina, sevřená ze všech stran horskými pásmy, která znemožňují odtok vodám, jež do planiny stékají. Tyto vody nejsou dost mohutné, aby vytvořily jedno nebo několik centrálních jezer; buď se ztrácejí v rozsáhlých močálech, nebo postupně zanikají ve vyprahlém písku velké pouště, která vyplňuje naprostou většinu perské planiny a tvoří téměř neproniknutelnou přehradu mezi západní a severovýchodní Persií. Severní hranici této pouště tvoří horské vrcholky Chorásánu, jež se táhnou od jihovýchodního cípu Kaspického moře téměř přímo na východ a spojují Elburz s Hindúkušem; a právě v místě, kde z tohoto pohoří vybíhá na jih hřeben oddělující perskou poušť od lépe zavodňovaných oblastí Afghánistánu, leží Herát uprostřed značně rozlehlého a neobyčejně úrodného údolí, které mu skýtá

obživu. Na sever od hor Chorásánu nalezneme podobnou poušť jako u jejich jižního úpatí. I zde velké řeky jako Murgab zanikají v písku. Avšak Amudarja a Syrdarja* jsou tak mohutné, že pouští proniknou a na dolním toku vytvářejí rozlehlá údolí vhodná k obdělávání. Za Syrdarjou nabývá poušť postupně charakteru jihoruské stepi a nakonec s touto stepí úplně splývá. Mezi Kaspickým mořem a Britskou Indií leží tedy tři odlišná centra civilizace. Zaprvé západoperská města: Šíráz, Šuster, Teherán, Isfahán; za druhé afghánská města: Kábul, Ghazní, Kandahár; za třetí turkestánská města: Chiva, Buchara, Balch, Samarkand. Všechna tato města udržují mezi sebou živé styky a střediskem všech těchto styků je nutně Herát. Setkávají se tu všechny cesty vedoucí od Kaspického moře k Indu a od Perského zálivu k Amudarji. Herát leží na půl cestě mezi Kábulem a Teheránem, mezi Šírázem a Balchem. Řada oáz vyznačující velkou karavanní cestu perskou pouští přes Jezd a Kuhistán směřuje přímo k Herátu a na druhé straně jediná cesta ze západní do východní a Střední Asie vyhýbající se poušti vede horami Chorásánu a přes Herát.

Herát je tedy bod, jehož by silná mocnost mohla použít k ovládnutí Íránu i Turkestánu, tj. Persie i území za Amudarjou. Kdo se zmocní Herátu, získá v nejvyšší míře všechny výhody ústředního postavení, z něhož je možno podnikat paprskovitě útoky ve všech směrech snáze a s větší nadějí na úspěch než z kteréhokoli jiného města v Íránu nebo v Turkestánu. Přitom spojení mezi kterýmikoli dvěma městy, jako jsou Astarábád, Chiva, Buchara, Balch, Kábul a Kandahár, je tak obtížné, že kombinovaný útok na Herát, i kdyby byl podnikán ze všech těchto měst, by měl jen malou naději na úspěch. Různé kolony pochodující na Herát by téměř neměly možnost vzájemného spojení a energický generál v Herátu by je mohl napadnout a porazit jednu po druhé. Nicméně by v takovém případě kolony postupující od Kandaháru, Kábulu a Balchu měly nepochybně lepší vyhlídky než útok soustřeďující se na Herát z výchozích bodů v Astarábádu, Chivě a Buchaře, neboť při útoku od Afghánistánu by vojsko sestupovalo z hor do roviny a úplně

* V anglickém textu se používá starých řeckých názvů Oxus a Jaxartes. *(Pozn. čes. red.)*

by se vyhnulo poušti, kdežto útok od Kaspického moře a Araksu by umožňoval pouze jedné koloně (postupující od Astarábádu) vyhnout se poušti, zatímco všechny ostatní by ji musely přejít, a tak by úplně ztratily vzájemné spojení.

Tři střediska civilizace, jež mají své společné centrum v Herátu, tvoří tři různé skupiny států. Na západě je Persie, která se turkmánčájskou smlouvou změnila ve vazala Ruska. Na východě jsou státy Afghánistánu a Balúčistánu, z nichž nejdůležitější, Kábul a Kandahár, můžeme v nynější době přiřadit k vazalským státům anglo-indického impéria. Na severu jsou turkestánské chanáty, Chiva a Buchara, státy, které jsou nominálně neutrální, ale které se v případě konfliktu téměř jistě přidají k vítězící straně. Faktická závislost Persie na Rusku a Afghánistánu na Angličanech byla potvrzena tím, že Rusové už poslali vojsko do Persie a Angličané do Kábulu.

Rusové ovládají celé západní a severní pobřeží Kaspického moře. Baku, vzdálené 350 mil, a Astrachaň, vzdálená 750 mil od Astarábádu, se obojí výborně hodí pro zřizování skladišť a soustředění záloh. Protože ruské loďstvo ovládá Kaspické moře, je doprava nutných zásob a posil do Astarábádu velmi snadná. Na východním pobřeží Kaspického moře jsou výchozí místa silnic vedoucích k Aralskému jezeru ovládána ruskými pevnůstkami. Dále na severu a na východě byla linie ruských pevnůstek, která vyznačuje hraniční linii uralských kozáků, posunuta už roku 1847 od řeky Uralu kupředu k řekám Embě a Turgaji, asi 150–200 mil do nitra území kirgizských hord poplatných Rusku, směrem k Aralskému jezeru. Od té doby byly už zřízeny pevnůstky přímo na březích tohoto jezera, po němž, stejně jako po řece Syrdarji, plují nyní ruské parníky. Vyskytly se dokonce pověsti, že ruská vojska obsadila Chivu, ale ty jsou přinejmenším předčasné.

Operační linie, kterou by Rusové museli sledovat při každém vážném útoku na Střední nebo jižní Asii, je už dána přírodou. Pochodu po souši od Kavkazu kolem jihozápadního cípu Kaspického moře by kladly velké přirozené překážky hory na severu Persie a útočící armáda by musela překonat vzdálenost přes 1100 mil, než by dosáhla hlavního cíle, Herátu. Při pochodu od

Orenburgu na Herát by bylo nutno projít nejen pouští, v níž zahynula armáda Perovského při výpravě na Chivu[123], ale i dvěma dalšími právě tak nehostinnými pouštěmi. Orenburg je vzdálen od Herátu vzdušnou čarou 1500 mil, a přitom je Orenburg nejbližší místo, jehož by Rusové, postupující tímto směrem, mohli použít jako operační základny. Kromě toho jsou jak ruská Arménie, tak Orenburg téměř odříznuty od centra ruské moci – Arménie Kavkazem a Orenburg stepmi. Je naprosto vyloučeno soustředit v kterémkoli z těchto míst materiál a mužstvo potřebné k podmanění Střední Asie. Zbývá jediná linie: přes Kaspické moře, s Astrachaní a Baku jako základnami, s Astarábádem na jihovýchodním pobřeží Kaspického moře jako pozorovacím bodem a s pouhými 500 mílemi pochodu na Herát. A tato linie by Rusům poskytla všechny výhody, které si jen mohou přát. Astrachaň je pro Volhu to, co je New Orleans pro Mississippi. Leží u ústí této největší ruské řeky, jejíž horní povodí tvoří vlastně Velkou Rus, střed říše, a má všechny výhody pro přepravu mužstva a zásob, aby se odtud dala zorganizovat velká výprava. Na druhý konec Kaspického moře, k Astarábádu, je možné se dostat za čtyři dny parníkem nebo za osm dní plachetnicí. Samo Kaspické moře je nesporně ruským jezerem, a z Astarábádu, který nyní dal perský šáh Rusům k dispozici, vychází ona jediná silnice, jež vede od západu k Herátu a prochází horami Chorásánu, takže úplně míjí poušť.

Ruská vláda také podle toho jedná. Hlavní kolona, která by v případě dalších komplikací měla operovat proti Herátu, se soustřeďuje v Astarábádu. Pak tu jsou dvě boční kolony, jejichž spolupráce s hlavním vojem je přinejmenším problematická, a proto má každá z nich určen vlastní úkol. Pravá kolona, která se soustřeďuje v Tabrízu, má krýt západní hranice Persie proti jakýmkoli nepřátelským manévrům Turků a popřípadě pochodovat k Hamadánu a Šusteru a krýt tam hlavní město Teherán jak proti Turkům, tak proti anglickým jednotkám, jež by se vylodily v Búšíru v Perském zálivu. Levá kolona se vydává na pochod z Orenburgu a má velmi pravděpodobně dostat posily poslané z Astrachaně na východní pobřeží Kaspického moře; tato kolona bude mít za úkol zabezpečit území kolem Aralského jezera, pochodovat na Chivu,

Bucharu a Samarkand, zajistit si neutralitu nebo podporu těchto států a pokud možno pochodem proti toku Amudarje k Balchu ohrozit bok a týl Angličanů v Kábulu nebo u Herátu. Je nám známo, že všechny tyto kolony jsou už na cestě, že střední kolona je už v Astarábádu a pravá v Tabrízu. O postupu levé kolony se pravděpodobně nějakou dobu nic nedovíme.

Operační základnou Angličanů je území při horním Indu a skladiště mají pravděpodobně v Péšávaru. Odtud už vyslali jednu kolonu na Kábul, který je od Herátu vzdálen vzdušnou čarou 400 mil. V případě opravdové války by však museli obsadit kromě Kábulu také Ghazní a Kandahár, jakož i horské pevnůstky chránící afghánské průsmyky. Přitom sotva narazí na větší obtíže, než jaké měli Rusové při obsazování Astarábádu, neboť naoko podporují Afghánce proti perskému vpádu.

Pochod z Kábulu do Herátu nenarazí na nepřekonatelné obtíže. Nebude zapotřebí vyčleňovat boční kolony, protože žádná z ruských bočních kolon nebude s to se tam přiblížit; a kdyby orenburská kolona vyrazila po několika taženích z Buchary na Balch, pak by si s ní brzy poradila silná záloha v Kábulu. Angličané mají tu výhodu, že jejich operační linie je poměrně krátká, neboť i když Herát leží přesně na půl cestě mezi Kalkatou a Moskvou, je anglická základna na soutoku řek Kábulu a Indu od Herátu vzdálena pouhých 600 mil, kdežto ruská základna v Astrachani 1250 mil. Angličané mají z Kábulu do Herátu o 100 mil blíže než Rusové z Astarábádu a podle toho, co je známo o tamní krajině, postupují lépe obdělávanými a více obydlenými oblastmi a také po lepších silnicích, než jaké asi najdou Rusové v Chorásánu. Z obou armád anglická nepochybně lépe snáší tamní podnebí. Její evropské pluky si budou jistě počínat se stejně neochvějnou houževnatostí jako jejich druzi u Inkermanu a sipáhíjskou pěchotu[124] rozhodně nelze podceňovat. Sir Charles Napier, který viděl sipáhíe v mnoha bitvách, měl o nich nejlepší mínění, a byl to voják a generál každým coulem. Pravidelné indické jezdectvo za mnoho nestojí, zato nepravidelné je výborné a pod velením svých evropských důstojníků rozhodně předčí kozáky.

Je samozřejmě naprosto zbytečné spekulovat dále, jaké budou

vyhlídky v takovéto válce. Nedá se odhadnout, jaké síly bude moci zasadit ta či ona strana. Nelze předvídat všechny okolnosti, které mohou nastat, dojde-li k tak závažným událostem, jaké se nyní rýsují. Jen jedno je jisté: každá strana bude muset překonat obrovské vzdálenosti, a proto armády, které rozhodnou o výsledku boje v klíčovém bodě – u Herátu, budou poměrně malé. Hodně bude též záležet na diplomatických intrikách a podplácení dvorů různých potentátů kolem Herátu. V tomto oboru budou Rusové skoro jistě ve výhodě. Jejich diplomacie je lepší, orientálnější; dovedou rozhazovat peníze, je-li to zapotřebí, a hlavně mají nějakého přítele v nepřátelském táboře. Britská výprava do Perského zálivu je pouhá diverze, která na sebe možná upoutá značnou část perské armády, může však mít jen velmi malý přímý výsledek. I kdyby se počet 5000 mužů, kteří jsou nyní v Búšíru, ztrojnásobil, mohli by nanejvýš dorazit do Šírázu a tam se zastavit. Na to, že by tato výprava měla dokázat víc, se ostatně ani nepomýšlelo. Jestliže vštípí perské vládě představu o zranitelnosti země z moře, pak dosáhne svého cíle. Čekat víc by bylo absurdní. Linie, na níž se musí skutečně rozhodnout o osudu celého Íránu a Turkestánu, vede od Astarábádu k Péšávaru, a rozhodujícím bodem na této linii je Herát.

Napsal B. Engels koncem ledna až začátkem února 1857
Otištěno jako úvodník v „New-York Daily Tribune" čís. 4941 z 19. února 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

NOVÝ ANGLICKÝ ROZPOČET[125]

Londýn 20. února 1857

Rozpočtové drama v parlamentě bylo vážně ohroženo vystoupením sira George Lewise, nynějšího kancléře pokladu. Když se za sira Roberta Peela přednášelo v parlamentě expozé k rozpočtu, byl to jakýsi nábožný obřad, při němž se musela dodržovat s veškerou slavnostností státní etiketa, jemuž dodávaly lesku skvělé výkony řečnické obratnosti a který nikdy nesměl trvat méně než pět hodin. Pan Disraeli napodoboval obřadnost sira Roberta při jednání o národních financích a pan Gladstone ji téměř přeháněl. Ani sir George Lewis si nedovolil porušit tuto tradici. Proto pronesl čtyřhodinovou řeč, v níž nekonečně nudně žvanil, dokud jej náhle nepřerušil výbuch smíchu, neboť ctihodní poslanci se začali hromadně chápat klobouků a prchat ze sněmovny.

„Je velmi smutné," zvolal zasmušilý herec, „že musím pokračovat v projevu před tak prořídlým posluchačstvem; těm, kdo zůstali, však musím vysvětlit, jaké účinky budou mít navrhované změny."

Už v době, kdy byl jedním z mudrců listu „Edinburgh Review"[126], byl sir George Lewis znám spíše svou těžkopádnou argumentací než pádností svých argumentů anebo živostí výkladu. Jeho neúspěch v parlamentě se dá nesporně do značné míry vysvětlit jeho osobními nedostatky. Byly tu ovšem i jiné okolnosti, na něž neměl naprosto žádný vliv a které by byly mohly vyvést z míry i protřelého parlamentního borce. Jak prozradil sir William Clay svým voličům v Hullu, rozhodl se lord Palmerston původně pro zachování válečného zdanění i v době míru, ale hrozivý návrh rezoluce o dani z příjmu, který na zasedání Dolní sněmovny přednesl pan Disraeli a který podporoval pan Gladstone, jej přiměl, aby se dal

ihned na ústup a změnil náhle svou finanční taktiku. Ubohý sir George Lewis proto musel v neobyčejně krátké době změnit všechny navrhované položky, všechny cifry, celý svůj plán, a řeč, kterou si připravil na obranu válečného rozpočtu, musela teď vyznít jako obrana quasi mírového rozpočtu, quid pro quo*, která mohla být zábavná, kdyby nebyla tak úmorná. Ale to není všechno. Rozpočty sira Roberta Peela v době jeho působení ve vládě v letech 1841 až 1846 byly středem mimořádného zájmu, protože tehdy zuřil boj mezi freetradery[127] a ochranáři**, mezi ziskem a rentou, mezi městem a venkovem. Na rozpočet pana Disraeliho se pohlíželo jako na kuriozitu, neboť znamenal něco mezi vzkříšením ochranářství a jeho definitivním odmítnutím; rozpočtu pana Gladstona se připisoval přehnaný význam jako finančnímu uzákonění triumfujícího svobodného obchodu – alespoň na sedm let. Sociální konflikty, které se v těchto rozpočtech odrážely, vyvolávaly o ně kladný zájem, zatímco rozpočet sira George Lewise mohl od samého začátku vyvolat jen zájem záporný, neboť byl společným terčem útoků všech odpůrců vlády.

Rozpočet sira George Lewise, pokud jde o původně plánované příjmy, se dá charakterizovat velmi stručně. Škrtá devítipennyovou přirážku k dani z příjmu, která se vybírala po dobu války; tím se daň snižuje z 1 šilinku 4 pencí z libry příjmů na 7 pencí; v této výši má zůstat v platnosti do roku 1860. Naproti tomu se však má plně zachovat válečná daň z lihovin a část válečné daně z cukru a čaje. A to je všechno.

Daň z příjmů v běžném finančním roce včetně devítipennyové válečné přirážky vynáší příjem víc než 16 miliónů liber št., který se vybírá od různých tříd společnosti asi tímto způsobem:

Seznam A – Nemovitý majetek	8 000 000	liber št.
Seznam B – Farmáři	1 000 000	„ „
Seznam C – Státní papíry	2 000 000	„ „
Seznam D – Obchod a živnosti.....	4 000 000	„ „
Seznam E – Platy a mzdy	1 000 000	„ „
Celkem	16 000 000	liber št.

* – záměna. *(Pozn. red.)*

** V rukopise za slovem „ochranáři" následuje: „mezi průmyslovým kapitalistou a majitelem půdy". *(Pozn. red.)*

Z tohoto přehledu vyplývá, že daň z příjmů zatěžuje výhradně vyšší a střední třídy; opravdu, víc než dvě třetiny plynou z příjmů šlechty a velké buržoazie. Ale vzhledem k ostatním válečným daním, k vysokým cenám potravin a k růstu diskontní sazby, byly daní z příjmu pořádně přiskřípnuty i nižší vrstvy buržoazie, a proto velmi netrpělivě čekají, kdy se této daně zbaví. Jejich nářky by ovšem byly sotva našly odezvu v tisku a zejména ne v Dolní sněmovně, kdyby se do čela tohoto hnutí nepostavily šlechta a velká buržoazie a nechopily se tak dychtivě příležitosti, která jim umožňuje skrýt svůj omezený egoismus pod maskou všeobecné dobročinnosti a zbavit se daně, jejíž břemeno nemohou převalit na bedra mas. Ve Francii se v období république honnête et modérée* podařilo zabránit zavedení daně z příjmů tím, že se označila za propašovaný socialismus; v Anglii se nyní zase pokoušejí zrušit tutéž daň pod záminkou, že mají soucit s utrpením lidu. Sehráli to velmi chytře. Když byl obnoven mír[128], neútočili představitelé maloburžoazie proti dani z příjmů samé, nýbrž jen proti válečné přirážce k ní a proti jejímu nerovnoměrnému rozdělení. Vyšší třídy předstíraly, že sdílejí všeobecnou nespokojenost jen proto, že chtěly skutečný smysl této nespokojenosti překroutit a dosáhnout toho, aby se volání po snížení daně z malých příjmů změnilo ve volání po osvobození velkých příjmů od daní. Nižší buržoazie, která toužila po okamžité úlevě, si v zápalu boje tohoto triku nevšimla a nestarala se o to, za jakých podmínek získává podporu vlivných spojenců. O požadavcích dělnické třídy, která neměla vlastní tiskové orgány ani své zástupce ve volených institucích, nemohlo být ani řeči.

Freetraderská opatření sira Roberta Peela se, jak známo, zakládala na dani z příjmů. Je pochopitelné, že přímé zdanění je finančním výrazem zásad svobodného obchodu. Znamená-li svoboda obchodu vůbec něco, pak znamená zrušení cel, nepřímých daní a všech poplatků, které bezprostředně brzdí výrobu a směnu.

Nemohou-li se daně vybírat ve formě cel a nepřímých daní, pak se musí vybírat přímo z majetku a příjmů. Při určitém úhrnu

* – slušné a umírněné republiky. *(Pozn. red.)*

vybíraných daní znamená snížení jednoho způsobu zdanění nevyhnutelně příslušné zvýšení druhého. Musejí se snižovat a zvyšovat v obráceném poměru. Jestliže si tedy anglická veřejnost přeje, aby byla zrušena větší část přímého zdanění, musí počítat s tím, že budou uvaleny vyšší daně na spotřební zboží a průmyslové suroviny – musí se prostě zříci systému svobodného obchodu. Tak se také nynější vývoj vysvětluje na evropském kontinentě. Jedny belgické noviny píší, že

„na schůzi v Gentu, která jednala o politice svobodného obchodu a ochranářství, se jeden řečník odvolával na opozici proti dani z příjmů, která nedávno vznikla v Anglii, jako na důkaz, že veřejné mínění nyní je pro ochranářství".

Liverpoolští stoupenci finanční reformy vyjádřili rovněž v jednom svém nedávném provolání obavy, aby se Velká Británie nevrátila k zásadám omezování.

„Je těžko uvěřit," píší, „že se může v národě projevit taková zaslepenost, když každý soudný člověk se zdravým rozumem musí vidět, že nynější úsilí směřuje právě k tomu a k ničemu jinému."

Protože svoboda obchodu a tudíž i přímé zdanění jsou ve Velké Británii útočnou zbraní průmyslových kapitalistů proti pozemkové aristokracii, svědčí jejich společné křižácké tažení proti dani z příjmů po ekonomické stránce o témž faktu, který politicky demonstrovalo vytvoření koaliční vlády[129], totiž o tom, že anglická buržoazie je už unavena a touží po kompromisu s oligarchií, aby nemusela dělat ústupky proletariátu.

Když sir George Lewis kapituloval před Ligou proti dani z příjmů, ukázal okamžitě i rub mince. Žádné snížení novinové dávky, žádné zrušení daně z požárního pojištění, žádné snížení cla na víno, naopak, zvýšení dovozních cel na čaj a na cukr. Podle finančního plánu pana Gladstona* se clo na čaj mělo snížit** z 1 šilinku 6 pencí za libru nejprve na 1 šilink 3 pence a pak na 1 šilink a clo na cukr se mělo snížit z jedné libry šterlinků za jeden anglický cent*** nejprve na 15 šilinků a potom na 13 šilinků

* V rukopise za slovem „Gladstona" následuje: „na rok 1853". *(Pozn. red.)*

** V rukopise za slovem „snížit" následuje: „v roce 1857". *(Pozn. red.)*

*** – anglický cent (hundredweight) = 50,8 kg. *(Pozn. čes. red.)*

4 pence*. To se týká pouze rafinovaného cukru. U bílého pískového cukru se mělo snížit ze 17 šilinků 6 pencí postupně na 13 šilinků 2 pence a 11 šilinků 8 pencí; u žlutého cukru z 15 šilinků na 11 šilinků 8 pencí a 10 šilinků 6 pencí; u hnědého cukru z 13 šilinků 9 pencí na 10 šilinků 7 pencí a 9 šilinků 6 pencí; u melasy z 5 šilinků 4 pencí na 3 šilinky 9 pencí. Válka uskutečnění tohoto plánu zdržela, ale podle zákona přijatého roku 1855 má být tento plán uskutečněn postupně v letech 1857 a 1858. Sir George Lewis, který 19. dubna 1855 zvýšil clo na čaj z 1 šilinku 6 pencí na 1 šilink 9 pencí z libry, navrhuje provést snížení tohoto cla během čtyř let tak, žese sníží v roce 1857–1858na 1 šilink 7 pencí, v roce 1858–1859 na 1 šilink 5 pencí a v roce 1859–1860 na 1 šilink 3 pence a nakonec na 1 šilink. Navrhuje, aby se u cla na cukr postupovalo obdobně. Je známo, že poptávka po cukru převyšuje nabídku a že zásoby cukru na světových trzích se zmenšily; například v Londýně je toho času pouze 43 700 tun oproti 73 400 tunám před dvěma roky. Proto ceny cukru samozřejmě stoupají. Pokud jde o čaj, vedlo Palmerstonovo tažení proti Číně k umělému omezení nabídky, a tím i ke zvýšení cen čaje. Nenašli byste jediného ekonoma, který by vám neřekl, že v období nedostatku zboží a stoupání cen by jakékoli snížení cel muselo být náhlé a velmi podstatné, aby z něho měl prospěch nejen dovozce, ale i průměrný spotřebitel. Naproti tomu sir George Lewis tvrdí, že při stoupání cen prospívá snížení cel spotřebiteli tím více, čím je méně citelné. Toto tvrzení si nijak nezadá s jeho podivnou doktrínou, podle níž poštovní poplatky jsou přímá daň a dobrou stránkou zdanění je jeho komplikovanost.

Kompenzovat snížení daně z příjmů zvýšením cla na čaj a cukr, které jsou předmětem denní spotřeby britského lidu, znamená zcela zřejmě snižovat daně boháčů a zvyšovat daně chudých. Tato úvaha by však sotva byla ovlivnila hlasování Dolní sněmovny. Jenže jsou tu ještě obchodníci s čajem, kteří uzavřeli velké smlouvy a dohody, protože, jak sami říkají, se bez výhrad spoléhali na prohlášení sira George Lewise v Dolní sněmovně 19. dubna 1856 – prohlášení, které jim 11. listopadu 1856 opakoval celní úřad –,

* V rukopise za slovem „pence" následuje: „v roce 1858". *(Pozn. red.)*

že „6. dubna 1857 bude clo na čaj sníženo na 1 šilink a 3 pence", a obchodníci s čajem nyní trvají na tom, že chtějí splnit své závazky a vyžadují dodržování rozpočtové morálky. Pan Gladstone je zase rád, že se může pomstít Palmerstonovi, který přímo zrádně vystrnadil peelovce, když jich využil ke svržení nejprve Derbyho vlády, potom vlády Russellovy a konečně i vlády jejich vlastního patriarchy, stařičkého Aberdeena.[130] Navíc ještě musí pan Gladstone jako autor finančního plánu z roku 1853 samozřejmě obhajovat svůj vlastní vzorný rozpočet před neuctivými výpady sira George Lewise. Proto oznámil, že hodlá* navrhnout tuto rezoluci:

„že tato sněmovna nebude souhlasit s žádným zvýšením cel na čaj a cukr, která se vybírají podle zákonů o celních poplatcích z roku 1855".

Zatím jsem se zabýval jen jednou stránkou rozpočtu – příjmy. Věnujme nyní pozornost druhé stránce bilančního listu – navrhovaným výdajům. Jestliže navrhované příjmy jsou charakteristické pro nynější stav oficiální anglické společnosti, pak předpokládané výdaje jsou ještě charakterističtější pro její nynější vládu. Palmerston potřebuje peníze, hodně peněz, a to nejen na upevnění své diktatury, ale také k ukojení svých choutek po bombardování Kantonu, po perských válkách, po neapolských výpravách atd. Navrhuje proto mírový rozpočet, který asi o 8 miliónů liber št. převyšuje nejvyšší výdaje od uzavření míru z roku 1815. Požaduje 65 474 000 liber št., zatímco pan Disraeli se spokojil s 55 613 379 liber št. a pan Gladstone s 56 683 000 liber št. John Bull mohl samozřejmě očekávat, že sny o válečné slávě na východě povedou časem k vysokým daňovým předpisům.

Roční mimořádné zdanění, zavedené v souvislosti s válkou, se nedá odhadnout na více než 3 600 000 liber št., a to 2 000 000 liber št. na pokladniční bony, splatné v květnu 1857; 1 200 000 liber št. na úroky z 26 miliónů liber št. nově založeného dluhu a z 8 miliónů liber št. nezaloženého dluhu a konečně asi 400 000 liber št. na novém umořovacím fondu, který odpovídá novým dluhům. Válečný rozpočet tedy ve skutečnosti neopravňuje ani polovinu

* V rukopise: Proto oznámil ve čtvrtek 19. února, že v pátek, v souvislosti s usnesením sněmovny zasedat jako rozpočtový výbor, hodlá navrhnout tuto rezoluci. *(Pozn. red.)*

těch mimořádných výdajů, které požaduje lord Palmerston. Zato je opravňují jeho předpokládané výdaje na válku. Celkové předpokládané výdaje na armádu a loďstvo nepřesahovaly v letech 1830 až 1840 13 miliónů liber št., ale v Lewisově rozpočtu činí dokonce 20 699 000 liber št. Srovnáme-li je s celkovými předpokládanými vojenskými výdaji za posledních pět let, která předcházela válce, vidíme, že výdaje činily roku 1849 – 15 823 537 liber št., roku 1850 – 15 320 944 liber št., roku 1851 – 15 565 171 liber št., roku 1852 – 15 771 893 liber št. a roku 1853 až 1854 – 17 802 000 liber št., přičemž předpokládané výdaje na rok 1853 až 1854 byly stanoveny s ohledem na blížící se válku.

Sir George Lewis se přidržuje ortodoxní whigovské doktríny, že míza stromu je tu k tomu, aby poskytovala potravu hmyzu, a odvolává se na vzrůst národního bohatství, který se projevuje v údajích o dovozu a vývozu za rok 1856, jako na důvod ke vzrůstu vládních výdajů. I kdyby tento závěr byl správný, předpoklad by přesto zůstal nesprávný. Stačí poukázat na ty tisíce dělníků žijících v bídě, kteří se nyní potulují na londýnských ulicích a obracejí se o pomoc na pracovní domy[131]; nebo na všeobecně známý fakt, který vyplývá z oficiálních výkazů o příjmech, že roku 1856 se v Anglii značně snížila spotřeba čaje, cukru a kávy a zároveň se nepatrně zvýšila spotřeba lihovin; nebo na obchodní oběžníky za uplynulý rok, které, jak přiznává sám pan Wilson, nynější sekretář pokladu, jasně ukazují, že zisky britského obchodu jsou za rok 1856 nepřímo úměrné jeho rozšíření. Zdálo by se, že přirozenou taktikou vůdce opozice by mělo být zaměřit palbu svých hlavních baterií proti těmto přehnaným výdajům. Kdyby to však Disraeli učinil a postavil se přímo proti této aristokratické rozhazovačnosti, riskoval by, že mu jeho vlastní stoupenci vrazí dýku do zad.* Proto se musel uchýlit k velmi rafinovanému manévru** a motivovat svůj návrh rezoluce proti palmerstonovskému rozpočtu ne tím, že tento rozpočet předpokládá na roky 1857 a 1858 přehnané vý-

* V rukopise zní věta začínající „Kdyby to však Disraeli učinil," takto: „Kdyby pan Disraeli vážně vystoupil proti aristokratickým darmošlapům (tax-eaters), riskoval by, že ho napadne zezadu jeho vlastní strana." *(Pozn. red.)*

** V rukopise je místo slov „k velmi rafinovanému manévru": „k velmi ubohé vytáčce". *(Pozn. red.)*

daje, nýbrž tím, že počítá se schodkem v příjmech na roky 1858 až 1859 a 1859–1860.

V každém případě budou rozpravy o rozpočtu v Dolní sněmovně neobyčejně zajímavé nejen proto, že na nich závisí osud nynější vlády a že bude zajímavá podívaná na koalici Disraeli–Gladstone–Russell proti Palmerstonovi, ale také proto, že samy rozpory finanční opozice, která trvá na zrušení daně z příjmů, zakazuje zvyšovat clo na cukr a čaj a přitom si netroufá otevřeně napadnout neúměrné výdaje, to je něco úplně nového v naší praxi.

Napsal K. Marx 20. února 1857
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 4956 z 9. března 1857

Podle textu novin srovnaného s textem rukopisu
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

PARLAMENTNÍ ROZPRAVY O VÁLEČNÝCH AKCÍCH V ČÍNĚ[132]

Londýn 27. února 1857

Jak původně ohlásili, předložili hrabě Derby a pan Cobden rezoluce odsuzující válečné akce v Číně, a to hrabě Derby 24. února v Horní sněmovně a pan Cobden 27. února v Dolní sněmovně. Rozprava v Horní sněmovně skončila téhož dne, kdy byla zahájena rozprava v Dolní sněmovně. Rozprava v Horní sněmovně zasadila Palmerstonově vládě těžkou ránu, neboť jí ponechala poměrně slabou většinu 36 hlasů. Rozprava v Dolní sněmovně může skončit její porážkou. Nechť je však rozprava v Dolní sněmovně sebezajímavější, všechny argumenty pro a proti byly předneseny v Horní sněmovně a mistrné projevy lordů Derbyho a Lyndhursta vzaly vítr z plachet výmluvnosti pana Cobdena, sira E. Bulwera, lorda Johna Russella a tutti quanti*.

Jediná právnická autorita mezi členy vlády, lord kancléř**, poznamenal, že „neměla-li Anglie oprávněný důvod k zákroku proti ‚Arrow', byl celý postup od začátku do konce nesprávný". Derby a Lyndhurst dokázali naprosto nepochybně, že Anglie neměla k zákroku proti lodi vůbec žádný důvod. Jejich argumentace se tak podobá argumentaci listu „Tribune"*** z doby, kdy byly uveřejněny první anglické zprávy, že se tu mohu omezit na podání velmi stručného výtahu.

Z čeho se viní čínská vláda, aby se ospravedlnil kantonský masakr[133]? Z porušení článku 9 dodatkové smlouvy z roku 1843. Tento článek stanoví, že dopustí-li se Číňan přestupku v kolonii

* – všech takových. *(Pozn. red.)*
** – tj. Cranworth. *(Pozn. red.)*
*** Viz tento svazek, str. 132–137. *(Pozn. red.)*

Hongkongu nebo na palubě britské válečné lodi či na palubě britské obchodní lodi, nesmějí ho zatknout samy čínské úřady, nýbrž mají si ho vyžádat od britského konzula a ten ho tamějším úřadům vydá. Čínští piráti byli zatčeni na řece Kantonu na palubě lorchy „Arrow" čínskými úředníky bez intervence britského konzula. Vyvstává tedy otázka, zda byla „Arrow" vůbec britskou lodí. Jak uvádí lord Derby, byla to

„loď, kterou postavili Číňané, uchvátili Číňané, prodali Číňané, koupili Číňané a vybavili čínskou posádkou a byla čínským majetkem".

Jak se tedy tato čínská lorcha přeměnila v britskou obchodní loď? Tím, že byl pro ni v Hongkongu zakoupen britský lodní certifikát čili plavební licence. Pravoplatnost tohoto osvědčení se opírá o nařízení místních hongkongských úřadů z března 1855. Toto nařízení však nejen porušovalo platnou smlouvu mezi Anglií a Čínou, nýbrž anulovalo i anglické zákony. Bylo proto neplatné. Jakési zdání pravoplatnosti podle anglických zákonů mohlo čerpat pouze ze zákona o obchodní námořní dopravě, který byl přijat teprve dva měsíce po vydání této vyhlášky. Nařízení nebylo ostatně ani v souladu s ustanoveními tohoto zákona. Nařízení, podle něhož lorcha „Arrow" dostala certifikát, bylo tedy pouhý cár papíru. Ale dokonce i podle tohoto bezcenného papíru ztratila „Arrow" nárok na ochranu tím, že porušila předepsaná ustanovení a že jí vypršela platnost licence. To uznává sám sir J. Bowring.* Na to se ale tvrdí, že ať už „Arrow" byla britskou lodí nebo nebyla, měla v každém případě vztyčenou britskou vlajku a tato vlajka byla potupena. Za prvé,** jestliže vlajka vztyčena byla, byla vztyčena protiprávně. Byla však vůbec vztyčena? V tomto bodě se anglická a čínská prohlášení rozcházejí. Čínská prohlášení však byla potvrzena přísežnými výpověďmi kapitána a posádky portugalské lorchy čís. 83, které předložili konzulové. „Friend of China"[134] se odvolává na tyto výpovědi a v čísle z 13. listopadu píše, že

* V rukopise za slovy „sám sir J. Bowring" následuje: „který napsal konzulovi Parkesovi, že ‚Arrow' neměla právní nárok na britskou ochranu". *(Pozn. red.)*

** V rukopise je místo slova „za prvé": „Ale za prvé, ‚Arrow' neměla právo vztyčovat britskou vlajku, jak uznal sám sir John Bowring ve svém dopise konzulovi Parkesovi, datovaném 11. října v Hongkongu. Tudíž..." *(Pozn. red.)*

„v Kantonu je nyní všeobecně známo, že na palubě lorchy po šest dní před jejím uchvácením britská vlajka nevlála". Spolu s právním důvodem padá tedy i důvod k ochraně cti.*

Lord Derby se ve svém projevu velmi taktně zdržel obvyklého vtipkování a tak jeho argumentace nabyla přísně právnické povahy. Aniž se však o to musel sebeméně snažit, byl celý jeho projev prodchnut hlubokou ironií. Hrabě Derby, vůdce anglické rodové aristokracie, vystupuje proti bývalému lékaři, nyní siru Johnu Bowringovi, oblíbenému žáku Benthamovu; vystupuje na obranu humanity proti muži, který si zvolil humánní povolání; hájí skutečné zájmy národů proti důslednému utilitaristovi, jenž trvá na puntičkářském dodržování diplomatické etikety; odvolává se na „vox populi vox dei"** proti vyznavači teze o co největším užitku pro co největší počet lidí;[135] potomek dobyvatelů hlásá mír tam, kde člen Mírové společnosti[136] hlásá střelbu kalenými koulemi; Derby pranýřuje činy britského námořnictva jako „hanebný postup" a „nekalé akce", zatímco jakýsi Bowring námořnictvu blahopřeje k jeho zbabělým ukrutnostem, které nenarazily vůbec na odpor, ke „skvělým vítězstvím, bezpříkladné chrabrosti a nádhernému sepětí vojenského umění s hrdinstvím". Tyto kontrasty působily tím sarkastičtěji, čím méně si jich lord Derby zdál být vědom. Na jeho straně byla velká ironie dějin, která neprýští z vtipnosti jednotlivců, nýbrž z humornosti situací. Celá anglická parlamentní historie snad nepoznala takové intelektuální vítězství aristokrata nad povýšencem.

Lord Derby úvodem poznamenal, že „se bude muset spoléhat na prohlášení a dokumenty, které pocházejí výlučně právě z oněch míst, jimž hodlá vytknout jejich chování", že však je ochoten „opřít své vývody o tyto dokumenty". Vyskytly se však oprávněné připomínky, že tyto dokumenty, jak je vláda předložila veřejnosti, by byly vládě umožnily svalit všechnu odpovědnost na své podřízené. To natolik odpovídá skutečnosti, že útoky odpůrců vlády v parlamentě byly namířeny výhradně proti Bowringovi a spol. a sama vláda by se pod ně byla mohla podepsat, aniž by

* Zde končí dochovaná část rukopisu. *(Pozn. red.)*

** — „hlas lidu — hlas boží". *(Pozn. red.)*

to bylo sebeméně ohrozilo její postavení. Cituji Jeho lordstvo:

„Nechtěl bych říci nic neuctivého o dr. Bowringovi. Možná, že je to velmi schopný muž, ale zdá se mi, že pokud jde o ten jeho vstup do Kantonu, posedla ho úplná mánie.“ (Souhlasné výkřiky, smích.) „Jsem přesvědčen, že se mu i zdá o tom, jak vstupuje do Kantonu; jsem přesvědčen, že je to první myšlenka, s kterou ráno vstává, a poslední, s kterou večer uléhá, myslí na to i uprostřed noci, když je náhodou vzhůru.“ (Smích.) „Jsem přesvědčen, že by mu žádná oběť nebyla příliš velká, že by oželel jakékoli přerušení obchodu, že by nelitoval žádného krveprolití, jen kdyby to bylo vyváženo nesmírnou výhodou, jakou by přineslo oficiální přijetí sira J. Bowringa v kantonském ja-menu*. (Smích.)“

Dále promluvil lord Lyndhurst:

„Sir J. Bowring, který je význačný lidumil a navíc diplomat“ (smích), „sám připouští, že lodní certifikát je neplatný a že lorcha neměla právo vztyčovat britskou vlajku. Všimněte si prosím, co o tom říká: ‚Loď nepožívala ochrany, ale Číňané o tom nevědí, tak jen o tom před nimi proboha ani muk.‘ A na tom trval, což v podstatě znamenalo: My víme, že Číňané se neprovinili porušením smlouvy, ale neřekneme jim to; budeme trvat na tom, aby nám poskytli satisfakci a aby nám určitou formou navrátili námořníky, které zatkli. Jestliže námořníci nebudou takovýmto způsobem navráceni, jak to napravíme? Jednoduše jim zabavíme džunku — válečnou džunku. A nebude-li to stačit, zabavíme jich víc, dokud Číňany nedonutíme kapitulovat, třebaže víme, že právo je na jejich straně a že spravedlnost není na naší straně.“ (Projevy souhlasu.) „Vyskytlo se kdy hanebnější, ostudnější jednání, při němž se použilo — nechci říci podvodnějšího, ale v naší zemi se to rovná podvodu — prolhanějšího tvrzení; a použil ho veřejný činitel ve službách britské vlády?“ (Rozruch v sále.) „Je velmi podivné, že se sir J. Bowring mohl domnívat, že má právo vyhlásit válku. Chápal bych, že muž v takovém postavení musí mít v nutném případě pravomoc provádět obranné operace, ale provádět útočné operace s takovým odůvodněním — s takovou záminkou — to je počínání nanejvýš neobvyklé, jehož obdobu bychom stěží našli v celých světových dějinách. Z dokumentů, které nám byly předloženy, zcela jasně vyplývá, že od první chvíle, kdy byla siru J. Bowringovi svěřena funkce, kterou nyní zastává, celá jeho ctižádost se soustředila na to, aby uskutečnil to, co se jeho předchůdci vůbec nepodařilo — totiž vstoupit do bran Kantonu. Vedla ho jen a jen snaha dosáhnout tohoto cíle — získat povolení k vstupu do bran Kantonu — a zapletl naši zem bez jakéhokoli nutného důvodu do války; a jaký je výsledek? Ve městě Kantonu byl nyní zabaven majetek britských občanů v hodnotě plných 1 500 000 dolarů a kromě toho naše faktorie do základů vyhořely, a to všechno jen kvůli zlovolné politice jednoho z nejzlovolnějších mužů.

* — úřední rezidenci. *(Pozn. red.)*

„...ale člověk, hle,
ten hrdý člověk v krátkotrvalou
svou oděn moc a nejvýš nevědom
jsa toho, o čem nejjistější ví
— své sklenné křehkosti —, jak hněvný op
se před velebou nebes pitvoří
tak bláznovsky, že pláčou andělé.‘*“

A konečně lord Grey:

„Jestliže Vaše lordstva nahlédnou do dokumentů, shledají, že guvernér Jie byl ochoten setkat se se sirem J. Bowringem, který ho požádal o rozhovor, že však určil k tomu účelu dům obchodníka Wu Chao-kuana za městem. Siru J. Bowringovi však nedovolovala jeho důstojnost, aby šel kamkoli jinam než do guvernérovy úřední rezidence. Bude-li rezoluce přijata a nepřinese-li jinak nic, očekávám od ní alespoň ten pozitivní výsledek, že sir J. Bowring bude okamžitě odvolán.“

Podobně se siru J. Bowringovi vedlo i v Dolní sněmovně a pan Cobden dokonce zahájil svou řeč tím, že slavnostně zavrhl „muže, jenž byl dvacet let mým přítelem“.

Doslovné výňatky z projevů lordů Derbyho, Lyndhursta a Greye dokazují, že vládě lorda Palmerstona stačilo k odražení útoků, aby nechala padnout sira J. Bowringa, místo aby se ztotožňovala s tímto „význačným lidumilem“. Že se z toho tak snadno dostala, to neplynulo ani ze shovívavosti, ani z taktiky jejích protivníků, nýbrž výhradně z dokumentů předložených parlamentu; jasně to ukáže i velmi zběžný pohled na dokumenty samy i rozprava, která na tyto dokumenty navazovala.

Může snad zůstat stín pochybností o tom, že sir J. Bowring byl posedlý „manií“ dostat se do Kantonu? Což není dokázáno, že tento člověk, jak tvrdí londýnské „Times“, „jednal zcela o vlastní újmě, neporadil se se svými nadřízenými doma a neřídil se jejich politickou linií“? Proč si tedy asi lord Palmerston ve chvíli, kdy jeho vláda je vratká, kdy naráží na všemožné obtíže – finanční obtíže, obtíže s perskou válkou, obtíže s tajnými smlouvami, obtíže s volební reformou[137], obtíže s koalicí – kdy si je vědom, že oči celé sněmovny se „na něho upírají s větší vážností, avšak s menším obdivem než kdy dosud“, proč si tedy asi vybral právě tuto chvíli,

* Shakespeare, „Veta za vetu“, 2. jednání, 2. scéna. *(Pozn. red.)*

aby prokázal poprvé za svého veřejného života neochvějnou věrnost jinému muži, a ještě k tomu svému podřízenému, jestliže tím riskoval nejen další zhoršení svého vlastního postavení, nýbrž i úplný pád? Proč stupňuje svou novou vášeň do té míry, že chce jako obětní beránek snímat hříchy jakéhosi dr. Bowringa? Samozřejmě, že nikdo se zdravým rozumem si nemyslí, že by urozený vikomt byl schopen takového romantického poblouznění. Politická linie, kterou při těchto čínských komplikacích sledoval, poskytuje pádné důkazy, že dokumenty, které předložil parlamentu, byly neúplné. Kromě uveřejněných dokumentů existují nepochybně tajné dokumenty a tajné instrukce, které by do značné míry vysvětlily, že byl-li dr. Bowring posedlý „mánií" vstoupit do bran Kantonu, stál za ním chladně uvažující vládce Whitehallu*, povzbuzoval jeho mánii a rozdmýchal ji pro své vlastní záměry ze skrytého zanícení ve zhoubný požár.

Napsal K. Marx 27. února 1857
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 4962 z 16. března 1857

Podle textu novin srovnaného s textem části rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* — tj. Palmerston. *(Pozn. red.)*

K. MARX

PORÁŽKA PALMERSTONOVY VLÁDY

Londýn 6. března 1857

Debaty o konfliktu s Čínou, které ve sněmovně zuřily po čtyři večery, se utišily, když Dolní sněmovna odhlasovala votum nedůvěry Palmerstonově vládě. Palmerston na to odpovídá tím, že „za trest rozpouští parlament". Trestá členy Dolní sněmovny tak, že je posílá domů.

Poslední večer debat zavládlo neobyčejné vzrušení nejen uvnitř sněmovny, ale zmocnilo se i mas, které se shromáždily v přilehlých ulicích; vyvolaly je nejen vážné zájmy, které byly v sázce, ale především charakter strany, která byla souzena. Palmerstonův způsob vlády nebyl obvyklý způsob vlády; byla to diktatura. Po zahájení války s Ruskem se parlament téměř vzdal svých ústavních funkcí, a ani po uzavření míru se neodvážil usilovat o jejich obnovení. Postupně a téměř nepostižitelně upadal, až se dostal do postavení jakéhosi Corps législatif*, který se od pravé bonapartovské instituce lišil jen předstíráním neexistujících skutečností a nabubřelými nároky. Už to, že byla vytvořena koaliční vláda, ukázalo, že staré strany, jejichž vzájemné třenice udržují v chodu parlamentní mašinérii, přestaly prakticky existovat. Tuto nemohoucnost stran, která se nejprve projevila vytvořením koaličního kabinetu, pomohla válka ztělesnit ve všemohoucnosti jediného člověka, jenž po celé půlstoletí politické činnosti nikdy nepatřil k žádné straně, ale vždycky využíval všech. Kdyby do toho nebyla přišla válka s Ruskem, byl by tento úpadek starých oficiálních stran vedl ke změnám. Parlament by byl znovu ožil, kdyby byl

* — Zákonodárný sbor. *(Pozn. red.)*

dostal příliv nové krve, kdyby se poskytla politická práva alespoň malé části těch lidových mas, které dosud nemají ani volební právo, ani své zástupce v parlamentě. Válka tento přirozený proces přerušila. Zabránila, aby zmírnění starých parlamentních rozporů přineslo prospěch masám, a způsobila, že z toho měl prospěch výhradně jediný člověk. Místo politické emancipace britského lidu jsme se dočkali Palmerstonovy diktatury. Válka byla tou mohutnou silou, která byla s to přivodit tento výsledek, a válka byla také jediným prostředkem, který jej mohl upevnit. Válka se proto stala nejdůležitějším předpokladem Palmerstonovy diktatury. Válka s Ruskem byla mezi britským lidem populárnější než pařížský mír. Proč tedy britský Achilles, pod jehož záštitou došlo k ostudě u Redanu i k vydání Karsu,[138] této příležitosti nevyužil? Zřejmě proto, že to nebylo v jeho moci. Proto uzavřel pařížskou smlouvu, po níž následovala jeho nedorozumění se Spojenými státy, jeho neapolská expedice, jeho předstírané spory s Bonapartem, jeho vpád do Persie i jeho čínský masakr.[139]

V souvislosti s touto poslední událostí odhlasovala Dolní sněmovna projev nedůvěry vládě, a tím vzala Palmerstonovi prostředky moci, kterou na sebe strhl. Toto hlasování tedy nebylo prosté parlamentní hlasování, byla to vzpoura – násilný pokus vrátit parlamentu jeho ústavní funkce. Takový pocit převládal v parlamentu, bez ohledu na rozmanitost pohnutek, které vedly jednotlivé frakce této nesourodé většiny, jež se skládala z derbyovců, peelovců, manchesteriánů, russellovců a takzvaných nezávislých – všichni upřímně prohlašovali, že je při hlasování nesjednocovalo nějaké nízké protivládní spiknutí. Ale právě to bylo těžištěm Palmerstonovy obhajoby. Vratkost svého stanoviska zakrýval pomocí argumentum ad misericordiam* a předstíral, že se stal obětí bezzásadového spiknutí. Nikdo nemohl trefněji zamítnout tuto obhajobu, obvyklou u obžalovaných před soudem v Old Bailey[140], než Disraeli.

„Ministerský předseda," řekl Disraeli, „je zřejmě jediný člověk na světě, který nesnáší koalice. A přitom je prototypem politických koalicí, jež se nehlásí k žádným zásadám. Pohleďte jen, jak je sestavena jeho vláda. Není tomu ani

* – výzvy k milosrdenství. *(Pozn. red.)*

rok, co všichni členové jeho kabinetu podporovali zde ve sněmovně určitý návrh zákona, předložený, nemýlím-li se, jedním z jejich bývalých kolegů. Jeden z členů vlády však proti tomuto návrhu vystoupil v druhé sněmovně, a na omluvu své zjevné nedůslednosti směle prohlásil, že když nastupoval svůj úřad, nežádal od něho ministerský předseda, aby se mu v čemkoli zavázal nějakým slibem." (Smích.) „Přesto však urozeného lorda znepokojuje a děsí bezzásadová koalice, jež se nyní vytvořila! Urozený lord nesnáší koalice! Urozený lord dosud spolupracoval pouze s těmi, mezi nimiž se narodil a byl jako politik vychován." (Potlesk a smích.) „Tento Herkules" (Disraeli ukazuje na lorda Palmerstona) „ležel jako nemluvně ve whigovské kolébce, a jak důsledný pak byl jeho politický život!" (Další smích.) „Urozený lord se ohlíží na uplynulé půlstoletí, v němž hlásal téměř všechny zásady a spojil se s téměř každou stranou, a dnes večer pozvedá varovný hlas proti koalicím, neboť se bojí, že většina Dolní sněmovny, v jejíchž řadách jsou někteří nejvýznamnější členové parlamentu – bývalí kolegové urozeného lorda – třeba vysloví nesouhlas s politikou vůči Číně, která začala násilnostmi a povede ke katastrofě, bude-li se v ní pokračovat. Takové je, vážený pane předsedo, stanovisko urozeného lorda. A jakou obhajobu této politiky jsme slyšeli od urozeného lorda? Uvedl zde snad jen jedinou zásadu, na níž by se měly zakládat naše vztahy k Číně? Formuloval snad jediné politické pravidlo, jímž bychom se měli řídit v této hodině nebezpečí a zmatku? Naopak, snažil se slabiny a vratkost svého stanoviska zakrýt tvrzením – slyšte jen! – že se stal obětí spiknutí. Nepokusil se hájit své jednání mužně, jak by se slušelo na státníka. Opakoval jen malicherné poznámky z průběhu rozpravy, které, jak se domnívám, byly opravdu už vyčerpány a nejsou už na místě, a pak z ničeho nic prohlásil, že to všechno je spiknutí! Urozený lord byl zvyklý opírat se o většinu, kterou získával, aniž se hlásil k nějaké zásadě, a která opravdu bývala výsledkem náhodných okolností a vznikla ve skutečnosti jen proto, že když urozený lord seděl na této lavici, nemusel vyjadřovat své mínění k žádné otázce ať zahraniční nebo vnitřní politiky, jež by se mohla dotknout citů této země nebo ovlivnit mínění tohoto národa; teď však bude urozený lord konečně nucen pochopit, že nadešel čas, kdy se musí držet – chce-li být státníkem – určité politické linie; a že také není na místě, aby si před národem stěžoval, že je obětí spiknutí, ve chvíli, kdy byly odhaleny přehmaty jeho vlády a kdy všichni, kdo obvykle ovlivňují mínění parlamentu, tyto přehmaty jednomyslně odsuzují."

Byl by však omyl domnívat se, že tyto debaty byly zajímavé, protože se zabývaly tak vzrušujícími a zajímavými náměty. Debatovalo se večer co večer, k hlasování však stále nedocházelo. Hlasy gladiátorů zanikaly při bitvě většinou v šumu a vřavě soukromých rozhovorů. Večer co večer ubíjeli přívrženci vlády řečněním čas, aby získali dalších čtyřiadvacet hodin na intriky a tajné machi-

nace. První večer pronesl chytrý projev pan Cobden. Totéž učinili Bulwer a lord John Russell; ale vrchní státní návladní* měl jistě pravdu, když jim řekl, že „nemůže ani na okamžik srovnávat jejich úvahy a argumenty v této záležitosti s argumenty, které už byly předneseny na jiném místě". Druhý večer byl plně věnován závažným odborným obhajobám právních zástupců obou stran, generálního prokurátora pro Skotsko**, pana Whitesida a vrchního státního návladního. Sir James Graham se sice snažil debatu oživit, ale nepodařilo se mu to. Když tento muž, fakticky odpovědný za zavraždění bratří Bandierů[141], teď svatouškovsky zvolal, že „si myje ruce, pokud jde o nevinně prolitou krev", odpověděl mu na jeho patos tlumený, ironický smích. Třetí večer byl ještě nudnější. Vystoupil sir F. Thesiger, vrchní státní návladní in spe***, a odpověděl vrchnímu státnímu návladnímu in re†, a také sergeant†† Shee, který se snažil odpovědět siru F. Thesigerovi. Potom si zařečnil se selskou rozvláčností sir John Pakington. Pak vystoupil generál Williams z Karsu, jemuž sněmovna tiše naslouchala jen několik minut, a po těchto několika minutách, jako by se umluvila, mu přestala věnovat pozornost, neboť pochopila, že není takový, za jakého ho považovala. A konečně vystoupil sir Sidney Herbert. Tento elegantní odchovanec peelovské státnické školy pronesl řeč vskutku pádnou, vtipnou, plnou antitezí, která sice neobsahovala nové vlastní argumenty, ale zato se vysmívala argumentům přívrženců vlády. Teprve poslední večer dosáhla debata úrovně přiměřené Dolní sněmovně. Roebuck, Gladstone, Palmerston a Disraeli byli každý svým způsobem skutečně velkolepí.

Nejtěžší bylo odvrátit debatu od podstrčeného tématu – sira Johna Bowringa – a vrátit ji k záležitosti lorda Palmerstona, ukázat, že je osobně odpovědný za „vraždění neviňátek". To se nakonec přece jen podařilo. Protože blížící se všeobecné volby v Anglii se budou točit hlavně okolo této otázky, bude jistě na místě, shrneme-li co nejstručněji výsledky diskuse. Den po porážce vlády a den

* – tj. Bethell. *(Pozn. red.)*
** – tj. Moncreiffa. *(Pozn. red.)*
*** – budoucí. *(Pozn. red.)*
† – nynějšímu. *(Pozn. red.)*
†† – vysoký právní úředník. *(Pozn. red.)*

předtím, než oznámila, že rozpouští Dolní sněmovnu, dovolily si londýnské „Times" tvrdit toto:

„Národu nebude jasné, na jakou vlastně otázku je třeba dát odpověď. Připravila se snad vláda lorda Palmerstona o důvěru národa kvůli řadě akcí, které se udály na druhém konci světa šest týdnů před tím, než jsme se zde o nich vůbec dozvěděli, a které ještě ke všemu měli na svědomí úředníci jmenovaní dřívější vládou? Ministři se o těchto událostech dozvěděli teprve o vánocích, a do té doby o nich nevěděli nic jako všichni ostatní. Opravdu, kdyby se to všechno bylo odehrálo na Měsíci nebo kdyby to bylo vyprávění z „Pohádek tisíce a jedné noci", nemohla by s tím mít nynější vláda méně společného... Má snad být vláda lorda Palmerstona odsouzena a svržena pro něco, co nikdy neudělala a ani nemohla udělat, pro něco, o čem se dozvěděla teprve, když se o tom dozvěděli všichni ostatní, pro něco, co napáchali lidé, které ona nejmenovala a s nimiž dosud ani nemohla být ve spojení?"

Na tento nestydatý výpad listu, který neustále ospravedlňoval kantonský masakr jako nejúspěšnější tah Palmerstonovy diplomacie, můžeme odpovědět několika fakty, jež byly s obtížemi vytaženy na světlo za dlouhých debat a které Palmerston a jeho podřízení nikdy nevyvrátili. Roku 1847, kdy lord Palmerston stál v čele ministerstva zahraničních věcí, obsahovala jeho první depeše týkající se vpuštění britských hongkongských úředníků do Kantonu samé výhrůžky. Palmerstonův zápal však zchladil jeho kolega, tehdejší ministr pro kolonie hrabě Grey, jenž zaslal důstojníkům velícím námořním silám nejen v Hongkongu, ale i na Cejlonu kategorický příkaz za žádných okolností nedopustit, aby došlo k útočným akcím proti Číňanům bez výslovného svolení z Anglie. Přesto však poslal lord Palmerston 18. srpna 1849, těsně před svým odchodem z Russellovy vlády, britskému zmocněnci v Hongkongu tuto depeši:

„Nechť se vysocí úředníci v Kantonu a pekingská vláda nemýlí... Trpělivost, kterou britská vláda dosud projevovala, nevyplývá z pocitu slabosti, nýbrž z vědomí převahy sil... Britská vláda dobře ví, že vyžádá-li si to situace, *mohly by britské ozbrojené síly zničit město Kanton a nenechat tam kámen na kameni*, a tak exemplárně potrestat obyvatelstvo tohoto města."

Bombardování Kantonu, k němuž došlo v roce 1856, kdy byl lord Palmerston ministerským předsedou, bylo tedy ohlášeno roku 1849 v posledním přípisu, který do Hongkongu poslal lord Palmerston jako ministr zahraničních věcí v Russellově vládě. V období

mezi tím odmítaly všechny vlády zmírnit v čemkoli zákaz, jímž se britským představitelům v Hongkongu zakazovalo vymáhat si vpuštění do Kantonu. Postupoval tak hrabě Granville v Russellově vládě, hrabě Malmesbury v Derbyho vládě a vévoda z Newcastlu v Aberdeenově vládě. Až konečně byl roku 1852 jmenován zmocněncem dr. Bowring, který byl dosud konzulem v Hongkongu. Jak tvrdí pan Gladstone, jmenoval ho Palmerstonův nástroj, lord Clarendon, a to bez vědomí a bez souhlasu Aberdeenova kabinetu. Když vznesl Bowring poprvé otázku, o níž se nyní jedná, sdělil mu Clarendon v depeši datované 5. července 1854, že má pravdu, ale že má vyčkat, až bude mít pro své cíle k dispozici válečné námořní síly. Anglie tehdy válčila s Ruskem. Právě když došlo k incidentu s „Arrow", dozvěděl se Bowring, že byl uzavřen mír, a skutečně mu byly poslány námořní síly. Pak se našla záminka ke sporu s guvernérem Jiem. 10. ledna, když Clarendon dostal zprávu o všem, co se stalo, informoval Bowringa, že „vláda Jejího Veličenstva plně schvaluje kroky podniknuté sirem M. Seymourem a Vámi". S tímto schválením, vyjádřeným jen několika slovy, nepřišly žádné další instrukce. Naopak, pan Hammond v dopise sekretáři admirality vyslovil z pověření lorda Clarendona admirálu Seymourovi obdiv vlády k „*umírněnosti*, s níž jednal, a k ohleduplnosti, kterou projevil vůči životům a majetkům Číňanů".

Nelze proto pochybovat, že masakr v Číně plánoval lord Palmerston sám. Pod jakým praporem by nyní rád shromáždil na své straně voliče Spojeného království, to je otázka, jíž bych se chtěl zabývat, když dovolíte, v jiném článku, neboť dnešní článek už překročil vymezený rozsah.

Napsal K. Marx 6. března 1857
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 4970 z 25. března 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

BLÍŽÍCÍ SE VOLBY V ANGLII[142]

Londýn 13. března 1857

„A stůjte mezi dvěma duchovními,
neb na té notě zbožný výklad svůj si založím."*

Palmerston se neřídí tak docela radou, kterou dal Buckingham Richardovi III. Stojí mezi duchovním na jedné straně a pašerákem opia na druhé straně. Zatímco biskupové nízké církve[143], které tento zkušený podvodník dovolil jmenovat svému příbuznému hraběti Shaftesburymu, se zaručují za jeho „poctivost", zaručují se pašeráci opia, obchodníci prodávající „své době na zub medosladký jed"**, za jeho věrné služby zboží, jež „ze stěžejí vyvrací ten svět".*** Skot Burke byl hrdý na londýnské „zloděje mrtvol"[144] a Palmerston je stejně hrdý na liverpoolské „traviče". Tito pánové úlisných tváří jsou důstojnými představiteli města, jehož velikost pochází z dob obchodu s otroky. Liverpool se sice neproslavil básnickými výtvory, ale může si alespoň přičítat k dobru tu originální zásluhu, že obohatil poezii o ódy na obchod s otroky. Jako Pindaros začal svůj hymnus na olympijské vítěze proslaveným veršem „Voda je nade vše vzácná věc" (ἄριστον μέν ὕδωρ)†, tak by mohl moderní liverpoolský Pindaros klidně začít svůj hymnus na žvanily z Downing Street[145] veršem ještě vtipnějším: „Opium je nade vše vzácná věc."

Ruku v ruce s pobožnými biskupy a bezbožnými pašeráky opia

* William Shakespeare, Král Richard III., 3. jednání, 7. scéna. *(Pozn. red.)*
** William Shakespeare, Král Jan, 1. jednání, 1. scéna. *(Pozn. red.)*
*** Tamtéž, 2. jednání, 1. scéna. *(Pozn. red.)*
† Z „První olympijské ódy" Pindarovy. *(Pozn. red.)*

jdou velkoobchodníci s čajem, kteří se většinou přímo či nepřímo podílejí na obchodu s opiem, a mají proto zájem na zrušení existujících smluv s Čínou. Vedou je k tomu také jejich vlastní pohnutky. Minulý rok se pustili do obrovských spekulací s čajem, a potrvají-li vojenské akce i nadále, zvýší se hodnota jejich zásob čaje a umožní jim, aby odložili proplacení velikých částek, které dluží svým věřitelům v Kantonu. Válka jim tedy poskytne příležitost, aby současně ošidili své britské odběratele i své čínské dodavatele a uskutečnili tak svou představu o „národní slávě" a „obchodních zájmech". Britští továrníci se zpravidla poučkami tohoto liverpoolského katechismu neřídí, a to podle téže vznešené zásady, která staví muže z Manchesteru proti gentlemanovi z Liverpoolu, protože jeden volá po nízkých cenách bavlny a druhý po vysokých. Za první anglo-čínské války, která trvala od roku 1839 do roku 1842, se britští továrníci oddávali klamné naději, že ohromně rozšíří vývoz. Měli už přesně změřeno, do kolika yardů bavlněných látek obléknou obyvatele Nebeské říše. Jenže zkušenost je vyburcovala ze sna, do něhož je ukolébali palmerstonovští politikové. V letech 1854—1857 nepřekračoval vývoz britských výrobků do Číny ročně v průměru částku 1 250 000 liber št., tedy částku, jíž se často dosahovalo i v letech před první válkou proti Číně.

„Ve skutečnosti," pravil v Dolní sněmovně pan Cobden, mluvčí britských továrníků, „od roku 1842 jsme my" (Spojené království) „vůbec nezvýšili svůj vývoz do Číny, alespoň pokud jde o naše tovární výrobky. Zvýšili jsme jen svou spotřebu čaje — a to je všechno."

A proto jsou angličtí továrníci s to posuzovat otázky politiky vůči Číně z širšího hlediska než angličtí biskupové, pašeráci opia a obchodníci s čajem. Nepočítáme-li darmošlapy a kariéristy, kteří se věší na paty každé vládě, a hloupé kavárenské patrioty, kteří věří, že pod Pamovou* ochranou se „národ vzchopí", pak jsme prakticky vypočítali všechny Palmerstonovy bona fide** přívržence. Nesmíme však zapomenout na londýnské „Times" a na časopis „Punch",

* — tj. Palmerstonovou. *(Pozn. red.)*
** — skutečné. *(Pozn. red.)*

Velikého Koftu[146] a šaška britského tisku; oba totiž víží k současné vládě zlatá i oficiální pouta, a proto s umělým nadšením vychvalují hrdinu kantonského masakru. Hlasování Dolní sněmovny by se vlastně mělo považovat nejen za vzpouru proti Palmerstonovi, ale současně i za vzpouru proti „Timesům". Blížící se volby musí tedy rozhodnout nejen o tom, zda Palmerston na sebe strhne všechnu moc ve státě, ale také o tom, zda budou „Times" mít monopol na vytváření veřejného mínění.

Jaké zásady Palmerston pravděpodobně vyhlásí ve všeobecných volbách, aby získal hlasy? Rozšíření obchodu s Čínou? Ale vždyť zničil právě ten přístav, na němž tento obchod závisel. Přenesl tento obchod na kratší či delší dobu z moře na pevninu, z pěti přístavů na Sibiř, z Anglie do Ruska. Ve Spojeném království zvýšil clo na čaj – největší překážku pro rozšíření obchodu s Čínou. Nebo to snad bude heslo bezpečnosti britských obchodních dobrodruhů? Jenže Modrá kniha nazvaná „Korespondence týkající se urážek v Číně"[147], kterou předložila Dolní sněmovně sama vláda, dokazuje, že v uplynulých sedmi letech došlo pouze k šesti případům urážky; ve dvou případech zavinili konflikt Angličané a ve zbývajících čtyřech učinily čínské úřady všechno, aby potrestaly viníky a daly britským úřadům zadostiučinění. Jestliže tedy hrozí dnes majetku a životům britských obchodníků v Hongkongu, Singapuru a jinde nebezpečí, zavinil toto nebezpečí sám Palmerston. Ale co čest britské vlajky! Palmerston ji prodával po 50 librách šterlinků hongkongským pašerákům a potřísnil ji „hromadným masakrem bezbranných kupců britského zboží". Rozšíření obchodu, bezpečnost britských obchodních dobrodruhů a čest britské vlajky jsou však jediné záminky, s nimiž vládní mudrci zatím předstoupili před své voliče. Nedotýkají se ani jedné otázky vnitřní politiky, protože hesla „žádná reforma" nebo „vyšší daně" by samozřejmě neměla úspěch. Jeden člen Palmerstonova kabinetu, lord Mulgrave, pokladník královského dvora, prohlašuje svým voličům, že nemá v úmyslu „předkládat jim nějaké politické teorie". Druhý, Bob Lowe, se ve své řeči v Kidderminsteru posmívá tajnému hlasování, rozšíření volebního práva a podobným „nesmyslům". Třetí, pan Labouchere – chytrák, který obhajoval bombardování Kantonu tím, že

kdyby sněmovna uznala toto bombardování za nespravedlivé, musel by prý anglický lid zaplatit asi 5 miliónů liber št. zahraničním obchodníkům, jejichž majetek byl v Kantonu zničen – tento Labouchere v projevu ke svým voličům v Tauntonu úplně přešel politické otázky a své nároky na zvolení opíral prostě o slavné skutky Bowringovy, Parkesovy a Seymourovy.

Naprosto správně poznamenává jeden britský provinční list, že Palmerston nejen nemá „dobré heslo pro svou volební kampaň, ale nemá vůbec žádné heslo". Jeho situace však není nijak beznadějná. Od hlasování v Dolní sněmovně se okolnosti úplně změnily. Násilný akt v Kantonu vyvolal všeobecnou válku s Čínou. Zbývá jen vyřešit otázku, kdo má tuto válku vést dál. Není snad muž, který tvrdí, že tato válka je spravedlivá, povolanější, aby ji energicky vedl, než jeho protivníci, kteří chtějí ve volbách vyhrát tím, že tuto válku odsuzují?

Nezamotá snad Palmerston v době svého mezivládí všechno tak, že už pak bude nepostradatelný?

A nerozhodne snad v jeho prospěch sama skutečnost, že volební boj vůbec probíhá? Pro většinu britských voličů v nynějším složení znamená volební boj bitvu mezi whigy a toryi. Palmerston je fakticky předákem whigů, a kdyby neprošel, dostali by se nutně k vládě toryové; nebude proto většina takzvaných liberálů hlasovat pro Palmerstona, jen aby neprošel Derby? Právě takovými úvahami se řídí přívrženci vlády. Ukáže-li se, že jejich výpočty byly správné, bude Palmerstonova diktatura, dosud jen mlčky trpěná, otevřeně proklamována. V takovém případě by nová parlamentní většina vděčila za svou existenci jen tomu, že by se zavázala k bezpodmínečné pasívní poslušnosti ministerskému předsedovi. Je možné, že za čas po Palmerstonově odvolání od parlamentu k lidu dojde k státnímu převratu, stejně jako se to stalo po Bonapartově odvolání od Assemblée nationale* k národu.[148] Je možné, že se pak tíž lidé na vlastní kůži přesvědčí, že ne nadarmo byl Palmerston členem vlády Castlereagha a Sidmoutha, která zacpala ústa tisku, zakázala veřejné shromažďování, zrušila Habeas Corpus Act a uzákonila

* – Národního shromáždění. *(Pozn. red.)*

právo vlády svévolně zatýkat lidi a posílat je do vyhnanství, a konečně připravila lidu v Manchesteru krvavou řež za to, že protestoval proti obilním zákonům.[149]

Napsal K. Marx 13. března 1857
Otištěno v „New-York Daily Tribune",
čís. 4975 z 31. března 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*OBCHOD RUSKA S ČÍNOU

Pokud jde o obchod a styky s Čínou, o jejichž rozšíření se lord Palmerston a Ludvík Napoleon pokusili s použitím násilí, můžeme pozorovat, že postavení, které zaujímá Rusko, vyvolává značnou závist. Je skutečně docela možné, že Rusko ze současného konfliktu s Číňany vytěží nakonec víc než kterákoli válčící země, a to bez vynaložení jakýchkoli finančních prostředků nebo vojenské síly.

Vztahy Ruska k čínské říši mají vůbec zvláštní ráz. Zatímco Angličanům a nám — Francouzi jsou v nynějším konfliktu vlastně pouze ochotníci, protože ve skutečnosti s Čínou neobchodují – nepovolují Číňané ani přímé spojení s kantonským místodržícím, požívají Rusové dokonce takové výhody, že mají v Pekingu své vyslanectví. Rusko si prý sice tuto výhodu vykupuje tím, že připustilo, aby bylo u trůnu Nebeské říše považováno za závislou zemi, poplatnou čínské říši. To však ruské diplomacii umožňuje, aby vykonávala v Číně podobný vliv jako v Evropě, vliv, který se rozhodně neomezuje na ryze diplomatické záležitosti.

Protože Rusové s Čínou nikdy po moři neobchodovali, nemají žádný zájem na sporech v této záležitosti a nikdy do nich nezasahovali a nezasahují ani dnes; nevztahuje se na ně proto ani ona antipatie, kterou Číňané již od nepaměti pociťují ke všem cizincům, kteří se k jejich zemi přibližují po moři, a které – nikoli bezdůvodně – nerozlišují od pirátů a dobrodruhů, jimiž se čínské pobřeží zřejmě odjakživa jen hemží. Za to, že se nepodílejí na námořním obchodu, se však Rusové odškodňují tím, že provozují vnitrozemský a mezistátní obchod po souši, který je jim vyhrazen, a zdá se, že v tomto obchodě s nimi nemůže nikdo soupeřit. Tento obchodní styk, upra-

vený smlouvou uzavřenou za panování Kateřiny II. roku 1768, se soustřeďuje v hlavním a snad i jediném centru – v Kjachtě, ležící na hranici jižní Sibiře a Čínského Tatarska*, na přítoku Bajkalského jezera asi 100 mil na jih od města Irkutska. Tento obchod, který se koná na jakémsi výročním trhu, řídí dvanáct prostředníků, šest Rusů a šest Číňanů, kteří se scházejí v Kjachtě a stanoví poměr – provozuje se tu výhradně výměnný obchod – v jakém se má to či ono zboží dodané oběma stranami vyměňovat. Číňané obchodují hlavně čajem a Rusové bavlněnými a vlněnými látkami. Tento obchod se v minulých letech zřejmě značně rozšířil. Množství čaje prodaného Rusům v Kjachtě před 10 nebo 12 lety nepřevyšovalo v průměru 40 000 beden**; v roce 1852 se však prodalo už 175 000 beden, z nichž větší část obsahovala čaj výborné kvality, který je spotřebitelům na evropském kontinentě dobře znám jako „karavanový čaj", na rozdíl od čaje horší kvality, který se dováží po moři. Dále Číňané prodávali menší množství cukru a bavlny, surového hedvábí a hedvábných výrobků, všechno však ve velmi omezeném množství. Rusové za to platili asi stejným množstvím bavlněných a vlněných výrobků, a navíc menším množstvím kůže, kovaného zboží, kožišin a dokonce i opia. Celkové množství zboží, jež se tu koupilo a prodalo – podle uveřejněných výkazů za velmi přístupné ceny – dosáhlo vysoké částky přes patnáct miliónů dolarů. Roku 1853, když v Číně došlo k vnitřním nepokojům[150] a silnice z provincií produkujících čaj byla obsazena bandami loupežících povstalců, kleslo množství čaje poslaného do Kjachty na 50 000 beden a celý obrat obchodu v tomto roce činil pouze asi šest miliónů dolarů. V příštích dvou letech se však tento obchod znovu vzpamatoval a na výroční trh roku 1855 bylo do Kjachty posláno opět 112 000 beden čaje.

Protože se tento obchod rozšířil, změnila se Kjachta, ležící na ruském území, z pouhé pevnosti a tržiště ve značně velké město. Kjachta se také stala hlavním městem této části pohraniční oblasti a má se jí dostat té cti, že bude sídlem vojenského velitele a civilního gubernátora. Nedávno bylo také zřízeno přímé a pravidelné poštov-

* – tj. Mongolska. *(Pozn. red.)*

** – chest of tea – jednotka váhy pro čaj = 84 liber (38 kg). *(Pozn. čes. red.)*

ní spojení k zasílání oficiálních depeší mezi Kjachtou a Pekingem, vzdáleným asi 900 mil.

Je zřejmé, že kdyby nynější vojenské akce znemožnily námořní obchod, mohla by se Evropa zásobovat čajem pouze touto cestou. Vyslovují se dokonce domněnky, že i když se bude nerušeně obchodovat po moři, stane se Rusko patrně, až si vybuduje železniční síť, silným konkurentem námořních mocností v zásobování evropských trhů čajem. Železnice vytvoří přímé spojení mezi přístavy Kronštadtem a Libavou a starobylým městem Nižním Novgorodem ve vnitřním Rusku, sídlem kupců, kteří obchodují v Kjachtě. Je zajisté pravděpodobnější, že Evropa se bude zásobovat čajem touto cestou po souši, než že by k tomuto účelu používala pacifické dráhy, jak jí to navrhujeme my. Není také naprosto vyloučeno, že se bude dopravovat po souši i hedvábí, druhý hlavní vývozní artikl Číny, jehož objem je nepatrný ve srovnání s jeho cenou; obchod s Čínou poskytuje Rusku rovněž takové možnosti odbytu pro jeho průmyslové výrobky, jaké nemůže najít nikde jinde.

Můžeme však pozorovat, že ruské snahy se nikterak neomezují jen na rozvoj tohoto obchodu po pevnině. Rusko se před několika lety zmocnilo břehů řeky Amuru, odkud pochází nynější čínská vládnoucí dynastie. Snahy Ruska v tomto směru byly sice za minulé války* poněkud podvázány, ale Rusko je v budoucnu nepochybně obnoví a bude je energicky prosazovat. Rusko drží Kurilské ostrovy a přilehlé pobřeží Kamčatky; udržuje už v těchto vodách své loďstvo a jistě využije každé vhodné příležitosti, aby se mohlo podílet na námořním obchodu s Čínou. To však má pro Rusko menší význam než rozšíření onoho pozemního obchodu, na který už má monopol.

Napsal K. Marx kolem 18. března 1857
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune“,
čís. 4981 ze 7. dubna 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* – tj. za krymské války. *(Pozn. red.)*

K. MARX

ANGLICKÉ VOLBY

Londýn 20. března 1857

Budoucího historika, jemuž připadne úkol napsat dějiny Evropy v letech 1848 až 1858, překvapí podobnost mezi tím, jak se Bonaparte odvolal k Francii roku 1851 a Palmerston ke Spojenému království roku 1857. Oba předstírali, že se odvolávají od parlamentu k národu, od zrádné koalice stran k bezelstnému veřejnému mínění. Oba uváděli obdobné důvody. Jestliže Bonaparte chtěl zachránit Francii před sociální krizí, pak Palmerston chce zachránit Anglii před krizí mezinárodní. Palmerston, podobně jako Bonaparte, musí obhájit nutnost silné výkonné moci proti planému řečnění a dotěrnému vměšování zákonodárné moci. Bonaparte se obracel současně jak ke konzervativcům, tak k revolucionářům;[151] ke konzervativcům jako nepřítel šlechty a k revolucionářům jako nepřítel buržoazní uzurpace. A co Palmerston – což neurazil každou despotickou vládu? Může tedy být nepřijatelný pro kteréhokoli liberála? Ale nezradil zase naproti tomu všechny revoluce? Neměl by proto být vyvolencem konzervativců? Stavěl se proti každé reformě; proč by ho tedy nepodporovali konzervativci? Nepouští torye do úřadů; což by ho mohli opustit liberální kariéristé? Bonaparte má jméno, které nahání hrůzu cizincům a zosobňuje francouzskou slávu. A neplatí snad o Palmerstonovi totéž, pokud jde o Spojené království? V každém případě stál, až na malé přestávky, v čele ministerstva zahraničních věcí od roku 1830, ode dnů reformy v Anglii[152], to znamená od počátku moderních dějin Anglie. Proto se také mezinárodní postavení Anglie, jakkoli „strašné“ nebo „slavné“ se snad může jevit cizincům, točí kolem osoby lorda Palmerstona. Bonaparte jediným úderem smetl všechny oficiálně uznávané velikány

Francie; což snad Palmerston „nerozbil na padrť" všechny Russelly, Grahamy, Gladstony, Roebucky, Cobdeny, Disraelie a tutti quanti*? Bonaparte se neřídil žádnou zásadou, nezarazil se před žádnou překážkou, ale slíbil, že dá zemi to, co potřebuje – muže. Totéž platí o Palmerstonovi. Je to muž. Ani jeho nejhorší nepřátelé si netroufají jej obvinit, že ztělesňuje nějakou zásadu.

Nebyl snad režim Assemblée législative** režimem koalice, složené z legitimistů a orleanistů[153] s příměsí buržoazních republikánů? Právě tato koalice byla důkazem rozkladu stran, ze kterých se skládala, neboť staré stranické tradice jim nedovolovaly, aby se spojily jinak než k negativní jednotě. Taková negativní jednota není vhodná k akcím; její činy mohou být pouze negativní, mohou jen brzdit vývoj; odtud Bonapartova moc. Není tomu stejně u Palmerstona? Nebyl snad parlament, který zasedal od roku 1852, koaličním parlamentem? A neztělesňovala ho od samého začátku koaliční vláda? Assemblée nationale***, když je Bonaparte rozehnal, už nemělo práceschopnou většinu. Právě tak tomu bylo v Dolní sněmovně, když Palmerston prohlásil, že ji definitivně rozpouští. Tím však podobnost končí. Bonaparte provedl svůj státní převrat, dříve než se odvolal k národu. Palmerston, který je omezován ústavními pouty, se musí odvolat k národu, dříve než se pokusí o státní převrat. Z tohoto hlediska nelze popřít, že Bonaparte je ve velké výhodě. Masakry v Paříži, trestní výpravy v provinciích, všeobecný stav obležení, hromadné vypovídání a deportace, bodáky za volebními urnami a děla před nimi – to všechno dalo argumentaci bonapartovského tisku (jediného, který nesmetla prosincová potopa) zlověstnou výmluvnost, kterou nemohly zbavit přesvědčivosti ani povrchní sofistika, ani odporná logika a mnohomluvná podlézavost. Palmerston je na tom naproti tomu tím hůř, čím víc si jeho nohsledi namáhají plíce. Ačkoli je velký diplomat, zapomněl varovat své otroky, aby pamatovali na radu chromému, který chtěl vodit slepého, zapomněl jim vštípit Talleyrandovo „pas de zèle"†. A sku-

* – všechny takové. *(Pozn. red.)*
** – Zákonodárného shromáždění. *(Pozn. red.)*
*** – Národní shromáždění. *(Pozn. red.)*
† – „ne tak horlivě" *(Pozn. red.)*

tečně jeho nohsledi svou roli přehnali. Postačí citovat dithyramb uveřejněný v jednom listě v hlavním městě:

„Ať žije Palmerston! Toto volání, doufejme, zazní na každé volební schůzi... Nejoddanější věrnost lordu Palmerstonovi, to je první článek víry, na němž je třeba trvat u každého kandidáta... Je nezbytné přimět všechny liberální kandidáty, aby uznali, že politický příkaz doby vyžaduje, aby lord Palmerston byl ministerským předsedou. Je naprosto nutné, aby byl uznán za muže naší doby, a to nejen za muže budoucnosti, ale za muže přítomnosti; nejen za muže schopného čelit krizi, ale za jediného žijícího muže schopného čelit komplikacím, které zřejmě čekají naši zemi... Je modlou našich dnů, miláčkem lidu, vycházejícím a zářícím sluncem."[154]

Není divu, že John Bull nebyl ochoten něco takového snášet a že to vyvolalo reakci proti palmerstonovské horečce.

Jestliže se proklamuje Palmerstonova osoba jako politická zásada, není divu, že si jeho odpůrci vzali za svou politickou zásadu podrobit tuto jeho osobu důkladnému zkoumání. Vidíme vskutku, že se Palmerston přičinil jako zázrakem, aby vstaly z mrtvých všechny zapomenuté veličiny parlamentní Anglie. Dokazuje to vystoupení lorda Johna Russella (whiga) před voliči hlavního města, kteří se sešli v London Tavern; vystoupení sira Jamese Grahama, peelovce, v jeho volebním obvodě v Carlisle, a konečně vystoupení Richarda Cobdena, představitele manchesterské školy, na schůzi v přeplněné Free Trade Hall v Manchesteru. Palmerston nejednal jako Herkules. Nezabil obra tím, že ho vyzdvihl do vzduchu,[155] ale dal novou sílu trpaslíkům tím, že je shodil zpátky na zem. Jestliže někdo klesl v očích veřejnosti, pak to byl bezpochyby lord John Russell, otec všech zákonodárných zmetků, hrdina přizpůsobivosti, muž odpovědný za vídeňská jednání,[156] člověk, v jehož rukou se všechno osudným způsobem obracelo vniveč. Pohleďte však nyní na jeho triumfální vystoupení před londýnskými voliči. Odkud tato změna? Ta prostě vyplývá z okolností, do nichž jej postavil Palmerston. Já, prohlásil Russell, jsem otcem zákona, jímž se ruší zákon o přísaze a korporacích. Jsem otcem zákona o reformě parlamentu, o reformě obecní správy, o úpravě otázky církevních desátků, několika liberálních zákonů týkajících se disenterů[157] a dalších týkajících se Irska. Ztělesňuji prostě všechno, co bylo kdy v politice whigů pokrokové. Chcete mne snad obětovat kvůli muži, který je

představitelem whigovství, jenže bez jeho lidových prvků, který je představitelem whigovství ne jako politické strany, nýbrž jen jako kliky kariéristů? A potom lord Russell obrátil všechny své nedostatky ve svůj prospěch. Byl jsem vždycky proti tajnému hlasování. Očekáváte, že se teď ponížím, protože jsem u Palmerstona upadl v nemilost, že se vzdám svého přesvědčení a zaváži se, že budu podporovat radikální reformy? Ne, volali posluchači, lord John by se v této chvíli neměl zavazovat, že bude podporovat tajné hlasování. V tom, jak se tento mužíček za současných okolností přiznává, že je pro reformu po kouscích, je určitá velikost. Třikrát sláva a ještě jednou sláva Johnu Russellovi bez tajného hlasování! A potom naklonil misku vah definitivně na svou stranu, když se svých posluchačů otázal, zda dovolí, aby malá klika obchodníků s opiem vytvořila na Palmerstonův příkaz předvolební výbor, který by svobodným voličům hlavního města vnutil své závěry našeptané vládou a který by na Palmerstonův příkaz proskriboval jeho, lorda Johna Russella, jenž byl po šestnáct let jejich přítelem. Ne, ne, volali posluchači, pryč s klikou! Ať žije lord John Russell! A tak se dá nyní čekat, že bude nejen znovu zvolen, ale že dostane v Londýně největší počet hlasů vůbec.

Ještě pozoruhodnější byl případ sira Jamese Grahama. Jestliže lord John Russell se stal směšným, pak Graham vyvolával jen opovržení. Mám se snad nechat sfouknout jako svíčka, která dohořela, řekl svým voličům v Carlisle, nebo se mám odplížit jako pes, kterého vyhnali ze závodní dráhy, jen proto, že jsem jednou v životě jednal podle svého svědomí a raději riskoval své politické postavení, než abych se podřídil diktátu jediného muže? Zvolili jste si mne jako svého zástupce přes všechny mé hanebnosti. Chcete mne snad zavrhnout pro jediný dobrý čin, který jsem udělal? Ne, ne, to ne, odpověděli mu voliči v Carlisle.

Na rozdíl od Russella a Grahama nemusel se pan Cobden v Manchesteru postavit před své vlastní voliče, nýbrž před voliče Brightovy a Gibsonovy. Nemluvil za sebe, ale za manchesterskou školu. To posilovalo jeho postavení. Hesla Palmerstonových přívrženců zněla v Manchesteru ještě falešněji než kdekoli jinde. Zájmy průmyslových kapitalistů se podstatně liší od zájmů londýnských

a liverpoolských obchodníků pašujících opium. Opozice, která se v Manchesteru vytvořila proti Brightovi a Gibsonovi, nevycházela sice z materiálních zájmů tamní společnosti, ale volání po zvolení Palmerstona bylo v přímém rozporu se všemi jejími tradicemi. Toto volání se ozývalo ze dvou míst – jednak od drahého tisku, který se chtěl pomstít za zrušení kolkovného z novin a za snížení dávky z inzerátů[158], jednak od části bohatých a snobských továrníků, žárlivých na Brightův politický význam, kteří si chtěli hrát na bourgeois gentilhommes* a domnívali se, že by spíš odpovídalo módě a bontónu, kdyby se shromáždili pod aristokratickým praporem Palmerstonovým, a ne kolem střízlivého programu Brightova. Tento zvláštní ráz palmerstonovské kliky v Manchesteru umožnil Cobdenovi, poprvé od dob agitace Ligy proti obilním zákonům[159], aby zase zaujal pózu plebejského vůdce a znovu shromáždil pod svými prapory pracující třídy. Tuto okolnost využil mistrovsky. Jaký vznešený motiv si vybral pro útok na Palmerstona, je vidět z tohoto citátu:

„S tím ovšem souvisí významná otázka, kterou by si měl podle mého názoru lid této země vzít dobře k srdci. Přejete si, aby členové Dolní sněmovny hájili vaše zájmy, sledovali výdaje“ (ano, ano) „a starali se o to, abyste nebyli zatahováni do zbytečných a drahých válek?“ (Ano!) „Dobře. Jenže nepostupujete správně, jestliže se ve volbách uskuteční to, o čem jsem se dočetl ve vašich novinách; vždyť se dovídám, že chcete zavrhnout ty poslance, kteří se spojili, aby pečlivě bděli nad vašimi zájmy, a kteří hlasovali v otázce války opírajíce se o průkazný materiál, který máme k dispozici, že je chcete poslat do soukromí a že místo nich chcete vyslat do parlamentu jiné“ (ne, ne) „– a proč? – aby tam pečovali o vaše zájmy? Ne! Aby tam konali pokorně špinavé dílo dnešního ministerského předsedy.“ (Hlasité projevy souhlasu.) „Chcete prý z lorda Palmerstona opravdu udělat despotického vládce této země.“ (Ne, ne.) „Správně. Jenže jestli ho parlament nezadrží, jestliže při prvním pokusu parlamentu zadržet ho Palmerston parlament rozpustí a jestliže místo abyste poslali do parlamentu lidi nezávislé a dostatečně schopné obhajovat svá i vaše práva, vyšlete tam pouhé vykonavatele jeho vůle, co to pak bude znamenat jiného, než že vložíte do jeho rukou despotickou moc? Dovolte, abych vám řekl, že jeho despotismus je nejsurovější, nejnákladnější a současně i nejneodpovědnější despotismus na světě, protože tomuto ministerskému předsedovi dáváte falešnou aureolu zastupitelské formy vlády; nemůžete se mu dostat na kobylku, dokud má

* – urozené pány měšťáky. *(Pozn. red.)*

parlament, pod jehož záštitu se může uchýlit; a jestliže ve volbách nesplníte svou povinnost a nevyšlete do Dolní sněmovny lidi, kteří budou bdělé sledovat nynějšího ministerského předsedu, pak tvrdím, že se dostanete do ještě horší situace, protože se vám povládne ještě neodpovědněji, než kdybyste žili pod vládou pruského krále nebo francouzského císaře." (Hlučné projevy souhlasu.)

Nyní je jistě jasné, proč Palmerston tak spěchá s volbami. Může zvítězit jen nějakým překvapením a čas překvapení maří.

Napsal K. Marx 20. března 1857
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 4980 ze 6. dubna 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*ANGLICKÁ ZVŮLE V ČÍNĚ

Když byl před několika lety v parlamentě pranýřován strašlivý systém mučení v Indii, sir James Hogg, jeden z ředitelů veleváženě Východoindické společnosti, troufale tvrdil, že přednesená prohlášení jsou nepodložená. Další vyšetřování však dokázalo, že se zakládají na faktech, která by byla měla být ředitelům dobře známa, a siru Jamesovi nezbývalo než doznat buď „záměrnou neznalost", nebo „zločinnou znalost" strašlivých obvinění vznesených proti Východoindické společnosti. Zdá se, že lord Palmerston, nynější anglický ministerský předseda, a hrabě Clarendon, ministr zahraničních věcí, se právě nyní dostali do podobné nepříjemné situace. Na nedávném banketu pořádaném londýnským starostou prohlásil ministerský předseda ve své řeči, v níž se snažil ospravedlnit ukrutnosti spáchané na Číňanech:

„Jestliže vláda v tomto případě schvalovala neospravedlnitelné akce, byl to nepochybně postup zasluhující výtku parlamentu a celé země. Byli jsme však naopak přesvědčeni, že tyto akce byly nutné a životně důležité. Připadalo nám, že na naší zemi bylo spácháno značné bezpráví. Připadalo nám, že naši spoluobčané ve vzdálených částech světa museli snášet řadu urážek, provokací a ukrutností, které se nedaly přejít mlčením." (Potlesk.) „Připadalo nám, že byla porušena smluvní práva naší země a že ti, kdo jsou tam, v oné části světa, odpovědni za obranu našich zájmů, měli nejen právo, ale i povinnost čelit těmto provokacím, pokud měli takovou moc, aby to mohli učinit. Připadalo nám, že bychom zklamali důvěru, kterou v nás vložili občané naší země, kdybychom neschválili akce, které se nám zdály správné, vždyť i my bychom byli za stejných okolností pokládali za svou povinnost jednat stejně." (Potlesk.)

I když se sebevíc lidí v Anglii a na celém světě dá oklamat takovými věrojatnými výroky, Jeho lordstvo samo rozhodně nevěří,

že jsou pravdivé, a jestliže věří, pak projevuje záměrnou neznalost, která je téměř stejně neospravedlnitelná jako „zločinná znalost". Od té chvíle, kdy jsme dostali první zprávy o anglických válečných akcích v Číně, chrlí anglické vládní listy a část amerického tisku spousty pomluv proti Číňanům – obviňují je paušálně z porušování smluvních závazků, z urážek anglické vlajky, z ponižování cizinců žijících v jejich zemi a z podobných nepravostí; tyto pomluvy nejsou podloženy ani jedinou výslovnou stížností, ani jediným faktem kromě incidentu s lorchou „Arrow", a i v tomto případě parlamentní krasořečníci okolnosti tak zkreslili a přikrášlili, že úplně zmátli ty, kdo se upřímně snažili proniknout k jádru věci.

Lorcha „Arrow" byla malá čínská loď s čínskou posádkou, kterou si však najali nějací Angličané. Dostala dočasné oprávnění plout pod britskou vlajkou, to však vypršelo dříve, než došlo k údajné „urážce". Lodi prý se užívalo k pašování soli a na její palubě prý bylo několik pochybných individuí – čínští piráti a pašeráci, které čínské úřady už dávno chtěly zatknout, protože se už dlouho prohřešovali proti zákonům. Když loď kotvila se svinutými plachtami u Kantonu – neměla vztyčenu žádnou vlajku – dověděla se policie, že tito zločinci jsou na její palubě, a zatkla je; přesně totéž by se bylo stalo zde, kdyby se naše přístavní policie dověděla, že se někde blízko na naší nebo cizí lodi schovali říční zloději a pašeráci. Protože však toto zatčení narušilo obchody majitelů, vydal se kapitán za britským konzulem, aby si stěžoval. Konzul, mladý muž, který byl jmenován teprve nedávno, a jak jsme se dověděli, člověk velmi prchlivý a popudlivý, spěchá in propria persona* na palubu, začne vzrušeně vyjednávat s policií, která jen konala svou samozřejmou povinnost, a proto s ní také nic nepořídí. Odtud pospíchá zpět na konzulát, kategoricky požaduje od generálního guvernéra kuangtungské provincie nápravu a omluvu a píše siru Johnu Bowringovi a admirálu Seymourovi v Hongkongu hlášení, že byl nesnesitelně potupen on i vlajka jeho země, a naznačuje velmi jednoznačně, že konečně nadešla tak dlouho očekávaná chvíle k vojenské demonstraci proti Kantonu.

* – osobně. *(Pozn. red.)*

Guvernér Jie odpovídá na naduté požadavky rozčileného mladého britského konzula zdvořile a klidně. Uvádí důvody pro zatčení a lituje, že to vedlo k tolika nedorozuměním; zároveň rozhodně popírá sebemenší úmysl potupit britskou vlajku a posílá námořníky zpět, třebaže byli zatčeni zákonně, neboť je nechce dál zadržovat za cenu tak vážného nedorozumění. S tím se však pan konzul Parkes nespokojí – požaduje oficiální omluvu a formálnější navrácení námořníků, nebo prý bude guvernér Jie muset nést následky. Tu se objevuje admirál Seymour s britskou flotilou a začíná další korespondence – pánovitá a výhružná ze strany admirálovy, chladná, nevzrušená a zdvořilá ze strany čínského úředníka. Admirál Seymour požaduje osobní rozhovor uvnitř města Kantonu. Guvernér Jie upozorňuje, že je to v rozporu se všemi dosavadními zvyklostmi a že sir George Bonham už dříve souhlasil, že takový požadavek nebude vznesen. Bude-li to však zapotřebí, ochotně prý souhlasí s rozhovorem, ke kterému dojde jako obvykle mimo město, nebo vyhoví admirálovým přáním v jakémkoli jiném směru, pokud nebudou v rozporu s čínskými zvyklostmi a s tradiční etiketou. Jenže to nebylo po chuti bojovnému představiteli britské moci na Východě.

Z důvodů, jež tu byly takto stručně vyloženy – a úřední zprávy předložené nyní britskému lidu toto vysvětlení plně potvrzují – byla tedy rozpoutána tato na výsost nespravedlivá válka. Nevinní obyvatelé a mírumilovní obchodníci města Kantonu byli masakrováni, jejich obydlí byla srovnána se zemí, zásady lidskosti byly znásilněny pod průhlednou záminkou, že „agresívními akcemi Číňanů byly ohroženy anglické životy a anglický majetek"! Britská vláda a britský lid – alespoň ti, kdo se rozhodli, že tuto záležitost prozkoumají – vědí, jak falešná a lichá jsou taková obvinění. Byl tu i pokus svést vyšetřování od hlavního problému a přesvědčit veřejnost, že už před incidentem s lorchou „Arrow" stačila jako casus belli* celá řada urážek. Tato paušální tvrzení jsou však neopodstatněná. Číňané by si mohli stěžovat nejméně na devětadevadesát urážek za každou, na kterou si stěžují Angličané.

Britský tisk zachovává věru hluboké mlčení o nestoudném

* – důvod k válce. *(Pozn. red.)*

porušování smlouvy, jehož se denně dopouštějí cizinci žijící v Číně pod britskou ochranou! Neslyšíme nic o nezákonném obchodu s opiem, který rok co rok plní britskou státní pokladnu na úkor lidských životů a morálky. Neslyšíme nic o neustálém podplácení subalterních úředníků, jímž je čínská vláda okrádána o důchody, které jí právem přísluší z dováženého a vyváženého zboží. Neslyšíme nic o křivdách, jež končívají „i smrtí", páchaných na svedených a zotročených emigrantech, kteří jsou zaprodáváni do nejhoršího otroctví na pobřeží Peru a do kubánského područí. Neslyšíme nic o tom, že se často zastrašují od přírody bázliví Číňané, a o neřestech, které zavlékají cizinci do přístavů, v nichž smějí volně obchodovat. O tom všem a o mnohém jiném neslyšíme nic, za prvé proto, že málo lidí z těch, kteří žijí mimo Čínu, se stará o sociální a morální podmínky v této zemi, a za druhé proto, že jednou ze zásad rozšafné politiky je nerozvířovat problémy, z nichž nekyne zisk. Proto ti Angličané, kteří nevidí dál než k hokynáři, u něhož si kupují čaj, ochotně spolknou všechny lži, jimiž se vláda a tisk uráčí krmit veřejnost.

V Číně se mezitím doutnající ohýnek protibritské nenávisti, roznícený opiovou válkou, znovu rozhořel v požár záští, který se asi nepodaří utlumit nabídkami míru a přátelství.[160]

Napsal K. Marx kolem 22. března 1857
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 4984 z 10. dubna 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

ZRÁDCE V ČERKESKU

Následující dopis je převzat z listu „Pester Llyod"[161].

Čerkeský hlavní stan, Tuapse, 26. února.

„Britský parník ‚Kangaroo' vám dodá tento dopis, který pravděpodobně jako první přinese do Evropy zprávu o události, jež může velmi značně ovlivnit budoucí osud národů Čerkeska. Je vám známo, že Mehmed bej (Bangya), u něhož sloužím, vyhověl přání náčelníků a zástupců čerkeských kmenů a přijal hodnost vrchního velitele. V pondělí 23. února jsme se vylodili v Tuapse, kde máme hlavní stan. Před naším odjezdem najal Mehmed bej asi dvě stovky výborných vojenských instruktorů pro různé druhy zbraní, kteří sem přijeli s námi. To už byl Mehmed bej slavnostně prohlášen vrchním velitelem čerkeských ozbrojených sil. Knížata, šlechta a zástupci lidu mu při koránu odpřisáhli poslušnost a deputace čerkeského sněmu mu dnes poslala prorokův prapor, symbol nejvyšší moci. Když nový velitel přísahal věrnost posvátnému praporu, zavládlo nesmírné nadšení. (Prapor je zelený a je na něm bílý meč s půlměsícem a hvězdou.) Panuje zde veliké vzrušení a Čerkesové jsou odhodláni dosáhnout úplné nezávislosti, nebo v boji za ni zahynout. Očekává se, že do května bude v poli 150 000(?) mužů. ‚Rusko,' řekl mi právě Mehmed bej, ‚bude brzy mít příležitost se přesvědčit, že převládá *nový duch*. Znám dokumenty, které mi byly dány k dispozici (Mehmed bej bojoval na straně Čerkesů v poslední válce), a jsem přesvědčen, že národ, který dokázal vzdorovat nepříteli po třicet let bez vojenské organizace, bude s to — bude-li náležitě organizován, *dosáhnout* úplné nezávislosti!' Můžete očekávat, že už na jaře dostanete z těchto hor důležité zprávy. Jakmile to dovolí naše spojovací prostředky, obdržíte ode mne informace o tom, co se zde děje."

Bangya byl jedním z maďarských předáků; nejprve byl stoupencem Kossuthovým a později Szemerovým. V letech 1851 a 1852 žil v emigraci v Anglii, sloužil pruské *i* francouzské vládě jako špión a je samozřejmé, že musel jednat v souhlase s jejich společným pánem; nyní s podporou Anglie jede do Čerkeska, kde má zvítězit *nový duch*. Starý duch byl protiruský, nový musí být proruský – Čer-

kesko musí *dosáhnout* nezávislosti, kterou nikdy neztratilo, a k dovršení všeho si vymyslili jakýsi parlament, který se ovšem musí teprve vytvořit.

Napsal K. Marx kolem 25. března 1857
Otištěno ve „Free Press",
sv. 4, čís. 34 z 1. dubna 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

PORÁŽKA COBDENA, BRIGHTA A GIBSONA

Londýn 31. března 1857

„Svůj úmysl podporovat všestranně lorda Palmerstona vyhlásila většina kandidátů, protože to považuje za nejlepší záruku, že budou znovu zvoleni jako představitelé veřejného mínění do nového parlamentu... Palmerston nevstoupí do parlamentu jako vůdce některé strany — konzervativců, whigů, peelovců nebo radikálů —, nýbrž jako vůdce anglického národa a jako velký inspirátor a tvůrce celonárodní strany."

To jsou slova „Morning Post"[162], soukromého orgánu lorda Palmerstona. Palmerston jako diktátor, nový parlament jako jeho Corps législatif* – to je smysl těchto slov, jež, jak se zdá, potvrzují zprávy o výsledcích voleb. Pokud jde o „veřejné mínění", o němž „Morning Post" mluví, bylo správně řečeno, že polovinu tohoto veřejného mínění si Palmerston sám vyrábí a druhou nebere na vědomí.

Nejvýznačnější událostí volebního boje je naprostá porážka manchesterské školy: Bright a Milner Gibson ztratili své mandáty za Manchester, Cobden za Huddersfield, sir E. Armitage za Salford, Fox za Oldham a Miall za Rochdale. Každého, dokonce i Palmerstonovu vládu, překvapil zejména výsledek voleb v Manchesteru[163]. Jak málo vláda počítala s vítězstvím v tomto kraji, ukazuje její nejistý a nerozhodný postup. Nejprve, když Palmerston dostal některá manchesterská provolání k voličům, vyhrožoval, že se vypraví sám do této bavlnářské metropole a vyzve své odpůrce k boji „na jejich vlastním smetišti". Pak si to ale rozmyslel a upustil od toho. Potom se objevil na scéně lokaj vlády Bob Lowe. Jedna klika boha-

* — Zákonodárný sbor. *(Pozn. red.)*

tých továrníků jej vyzvala, aby kandidoval za Manchester, a když ho ujistili, že mu v případě porážky vyplatí na ruku 2000 liber št., za něž by si mohl koupit některé „rozpadlé městečko“[164] v jejich hrabství, Lowe tuto nabídku veřejně přijal a dal souhlas, aby pro něj začal agitovat volební výbor. Pak následoval známý Cobdenův projev v Manchesteru.[165] Nato Palmerston vyzval Lowa, aby se vzdal kandidatury, což Lowe také učinil. I při dalším posuzování vyhlídek se zdálo, že manchesterský pokus nemá naprosto žádné naděje na úspěch, a proto „Times“ dostaly pokyn, aby na sebe vzaly úlohu lišky z bajky[166]. Bob Lowe musel napsat úvodník, v němž doporučoval znovuzvolení Brighta a spol. a varoval Manchester, aby si neudělal ostudu tím, že by se zřekl svých dosavadních zástupců. Můžeme si představit bezuzdnou radost a výkřiky nadšení nad vítězstvím ve vládním táboře, když přes všechny tyto obavy přinesl telegraf na Downing Street zprávu, že Cobden byl poražen a že také Bright a Gibson ve volbách propadli, a to naprostou většinou hlasů. Pokud se týká Palmerstona, možná že i on se domníval, že měl větší úspěch, než jaký potřeboval; vždyť ten starý šejdíř dobře věděl, že i ke spoutání obra stačí dostat ho do Dolní sněmovny; budete-li však chtít urychlit rozpad této sněmovny – to znamená její základny, privilegovaných volebních obvodů, a její nadstavby, vládní uzurpace – postačí, vyloučíte-li z ní její význačné členy, vyženete je na ulici a dáte tak vyděděným masám za branami „britské ústavy“ populární vůdce.

Porážka manchesterské školy v její vlastní pevnosti většinou její vlastní armády vypadá zjevně jako Palmerstonovo osobní vítězství, a to nejen proto, že vótum nedůvěry, jímž měl být odstraněn z kabinetu a jež se stalo záminkou k rozpuštění parlamentu, navrhli právě Cobden a Gibson. Jako by se v Palmerstonovi na jedné straně a v Brightovi, Cobdenovi a spol. na druhé ztělesňoval nepřekonatelný protiklad v zásadách i v postoji. Palmerston – hlasatel národní slávy, oni – mluvčí průmyslových zájmů; Palmerston – diplomat a vikomt, který ve své osobě soustřeďuje všechny uzurpace britské oligarchie, a oni – parvenuové a demagogové, reprezentující všechnu vitalitu britské buržoazie; Palmerston čerpá svou sílu z rozpadu stran, oni děkují za svou sílu třídnímu boji. Palmerston – poslední

bezzásadové ztělesnění starého toryismu – vystupuje proti představitelům dnes už nebožky Ligy proti obilním zákonům. Porážka Cobdena, Brighta a spol. se tedy jeví jako osobní triumf Palmerstonův tím spíše, že jejich vítězní soupeři ve volbách rozhodně nejsou nijak významní lidé. Tak například sir John Potter, který kandidoval proti Brightovi, vyniká jen tím, že je to nejtlustší člověk v Manchesteru. Hodilo by se na něj jméno sir John Falstaff z Manchesteru[167], kdyby ho před přirovnáním k tomuto nesmrtelnému rytíři nechránily mdlý rozum a tučná peněženka. A Turner, protikandidát Milnera Gibsona, založil své osobní ambice na tom, že je docela obyčejný člověk, který by se nikdy nedotkl citů svých spoluobčanů neústupným předstíráním nadání nebo důvtipu. Konečně pan Ackroyd, protikandidát Cobdenův, vytkl Cobdenovi, že je známý v celé říši, zatímco on (Ackroyd) nebyl a nikdy nebude ničím jiným než prostým huddersfieldským občanem. Všichni se chlubili tím, že sice nemají nadání, ale zato že mají charakter a tato vlastnost že je uchrání, aby se nedopustili téže chyby jako jejich předchůdci, že by „byli v opozici proti všem vládám“ a že by jako Milner Gibson obětovali výnosné úřady kvůli nějakým teoretickým libůstkám.

Palmerstonovo provolání proti Cobdenovi a spol. nebylo však příčinou, i když se to zdálo, nýbrž jen záminkou k výbuchu hořlavin, které se už dlouho hromadily kolem manchesterské školy. Uvážíme-li, že Manchester je jádrem této strany a Bright jejím uznávaným pravým hrdinou, pak nám jeho porážka vysvětlí, proč měli současně neúspěch i jeho spolubojovníci v jiných průmyslových střediscích. Především staří manchesterští whigové a toryové pláli touhou pomstít se za to, že byli od dob Ligy proti obilním zákonům odsouzeni k politické bezvýznamnosti. Už volby z roku 1852, v nichž Bright zvítězil většinou pouhého sta hlasů, ukázaly, že jejich početní sílu nelze rozhodně podceňovat. Protože samozřejmě nemohli zvítězit pod svými vlastními prapory, vytvořili mohutnou posilu pro kteroukoli jednotku, která by se odtrhla od Brightovy armády. V druhé linii šli vůdcové drahých novin se svou hluboce zakořeněnou nenávistí a ponurou zlobou k parlamentním kmotrům levných novin[168]. Pan Garnett, vydavatel „Manchester Guardian“[169], bouřil proti Brightovi nebe i zemi a neúnavně odíval otřepané pohnutky proti-

brightovské koalice do více či méně slušných rouch; toto úsilí mu usnadňovala nepopulárnost Brighta a Cobdena za války proti Rusku.[170] Tehdy si opravdu nemohli dovolit vystoupit v Manchesteru na veřejné schůzi, ale museli se skrývat na čajových dýchánčích vybrané společnosti v Newallově domě, kde kdysi sídlila Liga proti obilním zákonům. Převážná většina příslušníků liberální buržoazie, továrníků a představitelů velkých obchodních firem hlasovala proti Brightovi; z maloburžoazie a drobných obchodníků se za Brighta jako jeden muž postavili pouze kvakeři a Irové, tedy ta početná menšina, která se ve Spojeném království všude lepí na paty svým „přirozeným představeným". Jak můžeme objasnit toto odpadlictví v řadách liberální buržoazie? Do značné míry se dá vysvětlit tím, že se bohatí „manchesteriáni" nemohou dočkat, až se z nich stanou „gentlemani" jako z jejich soupeřů v Liverpoolu. Jestliže dosud snášeli nadřazenost nadaného muže, jakým je Bright, dokud byl nepostradatelným nástrojem jejich třídních zájmů, domnívali se teď, že nadešla vhodná chvíle, kdy mohou připustit závistivý ostrakismus dobře situovaných průměrných lidí. Vzbouřili se však nejen proti Brightově osobní nadřazenosti, ale především proti promlčeným nárokům „okleštěné" Ligy proti obilním zákonům, která tížila Manchester asi tak, jako kdysi tížil okleštěný parlament anglickou republiku.[171] Tato okleštěná Liga proti obilním zákonům se pravidelně scházela za předsednictví pana Wilsona, této „neměnné ozdoby", bývalého obchodníka se škrobem; na těchto schůzích jej podporovali čestný tajemník Ligy pan Robinson a jiné osoby bez jakéhokoli společenského postavení či osobního významu. Tito lidé, které vynesla na povrch bouřlivá doba, tvrdošíjně odmítali odejít ze scény, přestože by nemohli uvést jiný důvod, proč setrvávají tak dlouho na politickém jevišti, kromě omšelé tradice v minulosti a konvenční lži v současnosti, že totiž vystupují jménem Manchesteru, kdykoli to Bright potřebuje. Jeden z vůdců vzpoury, pan Entwistle, prohlásil otevřeně na volebním shromáždění:

„Nejde tu o válku s Čínou, ani o válku s Ruskem, ani o žádnou jinou válku. Jde o to, zda se Manchester bude i nadále podrobovat příkazům zbytku strany, která se shromažďuje v Newallově domě."

Když manchesterští továrníci pohřbili okleštěnou Ligu proti

obilním zákonům jako můru, která je dusila, a mylně se domnívali, že zavírají dveře svého jakobínského klubu, neuvědomili si samozřejmě, že tím smetli hlavní překážku nového revolučního hnutí.

Skutečný smysl manchesterských voleb prozradil však jeden opilý Brightův odpůrce, který v době hlasování zuřivě křičel: „Nechceme vaši vnitřní politiku, dejte nám zahraniční politiku!" Jinými slovy: Pryč s otázkou reformy a s třídním bojem! Vždyť prý konec konců buržoazie tvoří většinu voličů, a to je všechno, co potřebujeme. Agitace proti šlechtě se už omrzela, k ničemu nevede a jenom podněcuje dělníky. Dosáhli jsme svobody obchodu, daří se nám výborně, zejména od té doby, co byla snížena válečná daň z příjmů. Proto máme lorda velmi rádi. „Nechceme vaši vnitřní politiku,dejte nám zahraniční politiku!" Sjednoťme se tedy na té základně, kde jsme si všichni rovni, na národní základně. Buďme všichni Angličany, ryzími Johny Bully, pod vedením ryze britského ministra lorda Palmerstona.[172]

Skutečné tajemství voleb v Manchesteru tkví tedy v tom, že se továrníci vzdali revolučního vedení, jež na sebe strhli v době hnutí Ligy proti obilním zákonům.

Napsal K. Marx 31. března 1857
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 4990 ze 17. dubna 1857

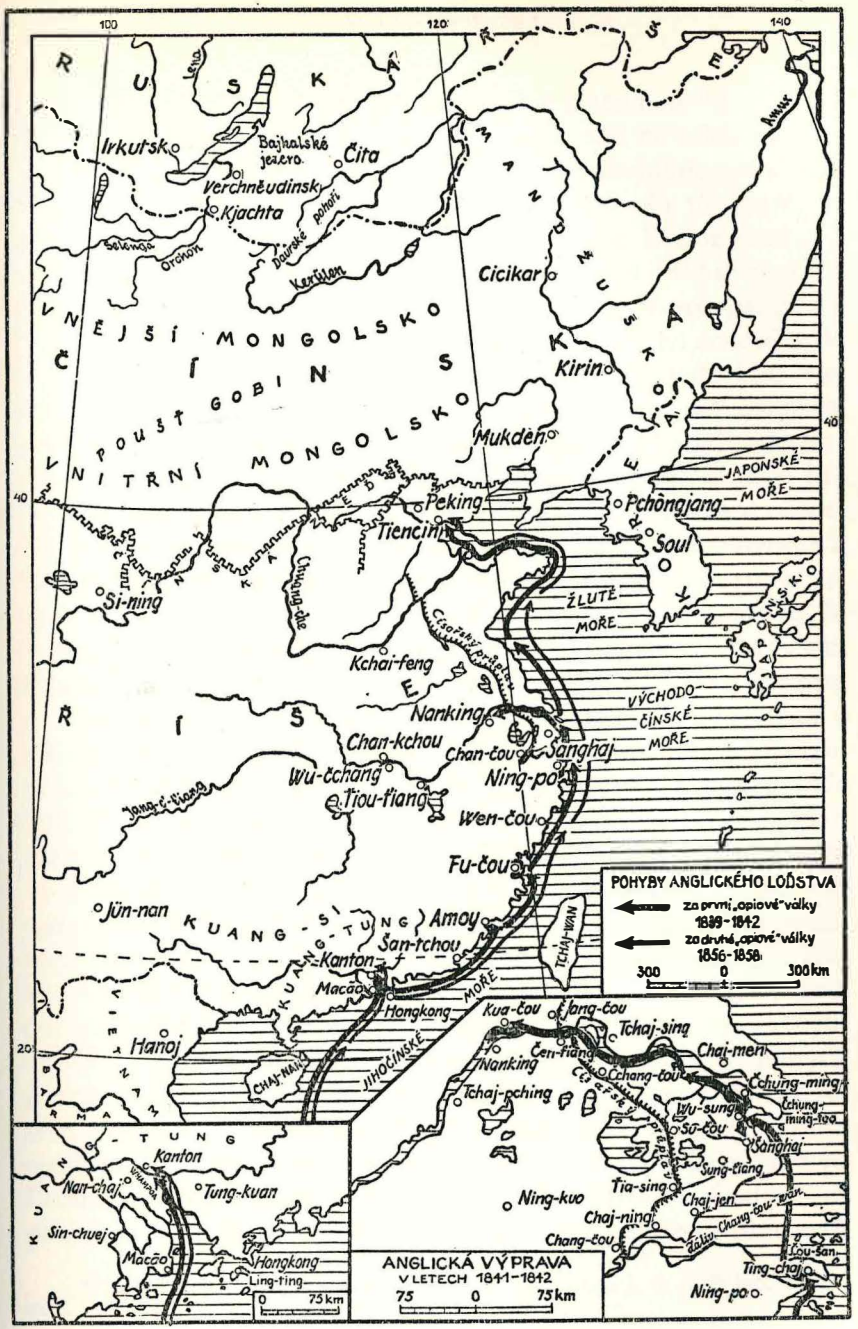
Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

B. ENGELS

*NOVÁ ANGLICKÁ VÝPRAVA DO ČÍNY

Jestliže se konflikt, který Angličané vyprovokovali proti Číňanům, bude hnát do krajnosti, dá se očekávat, že skončí novou pozemní a námořní výpravou, podobnou té, k níž došlo v letech 1841 až 1842 kvůli sporu o opium.[173] Angličané vyždímali tehdy z Číňanů obrovské množství stříbra, a tento snadný úspěch by mohl podnítit k novému experimentu obdobného druhu národ, který se sice hrozí *našich* pirátských sklonů, ale stále je, právě tak jako my, do značné míry nasáklý oním starým bukanýrským loupeživým duchem, jímž se vyznačovali naši společní předkové v 16. a 17. století. Jenže od prvního úspěšného loupežného vpádu, podniknutého v zájmu obchodu s opiem, se situace v Číně tak pronikavě změnila, že je velmi pochybné, zda by podobná výprava v dnešní době dosáhla nějakého podobného výsledku. Nová výprava by se bezpochyby podnikla, stejně jako v letech 1841–1842, z ostrova Hongkongu. Tehdy se jí účastnila flotila složená ze dvou čtyřiasedmdesátidělových bitevních lodí, osmi fregat, značného počtu korvet a válečných brig, dvanácti parníků a čtyřiceti dopravních člunů; na palubě byly vojenské síly – včetně námořní pěchoty – v celkovém počtu patnáct tisíc mužů. Nová výprava by byla stěží podniknuta s menšími silami; právě naopak, některé náznaky, o nichž se ještě zmíníme, ukazují, že se uvažuje o nasazení mnohem větších sil.

Výprava z let 1841–1842 vyplula z Hongkongu 21. srpna 1841, zmocnila se nejprve Amoye a pak, 1. října, ostrova Čou-šanu, z něhož si vytvořila základnu pro další operace. Cílem těchto operací bylo proniknout na velkou řeku Jang-c'-tiang, protékající středem Číny, a dostat se po ní až k městu Nankingu, asi dvě stě mil od ústí.

První a druhá opiová válka proti Číně v letech 1839–1842 a 1856–1858

Řeka Jang-c'-ťiang rozděluje Čínu na dvě zřetelně se lišící části – sever a jih. Asi čtyřicet mil pod Nankingem ústí do velké řeky Císařský průplav a křižuje ji, a tak umožňuje obchodní dopravu mezi severními a jižními provinciemi. Tažení spočívalo na teorii, že ovládnutí této důležité dopravní cesty bude pro Peking osudné a donutí císaře, aby okamžitě uzavřel mír. 13. června 1842 se anglická vojska, jimž velel sir Henry Pottinger, objevila u Wu-sungu, blízko ústí malé říčky téhož jména. Tato říčka přitéká od jihu a vlévá se do delty Jang-c'-ťiangu blízko jejího vtoku do Žlutého moře. Ústí řeky Wu-sung tvoří přístav pro Šanghaj, která leží o kousek dál proti toku řeky. Na březích řeky Wu-sung bylo mnoho baterií, všechny však byly bez nesnází dobyty ztečí. Kolona invazního vojska pak postupovala k Šanghaji, která se vzdala, aniž se pokusila o odpor. Třebaže se však dosud nenarazilo na velký odpor mírumilovných a ustrašených obyvatel na březích Jang-c'-ťiangu, kteří nyní, po dlouhém míru trvajícím 200 let, poprvé poznali válku, ukázalo se, že velkou překážkou je sama delta a přístup k ní od moře. Široká delta Jang-c'-ťiangu ústí do moře mezi břehy zpola pokrytými bahnem a těžko viditelnými, neboť moře je na míle* daleko žluté bahnem – odtud také jeho název. Lodi, které chtějí vplout do Jang-c'-ťiangu, se musejí pohybovat opatrně podél jižního břehu a musejí stále měřit hloubku olovnicí, aby se vyhnuly nánosům pohyblivého písku, jimiž bývá přístup k řece zahrazen. Tyto nánosy se táhnou v deltě až k hornímu cípu velkého ostrova Čchung-ming-tao, který leží uprostřed řeky a rozděluje ji na dvě ramena. Nad tímto ostrovem, jenž je asi třicet mil dlouhý, začínají břehy vystupovat nad vodu, ale tok řeky je tu velmi klikatý. Příliv dosahuje až k Čen-ťiangu, asi do poloviny vzdálenosti k Nankingu, kde teprve to, co bylo dosud ve skutečnosti ústím řeky nebo mořským zálivem, nabývá pro plující lodi charakteru řeky. Než se britská flotila dostala až sem, narazila na vážné překážky. Trvalo patnáct dní, než urazila vzdálenost osmdesáti mil od kotvišť na Čou-šanu. Blízko ostrova Čchung-ming-tao uvízlo několik větších lodí na mělčině, ale začal příliv, a tak se jim podařilo se vyprostit. Když Angličané překonali

* Zde i dále v textu se myslí námořní míle (league), tj. 5,56 km. *(Pozn. red.)*

tyto obtíže a blížili se k městu Čen-ťiangu, získali dostatek důkazů, že i když se mongolsko-čínským vojákům nedostávalo vojenského umění, rozhodně jim nechyběla chrabrost a vojenský duch. Tito mongolští vojáci, ačkoli jich bylo jen 1500, bojovali do posledního dechu, až všichni do jednoho padli. Než nastoupili do boje, jako by tušili jeho výsledek, uškrtili nebo utopili všechny své ženy a děti; mnoho ženských a dětských mrtvol bylo pak vytaháno ze studní, kam je naházeli. Když vrchní velitel viděl, že boj je ztracen, zapálil svůj dům a zahynul v plamenech. Angličané ztratili při tomto útoku 185 mužů – a za tuto ztrátu se mstili strašlivými zvěrstvy při plenění města. Angličané vedli vůbec celou tuto válku v duchu brutální krutosti, což byl vhodný protějšek k duchu pašerácké zištnosti, který válku vyvolal. Kdyby byli útočníci narazili všude na takovýto odpor, nikdy by se nebyli dostali k Nankingu. Ale to se nestalo. Město Kua-čou na protější straně řeky se vzdalo a zaplatilo výkupné tři milióny dolarů, které angličtí piráti samozřejmě s velkým uspokojením shrábli.

Výše proti proudu bylo koryto řeky třicet sáhů* hluboké, a pokud tedy jde o ponor, nebyly tu při plavbě už žádné těžkosti, jen proud byl místy velmi prudký, plných šest až sedm mil za hodinu. Nic však nebránilo pohybu řadových lodí vzhůru proti proudu k Nankingu, pod jehož hradbami Angličané konečně zakotvili 9. srpna. To mělo přesně takový účinek, jaký očekávali. Císař** byl tak postrašen, že podepsal smlouvu z 29. srpna,[174] jejíž údajné porušení si teď Angličané berou za záminku k novým požadavkům, jež hrozí novou válkou.

Jestliže tato nová válka vypukne, povede se pravděpodobně podle vzoru minulé války. Ale Angličané by se neměli spoléhat, že budou mít zase tak snadný úspěch, a to z několika příčin. Číňané vyvodili z minulé války poučení. Za nedávných vojenských operací na řece Kantonu prokázali o tolik lepší výcvik v dělostřelecké palbě a v umění obrany, že až vzniklo podezření, že mezi sebou mají Evropany. Ve všem praktickém, a válka je navýsost praktická, Číňané daleko předčí všechny orientálce a Angličané v nich nepo-

* – námořní sáh (fathom) = 1,83 m. *(Pozn. red.)*
** – tj. Tao-kuang. *(Pozn. red.)*

chybně najdou schopné žáky ve vojenských věcech. Kromě toho je pravděpodobné, že kdyby se Angličané znovu pokusili plout vzhůru po řece Jang-c'-ťiang, narazili by na umělé překážky, s jakými se patrně dosud nesetkali. Nejvážněji je však nutno se zamyslet nad tím, že opětná okupace Nankingu už rozhodně nevyvolá tolik hrůzy a zděšení u císařského dvora v Pekingu jako minule. Nanking, a spolu s ním i část okolních okresů, je totiž už delší dobu v rukou vzbouřenců a jejich vůdce nebo vůdcové mají v tomto městě svůj hlavní stan.[175] Za těchto okolností by císařovi bylo možná spíš příjemné než nepříjemné, kdyby město obsadili Angličané. Mohli by mu prokázat dobrou službu, kdyby vyhnali vzbouřence z města, které, jak se třebas po dobytí ukáže, se dá dosti nesnadno, svízelně a s nebezpečím udržet a které, jak ukázaly nedávné zkušenosti, může být obsazeno nepřátelskou mocí, aniž to má okamžité osudné následky pro Peking nebo pro císařskou vládu.

Napsal B. Engels začátkem dubna 1857
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 4990 ze 17. dubna 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

VÝSLEDEK VOLEB

Londýn 7. dubna 1857

Volby končí. Jejich nejzřetelnějším výsledkem je Palmerstonovo vítězství, velká změna ve složení parlamentu, která se týká asi jedné čtvrtiny jeho dosavadních členů, a nebývalý pokles jeho intelektuální úrovně. Ovšem výpočty anglických novin, týkající se početní síly vládní většiny, jejich spory a hašteření kolem těchto výpočtů a především zařazování nově zvolených členů parlamentu do dávno překonaných kategorií, to všechno je nesmysl. Tak například „Morning Post" jásá nad vládní většinou osmdesáti hlasů, zatímco Disraeliho „Press"[176] odhaduje ztrátu mandátů své strany na čtyři v městských obvodech a asi dvacet v hrabstvích. Podle londýnských „Times" získal parlament vyloučením peelovců, manchesteriánů a řemeslných ochranářů opět svůj status quo ante* a přešel znovu do rukou svých zákonných majitelů, do rukou předpotopních stran whigů a toryů. „Times" by rády přesvědčily svět, že „britský národ je opět tím, čím býval před takovými třiceti lety". Disraeliho list „Press" je téměř stejného názoru jako „Times". Tato optimistická víra, jíž se snad chce oligarchie utěšovat, není však o nic absurdnější než optimistická víra pseudoradikálních listů, jako je třeba „Examiner"[177]. „Reformovaný parlament," píše tento list, „to je odpověď na výzvu lorda Palmerstona." Palmerston žádal co nejvíc lokajů a osvícená země, to znamená malá menšina privilegovaných voličů, odpovídá na jeho zdvořilý kompliment tím, že mu

* — dřívější stav věcí. *(Pozn. red.)*

posílá do parlamentu houf tribunů lidu! Voláním „Ať žije Palmerston!" se jen snaží lstivého vikomta obelstít! Vznikne-li za nového parlamentu nějaké významné hnutí, nebude to samozřejmě zásluha parlamentu, a Velká Británie pozná jako Námořník Sindibád, že je mnohem obtížnější starce shodit než si ho naložit na ramena.*

Chceme-li porovnat novou sněmovnu s jejími předchůdkyněmi, bude snad správné začít starými parlamentními skupinami, které v době volebního boje úplně zmizely – se skupinou peelovců a manchesterskou školou.

Na rozdíl od whigů, toryů a manchesterské školy nezastupovala peelovská frakce nějakou třídu ani část nějaké třídy; peelovci byli pouhou parlamentní klikou, která snad měla přátele mimo obě sněmovny, ale nikdy nemohla shromáždit armádu. Byli pouze troskou bývalé vlády; odcizili se toryům, které zradil jejich zesnulý předák v souvislosti s obilními zákony; nechtěli splynout s whigy, pamětlivi starého nepřátelství a také proto, že byli přesvědčeni – a toto přesvědčení sdílela s nimi i určitá část veřejnosti –, že se u nich soustřeďují státnické talenty z celé země; jejich svazky s aristokracií jim bránily, aby splynuli v jeden celek s manchesterskou školou, a byli si jisti, že mohou dík řečnickým schopnostem některých svých členů ovlivňovat parlamentní debaty. Toto domýšlivé jádro samozvaných státníků, tak nestálé a nejisté, že se nedá nikam zařadit, bylo v podobě zvláštní parlamentní strany produktem rozkladu všech parlamentních stran, způsobeného Peelovým freetraderským zákonodárstvím. Tento princip rozkladu, jemuž vděčí za svůj vznik, ještě sami zdokonalili tím, že pomohli svrhnout Derbyho vládu, a také tím, že postavili svého nominálního vůdce** do čela stranické kombinace známé jako koaliční vláda čili vláda všech talentů[178]. Když se proces rozkladu parlamentu zjevně urychlil, dostalo se jejich skupině cti pozvednout korouhev, pod níž mělo dojít k společné sebevraždě starých stran. Tím si sice nakrátko zajistili vedoucí postavení, ale zároveň zničili jediný důvod, proč

* Viz: „Kniha tisíce a jedné noci", Pohádka o Sindibádu Námořníkovi, Vypravování o cestě páté. *(Pozn. red.)*

** — tj. Aberdeena. *(Pozn. red.)*

existovali jako zvláštní skupina. Spojená síla sdružených stran nutně vyústila v jejich společnou nemohoucnost a vedla ke společnému pokoření před jediným mužem. Peelovci drželi žebřík, po němž šplhal Palmerston.

Už roku 1852 ztratili peelovci na volebním kolbišti polovinu svých sil, ale volby z roku 1857 smetly celou jejich armádu. Oba Phillimorové, lord Hervey, sir G. Clark, sir Stafford Northcote, lord W. Powlett, A. Gordon, Sutton, Harcourt, Lushington, Smythe, sir J. W. Hogg, známý svou činností ve Východoindické společnosti, Roundell Palmer a konečně pan Cardwell – ti všichni zmizeli ze scény. Poslednímu z jmenovaných pánů nabídl Palmerston, když se stal ministerským předsedou, hodnost kancléře pokladu, ten však na radu Gladstona, Grahama a spol. tuto nabídku odmítl. Přesto však na posledním zasedání nyní už pohřbené Dolní sněmovny opustil Cardwell své přátele, neboť doufal, že vezme Gladstonovi vítr z plachet, a v otázce rozpočtu hlasoval s Palmerstonem. A konečně během debat o Kantonu, kdy se obával, že by se mohla karta obrátit, přešel opět na druhou stranu, vrátil se do kruhu peelovců a podepsal Cobdenův návrh na vyslovení nedůvěry vládě. Tento gentleman je tedy názorným příkladem pozoruhodného spojování morální ostýchavosti a bezohledného kariérismu, které je tak příznačné pro peelovskou kliku. Celá peelovská armáda byla tedy zdecimována a zbývají jen tři její generálové, pan Gladstone, sir James Graham a pan Herbert, tři jednotlivci, kteří nemohou vytvořit trojici, protože se od sebe příliš liší původem i zálibami: sir James Graham zahájil svou veřejnou činnost jako radikál, Gladstone jako krajní tory a pan Herbert jako něco, co se vůbec nedá charakterizovat.

Odhalení, které učinil před svými voliči na volebním shromáždění v jižním Wiltshiru pan Herbert, je příznačné pro způsob, jakým se Palmerston *vypořádával* s peelovci. Nic nepřispělo k nepopulárnosti peelovců tak jako způsob, jak vedli válku proti Rusku, a zejména to, že ušetřili Oděsu;[179] vysvětlovalo se to tím, že pan Herbert je prý synovec knížete Voroncova. O rozšiřování této jedovaté pomluvy se obzvlášť zasloužili Palmerstonovi pohůnci, jako jsou „Morning Post", „Sun" a „Morning Advertiser".[180]

A teď řekl pan Herbert svým voličům, že ve skutečnosti podepsal rozkaz k útoku na Oděsu, ale když odstoupil ze svého úřadu, vydal lord Palmerston rozkaz, aby město bylo ušetřeno. Toto odhalení si nijak nezadá s odhalením, které učinil před volebním shromážděním v londýnské City lord John Russell. Jak známo, ztroskotal Russell při svém diplomatickém poslání ve Vídni.[181] Ve volební vřavě hospodský plátek „Morning Advertiser", tento tiskový orgán hostinských a Palmerstonův list pro luzu – Palmerston má noviny všech druhů a pro každý vkus, od elegantních restaurací až po obyčejné výčepy – div nepřišel o svůj ctihodný hlas, když vykřikoval o strašlivé Russellově zradě ve Vídni. Vyprovokován touto nestydatou taktikou, sebral lord Russell konečně odvahu, aby světu sdělil, že mu lord Clarendon nepovolil, aby uveřejnil instrukce, které sestavil a vlastnoručně sepsal sám Palmerston a v nichž nařizoval, aby se ve Vídni prováděla právě ta politika, za kterou on (Russell) tentokrát zaplatil svou popularitou. Jeden řecký filosof pravil, že si jeho krajané – básníci – vymýšleli o helénských bozích horší příběhy, než jaké by si kdo troufal vypravovat o svém nejhorším nepříteli. Dnešní Francie a Anglie vynášejí jako své bohy Bonaparty a Palmerstony, ale ti nepotřebují žádné básníky, aby je očerňovali.

Z toho, co tu bylo řečeno, je zřejmé, že těch pár peelovských generálů, kteří přežili svou armádu, se neobjeví v parlamentě znovu jako skupina, nýbrž jen jako jednotlivé osoby. Pan Gladstone, jehož teď nebrzdí žádná klika, jehož rozvášňuje hněv a který je bezpochyby největším řečníkem nové Dolní sněmovny, může nyní jako jednotlivec sehrát významnější úlohu než kdykoli dříve. Během dlouhotrvajícího parlamentního souboje odhazovali Gladstone a Disraeli čas od času své vlastní zbraně, jak se v prudkých střetnutích někdy stává, a chápali se zbraně svého odpůrce. Gladstone si do určité míry osvojil Disraeliho polemickou jedovatost, zatímco Disraeli zase pochytil Gladstonův vroucí patos; ovšem Disraeli touto výměnou sotva co získal.

Když se teď loučíme s peelovci, rádi bychom ještě poukázali na ironii dějin: tato frakce se zrodila v době, kdy se pod vlivem Ligy proti obilním zákonům rozpadly staré parlamentní strany,

a její smrt spadá do doby, kdy z parlamentu zmizela manchesterská škola.

Napsal K. Marx 7. dubna 1857
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 4994 z 22. dubna 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

POSTAVENÍ TOVÁRNÍCH DĚLNÍKŮ

Londýn 7. dubna 1857

Zprávy továrních inspektorů, které byly nedávno vydány za pololetí končící 31. říjnem 1856[182], jsou cenným příspěvkem k sociální anatomii Spojeného království. V nemalé míře přispějí k vysvětlení reakčního postoje továrníků v nynějších všeobecných volbách.

Během parlamentního zasedání roku 1856 byl parlamentem propašován tovární zákon, jímž „radikální" továrníci nejprve změnili tu část zákona, jež se týká ohrazování pohonných zařízení a strojů, a za druhé zavedli zásadu arbitráže při sporech mezi zaměstnavateli a dělníky. První zákon měl poskytnout lepší ochranu údům a životům továrních dělníků; druhý zákon měl svěřit tuto ochranu špatným soudům spravedlnosti[183]. Ve skutečnosti však měl druhý zákon připravit tovární dělníky o ochranu zákona a první je měl připravit o jejich údy. Cituji ze společné zprávy inspektorů:

„Podle nového zákona poskytuje se zákonná ochrana osobám, které jejich *obvyklé zaměstnání* přivádí do blízkosti strojních pohonů a které jsou proto dobře obeznámeny jak s nebezpečím, jemuž jsou ve svém zaměstnání vystaveny, tak s nutností opatrnosti; tato ochrana se však *nevztahuje* na ty, kteří mohou být při plnění zvláštních příkazů nuceni zanechat své obvyklé práce a odebrat se na místo, jehož nebezpečí si neuvědomují, a protože o něm nevědí, nemohou se proti němu chránit; a přece by právě tito lidé zřejmě potřebovali zvláštní ochranu zákona."

Doložka o arbitráži naopak předpisuje, aby se arbitři vybírali z osob „obeznámených s konstrukcí takových strojů", které působí úrazy. Zkrátka, tím dostávají monopol na arbitráž inženýři a konstruktéři strojů.

„Zdá se nám," říkají inspektoři, „že inženýři a konstruktéři strojů by se měli považovat za *nezpůsobilé* k tomu, aby dělali tovární arbitry, protože mají obchodní spojení s majiteli továren, kteří jsou jejich zákazníky."

Za takovýchto okolností není divu, že počet úrazů způsobených stroji, jako je zabití, ztráty rukou, paží, celých nohou nebo částí nohou, zlomeniny končetin a kostí, úrazy na hlavě a v obličeji, odřeniny a pohmožděniny a jiná zranění, dosáhly za šest měsíců končících 31. říjnem 1856 pobuřujícího počtu 1919. V průmyslovém bulletinu je za půl roku zaznamenáno dvacet smrtelných úrazů způsobených stroji, tj. asi desetkrát víc, než ztratilo britské námořnictvo za svého „slavného" kantonského masakru[184]. Protože továrníky ani nenapadne, aby se snažili ochraňovat životy a údy svých dělníků, a starají se jen o to, jak by se vyhnuli placení za ruce a nohy, které ztratili dělníci v jejich službách, a svalili náklady na opotřebování svých živých strojů ze svých beder, nemusí nás překvapovat, že podle oficiálních zpráv „*vzrůstá* nadpráce v rozporu s továrním zákonem". Podle tohoto zákona znamená nadpráce prodlužování pracovního dne, zaměstnávání mladistvých dělníků denně déle, než dovoluje zákon. Děje se tak různým způsobem: buď se začíná pracovat dříve než v šest hodin ráno, nebo se práce nezastavuje v šest hodin večer, nebo se zkracují přestávky, které zákon stanovil dělníkům na jídlo. Parní stroj se každý den spouští třikrát, a to ráno, kdy se začíná pracovat, a po dvou přestávkách – na svačinu a na oběd; třikrát se během pracovní doby zastavuje, a to na začátku každé přestávky a večer, kdy práce končí. Je tedy šest příležitostí, kdy se dá ukrást pět minut, tj. půl hodiny denně. Pět minut denní práce navíc, znásobeno týdny, se rovná dvěma a půl pracovním dnům v roce; podvodné prodlužování pracovního dne jde však mnohem dál. Cituji pana Leonarda Hornera, továrního inspektora pro Lancashire:

„Zisk, jehož se dá dosáhnout touto nezákonnou nadměrnou prací, je zřejmě příliš lákavý, než aby mu továrníci mohli odolat. Počítají s tím, že nebudou přistiženi; když vidí, jak malé jsou pokuty a soudní výdaje, které zaplatili ti, kdo byli odsouzeni, docházejí k názoru, že na tom stále ještě slušně vydělají, i kdyby byli přistiženi."

Továrníci se dobře postarali nejen o to, aby pokuty, které

stanoví tovární zákon, byly nepatrné, ale zajistili si také, že zákon je formulován tak, aby se dal co nejlépe obcházet, a jak inspektoři jednomyslně prohlašují, „brání jim téměř nepřekonatelné potíže, aby účinně skoncovali s nezákonnými praktikami". Inspektoři rovněž jednomyslně pranýřují bohaté majitele továren za to, že úmyslně klamou, uchylují se k hanebným úskokům, aby se vyhnuli odhalení, dopouštějí se podlých intrik proti inspektorům a jejich pomocníkům, kteří jsou pověřeni ochranou továrních otroků. Obviní-li inspektoři, jejich pomocníci nebo policisté továrníka z prodlužování pracovního dne, musí být připraveni odpřisáhnout, že dělníci museli pracovat v hodinách, kdy to zákon zakazuje. Dejme tomu, že inspektoři přijdou po šesté hodině večer. Tovární stroje se okamžitě zastaví a přestože dělníci nemohou v továrně být za žádným jiným účelem, než aby obsluhovali stroje, nedá se vzhledem k formulaci zákona obvinění prokázat. Dělníci jsou pak narychlo posláni z továrny, a aby se co nejrychleji rozptýlili, otevře se obvykle více dveří. Došlo i k takovým případům, že se zavřel přívod plynu, jakmile pomocníci inspektorů vstoupili do místnosti, takže zůstali náhle ve tmě mezi složitým strojním zařízením. V těch místech, která jsou notoricky známá prodlužováním pracovního dne, existuje organizovaný systém, jímž se továrny dovídají, že se blíží inspektor; továrníci si na to najímají zaměstnance na nádražích a v hostincích.

Nejsou snad tito upíři, kteří tloustnou z krve mladé dělnické generace své vlastní země, vhodnými kumpány britských pašeráků opia a samozřejmými přívrženci „ryze britských ministrů"?

Zprávy továrních inspektorů nezvratně dokazují, že hanebnost britského továrního systému vzrůstá s jeho růstem; že zákony, které se vydávají, aby se omezila surová chamtivost továrníků, jsou jen klam a mam, protože jsou formulovány tak, aby zmařily svůj údajný cíl, a aby odzbrojily lidi pověřené jejich prováděním, dokazují, že rozpor mezi továrníky a dělníky rychle spěje k okamžiku, kdy vypukne skutečná sociální válka; dokazují, že počet dětí mladších 13 let, které tento systém pohltil, se zvyšuje v řadě odvětví a počet žen ve všech odvětvích; dokazují, že ačkoli se nyní v poměru k počtu koňských sil zaměstnává stejný počet dělníků jako v dří-

vějších dobách, zaměstnává se v poměru k počtu strojů menší počet dělníků; dokazují, že parní stroj může dnes díky hospodárnějšímu využívání energie pohánět větší masu strojů než před deseti lety; že díky zrychlování chodu strojů a jiným praktikám se nyní udělá víc práce a že si továrníci rychle plní kapsy.

Zajímavé statistické údaje uvedené v těchto zprávách právem zasluhují, abychom se jimi ještě zabývali. Už z toho, co tu bylo řečeno, pochopíme, že průmysloví otrokáři Lancashiru potřebují takovou zahraniční politiku, která by odváděla pozornost od vnitropolitických problémů.

Napsal K. Marx 7. dubna 1857
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 4994 z 22. dubna 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

ANGLICKÝ TOVÁRNÍ SYSTÉM

Londýn 10. dubna 1857

Zprávy továrních inspektorů ve Spojeném království za rok 1856 obsahují podrobné přehledy k tovární statistice, jako je počet továren, množství používaných koňských sil, množství strojů a počet osob zaměstnaných ve výrobě. Podobné přehledy byly sestavovány na příkaz Dolní sněmovny také v letech 1835, 1838 a 1850; potřebné informace se získávaly z výkazů, které vyplňovali majitelé továren. Máme tak dostatek podkladů k porovnání různých období továrního systému, který však podle platných zákonů zahrnuje pouze ty továrny, kde se při výrobě textilií používá páry nebo vodního pohonu.

Nejpříznačnějším rysem sociálních dějin Spojeného království v uplynulých šesti letech je bezpochyby rychlé rozšiřování tohoto systému.

Dále uvedená čísla udávají počet továren v letech, kdy byly vypracovány poslední tři zprávy.

	1838	*1850*	*1856*
Továrny na zpracování bavlny	1819	1932	2210
Továrny na zpracování vlny	1322	1497	1505
Továrny na zpracování česané příze	416	501	525
Továrny na zpracování lnu	392	393	417
Továrny na zpracování hedvábí ...	268	277	460
Celkem	4217	4600	5117

Průměrný vzrůst počtu továren, který v letech 1838 až 1850 činil ročně 32 továrny, se v letech 1850 až 1856 téměř ztrojnásobil,

neboť dosahoval průměru 86 továren ročně. Analýza celkového růstu v jednotlivých obdobích je uvedena v této tabulce:

	Celkový přírůstek od roku 1838 do roku 1850 (v procentech)		*Celkový přírůstek od roku 1850 do roku 1856* (v procentech)
Továrny na zpracování bavlny	6	Továrny na zpracování bavlny	14,2
Továrny na zpracování vlny	13	Továrny na zpracování vlny	0,5
Továrny na zpracování česané příze	20	Továrny na zpracování česané příze	4,7
		Továrny na zpracování lnu	6,1
		Továrny na zpracování hedvábí	66,0

Z této tabulky vyplývá, že v prvním období se přírůstek omezoval na továrny zpracovávající bavlnu, vlnu a česanou přízi, zatímco v druhém období zahrnoval i továrny na zpracování lnu a hedvábí. Poměr, v jakém se různá odvětví podílejí na celkovém vzrůstu, se v těchto dvou obdobích také liší. V letech 1838 až 1850 dochází k největšímu zvýšení v průmyslu česané příze a vlny; v období 1850 až 1856 se však průmysl zpracovávající vlnu téměř nemění, a tempo růstu v průmyslu česané příze se snížilo na čtvrtinu. Bavlna a hedvábí v druhém období předhánějí naproti tomu ostatní odvětví, výroba hedvábí je na prvním místě z hlediska relativního přírůstku a bavlnářská výroba je na prvním místě z hlediska absolutního přírůstku.

Místa, kde nastalo takové rozšíření, se značně měnila, a přitom docházelo k jakémusi přelévání z jedné části země do druhé. Současně s všeobecným růstem průmyslu se však v určitých místech počet továren zmenšuje a v mnoha hrabstvích a městech dokonce dosavadní továrny úplně zanikají. Všeobecný zákon, kterým se tyto změny – pokles i růst – řídí, je týž zákon, který působí na všechna odvětví moderního průmyslu – zákon koncentrace. Proto Lancashire a přilehlé části Yorkshiru, které jsou hlavním střediskem bavlnářského průmyslu, přetáhly k sobě tento průmysl i z ostatních částí království. Počet továren na zpracování bavlny v Lancashiru a Yorkshiru vzrostl v letech 1838 až 1856 o 411, avšak v hrabstvích

Lanark (Glasgow), Renfrew (Paisley) a Antrim se zmenšil o 52. Tak se také koncentruje průmysl na zpracování vlny v Yorkshiru; zatímco zde přibylo dvě stě nových továren na zpracování vlny, klesl ve stejné době počet těchto továren v Cornwallu, Devonshiru, Gloucestershiru, Monmouthu, Somersetu, Wiltshiru, Walesu a Clackmannanu o 82. Průmysl česané příze se téměř výhradně soustřeďuje v Yorkshiru; v tomto hrabství přibylo 107 továren. Průmysl na zpracování lnu se dnes mnohem silněji rozvíjí v Irsku než v kterékoli jiné části Spojeného království; jenže přírůstek 59 továren na zpracování lnu v Antrimu, Armaghu, Downu a Tyronu je doprovázen poklesem o 31 továren v Yorkshiru, o 9 v Devonshiru, Dorsetshiru a Gloucestershiru a o 18 ve Fifeshiru. V Cheshiru, Derbyshiru, Nottinghamshiru a Gloucestershiru přibylo 76 továren na hedvábí, ale přitom jich v Somersetu ubylo 13. V některých případech je pokles v jednom výrobním odvětví nahrazen růstem jiného, takže by se zdálo, že průmyslové přesuny pouze rozhodněji uskutečňují zásadu dělby práce ve velkém měřítku. A přece tomu tak celkově není: rozvoj továrního systému směřuje spíš k zavedení dělby mezi průmyslovými a zemědělskými oblastmi. V Anglii například jižní hrabství, Wiltshire, Dorsetshire, Somerset a Gloucestershire, rychle ztrácejí svůj tovární průmysl, zatímco severní hrabství, Lancashire, Yorkshire, Warwickshire a Nottinghamshire, posilují svůj průmyslový monopol. Z celkového počtu 900 nových továren ve Spojeném království v letech 1838 až 1856 připadá jen na Lancashire 360, na Yorkshire 344, na Warwickshire 71 a na Nottinghamshire 46; k zvýšení v obou posledních hrabstvích došlo proto, že byly zavedeny zdokonalené stroje ve dvou speciálních výrobních odvětvích – bylo použito parní síly u stávků na pletení punčoch v Nottinghamu a při tkaní stuh v Coventry.

Musíme rozlišovat mezi zvýšením počtu továren a zvýšením počtu používaných koňských sil, neboť tento počet nezávisí jen na vzniku nových továren, ale také na instalaci výkonnějších strojů ve starých továrnách, na nahrazování vodního pohonu parním strojem, na zavádění parní síly vedle vodního kola a na jiných podobných zlepšeních. Následující tabulka obsahuje porovnání nominální pohonné síly továren v letech 1838, 1850 a 1856:

Počet koňských sil používaných v továrnách Spojeného království

	1838		
	Parní síla	*Vodní síla*	*Celkem*
Továrny na zpracování bavlny	46 826	12 977	59 803
„ „ „ vlny	11 525	9 092	20 617
„ „ „ česané příze	5 863	1 313	7 176
„ „ „ lnu	7 412	3 677	11 089
„ „ „ hedvábí	2 457	927	3 384
Celkem	74 083	27 986	102 069

	1850		
	Parní síla	*Vodní síla*	*Celkem*
Továrny na zpracování bavlny	71 005	11 550	82 555
„ „ „ vlny	13 455	8 689	22 144
„ „ „ česané příze	9 890	1 625	11 515
„ „ „ lnu	10 905	3 387	14 292
„ „ „ hedvábí	2 858	853	3 711
Celkem	108 113	26 104	134 217

	1856		
	Parní síla	*Vodní síla*	*Celkem*
Továrny na zpracování bavlny	88 001	9 131	97 132
„ „ „ vlny	17 490	8 411	25 901
„ „ „ česané příze	13 473	1 431	14 904
„ „ „ lnu	14 387	3 935	18 322
„ „ „ hedvábí	4 360	816	5 176
Celkem	137 711	23 724	161 435

Ačkoli je zvýšení pohonné síly, jak je zřejmé z uvedených čísel, neobyčejně veliké – o 59 366 koňských sil od roku 1838 do roku 1856 – je nicméně mnohem nižší, než je faktické množství další pohonné síly, jíž lze použít a jíž se také používá pro výrobní účely. Všechna čísla uvedená v přehledu se týkají pouze *nominální* síly parních strojů a vodních kol, a ne síly, jež se skutečně využívá nebo se může využívat. Moderní parní stroj o 100 koňských silách může vyvinout mnohem větší sílu než dříve, a to díky zdokonale-

nému mechanismu, zlepšené konstrukci a zvětšenému obsahu parních kotlů atd. Jeho nominální síla se tedy může považovat pouze za ukazatele, ze kterého se dají vypočítat jeho reálné možnosti. Civilní inženýr pan Nasmyth vysvětluje povahu nedávných zdokonalení parního stroje, umožňujících, aby stejný stroj vykonal více práce při menší spotřebě paliva, a shrnuje pak výsledky takto:

„Na jednotku váhy parního stroje dostáváme nyní v průměru nejméně o 50 % více práce, a v mnoha případech tytéž parní stroje, které při omezené rychlosti 220 stop za minutu vyvíjely dříve 50 koňských sil, dosahují nyní přes 100.“[185]

Srovnáme-li růst počtu koňských sil s růstem počtu továren, bude nám zcela zřejmé, že dochází ke koncentraci průmyslu na zpracování vlny v několika málo rukou. Ačkoli v roce 1856 bylo jen o 8 továren na zpracování vlny víc než v roce 1850, zvýšila se síla strojů používaných v těchto továrnách za tutéž dobu o 3757 koňských sil. Stejná tendence ke koncentraci se zřejmě uplatňuje i v přádelnách bavlny, česané příze a lnu. Počet vřeten ve Spojeném království činil roku 1850 25 638 716 a v roce 1856 33 503 580; přitom měla každá přádelna tento průměrný počet vřeten:

	1850	*1856*
Přádelny bavlny	14 000	17 000
„ česané příze	2 200	3 400
„ lnu	2 700	3 700

V tkalcovnách směřuje sice tendence zřejmě k tomu, aby se rozšířila výroba mezi mnoho majitelů, spíše než k tomu, aby se koncentrovala v několika rukou; celkový počet stavů byl 369 205 v roce 1856 ve srovnání s 301 445 v roce 1850; přitom průměrný počet stavů u jednotlivých továrníků je v roce 1856 nižší než v roce 1850. Tuto zdánlivou odchylku od všeobecné tendence britského továrního systému můžeme ovšem snadno objasnit tím, že do tkalcovství se tovární systém začal zavádět poměrně nedávno a že ještě úplně nevytlačil systém ručních stavů. Roku 1836 se parní síly používalo téměř výhradně pro bavlnářské stavy nebo pro výrobu tkanin s příměsí bavlny; ale už za několik let došlo k rychlému vzestupu počtu mechanických stavů pro výrobu všech druhů tkanin –

vlněných, z česané příze, lněných a hedvábných – a tento růst pokračuje až do dneška. Následující přehled ukazuje, jak se zvýšil počet mechanických stavů od roku 1836.

	1836	*1850*	*1856*
Tkalcovny bavlny	108 751	249 627	298 847
„ vlny	2 150	9 439	14 453
„ česané příze ..	2 969	32 617	38 956
„ hedvábí	1 714	6 092	9 260
„ lnu	209	3 670	7 689
Celkem	115 793	301 445	369 205

Zvýšení počtu bavlnářských stavů bylo důsledkem rozšíření tohoto odvětví, a ne důsledkem použití mechanické síly při výrobě tkanin, které se dříve tkaly pouze ručně; u jiných výrobků se nyní používá mechanické síly i tam, kde se jí dosud používalo málo – při tkaní koberců, stuh a plátna. Použití mechanické síly k česání vlny, jež se velmi rozšířilo od zavedení česacího stroje, zejména stroje Listerova, vedlo však také k tomu, že velký počet lidí ztratil práci.

Stupeň vzestupu produktivní síly jasně vyplyne ze srovnání údajů o vývozu. Roku 1850, kdy bylo v provozu 1932 továren na zpracování bavlny, činila průměrná hodnota bavlněných výrobků a příze, vyvezených za tři roky končící 5. lednem 1850, zhruba 24 600 000 liber št. Kdyby 2210 továren na zpracování bavlny, které byly v provozu roku 1856, zhotovovalo tkaniny nebo přízi jen ve stejném poměru jako továrny v roce 1850, činila by hodnota vývozu 28 000 000 liber št. Průměrná hodnota tohoto vývozu ve třech letech končících 31. prosincem 1855 činila však asi 31 000 000 liber št. Podobně je tomu v továrnách na zpracování vlny a česané příze. Vidíme tedy, že zatímco množství strojů poháněných v průměru jednou koňskou silou značně vzrostlo, zůstal počet zaměstnaných osob připadajících na jednu koňskou sílu stejný, a to průměrně čtyři osoby. Vyplývá to z následující tabulky:

Celkový počet zaměstnaných osob

	1838	*1850*	*1856*
Tkalcovny bavlny	259 104	330 924	379 213
„ vlny	54 808	74 443	79 091
„ česané příze ..	31 628	79 737	87 794
„ lnu	43 557	68 434	80 262
„ hedvábí	34 303	42 544	56 137
Celkem	423 400	596 082	682 497

Celkový počet pracujícího obyvatelstva – 682 497 lidí – se zdá opravdu nízký, uvážíme-li, že jen počet ručních tkalců a jejich rodin v roce 1838 dosahoval asi 800 000 lidí. Následující tabulka ukazuje v procentech vzájemný poměr jednotlivých kategorií dělníků zaměstnaných ve výrobě:

	Děti do 13 let	Chlapci od 13 do 18 let	Ženy nad 13 let	Muži nad 18 let
1838	5,9	16,1	55,2	22,8
1850	6,1	11,5	55,9	26,5
1856	6,6	10,6	57,0	25,8

V letech 1838 až 1850 se počet zaměstnaných dětí zvýšil, ne však úměrně k všeobecnému zvýšení počtu dělníků. Počet zaměstnaných dětí v letech 1850 až 1856 vzrostl velmi značně a dosáhl čísla 10 761, z nichž 9655 pohltil průmysl na zpracování bavlny. Je ještě na místě dodat, že lidumilný zákon z roku 1844 dovoluje, aby děti byly zaměstnávány v továrnách od osmi let, zatímco do té doby bylo nezákonné zaměstnávat děti mladší devíti let.[188]

Napsal K. Marx 10. dubna 1857
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 4999 z 28. dubna 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

B. ENGELS

REORGANIZACE RUSKÉ ARMÁDY[187]

Když vypukla v Evropě minulá válka, mnozí vojenští činitelé poukazovali ne bez určitého respektu na obdivuhodnou organizaci ruské armády. Zatímco ve Francii a v Anglii bylo nutné vytvářet brigády, divize a armádní sbory z prvků, které až do té doby neměly naprosto nic společného, jmenovat velitele do čela útvarů, které nikdy předtím neviděli, a tvořit štáby z důstojníků, kteří přijížděli ze všech koutů země, byla v Rusku celá obrovská válečná mašinérie dokonale a do všech podrobností připravena léta předtím. Každý pluk měl své neměnné místo v celkové organizaci; každé vojenské těleso od roty až po armádní sbor mělo svého stálého velitele, každý důležitější oddíl měl svůj pravidelný štáb. Říkalo se, že tato mašinérie je skutečně v plné pohotovosti a že jen čeká na povel, na spuštění páry, aby se úplně hladce rozjela; každý zoubek, každé kolečko, každý šroub, kladka, řemen, záklopka a páka jsou na svém místě, připraveny konat pouze svou práci. Tohleto jsme prý měli uvidět, ale naneštěstí jsme viděli něco docela jiného. Armádní sbory nebyly téměř nikdy úplné, neboť celé divize a ještě častěji celé brigády byly odvelovány na vzdálená válčiště a do hlavních sil sborů se dodatečně přimíchávaly jiné jednotky. Ukázalo se, že snaha udržet jednotlivé prvky každého sboru, divize a brigády co nejvíc pohromadě brzdí armádu na pochodu právě tak, jako ji v boji spoutávají přísná pravidla, podle nichž musí být uspořádána bitevní sestava. A nakonec se ukázalo, že celé to podrobně rozčleněné velení, všichni ti generálové velící sborům, divizím a brigádám, se svými příslušnými štáby, dobře známí svým vojákům, výborně seznámení navzájem a cítící se na svých místech

a při plnění svých povinností jako doma – to všechno že je jediné obrovské spiknutí, jehož cílem bylo okrádat stát o peníze a vojáky o jejich příděly, ošacení a vybavení.

Jestliže bylo ještě třeba, aby tato fakta byla oficiálně potvrzena, pak to právě udělala sama ruská vláda. Prvním a hlavním cílem reorganizace ruské armády je zničit pařeniště velkorysých defraudací — podřízené štáby a velitelství. Ruší se štáby armádních sborů i brigád. Dokonce i sám název „brigáda" z ruské armády mizí. Všech šest řadových sborů podléhá nyní jediné osobě, knížeti M. D. Gorčakovovi I., bývalému veliteli na Krymu. Každý sbor má sice velícího generála, ale protože tento generál nemá žádný štáb – tj. nemá ani prostředky, aby v jednotlivostech skutečně uplatňoval svou velitelskou pravomoc – je v nejlepším případě inspektorem svého sboru, jakýmsi kontrolorem pěti jemu podřízených divizních generálů. Ve skutečnosti generálové 30 divizí (18 pěších, 6 jezdeckých a 6 dělostřeleckých), které tvoří takzvanou „první armádu", podléhají bezprostředně vrchnímu veliteli; v každé divizi opět plukovníci čtyř pěších nebo jezdeckých pluků* a velitelé baterií bezprostředně podléhají divizním generálovi. Brigádní generálové, kteří se v důsledku této nové organizace stali úplně zbytečnými, jsou přiděleni ke štábu divizního generála jako jeho zástupci a pomocníci. Důvody toho všeho jsou zcela jasné.

Na knížete Gorčakova se imperátor může spolehnout, a Gorčakov se opět může do určité míry spolehnout na důstojníky svého osobního štábu. Při byrokratickém puntičkářství a hierarchickém odstupňování dřívějšího systému nesahal bezprostřední vliv vrchního velitele dál než k velitelům sborů. Velitelé sborů a jejich štáby museli předávat rozkazy divizím, jejich štáby je opět předávaly brigádám a od štábů brigád se dostávaly k velitelům pluků, kteří tyto rozkazy prakticky prováděli. Nebylo to nic jiného než dobře organizovaný systém zpronevěr, podvodů a krádeží; čím lepší byla organizace armády, tím organizovanější a úspěšnější bylo i okrádání státní pokladny. Vyšlo to najevo za války při pochodu prvního,

* V dřívější organizaci armád zpravidla hodnost důstojníků odpovídala jejich funkčnímu zařazení, takže plukovník byl velitelem pluku, divizní generál velitelem divize atd. *(Pozn. čes. red.)*

druhého a třetího armádního sboru z Polska na jih; a jedině proto, aby se zbavila tohoto zla, ponechala ruská vláda jen čistě nominální velitele sborů a úplně odstranila velitele brigád. Mezi vrchním velitelem a důstojníky u roty jsou teď už jen dva mezistupně, a to divizní generál a plukovník, a existuje pouze jediný štáb, jehož by se dalo využít k defraudacím, a to štáb divize. Kdyby se vládě podařilo vymýtit zvyk krást v divizních štábech, mohla by plným právem doufat, že se jí postupně podaří vyhladit tento zvyk i u pluků.

Celá organizace armády byla tedy rozbita tím, že se z řetězu odstranily dva články, jejichž nezbytnost se určitě ukáže za války. Vždyť ruská vláda sama uznává, že nemůže ze své vojenské hierarchie úplně vypustit ani velitele sborů, ani brigádní generály. Velitel sboru v ní byl ponechán, ovšem jen jako pouhá loutka, zatímco brigádní generál byl zcela zbaven velitelské pravomoci a stal se pouhým přívěskem velitele divize. To neznamená nic jiného, než že tito generálové jsou po dobu míru zbaveni velení a že jsou ponecháváni k dispozici pro případ, že by vypukla válka. A skutečně, v jediné armádě, která dosud stojí proti nepříteli – v kavkazské armádě – jsou brigády zachovány. Je snad ještě zapotřebí dalších důkazů, že zrušení brigád v ostatních částech armády je pouze pokusem zneškodnit velitele brigád a jejich štáby v době míru?

Druhou vážnou změnou je rozpuštění velkého dragounského sboru, který se skládal z deseti pluků po osmi eskadronách a byl vycvičen jak pro pěší, tak pro jezdeckou službu. Tento sbor měl hrát významnou úlohu ve všech velkých bitvách. V rozhodujícím okamžiku měl s rychlostí jezdectva vzít útokem některé důležité místo v boku nebo v týlu nepřítele, sesednout s koní, přeskupit se do šestnácti pěších praporů a bránit toto místo za podpory svého těžkého jízdního dělostřelectva. Za celou minulou válku se tento sbor nikde neobjevil, a nyní se zřejmě všeobecně uznává naprostá nevhodnost takových hybridních jednotek pro aktivní vedení války. A tak byli tito kříženci jezdců s pěšáky přeměněni v pravidelné jezdectvo, zformováni do dvanácti pluků po osmi eskadronách a rozděleni do šesti armádních sborů „první armády“. Oba veliké výtvory, s jejichž pomocí si car Mikuláš chtěl zajistit místo mezi nej-

většími vojenskými organizátory své doby, zmizely tedy za několik málo let po jeho smrti.

Mezi jinými změnami bychom se ještě mohli zmínit o zřízení druhého praporu střelců v každém armádním sboru a o vytvoření dvou nových pěších pluků v kavkazské armádě. První novinka do určité míry zmírňuje velký nedostatek lehkého jezdectva. Druhá ukazuje, že Rusko je odhodláno skoncovat co nejdříve s bojem na Kavkaze. Z téhož důvodu nebyly dosud rozpuštěny záložní brigády kavkazských sborů. Proto je pravděpodobné, že tam nyní už bylo zahájeno důležité tažení.

Napsal B. Engels kolem 16. dubna 1857
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune“,
čís. 5006 ze 6. května 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

FINANČNÍ AFÉRY V ANGLII

Londýn 1. května 1857

Vyšetřování konkursního soudu, jež má odhalit záhady Královské britské banky, se chýlí k závěru. Od dnů pádu železničního krále Hudsona nebyly snad tak dokonale odhaleny bezohlednost, pokrytectví, hanba a podlost, skrývající se pod pozlaceným zevnějškem úctyhodné společnosti. Jeden z posledních, kdo se dostal na pranýř veřejného mínění, je pan Humphrey Brown, bývalý poslanes za Tewkesbury, kterého Doddův „Parlamentní průvodce" na rok 1855 charakterizoval jako „obchodníka" a „činného zakladatele železničních společností", „známou autoritu v otázkách železniční statistiky a železniční dopravy", „stoupence zásad svobodného obchodu v *pravém* slova smyslu" a „navíc liberála". Hned po krachu Královské britské banky vešlo ve známost, že tato vlivná osobnost využila svého postavení člena správní rady této banky k tomu, aby ji ošidila asi o 70 000 liber šterlinků; toto odhalení mu však nijak nepřekáželo, aby vykonával dál své obvyklé státní funkce. Humphrey Brown se klidně i nadále objevoval v Dolní sněmovně i na křesle „neplaceného velikána"[188]. Brown dokonce veřejně projevil hluboký smysl pro sociální odpovědnost, když chudému vozkovi, který ukradl trochu brambor, uložil jako smírčí soudce hrabství nejpřísnější trest, jaký zákon dovoluje, a udělal viníkovi vzletné kázání o tom, jak ohavné je zneužívání důvěry. Jedny noviny v Tewkesbury se domnívaly, že při této příležitosti mohou po právu kritizovat tu zvláštnost britských institucí, která dovoluje, aby velcí zloději soudili malé. Pan Brown tehdy pohrozil, že nejen požene nešťastného novináře před soud, ale že dá dobrému městu Tewkesbury navždy vale, jestliže jeho obyvatelé kajícně ne-

odčiní zločin urážky nevinnosti nějakým slavnostním pokáním. Nato se konalo triumfální procesí, které přineslo „oběti nesvědomitého spiknutí" pozdravnou adresu, jejíž umělecké nedostatky, jak se dá soudit ze zpráv tehdejšího tisku, byly vyváženy váhou kovu. Pan Brown strčil adresu do kapsy a ze svého balkónu promluvil k zástupům; prohlásil, že kdyby nebylo přísahy, která ho zavazuje k mlčení v záležitostech Britské banky, byla by jeho nevinnost každému nad slunce jasná, a uzavřel svůj řečnický projev tvrzením, že on se prohřešil méně, než se jiní prohřešili na něm. Při posledních všeobecných volbách znovu kandidoval na poslance za svůj milý volební obvod, ale vláda, kterou vždy oddaně podporoval, byla tak nevděčná, že ho nechala padnout.

29. dubna byl tento domýšlivý gentleman konečně osvobozen od pout přísahy, která mu až dosud zavírala ústa a odsuzovala jej, aby se nechal urážet ostudnými pomluvami; jeho zpovědníkem byl komisař konkursního soudu. U akciových společností je zvykem, že chce-li se někdo stát členem správní rady, musí nejprve mít určitý počet akcií společnosti. Pan Brown to však udělal obráceně, než jak je zvykem, a stal se nejprve členem správní rady a pak teprve akcionářem; a když tyto akcie měl, neobtěžoval se, aby je zaplatil. Obstaral si akcie velmi prostým způsobem: pan Cameron, ředitel Britské banky, který později utekl, předal totiž Brownovi dvacet akcií v ceně 1000 liber št., a pan Brown zase předal panu Cameronovi úpis na 1000 liber št., dal si však dobrý pozor, aby na něj nesplatil ani šilink. V únoru 1853 se stal členem správní rady, a v březnu zahájil své bankovní operace. Uložil si v bance skromnou částku 18 liber 14 šilinků a ještě téhož dne si v bance na směnku vypůjčil částku 2000 liber št.; tím hned ukázal, že není v řízení akciových společností žádným nováčkem. Skutečně také před svým obchodním spojením s Královskou britskou bankou i po něm pan Brown poctil svou řídící činností ve správní radě také výsadní Australskou společnost pro dovoz a rafinování cukru, Společnost pro výrobu patentovaných impregnovaných i obyčejných cihel a tašek, Vodárenskou společnost ve Wardle, jednu realitní a jednu dokařskou společnost – prostě společnosti pro všechny čtyři přírodní živly. Na otázku pana Linklatera, právního zástupce věřitelů, co

se stalo se všemi těmito společnostmi, odpověděl pan Brown výstižně: „Dneska už jsou tytam.“ Jeho účet v Britské bance, který si otevřel vkladem ve výši 18 liber 14 šilinků, skončil pohledávkou 77 000 liber št. Všechny tyto půjčky mu byly vypláceny na pokyn pana Camerona, přičemž „ostatní členové správní rady nebyli požádáni o souhlas“.

„Ředitel společnosti,“ praví pan Brown, „je osoba, jejímž prostřednictvím se provádějí všechny obchody. Takový byl obvyklý postup této banky a,“ dodal mentorským tónem, „je to velmi zdravý postup.“

Pravda je zřejmě taková, že celý podnik, guvernéři, členové správní rady, ředitelé, právní zástupci a účetní si hráli podle předem dohodnutého plánu navzájem do ruky a každý z nich předstíral, že neví, jaká část kořisti připadla každému jeho partnerovi. A sám pan Brown dokonce div nenaznačuje, že jako člen správní rady banky neměl vlastně ani potuchu o svých vlastních operacích jako zákazníka banky. Pokud jde o zákazníky, kteří nepatřili k vedoucím činitelům banky, zdá se, že pan Brown měl ještě za svého výslechu nepříjemný pocit, že se snad někteří z nich pokoušeli osobovat si privilegia členů správní rady. Tak o jakémsi panu Oliverovi říká:

„Mohu bez váhání říci, že Oliver z banky podvodně vylákal 20 000 liber šterlinků. Je to velmi silné slovo, ale nepochybuji o tom, že je správné: Oliver byl podvodník.“

Na otázku pana Linklatera: „Co jste byl vy?“ klidně odpověděl: „Bohužel, členem správní rady, který nebyl dostatečně informován.“ Všechny jeho odpovědi vyznívají stejně nevzrušeně. Tak například směšný nepoměr mezi jeho vklady a částkou, kterou činily směnky, jež si dal v bance eskontovat, daly podnět k tomuto pozoruhodnému rozhovoru mezi ním a panem Linklaterem:

Pan Linklater: „Což nebylo obvyklou podmínkou bankovních operací, že v bance nikdo nemohl mít eskontní účet, kdo neměl také běžný účet, a že na běžném účtu musela vždy zůstat částka rovnající se jedné čtvrtině hodnoty směnek zaznamenaných na jeho eskontním účtě?“
Pan Brown: „Ano, ano, byl to skotský systém, jak jsem byl informován.“
Pan Linklater: „Vy jste tohoto systému nepoužíval?“
Pan Brown: „Ne, protože to není spolehlivé.“

Kdykoli se pan Brown laskavě uvolil nabídnout bance záruky,

byly to dlužní úpisy nebo lodě, a dal si dobrý pozor, aby je současně dal do zástavy i jiným lidem; vůbec velmi štědře poskytoval záruky, a činil to způsobem, který se soudní úředník nerozpakoval nazvat „podvodnými transakcemi“. 1. března 1856 pan Brown fakticky uzavřel svůj účet v bance; to znamená, že správní rada rozhodla, že mu nedovolí, aby dál zvyšoval své dluhy. Přesto však 7. června znovu vymámil na bance 1020 liber št. Na otázku pana Linklatera, „jakým trikem to dokázal,“ odpovídá pan Brown klidně: „Nebylo to tak těžké.“

Z následujícího dopisu, který poslal svému nejlepšímu příteli, panu Cameronovi, je vidět jeho celkový názor na tu bouři rozhořčení, kterou v tisku vyvolala odhalení o Královské britské bance:

Westminster, Little Smith Street, 5. října 1855

„Vážený pane Camerone, protože nevím, kde se právě zdržujete, využívám příležitosti a posílám Vám tento dopis po jednom členovi Vaší rodiny. Protože špatné zprávy se šíří rychle, mám za to, že už víte, jak nás všechny noviny — velké i malé — pomlouvají, a že lví podíl z toho padá na mne a na Vás. Mám důvod se domnívat, že zvlášť ostré články v „Times“ byly inspirovány některými našimi kolegy za pomoci účetního. Nevím vůbec, co se děje, znám jen uveřejněné zprávy; když je čtu, připadá mi málem, že dříve nikdo nikdy žádné bance nedlužil peníze, že všechna dřívější sdělení byla mylná, a že „Times“ si střádaly všechno své rozhořčení, aby mohly urážet právě nás... Od uzavření banky, které bylo provedeno naprosto břídilsky, jsem se nesetkal s žádným jiným členem správní rady.

Vám oddaný
Humphrey Brown“

Jako kdyby „dříve nikdo nikdy žádné bance nedlužil peníze“! Pan Brown se zřejmě domnívá, že všechno morální rozhořčení se soustředilo na něho a jeho společníky jen tak, pro formu. „Všude samý zloděj!“ To říká Timón*, to říká i pan Brown, který je zřejmě v hloubi duše přesvědčen, že to říká i každý člen takzvané úctyhodné společnosti. Důležité je jen jedno: nebýt malým zlodějem.

Napsal K. Marx 1. května 1857
Otištěno v „New-York Daily Tribune“, čís. 5015 z 16. května 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* Shakespeare, „Timón Aténský“, 4. jednání, 3. scéna. *(Pozn. red.)*

K. MARX

CRÉDIT MOBILIER[189]

I

Válečné bulletiny Velké armády* vystřídaly v nynějším francouzském císařství zprávy Crédit mobilier. Na poslední valné hromadě akcionářů 28. dubna předložil pan Isaac Péreire jménem správní rady zprávu, jejímž cílem bylo podat stručný přehled o činnosti této pozoruhodné bonapartovské instituce za rok 1856. Prozkoumáme-li pozorně tento nabubřele psaný dokument, v němž autor způsobem pro něho typickým plete dohromady finanční výkazy s teoretickými poučkami, cifry s city a burzovní spekulaci se spekulativní filosofií, můžeme najít důkazy o rozkladu, které tento apologetický nátěr spíše prozrazuje, než zakrývá.

Zisky Crédit mobilier skutečně i nadále oslňují veřejnost. Na její akcie, jejichž cena byla původně stanovena na 500 franků, bylo v roce 1856 vypláceno 25 franků jako úrok a 90 franků jako dividenda, to je celkem 115 franků, částka, která reprezentuje přesně 23 % z kapitálu společnosti. Chceme-li nicméně dospět k správným závěrům, nesmíme porovnávat Crédit mobilier s obvyklými obchodními podniky, nýbrž můžeme ji porovnat jen samu se sebou, a pak uvidíme, že za jediný rok se její zisky snížily téměř o polovinu. V čistém příjmu společnosti musíme rozlišovat dva prvky: první pevný, druhý pohyblivý – první je určen stanovami, druhý závisí na obchodním rozvoji společnosti; první se objevuje ve sloupci úroků a druhý ve sloupci dividend. Úrok 25 franků, to je 5 % z akcie, tvoří tedy pevnou položku v účtech společnosti, ale skutečným měřítkem jejího pokroku je ohlášená dividenda.

* – armády Napoleona I. *(Pozn. red.)*

A tu zjistíme, že dividendy, které činily roku 1855 178 franků 70 centimů, klesly v roce 1856 na 90 franků; tento vývoj lze sotva považovat za vzestup. Vezmeme-li v úvahu, že drobní akcionáři nakoupili akcie v průměru po 1500 francích, je skutečná dividenda, kterou dostali v roce 1856, sotva vyšší než 7 %.

Pan Isaac Péreire se domnívá, že „by bylo zbytečné snažit se ukázat příčiny rozdílu mezi dividendou z roku 1856 a dividendou z roku 1855". Přesto ráčil naznačit, že v roce 1855 měly zisky „výjimečný charakter". Prosím, ale pak je jasné, že Crédit mobilier si může činit nároky na nějaký charakter jen tehdy, udrží-li si výjimečný charakter svých zisků. Výjimečný charakter jejích zisků vyplývá z obrovské disproporce mezi jejím kapitálem a jejími operacemi. Tato disproporce, která není jen dočasná, je ve skutečnosti organickým zákonem existence této společnosti. Crédit mobilier se tváří, že není ani bankovní společností, ani průmyslovou společností, ale spíš představitelkou jiných bankovních a průmyslových společností, pokud možná v národním měřítku. Originálnost její koncepce tkví právě v této reprezentační funkci. Její operace tedy nemají být určovány jejím vlastním kapitálem a obvyklým úvěrem, který z tohoto kapitálu vyplývá, nýbrž výhradně velkým rozsahem toho kapitálu, který Crédit mobilier ve skutečnosti představuje nebo se snaží představovat. Kdyby zmizela disproporce mezi jejím kapitálem a jejími operacemi, a tím i její „výjimečné" zisky, pak by Crédit mobilier nejen prostě poklesla na úroveň obyčejné banky, nýbrž by žalostně zkrachovala. Tím, že se pouští do obrovských operací, do nichž ji zaplétá sám charakter její organizace, musí Crédit mobilier spoléhat na to, že se budou úspěšně uskutečňovat nové plány ve stále větším měřítku. Pro takovouto instituci je každá stagnace, a tím spíš každý krok zpět, osudným příznakem blížící se zkázy. Vezměme třeba zprávu za rok 1856. Vidíme tam na jedné straně skromný kapitál 60 miliónů franků, a na druhé straně operace, které zahrnují obrovskou částku přes 6000 miliónů franků. Sám pan Péreire podává takovýto stručný nástin těchto operací:

„Náš úpis na poslední půjčku nejen zůstal nedotčen, nýbrž zvýšil se na 40 miliónů franků díky nákupům, jejichž účelem bylo usnadnit upisovatelům splácení.

Obrat naší pokladní hotovosti dosáhl částky ..... 3 085 195 176 fr 39 c
Obrat na našem běžném účtu v bance ..... 1 216 686 271 „ 33 „
Obrat našich ostatních běžných účtů dosáhl částky ..... 2 739 111 029 „ 98 „
Naše společnost obdržela splátky na
1 455 264 akcií a bonů, které činily celkem ..... 160 976 590 „ 98 „
Společnost zaplatila jak na svůj účet, tak na účet společností, pro něž vykonávala funkci bankéře, 3 754 921
kuponů v částce ..... 64 259 723 „ 68 „
Obrat naší pokladny cenných papírů činil 4 986 304 akcií nebo bonů."

Pan Péreire nepopírá, že úloha, kterou Crédit mobilier hrála v roce 1856, byla poněkud jiná než úloha, kterou hrála dříve. Během prvních tří let své existence musela tato společnost „založit důležité podniky ve Francii", „zavést určitý systém ve vytváření velkých podniků", a proto musela neúnavně zaplavovat burzu stále novými cennými papíry. Ale v roce 1856 dochází k náhlé změně. Protože „uzavřením míru byla zahájena nová éra společenské činnosti", bylo nebezpečí, že spekulace zajde příliš daleko. Za těchto změněných okolností svědomití pánové z Crédit mobilier – Péreirové, Fouldové a Mornyové, kteří mysleli jen na to, jak pomáhat rozkvětu země, náhle pocítili, že jejich „naléhavou povinností" je přitahovat uzdu tam, kde dříve poháněli vpřed, mírnit tam, kde dříve pobízeli, a zachovávat „zdrženlivost" tam, kde dříve místo „moudré obezřetnosti" měla vrch „smělost". Když se celá Francie dostávala do pohybu, rozhodla se Crédit mobilier, aby uspokojila své svědomí, že zůstane stát na místě. Je ovšem také pravda, že toto ctnostné rozhodnutí bylo do určité míry diktováno notickou, kterou 9. března 1856 uveřejnil „Moniteur" a v níž „je uvedeno, v jakých hranicích chce vláda udržet vydávání nových cenných papírů". Dokonce i „kdyby" Crédit mobilier byla měla zcela jiné úmysly, pak „toto sdělení", říká pan Péreire, „by bylo příkazem zejména pro nás; byla to nucená přestávka, která měla přerušit vytváření nových podniků". Tato nucená přestávka dostatečně odůvodňuje, proč si společnost uložila umírněnost.

Právě v tu chvíli, kdy vláda takto zabrzdila rychlý vzestup Crédit mobilier, se na neštěstí stalo, že bezzásadová konkurence začala všemožně usilovat o to, aby omezila oblast její činnosti a zmenšila její zdroje. Zatímco noticka v „Moniteuru" z 9. března

1856 byla bezprostředně namířena proti takzvaným anonymním společnostem*, jejichž vytváření a činnost ve Francii podléhá podle zákona schválení a kontrole vlády a na jejichž zakládání je Crédit mobilier podle svých stanov omezena, našla francouzská spekulace širší pole působnosti v sociétés en commandite**, které nemusejí být schváleny vládou a nejsou téměř vůbec kontrolovány. Spekulace tak pouze změnila své cesty; zabrzdění růstu anonymních společností bylo víc než vyváženo bohatou úrodou společností komanditních. Místo aby se postavil spekulaci do cesty, Napoleon III. s celou svou „vznešenou moudrostí", jak se vyjádřil pan Péreire, ji jen do značné míry vyňal z kontroly své oblíbené instituce. Během prvních devíti měsíců roku 1856, kdy celá Francie byla opilá spekulací a kdy všechnu smetanu měla sebrat Crédit mobilier, byla tato oddaná společnost v důsledku pouhého nedorozumění ze strany „vznešené moudrosti" odsouzena k tomu, aby jednala v „omezeném měřítku" a odevzdaně „čekala na oficiální signál k obnovení své činnosti". Crédit mobilier stále ještě čekala na oficiální signál a „příchod lepších časů", když došlo k události, na kterou byla krátká i „vznešená moudrost" samého Napoleona.

Ale o této události pojednáme až příště.

* Viz tento svazek, str. 50. *(Pozn. red.)*
** – komanditních společnostech. *(Pozn. red.)*

II

Finanční krize, která vypukla v září 1856 současně na evropském kontinentě i v Anglii, zastihla Crédit mobilier, jak řekl pan Péreire, v postoji „moudrého strážce financí a úvěru", jehož zrak přehlédl „širší horizont" než zraky jiných lidí „stojících na různých příčkách žebříku", strážce „schopného odvrátit zmatek i zbytečné vzrušení", strážce, jenž všechno své úsilí zasvětil vznešenému cíli – „udržení národní práce a národního úvěru", strážce lhostejného k „zištné nebo závistivé kritice", strážce, jenž s úsměvem přijímal „prudké nebo záměrné útoky" a který je vysoce povznesen nad podlé „výmysly klevetníků". Zdá se, že v tomto kritickém období byla Francouzská banka dost nepřístupná požadavkům Crédit mobilier, které jí Crédit mobilier, vedená výhradně svým horlivým úsilím prospívat veřejnosti, považovala za nutné vnucovat. A tak se nám dává na srozuměnou, že „prudkost a rychlý spád krize byly způsobeny opatřeními, které učinila Francouzská banka v rámci stanov, jimiž se řídí", a že „tato instituce ještě zdaleka není dokonalá, neboť nemá žádné závazky a nepočítá s harmonickou spoluprací". Francouzská banka totiž na jedné straně odmítla vypomoci Crédit mobilier, na druhé straně odmítla její pomoc. S charakteristickou smělostí při posuzování situace považovala Crédit mobilier finanční krizi za nejvhodnější dobu pro velké finanční manipulace. Vždyť v okamžiku všeobecného zmatku můžete dobýt ztečí pevnost, kterou jste nemohli po léta dobýt normálním obléháním. Proto tedy Crédit mobilier navrhla, že v součinnosti s několika zahraničními bankami odkoupí renty nebo státní dluhopisy, které Francouzská banka měla, aby jí tak umožnila „efektivně zvýšit její kovovou rezervu a nadále půjčovat na renty a železniční akcie". Když Crédit mobilier přišla s těmito nezištnými a lidumilnými

návrhy, byla její pokladna zatížena rentami v hodnotě asi 5 475 000 franků a železničními akciemi v hodnotě 115 000 000 franků, zatímco v rukou Francouzské banky byly v téže době renty asi za 50 000 000 franků. Jinými slovy, Crédit mobilier měla víc než dvakrát tolik v železničních akciích, než kolik měla Francouzská banka v rentách. Kdyby byla Francouzská banka tyto renty vrhla na trh, aby posílila svou kovovou rezervu, byla by nejen znehodnotila renty, ale ještě víc i všechny ostatní cenné papíry, zejména železniční akcie. Návrh tedy ve skutečnosti měl přimět banku k tomu, aby nepouštěla své renty na trh a ponechala tam víc místa pro železniční akcie, které byly v rukou Crédit mobilier. Kromě toho, jak říká pan Péreire, měla by pak banka důvod zastavit poskytování zápůjček na železniční akcie. Tak by byla Francouzská banka tajně přispěla k záchraně Crédit mobilier, zatímco veřejnosti by se bylo zdálo, že banka je vazalem této velkomyslné instituce, která ji zdánlivě svou pomocí zachránila. Bance to však bylo podezřelé a rozhodla se proto obrátit se k „moudrému strážci" zády.

Crédit mobilier, která byla stejně pevně rozhodnuta zachránit Francii před finanční krizí, jako ji byl její ochránce rozhodnut zachránit před socialismem, učinila proto druhý návrh, který nebyl adresován Francouzské bance, nýbrž soukromým pařížským bankéřům. Nezištně navrhovala,

„že zajistí potřeby všech francouzských železničních společností tím, že zorganizuje upisování půjček ve výši 300 miliónů franků, které měly tyto společnosti vydat v roce 1857; prohlásila, že je sama ochotna podílet se na těchto půjčkách částkou 200 miliónů franků, jestliže ostatní bankovní domy upíší zbývající částku 100 miliónů franků".

Takové upisování by bylo nevyhnutelně způsobilo náhlé zvýšení cen železničních akcií a bonů, tedy právě toho zboží, jehož hlavní majitelkou byla Crédit mobilier. A navíc by byla Crédit mobilier jediným odvážným tahem získala postavení hlavní majitelky všech francouzských železnic a byla by přiměla všechny pařížské bankéře, aby se chtě nechtě stali v určitém smyslu jejími společníky. Tento plán však ztroskotal. Když byla Crédit mobilier nucena „vzdát se myšlenky na jakékoli společné kroky", musela jednat na vlastní riziko. Hluboké přesvědčení, že „předložení ta-

kových návrhů už samo o sobě bezpochyby nemálo přispělo k uklidnění", zajisté do značné míry smířilo Crédit mobilier s tendencí krize „podstatnou měrou snížit zisky, s nimiž společnost podle svého názoru mohla počítat".

Nehledě na všechny tyto nepříjemnosti, stěžuje si Crédit mobilier, že jí dosud nebylo dovoleno vynést hlavní trumf, totiž vydat za 600 miliónů franků bonů – papírových peněz, které sama vynalezla; byly by splatné ve velmi dlouhých lhůtách a nebyly by podloženy kapitálem společnosti, nýbrž cennými papíry, za něž by se mohly vyměnit.

„Prostředky, které bychom byli získali vydáním našich bonů," říká pan Péreire, „by nám byly umožnily získat takové cenné papíry, které dosud nebyly definitivně umístěny, a neobyčejně rozšířit podporu, kterou poskytujeme průmyslu."

Roku 1855 se Crédit mobilier právě chystala vydat za 240 miliónů franků takových obligací – a to její stanovy dovolovaly – když „vznešená moudrost" v Tuileriích tuto operaci zarazila. Takové vydání papírových peněz nazývá Crédit mobilier zvětšením svého kapitálu; obyčejní lidé by to spíš nazvali zvětšením jejích dluhů. A tak nucená přestávka, k níž vláda v březnu 1856 Crédit mobilier přinutila, konkurence komanditních společností, finanční krize a okolnost, že nedošlo k vydání vlastních papírových peněz Crédit mobilier – to všechno dostatečně vysvětluje, proč dividendy této společnosti poklesly.

Ve všech dřívějších zprávách tohoto velkého podvodného podniku bylo nahrazení soukromých průmyslových podniků průmyslovými akciovými společnostmi vychvalováno jako zvláštnost této instituce, jako něco nového. V této poslední zprávě byste však marně hledali sebemenší zmínku o této věci. Ze 60 miliónů franků, které tvoří kapitál společnosti, bylo v roce 1856 40 miliónů franků vloženo do státních papírů; z částek, které tato společnost získala úvěrem, bylo převážné části použito na „prolongaci" rent a železničních akcií v zúčtovacích dnech na burze; takovéto operace byly provedeny v roce 1856 s francouzskými rentami za 421 500 000 franků a s železničními a jinými akciemi za 281 000 000 franků. V současné době tyto prolongace neznamenají nic jiného než peněžní zápůjčky burzovním spekulantům, jež jim umožňují pokračovat v jejich operacích a současně dodat fiktivním kapitálům na burze zdání solidnosti. Hlavně na této operaci, kterou se odčerpává značná část národního kapitálu z produktivní činnosti na neproduktivní spekulaci, zakládá Crédit mobilier svůj nárok na vděčnost národa. Ludvík Bonaparte skutečně dostává od pánů Péreire a spol. velikou podporu. Poskytují nejenom císařským cenným papírům fiktivní hodnotu, ale navíc neustále pěstují, zdokonalují, podporují a rozšiřují ducha spekulace, který je životně důležitou zásadou nynějšího císařství. Budeme-li se třeba jen zběžně zabývat těmito operacemi, které tak samolibě popsal pan Péreire, bude nám jasné, že spekulační manévry Crédit mobilier jsou nevyhnutelně spjaty s podvodnými transakcemi. Na jedné straně si Crédit mobilier ve své veřejné funkci ochránce burzy vypůjčuje peníze u obyvatelstva a tyto peníze půjčuje společnostem a osobám spekulujícím na burze, aby tak podepřela ceny francouzských akcií a cenných papírů. Na druhé straně Crédit mobilier jako soukromý podnik neustále spekuluje ve svůj vlastní prospěch s výkyvy kursů těchto cenných papírů, s jejich stoupáním i klesáním. Aby navenek tyto protichůdné snahy smířila, musí se uchylovat ke klamu a podvodu.

Jako všichni profesionální spekulanti, Ludvík Bonaparte své coups* směle vymýšlí, ale pomalu a opatrně je uskutečňuje. Tak například dvakrát zabránil Crédit mobilier v její nesvědomité činnosti – poprvé roku 1855, kdy zakázal této společnosti emisi bonů a znovu roku 1856, kdy jeho výstraha uveřejněná v „Moniteuru" přiměla Crédit mobilier k nucené přestávce. Přes překážky, které této společnosti Ludvík Napoleon staví do cesty, žene se Crédit mobilier neúnavně dál. Kdyby této společnosti byla dána úplná volnost, zlámala by si jistě vaz. Bude-li ji Bonaparte nadále znepokojovat svými výzvami k umírněnosti, přestane být sama sebou. Ze zprávy pana Péreira ovšem jasně vyplývá, že „vznešená moudrost" a „moudrá obezřelost" se nakonec přece domluvily. Nebude-li už diskreditované Crédit mobilier svěřeno nebezpečné právo vydávat své vlastní papírové peníze, pak se jí budou muset

* – tahy. *(Pozn. red.)*

prostředky, bez nichž nemůže dále existovat, poskytnout pod úctyhodnější firmou Francouzské banky. To je jedním z tajných cílů nového zákona o Francouzské bance, který byl nyní dán k prostudování „učeným psům a opicím" Zákonodárného sboru. „Nebojíme se prohlásit," řekl pan Péreire, „že bychom jinde než ve Francouzské bance marně hledali prostředky, jak účinně pomoci půjčkami veřejnému úvěru, velkým podnikům, obchodu a průmyslu," jinými slovy, samé Crédit mobilier.

Napsal K. Marx 12. a 15. května 1857
Otištěno jako úvodníky
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5027 z 30. května
a 5028 z 1. června 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

B. ENGELS

PERSIE A ČÍNA[190]

Londýn 22. května 1857

Angličané právě dokončili jednu asijskou válku a začínají druhou.[191] Odpor, který kladli Peršané, je v takovém kontrastu s dosavadním odporem Číňanů proti britskému vpádu, že to zasluhuje naší pozornosti. V Persii byl evropský systém vojenské organizace naroubován na asijské barbarství; v Číně rozkládající se polocivilizace nejstaršího státu na světě čelí Evropanům svými vlastními prostředky. Persie byla na hlavu poražena, kdežto rozháraná, napůl zničená Čína dokázala najít způsob odporu, jímž, bude-li v něm pokračovat, znemožní opakování triumfálních pochodů z dob první anglo-čínské války.

Persie byla v podobné situaci, v jaké bylo Turecko za války s Ruskem v letech 1828–1829.[192] Angličtí, francouzští a perští důstojníci se postupně pokoušeli nějak zorganizovat perskou armádu. Jeden systém střídal druhý, a každý z nich nakonec zmařila závistivost, pletichářství, nevědomost, chamtivost a prodejnost orientálců, z nichž měli být vychováni důstojníci a vojáci podle evropského vzoru. Nová pravidelná armáda neměla ani jedinou příležitost vyzkoušet svou organizaci a sílu v poli. Její dosavadní činnost se omezovala na několik tažení proti Kurdům, Turkmenům a Afghánům, kde tvořila jakési jádro nebo zálohu početného perského nepravidelného jezdectva. Skutečné boje svádělo většinou toto jezdectvo, kdežto pravidelná armáda měla zpravidla zapůsobit na nepřítele efektním předvedením svých napohled hrozných šiků. Nakonec vypukla válka s Anglií.

Angličané napadli Búšír a narazili na chrabrý, ale marný odpor. V Búšíru však nebojovalo pravidelné vojsko; skládalo se

z nepravidelných jednotek sebraných mezi perským a arabským obyvatelstvem pobřeží. Pravidelné vojsko se teprve soustřeďovalo asi šedesát mil odtud, v horách. Konečně se pohnulo vpřed. Angloindická armáda se s ním utkala na půl cestě, a třebaže se Peršané se svým dělostřelectvem vyznamenali při tvoření čtverhranů podle nejosvědčenějších zásad, stačil jediný útok jediného indického jezdeckého pluku, aby rozprášil celou perskou armádu se všemi gardovými i řadovými jednotkami. A chceme-li se dovědět, jak toto indické pravidelné jezdectvo hodnotí jeho vlastní armáda, stačí nahlédnout do knihy kapitána Nolana, která se touto otázkou zabývá.[193] Důstojníci angloindické armády je považují za naprosto bezcenné a mnohem horší než angloindické nepravidelné jezdectvo. Kapitán Nolan nemůže uvést ani jedinou akci, v níž by se toto jezdectvo bylo osvědčilo. A přesto šest set takovýchto vojáků zahnalo na útěk deset tisíc Peršanů. Perské pravidelné vojsko zachvátila taková panika, že se – jedinou výjimkou bylo dělostřelectvo – už nikde nepostavilo na odpor. V Mohammare se pravidelné jednotky držely mimo nebezpečí, nechaly dělostřelectvo, aby samo bránilo své baterie, a jakmile bylo dělostřelectvo umlčeno, ustoupily. A když Angličané při jednom průzkumu vylodili tři sta střelců a padesát mužů nepravidelného jezdectva, celý perský voj odpochodoval a zanechal vojenský materiál, zásoby a děla nikoli vítězům – protože tohoto označení se tu užít nedá –, nýbrž uchvatitelům.

To všechno však nedokazuje, že se měli Peršané pranýřovat jako národ zbabělců nebo že by se měl odsuzovat výcvik orientálců v evropské taktice. V rusko-tureckých válkách z let 1806 až 1812[194] a 1828 až 1829 můžeme najít mnoho takových příkladů. Hlavní odpor kladli Rusům vojáci nepravidelné výzvy jednak v opevněných městech, jednak v horských provinciích. Pravidelné jednotky, kdykoli se octly v otevřeném poli, byly od Rusů vždycky hned poraženy a velmi často prchaly při prvním výstřelu, kdežto jediná rota nepravidelného arnautského[195] vojska v roklině u Varny čelila úspěšně po celé týdny ruským obléhacím operacím. V poslední válce však turecká pravidelná armáda porazila Rusy ve všech bojích, od Oltenitsy a Četati až po Kars a Inguri.[196]

Zavedení evropské vojenské organizace u zaostalých národů totiž zdaleka nekončí tím, že se nová armáda rozčlení, vystrojí a vycvičí podle evropského vzoru. To je teprve první krok. Nestačí ani zavést některý evropský kázeňský řád; ten nezajistí evropskou kázeň právě tak, jako soubor evropských cvičebních řádů sám o sobě nevytvoří evropskou taktiku a strategii. Hlavním a zároveň nejobtížnějším úkolem je vytvořit sbor důstojníků a poddůstojníků vyškolených podle moderního evropského systému, zcela oproštěných od starých nacionálních předsudků a vojenských přežitků a schopných vdechnout život novým formacím. To vyžaduje dlouhou dobu a nesporně to bude narážet na tvrdošíjný odpor orientální nevědomosti, netrpělivosti, předsudků i na vrtkavost osudů a přízně orientálních panovnických dvorů. Takový sultán nebo šáh si až příliš rád myslí, že jeho armáda na všechno stačí, jakmile jsou vojáci s to provádět slavnostní přehlídky, obraty, rozvinovat se a tvořit kolony, aniž je z toho nakonec beznadějný zmatek. A pokud jde o vojenské školy, jejich plody dozrávají tak pomalu, že při nepevnosti východních vlád se dá stěží očekávat vůbec nějaká sklizeň. I v Turecku vychází velmi málo vyškolených důstojníků, a v minulé válce by turecká armáda nebyla vůbec nic dokázala, kdyby nebyla měla ve svých řadách mnoho odrodilců[197] a evropských důstojníků.

Jediná zbraň, která je všude výjimkou, je dělostřelectvo. Zde jsou na tom východní národy tak špatně a jsou tak bezradné, že musejí přenechat celé řízení svým evropským instruktorům. Výsledek je ten, že jak v Turecku, tak v Persii bylo dělostřelectvo mnohem lepší než pěchota a jezdectvo.

Je úplně samozřejmé, že za těchto okolností by angloindická armáda – nejstarší ze všech východních armád organizovaných podle evropského vzoru, jediná, která nepodléhá východní vládě, nýbrž vládě zcela evropské, armáda s téměř výlučně evropským důstojnictvem, podporovaná navíc silnou zálohou britských jednotek a mocným válečným loďstvem – snadno rozprášila perské pravidelné vojsko. Čím výraznější porážka, tím větším poučením bude pro Peršany. Poznají nyní, jako to už dříve poznali Turci, že evropská uniforma a parádní dril nejsou ještě samy o sobě talismanem,

a možná že za dvacet let budou Peršané vzbuzovat právě takový respekt, jaký si získali Turci za nedávných vítězství.

Jednotky, který dobyly Búšír a Mohammare, budou prý okamžitě poslány do Číny. Tam narazí na docela jiného nepřítele. Tam se nesetkají s pokusy tvořit evropské sestavy, nýbrž s nepravidelnými šiky asijských mas. S těmi se nepochybně snadno vypořádají; ale co když Číňané proti nim rozpoutají národní válku a jejich barbarství bude natolik nevybíravé, že použijí jediné zbraně, kterou se umějí ohánět?

Mezi Číňany vládne dnes zřejmě jiný duch, než jaký se projevil za války z let 1840–1842. Tehdy se lid ani nepohnul; nechal císařovy vojáky bojovat proti vetřelcům a po porážce se s orientálním fatalismem podrobil nepřátelské moci. Naproti tomu nyní, alespoň v jižních provinciích, na něž se dosud boj omezoval, se masy lidu aktivně, lze říci fanaticky účastní boje proti cizincům. S chladnou rozvahou otravují obrovská množství chleba pro evropské obyvatelstvo Hongkongu. (Několik bochníků bylo posláno k prozkoumání Liebigovi. Zjistil, že jsou úplně prosáklé velkými dávkami arzénu, který musel být zřejmě přimísen už do těsta. Dávka však byla tak silná, že nutila k zvracení, a tím omezovala účinky jedu.) Nastupují s uschovanými zbraněmi na obchodní parníky, a když loď vypluje, zavraždí posádku a evropské cestující a lodi se zmocní. Unášejí a zabíjejí všechny cizince, kteří se jim dostanou do rukou. I kuliové, kteří se vystěhovávají do ciziny, jako by se navzájem domluvili, vyvolávají na všech vystěhovaleckých lodích vzpoury a snaží se jich zmocnit a raději klesnou s lodí ke dnu nebo s ní zahynou v plamenech, než by se vzdali. Dokonce i čínští kolonisté mimo Čínu, dosud nejpokornější a nejpovolnější poddaní, osnují spiknutí a náhle za nocí vyvolávají povstání, jako v Sarawaku; anebo, jako v Singapuru, jsou udržováni v poslušnosti jen násilím a bdělostí. Pirátská politika britské vlády vyvolala všeobecné povstání všech Číňanů proti všem cizincům a vtiskla mu pečeť vyhlazovací války.

Co zmůže armáda proti lidu, který se chopil takovýchto válečných prostředků? Kde a jak daleko má proniknout do nepřátelské země a jak se tam má udržet? Šiřitelé civilizace, kteří metají zápalné

střely na bezbranná města a k vraždám připojují znásilňování, mohou tento způsob boje nazývat zbabělým, barbarským, ukrutným; na tom však Číňanům málo záleží – jen když je úspěšný. Jestliže Britové zacházejí s Číňany jako s barbary, nemohou jim upírat právo využít všech předností tohoto barbarství. Jestliže jejich únosy, přepady a půlnoční vraždění jsou podle našeho pojetí zbabělé, pak by šiřitelé civilizace neměli zapomínat, že podle jejich vlastního hodnocení by Číňané se svými obvyklými válečnými prostředky nemohli obstát proti evropským prostředkům ničení.

Zkrátka a dobře, místo abychom se morálně rozhořčovali nad strašlivými ukrutnostmi Číňanů, jak to dělá rytířský anglický tisk, měli bychom raději uznat, že tu jde o válku pro aris et focis*, o lidovou válku za zachování čínského národa, o válku se všemi těmi mistrnými věrolomnostmi, tupostí, učenou nevědomostí a tupohlavým barbarstvím, chcete-li, – ale přesto o lidovou válku. A v lidové válce se prostředky, jichž používá národ, který povstal, nemohou posuzovat podle obecně uznávaných zásad pravidelné války ani podle nějakých jiných abstraktních měřítek, nýbrž jedině podle stupně civilizace, jehož tento národ dosáhl.

Angličané se tentokrát dostali do obtížné situace. Prozatím se zdá, že se čínský národní fanatismus nerozšířil dál než do těch jižních provincií, které se ještě nepřipojily k velkému povstání[198]. Omezí se snad válka na tyto provincie? Pak by rozhodně nepřinesla žádný výsledek, neboť by neohrozila ani jediný životně důležitý bod čínské říše. Naproti tomu by se válka stala pro Angličany velmi nebezpečnou, kdyby fanatismus zachvátil i lid ve vnitrozemí. Kanton by mohl být úplně zničen, na všechny možné body na pobřeží by se dalo neustále dorážet, ale všechny síly, jež by mohli Britové sehnat, by jim nestačily, aby si podmanili a udrželi dvě provincie – Kuang-tung a Kuang-si. Co tedy mohou ještě udělat? Území na sever od Kantonu až po Šanghaj a Nanking je v rukou čínských povstalců a nebylo by prozíravé zbytečně je dráždit; a severně od Nankingu je Peking jediným bodem, kde by bylo možno útokem dosáhnout rozhodujícího výsledku. Kde však vzít armádu, která

* – za oltáře a krby. *(Pozn. red).*

by mohla zřídit a obsadit opevněnou operační základnu na pobřeží, překonat všechny překážky na cestě, vyčlenit oddíly, které by zajišťovaly spojení s pobřežím, a ještě se dostat s alespoň poněkud hrozivou silou k hradbám města velkého jako Londýn, sto mil vzdáleného od místa vylodění! Naproti tomu by úspěšná vojenská demonstrace proti hlavnímu městu do základů otřásla samou existencí čínské říše – urychlila by pád dynastie Čching a připravila by cestu pro pronikání nikoli Británie, nýbrž Ruska.

Nová anglo-čínská válka vyvolává tolik komplikací, že je naprosto nemožné uhodnout, jak se bude dále vyvíjet. Brity bude po několik měsíců udržovat v poměrné nečinnosti nedostatek vojska a po ještě delší dobu nedostatek rozhodnosti, snad s výjimkou některých nedůležitých míst, k nimž za nynějších okolností může patřit i Kanton.

Jen to je jisté, že se rychle blíží poslední hodina staré Číny. Občanská válka už odtrhla jih od severu říše a povstalecký král v Nankingu se zdá tak bezpečný před císařovými silami (i když ne před intrikami svých vlastních stoupenců), jako je „nebeský císař" v Pekingu bezpečný před vzbouřenci. Kanton prozatím pokračuje v jakési samostatné válce s Angličany a všemi cizinci vůbec; a zatímco britské a francouzské vojsko a loďstvo míří do Hongkongu, kozáci sibiřské hraniční linie pomalu, ale jistě posunují své stanice od Daurského pohoří k břehům Amuru a ruská námořní pěchota obepíná opevněními skvělé mandžuské přístavy. Fanatismus, který projevují jižní Číňané v boji proti cizincům, se zdá nasvědčovat tomu, že jsou si vědomi, jaké smrtelné nebezpečí hrozí staré Číně; neuplyne mnoho let, a budeme svědky smrtelného zápasu nejstarší říše světa a počátku nové éry pro celou Asii.

Napsal B. Engels kolem 20. května 1857
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5032 z 5. června 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

ZAJÍMAVÁ ODHALENÍ

Londýn 26. května 1857

O'Donnellova řeč ve španělském senátu 18. května obsahuje neobyčejně zajímavá odhalení o tajných dějinách současného Španělska. Jeho zrada na Esparterovi a jeho státní převrat otevřely cestu Narváezovi*, kterého se nyní zase chtějí zbavit polacos[199]. Proto přiměli generála Calonga, který se sám zúčastnil puče Kristýniných přívrženců v roce 1843 a byl generálkapitánem Pamplony v době výbuchu revoluce z roku 1854, aby 18. května za senátní rozpravy o adrese královně navrhl řadu doplňků k paragrafu, jímž se doporučovala všeobecná amnestie. Calonge prudce zaútočil na vojenská povstání vůbec a na vojenské povstání z roku 1854 zvláště a požadoval, aby „smířlivá politika nezacházela tak daleko, že by dodávala odvahy *nenapravitelným buřičům* tím, že by jim zaručovala úplnou beztrestnost". Tento úder, který předem připravili Sartoriovi přátelé, byl namířen jak proti O'Donnellovi, tak proti vévodovi valencijskému (Narváezovi). Polacos skutečně zjistili, že O'Donnell hodlá využít první příležitosti a označit Narváeze jako svého tajného spoluviníka na povstání v táboře gardového vojska. Tuto příležitost tedy O'Donnellovi generál Calonge poskytl. Aby zabránil hrozícímu výbuchu, odhodlal se Narváez k zoufalému manévru. On, hlasatel pořádku, ospravedlňoval revoluci z roku 1854 a vyjádřil se, že „byla inspirována nejvznešenějším vlastenectvím a vyprovokována přehmaty dřívějších vlád". A tak právě ve chvíli, kdy pan de Nocedal, ministr vnitra, předkládal kortesům drakonický tiskový zákon, vystoupil ministerský předseda Narváez

* Viz tento svazek, str. 65–76. *(Pozn. red.)*

v senátě jako advocatus diaboli* – jako obhájce revoluce a vojenského povstání. Ale marně. Při dalším zasedání senátu 18. května se Narváez – jehož polacos donutili, aby odvolal svou výtku na adresu „dřívějších vlád" – svíjel pod tíhou O'Donnellových indiskrétních odhalení, jejichž věrohodnost sám připustil, když si postěžoval, že „O'Donnell prozradil soukromé a důvěrné rozhovory", a když se zeptal, „jak se dá nadále spoléhat na přátelství?" Dvůr se teď na Narváeze dívá jako na usvědčeného povstalce a nebude dlouho trvat a Narváez bude muset ustoupit Bravovi Murillovi a Sartoriovi – zaručeným předchůdcům nové revoluce.

Uvádíme doslovný překlad O'Donnellovy řeči:

„O'Donnell: Nemohu dále mlčet v této neobyčejně důležité politické rozpravě po tak vážných událostech, k nimž došlo od minulého zasedání senátu. Úloha, kterou jsem v těchto událostech hrál, mne zavazuje, abych mluvil. Jako hlava povstání v táboře gardového vojska; jako autor manzanareského programu; jako ministr války ve vládě vévody vittorijského, povolaný o dva roky později za slavnostních okolností korunou, aby zachránil tuto korunu a ohroženou společnost, a jako člověk, jenž měl tolik štěstí, že dosáhl tohoto výsledku, aniž musel po boji prolít jedinou kapku krve nebo vynést jediný rozsudek odsuzující do vyhnanství, byl bych považoval za svou povinnost účastnit se této rozpravy. Ale mlčet k obviněním vzneseným generálem Calongem proti mně a váženým generálům, kteří se mnou byli dva roky ve spojení a kteří ve dnech krize pomáhali zachránit společnost a korunu, by bylo zločinem. Generál Calonge nazval povstání v táboře gardového vojska vzpourou. A proč? Brzy zapomněl na všechny události, které toto povstání předcházely a které by byly dříve či později uvrhly zemi do revoluce, jež by se nedala potlačit. Vyslovuji svůj dík předsedovi ministerské rady za rozhodnost, s jakou odmítl obvinění vznesená generálem Calongem. Je pravda, že tím projevil rozhodnost člověka, jenž hájí svou vlastní věc." (Všeobecný rozruch.) „Jsem nucen zabývat se podrobnostmi, které jsou nezbytné pro potvrzení tohoto faktu, a protože chci především vyloučit z této rozpravy všechno, co by mohlo vypadat osobně, byl bych předsedovi vlády velmi vděčen, kdyby se uvolil odpovědět na tyto otázky: Je pravda, že vévoda valencijský byl od roku 1852 spjat těsnými svazky s generály z Vicalvara? Je pravda, že byl informován o všech jejich akcích od chvíle, kdy byl senát po hlasování sto pěti uzavřen? Je pravda, že měl v úmyslu přidat se k nim, až budou uskutečňovat své cíle? Je pravda, že ačkoli mu v tom zabránily motivy, které respektuji, poslal přesto později jednoho ze svých pobočníků, aby nám blahopřál k našemu vítězství?

* – ďáblův advokát. *(Pozn. red.)*

Narváez: Po slovech hraběte de Lucena, která byla adresována mně, musím prohlásit, že bez ohledu na naše dřívější vztahy jsem se nikterak nezúčastnil všeho toho, co on měl v úmyslu a co později uskutečnil, ani způsobu, jakým tyto plány připravoval a uskutečňoval.

O'Donnell: Předseda vlády odpověděl, jak považoval za nejvhodnější. Byl bych býval raději, kdybych nemusel podávat další vysvětlení, protože jsem však k tomu donucen, podám je. Každý ví, že roku 1852 vládl v politice naprostý klid. Na neštěstí pro vládu a zemi se tehdy poprvé začalo šeptem hovořit o ‚ústavní reformě'. Pánové v senátu si vzpomenou na rozčilení, které vyvolaly obavy ze státního převratu. Zajisté nezapomněli na tehdejší četné schůzky politických činitelů, na nichž se dospělo k rozhodnutí poslat adresu královně. Tato adresa, na níž bylo mnoho podpisů, nebyla však doručena. Byly svolány kortesy a o několik dní později uveřejnila ‚Gaceta' návrhy, které právě v této sněmovně způsobily tak, že vláda utrpěla při volbě předsedy* vážnou porážku. Pak byly kortesy rozpuštěny. Nejvýznamnější představitelé strany moderados se sešli, aby proti tomuto kroku protestovali; předsedou byl na této schůzi jmenován vévoda valencijský. V obavě, že by vláda mohla takovým schůzkám bránit, byl ustaven výbor, jehož předsedou byl opět zvolen vévoda valencijský a jehož nejaktivnějšími členy byli pánové Mon, Pidal a jiné významné osobnosti. Kromě tohoto protestu se výbor zabýval úvahami o zákonnosti nových voleb. Dva nebo tři dny po odjezdu vévody valencijského do Bayonne kabinet Brava Murilla odstoupil. Brava Murilla vystřídal hrabě d'Alcoy. Opozice zůstala ve stejném složení, a když se kortesy sešly, byl senátu předán manifest, jejž sepsal vévoda valencijský. Senát tento manifest odmítl, bylo však už očividné, že opozice nabývá hrozivých rozměrů. Vládu hraběte d'Alcoy vystřídala vláda generála Lersundiho. Pak byla ustavena vláda hraběte San Luise. Lituji, že jsem nucen zacházet do určitých podrobností, avšak nadešel čas, kdy musím mluvit o svých vlastních politických vztazích k těm, kteří se ke mně připojili v táboře gardového vojska. Před návratem vévody valencijského do Španělska jsem přijal, a každý z nás přijal, jednoho jeho důvěrníka, se kterým měl vévoda předtím dlouhý rozhovor, při němž si stěžoval na politováníhodnou situaci, v níž se země octla, a vyjádřil obavy z nebezpečí, které hrozí trůnu a ústavě, a při němž řekl, že zbývá jediné východisko — použít síly." (Velký rozruch.) „Sartoriova vláda dovolila vévodovi valencijskému vrátit se do Španělska. Odjel nejprve do Madridu a pak se uchýlil do Aranjuezu. Tam jsme s ním měli poradu. Vyjádřil nám své vlastenecké city, jimž jsem ochoten se obdivovat, i když nemohu podporovat vládu, v jejímž čele nyní stojí. Vévoda nám prohlásil, že za dané situace je použití síly nevyhnutelné; že z určitých důvodů nemůže vystoupit první, že však druhý tasený meč bude meč jeho; dodal, že za současné situace by povstání dvou jezdeckých pluků stačilo rozhodnout o osudu revoluce. To nám prohlásil zcela kategoricky. Bylo zahájeno zasedání kortesů. Vévoda valencijský byl plně přesvědčen,

* — tj. Martíneze de la Rosa, předsedy druhé sněmovny kortesů. *(Pozn. red.)*

že by bylo marné zkoušet jakékoli zákonné prostředky, nevstoupil proto do senátu, aby se ujal vedení opozice, a místo toho se stáhl do Loji. Každý ví, co se pak v kortesech událo; každý si pamatuje proslulé hlasování sto pěti. Přesto nepovažovala vláda za nutné odstoupit. Kortesy byly rozpuštěny a začala neslýchaná perzekuce. Generálové, kteří hlasovali proti vládě, nejpřednější politikové a opoziční žurnalisté byli posláni do vyhnanství; byly vyhlášeny podstatné změny ve všech směrech, bylo oznámeno vypsání nucené půjčky; zkrátka vláda se sama postavila mimo zákon. A nyní se vás táži: odvážíte se tvrdit, že v této zemi, v níž všechny strany, jakmile jsou v opozici, vždycky konspirují, byla některá revoluce zákonnější než revoluce z roku 1854? Já sám jsem opustil skromný příbytek, kde jsem se po šest měsíců skrýval. Opustil jsem ho na koni, doprovázen některými generály a některými pluky, s cílem svrhnout vládu, jež tak hanebně pošlapala ústavu, na kterou jsem přísahal jako generál i jako senátor, že ji budu hájit. Dorazili jsme do Vicalvara, kde se k mé největší lítosti rozpoutala bitva, v níž nebylo vítězů ani poražených. Vojáci na obou stranách bojovali hrdinně. Posádka se musela vrátit do Madridu, my zůstali ve Vicalvaru. Druhý den, jak jsme se dohodli s vévodou valencijským, jsme pochodovali přes Aranjuez směrem na Andalusii. V provincii Jaén se zdržoval generál Serrano, který nám slíbil podporu. Dorazili jsme do Manzanaresu, kde nás očekával a sdělil nám, že ti, kdo mu slíbili, že půjdou s ním, se rozutekli a že přišel sám, aby sdílel náš osud. Tehdy jsem právě uveřejnil manifest, a protože nemám ve zvyku popírat své činy, řeknu, co se tenkrát chystalo. Emisaři mne informovali o všem, co se dělo v Madridu. Všichni významní mužové strany moderados se podíleli na hnutí. Stalo se však jen to, co se vždycky stává: když se plánuje určitá akce, dá se počítat se značným počtem lidí, jenže jakmile udeří hodina činu, ti nejhorlivější se ztratí. Bylo mi řečeno, že lid nás pravděpodobně nepodpoří, neboť vláda se ho snaží přesvědčit, že celé hnutí vzniklo z osobních rozmíšek a že nemá žádné pevné politické zásady. To byl důvod, proč byl uveřejněn manzanareský manifest, který obsahoval dva důležité body:

Ústavní reforma, kterou jsem jako předseda vlády později předložil Jejímu Veličenstvu, a

Národní milice, a to ne v té formě, jak byla ve skutečnosti organizována, ale v té podobě, jakou jsem jí měl v úmyslu dát já, totiž jako účinný prvek pořádku.

Opustili jsme Manzanares a napsali dopis vévodovi valencijskému, který jsem podepsal já a další čtyři generálové. V tomto dopise jsme prohlásili, že připojí-li se k nám, budeme ho jmenovat svým vrchním velitelem. Vévoda k nám poslal svého pobočníka se vzkazem, že onemocněl a že je neustále sledován. Říkalo se, že jsme se rozhodli utéci do Portugalska. To není pravda. Naopak, rozhodli jsme se ustoupit do Sierry Moreny a postavit v Barriosu své jezdectvo, zadržet všechny vozy naložené zásobami a využít první vhodné příležitosti, abychom se ukázali u Madridu, ale vtom jsem dostal zprávu, že Sartoriova vláda padla a že královna se obrátila na vévodu vittorijského. Od této chvíle bylo mé

poslání skončeno. Generál San Miguel, předseda vlády per interim* mě vyzval, abych se vrátil do Madridu. Uposlechl jsem, pevně rozhodnut do vlády nevstoupit. Koruna povýšila vévodu vittorijského, s nímž jsem se přestal stýkat od roku 1840. Ti lidé, kteří mi později kladli za vinu, že jsem vstoupil do jeho vlády, ještě téhož večera, kdy jsem přijel do Madridu, přišli a žádali mne, abych přijal úřad ministra války, neboť to prý je jediný prostředek, jak zachovat pořádek a společnost. Všichni tito lidé patřili ke straně moderados. Setkal jsem se s vévodou vittorijským a tento bod mého vyprávění by pro mne byl velmi trapný, kdyby mi jeho vlastní prohlášení nepomáhalo očistit se od zlomyslných nařčení. Espartero mě srdečně objal a řekl, že je na čase zapomenout na všechny rozepře mezi Španěly, že už se nedá vládnout s jedinou stranou a že se pevně rozhodl obrátit se na všechny vlivné a čestné muže. Obeznámil jsem se se situací v Madridu. Barikády ještě stály, posádka byla velmi nepočetná, avšak lid, který byl rozvážný jako vždy, mi dodal mnoho důvěry. Můj druhý rozhovor s Esparterem byl dost chladný; nabídl mi křeslo ministra zahraničních věcí a kolonií. Naznačil jsem mu, že nevstoupím do vlády jinak než jako ministr války. Řekl mi na to, že jsem nejvhodnější osobou pro funkci generálkapitána Kuby. Odpověděl jsem mu, že jsem už na tomto místě sloužil a že se nechci vrátit do Havany, že bych raději odešel do soukromí; naléhal jsem však na něj, aby neprodleně vytvořil vládu a nevystavoval národ nebezpečím prozatímního stavu. Krátce nato generál Salanza, který byl původně jmenován ministrem války, se na mne Esparterovým jménem obrátil se žádostí, abych přijal funkci ministra války, a téže noci jsem spolu se svými kolegy složil přísahu. Měl jsem na vybranou pouze dvě cesty: buď nechat revoluci jít svou cestou do té doby, dokud svými přehmaty nevyvolá reakci, nebo její postup zastavit. Snadnější byla první cesta: moje čest a zájmy země mne však přiměly, abych zvolil cestu druhou. Nelituji toho. Naše první rozprava se týkala ústavodárných kortesů. Pan Collado, jenž je zde mezi námi, zná všechny naše spory v této věci. Naše úsilí nemělo úspěch. Byl podepsán dekret o svolání kortesů. Konaly se všeobecné volby — nikoli, jak tvrdí pan Pidal, pod nátlakem vlády, nýbrž za neomezené svobody. Navrhovaní poslanci byli většinou lidé, kteří si upřímně přáli blaho země. Za pevné vlády by schválení ústavy netrvalo déle než čtyři měsíce. Ale příslovečná slabost Esparterova charakteru — nikoli jako vojáka, ale jako politika — znemožňovala každou vládní akci. Byl jsem i nadále členem vlády, ale ne proto, abych zrazoval své kolegy, jak se mylně domnívá vévoda vittorijský. Zůstával jsem na svém místě z týchž pohnutek, pro které jsem o toto místo usiloval. Zůstával jsem proto, abych brzdil další rozvoj revoluce."

Po velmi neobratném omlouvání svého státního převratu zakončil O'Donnell svou řeč prohlášením, že nemůže podporovat

* — prozatímní předseda. *(Pozn. red.)*

vládu maršála Narváeze, „neboť oznámila, že má v úmyslu sledovat politickou linii, která není v souladu se zastupitelskou formou vlády".

Kritické poznámky k O'Donnellově řeči napsal K. Marx 26. května 1857
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5038 z 12. června 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*NOVÝ ZÁKON O FRANCOUZSKÉ BANCE

Nový zákon o Francouzské bance[200] a rezignace jejího guvernéra hraběte d'Argout jsou dost pozoruhodné události ve finančních dějinách nynějšího císařství. Pan d'Argout, kterého Ludvík Filip roku 1834 postavil do čela francouzské bankokracie, proslul tím, že se po 23 let držel na svém místě, a také tím, že dík své obezřelé moudrosti šťastně přečkal bouře v letech 1848 a 1851. Revoluce z roku 1848 směřovala nejen proti Ludvíku Filipovi, ale ještě víc proti haute finance*, jejímž centrem byla Francouzská banka. Proto se dalo předpokládat, že tato instituce a nepopulární osobnost, jež stála v jejím čele, budou samozřejmě první, na koho revoluce udeří. Hrabě d'Argout nesprávně hodnotil situaci, která se vytvořila, a domníval se, že je dost silný, aby zastrašil buržoazii uměle vystupňovanou finanční krizí a přiměl ji tak ke kontrarevoluci. Proto náhle zastavil poskytování úvěrů, na něž se pařížské obchodní kruhy spoléhaly, ale nesmírné nebezpečí, které d'Argout takto úmyslně vyvolal, neotřáslo postavením prozatímní vlády, nýbrž obrátilo se proti bance. Místo kontrarevoluce, s níž hrabě d'Argout pevně počítal, došlo k hromadnému vyzvedávání vkladů z Francouzské banky, což bylo něco neobvyklého. Jestliže d'Argout špatně odhadl síly lidu, pak daleko pronikavěji odhadl povahu vlády. Podařilo se mu nejen přesvědčit vládu, aby dala bankovkám Francouzské banky nucený kurs a za podmínek pro sebe velmi nevýhodných pokorně přijala půjčku od té instituce, kterou právě zachránila před definitivním bankrotem, ale navíc ještě využil této

* — finanční aristokracii. *(Pozn. red.)*

příležitosti k tomu, aby zvýšil zdroje zisků banky tím, že jí vymohl výsadu vydávat bankovky nižších denominací, a aby rozšířil její monopol tím, že zbavil emisního práva provinční banky. Do roku 1847 byla nejnižší denominace bankovek, které Francouzská banka vydávala, 500 franků; roku 1848 dostala banka povolení vydávat bankovky v hodnotě 200 a 100 franků. Místo provinčních bank, které ztratily své dosavadní právo vydávat bankovky, zaujaly nové pobočky Francouzské banky. Celková hodnota bankovek, které banka dala do oběhu, činila koncem roku 1847 jen 48 000 000 dolarů, ale v důsledku těchto změn dosáhla koncem roku 1855 částky 122 445 000 dolarů; obrat banky, který roku 1847 nedosahoval ani celých 375 000 000 dolarů, dosáhl už roku 1855 částky 940 600 000 dolarů, z nichž 549 000 000 dolarů připadalo na operace poboček; akcie Francouzské banky, které před revolucí obvykle dosahovaly kursu asi 2000 franků, se nyní prodávají za 4500 franků. Francouzská banka byla do roku 1848 spíš pařížskou institucí než institucí francouzskou; nová privilegia, která jí poskytla revoluční vláda, ji změnila v soukromý podnik celostátního měřítka. Tímto způsobem se díky chytrému řízení páně d'Argoutovu monopol finanční aristokracie, o jehož zničení únorová revoluce usilovala, právě pomocí této revoluce rozšířil, upevnil a reorganizoval.

Druhou velkou katastrofou, s níž se musel d'Argout vypořádat, byl státní převrat. Úspěch tohoto státního převratu závisel především na násilném proniknutí do trezorů banky svěřených péči hraběte d'Argout. Povolný guvernér nejen shovívavě přimhouřil při Bonapartově vloupání oči, ale pomohl dokonce do značné míry rozehnat temné předtuchy obchodního světa tím, že zůstal na svém místě ve chvíli, kdy hromadný odchod všech slušných i rádoby slušných lidí z úřednických míst hrozil, že uzurpátora vážně zkompromituje. Odměnou za tyto cenné služby Bonaparte souhlasil, že nevyužije doložky stanovené při posledním obnovování charty banky v roce 1840, podle níž mohly být stanovy banky v roce 1855 revidovány. Podobně jako jeho zemřelý přítel maršál Soult zůstal d'Argout věren vždy jen svému místu a svému příjmu. To, že se teď vzdal funkce guvernéra Francouzské banky, má jen jeden důvod,

stejný důvod, který podle lidového pořekadla vede krysy k tomu, aby opustily potápějící se loď.

Historie nového zákona o Francouzské bance je jedním z těch špinavých čachrů, které jsou tak příznačné pro éru nynějšího císařství. Za finanční krize, která v Evropě vypukla koncem roku 1856, se otázka změny dosavadního zákona o Francouzské bance poprvé projednávala pod přijatelnou záminkou, že obrovské transakce banky se opírají o příliš malý kapitál. Přes šest měsíců se za přítomnosti Napoleona III. konala tajemná jednání mezi představiteli banky na jedné straně a velkými pařížskými finančníky, ministry a státní radou na druhé straně. Přesto však byl tento návrh zákona předložen Zákonodárnému sboru teprve těsně před jeho definitivním rozpuštěním. V předběžných diskusích v bureaux[201] byl návrh zákona prudce napadán; výbor, který jej měl předložit, v tomto návrhu doslova nenechal kámen na kameni; dokonce se hrozilo, že návrh bude vůbec zamítnut. Bonaparte však znal své zplozence. Nařídil, aby se jim naznačilo, že vláda je pevně rozhodnuta a že mají na vybranou: buď odhlasují návrh zákona, nebo v blížících se volbách přijdou o své sinekury. Aby se snáze mohli zbavit posledních zbytků studu, bylo projednání tohoto návrhu zákona stanoveno na poslední den zasedání. Potom byl návrh zákona samozřejmě přijat jen s několika bezvýznamnými změnami. Jaký to asi je zákon, že k jeho přijetí bylo i v takové instituci, jako je Zákonodárný sbor, zapotřebí tolika úskoků?

Vždyť ani v době Ludvíka Filipa, kdy Francouzská banka a Rothschildové měli oficiální právo vetovat každý návrh zákona, který jim nebyl vhod, by se žádný ministr nebyl odvážil navrhnout státu, aby před nimi tak beze zbytku kapituloval. Vláda se nyní vzdává svého práva, které jí ještě zaručovala charta banky z roku 1846, práva provádět změny v novém zákoně o Francouzské bance dřív, než tento zákon pozbude platnosti. Privilegia banky, která mají platit ještě deset let, se blahosklonně prodlužují o dalších třicet let. Banka smí napříště snížit denominaci svých bankovek na 50 franků; význam tohoto opatření nám bude zcela jasný, uvážíme-li, že v roce 1848 zavedení bankovek v hodnotě 200 a 100 franků umožnilo bance, aby nahradila kolem 30 miliónů

dolarů ve zlatě a stříbře svými vlastními papírovými penězi. Z ohromných zisků, které bance toto nové opatření jistě přinese, nebude mít stát vůbec žádný prospěch. Naopak, bude muset bance ještě zaplatit za důvěru, která jí byla jménem Francie prokázána. Výsada zřizovat pobočky banky v departementech, kde dosud neexistují, se Francouzské bance neposkytuje jako ústupek vlády bance, nýbrž naopak jako ústupek banky vládě. Povolení vybírat od zákazníků banky víc než zákonný úrok 6 % je omezeno pouze jediným závazkem, že totiž zisk, jehož se tímto způsobem dosáhne, se bude přidávat k jejímu kapitálu a ne k jejím ročním dividendám. Snížení úroků z běžných účtů státní pokladny u ní ze 4 % na 3 % je víc než kompenzováno zrušením toho článku zákona z roku 1840, podle něhož banka nesměla vybírat vůbec žádné úroky, jestliže zadluženost státní pokladny byla nižší než 80 miliónů franků; zadluženost však obvykle činila v průměru 82 miliónů franků. A konečně poslední, ale nemálo závažnou výhodou poskytnutou bance je to, že nově vydaných 91 250 akcií s nominální hodnotou 1000 franků bylo výhradně připsáno držitelům 91 250 akcií, které už existují, a že v době, kdy se akcie banky prodávají na burze po 4500 francích, se tyto nové akcie mají vydat starým akcionářům za 1100 franků. Tento zákon, jehož jediným účelem je zvýhodnit bankokracii na účet státu, je nejpřesvědčivějším důkazem toho, do jak obtížné finanční situace se už bonapartovská vláda dostala. Jako ekvivalent za všechny své ústupky dostává vláda částku 20 miliónů dolarů, kterou je banka povinna vložit do tříprocentní renty, jež má být za tímto účelem vytvořena a jejíž minimální cena je stanovena na 75 franků. Celá tato transakce nasvědčuje tomu, že je opodstatněný názor rozšířený v Evropě, že si Bonaparte vypůjčil z trezorů banky veliké částky a nyní mu záleží na tom, aby své podvodné transakce oděl do víceméně slušného roucha.

Napsal K. Marx 2. června 1857
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune“,
čís. 5045 z 20. června 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

SMLOUVA S PERSIÍ

Londýn 12. června 1857

Před časem byla lordu Palmerstonovi v jeho vlastní Dolní sněmovně položena otázka o perské válce a on uštěpačně odpověděl: „Jakmile bude ratifikován mír, bude sněmovna moci vyjádřit své názory na válku.“ Mírová smlouva, podepsaná 4. března 1857 v Paříži a ratifikovaná 2. května 1857 v Bagdádu, byla nyní sněmovně předložena. Má patnáct článků, z nichž osm je samá fráze, jak to v mírových smlouvách bývá. Článek V stanoví, že perská vojska mají být stažena z provincie a města Herátu a ze všech částí Afghánistánu do tří měsíců ode dne výměny ratifikačních listin. Článkem XIV se britská vláda zavazuje, že jakmile bude splněna tato podmínka, „stáhne neprodleně britská vojska ze všech přístavů, míst a ostrovů patřících Persii“.

Je však třeba připomenout, že evakuaci perských vojsk z Herátu nabízel z vlastního popudu perský vyslanec Farruch chán za zdlouhavých jednání s lordem Stratfordem de Redcliffe v Cařihradu ještě před dobytím Búšíru. Jediná nová výhoda, kterou Anglie touto dohodou získává, se proto omezuje na výsadu, že její vojska budou v nejnezdravějších měsících připoutána k nejzamořenějšímu území perské říše. Jak zhoubně tam působí slunce, bažiny a moře v letních měsících i na domorodé obyvatelstvo Búšíru a Mohammare, zaznamenali v historických letopisech staří i novodobí spisovatelé. Je však třeba se jich dovolávat, když před pouhými několika týdny velmi povolaný znalec, a ještě k tomu Palmerstonův stoupenec sir Henry Rawlinson veřejně prohlásil, že angloindické vojsko v tom strašlivém podnebí určitě zahyne? Jakmile londýnské „Times“ dostaly zprávu o vítězství u Mohammare, upozornily, že

je třeba bez ohledu na mírovou smlouvu postupovat na Šíráz, aby se vojsko zachránilo. Také sebevraždu britského generála a admirála, kteří výpravě veleli, zavinily zřejmě vážné obavy o pravděpodobný osud vojska, s nímž se podle vládních instrukcí nesměli dostat dál než k Mohammare. Dá se tedy s jistotou očekávat nová krymská katastrofa v menším měřítku; tentokrát ji nezaviní ani nezbytné požadavky války, ani hrubé chyby vlády, nýbrž smlouva napsaná mečem vítězovým. V zmíněných článcích smlouvy je jedna věta, která, kdyby se to Palmerstonovi hodilo, by se mohla stát „menším jablkem sváru".

Článek XIV stanoví „stažení všech britských vojsk ze všech přístavů, míst a ostrovů *patřících Persii*". Je ovšem sporné, zda město Mohammare Persii *patří* nebo nepatří. Turci se nikdy nevzdali nároků na toto místo, které leží v deltě Eufratu a bylo jejich jediným po celý rok přístupným námořním přístavem na této řece, neboť přístav Basra je v některých ročních obdobích příliš mělký pro lodi velké tonáže. Jestliže se tedy Palmerstonovi zlíbí, bude si moci Mohammare podržet pod záminkou, že „nepatří" Persii a že se musí vyčkat, až se s konečnou platností vyřeší hraniční problém mezi Tureckem a Persií.

Článek VI stanoví, že Persie se uvolila

„vzdát se všech nároků na svrchovanost nad provincií a městem Herátem a nad afghánskými územími"; „nevměšovat se vůbec do vnitřních záležitostí Afghánistánu"; „uznat nezávislost Herátu a afghánských území a navždy se vzdát pokusů o porušení nezávislosti těchto států" a v případě neshod s Herátem a Afghánistánem použít „k jejich urovnání přátelského zprostředkování britské vlády a nesahat ke zbrani, ledaže se toto přátelské zprostředkování mine účinkem".

Britská vláda se pak zavazuje

„působit svým vlivem vždy na státy Afghánistánu, aby nezavdaly jakékoli příčiny k stížnostem", a „vynakládat veškeré úsilí, aby všechny spory s Persií byly spravedlivě a čestně urovnány".

Jestliže se tento článek zbaví právnických kudrlinek, neznamená nic víc než to, že Persie uznává nezávislost Herátu, přičemž s tímto ústupkem byl ochoten souhlasit už Farruch chán na cařihradské konferenci. Je pravda, že tento článek pověřuje britskou

vládu oficiálním zprostředkováním mezi Persií a Afghánistánem; jenže britská vláda tuto úlohu hraje stále už od počátku tohoto století. Zda se v ní bude či nebude moci pokračovat, o tom nerozhodne právo, nýbrž moc. A pak, jestliže je u šáhova dvora v Teheránu nějaký Hugo Grotius, pak jistě šáha upozorní na to, že jakékoli ustanovení, jímž nezávislý stát poskytuje cizí vládě právo zasahovat do svých mezinárodních vztahů, je neplatné podle ius gentium* a že to tím spíš platí o zmíněném ustanovení smlouvy s Anglií, protože přeměňuje Afghánistán, pouhý poetický název pro různé kmeny a státečky, ve skutečnou zemi. Země Afghánistán v diplomatickém smyslu neexistuje právě tak jako země Panslavie.

Článek VII, který stanoví, že v případě jakéhokoli porušení perských hranic afghánskými státy „perská vláda bude mít právo podniknout vojenské akce k potlačení a potrestání útočníka", ale že „se musí stáhnout na vlastní území, jakmile dosáhne tohoto cíle", pouze doslovně opakuje přesně stejnou doložku smlouvy z roku 1852, jež byla přímým podnětem k búšírské výpravě.

Článkem IX Persie souhlasí s akreditováním britských generálních konzulů, konzulů, vicekonzulů a konzulárních zmocněnců s tím, že jim poskytne všechny výsady platné pro národ s nejvyššími výhodami; článkem XII se však britská vláda vzdává

„práva další ochrany kteréhokoli perského poddaného, který nebude fakticky ve službách britské mise nebo britských generálních konzulů, konzulů, vicekonzulů a konzulárních zmocněnců".

Protože se zřízením britských konzulátů v Persii souhlasil Farruch chán už před vypuknutím války, obsahuje nynější smlouva navíc jen to, že se Anglie vzdává svého práva na ochranu perských poddaných, které právě bylo jednou z oficiálních příčin války[202]. Rakousko, Francie a jiné státy si směly zřídit v Persii konzuláty, aniž se musely uchýlit k pirátským výpravám.

Konečně smlouva znovu vnucuje teheránskému dvoru pana Murraye a ukládá, aby se tomuto pánovi dostalo omluvy za to, že jej šáh v dopise adresovaném sadrazamovi** označil za „stupidního, ignorantského šílence", za „prosťáčka" a za autora „sprostého,

* — mezinárodního práva. *(Pozn. red.)*
** — ministerskému předsedovi. *(Pozn. red.)*

nesmyslného a nechutného dokumentu". Omluvu panu Murrayovi rovněž nabízel už Farruch chán, ale britská vláda ji tehdy odmítla a trvala na tom, aby sadrazam byl propuštěn a aby pan Murray slavnostně vtáhl do Teheránu „za zvuků lesních rohů, fléten, harf, pozounů, psalteria, citery a všech možných hudebních nástrojů". Jestliže pan Murray jakožto generální konzul v Egyptě přijímal osobní projevy přízně od pana Barrota, jestliže po svém prvním přistání v Búšíru poslal tabák, který mu byl tehdy věnován šáhovým jménem, na bazary, aby tam byl veřejně prodán, jestliže se jako potulný rytíř dvořil perské dámě pochybných ctností, pak nemohl pan Murray vnukat orientálcům příliš vysoké mínění o bezúhonnosti a důstojnosti Britů. Jeho násilně vynucené opětné přijetí u perského dvora je proto třeba považovat za poněkud pochybný úspěch. Vcelku smlouva neobsahuje, mimo nabídky, které učinil Farruch chán před vypuknutím války, ani jediné ustanovení, které by mělo větší hodnotu než papír, na němž je napsáno, tím spíše pak aby stálo za peníze, které se kvůli tomu vynaložily, nebo za krev, která se kvůli tomu prolila. Čistý zisk z perské výpravy se dá shrnout takto: nenávist, kterou si Velká Británie vysloužila v celé centrální Asii; nepokoje v Indii stupňované stažením indických vojsk a novým zatížením indické státní pokladny; téměř nevyhnutelné opakování krymské katastrofy; uznání Bonaparta jako oficiálního zprostředkovatele mezi Anglií a asijskými státy; a konečně to, že Rusko získalo dva velmi důležité pruhy území – jednak u Kaspického moře, jednak u severních pobřežních hranic Persie.

Napsal K. Marx 12. června 1857
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5048 z 24. června 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

POVSTÁNÍ V INDICKÉ ARMÁDĚ[203]

Římské divide et impera* – to byla stěžejní zásada, s jejíž pomocí dokázala Velká Británie přibližně sto padesát let udržet vládu nad svým indickým impériem. Nesváry mezi různými národnostmi, kmeny, kastami, vyznáními a knížectvími, jejichž souhrn tvoří geografickou jednotku zvanou Indie, byly neustále životní zásadou britského panství. Později se však podmínky tohoto panství změnily. Dobytím Sindhu a Paňdžábu[204] angloindické impérium nejen dosáhlo svých přirozených hranic, nýbrž vymýtilo i poslední zbytky nezávislosti indických států. Všechny místní bojovné kmeny byly podmaněny, všechny závažné vnitřní konflikty skončeny, a nedávné přivtělení Avadhu[205] plně dokázalo, že zbytky takzvaných nezávislých indických knížectví jsou pouze trpěny. Z toho vyplynula velká změna v postavení Východindické společnosti. Teď už neútočila na jednu část Indie s pomocí druhé části, nýbrž dostala se do čela země a celou Indii měla u nohou. Už si ji nepodmaňovala, nýbrž stala se skutečným podmanitelem. Armády, které měla k dispozici, už nemusely její panství rozšiřovat, nýbrž jen udržovat. Z vojáků se stali policisté; 200 miliónů domorodců bylo udržováno v poslušnosti domorodou armádou o 200 000 mužů s britskými důstojníky, a tuto domorodou armádu zase držela na uzdě anglická armáda o pouhých 40 000 mužích. Už na první pohled je zřejmé, že poslušnost indického lidu závisí na věrnosti domorodé armády, a když britští vládci tuto armádu vytvořili, zároveň tím zorganizovali první všeobecné středisko odporu, jaké kdy indický lid vůbec

* – rozděl a panuj. *(Pozn. red.)*

měl. Jak dalece se dá spoléhat na domorodou armádu, ukázaly jasně nedávné vzpoury, které vypukly hned po tom, co válka s Persií odčerpala téměř všechny evropské vojáky z bengálského presidentství[206]. Vzpoury byly v indické armádě i dříve, ale nynější povstání[207] se vyznačuje zvláštními a zlověstnými rysy. Stalo se poprvé, že sipáhíjské pluky pobily své evropské důstojníky, že muslimové a hindové zapomněli na vzájemnou zášť a spojili se proti svým společným pánům, že „nepokoje, které začaly u hindů, ve skutečnosti skončily tím, že na trůn v Dillí byl nastolen muslimský císař", že se vzpoury neomezily jen na několik málo míst, a konečně, že vzpoura v angloindické armádě vypukla právě v době, kdy velké asijské národy projevují všeobecný odpor proti britské nadvládě, neboť je nepochybné, že vzpoura bengálské armády těsně souvisí s válkou v Persii a v Číně.

Příčinou nespokojenosti, která se začala šířit před čtyřmi měsíci v bengálské armádě, byly prý obavy domorodců, že vláda bude zasahovat do jejich náboženství. Podnět k místním nepokojům dalo vydávání nábojnic, jejichž lepenkový obal byl prý napuštěn hovězím lojem nebo vepřovým sádlem; protože domorodci museli každou nábojnici skousnout, považovali to za porušování svých náboženských předpisů.[208] Dne 22. ledna byl založen požár v ležení nedaleko Kalkaty. 25. února se vzbouřil 19. domorodý pluk v Bahrámpuru, jehož vojáci odmítli přidělované nábojnice. Dne 31. března byl tento pluk rozpuštěn. Koncem března vystoupil jeden z vojáků 34. sipáhíjského pluku v Berákpuru na cvičišti s nabitou puškou z řady, vyzval druhy ke vzpouře, pak zaútočil na adjutanta a prvního poddůstojníka svého pluku a zranil je. V bitce, která pak následovala, stovky sipáhíů nečinně přihlížely, ale jiní se boje zúčastnili a napadli důstojníky pažbami pušek. Nato byl tento pluk rovněž rozpuštěn. Měsíc duben se vyznačoval založením požárů v několika leženích bengálské armády, v Iláhábádu, v Ágře, v Ambále, vzpourou 3. pluku lehkého jezdectva v Mératu a podobnými příznaky nespokojenosti v madráských a bombajských jednotkách. Začátkem května se připravovalo povstání v Lakhnaú, hlavním městě provincie Avadh, ale sir H. Lawrence mu rázným zákrokem zabránil. Dne 9. května byli vzbouřenci z 3. pluku lehkého

jezdectva v Mératu odvedeni do vězení, aby si odpykali různé tresty, k nimž byli odsouzeni. Večer příštího dne vojáci 3. jezdeckého pluku a dvou domorodých pluků, 11. a 20., se shromáždili na cvičišti, zabili důstojníky, kteří se je snažili uklidnit, podpálili ležení a pobili všechny Angličany, kteří jim padli do rukou. Ačkoli anglická část brigády měla jeden pěší pluk, jeden pluk jezdectva a ačkoli měla převahu v jízdním i pěším dělostřelectvu, nebyla přece s to vyrazit dříve než za soumraku. Angličané způsobili vzbouřencům jen nepatrné ztráty a nechali je uniknout z města a probít se do Dillí, které je od Mératu vzdáleno asi 40 mil. Tam se k vzbouřencům přidala domorodá posádka složená z 38., 54. a 74. pěšího pluku a jedné roty domorodého dělostřelectva. Vzbouřenci napadli britské důstojníky, pobili všechny Angličany, jichž se zmocnili, a vyhlásili následníka zesnulého dillíského Mughala[209] králem Indie. V jednotkách vyslaných na pomoc Mératu, kde byl obnoven pořádek, vojáci šesti rot domorodých sapérů a minérů, které tam přibyly 15. května, zavraždili svého velitele majora Frazera a okamžitě unikli z města, pronásledováni jednotkami jízdního dělostřelectva a několika eskadronami 6. gardového dragounského pluku. Asi 50 nebo 60 vzbouřenců bylo zastřeleno, ale ostatním se podařilo uniknout do Dillí. Ve Firózpuru v Paňdžábu se vzbouřil 57. a 45. domorodý pěší pluk, vzpoura však byla potlačena. V soukromých dopisech z Láhauru se tvrdí, že všechny domorodé jednotky jsou ve stavu otevřené vzpoury. Dne 19. května podnikli sipáhíové umístění v Kalkatě neúspěšný pokus zmocnit se pevnosti Fort William[210]. Tři pluky, které přibyly do Bombaje z Búširu, byly hned vyslány do Kalkaty.

Při celkovém pohledu na tyto události zaráží chování britského velitele v Mératu: těžko pochopit, proč s tak malou rozhodností stíhal vzbouřence, a ještě méně pochopitelné je, proč se tak pozdě objevil na bojišti. Ježto Dillí leží na pravém břehu a Mérat na levém břehu řeky Jamuny – a oba břehy spojuje jediný most u Dillí – nebylo by nic snazšího než odříznout uprchlíkům ústup.

Mezitím bylo ve všech oblastech nepokojů vyhlášeno stanné právo; k Dillí se od severu, východu a jihu soustřeďují vojska složená hlavně z domorodců; sousední knížata se prý vyslovila pro

Angličany, na Cejlon byly zaslány příkazy, aby byly zadrženy síly lorda Elgina a generála Ashburnhama, které jsou na cestě do Číny, a konečně má být asi do čtrnácti dnů posláno do Indie 14 000 britských vojáků z Anglie. Indické podnebí v této roční době a naprostý nedostatek dopravních prostředků budou sice pro pohyb britských sil značnou překážkou, ale přesto je pravděpodobné, že vzbouřenci v Dillí podlehnou bez dlouhého odporu. I v tom případě jde však o pouhý prolog k strašlivé tragédii, která se teprve odehraje.

Napsal K. Marx 30. června 1857
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5065 z 15. července 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

SITUACE V EVROPĚ. — FINANČNÍ SITUACE VE FRANCII[211]

Ospalý klid, který od konce války na Východě charakterizoval tvářnost Evropy, rychle ustupuje oživení a dokonce horečné činnosti. Ve Velké Británii se na obzoru rýsuje hnutí za reformu a země má potíže v Indii. Londýnské „Times" sice vytrubují do světa, že až na ty, kdo mají v Indii přátele,

„britská veřejnost vcelku očekává další zprávy z Indie se stejným zájmem, s jakým bychom očekávali opožděný parník z Austrálie nebo výsledek povstání v Madridu".

Ale téhož dne tytéž „Times" odhazují ve svém finančním článku masku povýšené lhostejnosti a prozrazují skutečné pocity Johna Bulla, když píší:

„Trvalá deprese, která nyní vládne na trhu cenných papírů přes nepřetržité zvyšování zásob drahých kovů v bance a přes vyhlídky na dobrou sklizeň, nemá téměř obdoby. Obavy z vývoje událostí v Indii zatlačují do pozadí všechny ostatní úvahy, a kdyby měla zítra dojít nějaká vážná zpráva, vyvolala by velmi pravděpodobně paniku."

Teď, když každou poštou mohou dojít autentické zprávy, by bylo zbytečné spekulovat o vývoji událostí v Indii. Je však jasné, že v případě vážného revolučního výbuchu na evropském kontinentě by Anglie nemohla opět zaujmout to hrdé postavení, které zaujímala v letech 1848 a 1849, neboť válka v Číně a vzpoury v Indii poutají její vojska i lodě. Na druhé straně si nemůže dovolit zůstat stranou, protože válka na Východě a spojenectví s Napoleonem ji v poslední době pevně připoutaly ke kontinentální politice, a to právě v době, kdy úplný rozklad jejích tradičních politických stran a rostoucí antagonismus mezi těmi třídami, které vytvářejí

její bohatství, vystavují její společenskou strukturu víc než kdy jindy křečovitým otřesům. V letech 1848–1849, kdy její moc tížila evropskou revoluci jako můra, se Anglie zpočátku revoluce trochu bála, později pro ni byla podívanou rozptylující její vrozenou nudu, potom revoluci trochu zrazovala, pak s ní trochu koketovala a nakonec na ní začala horlivě vydělávat. Lze dokonce říci, že její průmyslová prosperita, kterou poněkud hrubě otřásla obchodní krize z let 1846–1847, se díky revoluci z roku 1848 do určité míry obnovila. Ale nová revoluce na kontinentě nebude pro Anglii ani příjemnou podívanou, ani neštěstím, s nímž by mohla spekulovat, nýbrž tvrdou zkouškou, kterou bude muset podstoupit.

Překročíme-li Lamanšský průliv, vidíme, jak se společenská hladina působením podzemního požáru už vzdouvá a bortí. Pařížské volby nejsou pouhou předzvěstí, nýbrž skutečným počátkem nové revoluce. Je plně v souladu s dějinnou minulostí Francie, že Cavaignac má propůjčit svůj prapor a své jméno protibonapartovskému úsilí, tak jako to kdysi učinil Odilon Barrot proti Ludvíku Filipovi. Pro lid je Cavaignac, stejně jako byl Odilon Barrot, jen záminkou, zatímco pro buržoazii představují oba dva vážnou ideu. Jméno, pod nímž revoluce začíná, není nikdy vepsáno na jejím praporu i v den jejího vítězství. Má-li mít revoluční hnutí v moderní společnosti nějakou naději na úspěch, musí si na začátku vypůjčit svůj prapor od těch složek národa, které se sice stavějí proti existující vládě, ale jimž plně vyhovuje existující společnost. Zkrátka, revolucím musí dát vstupenku na oficiální scénu samy vládnoucí třídy.

Pařížské volby, pařížská zatýkání i pařížské perzekuce lze pochopit v pravém světle, jen když se vezme v úvahu stav pařížské burzy, kde docházelo k prudkým výkyvům jak před volební agitací, tak i po ní. Dokonce ani v posledních třech měsících roku 1856, kdy se celá Evropa zmítala ve finanční krizi, nezažila pařížská burza tak silné a trvající znehodnocování všech cenných papírů jako po celý červen a počátkem července tohoto roku. Kromě toho to tentokrát nebyl chvilkový pokles a opětný vzestup, nýbrž všechno naprosto soustavně klesalo a řídilo se obvyklými zákony pádu teprve v poslední fázi prudkých poklesů. Akcie Crédit mobilier, které na

začátku června stály asi 1300 franků, klesly 26. června na 1162 franků, 3. července na 1095 franků, 4. července na 975 franků a 7. července na 890 franků. Akcie Francouzské banky, znamenané počátkem června přes 4000 franků, klesly, přestože banka dostala nová monopolní práva a výsady, 26. června na 3065 franků, 3. července na 2890 franků a 9. července nestály víc než 2900 franků. Tento dlouhotrvající pokles kursů postihl stejnou měrou také tříprocentní renty, akcie hlavních železnic, jako Severní, Lyonské, Středomořské a tratí společnosti Grande Fusion a všech ostatních akciových společností.

Nový zákon o Francouzské bance* odhalil zoufalou situaci bonapartovské státní pokladny a současně otřásl důvěrou veřejnosti i v samu správu banky. Poslední zpráva Crédit mobilier odhalila vnitřní prázdnotu této instituce a nesmírnou šíři zájmů, které jsou s ní spjaty, a zároveň informovala veřejnost, že mezi správní radou této společnosti a císařem se vede boj a že se uvažuje o jakémsi finančním coup d'état**. Vždyť Crédit mobilier, aby dostála svým nejnaléhavějším závazkům, byla nucena vrhnout na trh asi za 20 miliónů franků cenných papírů, které měla v rukou. V téže době musely železniční a jiné akciové společnosti prodávat cenné papíry, vyzývat k novým vkladům na své staré akcie nebo si opatřovat kapitál emisí nových akcií, aby mohly platit dividendy a získat prostředky, s nimiž by mohly pokračovat v podnikaných pracích nebo zahájit nové. Odtud ona vleklá deprese na francouzském trhu cenných papírů, která rozhodně není dílem pouhé náhody a která se bude v ještě ostřejších formách opakovat při každém následujícím zúčtovacím termínu.

Že příznaky nynější nemoci jsou velmi znepokojivé, lze usoudit z toho, že na scénu vystoupil Emile Péreire, velký finančnický mastičkář druhého císařství, a předložil Ludvíku Napoleonovi zprávu, v níž citoval jeho vlastní výrok, který učinil roku 1850 v adrese generální radě pro zemědělství a obchod:

„Nezapomínejme, že důvěřivost je morální stránkou hmotných zájmů, du-

* Viz tento svazek, str. 255–258. *(Pozn. red.)*
** — doslova: státní převrat, zde: převrat. *(Pozn. red.)*

chem, který oživuje tělo; důvěrou se desetinásobně zvyšuje hodnota všech výrobků."

Pan Péreire dále vysvětluje způsobem, který naši čtenáři už znají, jak v posledních pěti měsících poklesly cenné papíry ve Francii o 980 miliónů franků. Své lamentace uzavírá těmito zlověstnými slovy: „Rozpočet strachu se téměř rovná rozpočtu Francie." Musí-li Francie, jak tvrdí pan Péreire, zaplatit kromě 200 miliónů dolarů daní na udržení císařství ještě tutéž částku ze strachu, že své císařství ztratí, jsou dny této nákladné instituce, která byla svého času vytvořena výhradně jen proto, aby se ušetřily peníze, opravdu sečteny. Jestliže finanční nesnáze císařství vyvolaly politické potíže, budou tyto politické potíže jistě zpětně působit na finanční nesnáze. A ve světle této situace francouzského císařství je třeba vidět skutečný význam nedávných nepokojů ve Španělsku a v Itálii,[212] stejně jako hrozících komplikací ve Skandinávii*.

Napsal K. Marx 10. července 1857
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5075 z 27. července 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* Viz tento svazek, str. 298. *(Pozn. red.)*

K. MARX

POVSTÁNÍ V INDII

Londýn 17. července 1857

Dne 8. července uplynul právě měsíc ode dne, kdy se vzbouření sipáhíové zmocnili Dillí a prohlásili za vládce jednoho z Mughalů*. Bylo by ovšem pošetilé domnívat se, že vzbouřenci budou s to udržet starobylé indické hlavní město proti britským vojskům. Dillí je opevněno jen hradbou a jednoduchým příkopem, kdežto výšiny, které je obklopují a ovládají, jsou už v rukou Angličanů; ti si mohou i bez ostřelování hradeb dělostřelectvem velmi brzy vynutit kapitulaci města prostě tím, že mu přeruší zásobování vodou. Kromě toho pestrá směsice vzbouřených vojáků, kteří zavraždili své vlastní důstojníky, odhodili pouta kázně a nedokázali objevit muže, jemuž by svěřili vrchní velení, je nepochybně útvar, od něhož se dá nejméně očekávat, že by zorganizoval vážný a trvalejší odpor. Aby byl zmatek ještě zmatenější, narůstají mnohotvárné šiky obránců Dillí denně o nové a nové skupiny vzbouřenců, které přicházejí ze všech konců bengálského presidentství a přímo jako kdyby byly předem domluveny, vrhají se do beznadějně ztraceného města. Dva výpady z městských hradeb, k nimž se vzbouřenci odhodlali 30. a 31. května a které byly oba s těžkými ztrátami odraženy, vyplynuly pravděpodobně spíš ze zoufalství než z pocitu sebedůvěry či síly. Jediné, co udivuje, je pomalost britských operací, která se však do jisté míry dá přičíst na vrub nepřízni počasí a nedostatku dopravních prostředků. Podle francouzských zpráv podlehlo už vedle vrchního velitele generála Ansona asi 4000 evropských vojáků smrtícímu vedru a samy anglické listy přiznávají, že ve srážkách u Dillí působilo na vojáky zhoubněji slunce než nepřátelské střely.

* – tj. Bahádura šáha II. *(Pozn. red.)*

Pro nedostatek dopravních prostředků potřebovaly hlavní britské síly umístěné v Ambále asi 27 dní na pochod do Dillí, takže pochodovaly průměrně asi půl druhé hodiny denně. Další průtah způsobilo to, že v Ambále nebylo těžké dělostřelectvo, a proto bylo třeba přemístit trén obléhacího dělostřelectva z nejbližšího arzenálu, který byl až ve Phillauru, za řekou Satladž.

Přes to všechno je možno každý den očekávat zprávu o pádu Dillí; ale co potom? Skutečnost, že vzbouřenci celý měsíc plně ovládali tradiční centrum indické říše, působila patrně jako nejmocnější ferment, který přispěl k úplnému rozkladu bengálské armády, k rozšíření vzpoury a dezerce od Kalkaty až k Paňdžábu na severu a k Rádžpútáně na západě a k otřesení britské autority od jednoho konce Indie k druhému; jestliže nyní Dillí padne, způsobí to možná ohromení v řadách sipáhíů, ale krutě by se mýlil, kdo by předpokládal, že to bude stačit k potlačení vzpoury, k zastavení jejího postupu nebo k obnovení britského panství. Z celé domorodé bengálské armády v počtu asi 80 000 mužů – složené z asi 28 000 rádžpútů, 23 000 bráhmanů,[213] 13 000 muslimů, 5000 hindů nižších kast a zbytek z Evropanů – se 30 000 mužů ztratilo následkem vzpour, dezercí nebo propuštění ze služby. Pokud jde o zbytek této armády, několik pluků otevřeně prohlásilo, že zůstanou věrné britské moci a budou ji podporovat, ovšem ne při tom, čím se nyní domorodá vojska zabývají: nebudou britským úřadům pomáhat proti povstalcům z domorodých pluků a budou naopak pomáhat svým „bhái" (bratřím). To se také skutečně stalo téměř ve všech posádkových místech počínaje Kalkatou. Domorodé pluky zůstaly po jistou dobu pasívní; jakmile se však domnívaly, že jsou dost silné, vzbouřily se. Indický zpravodaj londýnských „Times" neponechává nikoho na pochybách o „loajalitě" pluků, které se ještě nevyslovily, a domorodých obyvatel, kteří se ještě nepřidali k vzbouřencům.

„Čtete-li, že je *úplný klid*," píše, „rozumějte tomu tak, že domorodé jednotky ještě nezahájily otevřenou vzpouru; že nespokojená část obyvatelstva se ještě otevřeně nebouří, že buď jsou, či se domnívají, že jsou příliš slabí, anebo čekají na příhodnější chvíli. Dočtete-li se o ‚vyhlášení loajality' v některém bengálském domorodém pluku, jezdeckém či pěším, rozumějte tomu tak, že opravdu

věrná je jen polovina pluků, o nichž se takto příznivě píše, kdežto druhá polovina věrnost pouze předstírá, aby mohla tím spíše Evropany zaskočit, až nadejde vhodná doba, nebo aby odvrátila podezření a mohla snáze pomáhat vzbouřeným druhům."

V Páňdžábu zabránilo otevřené vzpouře jen rozpuštění domorodých jednotek. V Avadhu Angličané možno říci drží jen rezidentství v Lakhnaú[214], kdežto všude jinde se domorodé pluky vzbouřily, uprchly se zásobami střeliva, spálily na popel všechny bungalovy a připojily se k obyvatelům, kteří se chopili zbraní. Skutečnou situaci anglické armády nejlépe charakterizuje to, že bylo uznáno za potřebné zřídit v Paňdžábu i v Rádžpútáně pohyblivé sbory. To znamená, že Angličané nemohou spoléhat ani na své sipáhíjské jednotky, ani na domorodce, že budou udržovat nerušené spojení mezi jejich rozptýlenými silami. Podobně jako Francouzi za španělské války[215] ovládají jen ta místa, která jsou obsazena jejich vlastním vojskem, a nejbližší okolí ovladatelné z těchto míst, kdežto spojení mezi odloučenými složkami jejich armády je závislé na pohyblivých sborech, jejichž akce jsou samy o sobě nejisté a jsou přirozeně tím méně účinné, čím větší je prostor, na kterém působí. Že britská vojska na své úkoly skutečně nestačí, je dále zřejmé z toho, že při přemísťování pokladen z posádkových míst, kde došlo k nepokojům, byli Britové nuceni dát k nim jako doprovod sipáhíe, kteří se všichni, bez jediné výjimky na pochodu vzbouřili a uprchli i se svěřenými pokladnami. Protože jednotky vyslané z Anglie dorazí na místo v nejlepším případě až v listopadu, a odvolávat evropské jednotky z madráského a bombajského presidentství by bylo ještě nebezpečnější – desátý sipáhíjský pluk v Madrásu už projevoval příznaky nespokojenosti – bude třeba vzdát se jakékoli myšlenky, že by bylo možné vybírat pravidelné daně v celém bengálském presidentství a zabránit dalšímu rozkladu. I když budeme předpokládat, že Barmánci nevyužijí této příležitosti, že maháródža z Gválijaru bude nadále Angličany podporovat, že nepálský panovník, který velí nejlepší indické armádě, se nepohne, že odbojný Péšávar se nespojí s nepokojnými horskými kmeny a že perský šáh nebude tak bláhový, aby odtáhl z Herátu, i tehdy bude přece jen třeba znovu dobývat celé bengálské presidentství

a znovu vybudovat celou angloindickou armádu. Náklady na tento obrovský úkol plně dolehnou na britský lid. Pokud jde o názor, který přednesl lord Granville v Horní sněmovně, že Východoindická společnost bude s to získat potřebné prostředky z indických půjček, lze jeho oprávněnost posoudit podle toho, jak nepokoje v Severozápadních provinciích zapůsobily na bombajský peněžní trh. Domácí kapitalisty ihned zachvátila panika, z bank byly vyzvednuty velmi značné částky, státní cenné papíry byly téměř neprodejné a začalo rozsáhlé tezaurování peněz nejen v Bombaji, nýbrž i v okolních oblastech.

Napsal K. Marx 17. července 1857
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5082 ze 4. srpna 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

INDICKÁ OTÁZKA

Londýn 28. července 1857

Tříhodinový projev, který včera večer přednesl pan Disraeli před „mrtvou sněmovnou"[216], spíš získá než ztratí, bude-li se číst, místo aby se poslouchal. Pan Disraeli si poslední dobou libuje ve velebně slavnostních projevech, v promyšleně pomalém vyjadřování a v chladném a obřadném přednesu, což možná odpovídá jeho zvláštní představě o tom, co se srovnává s důstojností budoucího ministra, ale působí pravá muka jeho nebohému posluchačstvu. Kdysi se mu dařilo dávat i otřepaným frázím vyhrocenou formu epigramů. Nyní dokáže utopit i epigramy v konvenční šedi ctihodnosti. Řečník, který jako pan Disraeli dovede spíš bodat dýkou než mávat mečem, by rozhodně neměl zapomínat na Voltairovu výstrahu: „Tous les genres sont bons, excepté le genre ennuyeux."*

Kromě těchto technických zvláštností, které jsou příznačné pro dnešní způsob jeho vyjadřování, snaží se pan Disraeli od Palmerstonova nástupu k moci velmi pečlivě oprostit svá parlamentní vystoupení od jakékoli aktuálnosti. Nepronáší své projevy proto, aby byly přijaty jeho návrhy, nýbrž předkládá své návrhy, aby připravily půdu jeho projevům. Bylo by možné označit je jako návrhy, které samy sebe vyvracejí, neboť jsou sestaveny tak, aby neuškodily protivníkovi, budou-li přijaty, a neublížily svému autorovi, budou-li odmítnuty. Popravdě nemají být ani přijaty, ani odmítnuty, mají se prostě přejít. Nejsou to ani kyseliny, ani zásady, nýbrž jsou už svou podstatou neutrální. Projev tu není motivem činu, nýbrž předstíraný čin poskytuje příležitost k projevu. Možná

* „Všechny styly jsou dobré kromě nudného." (Z Voltairovy předmluvy ke komedii „Marnotratný syn".) *(Pozn. red.)*

že je to klasická a konečná forma parlamentní výřečnosti; ale pak tato konečná forma parlamentní výřečnosti nikterak nemůže ujít osudu všech konečných forem parlamentarismu – že totiž bude zařazena do kategorie nepříjemností. Základním zákonem dramatu, jak pravil Aristoteles, je děj.* Stejně je tomu u politických projevů. Řeč pana Disraeliho o povstání v Indii by mohla být uveřejněna v pojednáních Společnosti pro šíření užitečných znalostí nebo přednesena ve večerní škole pro dělníky[217] či zaslána jako soutěžní dílo do berlínské Akademie. Uvážíme-li, kde a kdy a při jaké příležitosti byl tento projev pronesen, pak jeho podivná nezaujatost pádně dokazuje, že se ani k danému času, ani k místu, ani k příležitosti nehodil. Výklad o úpadku římské říše, který se výborně vyjímá v díle Montesquieuově nebo Gibbonově[218], by zněl hrozně nejapně z úst římského senátora, jehož úkolem právě bylo tento úpadek zastavit. Je pravda, že v našich moderních parlamentech je možné si představit nezávislého řečníka, který sehraje úlohu nepostrádající důstojnosti a zajímavosti, když ztrativ naději, že by mohl ovlivnit skutečný běh událostí, spokojí se stanoviskem ironické neutrality. Takovou úlohu hrál s větším či menším úspěchem zesnulý pan Garnier-Pagès – nikoli Garnier-Pagès z prozatímní vlády – v poslanecké sněmovně za Ludvíka Filipa; avšak pan Disraeli, uznávaný vůdce přežilé strany[219], by i úspěch získaný takovým způsobem považoval za úplnou porážku. Vzpoura indické armády poskytovala skutečně skvělou příležitost blýsknout se řečnickým uměním. Jestliže však pomineme jeho nudný způsob přístupu k otázce, jaká byla podstata návrhu, který si Disraeli vzal za záminku k projevu? Nebyl to vůbec žádný návrh. Předstíral, že touží obeznámit se s dvěma oficiálními dokumenty, ačkoli o jednom z nich si nebyl zcela jist, zda existuje, a o druhém z nich dobře věděl, že se přímo netýká projednávané otázky. Proto jeho projev a jeho návrh neměly vůbec žádný styčný bod až na to, že návrh ohlašoval bezpředmětný projev a že předmět nestál za projev. Nicméně jako dokonale uvážený názor jednoho z nejznamenitějších anglických státníků, kteří nejsou ve vládě, vzbudí patrně projev pana Disraeliho pozor-

* Volně podle Aristotelovy „Poetiky", kapitola 6. *(Pozn. red.)*

nost v cizích zemích. Omezím se na to, že podám v jeho ipsissima verba* krátký rozbor jeho „úvah o úpadku angloindického impéria".

„Jsou nepokoje v Indii projevem vojenské vzpoury, nebo je to národní povstání? Je počínání vojska vyvoláno náhlým popudem, nebo je výsledkem organizovaného spiknutí?"

Pan Disraeli tvrdí, že celá záležitost se točí okolo těchto otázek. Ještě před deseti lety, prohlašuje, bylo britské panství v Indii založeno na zásadě divide et impera**, při uplatňování této zásady byly však respektovány různé národnosti, z nichž se Indie skládá, nezasahovalo se do jejich náboženství a zachovávalo se jejich pozemkové vlastnictví. Sipáhíjská armáda sloužila jako pojistný ventil, absorbovala nepokojné živly uvnitř země. Ale v posledních letech se začala ve správě Indie uplatňovat nová zásada – zásada ničení národního charakteru. Tato zásada se uskutečňovala násilným likvidováním domorodých knížat, porušováním posloupnosti držby a zasahováním do náboženských záležitostí lidu. V roce 1848 dosáhly finanční nesnáze Východoindické společnosti takového stupně, že musela tím či oním způsobem zvýšit své příjmy. Tehdy bylo zveřejněno memorandum rady[220], v němž se téměř nezastřeně stanovila zásada, že jediný způsob, jakým lze dosáhnout vyšších příjmů, je rozšiřování britských území na úkor domorodých knížat. Proto po smrti rádži ze Sátáry neuznala Východoindická společnost jeho adoptivního dědice, nýbrž přivtělila knížectví ke svým vlastním državám. Od té doby byl uplatňován systém anexe, kdykoli zemřel domorodý panovník bez pokrevních dědiců. Vláda soustavně ignorovala princip adopce, který byl přímo úhelným kamenem indické společnosti. Britské impérium tak v letech 1848–1854 násilně anektovalo přes tucet knížectví nezávislých panovníků. V roce 1854 bylo násilně uchváceno knížectví Bérár, které mělo rozlohu 80 000 čtverečních mil, asi 4 až 5 miliónů obyvatel a nesmírné poklady. Pan Disraeli uzavírá seznam násilných anexí knížectvím Avadh, kde se Východoindická společnost dostala do konfliktu nejen s hindy, nýbrž i s muslimy. Pan Disraeli dále ukazuje, jak byla během uplynu-

* – vlastních slovech. *(Pozn. red.)*
** – rozděl a panuj. *(Pozn. red.)*

lých deseti let posloupnost držby v Indii porušována novým systémem správy.

„Zásada zákona o adopci," prohlašuje, „není v Indii výsadou knížat a knížectví, nýbrž platí pro každého člověka v Hindustánu, který má pozemkový majetek a hlásí se k hindskému náboženství."

Cituji výňatek z jeho řeči:

„Velký feudál čili džágírdár, který má propůjčenu půdu za plnění veřejné služby pro svého pána, a inámdár, který má v držení půdu osvobozenou od všech pozemkových daní a odpovídá, ne-li přesně, tedy alespoň v obecném smyslu slova našemu freeholderovi[221], obě tyto kategorie — v Indii nejpočetnější — nemají-li pokrevního dědice, používají této zásady k zajištění dědice pro své statky. Tyto kategorie byly vesměs dotčeny anexí Sátáry, byly dotčeny anexí území deseti menších, avšak nezávislých knížat, o nichž jsem se už zmínil, a byly nejen dotčeny, nýbrž navýsost ohromeny, když bylo anektováno knížectví Bérár. Kdo tu nebyl ohrožen? Který feudál, který freeholder, jenž neměl vlastní děti, mohl v Indii žít v bezpečí?" (Projevy souhlasu.) „To nebyly plané obavy, to byla skutečnost a široce uplatňovaná praxe. Poprvé se v Indii začaly odnímat džágíry a inámy. I dříve se ovšem vyskytovaly neuvážené pokusy uvádět v pochybnost právo držby, ale nikdy nikoho ani ve snu nenapadlo zrušit zákon o adopci, a proto žádná moc, žádná vláda nemohly nikdy zrušit džágíry a inámy, jejichž držitelé nezanechali přímé dědice. Zde se otevřel nový zdroj příjmů. Ale zatímco všechna tato opatření vyvolávala u těchto kategorií hindů pobouření, podnikla vláda další krok, kterým porušila posloupnost držby, a na to bych nyní chtěl sněmovnu upozornit. Ze svědeckých výpovědí před výborem v roce 1853 je sněmovně nepochybně známé, že v Indii jsou značné plochy půdy osvobozeny od pozemkové daně. Je-li někdo osvobozen od pozemkové daně v Indii, znamená to daleko víc než osvobození od pozemkové daně v naší zemi, neboť řečeno lidově a srozumitelně, pozemková daň je v Indii jediný způsob zdaňování, které stát provádí.

Těžko lze určit, jak tato léna vznikla, ale mají nepochybně velmi dávný původ. Jsou různého druhu. Vedle soukromých svobodných statků, které jsou velmi rozšířené, existují velké lenní statky, které byly osvobozeny od pozemkové daně a propůjčeny mešitám a chrámům."

Pod záminkou, že v některých případech bylo osvobození od daní získáno podvodně, začal britský generální guvernér zkoumat právo na držbu indického pozemkového majetku. Podle nového systému zavedeného v roce 1848

„tento plán zkoumání práva držby se začal okamžitě uskutečňovat, neboť dokazoval, že vláda je silná a výkonná moc účinná, a otevíral nový vydatný zdroj příjmů. Proto byly zřízeny komise ke zkoumání práva na držbu pozemkového majetku v bengálském presidentství a v okolních oblastech. Komise byly zřízeny též v bombajském presidentství a v nově vytvořených provinciích bylo nařízeno vyměřování, aby po jeho skončení mohly komise pracovat s náležitou účinností. Nyní není pochyby, že v uplynulých devíti letech tyto komise pro zkoumání nezdaněného pozemkového majetku v Indii rozvinuly svou činnost v obrovském měřítku a dosáhly nesmírně významných výsledků."

Pan Disraeli odhaduje, že odnětím půdy jejím držitelům se získává nejméně 500 000 liber št. ročně v bengálském presidentství, 370 000 liber v bombajském presidentství, 200 000 liber v Paňdžábu atd. Britská vláda se však nespokojila jen s touto metodou uchvacování majetku domorodců, nýbrž přestala též vyplácet penze domorodým velmožům, ačkoli se k tomu smluvně zavázala.

„To je nový způsob konfiskace," říká pan Disraeli, „provádí se však v nesmírně širokém, zarážejícím a ohromujícím měřítku."

Pan Disraeli se pak zabývá zasahováním do náboženství domorodců, což je otázka, kterou se my zabývat nemusíme. Na základě všech svých poznatků dospívá k závěru, že nynější indické nepokoje nelze označit jako vojenskou vzpouru, nýbrž jako národní povstání, v němž sipáhíové hrají pouze úlohu nástrojů. Závěrem své řeči radí vládě, aby věnovala pozornost zlepšování vnitřních indických poměrů, místo aby pokračovala v nynějším agresívním kursu.

Napsal K. Marx 28. července 1857
Otištěno v „New-York Daily Tribune",
čís. 5091 ze 14. srpna 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

ZPRÁVY Z INDIE[222]

Londýn 31. července 1857

Poslední indická pošta, která přinesla zprávy o tom, co se událo v Dillí do 17. června a v Bombaji do 1. července, potvrzuje ty nejchmurnější předzvěsti. Když pan Vernon Smith, předseda Kontrolního úřadu[223], poprvé informoval Dolní sněmovnu o vzpouře v Indii, prohlásil s naprostým přesvědčením, že příští pošta přinese zprávy o tom, že Dillí bylo srovnáno se zemí. Pošta přišla, ale Dillí ještě nebylo „vymazáno ze stránek historie". Tehdy se řeklo, že obléhací trén nemůže být dopraven k Dillí dříve než 9. června, a že útok na město odsouzené k záhubě musí proto být odložen k tomuto datu. Devátý červen však minul, a nic pozoruhodného se nepřihodilo. Ve dnech 12. a 15. června došlo k některým událostem, ale spíš v opačném směru: Angličané nepodnikli zteč Dillí, ale sami byli napadeni povstalci, jejichž opakované výpady ovšem odrazili. Pád Dillí byl tedy opět odložen, a jako důvod se už neuvádí jen nedostatek obléhacího dělostřelectva, nýbrž také rozhodnutí generála Barnarda, že počká na posily, neboť jeho vojsko – asi 3000 mužů – naprosto nestačí k dobytí starobylého hlavního města, hájeného 30 000 sipáhíů a vybaveného veškerými vojenskými zásobami. Vzbouřenci dokonce vybudovali tábor za Adžmérskou branou. Všichni vojenští publicisté dosud jednomyslně zastávali názor, že anglické vojsko v počtu 3000 mužů plně stačí k rozdrcení sipáhíjské armády o 30 000 nebo 40 000 mužů; kdyby tomu tak nebylo, jak by mohla Anglie, podle slov londýnských „Times", někdy „znovu dobýt" Indii?

Britská armáda v Indii má dnes 30 000 mužů. V příštím půlroce se nemůže z Anglie poslat víc než maximálně 20 000 až 25 000 mužů, z nichž 6000 by muselo zaplnit mezery v řadách evropské

armády v Indii a dalších 18 000 či 19 000 by se scvrklo ztrátami za plavby, ztrátami způsobenými podnebím a z jiných příčin asi na 14 000 mužů, kteří by se mohli vskutku objevit na válčišti. Britská armáda se musí rozhodnout – buď se utká se vzbouřenci přes jejich velkou početní přesilu, nebo se s nimi nebude moci utkat vůbec. Přesto si těžko můžeme vysvětlit, proč soustřeďuje své síly kolem Dillí tak pomalu. Jestliže se v tomto ročním období ukázalo nepřekonatelnou překážkou vedro, ačkoli za sira Charlese Napiera tomu tak nebylo, pak za několik měsíců, až dorazí evropské jednotky, poskytnou ještě podstatnější záminku pro nečinnost deště. Nemělo by se zapomínat, že nynější povstání ve skutečnosti začalo už v lednu, a že tedy britská vláda byla dostatečně varována, aby udržovala prach v suchu a měla své síly připraveny.

Ta skutečnost, že sipáhíové tak dlouho drží Dillí proti anglické obléhací armádě, vydala ovšem své přirozené důsledky. Vzpoura se rozšířila až k samým branám Kalkaty, padesát bengálských pluků přestalo existovat, sama bengálská armáda se stala přeludem minulosti a Evropané, rozptýlení na obrovském území a blokovaní na izolovaných místech, byli buď od vzbouřenců pobiti, nebo se pokusili o beznadějný odpor. Přímo v Kalkatě, kde bylo odhaleno spiknutí, které prý mělo do nejmenších podrobností vypracovaný plán přepadení a obsazení vládních budov, vytvořili křesťanští obyvatelé dobrovolnickou gardu a tamní domorodé jednotky byly rozpuštěny. Pokus o odzbrojení domorodého pluku v Banárasu narazil na odpor oddílu sikhů[224] a třináctého pluku nepravidelného jezdectva. Tento fakt je velmi důležitý, neboť ukazuje, že sikhové stejně jako muslimové byli zajedno s bráhmany a že se tak rychle vytvářela všeobecná jednota různých skupin obyvatelstva proti britskému panství. Angličané pevně věřili, že sipáhíjská armáda tvoří základ jejich síly v Indii. A nyní najednou jsou dokonale přesvědčeni, že právě tato armáda je pro ně jediným nebezpečím. Ještě v poslední rozpravě o Indii prohlašoval pan Vernon Smith, předseda Kontrolního úřadu, že „nelze dost zdůrazňovat skutečnost, že domorodá knížata nemají s povstáním nic společného". Dva dny nato byl týž Vernon Smith nucen uveřejnit zprávu obsahující tento zlověstný odstavec:

„Dne 14. června byl exkrál Avadhu vsazen do pevnosti Fort William, neboť

byl podle zachycených dokumentů zapleten do spiknutí. Jeho stoupenci byli odzbrojeni."

Postupně budou vycházet na světlo další fakta, která přesvědčí i samého Johna Bulla, že to, co považuje za vojenskou vzpouru, je ve skutečnosti národní povstání.

Anglický tisk se tváří, jako by jej velice upokojovalo přesvědčení, že se povstání ještě nerozšířilo za hranice bengálského presidentství a že nelze ani dost málo pochybovat o věrnosti bombajské a madráské armády. Ale tento optimistický pohled na situaci si nějak podivně odporuje s faktem, který přinesla poslední pošta, že se vzbouřilo nizámovo* jezdectvo v Aurangábádu. Protože Aurangábád je hlavním městem okresu stejného jména, který patří k bombajskému presidentství, plyne z toho, že poslední pošta přinesla vlastně zprávu o začínajícím povstání v bombajské armádě. Tvrdí se ovšem, že generál Woodburn aurangábádskou vzpouru okamžitě potlačil. Neříkalo se však i o mératské vzpouře, že byla okamžitě potlačena? A cožpak vzpoura v Lakhnaú, když ji sir H. Lawrence zlomil, nepropukla za čtrnáct dní znovu v hrozivém rozsahu? Neměli bychom si připomenout, že hned první zprávu o vzpouře v indické armádě doprovázelo oznámení, že byl obnoven pořádek? Třebaže se jádro bombajské a madráské armády skládá z příslušníků nižších kast, přece jen je v každém pluku i několik set rádžpútů, což plně postačuje, aby se vytvořil spojovací článek s povstalci v bengálské armádě, kteří patří k vyšší kastě. O Paňdžábu se prohlašuje, že je tam klid, ale současně se dovídáme, že „13. června se konaly ve Firózpuru popravy podle stanného práva" a Vaughanův oddíl – pátý paňdžábský pěší pluk – byl pochválen, že „si skvěle počínal při pronásledování 55. domorodého pěšího pluku". Je třeba doznat, že to je velmi podivný druh „klidu".

Napsal K. Marx 31. července 1857
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5091 ze 14. srpna 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* – panovník knížectví Haidarábád. *(Pozn. red.)*

K. MARX

NYNĚJŠÍ STAV INDICKÉHO POVSTÁNÍ

Londýn 4. srpna 1857

Když došly poslední indickou poštou do Londýna podrobné zprávy, které v hlavních rysech oznámil už dříve elektrický telegraf, vynořila se pověst o dobytí Dillí a začala se šířit tak rychle a úporně, že ovlivnila transakce na burze. Bylo to nové vydání novinářské kachny o pádu Sevastopolu,[225] jenom v menším měřítku. I to nejzběžnější prozkoumání údajů a obsahu madráských novin, z nichž prý byla příznivá zvěst vyčtena, by bylo podobnou iluzi rozptýlilo. Ve zprávě z Madrásu se tvrdilo, že se opírá o soukromé dopisy odeslané z Ágry 17. června, avšak úřední hlášení vydané 17. června v Láhauru uvádí, že do čtvrté hodiny odpolední 16. června byl před Dillí úplný klid a „Bombay Times"[226] z 1. července oznamují, že „generál Barnard čekal ráno 17. června posily, když předtím odrazil několik výpadů". Tolik k datu madráské zprávy. Pokud jde o její obsah, vychází zřejmě z bulletinu generála Barnarda z 8. června o tom, že v boji obsadil dillíské výšiny, a z některých soukromých informací o výpadech, které obležení podnikli 12. a 14. června.

Nakonec sestavil kapitán Lawrence vojenský situační plán Dillí a dillíských ležení podle neuveřejněného plánu Východoindické společnosti. Z něho vidíme, že Dillí není tak slabě opevněno, jak se tvrdilo zpočátku, ani tak silně, jak nám chtějí namluvit teď. Má citadelu, kterou je nutno buď zlézt při zteči, nebo dobýt pomocí pravidelných přibližovacích zákopů. Hradby měří celkem přes sedm mil, jsou vystavěny z dobrého zdiva, nejsou však příliš vysoké. Příkop je úzký a nepříliš hluboký a z bočných obranných staveb nelze řádně vést palbu podél kurtiny. V určitých vzdálenostech jsou Martellovy věže[227]. Jsou polokruhovité a mají střílny pro pěchotní

zbraně. Ve věžích vedou spirálové schody od vrcholu hradeb dolů do komor na střelivo, které leží na úrovni příkopu. V komorách jsou střílny pro palbu pěchoty, jež může být velmi nepříjemná pro skupiny, které při zteči zlézají příkop. Bašty chránící kurtiny jsou též opatřeny výstupky pro střelce, ale ty je možno smést dělostřeleckými granáty. Když vypukla vzpoura, bylo v arzenálu uvnitř města 900 000 nábojů do pušek, dva kompletní obléhací trény, velký počet polních děl a 10 000 pušek. Prachárna byla už dávno předtím na žádost obyvatelstva přemístěna z města do ležení mimo Dillí a obsahovala nejméně 10 000 sudů prachu. Dominující výšiny, které generál Barnard obsadil 8. června, jsou na severozápad od Dillí, na stejné straně, kde bylo také už za hradbami města zřízeno ležení.

Z tohoto popisu opírajícího se o autentické plány je zřejmé, že povstalecká pevnost by se byla nepochybně zhroutila pod prvním coup de main*, kdyby britská vojska, která jsou nyní před Dillí, tam bývala byla 26. května; a mohla tam být, kdyby byla dostala dostatek vozů. Prozkoumání seznamu uveřejněného v „Bombay Times" a přetištěného v londýnských listech, kde se uvádí počet pluků, jež se vzbouřily do konce června, a data vzbouření, dokazuje jednoznačně, že ještě 26. května bylo Dillí obsazeno pouze 4000 až 5000 muži, a takovýto počet by ani minutu nemohl pomýšlet na to, že by bránil hradby dlouhé sedm mil. V Mératu, který leží pouhých čtyřicet mil od Dillí a od počátku roku 1853 vždy sloužil za hlavní stan bengálského dělostřelectva, byla hlavní laboratoř pro vojenské vědecké účely a cvičiště pro výcvik polního i obléhacího dělostřelectva; je proto tím nepochopitelnější, proč britský velitel neměl dost prostředků, aby provedl jeden z oněch náhlých úderů, jimiž si britská vojska v Indii vždy dokáží zajistit převahu nad domorodci. Nejprve jsme byli informováni, že se čeká na obléhací trén**, potom, že je zapotřebí posil, a nyní nám jeden z nejinformovanějších britských listů, „Press", říká:

„Naše vláda je si dobře vědoma toho, že generál Barnard má nedostatek zásob a střeliva a že mu zbylo pouhých 24 nábojů na muže."

* — náhlým úderem, přepadem. *(Pozn. red.)*
** Viz tento svazek, str. 280. *(Pozn. red.)*

Z vlastního bulletinu generála Barnarda o obsazení dillíských výšin, který je datován 8. června, se dovídáme, že původně zamýšlel provést zteč Dillí příštího dne. Tento plán však nemohl uskutečnit a musel se z té či oné příčiny omezit na to, že zaujal obranné postavení vůči obleženým.

V této chvíli je krajně obtížné odhadnout, kolik má která strana sil. Zprávy indického tisku si navzájem odporují; domníváme se však, že do jisté míry se lze spoléhat na zprávy z Indie, které přináší bonapartistický list „Pays"[228] a jež pravděpodobně pocházejí od francouzského konzula v Kalkatě. Podle těchto zpráv měla armáda generála Barnarda 14. června asi 5700 mužů a měla být zdvojnásobena(?) posilami, jejichž příchod se očekával 20. téhož měsíce. Jeho trén se skládal ze 30 těžkých obléhacích děl. Síly vzbouřenců se naproti tomu odhadovaly na 40 000 mužů, špatně organizovaných, ale bohatě vybavených všemi prostředky pro útok i obranu.

Mimochodem poznamenáváme, že 3000 povstalců utábořených před Adžmérskou branou, pravděpodobně v okruhu hrobky Ghází chána, nestojí, jak se domnívají některé londýnské listy, přímo naproti anglickým silám, nýbrž naopak dělí je od nich celá šíře města Dillí: Adžmérská brána stojí totiž v jednom z výběžků jihozápadní části nového Dillí, severně od zřícenin starého Dillí. Na té straně města nemůže povstalcům nic zabránit, aby si zřídili víc takových táborů. Na severovýchodní straně města, přilehlé k řece, ovládají pontonový most a udržují stálé spojení se svými krajany, kteří jim mohou neustále dodávat lidi i zásoby. Podobně jako Sevastopol, ovšem v menším měřítku, je Dillí pevnost, která si udržuje volné spojení se svým vnitrozemím.

Zdržení britských operací nejen umožnilo obleženým soustředit značné síly k obraně, ale posílilo i morálku sipáhíů, kteří jsou si vědomi toho, že po dlouhé týdny dokázali držet Dillí a znepokojovat evropská vojska opakovanými výpady, a k tomu každodenně přicházejí zprávy o nových vzpourách v celé armádě. Angličané se svými nepočetnými silami nemohou ovšem pomýšlet na obklíčení města, nýbrž musí je dobýt ztečí. Jestliže však příští pravidelná pošta nepřinese zprávy o dobytí Dillí, budeme moci téměř s jistotou předpokládat, že Britové budou nuceni odložit všechny závažné operace

o několik měsíců. To už bude období dešťů v plném proudu a bude chránit severovýchodní stranu města tím, že naplní příkop „hlubokým a prudkým tokem Jamuny", zatímco teplota kolísající mezi 75 až 102 stupni* spolu s průměrně devíti palci** dešťových srážek bude kosit Evropany pravou asijskou cholerou. Pak se potvrdí slova lorda Ellenborougha:

„Jsem toho názoru, že sir H. Barnard nemůže zůstat tam, kde je — počasí mu to nedovolí. Až nastanou prudké lijáky, bude odříznut od Mératu, od Ambály a od Paňdžábu; bude uvězněn na velmi úzkém pruhu země a octne se v postavení, nechci říci nebezpečném, ale v takovém, že nemůže skončit jinak než zkázou a zničením. Věřím, že odejde včas."

Pokud tedy jde o Dillí, závisí všechno na tom, zda generál Barnard má či nemá dost mužů a střeliva, aby mohl zaútočit na Dillí v posledních týdnech června. Naproti tomu jeho ústup by nesmírně posílil morálku povstalců a možná, že by přiměl vojska v Bombaji a v Madrásu, aby se k nim otevřeně připojila.

Napsal K. Marx 4. srpna 1857
Otištěno v „New-York Daily Tribune",
čís. 5094 z 18. srpna 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* — Fahrenheita, tj. 24° až 31° C. *(Pozn. red.)*
** Palec (coul) — asi 2,6 cm. *(Pozn. red.)*

K. MARX

VÝCHODNÍ OTÁZKA

Londýn 11. srpna 1857

Východní otázka, o níž se asi před čtrnácti měsíci tvrdilo, že je vyřešena pařížským mírem, se nyní znovu dostala v plném rozsahu na pořad diplomatickou stávkou v Cařihradu. Francouzské, ruské, pruské a sardinské vyslanectví tam stáhly vlajky a přerušily styky s Portou. Vyslanci britský a rakouský vyslovili svou podporu dívánu, který odmítá požadavky těchto čtyř mocností, a současně prohlásili, že se nebudou vyhýbat odpovědnosti za následky, jež mohou z tohoto konfliktu vzniknout.

K těmto událostem došlo 6. t. m. Námět dramatu je starý, avšak dramatis personae* si vyměnily role a novou inscenací se podařilo dodat zápletce jakési zdání novoty. Předvojem dnes není Rusko, nýbrž Francie. Pan Thouvenel, francouzský velvyslanec v Cařihradu, poněkud afektovaným, menšikovským tónem pánovitě požadoval na Portě, aby zrušila platnost moldavských voleb, protože Bogorides, moldavský kajmakam**, porušil pařížskou smlouvu nepřípustnými zásahy a dosáhl toho, že odpůrci spojení získali většinu mandátů.[229] Porta se tomuto diktátu nepodřídila, vyslovila však ochotu povolat kajmakama do Cařihradu, aby tu odpověděl na obvinění vznesená proti jeho činnosti. Pan Thouvenel tento návrh povýšeně odmítl a trval na tom, aby vyšetřováním volebních machinací byla pověřena Evropská reorganizační komise se sídlem v Bukurešti.

Protože většinu v této komisi tvořili pověřenci Francie, Ruska, Pruska a Sardinie, právě těch států, které usilovaly o spojení podu-

* — osoby dramatu. *(Pozn. red.)*
** — zástupce osmanské správy v Moldavsku. *(Pozn. čes. red.)*

najských knížectví a obviňovaly Bogorida z protiprávního zasahování, Porta ponoukaná britským a rakouským vyslancem samozřejmě odmítla uznat své zapřisáhlé nepřátele za soudce ve své vlastní při. Pak nastala katastrofa.

Pravý předmět sporu je zřejmě totožný s tím, který dal podnět k ruské válce – jde v podstatě o odtržení podunajských knížectví od Turecka, jehož se má tentokrát dosáhnout nikoli formou „materiální záruky", nýbrž formou spojení knížectví pod žezlem nějakého evropského loutkového vládce. Rusko klidně, obezřetně, trpělivě jako vždy bez ustání sleduje svůj vytyčený záměr. Už se mu podařilo seskupit jedny své nepřátele proti druhým v záležitosti, na níž má zájem jen ono samo, a tak může doufat, že si s pomocí jedněch podřídí druhé. Pokud jde o Bonaparta, ten jedná z rozličných pohnutek. Doufá, že komplikacemi v cizině získá pojistný ventil proti nespokojenosti doma. Je nesmírně polichocen tím, že se Rusko uvolilo vystupovat ve francouzské masce a že mu přenechává úlohu předtanečníka. Jeho říše fikcí se musí spokojit teatrálními triumfy a on se možná v hloubi duše opájí myšlenkou, že s pomocí Ruska dosadí některého z Bonapartů na loutkový trůn Rumunska, zimprovizovaný pomocí diplomatických protokolů. Od slavné varšavské konference z roku 1850[230] a od pochodu rakouské armády k severním hranicím Německa dychtí Prusko po tom, aby Rakousku uštědřilo sebemenší odvetu, jen kdyby přitom samo mohlo zůstat mimo nebezpečí. Sardinie vkládá všechny své naděje do konfliktu s Rakouskem, do kterého by se však tentokrát nepustila v nebezpečném spojenectví s italskou revolucí, nýbrž kryjíc se za zády despotických kontinentálních mocností.

Rakousko se staví proti spojení podunajských knížectví právě tak rozhodně, jako je Rusko podporuje. Uvědomuje si, jaký je základní smysl tohoto plánu, který je zaměřen daleko víc přímo proti jeho vlastní moci než proti moci Porty. A konečně Palmerston, který buduje svou popularitu zejména na předstíraném nepřátelství k Rusku, se musí samozřejmě stavět, jako by sdílel opravdové zděšení Františka Josefa. Musí stůj co stůj vzbuzovat dojem, že stojí na straně Rakouska a Porty a že neustoupí ruskému nátlaku, ledaže by k tomu byl donucen Francií. Takový je postoj jednotlivých stran.

Rumunský lid je pouhou záminkou, o něj tu vůbec nejde. I ten nejzaslepenější entuziasta by sotva sebral dostatečnou dávku důvěřivosti, aby připustil, že Ludvíku Napoleonovi leží na srdci opravdové lidové volby, nebo že Rusko si toužebně přeje upevnit rumunskou národnost, jejíž zničení bylo už od dob Petra Velikého neustálým cílem jeho intrik a jeho válek.

List, který pod názvem „L'Etoile du Danube"[231] založili v Bruselu jistí lidé vydávající se za rumunské vlastence, uveřejnil právě řadu dokumentů týkajících se moldavských voleb; podstatnou část z nich bych zde chtěl pro „Tribune" přeložit. Jsou tu dopisy adresované Mikuláši Bogoridovi, moldavskému kajmakamovi, od jeho otce Štěpána Bogorida, jeho švagra, tureckého velvyslance v Londýně Musura, jeho bratra, tajemníka tureckého velvyslanectví v Londýně A. Bogorida, od jeho dalšího švagra, chargé d'affaires moldavské vlády v Cařihradě M. Fotiada, a konečně od rakouského internuncia u Vysoké porty barona Prokesche. Tato korespondence byla před časem ukradena z kajmakamova paláce v Jasech a „Etoile du Danube" se nyní chvástá, že má v rukou originály dopisů. „Etoile du Danube" považuje zřejmě loupež za zcela bezúhonný způsob získávání diplomatických informací a zdá se, že tento její názor podporuje všechen oficiální evropský tisk.

Tajná korespondence o volbách v Moldavsku uveřejněná v „Etoile du Danube"

Výňatek z dopisu M. C. Musura, tureckého velvyslance v Londýně kajmakamu Bogoridovi

Londýn 23. dubna 1857

„Důvěrně Vám oznamuji, že lord Clarendon souhlasí s Vaší odpovědí francouzskému a ruskému konzulovi ve věci tisku. Považuje ji za čestnou, spravedlivou a zákonnou. Upozornil jsem Jeho Excelenci na Vaše moudré počínání za nynějších okolností. Píši Portě a snažím se Vám zajistit úspěch ve skvělé kariéře, jíž jste se ukázal tolik hoden. Zachráníte tuto skvělou zemi před nebezpečím, do něhož se ji snaží zavléci zrádci, kteří nejsou hodni nazývat se Moldavany. Dali se zlákat hmotnými zájmy a odměnami a ve své zvrácenosti zacházejí tak daleko, že pomáhají přeměnit svou vlast, Moldavsko, v pouhý přívěsek Valašska a vymazat je z mapy národů, které si samy vládnou. Pod záminkou, že vytvářejí jakési vybájené Rumunsko, chtějí, aby Moldavsko a Moldavané klesli na úroveň Irska a Irů, a málo je trápí, že je budou proklínat nynější i příští pokolení. Plníte

povinnost poctivého a čestného vlastence, když pohrdáte takovou chamradí, která se nestydí nazývat se národní stranou. Stoupenci spojení se mohou nazývat národní stranou ve Valašsku, protože tam usilují o zvětšení své vlasti, ale v Moldavsku nemohou být právě z tohoto důvodu označeni jinak než jako strana protinárodní. Tam je jedinou národní stranou ta, která se staví proti spojení... Britská vláda zaujímá ke spojení nepřátelské stanovisko, o tom nepochybujte. Důvěrně Vám oznamuji, že v tomto smyslu byly nedávno zaslány instrukce britskému pověřenci v Bukurešti (který je mým přítelem), a Vaše Excelence brzy uvidí výsledky těchto instrukcí. Vaše odpověď francouzskému a ruskému konzulovi ve věci tisku byla správná... Bylo Vaší povinností jako hlavy knížectví, které má svou vládu, odrazit ostudné a protiprávní zasahování cizinců do našich vnitřních záležitostí. Není to Vaše vina, jestliže se tito dva konzulové dostali do povážlivé situace, z níž jim mohou jejich vlády pomoci jen tím, že je odvolají... Obávám se rovněž, že zásahy ze zahraničí se Porta dostane do nepříjemné situace, a ač nerada, nevyjádří ve své korespondenci s Vámi plně svou chválu a své uspokojení nad Vaším umírněným a rozšafným počínáním. Jako kajmakam Moldavska se ovšem musíte podřizovat svrchované vládě; ale zároveň jako hlava tohoto samostatného knížectví a jako moldavský bojar musíte též splnit svou povinnost vůči své zemi, a bude-li zapotřebí, vysvětlit Portě, že první výsadou, kterou knížectví ab antiquo* mají, je existence Moldavska jako zvláštního knížectví s vlastní vládou."

A. Bogorides, tajemník tureckého velvyslanectví v Londýně, kajmakamu Bogoridovi

„Spěchám Vám oznámit, že Váš švagr právě navštívil lorda Palmerstona. Přinesl důležité zprávy o stanovisku Jeho lordstva ke spojení knížectví. Lord Palmerston je důsledným odpůrcem spojení; domnívá se, že by porušilo práva našeho panovníka, a proto budou v tomto smyslu zaslány instrukce pověřenci Velké Británie v podunajských knížectvích siru Henry Bulwerovi. Musíte proto, jak jsem Vám psal už dříve, rozhodně napnout všechny síly a nedopustit, aby Moldavané tím či oním způsobem dali najevo, že jsou pro spojení, musíte ukázat, že jste hoden přízně Porty a podpory Anglie a Rakouska. Protože tyto tři mocnosti jsou odhodlány spojení zabránit, nemusíte se starat o to, co hodlají podniknout nebo čím vyhrožují Francouzi, jejichž noviny o Vás píší jako o Řekovi."

Týž témuž

Londýn 15. dubna 1857

„Doporučuji Vám, abyste se ve všem bez rozmýšlení řídil podle rakouského konzula, i kdyby si počínal ještě nadutěji a měl sebevíc chyb. Musíte uvážit, že tento muž jedná jen podle instrukcí své vlády. Rakousko se ztotožňuje se záměry Vysoké porty a Velké Británie, a proto, bude-li spokojeno Rakousko, bu-

* — odedávna. *(Pozn. red.)*

dou spokojeny i Turecko a Anglie. Proto opakuji, že se musíte řídit radami a požadavky rakouského konzula a bez sebemenších námitek používat všech osob, které Vám doporučí, aniž byste se informoval, zda doporučené osoby nejsou nemorální, nebo zda nemají špatnou pověst. Stačí, budou-li tito muži upřímně proti spojení. To stačí; bude-li totiž spojení vyhlášeno moldavským dívánem, obviní Vás Rakousko, že jste za to odpovědný, protože jste neuposlechl rad jeho konzula, tak aktivního odpůrce spojení. Pokud jde o Anglii, ta nikdy nepřipustí, aby se spojení uskutečnilo, i kdyby se pro ně vyslovily všechny dívány. Nicméně je žádoucí, abyste zabránil moldavskému dívánu vyslovit se pro spojení, neboť pak budou mít tři mocnosti méně nesnází s Francií a Ruskem, a Vy si tím vysloužíte jejich vděčnost... Měl jste zcela pravdu, že jste nepovolil svobodu tisku, neboť moldavští ztřeštěnci, přátelé Ruska ve francouzském převlečení, by jí zneužili k rozdmýchávání lidového hnutí za spojení... Zabraňte stůj co stůj podobným machinacím. Jsem přesvědčen, že kdyby „Etoile du Danube" nebo podobné škodlivé publikace vyšly ve Francii, vláda by bez váhání ihned poslala jejich autory do Cayenne. Francie, která touží po klubech svobody a politických schůzích v Moldavsku-Valašsku, by je měla napřed povolit doma, a nepronásledovat a neposílat do vyhnanství novináře, kteří se odváží mluvit trochu svobodně. Jak praví francouzské pořekadlo, „charité bien ordonnée commence par soi-même"*. Pařížská smlouva nemluví o spojení knížectví; říká jen, že se dívány mají vyslovit o vnitřní reorganizaci země; ale horké hlavy, které si ze spojení udělaly heslo, úplně zapomněly na doložku smlouvy, a místo aby uvažovaly o vnitřních reformách, zajímají se jen o novou mezinárodní organizaci a rozjímají o nezávislosti pod cizími panovníky... Anglie, která jedná v plné shodě s Rakouskem, se rozhodně staví proti spojení a souhlasně s Vysokou portou nikdy nedovolí, aby se uskutečnilo. Řekne-li Vám francouzský konzul opak, nevěřte mu, protože lže."

Napsal K. Marx 11. srpna 1857
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5102 z 27. srpna 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* Smysl: Každý ať zametá před svým prahem. Doslova: Pravá dobročinnost začíná ve vlastním domě. *(Pozn. red.)*

K. MARX

INDICKÉ POVSTÁNÍ

Londýn 14. srpna 1857

Když se poprvé objevily zprávy z Indie, doručené 30. července terstským telegrafem a 1. srpna indickou poštou,* poukázali jsme hned na to, že zpráva o dobytí Dillí, jak o tom svědčí její obsah i datování, je pouhá kachna, velmi nepovedená napodobenina nezapomenutelného pádu Sevastopolu. Ale důvěřivost Johna Bulla je tak bezmezná, že jeho ministři, jeho spekulanti a jeho tisk jej vskutku dokázali přesvědčit, že právě ty zprávy, které jasně ukazovaly, že generál Barnard zaujímá pouze defenzívní postavení, obsahují doklady o úplném rozdrcení jeho nepřátel. Tento sebeklam se den ze dne stupňoval, až konečně nabyl takové síly, že i muže v podobných věcech tak ostříleného, jako je generál sir de Lacy Evans, svedl k tomu, aby večer 12. srpna prohlásil za nadšeného ohlasu Dolní sněmovny, že věří v pravdivost pověstí o dobytí Dillí. Po tomto směšném vystoupení byla však už bublina zralá k prasknutí a příštího dne, 13. srpna, zatímco se čekalo na poštu z Indie, došly postupně telegrafické zprávy z Terstu a z Marseille, jež neponechávaly nikoho na pochybách o tom, že 27. června bylo v Dillí stále ještě všechno při starém, že generál Barnard byl stále ještě odsouzen k defenzívě, byl však znepokojován častými prudkými výpady obležených, a proto byl rád, že se prozatím dokázal udržet.

Podle našeho názoru přinese příští pošta pravděpodobně zprávy o ústupu anglické armády nebo alespoň údaje nasvědčující tomu, že se takový ústup chystá. Je nepochybné, že délka dillíských hradeb vylučuje možnost, že by je obránci mohli skutečně všude

* Jde o nepravdivou zprávu, že bylo dobyto Dillí — viz tento svazek, str. 283. *(Pozn. red.)*

účinně obsadit, a naopak vybízí k soustředěným a překvapivým coups de main*. Zdá se však, že generál Barnard je spíš přívržencem evropského pojetí opevněných měst, obléhání a bombardování a nemá sklon k oněm odvážným výstřednostem, jimiž sir Charles Napier uměl ohromovat mysl Asijců. Říká se sice, že jeho síly vzrostly asi na 12 000 mužů, 7000 Evropanů a 5000 „spolehlivých domorodců"; naproti tomu se však nepopírá, že vzbouřenci dostávají denně nové posily, takže se dá právem předpokládat, že početní nepoměr mezi obléhajícími a obléhanými se nezměnil. Kromě toho jediný bod, jehož přepadem by si generál Barnard mohl zajistit určitý úspěch, je palác Mughalů, který zaujímá dominující postavení. Přístup k paláci od řeky bude však zřejmě v nastávajícím období dešťů neschůdný a útok na palác mezi Kašmírskou branou a řekou by pro útočníka znamenal obrovské riziko v případě neúspěchu. A konečně je nepochybné, že s příchodem dešťů se hlavním cílem generálových operací stane zajištění komunikační a ústupové linie. Zkrátka nemáme příčinu k domněnce, že by se v nejnevýhodnějším ročním období odvážil se svými stále ještě nedostatečnými silami takového rizika, k jakému se neodhodlal ve vhodnější době. Přestože se londýnský tisk záměrně snaží nevidět pravý stav věcí, vyskytují se v nejvyšších kruzích vážné obavy, jak o tom svědčí orgán lorda Palmerstona „Morning Post". Prodejní pánové z tohoto listu nás informují:

„Máme obavy, že ani příští pošta nepřinese zprávy o dobytí Dillí; *ale* najisto očekáváme, že zprávu o pádu této bašty rebelů dostaneme, *jakmile* jednotky, které jsou nyní na pochodu, aby se připojily k obléhatelům, dorazí s *dostatečným počtem těžkých děl*, jichž se patrně stále ještě nedostává."

Je zřejmé, že britští generálové způsobili svou slabostí, kolísáním i vyslovenými chybami, že Dillí bylo povýšeno na politické a vojenské středisko indického povstání. Ústup anglické armády po dlouhém obléhání nebo pouhé setrvávání v defenzívě se bude považovat za naprostou porážku a bude znamením k všeobecnému povstání. Kromě toho by se v britských jednotkách značně zvýšila úmrtnost, před níž je dosud chránilo velké vzrušení, které vždy pro-

* — náhlým úderům, přepadům. *(Pozn. red.)*

vází obléhání plné výpadů a srážek, a také naděje, že se brzy krvavě pomstí svým nepřátelům. Pokud jde o povídání, že hindové jsou apatičtí nebo že dokonce sympatizují s britským panstvím, to je všechno nesmysl. Knížata, jako praví Asijci, čekají na svou příležitost. Lid v celém bengálském presidentství, tam kde není udržován v poslušnosti hrstkou Evropanů, si žije v blažené anarchii; ale tam také není nikdo, proti komu by mohl povstat. Bylo by směšné quid pro quo* očekávat, že indické povstání bude mít rysy evropské revoluce.

V madráském a bombajském presidentství, kde se armáda dosud nebouří, se lid ovšem nepohnul. A konečně Paňdžáb je dosud nejdůležitějším střediskem evropských vojsk, zatímco tamější domorodá armáda je odzbrojena. K povstání v Paňdžábu by bylo třeba, aby s veškerou svou vahou vystoupila sousední polonezávislá knížata. Ale že tak rozvětvené spiknutí, jaké vyvolala bengálská armáda, nemohlo být v tak obrovském měřítku uskutečněno bez tajné součinnosti a podpory domorodců, zdá se právě tak jisté jako to, že velké obtíže, na něž narážejí Angličané při obstarávání potravin a dopravních prostředků – a to je hlavní příčina pomalého soustřeďování jejich jednotek – nesvědčí o přátelském smýšlení rolnictva.

Ostatní zprávy obsažené v telegrafických depeších jsou důležité potud, že ukazují, jak povstání propuká až na nejvzdálenějším okraji Paňdžábu – v Péšávaru – a na druhé straně, jak postupuje směrem na jih od Dillí k bombajskému presidentství, přes posádková místa v Džhánsí, Ságaru, Indauru, Mahú, až nakonec dospěje k Aurangábádu, pouhých 180 mil severovýchodně od Bombaje. Pokud jde o Džhánsí v Bundelkhandu, je třeba poznamenat, že je opevněno, a může se tak stát dalším střediskem ozbrojené vzpoury. Naproti tomu se tvrdí, že generál Van Cortlandt porazil vzbouřence u Sirsy, když táhl od severozápadu, aby se připojil k silám generála Barnarda u Dillí, od něhož je stále ještě vzdálen 170 mil. Musí projít Džhánsí, kde opět narazí na vzbouřence. Pokud jde o přípravy prováděné britskou vládou, lord Palmerston se asi domnívá, že nejkratší cesta vede největší oklikou, a proto posílá jednotky kolem

* – zaměňování, matení pojmů. *(Pozn. red.)*

mysu Dobré naděje místo přes Egypt. Když bylo několik tisíc mužů určených pro Čínu zastaveno na Cejlonu a posláno do Kalkaty, kam 2. července opravdu přibyl 5. fyzilírský pluk, viděl v tom Palmerston příležitost k nejapnému žertu na účet těch svých poslušných poslanců, kteří si ještě dovolovali pochybovat, že jeho čínská válka přišla „jako na zavolanou".

Napsal K. Marx 14. srpna 1857
Otištěno v „New-York Daily Tribune",
čís. 5104 z 29. srpna 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*POLITICKÁ SITUACE V EVROPĚ

Před odročením Dolní sněmovny využil lord Palmerston jejího předposledního zasedání[232], aby trochu ukázal, jakou zábavu chystá anglické veřejnosti na dobu mezivládí mezi zasedáním, které právě končí, a zasedáním příštím. Jako první bod programu oznamuje, že byla obnovena válka s Persií, která, jak sám před několika měsíci řekl, byla definitivně ukončena mírovou smlouvou uzavřenou 4. března.* Když generál sir Lacy Evans vyslovil naději, že plukovník Jacob už dostal rozkaz vrátit se se svým vojskem z Perského zálivu do Indie, lord Palmerston prostě řekl, že dokud Persie nesplní své závazky vyplývající ze smlouvy, nemohou být vojska plukovníka Jacoba odvolána. Herát ovšem dosud nebyl evakuován. Naopak se proslýchalo, že Persie poslala do Herátu další síly. Perský vyslanec v Paříži to ovšem popřel, jenže vznikly vážné a oprávněné pochybnosti o perské poctivosti , a proto britské síly pod velením plukovníka Jacoba zůstanou i nadále v Búšíru. Nazítří po Palmerstonově prohlášení došla telegrafická zpráva, že pan Murray kategoricky žádá perskou vládu, aby vyklidila Herát; tento požadavek lze právem považovat za předzvěst nového vyhlášení války. Je to první mezinárodní výsledek povstání v Indii.

V druhém bodu Palmerstonova programu nahrazují nedostatek podrobností široké perspektivy. Když Palmerston poprvé oznámil, že se z Anglie mají stáhnout velké vojenské síly a mají být poslány do Indie, obviňovali jej jeho odpůrci, že připravuje Velkou Británii o obranné síly a dává tak cizím zemím příležitost využít jejího oslabeného postavení; Palmerston jim odpověděl:

* Viz tento svazek, str. 259–262. *(Pozn. red.)*

„Lid Velké Británie by nikdy nic podobného nepřipustil, a kdykoli by toho bylo zapotřebí, poskytl by ihned a v co nejkratší době dostatek vojáků."

Nyní, v předvečer parlamentních prázdnin, mluví úplně jinak. Na radu generála de Lacy Evanse, aby se vojska do Indie poslala na šroubových řadových parnících, už netvrdil jako dříve, že plachetnice jsou lepší než šroubové parníky, ale naopak připustil, že na první pohled se generálův plán jeví velmi výhodný. Nicméně by prý sněmovna měla mít na zřeteli, že

„je třeba počítat i s jinými okolnostmi, vzhledem k tomu, že je vhodné ponechávat doma dostatečné pozemní a námořní síly... Některé okolnosti ukázaly, že není radno posílat ze země větší námořní síly, než je nezbytně nutné. Řadové parníky sice leží nečinně v přístavech a v nynější době z nich není velký užitek. Stane-li se však to, na co se naráželo, a budeme-li chtít své námořní síly vyslat na moře, jak budeme moci čelit *hrozícímu nebezpečí*, jestliže připustíme, aby naše řadové lodi sloužily jako transportní lodi do Indie? Dopustili bychom se vážné chyby, kdybychom do Indie poslali loďstvo, které by *za okolností, jež by v Evropě mohly nastat*, bylo nutné *ve velmi krátké době vyzbrojit pro vlastní obranu*."

Nelze popřít, že lord Palmerston staví Johna Bulla před velmi ošemetné dilema. Použije-li John Bull potřebných prostředků, aby rozhodně potlačil indické povstání, bude napaden doma; dovolí-li, aby se indické povstání rozšířilo, pak, jak řekl pan Disraeli, „uvidí na scéně vedle indických knížat ještě další postavy, s nimiž bude muset bojovat".

Dříve než se podíváme na „situaci v Evropě", na niž se jen tak tajemně naráželo, nebude snad vadit, když shrneme, co bylo na onom zasedání Dolní sněmovny přiznáno o nynějším postavení britských vojsk v Indii. Především se všichni, jako by se domluvili, vzdali všech bláhových nadějí, že bude rychle dobyto Dillí, a dřívější přehnaná očekávání ustoupila rozumnějšímu názoru, že by si mohli blahopřát, kdyby Angličané dokázali udržet svá postavení do listopadu, kdy jim mají dojít posily vyslané z Anglie. Za druhé se začínají projevovat vážné obavy, že Angličané pravděpodobně ztratí nejdůležitější z těchto postavení – Kánpur – na jehož osudu, jak řekl Disraeli, musí záviset všechno a jehož osvobození považoval za důležitější než dobytí Dillí. Svým ústředním postavením na Ganze, svým vlivem na Avadh, Rohilkhand, Gválijar a Bundelkhand a tím, že slouží jako předsunutá tvrz Dillí, je vlastně Kánpur

za nynějších okolností místo prvořadého významu. Konečně sir F. Smith, jeden z vojenských činitelů mezi členy sněmovny, upozornil sněmovnu na ten fakt, že angloindická armáda vlastně nemá ženisty a zákopníky, neboť všichni dezertovali a pravděpodobně „učiní z Dillí druhou Zaragozu".[233] Lord Palmerston se však nepostaral, aby byli z Anglie odesláni ženijní důstojníci nebo mužstvo ženijního sboru.

Vrátíme-li se nyní k evropským událostem, které prý se „rýsují na obzoru", udiví nás především, jak londýnské „Times" komentují Palmerstonovy narážky. Nynější francouzské zřízení, píše list, by mohlo být svrženo, nebo by Napoleon mohl opustit tento svět, a bylo by po spojenectví s Francií, na němž se zakládá naše nynější bezpečnost. Jinými slovy list „Times", velký orgán britské vlády, na jedné straně sice nepovažuje za nepravděpodobné, že by ve Francii mohlo dojít každým dnem k revoluci, ale současně prohlašuje, že se nynější spojenectví nezakládá na sympatiích francouzského lidu, nýbrž na pouhém spolčení s francouzským uzurpátorem. Kromě revoluce ve Francii je tu podunajský spor[234]. Anulováním voleb v Moldavsku nebyl tento spor urovnán, nýbrž vstoupil jen do nové fáze. Je tu však hlavně ještě skandinávský Sever, který se v krátké době jistě stane dějištěm značného neklidu a snad může dát i signál k mezinárodnímu konfliktu v Evropě. Na Severu trvá stále ještě mír, neboť se tam netrpělivě očekávají dvě události – smrt švédského krále a abdikace nynějšího dánského krále. Na posledním sjezdu přírodovědců v Kristianii se švédský korunní princ důrazně vyslovil pro skandinávskou unii. Švédský princ je muž v rozkvětu života, rozhodný a energický, a proto skandinávská strana, která ve svých řadách shromažďuje švédskou, norskou a dánskou nadšenou mládež, bude jeho nástup na trůn považovat za vhodný okamžik, aby se chopila zbraní. Na druhé straně slabému a slabomyslnému dánskému králi Bedřichu VII. prý konečně jeho morganatická manželka, hraběnka Dannerová, dovolila odejít do soukromí, v čemž mu dosud bránila. Kvůli ní musel králův strýc, princ Ferdinand, předpokládaný následník dánského trůnu, zanechat státních záležitostí, ale ostatní členové královské rodiny se postarali, aby se k nim znovu vrátil. Nyní prý hraběnka Dannerová hodlá přesídlit z Kodaně do Paříže a dokonce přimět krále, aby se rozloučil s bouřlivým politickým životem a předal žezlo do rukou prince Ferdinanda. Princ Ferdinand, muž asi pětašedesátiletý, vždy zaujímal vůči kodaňskému dvoru totéž stanovisko jako hrabě z Artois – později Karel X., – ke dvoru tuilerijskému. Neústupný, přísný a horlivý ve svém konzervativním přesvědčení, nikdy se nesnížil, aby předstíral, že je stoupencem ústavního zřízení. A přece první podmínkou jeho nástupu na trůn by byla přísaha na ústavu, kterou otevřeně nenávidí. Je proto pravděpodobné, že vzniknou mezinárodní potíže, jichž je skandinávská strana jak ve Švédsku, tak i v Dánsku pevně rozhodnuta využít ve svůj prospěch. Na druhé straně konflikt mezi Dánskem a německými vévodstvími Holštýnem a Šlesvikem, jejichž nároky podporuje Prusko a Rakousko[235], by věci ještě víc zkomplikoval a zapletl by Německo do neklidu na Severu, zatímco londýnská smlouva z roku 1852, která zaručuje dánský trůn princi Ferdinandovi[236], by do něho mohla zatáhnout Rusko, Francii a Anglii.

Napsal K. Marx 21. srpna 1857
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5110 z 5. září 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*MUČENÍ V INDII

Náš londýnský zpravodaj, jehož článek o povstání v Indii jsme uveřejnili včera,[237] poukazuje velmi správně na některé události, které tomuto prudkému výbuchu připravily cestu. Hodláme dnes na chvíli pokračovat v těchto úvahách a ukázat, že britští vládci Indie rozhodně nejsou tak mírní a bezúhonní dobrodinci indického lidu, jak by chtěli světu namluvit. Budeme přitom vycházet z úředních Modrých knih o mučení ve Východní Indii, které byly předloženy Dolní sněmovně během zasedání v letech 1856 a 1857.[238] Jak uvidíme, je to svědectví, které nelze vyvrátit.

Máme především zprávu komise, která vyšetřovala mučení v Madrásu.[239] Jak zpráva uvádí, komise se „přesvědčila, že mučení je všeobecně používáno k daňovým účelům". Komise má pochybnosti, zda

„pro trestné činy je vydáván násilnostem byť jen přibližně stejný počet osob ročně jako pro neplacení daní". Dále prohlašuje, že „jedna okolnost zapůsobila na komisi ještě bolestněji než samo zjištění, že mučení existuje: obtíže, na něž narážejí osoby, kterým bylo ukřivděno, když se dožadují nápravy".

Podle výroku komise jsou tyto obtíže způsobeny těmito příčinami: 1) Kdo chce stížnost podat výběrčímu[240] osobně, musí daleko cestovat, vynaložit hodně peněz a ztratit mnoho času čekáním, než bude přijat. 2) Kdo podává stížnost písemně, obává se, že „bude vrácena s obvyklou poznámkou, že je třeba obrátit se na tahsíldára", obvodního policejního a berního úředníka, tedy právě na toho člověka, který se buď osobně nebo prostřednictvím svých podřízených policejních úředníků křivdy dopustil. 3) Zákon poskytuje nedostatečné prostředky ke stíhání a trestání vládních úředníků, i když jsou

pro tyto přehmaty formálně obžalováni a usvědčeni. Ukazuje se, že kdyby takové obvinění bylo dokázáno před soudem, mohl by uložit jenom pokutu padesáti rupií nebo trest jednoho měsíce vězení. Jiná možnost je předat obžalovaného „trestnímu soudci, aby jej potrestal nebo postoupil jeho věc k dalšímu řízení oblastnímu soudu". Zpráva dodává, že

„tato procedura je zřejmě velmi zdlouhavá a dá se použít pouze při jednom druhu přestupků, totiž při zneužití policejní moci, kdežto v daném případě je zcela neúčinná".

Jestliže policejní nebo berní úředník, což je jedna a táž osoba, neboť daně vybírá policie, je obviněn, že při vymáhání peněz používá násilí, je nejprve souzen pomocníkem výběrčího; pak se může odvolat k výběrčímu a popřípadě ještě k nadřízenému finančnímu úřadu. Tento úřad může jeho věc postoupit vládě nebo civilním soudům.

„Za takového právního stavu nemůže ani jediný chudý raijat[241] vést spor se zámožným berním úředníkem a nezjistili jsme žádný případ, že by podle těchto dvou ustanovení (z roku 1822 a z roku 1828) podal prostý člověk žalobu."

Kromě toho je násilné vymáhání peněz trestné jen v tom případě, když si úředník přisvojuje veřejné peníze nebo nutí raijata zaplatit navíc částku, kterou strká do vlastní kapsy. Neexistují tedy žádné právní prostředky, kterými by se trestně stíhalo násilí při vybírání daní.

Zpráva, z níž pocházejí tyto citáty, se týká pouze madráského presidentství; ovšem sám lord Dalhousie, když psal v září 1855 ředitelům,* poznamenal, že

„už dávno přestal pochybovat o tom, že nižší úředníci ve všech britských provinciích používají v té či oné formě mučení".

Tím se oficiálně přiznává, že v Britské Indii všeobecně existuje mučení jako finanční instituce, ale toto přiznání je formulováno tak, aby britská vláda sama byla kryta. Madráská komise skutečně dospívá k závěru, že mučením se proviňují pouze nižší indičtí úředníci, zatímco evropští vládní úředníci se vždy, byť neúspěšně, ze všech sil snažili tomu zabránit. V odpověď na toto tvrzení odevzdalo Madráské domorodé sdružení v lednu 1856 parlamentu petici, v níž si

* Je míněna ředitelská rada Východoindické společnosti. *(Pozn. red.)*

stěžuje na vyšetřování případů mučení, a to z těchto důvodů: 1) O vyšetřování se téměř nedá mluvit, protože komise zasedala jen ve městě Madrásu, a to pouhé tři měsíce, a přitom domorodci, kteří si chtěli stěžovat, až na několik málo případů neměli možnost opustit své domovy. 2) Členové komise se nepokoušeli dojít až ke kořeni tohoto zlořádu; kdyby to byli učinili, bylo by se přišlo na to, že tímto kořenem je sám systém vybírání daní. 3) Obžalovaných domorodých úředníků se při vyšetřování nikdo nedotázal, do jaké míry věděli jejich představení o těchto praktikách.

„Původce tohoto násilí," píší autoři petice, „nelze vidět v jeho fyzických vykonavatelích; jim dávají pokyny úředníci, kteří jsou jejich bezprostřední představení, a ti opět odpovídají za určenou částku vybrané daně svým evropským nadřízeným, a také ti jsou stejně odpovědni nejvyššímu vládnímu orgánu."

A vskutku stačí několik málo výňatků ze svědectví, na nichž je podle prohlášení komise založena madráská zpráva, aby bylo vyvráceno její tvrzení, že Angličané se ničím neprovinili. Tak například pan W. D. Kohlhoff, obchodník, vypovídá:

„Způsoby mučení jsou různé a závisí na fantazii tahsíldára nebo jeho podřízených. Těžko však mohu říci, zda vyšší orgány zjednávají nějakou nápravu, *neboť všechny stížnosti se obvykle postupují tahsíldárovi*, aby je vyšetřil a podal zprávu."

Mezi stížnostmi domorodců nalézáme tuto:

„Loni, když u nás byla velmi špatná úroda pisánu (hlavní úroda rýže, rýže nastojato), protože málo pršelo, nemohli jsme platit tolik jako obvykle. Když byl hotov džamabandí*, žádali jsme na základě našich ztrát o slevu, a to podle ustanovení úmluvy, kterou jsme uzavřeli v roce 1837, když byl naším výběrčím pan Eden. Protože tato sleva nebyla poskytnuta, odmítli jsme převzít své patty**.

Nato na nás začal tahsíldár placení velmi tvrdě vymáhat; to trvalo od června do srpna. Spolu s jinými jsem byl dán pod dozor lidem, kteří nás vyváděli na slunce. Tam jsme se museli sehnout, na záda nám naložili kameny a nepustili nás ze žhavého písku. Teprve po osmé hodině nám dovolili, abychom šli na svá rýžová pole. Tak krutě s námi nakládali po tři měsíce; za tu dobu jsme šli několikrát k výběrčímu odevzdat petice, ale ten odmítal je přijmout. Vzali jsme petice a odvolali jsme se k soudu, když u nás zasedal, a ten je postoupil výběrčímu. Spravedlnosti jsme se stejně nedomohli. V září jsme dostali výstrahu, pětadvacet dní nato nám byl zabaven majetek a pak prodán. Kromě toho, o čem jsem se už zmínil, byly mučeny i naše ženy: na prsa jim nasazovali svěráky."

* — rozpis pozemkové daně. *(Pozn. red.)*
** — daňové výměry. *(Pozn. red.)*

Domorodý křesťan prohlásil v odpovědi na dotazy členů komise:

„Když někudy prochází domorodý nebo evropský pluk, musí všichni raijati přinášet potraviny a jiné věci *zadarmo*, a když některý z nich požaduje zaplacení, je surově mučen."

Pak následuje případ bráhmana, kterého tahsíldár zavolal spolu s ostatními obyvateli z vesnice i z okolních vesnic, aby dodali zadarmo prkna, dřevěné uhlí, palivové dříví atd., aby tahsíldár mohl pokračovat ve stavbě mostu přes Kolerun. Když bráhman odmítl, chopilo se ho dvanáct mužů a nejrůznějšími způsoby ho mučili. K tomu dodává:

„Podal jsem stížnost zástupci výběrčího panu W. Cadellovi. Ten však nic nevyšetřil a mou stížnost roztrhal. Chce levně dokončit stavbu mostu přes Kolerun na účet chudých a udělat si dobré jméno u vlády, a proto i kdyby tahsíldár třeba vraždil, ani si toho nevšimne."

Jak nejvyšší úřady pohlížejí na nezákonné praktiky dosahující toho nejhoršího stupně vydírání a násilí, ukazuje nejlépe případ pana Breretona, který byl v roce 1855 dosazen jako komisař do ludhijánského okresu v Paňdžábu. Podle zprávy vrchního komisaře Paňdžábu bylo dokázáno, že

„v řadě případů byly s vědomím samého náměstka komisaře pana Breretona nebo přímo na jeho pokyn bez příčiny prohledávány domy zámožných občanů a jejich majetek, který byl při tom zabaven, byl dlouhou dobu zadržován; mnoho osob bylo zavíráno do vězení a zůstávaly tam celé týdny, třebaže na ně nebyla podána žaloba; zákony o zajišťování pochybných individuí se uplatňovaly šmahem a bez rozdílu se slepou krutostí. Náměstka komisaře provázelo z okresu do okresu několik policejních úředníků a donašeči, jejichž služeb používal, ať přišel kamkoli, a tito lidé byli hlavními strůjci všeho zla."

Lord Dalhousie ve svém záznamu o tomto případu říká:

„Máme nezvratné důkazy — takové, že je nevyvrací ani sám pan Brereton — že se tento úředník provinil ve všech bodech dlouhého seznamu přehmatů a přečinů, z nichž ho vrchní komisař obžaloval a které postavily do nepříznivého světla část britského správního aparátu a vydaly velký počet britských poddaných těžkému bezpráví, svévolnému věznění a krutému mučení."

Lord Dalhousie navrhuje „příkladné veřejné potrestání" a domnívá se proto, že

„pan Brereton nemůže být *prozatím* pověřen funkcí náměstka komisaře, nýbrž měl by být této fukce zbaven a degradován na funkci prvního pomocníka".

Tyto výňatky z Modré knihy je možno uzavřít peticí obyvatel kanárského táluku* z Malabárského pobřeží, kteří prohlašují, že podali vládě několik peticí bez jakéhokoli výsledku, a takto porovnávají své dřívější a nynější podmínky:

„Pod vládou rání**, Bahádura a Tipúa jsme obhospodařovali vlhkou i suchou půdu, hornaté i rovinaté pozemky a lesy, platili mírné daně, které nám byly vyměřeny, a žili jsme tak spokojeně a šťastně. Tehdejší úředníci sarkáru*** nám vyměřili dodatečné daně, ale my jsme je nikdy neplatili. Při vybírání daní jsme nepoznali odírání, ústrky a týrznění. Když se však naše země dostala pod správu vážené společnosti†, byly vymýšleny nejrůznější plány, jak z nás vymačkat peníze. Pro tento zhoubný záměr vymýšlela společnost ustanovení, formulovala předpisy a ukládala svým výběrčím a civilním soudcům, aby je uskutečňovali. Avšak tehdejší výběrčí a jejich podřízení domorodí úředníci přihlíželi po jistou dobu k našim stížnostem a postupovali podle našich přání. Naproti tomu nynější výběrčí a jim podřízení úředníci *ve snaze dosáhnout stůj co stůj povýšení* opomíjejí dobro lidu a vůbec jeho zájmy, jsou hluší k našim stížnostem a vystavují nás všemožným ústrkům."

Načrtli jsme tu jen stručně a v tlumených barvách jednu kapitolu ze skutečné historie britského panství v Indii. Tváří v tvář takovým faktům se nezaujatí a přemýšliví lidé možná zeptají, zda lid nemá právo pokusit se vyhnat cizí dobyvatele, kteří tak špatně nakládají se svými poddanými. A jestliže Angličané mohli tyto činy páchat s chladnou rozvahou, lze se pak divit, že se vzbouření Indové v ohni povstání a bojů dopouštějí zločinů a ukrutností, z nichž jsou obviňováni?

Napsal K. Marx 28. srpna 1857
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5120 ze 17. září 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* — jde o oblast, správní jednotku menší než okres. *(Pozn. red.)*
** — panovnice, královny. *(Pozn. red.)*
*** — vlády. *(Pozn. red.)*
† — Východoindické společnosti. *(Pozn. red.)*

K. MARX

*POVSTÁNÍ V INDII

Pošta dovezená lodí „Baltic" neobsahuje žádné zprávy o nových událostech v Indii, ale přináší spoustu vysoce zajímavých podrobností, s nimiž zde ve zhuštěné formě seznamujeme své čtenáře. Pozoruhodné je především to, že až do 15. července se Angličané stále ještě nedostali do Dillí. Kromě toho se v jejich táboře objevila cholera, nastaly prudké deště a konec obléhání a ústup obléhajících jsou zřejmě pouze otázkou času. Britský tisk by nás rád přesvědčil, že epidemie sice skosila generála sira H. Barnarda, ale ušetřila jeho vojáky, kteří jsou hůř živeni a jsou vystaveni větší tělesné námaze. K určité představě o tom, jak tato strašlivá nemoc zpustošila řady obléhající armády, nemůžeme tedy dospět na základě zevrubných zpráv předkládaných veřejnosti, nýbrž jenom na základě dedukce z doznaných skutečností. Jeden z důstojníků v táboře před Dillí napsal 14. července:

„Nepodnikáme nic, abychom dobyli Dillí, a jen se bráníme proti výpadům nepřítele. Máme tu části pěti evropských pluků, ale do trochu účinného útoku nemůžeme postavit víc než 2000 Evropanů; z každého pluku byly totiž vyčleněny velké oddíly, aby bránily Džálandhar, Ludhijánu, Sabathu, Dágšaí, Kasauli, Ambálu, Mérat a Phillaur. K nám se vlastně připojily z každého pluku jen malé oddíly. Nepřítel má mnohem víc děl než my."

Tím je tedy dokázáno, že jednotky přicházející od Paňdžábu shledaly, že velká severní komunikační linie od Džálandharu až po Mérat je zachvácena vzpourou, a byly proto nuceny snížit své početní stavy ponecháním vyčleněných oddílů v nejdůležitějších místech. Tím je možné vysvětlit, proč jednotky přicházející z Paňdžábu nemají předpokládanou sílu, nelze tím však vysvětlit, proč stav evrop-

ského vojska klesl na 2000 mužů. Bombajský zpravodaj londýnských „Times" se ve zprávě z 30. července snaží najít jiné příčiny pasivity obléhatelů. Píše:

„Do našeho tábora opravdu dorazily posily — součást 8. (královského) pluku a součást 61. pluku, rota pěšího dělostřelectva a dvě děla domorodých jednotek, 14. pluk nepravidelného jezdectva (doprovázející velký muniční trén), 2. paňdžábský jezdecký pluk, 1. paňdžábský pěší pluk a 4. sikhský pěší pluk. Avšak domorodé části jednotek, které takto posílily obléhající armádu, nejsou všechny plně a stejnou měrou spolehlivé, i když jsou do brigád začleňovány spolu s Evropany. V jezdeckých plucích paňdžábského vojska je mnoho muslimů a hindů vyšších kast z vlastního Hindustánu a Rohilkhandu, a bengálské nepravidelné jezdectvo je složeno z téměř samých takových lidí. Tito muži jsou ve svém celku naprosto nespolehliví a jsou-li v některé jednotce, ať už v jakémkoli počtu, je to vždy na obtíž — jak se také potvrdilo. V 2. paňdžábském jezdeckém pluku bylo uznáno za nutné 70 Hindustánců odzbrojit a tři oběsit; jeden z nich byl vyšší domorodý důstojník. Z 9. nepravidelného pluku, který byl po jistou dobu přičleněn k našim silám, zběhlo několik prostých vojáků a příslušníci 4. nepravidelného pluku, pokud vím, když byli posláni konat hlídkovou službu, zabili svého pobočníka."

Zde se odhaluje další tajemství. Tábor u Dillí, jak se zdá, se do jisté míry podobá Agramantovu táboru[242] a Angličané musejí bojovat nejen s nepřítelem, kterého mají před sebou, nýbrž i s jeho spojencem ve vlastních řadách. Ale ani tento fakt dostatečně nevysvětluje, proč je možno sehnat k útočným akcím jen 2000 Evropanů. Třetí pisatel, bombajský zpravodaj listu „Daily News", podává podrobný výčet jednotek shromážděných pod velením Barnardova nástupce generála Reeda. Výčet se zdá věrohodný, neboť jsou v něm přesně uvedeny jednotlivé složky. Podle jeho tvrzení dorazilo z Paňdžábu do tábora u Dillí mezi 23. červnem a 3. červencem asi 1200 Evropanů a 1600 sikhů, nepravidelné jezdectvo aj., tedy dohromady asi 3000 mužů pod velením brigádního generála Chamberlaina. Naproti tomu odhaduje celkové síly, které jsou nyní shromážděny pod velením generála Reeda, na 7000 mužů, počítaje v to i dělostřelectvo a obléhací trén, takže před příchodem paňdžábských posil nemohla mít armáda u Dillí víc než 4000 mužů. Londýnské „Times" prohlásily 13. srpna, že sir H. Barnard shromáždil armádu 7000 Britů a 5000 domorodců. Třebaže to bylo hodně přehnané, můžeme právem předpokládat, že evropské jednotky měly

asi 4000 mužů podporovaných poněkud menším počtem domorodců. Původní vojsko, kterému velel generál Barnard, bylo tedy stejně silné jako vojsko shromážděné nyní pod generálem Reedem. Paňdžábské posily tedy pouze nahradily běžné ztráty, které zredukovaly počet obléhatelů téměř na polovinu; jsou to ohromné ztráty a byly způsobeny zčásti neustálými výpady vzbouřenců, zčásti řáděním cholery. Teprve nyní chápeme, proč nemohou Britové do „trochu účinného útoku" postavit víc než 2000 Evropanů.

Tolik o síle britského vojska u Dillí. A nyní o jeho operacích. Že nebyly příliš skvělé, to se dá spolehlivě vyvodit už z toho prostého faktu, že od 8. června, kdy generál Barnard ohlásil dobytí výšiny naproti Dillí, nevydalo velitelství ani jediný bulletin. Všechny akce až na jedinou výjimku spočívají v tom, že obležení podnikají výpady a obléhatelé je odrážejí. Někdy byli obléhatelé napadeni čelně, někdy z boku, ale nejčastěji zprava v týlu. K výpadům došlo 27. a 30. června, 3., 4., 9. a 14. července. 27. června se boje omezily na potyčky předních stráží, které trvaly několik hodin, ale po poledni je přerušil prudký liják, první v této roční době. 30. června se objevil silný oddíl povstalců mezi hrazeními vpravo od obléhajících a znepokojoval jejich polní stráže a záštity. 3. července zrána podnikli obležení klamný útok na pravou stranu týlu anglického postavení a pak postoupili několik mil do týlu po karnálské cestě až k Alípuru, aby se zmocnili trénu se zásobami a pokladnou, který jel s doprovodem do tábora. Na cestě se střetli s přední stráží 2. paňdžábského pluku nepravidelného jezdectva, která ihned ustoupila. Když se vzbouřenci vraceli 4. července do města, napadl je oddíl složený z 1000 pěšáků a dvou eskadron jezdectva, který byl vyslán z anglického tábora, aby je zaskočil. Podařilo se jim však ustoupit s malými ztrátami či vůbec beze ztrát a zachránit všechna svá děla. 8. července byla z britského tábora vyslána skupina, aby zničila most přes kanál u vesnice Bási asi 6 mil od Dillí, který v předchozích výpadech umožňoval povstalcům útočit na nejzazší britský týl a narušovat britské spoje s Karnálem a Mératem. Most byl zničen. 9. července povstalci znovu vyrazili s velkými silami a zaútočili na pravou stranu týlu britských postavení. V úředním hlášení telegrafovaném téhož dne do Láhauru se odhadovaly ztráty útočníků asi na tisíc

zabitých; tento odhad je však zřejmě značně přemrštěný, neboť v dopise, který byl z tábora odeslán 13. července, čteme:

„Naši vojáci pohřbili nebo spálili 250 mrtvých nepřátel a značný počet jich odklidili povstalci sami do města."

Týž dopis, uveřejněný v „Daily News", netvrdí, že Britové zatlačili sipáhíe, nýbrž naopak, že „sipáhíové zatlačili všechny naše pracovní čety a pak se stáhli". Ztráty obléhatelů byly značné, činily 212 mrtvých a raněných. 14. července, po dalším výpadu, došlo k novému prudkému boji; o jeho průběhu však zatím nedošly podrobnější zprávy.

Obležení dostali mezitím značné posily. 1. července se rohilkhandským vzbouřencům z Barélí, Murádábádu a Šáhdžahánpuru v síle čtyř pluků pěchoty, jednoho pluku nepravidelného jezdectva a jedné baterie dělostřelectva podařilo připojit se ke svým druhům v Dillí.

„Doufalo se, že nebudou moci překročit Gangu," píše bombajský zpravodaj londýnských „Times", „ale hladina nestoupla, jak se očekávalo, a povstalci řeku překročili u Garmukhtesaru, pak prošli Doábem a dostali se do Dillí. Dva dny musely naše jednotky snášet trýznivý pohled na dlouhé řady mužů, děl, koní a tažných zvířat všeho druhu (neboť povstalci vezli pokladnu s asi 50 000 librami št.), jak proudí přes pontonový most do města, a přitom neměli možnost jim v tom zabránit nebo je jakýmkoli způsobem znepokojovat."

Tento úspěšný pochod povstalců přes celý Rohilkhand dokazuje, že celé území východně od Jamuny až k rohilkhandskému pohoří je pro anglické vojsko uzavřeno, a nerušený pochod povstalců od Nímače do Ágry spolu se vzpourami v Indauru a Mahú dokazuje, že stejně je tomu na území jihozápadně od Jamuny až k pohoří Vindhja. Jedinou úspěšnou, a vlastně vůbec jedinou akcí Angličanů u Dillí je pacifikace území severně a severozápadně od města, kterou uskutečnily jednotky paňdžábských sikhů pod velením generála Van Cortlandta. Na celém území od Ludhijány k Sirse se musel střetávat hlavně s loupeživými kmeny obývajícími vesnice řídce roztroušené na pusté a písečné poušti. 11. července prý vyrazil ze Sirsy na Fatehábád a odtud pochodoval na Hisár, čímž uvolnil celé zázemí obléhajících jednotek.

Kromě Dillí se ještě tři další místa v Severozápadních provin-

ciích – Ágra, Kánpur a Lakhnaú – stala centry boje mezi domorodci a Angličany. Akce u Ágry se vyznačovala tím, že se tu vzbouřenci poprvé vydali na plánovitou výpravu do vzdálenosti asi 300 mil a chtěli napadnout vzdálenou anglickou vojenskou posádku. Podle listu „Mofussilite"[243], vydávaného v Ágře, se sipáhíjské pluky z Nasírábádu a Nímače v síle asi 10 000 mužů (asi 7000 mužů pěchoty, 1500 mužů jezdectva a 8 děl) přiblížily koncem června k Ágře, začátkem července se utábořily na planině za vesnicí Sassia asi 20 mil od Ágry a 4. července se zdálo, že se chystají zaútočit na město. Když se to dověděli evropští obyvatelé v ležení u Ágry, uchýlili se do tvrze. Velitel Ágry vyslal nejprve jako předvoj proti nepříteli kótský oddíl složený z jezdectva, pěchoty a dělostřelectva, ale když oddíl dorazil na místo určení, přeběhl do posledního vojáka ke vzbouřencům. 5. července posádka Ágry, složená z 3. evropského bengálského pluku, baterie dělostřelectva a sboru evropských dobrovolníků, vyrazila k útoku proti vzbouřencům, vytlačila je prý z vesnice na pláň ležící za ní, pak však byla zřejmě opět odražena, z celkového počtu 500 bojujících ztratila 49 mrtvých a 92 raněných a musela ustoupit, přičemž ji nepřátelské jezdectvo tak aktivně znepokojovalo a ohrožovalo, že nebylo možné „vypálit na ně jedinou ránu", jak konstatoval „Mofussilite". Jinými slovy Angličané prostě vzali nohy na ramena a uzavřeli se ve své tvrzi, zatímco sipáhíové na postupu k Ágře zničili téměř všechny budovy v ležení. Příštího dne, 6. července, postupovali na Bharatpur ležící na cestě k Dillí. Důležitým výsledkem této akce bylo, že vzbouřenci přerušili anglickou komunikační linii mezi Ágrou a Dillí a že se pravděpodobně objeví před tímto starobylým městem Mughalů.

Jak jsme se dověděli z poslední pošty, byl v Kánpuru oddíl asi 200 Evropanů z 32. pěšího pluku pod velením generála Wheelera i s ženami a dětmi uzavřen v jednom opevnění a obklíčen mnohem větším počtem vzbouřenců, jimž velel Nána Sáhib z Bithúru. Povstalci podnikli na tvrz 17. června a ve dnech 24.–28. června několikrát zteč; při poslední zteči byl generál Wheeler střelen do nohy a zemřel na následky zranění. 28. června vyzval Nána Sáhib Angličany, aby se vzdali pod podmínkou, že jim bude dovoleno odjet na člunech po proudu řeky Gangy do Iláhábádu. Podmínky byly

přijaty, sotva se však Britové dostali doprostřed řeky, začala na ně střílet děla z pravého břehu Gangy. Když se lidé v člunech snažili uniknout na protější břeh, byli pochytáni a pobiti oddílem jezdectva. Ženy a děti byly vzaty do zajetí. Protože byli z Kánpuru několikrát vysláni poslové do Iláhábádu s naléhavou žádostí o pomoc, vydala se 1. července kolona madráských fyzilírů a sikhů pod velením majora Renauda do Kánpuru. Čtyři míle od Fatéhpuru se k nim 13. července za svítání připojil brigádní generál Havelock, který v čele asi 1300 Evropanů z 84. a 64. pluku, s 13. plukem nepravidelného jezdectva a se zbytky nepravidelných vojsk z Avadhu dorazil 3. července do Iláhábádu od Banárasu a pak pospíchal usilovným pochodem za majorem Renaudem. Právě v den, kdy se spojil s Renaudem, byl donucen podstoupit bitvu před Fatéhpurem, kam Nána Sáhib dovedl své domorodé vojsko. Po urputném boji se generálu Havelockovi podařilo podniknout nápor do boku nepřítele a vytlačit jej z Fatéhpuru směrem na Kánpur, kde se s ním musel ještě dvakrát znovu utkat, a to 15. a 16. července. Toho dne Angličané znovu dobyli Kánpur a Nána Sáhib ustoupil do Bithúru, který leží na Ganze dvanáct mil od Kánpuru a je prý silně opevněn. Než Nána Sáhib podnikl výpravu do Fatéhpuru, povraždil všechny zajaté anglické ženy a děti. Opětné dobytí Kánpuru bylo pro Angličany nesmírně důležité, neboť jim zajistilo komunikační linii po řece Ganze.

V Lakhnaú, hlavním městě Avadhu, se britská posádka dostala do téměř stejných nesnází, jaké pro její druhy v Kánpuru skončily osudně – byla uzavřena v tvrzi, obklíčena značnou přesilou, měla nedostatek potravin a ztratila svého velitele. Sir H. Lawrence, který posádce velel, zemřel 4. července na tetanus, když byl 2. července za výpadu zraněn na noze. Ve dnech 18. a 19. července se Lakhnaú stále ještě drželo. Pomoc mohlo očekávat jedině od generála Havelocka, jestliže vyrazí se svými jednotkami od Kánpuru. Otázka je, zda se toho odváží, když má Nánu Sáhiba v týlu. Jakýkoli odklad bude však pro Lakhnaú nutně osudný, protože pravidelné deště brzy znemožní všechny polní operace.

Rozbor těchto událostí nás vede k závěru, že v severozápadních provinciích Bengálska se britské jednotky postupně dostávají

do situace nevelkých hlídek roztroušených na osamělých skalních ostrůvcích uprostřed oceánu revoluce. V dolním Bengálsku došlo jen k ojedinělým případům odmítnutí poslušnosti v Mirzápuru, Dínápuru a Patně, nepočítáme-li nezdařený pokus potulných bráhmanů z okolí Banárasu o znovudobytí tohoto posvátného města. V Paňdžábu byl povstalecký duch násilně potlačen: byla zlomena vzpoura v Sjálkótu a další v Džihlamu a nepokoje v Péšávaru byly úspěšně zlikvidovány. Pokusy o vzpouru se už vyskytly v Gudžarátu, v sátárském Pandharpuru, v nágpurské oblasti v Nágpuru a Ságaru, v nizámově říši v Haidarábádu a konečně až daleko na jihu v Maisúru, takže klid v bombajském a madráském presidentství nelze naprosto považovat za zcela zajištěný.

Napsal K. Marx 1. září 1857
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune“,
čís. 5118 z 15. září 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*PŘÍJMY ANGLIČANŮ V INDII

Nynější situace v Asii nutí k zamyšlení, jakou skutečnou hodnotu mají pro britský stát a britský lid jejich indické državy. Přímo, tj. ve formě poplatků nebo přebytku indických příjmů nad indickými výdaji, nezískává britská státní pokladna naprosto nic. Naopak, roční výdaje jsou velmi značné. Od chvíle, kdy se Východoindická společnost dala cestou rozsáhlých výbojů – a to je nyní už asi sto let – dostaly se její finance do choulostivé situace a společnost byla nucena znovu a znovu žádat parlament nejen o vojenskou pomoc, aby udržela dobytá území, nýbrž i o finanční pomoc, aby se zachránila před bankrotem. A tak to šlo až do dnešní doby, kdy jsou britskému národu předkládány tak velké požadavky na vyslání vojska, že po nich nepochybně přijdou obdobné peněžní požadavky. Za svých uchvatitelských akcí a při budování svých základen nadělala Východoindická společnost dosud víc než za 50 000 000 liber št. dluhů, a přitom britská vláda po celá léta nesla náklady spojené s přepravou do Indie a zpět a s vydržováním pravidelné armády v síle 30 000 mužů, která tam je vedle domorodých a evropských jednotek Východoindické společnosti. Za této situace je zřejmé, že všechny výhody, které Velká Británie má ze své indické říše, se omezují jen na zisky a výhody, které plynou jednotlivým britským občanům. Je ovšem třeba uznat, že tyto zisky a výhody jsou velmi značné.

Nejprve jsou tu akcionáři Východoindické společnosti v počtu asi 3000 osob, jimž je podle poslední Charty[244] zaručena ze splaceného kapitálu šesti miliónů liber št. roční dividenda ve výši deset a půl procenta, což činí 630 000 liber št. ročně. Protože akcie Východoindické společnosti jsou přenosné, může se stát akcionářem každý, kdo má dost peněz, aby si koupil akcie, které se podle

nynější Charty prodávají za ceny o 125 až 150 % vyšší, než je jejich nominální hodnota. Akcie v částce 500 liber št., jež stojí asi 6000 dolarů, opravňují majitele k tomu, aby promluvil na schůzích akcionářů, aby však měl hlasovací právo, k tomu potřebuje akcie v částce 1000 liber št. Majitelé akcií v částce 3000 liber št. mají dva hlasy, v částce 6000 liber št. tři hlasy a v částce 10 000 liber št. a více čtyři hlasy. Akcionáři mají však velmi malou možnost své hlasy uplatnit s výjimkou volby ředitelské rady; zde volí akcionáři dvanáct členů a šest jich jmenuje koruna; těchto šest však musí vyhovovat podmínce, že žili nejméně deset let v Indii. Každý rok končí třetině ředitelů funkční období, mohou však být znovu zvoleni nebo jmenováni. Kdo se uchází o funkci ředitele, musí vlastnit akcie v částce 2000 liber št. Každý ředitel má plat 500 liber št. měsíčně, předseda a místopředseda rady mají plat dvojnásobný; avšak hlavní přitažlivost této funkce spočívá v tom, že je s ní spojeno rozsáhlé právo navrhovat všechny indické úředníky do civilních i vojenských funkcí. Na tomto právu se však do značné míry podílí Kontrolní úřad a u nejdůležitějších funkcí je téměř úplně strhává na sebe. Tento úřad se skládá ze šesti členů, kteří jsou všichni členy tajné rady a obvykle dva nebo tři z nich jsou členy ministerského kabinetu. Předseda Kontrolního úřadu je vždycky členem kabinetu, ve skutečnosti je tedy ministrem pro Indii.

A dále přijdou osoby, které jsou prostřednictvím ředitelské rady a Kontrolního úřadu jmenovány; dělí se do pěti kategorií: civilní, duchovní, lékařské, vojenské a námořní. Pro službu v Indii, alespoň pro civilní, je zapotřebí jisté znalosti jazyků, jimiž se tam mluví, a Východoindická společnost má pro přípravu mladých mužů, kteří chtějí vstoupit do civilní služby v Indii, kolej v Haileybury. Obdobná kolej pro vojenskou službu, kde jsou však hlavním vyučovacím předmětem základy vojenské vědy, byla zřízena v Addiscombe u Londýna. Přijetí do těchto kolejí záviselo dříve na protekci ředitelů společnosti, ale podle posledních úprav Charty je možné ucházet se o přijetí v konkursu na základě veřejných zkoušek kandidátů. Po příjezdu do Indie dostává civilní úředník zpočátku asi 150 dolarů měsíčně, a když složí předepsanou zkoušku z jednoho nebo více domorodých jazyků (což se musí stát do dva-

nácti měsíců po příjezdu), je přijat do služby s platem, který se pohybuje od 2500 přibližně do 50 000 dolarů ročně. Toto maximum dostávají členové bengálské rady; členové bombajské a madráské rady[245] dostávají asi 30 000 dolarů ročně. Kdo není členem rady, nemůže dostávat víc než asi 25 000 dolarů ročně a k získání funkce s platem 20 000 dolarů nebo více musí žít v Indii už dvanáct let. Devítiletý pobyt opravňuje k platům od 15 000 do 20 000 dolarů a tříletý pobyt k platům od 7000 do 15 000 dolarů. Jmenování v civilní službě se řídí oficiálně podle služební doby a zásluh, ale ve skutečnosti závisí do značné míry na protekci. Protože tato místa jsou nejlépe placena, je po nich velká sháňka a důstojníci opouštějí své pluky, jakmile jen mají naději, že takové místo dostanou. Průměr platů v civilní službě dosahuje, jak se tvrdí, asi 8000 dolarů, v tom však nejsou zahrnuty vedlejší příjmy a zvláštní odměny, které bývají velmi značné. Tito civilní úředníci slouží jako guvernéři, radové, soudci, vyslanci, tajemníci, výběrčí daní apod., celkem je jich asi 800. Generální guvernér Indie má plat 125 000 dolarů, ale zvláštní odměny dosahují u něho často ještě vyšší částky. Duchovenstvo tvoří tři biskupové a asi sto šedesát kněží. Kalkatský biskup dostává 25 000 dolarů ročně, madráský a bombajský asi polovinu; kněží mají od 2500 do 7000 dolarů kromě poplatků za církevní úkony. Ve zdravotní službě je zaměstnáno asi 800 lékařů a chirurgů s platy od 1 500 do 10 000 dolarů.

Evropských důstojníků, včetně důstojníků v kontingentech, které musejí dodávat závislá knížata, slouží v Indii asi 8000. U pěchoty jsou stanoveny tyto pevné platy: praporčík 1080 dolarů, poručík 1344, kapitán 2226, major 3810, podplukovník 5520, plukovník 7680. Tyto platy dostávají důstojníci v leženích. V bojovém nasazení dostávají víc. Platy v jezdectvu, dělostřelectvu a v ženijním vojsku jsou o něco vyšší. Když dostanou místo ve štábu nebo zaměstnání v civilní službě, mnozí důstojníci si příjem zdvojnásobí.

Asi 10 000 britských občanů má tedy výnosné postavení v Indii a pobírá plat za službu v indické správě. K těm je třeba připočíst značný počet osob, které po svém návratu z Indie žijí v Anglii, kde pobírají penzi, na niž mají nárok ve všech odvětvích služby, když si odslouží jistý počet let. Tyto penze spolu s dividendami

a s úroky z částek dlužných Anglii pohlcují ročně asi patnáct až dvacet miliónů dolarů, jež jsou odčerpávány z Indie a mohou se tedy ve skutečnosti považovat za jakýsi tribut, nepřímo odváděný anglickému státu prostřednictvím jeho poddaných. Osoby, které každý rok odcházejí do penze, přivážejí s sebou velmi značné částky, které si ze svých platů ušetřily, a ty je rovněž třeba připočítat ke každoročnímu odlivu prostředků z Indie.

Kromě těchto Evropanů zaměstnaných přímo ve vládní službě žije v Indii ještě nejméně 6000 dalších Evropanů, kteří se zabývají obchodem nebo soukromou spekulací. Kromě několika majitelů indigových, cukrových a kávových plantáží v zemědělských oblastech jde zejména o obchodníky, agenty a továrníky, kteří sídlí v Kalkatě, Bombaji a Madrásu nebo v nejbližším okolí těchto měst. Indický zahraniční obchod, jehož dovoz i vývoz činí každý asi 50 miliónů dolarů, je téměř úplně v jejich rukou a vynáší jim nepochybně velmi značné zisky.

Je tedy zřejmé, že jednotlivci získávají ze spojení Anglie s Indií značné částky a tyto jejich zisky zvyšují ovšem sumu národního bohatství. Ale proti všem těmto ziskům je třeba zapsat značnou položku na konto ztrát. Výdaje na armádu a válečné námořnictvo v Indii placené z kapes anglického lidu se neustále zvyšovaly tou měrou, jak se rozšiřovaly indické državy. K tomu je třeba přičíst výdaje na války s Barmou[246], Afghánistánem, Čínou a Persií. A vlastně i celé náklady na poslední ruskou válku je možné právem připsat na indický účet, protože obava a strach z Ruska, které k této válce vedly, vyplynuly jen z podezření, že Rusko má s Indií nekalé záměry. A připočte-li se k tomu řada ustavičných dobyvačných akcí a nepřetržitých agresí, do nichž se Anglie zaplétá v důsledku své vlády nad Indií, pak mohou právem vznikat obavy, zda není nebezpečí, že tato država si vyžádá vcelku právě tolik výdajů, kolik lze od ní očekávat zisku.

Napsal K. Marx začátkem září 1857
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune“,
čís. 5123 z 21. září 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

INDICKÉ POVSTÁNÍ

Londýn 4. září 1857

Násilnosti, jichž se dopouštějí vzbouření sipáhíové v Indii, jsou opravdu hrozné, odporné, nepopsatelné – takové, s jakými se obvykle setkáváme jedině ve válkách povstaleckých, národnostních, rasových a zejména náboženských, jedním slovem takové, jaké úctyhodná Anglie schvalovala, když se jich dopouštěli Vendejští na „modrých", španělští geriloví bojovníci na bezbožných Francouzích,[247] Srbové na svých německých a maďarských sousedech, Chorvaté na vídeňských povstalcích,[248] Cavaignacova mobilní garda nebo Bonapartovi prosincoví kumpáni na synech a dcerách francouzského proletariátu.[249] Ať je počínání sipáhíů jakkoli odporné, je jen koncentrovaným odrazem toho, jak si sami Angličané počínali v Indii, a to nejen v době zakládání své východní říše, nýbrž i v posledních deseti letech pevně zakotveného panství. K charakteristice tohoto panství postačí připomínka, že organickou součástí anglické finanční politiky bylo mučení.* V dějinách lidstva existuje cosi jako odplata; a zpravidla nekuje nástroj dějinné odplaty ten, na kom byla křivda spáchána, nýbrž ten, kdo se jí dopustil.

Francouzské monarchii zasadila první úder šlechta, a ne rolníci. Indické povstání nezahájili raijati, které Britové mučili, tupili a odírali, nýbrž sipáhíové, které odívali, živili, hýčkali, vykrmovali a rozmazlovali. Chceme-li nalézt obdobu ukrutností, jichž se sipáhíové dopouštějí, nemusíme se vracet, jak tvrdí některé anglické listy, až do středověku, ba nemusíme vůbec opouštět dějiny sou-

* Viz tento svazek, str. 300–304. *(Pozn. red.)*

časné Anglie. Stačí prostudovat první čínskou válku, událost takřka ze včerejška. Anglická soldateska se tehdy dopouštěla ohavností jen ze zábavy; její rozvášněnost nebyla ani posvěcena náboženským fanatismem, ani rozněcována záští vůči zpupným dobyvatelům, ani vyvolána tvrdošíjným odporem hrdinného nepřítele. Znásilňování žen, nabodávání dětí, vypalování celých vesnic – fakta, jež byla zaznamenána nikoli mandaríny, nýbrž samými britskými důstojníky – to všechno se tehdy dělo jen z nevázané kratochvíle.

I za nynější katastrofy by bylo těžkým omylem domnívat se, že krutostí se dopouštějí jen sipáhíové, kdežto Angličané jsou výkvětem beránčí mírnosti. Z dopisů britských důstojníků přímo čiší zášť. Jistý důstojník líčí v dopise z Péšávaru, jak byl odzbrojen 10. nepravidelný jezdecký pluk za to, že nezaútočil na 55. domorodý pěší pluk, když k tomu dostal rozkaz. Je nadšen tím, že vojáci byli nejen odzbrojeni, nýbrž že jim byly odebrány kabáty a boty, a když jim bylo vyplaceno 12 pencí na osobu, byli zahnáni k řece, naloženi na čluny a puštěni po proudu Indu, kde, jak pisatel s potěšením konstatuje, má každý smrtelník naději, že utone v peřejích. Jiný pisatel nás informuje, jak několik lidí z Péšávaru způsobilo jednou v noci poplach, protože odpálili při svatební slavnosti (podle národního zvyku) malé miny naplněné střelným prachem; příštího dne byli viníci spoutáni a „tak zmrskáni, že na to nikdy nezapomenou". Z Pindí* přišly zprávy, že tři domorodí náčelníci připravovali spiknutí. Sir John Lawrence poslal vzkaz, aby se jejich chystané schůzky zúčastnil špión. Když dostal špiónovo hlášení, poslal sir John druhý vzkaz: „Pověste je!" Náčelníci byli pověšeni. Jeden úředník civilní správy z Iláhábádu píše: „Jsme pány nad životem a smrtí, a ujišťuji Vás, že nikoho nešetříme." Jiný úředník z téhož místa: „Nemine dne, abychom deseti či patnácti z nich" (civilních obyvatel) „nedali smyčku na krk." Jeden důstojník píše nadšeně: „Holmes je chlapík, věší je po tuctech." Jiný zase o tom, že byl bez soudu pověšen velký počet domorodců, píše: „Pak začala velká švanda." A třetí: „K válečnému soudu ani neslézáme s koně; každému barevnému, na něhož narazíme, za-

* Jde pravděpodobně o Rávalpindí. *(Pozn. red.)*

drhneme hrdlo oprátkou nebo ho zastřelíme.“ Z Banárasu jsme dostali zprávu, že bylo oběšeno třicet zamíndárů[250] pro pouhé podezření, že sympatizovali se svými krajany, a celé vesnice byly vypáleny na základě stejného obvinění. Jistý důstojník z Banárasu, jehož dopis byl otištěn v londýnských „Times“, píše: „Evropští vojáci se mění v učiněné ďábly, když mají co dělat s domorodci.“

A potom, nesmí se zapomínat, že zatímco se o ukrutnostech Angličanů píše jako o aktech vojenské přísnosti, suše, stručně, aniž se rozmazávají nechutné podrobnosti, násilnosti domorodců, které jsou ovšem hrozné, se ještě záměrně zveličují. Od koho například pocházela zevrubná zpráva o ukrutnostech spáchaných v Dillí a Mératu, jež byla nejprve otištěna v „Times“ a pak proběhla všemi londýnskými listy? Od zbabělého faráře, žijícího v Bangalúru, který leží v Maisúru a je vzdálen od místa činu vzdušnou čarou přes tisíc mil. Zprávy o tom, co se v Dillí skutečně stalo, dokazují, že obrazotvornost anglického faráře dokáže zplodit větší hrůzy, než jakých je schopna nejbujnější fantazie indického vzbouřence. Jestliže sipáhíové uřezávají nosy, prsa atd., zkrátka dopouštějí-li se hrůzných násilností, pobuřuje to samozřejmě evropské city víc, než když jeden z tajemníků manchesterské Mírové společnosti* vrhá zápalné granáty na kantonská obydlí nebo když francouzský maršál[251] praží Araby uzavřené v jeskyni nebo když se britským vojákům zaživa sdírá kůže s těla devítiocasou kočkou** podle rozsudku polního soudu či když se uplatňují jiná lidumilná opatření užívaná v britských trestaneckých koloniích. Jako všechno, i krutost má svou módu, jež se mění podle místa a času. Caesar, tento dokonalý vzdělanec, otevřeně vypráví, jak nařídil, aby tisícům galských bojovníků byla uťata pravá paže.[252] Napoleon by se byl styděl učinit něco takového. Raději posílal své francouzské pluky podezřelé z republikanismu na San Domingo, kde je zahubili černoši nebo mor.

Hanebné ukrutnosti, které páchají sipáhíové, připomínají zvyky křesťanské byzantské říše nebo ustanovení hrdelního řádu

* — Bowring. *(Pozn. red.)*

** — důtky s devíti prameny, často se všitými kovovými kuličkami na koncích. *(Pozn. red.)*

císaře Karla V.[253] nebo anglické tresty za velezradu, jak je ještě zaznamenává soudce Blackstone.[254] Hindům, z nichž jejich náboženství učinilo pravé virtuosy sebetrýzně, připadá toto mučení nepřátel jejich rasy a víry jistě docela přirozené, a ještě přirozenější by mělo připadat Angličanům, kteří ještě před několika málo lety pobírali důchody z Džagannáthových oslav za to, že chránili a podporovali krvavý rituál náboženství krutosti.[255]

Hysterický povyk „starých krvežíznivých Timesů“, jak je nazýval Cobbett, jejich role zuřivce vystupujícího v jedné z Mozartových oper, který se v nejlíbeznějších tónech kochá myšlenkou, že nejprve svého nepřítele pověsí, pak usmaží, pak rozčtvrtí, pak probodne a pak mu zaživa sedře kůži s těla,[256] jejich neustálá snaha roznítit vášně až k bodu varu – to všechno by vypadalo jen jako bláhovost, kdyby pod tragickým patosem jasně neprosvítalo komediantství. Londýnské „Times“ přehánějí svou roli nejen proto, že se jich zmocnila panika. Obohacují komedii o novou postavu, která unikla i Molièrovi – vytvářejí Tartuffa mstitele. Chtějí prostě vyhnat do výše kursy státních cenných papírů a chránit vládu před útoky. Protože Dillí nepadlo při pouhém zadutí větru jako zdi Jericha, je třeba ohlušit Johna Bulla voláním po pomstě, aby zapomněl, že jeho vláda je odpovědná za napáchané křivdy, za to, že mohly nabýt tak strašlivého rozsahu.

Napsal K. Marx 4. září 1857
Otištěno v „New-York Daily Tribune“, čís. 5119 z 16. září 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*FRANCOUZSKÁ CRÉDIT MOBILIER

Sestupná křivka Crédit mobilier, jak jsme předvídali už před několika měsíci, když jsme rozebírali její květnatou zprávu za rok 1856,* opět poklesla. Tentokrát to vyvolává v evropských finančních kruzích značný poplach. V několika dnech klesly akcie tohoto podniku z 950 franků asi na 850 franků, a tato cifra není ještě ani zdaleka nejnižší bod, na nějž ceny akcií pravděpodobně klesnou. Politika zajímá stoupání či pokles akcií Crédit mobilier stejně jako geologa vzestup či opadnutí vod v pravěku. Ve výkyvech kursu těchto akcií je třeba rozlišovat různá období. Jejich první vydání v roce 1852 bylo provedeno chytře. Akcie byly rozděleny do tří sérií, přičemž majitelé první série byli oprávněni kupovat akcie druhé a třetí série za nominální hodnotu. V důsledku toho měli šťastní majitelé první série všechny výhody, které vyplývaly z omezené nabídky akcií při velmi živém trhu a také z přehnaných nadějí, že akcie společnosti dosáhnou brzy mnohem vyššího kursu. Tržní cena akcií ihned stoupla z původních 250 franků za akcie první série na 1775 franků za kus. Kolísání kursu akcií v letech 1852, 1853 a 1854 není politicky příliš zajímavé; naznačuje spíš různé fáze, jimiž musel právě se tvořící podnik projít, než potíže plně vyvinutého podniku. V roce 1855 dosáhla Crédit mobilier svého vrcholu, když kurs jejích akcií vylétl na okamžik na 1900 franků, což bylo také období, kdy se společnost nejvíc vzdálila od obyčejných pozemských obchodů. Od té doby kolísání cen akcií Crédit mobilier, zkoumáme-li je podrobně a vezmeme-li průměr řekněme

* Viz tento svazek, str. 234–242. *(Pozn. red.)*

za období čtyř měsíců, vykazuje sestupnou tendenci, která přes náhodné odchylky podléhá neměnnému a neomylnému zákonu. Tento zákon spočívá v tom, že z nejvyššího bodu, kterého kursy v každém tomto období dosáhly, klesají na nejnižší průměrný bod, který se zase stává nejvyšším výchozím bodem pro nadcházející období. Tak čísla 1400 franků, 1300 franků a 1100 franků postupně označují nejnižší průměrný bod daného období a nejvyšší průměrný bod období následujícího. Po celé léto tohoto roku nemohly ceny akcií na delší dobu dosáhnout výše 1000 franků, a nynější krize, nebude-li mít horší důsledky, sníží nejvyšší průměrný kurs akcií asi na 800 franků a ten pak po určité době klesne na ještě nižší průměrnou úroveň. Tento proces nemůže ovšem pokračovat ad infinitum*, vždyť se ani neslučuje se samou podstatou Crédit mobilier, aby kurs jejích akcií klesl na své nominále 500 franků. Ohromná disproporce mezi kapitálem a operacemi, z toho plynoucí realizace mimořádných zisků a v důsledku toho neobvyklé zvýšení tržní ceny akcií společnosti nad původní cenu nejsou pro Crédit mobilier podmínkou prosperity, nýbrž přímo podmínkou její existence. Není třeba, abychom se touto věcí dále zabývali, neboť jsme ji dostatečně osvětlili, když jsme zkoumali pokles zisků Crédit mobilier ze 40 % v roce 1855 na 23 % v roce 1856.**

Nynější znehodnocení akcií Crédit mobilier je spojeno s okolnostmi, které by se mohly mylně považovat za příčinu, ačkoli ve skutečnosti jsou jen následkem. Pan A. Thurneyssen, jeden z „nejváženějších" členů správní rady Crédit mobilier, udělal bankrot, neboť podle rozhodnutí soudu byl odpovědný za 15 miliónů franků dluhů svého synovce pana Charlese Thurneyssena, který v květnu tohoto roku tajně uprchl z Francie. Každému, kdo si vzpomene na bankrot pana Place, který pominul, aniž nějak citelně otřásl touto baštou bonapartistického režimu, musí být hned jasné, že nynější situaci Crédit mobilier naprosto nelze vysvětlit pouhým bankrotem jednoho člena správní rady. Na veřejné mínění však spíše zapůsobí náhlý úpadek jednotlivce než pomalý úpadek některé instituce. Mas se zmocňuje panika, jen když nebezpečí nabude

* – donekonečna. *(Pozn. red.)*
** Viz tento svazek, str. 234. *(Pozn. red.)*

velkých a hmatatelných forem. Například Lawovy akcie a bankovky se ve Francii stále těšily bezmezné důvěře, dokud se regent* a jeho poradci spokojovali se znehodnocováním kovových peněz, které měly bankovky představovat. Veřejnost nepochopila, že když mincovna razí z jedné marky** stříbra dvakrát tolik livrů jako dřív, pak bankovka, která představuje dané množství stříbrných livrů, byla o polovinu znehodnocena. Ale ve chvíli, kdy na rozkaz královské rady byla snížena nominální hodnota samých bankovek a za stolivrovou bankovku měla být vyplácena padesátilivrová bankovka, veřejnost ihned pochopila, oč jde, a bublina splaskla. A právě tak téměř 50% pokles zisků Crédit mobilier nevzbudil ani na okamžik pozornost dokonce ani u anglických finančních komentátorů, kdežto kolem bankrotu pana Thurneyssena strhl teď velký povyk veškerý evropský tisk. Tato záležitost je skutečně spojena s nepříjemnými okolnostmi. Když v květnu tohoto roku pan Charles Thurneyssen nedostál svým závazkům, projevil pan Isaac Péreire víc ctnostného rozhořčení, než bylo u něho obvyklé, a začal v londýnském tisku slavnostně popírat, že by mezi panem A. Thurneyssenem a Crédit mobilier na straně jedné a neblahým defraudantem na straně druhé bylo nějaké spojení. Ale nynější rozhodnutí francouzského soudu je v přímém protikladu s tvrzením tohoto slovutného pána.

Mimoto se zdá, že panika zachvátila i samu Crédit mobilier. Jeden z členů její správní rady, pan Ernest Andrée, usoudil, že nadešel čas, kdy je třeba veřejně se zbavit jakékoli případné odpovědnosti a legálně s touto institucí zpřetrhat všechny svazky. Jiní, například bankovní dům Hottinger, se prý rovněž dávají na ústup. Když sami kormidelníci nasedají do záchranných člunů, mohou cestující právem považovat loď za ztracenou. A konečně, těsné svazky Thurneyssena s petrohradským bankovním domem Stieglitz a s velkými ruskými železničními projekty jistě poskytnou evropským finančním kruhům dostatek látky k přemýšlení.

Jestliže členové správní rady Crédit mobilier blahosklonně

* — tj. Filip Orleánský. *(Pozn. red.)*

** Marka — jednotka váhy stříbra rovnající se 8 uncím (kolem 240 gramů). *(Pozn. red.)*

souhlasili s tím, že „vytvoří úvěr ve Francii", „podpoří produktivní síly národa" a podnítí burzovní spekulaci na celém světě, bylo by velkým omylem domnívat se, že to dělali pronic zanic. Mimo průměrný důchod asi 25 % ročně z kapitálu, který představují jejich akcie, dostával každý z nich v prvních pěti letech existence této instituce pravidelně ještě 5% bonus z hrubého zisku, řekněme asi 275 000 franků, tj. 55 000 dolarů. Mimoto železniční společnosti a jiné instituce podnikající veřejné práce, které se těší zvláštní přízni Crédit mobilier, jsou vždy tak či onak spjaty se soukromými záležitostmi členů správní rady. Tak například je všeobecně známo, že Péreirové byli velmi zainteresováni na nových akciích francouzských Jižních drah. Pročítáme-li uveřejněné zprávy, vidíme nyní, že společnost celkem upsala za neméně než 62 300 000 franků akcií těchto drah. Ale patnáct členů správní rady nejenže řídilo společnost podle svých soukromých zájmů, nýbrž mohli také využívat pro své soukromé spekulace toho, že předem věděli o velkých coups de bourse*, které společnost chystala; a konečně mohli rozšiřovat svůj vlastní úvěr úměrně k ohromným částkám, které jim oficiálně procházely rukama. Proto tito členové správní rady přímo zázračně rychle zbohatli, proto je evropská veřejnost silně znepokojena, když některého z nich postihne finanční nezdar, a proto také ona těsná spojitost mezi jejich soukromým majetkem a veřejným úvěrem společnosti, i když některé z těchto majetků jsou tak dobře uložené, že jistě přežijí společnost.

Napsal K. Marx 8. září 1857
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5128 z 26. září 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* — doslova: převratech na burze, zde burzovních spekulacích. *(Pozn. red.)*

K. MARX

*POVSTÁNÍ V INDII

Zprávy z Indie, které došly včera, vypadají pro Angličany velmi zlověstně a hrozivě, třebaže, jak vysvítá z jiného sloupce našich novin, náš zasvěcený londýnský zpravodaj na to pohlíží jinak.[257] Z Dillí známe podrobnosti do 29. července a máme i pozdější zprávu v tom smyslu, že pro ztráty způsobené řáděním cholery byly obléhající jednotky nuceny stáhnout se od Dillí a ubytovat se v Ágře. Je pravda, že tuto zprávu nepotvrzují ani jediné londýnské noviny, ale my ji můžeme považovat nanejvýš za poněkud předčasnou. Jak víme ze všech zpráv a dopisů z Indie, obléhající armáda utrpěla značné ztráty za výpadů 14., 18. a 23. července. Povstalci při nich bojovali s ještě zoufalejší urputností než kdy dříve a měli velkou výhodu v převaze dělostřelectva.

„My stříláme z osmnáctiliberních děl a osmipalcových houfnic," píše jeden britský důstojník, „a vzbouřenci nám odpovídají čtyřiadvacetiliberkami a dvaatřicetiliberkami." „Za osmnácti výpadů, kterým jsme museli čelit," praví se v jiném dopise, „jsme ztratili třetinu vojáků na padlých a raněných."

Oddíl sikhů pod velením generála Van Cortlandta, to byly všechny posily, které bylo možno očekávat. Generál Havelock vybojoval několik úspěšných bitev, ale potom byl nucen stáhnout se zpět do Kánpuru a zanechat na čas pokusů o vyproštění obleženého Lakhnaú. Současně „začaly v oblasti Dillí prudké deště", což nutně ještě přispělo k řádění cholery. Zpráva o ústupu k Ágře a o tom, že se upouští, alespoň dočasně, od pokusů dobýt sídelní

město Velikého Mughala, se tedy brzy potvrdí, jestliže se to už nestalo.

Na linii Gangy se hlavní zájem soustřeďuje na operace generála Havelocka, jehož hrdinství u Fatéhpuru, Kánpuru a Bithúru naši londýnští kolegové samozřejmě poněkud přechválili. Jak už jsme uvedli výše, když postoupil u Kánpuru o pětadvacet mil, byl nucen se tam stáhnout zpět, nejen proto, aby uložil své nemocné, ale také proto, aby počkal na posily. Tím je zarmouceno mnoho lidí, neboť to ukazuje, že pokus o záchranu Lakhnaú byl zmařen. Jedinou nadějí tamní britské posádky je nyní jednotka 3000 Gurkhů[258], které obleženým vyslal na pomoc Džang Bahádur z Nepálu. Jestliže se jim nepodaří zmařit obléhání, pak se bude v Lakhnaú opakovat kánpurské vraždění. A to ještě nebude všechno. Jestliže se vzbouřenci zmocní pevnosti Lakhnaú a upevní tak své pozice v Avadhu, budou ohroženy z boku všechny britské operace proti Dillí a rozhodně bude ovlivněn poměr sil bojujících armád u Banárasu a v celém Biháru. Kdyby povstalci ovládli pevnost Lakhnaú, ztratil by Kánpur polovinu své důležitosti a jeho dopravní spoje s Dillí na jedné straně a s Banárasem na druhé straně by byly ohroženy. Tato možnost ještě zesiluje vážné obavy všech, kdo netrpělivě očekávají zprávy z těchto míst. 16. června odhadovala tamní posádka, že se udrží šest týdnů, a to s hladovými příděly. Z toho už pět týdnů uplynulo, než byly odeslány poslední došlé zprávy. Všechno tam nyní závisí na posilách z Nepálu, které sice už byly ohlášeny, ale ještě nedorazily.

Jestliže postoupíme dolů po proudu řeky Gangy od Kánpuru k Banárasu a k bihárské oblasti, shledáme, že tam mají Britové ještě chmurnější vyhlídky. Dopis z Banárasu z 3. srpna, otištěný v „Bengal Gazette"[259], tvrdí, že

„vzbouřenci z Dínápuru překročili Són a postupují k Áře. Evropští obyvatelé, kteří se právem obávají o svou bezpečnost, napsali do Dínápuru o posily. Byly jim tedy poslány dva parníky s oddíly 5., 10. a 37. pluku Jejího Veličenstva. Uprostřed noci uvízl jeden z parníků v bahně a nemohl dál. Vojáci byli nakvap vyloděni a vysláni dále pěšky, nebyla však provedena náležitá bezpečnostní opatření. Náhle byli z obou stran napadeni silnou palbou zblízka a 150 příslušníků jejich nevelkého oddílu, mezi nimi několik důstojníků, bylo vyřazeno

z boje. Předpokládá se, že všichni Evropané v tomto posádkovém místě, a bylo jich asi 47, byli pobiti."

Město Ára v britské oblasti Šahábádu v bengálském presidentství leží pětadvacet mil na západ od Dínápuru a pětasedmdesát mil na východ od Gázípuru na cestě, která spojuje obě tato města. Byl ohrožen dokonce i Banáras. Toto město má tvrz vybudovanou podle evropského vzoru, a kdyby se dostalo do rukou povstalců, stalo by se z něho druhé Dillí. V Mirzápuru, který leží jižně od Banárasu na protějším břehu Gangy, bylo odhaleno spiknutí muslimů a v Bahrámpuru na Ganze, asi 18 mil od Kalkaty, byl odzbrojen 63. domorodý pěší pluk. Zkrátka nepokoje na jedné straně a panika na druhé se šíří po celém bengálském presidentství až k samým branám Kalkaty, kde byly značné obavy, aby velký půst Muharram[260], při němž vyznavači islámu, posedlí zběsilým fanatismem, chodí po městě s meči, připraveni pustit se pro nepatrnou příčinu do bitky, nevyústil ve všeobecný útok proti Angličanům; i generální guvernér tu pokládal za nutné odzbrojit svou vlastní tělesnou stráž. Čtenář tedy snadno pochopí, že hrozí nebezpečí, že hlavní britská dopravní linie, linie Gangy, bude přerušena, přervána a odříznuta. To by mělo vliv na postup posil, které mají dorazit v listopadu, a izolovalo by to britskou operační linii na Jamuně.

I v bombajském presidentství vypadá situace velmi vážně. Že se vzbouřil 27. bombajský domorodý pěší pluk v Kólhápuru, je fakt, ale že byl britskými vojsky poražen, to se jen říká. V bombajské domorodé armádě vypuklo rychle za sebou vzbouření v Nágpuru, Aurangábádu, Haidarábádu a konečně v Kólhápuru. Bombajská domorodá armáda má dnes 43 048 mužů, kdežto evropských vojsk jsou v tomto presidentství vlastně jen dva pluky. Na domorodou armádu se spoléhalo nejen v tom, že bude udržovat pořádek v bombajském presidentství, nýbrž že také vyšle posily až do Sindhu v Paňdžábu a že vytvoří kolony, které budou přesunuty k Mahú a Indauru, aby tato místa znovu dobyly a udržely, aby navázaly spojení s Ágrou a vyprostily tamní posádku z obležení. Kolona brigádního generála Stewarta, které byla tato operace svěřena, se skládá ze 300 mužů 3. bombajského evropského pluku, z 250 mužů 5. bombajského domorodého pěšího pluku, z 1000

mužů 25. bombajského domorodého pěšího pluku, z 200 mužů 19. bombajského domorodého pěšího pluku a z 800 mužů 3. jezdeckého pluku z haidarábádského kontingentu. K těmto silám, které mají celkem 2250 domorodých vojáků, patří asi 700 Evropanů, zejména z 86. královského pěšího pluku a ze 14. královského lehkého dragounského pluku. Kromě toho shromáždili Angličané kolonu domorodé armády v Aurangábádu, aby zastrašila nepokojná území Khándéš a Nágpur a zároveň aby poskytovala podporu pohyblivým kolonám operujícím ve střední Indii.

Tvrdí se, že v této části Indie „byl obnoven klid"; na to však naprosto nelze spoléhat. Ve skutečnosti nezávisí vyřešení této otázky na tom, zda bude obsazeno Mahú, nýbrž na tom, jak si budou počínat obě maráthská knížata Hólkar a Sindhija[261]. Táž zpráva, která nás informuje o Stewartově příchodu do Mahú, dodává, že Hólkar sám je sice ještě spolehlivý, ale jeho vojska se mu vymkla z rukou. O Sindhijově politice se neříká ani slovo. Je to mladý muž, oblíbený, plný energie a všechen maráthský lid by jej považoval za přirozeného vůdce, kolem něhož by se mohl semknout. Má 10 000 vlastních ukázněných vojáků. Kdyby se rozešel s Angličany, stálo by je to střední Indii a kromě toho by to nesmírně posílilo a upevnilo revoluční svazek. Ústup vojsk od Dillí, výhrůžky a naléhání nespokojenců jej mohou nakonec přimět, aby se přidal na stranu svých krajanů. Ale největší vliv na Hólkara, stejně jako na Sindhiju, budou mít Maráthové z Dakkhinu, kde, jak jsme už oznámili*, byl konečně odhodlaně vztyčen prapor vzpoury. Také zde je svátek Muharram zvlášť nebezpečný. Jsou tu tedy určité důvody k předpokladu, že v bombajské armádě vypukne všeobecné povstání. Pak by netrvalo dlouho, a madráská armáda, složená z domorodých jednotek v počtu 60 555 mužů, pocházejících z Haidarábádu, Nágpuru a Málvy, nejpravověrnějších muslimských oblastí, by rovněž následovala příklad bombajské armády. Vezme-li se tedy v úvahu, že období dešťů v srpnu a září ochromí pohyby britských jednotek a přeruší jejich dopravní spoje, pak lze právem předpokládat, že posily vyslané z Evropy, zdánlivě velmi silné,

* Viz tento svazek, str. 311. *(Pozn. red.)*

přibudou příliš pozdě a tak rozdrobeně, že nezvládnou úkol, který jim byl uložen. Můžeme téměř s jistotou očekávat, že se v příštím tažení bude opakovat afghánská katastrofa[262].

Napsal K. Marx 18. září 1857
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5134 z 3. října 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*POVSTÁNÍ V INDII[263]

Zprávy, které došly včera z Indie parníkem „Atlantic", obsahují dvě důležitá sdělení, totiž, že se generálu Havelockovi nepodařilo postoupit k Lakhnaú, aby je vyprostil, a že Angličané setrvávají u Dillí. Obdobu tohoto druhého faktu najdeme jen v dějinách Anglie, a to ve walcherenské výpravě.[264] Už asi v polovině srpna 1809 se jasně ukázalo, že tato výprava ztroskotala, ale znovunalodění se odkládalo až do listopadu. Když se Napoleon dověděl, že se anglická armáda vylodila na tomto místě, doporučil, aby se na ni neútočilo, aby Francouzi přenechali její zničení nemocem, neboť ty jí jistě způsobí víc škod než děla, a Francii to nebude stát ani centim. Nynější Veliký Mughal je na tom ještě lépe než Napoleon, neboť může podporovat šíření nemocí svými výpady a své výpady šířením nemocí.

V britské vládní zprávě odeslané 27. září z Cagliari se praví, že

„poslední údaje z Dillí jsou z 12. srpna, kdy město bylo ještě v rukou povstalců, ale útok se očekával co nevidět, neboť generálu Nicholsonovi zbýval už jen den pochodu, než dorazí se značnými posilami".

Jestliže Dillí nebude dobyto ještě dříve, než na ně zaútočí Wilson a Nicholson se svými dnešními silami, pak zůstanou jeho hradby neporušené, dokud se samy nerozpadnou. Nicholsonovy „značné" síly se skládají z asi 4000 sikhů, což je posila směšně malá pro útok na Dillí, ale právě dostatečná k tomu, aby poskytla novou sebevražednou záminku pro to, aby se nezrušilo obléhání města.

Když se generál Hewitt dopustil chyby, a z vojenského hlediska možno říci zločinu, že nezabránil mératským povstalcům probít se do Dillí, když byly ztraceny první dva týdny a připustil

se tak nenadálý přepad města, jeví se plán obléhání Dillí jako chyba, kterou je stěží možné pochopit. Autorita, kterou si dovolíme stavět dokonce nad vojenská orákula londýnských „Timesů" – Napoleon – vytyčil dvě pravidla vedení války, která vypadají téměř jako samozřejmost: za prvé „podnikat jen to, co se dá uskutečnit a co skýtá největší vyhlídky na úspěch"; za druhé „nasazovat hlavní síly jen tam, kde lze dosáhnout hlavního cíle války – zničení nepřítele". Když se plánovalo obléhání Dillí, nebyla tato elementární pravidla dodržena. Příslušná místa v Anglii si musela být vědoma, že sama indická správa nedávno natolik opravila dillíská opevnění, že je možné město dobýt jen pravidelným obléháním, což by vyžadovalo, aby síly obléhatele měly nejméně 15 000 až 20 000 mužů, a při běžném způsobu obrany města ještě mnohem víc. Je-li tedy pro tento podnik zapotřebí 15 000 až 20 000 mužů, pak bylo čiré bláznovství pustit se do něho s 6000 či 7000 muži. Angličané dále věděli, že dlouhodobé obléhání, které bylo pro jejich početní slabost samozřejmé, vystaví jejich síly v této krajině, v tomto podnebí a v tomto ročním období útokům nezranitelného a neviditelného nepřítele, který bude v jejich řadách rozsévat zkázu. Obléhání Dillí nemělo proto žádné vyhlídky na úspěch.

Cílem války nepochybně bylo udržet anglické panství v Indii. Pro dosažení tohoto cíle nemělo město Dillí naprosto žádný strategický význam. Je pravda, že historická tradice mu dodávala v očích Indů mytického významu, který byl v rozporu s jeho skutečným vlivem, a pro vzbouřené sipáhíe by to byl dostatečný důvod, aby si je vyvolili za své hlavní shromaždiště. Kdyby však Angličané nepřizpůsobovali své vojenské plány domorodým pověrám, nevšímali si Dillí a izolovali je, pak by je byli jeho domnělého významu zbavili; jestliže naopak před ním rozbili své stany, jestliže útočí hlavou proti jeho zdem a soustřeďují na ně své hlavní síly a pozornost celého světa, pak si sami odřezávají i možnost ústupu, či spíše už předem dávají ústupu všechny znaky drtivé porážky. Tím pouze nahrávají vzbouřencům, kteří chtějí učinit z Dillí cíl tažení. Ale to ještě není všechno. Nebylo zapotřebí velké vynalézavosti k tomu, aby se Angličané dali přesvědčit, že je pro ně nejdůležitější vytvořit aktivní polní armádu, která by svými operacemi mohla uhasit

jiskry nepokojů, udržovat volné komunikace mezi jejich vlastními posádkovými místy, zatlačit nepřítele do několika málo míst a izolovat Dillí. Ale místo aby postupovali podle tohoto jednoduchého a samozřejmého plánu, znehybnili jedinou armádu v poli, kterou měli k dispozici, tím že ji soustředili před Dillí, a ponechávají volné pole vzbouřencům, zatímco jejich *vlastní* posádky se drží na roztroušených místech bez jakéhokoli spojení, značně od sebe vzdálených a blokovaných převahou nepřátelských sil, které si mohou zvolit nejvhodnější dobu pro své akce.

Když Angličané připoutali svou hlavní pohyblivou kolonu k Dillí, nesvázali tím ruce vzbouřencům, nýbrž znehybnili své vlastní posádky. Ale i když pomineme tuto základní chybu u Dillí, našlo by se ve válečných análech stěží něco, co by se vyrovnalo hlouposti, s jakou byly řízeny operace těchto posádek, jež postupovaly odděleně, bez vzájemné koordinace, bez vrchního velení, nikoli jako složky jedné armády, nýbrž jako jednotky patřící různým, a dokonce nepřátelským národům. Vezměme si například Kánpur a Lakhnaú. V těchto dvou sousedních místech byly dva samostatné útvary, oba velmi malé a neodpovídající situaci, každý měl samostatné velení, ačkoli byly od sebe vzdáleny pouhých čtyřicet mil, a v jejich akcích bylo tak málo jednoty, jako kdyby byly na opačných pólech. Nejprostší strategická pravidla by byla vyžadovala, aby sir Hugh Wheeler, vojenský velitel Kánpuru, byl zmocněn povolat sira H. Lawrence, vrchního komisaře Avadhu, s jeho jednotkami zpět do Kánpuru a upevnit tak své vlastní postavení, byť i za cenu dočasného odchodu z Lakhnaú. Touto operací by se byly zachránily *obě* posádky, a kdyby se pak s nimi byly spojily Havelockovy jednotky, byla by vznikla malá armáda schopná udržet pod kontrolou Avadh a vyprostit Ágru. Místo toho samostatné akce na obou místech způsobily, že posádka v Kánpuru je pobita, posádka v Lakhnaú nepochybně padne i s pevností do rukou povstalců a ani obdivuhodný výkon Havelockův, který se svými jednotkami urazil 126 mil za osm dní a svedl tolik bojů, kolik dní trval pochod, a to všechno dokázal v indickém podnebí uprostřed léta – ani tento jeho hrdinský výkon nebyl nic platný. Marnými pokusy o vyproštění Lakhnaú ještě víc vyčerpal své unavené jed-

notky, stojí před nevyhnutelnou nutností přinášet další marné oběti při nových a nových výpravách z Kánpuru, podnikaných ve stále se zmenšujícím okruhu, a je velmi pravděpodobné, že se nakonec bude muset stáhnout do Iláhábádu téměř bez vojáků. Operace jeho jednotek ukazují lépe než co jiného, co by byla mohla dokázat i malá anglická armáda u Dillí, kdyby byla soustředěna k akci v poli, místo aby byla zaživa pochována v zamořeném táboře. Koncentrace je tajemstvím strategie. Plán, podle něhož postupovali Angličané v Indii, spočíval v decentralizaci. Co měli učinit, bylo zredukovat počet posádek na minimum, okamžitě je zbavit břemene žen a dětí, vyklidit všechny posádky bez strategického významu, a tak sebrat co největší armádu v poli. Nyní i ty nepatrné posily, které jsou posílány z Kalkaty vzhůru po Ganze, byly tak dokonale pohlceny četnými izolovanými posádkami, že ani jeden oddíl nedošel až do Iláhábádu.

Pokud jde o Lakhnaú, potvrdily se nyní ty nejchmurnější obavy vyvolané zprávami z posledních poštovních zásilek*. Havelock byl donucen znovu ustoupit do Kánpuru; v pomoc spojeneckých nepálských sil nelze doufat; nezbývá než čekat zprávy, že město bylo zdoláno hladem a že jeho stateční obránci i s ženami a dětmi byli povražděni.

Napsal K. Marx 29. září 1857
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5142 z 13. října 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* Viz tento svazek, str. 325. *(Pozn. red.)*

K. MARX

*POVSTÁNÍ V INDII

Londýnské noviny posuzují stav indického povstání se stejným optimismem, jaký projevovaly od samého počátku.[265] Dovídáme se z nich nejen, že prý se uskutečnil úspěšný útok na Dillí, ale také, že prý se to stalo 20. srpna. Nejprve je ovšem třeba zjistit nynější sílu obléhajících vojsk. Jeden dělostřelecký důstojník poslal 13. srpna z tábora u Dillí dopis, který obsahuje tento podrobný výčet bojového stavu britských sil z 10. srpna:

	Britských důstojníků	Britského mužstva	Domorodých důstojníků	Domorodého mužstva	Koní
štáb	30	—	—	—	—
dělostřelectvo	39	598	—	—	—
ženisté	26	39	—	—	—
jezdectvo	18	570	—	—	520
1. brigáda					
75. pluk Jejího Veličenstva	16	502	—	—	—
1. fyzilírský pluk Východoindické společnosti	17	487	—	—	—
Kumáonský prapor ...	4	—	13	435	—
2. brigáda					
60. střelecký pluk Jejího Veličenstva ..	15	251	—	—	—

Pokračování					
2. fyzilírský pluk Východoindické společnosti	20	493	—	—	—
Sirmúrský prapor	4	—	9	319	—
3. brigáda					
8. pluk Jejího Veličenstva	15	153	—	—	—
61. pluk Jejího Veličenstva	12	249	—	—	—
4. sikhský pluk	4	—	4	365	—
sbor průvodců (guides)*	4	—	4	196	—
Cokeův sbor	5	—	16	709	—
Celkem	229	3342	46	2024	520

Celkový bojový stav britských sil v táboře u Dillí dosahoval tedy 10. srpna 5641 mužů. Z těch je třeba odečíst 120 mužů (112 vojáků a 8 důstojníků) padlých podle anglických zpráv 12. srpna za útoku na novou baterii, kterou povstalci postavili před hradbami, proti levému křídlu Angličanů. Zbývalo tedy 5521 bojeschopných mužů, když se brigádní generál Nicholson připojil k obléhající armádě s vojskem z Firózpuru, jež doprovázelo druhořadý obléhací trén a skládalo se z 52. lehkého pěšího pluku (asi 900 mužů), z části 61. pluku (asi 4 roty, 360 mužů), z Bourchierovy polní baterie, z části 6. paňdžábského pluku (asi 540 mužů) a z určitého počtu multánských jezdců a pěšáků; celkem asi 2000 mužů, z nichž bylo něco přes 1200 Evropanů. Připočteme-li je k 5521 bojeschopných mužů, kteří byli v táboře, když se k nim Nicholsonovo vojsko připojilo, dostaneme úhrn 7521 mužů. Sir John Lawrence, guvernér Paňdžábu, prý vyslal další posily složené ze zbytku 8. pěšího pluku, ze tří rot 24. pluku s třemi děly jízdního dělostřelectva jednotek kapitána Patona z Péšávaru, z 2. paňdžábského pěšího pluku, 4. paňdžábského pěšího pluku a zbytku 6. paňdžábského pluku. Avšak tyto jednotky, jejichž celkový počet můžeme odhadovat nanejvýš na 3000 mužů a jejichž jádro tvoří

* — malé oddíly lehkých myslivců, jichž se používá k průvodcovské, průzkumné a výzvědné službě. *(Pozn. čes. red.)*

výlučně sikhové, ještě nedorazily. Jestliže si čtenář vzpomene, jak paňdžábské posily pod Chamberlainovým velením, které přišly asi před měsícem,* stačily právě jen k tomu, aby doplnily armádu generála Reeda na původní počet, jaký měla za sira H. Barnarda, pochopí, že nové posily budou rovněž stačit jen k tomu, aby armádu brigádního generála Wilsona doplnily na původní počet, jaký měla za generála Reeda. Jediná pro Angličany opravdu příznivá skutečnost je to, že konečně přibyl obléhací trén. Ale i když předpokládáme, že očekávaných 3000 mužů už do tábora došlo a že celkový počet anglických sil dosáhl čísla 10 000, přičemž loajalita třetiny z nich je víc než pochybná, co mají podnikat? Obklíčí prý Dillí. Ale nemluvě o tom, že je směšné chtít s 10 000 muži obklíčit silně opevněné město, jehož obvod měří přes sedm mil, museli by Angličané napřed změnit přirozený tok Jamuny, a pak teprve by mohli pomýšlet na obklíčení Dillí. Kdyby ráno vstoupili do Dillí Angličané, mohli by z něho vzbouřenci večer odejít, buď tak, že by překročili Jamunu a vydali se k Rohilkhandu a Avadhu, nebo že by táhli po proudu Jamuny směrem na Mathuru a Ágru. Rozhodně je stále ještě nevyřešeným problémem, jak obklíčit čtverec, jehož jedna strana je pro obléhající vojsko nedostupná, kdežto pro obležené tvoří komunikační a ústupovou linii.

„Všichni jsou zajedno v tom," říká důstojník, od něhož jsme převzali citovanou tabulku, „že dobýt Dillí ztečí je vyloučeno."

Zároveň nás informuje o tom, co se vlastně v táboře očekává: „několik dní se bude město bombardovat, aby se vytvořil dostatečný průlom". Důstojník však sám dodává, že

„při střízlivém výpočtu má nyní nepřítel jistě téměř čtyřicet tisíc mužů, nepočítaje v to ohromné množství dobře obsluhovaných děl, a jeho pěchota rovněž bojuje dobře".

Uváží-li se, s jakou zoufalou urputností muslimové obvykle bojují, jsou-li kryti hradbami, pak je opravdu velká otázka, zda malá britská armáda, až pronikne „dostatečným průlomem" dovnitř, bude stačit opět uniknout ven.

Britské vojsko, které je nyní před Dillí, má vlastně jen jedinou vyhlídku na úspěšný útok na Dillí – a to v případě, že mezi po-

* Viz tento svazek, str. 306. *(Pozn. red.)*

vstalci vzniknou vnitřní nesváry, že jim dojde střelivo, jejich jednotky budou demoralizovány a jejich sebevědomí podlomeno. Je však třeba doznat, že nepřetržité boje od 31. července do 12. srpna takový předpoklad sotva připouštějí. Zároveň se v jednom dopise z Kalkaty dost zřetelně naznačuje, proč se angličtí generálové rozhodli udržet se u Dillí, ač to odporuje všem pravidlům vedení války.

„Když před několika týdny vyvstala otázka," praví se v dopise, „zda by naše síly neměly od Dillí ustoupit, protože jsou každodenními boji příliš vyčerpány, než aby mohly dlouho vydržet strašlivou námahu, postavil se proti takovému záměru velmi kategoricky sir John Lawrence, který generálům přímo řekl, že by jejich ústup byl signálem k povstání obyvatelstva v celém okolí, čímž by se nesporně dostali do nebezpečné situace. Tento názor zvítězil a sir John Lawrence slíbil, že jim pošle všechny posily, které se mu podaří sebrat."

Když nyní sir John Lawrence nechal Paňdžáb úplně bez vojska, může i tam vypuknout povstání, zatímco mezi jednotkami v leženích před Dillí budou pravděpodobně morové výpary, které pronikají z půdy ke konci období dešťů, rozsévat nemoci a smrt. O jednotkách generála Van Cortlandta, které, jak se už před čtyřmi týdny tvrdilo, dorazily do Hisáru a postupovaly k Dillí,* není teď už nic slyšet. Zřejmě narazily na vážné překážky nebo se cestou rozpadly.

Postavení Angličanů na horním toku Gangy je opravdu zoufalé. Generál Havelock je ohrožován operacemi avadhských povstalců, kteří postupují z Lakhnaú přes Bithúr a pokoušejí se odříznout mu ústup u Fatéhpuru, jižně od Kánpuru; současně pochoduje ke Kánpuru gválijarský kontingent od města Kálpí ležícího na pravém břehu Jamuny. Tento soustředěný pohyb, řízený snad Nánou Sáhibem, který prý převzal vrchní velení v Lakhnaú, prozrazuje poprvé jakés takés stopy strategie na straně povstalců, zatímco Angličané, jak se zdá, horlivě přehánějí svou nesmyslnou metodu odstředivého válčení. Tak došla zpráva, že 90. pěší pluk a 5. fyzilírský pluk, vyslané z Kalkaty jako posila generálu Havelockovi, byly v Dínápuru zastaveny sirem Jamesem Outramem, který si vzal do hlavy, že je povede přes Faizábád na Lakhnaú.

* Viz tento svazek, str. 308. *(Pozn. red.)*

Londýnský „Morning Advertiser" vychvaluje tento operační plán jako mistrovský tah, neboť tak prý se Lakhnaú dostane mezi dva ohně – zprava bude ohrožováno od Kánpuru a zleva od Faizábádu. Obvyklá válečná pravidla však učí, že rozpadne-li se značně slabší armáda na dvě části oddělené celou šíří armády nepřátelské, místo aby soustředila své rozptýlené složky, pak jen nepříteli ušetří námahu, kterou by musel vynaložit na její zničení. U generála Havelocka ve skutečnosti už nejde o to, zda zachrání Lakhnaú, nýbrž zda zachrání zbytek svého vlastního oddílu a nevelkého oddílu generála Neilla. Je velmi pravděpodobné, že se bude muset vrátit do Iláhábádu. Iláhábád je opravdu postavení stěžejního významu, neboť leží na soutoku Gangy a Jamuny a je klíčem k Doábu[266], který se rozkládá mezi těmito dvěma řekami.

Při prvním pohledu na mapu je zřejmé, že hlavní operační linie anglické armády, která se snaží znovu dobýt Severozápadní provincie, vede údolím dolního toku Gangy. Dínápur, Banáras, Mirzápur a především Iláhábád, z něhož budou muset být skutečné operace zahájeny, jsou postavení, která bude nutno posílit tím, že se tam stáhnou posádky ze všech menších a strategicky nedůležitých míst ve vlastním Bengálsku. Že sama tato hlavní operační linie je v této chvíli vážně ohrožena, o tom svědčí následující výňatek z dopisu, který došel z Bombaje do londýnských „Daily News":

„Nedávná vzpoura tří pluků v Dínápuru přerušila všechny dopravní spoje (kromě spojení parníky po řece) mezi Iláhábádem a Kalkatou. Vzpoura v Dínápuru je za poslední dobu nejvážnější událostí, neboť nyní vzplál celý Bihár, vzdálený jen 200 mil od Kalkaty. Dnes došla zpráva, že se znovu vzbouřili Santálové[267], a situace v Bengálsku by byla opravdu strašlivá, kdyby je zaplavilo 150 000 divochů bažících po krvi, loupeži a drancování."

Vedlejší operační linie jsou, pokud se drží Ágra, pro bombajskou armádu linie přes Indaur a Gválijar na Ágru a pro madráskou armádu přes Ságar a Gválijar na Ágru. Paňdžábská armáda i oddíl, který drží Iláhábád, musí své spojení s Ágrou obnovit. Jestliže se však kolísavá knížata ve střední Indii otevřeně postaví proti Anglii a vzpoura v bombajské armádě nabude vážného rázu, pak se všechny vojenské odhady prozatím zhatí a jisté bude jen jedno –

strašlivé vraždění od Kašmíru až k mysu Komorinu. V nejlepším případě bude možno jen oddálit rozhodné události do příchodu evropských vojsk v listopadu. Zda se alespoň toho dosáhne, to bude záležet na schopnostech sira Colina Cambella, o němž dosud není známo nic víc, než že je osobně statečný. Bude-li to muž na svém místě, vytvoří stůj co stůj, ať Dillí padne nebo ne, bojeschopnou jednotku, byť i malou, s kterou bude moci vytáhnout do pole. Ovšem konečné rozhodnutí, to je třeba opakovat, závisí na bombajské armádě.

Napsal K. Marx 6. října 1857
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune“,
čís. 5151 z 23. října 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*POVSTÁNÍ V INDII

Pošta dovezená parníkem „Arabia“ přináší důležitou zprávu o pádu Dillí. Tato událost, pokud můžeme soudit ze sporných údajů, které máme k dispozici, byla zřejmě výsledkem určitého shluku okolností: vypukly prudké nesváry mezi povstalci, změnil se poměr sil mezi bojujícími stranami a 5. září dorazil obléhací trén, na nějž se čekalo už od 8. června.

Po příchodu Nicholsonových posil jsme odhadovali, že armáda u Dillí má celkem 7521 mužů, a tento odhad se od té doby plně potvrdil. Když se k nim připojilo ještě 3000 kašmírských vojáků, které dal Angličanům k dispozici rádža Ranvír Sinh, dosáhl celkový počet britských jednotek, jak píše „Friend of India“[268], asi 11 000 mužů. Na druhé straně, jak tvrdí londýnský „Military Spectator“[269], početní stav povstaleckých vojsk se snížil asi na 17 000 mužů, z toho 5000 jezdců, kdežto „Friend of India“ odhaduje jejich počet asi na 13 000, z toho 1000 příslušníků nepravidelného jezdectva. Protože jezdectvo bylo úplně zbytečné, když byl proražen průlom a nastaly boje uvnitř města, a dalo se proto na útěk, jakmile do města pronikli Angličané, nelze odhadnout celkový počet sipáhíů na víc než 11 000 či 12 000 mužů, ať vezmeme za základ výpočty listu „Military Spectator“ nebo listu „Friend of India“. Anglické jednotky se tak početně téměř vyrovnaly silám povstalců, ani ne tak proto, že by se samy byly zvětšily, jako proto, že protivníkovy síly se zmenšily; nepatrná početní přesila povstalců byla víc než vyrovnána morálním účinkem úspěšného bombardování a výhodou, která Angličanům plynula z toho, že útočili a mohli si zvolit bod, na nějž pak soustředili své hlavní síly, kdežto obránci

byli nuceni rozptýlit své nedostatečné síly na všechny body ohroženého obvodu.

Úbytek sil na straně vzbouřenců byl způsoben daleko víc odchodem celých kontingentů pro vnitřní nesváry než těžkými ztrátami, které utrpěli za neustálých výpadů, jež podnikali po dobu asi desíti dnů. Nehledě k tomu, že sám téměř neskutečný Mughal a stejně tak i dillíští obchodníci byli už znechuceni vládou sipáhíů, kteří je odírali o každou uspořenou rupii, stačily náboženské spory mezi hindskými a muslimskými sipáhíi a různice mezi starou posádkou a novými posilami k tomu, aby jejich nepevná organizace byla podlomena a jejich porážka zaručena. Avšak přesto, že vojsko, s nímž měli Angličané co dělat, bylo jen o málo silnější než jejich vlastní, nemělo jednotné velení, bylo oslabeno a demoralizováno nesváry ve vlastních řadách, vydrželo po 84 hodinách bombardování ještě šest dní dělostřelecké palby a pouličních bojů uvnitř městských hradeb a pak klidně překročilo Jamunu po pontonovém mostě; je proto třeba přiznat, že za tak špatné situace si povstalci nakonec se svými hlavními silami počínali, jak nejlépe mohli.

Jak se zdá, bylo město dobyto takto: 8. září zřídili Angličané baterie značně vysunuté před původní postavení svých jednotek na 700 yardů od hradeb. Ve dnech 8. až 11. září posunuli Britové svá těžká děla a moždíře ještě blíž k opevněním; vezme-li se v úvahu, že dillíská posádka podnikla 10. a 11. září dva výpady, stále se pokoušela zřídit nové baterie a udržovala rušivou palbu ze střeleckých okopů, byla palebná postavení vybudována a baterie umístěny s malými ztrátami. Dne 12. září ztratili Angličané asi 56 mrtvých a raněných. Ráno 13. září bylo vyhozeno do vzduchu nepřátelské pohotovostní skladiště střeliva na jedné baště a byl zasažen muniční vůz lehkého děla, které podélně ostřelovalo britské baterie z předměstí Talvara; britské baterie pak prostřílely u Kašmírské brány průlom pro zteč. Dne 14. září začala zteč města. Jednotky pronikly průlomem u Kašmírské brány bez většího odporu, zmocnily se velkých budov v blízkosti brány a postupovaly podél hradeb k Moríské baště a Kábulské bráně, kde povstalci kladli urputný odpor a britské ztráty byly proto značné. Angličané se připravovali obrátit děla na dobytých baštách proti městu a dopravit další děla a moždíře na místa, z nichž se dalo město ovládat. Dne 15. září ostřelovali Angličané Burnovu tvrz a Láhaurskou baštu z děl ukořistěných na Moríské a Kábulské baště, zároveň probili zeď arzenálu a začali ostřelovat palác. Za svítání 16. září byl vzat ztečí arzenál a 17. září pokračovaly moždíře v ostřelování paláce zpoza hrazení arzenálu.

U tohoto data oficiální zprávy o zteči města končí, prý proto, jak píše „Bombay Courrier“[270], že na hranicích Sindhu byla vyloupena paňdžábská a láhaurská pošta. V soukromém sdělení adresovaném bombajskému guvernérovi se tvrdí, že celé město Dillí bylo obsazeno v neděli 20. září a že hlavní síly vzbouřenců opustily město téhož dne ve tři hodiny ráno a unikly přes pontonový most směrem na Rohilkhand. Protože je Angličané nemohli pronásledovat, dokud neměli obsazen Selímgarh ležící u protějšího břehu řeky, je zřejmé, že povstalci, kteří si pomalu probojovávali cestu od nejzazšího severního cípu města až na konec jeho jihovýchodní části, drželi až do 20. září postavení potřebná ke krytí ústupu.

Pokud jde o pravděpodobné důsledky pádu Dillí, poznamenává list „Friend of India“, který je v této věci směrodatný, že

„Angličané by měli v této chvíli věnovat pozornost poměrům v Bengálsku, a ne situaci v Dillí. Dlouhé průtahy při dobývání města nás ve skutečnosti připravily o všechnu prestiž, neboť toho jsme mohli dosáhnout jedině rychlým úspěchem; a síla a početní stav povstalců se pokračujícím obléháním vyčerpá právě tak účinně, jako kdyby město bylo dobyto.“

Mezitím prý se povstání rozšiřuje na severovýchod od Kalkaty, přes střední Indii až na severozápad. Na ásámských hranicích se vzbouřily dva silné pluky púrbíjců* a otevřeně žádaly, aby se znovu ujal vlády rádža Parandhar Sinh, dinádžpurští a rangpurští vzbouřenci, vedení Kunvarem Sinhem, se dali na pochod přes Bándu a Nagode směrem na Džabalpur a donutily rádžu z Révá s pomocí jeho vlastních jednotek, aby se k nim připojil. V Džabalpuru samém opustil 52. bengálský domorodý pluk své ležení a vojáci vzali s sebou jednoho britského důstojníka jako rukojmí za své druhy ponechané v ležení. Gválijarští vzbouřenci překročili podle došlých zpráv Čambal a utábořili se někde mezi řekou a Dhólpurem. Zbývá

* — obyvatel Východu; zde jde o pluky z východního Bengálska. *(Pozn. red.)*

však uvést ještě nejzávažnější zprávy. Džódhpurská legie přešla, jak se zdá, do služeb vzbouřeného rádži z Árvy, místa ležícího 90 mil jihozápadně od Bjávaru. Porazila silný oddíl, který proti ní vyslal rádža z Džódhpuru. Přitom byl zabit generál a také kapitán Monck Mason a byla ukořistěna tři děla. Generál G. St. P. Lawrence proti ní postoupil s částí nasírábádských vojsk a donutil ji k ústupu do města; jeho pozdější útoky na město byly však bezvýsledné. Když byly ze Sindhu staženy evropské jednotky, mělo to za následek rozsáhlé spiknutí a pokusy o vzpouru nejméně na pěti různých místech, mimo jiné v Haidarábádu, Karáčí a Šikárpuru. Příznaky vzpoury se objevují i v Paňdžábu, kde mezi Multánem a Láhaurem je už osm dní přerušeno spojení.

Na jiném místě najdou naši čtenáři tabulku s výčtem jednotek poslaných z Anglie od 18. června; data připlutí příslušných lodí jsme uvedli podle oficiálních údajů a tedy pro britskou vládu příznivě.[271] Ze seznamu vyplývá, že kromě malých oddílů dělostřelectva a ženijního vojska, které byly vyslány po souši, bylo celkem dopraveno loďmi 30 899 mužů, z nichž připadá 24 884 na pěchotu, 3826 na jezdectvo a 2334 na dělostřelectvo. Dále je z tabulky zřejmé, že do konce října nelze očekávat značnější posily.

Jednotky vyslané do Indie

Údaje o jednotkách, které byly vyslány do Indie z Anglie od 18. června 1857:

Datum příjezdu	Celkem	Kalkata	Cejlon	Bombaj	Karáčí	Madrás
20. září	214	214	—	—	—	—
1. října.....	300	300	—	—	—	—
15. října.....	1 906	124	1 782	—	—	—
17. října.....	288	288	—	—	—	—
20. října.....	4 235	3 845	390	—	—	—
30. října.....	2 028	479	1 549	—	—	—
Celkem v říjnu .	8 757	5 036	3 721	—	—	—
1. listopadu	3 495	1 234	1 629	—	632	—
5. listopadu	879	879	—	—	—	—
10. listopadu	2 700	904	340	400	1 056	—

Pokračování

Datum příjezdu	Celkem	Kalkata	Cejlon	Bombaj	Karáčí	Madrás
12. listopadu	1 633	1 633	—	—	—	—
15. listopadu	2 610	2 132	478	—	—	—
19. listopadu	234	—	—	—	234	—
20. listopadu	1 216	—	278	938	—	—
24. listopadu	406	—	406	—	—	—
25. listopadu	1 276	—	—	—	—	1 276
30. listopadu	666	—	462	204	—	—
Celkem v listopadu	15 115	6 782	3 593	1 542	1 922	1 276
1. prosince	354	—	—	354	—	—
5. prosince	459	—	—	201	—	258
10. prosince	1 758	—	607	—	1 151	—
14. prosince	1 057	—	—	1 057	—	—
15. prosince	948	—	—	647	301	—
20. prosince	693	185	—	300	208	—
25. prosince	624	—	—	—	624	—
Celkem v prosinci	5 893	185	607	2 559	2 284	258
1. ledna	340	—	—	340	—	—
5. ledna	220	—	—	—	—	220
15. ledna	140	—	—	—	—	140
20. ledna	220	—	—	—	—	220
Celkem v lednu	920	—	—	340	—	580
Od září do 20. ledna	30 899	12 217	7 921	4 441	4 206	2 114

Jednotky vyslané po souši

2. října ženistů	235	117	—	—	118	—
12. října dělostřelců	221	221	—	—	—	—

Pokračování

Datum příjezdu	Celkem	Kalkata	Cejlon	Bombaj	Karáčí	Madrás
14. října ženis tů	224	122	–	–	122	–
Celkem v říjnu	700	460	–	–	240	–

Celkem 31 599

Jednotky poslané kolem mys uDobré naděje, které zčás tiuž přibyly 4 000

Úhrnem 35 599

Napsal K. Marx 30. října 1857
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5170 ze 14. listopadu 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*BANKOVNÍ ZÁKON Z ROKU 1844 A PENĚŽNÍ KRIZE V ANGLII

Anglická banka zvýšila 5. tohoto měsíce minimální diskontní sazbu z 8 %, jak byla stanovena 19. října, na 9 %. Toto zvýšení, které nemá v dějinách banky obdobu od doby, kdy obnovila výplaty v hotovosti, není, jak předpokládáme, ještě konečné. Způsobil je odliv zlata a stříbra a pokles takzvané zásoby bankovek. Odliv zlata a stříbra probíhá dvěma protichůdnými směry: zlato plyne do naší země* v důsledku našeho bankrotu a stříbro uniká na Východ v důsledku poklesu vývozu do Číny a Indie a proto, že vláda poukazuje peníze přímo na účet Východoindické společnosti. Výměnou za stříbro, které Anglie na tyto účely potřebuje, musí posílat na evropský kontinent zlato.

Pokud jde o zásobu bankovek a její vliv na londýnský peněžní trh, musíme se stručně zmínit o bankovním zákonu sira Roberta Peela z roku 1844, který se týká nejen Anglie, ale i Spojených států a celého světového trhu. Sir Robert Peel, jehož podporoval bankéř Loyd, nyní lord Overstone, a ještě mnoho dalších vlivných osob, chtěl svým zákonem zavést jakýsi automatický princip pro oběh papírových peněz, podle něhož měl tento oběh své pohyby – rozpínání a smršťování – plně přizpůsobit zákonům oběhu jen kovového oběživa; jak tvrdil Robert Peel a jeho stoupenci, zabránilo by se tak napříště všem peněžním krizím. Anglická banka je rozdělena na dvě oddělení, emisní a bankovní – emisní oddělení je prostě výrobnou bankovek a bankovní oddělení je pak vlastní bankou. Emisní oddělení je podle zákona oprávněno vydávat bankovky do

* – tj. do Spojených států. *(Pozn. red.)*

výše 14 miliónů liber št., tj. částky, o níž se předpokládá, že je nejnižší hranicí, pod niž skutečný peněžní oběh nikdy neklesne a která je kryta závazkem, jejž přejímá vůči bance britská vláda. Nad tuto částku 14 miliónů liber št. nesmí emisní oddělení vydat ani jedinou bankovku, která by nebyla kryta odpovídajícím množstvím zlata a stříbra v jeho sklepeních. Celá masa bankovek, takto omezená, se předává bankovnímu oddělení, které je dává do oběhu. Jestliže tedy zásoby zlata a stříbra ve sklepeních emisního oddělení činí 10 miliónů liber št., může toto oddělení vydat bankovky v částce 24 miliónů a předat je bankovnímu oddělení. Jestliže ve skutečnosti obíhá bankovek jen za 20 miliónů, tvoří zbývající 4 milióny zásobu bankovek v pokladně bankovního oddělení; ta je vlastně jedinou zárukou vkladů, které bankovnímu oddělení svěřují soukromé osoby a stát.

Předpokládejme nyní, že nastane odliv zlata a stříbra ze země, že z emisního oddělení banky postupně odplynou různá množství drahých kovů a odčerpá se například za 4 milióny zlata. V tom případě se stáhne za 4 milióny bankovek; množství bankovek, které vydalo emisní oddělení, se bude potom přesně rovnat množství bankovek v oběhu a zásoba pohotových bankovek v pokladně bankovního oddělení naprosto zmizí. Bankovnímu oddělení tedy nezůstane ani vindra, aby uspokojilo požadavky svých vkladatelů, a tudíž bude muset oznámit, že je insolventní. To postihne jak její veřejné, tak i soukromé vklady a povede to k tomu, že se zastaví výplata čtvrtletních úroků splatných držitelům státních papírů. Tak může bankovní oddělení udělat bankrot, i když je ve sklepeních emisního oddělení ještě nahromaděno za 6 miliónů zlata a stříbra. A to není jen předpoklad. Zásoba bankovního oddělení klesla 30. října 1847 na 1 600 000 liber št., přičemž vklady činily 13 miliónů liber št. Kdyby byl tento všeobecný poplach trval ještě několik dní a kdyby ho vláda nebyla utišila svým finančním coup d'état*, byla by se zásoba vyčerpala a bankovní oddělení by bylo muselo zastavit platby, ačkoli ve sklepeních emisního oddělení banky leželo dosud za víc než 6 miliónů liber št. zlata a stříbra.

* — doslova: státním převratem; zde: převratem, pučem. *(Pozn. red.)*

Je tedy na první pohled patrné, že odliv zlata a stříbra a pokles zásoby bankovek na sebe navzájem působí. Odčerpá-li se zlato a stříbro ze sklepení emisního oddělení, vyvolá to přímo pokles zásoby bankovního oddělení a ředitelé Anglické banky z obavy, aby bankovní oddělení nebylo dohnáno k insolventnosti, utáhnou šroub a zvýší diskontní sazbu. Jenže zvýšení diskontní sazby přiměje část vkladatelů k tomu, aby si vyzvedli své vklady z bankovního oddělení a půjčili je na vysoký úrok, který právě v té době platí, přičemž stálý pokles zásoby znepokojí další vkladatele a přiměje je k tomu, aby si rovněž vyzvedli své vklady z bankovního oddělení. A tak tedy opatření, ke kterým se přikročilo, aby se zásoba udržela, naopak vedou k tomu, že se tato zásoba vyčerpá. Čtenář z tohoto výkladu pochopí, s jakou úzkostlivostí se v Anglii sleduje pokles bankovní zásoby, a jak vážnou chybu obsahuje finanční komentář jednoho z posledních čísel londýnských „Times", v němž se říká:

„Tato bouře rozhýbala staré odpůrce zákona o Anglické bance a nikdo si nemůže být ničím jistý. Jedním z jejich oblíbených způsobů, jak vyvolávají paniku, je to, že poukazují na nízký stav zásoby nepoužitých bankovek, jako kdyby banka, vyčerpá-li se tato zásoba, musela vůbec přestat eskontovat." (Podle nyní platného zákona by to banka musela v případě bankrotu udělat.) „Ve skutečnosti by však banka mohla i za těchto okolností eskontovat dál ve stejně velkém měřítku jako jindy, neboť rimesy jí každodenně přinášejí, ovšem v průměru, takovou částku, jaká je obvykle zapotřebí na výplaty. Banka by nemohla zvětšit rozsah operací, ale nikdo nepředpokládá, že to na ní někdo bude žádat, když se ve všech odvětvích obchody omezily. Vláda tudíž nemá nejmenší důvod k nějakým opatřením."

Vtip tohoto argumentu je v tom, že se v něm záměrně neberou v úvahu vkladatelé. Není třeba zvlášť hluboce přemýšlet, abychom pochopili, že vyhlásilo-li jednou bankovní oddělení vůči svým věřitelům bankrot, nemohlo by poskytovat svým dlužníkům půjčky eskontováním nebo zápůjčkami. Zkrátka, ten vychvalovaný bankovní zákon sira Roberta Peela se v normálních dobách vůbec nijak neuplatňuje; v těžkých dobách ještě zvyšuje peněžní paniku, která vznikla z obchodní krize, další peněžní panikou, kterou vytváří sám zákon; právě v okamžiku, kdy by podle svých zásad měl tento zákon projevit svůj blahodárný vliv, musí vláda zasáhnout a poza-

stavit jeho platnost. V normálních dobách skutečný oběh nikdy nepohltí maximum bankovek, které může banka podle zákona vydat. Dostatečně to dokazuje skutečnost, že v takových obdobích má bankovní oddělení ve svých pokladnách stálou zásobu bankovek. Tuto pravdu si můžete ověřit, srovnáte-li zprávy Anglické banky od roku 1847 do roku 1857, nebo dokonce srovnáte-li množství bankovek, které skutečně obíhaly od roku 1819 do roku 1847, s množstvím, které by bylo mohlo obíhat podle zákonem stanoveného maxima. V těžkých dobách, jako v roce 1847 a letos, se v důsledku svévolného a absolutního rozdělení Anglické banky na dvě oddělení uměle zvyšují účinky odlivu zlata a stříbra, růst úroků se uměle zrychluje a bance hrozí insolvence ne proto, že je skutečně insolventní, nýbrž proto, že je domněle insolventní jedno z jejích oddělení.

A tak když skutečnou finanční tíseň, která stála už mnoho obětí, ještě zvýší umělá panika, tlak veřejnosti na vládu tak zesílí, že vláda zákon pozastaví přesně v době, kterou měl pomoci překonat a v níž se vůbec může nějak účinně projevit. Přední londýnští bankéři se odebrali 23. října 1847 na Downing Street a žádali o pomoc, tj. aby vláda pozastavila platnost Peelova zákona. Lord John Russell a sir Charles Wood proto poslali guvernérovi Anglické banky a jeho zástupci dopis, v němž jim doporučili zvýšit emisi bankovek, a tak překročit zákonem stanovené maximum oběživa. Vzali přitom na sebe odpovědnost za porušení zákona z roku 1844 a prohlásili, že jakmile se sejde parlament, jsou ochotni předložit mu osnovu o beztrestnosti těch, kdo se provinili porušením bankovního zákona. Tentokrát se znovu sehraje stejná fraška, až dospěje situace tak daleko jako v týdnu, který končil 23. října 1847, kdy to vypadalo, že se zastaví všechny obchody a všechny platby. Peelův zákon má tedy jedinou výhodu v tom, že všichni obyvatelé jsou plně závislí na aristokratické vládě, na rozmaru nějakého neodpovědného individua, jako je například Palmerston. Proto má vláda zákon z roku 1844 zvlášť v oblibě; dává totiž ministrům takovou možnost ovlivňovat soukromý majetek, jakou dosud nikdy neměli.

Peelovým zákonem jsme se tak podrobně zabývali proto, že

v současné době se jeho vliv projevuje v naší zemi*, a také proto, že jeho platnost bude v Anglii pravděpodobně pozastavena; je-li však v moci britské vlády zbavit britskou veřejnost potíží, do nichž ji vláda sama přivedla, nebylo by nic nesprávnějšího než předpokládat, že jevy, jichž budeme na londýnském peněžním trhu svědky – vzrůst a pokles peněžní paniky – budou skutečným ukazatelem intenzity krize, kterou budou muset britské obchodní kruhy prodělat. Vláda nemůže této krizi nijak čelit.

Když k anglickým břehům došly první zprávy o krizi v Americe, vytvořili angličtí ekonomové teorii, která si může činit nárok ne-li na genialitu, tedy alespoň na originalitu. Prohlásili, že anglický obchod je zdravý, ale běda! jeho zákazníci, zejména Yankeeové, zdraví nejsou. Zdravý stav obchodu, v němž je zdravá jen jedna strana, to je myšlenka zcela hodná britského ekonoma. Nahlédněte do poslední půlroční zprávy britského ministerstva obchodu za rok 1857 a uvidíte, že z celkového britského vývozu výrobků a průmyslového zboží připadá 30 % na Spojené státy, 11 % na Východní Indii a 10 % na Austrálii. Zatímco americký trh je na dlouhou dobu uzavřen, indický trh, za poslední dva roky přesycený, je do značné míry odříznut povstaleckými nepokoji a australský je tak přeplněn, že britské zboží všeho druhu se nyní prodává laciněji v Adelaide, Sydney a Melbourne než v Londýně, Manchesteru či Glasgowě. Celkově zdravý stav britských průmyslníků, kteří vyhlásili bankrot proto, že je jejich zákazníci náhle nechali na holičkách, je možno ukázat na dvou příkladech. Na schůzi věřitelů jednoho glasgowského majitele tiskárny kartounu se ukázalo, že jeho dluhy činí celkem 116 000 liber št., zatímco jeho aktiva nedosahovala ani skromné částky 7 000 liber št. Jeden glasgowský přepravce zase mohl vykázat proti 11 800 liber št. pasív jen 789 liber št. aktiv. To jsou však jen jednotlivé případy; důležitější je, že situace v britském průmyslu je tak napjatá, že při zúžení zahraničních trhů musí skončit všeobecným krachem, po němž bude následovat otřes společenského a politického života ve Velké Británii. Americká krize z let 1837 až 1839 způsobila, že britský vývoz klesl z 12 425 601 liber št. v roce 1836

* – tj. ve Spojených státech. *(Pozn. red.)*

na 4 695 225 liber št. v roce 1837, v roce 1838 na 7 585 760 liber št. a v roce 1842 na 3 562 000 liber št. Podobné ochromení už začíná v Anglii i teď. Není pochyb, že než bude krize překonána, bude mít ještě velmi významné důsledky.

Napsal K. Marx 6. listopadu 1857
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5176 z 21. listopadu 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

OTŘES BRITSKÉHO OBCHODU[272]

Jak se zdá, projevil se mohutný otřes britského obchodu v celém svém průběhu ve třech zřetelně rozdílných formách: tlakem na peněžní a zbožní trhy v Londýně a Liverpoolu, bankovní panikou ve Skotsku a ochromením průmyslu v továrních obvodech. Podrobnosti jsme přinesli v našem listě v pátek v četných výňatcích z britských listů, ale význam těchto jevů a jejich očekávané důsledky vyžadují, abychom se na ně ještě blíže podívali.

I když vládě nakonec nezbývalo než pozastavit platnost bankovního zákona z roku 1844, jak jsme to v jednom z předchozích článků předvídali*, učinila to teprve potom, když Anglická banka ve snaze zachránit se odvážně nechala utonout mnoho svých zákazníků. Nakonec však 11. listopadu večer svolali vedoucí činitelé banky válečnou radu, která se usnesla požádat vládu o pomoc; vláda odpověděla tím, že pozastavila platnost ustanovení zmíněného zákona. Toto vládní nařízení bude okamžitě předloženo ke schválení parlamentu, který má být svolán koncem měsíce. Jak jsme dříve ukázali, muselo pozastavení platnosti tohoto zákona přinést určitou úlevu. Odstraňuje totiž umělý nedostatek peněz, jejž ve chvílích obchodních otřesů zákon vyvolává ještě navíc vedle přirozené tísně na peněžním trhu.[273]

V průběhu nynější krize zvýšila Anglická banka pětkrát diskontní sazbu v marné naději, že zastaví prudký proud, který strhával všechno s sebou. 8. října zvýšila sazbu na 6 %, 12. října na 7 %, 22. října na 8 %, 5. listopadu na 9 % a 9. listopadu na 10 %. Prudký

* Viz tento svazek, str. 349. *(Pozn. red.)*

vzestup diskontní sazby výrazně kontrastuje se vzestupem diskontní sazby za krize roku 1847. Tehdy byla minimální diskontní sazba zvýšena v dubnu na 5%, v červenci na 5½ % a nejvyššího stupně – 8 % – dosáhla 23. října. Potom klesla 20. listopadu na 7 %, 4. prosince na 6 % a 25. prosince na 5 %. Následujících pět let je obdobím trvalého poklesu diskontní sazby, který byl tak pravidelný, jako kdyby klesala po pohyblivé stupnici. Tak 26. června 1852 klesla na nejnižší stupeň – 2 %. V dalších pěti letech, od roku 1852 do roku 1857, je pohyb opačný. Diskontní sazba činila 8. ledna 1853 2½ %, 1. října 1853 5 % a po mnoha postupných změnách dosáhla nakonec nynější výše. Až dosud byly výkyvy úrokové sazby v uplynulých deseti letech jen odrazem jevů, které jsou v periodicky se opakujících fázích moderního obchodu obvyklé. Tyto fáze jsou stručně řečeno tyto: v roce paniky se úvěr snižuje na nejnižší míru, načež se postupně zvyšuje a dosahuje maxima v době, kdy úroková sazba klesá na nejnižší stupeň; potom zase začíná opačný pohyb, při němž se úvěr postupně snižuje a dosahuje nejnižšího stupně v době, kdy úroková sazba dosáhla maxima, a znovu nastává rok paniky. Při bližším zkoumání však objevíme v druhé části nynějšího období některé jevy, jimiž se značně liší od všech předcházejících období. V letech prosperity, od roku 1844 do roku 1847, se úroková sazba v Londýně pohybovala mezi 3–4 %, takže v celém tomto období byl úvěr poměrně levný. Když 10. dubna 1847 dosáhla úroková sazba 5 %, začala už krize a její všeobecný výbuch byl oddálen řadou strategických manévrů jen o několik měsíců. Na druhé straně úroková sazba, která 6. května 1854 dosáhla už 5½ %, znovu postupně klesala na 5 %, 4½ %, 4 % a 3½ %, na nichž se držela od 16. června 1855 do 8. září 1855. Potom se opět obdobně měnila v opačném směru a stoupala na 4 %, 4½ % a 5 %, až nakonec v říjnu 1855 dosáhla téhož bodu, z něhož v květnu 1854 vyšla, tj. 5½ %. Po dvou týdnech, 20. října 1855, stoupla na 6 % pro krátkodobé směnky a 7 % pro dlouhodobé. Pak se ale znovu dostavila reakce. Během roku 1856 se hned snižovala, hned zvyšovala, až v říjnu 1856 opět dosáhla 6 a 7 %, tj. bodů, z nichž v říjnu předcházejícího roku vyšla. 15. listopadu 1856 stoupla na 7 %, ale nepravidelně a často kolísala směrem dolů a jednou se celé tři měsíce

držela dokonce na 5½ %. Své původní výše, 7 %, dosáhla teprve 12. října tohoto roku, kdy se vliv americké krize začal projevovat i v Anglii. Od té doby stále prudce stoupala, takže se eskont nakonec téměř úplně zastavil.

Jinak řečeno, v druhé polovině období od roku 1848 do roku 1857 se úroková sazba měnila ještě mnohem častěji a od října 1855 do října 1857 uplynuly dva roky, kdy byly peníze drahé a kdy úroková sazba kolísala mezi 5½ % a 7 %. Současně se přes tuto vysokou úrokovou sazbu výroba a směna neustále rozvíjely, a to takovým tempem, jak se o tom dříve nikomu ani nezdálo. Na jedné straně lze tyto výjimečné zjevy vysvětlit tím, že vždycky v pravou chvíli došlo zlato z Austrálie a ze Spojených států, což Anglické bance umožnilo, aby občas uvolnila tvrdá opatření, ale na druhé straně je zřejmé, že krize měla vypuknout už v říjnu 1855 a že ji oddálila řada přechodných otřesů, a že proto její konečný výbuch překoná co do intenzity příznaků i co do rychlosti šíření všechny dosavadní krize. Tyto naše vývody by mohla dokázat už ta pozoruhodná skutečnost, že se úroková sazba vracela na 7 % 20. října 1855, 4. října 1856 a 12. října 1857, my však kromě toho víme, že už v roce 1854 došlo v Anglii k výstražnému krachu a že na evropském kontinentě se všechny příznaky paniky opakovaly už v říjnu 1855 a 1856. Vcelku však, ponecháme-li stranou tyto přitěžující okolnosti, se období od roku 1848 do roku 1857 nápadně podobá obdobím let 1826 až 1836 a 1837 až 1847.

Říkali nám sice, že tohle všechno by změnil britský svobodný obchod, ale jestli se neukázalo nic jiného, je jasné přinejmenším to, že lékaři svobodného obchodu jsou pouzí mastičkáři. Tak jako to bývalo v dřívějších obdobích, střídala se řada dobrých sklizní s řadou špatných. Přes všelék svobodného obchodu byla průměrná cena pšenice a všech ostatních surovin v Anglii od roku 1853 do roku 1857 dokonce vyšší než od roku 1820 do roku 1853; ještě pozoruhodnější je, že zatímco průmysl tehdy zaznamenal navzdory vysokým cenám obilí nevídaný rozmach, nyní, jako by chtěl znemožnit jakékoli vytáčky, utrpěl navzdory skvělým žním neslýchaný krach.

Naši čtenáři ovšem pochopí, že nynější 10% diskontní sazba

Anglické banky je jen nominální a že úrok, který se v Londýně za prvořadé cenné papíry skutečně platí, je značně vyšší.

„Úroková sazba, která se žádá na volném trhu," píše „Daily News", „je značně vyšší než sazba Anglické banky."

„Anglická banka sama," píše „Morning Chronicle", „na 10 % neeskontuje, kromě několika málo případů, které jsou výjimkou, a ne pravidlem; sazby na volném trhu vůbec neodpovídají oficiálním sazbám."

„Okolnost, že na druhořadé a třetiřadé cenné papíry se za žádných podmínek neposkytuje půjčka," píše „Morning Herald", „způsobila už mnoha zla."

„Proto," píše „Globe"[274], „začínají obchody váznout; firmy, jejichž aktiva jsou vyšší než pasiva, se pokládají; zdá se, že obchod zachvátila všeobecná revoluce."

Tlak na peněžní trh a příliv amerického zboží způsobily, že ceny všeho zboží na trhu poklesly. Během několika týdnů klesla v Liverpoolu cena bavlny o 20–25 %, cukru o 25 %, obilí o 25 % a potom klesly i ceny kávy, ledku, loje, kůží aj.

„Směnky nelze téměř eskontovat, ani dostat zápůjčku na zboží," píše „Morning Post".

„V Mincing Lane[275]," píše „Standard"[276], „byl obchod obrácen naruby. Žádné zboží se už nedá prodat jinak než výměnou zboží za zboží; peníze nepřicházejí v úvahu."

Všechny tyto potíže by však nebyly srazily Anglickou banku tak rychle na kolena, kdyby nebyla vypukla bankovní panika ve Skotsku. Po krachu Západní banky zkrachovala v Glasgowě také Glasgowská městská banka, což zase vedlo k všeobecnému runu vkladatelů z řad buržoazie a držitelů bankovek z řad pracujících tříd a nakonec k bouřlivým výtržnostem, které přiměly glasgowského starostu, aby si vyžádal na pomoc bodáky. Glasgowská městská banka, která má tu čest, že ji nespravuje nikdo menší než vévoda z Argyllu, měla splacený kapitál 1 milión liber št., rezervní fond 90 595 liber št. a devadesát šest poboček po celé zemi. Emise, k nimž byla oprávněna, dosáhly 72 921 liber št., přičemž emise Západní skotské banky činily 225 292 liber št., tedy celkem 298 213 liber št., neboli téměř jednu desetinu veškerého zákonně platného oběživa ve Skotsku. Kapitál těchto bank se skládal do značné míry z drobných vkladů zemědělského obyvatelstva.

Panika ve Skotsku se přirozeně odrazila na Anglické bance a

z jejích sklepení bylo 11. listopadu převedeno do Skotska 300 000 liber št. a 12. listopadu 600 000 až 700 000 liber št. Další částky si vyzvedly irské banky, a také provinční anglické banky vypověděly velké vklady; bankovní oddělení Anglické banky se tak ocitlo na samém pokraji bankrotu. Je pravděpodobné, že dvěma zmíněným skotským bankám poskytla všeobecná krize jen záminku, aby mohly důstojně odejít ze scény, neboť už dávno byly skrz naskrz prohnilé. Přesto zůstává skutečností, že proslulý skotský bankovní systém, který v letech 1825 až 1826, 1836 až 1837 a v roce 1847 odolal hurikánům, jimiž byly smeteny anglické a irské banky, pod záštitou Peelova bankovního zákona, který byl Skotsku vnucen v roce 1845, poprvé prodělal všeobecný run vkladatelů; poprvé se ve skotských bankách začalo volat „zlato místo papírů", a v Edinburghu se poprvé odmítaly dokonce i bankovky Anglické banky. Vzala za své iluze obránců Peelova zákona, kteří se domnívali, že zákon zajistí alespoň směnitelnost obíhajících bankovek, nebude-li moci odvrátit peněžní krize vůbec, neboť držitelé bankovek teď sdílejí stejný osud s vkladateli.

Celkovou situaci v britských průmyslových obvodech nejlépe líčí dva výňatky – jeden z manchesterského obchodního oběžníku, otištěný v „Economistu", a druhý ze soukromého dopisu z Macclesfieldu, otištěný v „London Free Press"[277]. Manchesterský oběžník nejprve přináší přehlednou tabulku o obchodu s bavlnou za posledních pět let a pak pokračuje:

„Tento týden klesaly ceny den ze dne čím dál tím rychleji. Ceny četných druhů nelze vůbec uvést, neboť je nikdo nekupoval, a tam, kde jsou ceny uvedeny, závisely víc na postavení nebo na obavách prodávajícího než na poptávce. *Běžná poptávka neexistuje.* Na vnitřním trhu se nahromadily větší zásoby, než jaké bude možné, soudě podle vyhlídek na blížící se zimu, prodat." (Oběžník se ovšem nezmiňuje o tom, že také zahraniční trhy jsou přeplněny.) „Běžně se nyní omezuje pracovní doba jako nutné opatření; odhaduje se, že omezení je nyní zavedeno *ve víc než jedné pětině veškeré výroby.* Námitek proti dalšímu omezování pracovní doby každým dnem ubývá a *nyní se diskutuje o tom, zda by nebylo lepší továrny na čas vůbec zavřít.*"

Pisatel dopisu z Macclesfieldu říká:

„Nejméně 5000 lidí, kvalifikovaných řemeslníků s rodinami, kteří každé ráno vstávají a nevědí, kde by sehnali potravu, aby nemuseli déle hladovět,

požádalo o pomoc chudinskou péči; protože patří do kategorie fyzicky schopných chuďasů, mají na vybranou: buď jít lámat kámen, asi za 4 pence denně, anebo jít do pracovních domů, kde se s nimi jedná jako s vězni a kde otvorem ve zdi dostávají nezdravou a skrovnou stravu; posílat do kamenolomu lidi, kteří dovedou pracovat jen s nejjemnějším materiálem, zejména s hedvábím, je totéž jako nedat jim vůbec žádnou práci."

Angličtí autoři soudí, že nynější krize má na rozdíl od krize roku 1847 tu výhodu, že neumožňuje rozsáhlou spekulaci, například s železničními akciemi, která by pohlcovala kapitál; ale to vůbec není pravda. Pravda je, že se Angličané rozsáhle podílejí na spekulacích v zahraničí, jak na evropském kontinentě, tak i v Americe, přičemž doma investovali svůj přebytečný kapitál především do továren, takže nynější otřes má víc než kdykoli dříve charakter průmyslové krize a dotýká se tudíž samých kořenů národní prosperity.

Na evropském kontinentě se nákaza rozšířila jedním směrem od Švédska až po Itálii a druhým od Madridu do Budapešti. Hamburk, který je velkým vývozním a dovozním obchodním střediskem Celního spolku[278] a hlavním peněžním trhem severního Německa, musel ovšem vydržet první náraz. Pokud jde o Francii, vyhnala Francouzská banka diskontní sazbu na úroveň anglické; dekrety o zákazu vývozu obilí byly zrušeny[279]; všechny pařížské listy byly důvěrně vyzvány, aby se při psaní vyvarovaly chmurných úvah, směnárníky zastrašují četníci a dokonce sám Ludvík Bonaparte se uráčil informovat značně chvástavým dopisem své poddané, že nehodlá prozatím provést žádný finanční coup d'état*, že tudíž „toto zlo existuje jen v představách".[280]

Napsal K. Marx 13. listopadu 1857
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5183 ze 30. listopadu 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* — doslova: státní převrat; zde: převrat, puč. *(Pozn. red.)*

B. ENGELS

*DOBYTÍ DILLÍ

Nehodláme se připojovat k halasnému sboru, který nyní ve Velké Británii do nebe vychvaluje udatnost jednotek, jež dobyly Dillí ztečí. Žádný národ, ani Francouzi, se nemůže vyrovnat Angličanům v sebechvále, zejména jde-li o udatnost. Rozbor faktů však velmi brzy zredukuje v devětadevadesáti případech ze sta velikost tohoto hrdinství na velmi obvyklé rozměry a každý člověk se zdravým rozumem musí být znechucen tímto spekulováním s cizí statečností, kterým se anglický pater familias*, jenž si klidně žije za pecí a má nezměrný odpor ke všemu, co mu hrozí sebemenší vyhlídkou na získání vojenské slávy, pokouší přisvojovat si podíl na této nepochybné, ale rozhodně nijak mimořádné statečnosti, jež se projevila při zteči Dillí.

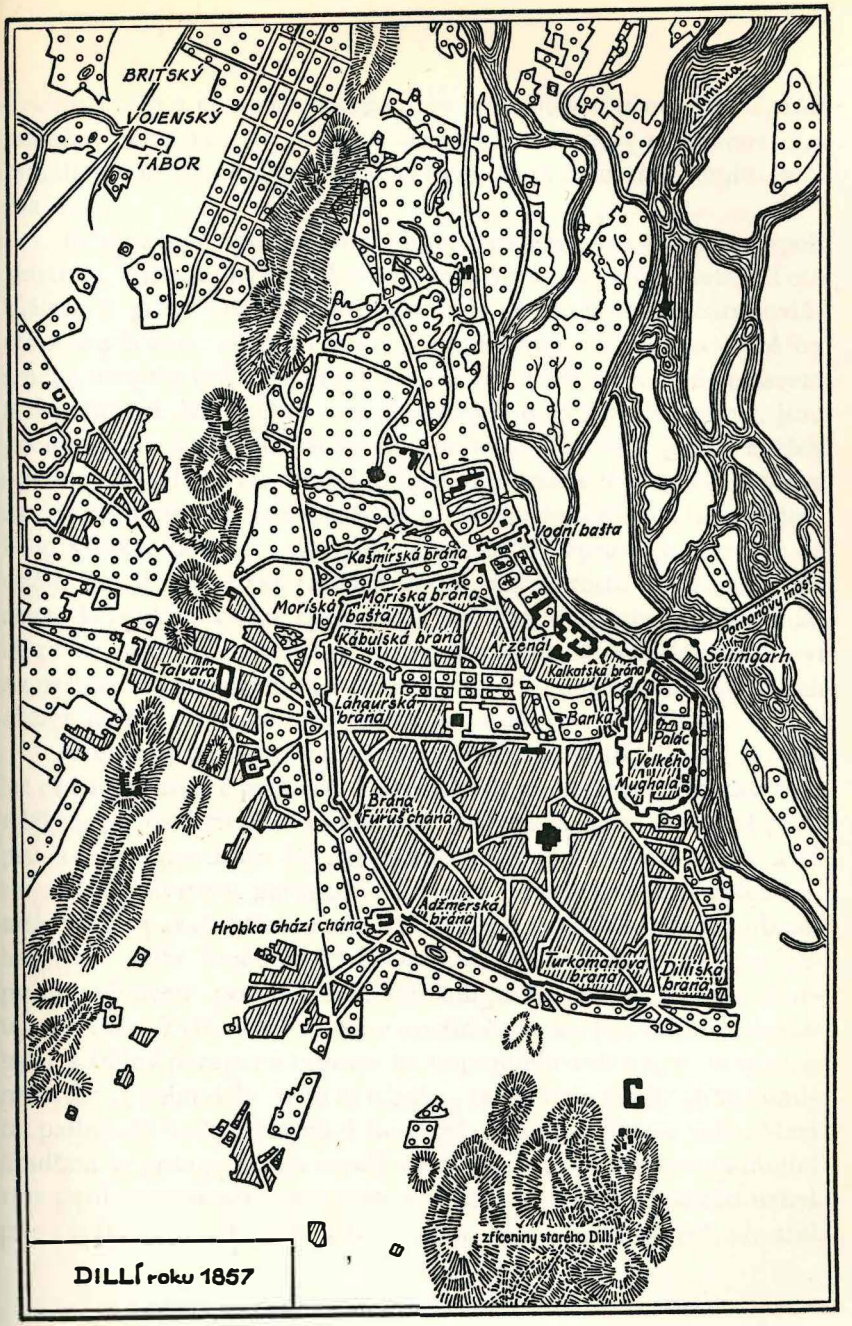
Porovnáme-li Dillí se Sevastopolem, musíme ovšem uznat, že sipáhíové nejsou Rusové, že žádný z jejich výpadů proti britskému ležení se nepodobal Inkermanu[281], že v Dillí nebyl Totleben a že sipáhíové, i když každý jednotlivý muž a každá rota bojovali ve většině případů statečně, byli naprosto bez velení, a to nejen jejich brigády a divize, nýbrž i téměř všechny prapory, že jejich součinnost proto nepřesahovala rámec roty a že jim úplně chyběl prvek vědeckosti, bez něhož je dnes armáda bezmocná a obrana města zcela beznadějná. Je pravda, že nepoměr v početním stavu a bojových prostředcích, převaha sipáhíů v odolnosti vůči podnebí a dočasné krajní oslabení jednotek u Dillí vyrovnávají mnoho z těchto rozdílů a umožňují tak srovnávat tato dvě obléhání (máme-li tyto

* — otec rodiny. *(Pozn. red.)*

operace nazývat obléháním). Ani potom však nepovažujeme zteč Dillí za akt neobvyklé a mimořádně hrdinské statečnosti, třebaže se jako v každé bitvě na obou stranách bezpochyby vyskytly jednotlivé případy vysoké bojové odvahy, nýbrž tvrdíme, že angloindická armáda u Dillí projevila víc vytrvalosti, bojové morálky, uvážlivosti a obratnosti než anglická armáda, která byla vystavena zkoušce mezi Sevastopolem a Balaklavou[282]. Britská armáda u Sevastopolu byla po bitvě u Inkermanu ochotna a připravena znovu se nalodit, a byla by to určitě udělala, nebýt Francouzů. Angloindická armáda u Dillí sice uvažovala o vhodnosti ústupu, když ji k tomuto kroku nabádalo nepříznivé roční období a z něho plynoucí smrtelné nemoci, přerušení komunikací, chmurné vyhlídky na včasný příchod posil a situace v celé horní Indii*, ale přese všechno vytrvala na místě.

Když povstání dosáhlo vrcholu, byla by se v horní Indii nejlépe uplatnila pohyblivá kolona. Byly pouze dva oddíly, jichž se mohlo takto použít: malý oddíl Havelockův, o němž se brzy ukázalo, že na to nestačí, a vojsko před Dillí. Že za těchto okolností bylo vojenskou chybou zůstávat u Dillí a plýtvat pohotovými silami v bezúčelných bojích s nezasažitelným nepřítelem, že by armáda v pohybu byla čtyřikrát víc platná než armáda nehybná, že by byla s to vyčistit horní Indii s výjimkou Dillí, obnovit komunikace a rozdrtit jakýkoli pokus povstalců soustředit síly, což by bylo přirozeně a snadno přivodilo pád Dillí, to všechno jsou nepopíratelná fakta. Avšak politické důvody přikazovaly nelikvidovat tábor u Dillí. Vina spočívá na mudrcích z hlavního stanu, kteří vyslali armádu k Dillí, a ne na vytrvalosti armády, která se držela, když už tam jednou byla. Je však též nutné připomenout, že účinek období deštů na tuto armádu byl mnohem mírnější, než se dalo očekávat, a že kdyby byl počet onemocnění, který způsobuje aktivní bojová činnost v takovém období, dosáhl přibližně průměru, byl by ústup nebo rozklad armády býval nevyhnutelný. Armáda byla v nebezpečné situaci až do konce srpna. Začaly docházet posily, zatímco povstalecký tábor neustále oslabovaly nesváry. Počátkem září přibyl

* — tj. v severní Indii. *(Pozn. red.)*

Plán Dillí v roce 1857

obléhací trén a obranné postavení se změnilo v útočné. Dne 7. září zahájila první baterie palbu a večer 13. září byly proraženy dva použitelné průlomy. Podívejme se nyní, co se dělo mezi těmito dvěma daty.

Kdybychom měli v tomto směru spoléhat na oficiální depeši generála Wilsona, byli bychom na tom opravdu velmi špatně. Toto hlášení je právě tak zmatené, jako byly všechny dokumenty vydávané anglickým hlavním stanem na Krymu. Nikdo na světě by z něho nemohl vyčíst polohu obou průlomů ani vzájemné postavení a uspořádání útočících kolon. Pokud jde o soukromé zprávy, jsou pochopitelně ještě beznadějněji zmatené. Naštěstí jeden z těch schopných vzdělaných důstojníků, jimž připadá téměř celá zásluha za dosažený úspěch, příslušník bengálského ženijního a dělostřeleckého vojska, podal v „Bombay Gazette"[283] zprávu o tom, co se událo, jež je právě tak jasná a věcná, jako prostá a skromná. Za celou krymskou válku se nenašel ani jediný anglický důstojník, který by dokázal napsat tak rozumnou zprávu. Náš důstojník byl na neštěstí zraněn první den zteče, a tam jeho dopis končí. O dalších akcích máme proto stále ještě naprosto mlhavou představu.

Angličané posílili obranná zařízení Dillí natolik, že mohla odolat obléhání asijské armády. Podle našich moderních představ bylo stěží možné označit Dillí za pevnost, spíš jen za místo zajištěné proti prudké zteči polní armády. Jeho zděné hradby 16 stop vysoké a 12 stop silné, završené parapetem 3 stopy silným a 8 stop vysokým, měly mimo parapet 6 stop zdiva nekrytého pomocí glacis a vydaného přímé palbě útočníka.[284] Pro malou šíři hradební zdi bylo naprosto vyloučeno postavit děla kamkoli jinam než na bašty a Martellovy věže. Tyto věže chránily kurtinu z boku jen velmi nedostatečně a zděný parapet o tloušťce tří stop mohla obléhací děla snadno rozstřílet (i polní děla by to dokázala), takže bylo vemi snadné umlčet palbu obránců, zejména děla, která chránila příkop z boku. Mezi hradbou a příkopem byl široký odstupek, rovná cesta usnadňující vytvoření použitelného průlomu a příkop za těchto okolností nebyl pro každou jednotku, která by v něm uvízla, *coupe-gorge**, ale stal

* — vražednou pastí. *(Pozn. red.)*

se místem odpočinku, kde se mohly znovu zformovat kolony, v nichž by při postupu na glacis vznikl zmatek.

Postupovat proti takovému místu s použitím pravidelných zákopů podle zásad obléhání by bylo šílenství, i kdyby byla splněna základní podmínka, totiž že by bylo dost vojáků k obklíčení pevnosti ze všech stran. Za daného stavu obranných zařízení, za dezorganizace a klesající morálky obránců by byl hrubou chybou každý jiný způsob útoku než ten, jehož bylo použito. Tento způsob je vojenským odborníkům velmi dobře znám pod názvem prudká zteč (attaque de vive force)[285]. S obrannými stavbami, které mají pouze znemožnit otevřený útok bez použití těžkých děl, se jednoduše vypořádá dělostřelectvo; vnitřek pevnosti je po celou dobu bombardován, a jakmile jsou průlomy dostatečné, zahájí jednotky zteč.

Útok byl veden na severní frontu hradeb, přímo proti anglickému táboru. Tato fronta se skládá ze dvou kurtin a tří bašt a tvoří mírně vbíhavý úhel u střední (Kašmírské) bašty. Východní úsek, od Kašmírské k Vodní baště, je kratší a poněkud vysunut dopředu proti západnímu úseku mezi Kašmírskou a Morískou baštou. Terén před Kašmírskou a Vodní baštou byl pokryt nízkými křovisky, zahradami, domy atd., které sipáhíové nesrovnali se zemí, takže útočníci se tu mohli skrývat. (To vysvětluje, jak mohli Angličané tak často sledovat sipáhíe až těsně k pevnostním dělům; tehdy se to považovalo za čin neobyčejně hrdinský, ačkoli to ve skutečnosti bylo spojeno jen s malým nebezpečím, pokud se mohli takto krýt.) Kromě toho asi 400 či 500 yardů od této linie vedla hluboká roklina v témž směru jako hradby, takže tvořila přirozenou paralelu[286] pro útočníky. Protože navíc poskytovala řeka Angličanům výbornou oporu pro jejich levé křídlo, zvolili velmi správně za hlavní bod útoku malý výběžek vytvořený Kašmírskou a Vodní baštou. Současně byl podniknut klamný útok na západní kurtinu a bašty a tento manévr byl tak úspěšný, že hlavní síla sipáhíů byla vyslána právě proti němu. Sipáhíové shromáždili silný oddíl v předměstích před Kábulskou branou, aby ohrozili pravý bok Angličanů. Tento manévr by byl naprosto správný a velmi účinný, kdyby západní kurtina mezi Morískou a Kašmírskou baštou byla nejvíc ohrožena. Kdyby byli sipáhíové zaujali vůči Angličanům boční postavení, bylo

by jim to poskytlo dokonalý prostředek aktivní obrany, neboť jakmile by jejich síly začaly postupovat, zasáhly by z boku každou kolonu jdoucí na zteč. Avšak účinnost tohoto postavení nemohla sahat na východ až ke kurtině mezi Kašmírskou a Vodní baštou, takže zaujetím tohoto postavení byla nejlepší část obranných sil odvedena od rozhodujícího místa.

Výběr dělostřeleckých postavení, jejich vybudování a vyzbrojení, jakož i obsluha baterií zasluhují nejvyšší chvály. Angličané měli asi 50 děl a moždířů soustředěných v mohutné baterie kryté dobrými solidními předprsněmi. Sipáhíové měli podle oficiálních údajů na napadené frontě 55 děl; jejich děla však byla roztroušena po malých baštách a Martellových věžích, nebyla schopna soustředěné akce a byla sotva kryta ubohým tři stopy širokým parapetem. Bylo by určitě stačilo několik hodin palby, aby byla palba obránců umlčena, a pak už bylo všechno snadné.

Dne 8. září zahájila 1. baterie s 10 děly palbu ze vzdálenosti 700 yardů od hradeb. Příští noci byla zmíněná roklina upravena v jakýsi zákop. Dne 9. září byl bez odporu obsazen nerovný terén a domy před roklinou; 10. září zahájila palbu 2. baterie s 8 děly. Ta byla vzdálena od hradby 500 či 600 yardů. Dne 11. září 3. baterie, vybudovaná velmi odvážně a obratně v nerovném terénu 200 yardů od Vodní bašty, zahájila palbu ze šesti děl, zatímco deset těžkých moždířů postřelovalo město. Večer 13. září bylo hlášeno, že průlomy – jeden v kurtině přilehlé k pravému boku Kašmírské bašty a druhý v levé líci a boku Vodní bašty – mohou být zlezeny, a byl dán povel ke zteči. Sipáhíové zřídili 11. září protizákop na glacis mezi oběma ohroženými baštami a vykopali okop pro střelce asi tři sta padesát yardů od anglických baterií. Z tohoto postavení za Kábulskou bránou též postoupili vpřed, aby provedli boční útoky. Tyto pokusy o aktivní obranu byly však provedeny nejednotně, nekoordinovaně a bez nadšení a minuly se účinkem.

Za svítání 14. září zahájilo pět britských kolon útok. Jedna z nich, na pravém křídle, měla zaměstnat síly u Kábulské brány a v případě úspěchu zaútočit na Láhaurskou bránu. Další dvě kolony měly zaútočit na oba průlomy, jedna kolona na Kašmírskou bránu, která měla být vyhozena do vzduchu, a poslední kolona měla zůstat

v záloze. S výjimkou první kolony splnily všechny svůj úkol úspěšně. Průlomy byly jen slabě hájeny, ale odpor v domech blízko hradeb byl velmi tuhý. Dík hrdinství jednoho důstojníka a tří seržantů ženijního vojska (neboť zde to bylo hrdinství) se podařilo otevřít výbuchem Kašmírskou bránu, a tak mohla i tato kolona proniknout do města. Do večera se Angličané zmocnili celé severní fronty hradeb. Zde se však generál Wilson zastavil. Nespořádaná zteč byla zastavena, Angličané dovezli děla a namířili je proti všem silným postavením ve městě. Kromě zteče arzenálu bylo, jak se zdá, velmi málo opravdových bojů. Povstalci klesli na duchu a hromadně opouštěli město. Wilson postupoval do města opatrně, po 17. září téměř nenarážel na odpor a celé město obsadil 20. září.

Svůj názor na řízení útoku jsme už vyslovili. Pokud jde o obranu, pokus o ofenzívní odvetné manévry, boční postavení u Kábulské brány, protizákopy, střelecké okopy, to všechno ukazuje, že i mezi sipáhíe pronikly jakési představy o vědeckém vedení války; buď však nebyly dost jasné nebo dost pronikavé, aby se daly nějak účinně realizovat. Zda pocházely od Indů nebo od některých Evropanů, kteří se k nim přidali, je ovšem obtížné odhadnout. Jedno je však jisté: tyto pokusy, ačkoli byly uskutečňovány nedokonale, se v základě velmi podobají aktivní obraně Sevastopolu, jejich uskutečňování pak vzbuzuje dojem, že některý evropský důstojník vypracoval pro sipáhíe správný plán, jehož myšlenku však sipáhíové nedokázali plně pochopit, nebo že se vinou dezorganizace a nedostatku velení praktické návrhy změnily v chabé a neúčinné pokusy.

Napsal B. Engels 16. listopadu 1857
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5188 z 5. prosince 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*OBCHODNÍ KRIZE V ANGLII

Zatímco jsme se na této straně oceánu* kochali malou předehrou k oné velké symfonii bankrotu, která potom ohlušila svět, náš výstřední vrstevník, londýnské „Times", rozehrávaly triumfální rétorické variace na téma „zdraví" britského obchodu. Nyní ale nasazují jiný, smutnější tón. V jednom ze svých posledních čísel, z 26. listopadu, které k našim šťastným břehům včera přivezl parník „Evropa", prohlašují, že „anglické obchodní kruhy jsou veskrze nezdravé". A potom v nejvyšším stupni morálního rozhořčení volají:

„Největší zhoubou jsou demoralizující závody v osmi či deseti letech prosperity, než nastane konec. Jed se šíří tím, že se vyrojí bandy bezohledných spekulantů a vystavovatelů falešných směnek, a dávají se za příklad úspěšné britské podnikavosti, a tak se podkopává důvěra v pomalé obohacování čestným podnikáním. Každé takto vytvořené ohnisko korupce se šíří ve stále větších kruzích."

Nebudeme nyní pátrat, zda angličtí žurnalisté, kteří deset let hlásali doktrínu, že éra obchodních otřesů jednou provždy skončila zavedením svobodného obchodu, mají nyní právo změnit se najednou z patolízalských chvalořečníků v římské cenzory moderního vydělávání peněz. Střízlivým komentářem ke „zdraví" britského obchodu může být následující přehled, který byl předložen na nedávných schůzích věřitelů ve Skotsku.

John Monteith a spol., převaha pasív nad aktivy	430 000 liber št.
D. a T. Macdonald	334 000 „ „
Godfrey, Pattison a spol.	240 000 „ „
William Smith a spol.	104 000 „ „
T. Trehes, Robinson a spol.	75 000 „ „
Celkem	1 183 000 liber št.

* — tj. ve Spojených státech. *(Pozn. red.)*

„Z uvedených údajů vysvítá," píše „The North British Mail"[287], „že podle údajů samotných bankrotářů ztratili věřitelé těchto pěti firem 1 183 000 liber št."

Skutečnost, že se krize přes všechny výstrahy minulosti v pravidelných intervalech opakují, nedovoluje však hledat jejich konečné příčiny v bezohlednosti jednotlivců. Jestliže se spekulace jeví na sklonku daného obchodního období jako bezprostřední předzvěst krachu, nemělo by se zapomínat, že sama spekulace se zrodila v dřívějších fázích onoho období a je tedy sama výsledkem a projevem, a ne konečnou příčinou a podstatou. Političtí ekonomové, kteří se pokoušejí vysvětlit pravidelné křeče průmyslu a obchodu spekulací, se podobají dnes už zaniklé škole naturfilosofů, kteří za pravou příčinu všech nemocí považovali horečku.

Centrem evropské krize zůstávala dosud Anglie a v Anglii také, jak jsme předvídali*, se změnil její charakter. Jestliže se první reakce Velké Británie na náš krach ve Spojených státech projevila peněžní panikou, kterou provázela všeobecná deprese na trhu zboží a později i potíže v průmyslu, stojí nyní v popředí průmyslová krize a peněžní potíže ustoupily do pozadí. Jestliže jednu chvíli bylo ohnisko požáru v Londýně, je nyní v Manchesteru. Nejvážnější otřes, jaký kdy anglický průmysl zažil, a jediný, který vyvolal velké společenské změny – průmyslová krize v letech 1838 až 1843 – byl na krátkou dobu v roce 1839 doprovázen zúžením peněžního trhu, přičemž po větší část tohoto období zůstávala úroková sazba nízká a dokonce klesla na 2½ a 2 %. Připomínáme to ne proto, že považujeme relativní zlepšení situace londýnského peněžního trhu za příznak jeho konečného ozdravění, nýbrž jen proto, abychom připomněli, že v průmyslové zemi, jako je Anglie, výkyvy na peněžním trhu ani zdaleka neukazují sílu a rozsah obchodní krize. Porovnejte například londýnské a manchesterské listy ze stejného dne. Londýnské sledují jen odliv a příliv drahého kovu a rozveselí se, když Anglická banka novým nákupem zlata „posílila své postavení". Manchesterské jsou plny chmur, neboť cítí, že tato síla byla vykoupena na jejich úkor, zvýšením úrokové sazby a poklesem cen jejich výrobků. Proto ani pan Tooke, autor „Dějin cen"[288], i když se dobře vyzná v jevech

* Viz tento svazek, str. 356. *(Pozn. red.)*

londýnského peněžního a koloniálního trhu, nedokázal nejen popsat, ale ani pochopit křeče v samém srdci anglické výroby.

Pokud jde o anglický peněžní trh, jeho průběh v týdnu, který skončil 27. listopadem, ukazuje na jedné straně trvalé střídání dnů, kdy došlo k bankrotům, se dny, kdy k bankrotům nedošlo, a na druhé straně ozdravění Anglické banky a krach provinčních bank v Northumberlandu a v Durhamu. Durhamská banka, která byla založena před 21 lety, měla 408 akcionářů a disponovala splaceným kapitálem 562 891 liber št., hlavní úřadovnu měla v Newcastlu a pobočky v Alnwicku, Berwicku, Hexhamu, Morpethu, v North Shields a South Shields, Sunderlandu a Durhamu. Její pasíva prý dosahují tří miliónů liber št. a jen týdenní mzdy placené jejím prostřednictvím činí 35 000 liber št. Prvním důsledkem krachu této banky ovšem bude, že budou uzavřeny velké kamenouhelné doly a železárny, které tato banka financuje. Mnoho tisíc dělníků tak přijde o práci.

Anglická banka prý zvýšila zásobu drahých kovů asi o 700 000 liber št. Tento příliv drahých kovů se zčásti vysvětluje zastavením odlivu do Skotska, zčásti dodávkami z naší země* a z Ruska a konečně dodáváním zlata z Austrálie. Na tomto pohybu není nic pozoruhodného, neboť je naprosto jasné, že zvýší-li Anglická banka úrokovou sazbu, omezí tím dovoz, zvýší vývoz, přitáhne zpět část britského kapitálu investovaného v cizích zemích, a tím zvrátí obchodní bilanci a dosáhne určitého přílivu zlata a stříbra do Anglie. Stejně jisté však je, že při sebenepatrnějším uvolnění diskontních podmínek začne zlato znovu unikat do zahraničí. Je jen otázka, jak dlouho bude banka s to tyto podmínky udržet.

Oficiální zprávy ministerstva obchodu za říjen, měsíc, v němž se minimální diskontní sazba postupně zvyšovala na 6, 7 a 8 %, jasně dokazují, že prvním důsledkem této operace nebylo zastavení průmyslové výroby, ale snaha vnutit anglické výrobky na cizí trhy a omezit dovoz cizích výrobků do Anglie.

Bez ohledu na americkou krizi se vývoz za říjen 1857 zvýšil proti říjnu 1856 o 318 838 liber št., přičemž značný pokles spotřeby

* – tj. Spojených států. *(Pozn. red.)*

všech druhů potravin a luxusních předmětů uvedený v týchž zprávách dokazuje, že zvýšení vývozu průmyslových výrobků nebylo ani zdaleka výnosné, ani nebylo přirozeným důsledkem prosperity průmyslu. Vliv krize na anglický průmysl bude zřejmý z příštích zpráv ministerstva obchodu. Srovnání zpráv za jednotlivé měsíce, od ledna 1857 do října 1857, ukáže, že anglická výroba dosáhla maxima v květnu, kdy se vývoz zvýšil proti květnu 1856 o 2 648 904 liber št. V červnu, když došly první zprávy o povstání v Indii, klesla celková výroba pod úroveň z téhož měsíce roku 1856 a vývoz klesl oproti červnu 1856 o 30 247 liber št. V červenci se přes omezení indického trhu výroba nejen zvýšila na úroveň příslušného měsíce roku 1856, ale převýšila ji o neméně než 2 233 306 liber št. Je tedy jasné, že v tomto měsíci musely jiné trhy absorbovat nad svou normální spotřebu nejen tu část anglického vývozu, která šla obvykle do Indie, ale i mnohem více, než Anglie normálně vyráběla. Zdá se tedy, že v tomto měsíci byly zahraniční trhy natolik přesyceny, že zvýšený vývoz byl postupně snižován z přibližně $2^1/_3$ miliónu na 885 513 liber št. v srpnu, na 852 203 liber št. v září a na 318 838 liber št. v říjnu. Studium zpráv o anglickém obchodu je jediným spolehlivým klíčem k tajemství nynějšího otřesu v Anglii.

Napsal K. Marx 27. listopadu 1857
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune“,
čís. 5196 z 15. prosince 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*FINANČNÍ KRIZE V EVROPĚ

Z pošty, kterou včera ráno přivezly parníky „Canada“ a „Adriatic“, se seznamujeme s průběhem evropské finanční krize za minulý týden. Lze jej shrnout několika slovy. Ohniskem otřesu je stále ještě Hamburk; krize se víceméně ostře odrazila v Prusku a postupně vyvolala na anglickém peněžním trhu nejistotu, z níž se, jak se zdálo, už dostával. Vzdálené ozvěny bouře zaznívaly ze Španělska a z Itálie. Ochrnutí průmyslové činnosti se rychle šíří po celé Evropě a s ním i bída dělnické třídy. Naproti tomu Francie kladla nákaze ještě určitý odpor, což je pro politické ekonomy větší hádanka než všeobecná krize sama.

Soudilo se, že hamburská krize překonala svou nejhorší fázi po 21. listopadu, kdy bylo vytvořeno Záruční diskontní sdružení, na něž byla upsána celková částka 12 miliónů marek banko[289]. Sdružení mělo zabezpečovat oběh těch směnek a bankovek, které dostaly jeho razítko. Nicméně nové bankroty, k nimž došlo po několika dnech, a události, jako byla sebevražda směnečného makléře Gowy, byly předzvěstí nových katastrof. Panika propukla znovu plnou silou 26. listopadu; a podobně jako se jí zpočátku pokoušelo čelit diskontní sdružení, učinila teď proti ní opatření sama vláda. 27. listopadu navrhl senát – a dostal svolení dědičně usedlého měšťanstva[290] – vydat zúročitelné cenné papíry (pokladniční poukázky) do částky 15 miliónů marek banko na poskytování zápůjček na zboží trvalé hodnoty nebo na státní cenné papíry; tyto zápůjčky se měly poskytovat do 50 až 66 $^2/_3$ % hodnoty zastaveného zboží. Tento druhý pokus urovnat obchodní situaci se nezdařil stejně jako první, oba se totiž podobaly marnému volání potápějící se lodi o pomoc. Ukázalo se, že

záruka diskontního sdružení sama potřebuje ještě další záruku; kromě toho se státní půjčky, které se vydávaly jen do určité výše a na určité zboží, staly právě pro podmínky, za nichž byly poskytovány, relativně zbytečné, a to tou měrou, jak klesaly ceny. Stát, aby udržel ceny, a tak odstranil skutečnou příčinu potíží, musel platit ceny z období před obchodní panikou a realizovat hodnotu směnek, které už představovaly jen bankroty zahraničních firem. Jinak řečeno, ztráty soukromých kapitalistů měly být uhrazeny z bohatství celé společnosti, kterou vláda představuje. Tento druh komunismu, v němž vzájemnost je závazná jen pro jednu stranu, se evropským kapitalistům zdá docela lákavý.

29. listopadu se zhroutilo dvacet velkých obchodních firem v Hamburku a také četné altonské obchodní domy, přestaly se eskontovat směnky, ceny zboží a cenných papírů klesly na nominále a všechny obchodní transakce se zastavily. Z výčtu bankrotů je patrné, že pět firem se zhroutilo při bankovních operacích se Švédskem a Norskem, přičemž dluhy firmy Ulberg a Cramer dosáhly 12 miliónů marek banko; pět firem zkrachovalo v obchodu s koloniálním zbožím, čtyři v obchodu se zbožím z baltského pobřeží, dvě ve vývozu průmyslových výrobků, dvě v pojišťovnictví, jedna na burze a jedna v oboru stavby lodí. Švédsko je tak silně závislé na Hamburku – svém vývozci, směnečném makléři a bankéři – že osud hamburského trhu je osudem trhu stockholmského. Proto dva dny po tomto krachu bylo telegraficky oznámeno, že bankroty v Hamburku vedly k bankrotům ve Stockholmu a že ani tam podpora vlády nepomohla. Co platí v tomto ohledu o Švédsku, platí tím spíš o Dánsku, jehož obchodní středisko Altona je vlastně jen předměstím Hamburku. 1. prosince zkrachovalo mnoho firem, mezi nimi i dvě velmi staré – totiž firma Conrad Warneke, obchodující s koloniálním zbožím, zejména s cukrem, s kapitálem 2 milióny marek banko a s rozsáhlým spojením s Německem, Dánskem a Švédskem, a firma Lorent am Ende a spol., mající obchodní spojení se Švédskem a Norskem. Jeden postižený rejdař a velkoobchodník spáchal sebevraždu.

Celkový rozsah hamburského obchodu můžeme posoudit z toho, že právě teď je v hamburských skladištích a přístavu asi za

500 miliónů marek banko nejrůznějšího zboží, které patří hamburským obchodníkům. Republika sahá nyní k jedinému léku proti krizi tím, že zprošťuje občany povinnosti platit dluhy. Pravděpodobně bude přijat zákon, podle něhož bude o měsíc odložena splatnost všech směnek. Pokud jde o Prusko, noviny se takřka nezmiňují o těžké situaci v porýnských a vestfálských průmyslových oblastech, neboť ještě nevedla k rozsáhlým bankrotům. Zkrachovali jen vývozci obilí ve Štětíně a Gdaňsku a asi čtyřicet průmyslníků v Berlíně. Pruská vláda zasáhla tím, že zmocnila berlínskou banku poskytovat zápůjčky na uskladněné zboží a zrušila zákony o lichvě. První opatření bude stejně marné v Berlíně, jako bylo ve Stockholmu a v Hamburku, a druhé jen staví Prusko naroveň ostatním obchodním zemím.

Hamburský krach je přesvědčivou odpovědí těm, kteří ve své obrazotvornosti soudí, že nynější krize vznikla v důsledku toho, že ceny byly uměle zvýšeny vydáním papírových peněz. Pokud jde o oběh peněz, je Hamburk pravým opakem naší země. V Hamburku nejsou jiné peníze než stříbro. Nejsou tam v oběhu vůbec žádné papírové peníze a Hamburk se vychloubá, že tam plní funkci oběživa jen kov. A přesto tu zuří nynější panika velmi prudce; a nejen to, od doby, kdy se dostavily všeobecné obchodní krize, jejichž objevení je pozdějšího data než objevení komet, byl Hamburk jejich oblíbenou arénou. V poslední třetině osmnáctého století skýtal Hamburk dvakrát stejnou podívanou jako nyní, a liší-li se nějak od ostatních velkých světových obchodních středisek, pak jen častým a prudkým kolísáním úrokové sazby.

Obrátíme-li se od Hamburku k Anglii, vidíme, že od 27. listopadu do 1. prosince se stav londýnského peněžního trhu postupně zlepšoval, ale pak znovu začala opačná tendence. Cena stříbra skutečně 28. listopadu klesla, ale po 1. prosinci opět stoupla a pravděpodobně bude dál stoupat, neboť je zapotřebí velkého množství stříbra pro Hamburk. Jinými slovy, z Londýna bude opět odplývat zlato na nákup kontinentálního stříbra a tento nový odliv zlata bude vyžadovat, aby Anglická banka znovu utáhla šroub. Vedle náhlé poptávky v Hamburku se v nedaleké budoucnosti rýsuje indická půjčka, k níž vláda nutně musí sáhnout, i když se může

pokusit tento neblahý den oddálit. Nové bankroty, k nimž došlo po 1. tohoto měsíce, také přispěly k rozptýlení iluzí, že peněžní trh má už to nejhorší za sebou. Jak poznamenal lord Overstone (bankéř Loyd) na zahajovacím zasedání Horní sněmovny:

„K dalšímu tlaku na banku dojde pravděpodobně dřív, než se směnečné kursy znovu upraví, a potom nastane větší krize, než jaké jsme se nyní vyhnuli. Naše země stojí před vážnými a velkými nesnázemi."

Hamburskou katastrofu Londýn ještě nepocítil. Zlepšení situace na peněžním trhu příznivě ovlivnilo trh zboží, ale bez ohledu na eventuální nové omezení oběživa je zřejmé, že silný pokles cen zboží ve Štětíně, Gdaňsku a Hamburku nutně sníží ceny v Londýně. Francouzský dekret, kterým se ruší zákaz vývozu obilí a mouky, okamžitě donutil londýnské mlynáře snížit ceny o 3 šilinky na 280 librách, aby zastavili dovoz mouky z Francie. Bylo oznámeno několik bankrotů v obchodu obilím, ale omezily se na menší firmy a obilní spekulanty, kteří uzavřeli termínové obchody.

V anglických průmyslových oblastech se neudálo nic nového, až na to, že bavlněné zboží, které bylo přizpůsobeno indické poptávce, jako například hnědý širtink, jaconet, madapolam i příze vhodná pro indický trh, se poprvé od roku 1847 začaly v Indii prodávat za výhodné ceny. Zisky, které z tohoto obchodu měli od roku 1847 manchesterští továrníci, nepocházely z prodeje jejich zboží ve Východní Indii, nýbrž z prodeje zboží, které sami dovezli z Východní Indie do Anglie. Tím, že byl anglický vývoz do Indie od června 1857 v důsledku povstání téměř úplně zastaven, mohl indický trh vstřebat nahromaděné anglické zboží a přijímat dokonce nové dodávky za vyšší ceny. Za normálních okolností by to manchesterský obchod mimořádně oživilo. Dnes, jak se dovídáme ze soukromých dopisů, to sotva zvýšilo ceny zboží, po němž je velká poptávka, přičemž jeho výroba přilákala takové množství produktivní síly hledající uplatnění, že by tímto zbožím stačila ve velmi krátké době zaplavit tři Indie. V posledních deseti letech se produktivní síla v britských průmyslových oblastech všeobecně tak zvětšila, že průmyslníci mohou udržet práci na méně než dvou třetinách jejího dřívějšího rozsahu díky tomu, že hromadí ve svých skladech ohromné zásoby zboží. Pánové Du Fay a spol. ve své měsíční Manchesterské

obchodní zprávě říkají, že „tento měsíc nastala v obchodě přestávka; bylo uzavřeno jen velmi málo obchodů, a ceny byly celkem nízké. Dosud nikdy nebyla celková měsíční částka obchodních transakcí tak nízká jako v listopadu."

Stojí tu snad za povšimnutí, že v roce 1858 bude zrušení anglických obilních zákonů poprvé podrobeno vážné zkoušce. Jednak pod vlivem australského zlata a průmyslové prosperity, jednak jako přirozený důsledek špatné úrody byla průměrná cena pšenice v období od roku 1847 do roku 1857 vyšší než v období od roku 1826 do roku 1836. Nyní bude třeba čelit ostré konkurenci zahraniční zemědělské výroby při současném poklesu domácí poptávky, a zemědělská krize, která se zdála pohřbena v análech britských dějin let 1815 až 1832, se pravděpodobně znovu objeví. Je pravda, že růst cen francouzské pšenice a mouky, k němuž došlo po vydání císařských dekretů, byl jen dočasný a zastavil se dokonce dřív, než nastal nějaký větší vývoz tohoto zboží do Anglie. Avšak další tísní na vlastním peněžním trhu bude Francie donucena vrhnout obilí a mouku na anglický trh, kam bude zároveň pronikat se svými zemědělskými výrobky také Německo. Na jaře pak přijdou zásilky ze Spojených států a zasadí britskému obilnímu trhu konečnou ránu. Bude-li nyní, jak nás celé dějiny cen opravňují předpokládat, následovat po sobě několik dobrých sklizní, uvidíme v plném rozsahu skutečné důsledky zrušení obilních zákonů, a to předně pro zemědělské dělníky, za druhé pro farmáře a konečně pro celý systém britského pozemkového vlastnictví.

Napsal K. Marx 4. prosince 1857
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5202 z 22. prosince 1857

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*KRIZE V EVROPĚ

Včera jsme dostali poštu, kterou přivezl parník „Niagara", a po pečlivém pročtení haldy britských novin jsme si jen potvrdili názory, které jsme nedávno vyslovili o pravděpodobném průběhu krize v Anglii.* Londýnský peněžní trh se rozhodně zlepšuje, tj. zlato se hromadí ve sklepeních Anglické banky, poptávka po eskontu směnek v bance se snižuje, prvotřídní směnky se mohou eskontovat na Lombard Street[291] za $9\frac{1}{2}$–$9\frac{3}{4}$%, kursy státních cenných papírů jsou pevné a do určité míry se zlepšila i situace na trhu akcií. Tuto příznivou stránku věci však silně kalí velké bankroty, které se v Londýně opakují každý druhý či třetí den, každodenní telegramy s Jobovými zvěstmi o katastrofách v provinciích a hřímání londýnských „Times", které víc než kdy jindy prudce brojí proti všeobecné a beznadějné korupci britských obchodních vrstev. Jestliže lze poměrně snadno eskontovat bezvadné směnky, je to zřejmě fakticky víc než vyrovnáno tím, že je stále těžší nalézt směnky, které lze uznat za bezvadné. Proto v posledních článcích londýnských listů o finančních otázkách čteme, že na Threadneedle Street** jsou operace velmi „omezené" a na Lombard Street se uzavírá jen málo obchodů. Ale protože se nabídka Anglické banky a eskontních domů zvyšuje, přičemž tlak na ně, tj. poptávka zákazníků, klesá, je třeba říci, že peněžní trh je poměrně klidný. Nicméně se ředitelé Anglické banky dosud neodvážili snížit diskontní sazbu, neboť byli podle všeho přesvědčeni, že obnovení peněžní krize není otázkou

* Viz tento svazek, str. 371–373. *(Pozn. red.)*
** Viz poznámku 70. *(Pozn. čes. red.)*

času, nýbrž otázkou procenta sazby, a že tedy snížení diskontní sazby jistě opět povede k peněžní krizi.

Zatímco se situace na londýnském peněžním trhu tak či onak zlepšila, tíseň na anglickém trhu zboží se zvětšuje, neboť nelze překonat rostoucí nechuť kupovat, přestože ceny neustále klesají. Dokonce i takové zboží, jako například lůj, které dříve tvořilo výjimku ze všeobecného pravidla, muselo pod tlakem nucených prodejů zlevnit. Srovnáme-li seznam běžných cen v týdnu končícím 18. prosince s týdenními výkazy běžných cen v listopadu, ukáže se, že v prosinci klesly ceny opět až na nejnižší bod, jehož dosáhly v listopadu; tentokrát to však nevyvolalo paniku, byl to metodický, postupný pokles. Pokud jde o trh průmyslových výrobků, vážnost průmyslové krize, kterou jsme předpovídali,* nyní potvrdil bankrot půltuctu přádelen a tkalcoven v Lancashiru, tří předních vlnařských firem ve West Ridingu a významné továrny na koberce ve Worcesteru.

Protože se tato dvojí krize – na trhu zboží i v průmyslu – bude projevovat stále výrazněji, spokojíme se zatím s tím, že uvedeme výňatek z jednoho soukromého dopisu z Manchesteru, který byl našemu listu zaslán:

„Sotva si dovedete učinit představu o tom, jak silný je tlak na trh a jaké má zhoubné účinky. Nikdo nemůže nic prodat. Každý den slyšíte, že ceny dál poklesly. Došlo to tak daleko, že solidní firmy raději své zboží vůbec nenabízejí. Přadláků a tkalců se zmocnila hluboká malomyslnost. Obchodníci s přízí prodávají přadlákům přízi jen za hotové nebo na dvojí záruku. Tento stav nemůže dál trvat a musí skončit hrozným krachem."[292]

Hamburská krize poněkud opadla. Je to nejlepší a klasický příklad peněžní krize, jaký kdy existoval. Všechno kromě stříbra a zlata se znehodnotilo. Firmy se starou tradicí se zhroutily, protože nemohly proplatit ani jednu splatnou směnku, i když v jejich zásuvkách leží směnky, jejichž hodnota je stokrát vyšší než hodnota směnek, které mají proplatit, jsou však v této chvíli bezcenné, ne proto, že nebyly honorovány, ale proto, že je nebylo možno eskon-

* Viz tento svazek, str. 356, 366–367. *(Pozn. red.)*

tovat. Tak jsme se dozvěděli, že staré a bohaté firmě Ch. M. Schröder nabídl před bankrotem bratr Ch. M. Schrödera, L. H. Schröder z Londýna, dva milióny ve stříbře, ale firma telegraficky odpověděla: „Tři milióny, nebo nic." Tyto tři milióny nedošly, a tak Ch. M. Schröder zkrachoval. Jiným příkladem je firma Ulberg a spol., o níž se mnoho psalo v evropském tisku. Firma měla závazky v částce 12 miliónů marek banko, včetně směnek na 7 miliónů, ale pro své ohromné transakce měla, jak se nyní ukázalo, kapitál jen 300 000 marek banko.

Ve Švédsku a zejména v Dánsku se krize značně zostřila. Zlo, které už bylo, jak se zdálo, zažehnáno, se objevilo znovu, protože nadešly termíny, kdy jsou splatné velké pohledávky na Hamburk, Stockholm a Kodaň. V prosinci například měly být proplaceny směnky na devět miliónů, které vystavili na Hamburk vývozci kávy z Rio de Janeira; všechny tyto směnky byly protestovány, což vyvolalo novou paniku. V lednu pravděpodobně očekává podobný osud směnky na dodávku cukru, které byly odeslány z Bahie a Pernambuka, a to povede k podobnému oživení krize.

Napsal K. Marx 18. prosince 1857
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5213 z 5. ledna 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

KRIZE VE FRANCII[293]

To, že Francouzská banka postupně snižovala diskontní sazbu, kterou po 12. listopadu stanovila na 10 %, 26. listopadu na 9 %, 5. prosince na 8 % a 17. prosince na 6 %, vydávaly ovšem císařské tiskové orgány za nezvratný důkaz, že obchodní otřes se začíná zmírňovat a že „Francie projde touto těžkou zkouškou bez nějaké katastrofy". „Tuto zřejmou obchodní převahu Francie nad všemi ostatními státy" prý vytvořil finanční systém Napoleona III., který zajistil, že Francie je a vždy „bude v době krize méně strádat než země, jež s ní konkurují". Avšak 6 %, to je bankovní diskontní sazba, jaká se ve Francii neobjevila od počátku tohoto století – s výjimkou února roku 1800, několik dní poté, kdy strýc* založil Francouzskou banku – až do kritického období roku 1855 a 1856 za jeho synovce**. Co však, sníží-li Francouzská banka úrokovou sazbu ještě víc, řekněme na 4 %, co potom? Diskontní sazba byla snížena na 4 % 27. prosince 1847, kdy všeobecná krize ještě trvala a krize ve Francii ještě nedosáhla svého vrcholu. Tehdy, stejně jako nyní, vláda blahopřála Francii, že se jí podařilo vyváznout z všeobecné krize jen se šrámy, a to ještě jen nehlubokými. Dva měsíce nato svrhlo finanční zemětřesení trůn a s ním i mudrce, který na něm seděl***.

Nepopíráme ovšem skutečnost, že krize dosud měla na francouzský obchod menší vliv, než se očekávalo. Je to prostě proto, že u obchodu se Spojenými státy, s Velkou Británií a s hanzovními městy má Francie, a to už dlouho, příznivou obchodní bilanci. Aby

* – tj. Napoleon I. *(Pozn. red.)*
** – tj. Napoleona III. *(Pozn. red.)*
*** – tj. Ludvíka Filipa. *(Pozn. red.)*

se katastrofy, k nimž v těchto zemích došlo, přímo odrazily ve Francii, byla by jim musela Francie poskytnout velké úvěry, nebo by byla musela spekulativně hromadit zboží pro vývoz do těchto zemí. Nic takového se nestalo. Události v Americe, v Anglii a v hanzovních městech nemohly tudíž vyvolat odliv drahých kovů z Francie, a jestliže Francouzská banka na několik týdnů zvýšila úrokovou sazbu na úroveň úrokové sazby Anglické banky, učinila to jen ze strachu, aby francouzský kapitál nehledal výnosnější umístění v zahraničí.

Nelze však popřít, že všeobecná krize se i ve své nynější fázi odrazila ve Francii formou, která odpovídá jejím obchodním stykům se Spojenými státy, Anglií a hanzovními městy, tj. chronickou tísní. Donutila Bonaparta, který ve svém dopise z 11. listopadu prohlásil, že „toto zlo existuje jen v představách", vystoupit s dalším oficiálním poselstvím, podle něhož „obchodní krize přes obezřelost francouzského obchodu a bdělost vlády donutila mnoho průmyslových odvětví buď vůbec zastavit práci, nebo alespoň zkrátit pracovní dobu nebo snížit mzdy", takže „mnoho dělníků trpí nucenou nečinností". Bonaparte proto otevřel úvěr milión franků, aby se pomohlo strádajícím a aby se pro ně našlo zaměstnání; nařídil provést vojenská opatření v Lyonu a ve svých listech apeloval na dobročinnost veřejnosti. Ze spořitelen se začalo vybírat daleko víc, než se do nich vkládalo. Mnoho továrníků utrpělo těžké ztráty následkem bankrotů v Americe a v Anglii. Výroba v Paříži, Lyonu, Mulhouse, Roubaix, Rouenu, Lille, Nantes, Saint Étienne a v dalších průmyslových centrech se katastrofálně omezuje, v Marseille, Havru a Bordeaux se pak vyskytují vážné potíže.

Že je v celé zemi všeobecná obchodní stagnace, vysvítá nejzřetelněji z poslední měsíční zprávy Francouzské banky, podle níž se oběh peněz v prosinci snížil proti říjnu o 73 040 000 franků a proti listopadu o 48 955 900 franků, přičemž celková částka eskontovaných směnek klesla ve srovnání s říjnem asi o 100 000 000 franků a ve srovnání s listopadem o 77 067 059 franků. Za nynějšího stavu francouzského tisku nelze ovšem zjistit přesný počet bankrotů, k nimž došlo v provinčních městech, ale v Paříži mají bankroty, i když nejsou ještě nijak vážné, vzestupnou tendenci nejen co do

kvantity, ale i co do kvality postižených podniků. Za čtrnáct dní, od 17. listopadu do 1. prosince, došlo v Paříži jen ke čtyřiatřiceti bankrotům, z nichž alespoň čtyřiadvacet případů byly bankroty vetešníků, obchodníků s mlékem, krejčích, výrobců umělých květin, truhlářů, brašnářů, zlatníků, sedlářů, klenotníků, prýmkařů, octářů, kloboučníků, obchodníků s ovocem atd. Od 1. do 8. prosince došlo nejméně k jedenatřiceti bankrotům a od 9. do 15. prosince dosáhl jejich počet čtyřiatřiceti, v čemž bylo i několik významnějších firem, jako je například bankovní dům Bourdon, Dubuch a spol., Všeobecná společnost voitures de remise*, jedna společnost pro výrobu žakárových tkalcovských stavů, jedna společnost pro výrobu oleje aj. Naproti tomu Bonapartův pokus zastavit zhoubný pokles cen pšenice a mouky zrušením dekretů zakazujících vývoz obilí ztroskotal, neboť ceny od 26. listopadu do 21. prosince neustále klesaly, a přestože z prodeje tohoto zboží v Londýně kynul značný zisk, nebylo tam do 22. prosince dovezeno víc než 3000 pytlů (po 110 kilogramech).

I když má Francie příznivou obchodní bilanci se Spojenými státy, s Anglií a s hanzovními městy, její obchodní bilance s jižním Ruskem, Celním spolkem, Holandskem, Belgií, Levantou a Itálií je nepříznivá. Pokud jde o Švýcarsko, jeho obchodní bilance je nyní neustále pasívní, ale Francie je u něho tak zadlužena – většinu alsaských továren totiž udržuje v provozu švýcarský kapitál – že v dobách peněžní tísně může na francouzský peněžní trh vždy vyvinout silný tlak. V tomto období, stejně jako v kterémkoli dřívějším, nenastane ve Francii prudká obchodní krize dříve, dokud obchodní nesnáze ve zmíněných zemích nedosáhnou určitého stupně. Že Holandsko nemůže proplout nynější bouří, nám bude jasné, jakmile si uvědomíme, že jeho stále ještě rozsáhlý obchod se téměř úplně omezuje na ty druhy zboží, jejichž ceny strašně klesly a stále ještě klesají. V průmyslových centrech Celního spolku jsou výstražné příznaky krize už patrné. Terstské listy vyslovují obavy z krachu černomořského a levantského obchodu. Stačily první předběžné náznaky tohoto krachu, a několik velkých firem v Marseille se zhrou-

* – pro pronájem kočárů. *(Pozn. red.)*

tilo. Konečně, právě v okamžiku, kdy se zdálo, že peněžní panika v severní Evropě opadá, vypukla plnou silou v Itálii, jak nás přesvědčí následující výňatek z milánského listu „Opinione“[294] z 18. prosince:

„Nynější potíže jsou velmi, velmi vážné; bankroty dosáhly hrozivého měřítka; po bankrotech firem Palleari, Ballabio a spol., Cighera, Redaelli, Wechler a Mazzola, po bankrotech v zahraničí, které se odrazily i u nás, poté, když nejlepší veronské, benátské, udinské a bergamské firmy zastavily platby, začínají kolísat a dělat bilance také naše nejsilnější obchodní domy. A jsou to velmi smutné bilance. Stačí poznamenat, že mezi našimi velkými hedvábnickými firmami není ani jedna, která by měla na skladě méně než 50 000 liber hedvábí, z čehož si lze snadno vypočítat, že při nynějších cenách musí každá z nich ztratit půl miliónu až dva milióny franků, neboť některé z nich mají zásoby přes 150 000 liber. Firma bratří Brambillů dostala půjčku půldruhého miliónu franků; firma Battista Gavazzi likviduje a jiné jsou na tom stejně. Každý se ptá, co bude dál? Tolik jmění zmizelo, tolik se ho scvrklo na polovinu, tolik rodin, které ještě nedávno žily v dobrých poměrech, nyní mele z posledního, tolik dělníků je bez práce, bez chleba, bez jakýchkoli existenčních prostředků.“

Až krize ve Francii pod rostoucím tlakem z těchto zemí uzraje, bude mít co dělat s národem spekulantů, ne-li přímo obchodních dobrodruhů, a s vládou, která ve Francii sehrála stejnou roli, jakou v této zemi*, v Anglii a v Hamburku sehrál soukromý obchod. Krize tvrdě dolehne na trh cenných papírů a ohrozí nejvyšší záštitu tohoto trhu – sám stát. Přirozeným výsledkem omezení francouzského obchodu a průmyslu bude, že peníze bude mít k dispozici burza, zejména když Francouzská banka je nucena poskytovat zápůjčky na státní cenné papíry a železniční akcie. Nynější stagnace francouzského obchodu a průmyslu nezastavila spekulace na burze, naopak ještě je podnítila. Tak z poslední měsíční zprávy Francouzské banky vidíme, že její půjčky na železniční akcie vzrostly, zatímco eskont směnek a oběh peněz poklesly. Proto se přes silný pokles příjmů většiny francouzských železnic kurs jejich akcií zvyšuje. Příjmy Orleánské dráhy například klesly koncem listopadu ve srovnání s příslušným obdobím minulého roku o 22½ %, ale kurs jejích akcií činil 22. prosince 1355 franků, kdežto 23. října jen 1310 franků.

Když ve Francii začala obchodní deprese, byly některé železniční společnosti nuceny ihned přerušit svou činnost a podobný osud hrozil téměř všem ostatním. Aby to napravil, donutil císař Francouzskou banku uzavřít s železničními společnostmi smlouvu, jíž se banka stala ve skutečnosti železničním podnikatelem. Musí půjčovat peníze na nové obligace, které jsou společnosti podle dohody z 30. listopadu 1856 oprávněny vydat v roce 1858, a na tu část obligací, která měla být vydána už v roce 1857, přičemž v roce 1858 je povoleno vydat za čtyřicet dva a půl miliónu obligací. Crédit mobilier bylo zřejmě také souzeno podlehnout pod prvním nárazem, a 3. prosince byla nucena prodat s velkou ztrátou část cenných papírů, kterých má obrovské množství. V současné době existuje plán sloučit tuto společnost s Crédit foncier a Comptoir d'Escompte[295], aby se mohla podílet na výhodách, které tyto dvě instituce mají v tom, že Francouzská banka eskontuje jejich směnky a přijímá jejich cenné papíry. Podle tohoto plánu se tedy zřejmě má čelit bouři tím, že se odpovědnost za všechny tyto podniky přenese na Francouzskou banku; tento manévr ovšem vystavuje nebezpečí krachu samu banku. Ale ani sám Napoleon III. si nemůže namlouvat, že by se mu podařilo přimět banku, aby platila splátky na akcie, které mají platit soukromí akcionáři různých akciových společností. Vyloučíme-li drobné částky, byly koncem prosince splatné tyto splátky: Madridská obchodní a průmyslová společnost (firma Rothschildové) – 30 dolarů na akcii; Francouzsko-americká plavební společnost – 10 dolarů na akcii; Železniční společnost Viktora Emanuela – 10 dolarů na akcii; Herserangeská železárenská společnost – 20 dolarů na akcii; Středomořská železniční společnost – 30 dolarů na akcii; Rakouská železniční společnost – 15 dolarů, Zaragoská železniční společnost – 10 dolarů, Francouzsko-švýcarská železniční společnost – 10 dolarů, Société générale de tanneries* – 10 dolarů, Compagnie de la carbonisation de houilles** – 10 dolarů atd. Počátkem roku je třeba zaplatit 20 dolarů na akcii Železniční společnosti Chimay-Mariembourg, 12½ dolaru na akcii Lombardsko-benátské železniční společnosti a 20 dolarů na akcii Belgické a také Jihoamerické paroplavební společnosti. Podle dohody

* – tj. ve Spojených státech. *(Pozn. red.)*

* – Všeobecná společnost koželužen. *(Pozn. red.)*
** – Koksárenská společnost. *(Pozn. red.)*

z 30. listopadu 1856 budou splátky jen na akcie francouzských železničních společností činit v roce 1858 na 50 miliónů dolarů. Je jistě velké nebezpečí, že tyto velké závazky mohou Francii v roce 1858 přivést ke krachu tak, jako se to stalo Anglii v letech 1846–1847. Dále, kapitalisté v Německu, Švýcarsku a Holandsku mají v rukou velké množství francouzských cenných papírů, a jak bude v těchto zemích narůstat krize, vrhnou převážnou část těchto cenných papírů na pařížskou burzu, aby je stůj co stůj vyměnili za peníze.

Napsal K. Marx 25. prosince 1857
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5219 z 12. ledna 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

B. ENGELS

*OBLÉHÁNÍ A ZTEČ LAKHNAÚ

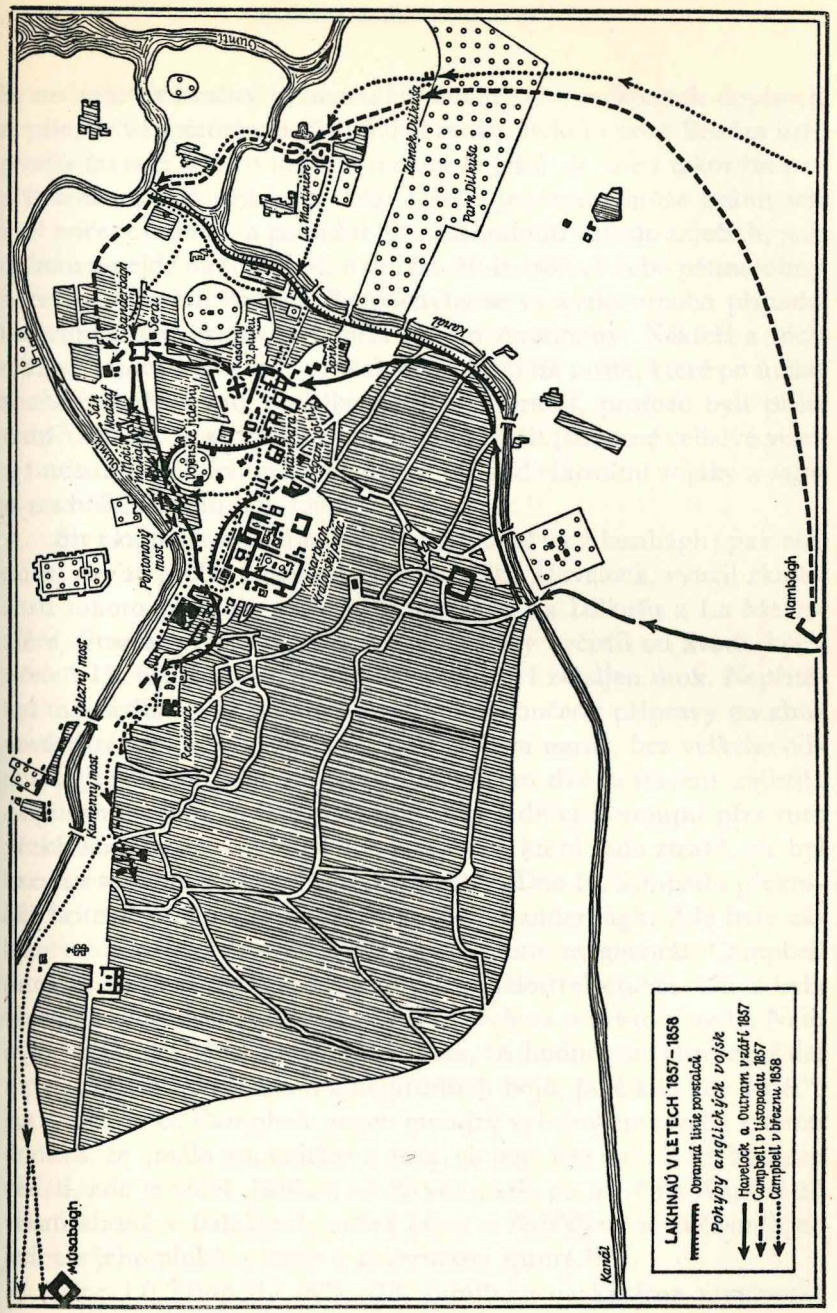
Poslední pošta z Kalkaty přinesla některé podrobnosti, o nichž jsme se dověděli z londýnských novin; z nich se dají vyvodit závěry o počínání sira Colina Campbella v Lakhnaú. Protože britský tisk ujišťuje, že tento slavný válečný čin nemá sobě rovný v dějinách válek, bude dobře podívat se na něj poněkud důkladněji.

Město Lakhnaú leží na pravém břehu řeky Gumtí, která v tomto místě teče jihovýchodním směrem. Ve vzdálenosti dvou až tří mil od řeky, téměř rovnoběžně s ní, probíhá kanál, který protíná město, za ním se přibližuje k řece a po další míli se s ní spojuje. U břehů řeky nejsou rušné ulice, nýbrž řada paláců se zahradami a osamocené veřejné budovy. U soutoku kanálu s řekou, ale na pravém, tj. jižním břehu obou stojí blízko u sebe škola zvaná La Martinière a lovecký zámeček s parkem nazývaným Dilkuša. Na protější straně kanálu, ale stále ještě na jih od řeky a blízko břehu, stojí nejprve palác Sikanderbágh se zahradou, dále na západ pak kasárna a vojenské jídelny a dále Mótí Mahal (Perlový palác), který je pouhých několik set yardů vzdálen od rezidence. Budova rezidence je postavena na jediném vršku v celém okolí a ovládá město; je to větší ohrazený objekt s několika paláci a pomocnými budovami. Jižně od této řady budov je hustě obydlená čtvrť města a další dvě míle na jih je park a palác Alambágh.

Přirozeně silná poloha rezidence nám ihned objasní, jak se v ní mohli Angličané udržet proti veliké přesile; zároveň však sám tento fakt hned ukazuje, jací jsou Avadhané bojovníci. Vždyť lidé, kteří dosud nikdy nedokázali zdolat ani jediné sebeubožejší hrazené místo hájené Evropany, třebaže byli částečně vycvičeni evropskými

důstojníky a měli spoustu děl, nejsou z vojenského hlediska ve skutečnosti o nic lepší než divoši a vítězství nad nimi nemůže žádné armádě přidat mnoho slávy, i kdyby na straně domorodců byla sebevětší přesila. Že Avadhané patří mezi nejubožejší protivníky, s jakými je možné se střetnout, o tom svědčí i další fakt: způsob, jakým se Havelock probil nejhustěji osídlenou čtvrtí města, přestože tam byly barikády, domy se střílnami a podobné překážky. Ztráty měl, pravda, velké, porovnejme však tyto srážky byť i s nejhůře vedenými pouličními boji z roku 1848! Ani jeden muž z jeho chabých kolon by se tudy nebyl probil, kdyby se byly rozpoutaly skutečné boje. Domy zřejmě nebyly vůbec hájeny; bylo by trvalo týdny, než by jich bylo dobyto tolik, aby byl zajištěn bezpečný průchod. Do jaké míry tu Havelock projevil zdravý úsudek, když takto popadl býka za rohy, to nemůžeme posoudit; říká se, že ho k tomu donutila svízelná situace, do níž se dostala rezidence, mluví se i o jiných důvodech, nic hodnověrného však známo není.

Když dorazil sir Colin Campbell, měl asi 2000 evropských a 1000 sikhských pěšáků, 350 evropských a 600 sikhských jezdců, 18 jízdních děl, 4 obléhací děla a 300 námořníků s těžkými lodními děly; celkem 5000 mužů, mezi nimiž bylo 3000 Evropanů. Tyto síly se co do početnosti mohly dobře rovnat průměru většiny angloindických armád, jež dokázaly velké vojenské činy; polní vojska, s nimiž sir Charles Napier dobyl Sindh, byla ostatně sotva poloviční a často ještě slabší. Na druhé straně bylo v Campbellově armádě přimíseno mnoho Evropanů a celá její domorodá část se skládala ze sikhů, nejlepších bojovníků ze všech indických národností, což jí dodávalo daleko větší vnitřní síly a semknutosti, než je obvyklé u angloindických armád. Její protivníci, jak jsme viděli, byli velmi ubozí; většinou to byla nezkušená milice místo vycvičených vojáků. Je pravda, že Avadhané jsou považováni za nejbojovnější kmen dolního Hindustánu, to však platí jedině v porovnání se zbabělými Bengálci, jejichž morálka byla úplně podlomená nejvíc zmalátňujícím podnebím na světě a staletími cizího útlaku. Že jsou co do odvahy a inteligence pod úrovní sipáhíů, to ukázali tím, jak se podřídili „flibustýrskému" připojení své země k državám Východoindické společnosti a jak se celkově chovali za povstání. Říká se ovšem,

Plán Lakhnaú v letech 1857–1858

že nedostatek kvality vyrovnávala kvantita. V některých dopisech se píše, že ve městě bylo až 100 000 mužů. Byla to proti Britům jistě přesila čtyři či šest ku jedné a možná že ještě víc, ale s takovým nepřítelem na tom příliš nezáleží. Každé postavení může bránit jen jistý počet obránců, a pokud ti jsou rozhodnuti vzít do zaječích, pak celkem nesejde na tom, je-li nablízku čtyřnásobný nebo pětinásobný počet podobných hrdinů. Bezpochyby se vyskytlo mnoho případů individuálního hrdinství i mezi těmito Avadhany. Někteří z nich možná bojovali jako lvi; co však byli platní na místě, které po útěku zbabělé sběře z řad posádky nemohli ubránit, protože byli příliš slabí? Zdá se, že se vůbec nepokusili vytvořit jednotné celkové velení; místní náčelníci měli pravomoc jen nad vlastními vojáky a sami se nechtěli nikomu podřídit.

Sir Colin Campbell nejprve postupoval na Alambágh; pak ale, místo aby se probíjel městem, jak to udělal Havelock, využil zkušeností tohoto generála a obrátil se směrem na Dilkušu a La Martinière. Prostor před těmito hrazenými místy vyčistil od avadhských střelců 13. listopadu. Dne 15. listopadu byl zahájen útok. Nepřítel byl tak nedbalý, že stále ještě nebyly dokončeny přípravy na zbudování zákopů kolem Dilkuše; byla dobyta naráz, bez velkého odporu, právě tak jako La Martinière. Tato dvě postavení zajistila Angličanům linii kanálu. Nepřítel ještě jednou postoupil přes tuto překážku, aby znovu dobyl obě postavení, která ráno ztratil, ale byl brzy a s těžkými ztrátami zahnán na útěk. Dne 16. listopadu překročili Britové kanál a zaútočili na palác Sikanderbágh. Zde byly zákopy v poněkud lepším pořádku, a proto se generál Campbell moudře rozhodl napadnout toto místo dělostřelectvem. Když byla obranná postavení rozbita, zaútočila pěchota a místo dobyla. Nato bylo další opevněné postavení, Samak, tři hodiny ostřelováno z děl a pak dobyto „po jednom z nejprudších bojů, jaké kdo kdy viděl", jak praví sir C. Campbell; jeden moudrý válečný zpravodaj k tomu dodává, že „málo lidí vidělo víc těžkých bojů než on". Rádi bychom věděli, kde je viděl. Jistě ne na Krymu, kde po bitvě na Almě si žil velmi klidně v Balaklavě, neboť bitvy u Balaklavy se zúčastnil jen jeden z jeho pluků a bitvy u Inkermanu žádný.[296]

Dne 17. listopadu byla děla zamířena na kasárna a vojenské

jídelny, které tvořily další postavení na cestě k rezidenci. Ostřelování trvalo do tří hodin a pak vzala pěchota místo ztečí. Prchající nepřítel byl intenzívně pronásledován. Mezi postupující armádou a rezidencí už zbývalo jediné postavení – Mótí Mahal. Do soumraku padlo i to, a bylo plně navázáno spojení s posádkou.

Campbella je třeba pochválit za to, že rozumně zvolil snadnější cestu a správně používal těžkého dělostřelectva, aby rozbil zákopová postavení dříve, než dal svým kolonám povel k útoku. Avšak proti polodivochům bez jakéhokoli velení měli Britové v těchto bojích všechny výhody zkušených vojáků plnících rozkazy jednoho velitele, a jak je vidět, plně jich využili. Nevystavovali své vojáky nebezpečí víc, než bylo absolutně nutné. Používali dělostřelectva tak dlouho, dokud bylo co rozbíjet. Není pochyby o tom, že bojovali statečně, ale chválu zasluhují za uvážlivost. Nejlepším důkazem toho je počet zabitých a raněných. O mužstvu nebyly dosud příslušné údaje uveřejněny, ale důstojníků bylo zabito pět a raněno dvaatřicet. Armáda o 5000 mužů musela mít nejméně 250 až 300 důstojníků. Angličtí důstojníci rozhodně nikdy nešetří své životy. Dávat svému mužstvu příklad statečnosti, to je až příliš často jediná část jejich povinností, kterou znají. A jestliže za tři dny ustavičných bojů a útoků na postavení, o nichž je známo, že jejich dobytí za daných okolností stojí víc životů než cokoli jiného, dosahují ztráty jen jedné osminy či devítiny, pak naprosto nelze mluvit o tuhých bojích. Když vezmeme jen příklad z britských dějin: co znamenají tyto indické boje všechny dohromady proti jediné obraně Hougomontu a La Haye Sainte u Waterloo[297]? Co by tito pisatelé, kteří nyní udělají z každé drobné potyčky pravidelnou bitvu, řekli o takových bojích jako u Borodina, kde jedna armáda ztratila polovinu a druhá třetinu svých bojovníků[298]?

Napsal B. Engels 4. ledna 1858
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5235 z 20. ledna 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

BRITSKÝ OBCHOD

Na posledním mimořádném zasedání britského parlamentu prohlásil lord Derby v Horní sněmovně, že v posledních třech letech převyšovala hodnota britského dovozu hodnotu britského vývozu částkou 160 000 000 liber št. Toto prohlášení vyvolalo ve veřejnosti spory a několik soukromých osob požádalo ministra obchodu lorda Stanleyho z Alderley o informaci, zda je Derbyho prohlášení správné. Ministr obchodu v dopise tazatelům odpověděl:

„Tvrzení lorda Derbyho v Horní sněmovně, že hodnota našeho dovozu převyšovala v posledních třech letech hodnotu vývozu o 160 000 000 liber št., není správné a vzniklo tím, že lord Derby vzal celkovou hodnotu našeho dovozu, včetně dovozu z kolonií a cizích zemí, přičemž nezapočítal reexport zboží, které jsme dovezli z kolonií a cizích zemí. Výpočty lorda Derbyho proto ukazují:

Dovoz	468 000 000 liber št.
Vývoz	308 000 000 liber št.
Rozdíl	160 000 000 liber št.

Má však být:

Dovoz	468 000 000 liber št.
Vývoz	371 000 000 liber št.
Rozdíl	97 000 000 liber št.

Ministr obchodu dokládá své tvrzení srovnávací tabulkou o hodnotě vývozu a dovozu Spojeného království v letech 1855, 1856 a 1857. Tento vysoce zajímavý dokument, který londýnské listy neuveřejnily, otiskujeme níže.* Především z něho uvidíme, že

* Viz tento svazek, str. 392–393. *(Pozn. red.)*

tyto statistické údaje lze sestavit tak, že potvrdí slova lorda Derbyho, a to:

Celkový dovoz	468 000 000 liber št.
Vývoz britských výrobků	308 000 000 „ „
Dovoz převyšuje vývoz britských výrobků o	160 000 000 liber št.
Reexport cizích výrobků	63 000 000 „ „
Pasíva obchodní bilance Británie	97 000 000 liber št.

Dovoz ze zahraničí tedy skutečně převyšuje britský vývoz o 160 000 000 liber št. a po odečtení reexportu zahraničních výrobků v částce 63 000 000 liber št. zůstává obchodní bilance Velké Británie nepříznivá, jak uvedl sám ministr obchodu, částkou 97 000 000 liber št., čili v průměru za tři roky – 1855, 1856 a 1857 – o více než 32 000 000 liber št. ročně. Proto si londýnské „Times" nedávno postěžovaly: „Teprve nyní se zjistilo, že národ vlastně má ztráty už pět či šest let." Tyto ztráty však nevznikají proto, že dovoz převyšuje vývoz, ale proto, že velká část vývozu má zvláštní charakter.

Polovinu reexportu tvoří totiž zahraniční suroviny, které se zpracovávají průmyslově, a tak pomáhají zvyšovat zahraniční konkurenci na úkor britských průmyslových zájmů, a které se zčásti Britům vracejí v podobě průmyslových výrobků na jejich vnitřní trh. Hlavně však je třeba mít na zřeteli, že velký reexport surovin, vyvolávaný konkurencí kontinentálního průmyslu, natolik zvýšil ceny těchto surovin, že téměř pohlcují zisky britských továrníků. Už jednou jsme v tomto smyslu přinesli několik poznámek o britském bavlnářském průmyslu. Protože v této chvíli řádí průmyslová krize nejvíc v oblastech britského vlnařského průmyslu, kde bankrot stíhá bankrot, a londýnský tisk to před veřejností úzkostlivě tají, bude vhodné uvést tu některá čísla, která ukazují, jak vážnou konkurencí pokud jde o surovou vlnu začínají pro britské továrníky být továrníci na evropském kontinentě; tato konkurence vedla k neslýchanému zdražení této suroviny, ruinuje továrníky a podněcuje spekulaci, která se s tímto zbožím rozmohla. Následující čísla zahrnují prvních devět měsíců každého z uplynulých pěti roků:

Dovoz

Rok	Ze zahraničí	Z kolonií	Celkem
1853	37 586 199 liber	46 277 276 liber	83 863 475 liber
1854	27 006 173 „	50 187 692 „	77 193 865 „
1855	17 293 842 „	53 896 173 „	71 190 015 „
1856	22 377 714 „	62 148 467 „	84 526 181 „
1857	26 604 364 „	63 053 100 „	90 657 464 „

Vývoz

Rok	Do zahraničí	Do kolonií	Celkem
1853	2 480 410 liber	5 343 166 liber	7 823 576 liber
1854	5 993 366 „	13 117 102 „	19 110 468 „
1855	8 860 904 „	12 948 561 „	21 809 465 „
1856	5 523 345 „	14 433 958 „	19 957 303 „
1857	4 561 000 „	25 068 787 „	29 629 787 „

Pro britskou vnitřní spotřebu tedy zřejmě zbylo toto množství zahraniční a koloniální vlny:

1853	76 039 899 liber
1854	58 083 397 „
1855	49 380 550 „
1856	64 568 878 „
1857	61 027 677 „

Naproti tomu vývoz vlny vyrobené v Anglii činil:

1853	4 755 443 liber
1854	9 477 396 „
1855	13 592 756 „
1856	11 539 201 „
1857	13 492 386 „

Odečteme-li od množství zahraniční vlny, které bylo do Spojeného království dovezeno, nejdříve množství vlny, které bylo reexportováno, a potom množství vyvezené anglické vlny, vychází nám množství zahraniční vlny, které je skutečně k dispozici britské domácí spotřebě:

1853.....	71 284 456	liber
1854.....	48 606 001	„
1855.....	35 787 794	„
1856.....	53 029 677	„
1857.....	47 535 291	„

Zatímco tedy dovoz vlny z kolonií do Spojeného království vzrostl ze 46 277 276 liber v prvních devíti měsících roku 1853 na 63 053 100 liber za stejné období roku 1857 a celkový dovoz vlny všeho druhu vzrostl za stejná období z 83 863 475 liber na 90 657464 liber, vzrostla mezitím poptávka na evropském kontinentě tak, že množství zahraniční a koloniální vlny, které zůstalo pro britskou spotřebu, se za pět let zmenšilo ze 76 039 899 liber v roce 1853 na 61 027 677 liber v roce 1857; uvážíme-li ještě množství vyvezené anglické vlny, pak nastal celkový pokles ze 71 284 456 liber v roce 1853 na 47 535 291 liber v roce 1857. Význam těchto zjištění bude pochopitelnější, všimneme-li si skutečnosti, kterou londýnské „Times" v jednom finančním článku připouštějí, že současně s tímto růstem vývozu vlny ze Spojeného království vzrůstá dovoz vlněných výrobků z evropského kontinentu, zejména z Francie.

Z čísel, která uvedl lord Stanley z Alderley, jsme sestavili následující tabulku, která ukazuje, do jaké míry byla obchodní bilance Velké Británie s různými zeměmi aktivní či pasívní:

Pasívní obchodní bilance Anglie
v letech 1855, 1856 a 1857

1. Spojené státy	28 571 764	liber	št.
2. Čína	22 675 433	„	„
3. Východní Indie	19 605 742	„	„
4. Rusko	16 642 167	„	„
5. Prusko	12 842 488	„	„
6. Egypt	8 214 941	„	„
7. Španělsko	7 146 917	„	„
8. Britská Západní Indie.....	6 906 314	„	„
9. Peru.....	6 282 382	„	„
10. Švédsko	5 027 934	„	„
11. Kuba a Portorico	4 853 484	„	„
12. Ostrov Mauritius	4 672 090	„	„
13. New Brunswick	3 431 303	„	„
14. Dánsko	3 391 144	„	„

15. Cejlon	3 134 575	liber	št.
16. Francie	2 696 291	„	„
17. Kanada	1 808 454	„	„
18. Norsko.....	1 686 962	„	„
19. Afrika (Západní)	1 432 195	„	„
20. Portugalsko.....	1 283 075	„	„
21. Království obou Sicílií	1 030 139	„	„
22. Chile	693 155	„	„
23. Buenos Aires	107 676	„	„

Aktivní obchodní bilance Anglie
v letech 1855, 1856 a 1857

1. Hanzovní města	18 883 428	liber	št.
2. Austrálie	17 761 889	„	„
3. Turecko	6 947 220	„	„
4. Brazílie	7 131 160	„	„
5. Belgie	2 214 207	„	„
6. Holandsko	1 600 904	„	„
7. Mys Dobré naděje	59 661	„	„

Pouhá skutečnost, že britský dovoz převyšuje v těchto třech letech britský vývoz o 97 000 000 liber št., by nijak neospravedlňovala nynější pokřik Britů, že „obchodují s roční ztrátou 33 000 000 liber št." a že na tomto obchodu vydělávají jen cizí země. Z ohromného a stále rostoucího kapitálu, který Anglie investovala po celém světě, se musí platit úroky, dividendy a zisky, které se z velké části musí posílat do Británie ve formě zahraničních výrobků, a tím zvětšují objem britského dovozu. Vedle dovozu, který odpovídá vývozu, musí tedy být ještě další dovoz, kterým se nesplácí dodané zboží, nýbrž který je důchodem z kapitálu. Proto musí být, všeobecně řečeno, takzvaná obchodní bilance vždy pro zahraničí aktivní a pro Anglii pasívní, neboť svět musí ročně platit Anglii nejen za zboží, které od ní kupuje, ale i úroky z dluhů, které u ní má. Anglii může na oněch výše uvedených zjištěních opravdu zneklidňovat jen to, že doma zřejmě nemůže nalézt dostatečné pole pro uplatnění svého ohromného kapitálu, že musí stále víc půjčovat, a podobně jako Holandsko, Benátky a Janov v období svého úpadku,

sama kout zbraně pro své konkurenty. Protože poskytuje velké úvěry, je nucena podněcovat spekulaci v jiných zemích, aby nalezla uplatnění pro své kapitálové přebytky, jinými slovy, musí dávat v sázku své bohatství, aby je zvětšila a uchovala. Protože musí poskytovat velké úvěry jiným průmyslovým zemím, jako například zemím na evropském kontinentu, dává sama svým průmyslovým rivalům prostředky, aby jí konkurovali při koupi surovin, a tak vlastně sama napomáhá zvyšovat cenu surovin pro vlastní výrobky. Britskému továrníkovi proto zbývá jen malá část zisku, který je navíc ještě snižován tím, že je pro Anglii bezpodmínečně nutné udržet si monopolní postavení dílny světa, a proto musí stále prodávat levněji než ostatní země. Tento nižší zisk se pak vyrovnává snižováním mezd dělníků a rychle rostoucí bídou v zemi. To je přirozená cena, kterou Anglie platí za své obchodní a průmyslové prvenství.

Srovnávací tabulka hodnoty dovozu a vývozu Spojeného království s hlavními cizími zeměmi a britskými državami v roce 1854, 1855 a 1856

		Dovoz	*Hodnota vývozu*		
		Odhadovaná reálná hodnota dovozu	Deklarovaná hodnota výrobků Spojeného království	Odhadovaná reálná hodnota zahraničních a koloniálních výrobků	Celkem
Země	Rok	v librách št.			
Cizí země					
Rusko	1854	4 252 288	54 301	19 738	74 039
	1855	473 169	—	—	—
	1856	11 561 924	1 595 237	1 775 617	3 370 854
Švédsko	1854	2 509 539	334 518	249 792	584 310
	1855	2 825 171	545 384	279 515	824 899
	1856	2 031 861	629 697	300 795	930 492
Norsko	1854	1 369 440	402 290	106 244	508 534
	1855	1 099 642	487 400	102 551	589 951
	1856	947 934	488 489	143 080	631 569

Pokračování		*Dovoz*	*Hodnota vývozu*		
		Odhadovaná reálná hodnota dovozu	Deklarovaná hodnota výrobků Spojeného království	Odhadovaná reálná hodnota zahraničních a koloniálních výrobků	Celkem
Země	Rok	v librách št.			
Dánsko	1854	2 706 186	758 228	230 010	988 238
	1855	3 086 079	756 967	260 624	1 017 591
	1856	2 201 831	1 033 142	352 173	1 385 315
Prusko	1854	9 055 503	798 434	1 717 285	2 515 719
	1855	10 242 862	1 100 021	2 016 650	3 116 671
	1856	4 534 815	933 715	624 908	1 558 623
Hanzovní města	1854	6 221 524	7 413 715	2 720 274	10 133 989
	1855	4 816 298	8 350 228	3 344 416	11 694 644
	1856	5 302 739	10 134 813	3 260 543	13 395 356
Holandsko	1854	6 731 141	4 573 034	2 320 877	6 893 911
	1855	6 460 932	4 558 210	2 611 767	7 169 977
	1856	7 433 442	5 728 253	2 434 278	8 162 531
Belgie	1854	3 631 161	1 406 932	1 948 740	3 355 372
	1855	2 533 732	1 707 693	2 239 514	3 947 207
	1856	2 936 796	1 689 975	2 323 042	4 013 017
Francie	1854	10 447 774	3 175 290	3 216 175	6 391 465
	1855	9 146 418	6 012 658	4 409 223	10 421 881
	1856	10 386 522	6 432 650	4 038 427	10 471 077
Španělsko	1854	3 594 501	1 270 464	165 642	1 436 106
	1855	4 799 728	1 158 800	135 192	1 293 992
	1856	3 645 083	1 734 483	377 820	2 112 303
Kuba a Portorico	1854	3 369 444	1 073 861	4 727	1 078 588
	1855	2 332 753	1 077 745	22 933	1 100 678
	1856	2 654 580	1 398 837	25 190	1 424 027
Portugalsko	1854	2 101 126	1 370 603	148 997	1 519 600
	1855	1 962 044	1 350 791	184 580	1 535 371
	1856	2 164 090	1 455 754	433 470	1 889 224
Království obou Sicílií	1854	1 411 757	563 033	109 258	672 291
	1855	1 281 940	921 220	175 221	1 096 441
	1856	1 505 582	1 202 183	197 925	1 400 108

Pokračování

Země	Rok	*Dovoz* Odhadovaná reálná hodnota dovozu	*Dovoz* Deklarovaná hodnota výrobků Spojeného království	*Hodnota vývozu* Odhadovaná reálná hodnota zahraničních a koloniálních výrobků	*Hodnota vývozu* Celkem
		v librách št.			
Vlastní Turecko	1854	2 219 298	2 758 605	317 476	3 076 081
	1855	2 294 571	5 639 898	419 119	6 059 107
	1856	2 383 029	4 416 029	291 991	4 708 020
Egypt	1854	3 355 928	1 253 353	113 895	1 367 248
	1855	3 674 682	1 454 371	117 235	1 571 606
	1856	5 753 518	1 587 682	43 151	1 630 833
Spojené státy (včetně Kalifornie)	1854	29 795 302	21 410 369	923 034	22 333 403
	1855	25 741 752	17 318 086	744 517	18 062 603
	1856	36 047 773	21 918 105	698 772	22 616 877
Brazílie	1854	2 083 589	2 891 840	119 892	3 011 822
	1855	2 273 819	3 312 728	128 550	3 441 278
	1856	2 229 048	4 084 537	179 979	4 264 516
Buenos Aires ...	1854	1 285 186	1 267 125	32 565	1 299 690
	1855	1 052 033	742 442	26 383	768 825
	1856	981 193	998 329	43 892	1 042 221
Chile	1854	1 380 563	1 421 855	43 589	1 465 444
	1855	1 925 271	1 330 385	56 688	1 387 073
	1856	1 700 776	1 396 446	64 492	1 460 938
Peru	1854	3 138 527	949 289	22 236	971 525
	1855	3 484 288	1 285 160	60 278	1 345 438
	1856	3 048 694	1 046 010	26 154	1 072 164
Čína (včetně Hongkongu)....	1854	9 125 040	1 000 716	26 400	1 027 116
	1855	8 746 590	1 277 944	26 052	1 303 996
	1856	9 421 648	2 216 123	70 611	2 286 734
Západní pobřeží Afriky (bez britských a francouzských držav)	1854	1 528 896	646 868	174 073	820 941
	1855	1 516 729	839 831	219 827	1 059 658
	1856	1 657 375	666 374	223 842	890 216
Cizí země celkem	1854	118 239 554	63 800 605	15 645 612	79 446 217
	1855	109 959 539	69 524 475	18 710 749	88 235 224
	1856	129 517 568	83 327 154	20 035 442	103 362 596

Pokračování

Země	Rok	*Dovoz* Odhadovaná reálná hodnota dovozu	*Dovoz* Deklarovaná hodnota výrobků Spojeného království	*Hodnota vývozu* Odhadovaná reálná hodnota zahraničních a koloniálních výrobků	*Hodnota vývozu* Celkem
		v librách št.			
Britské državy					
Kanada	1854	4 007 052	3 957 085	180 569	4 137 654
	1855	2 296 277	1 515 823	90 298	1 606 121
	1856	3 779 741	2 418 250	123 591	2 541 841
New Brunswick	1854	2 079 674	863 704	40 273	903 977
	1855	1 379 041	370 560	27 718	398 278
	1856	1 891 707	572 542	34 322	606 864
Britské Západoindické ostrovy	1854	3 977 271	1 870 674*	166 690	2 037 364
	1855	3 978 278	1 389 992	136 022	1 526 014
	1856	4 157 098	1 462 156	180 799	1 642 955
Britská Guayana	1854	1 636 267	—**	31 779	31 779
	1855	1 491 934	421 398	35 189	456 587
	1856	1 418 264	411 241	41 248	452 489
Britské osady v Austrálii	1854	4 301 868	11 931 352	1 474 634	13 405 986
	1855	4 500 200	6 278 966	942 659	7 221 625
	1856	5 736 043	9 912 575	1 759 814	11 672 389
Britská Východní Indie	1854	10 672 862	9 127 556	493 154	9 620 710
	1855	12 668 732	9 949 154	404 321	10 353 475
	1856	17 262 851	10 546 190	478 328	11 024 518
Cejlon	1854	1 506 646	382 276	31 228	413 504
	1855	1 474 251	305 576	20 321	325 897
	1856	1 304 174	388 435	22 660	411 095
Ostrov Mauritius	1854	1 677 533	383 210	17 936	401 146
	1855	1 723 807	303 173	14 772	317 945
	1856	2 427 007	420 180	16 977	437 157
Mys Dobré naděje a britské državy v jižní Africe	1854	691 352	921 957	63 309	985 266
	1855	949 640	791 313	45 437	836 750
	1856	1 502 828	1 344 338	73 127	1 417 465

* — včetně Britské Guayany. *(Pozn. red.)*
** — zahrnuto do Západní Indie. *(Pozn. red.)*

Pokračování

Země	Rok	*Dovoz* Odhadovaná reálná hodnota dovozu	*Hodnota vývozu* Deklarovaná hodnota výrobků Spojeného království	Odhadovaná reálná hodnota zahraničních a koloniálních výrobků	Celkem
		v librách št.			
Britské državy celkem	1854	34 149 499	33 384 121	2 990 754	36 374 875
	1855	33 583 311	26 163 610	2 292 466	28 456 076
	1856	43 026 586	32 499 794	3 357 963	35 857 757
Cizí země a britské državy celkem	1854	152 389 053	97 184 726	18 636 366	115 821 092
	1855	143 542 850	95 688 085	21 003 215	116 691 300
	1856	172 544 154	115 826 948	23 393 405	139 220 353

Napsal K. Marx kolem 7. ledna 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5238 z 3. února 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

B. ENGELS

VYPROŠTĚNÍ LAKHNAÚ

Konečně máme před sebou oficiální depeši sira Colina Campbella o vyproštění Lakhnaú z obklíčení. Potvrzuje ve všech směrech závěry, které jsme vyvodili z prvních neoficiálních zpráv o tomto boji.* Tento dokument ještě názorněji ukazuje, jak nicotný odpor kladli Avadhané; naproti tomu se zdá, že sám Campbell si víc zakládá na svém vojevůdcovském umění než na nějaké mimořádné chrabrosti prokázané jím či jeho jednotkami. V depeši se uvádí, že britské jednotky měly celkem asi 5000 mužů, z toho připadalo asi 3200 na pěchotu, 700 na jezdectvo a zbytek na dělostřelectvo, námořní brigádu, ženijní vojsko atd. Operace byly zahájeny, jak se uvádí, útokem na Dilkušu. Park byl dobyt po krátkém boji. „Ztráty byly zcela nepatrné; i nepřítel měl nepatrné ztráty, protože kvapně ustoupil." Při této příležitosti ovšem nebylo možné prokázat nějaké hrdinství. Avadhané ustoupili v takovém spěchu, že hned přešli i pozemek La Martinière, aniž využili další obranné linie, kterou toto místo skýtalo. První příznaky tvrdošíjného odporu se projevily u Sikanderbághu, hrazeného objektu v rozloze 120 čtverečních yardů, obehnaného vysokými zdmi se střílnami a krytého z boku opevněnou osadou, vzdálenou asi 100 yardů. Zde Campbell ihned použil svého méně odvážného, ale zato rozumnějšího způsobu vedení boje. Těžké a polní dělostřelectvo se soustředilo na hlavní hrazený objekt, jedna brigáda zaútočila na zabarikádovanou vesnici a druhá zatlačovala ty skupiny nepřátel, které se pokoušely o akce v poli. Obrana byla ubohá. Dobýt dvě taková

* Viz tento svazek, str. 383–388. *(Pozn. red.)*

opevněná postavení, jaká jsme popsali, jež se vzájemně mohou krýt z boku palbou, to by vyžadovalo pořádný boj, kdyby je hájili průměrní vojáci, nebo třeba i neukáznění, ale odvážní povstalci. Zde však, jak se zdá, nebyla ani odvaha, ani souhra, a ani špetka rozvahy. Nikde není ani zmínka o použití dělostřelectva v obraně. Osada (zřejmě jen malá skupina domů) byla dobyta na první nápor. Vojsko v poli bylo bez námahy rozprášeno. Tak byl Sikanderbágh za několik okamžiků úplně izolován, a když se po hodinové dělostřelecké palbě hradby v jednom místě zhroutily, vzali vojáci skotského pluku průlom ztečí a pobili všechny uvnitř; podle tvrzení sira C. Campbella tam bylo nalezeno 2000 mrtvých domorodců.

Dalším obranným bodem byl Šáh Nadžaf – objekt obehnaný zdí, uzpůsobený k obraně, s mešitou jako réduitem; opět takové postavení, jaké by se velmi dobře hodilo veliteli statečných, i když ne zcela ukázněných jednotek. Toto místo bylo vzato ztečí, když byly tříhodinovým ostřelováním prolomeny zdi. Příštího dne, 17. listopadu, byl podniknut útok na vojenské jídelny. Byla to skupina budov obehnaná hliněným valem a dvanáct stop širokým srázným příkopem – jinými slovy obyčejná polní reduta s malým příkopem a s náspem o pochybné tloušťce a výšce. Z nějakého důvodu se toto místo zdálo generálu Campbellovi dost hrozivé, neboť se ihned rozhodl poskytnout dělostřelectvu dost času k tomu, aby je rozstřílelo, dřív než půjde vojsko na zteč. Ostřelování proto trvalo od rána až do tří hodin odpoledne, kdy začala postupovat pěchota a místo naráz dobyla. K tuhým bojům tu rozhodně nedošlo. Mótí Mahal, poslední pozice Avadhanů na cestě k rezidenci, byl ostřelován hodinu; bylo proraženo několik průlomů a místo pak bylo bez obtíží dobyto. Tím skončily boje za vyproštění posádky.

Celý tento boj měl charakter útoku ukázněných evropských jednotek s dostatečným počtem důstojníků, s válečnými zkušenostmi a s průměrnou statečností, proti tlupě Asijců bez kázně a bez důstojníků, kteří neměli válečné návyky a dokonce ani přiměřenou výzbroj a jejichž odvaha byla podlomena vědomím dvojí nadřazenosti protivníka – nadřazenosti vojáků nad civilisty a Evropanů nad Asijci. Viděli jsme, že proti siru Colinu Campbellovi nebylo,

jak se zdá, nikde nasazeno dělostřelectvo. Ze zprávy brigádního generála Inglise vyplývá, jak uvidíme dále, že značná část vzbouřenců pravděpodobně vůbec neměla střelné zbraně; a je-li pravda, že v Sikanderbághu bylo povražděno 2000 domorodců, pak je zřejmé, že museli být velmi nedostatečně vyzbrojeni, neboť jinak by byli i největší zbabělci hájili toto místo proti *jediné* útočící koloně.

Na druhé straně zasluhuje generál Campbell nejvyšší chválu za taktickou obratnost, s níž vedl boj. Jistě věděl, že protivník nemůže jeho postupu čelit, protože nemá dělostřelectvo; proto sám této zbraně využíval plnou měrou a vyčistil svým kolonám vždy napřed cestu, než je vrhl do útoku. Útok na Sikanderbágh a jeho boční obranné stavby je skvělou ukázkou způsobu, jak vést takovou akci. Přitom však, když zjistil ubohou úroveň obrany, nedělal Campbell s takovým protivníkem žádné zbytečné okolky, a jakmile se objevil průlom, poslal kupředu pěchotu. Vcelku lze říci, že od lakhnaúských bojů je sira Colina Campbella možno právem počítat mezi generály; do té doby byl znám jen jako voják.

Po vyproštění Lakhnaú jsme konečně získali dokument popisující, co se seběhlo za obléhání rezidence. Brigádní generál Inglis, jenž převzal velení po siru Henry Lawrencovi, podal zprávu generálnímu guvernérovi, a podle generála Outrama i podle názoru, který unisono vyslovuje britský tisk, tu šlo o opravdu vynikající případ hrdinství – vždyť taková statečnost, taková vytrvalost, taková odolnost vůči únavě a těžkostem se ještě nikdy nevyskytla a obrana Lakhnaú nemá obdobu v dějinách obléhání. Ve zprávě brigádního generála Inglise se sděluje, že Britové podnikli 30. června výpad proti soustřeďujícím se domorodcům, byli však odraženi s tak těžkými ztrátami, že se už museli omezit pouze na obranu rezidence a dokonce museli opustit a vyhodit do povětří další blízkou skupinu budov, v nichž bylo uskladněno 240 sudů prachu a 6 000 000 puškových nábojů. Nepřítel ihned rezidenci obklíčil, přičemž zabral a začal opevňovat budovy v bezprostřední blízkosti, některé z nich jen 50 yardů od obranných staveb; sir H. Lawrence předtím odmítl tyto budovy zbourat, ač mu to ženisté radili. Část britských náspů nebyla ještě dokončena a pouze dvě baterie byly připraveny k palbě, avšak přes strašlivou a ustavičnou palbu, kterou „udržovalo“

8000 mužů střílejících „současně na toto postavení", dokázali Britové náspy velmi brzy dokončit a umístit 30 děl v palebných postaveních. Tato strašlivá palba byla zřejmě velmi neuspořádaná a nahodilá, a rozhodně si nezasluhovala označení přesná střelba, kterým ji poctil generál Inglis, neboť jak by jinak bylo možné vůbec vydržet naživu v místě, které hájilo pouhých 1200 mužů? Příklady, které se uvádějí na důkaz toho, jak strašlivá to byla palba – že usmrcovala ženy a děti a zraňovala vojáky v místech považovaných za dobře chráněná – jsou velmi nepřesvědčivé, neboť k takovým případům nejčastěji dochází tehdy, když nepřítel nemíří na jednotlivé objekty, nýbrž na opevnění vůbec, a proto skutečné obhájce nemůže zasáhnout. Dne 1. července byl Lawrence smrtelně raněn a velení převzal Inglis. Nepřítel měl v té době v postavení 20 nebo 25 děl, „rozestavených kolem dokola naší pozice". To bylo pro obránce velké štěstí, neboť kdyby byla palba soustředěna na jedno či dvě místa náspů, bylo by postavení s veškerou pravděpodobností dobyto. Některá z těchto děl byla postavena v místech „nezasažitelných odvetnou palbou našich těžkých děl". Protože však rezidence svou polohou ovládá okolní terén, musela být tato útočníkova děla umístěna jedině tak, že nemohla střílet na valy, nýbrž pouze na vrcholky budov uvnitř, a to bylo pro obránce velmi výhodné, neboť taková střelba jim nepůsobila žádné velké škody, zatímco táž děla mohla být daleko výhodněji použita pro střelbu na náspy a barikády. Vcelku lze říci, že obsluha děl na obou stranách byla zřejmě velmi špatná; jinak by s dělostřeleckou palbou na tak krátkou vzdálenost musel být velmi brzy konec, protože by se baterie obou protivníků navzájem umlčely. Proč se tak nestalo, to stále ještě zůstává tajemstvím.

Dne 20. července vybuchla mina, kterou Avadhané položili pod násep, nezpůsobila však škodu. Dvě hlavní kolony okamžitě zahájily zteč, zatímco na jiných místech se Avadhané pokusili o klamné útoky; k tomu, aby byli zahnáni, stačil však účinek palby obránců. Dne 10. srpna vybuchla další mina a způsobila průlom,

„jímž by byl mohl postupovat celý pluk v kompletní sestavě. Jedna kolona na tento průlom zaútočila, podporována z boků vedlejšími útoky; do průlomu se však dostalo s krajní odhodlaností jen několik nepřátel."

Těchto několik bylo brzo zneškodněno boční palbou posádky, zatímco neukázněné masy útočící na bocích byly zatlačeny ručními granáty a lehkou palbou. Třetí mina vybuchla 18. srpna; vytvořil se nový průlom, avšak zteč byla ještě chabější než dříve a byla snadno odražena. K poslednímu výbuchu a zteči došlo 5. září, útočníci však byli opět odraženi ručními granáty a palbou z pušek. Od té doby až do vyproštění obležené posádky se obléhání zřejmě změnilo v pouhou blokádu s více či méně intenzívní palbou z pušek a děl.

Byla to opravdu podivná akce. Masa 50 000 nebo více mužů, skládající se z obyvatel Lakhnaú a okolí, mezi nimiž bylo snad 5000 či 6000 vycvičených vojáků, blokovala jednotku asi 1200 nebo 1500 Evropanů v lakhnaúské rezidenci a pokoušela se je zlikvidovat. Ve vojsku blokujícím rezidenci bylo však tak málo pořádku, že posádka neměla pravděpodobně nikdy úplně odříznut přísun, ač spojení s Kánpurem přerušeno bylo. Provádění toho, co se nazývalo „obléháním", se vyznačovalo směsicí asijské nevědomosti a divošství s občasným záblekem jakýchsi vojenských znalostí, které sem vnesl příklad Evropanů a jejich panství. Mezi Avadhany bylo nesporně několik dělostřelců a sapérů, kteří uměli zakládat baterie, ale jejich činnost se, jak je vidět, omezovala na stavbu krytů proti nepřátelské palbě. Zdá se dokonce, že v tomto umění sami se krýt dospěli k značné dokonalosti; alespoň jejich baterie musely být velmi bezpečné nejen pro dělostřelce, nýbrž i pro obležené, neboť z nich žádné dělo nemohlo účinně střílet. A také nestřílelo; neboť jak jinak by se dala vysvětlit ta bezpříkladná skutečnost, že 30 děl uvnitř a 25 děl venku stálo proti sobě na velmi malou vzdálenost, některá jen na 50 yardů, a přesto jsme nic neslyšeli o tom, že by některá děla byla vyřazena, že by jedna strana umlčela dělostřelectvo druhé strany. A pokud jde o střelbu z pušek, je třeba se především zeptat, jak bylo možné, aby osm tisíc domorodců zaujalo postavení na dostřel pušky od britských baterií, aniž se s nimi dělostřelectvo vypořádalo. A když už takové postavení zaujali, jak bylo možné, že nezabili nebo nezranili všechny obránce do jednoho? A přece se tvrdí, že se tam udrželi, že stříleli ve dne v noci a že přes to všechno 32. pluk, který mohl mít po 30. červnu na-

nejvýš 500 mužů a který musel nést hlavní tíhu celého obležení, měl až do konce stále ještě 300 mužů. Jestli tohle není důstojný protějšek oné „poslední zbylé desítky z čtvrtého (polského) pluku“,[299] který vpochodoval do Pruska s 88 důstojníky a 1815 muži, co to potom je? Britové mají úplně pravdu, že takové boje jako u Lakhnaú se ještě nevyskytly – to opravdu ne. Třebaže Inglisova zpráva je psána ve skromném a zdánlivě prostém tónu, přesto jeho podivné poznámky o dělech postavených tak, že se na ně nedalo střílet, o 8000 mužů střílejících ve dne v noci bez účinku, o 50 000 vzbouřenců, kteří ho blokovali, o spoustách natropených kulkami, které přilétaly do míst, kde neměly vůbec co hledat, o ztečích provedených s krajní odhodlaností, avšak odražených bez námahy – všechny tyto poznámky nám vnucují závěr, že celá zpráva je plná nejnehoráznějšího přehánění a neobstojí ani na okamžik před střízlivou kritikou.

Obležení však jistě prožili neobyčejné útrapy. Poslechněme si toto:

„*Značné strádání* způsoboval také nedostatek domorodého služebnictva. Některé dámy se musely samy starat o děti, a dokonce si i prát prádlo a vařit skrovné jídlo bez jakékoli pomoci.“

Politujme ubohou lakhnaúskou dámu, jaké má trápení! Je sice pravda, že v nynější době stálých zvratů, kdy se v jediném dni nastolují a svrhávají dynastie, kdy revoluce a hospodářské otřesy společně způsobují, že se pohodlný život kteréhokoli smrtelníka stal krajně nejistým, nečeká se od nás nijaká přílišná soustrast, slyšíme-li, že některá bývalá královna si musí sama látat punčochy a dokonce si je prát, nemluvě už ani o tom, že si sama peče skopovou kotletu. Ale angloindická lady, jedna z mnoha sester, sestřenic či neteří důstojníků na penzi, úředníčků indické správy, obchodníků, účetních nebo dobrodruhů, které jsou, či spíše byly před nynějším povstáním každoročně posílány přímo z penzionátu na velký trh nevěst do Indie, o nic více a o nic méně obřadně a často mnohem méně dobrovolně než krásné Čerkesky, které přicházejí na cařihradský trh – jak hrozné je samo pomyšlení, že by si taková dáma měla sama prát prádlo a sama vařit skrovné jídlo docela bez pomoci – docela! Člověku při tom kypí krev. Docela bez „domorodého

služebnictva“ – a k tomu se ještě sama starat o vlastní děti! To je hrůza – to by byl lepší Kánpur!*

Horda, jež obklíčila rezidenci, mohla mít i 50 000 mužů; ale velká většina z nich rozhodně neměla střelné zbraně. Střelné zbraně pravděpodobně mělo 8000 „ostrostřelců“; jaké to však byly zbraně a jací vojáci, o tom svědčí výsledek jejich střelby. O pětadvaceti dělech v povstalecké baterii bylo dokázáno, že měla velmi špatnou obsluhu. Kladení min bylo právě tak nahodilé jako střelba. Zteče by si nezasluhovaly označit ani za průzkum. Tolik o obléhatelích.

Obléhaní zasluhují plné uznání za dobrou morálku, která jim umožnila držet se téměř pět měsíců, ačkoli po většinu této doby neměli žádné zprávy od britských vojsk. Bojovali, neztráceli naději ani v beznadějných chvílích, jak se sluší na muže, chce-li svůj život prodat co nejdráž a má-li hájit ženy a děti před asijskou krutostí. A plnou chválu je jim třeba vzdát i za jejich ostražitost a vytrvalost. Ovšem po zkušenostech s Wheelerovou kapitulací v Kánpuru by si byl stěží někdo počínal jinak.

Pokusy líčit obranu Lakhnaú jako případ nevídaného hrdinství jsou však směšné, zejména po uveřejnění neobratné zprávy generála Inglise. Útrapy, které musela posádka snášet, se omezovaly na nedostatečné kryty a na to, že byla vystavena nepřízni počasí (což však nezpůsobilo vážné choroby); a pokud jde o potraviny, to nejhorší, co měli, bylo „podřadné hovězí maso a ještě podřadnější mouka“, tedy mnohem příjemnější jídelníček, než jakému uvykli obležení vojáci v Evropě! Porovnejme obranu Lakhnaú proti tupé a nevědomé barbarské hordě s obranou Antverp v roce 1831 a tvrze Malghery u Benátek v letech 1848 a 1849,[300] nemluvíme-li už o Totlebenovi v Sevastopolu, jenž musel zápolit s mnohem většími obtížemi než generál Inglis. Na Malgheru útočili nejlepší rakouští ženisté a dělostřelci a bránila ji slabá posádka nezkušených odvedenců; pro čtyři pětiny z nich nebyly kryty odolné proti bombám; nížinatý terén podporoval šíření malárie, zhoubnější než indické podnebí; střílela na ně stovka děl, která v posledních třech dnech

* Viz tento svazek, str. 309–310. *(Pozn. red.)*

bombardování vypálila čtyřicet ran každou minutu; a přesto se pevnost udržela měsíc a byla by se udržela déle, kdyby se byli Rakušané nezmocnili postavení, jehož ztráta donutila obránce k ústupu. Nebo vezměme Gdaňsk, kde se Rapp s vyčerpanými zbytky francouzských pluků, které se vrátily z Ruska, držel jedenáct měsíců.[301] Vezměme ostatně kterékoli opravdové novodobé obléhání a shledáme, že se v něm projevilo víc dovednosti, víc ducha a o nic méně statečnosti a vytrvalosti proti právě takové přesile jako v této lakhnaúské epizodě.

Přestože avadhští povstalci bojovali v poli velmi slabě, prokázali okamžitě po Campbellově příchodu sílu národního povstání. Campbell ihned poznal, že nemůže se svými silami ani napadnout město Lakhnaú, ani udržet své vlastní postavení. To je zcela přirozené a neudiví to nikoho, kdo pozorně četl o francouzském vpádu do Španělska pod Napoleonovým velením. Síla národního povstání se neprojevuje v pravidelných bitvách, nýbrž v drobné válce, v obraně měst, v narušování nepřítelových spojů. Campbell se proto připravil k ústupu se stejnou obratností, s jakou zorganizoval útok. Zmocnil se několika dalších postavení kolem rezidence. Účelem bylo zmást nepřítele, utajit pravé Campbellovy záměry a zastřít přípravy k ústupu. Pak následoval smělý tah, který však byl vůči takovému protivníkovi plně oprávněný; celá armáda s výjimkou malé zálohy obsadila dlouhou linii předních a polních stráží a za touto linií byly evakuovány ženy, nemocní a ranění a zavazadla. Jakmile byla tato přípravná operace skončena, stáhly se předsunuté polní stráže zpět, postupně se seskupily do kompaktnějších útvarů a nejpřednější z těchto útvarů pak prošly další linií dozadu, aby vytvořily zase zálohu v týlu. Celý tento manévr byl proveden v dokonalém pořádku, aniž povstalci zaútočili; s výjimkou Outrama a malé posádky, kteří byli ponecháni v Alambághu (proč, to dosud není jasné), dala se celá armáda na pochod ke Kánpuru, a království Avadh tak evakuovala.

Mezitím se přihodily nepříjemné události v Kánpuru. Windham, „hrdina od Redanu“[302], další z důstojníků, o nichž se tvrdí, že prokázali své schopnosti velkou chrabrostí, porazil 26. listopadu předvoj gválijarského kontingentu, který mu však 27. listopadu

způsobil těžkou porážku; jeho tábor byl dobyt a spálen, a Windham sám byl nucen ustoupit do Wheelerova starého opevnění v Kánpuru. Dne 28. listopadu zaútočili Gválijarští na toto postavení, byli však odraženi a 6. prosince je Campbell porazil téměř beze ztrát, zmocnil se všech jejich děl a celého trénu a pronásledoval je na vzdálenost čtrnácti mil. Podrobnějších informací o všech těchto událostech je dosud velmi málo; tolik je však jisté, že indické povstání dosud není ani zdaleka potlačeno a že britské posily, ačkoli se většina z nich nebo všechny už vylodily, téměř nevysvětlitelně opět mizejí. Asi 20 000 mužů se vylodilo v Bengálsku, ale armáda v poli přesto není početnější než v době, kdy bylo dobyto Dillí. Něco tu neklape. Podnebí zřejmě působí strašné spousty mezi nově přicházejícími kontingenty.

Napsal B. Engels 14. ledna 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune“, čís. 5236 z 1. února 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

CHYSTANÁ INDICKÁ PŮJČKA

Londýn 22. ledna 1858

Oživení na londýnském peněžním trhu, jež bylo vyvoláno tím, že obrovské sumy kapitálu byly odčerpány ze sféry běžných produktivních investic a pak převedeny na trh cenných papírů, bylo v posledních čtrnácti dnech poněkud zeslabeno blízkou perspektivou *indické půjčky* v částce osmi nebo deseti miliónů liber št. Tato půjčka, která bude vypsána v Anglii a kterou má parlament schválit, jakmile se v únoru sejde, má uhradit pohledávky domácích věřitelů vůči Východoindické společnosti i mimořádné náklady způsobené indickým povstáním, tj. výdaje za válečný materiál, zásoby, dopravu jednotek atd. Před parlamentními prázdninami v srpnu 1857 britská vláda slavnostně prohlásila v Dolní sněmovně, že takovou půjčku nehodlá vypsat, neboť finanční zdroje společnosti jsou víc než dostatečné, aby mohly krizi čelit. Tento příjemný klam, jímž byl John Bull ukonejšen, se však brzy rozplynul, když vyšlo najevo, že Východoindická společnost si velmi pochybným způsobem přisvojila asi 3 500 000 liber št., které jí různé společnosti svěřily na vybudování indických železnic, a že si kromě toho potají vypůjčila 1 000 000 liber št. od Anglické banky a další milión od londýnských akciových bank. Když byla takto veřejnost připravena na nejhorší, vláda se konečně rozhodla odhodit masku a polooficiálními články v listech „Times", „Globe" a jiných vládních orgánech doznala, že je půjčka nezbytná.

Je možné se tázat, proč je třeba, aby zákonodárná moc vydala k vypsání takové půjčky zvláštní usnesení, a proč vůbec taková událost vzbuzuje obavy, když naopak jakékoli východisko pro britský kapitál, který nyní marně hledá možnost výnosného uplat-

nění, by se za dnešních okolností mělo považovat za dar nebes, za velmi vítaný prostředek proti rychlému znehodnocování kapitálu.

Je všeobecně známé, že obchodní činnost Východoindické společnosti skončila v roce 1834, kdy byl likvidován hlavní zdroj obchodních zisků, který jí ještě zůstal, monopolní obchod s Čínou.[303] A protože držitelé akcií Východoindické společnosti pobírali své dividendy alespoň nominálně z obchodních zisků společnosti, bylo nutné zajistit tyto dividendy nějakou finanční úpravou. Dividendy, které se dosud platily z obchodních příjmů společnosti, musely být nyní kryty z jejích politických příjmů. Majitelé akcií Východoindické společnosti měli být napříště vypláceni z příjmů, jež společnosti plynuly z její správní činnosti, a akciový kapitál společnosti v celkové částce 6 000 000 liber št., poskytující 10 % úroků, byl usnesením parlamentu konvertován na kapitál, který mohl být likvidován jen tak, že by se za každou akcii v hodnotě 100 liber zaplatilo 200 liber št. Jinými slovy původní akciový kapitál Východoindické společnosti v hodnotě 6 000 000 liber št. byl konvertován na kapitál v hodnotě 12 000 000 liber, který nese pětiprocentní úrok placený z příjmů pocházejících z daní indického lidu. Parlament tak tímto kejklířským kouskem proměnil dluh Východoindické společnosti v dluh indického lidu. Kromě toho si společnost vypůjčila přes 50 000 000 liber št. v Indii, a těmito dluhy jsou zatíženy výlučně indické státní příjmy; takovéto dluhy, které společnost sjednávala přímo v Indii, se vždy považovaly za záležitost, jež nespadá pod zákonodárnou moc parlamentu a netýká se ho o nic víc než dluhy sjednávané například koloniálními vládami v Kanadě nebo v Austrálii.

Naproti tomu ve Velké Británii samé bylo Východoindické společnosti zakázáno uzavírat zúročitelné dluhy bez zvláštního povolení parlamentu. Před několika lety, když se společnost rozhodla vybudovat v Indii železnice a telegrafní spoje, požádala o povolení umístit indické dluhopisy na londýnském trhu a bylo jí povoleno vydat za 7 000 000 liber št. dluhopisy zúročitelné čtyřmi procenty a kryté pouze indickými státními příjmy. Na začátku indického povstání činil tento dluh 3 894 400 liber št. a sám fakt, že se Vý-

chodoindická společnost musela znovu obrátit na parlament, ukazuje, že v průběhu povstání vyčerpala své legální možnosti vypůjčovat si peníze v Anglii.

Není už tajemstvím, že Východoindická společnost, dříve než podnikla tento krok, vypsala půjčku v Kalkatě, ale úplně s ní pohořela. To jednak dokazuje, že indičtí kapitalisté neposuzují vyhlídky na trvání britské nadvlády v Indii ani zdaleka tak optimisticky jako londýnský tisk, jednak to do krajnosti roztrpčuje Johna Bulla, který ví, jak obrovské množství kapitálu se v posledních sedmi letech nahromadilo v Indii; podle nedávno uveřejněné zprávy firmy Haggard & Pixley tam bylo jen z londýnského přístavu v letech 1856 a 1857 odvezeno za 21 000 000 liber št. slitků drahého kovu. Londýnské „Times" nadmíru přesvědčivým tónem poučují své čtenáře, že

„ze všech způsobů, jak přimět domorodce k loajalitě, je nejméně pochybný ten, že z nich učiníme své věřitele; naproti tomu nic nemůže dát vznětlivému, tajnůstkářskému a lakomému obyvatelstvu silnější popud k nepokojům a zradě než dojem, že musí každoročně platit daně, aby mohly být posílány dividendy bohatým věřitelům v jiných zemích".

Zdá se však, že Indové nedovedou ocenit nádherný plán, který by nejen obnovil britskou nadvládu na účet indického kapitálu, ale nepřímo by také otevřel domácí pokladnice britskému obchodu. Kdyby indičtí kapitalisté opravdu tak milovali britskou vládu, jak svatosvatě ujišťuje každý pravý Angličan, pak nebylo lepší příležitosti, jak mohli dokázat svou loajalitu a zbavit se svého stříbra. Ale protože indičtí kapitalisté zavřeli své pokladnice, musí John Bull otevřít oči a podívat se tváří v tvář holé nutnosti hradit výdaje na potlačení indického povstání alespoň pro začátek ze svého, bez jakékoli podpory domácího obyvatelstva. Kromě toho je chystaná půjčka pouhým precedentem, jakýmsi prvním listem v knize nazvané „Angloindický vnitřní dluh". Není tajemstvím, že Východoindická společnost nepotřebuje získat osm nebo deset miliónů, ale pětadvacet až třicet miliónů liber št., a to ještě jen jako první splátku nikoli na očekávané výdaje, nýbrž na splatné dluhy. Rozpočtový schodek dosáhl za uplynulé tři roky 5 miliónů liber št., povstalci ukořistili ze státní pokladny podle prohlášení

indického vládního listu „Phoenix"[304] do 15. října loňského roku 10 miliónů liber št., v severovýchodních provinciích se po povstání zkrátily příjmy o 5 miliónů liber št. a válečné výdaje dosáhly nejméně 10 miliónů liber št.

Je pravda, že kdyby Východoindická společnost postupně umísťovala půjčky na londýnském peněžním trhu, zvýšilo by to hodnotu peněz a zamezilo další znehodnocování kapitálu, tj. další pokles úrokové sazby; ale právě tento pokles je pro oživení britského průmyslu a obchodu potřebný. Jakékoli umělé zabrzdění sestupného pohybu diskontní sazby by se rovnalo zvýšení výrobních nákladů a zdražení úvěrové sazby, a to by anglické podnikání při své nynější ochablosti nemohlo vydržet. Proto vyvolalo oznámení indické půjčky tak zoufalý pokřik. I když schválení parlamentu neznamená, že se za půjčku společnosti zaručuje celá britská říše, taková záruka se bude muset poskytnout, jestliže nebude možné získat peníze jinak; a jakmile bude Východoindická společnost vystřídána britskou vládou, její dluh přes všechny jemné rozdíly splyne s britským dluhem. Prvním finančním výsledkem indického povstání bude tedy, jak se zdá, další zvýšení velkého národního dluhu.

Napsal K. Marx 22. ledna 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5243 z 9. února 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

B. ENGELS

WINDHAMOVA PORÁŽKA[305]

Když za krymské války celá Anglie volala po muži schopném zorganizovat a vést její armády a když touto funkcí byli pověřováni lidé neschopní, jako Raglan, Simpson a Codrington, byl na Krymu voják s kvalitami vojevůdce. Máme na mysli sira Colina Campbella, který nyní den co den ukazuje v Indii, že mistrně ovládá své řemeslo. Na Krymu mu sice bylo zprvu dovoleno velet brigádě na Almě, ale tam byla tak stroze dodržována lineární taktika britské armády, že neměl možnost své schopnosti projevit, a pak ho posadili do Balaklavy a pozdějších operací se už vůbec nesměl zúčastnit. A přece jeho vojenský talent už dávno jasně rozeznal v Indii člověk, který byl opravdu autoritou v tomto oboru, největší generál, jakého Anglie měla od dob Marlboroughových, sir Charles James Napier. Napier byl však člověk nepoddajný, příliš hrdý, než aby se sklonil před vládnoucí oligarchií – a proto jeho doporučení stačilo, aby se Campbell stal osobou poznamenanou a nedůvěryhodnou.

Jiní lidé si však v této válce získali vyznamenání a pocty. Patří k nim sir William Fenwick Williams z Karsu, jenž nyní považuje za vhodné odpočívat na vavřínech, které si vysloužil tím, že se choval nestoudně a dryáčnicky a že připravil generála Kmetyho o zaslouženou slávu. Titul baroneta, tisíc liber ročně, teplé místečko ve Woolwichi a křeslo v parlamentě – to je dostatečný důvod, proč nehodlá riskovat svou pověst v Indii. Na rozdíl od něho se generál Windham, „hrdina od Redanu", vydal jako velitel divize proti sipáhíům a hned jeho první akce jej jednou provždy vyřídila. Je to týž Windham, který jako neznámý plukovník s dobrými rodinnými konexemi velel brigádě při zteči Redanu, přičemž si

počínal velmi flegmaticky a nakonec, když nepřicházely posily, dvakrát nechal své jednotky, aby se staraly samy o sebe, a šel se osobně dotazovat, co je s posilami. Za tento velmi pochybný postup, který by se v jiné armádě stal předmětem vyšetřování válečného soudu, byl ihned povýšen na generála a krátce nato povolán do funkce náčelníka štábu.

Když Colin Campbell postupoval na Lakhnaú, ponechal stará polní opevnění, tábor a město Kánpur spolu s mostem přes Gangu pod ochranou generála Windhama a přidělil mu pro tento účel dostatek sil. Bylo to pět pěších pluků nebo jejich částí, velký počet pevnostních děl, 10 polních děl a dvě lodní děla a kromě toho 100 jezdců; celkem přes 2000 mužů. Zatímco byl Campbell zaměstnán v Lakhnaú, různé skupiny vzbouřenců, které se potulovaly po Doábu, společně vytáhly k útoku na Kánpur. Kromě všelijaké sebranky, kterou shromáždili odbojní zamíndáři, byly v útočícím vojsku i vycvičené jednotky (ukázněnými je nazvat nelze), a to zbytek dínápurských sípáhíů a část gválijarského kontingentu. To byly jediné povstalecké formace, o nichž se dalo říci, že přesahují rámec roty; měly totiž i dříve téměř jen domorodé důstojníky, a proto si nyní uchovaly cosi jako organizované prapory s vyššími důstojníky a kapitány. Britové na ně proto pohlíželi s jakousi úctou. Windham dostal přísný rozkaz, aby zůstal v obraně, když však nedostával od Campbella žádnou odpověď na svá hlášení, protože bylo přerušeno spojení, rozhodl se jednat na vlastní odpovědnost. Dne 26. listopadu postoupil s 1200 muži pěchoty, 100 jezdci a 8 děly, aby se utkal s postupujícími povstalci. Když snadno porazil jejich předvoj, spatřil přibližující se hlavní kolonu a stáhl se těsně ke Kánpuru. Zde zaujal postavení před městem, s 34. plukem na levém křídle a se střelci (5 rot) a dvěma rotami 82. pluku na pravém křídle. Ústupová linie probíhala městem a v týlu levého křídla byly nějaké cihelny. Asi 400 yardů před čelem jeho vojsk a v některých místech na bocích ještě blíže byl les a džungle, skýtající postupujícímu nepříteli skvělý úkryt. Horší postavení bylo opravdu těžko zvolit – Britové nekrytí na otevřené planině, zatímco Indové se mohli skrytě přiblížit na tři až čtyři sta yardů! Jakoby proto, aby ještě víc vyniklo Windhamovo „hrdinství", bylo zcela nablízku

velmi vhodné postavení, s otevřenou planinou vpředu i vzadu a s kanálem jako překážkou před frontou; on však samozřejmě trval na tom, aby se zaujalo horší postavení. Dne 27. listopadu zahájil nepřítel dělostřeleckou palbu, když posunul svá děla až ke kraji krytu, který mu poskytovala džungle. Windham, jenž tuto palbu s vrozenou skromností hrdiny nazývá „bombardováním", tvrdí, že ji jeho jednotky vydržely pět hodin; pak se však stalo něco, o čem si dosud netroufal podat zprávu ani Windham, ani kdokoli jiný z přítomných, ani žádný indický nebo britský list. Od chvíle, kdy dělostřelecké postřelování přešlo v bitvu, všechny naše přímé zdroje informací mlčí a nám nezbývá než vyvodit vlastní závěry z váhavých, úhybných a zlomkovitých sdělení, jež máme k dispozici. Windham se omezuje na toto nesouvislé prohlášení:

„Přes prudké nepřátelské bombardování čelily moje jednotky útoku" (jakási novinka nazývat dělostřelecké postřelování polních jednotek *útokem*) „pět hodin a udržely se až do té doby, kdy jsem zjistil podle počtu mužů probodnutých příslušníky 88. pluku, že vzbouřenci plně pronikli do města; *když mi bylo oznámeno,* že útočí na tvrz, dal jsem příkaz generálu Dupuisovi, aby se stáhl. Všechno vojsko ustoupilo do tvrze se všemi našimi zásobami a děly krátce před soumrakem. Ježto vozatajové uprchli, nemohl jsem vyvézt z tábora zásoby a část materiálu. Kdyby nebylo došlo k omylu při předávání jednoho mého rozkazu, domnívám se, že bych se byl mohl udržet přinejmenším do setmění."

Generál Windham se s oním instinktem, který už prokázal u Redanu, klidí do zálohy (neboť, jak musíme usoudit, 88. pluk měl obsazeno město), a nachází tu nikoli živého a bojujícího nepřítele, nýbrž značný počet nepřátel probodnutých bodáky vojáků 88. pluku. Z tohoto nálezu vyvozuje závěr, že nepřítel (neříká, zda mrtvý či živý) plně pronikl do města! To je jistě závěr velmi znepokojivý jak pro čtenáře, tak pro našeho hrdinu, ale jeho to nezaráží. Dovídá se, že nepřítel útočí na tvrz. Obyčejný generál by si byl prověřil pravdivost této zvěsti, která se přirozeně ukázala být falešná. Ne tak Windham. Nařizuje ústup, třebaže jeho jednotky by byly mohly udržet své postavení alespoň do setmění, kdyby se kdosi nedopustil chyby při předávání jednoho z Windhamových rozkazů! Zaprvé tedy dospěl Windham k heroickému závěru, že tam, kde je mnoho mrtvých sipáhíů, musí být i mnoho živých, za druhé byl způsoben falešný poplach zprávou o útoku na tvrz;

za třetí se vyskytla chyba při předávání rozkazu; všechny tyto nehody dohromady způsobily, že velmi početná horda domorodců porazila hrdinu od Redanu a rozdrtila nezlomnou britskou odvahu jeho vojáků.

Jiný zpravodaj, jeden z přítomných důstojníků, píše:

„Myslím, že sotva kdo může přesně popsat boj a ústup tohoto dopoledne. Byl nařízen ústup, 34. pěší pluk Jejího Veličenstva měl ustoupit za cihelnu, ale ani důstojníci, ani mužstvo nevěděli, kde ji hledat! Po ležení se rychle rozletěla zvěst, že naše jednotky jsou v koncích, že ustupují, a nastal zběsilý útěk do vnitřního opevnění, tak nezadržitelný jako Niagarský vodopád. Vojáci a námořníci, Evropané a domorodci, muži, ženy a děti, koně, velbloudi a voli, všechno se tam hrnulo v nespočetných zástupech od 2 hodin odpoledne. Do setmění nastal v opevněném táboře s pestrou směsicí lidí a zvířat, ranců a balíků a se spoustou nepopsatelného harampádí takový zmatek, že si v ničem nezadal s chaosem, který vládl před stvořením světa."

Konečně kalkatský dopisovatel „Times" píše, že to, co 27. listopadu stihlo Brity, se zřejmě „téměř rovnalo porážce", ale že z vlasteneckých důvodů angloindický tisk tuto ostudu zastírá nepronikнutelným závojem milosrdenství. Doznává se však alespoň, že jeden z pluků Jejího Veličenstva, složený převážně z nováčků, byl na chvíli úplně dezorganizován, ale neutekl, a že v tvrzi byl nesmírný chaos, neboť Windham ztratil veškerou kontrolu nad svými lidmi, až teprve večer 28. listopadu dorazil Campbell a „několika pánovitými slovy" opět zjednal pořádek.

Co tedy lze jednoznačně vyvodit ze všech těchto zmatených a úhybných hlášení? Nic jiného než to, že za Windhamova nemožného vedení byly britské jednotky úplně, ale zcela zbytečně poraženy; že důstojníci 34. pluku se ani nenamáhali obeznámit se poněkud s terénem, na kterém bojovali, a když byl nařízen ústup, nemohli najít místo, kam měli ustoupit; že byl pluk uveden ve zmatek a nakonec se dal na útěk; že to způsobilo v táboře paniku, která překročila všechny meze pořádku a kázně a zavinila ztrátu táborové výstroje a části materiálu: že konečně přes Windhamovo ujišťování o zásobách padlo do rukou nepřítele 15 000 nábojů do Miniéových pušek, výplatcova pokladna a obuv a oděv pro mnoho pluků a pro nové odvedence.

Je-li anglická pěchota v linii nebo v koloně, málokdy se dá

na útěk. Stejně jako Rusové vyznačují se i angličtí vojáci přirozenou soudržností, která se obvykle projevuje jen u starých vojáků a částečně je u obou armád vysvětlitelná značným procentem těchto starých vojáků, zčásti však zřejmě patří k národní povaze. Tato vlastnost, která nemá nic společného se „zmužilostí", nýbrž je spíš naopak jakýmsi svérázným projevem pudu sebezáchovy, je přesto velmi cenná, zejména v obranném postavení. Spolu s flegmatickou povahou Angličanů také zabraňuje panice; je však třeba připomenout, že irské jednotky, jakmile jsou vyvedeny z pořádku a zachváceny panikou, se velmi těžko znovu uspořádávají. A právě to se stalo Windhamovi 27. listopadu. Jeho jméno se tak dostalo na nepříliš rozsáhlý, ale znamenitý seznam anglických generálů, jimž se povedlo přivést své jednotky k panickému útěku.

28. listopadu byl gválijarský kontingent posílen velkým oddílem z Bithúru a postoupil až na čtyři sta yardů k britským opevněným předním postavením. Došlo k další srážce, v níž útočníci bojovali naprosto nedůrazně. V tomto boji podalo mužstvo i důstojníci 64. pluku příklad opravdové zmužilosti, kterou rádi zaznamenáváme, třebaže jejich hrdinský čin sám byl právě tak bláhový jako pověstný útok u Balaklavy[306]. I zde se odpovědnost svaluje na mrtvého – na plukovníka Wilsona, velitele 64. pluku. Zdá se, že Wilson postupoval se 180 muži proti čtyřem nepřátelským dělům, bráněným značnou přesilou povstalců. Neříká se, kteří to byli, ale podle výsledku pravděpodobně příslušníci gválijarských jednotek. Britové se zmocnili děl jedním náporem, tři z nich zatloukli a nějaký čas se udrželi, ale když nepřicházely posily, museli ustoupit a zanechali na bojišti šedesát mužů a většinu svých důstojníků. Tyto ztráty jsou dokladem, že se bojovalo tvrdě. Zde tedy malá jednotka, která, jak ukazují její ztráty, narazila zřejmě na tuhou obranu, dokázala držet nepřátelskou baterii tak dlouho, až přišla o třetinu svých příslušníků. Byl to opravdu tuhý boj, první takový případ od zteče Dillí. Avšak muž, který tento postup plánoval, by zasloužil postavit před válečný soud a zastřelit. Windham tvrdí, že to byl Wilson. Ten v boji padl a odpovědět nemůže.

Večer bylo celé britské vojsko uzavřeno v tvrzi, kde nadále vládl zmatek, a postavení s mostem bylo zřejmě ohroženo. Pak ale

přišel Campbell. Obnovil pořádek, ráno přivedl čerstvé síly a zatlačil nepřítele tak daleko, aby zajistil most a tvrz. Pak dal přepravit přes most všechny raněné, ženy, děti a materiál a držel obranné postavení tak dlouho, dokud se to všechno nedostalo dost daleko po silnici k Iláhábádu. Jakmile se to stalo, zaútočil 6. prosince na sipáhíe a porazil je; jeho jezdectvo a dělostřelectvo je téhož dne pronásledovalo na vzdálenost čtrnácti mil. Že odpor byl slabý, to ukazuje Campbellovo hlášení: popisuje pouze postup vlastních jednotek a vůbec se nezmiňuje o odporu nebo manévrech nepřítele. Nebylo překážek; to nebyl boj, ale hon. Brigádní generál Hope Grant se vydal za prchajícími s lehkou divizí a dostihl je 8. prosince, když překračovali řeku; byli tak zahnáni do úzkých, museli se obrátit a utrpěli těžké ztráty. Touto událostí skončilo Campbellovo první tažení – lakhnaúské a kánpurské – a nyní nepochybně začne další řada operací, o jejichž počátečním vývoji můžeme očekávat zprávy do čtrnácti dnů nebo tří neděl.

Napsal B. Engels kolem 2. února 1858
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5253 z 20. února 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

ATENTÁT NA BONAPARTA[307]

Quos deus vult perdere prius dementat* – to si zřejmě myslí skoro celá Evropa o francouzském uzurpátorovi, kterého sotva před několika týdny nesčetní patolízalové a pochlebníci ve všech zemích a ve všech jazycích jednohlasně velebili jako nějakou pozemskou prozřetelnost. A teď najednou, když se poprvé přiblížilo opravdové nebezpečí, si myslí, že se tento polobůh pomátl na rozumu. Ale těm, kdo nedají na první dojem, je naprosto jasné, že hrdina od Boulogne[308] je dnes tím, čím byl včera, obyčejným hazardním hráčem. Jestliže sází na poslední kartu a dává všanc všechno, neznamená to, že se změnil člověk, ale že se změnily vyhlídky hry. Atentáty na Bonaparta byly páchány i dřív, jenže nijak znatelně neovlivnily hospodářskou situaci císařství. Proč však třaskavá rtuť, která explodovala 14. ledna,[309] nezabila jen lidi, ale skoncovala i s určitým stavem věcí? S ručními granáty v Lepeletierově ulici je to zrovna tak, jako to bylo s nábojnicemi napuštěnými tukem, které se rozdávaly v Berákpuru**. Nezměnily císařství, strhly jen roušku zakrývající změnu, která už nastala.

Tajemství Bonapartova vzestupu musíme hledat jednak v tom, že nepřátelské strany se navzájem oslabily, jednak v tom, že jeho státní převrat spadal do doby, kdy v obchodním světě nastalo období prosperity. Proto musela obchodní krize podrýt materiální základy císařství, které nikdy nemělo žádné základy morální vyjma dočasnou demoralizaci všech tříd a všech stran. Dělnická třída, jakmile zůstala bez práce, zaujala k existující vládě nepřátelské

* Koho bůh chce zahubit, toho zbaví napřed rozumu. *(Pozn. red.)*
** Viz tento svazek, str. 264 a poznámku 208. *(Pozn. red.)*

stanovisko. Značná část obchodní a průmyslové buržoazie se krizí dostala do stejné situace, jaká kdysi přinutila Napoleona uspíšit svůj státní převrat; je všeobecně známo, že jeho váhání ukončil strach před vězením pro dlužníky v Clichy. Táž příčina dohnala pařížské buržoy v roce 1848 až na barikády a v této chvíli by je donutila pohlížet na jakýkoli politický otřes jako na nějaký dar boží. Nyní je přesně známo, že Francouzská banka, když panika vrcholila, prodloužila na příkaz vlády všechny splatné směnky – opatření, které byla mimochodem nucena znovu udělat 31. ledna; nicméně tento odklad likvidace dluhů nejenže neobnovil obchodní aktivitu, ale naopak přispěl k tomu, že panika se stala chronickou. Jiná velmi značná a k tomu velmi vlivná část pařížské buržoazie – petits rentiers* čili lidé s nevelkými stálými příjmy – přišla úplně na mizinu následkem obrovských výkyvů na burze, které vyvolávala císařská dynastie a její dobrodružní spřeženci a které jim umožňovaly se obohacovat. Část vyšších francouzských tříd, alespoň ta, která si hraje na představitelku takzvané francouzské civilizace, nepokládala císařství nikdy za nic jiného než za nezbytné provizórium, nikdy se netajila se svými hlubokými antipatiemi vůči „synovci svého strýce" a v poslední době využila každé záminky, aby dala najevo svou nelibost nad pokusem proměnit pouze dočasné opatření, za něž považovala císařství, v trvalé zařízení. Taková byla všeobecná nálada, která se projevila po atentátu v Lepeletierově ulici. Pseudo-Bonaparte zase z tohoto projevu všeobecné nálady vycítil, že se nad ním stahují mračna, a to jej donutilo vynést poslední trumf. V „Moniteuru" se hodně psalo o „všeobecném nadšení" a neutuchajících ovacích, jimiž Pařížané zahrnuli císařovu družinu, když vycházela z Opery. Zač stálo toto nadšení ulice, je vidět z této historky, kterou nám poslal jeden z hlavních účastníků oné scény a za jejíž autentičnost ručí jedny velmi solidní anglické noviny:

„Dne 14. t. m. večer se jistý muž, který zaujímá vysoké postavení u císařského dvora, avšak tento večer nebyl ve službě, procházel po bulvárech, uslyšel výbuch a viděl, že lidé utíkají k Opeře. Pospíšil si tam tedy také, a tak se stal

* – drobní rentiéři. *(Pozn. red.)*

svědkem celé scény. Ihned ho poznali a nějaký člověk, který věděl, co se stalo, jej oslovil: ‚Ach, pane..., najděte proboha někoho z Tuilerií a pošlete ho pro nové kočáry. Neseženete-li nikoho, dojděte pro ně sám.' Osoba, jíž tato slova patřila, začala bez prodlení hledat někoho z dvorního služebnictva; to však nebyl nijak snadný úkol, protože všichni, od těch nejvyšších až po ty nejnižší, od komořích až po lokaje, až na jednu nebo dvě čestné výjimky se neuvěřitelně rychle rozprchli. Po čtvrt hodině se mu však přece jen podařilo sehnat jednoho dvorního kurýra a urychleně jej poslal s naléhavými příkazy do paláce. Asi po pětadvaceti minutách či po půl hodině se vrátil do Lepeletierovy ulice a jen s největším vypětím si proklestil davem cestu zpět k sloupořadí divadla. Ranění stále ještě leželi na zemi a všude vládl očividný zmatek. Zmíněný pán spatřil opodál policejního prefekta, pana Pietriho. Zavolal na něho, aby ho na sebe upozornil a aby mu prefekt neodešel, než se k němu dostane. Jakmile se k němu přiblížil, křikl: ‚Proboha vás prosím, uzavřete okamžitě ulici. Nové kočáry tu budou co nevidět a nemohly by předjet ke dveřím. Kromě toho se podívejte, jaký je tu nepořádek. Důrazně vás žádám, abyste dal vyklidit ulice.' Pan Pietri na něho pohlédl s údivem. ‚Vyklidit ulici!' opakoval po něm. ‚Ale vždyť je vyklizena; vždyť byla vyklizena v pěti minutách.' Jeho společník na něho vytřeštil oči. ‚Co je to tu tedy za srocení? Proč je tu takový dav lidí, kterým se není možno protlačit?' ‚To všechno jsou moji lidé' — zněla odpověď pana Pietriho; ‚v této chvíli není v této části Lepeletierovy ulice nikdo, koho bych neznal. Všichni, které tu vidíte, patří ke mně.'"

Jestliže tohle bylo tajemství onoho nadšení ulice, které si tak pochvaloval „Moniteur", pak jeho noticka o „spontánní iluminaci bulvárů po atentátu" zajisté nemohla uvést v omyl Pařížany, kteří byli svědky této iluminace; iluminace se omezila pouze na obchody císařových a císařovninych dodavatelů. Ani tito lidé však neváhali vypovědět, že půl hodiny po výbuchu „pekelného stroje" se k nim dostavili policejní agenti a naznačili jim, že by bylo vhodné ihned rozsvítit v obchodech všechna světla na důkaz radosti nad tím, že se císaři nic nestalo.

O úplné císařově izolaci svědčí ještě víc ráz blahopřejných přípisů a veřejných slavnostních projevů oddanosti císaři. Mezi lidmi, kteří podepsali, není nikdo, kdo by nebyl tak či onak závislý na státní správě, na tomto všudypřítomném parazitovi, který vysává Francii životní síly a je jako loutka uváděn do pohybu ministrem vnitra. „Moniteur" byl nucen den za dnem zaznamenávat tato jednotvárná blahopřání císaře císařovi jako četné důkazy bezmezné lásky, kterou mu lid projevuje za jeho státní převrat. Došlo přiro-

zeně i k určitým pokusům, aby císař obdržel pozdravný přípis od pařížského obyvatelstva; policejní agenti za tímto účelem všude obcházeli s takovým přípisem; jakmile se však ukázalo, že množství podpisů by nebylo dost úctyhodné, raději toho zanechali. Dokonce i pařížští hokynáři si troufli odmítnout podepsat přípis pod záminkou, že by takový návrh nesměl vycházet od policie. Postoj pařížského tisku, alespoň pokud závisí na veřejnosti, a ne na státní pokladně, zcela odpovídal postoji lidu. Buďto, jako nešťastný „Spectateur", cosi nesouvisle blábolil o dědičných právech, nebo zase, jako „Phare de la Loire"[310], citoval polooficiální listy jako směrodatné prameny, z nichž čerpal zprávy o nadšení veřejnosti, nebo, jako „Journal des Débats", se ve svých blahopřáních přísně omezoval na konvenční zdvořilost či pouze přetiskoval články z „Moniteuru". Bylo zkrátka naprosto jasné, že jestliže Francie v dané chvíli není ještě připravena chopit se zbraní proti císařství, je rozhodnuta skoncovat s ním při první vhodné příležitosti.

„Podle slov mých informátorů, kteří nedávno přijeli z Paříže," píše vídeňský dopisovatel londýnských „Times", „se v tomto městě *všeobecně soudí, že nynější dynastii čeká pád.*"[311]

Sám Bonaparte, jediný člověk v celé Francii, který dosud věřil, že státní převrat nakonec zvítězí, si najednou uvědomil marnost svých iluzí. Zatímco veřejné organizace i tisk přísahaly, že zločinu v Lepeletierově ulici se mohli dopustit jedině Italové, ale že tím ještě víc vynikla láska Francie k Ludvíku Napoleonovi, spěchal Ludvík Napoleon do Corps législatif* a tam veřejně prohlásil, že to bylo národní spiknutí a že jsou proto nutné nové „represívní zákony", aby Francie mohla být držena na uzdě. Ty zákony, které už byly předloženy k projednání a v jejichž čele figuruje loi des suspects[312], nejsou nic jiného než přesná kopie opatření provedených v prvních dnech státního převratu. Tehdy se však slavnostně prohlašovalo, že to jsou opatření dočasně nutná, kdežto nyní byly vyhlášeny jako organické zákony. Ludvík Napoleon prohlašuje tedy sám, že císařství mohou udržet jen tytéž hanebnosti, které je přivedly na svět, že se musí vzdát všech nároků na víceméně slušné formy řádné vlády, a že definitivně minuly doby, kdy se národ po-

* — Zákonodárného sboru. *(Pozn. red.)*

supně podřizoval vládě Společnosti věrolomného uzurpátora[313].

Krátce před provedením státního převratu se Ludvíku Napoleonovi podařilo shromáždit ze všech departementů, hlavně z venkovských oblastí, pozdravné přípisy namířené proti Národnímu shromáždění a vyjadřující bezmeznou důvěru presidentovi. Protože nyní je tento zdroj vyčerpán, nezbývá nic jiného než obrátit se na armádu. Přípisy od vojska, v jednom z nichž zuávové „skoro litují, že neměli příležitost důrazně projevit svou oddanost císaři", jsou prostě nepokrytým vyhlášením vlády pretoriánů[314] ve Francii. Rozdělení Francie na pět velkých vojenských pašalíků, v jejichž čele stojí pět maršálů pod nejvyšším dozorem Pélissiera jako generála polního maršála,[315] je závěrem vyvozeným z této premisy. Zřízení tajné rady, která by současně měla fungovat jako rada pro případ regentství jisté Montijové a která je sestavena z takových groteskních figur, jako je Fould, Morny, Persigny, Baroche apod., zase Francii ukazuje, jaký režim pro ni přichystali tito novopečení státníci. Zřízení této rady a zároveň rodinný smír, o němž dal překvapenému světu vědět Ludvík Napoleon dopisem v „Moniteuru" a jehož důsledkem je jmenování bývalého vetsfálského krále Jérôma předsedou státních rad po dobu císařovy nepřítomnosti, to všechno, jak bylo správně poznamenáno, „ukazuje, že poutník se chystá na nebezpečnou cestu"[316]. Do jakéhopak nového dobrodružství se to hrdina od Štrasburku pouští[317]? Říká se, že si chce spravit náladu tažením do Afriky; jiní zase tvrdí, že má v úmyslu provést invazi do Anglie. Pokud jde o první plán, ten připomíná jeden z jeho dřívějších záměrů vydat se do Sevastopolu[318]; jenže nyní, tak jako tenkrát, by se mohla opatrnost stát lepší částí jeho rekovnosti*. Pokud jde o jakékoli nepřátelské akce proti Anglii, ty by Bonapartovi jen ukázaly, jak je v Evropě osamocen, tak jako mu atentát v Lepeletierově ulici ukázal, jak je osamocen ve Francii. Už výhrůžky Anglii, obsažené v pozdravných přípisech francouzské soldatesky, definitivně pohřbily anglo-francouzský spolek, který byl už dávno in articulo mortis**. Palmerstonův zákon o cizincích[319] jen

* Shakespeare, „Král Jindřich IV.", I. díl, 5. jednání, 4. scéna. *(Pozn. red.)*

** – v posledním tažení. *(Pozn. red.)*

ještě víc rozhořčí Johna Bulla, jehož hrdost byla už i tak dost raněna. Ať podnikne Bonaparte cokoli – a musí se pokusit nějak znovu získat prestiž – jen uspíší svou záhubu. Blíží se ke konci své podivné, zločinné a zhoubné kariéry.

Napsal K. Marx 5. února 1858
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5254 z 22. února 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*HOSPODÁŘSKÁ KRIZE VE FRANCII

Není třeba dokazovat, že vratká moc, na jejímž základě se Ludvík Bonaparte stále ještě nazývá císařem Francouzů, bude vážně otřesena, až ve Francii vyvrcholí obchodní krize, která se v jiných zemích už vyzuřila. Příznaky této kulminace lze nyní vidět hlavně na situaci Francouzské banky a francouzských trhů zemědělských výrobků. Zpráva banky za druhý únorový týden vykazuje ve srovnání s posledním lednovým týdnem tato charakteristická čísla:

Snížení peněžního oběhu	8 766 400	franků
Pokles vkladů	29 018 024	„
Pokles eskontu směnek v bance	47 746 640	„
Pokles eskontu směnek v pobočkách	23 264 271	„
Celkový pokles eskontu směnek	71 010 911	„
Vzrůst prošlých směnek	2 761 435	„
Vzrůst zásob drahých kovů	31 500 308	„
Vzrůst ážia při nákupu zlata a stříbra	3 284 691	„

V celém obchodním světě se s poklesem obchodní činnosti zvětšila kovová zásoba bank. Úměrně s tím, jak průmyslový život slábl, postavení bank všeobecně sílilo, a tak by se zdálo, že vzrůst zásob drahých kovů ve sklepeních Francouzské banky je jen dalším příkladem ekonomického zjevu, který byl pozorován zde v New Yorku, stejně jako v Londýně a v Hamburku. Nicméně ve Francii má pohyb kovové zásoby jeden odlišný rys, a to ten, že ážio při nákupech zlata a stříbra vzrostlo na 3 284 691 franků, zatímco celková částka, kterou Francouzská banka na tento účel v únoru vynaložila, dosahuje 4 438 549 franků. Závažnost této skutečnosti vysvitne z tohoto srovnání:

Ážio, které Francouzská banka zaplatila při nákupu zlata a stříbra

Únor 1858	4 438 549	franků
Leden 1858	1 153 858	„
Prosinec 1857	1 176 029	„
Listopad 1857	1 327 443	„
Říjen 1857	949 656	„
Od 1. ledna do 30. června 1856	3 100 000	„
Od 1. července do 11. prosince 1856	3 250 000	„
Od 1. července do 31. prosince 1855	4 000 000	„

Vidíme tedy, že ážio, které bylo zaplaceno v únoru, aby se na čas uměle zvýšila zásoba drahých kovů v bance, představuje téměř stejnou částku, jaká byla na tento účel vydána za čtyři měsíce od října 1857 do ledna 1858, a převyšuje celkovou částku ážia vyplaceného v letech 1856 a 1855 za půl roku; přitom celková částka ážia, kterou banka zaplatila od října 1857 do února 1858 a která dosáhla cifry 9 045 535 franků, převyšuje téměř o polovinu ážio, které bylo zaplaceno za celý rok 1856. Přes tento zdánlivý nadbytek prostředků má tedy banka ve skutečnosti menší kovovou zásobu, než měla v posledních třech letech. Není ani zdaleka přesycena zlatem; jeho příliv byl jen uměle zvýšen na nezbytnou úroveň. Už sama tato skutečnost dokazuje, že obchodní krize se ve Francii ještě nedostala do té fáze, která ve Spojených státech, v Anglii a v severní Evropě už minula. Ve Francii je všeobecná obchodní deprese, jak o tom svědčí současný pokles oběhu peněz a eskontu směnek. Skutečný krach však teprve přijde. Nasvědčuje tomu pokles vkladů, k němuž dochází, zatímco roste ážio při nákupu zlata a stříbra a přibývá prošlých směnek.

Banka byla také nucena oznámit, že prodá značnou část svých vlastních nových akcií, na které nebyly včas zaplaceny splátky. Vláda také učinila z banky generálního železničního podnikatele ve Francii a přiměla ji, aby ve stanovených obdobích poskytla železničním společnostem velké půjčky; tyto půjčky jen v lednu a únoru dosáhly 50 000 000 franků. Je pravda, že banka dostala náhradou za tyto půjčky obligace těchto společností, které smí prodat, bude-li moci. Nynější doba je však pro takový prodej zvlášť nepříznivá a týdenní zprávy železnic, které svědčí o stálém poklesu příjmů,

zdaleka neopravňují k nějakým velkým nadějím v tomto směru. V lednu například klesly příjmy Orleánské dráhy ve srovnání se stejným obdobím roku 1857 o 21 %, Východní dráhy o 18 %, Lyonské dráhy asi o 11 % a Západní dráhy o 14 %.

Je dobře známo, že odpor kupujících ke změně nižších cen ve vyšší, a zejména odpor prodávajících ke změně vysokých cen v nízké, je vždy velmi značný a že často nastanou delší či kratší období, kdy se těžko prodává a ceny jsou nominální, až se nakonec tendence trhu projeví nezadržitelnou silou tím nebo oním směrem. Takový přechodný zápas mezi majiteli zboží a jeho kupci není nic neobvyklého, ale tak dlouhý boj, jaký trvá od počátku listopadu do dnešního dne mezi francouzskými obchodníky a francouzskými spotřebiteli, se snad v dějinách cen ještě nevyskytl. Zatímco francouzský průmysl stagnuje, velký počet dělníků je bez zaměstnání a všichni mají nedostatek prostředků, ceny, které jinde klesly v průměru o 30 až 40 %, se ve Francii udržují stále ještě na spekulativní úrovni z období před všeobecnou krizí. Kdyby se nás někdo zeptal, jak byl tento ekonomický zázrak proveden, odpověděli bychom prostě, že Francouzská banka byla pod tlakem vlády nucena dvakrát obnovit směnky a půjčky, které už byly splatné, čímž bylo prostředků francouzského národa, nahromaděných ve sklepeních banky, víceméně přímo použito právě proti tomuto francouzskému národu k tomu, aby se udržely ceny vyhnané do výše. Vláda si zřejmě představuje, že tímto náramně prostým způsobem, tím, že rozmisťuje bankovky všude tam, kde je jich třeba, se jí podaří definitivně odvrátit katastrofu. Ale ve skutečnosti výsledkem tohoto triku bylo to, že se na jedné straně zvýšila nouze spotřebitelů, neboť snížení jejich prostředků nebylo vyrovnáno snížením cen, a na druhé straně se v celních skladech nahromadily ohromné spousty zboží, které, až bude nakonec přece muset být vrženo na trh, bude znehodnoceno už proto, že ho bude taková spousta. Následující tabulka, kterou jsme převzali z jednoho francouzského úředního listu, obsahuje přehled o tom, jaké množství zboží bylo uskladněno ve francouzských celních skladech koncem prosince roku 1857, 1856 a 1855 a nenechá nikoho na pochybách o tom, že Francii ještě očekává katastrofální živelné vyrovnávání cen.

	1857	1856	1855
	(v metrických centech)		
Kakao	19 419	17 799	10 188
Káva	210 741	100 758	57 644
Bavlna	156 006	76 322	28 766
Měď	15 377	1 253	3 197
Cín	4 053	1 853	1 811
Železo	132 924	102 202	76 337
Olejnatá semena	253 596	198 982	74 537
Lůj	25 299	15 292	11 276
Indigo	5 253	2 411	3 783
Vlna	72 150	31 560	38 146
Pepř	23 448	18 442	10 682
Cukr (z kolonií)	170 334	56 735	55 387
Cukr (z jiných zemí)	89 607	89 807	71 913

Ostatně v obchodě obilím už boj skončil katastrofálními důsledky pro majitele zboží. Nicméně jejich ztráty nejsou zdaleka tak významné jako celková situace francouzského zemědělského obyvatelstva v této kritické době. Na nedávné schůzi francouzských zemědělců bylo konstatováno, že průměrná cena pšenice v celé Francii byla koncem ledna 1854 31 franků 94 centimů za hektolitr (asi $2\,^3/_4$ bušlů); v témž období roku 1855 27 franků 24 centimů; v lednu roku 1856 32 franků 46 centimů; v lednu roku 1857 27 franků 9 centimů a v lednu roku 1858 17 franků 38 centimů. Zemědělci dospěli na své schůzi k jednomyslnému závěru, že

„tento stav cen musí zničit francouzské zemědělství a že při nynější průměrné ceně 17 franků 38 centimů mají výrobci v některých částech Francie jen velmi nepatrné zisky, zatímco v ostatních mají vážné ztráty".

Zdálo by se, že v zemi, jako je Francie, kde větší část půdy patří samotným zemědělcům a jen poměrně malá část celkové produkce se dostává na trh, by se měl nadbytek obilí považovat za požehnání, a ne za pohromu. Ale jak už řekl Ludvík XVIII. v trůnní řeči z 26. listopadu 1821: „Žádný zákon nemůže zabránit bídě, která je důsledkem příliš bohaté sklizně." Fakt je, že velká většina francouzských rolníků jsou vlastníci jen podle jména a skutečnými vlastníky jsou hypotekární věřitelé a vláda. Zda francouzský rolník může dostát těžkým závazkům, kterými je zatížen jeho

kousek půdy, nezávisí na tom, kolik vyrobí, ale kolik za to, co vyrobí, dostane.

Tato obtížná situace zemědělství spolu s obchodní depresí, stagnací průmyslu a stále ještě hrozící obchodní katastrofou musí přivést francouzský lid do takového duševního rozpoložení, v jakém se obvykle pouští do nových politických experimentů. Až zmizí hmotná prosperita a její obvyklý přívěsek, politická lhostejnost, zmizí i všechny záminky pro další existenci druhého císařství.

Napsal K. Marx 12. února 1858
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís 5270 z 12. března 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

VLÁDA PRETORIÁNŮ

Paříž 22. února 1858

„Kdy bude lvobijce Gérard jmenován ministrem školství?", ptají se v pařížských předměstích od chvíle, kdy byl generál Espinasse, nechvalně známý od Dobrudže[320], jmenován ministrem vnitra a veřejné bezpečnosti. V Rusku, jak známo, stojí generál jezdectva v čele svatého synodu. Proč by nemohl generál Espinasse řídit ministerstvo vnitra, když se Francie stala výlučnou otčinou* pretoriánů? Takovými zjevnými nehoráznostmi se naprosto otevřeně vyhlašuje vláda taseného meče a Bonaparte chce, aby Francie jasně chápala, že císařská moc nespočívá na vůli národa, nýbrž na 600 000 bodácích. Proto pretoriáni posílají přípisy, které sestavují velitelé různých pluků podle vzoru dodaného z Tuilerií, a které se úzkostlivě vyhýbají sebenepatrnější zmínce o takzvané „vůli lidu"; proto byla Francie rozdělena na pět pašalíků; proto se z ministerstva vnitra stal přívěsek armády. Tím však změny nekončí. Proslýchá se, že asi 60 prefektů má co nevidět upadnout v nemilost a mají je vystřídat převážně vojáci. Řízení prefektur mají převzít penzionovaní plukovníci a podplukovníci. Antagonismus mezi armádou a obyvatelstvem má být zárukou „veřejné bezpečnosti", tj. bezpečnosti hrdiny od Satory[321] a jeho dynastie.

Jeden velký současný historik pravil, že Francii od doby velké revoluce vždycky ovládala armáda, jakkoli se tato skutečnost zakrývá. Je jisté, že v době císařství, restaurace, za Ludvíka Filipa a republiky z roku 1848 vládly různé třídy; za císařství rolnictvo, dítě revoluce z roku 1789; v období restaurace to byli velcí pozem-

* Slovní hříčka: ministerstvo vnitra — Home Ministry; domov, otčina — home. *(Pozn. red.)*

koví vlastníci; za Ludvíka Filipa vládla buržoazie; a ukázalo se, že republika z roku 1848 byla, proti záměrům svých zakladatelů, nezdařeným pokusem o rozdělení vlády rovným dílem mezi stoupence legitimní monarchie a červencové monarchie. Avšak všechny tyto režimy se nakonec opíraly o armádu. Což nebyla dokonce i ústava republiky z roku 1848 vypracována a vyhlášena za stavu obležení, tj. za vlády bodáku? Což tuto republiku nezosobňoval generál Cavaignac? Což ji nezachránila armáda v červnu roku 1848 a znovu v černu 1849 a což ji nakonec táž armáda nenechala v prosinci 1851 padnout? Co je tedy nového na režimu, který Ludvík Bonaparte nyní otevřeně vyhlásil? To, že vládne pomocí armády? Jeho předchůdci od dnů thermidoru[322] činili totéž. Avšak i když ve všech dosavadních obdobích se vládnoucí třída, jejíž příchod k moci odpovídal specifickému vývoji francouzské společnosti, opírala v boji proti svým odpůrcům o armádu jako ultima ratio*, zájem určité společenské třídy nicméně převládal. V období druhého císařství mají však převládat zájmy samé armády. Armáda už nemá udržovat nadvládu jedné části národa nad druhou. Armáda má udržovat svou vlastní nadvládu, zosobněnou svou vlastní dynastií, nad celým francouzským národem.

Armáda má představovat *stát* v protikladu ke *společnosti*. Nemysleme si, že Bonaparte si neuvědomuje nebezpečí svého pokusu. Tím, že se prohlásil za vůdce pretoriánů, označil každého pretoriánského pohlavára za svého soupeře. Jeho vlastní stoupenci, v čele s generálem Vaillantem, nesouhlasili s rozdělením francouzské armády na pět maršálství a namítali, že i když to prospívá pořádku, neprospívá to císařství a že to jednoho dne povede k občanské válce. V Palais Royal[323], který je novým obratem císařské politiky nejvýš znepokojen, se přetřásaly zrady Napoleonových maršálů v čele s Berthierem.

Jak si bude pět maršálů v budoucnosti počínat v kritické situaci, když jeden druhého na smrt nenávidí, lze nejlépe posoudit z jejich minulosti. Magnan zradil Ludvíka Filipa; Baraguay d'Hilliers zradil Napoleona; Bosquet zradil republiku, jíž vděčil za

* — poslední argument. *(Pozn. red.)*

své povýšení a k jejímž zásadám se, jak známo, hlásil. Castellane dokonce ani nečekal na skutečnou katastrofu a zradil samého Ludvíka Bonaparta. Za války s Ruskem dostal telegrafickou zprávu tohoto znění: „Imperátor je mrtev." Ihned sepsal provolání ve prospěch Jindřicha V. a poslal je do tisku. Lyonský prefekt obdržel přesnější telegrafickou zprávu tohoto znění: „Ruský imperátor je mrtev." Provolání se ututlalo, ale všude se o něm mluvilo. Pokud jde o Canroberta, je možná císařovi oddán, ale je to jen zlomek z celku a hlavně není s to být celkem. Všech pět maršálů si uvědomovalo obtížnost úkolu, který měli splnit, a tak dlouho váhali přijmout svá velitelská místa, že na jejich souhlas už nebylo možné čekat; když to Bonaparte viděl, přidělil sám každému oblast jeho působnosti, listinu předal panu Fouldovi, aby ji doplnil a zaslal redakci „Moniteuru". Tak bylo konečně jmenování všech pěti maršálů oficiálně oznámeno, ať se jim to líbilo nebo nelíbilo. Bonaparte se však neodvážil dokončit svůj plán tím, že by jmenoval Pélissiera generálem polním maršálem. O Napoleonově maršálské pětce můžeme říci totéž, co prý odpověděl princ Jérôme Napoleon Fouldovi, jehož Bonaparte k svému strýci poslal, aby mu předal jmenování na první místo v regentské radě. Bývalý vestfálský král velmi nezdvořile nabídku odmítl a vypoklonkoval podle pařížských klepů Foulda těmito slovy: „Du reste*, vaše regentská rada je sestavena s jediným cílem: abyste mohli jeden druhého dát co nejrychleji zatknout." Opakujeme, že nelze předpokládat, že Ludvík Bonaparte neví o nebezpečí, které hrozí jeho novopečenému systému. Nemá ale na vybranou. Chápe svou situaci i netrpělivost francouzské společnosti zbavit se jeho i jeho císařské maškarády. Ví, že různé strany se vzpamatovaly ze svého ochromení a že obchodní zemětřesení otřáslo materiální základnou jeho spekulantského režimu. Proto nejenže připravuje válku proti francouzské společnosti, ale dokonce to otevřeně prohlašuje. Jeho rozhodnutí zaujmout bojovný postoj vůči Francii odpovídá i jeho nepřátelský postoj k nejrůznějším stranám. Například když Cassagnac napadl v „Constitutionnelu" pana Villeimana jako „podněcovatele nenávisti" k cí-

* — ostatně. *(Pozn. red.)*

sařství a obvinil „Journal des Débats“ ze „spoluviny“ na atentátu, „protože o něm mlčel“, považovalo se to zpočátku za naivní horlivost člověka, jehož Guizot nazval roi des drôles*. Brzy však vyšlo najevo, že článek redakci „Constitutionnelu“ vnutil ministr školství pan Rouland a sám jej korigoval. Toto vysvětlení podal, mimochodem, panu de Sacymu z „Débats“ pan Mirès, majitel „Constitutionnelu“, který nechtěl nést za článek odpovědnost. Součástí Bonapartovy hry se tedy stává obviňovat *všechny strany* z nepřátelství k jeho osobě. Patří to k jeho systému. Dává tím jasně na srozuměnou, že si nedělá žádné iluze o všeobecném odporu proti své vládě, ale že je připraven odpovědět kartáči a kulkami.

Napsal K. Marx 22. února 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune“, čís. 5270 z 12. března 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* — králem bláznů. *(Pozn. red.)*

K. MARX

DERBYHO VLÁDA. — OŠIDNÁ PALMERSTONOVA DEMISE[324]

Nezabil-li Orsini Ludvíka Napoleona, zabil určitě Palmerstona. Z historického hlediska je docela na místě, že tohoto politického hráče, z něhož čínský mandarin v Kantonu učinil diktátora Anglie, nakonec zničil italský karbonář v Paříži.[325] Ale to, že jeho nástupcem měl být lord Derby, je už víc než pouze historicky vhodné, to už se blíží kategorii historické zákonitosti. Je to v souladu s britskou ústavní tradicí. Po Pittovi přišel Fox, Foxe vystřídal Perceval – slabší Pitt, Wellingtona Grey – slabší Fox, Greye Wellington, Wellingtona Melbourne – slabší Grey, Melbourna opět Wellington jménem Peel, Peela opět Melbourne jménem Russell; Russella vystřídal Derby, náhražka Peela, a Derbyho opět Russell. Proč by Palmerstona, který uzurpoval Russellovo místo, neměl vystřídat zase Derby?

Je-li v Anglii nějaká nová síla schopná skoncovat se starou rutinou, jejímž příkladem je zmíněná výměna míst mezi ctihodnými gentlemany, kteří sedí na jedné straně Dolní sněmovny, a ctihodnými gentlemany, kteří sedí na druhé straně,[326] je-li zde nějaký člověk nebo skupina lidí schopných postavit se proti tradiční vládnoucí třídě a nahradit ji, svět je ještě neobjevil. O jedné věci však nemůže být pochyb, totiž že toryovská vláda je mnohem příznivější pro jakýkoli pokrok než kterákoli jiná. V posledních padesáti letech všechna lidová hnutí buď začala nebo vrcholila za toryovské vlády. Právě toryovská vláda schválila návrh zákona o emancipaci katolíků[327]. Za toryovské vlády zesílilo hnutí za parlamentní reformu tak, že je nebylo možné zadržet.[328] Dílem toryovské vlády je zavedení daně z příjmů, která je sice ve své nynější formě nerovnoměrná,

přesto však obsahuje zárodky rovnoměrného zdanění. Liga proti obilním zákonům, která byla za whigovské vlády slabá a nesmělá, se za toryů rozrostla do revolučních rozměrů; a zatímco Russell si ani ve svém nejodvážnějším rozletu nikdy netroufl jít za hranice pevně stanovených cel, tak umírněných, jako byl on sám, nezbylo Peelovi nic jiného než uložit obilní zákony do hrobky všech Kapuletů[329]. Byli to rovněž toryové, kteří jaksi zlidověli aristokracii tím, že do ní vlévali plebejskou sílu a talent, aby ji posílili. Díky toryům vládl staré anglické pozemkové aristokracii Canning, syn herečky; stejně tak ji ovládal i Peel, syn zbohatlého majitele přádelny bavlny, který začal jako tkadlec na ručním stavu; vládne jí i Disraeli, syn prostého literáta a k tomu ještě žid. Sám lord Derby učinil ze syna drobného obchodníka z Lewesu anglického lorda kancléře pod jménem lord St. Leonards. Whigové naproti tomu projevili vždycky dost síly, aby pohřbili své plebejské nástroje v honosných dekoracích nebo je nafoukaně a s urážkami odhodili. Broughama, duši hnutí za parlamentní reformu, vyřídili tím, že ho povýšili do stavu lordů, a Cobdenovi, hlavě Ligy proti obilním zákonům, nabídli tíž whigové, kterým pomohl znovu k vládě, místo náměstka ministra obchodu[330].

Z hlediska čistě intelektuální schopnosti nová vláda snadno obstojí ve srovnání se svou předchůdkyní. Lidé jako Disraeli, Stanley a Ellenborough neutrpí rozhodně újmu, přirovnáme-li je k lidem typu pana Vernona Smitha, bývalého předsedy Kontrolního úřadu, lorda Panmura, ministra války, jehož už učinilo nesmrtelným jeho „Postarejte se o Dowba“[331], sira G. C. Lewise nudného jako „Edinburgh Review“, nebo dokonce k takovým morálním veličinám, jako je lord strážce pečeti Clanricarde. Palmerston ve skutečnosti nejen nahradil vládu všech stran vládou beze stran, ale také vládu všech talentů vládou bez talentů, vyjma svůj vlastní.

Nemůže být pochyb, že Palmerston neměl ani tušení, že jeho zkáza je definitivní. Věřil, že lord Derby odmítne nyní úřad ministerského předsedy, stejně jako to učinil za krymské války. V tom případě by si byla královna povolala Russella; protože však převážná část jeho vlastních šiků sloužila pod Palmerstonem a převážná část nepřátelské armády stála pod praporem Disraeliho, Russell by

se musel vzdát naděje, že vytvoří vládu, zejména proto, že by jako whig nemohl sáhnout ke „krajnímu prostředku“, totiž rozpustit parlament, který byl zvolen pod prapory whigů. Týden by se bylo váhalo a pak by se tedy Palmerston byl nevyhnutelně vrátil do úřadu ministerského předsedy. Jenže tato krásná kalkulace Palmerstonovi nevyšla, protože Derby úřad přijal. Toryovská vláda se může udržet delší či kratší dobu. Může se držet několik měsíců, než bude donucena rozpustit parlament, což zcela jistě učiní, dříve než se nadobro vzdá moci. Dvěma věcmi si však můžeme být jisti, jednak, že toryovská vláda se vyznamená nanejvýš liberálním opatřením na poli sociálních reforem (zárukou toho je dosavadní postup lorda Stanleyho a návrh školského zákona sira Johna Pakingtona), a hlavně, že v zahraniční politice provede velmi blahodárnou a vítanou změnu. Je pravda, že mnozí povrchní pozorovatelé a publicisté tvrdí, že Palmerstonův pád Ludvíku Napoleonovi valně neuškodí, neboť několik ministrů nové toryovské vlády je s francouzským despotou osobně zadobře a Anglie není v situaci, aby se mohla odvážit válčit s mohutnou kontinentální mocností. Ale právě proto, že Anglie není s to pustit se do nové války, považujeme odpověď Velké Británie na chvastounské hrozby a požadavky satrapů Ludvíka Napoleona za velmi významnou. Nezávislí liberálové vyjádřili v parlamentě jednoznačné a důrazné smýšlení národa a odpověděli na Walewského zprávu tím, že odmítli Palmerstonův návrh zákona o spiknutích[332], a neudělali to proto, že měli přijít do vlády Malmesbury a Disraeli. Lord Derby může uklouznout a padnout, ale hlasování, které schválilo pozměňovací návrh Milnera Gibsona[333], bude nicméně žít a ponese ovoce.

Nevěříme v nějaké upřímné a trvalé spojenectví britského toryismu s francouzským bonapartismem. Bouří se proti němu instinkty, tradice a snahy obou stran. Nepovažujeme za možné, že se nová vláda vrátí k Palmerstonovu návrhu o spiknutích a bude jej prosazovat, jak to s takovou jistotou předpovídají pařížské listy. Učiní-li to, pak teprve až odpoví Walewskému a de Mornymu, a odpoví mu v Pittově a Castlereaghově duchu. Při všech svých chybách by toryismus musel napřed změnit svou podstatu, aby byl ochoten měnit na Bonapartův pokyn anglické zákony.

Pravděpodobnost, že mezi oběma vládami vznikne brzy spor, však význam posledního hlasování nijak nesnižuje. Na tomto hlasování považujeme za nejdůležitější to, že oznamuje Evropě, že Británie přestala hrát francouzskému imperialismu druhé housle. Tak to pochopily Brusel, Turín a dokonce i Vídeň; tak to také brzy pochopí Berlín, Madrid a Petrohrad. Anglie, která byla tak dlouho žalářníkem prvního Napoleona, rozhodně odmítla být dále přisluhovačem jeho nástupce.[334]

Napsal K. Marx 26. února 1858
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5272 z 15. března 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

ZNAMENÍ DOBY

Paříž 11. března 1858

V sobotu večer 6. března provedli republikáni v Chalon-sur-Saône malou vzpouru; v noci na středu 10. března se v tomto městě konalo shromáždění buřičů. Od 24. února, desátého výročí únorové revoluce, probíhalo rozsáhlé zatýkání ve stylu alžírských razií[335], takže, jak píše londýnský „Punch", zůstanou brzy ve Francii jen dvě třídy: vězňové a žalářníci; objevil se polooficiální pamflet „Napoleon III. a Anglie"[336], „Moniteur" současně uveřejnil výňatky z korespondence Napoleona I. a konečně polovina Paříže byla na nohou, aby si zajistila místa na popravu Orsiniho, která se dosud nekonala. Počínaje závěrečným chodem tohoto císařského jídelníčku je třeba poznamenat, že shodou okolností, které nejsou všeobecně známy, otázka Orsiniho „poslání na věčnost", jak se cynicky vyjadřuje cockney*, nabyla dokonce osudnějších rozměrů než poprava účastníků vzpoury v Buzançais[337] za Ludvíka Filipa. Tehdy se zvedla bouře všeobecného rozhořčení, protože tento krvavý akt, i když podle rozhodnutí soudu a v souladu se všemi formalitami francouzského práva, odhalil nejodpornější rysy licoměrné vlády Ludvíka Filipa. Vévodovi Praslinovi podali jed, aby jej ušetřili potupné smrti zločince,[338] zatímco vzbouřenci z hladu, polovyhladovělí venkované, kteří se dopustili zabití při srážce, když chtěli zabránit vývozu obilí, byli nemilosrdně vydáni katovi. Orsini se naproti tomu mužně přiznal k účasti na atentátu a vzal na sebe všechnu odpovědnost. Byl odsouzen podle zákona, a ať k němu mají masy pařížského obyvatelstva jakékoli sympatie, samo jeho od-

* — londýnský dialekt, přezdívka pro Londýňany. *(Pozn. red.)*

souzení nemůže druhému císařství nijak zvlášť uškodit. Nicméně určité okolnosti celou záležitost úplně změnily. Po celé přelíčení Paříž zvědavě sledovala neobvyklý postup soudních orgánů, který nemá obdoby v análech francouzských politických procesů.

Obžaloba byla formulována shovívavě a mírně. Obsahovala jen mlhavé narážky na fakta, která vyšetřující soudce* dokázal, a vůbec se upustilo od dlouhých policejních výslechů, které při těchto procesech obvykle hrají hlavní roli. Zdálo se, že převládá hledisko, čím méně se o tom bude mluvit, tím lépe. Poprvé se s vězněm u císařského soudu slušně zacházelo. Nedošlo, jak říká očitý svědek, „téměř k žádnému vyhrožování, zastrašování, či k pokusům o řečnické projevy". Orsiniho advokát Jules Favre dokonce ani nebyl volán k pořádku, když se odvážil pronést tyto věty:

„Nenávidím sílu, která neslouží právu. Kdyby se některý národ dostal do tak žalostné situace, že by se ocitl v rukou despoty, dýka by jeho okovy nepřeťala. Bůh počítá hodiny despotova konce a připravuje tyranům katastrofu neodvratněji než dýka vrahova."

Předseda soudu pan Delangle se nerozčilil, ačkoli měl k tomu právo, ani když přítomní přijali tato slova s tichým souhlasným mručením. To ještě nebylo všechno. Proslýchá se, že dopis, který napsal Orsini císaři, donesl do Tuilerií sám Jules Favre, že jej císař přečetl, vyškrtl prý dvě věty a dovolil dopis uveřejnit. Sotva ale byl nad Orsinim vynesen rozsudek, začali s ním jednat co nejpřísněji, a když požádal, aby mu dovolili „dát do pořádku své papíry", dostal okamžitě svěrací kazajku.

Jasně se tedy ukazuje, že se tu hrála ďábelská dvojí hra. Orsini mohl učinit odhalení – a také Pietrimu prozradil – že se Napoleon zúčastnil hnutí karbonářů[339] a že dokonce i po státním převratu, když ještě nebyl rozhodnut, jaký kurs zaujme, sliboval italským vlastencům podporu. Aby Orsiniho přiměli mírnit se a aby se zabránilo velkému veřejnému skandálu, slibovali mu milost, jenže tyto sliby naprosto nemínili splnit. Takový postup není v dějinách druhého císařství novinkou. Čtenář si snad vzpomene na proces s Berryerem, synem slavného francouzského advokáta a legitimisty.

* – v originále: juge d'instruction. *(Pozn. red.)*

Tehdy šlo o zpronevěry v souvislosti s jednou akciovou společností – Docks Napoléoniens*. Berryer otec měl tehdy plné ruce dokumentů dokazujících, že princ Napoleon a princezna Matylda získali velké částky z týchž podvodných machinací, které přivedly jeho syna na lavici obžalovaných. Kdyby Berryer, největší mistr francouzského řečnického umění, při němž všechno závisí na pohybech, tónu, pohledu a gestikulaci řečníka, při němž se slova, která by na papíře vypadala bezduchá, mění v plameny a elektrické výboje zapalující a burcující posluchače – kdyby byl Berryer tyto dokumenty předložil a komentoval, byl by se císařský trůn zakymácel. Proto jej osoby z kruhů kolem císaře přiměly, aby od toho upustil, a jako odměnu za mlčení mu nabídly, že jeho syn bude určitě osvobozen. Berryer ustoupil; jeho syn byl odsouzen a otec i syn podvedeni. Týž manévr se opakoval, a stejně úspěšně, v případě Orsiniho. Ale to není všechno. Orsiniho přiměli, aby nejen ušetřil Bonaparta obávaného skandálu, ale aby promluvil a sám se v Bonapartově zájmu zkompromitoval. Orsinimu naznačili, že císař je tajně nakloněn osvobození Itálie, a to ho přimělo napsat dopis. Pak byla sehrána scéna s Jules Favrem a Orsiniho dopis se objevil v „Moniteuru". Rakousko mělo být zastrašeno, aby se podřídilo Bonapartovým požadavkům, tím, že se mu jednoznačně ukázalo, jak by Bonaparte ještě mohl ovlivňovat vlastenecké tužby v Itálii. Rakousko se dokonce urazilo. Orsiniho hlava má zmírnit jeho hněv, za to má Rakousko vyvolat k sobě v Itálii ještě větší nenávist a udusit slabé zárodky svobody tisku ve Vídni. Ať správně či nesprávně, tak se případ Orsini všeobecně vykládá.

Pokud jde o vzpouru v Chalon, je to jen výstražný příznak. I kdyby ve Francii vymřela všechna mužnost, lidé povstanou už z pouhého pudu sebezáchovy. Mají na vybranou – buď zahynout v pouličním boji, nebo shnít v Cayenne. Záminky pro zatčení – a každé zatčení může vést do Cayenne, jako každá cesta vede do Říma – lze ilustrovat jediným příkladem. Je známo, že před časem byli zatčeni tři pařížští právníci. Soud či spíše advokátní komora se věci ujala a obrátila se na ministerstvo spravedlnosti; to odpovědělo,

* – Napoleonské doky. *(Pozn. red.)*

že nemůže podat žádné vysvětlení, ale že tito tři pánové byli zatčeni pro „intriky a machinace" při posledních pařížských volbách, které se konaly před deseti měsíci. Jestliže se chalonská vzpoura jeví jako něco docela přirozeného, pak to, jak se při této příležitosti chovali důstojníci chalonské posádky, sotva odpovídá zuřivým adresám, které francouzská armáda posílala podle rozkazu redakci „Moniteuru". Kasárny jsou na pravém břehu Saôny, kdežto byty důstojníků jsou převážně na levém břehu, kde povstání vypuklo. Důstojníci, místo aby se rychle postavili do čela svých vojáků na obranu císařství, podnikli opatrně několik diplomatických kroků, aby zjistili, zda v Paříži byla vyhlášena republika či nikoli. Dokonce ani „Moniteur" se neodvažuje tuto skutečnost plně popřít. Píše:

„Důstojníci posádky, kteří spěchali na podprefekturu, aby získali nějaké informace, si podle pověstí, které se už začaly šířit, vynutili průchod tasenými šavlemi."

„Patrie"[340] se pokouší vysvětlit tento nepříjemný incident tím, že tito zvědaví důstojníci prý chtěli „zatknout podprefekta v případě, že by se postavil na stranu republiky"; ve skutečnosti však důstojníci běželi k podprefektovi, aby se ho zeptali, zda je pravda, že v Paříži byla vyhlášena republika. Teprve když to podprefekt popřel, považovali důstojníci za vhodné projevit služební horlivost. Castellane už odjel z Lyonu, aby chování důstojníků vyšetřil. V armádě se zkrátka objevují příznaky nespokojenosti. Způsob, jakým armádu vystavoval na odiv „Moniteur" a jakým ji učinil terčem posměchu v celé Evropě a pak ji prostě z uctivosti k Johnu Bullovi hodil přes palubu; to, že ji Bonaparte rozdělil do pěti armád, z obavy, aby nemusel předat vrchní velení Pélissierovi, který nyní vůči svému pánovi ochladl; pohrdavé dopisy, jimiž Changarnier a Bedeau odmítli povolení k návratu do Francie; povýšení Espinasse, jehož od dobrudžské aféry v kasárnách všichni nenávidí, na zvlášť odpovědné místo; a konečně ona temná předtucha brzké změny ve vývoji událostí, jíž se francouzské „myslící bodáky"[341] vždycky vyznačovaly – to všechno přispívá k odcizení vypočítavých armádních pohlavárů. Vedle událostí v Chalon svědčí o této překvapující a dost neočekávané změně Mac-Mahonovo chování ve francouz-

ském senátě. Jeho poznámky o loi des suspects* byly velmi otevřené a on jediný z Bonapartových premovaných lokajů hlasoval proti tomuto zákonu.

Napsal K. Marx 11. března 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5285 z 30. března 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* – zákon o podezřelých, viz poznámku 312. *(Pozn. red.)*

K. MARX

NYNĚJŠÍ BONAPARTOVO POSTAVENÍ[342]

Paříž 18. března 1858

„Risorgerò nemico ognor più crudo,
Cenere anco sepolto, e spirto ignudo."

(Vstanu z mrtvých jako ještě strašnější nepřítel, i když jen popel v hrobě a pouhý duch.) Tyto dva verše z Tassova „Jeruzaléma"*, které se zvláštním úsměvem zašeptal Orsini po Favrově řeči svému obhájci, se už začínají naplňovat. Chování davu, který byl svědkem popravy italského vlastence, popisuje očitý svědek takto:

„Vláda měla takový strach, že na popraviště vyslala celou divizi pod osobním velením generála. Patnáct tisíc vojáků bylo připraveno zasáhnout na sebemenší pokyn a všechny východy byly střeženy jako při povstání. Odhaduji, že na prostranstvích a v ulicích poblíž náměstí de la Roquette se shromáždilo na 90 000 až 100 000 předměstských obyvatel, dělníků v halenách. Ale vojsko bylo rozestaveno tak, že diváci viděli málo nebo vůbec nic. Když diváci zaslechli temný tupý dopad sekery na Orsiniho šíji, odpověděli mohutným, i když přidušeným voláním ‚Vive la République'**. Lze to těžko popsat. Znělo to jako mocné reptání. Nebyl to křik či volání, nýbrž znělo to jako dech nebo vzdech tisíců lidských bytostí. Úřady to dobře pochopily, neboť v téže chvíli začali vojáci nepředstavitelně hlučet, švihali koně, aby se vzpínali a kopali, řinčeli zbraněmi, a tak se jim podařilo přehlušit reptání lidu, aniž použili přímo násilí. Ale slova ‚Vive la République' jistě každý jasně slyšel. Schválně jsem se vracel domů pěšky a pomalu se prodíral skupinami lidí, kde byly nejhustší. Musím přiznat, že všude jsem slyšel slova sympatií a obdivu pro Orsiniho, na jehož zločin se zřejmě úplně zapomnělo a zůstal jen dojem, který vyvolal svou odvahou a šlechetností vůči svým společníkům. Ani jednou jsem nezaslechl jméno Pieriho. Chování lidu bylo podle mého mínění velmi výhružné, neboť svědčilo o nenávisti a touze po pomstě zakořeněné příliš hluboko, než aby se projevila slovy. Všechny poznámky, které jsem slyšel, byly pronášeny tlumeně, jako by na každém kroku číhal policejní špicl."

* Torquato Tasso, „Osvobozený Jeruzalém", zpěv IX. *(Pozn. red.)*
** „Ať žije republika". *(Pozn. red.)*

Zdá se tedy, že opatření pro „všeobecnou bezpečnost", která měla vyhladit republikánské elementy, rozsáhlé zatýkání a deportace neměly větší úspěch než cités ouvrières*, nově zřízené dílny a jiné pokusy koupit svědomí francouzské dělnické třídy. Okolnosti Orsiniho procesu, jimiž jsme se zabývali už dříve**, staly se nyní v Paříži hlavním předmětem rozhovorů. Proslýchá se dokonce, že při zkoumání rozsáhlé korespondence Orsiniho s Pierim byly objeveny dopisy napsané před mnoha lety Ludvíkem Napoleonem a s jeho vlastním podpisem. Kdyby měl francouzský „Constitutionnel" ještě tak výhodné postavení jako v době pana Guizota, denně by nám předkládal slavnostní větu: „L'horizon politique s'obscurcit."*** A skutečně tomu tak je. V Tuileriích byli velice zděšeni, když se zjistilo, jak se zachovali důstojníci chalonské posádky, a krajně rozezleni naivitou „Moniteuru", který informoval Francii a Evropu, že důstojníci v Chalonu, místo aby se celé záležitosti vysmáli a okamžitě dali svým vojákům rozkaz nastoupit nebo jim oznámili, že i kdyby byla v Paříži vyhlášena republika, oni budou proti ní bojovat za císařství, běželi tito důstojníci nejdříve k podprefektovi a nebyli ochotni dát pro císaře v sázku svou kůži a hodnosti, dokud se nepřesvědčili, zda republika byla vyhlášena nebo ne. Tato událost dokazuje, že na masu armády nelze spoléhat. Kromě vysokých představitelů, kteří jsou příliš kompromitováni nebo dostali tak skvělé odměny, že nemohou oddělit svůj osud od osudu císařství, je naprosto spolehlivá snad jen jediná část armády, a to garda. Tento sbor je opravdu velmi silný a je si vědom, že za kterékoli jiné vlády by byl sloučen s řadovým vojskem anebo vůbec rozpuštěn. Jeho pěchotu tvoří čtyři pluky granátníků, dva pluky voltižérů, jeden pluk četníků, jeden pluk zuávů a jeden prapor střelců, celkem sedmnáct pěších praporů. V řadách gardy jsou mimoto dva pluky kyrysníků, dva pluky dragounů, jeden pluk jízdních granátníků, jeden husarský pluk a jeden

* — dělnické osady. *(Pozn. red.)*
** Viz tento svazek, str. 437—439. *(Pozn. red.)*
*** „Politický obzor se zatahuje." *(Pozn. red.)*

pluk střelců, čili celkem jedenadvacet eskadron jezdectva. Rovněž gardové dělostřelectvo je poměrně silné. Jeho celkový početní stav činí asi 20 000 mužů se 40 až 50 děly, což je dostatečně silné jádro, aby mohlo čelit sklonům ke kolísání, které v případě vážného boje s pařížským lidem mohou nabýt vrchu v řadovém vojsku. Mimoto, jak dokazuje i jen letmý pohled na železniční mapu Francie, je všechno zařízeno pro rychlé soustředění vojska z provincií, takže hnutí, kterému by se nepodařilo vládu překvapit, musí počítat s tím, že narazí na ohromnou sílu 60 000 až 80 000 mužů. Avšak Bonaparte učinil taková opatření, že ozbrojená vzpoura je naprosto nepravděpodobná, leda by došlo k nějaké závažné nepředvídané okolnosti, kdy by nesmlouvavý protibonapartistický postoj buržoazie, tajné spolky rozkládající nižší složky armády, malicherná závistivost, úplatné proradnosti a orleánské či legitimistické tendence, které rozleptávají vyšší složky armády, mohly naklonit misku vah ve prospěch revolučních mas. Nejhorší, co by mohlo masy potkat, by byl úspěšný atentát na Bonaparta. V tom případě by se mohla prorocky splnit odpověď, kterou na začátku války s Ruskem dal Morny na Napoleonovu otázku, co zamýšlejí dělat v případě jeho náhlé smrti:

„Nous commencerions de jeter tous les Jérômes par la fenêtre, et puis nous tâcherions de nous arranger tant bien que mal avec les Orléans." („Začali bychom vyhazovat všechny Jérômy oknem a potom bychom se hleděli nějak dohodnout s Orleány.")

Dříve než by se předměstské obyvatelstvo mohlo rozhodnout, jak postupovat, Morny by mohl provést svou palácovou revoluci, nastolit orleánskou dynastii a tak přetáhnout buržoazii do protirevolučního tábora.

Mezitím Bonapartovy nezdary v zahraniční politice značně přispívají k tomu, že ve vnitřní politice sahá k teroru. Po každém neúspěchu v zahraničí, který prozradí slabost jeho postavení a znovu oživí tužby jeho protivníků, nutně následují nové ukázky takzvané „síly vlády". A nezdary v zahraniční politice se v posledních týdnech rychle nakupily. Nejdříve přišel velký nezdar s Anglií.[343] Pak dokonce Švýcarsko, ačkoli neustále zbaběle ustupovalo, se odvážilo protestovat proti dalším krokům, jež na něm Francie zcela

bez okolků vynucovala. Švýcarskému spolku bylo oficiálně oznámeno, že bude-li to nutné, vstoupí francouzské pěší pluky na jeho území, a splní tam policejní povinnosti, které švýcarská policie není s to plnit. Tu dokonce i pan Kern považoval za nutné požádat o vrácení pověřovacích listin a francouzská vláda musela ustoupit. Belgie, která na Bonapartův diktát změnila svůj zákon[344], odmítla Bonapartův požadavek, aby vypověděla generála Changarniera. Komise piemontské sněmovny, jíž bylo uloženo prozkoumat návrh zákona o přizpůsobení sardinských institucí k idées napoléoniennes[345], navrhla většinou pěti hlasů proti dvěma, aby se bonapartistický projekt prostě a jednoduše odmítl. Rakousko si plně uvědomuje, že po popravě Orsiniho má štrasburského hrdinu úplně v hrsti, že je už nemůže v souvislosti s Itálií znepokojovat, a proto vůči němu ochladlo.

Nejjistější cesta francouzské vlády ke zkáze je vystavit se posměchu. Bonaparte si uvědomuje, do jakého groteskního světla se dostal svými posledními nezdařenými pokusy hrát si na evropského diktátora. Čím je Bonapartovo postavení v Evropě ubožejší, tím cítí větší potřebu pouštět hrůzu ve Francii. Proto se vláda teroru postupně rozšiřuje. Generála Espinasse, který je v čele ministerstva vnitra, podporuje teď pan Boitelle, bývalý husarský plukovník, stojící nyní v čele policejní prefektury. Systém, který tito vojenští pochopové druhého císařství praktikují, popisuje „Continental Review"[346] takto:

„Vzali staré seznamy osob, které po nepokojích z let 1848 a 1851 označila policie za nebezpečné, a hromadně tyto lidi zatkli jak v Paříži, tak i v departementech. Nikdo vůbec nevyšetřoval, zda se tito lidé od té doby něčím provinili či nikoli. Pro zatčené to mělo kruté následky. Počestné občany, kteří se v roce 1848 dostali do víru, jenž zachvátil celý národ, a vyznávali pokrokové myšlenky, ale potom zanechali politiky a z nichž mnozí jsou nyní otcové rodin a pilní obchodníci, odvlekla policie od práce a ze středu rodin. Tyto známé skutečnosti ukazují, jak neodůvodněně byli tito lidé zatýkáni a jak nezákonná a zbytečná byla tato teroristická opatření. Mezi osobami, které policejní agenti chtěli zatknout, bylo několik jednotlivců, kteří už téměř šest let nebyli ve Francii a nemohli se tedy dopustit žádného přestupku, kdyby se však v této chvíli ve Francii ocitli, jistě by byli v ‚zájmu veřejné bezpečnosti' uvrženi do vězení. Nejen to, policie přišla dokonce zatknout několik lidí, kteří jsou už mnoho let mrtví. Jejich jména byla v seznamech osob, které už byly jednou zatčeny (a mnozí z nich

jen proto, že byli v davu na ulicích, což byl jejich jediný přečin). Je tedy jasné, že policie nebojuje proti provinilcům, ale proti podezřelým; a způsob, jímž se zákon provádí, plně ospravedlňuje název, který mu veřejné mínění dalo. V departementech je situace téměř stejná jako v Paříži. Správní úřady sestavily seznamy podezřelých a běda těm, kdo se ve volbách v červnu minulého roku odvážili vystupovat proti kandidátům, které podporoval prefekt a kteří, berouce vážně ústavu, volební zákon a oběžníky ministerstva vnitra, se domnívali, že si mohou zvolit kandidáty podle vlastního výběru. Ti jsou považováni za nejhorší zločince a musí být buď velmi bohatí, velmi vlivní nebo je musí přátelé velmi dobře chránit, aby unikli pomstě úředníků, jimž se postavili do cesty. Mezi osobami, které byly zatčeny v provinciích, se objevuje jméno generála Courtaise, který hrál určitou roli v roce 1848 jako vrchní velitel pařížské národní gardy, ale posledních devět let žil v naprostém ústraní, ve venkovském domě v departementu Allier, odloučen od společnosti, a o politiku ani o veřejné záležitosti se vůbec nestaral."

Tento systém „všeobecné bezpečnosti" a záchvaty obchodních krizí, které se staly chronické, brzy přivedou francouzskou buržoazii do takové situace, že bude považovat revoluci za nutnou k „obnovení důvěry".

Napsal K. Marx 18. března 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5287 z 1. dubna 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

PÉLISSIEROVA MISE V ANGLII

Paříž 27. března 1858

Nejobtížnější vladařské postavení má civilista, který stojí v čele despotického vojenského státu. V Orientě se tato potíž víceméně překonává tím, že se z despoty udělá bůh – neboť teokratické vlastnosti vládce nedovolují, aby se na něho kladlo stejné měřítko jako na jeho válečníky. V císařském Římě připodobnění císařů k bohu takovou ochranu sice neskýtalo, ale vycházelo ze stejné nutnosti. Ludvík Bonaparte je civilista, a i když vydal dějiny děla[347], nemůže použít římských prostředků. Proto se jeho postavení stále víc komplikuje. Jak roste nechuť Francie snášet dál jho armády, tím směleji sleduje armáda cíl uvalit své jho na Bonaparta. Po 10. prosinci[348] si Bonaparte mohl namlouvat, že je vyvolencem rolnictva, tj. převážné většiny francouzského národa. Od atentátu ze 14. ledna ví, že je vydán na milost armádě. Když byl donucen přiznat, že vládne prostřednictvím armády, je docela přirozené, že se armáda snaží vládnout prostřednictvím něho.

Rozdělení Francie do pěti pašalíků bylo tedy jen předehrou ke jmenování Espinasse ministrem vnitra. Dalším krokem bylo to, že pařížská policie byla svěřena panu Boitellovi, který byl v roce 1830 poddůstojníkem, sloužil v La Fère v jednom pluku s panem de Persigny, a když vypukla červencová revoluce, pokoušel se přimět své kamarády, aby volali: „Vive Napoleon II!"* Současně s Boitellovým povýšením byl Pélissier, vévoda Malachovský, jmenován zástupcem Jeho císařského Veličenstva u svatojakubského dvora[349]. Smyslem jeho jmenování je polichotit armádě a pohrozit Anglii. Je

* „Ať žije Napoleon II!" *(Pozn. red.)*

pravda, že „Moniteur" se to snaží líčit jako poklonu Johnu Bullovi, ale Veuillot z „Universu"[350], který, jak známo, je v Tuileriích přijímán při petites et grandes entrées*, předpověděl onu událost ve štvavém článku obsahujícím tuto významnou větu:

„Anglická hrdost je raněna. Je to stará rána. Angličané ji utržili na Krymu u Almy a Inkermanu, na Malachovské mohyle, všude, kde Francouzi byli první na bitevním poli a nejhlouběji pronikali do nepřátelských řad. Saint-Arnaud, Bosquet, Canrobert, Pélissier, Mac-Mahon jsou lidé, kteří ranili anglickou hrdost."

Zkrátka Napoleon III. poslal do Londýna svého Menšikova, jehož se mimochodem rád na čas zbavil, neboť Pélissier od chvíle, kdy bylo zrušeno jeho jmenování vrchním velitelem pěti pašalíků, se začal chovat odbojně. Jakmile se tato zpráva rozkřikla, nastal na pařížské burze ihned pokles.

Pélissier si má s Anglií vyřídit nejeden účet. V roce 1842 jej Palmerston před svými voliči v Tivertonu veřejně označil za netvora a dal signál všemu londýnskému tisku, aby mu začal spílat. Po krymském tažení generál de Lacy Evans v Dolní sněmovně nejednou naznačoval, že Pélissier je hlavní příčinou potupy anglické armády u Sevastopolu. Hrubě se k němu choval také britský tisk, jenž se o narážkách generála Evanse široce rozepisoval. Konečně na banketu, který byl uspořádán pro generály krymské války, Pélissier prostě přiřkl celou krymskou slávu, dá-li se o nějaké mluvit francouzským orlům, aniž se vůbec uráčil zmínit o spolupráci Johna Bulla. Londýnský tisk za to znovu Pélissiera napadal. Mimoto je o Pélissierovi známo, že se svou povahou vůbec nehodí pro roli oné postavy z řecké mytologie, která jediná dokázala zahojit rány, jež způsobila[351]. A přece nemůžeme sdílet názor těch londýnských listů, které, když se povznášejí k myšlení Římanů, varují konzuly, aby dávali pozor „ne res publica detrimenti capiat"**. Pélissier znamená pohrůžku, ale neznamená válku. Jeho jmenování je jen coup de théâtre***.

Široký příkop, který odděluje perfide Albion[352] od la belle

* — oficiálních příležitostech i jinak. *(Pozn. red.)*
** — „aby stát neutrpěl úhonu". *(Pozn. red.)*
*** — divadelní trik. *(Pozn. red.)*

France*, je francouzský Lacus Curtius[353], ale Bonaparte není romantický mladík, aby uzavřel zející jícen propasti tím, že by se do ní vrhl a zahynul v ní. Z celé Evropy ví nejlépe on sám, že jeho křehká moc je založena na spojenectví s Anglií; ale tato pravda je pro mstitele Waterloo nebezpečná a musí ji všemožně skrývat před svými ozbrojenými pochopy tím, že tvrdě napadá Johna Bulla a odívá spojenectví do roucha vazalského vztahu, který Francie Anglii vnutila a Anglie jej přijala.

Takovou hraje hru, velmi nebezpečnou hru, která pravděpodobně uspíší konec, jejž se snaží odvrátit. Nebude-li mít Pélissier se svou zastrašovací misí úspěch, a jistě nebude, pak je poslední karta už vynesena a divadelní výstupy budou muset vystřídat skutečné činy – jinak bude Bonaparte před svou armádou odhalen jako podvodník, který za svým napoleonským vzezřením skrývá žalostnou postavu londýnského konstábla z 10. dubna 1848[354].

Vlastně jen spojenectví s Anglií umožnilo synovci opičit se na čas po svém strýci. Těsný svazek Anglie s Francií zasadil smrtelnou ránu Svaté alianci a zvrátil rovnováhu evropských mocností, a tím přirozeně dodal Bonapartovi, který tuto alianci na kontinentě představoval, zdání rozhodčího v Evropě. Pokud mu to válka s Ruskem a vnitřní situace ve Francii dovolovaly, docela rád se spokojil s touto spíš symbolickou než skutečnou nadřazeností. To všechno se změnilo od doby, kdy v Evropě vládne mír a ve Francii armáda. Armáda jej nyní vyzývá, aby ukázal, jako skutečný Napoleon, že je diktátorem v Evropě nikoli z pověření Anglie, ale proti vůli Anglie. Odtud jeho potíže. Na jedné straně Johna Bulla zastrašuje a na druhé straně mu naznačuje, že nic zlého nemyslí. Spíš Johna Bulla úpěnlivě prosí, aby ze zdvořilosti předstíral strach před údajnými hrozbami svého „nejjasnějšího spojence". To je však nejlepší způsob, jak Johna Bulla zatvrdit, neboť cítí, že nic neriskuje, tváří-li se jako hrdina.

Napsal K. Marx 26. března 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5299 z 15. dubna 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* — krásné Francie. *(Pozn. red.)*

K. MARX

MAZZINI A NAPOLEON

Pan Mazzini poslal nedávno francouzskému císaři dopis[355], který je z literárního hlediska jeho snad nejlepším výplodem. Zůstalo v něm jen trochu onoho falešného patosu, nabubřelé vznešenosti, mnohomluvnosti a věšteckého mysticismu, které jsou charakteristické pro jeho články a jimiž se vyznačuje italská literární škola, kterou Mazzini založil. Je rovněž patrno, že rozšířil svůj obzor. Dosud vystupoval jako hlava evropských republikánských formalistů. Republikánští formalisté si všímali výhradně politických forem státu a naprosto přehlíželi organizaci společnosti, na níž politická nadstavba spočívá. Chvástajíce se falešným idealismem pokládali za nedůstojné seznámit se s ekonomickými skutečnostmi. Není nic snazšího než být idealistou na úkor jiných. Přesycený člověk snadno může ohrnovat nos nad materialismem hladových, kteří žádají vulgární chléb místo vznešených idejí. Triumvirům římské republiky z roku 1848[356], kteří nechávali rolníky Campanie žít v horším otroctví, než v jakém žili jejich předkové v dobách římské říše, se velice dobře hodilo, že mohli vykládat o nízké duševní úrovni venkovanů.

Veškerého skutečného pokroku v moderních historických dílech dosáhli historikové tím, že sestoupili z politického povrchu do hlubin společenského života. Dureau de La Malle podal ve své studii různých fází vývoje pozemkového vlastnictví ve starém Římě takový výklad osudů tohoto města dobývajícího svět, že Montesquieuovy úvahy o velikosti a pádu Říma[357] vypadají vedle něho téměř jako školácké deklamovánky. Ctihodný Lelewel[358] pracným průzkumem ekonomických podmínek, které změnily polského svobodného rolníka v nevolníka, osvětlil příčiny podmanění své země lépe než spousta jiných autorů, jejichž duševním kapitálem je prostě obviňování Ruska. Rovněž pan Mazzini nyní nepohrdá sociálními skutečnostmi, zájmy různých tříd, vývozem a dovozem, cenami nezbytných životních potřeb, nájemným a dalšími tak vulgárními věcmi; snad na něho zapůsobil velký, ne-li smrtelný úder, který druhému císařství zasadil ne snad manifest demokratických výborů, ale obchodní otřes, který začal v New Yorku a zachvátil celý svět. Doufejme jen, že Mazzini na tomto bodě neustrne, a prost falešné pýchy přetvoří ve světle ekonomické vědy celý svůj politický katechismus. Svůj dopis Ludvíku Napoleonovi začíná působivým oslovením:

„Naplnění dnů se blíží; vlna, která vynesla na svém hřbetě císařství, vůči-hledě opadává. I Vy to cítíte. Všechna opatření, která jste ve Francii od 14. ledna činil, všechny diplomatické nóty a žádosti, které jste od onoho osudného dne rozeslal do všech koutů světa, svědčí o Vaší děsivé úzkosti. Vaši duši rozdírají mackbethovské pocity smrtelné úzkosti; svědčí o tom každé vaše slovo, každý váš čin. Hlodá ve Vás předtucha, že summa dies et ineluctabile fatum* se blíží. ‚Than z Glamisu, than z Cawdoru a král' — pretendent, president a uzurpátor — jsou odsouzeni k smrti.[359] Kouzlo je zlomeno; svědomí lidstva se probudilo a neúprosně na Vás hledí; stojí před Vámi, zkoumá Vaše činy a vyzývá Vás, abyste složil účty ze svých slibů. Od tohoto okamžiku je Váš osud zpečetěn. Můžete žít ještě měsíce, nikoli léta."

Když takto předpověděl zánik druhého císařství, srovnává Mazzini současnou hospodářskou situaci Francie s Napoleonovými nadšenými sliby všeobecné prosperity:

„Když jste nezákonně uchopil moc, slíbil jste jako pokání, že za to budete vládnout neklidné, nepokojné a znepokojující Francii tak, abyste jí přinesl mír. Cožpak věznit, umlčovat, deportovat znamená *vládnout?* Cožpak je četník učitel? Cožpak je špión apoštol mravnosti a vzájemné důvěry? Řekl jste nevzdělanému francouzskému rolníkovi, že s Vaší vládou svítá jeho nová éra a že všechna břemena, pod nimiž sténá, jedno po druhém zmizí. Zmizelo *jediné?* Můžete poukázat na jediný příklad, že se osud rolníka zlepšil, že byla zrušena jediná položka z jeho daní? Můžete vysvětlit, proč nyní rolník vstupuje do Marianne[360]? Můžete popřít, že prostředky určené na zemědělství pohlcují nyní kanály průmyslové spekulace, kterou jste rozpoutal, což zemědělce zbavuje možnosti dostat půjčku na nákup nářadí a zlepšení půdy? Lákal jste svedeného dělníka prohlášeními, že budete empereur du peuple**, jakýmsi obrozeným Jindřichem IV., že

* — naplnění dnů a nevyhnutelný osud (Vergilius, „Aeneis", kniha II). *(Pozn. red.)*

** — císařem lidu. *(Pozn. red.)*

mu zajistíte trvalé zaměstnání, vysoké mzdy a la poule au pot*. Není to kuře nyní ve Francii poněkud drahé? Není nájemné a některé nejdůležitější životní potřeby ještě dražší? Prorážel jste nové ulice — nové komunikace, navržené pro strategické potřeby Vaší utlačovatelské politiky —, bořil jste a znovu stavěl. Ale patří převážná většina dělnické třídy do preferovaného stavebního odvětví? Můžete donekonečna přestavovat Paříž a hlavní provinční města, abyste pro proletáře vytvořil zdroj práce a výdělku? Můžete se vůbec domnívat, že tak umělým a dočasným lékem nahradíte pravidelný, normální pokrok a rentabilní výrobu? Je nyní poptávka po výrobě uspokojivá? Nejsou právě v Paříži tři pětiny truhlářů, tesařů a mechaniků bez práce? Našeptával jste snadno poděšené a snadno okouzlené buržoazii fantastické sny a naděje na dvojnásobnou průmyslovou činnost, na nové zdroje zisků, na eldorádo čilého vývozu a mezinárodních styků. Kde to je? Nad životem vaší francouzské výroby se vznáší stagnace, obchodní objednávky klesají, kapitál se začíná odlévat. Jako barbar jste porazil strom, abyste mohl očesat plody. Uměle jste přehnal divokou, nemorální, mnohoslibnou, ale vždy neplodnou spekulaci; chvástavými, giganticky nabubřelými plány jste přilákal do Paříže úspory drobných kapitalistů ze všech koutů Francie a odvedl jste je od jediných trvalých zdrojů národního bohatství — zemědělství, obchodu a průmyslu; tyto úspory pohltilo a zašantročilo několik tuctů velkých spekulantů, byly bezuzdně promarněny v neproduktivním přepychu, nebo jsou tiše a promyšleně — mohl bych jmenovat členy Vaší rodiny — převáděny do bezpečí v cizině. Polovina těchto plánů upadla v zapomenutí a nic z nich nebylo. Někteří jejich původci cestují z opatrnosti po cizích zemích. Stojíte před nespokojenou buržoazií, všechny Vaše normální zdroje jsou vyčerpány, tlačí Vás můra nějakých pěti set miliónů franků, které jste utratil ve všech větších francouzských městech na neproduktivní veřejné práce, ve svém posledním rozpočtu máte zřejmý schodek tři sta miliónů, město Paříž je nesmírně zadluženo a Vy na to nemáte žádný jiný lék než možnost vypsat novou půjčku ve výši sto šedesáti miliónů — ne svým jménem, protože to by nemělo úspěch, nýbrž jménem samé městské rady — a břímě úroků z této půjčky krýt posunutím potravní čáry, kde se vybírá nenáviděná potravní daň, k vnějším městským hradbám. Tento lék těžce dolehne na dělnickou třídu a vyvolá proti Vám rozhořčení dosud oddaného předměstského obyvatelstva. Jste v koncích se svými obratnými triky. Cokoli napříště podniknete, abyste čelil finančním potížím, bude jen dalším krokem k osudnému konci. Dosud jste žil z nekonečné řady půjček a úvěrů, ale kde máte záruku, že dostanete další úvěry? Řím a Napoleon plenili celý svět. Vy můžete plenit jen Francii. Jejich armády žily z výbojů, Vaše nemůže. Vy můžete o výbojích jen snít, Vy nemůžete, Vy se neodvážíte se do nich pustit. Římští diktátoři a Váš strýc veleli dobyvačným armádám; i když si libujete v pozlacených uniformách, pochybuji, že byste dokázal velet několika kombinovaným praporům."

* — kuře k obědu. *(Pozn. red.)*

Od materiálních vyhlídek druhého císařství přechází Mazzini k morálce a je přirozeně poněkud v rozpacích, když se snaží dokázat tezi, že svoboda nenosí bonapartistickou livrej. Svoboda, nejen ve svých tělesných formách, ale i v samé své duši, ve svém duchovním životě, se rozplynula pod hrubými doteky těch, kdo chtějí vzkřísit minulou epochu. Proto představitelé intelektuální Francie, kteří se rozhodně nevyznačují přecitlivělostí politického svědomí a odjakživa se shromažďovali kolem každého režimu, od regenta* po Robespierra, od Ludvíka XIV. po Ludvíka Filipa, od prvního císařství po druhou republiku, se nyní poprvé ve francouzských dějinách hromadně odvracejí od existující vlády.

„Intelektuální Francie od Thierse po Guizota, od Cousina po Villemaina, od Micheleta po Jeana Reynauda, se vyhýbá poskvrňujícímu styku s Vámi. Vašimi lidmi jsou Veuillot, obhájce bartolomějské noci a inkvizice, Granier de Cassagnac, zastánce černošského otroctví, a jim podobní. Chcete-li najít člověka, který by náležitě podpořil Váš pamflet adresovaný Anglii, musíte se poohlédnout po někom, kdo odpadl od legitimismu i od republikanismu."

Mazzini potom správně vystihuje smysl událostí ze 14. ledna, když říká, že granáty, které minuly císaře, udělaly průlom do císařství a odhalily prázdnotu jeho chvástání:

„Ještě nedávno jste se před Evropou chvástal, že srdce Francie patří Vám, že Vás klidná, šťastná, pokojná Francie zdraví jako svého zachránce. Uplynulo několik měsíců, v Lepeletierově ulici zazněl výbuch a Vy se svými divokými, poplašnými a represívními opatřeními, s polovýhružnými a poloprosebnými výzvami k Evropě, s vojenským rozdělením Francie, se rváčem v ministerstvu vnitra, po sedmi letech neomezené vlády, s ohromnou soustředěnou armádou a s národem, který jste očistil od všech obávaných vůdců, nyní prohlašujete, že nemůžete žít a vládnout, jestliže se Francie nezmění v ohromnou Bastillu a Evropa v pouhou císařskou policejní strážnici... Ano, ukázalo se, že císařství je lež. Vytvořil jste je, pane, k svému vlastnímu obrazu. Žádný člověk v Evropě, s výjimkou Talleyranda, nelhal v posledním půlstoletí tak jako Vy; v *tom* je tajemství Vaší dočasné moci."

Mazzini potom ve svém dopise rekapituluje všechny lži, které zachránce společnosti prohlásil od roku 1831, kdy se – jako ke „svaté věci" – připojil k povstání římského obyvatelstva proti papeži,[361] do roku 1851, kdy několik dní před státním převratem řekl armádě:

* — tj. Filipa Orleánského. *(Pozn. red.)*

„Nebudu od vás žádat nic, co by přesahovalo má práva uznaná ústavou"; až do 2. prosince, kdy konečný výsledek jeho uzurpátorských plánů nebyl ještě rozhodnut, a kdy prohlásil, že „jeho povinností je chránit republiku". Nakonec Mazzini Napoleonovi bez obalu říká, že nebýt Anglie, byla by jej revoluce už svrhla. Pak ještě vyvrací Napoleonovo tvrzení, že položil základy ke spojenectví mezi Francií a Anglií, a končí svůj dopis těmito slovy:

„Jste nyní, pane, v Evropě sám, ať si úlisná, licoměrná diplomacie říká cokoli."

Napsal K. Marx 30. března 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune",
čís. 5321 z 11. května 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

PROCESY PROTI FRANCOUZŮM V LONDÝNĚ

Paříž 4. dubna 1858

Když Victor Hugo označil synovce za Napoleona Malého, uznal tím stryce za Napoleona Velikého. Název jeho známého pamfletu[362] byl antitezí a do určité míry vzdával hold témuž Napoleonovu kultu, na němž si syn Hortensie de Beauharnais dovedl vybudovat krvavou stavbu svého blahobytu. Bylo by však mnohem prospěšnější, kdyby si nynější generace ujasnila, že Napoleon Malý představuje vlastně malost Napoleona Velikého. Nejpádnější ilustrací této skutečnosti jsou nedávná „trapná nedorozumění" mezi Anglií a Francií a procesy proti emigrantům a tiskařům, které v souvislosti s tím anglická vláda zahájila. Krátký historický přehled dokáže, že v celém tomto ubohém melodramatu Napoleon Malý jen s úzkostlivou přesností znovu sehrál bídnou roli, kterou předtím vymyslel a sehrál Napoleon Veliký.

Napoleon mohl uspokojit svou touhu zasahovat do vnitřních záležitostí Velké Británie jen v krátkém intervalu mezi amienským mírem (25. března 1802)[363] a novým vyhlášením války Velkou Británií (18. května 1803). Neztrácel čas. Mírová jednání byla ještě v proudu, když si „Moniteur" vyléval zlost na všechny londýnské noviny, které se odvážily pochybovat o „umírněnosti a upřímnosti Bonapartových úmyslů", a nijak nezastřeně naznačil, že taková „nedůvěra by mohla mít za následek trest". Konzul se však neomezil jen na cenzuru výroků a ducha britského tisku. „Moniteur" spílal lordu Grenvillovi a panu Windhamovi za jejich stanovisko v debatě o mírových jednáních. Vrchní státní návladní Perceval vyzval v Dolní sněmovně poslance pana Elliota, aby se odpovídal za to, že vyslovil pochybnosti o Bonapartových úmyslech. Lord

Castlereagh a sám Pitt naladili pokorný tón, když kladli všem na srdce zdrženlivost ve výrazech při debatách týkajících se francouzského konzula; to se dosud při žádné příležitosti nestalo. Asi šest týdnů po uzavření míru, 3. června 1802, informoval Talleyrand pana Merryho, britského zmocněnce v Paříži, že Bonaparte se s ohledem na Anglii rozhodl vystřídat pana Otta, francouzského zmocněnce v Londýně, skutečným velvyslancem v osobě generála Andréossiho; že si však první konzul upřímně přeje, aby před příjezdem této vysoké osobnosti do Londýna „byly odstraněny překážky, které stojí v cestě úplnému smíření obou zemí a jejich vlád". Žádal proto, aby z britských území byli prostě vypovězeni

„všichni francouzští princové a jejich stoupenci, spolu s francouzskými biskupy a dalšími francouzskými občany, jejichž politické zásady a jednání nutně vyvolávají u francouzské vlády velké podezření... Ochranu a přízeň, jichž se všem těmto osobám nadále dostává v zemi tak těsně sousedící s Francií, je třeba hodnotit jako povzbuzování zdejších nespokojenců, dokonce aniž by ony osoby spáchaly nějaké činy směřující k podněcování nových nepokojů ve Francii; francouzská vláda má však důkazy, že tito lidé zneužívají ochrany, jíž se jim v Anglii dostává, využívají své blízkosti k Francii a skutečně se takových činů dopustili, neboť v poslední době bylo zadrženo několik tiskovin a je známo, že je tyto osoby poslaly do Francie, aby tu byly rozšiřovány s úmyslem vytvořit opozici proti vládě."

V té době existoval v Anglii zákon o cizincích, který však měl sloužit výhradně k ochraně britské vlády. Na Talleyrandovu žádost lord Hawkesbury, tehdejší ministr zahraničních věcí, odpověděl:

„Jeho Veličenstvo král očekává s určitostí, že všichni cizinci, kteří žijí v jeho državách, budou nejen dodržovat zákony, ale zdržovat se také všech nepřátelských činů proti vládě kterékoli země, s níž Jeho Veličenstvo udržuje mírové styky. Pokud se však cizinci chovají podle těchto zásad, Jeho Veličenstvo král by považoval za neslučitelné se svou důstojností, se svou ctí a s obvyklými zákony pohostinství zbavit je ochrany, kterou osoby žijící v jeho državách mohou požít, jen když se řádně nechovají. Většina lidí, o nichž se pan Talleyrand v rozhovoru zmínil, žije v ústraní."

Když pan Merry předával Talleyrandovi depeši lorda Hawkesburyho, nešetřil ujištěními, která měla prvního konzula „ukonejšit, uklidnit a uspokojit". Talleyrand však trval na své líbře masa* a

* Viz Shakespeare, „Kupec benátský", 1. jednání, 3. scéna. *(Pozn. red.)*

prohlašoval, že první konzul nežádá nic víc, než co požadovala sama britská vláda na Ludvíku XIV., když se nápadník trůnu* zdržoval ve Francii; v navržených opatřeních nevidí žádné ponižování a musí opakovat, „že dojde-li k těmto opatřením, první konzul bude nanejvýš potěšen a uspokojen," a bude to považovat za „nejpřesvědčivější důkaz ochoty Jeho Veličenstva vytvořit mezi oběma zeměmi srdečné, dobré vztahy". Pan Otto poslal 25. července 1802 ze své rezidence na Portman Square lordu Hawkesburymu dopis, v němž velmi kategoricky nežádal nic menšího, než aby vláda zrušila svobodu anglického tisku, pokud píše o Bonapartovi a jeho vládě.

„Před časem," píše pan Otto, „jsem předal panu Hammondovi číslo Peltierova listu, obsahující nejhrubější pomluvy francouzské vlády a celého národa; poznamenal jsem, že pravděpodobně dostanu příkaz, abych žádal o potrestání takového zneužívání tisku. Tento příkaz jsem právě dostal a nemohu Vám, vážený pane, tajit, že opakující se urážky ze strany několika cizinců, kteří se sešli v Londýně a kují zde pikle proti francouzské vládě, velmi nepříznivě ovlivňují dobré vztahy mezi oběma státy... Musím upozornit vládu Jeho Veličenstva nejen na Peltiera, ale i na redaktora ‚Courrier français de Londres' (Reigniera), na Cobbetta a další jim podobné pisatele... Porušování mezinárodního práva neomlouvá to, že neexistují zákony namířené výslovně proti tomuto druhu přestupků, neboť podle mezinárodního práva mají uzavřením míru skončit všechny projevy nepřátelství; a není pochyb, že ti, kteří urážejí čest a pověst vlády a chtějí vyvolat vzpouru lidu, jehož zájmy tato vláda hájí, mohou velmi snadno oslabovat výhody míru a živit nespokojenost lidu."

Lord Hawkesbury, místo aby rozhodně a důstojně odpověděl na tyto výtky, jimiž se Bonaparte začal vměšovat do záležitostí tisku, se v dopise panu Ottovi z 28. července za svobodu tisku uboze omluvil. Píše, že

„vláda Jeho Veličenstva se při čtení Peltierova článku nemůže ubránit největší nelibosti a upřímnému přání, aby osoba, která jej uveřejnila, byla po zásluze potrestána".

Když si pak postěžoval na „obtíže" při stíhání pro urážku na cti a na „nesnáze" s odsouzením viníka, píše v závěru, že věc předal vrchnímu královskému návladnímu, „aby posoudil, zda je to urážka na cti, či nikoli".

* – tj. Jakub II. *(Pozn. red.)*

Zatímco britská vláda takto připravovala křižácké tažení proti svobodě tisku, aby ukonejšila podezíravost svého velkého a nového spojence, objevil se náhle 9. srpna v „Moniteuru" výhružný článek, který nejen obviňoval Anglii, že přijímá francouzské lupiče a vrahy, že jim poskytuje útulek na Jersey a posílá je na loupežné výpravy na francouzské pobřeží, ale i samého anglického krále líčil jako patrona a podněcovatele vražd.

„List ‚Times', který prý je pod dohledem vlády, je stále plný výpadů proti Francii. Dvě z jeho čtyř stran jsou denně vyhrazeny nejhrubším pomluvám. Všechno, co si obrazotvornost dovede představit nízkého, podlého a nečestného, připisuje tento bídný list francouzské vládě. Co tím sleduje? Kdo mu za to platí? K čemu to vede? Ale francouzský časopis, který vydává několik ubohých emigrantů, zbytek nejšpinavějšího a ničemného odpadu, lidí bez vlasti, beze cti, lidí poskvrněných zločiny, které nemůže smýt žádná amnestie, ještě ‚Times' překonává." „V Londýně se shromáždilo jedenáct biskupů, vzbouřenců proti své vlasti a církvi, v čele s odporným biskupem arraským. Tisknou hanopisy proti biskupům a francouzskému duchovenstvu." „Ostrov Jersey je plný lupičů, které tribunály odsoudily k smrti za vraždy, loupeže a žhářství, spáchané po uzavření míru. Georges veřejně v Londýně nosí červenou stužku, kterou dostal jako odměnu za pekelný stroj, jímž zničil část Paříže a zabil třicet žen, dětí a mírumilovných občanů. Tato zvláštní ochrana opravňuje k přesvědčení, že kdyby se mu byl jeho úmysl podařil, byl by vyznamenán Podvazkovým řádem." „Anglická vláda buď schvaluje a trpí tyto veřejné i soukromé zločiny, a pak nelze říci, že její postup se shoduje s britskou šlechetností, civilizací a ctí; anebo těmto zločinům nemůže zabránit, a pak si nezaslouží názvu vláda, zejména nemá-li prostředky, aby učinila přítrž vraždám a pomluvám a ochránila veřejný pořádek."

Když toto číslo „Moniteuru" plné výhrůžek došlo pozdě večer do Londýna, vyvolalo takové pobouření, že vládní list „True Briton"[364] musel prohlásit: „Tento článek nemohl být otištěn v ‚Moniteuru' s vědomím nebo souhlasem francouzské vlády." V Dolní sněmovně se dr. Laurence otázal pana Addingtona (pozdějšího lorda Sidmoutha) na francouzské urážky Jeho Veličenstva. Ministr odpověděl, že „by si přál, aby mohl dát učenému pánovi uspokojivá vysvětlení, která byla v této otázce podána". Na to mu bylo namítnuto, že britská vláda učinila z posměšků na Bonaparta a jeho manželku veřejnou záležitost a pan Peltier byl za to, že si z nich tropil posměch, předveden před královský soud[365] a obžalován jako zločinec, ale když v opačném případě britský národ a jeho

král byli uraženi v oficiálním francouzském listě, v němž byl král označen za patrona a podněcovatele vražd, má být věc urovnána „vysvětlením", a to ještě vysvětlením tak tajným, že je nemůže znát ani parlament. Otto, povzbuzen zřejmým váháním anglické vlády, zaslal 17. srpna 1802 lordu Hawkesburymu velmi drzou nótu, v níž formálně žádá, aby byla přijata účinná opatření zakazující nemístné a buřičské publikace v anglickém tisku, aby byly z Jersey vypovězeny některé osoby, francouzští biskupové vykázáni, aby Georges a jeho přívrženci byli deportováni do Kanady a aby francouzští princové byli posláni do Varšavy. Pokud jde o zákon o cizincích, pan Otto zdůrazňuje, že vláda musí mít „dostatečnou zákonnou moc, aby mohla držet cizince na uzdě, aniž by se musela uchylovat k soudnímu řízení", a dodává:

„Francouzská vláda, která v této otázce nabízí plnou reciprocitu, soudí, že podává nový důkaz svých mírových úmyslů, žádá-li, aby byly vypovězeny osoby, jejichž intriky mají mezi oba státy zasít nesváry."

Odpověď lorda Hawkesburyho z 28. srpna, která byla zaslána ve formě depeše anglickému zmocněnci v Paříži, citoval londýnský tisk v nedávném sporu s Bonapartem III. jako vzor státnické důstojnosti; je však třeba přiznat, že přes výrazy mravního rozhořčení, v nichž je odpověď stylizována, obsahuje příslib, že francouzští emigranti budou obětováni podezíravým obavám prvního konzula.

Počátkem roku 1803 si Napoleon předsevzal upravit jednací řád anglického parlamentu a omezit svobodu slova jeho členů. Narážeje na bývalé ministry, pana Windhama, lorda Grenvilla a lorda Mintoa, napsal ve svém „Moniteuru" doslova:

„Byl by to vlastenecký a moudrý zákon, který by stanovil, že odvolaní ministři se mohou stát členy anglického parlamentu teprve za sedm let po sesazení z úřadu. Dalším neméně moudrým zákonem by byl ten, podle něhož by každý člen parlamentu, který by urazil spřátelený národ nebo spřátelenou velmoc, byl odsouzen k dvouletému mlčení. Když jazyk způsobí pohoršení, musí být jazyk potrestán."

Současně generál Andréossi, který mezitím přijel do Londýna, si v nótě lordu Hawkesburymu stěžoval, že odporní pisatelé pamfletů a hanopisů v britském tisku „neustále opírají své nestoudné poznámky o jednotlivé věty vyňaté z projevů některých předních

členů parlamentu". O těchto projevech Andréossi v nótě říká, že „taková neslýchaná nevázanost musí každého rozumného Angličana ponižovat". Jménem prvního konzula vyslovuje přání,

„že by měla být učiněna opatření, která by napříště zabránila, aby v Anglii padla jakákoli zmínka o tom, co se děje ve Francii, a to jak v oficiálních projevech, tak i v polemických článcích, a rovněž ve francouzských oficiálních projevech a polemických článcích by nebylo ani zmínky o tom, co se děje v Anglii".

Zatímco se Bonaparte tímto tónem, v němž se mísila licoměrnost s arogancí, soukromě obracel na britskou vládu, „Moniteur" se hemžil urážkami britského lidu a uveřejnil dokonce oficiální zprávu plukovníka Sébastianiho, obsahující nejurážlivější obvinění britské armády v Egyptě. 5. února 1803 francouzský Commissaire de relation commerciale* na Jersey, i když neměl žádné oficiální zmocnění, byl tak drzý, že podal žalobu na několik tiskařů za to, že přetiskli z londýnských novin výňatky urážející Bonaparta, a hrozil, že nebude-li taková praxe potrestána, Bonaparte se jistě Jersey pomstí. Tato hrozba měla žádoucí účinek. Dva tiskaři byli postaveni před královský soud, který jim výslovně zakázal uveřejňovat v budoucnosti cokoli, co by uráželo Francii, i kdyby to převzali z londýnských novin. 20. února 1803, den před procesem s Peltierem, byl anglický velvyslanec v Paříži lord Whitworth pozván k audienci k velikému muži. Ten jej přijal ve své pracovně, a když sám usedl na jedné straně stolu, vyzval velvyslance, aby usedl na druhé straně. Bonaparte pak vypočítal několik provokací, jimiž, jak tvrdil, jej Anglie urazila.

„Poukázal na urážky, jimiž ho častuje londýnský tisk, ale toho prý si ani tak nevšímá jako toho, co se objevuje ve francouzských listech vydávaných v Londýně. To považuje za mnohem škodlivější, neboť tím se má pobouřit jeho země proti němu a jeho vládě. Stěžoval si na ochranu, jíž se v Anglii dostává Georgesovi a jemu podobným. Přiznal, že jeho roztrpčení vůči Anglii denně vzrůstá, protože každý závan větru z Anglie mu přináší jen nepřátelství a nenávist... Na důkaz svého přání zachovat mír řekl, že by rád věděl, co by získal válkou proti Anglii. Jediný útočný prostředek, který má, je vylodění, a je prý rozhodnut pokusit se o ně a sám výpravu vést. Přiznával, že jeho vyhlídky jsou jedna ke stu, ale přesto je rozhodnut se o vylodění pokusit, kdyby důsledkem

* — komisař pro obchodní styky. *(Pozn. red.)*

tohoto rozhovoru měla být válka; nálada vojsk je prý taková, že na tento pochod by se dala armáda za armádou... Má-li být zachován mír, musí být splněny podmínky amienské smlouvy, urážky ve veřejném tisku musí být, ne-li úplně zaraženy, tedy alespoň udrženy v patřičných mezích a omezeny jen na anglické listy, a ochrana, kterou Anglie tak otevřeně poskytuje jeho nejhorším nepřátelům, musí být odvolána."

21. února soudil lord Ellenborough se zvláštní porotou Peltiera za to, že veřejně urazil Bonaparta a „zamýšlel podnítit francouzský lid, aby zavraždil svého vladaře". Lord Ellenborough byl tak podlý, že svou řeč k porotě zakončil slovy:

„Pánové, spoléhám se, že váš rozsudek posílí vztahy, jež spojují zájmy této země se zájmy francouzskými, a že všude na světě potvrdí a upevní dávné a všeobecně přijímané přesvědčení o neposkvrněné čistotě britského soudnictví."

Porotci ani neopustili svá místa a ihned vynesli rozsudek o vině obžalovaného. Protože však později došlo mezi oběma zeměmi k roztržce, nebyl pan Peltier vyzván, aby rozsudek přijal. A tak jeho stíhání skončilo. Když „Moniteur" poštval britskou vládu, aby pronásledovala tisk, a vynutil na ní, aby odsoudila Peltiera, uveřejnil tento pravdymilovný a hrdinný list 2. března 1803 takovýto komentář:

„Londýnský soud odsoudil osobu jménem Peltier proto, že vytiskla a uveřejnila několik podlých urážek prvního konzula. Není jen docela jasné, proč se anglická vláda snaží vytvořit kolem této věci takový rozruch. Protože anglické listy napsaly, že soudní řízení bylo zavedeno na žádost francouzské vlády a že francouzský velvyslanec byl dokonce přítomen, když porota vynesla rozsudek, jsme zmocněni prohlásit, že nic takového se nikdy nestalo. První konzul dokonce ani nevěděl, že Peltier se vůbec nějaké urážky v tisku dopustil, dokud si nepřečetl oficiální zprávu o soudním přelíčení... Nicméně je třeba přiznat, že tento soudní proces, i když jinak zbytečný, poskytl předsedajícím soudcům příležitost dokázat svou moudrostí a nestranností, že jsou opravdu hodni vykonávat spravedlnost v národě, který je v mnoha ohledech tak osvícený a vážený."

Zatímco „Moniteur" v témž článku zdůrazňoval, že všechny „civilizované evropské národy" jsou povinny vzájemně umlčovat tiskové barbary, francouzský zmocněnec v Hamburku pan Reinhard svolal hamburský senát, aby projednal požadavek prvního konzula, podle něhož měl „Hamburger Correspondent"[366] uveřejnit článek hrubě urážející britskou vládu. Senát si přál, aby bylo alespoň dovoleno vypustit nebo upravit nejurážlivější pasáže; pan

Reinhard na to odpověděl, že má kategorický příkaz, aby byl uveřejněn plný a přesný text článku. A tak se článek objevil v původním, hrubém znění. Francouzský zmocněnec vyslovil přání, aby týž článek uveřejnily i altonské listy, ale dánské úřady prohlásily, že to nemohou dovolit bez výslovného příkazu své vlády. Francouzský diplomatický zástupce v Kodani pan d'Aguesseau proto obdržel od svého hamburského kolegy kopii článku se žádostí, aby vyžádal povolení uveřejnit jej v dánských novinách. Když v souvislosti s tímto urážlivým článkem navštívil lord Whitworth pana Talleyranda, ten prohlásil, že

„britští ministři nemohli být více překvapeni než první konzul, když se dozvěděl, že takový článek byl uveřejněn na oficiální příkaz, a že pan Reinhard byl požádán, aby okamžitě podal vysvětlení, atd."

Takový byl Napoleon Veliký.

Napsal K. Marx 4. dubna 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5309 z 27. dubna 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*FINANČNÍ SITUACE FRANCIE

Paříž 13. dubna 1858

Už pouhým tlakem okolností je restaurované císařství stále víc nuceno odhazovat své líčené půvaby a ukazovat svou skutečnou tvář v celé její vrozené ohyzdnosti. Hodina přiznání přišla pro ně neočekávaně. Vzdalo se už všech nároků, že je řádnou vládou, tj. dítětem „suffrage universel"*, a prohlásilo se za režim povýšence, donašeče a dvanáctiliberního děla[367]. Nyní jde ještě o krok dál a přiznává, že je režimem podvodníka. „Moniteur" otiskl 11. dubna noticku, že některé listy předčasně oznámily výši dividendy z akcií určitých *železničních společností* a *jiných průmyslových společností* a že u této dividendy uvedly nižší částku, než jakou správní rady stanovily.

„Proti takovým machinacím musí být průmysl a kapitál země chráněn. *Redaktoři zmíněných listů byli předvoláni k císařskému prokurátorovi* a varováni, že napříště budou takové případy předány soudu a považovány za záměrné šíření falešných informací. Povinností tisku je informovat veřejnost, a ne ji klamat."

Jinými slovy, povinností novinářů, nechtějí-li být deportováni do Cayenne, je podporovat Crédit mobilier, a ne varovat veřejnost před hrozícím krachem tohoto obludného podvodu, jak to nedávno učinili, i když velmi plachým a krotkým tónem. Crédit mobilier má mít 29. dubna výroční valnou hromadu, na níž má být oznámena výše dividendy společnosti za uplynulý rok. Zatímco se správní rada společnosti halí do neproniknutelného hávu tajemství, kolují velmi zlověstné zprávy, jak bude očekávaná dividenda „upečena", a jeden list se odvážil naznačit, že na nedávné schůzi akcionářů jedné spo-

* — všeobecného volebního práva. *(Pozn. red.)*

lečnosti, která je spojena s Crédit mobilier, ředitel chladně oznámil, že i když může ohlásit jen 8% dividendu, *je situace společnosti mnohem lepší* než v předcházejícím roce, kdy dividenda činila 25%. Pisatel se odvážil vyslovit podezření, zda se *některé* dividendy této „a jiných" společností nevyplácejí z kapitálu místo z dosaženého zisku. Proto se „Moniteur" zlobí. Akcie Crédit mobilier, které měly 10. února kurs 957–960 franků a 10. března 820–860 franků, klesly 10. dubna na 715–720 franků, a i tento kurs byl jen nominální. Nijak nešlo skrýt nepříjemnou skutečnost, že rakouští a pruští držitelé akcií se rozhodli prodat neméně než 6000 akcií a že „Compagnie générale Maritime"*, jeden z fantastických výtvorů bratří Péreirů, je in articulo mortis**, protože se pustila do všemožných spekulací, jen ne „námořních". Domnívat se, že výhrůžky „Moniteuru" vynutí úvěr i mlčení, na něco takového může přijít jen politický ekonom ráže generála Espinasse. Výstraha bude mít účinek, ale úplně opačný, tím spíš, že vychází od vlády, o jejíchž finančních podvodech mluví kdekdo. Je známo, že rozpočet, který vypracoval ministr financí pan Magne, vykazuje přebytek, ale indiskrétností některých členů cour de révision*** vyšlo najevo, že rozpočet vykazuje ve skutečnosti schodek o nějakých 100 miliónů franků. Když „zachránce vlastnictví"[368] požádal pana Magnea o vysvětlení, pan Magne s neslýchanou nestoudností svému pánovi řekl, že zná jeho zvláštní zálibu v „přebytcích", a proto „upekl" rozpočet tak, jak to před ním dělali ministři Ludvíka Filipa. Tím byla věc vyřízena, ale protože se tato záležitost dostala na veřejnost, byla vláda nucena učinit jedno přiznání. Okázale v „Moniteuru" oznámila, že v únoru se zvětšily příjmy z cel, ale neodvážila se na tomto svém tvrzení trvat. Měsíční celní výkaz, který byl uveřejněn koncem března, ukazuje, že dokonce podle úřední verze činila dovozní cla v únoru tohoto roku jen 13 614 251 franků, zatímco v témž měsíci roku 1857 dosáhla 14 160 013 franků, a v lednu a únoru činila dohromady jen 25 842 256 franků proti 28 044 478 franků ve stejných měsících roku 1857. To je tedy oficiální smysl slov o „ochraně průmyslu a

* — „Všeobecná námořní společnost". *(Pozn. red.)*
** — v posledním tažení. *(Pozn. red.)*
*** — revizní komise. *(Pozn. red.)*

kapitálu země proti machinacím" a „informování veřejnosti" místo „jejího klamání".

Nová inscenace státního převratu v širším měřítku, hromadné deportace, rozdělení Francie na pretoriánské tábory*, pověsti o válce, komplikace v zahraničí a spiknutí uvnitř země, zkrátka křečovité záchvaty malého císařství po atentátu ze 14. ledna poněkud odvedly všeobecnou pozornost od finanční situace Francie. Veřejnost by si totiž jinak uvědomila, že v téže době se falešná prosperita bonapartistického režimu už rozložila ve své původní složky – zpronevěru a spekulaci. Na důkaz tohoto tvrzení postačí, když vypočítám fakta, která čas od času pronikla do evropského tisku. Tak vezměme nejdříve pana Prosta, šéfa Compagnie générale de caisses d'escompte**, která nejenže se pustila do všemožných burzovních spekulací, ale předsevzala si vytvořit eskontní banky po celé Francii. Měla kapitál 6 miliónů dolarů v 60 000 akciích. Společnost splynula s portugalskou Crédit mobilier a byla magna pars*** Crédit mobilier v Madridě. Celý její kapitál je pryč a má na 3 milióny dolarů dluhů. Pana Damonieua z Compagnie parisienne des equipages de grandes remises**** odsoudil tribunal de police correctionelle†, protože ošidil své akcionáře o 100 000 dolarů v hotovosti a v akciích, zavlekl je do dluhů v částce 400 000 dolarů a promrhal celý kapitál 1 600 000 dolarů. Ředitel jiné společnosti – Lignéenne††, která prý vyráběla papír ze dřeva, byl rovněž odsouzen pro zpronevěru kapitálu 800 000 dolarů. Jiní dva bonapartističtí „zachránci vlastnictví" byli usvědčeni, že se dohodli s několika bankéři, že ošidí veřejnost a „střelí" jí za 10 či 15 miliónů dolarů jakési lesy a doly daleko na březích Dunaje, které koupili za 200 000 dolarů. V jiném případě se ukázalo, že ředitelé důlní společnosti poblíž Cách prodali svým akcionářům doly za 500 000 dolarů, které, jak byli později nuceni přiznat, měly cenu jen 200 000 dolarů. V důsledku těchto a jiných podobných odhalení klesly akcie Messageries générales†††, jejichž

* Viz poznámku 314 a 315. *(Pozn. čes. red.)*
** — Všeobecné společnosti eskontních bank. *(Pozn. red.)*
*** — významnou částí. *(Pozn. red.)*
**** — Pařížské společnosti nájemních drožek. *(Pozn. red.)*
† — kárný (policejní) soud. *(Pozn. red.)*
†† — dřevařského průmyslu. *(Pozn. red.)*
††† — Generálního zasilatelství. *(Pozn. red.)*

kurs byl dříve 1510 franků, asi na 500 franků. Akcie Compagnie des petites voitures*, jejichž kurs byl krátce po vydání akcií vyšroubován na 210 franků, klesly na 40 franků. Akcie společnosti Union se scvrkly z 500 na 65 franků. Akcie Francouzsko-americké plavební společnosti, které kdysi stály 750 franků, lze nyní koupit za 30 franků. Akcie Spojené plynárenské společnosti klesly z 1120 franků na 620 franků. Ředitel Caisse des actionnaires** pan Millaud, jeden z milionářů, jichž v malém císařství vyrostlo jako hub po dešti, oznámil svým akcionářům, že

„operace posledního pololetí nevynesly vůbec žádné zisky, takže nelze ohlásit dividendu a dokonce ani zaplatit obvyklé půlroční úroky, ale on prý je zaplatí ze *své kapsy*".

Tak se společenské vředy malého císařství provalují jeden po druhém. Směšné porady Ludvíka Bonaparta s hlavními burzovními spekulanty, jak vyléčit francouzský obchod a průmysl, přirozeně nikam nevedly. Francouzská banka sama je v žalostné situaci, neboť není sto prodat bony železničních společností, které od nich dostala jako záruku za půjčky, které jim musela poskytnout, aby mohly pracovat. Nikdo nechce tyto bony kupovat v době, kdy se ve Francii všechen majetek železničních společností rychle znehodnocuje a týdenní výkazy železnic vykazují trvalý pokles příjmů.

„Pokud jde o situaci francouzského obchodu," poznamenává pařížský dopisovatel londýnského „Economistu", „zůstává stále stejná, tj. projevuje tendenci ke zlepšení, ale nelepší se."

Bonaparte mezitím dál tvrdošíjně strká kapitál do neproduktivních prací, které však, jak otevřeně Pařížanům sdělil pan Haussmann, prefekt departementu Seine, jsou důležité ze „strategického hlediska" a mají být zárukou proti „nepředvídaným událostem, které mohou kdykoli nastat a ohrozit společnost". Paříž je tedy odsouzena stavět nové bulváry a ulice, jejichž náklady se odhadují na 180 miliónů franků, aby ji chránily před vlastním lidem. Otevření dalšího úseku Sevastopolského bulváru bylo plně v souladu s tímto „strategickým hlediskem". Původně to měla být čistě civilní a městská ceremonie, ale náhle byla změněna ve vojenskou demon-

* — Společnosti malých vozů. *(Pozn. red.)*
** — Akciové banky. *(Pozn. red.)*

straci, neboť se tvrdilo, že bylo odhaleno nové spiknutí, jehož cílem bylo zavraždit Bonaparta. Aby vymluvil tuto quid pro quo*, „Moniteur" píše:

„Bylo naprosto správné, že slavnostní otevření takové tepny hlavního města bylo podtrženo přehlídkou vojsk a že po císaři vstoupila naše vojska jako první na půdu nesoucí jméno tak slavného vítězství."

Napsal K. Marx 13. dubna 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune",
čís. 5312 z 30. dubna 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* — záměnu. *(Pozn. red.)*

B. ENGELS

DOBYTÍ LAKHNAÚ[369]

Skončilo druhé kritické období indického povstání. První období, za něhož bylo střediskem povstání Dillí, skončilo ztečí tohoto města; v druhém období se středisko přeneslo do Lakhnaú, a i toto město nyní padlo. Nevypuknou-li nová povstání v místech, kde byl dosud klid, vzbouření teď musí postupně přejít do závěrečného, chronického období, kdy povstalci si nakonec budou počínat jako zbojníci a lupiči a domácí obyvatelstvo se k nim bude chovat právě tak nepřátelsky jako sami Britové.

Podrobné informace o zteči Lakhnaú ještě nedošly, ale přípravné operace a hlavní rysy konečných bojů jsou známé. Naši čtenáři si vzpomenou*, že po osvobození lakhnaúské rezidence generál Campbell toto místo zničil výbuchem, ponechal však generála Outrama s asi 5000 muži v Alambágh u, opevněném postavení vzdáleném několik mil od města. Sám se zbytkem svých jednotek pochodoval zpět do Kánpuru, kde útvar povstalců porazil generála Windhama; Campbell povstalce na hlavu porazil a zatlačil je u Kálpí za Jamunu. Pak vyčkával v Kánpuru příchodu posil a těžkých děl, vypracovával plány útoku, vydal rozkazy k soustředění různých kolon, jež měly postupovat do Avadhu, a především přeměnil Kánpur v opevněný tábor o takové síle a rozměrech, aby se mohl stát bezprostřední a hlavní základnou operací proti Lakhnaú. Když to všechno bylo hotovo, usoudil, že musí splnit ještě další úkol, aby mohl bezpečně zahájit pochod; to, že si takový úkol vůbec vytyčil, jej naráz odlišuje téměř ode všech dřívějších indických ve-

* Viz tento svazek, str. 406–407. *(Pozn. red.)*

litelů. Chtěl se zbavit všech žen, které se potulovaly po táboře. Už v Lakhnaú a za pochodu na Kánpur se mu dokonale zprotivily tyto „hrdinky", které považovaly za docela přirozené, že se pohyby armády mají podřizovat jejich vrtochům a jejich pohodlí, jak to v Indii bylo obvyklé. Sotva Campbell dorazil do Lakhnaú, odeslal celou tuto zajímavou, ale obtížnou společnost do Iláhábádu, aby mu nepřekážela, a ihned poslal pro druhou skupinu dam, které byly v Ágře. Teprve když se dostaly do Kánpuru a když byly šťastně odeslány do Iláhábádu, vydal se za svými jednotkami postupujícími k Lakhnaú.

Přípravy na toto avadhské tažení se prováděly v měřítku, jaké nemělo dosud v Indii obdoby. Při největší výpravě, kterou tu kdy Britové podnikli – při vpádu do Afghánistánu[370] – nepřesáhl počet současně zasazených vojsk nikdy 20 000, a z nich byla převážná většina domorodců. V tomto avadhském tažení bylo jen Evropanů víc, než kolik bylo všeho vojska poslaného do Afghánistánu. Hlavní armáda, které velel osobně sir Colin Campbell, se skládala ze tří pěších divizí, jedné jezdecké divize, jedné divize dělostřelectva a ženistů. První pěší divize pod velením Outramovým držela Alambágh. Skládala se z pěti evropských a jednoho domorodého pluku. Druhá divize (čtyři evropské a jeden domorodý pluk), třetí divize (pět evropských a jeden domorodý pluk), jezdecká divize pod velením sira Hopa Granta (tři evropské a čtyři nebo pět domorodých pluků) a celá masa dělostřelectva (osmačtyřicet polních děl, obléhací trén a ženisté) tvořily Campbellovy bojové síly, s nimiž postupoval po silnici od Kánpuru. Brigáda soustředěná pod velením brigádního generála Frankse u Džaunpuru a Ázamgarhu, mezi řekami Gumtí a Gangou, měla postupovat na Lakhnaú podél toku Gumtí. Tato brigáda měla tři evropské pluky a dvě baterie kromě domorodých jednotek a měla tvořit Campbellovo pravé křídlo. Spolu s ní činily Campbellovy síly:

	Pěchota	Jezdectvo	Dělostřelectvo	Celkem
Evropané.....	15 000	2000	3000	20 000
Domorodci	5 000	3000	2000	10 000

tedy celkem 30 000 mužů; k nim je nutno připočítat 10 000 nepál-

ských Gurkhů postupujících pod velením Džanga Bahádura z Górakhpuru na Sultánpur, takže celkem měla útočící armáda 40 000 mužů a skládala se téměř výhradně z pravidelných jednotek. To ale ještě není všechno. Jižně od Kánpuru postupoval sir H. Rose se silnou kolonou od Ságaru na Kálpí a k dolnímu toku Jamuny, aby tu zaskočil všechny uprchlíky, jimž by se podařilo uniknout mezi oběma kolonami – Franksovou a Campbellovou. Na severozápadě překročil brigádní generál Chamberlain koncem února horní tok řeky Gangy a vstoupil do Rohilkhandu, který leží severozápadně od Avadhu, a jak se správně předvídalo, stal se hlavním cílem ústupu povstalecké armády. K silám nasazeným přímo nebo nepřímo proti Avadhu je rovněž třeba připočítat posádky měst obklopujících toto království, takže všechny tyto síly měly určitě 70 000 až 80 000 bojovníků, z nichž bylo podle oficiálních údajů přinejmenším 28 000 Britů. V tom nejsou započteny početné síly sira Johna Lawrence, které zaujímají u Dillí jakési boční postavení a skládají se z 5500 Evropanů v Mératu a Dillí a z asi 20 000 nebo 30 000 domorodců z Paňdžábu.

Soustředění těchto obrovských sil bylo částečně výsledkem kombinací generála Campbella, částečně však vyplynulo z toho, že v různých částech Hindustánu bylo vzbouření potlačeno a jednotky se přirozeně soustřeďovaly k dějišti očekávaných akcí. Campbell by se byl bezpochyby odvážil zahájit akce i s menšími silami, ale zatímco na ně čekal, dostaly se mu náhodou do rukou další bojové prostředky, a on není z těch, kdo by odmítl jich využít i proti tak chabému nepříteli, s jakým věděl, že se střetne v Lakhnaú. A nesmí se zapomínat, že ačkoli uvedená čísla vypadají impozantně, jeho armáda byla přece jen roztroušena na území velkém jako Francie a že v rozhodujícím bodě, v Lakhnaú, se nemohl objevit s víc než asi 20 000 Evropany, 10 000 Indy a s 10 000 Gurkhy, kterým veleli domorodí důstojníci, takže jejich hodnota byla přinejmenším pochybná. Sama evropská složka této armády byla určitě víc než dostatečná, aby zajistila rychlé vítězství, přesto však její síla nebyla neúměrná úkolu, který měla splnit; a je velmi pravděpodobné, že Campbell chtěl jednou Avadhanům ukázat tak hrozivou bělošskou armádu, jakou dosud žádná z indických národností nikdy nespatřila,

v odpověď na povstání, které bylo umožněno malým počtem a velkou rozptýleností Evropanů po celé zemi.

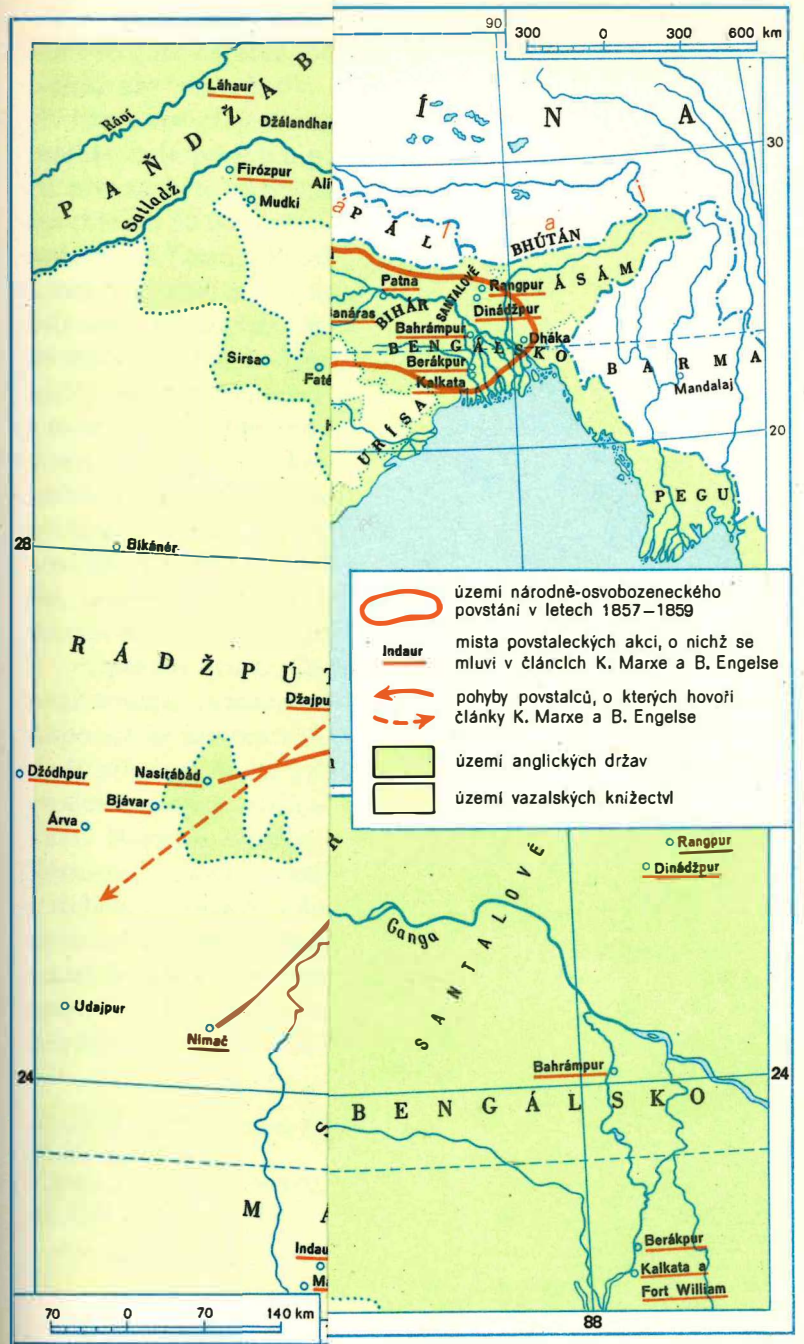
Avadhské síly se skládaly ze zbytků většiny vzbouřených bengálských pluků a z domorodců odvedených přímo v zemi. Příslušníků bengálských pluků mohlo být nanejvýš 35 000 nebo 40 000. Boje, dezerce a demoralizace nepochybně zredukovaly tyto síly, které původně měly na 80 000 mužů, nejméně na polovinu; a zbytek byl dezorganizovaný, sklíčený, špatně vyzbrojený a naprosto neschopný vytáhnout do pole. O počtu nových odvedenců údaje kolísají od 100 000 do 150 000; ale kolik jich vlastně bylo, není důležité. Byli vyzbrojeni jen zčásti střelnými zbraněmi podřadných typů, většina měla zbraně jen pro boj zblízka – a právě takový boj byl nejméně pravděpodobný. Většina těchto sil byla v Lakhnaú a bojovala proti jednotkám sira J. Outrama; avšak dvě kolony působily ve směru na Iláhábád a Džaunpur.

Koncentrický pohyb na Lakhnaú začal kolem poloviny února. Od 15. do 26. února pochodovala hlavní armáda se svým obrovským trénem (jen příslušníků táborových služeb bylo 60 000) od Kánpuru na hlavní město Avadhu, aniž narážela na odpor. Mezitím 21. a 24. února napadl nepřítel Outramovo postavení bez vyhlídky na úspěch. Dne 19. února postoupil Franks k Sultánpuru, porazil v jediném dni obě povstalecké kolony a pronásledoval je, pokud mu to dovolil nedostatek jezdectva. Když se obě poražené kolony spojily, porazil je 23. února znovu a zmocnil se 20 děl, celého jejich tábora a všeho materiálu. Generál Hope Grant, který velel předvoji hlavní armády, se také za usilovného pochodu od ní odloučil, obrátil se doleva a ve dnech 23. a 24. února zničil dvě tvrze na cestě z Lakhnaú do Rohilkhandu.

Dne 2. března se hlavní armáda soustředila proti jižní straně Lakhnaú. Tuto stranu chrání kanál, který musel Campbell překročit za dřívějšího útoku na město; za kanálem byla zřízena silná opevnění. Dne 3. března obsadili Britové park Dilkušu, jehož ztečí začal i první útok. Dne 4. března se k hlavní armádě připojil brigádní generál Franks a byl nyní na jejím pravém boku; sám se pravým bokem opíral o řeku Gumtí. Mezitím byly zřízeny baterie proti nepřátelským opevněním a pod městem byly přes Gumtí

postaveny dva pontonové mosty; jakmile byly mosty hotové, sir J. Outram se svou pěší divizí, 1400 jezdci a 30 děly překročil řeku, aby zaujal postavení na jejím levém, tj. severovýchodním břehu. Odtud mohl podélně postřelovat značnou část nepřátelské linie vedoucí podél kanálu a řadu opevněných paláců v jejím týlu; zároveň odřízl nepříteli spojení s celou severovýchodní částí Avadhu. Ve dnech 6. a 7. března narážel na značný odpor, ale nepřítele stále zatlačoval. Dne 8. března jej vzbouřenci znovu napadli, ale rovněž bezúspěšně. Mezitím baterie na pravém břehu řeky zahájily palbu; Outramovy baterie podél břehu řeky ostřelovaly povstalecká postavení z boku a z týlu; a 9. března 2. divize pod velením sira E. Lugarda vzala ztečí Martinière, což je, jak si čtenáři jistě vzpomenou*, kolej a park na jižní straně kanálu nedaleko místa, kde se spojuje s řekou Gumtí, naproti Dilkuši. Dne 10. března byl proražen průlom v budově banky a dům byl dobyt ztečí, a zatím Outram postupoval dál proti proudu řeky a podélně postřeloval ze svých děl jedno povstalecké postavení za druhým. Dne 11. března dva skotské pluky (42. a 93.) vzaly ztečí královnin palác a Outram zaútočil na kamenné mosty spojující město s levým břehem řeky a zmocnil se jich. Pak se svými jednotkami řeku překročil a připojil se k útoku na nejbližší další budovu. Dne 13. března byl napaden další opevněný objekt, Imambara, když bylo využito průkopu k vybudování krytých dělostřeleckých postavení; následujícího dne byl proražen průlom a budova vzata ztečí. Nepřítel, prchající do Kaisarbághu neboli královského paláce, byl tak usilovně pronásledován, že Britové do paláce vkročili v patách prchajících. Rozpoutal se prudký boj, ale ve 3 hodiny odpoledne byl už palác v moci Britů. Tím bylo zřejmě dosaženo kritického bodu; alespoň se zdá, že povstalci ztratili všechnu vůli k odporu, a Campbell okamžitě podnikl opatření, aby uprchlíci byli pronásledováni a zaskočeni. Byl vyslán brigádní generál Campbell s jednou jezdeckou brigádou a s nějakým jízdním dělostřelectvem, aby je pronásledoval, zatímco Grant vedl druhou brigádu oklikou k Sítápuru, na cestě z Lakhnaú do Rohilkhandu, aby je zaskočil. Zároveň s těmito opatřeními proti té části posádky,

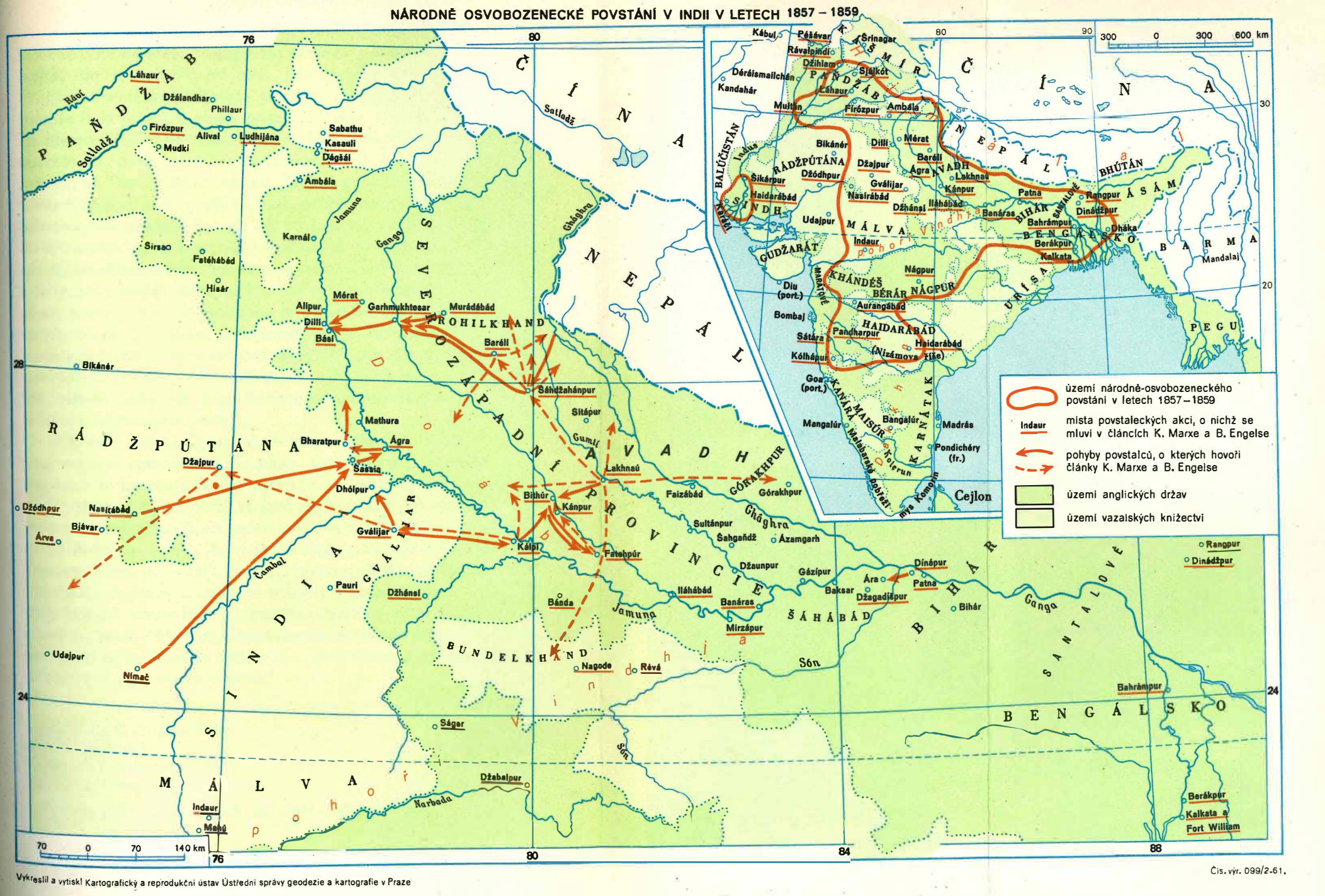
* Viz tento svazek, str. 383. *(Pozn. red.)*

Vykreslil a vytiskl Kartografický a reprodukční ústa

Čís. výr. 099/2-61.

NÁRODNĚ OSVOBOZENECKÉ POVSTÁNÍ V INDII V LETECH 1857 – 1859

Vykreslil a vytiskl Kartografický a reprodukční ústav Ústřední správy geodezie a kartografie v Praze

Čís. výr. 099/2-61.

která se dala na útěk, postupovala pěchota a dělostřelectvo dál do města, aby je vyčistila od těch, kdo se ještě drželi. Od 15. do 19. března se zřejmě bojovalo ponejvíc v úzkých uličkách města, protože řada paláců a parků podél řeky byla už dobyta dříve; ale 19. března bylo už celé město v Campbellových rukou. Tvrdí se, že uprchlo asi 50 000 vzbouřenců, částečně do Rohilkhandu, částečně směrem na Doáb a Bundelkhand. Ti, kdo prchali směrem na Doáb a Bundelkhand, měli naději na únik, neboť generál Rose byl se svou kolonou ještě nejméně šedesát mil od Jamuny a měl prý před sebou 30 000 vzbouřenců. Uprchlíci směřující k Rohilkhandu měli také naději, že se budou moci znovu soustředit, neboť Campbell by nebyl s to se příliš rychle vydat za nimi, a o Chamberlainovi vůbec nevíme, kde právě je; kromě toho je provincie dost velká, aby jim mohla na krátkou dobu poskytnout úkryt. Povstání se tedy nyní bude s největší pravděpodobností vyvíjet tak, že se vytvoří dvě povstalecké armády, v Bundelkhandu a Rohilkhandu; rohilkhandská ovšem může být brzy rozdrcena koncentrickým pochodem dillíské a lakhnaúské armády.

Operace sira C. Campbella v tomto tažení se, pokud můžeme nyní soudit, vyznačovaly obvyklou rozvážností a rázností. Jeho dispozice ke koncentrickému pochodu na Lakhnaú byly vynikající a při přípravě útoku využil zřejmě všech příznivých okolností. Povstalci si naopak počínali právě tak uboze jako dříve, ne-li ještě hůře. Kdekoli spatřili červené kabáty, zmocnila se jich panika. Franksova kolona porazila dvacetinásobnou přesilu téměř beze ztrát; a třebaže telegramy mluví jako obvykle o „tuhém odporu" a „tvrdých bojích", ztráty Britů, pokud jsou uváděny, se zdají tak směšně malé, že, jak se obáváme, nepotřebovali tentokrát Britové u Lakhnaú o nic víc hrdinství a nedalo se tu tedy sklízet o nic víc vavřínů, než když se sem dostali poprvé.*

Napsal B. Engels 15. dubna 1858
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5312 z 30. dubna 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* Viz tento svazek, str. 383–388 a 399–407. *(Pozn. red.)*

K. MARX

ROZPOČET PANA DISRAELIHO

Londýn 20. dubna 1858

Řeč pana Disraeliho o rozpočtu, kterou pronesl v Dolní sněmovně 19. dubna, zaplňuje sice asi deset sloupců londýnských „Times", ale je to venkoncem příjemné čtení, snad dokonce příjemnější než román „Mladý vévoda" od téhož autora[371]. Tato řeč jasným rozborem, prostým slohem, obratným uspořádáním a dovedným využitím podrobností příznivě kontrastuje s těžkopádnými a mnohomluvnými slohovými cvičeními jeho palmerstonovského předchůdce. Neobsahuje žádné překvapující novinky, ani si na to nedělá nárok. Pan Disraeli se ocitl v šťastném postavení ministra financí, který má co dělat se schodkem, jenž není jeho dílem, nýbrž odkazem jeho soupeře. Hrál roli lékaře, ne pacienta. Na jedné straně se tedy musel se schodkem vypořádat, ale na druhé straně jakékoli vážné omezení vydání nepřicházelo v úvahu vzhledem k dobrodružstvím, do nichž se Anglie pustila pod záštitou lorda Palmerstona. Pan Disraeli řekl členům Dolní sněmovny bez obalu, že chtějí-li politiku invaze a agrese, musí za ni platit, a volají-li po úsporách, hrají jen komedii, neboť současně jsou ochotni nesvědomitě utrácet. Podle Disraeliho prohlášení bude třeba počítat ve finančním roce 1858–1859 s těmito výdaji:

	Liber št.
Výdaje na založený státní dluh	28 400 000
Stálé výdaje na konsolidovaný státní dluh	1 900 000
Udržování armády	11 750 000
Výdaje na válečné námořnictvo včetně námořní poštovní dopravy	9 860 000
Státní správa	7 000 000
Správa státních příjmů	4 700 000

Pokladniční bony splatné v květnu 1858	2 000 000
Válečný umořovací fond	1 500 000
Výdaje celkem	67 110 000

Příjmy v roce 1858–1859 se odhadují takto:

	Liber št.
Cla	23 400 000
Spotřební daň	18 100 000
Kolkovné	7 550 000
Pozemková daň a daň z nemovitostí	3 200 000
Pošta	3 200 000
Daň z majetku a daň z příjmů	6 100 000
Korunní pozemky	270 000
Různé	1 300 000
Příjmy celkem	63 120 000

Srovnání odhadu příjmů a vydání ukazuje, přes všechny dost optimistické názory pana Disraeliho o eventuálním výnosu cel, spotřební daně a poštovních služeb, jasný schodek 4 milióny liber št. Jak má být tento schodek kryt? Palmerstonovci se pochechtávali už při pouhém pomyšlení, že pan Disraeli bude nucen odložit snížení daně z příjmů ze 7 na 5 pencí z libry št., k němuž mělo dojít v příštím roce – návrh, proti němuž se právě on s panem Gladstonem rozhodně stavěli, když jej sir Cornewall Lewis předložil. Spustili by pak pokřik o bezzásadové opozici a využili by nepopulárnosti daně z příjmů ve svůj prospěch. Zkrátka, daň z příjmů byla úskalím, na němž, jak se s jistotou předvídalo, musí Derbyho státní loď ztroskotat. Pan Disraeli byl však příliš starý lišák, než aby se dal chytit do takové pasti. Proti všemu očekávání řekl v Dolní sněmovně, že John Bull se v posledních pěti letech „choval" ve finančních záležitostech jako hodný chlapec, velkoryse nesl břímě státních výdajů, a proto by neměl být nyní, kdy je v tak obtížné situaci, zatěžován daní, vůči níž vždy pociťoval zvláštní odpor, zejména poté, když na základě opatření z roku 1853[372], které Dolní sněmovna přijala ohromnou většinou, bylo hodnému chlapci slíbeno, že se bude daň postupně snižovat a po několika letech bude vůbec zrušena. Pan Disraeli má svůj recept, jak krýt rozpočtový schodek a dokonce zajistit malý přebytek příjmů: odložit splatnost pokladničních

bonů ve výši dvou miliónů liber št. na pozdější dobu; neplatit 1 300 000 liber št. na umoření válečného dluhu, dokud nebude bona fide* přebytek, jehož by se na to mohlo použít; vyrovnat daň z lihovin v Anglii a v Irsku tak, že se v Irsku zvýší ze 6 šilinků 10 pencí na 8 šilinků za galon, čímž se příjmy státní pokladny zvýší o 500 000 liber št.; a konečně zavést pennyové kolkovné na bankovní šeky, což by vyneslo dodatečný příjem 300 000 liber št.

Pokud tedy jde o nepatrné nové daně, které pan Disraeli ukládá, nelze proti nim vznést žádnou vážnou námitku. I když představitelé Paddyů** považovali přirozeně za svou povinnost protestovat, je nutné každé omezení spotřeby lihovin v Irsku považovat za zdravotní opatření. Když je kancléř pokladu navrhoval, nemohl odolat pokušení trochu si na účet svých irských přátel zažertovat. „V nejupřímnějším duchu" požádal „velkodušné Iry", aby souhlasili s návrhem zdanit „irské lihoviny" a nechali své „duše"*** splynout s dušemi Angličanů, Skotů atd. Pennyový kolek z bankovních šeků ostře napadl pan Glyn, představitel londýnských bankovních a burzovních kruhů. Vyslovil přesvědčení, že toto nešťastné penny způsobí, že peněžní oběh nebude plnit v zemi svou funkci; ale ať pan Glyn pociťuje nebo předstírá, že pociťuje, sebevětší hrůzu nad odvahou uvalit nepatrnou daň na bankéře a burziány, jeho pocity sotva najdou ohlas v masách britského lidu.

Nejvýznamnější na rozpočtu pana Disraeliho je likvidace umělého umořovacího fondu, tohoto velkého finančního podvodu, který znovu zavedl sir Cornewall Lewis v souvislosti s dluhy, které se nadělaly ve válce s Ruskem. Pravý britský umořovací fond je jedním z oněch ohromných přeludů, které zatemňují duševní schopnosti celé generace a jejichž podstatu může příští generace sotva pochopit. Bylo to poprvé v roce 1771, kdy dr. Richard Price ve svých úvahách o reversionary payments[373] odhalil před světem tajemství úroku z úroků a umořovacího fondu.

„Peníze," psal Price, „které nesou úroky z úroků, rostou zpočátku pomalu; protože se však tempo růstu neustále zrychluje, dosáhne po nějaké době ta-

* — skutečný. *(Pozn. red.)*
** — zdrobnělina od „Patrick", žertovná přezdívka Irů. *(Pozn. red.)*
*** — slovní hříčka: slovo „spirit" znamená „lihový nápoj" a také „duše". *(Pozn. red.)*

kové rychlosti, že se to vymyká všem představám. Penny, půjčené při narození našeho Spasitele na pětiprocentní úroky z úroků, by do dneška vzrostlo na větší sumu, než by obsahovalo 150 miliónů zeměkoulí udělaných z ryzího zlata. Půjčeno na jednoduchý úrok, vzrostlo by však za touž dobu jen na 7 šilinků 4½ pence. Až dosud zlepšovala naše vláda své finance raději tímto druhým způsobem, než aby použila prvního.[374] „Proto nemusí být stát nikdy v nesnázích, neboť z velmi nepatrných úspor může splatit sebevětší dluh v tak krátké době, jak to vyžaduje jeho zájem. Přitom není příliš důležité, jaké úroky je stát povinen z peněz platit, neboť čím je úrok vyšší, tím spíš lze z takového fondu zaplatit kapitál."

Price proto navrhoval

„uspořit každoročně určitou částku a spolu s úroky, které z ní vyplynou, jí použít na splácení státního dluhu; jinými slovy, vytvořit umořovací fond".[375]

Tento fantastický plán ještě méně duchaplný než finanční plán blázna z jedné ze Cervantesových novel*, který navrhoval všemu španělskému lidu, aby jen dva týdny nejedl a nepil, a tak opatřil prostředky na krytí státního dluhu, nicméně zaujal Pittovu obrazotvornost. Na tomto základě vytvořil zřejmě v roce 1786 svůj umořovací fond a určil pevnou částku 5 miliónů liber št., která měla být „neúchylně" každý rok za tímto účelem vyplácena. Od tohoto systému se upustilo teprve v roce 1825, kdy Dolní sněmovna schválila rezoluci, podle níž jen skutečně přebytečných státních příjmů mělo být použito na splácení státního dluhu. Tento zvláštní druh umořovacího fondu způsobil zmatek v celém systému veřejného úvěru. Vznikla zmatená míchanina toho, co bylo vypůjčeno z nutnosti a co jen tak z rozmaru, půjček, které zvyšovaly dluh, a půjček, jimiž měl být dluh splacen. Úroky a úroky z úroků, dluhy a umořování, to všechno neustále tančilo lidem před očima; byla to taková fantasmagorie konsol a bonů, obligací a pokladničních poukázek, kapitálu bez úroků a úroků bez kapitálu, že i ti nejsoudnější lidé z toho byli zmateni. Zásadou dr. Price bylo, že stát si má vypůjčovat peníze na prostý úrok a rozmnožovat je úrokem z úroků. Ve skutečnosti si Spojené království vypůjčilo 1 miliardu liber št., z níž nominálně obdrželo asi 600 miliónů, přičemž 390 miliónů z této sumy nebylo určeno na splácení dluhu, nýbrž na udržování umo-

* Cervantes, „Poučné novely". Novela o rozhovoru psů. *(Pozn. red.)*

řovacího fondu. Tento proslulý fond, který vyznačuje zlatý věk burziánů a spekulantů, se palmerstonovský kancléř pokladu pokoušel znovu uvalit na bedra Johna Bulla. Pan Disraeli mu dal coup de grace*.

Napsal K. Marx 20. dubna 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5318 ze 7. května 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* — ránu z milosti. *(Pozn. red.)*

K. MARX

ANGLO-FRANCOUZSKÉ SPOJENECTVÍ

Paříž 22. dubna 1858

Když byl dr. Bernard zproštěn obžaloby a veřejnost to nadšeně uvítala, dostalo se anglo-francouzské spojenectví do nové fáze. Především list „Univers", který byl dost prozíravý, aby pochopil, že „srdce Anglie" nepromluvilo „škrobenými poklonami, jimiž doverská městská správa zahrnula vévodu Malachovského pro jeho otevřenou povahu", ale spíš „hanebnými výkřiky ‚hurá' v soudní síni v Old Bailey" – prohlásil, že Anglie je nejen „doupě vrahů", ale národ vrahů, porotce a soudce nevyjímaje. Původní výroky plukovníků[376] jsou tak znovu potvrzovány na širším základě. Hned za „Universem" spěchá „Constitutionnel" s úvodníkem, jejž podepsal pan Renée, zeť pana Macquarda, který je – jak známo – Bonapartův osobní tajemník, důvěrník a pravá ruka. Jestliže „Univers" převzal definici anglického lidu od plukovníků a jen její smysl rozšířil, pak „Constitutionnel" opakuje jejich hrozby, jenže se pokouší podepřít rozhořčení kasáren údajnou nevolí „měst a venkova". List naladil tón uraženého morálního jemnocitu, který je tak typický pro prodejnou literaturu druhého císařství, a horlí:

„Nechceme se nijak obšírně zabývat tímto zproštěním obžaloby, jež je z hlediska veřejné morálky neslýchaně skandální, neboť který čestný člověk ve Francii či v Anglii by mohl pochybovat o Bernardově vině? Chceme jen informovat ty naše sousedy, kteří si přejí *udržet dobré vztahy mezi oběma zeměmi*, že kdyby se řeč pronesená Bernardovým obhájcem — řeč, která byla připuštěna, ačkoli se hemžila pomluvami a urážkami císaře národa, který jej zvolil, armády a našich institucí — nešťastnou náhodou rozšířila ve francouzských městech, kasárnách a na venkově (je pozoruhodné, že kasárny jsou umístěny mezi města a venkov!), *vláda by při nejlepší vůli mohla těžko zabránit důsledkům rozhořčení veřejnosti.*"

Tak je to tedy. Zda Francie napadne, či nenapadne Anglii, to závisí na pouhé náhodě, bude-li řeč pana Jamese, kterou „Constitutionnel" sám popularizuje, ve Francii rozšířena nebo ne. Druhý den po tomto jakémsi vyhlášení války následuje však pozoruhodný a překvapující obrat v „Patrie". Francouzská invaze do Anglie se má odvrátit, ale tím způsobem, že nastane obrat v anglo-francouzském spojenectví. Zproštění Bernarda prý odhalilo, jak roste moc anarchie v britské společnosti. Lord Derby má anglickou společnost zachránit týmž způsobem, jakým Bonaparte zachránil společnost francouzskou. To je důsledek tohoto spojenectví a to je také jeho conditio sine qua non*. Lord Derby, dodává list, je „nesmírně talentovaný člověk s téměř královskými příbuzenskými svazky", a je tudíž povolán k tomu, aby zachránil anglickou společnost! Anglické deníky si všímají slabosti, nejistoty a nedůslednosti patrné z tohoto střídání hněvu, výhrůžek a sofistiky. Pařížský dopisovatel „Daily News" se domnívá, že rozřešil hádanku, proč jsou názory, které se projevily v listech „Univers", „Constitutionnel" a „Patrie", tak rozporuplné a poukazuje na dobře známou skutečnost, že Bonaparte má dva druhy poradců – opilé večerní hýřily a střízlivé ranní rádce. V článcích „Universu" a „Constitutionnelu" prý cítí aroma Château Margaux a doutníků, kdežto v článku z „Patrie" proud studené sprchy. Tito dvojí poradci přece vystupovali i při Bonapartově souboji s francouzskou republikou. Jedni vyhrožovali po lednu 1849 ve svých večerních plátcích státním převratem, zatímco druzí je v pádných sloupcích „Moniteuru" přímo obviňovali ze lži. Předzvěst nadcházejících událostí se nicméně neobrážela ve „škrobených" článcích „Moniteuru", nýbrž v opilém „hurá" listu „Pouvoir"[377]. Ani zdaleka však nevěříme, že Bonaparte má prostředky, aby mohl úspěšně překročit „široký příkop"**. Komické výplody nočního fantazírování, které se na toto téma rozhodl otisknout „New-York Herald"[378], jistě vyvolají úsměv dokonce i na rtech nováčků ve vojenské vědě. Jsme však rozhodně toho názoru, že Bonaparte, jako civilista v čele vojenské vlády, a na to by se nikdy nemělo zapomínat, podal v „Patrie" poslední a jediný možný

* – nezbytná podmínka. *(Pozn. red.)*
** – tj. Lamanšský průliv. *(Pozn. red.)*

výklad anglo-francouzského spojenectví, který uspokojí jeho „plu kovníky". Ocitl se v nanejvýš groteskní a současně nanejvýš nebez pečné situaci. Chce-li ošálit cizí vlády, musí řinčet mečem. Chce- ukonejšit své mečonoše a zabránit jim, aby brali jeho chvástán opravdu vážně, musí se uchylovat k tak nemožným fiction iuris*, jako je to, že anglo-francouzské spojenectví znamená zá chranu anglické společnosti osvědčeným bonapartistickým způso bem. Fakta se ovšem musí dostat do rozporu s těmito doktrínam a tak neukončí-li jeho vládu revoluce, jak jsme ochotni věřit, pa jeho šťastná hvězda zapadne právě tak, jak vzešla – ve ztřeštěnýc dobrodružstvích, v nějaké té expédition de Boulogne[379] ve větším měřítku. Z císaře se stane dobrodruh, jako se kdysi z dobrodruh stal císař.

„Patrie" tak tedy napsala poslední slovo, které Bonapart může říci o smyslu anglo-francouzského spojenectví, a stojí z povšimnutí, jak teď o tomto spojenectví mluví vládnoucí třídy v Anglii. V tomto ohledu zasluhuje zvláštní pozornost článek který vyšel v londýnském „Economistu" pod názvem „*Spojenectv s Francií, jeho charakter, hodnota a cena*". Článek je napsán s úmyslným pedantstvím, jak se to hodí k postavení bývalého sekretáře pokladu v Palmerstonově vládě a hlasatele ekonomických názorů anglických kapitalistů. Pan Wilson začíná tezí, že

„výsledek nemusí vždy odpovídat tomu, oč se usilovalo". „Nelze ani do cenit," říká, „hodnotu skutečného spojenectví mezi Francií a Anglií,"

ale jsou různá spojenectví, skutečná i umělá, pravá spojenec tví i spojenectví vypěstovaná ve skleníku, „přirozená" spojenectv i spojenectví „vládní", „vládní" spojenectví i spojenectví „osobní" Především tu „Economist" popouští plně uzdu své „obrazotvor nosti" a o „Economistu" lze říci totéž, co se říká o advokátech že čím prozaičtější je člověk, tím víc si s ním může obrazotvornos zahrát. „Economist" se sotva může spolehnout na svou

„obrazotvornost při podrobném posuzování vlivu, jaký by mělo skutečn spojenectví mezi dvěma velkými národy, které stojí v čele moderní civilizace na osud Evropy a na štěstí a blahobyt všech ostatních zemí".

* – právnickým fikcím. *(Pozn. red.)*

Nicméně musí přiznat, že i když doufá a věří, že oba národy „zrají" pro pravé spojenectví, dosud „pro ně *zralé* nejsou". Nejsou-li tedy Anglie a Francie dosud zralé pro pravé národní spojenectví, vzniká přirozeně otázka, jaké je nynější anglo-francouzské spojenectví?

„Přiznáváme, že naše spojenectví, které jsme nedávno uzavřeli," říká bývalý člen Palmerstonovy vlády a mluvčí anglických kapitalistů, „bylo do značné míry nutně spojenectvím spíš s vládou než s národem, spíš s císařstvím, spíš s Ludvíkem Bonapartem než s Francií; ve významu, který jsme spojenectví přikládali, a v ceně, kterou jsme za ně zaplatili, jsme pak tuto důležitou a závažnou skutečnost poněkud ztratili ze zřetele."

Bonaparte je ovšem vyvolenec francouzského národa a podobné nesmysly, ale na neštěstí

„představuje jen početní, a ne intelektuální většinu francouzského lidu. Na neštěstí je tomu tak, že ty třídy, které se ho straní, zahrnují právě ty politické strany, jejichž názory na téměř všechny závažné otázky civilizace se shodují s názory našimi."

Když tak „Economist" co nejopatrnějšími a nejzdvořilejšími slovy v rozvláčných větách, jimiž nebudeme čtenáře unavovat, vyslovil axióma, že nynější takzvané anglo-francouzské spojenectví je spíš vládní než národní, přiznává dokonce, že toto spojenectví je víc *osobní* než čistě *vládní*.

„Ludvík Napoleon," píše list, „naznačil, jasněji než se pro hlavu velkého národa sluší, že právě *on* je ve Francii naším speciálním přítelem, že on, spíš než jeho lid, si přeje spojenectví s Anglií a podporuje je; je možné, že *my* jsme souhlasili s tímto hlediskem ochotněji a bezvýhradněji, než bylo opravdu *prozřetelné* a *upřímné*."

Vcelku je anglo-francouzské spojenectví artikl podvržený a padělaný, je to spojenectví s Ludvíkem Bonapartem, a ne s Francií. Vzniká proto přirozeně otázka, zda tento podvržený artikl stál za cenu, která se za něj zaplatila? Zde se „Economist" bije v prsa a jménem anglických vládnoucích tříd volá „Pater, peccavi!"* Především je Anglie ústavní země, zatímco Bonaparte je samovládce.

* „Otče, zhřešil jsem!" *(Pozn. red.)*

„Byli jsme povinni sami sobě postarat se, aby se naše upřímná a loajální zdvořilost vůči de facto francouzskému vládci měnila ve vřelý, srdečný a zaníceny obdiv jen potud a do té míry, pokud by se jeho politika vyvíjela tak, abychom ji mohli čestně a právem schvalovat."

Místo aby anglický lid, lid ústavní, uplatňoval ve svém bonapartismu jakousi klouzavou stupnici,

„zahrnul císaře, který zničil ústavní svobody svých poddaných, pozornostmi, jakých se dosud nikdy nedostalo žádnému ústavnímu králi, který tyto svobody poskytl a respektoval. A když se rozzlobil a rozčilil, ponížili jsme se tak, že jsme ho konejšili odporně pochlebnými slovy, která zněla neuvěřitelně z anglických úst. Svým jednáním i svými slovy jsme si odradili všechny ty vrstvy francouzského lidu, v jejichž očích je Ludvík Bonaparte buď uzurpátor, nebo vojenský despota. Zvlášť to popudilo a znechutilo francouzskou parlamentní stranu, ať republikánskou nebo orleánskou."

„Economist" konečně vidí, že tato pokora před úspěšným uzurpátorem nebyla ani zdaleka prozřetelná.

„Nelze se domnívat," píše, „že tento energický a neklidný národ bude ochoten trvale žít pod nynějším francouzským režimem... Je tudíž moudré uzavírat s *přechodnou vládní fází ve Francii* takové spojenectví, jímž bychom proti sobě vyvolali nepřátelství v budoucím a trvalejším stadiu jejího vývoje?"

Mimoto potřeboval Bonaparte spojenectví s Anglií nutněji, než Anglie potřebovala spojenectví s ním. V roce 1852 to byl dobrodruh, sice úspěšný, ale přece jen dobrodruh.

„Evropa ho neuznala a je sporné, zda by ho uznala. Anglie ho však rychle a bez váhání přijala; hned přiznala jeho právní nároky, vpustila ho do vybrané královské společnosti a umožnila mu tak přístup k evropským dvorům." „Navíc výměnou návštěv a srdečnými styky náš dvůr připustil, aby se ze známosti vyvinulo důvěrné přátelství... Ty podnikavé finanční a obchodní třídy, jejichž podpora byla pro něho zvlášť důležitá, ihned pochopily, jak velkou sílu získal těsným a srdečným spojenectvím s Anglií."

Toto spojenectví nutně potřeboval a „byl by si je koupil za téměř *každou cenu*". Projevila anglická vláda svou obchodní prozíravost a obvyklou bystrost, když tuto cenu určovala? Nežádala vůbec žádnou cenu, nekladla vůbec žádné podmínky a plazila se v prachu jako orientální satrapové, když mu podávala spojenectví jako dar. Žádná jeho ničemnost nebyla dost velká, aby, byť jen na okamžik, zarazila závody anglické vlády v „marnotratné štěd-

rosti", jak to nazývá „Economist", neboli „bezmezném patolízalství", jak bychom to nazvali my.

„Těžko by se dokazovalo," přiznává anglický hříšník, „že jsme projevili nespokojenost nad jediným ze všech různých Bonapartových opatření, kterými potíral protestantismus, potlačoval smýšlení, podvazoval činnost městských správ a snižoval senát a sněmovny na pouhou frašku, byť jen tím, že jsme na čas ochladli nebo se tu a tam zamračili." „Bez ohledu na to, co udělal, koho pronásledoval, kolik časopisů zabavil nebo zakázal, pod jakými otřepanými záminkami zbavoval vážené a vynikající profesory míst, mluvili jsme s ním stále stejně; pro nás to byl stále onen velký muž, onen moudrý a prozíravý státník, onen vynikající a pevný vladař."

Angličané tak nejen živili, podporovali a protežovali Bonapartovu odpornou vnitřní politiku, ale jak „Economist" přiznává, ještě mu dovolili, aby narušoval, měnil, oslaboval a znehodnocoval jejich zahraniční politiku.

„Setrvávat nadále v tomto falešném postavení," uzavírá „Economist", „neposlouží ani naší cti, ani našim ziskům a neprospěje Britskému společenství národů."

Srovnejme toto prohlášení s tím, co napsala „Patrie", a už vůbec nemůžeme pochybovat, že anglo-francouzské spojenectví je to tam a že s ním také padla jediná mezinárodní opora druhého císařství.

Napsal K. Marx 22. dubna 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune",
čís. 5319 z 8. května 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

DŮLEŽITÉ BRITSKÉ DOKUMENTY

Londýn 30. dubna 1858

Britská vláda vydala nedávno několik statistických dokumentů – zprávy ministerstva obchodu za první čtvrtletí roku 1858, statistické údaje o pauperismu za leden 1857 a 1858 a konečně pololetní zprávy továrních inspektorů[380]. Zprávy ministerstva obchodu ukazují, jak se dalo očekávat, značný pokles vývozu i dovozu v prvních třech měsících roku 1858 ve srovnání se stejným čtvrtletím předcházejícího roku. Celková deklarovaná hodnota veškerého vyvezeného zboží, která v prvním čtvrtletí roku 1857 činila 28 827 493 liber št., klesla v prvních třech měsících tohoto roku na 23 510 290 liber št., takže celkový pokles britského vývozu lze odhadnout asi na 19 %. Tabulka hodnot hlavních dovozních položek, které jsou udány jen do konce února, ukazuje ve srovnání s prvními dvěma měsíci roku 1857 pokles ze 14 694 806 liber št. na 10 117 920 liber št., takže pokles dovozu je ještě výraznější než pokles vývozu. Srovnání o stavu vývozu ze Spojeného království do Spojených států v prvních třech měsících roku 1857 a 1858 si lze učinit z tohoto výňatku:

Vývoz ze Spojeného království do Spojených států

	Množství		*Deklarovaná hodnota* (v librách št.)	
	1857	1858	1857	1858
Pivo a ale* (v barelech)	9 504	6 581	40 893	29 269
Uhlí a uhelný mour (v tunách)	19 972	44 299	11 975	24 818

* — anglické světlé pivo. *(Pozn. čes. red.)*

Pokračování	*Množství*		*Deklarovaná hodnota* (v librách št.)	
Bavlněné tkaniny (v yardech)	61 198 140	35 371 538	1 128 453	618 540
Železářské a nožířské výrobky (v cwt.*)	44 096	14 623	301 275	104 668
Lněné tkaniny (v yardech)	18 373 022	8 757 750	527 076	265 536
Surové železo (v tunách)	10 172	6 569	39 927	20 344
Tyčové železo (v tunách)	70 877	6 417	610 124	54 602
Železná litina (v tunách)	207	2 362	659	14 475
Kujné železo všeho druhu	12 578	2 097	151 602	29 218
Surová ocel	3 607	1 118	128 178	43 666
Měď (v centech)	11 075	1 954	69 286	10 595
Olovo (v tunách)	941	60	21 793	1 324
Semenný olej (v galonech)	400 200	42 790	62 576	5 768
Sůl (v tunách)	66 022	35 205	33 169	16 990
Hedvábné výrobky (v librách)	66 973	22 920	82 280	25 212
Vlněné tkaniny, sukno (v kusech**)	106 519	30 624	351 911	110 096
Vlněné tkaniny, smíšené (v yardech)	9 030 643	6 368 551	401 249	232 202
Látky z česané příze (v kusech)	212 763	80 601	249 013	106 913
Kameninové a porcelánové zboží	—	—	155 700	70 998
Galanterie a módní zboží	—	—	614 825	288 752
Cínový plech	—	—	273 409	105 847

Až na několik nepatrných výjimek vykazuje tento seznam všeobecný a silný pokles; překvapuje nás však, že ve většině případů pokles hodnoty vývozu sotva odpovídá snížení množství vyvezeného zboží. V tomto ohledu byly Spojené státy daleko lepším trhem než jiné země, odkud Britové obdrželi za větší množství menší hodnotu. Tak například v roce 1858 vyvezli do Holandska 277 342 liber vlny proti 254 593 librám v roce 1857; ale v prvním případě obdrželi jen 24 949 liber št., kdežto v druhém 25 563 liber št.; a za 1 505 621 liber, které vyvezli do Francie v roce 1858, obdrželi jen 103 235 liber št., kdežto v roce 1857 za menší množství vyve-

* — cwt. — anglický cent = 50,8 kg. *(Pozn. čes. red.)*
** — kus (piece) je ne zcela přesné označení délky; někdy 1 yard, u některých látek kolem 10 yardů. *(Pozn. čes. red.)*

zeného zboží – 1 445 322 liber, obdrželi 108 412 liber št. Mimoto, srovnáme-li zprávy za celé první čtvrtletí roku 1858 se zprávami za březen, zjistíme, že britský vývoz do Spojených států se dostává na dřívější úroveň. Tak vývoz látek z česané příze v březnu roku 1858 klesl ve srovnání s březnem roku 1857 ze 66 617 liber št. jen na 54 346 liber št., zatímco za celé čtvrtletí klesl ze 249 013 liber št. na 106 913 liber št. Jediná země, která je výjimkou ze všeobecného pravidla a místo poklesu vykazuje značný vzrůst poptávky po britském průmyslovém zboží, je ovšem Indie, jak je to vidět z následujících cifer:

	Množství		*Deklarovaná hodnota* (v librách št.)	
	1857	1858	1857	1858
Pivo a ale (v barelech)	24 817	51 913	77 845	166 567
Bavlněné tkaniny (v yardech)	120 092 475	151 463 533	1 385 888	1 787 943
Železářské a nožířské výrobky (v cwt.)	10 642	16 776	42 849	67 287
Bavlněná příze (v yardech)	5 145 044	10 609 434	276 469	531 567
Tyčové železo (v tunách)	20 674	26 266	191 528	217 539
Měď, listy a pruty (v cwt.)	18 503	23 313	115 927	132 156
Vlněné tkaniny, sukno	12 123	19 571	63 846	90 584
Kameninové a porcelánové zboží	—	—	9 989	19 631
Galanterie a módní zboží	—	—	21 350	31 427
Parní stroje	—	—	31 408	36 019

Vzrůst britského vývozu do Indie lze v některých položkách, jako například ve vlněných tkaninách, vysvětlit válečnou poptávkou. Všeobecně je však třeba hledat příčiny tohoto zvýšení jinde. Podstata je, že povstání úplně uzavřelo na několik měsíců indický trh, čímž se stalo, že zboží, které bylo na trhu, se spotřebovalo, a tak vzniklo vakuum, které bylo nyní opět zaplněno. Pokud jde o Austrálii, i zde zprávy ukazují značný vzrůst vývozu některého britského zboží, ale dopisy ze Sydney a Melbourne nenechávají žádné pochybnosti o tom, že zásilky zboží do Austrálie mají čistě spekulativní charakter, neboť toto zboží se nebude prodávat za deklarovanou hodnotu, nýbrž s velkou srážkou.

Statistické údaje o pauperech v Anglii a Walesu, kteří obdrželi oficiální podporu v pátém lednovém týdnu roku 1857 a 1858, ukazují, že v roce 1857 jich bylo 920 608 a v roce 1858 jejich počet vzrostl na 976 773, což představuje celkový vzrůst o 6,10 %. Avšak v severním vnitrozemí, na severozápadě a v Yorkshiru, tj. v průmyslových oblastech, vzrostlo procento pauperů o 20,52 %, 44,87 % a 23,13 %. Mimoto je nutné mít na zřeteli, že velmi značná část dělnické třídy raději úporně hladoví, než by šla do pracovních domů. Následující výňatek z oficiálních zpráv je pozoruhodný, protože dokazuje, jak malé procento, dokonce i v Anglii, činí z celkového počtu obyvatel skuteční tovární dělníci:

Průmyslová statistika

Oblast	Počet osob ve věku nad 20 let	Procento osob ve věku nad 20 let zaměstnaných v: řemesle, obchodě a domácích službách	zemědělství	továrnách	uhelných a rudných dolech
1. Hlavní město	1 394 963	47,6	1,1	6,0	3,5
2. Jihovýchod	887 134	30,7	20,8	2,5	2,4
3. Jižní vnitrozemí ..	660 775	28,8	25,4	7,1	2,4
4. Východ	603 720	27,4	26,5	4,0	2,3
5. Jihozápad	978 025	28,6	23,3	4,6	5,6
6. Západní vnitrozemí	1 160 387	29,1	15,5	5,2	12,6
7. Severní vnitrozemí	654 679	31,8	21,7	6,4	5,3
8. Severozápad	1 351 830	29,8	8,3	21,5	5,4
9. Yorkshire	961 945	25,2	14,3	17,5	7,3
10. Sever	521 460	27,7	16,1	4,2	12,4
11. Wales.....	641 680	21,8	25,7	2,5	12,4
Anglie a Wales ...	9 816 597	31,0	16,1	8,4	6,3

Zprávy továrních inspektorů obsahují údaje jen do konce října 1857 a nejsou tak zajímavé jako obvykle, neboť, jak inspektoři jednomyslně prohlašují, uzavírání továren, omezování pracovní

doby, četné bankroty továrníků a všeobecná obchodní deprese začaly právě v době, kdy sestavovali své zprávy, a proto nemohli shromáždit takové spolehlivé informace, na jejichž základě dříve mohli připravit zprávu o počtu nových továren, továren, které rozšířily svůj strojový park, a továren, které přestaly pracovat. Průmyslovou statistiku, z níž je vidět účinky krize, je tudíž nutné hledat v jejich dalších zprávách. To jediné, co je v nynější zprávě nové, jsou některá odhalení, jak se zachází s dětmi a mladými lidmi v tiskárnách kartounu. Britské zákonodárství rozšířilo svou kontrolu z textilních továren také na tiskárny kartounu teprve v roce 1845. Zákon o tiskárnách kartounu opakuje do všech podrobností ustanovení továrních zákonů o pravomoci inspektorů, o tom, jak se má jednat s porušovateli zákona, a o různých potížích, které mohou vzniknout při jeho uplatňování. Jako v továrnách, tak i v tiskárnách kartounu stanoví zákon povinnost registrovat zaměstnance, provádět lékařské prohlídky mladistvých zaměstnanců, dřív než jsou trvale přijati do zaměstnání, a podle veřejných hodin zajišťovat řádné dodržování začátku a konce pracovního dne. Zákon také přebírá z továrních zákonů nomenklaturu, podle níž se dělníci rozdělují do kategorií, ale značně se od těchto zákonů liší v definici, které osoby mají tvořit tu kterou kategorii, a tím i v rozsahu, v němž se poskytuje ochrana ve formě zkrácení pracovní doby.

Tovární zákony rozlišují tyto tři kategorie: 1) osoby mužského pohlaví nad 18 let, jejichž pracovní doba není omezená; 2)osoby mužského pohlaví od 13 do 18 let a osoby ženského pohlaví nad 13 let, jejichž pracovní doba je omezena; 3) děti od 8 do 13 let, jejichž pracovní doba je omezena a které jsou povinny *denně* navštěvovat školu.

V tiskárnách kartounů tomu odpovídají tyto kategorie: 1) osoby mužského pohlaví nad 13 let, jejichž pracovní doba není omezena; 2) osoby ženského pohlaví nad 13 let, jejichž pracovní doba je omezena; 3) děti obou pohlaví od 8 do 13 let, jejichž pracovní doba je omezena a které jsou povinny *občas* navštěvovat školu. Zákon o tiskárnách kartounu se značně liší od továrních zákonů, neboť neobsahuje žádné ustanovení v těchto bodech: stanovení přestávek na jídlo, sobotní volno[381], zastavení práce o Štědrém

dnu a na Velký pátek, občasné polodenní volno, ochranné hrazení kolem nebezpečných strojů, hlášení nehod a odškodné zraněným osobám, občasné vybílení pracovních místností. Pracovní doba v továrnách je nyní přizpůsobena obvyklé pracovní době kvalifikovaných i ostatních dělníků, tj. od 6 hodin ráno do 6 hodin večer s přestávkou půldruhé hodiny na jídlo. Pracovní dobu v tiskárnách kartounu lze prakticky považovat za neomezenou, přestože ji zákon omezuje. Jediné ustanovení o omezení pracovní doby obsahuje paragraf 22 zákona o tiskárnách kartounu (schváleného 8. a 9. roku vlády královny Viktorie, článek 29), který stanoví, že žádné dítě od 8 do 13 let a žádná žena nemá pracovat v noci, přičemž nocí se rozumí doba od 10 hodin večer do 6 hodin ráno příštího dne. Osmileté děti tedy podle zákona mohou být, a také jsou zaměstnávány prací, která je v mnoha ohledech obdobná s prací tovární, většinou v místnostech s vyčerpávající teplotou, bez přestávky na odpočinek nebo občerstvení, od 6 hodin ráno do 10 hodin večer; chlapec, když dosáhne třinácti let, může být podle zákona, a často také je, zaměstnáván ve dne v noci, libovolný počet hodin, bez jakéhokoli omezení. Školní docházka dětí zaměstnaných v tiskárnách kartounu je upravena takto: každé dítě musí před nástupem do zaměstnání v tiskárně navštěvovat školu nejméně třicet dnů a ne méně než 150 hodin během šesti měsíců bezprostředně předcházejících prvnímu dni zaměstnání, a po dobu zaměstnání v tiskárně rovněž třicet dnů a 150 hodin v každém dalším období šesti měsíců. Do školy musí dítě jít mezi 8 hodinami ráno a 6 hodinami večer. Návštěva kratší než dvě a půl hodiny nebo delší než pět hodin téhož dne se do zmíněných 150 hodin nezapočítává. Lidumilnost majitelů tiskáren kartounu se projevuje především v tom, jak tyto předpisy dodržují. Jednou jde dítě do školy na počet hodin stanovený zákonem v tu denní dobu, jindy zas v jinou denní dobu, ale nikdy pravidelně; například jeden den sedí dítě ve škole od 8 do 11 hodin dopoledne, jiný den od 1 do 4 hodin odpoledne, načež se dítě ve škole neobjeví třeba několik dní a potom přijde do školy od 3 do 6 hodin odpoledne; nebo třeba navštěvuje školu tři či čtyři dny za sebou nebo celý týden, ale potom se ve škole neukáže tři týdny nebo měsíc a to zase půjde do školy v ten den a v tu hodinu,

kdy se zaměstnavateli uráčí je pustit. Tak se dítě honí ze školy do práce a z práce do školy, dokud pohádka o 150 hodinách školní docházky neskončí.

Napsal K. Marx 30. dubna 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5329 z 20. května 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

B. ENGELS

*PODROBNOSTI O ZTEČI LAKHNAÚ

Konečně jsme získali podrobné zprávy o útoku na Lakhnaú a o jeho pádu. Hlavní zdroje informací z vojenského hlediska, depeše sira Colina Campbella, ještě ovšem uveřejněny nebyly, ale zpravodajství britského tisku, zejména dopisy pana Russella v londýnských „Times", z nichž většinu už naši čtenáři znají, plně dostačují k tomu, abychom si udělali celkový obraz o počínání útočící strany.

Závěry o neschopnosti a zbabělosti obránců, které jsme vyvodili z telegrafických depeší,* byly podrobnými zprávami víc než potvrzeny. Opevnění, která Indové vybudovali, neměla přes svůj hrozivý vzhled ve skutečnosti větší význam než ohniví draci a rozšklebené obličeje, které malují čínští „rekové" na své štíty a na hradby svých měst. Každé jednotlivé opevnění se zpředu zdálo nedobytné, všude samé střílny, hradby a parapety se střílnami, všemožné překážky znemožňující přístup, všechno zježeno hlavněmi děl a ručních zbraní. Ale o boky a týl každého postavení se nikdo nestaral, na vzájemnou podporu jednotlivých opevnění nikdo ani nepomyslel, a dokonce ani nebyl vyčištěn terén mezi opevněními a před nimi, takže bylo možné připravovat jak boční, tak čelné útoky, aniž o tom obránci věděli, a přiblížit se v dokonalém úkrytu až na několik yardů k přednímu násypu. Byla to právě taková změť opevnění, jakou se dalo čekat že vystaví skupina řadových zákopníků, kteří zůstali bez důstojníků a slouží v armádě, kde neomezeně vládne nevědomost a nekázeň. Opevnění kolem Lakhnaú bylo pouze ztělesněním celé sipáhíjské metody válčení v podobě zdí z pálené hlíny a hliněných násypů. Mechanickou část

* Viz tento svazek, str. 399–401 a 470–473. *(Pozn. red.)*

evropských taktických pouček si zčásti osvojili; zacházení s puškou a výcvik čety znali celkem dobře; dokázali také vybudovat dělostřelecké palebné postavení a prorazit ve zdi střílny; ale jak kombinovat pohyby rot a praporů při obraně nějakého postavení nebo jak kombinovat baterie a střílny v hradbách a domech, aby vznikl opevněný tábor schopný odporu – o tom neměli ani potuchy. Proto oslabili důkladné zdivo svých paláců tím, že v něm nadělali příliš mnoho střílen, prorazili řady střílen hustě nad sebou, na střechách zřídili dělostřelecká postavení s parapety, a to všechno úplně nadarmo, neboť se to celé dalo velmi snadno obejít. Právě tak, protože si byli vědomi, že se v taktice nevyrovnají svému protivníkovi, pokoušeli se to vynahradit tím, že do každého postavení nacpali co nejvíc vojáků; tím ovšem dosáhli jedině toho, že britské dělostřelectvo mělo strašlivou účinnost a že byla znemožněna jakákoli spořádaná a soustavná obrana, jakmile útočící kolony napadly tento zmatený dav z nečekaného směru. A i když Britové pro nějakou nahodilou okolnost byli nuceni zaútočit dokonce na hrozivé čelo některého opevnění, ukázala se jeho konstrukce tak vadná, že bylo možné přiblížit se k němu, prolomit je a vzít je ztečí, a to všechno téměř bez rizika. Tak tomu bylo v případě Imambary. Několik yardů od budovy stála zeď z cihel „pakká" (vypalovaných na slunci). Britové vyhloubili směrem k ní krátký průkop (což plně dokazuje, že ze střílen a otvorů v horní části budovy nebylo možné vést depresní palbu* na terén těsně před budovou) a použili dokonce této zdi jako postavení pro brešovací baterii, které jim připravili sami Indové! Přisunuli za tuto zeď dvě 68 liberky (lodní děla). Nejlehčí 68 liberka v britském vojsku váží bez lafety 87 anglických centů**; ale i kdybychom předpokládali, že šlo jen o osmipalcová děla na duté střely, váží nejlehčí dělo tohoto druhu 50 anglických centů a s lafetou nejméně tři tuny. Že vůbec bylo možné přisunout takováto děla do takové blízkosti několikaposchoďového paláce s dělostřeleckou baterií na střeše, to ukazuje neschopnost využít dominujícího postavení a neznalost zákopnictví,

* – tj. sníženou palbu (při níž jsou ústí dělových hlavní skloněna pod horizontálu). *(Pozn. čes. red.)*

** – 1 anglický cent (hundredweight; cwt) = 50,8 kg. *(Pozn. čes. red.)*

jaká by se nemohla vyskytnout u žádného řadového zákopníka v kterékoli civilizované armádě.

Tolik o úrovni vojenských vědomostí protivníka, s nímž měli Britové co dělat. Stejně tak chyběla obráncům statečnost a vytrvalost. Od La Martinière k Musabághu se všechny akce domorodců soustředily na jediný grandiózní a jednomyslný útěk, zahájený okamžitě, jakmile nepřátelská kolona začala útočit. V celé této řadě srážek se nevyskytlo nic, co by se dalo srovnat byť jen s masakrem (neboť bojem to lze stěží nazvat) v Sikanderbághu za Campbellova tažení na pomoc obklíčené rezidenci. Sotva útočící skupiny postoupily, začalo se všechno zmateně hrnout dozadu a tam, kde bylo jenom několik úzkých průchodů, takže se namačkané davy musely zastavit, lidé padali jeden přes druhého a bez jakéhokoli odporu pod salvami a bodáky postupujících Britů. „Britský bodák" napáchal při kterémkoli z těchto útoků na domorodce zachvácené panikou více spoust než ve všech válkách, které Britové vedli v Evropě a v Americe, dohromady. Na Východě jsou takovéto boje na bodáky, při nichž je aktivní jen jedna strana, kdežto druhá je odevzdaně pasívní, ve válečnictví pravidelným jevem; dokazovaly to pokaždé útoky na barmské kolové hradby[382]. Podle zprávy pana Russella způsobili Britům největší ztráty ti Indové, kterým byl odříznut ústup a kteří se zabarikádovali v místnostech paláců a stříleli odtud z oken na důstojníky na dvorech a v zahradách.

Při zteči Imambary a Kaisarbághu prchali Indové tak rychle, že Britové tato místa nedobyli, nýbrž do nich prostě vpochodovali. To však byl teprve začátek opravdu zajímavé podívané, neboť, jak jemně poznamenává pan Russell, dobytí Kaisarbághu toho dne bylo tak neočekávané, že nebyl čas udělat opatření proti živelnému plenění. Pro opravdového svobodymilovného Johna Bulla to musela být veselá podívaná na to, jak si jeho britští granátníci nenuceně nabírají drahokamů, vzácných zbraní, oděvů a jiných svršků Jeho avadhského Veličenstva. Sikhové, Gurkhové a markytáni s velikou chutí tohoto příkladu následovali a výsledkem bylo takové plenění a pustošení, že na ně zřejmě nestačil ani literární talent pana Russella. Každý další krok kupředu byl doprovázen pleněním a ničením. Kaisarbágh padl 14. března a půl hodiny nato se zhrou-

tila všechna kázeň a důstojníci úplně ztratili vládu nad mužstvem. Dne 17. března byl generál Campbell nucen zřídit hlídky, aby čelily plenění, a zastavit vojenské akce, „dokud nynější zvůle neustane". Vojsko se mu zřejmě úplně vymklo z rukou. Dne 18. března, podle našich informací, ustalo *nejhrubší* plenění, ale pustošení pokračovalo neomezeně dál. A zatímco předvoj bojoval proti domorodcům střílejícím z domů, zadní voj podle libosti plenil a pustošil město. Večer byla vydána další proklamace proti plenění; bylo nařízeno vyslat silné skupiny z každého pluku, aby pochytaly vlastní příslušníky, a nepouštět markytány z ubikací; nikdo nesměl opustit tábor kromě při výkonu služby. Dne 20. března byly tytéž rozkazy vyhlášeny znovu. Téhož dne dva britští „důstojníci a gentlemani", poručíci Cape a Thackwell, „šli do města *rabovat* a byli v jednom domě zavražděni"; ještě 26. března byla situace tak zlá, že byly vydány nejpřísnější rozkazy, aby se zamezilo plenění a násilnostem; každou hodinu se podle jmenného seznamu kontrolovala přítomnost; všem vojákům bylo přísně zakázáno vstupovat do města; byl-li ve městě přistižen markytán se zbraní, měl být pověšen; vojáci nesměli nosit zbraně, jestliže nebyli ve službě, a všichni nekombatanti měli být odzbrojeni. Aby se těmto rozkazům dodalo náležité váhy, bylo na „vhodných místech" zřízeno několik kozlíků pro mrskání provinilců.

To jsou opravdu pěkné poměry v civilizované armádě 19. století; kdyby se kterékoli jiné vojsko na světě dopustilo desetiny těchto přestupků, jak by je asi pobouřený britský tisk pranýřoval! Zde však šlo o činy britské armády, a proto se tvrdí, že takovéto věci jsou jen přirozeným důsledkem války. Britským důstojníkům a gentlemanům se ochotně dovoluje přivlastnit si nějakou tu stříbrnou lžičku, náramek s drahokamy nebo nějakou jinou malou upomínku, která se jim namane na poli slávy, a jestliže je Campbell nucen odzbrojit svou vlastní armádu uprostřed války, aby zabránil bezuzdnému loupení a násilnostem, pak k tomu měl asi vojenské důvody; nikdo přece nebude těm ubohým hochům vyčítat týdenní oddech a trochu zábavy po tolika útrapách a strádání.

Pravda je, že se v žádné evropské ani americké armádě nepáše tolik surovostí jako v britské. Loupení, násilnosti, vraždění –

počínání, které je všude jinde přísně a úplně zakázáno – je vydrženým privilegiem, nezadatelným právem britského vojáka. Hanebnosti páchané celé dny po dobytí Badajozu a San Sebastiánu[383] ve španělské válce nemají obdobu v dějinách kteréhokoli jiného národa od začátku Francouzské revoluce; středověký zvyk vydávat města dobytá ztečí v plen, který se všude jinde zavrhuje, u Britů stále ještě platí. V Dillí si naléhavé vojenské ohledy vynutily výjimku; armáda ovšem reptala, ač byla odškodněna zvláštním příplatkem, a nyní v Lakhnaú si vynahradila, oč byla v Dillí ošizena. Po dvanáct dní a nocí nebyla v Lakhnaú britská armáda, nýbrž jen nevázaná, opilá, surová smečka, která se rozpadla na lupičské tlupy, daleko nevázanější, krutější a chamtivější než sipáhiové, kteří byli právě z města vytlačeni. Plenění Lakhnaú v roce 1858 zůstane věčnou hanbou britských ozbrojených sil.

Jestliže bezuzdná soldateska na svém civilizačním a humanizačním postupu Indií dokázala oloupit domorodce jen o jejich osobní majetek, následuje hned za ní britská vláda a obírá je i o jejich nemovitosti. A to se poukazuje na to, že první francouzská revoluce zkonfiskovala půdu šlechtě a církvi! Poukazuje se na to, že Ludvík Napoleon zkonfiskoval majetek orleánského rodu! Hle, zde přichází lord Canning, britský šlechtic, s jemnou řečí, mravy a city a konfiskuje na rozkaz svého představeného, vikomta Palmerstona, půdu celého národa, každou píď, každý sáh, každý akr na ploše deseti tisíc čtverečních mil.[384] To je opravdu pěkný kus *kořisti* pro Johna Bulla! A sotva lord Ellenborough jménem nové vlády odmítl toto do té doby neslýchané opatření, ihned povstaly „Times" s celou plejádou menších britských listů, aby hájily tuto loupež ve velkém a aby lámaly kopí za právo Johna Bulla zkonfiskovat, cokoli se mu zachce. John je ovšem výjimečný tvor, a co je u něho ctností, to by podle „Timesů" bylo u každého jiného hanebností.

Mezitím – díky úplnému rozkladu britské armády, která se vrhla na loupežení – povstalci unikli z města, aniž je kdo pronásledoval. Soustředili se v Rohilkhandu, zatímco část jich pokračovala v drobné válce v Avadhu a jiní uprchlíci se vydali směrem na Bundelkhand. Kromě toho se kvapem blíží doba vedra a dešťů, a nelze očekávat, že počasí bude Evropanům tak neobyčejně přát

jako loni. Tehdy byla většina evropských jednotek víceméně aklimatizována; letos jsou to z valné části jednotky, které přibyly nedávno. Není pochyby, že tažení v červnu, červenci a srpnu bude Brity stát nesmírný počet obětí a že armáda v poli bude velmi rychle tát, neboť bude také třeba ponechávat posádky ve všech dobytých městech. Máme už informace, že posily docházející po tisíci mužích měsíčně sotva stačí udržet armádu v nynější bojové síle, a pokud jde o posádky, samo Lakhnaú potřebuje nejméně 8000 mužů, víc než třetinu Campbellovy armády. Vojsko organizované pro tažení do Rohilkhandu bude proto sotva silnější než tato posádka v Lakhnaú. Jak jsme dále informováni, šíří se mezi britskými důstojníky názor, že gerilová válka, která bude nevyhnutelně následovat po rozprášení větších povstaleckých útvarů, bude mnohem úmornější a bude stát mnohem víc britských životů než nynější válka s bitvami a obléháním. A konečně, sikhové začínají mluvit tak, že to Angličanům nevěstí nic dobrého. Cítí, že bez jejich pomoci by Britové byli sotva mohli Indii udržet, a kdyby se byli přidali k povstání, byl by Hindustán určitě pro Anglii ztracen, alespoň na čas. Otevřeně to říkají, a jak je v Orientě zvykem, přehánějí. Pro ně už Angličané nejsou tou vyšší rasou, která je porazila u Mudki, Firozšáhu a Alívalu.[385] Od takovéhoto přesvědčení k otevřenému nepřátelství je u východních národů jen krůček; stačí jiskra, aby vznikl požár.

Vcelku dobytím Lakhnaú nebylo indické povstání potlačeno o nic víc než dobytím Dillí. Letošní letní tažení může přinést takové události, že Britové budou nuceni příští zimu v podstatě znovu táhnout přes táž místa a možná že budou muset dokonce znovu dobýt Paňdžáb. V nejlepším případě mají však před sebou dlouhou a úmornou gerilovou válku, což není pro Evropany pod indickým sluncem nic záviděníhodného.

Napsal B. Engels 8. května 1858
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5333 z 25. května 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

ANEXE AVADHU[386]

Asi před osmnácti měsíci vyhlásila britská vláda v Kantonu novou, v mezinárodním právu neobvyklou doktrínu, podle níž může stát podniknout rozsáhlé válečné akce proti území jiného státu, aniž vyhlásí válku nebo vstoupí s tímto státem do válečného stavu. Nyní táž britská vláda v osobě generálního guvernéra Indie lorda Canninga učinila další krok ke zvrácení platného mezinárodního práva. Prohlásila, že

„vlastnické právo na půdu v provincii Avadhu bylo zkonfiskováno ve prospěch britské vlády, jež bude tohoto práva užívat tak, jak uzná za vhodné".[387]

Když ruský car po pádu Varšavy v roce 1831 zkonfiskoval „vlastnické právo na půdu", jež do té doby patřila četným polským šlechticům, vyvolalo to v britském tisku a parlamentu jednomyslné rozhořčení. Když po bitvě u Novary rakouská vláda nezkonfiskovala, nýbrž pouze převzala do své správy statky těch lombardských šlechticů, kteří se aktivně účastnili války za nezávislost, ozvaly se v Anglii znovu projevy jednomyslného rozhořčení. A když po 2. prosinci 1851 Ludvík Napoleon zkonfiskoval statky orleánského rodu, které podle francouzského zvykového práva měly být už při nastoupení Ludvíka Filipa připojeny ke státním doménám, unikly však tomuto osudu pomocí různých právních kliček, tu rozhořčení Angličanů neznalo mezí a londýnské „Times" prohlásily, že tento čin podvrací samy základy společenského pořádku a znemožňuje další existenci občanské společnosti. Všechno toto spravedlivé rozhořčení se teď projevilo v pravém světle. Anglie jediným škrtem pera zkonfiskovala nejen statky několika málo šlechticů nebo krá-

lovské rodiny, nýbrž celou rozlohu království[388] velkého téměř jako Irsko, „dědictví celého národa", jak je označuje sám lord Ellenborough.

Poslechněme si však záminky – nelze tu mluvit o důvodech –, které jménem britské vlády uvádí lord Canning pro toto neslýchané počínání: Za prvé, „armáda obsadila Lakhnaú"; za druhé, „odpor, který zahájili vzbouření vojáci, podporovalo obyvatelstvo města a celé provincie"; za třetí, „dopustili se těžkého zločinu a stihla je spravedlivá odplata". Prostě řečeno, protože britská armáda se zmocnila Lakhnaú, má britská vláda právo zkonfiskovat celé území Avadhu, ačkoli se ho ještě nezmocnila. Protože domorodí vojáci v britském žoldu se vzbouřili, domorodé obyvatelstvo Avadhu, které bylo násilím podřízeno britské vládě, nemá právo povstat do boje za národní nezávislost. Zkrátka avadhský lid se vzbouřil proti zákonné moci britské vlády, a britská vláda nyní jednoznačně prohlašuje, že povstání je dostatečným důvodem pro konfiskaci. Lord Canning tedy předpokládá – a v tom je jádro problému, ponecháme-li stranou celý Canningův slovní balast – že britské panství v Avadhu bylo nastoleno zákonně.

Ve skutečnosti však bylo britské panství v Avadhu nastoleno takto: Když lord Dalhousie dospěl v roce 1856 k názoru, že nadešla chvíle činu, soustředil v Kánpuru armádu, která, jak bylo řečeno avadhskému králi*, měla sloužit jako pozorovací sbor proti Nepálu. Tato armáda náhle vtrhla do země, zmocnila se Lakhnaú a krále zajala. Naléhali na něho, aby zemi postoupil Britům, ale marně. Pak byl odvezen do Kalkaty a země byla připojena k državám Východoindické společnosti. Tento zrádný vpád se opíral o článek 6 smlouvy z roku 1801, kterou uzavřel lord Wellesley.[389] A tato smlouva byla přirozeným výsledkem jiné smlouvy, kterou v roce 1798 uzavřel sir John Shore. Podle obvyklé politiky angloindické vlády vůči domorodým knížatům byla tato první smlouva z roku 1798 smlouvou o vzájemném útočném i obranném spojenectví. Zajišťovala Východoindické společnosti roční subsidii 76 lákhů rupií** (3 800 000 dolarů); avšak články 12 a 13 ukládaly králi,

* – Vádžidu Alí šáhovi. *(Pozn. red.)*
** – tj. 7 600 000 rupií (lákh = 100 000). *(Pozn. red.)*

aby v zemi snížil daně. Je samozřejmé, že král nemohl současně plnit obě tato ustanovení, která si zřejmě navzájem odporovala. To vedlo, jak také Východoindická společnost očekávala, k novým komplikacím a nakonec ke smlouvě z roku 1801. Podle této smlouvy se král zavázal, že za údajné porušení dřívější smlouvy postoupí část území. Mimochodem budiž poznamenáno, že parlament odsoudil tehdy toto postoupení území jako přímou loupež a lord Wellesley, nebýt politického vlivu jeho rodiny, by se byl pro ně dostal před vyšetřovací výbor.

Za toto postoupení území se Východoindická společnost článkem 3 zavázala hájit zbývající královo území proti všem zahraničním i vnitřním nepřátelům a článkem 6 zaručila jemu i jeho dědicům a nástupcům držení těchto území na věčné časy. Ale v témž článku 6 byla také králi nastražena léčka: král se totiž zavazoval, že zavede a prostřednictvím svých vlastních úředníků bude uskutečňovat takový správní systém, který povede k blahobytu jeho poddaných a zabezpečí život a majetek obyvatelů. Nuže předpokládejme, že avadhský král tuto smlouvu porušil, že svou vládou nezabezpečil život a majetek obyvatelů (že je například vystřelí z děla a zkonfiskuje všechnu jejich půdu), jaký prostředek zbýval Východoindické společnosti? Král byl smlouvou uznán jako nezávislý panovník, svobodně jednající osoba, jako jedna ze smluvních stran. Kdyby byla Východoindická společnost prohlásila, že smlouva byla porušena a tím anulována, byla by mohla postupovat dvojím způsobem: buď zahájit jednání spojené s nátlakem, a tak dojít k nové dohodě, nebo vyhlásit králi válku. Ale vpadnout na jeho území bez vyhlášení války, záludně ho zajmout, zbavit ho trůnu a anektovat jeho území – to bylo nejen porušení smlouvy, nýbrž porušení všech zásad mezinárodního práva.

Že anexe Avadhu nebyla výsledkem náhlého rozhodnutí britské vlády, o tom svědčí zajímavý fakt. Jakmile byl lord Palmerston v roce 1831 jmenován ministrem zahraničních věcí, dal tehdejšímu generálnímu guvernérovi příkaz, aby anektoval Avadh. Jeho podřízený tehdy odmítl příkaz splnit. O celé záležitosti se však dozvěděl avadhský král*, našel si jakousi záminku a vyslal do Londýna

* – Násiruddín. *(Pozn. red.)*

poselstvo. Přes všechny překážky se poselstvu podařilo oznámit Vilému IV., který o celé věci nic nevěděl, jaké nebezpečí hrozí jejich zemi. Výsledkem byl prudký výstup mezi Vilémem IV. a Palmerstonem, který skončil tím, že Palmerston dostal přísný příkaz, aby už nikdy takové státní převraty neopakoval, jinak že bude okamžitě propuštěn. Je důležité připomenout, že ke skutečné anexi Avadhu a ke konfiskování všeho pozemkového majetku v zemi došlo v době, kdy byl Palmerston opět u moci. Před několika týdny si Dolní sněmovna vyžádala dokumenty týkající se prvního pokusu o anexi Avadhu z roku 1831, ale pan Baillie, sekretář Kontrolního úřadu, prohlásil, že dokumenty zmizely.

V roce 1837, když byl Palmerston po druhé ministrem zahraničních věcí a lord Auckland generálním guvernérem Indie, byl avadhský král* opět donucen uzavřít s Východoindickou společností novou smlouvu. Tato smlouva ruší článek 6 smlouvy z roku 1801, protože „nepamatuje na prostředky ke splnění závazků, o nichž se v něm jedná“ (dobře spravovat zemi); v článku 7 proto smlouva výslovně stanoví, že

„avadhský král v dohodě s britským rezidentem okamžitě uváží nejlepší prostředky k nápravě závad v policii a v soudní a berní správě svých držav; v případě, že by Jeho Veličenstvo opominulo rady a pokyny britské vlády a že by v avadhských državách zavládl hrubý a systematický útlak, anarchie a zvůle, jež by mohly vážně ohrozit veřejný pořádek, vyhrazuje si britská vláda právo jmenovat své vlastní úředníky pro správu kterékoli části avadhského území menšího či většího rozsahu, v němž se takové nepřístojnosti vyskytnou, a to na tak dlouhou dobu, jak uzná za nutné; v takovém případě se přebytek příjmů po vyrovnání všech nákladů vyplatí do královské pokladny a Jeho Veličenstvo dostane přesné a poctivé vyúčtování všech příjmů a výdajů.“

V článku 8 smlouva dále stanoví, že

„v případě, že generální guvernér Indie se svou radou bude nucen použít pravomoci, která mu byla svěřena článkem 7, vynasnaží se, pokud to bude možné, udržet na převzatém území po přijatelných úpravách domorodé instituce a správní formy, aby se usnadnilo navrácení těchto území avadhskému panovníku, až pro navrácení nastane vhodná doba“.

V této smlouvě se tvrdí, že byla uzavřena mezi generálním

* – Muhammad Alí šáh. *(Pozn. red.)*

guvernérem Britské Indie a jeho radou[390] na jedné straně a avadhským králem na straně druhé. V tomto smyslu ji pak obě strany náležitě ratifikovaly a náležitě si k ní vyměnily ratifikační listiny. Když však byla smlouva předložena ředitelské radě Východoindické společnosti, byla zrušena (10. dubna 1838), protože prý porušuje přátelské vztahy mezi společností a avadhským králem a znamená zasahování generálního guvernéra do panovníkovy pravomoci. Palmerston nepožádal společnost o souhlas s uzavřením smlouvy a nevzal také na vědomí její usnesení, kterým se smlouva rušila. Avadhského krále rovněž nikdo neinformoval o tom, že smlouva byla někdy zrušena. To potvrzuje sám lord Dalhousie (protokol z 5. ledna 1856):

„Je velmi pravděpodobné, že král bude při nastávajícím jednání s rezidentem poukazovat na smlouvu uzavřenou s jeho předchůdcem v roce 1837; rezident si je vědom toho, že smlouva pozbyla platnosti, neboť ji zrušila ředitelská rada, jakmile její text došel do Anglie. Rezident si je dále vědom toho, že avadhský král byl sice svého času informován, že některá tíživá ustanovení smlouvy z roku 1837 o zvýšení počtu vojenských sil nebudou uskutečněna, ale o *úplném zrušení smlouvy nebylo Jeho Veličenstvo nikdy informováno*. Výsledkem této zdrženlivosti a neúplného informování je dnešní trapná situace, tím trapnější, že zrušený dokument byl ještě zařazen do sbírky smluv, kterou vydala vláda v roce 1845."

V témž protokolu se v oddílu 17 praví:

„Kdyby král připomněl smlouvu z roku 1837 a zeptal se, proč se nyní neuplatňují, je-li zapotřebí dalších opatření ve správě Avadhu, širší plné moci, které zmíněná smlouva britské vládě poskytuje, pak je třeba Jeho Veličenstvo informovat, že tato smlouva neplatí od té chvíle, kdy byl její text oznámen ředitelské radě a kdy ji rada vůbec zrušila. Jeho Veličenstvu se připomene, že dvůr v Lakhnaú byl svého času informován o tom, že některé články smlouvy z roku 1837, jimiž se králi ukládalo nést výdaje na vydržování dalších vojenských sil, se mají zrušit. Je třeba předpokládat, že se tehdy nepovažovalo za nutné podávat Jeho Veličenstvu informace o těch článcích smlouvy, jež se bezprostředně neuplatňovaly, a že další informování bylo opominuto nedopatřením."

Avšak smlouva byla nejen zařazena do oficiální sbírky z roku 1845, nýbrž oficiálně se na ni odvolával jako na platnou smlouvu lord Auckland v přípisu zaslaném avadhskému králi 8. července 1839, lord Hardinge (tehdejší generální guvernér) v prohlášení zaslaném témuž králi 23. listopadu 1847 a plukovník Sleeman

(lakhnaúský rezident) v hlášení samému lordu Dalhousiemu z 10. prosince 1851. Proč tedy lord Dalhousie tak tvrdohlavě popíral platnost smlouvy, kterou všichni jeho předchůdci a dokonce i jeho vlastní podřízení uznávali ve své korespondenci s avadhským králem za platnou? Jedině proto, že podle této smlouvy, ať by král zavdal jakoukoli záminku k zásahu, měl se tento zásah omezit jen na to, že by britští úředníci převzali správu *jménem avadhského krále*, který měl dostávat přebytky z příjmů. To byl pravý opak toho, co si Angličané přáli. Uspokojit je mohla jen anexe. To, že byla potřena platnost smluv, které po dvacet let tvořily uznávaný základ vzájemných vztahů, že byla násilím uchvácena nezávislá území a otevřeně porušeny dokonce i uznané smlouvy a že byl nakonec konfiskován každý akr půdy v zemi – všechno toto zrádné a brutální počínání Britů vůči domorodcům v Indii se nyní začíná mstít, a to nejen v Indii, nýbrž i v Anglii.

Napsal K. Marx 14. května 1858
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5336 z 28. května 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

POZORUHODNÝ KOUSEK HISTORIE

Manchester (Anglie) 18. května 1858

Velmi brzy po skončení poslední války s Ruskem se veřejnost dověděla, že jakýsi Mehmed bej, plukovník turecké armády, alias J. Bangya, bývalý plukovník maďarské armády, odešel spolu s jistým počtem polských dobrovolníků z Cařihradu do Čerkeska. Jakmile tam dorazil, stal se ihned jakýmsi náčelníkem štábu čerkeského vůdce Sefera paši. Kdo znal minulost tohoto maďarského osvoboditele Čerkeska, nemohl ani v nejmenším pochybovat o tom, že se do této země vydal s jediným cílem: prodat ji Rusku. O tomto člověku bylo jasně a neklamně už dříve dokázáno, že působil v Londýně a v Paříži jako špión, kterého platila zároveň francouzská i pruská policie.* Ostatně asi před měsícem se v evropských novinách objevila zpráva, že Bangya-Mehmed bej byl skutečně usvědčen ze zrádcovské korespondence s ruským generálem Filipsonem a že ho válečný soud odsoudil k smrti. Bangya se ovšem krátce nato objevil z ničeho nic v Cařihradě, se svou obvyklou drzostí prohlásil všechny ty povídačky o zradě, o válečném soudu atd. za naprostý výmysl svých nepřátel a pokoušel se vydávat za oběť intrik.

Náhodou se nám dostaly do rukou nejdůležitější dokumenty o této podivné epizodě čerkeské války, z nichž uvádíme několik výňatků. Tyto dokumenty přivezl do Cařihradu poručík Franciszek Stock z polského praporu v Čerkesku, jeden z členů válečného soudu, který odsoudil Bangyu. Nechť si veřejnost podle nich udělá sama úsudek.

* Viz tento svazek, str. 197. *(Pozn. red.)*

Výňatky z protokolů válečné rady konané v Aderbi v Čerkesku, která jednala o Mehmedu bejovi, alias J. Bangyovi z Illésfalvy.

(Čís. 1) Zasedání 9. ledna 1858. — Výpověď Mustafy, původem z provincie Velká Kaniža.

„...Když plukovník Mehmed bej přišel do Šapsucha, požádal mě, abych doručil dopis veliteli černomořských kozáků generálu Filipsonovi. Poznamenal jsem, že to nemohu udělat bez vědomí Sefera paši nebo bez jeho svolení, a tu mi Mehmed bej sdělil, že jako vyslanec a náměstek pádišáhův a jako vojenský velitel Čerkeska má právo vyměňovat si dopisy s Rusy, že o tom Sefer paša ví a že má v úmyslu Rusy oklamat... Když mi Sefer paša a Národní shromáždění doručili čerkeský manifest adresovaný carovi, dal mi Mehmed bej také dopis pro generála Filipsona. Nezastihl jsem generála Filipsona v Anapě a odevzdal jsem dopis majorovi, který tam velel. Major slíbil, že doručí manifest, ale nechtěl přijmout dopis, který byl bez adresy a bez podpisu. Přinesl jsem dopis zpátky, ale protože ve mně častá korespondence Mehmeda beje vzbudila podezření a bál jsem se, abych sám nebyl kompromitován, oznámil jsem celou záležitost úřadům..."

(Čís. 2) Výpověď Ahmeda efendiho, bývalého tureckého sekretáře Mehmeda beje:

„...Mehmed bej byl velmi rozezlen na Tefika beje" (plukovníka Lapińského), „mluvil o něm velmi špatně a dodával, že se mu Tefik bej velmi dlouho snaží házet klacky pod nohy. Druhé noci po našem příchodu do Aderbi... mě k ránu probudil sluha Mehmeda beje. Mehmed bej sám mi řekl, že je slyšet silnou dělostřeleckou palbu směrem od Gelendžiku. Byl vzhůru a vypadal znepokojeně... Hlášení, že plukovník Lapiński byl s celou svou skupinou zajat, se nevím jak dostalo do Aderbi ještě dřív, než utichlo hřmění děl. Slyšel jsem Mehmeda beje o tom mluvit. Když později přišla zpráva, že ani plukovník, ani jeho muži neupadli do zajetí, Mehmed bej velmi rozzlobeně řekl: ‚Pravděpodobně prodal svá děla Rusům...'"

(Čís. 3) Výpověď důstojníků a vojáků polského oddílu umístěného v Aderbi:

„Den předtím, než byl přepaden Gelendžik, přišel Mehmed bej do tábora a prohlásil, že dostal dopisy z Cařihradu, v nichž se mu sděluje, že jestliže jim odnikud nepřichází pomoc, je to čistě chyba plukovníka Lapińského... Dal rozdělovat vojákům kořalku a nasliboval jim všechno možné, jestliže opustí svého plukovníka a půjdou s ním... Když se pak ukázalo, že zpráva" (že Lapiński byl zajat) „je falešná, Mehmed bej přišel osobně do tábora a měl k oddílu řeč, v níž přemlouval vojáky, aby plukovníkovi vypověděli poslušnost. Když se však plukovník vrátil, dělal Mehmed bej, jako by o ničem nevěděl, nechal na holičkách několik jednotlivců, kteří se k němu připojili, a připustil, aby byli potrestáni, aniž se za ně nějak přimluvil. Později se za plukovníkovy nepřítomnosti snažil

prostřednictvím několika Maďarů vyvolat ve vojsku vzpouru. Maďaři sepsali proti plukovníkovi obžalovací spis a snažili se přimět vojáky, aby jej podepsali. Kromě tří mužů, kteří přiznávají, že byli přinuceni spis podepsat, všichni ostatní odpřisáhli, že jejich podpisy byly padělány... Toto padělání bylo o to snazší, že v oddíle jen velmi málo vojáků umělo psát."

(Čís. 4) Bangyovo přiznání před válečným soudem:

„Unaven tak dlouhým výslechem, předkládám komisi toto přiznání, napsané mou rukou a mnou podepsané. Doufám, že moji soudcové, jimž tímto ušetřím dlouhý a obtížný úkol, budou tím spíš ochotni vzpomenout si, že s mým osudem je spjat také osud mé nevinné rodiny.* Moje dřívější jméno bylo János Bangya z Illésfalvy; nyní se jmenuji Mehmed bej; je mi čtyřicet let; byl jsem římskokatolického náboženství, ale roku 1853 jsem přestoupil k islámu... Mou politickou činnost... řídil bývalý vůdce mé země Lajos Kossuth... Vybaven doporučujícími listy od svého politického vůdce přišel jsem 22. prosince 1853 do Cařihradu... Vstoupil jsem do turecké armády v hodnosti plukovníka. Tehdy jsem často dostával od Kossutha dopisy a instrukce týkající se zájmů mé země. V téže době poslal Kossuth osmanské vládě poselství, v němž Turkům vřele doporučoval, aby se střežili spolku s Francií, Anglií nebo s Rakouskem, a radil jim, aby se raději spojili s revolučními Italy a Maďary... Podle svých instrukcí jsem se měl tak či onak připojit k jednotkám, které měly působit na čerkeském pobřeží... Když jsem přišel do Čerkeska, zabýval jsem se nějaký čas jen zkoumáním situace v zemi a sděloval jsem výsledky svého pozorování svým politickým přátelům... Snažil jsem se přidružit k Seferu pašovi. Podle svých instrukcí jsem měl zamezit každý ofenzívní krok Čerkesů a postavit se proti jakémukoli cizímu vlivu v zemi. Plukovník Türr, který dostává instrukce z téhož místa jako já a s nímž jsem po léta udržoval politické styky, dostal těsně před mým odjezdem z Cařihradu příkaz, aby se připojil k řeckému povstání. Generálu Steinovi" (Ferhadu pašovi), „který rovněž patří k naší skupině, bylo nařízeno, aby se odebral do Anatólie. Co se týče plánu na přidružení k Seferu pašovi, ten se zdařil, a velmi brzy jsem získal jeho plnou důvěru. Jakmile mi jednou důvěřoval, mohl jsem snadno sledovat a plnit své instrukce... Přesvědčil jsem Sefera pašu, že po válce se Čerkesko znovu dostane pod sultánovu vládu. Tureckým velitelům jsem kladl na srdce, že jakékoli ofenzívní opatření s jejich jednotkami by bylo nebezpečné, neboť Čerkesové... by je v hodině nebezpečí opustili. Okolnosti byly pro mne příznivé, a třebaže Rusové poslali své vojsko na válčiště a nechali své hranice nechráněné, nebyli vystaveni žádným vážným vpádům Čerkesů. O své tajné činnosti jsem posílal pravidelné zprávy svým politickým představeným... V téže době se mi postavili do cesty lidé a okolnosti, přímo se příčící mým plánům. Mám na mysli příchod britského konzula pana Long-

* Bangya tu myslí svou rodinu čís. 3. Kromě své islámské rodiny v Cařihradě má jednu ženu v Uhrách a druhou v Paříži. *(Marxova poznámka.)*

wortha do Anapy. Pan Longworth měl instrukce, aby přiměl Sefera pašu zorganizovat na účet Velké Británie oddíl 6000 Čerkesů a poslat je na Krym ... Dostal jsem podobné příkazy od tureckých úřadů, zároveň mi však moji tajní představení poslali velice rozhodný příkaz udělat všechno, co je v mé moci, abych konzulovo poslání zmařil... Při jednom rozhovoru s panem Longworthem ... jsem ho požádal o místo v britské armádě v hodnosti plukovníka nebo o částku 10 000 liber št. ...Pan Longworth si myslel, že mne získá, když mi nabídne 50 000 piastrů... Moje intrika se podařila. Kníže Sefer, který byl tak často oklamán planými sliby, začal něco tušit, a to, co konzul požadoval od jeho lidí, rovnou odmítl... Tehdy jsem si znepřátelil knížete Ibrahima Karabatyra, syna Sefera paši, který byl jmenován velitelem oněch 6000 Čerkesů...

21. března 1856 mi Sefer paša sdělil, že Národní shromáždění rozhodlo vyslat deputaci k turecké, francouzské a britské vládě a požádat tyto mocnosti, aby bylo Čerkesko znovu přičleněno k Turecku. Dosáhl jsem toho, že mě Sefer paša poslal s deputací... Když jsem přibyl do Cařihradu... poslal jsem svým politickým přátelům a Kossuthovi podrobnou zprávu o situaci v Čerkesku... V odpovědi jsem obdržel instrukce, že se mám spojit s plukovníkem Türrem a generálem Steinem, řídit záležitosti společně s nimi a zapojit do věci co nejvíc Maďarů. V téže době jsem navázal spojení s Ismailem pašou, poštmistrem osmanské říše, který je rodem Čerkes, a zdál se mi patriotický a schopný přinášet oběti pro svou vlast. Radil jsem se s ním o způsobu, jak bychom mohli poslat do Čerkeska zbraně, střelivo, nástroje pro zbrojíře, dobré důstojníky a řemeslníky. *Ale skutečný plán expedice byl dohodnut mezi generálem Steinem, plukovníkem Türrem a mnou. Několika našich porad se zúčastnil kapitán Frankini, vojenský tajemník ruského vyslance. Cílem bylo mírovým způsobem, pomalu, ale jistě získat Čerkesko pro ruské zájmy*.... Až by se Čerkesko podřídilo vedení generála Steina a mně, měl být náš plán takový:

I. Najít nějakého domorodého knížete, který by dostal celou zemi pod svou vládu;

II. přesvědčit Čerkesy, že nemají čekat žádnou pomoc ani od sultána, ani od žádné jiné mocnosti;

III. demoralizovat horaly porážkami na bojišti — porážkami, které by byly předem promyšleny a připraveny;

IV. přesvědčit je, aby uznali cara za svého nominálního suveréna, jemuž by neplatili žádný tribut, ale připustili by, aby měl v zemi posádky... Maďaři dovezení do Čerkeska by byli umístěni v okolí knížete, schopnějším z nich by byla svěřena důležitá místa ... Kapitán Frankini mě ujistil, že Rusko nepožaduje nic víc, než aby se Čerkesko navenek podřídilo..., známky imperátorovy přízně, peníze a ruské řády už dodělají to ostatní...

Dne 22. září 1856 mi Ismail paša doporučil, abych najal pro Čerkesko několik set Poláků, kteří dříve patřili k legii Zamojského a byli umístěni v kasárnách ve Skutari... Tento návrh se neshodoval s našimi plány, ale bylo těžké jej odmítnout... Od dřívějška jsem znal pana Lapińského, který se vyznamenával

ve službě v Uhrách... Žil ve Skutari... Spolu s generálem Steinem jsme se dohodli, že nejlepší plán by byl získat plukovníka Lapińského, který mi naprosto věřil... 24. září jsem oznámil plukovníku Lapińskému písemně, že ho čerkeští vlastenci vyzývají, aby zformoval v Čerkesku polský sbor. Jako odpověď na to požadoval plukovník zbraně a výstroj pro 700 Poláků... Později jsme se společně radili — *generál Stein, Türr, Frankini a já* — a bylo usneseno, že Türr se má odebrat do Anglie a nakoupit tam nástroje a stroje na výrobu nábojů, ale že má odkládat zásilky jakýchkoli zbraní. Chtěli jsme si být Poláky jisti dřív, než jim dáme nějaké zbraně... Vážné námitky plukovníka Lapińského... mě přiměly urychlit odjezd, i když jsem neměl prostředky, abych s sebou vzal maďarské důstojníky, které jsem najal... V lednu 1857 jsem dostal dopisy a instrukce od Kossutha a od jiných svých politických přátel. Můj plán byl schválen... Krátce před tím, než jsem odjel, jsme s generálem Steinem předstírali, jako by mezi námi došlo k ochlazení. Chtěl jsem svůj odjezd ještě odložit, abych umožnil několika Maďarům odjet se mnou, *ale kapitán Frankini prohlásil, že se nesmí ztratit ani den*, protože o výpravě už se mluví po celém Cařihradě, *a jestliže ruské vyslanectví nezasáhne, mohlo by být obžalováno ze spoluviny*. 15. února se plukovník Lapiński nalodil na anglický parník ‚Kangaroo'. Nalodil jsem se také... Když jsem přijel do Dobu" (podle Rusů Kabardinsk), „odeslal jsem dopisy Seferu pašovi, naibovi* a ostatním kmenovým náčelníkům; v těchto dopisech jsem oznámil, že mě posílá Jeho císařské Veličenstvo sultán, abych velel čerkeským vojenským silám... Chování plukovníka Lapińského mě trochu mátlo... Několik týdnů po příchodu polského oddílu do Šapsucha" (podle Rusů Fort Tenginsk), „kde byla rezidence Sefera paši, přijel do Dobu pan Römer s brigou naloženou zbraněmi a střelivem, které jsme nechali v Bosporu... Květnový vpád Rusů přes Attakum shromáždil tisíce čerkeských válečníků ze všech částí země. Čerkesové poprvé viděli, jak jejich vlastní dělostřelectvo s úspěchem útočí proti ruskému dělostřelectvu. Tato srážka, která sama o sobě neměla valný význam, dodala polskému oddílu i mně na důležitosti... Využil jsem této příznivé nálady lidí k tomu, abych sehrál svou úlohu; vystoupil jsem veřejně jako sultánův vyslanec; vymáhal jsem poslušnost... Později jsem se dověděl, že plukovník Lapiński dělá co může, aby zhatil mé plány... Snažil jsem se získat stoupence mezi důstojníky a mužstvem jeho oddílu, a protože sbor byl v povážlivé situaci, kladl jsem to za vinu jeho veliteli... Uchvácení několika sandalů** ruskou lodí v přístavech Sudžuk a Gelendžik mi poskytlo příležitost, abych plukovníka vzdálil od válčiště u Attakumu a úplně ho izoloval... Za několik dní jsem dostal od plukovníka Lapińského dopis, v němž mi oznamoval, že v Gelendžiku není žádné vojsko a že jeho postavení je neudržitelné... Odebral jsem se sám do Gelendžiku a plukovník Lapiński mi na místě vyložil, jak nebezpečné je jeho postavení a že mu bezprostředně hrozí útok Rusů. Devět dní nato se jeho předpověď splnila...

* — tj. tureckému místodržícímu. *(Pozn. čes. red.)*
** — tj. malých dvoustěžňových člunů. *(Pozn. čes. red.)*

Agitace, kterou jsem prováděl mezi důstojníky a vojáky v Aderbi za katastrofy v Gelendžiku a po ní, byla prostě výsledkem mého rozhodnutí zasévat nesváry mezi oddílem a plukovníkem Lapińským... Prostřednictvím emisarů jsem dal mezi Čerkesy rozšířit zprávy, že prodal děla Rusům... Nechal jsem se zaskočit plukovníkovou líčenou upřímností, zatímco on mě pozoroval s větší bdělostí než kdykoli předtím...

Podle svých instrukcí jsem měl navázat styky s ruským generálem... Můj anonymní dopis, který je nyní v rukou komise, měl být úvodem k pravidelné korespondenci, ale ruský velitel svou hloupostí zavinil, že se dopis dostal do rukou vám...

Znenadání odhodil plukovník Lapiński masku, úsečně mi prohlásil u Sefera paši, že mě neuznává ani za svého nadřízeného, ani za vojenského velitele v Čerkesku, přerušil se mnou všechny styky... a vydal v tomto smyslu také denní rozkaz polskému oddílu. Pokusil jsem se sesadit ho druhým denním rozkazem, adresovaným vojákům, ale mé úsilí bylo marné...

(podepsán) *Mehmed bej*"

(Čís. 5) Dopis Jánose Bangyi generálu Filipsonovi:

„Což by nebylo v zájmu Ruska pacifikovat Čerkesko? Je snad možné dobýt na krátký čas a za cenu ohromných obětí čerkeské roviny, ale dobýt hory a přirozené pevnosti se nikdy nepodaří. Ruská děla ztratila svůj účinek. Čerkeské dělostřelectvo bude odpovídat ruskému s uspokojivými výsledky. Čerkesové už nejsou tím, čím byli před pěti lety; za podpory malých pravidelných sil bojují stejně dobře jako ruské jednotky, a za své náboženství a za svou zem budou bojovat do posledního muže. Nebylo by lepší povolit Čerkesku jakousi zdánlivou svobodu, podřídit je nějakému národnímu knížeti a vzít tohoto knížete pod ochranu ruského cara? Zkrátka udělat z Čerkeska druhou Gruzii nebo něco podobného? Jakmile se Čerkesko těsně spojí s Ruskem, otevřou se Rusům cesty do Anatólie a Indie. Sapienti sat.* Na této základně by bylo možné zahájit vyjednávání. Uvažujte o tom a odpovězte."

(Čís. 6) Rozsudek, 20. ledna 1858:

„Po přečtení přiznání plukovníka Mehmeda beje, jež bylo čteno na zasedáních ze dne 2., 3., 4., 5., 6., 7. a 11. ledna, a po vyslechnutí svědeckých výpovědí na zasedání z 9. ledna, prohlašuje válečný soud na svém dnešním zasedání, že Mehmed bej byl na základě svého přiznání a svědeckých výpovědí usvědčen ze zemězrady a tajné korespondence s nepřítelem; prohlašuje ho za zbavena cti, zbavuje ho hodnosti v této zemi a odsuzuje ho k smrti — jednomyslně.

Podepsáni: *Jacob Beckert*, vojín; *Filip Terteltaub*, bombardýr; *Maciej Bedneizek*, četař; *Otto Linowski*, dělostřelec; *Franciszek Stock*, podporučík; *Antoni Kryszczewicz*, podporučík; *Michał Marecki*, poručík; *Leon Zawadski*, dělostřelec;

* Moudrému napověz... *(Pozn. red.)*

Stanisław Tanckowski, svobodník; *Jan Hamaniski*, četař; *Alexander Michicki*, šikovatel; *Kazimierz Wystocki*, podporučík; *Józef Aranovski*, poručík; *Piotr Stankiewicz*, kapitán; *Teofil Lapiński*, plukovník."

Ke shora uvedeným dokumentům je třeba dodat jen to, že Sefer paša nebyl ochoten dát vykonat rozsudek smrti nad člověkem, který měl hodnost plukovníka v sultánově armádě, a že ho tedy dal eskortovat do Trapezuntu. Maďaři v Cařihradě prohlásili, že pověst o zradě Mehmeda beje je pouhá pomluva, ale polští důstojníci ihned protestovali proti tomuto tvrzení a pohrozili, že případně uveřejní dokumenty o této záležitosti. Výňatky z těchto dokumentů tu nyní uveřejňujeme, neboť jsou daleko nejzajímavějším příspěvkem k dějinám čerkeské války.

Pokud jde o chování ruského vyslanectví za této aféry, můžeme dodat tyto skutečnosti: V Cařihradě bylo všeobecně známo, že „Kangaroo" byla najata k tomu, aby dopravila vojsko a zásoby do Čerkeska. Ruské vyslanectví se však před Portou o této expedici ani nezmínilo; ale týž den, kdy „Kangaroo" opustila Bospor, podal ruský vyslanec Portě protest a požadoval vyšetřování, aby byli odhaleni původci expedice. Vyslanectví vynaložilo všechny síly, aby do věci zapletlo hraběte Zamojského, který v té době dlel v Cařihradě; ale utrpělo naprosté fiasko. Za to, že se zamíchali do této záležitosti, byli pak patrně na požadavek Ruska posláni do vyhnanství generál Stein a Ismail paša. Po několikaměsíčním vyhnanství bylo potom – znovu na žádost ruského vyslanectví při příležitosti nějakého svátku v ruské carské rodině – generálu Steinovi a Ismailu pašovi dovoleno vrátit se do Cařihradu.

Kritické poznámky k dokumentům napsal K. Marx 18. května 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5352 ze 16. června 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

* CANNINGOVA PROKLAMACE A OTÁZKA VLASTNICTVÍ PŮDY V INDII

Proklamace lorda Canninga o Avadhu – některé důležité dokumenty týkající se této proklamace jsme uveřejnili v sobotu[391] – znovu oživila diskusi o držbě půdy v Indii. O tomto problému bylo v minulosti mnoho sporů a názorových různic a jeho nesprávné pochopení vedlo, jak se tvrdí, k velmi vážným praktickým chybám ve správě těch indických území, která jsou pod přímým britským panstvím.[392] V této polemice šlo hlavně o to, jaké postavení vlastně zaujímají takzvaní zamíndárové, tálukdárové a sardárové[393] v indickém ekonomickém systému. Je správné považovat je za pozemkové vlastníky, nebo za pouhé výběrčí daní?

Všichni jsou zajedno v tom, že v Indii, tak jako ve většině asijských zemí, je nejvyšším vlastníkem půdy stát; zatímco však jedna strana v tomto sporu tvrdí, že na stát je třeba pohlížet jako na vlastníka půdy, který propůjčuje půdu obdělavatelům za podíl na výnosu, zastává druhá strana stanovisko, že v podstatě je půda v Indii soukromým vlastnictvím právě tak jako v kterékoli jiné zemi a že toto údajné státní vlastnictví spočívá jen v tom, že právo držby uděluje panovník – to se teoreticky uznává ve všech zemích, jejichž zákonodárství je založeno na feudálním právu, a v podstatě i ve všech ostatních zemích tím, že stát je oprávněn vybírat pozemkové daně podle svých potřeb, a pokud mu nejde o politický zřetel, nebere žádný ohled na zájmy majitele.

Připustíme-li však, že půda je v Indii soukromým vlastnictvím, které se opírá o stejně dobré a platné právo soukromé držby jako všude jinde, koho považovat za skutečného vlastníka? Jsou tu dvě skupiny, jimž se tento nárok přiznává. Jednou z těchto skupin je

kategorie známá jako zamíndárové a tálukdárové, o nichž se soudí, že zaujímají podobné postavení jako pozemková šlechta a nižší šlechta v Evropě: že totiž jsou skutečnými vlastníky půdy a podléhají pouze jistému zdanění ukládanému státem a že jako vlastníci mají právo podle libosti měnit faktické obdělavatele, kteří jsou na základě tohoto názoru považováni za pouhé vypověditelné nájemce, povinné platit v podobě pachtu jakékoli poplatky, které jim zamíndár uzná za vhodné předepsat. Tento názor, který přirozeně vyhovoval anglické představě o důležitosti a nezbytnosti nižší pozemkové šlechty jako hlavního pilíře společenské struktury, se před sedmdesáti lety, za generálního guvernéra lorda Cornwallise, stal základem známého ustanovení o držbě půdy v Bengálsku[394]. Toto ustanovení stále zůstává v platnosti, ačkoli, jak se velmi často tvrdí, napáchalo mnoho zla jak státu, tak faktickým obdělavatelům. Zevrubnější zkoumání institucí v Hindustánu a také sociální i politické obtíže způsobené bengálským ustanovením o držbě půdy vedly k názoru, že podle původních indických institucí byly vlastníkem půdy vesnické občiny, které měly pravomoc přidělovat ji jednotlivcům k obdělávání, zatímco zamíndárové a tálukdárové byli původně jen vládní úředníci, jejichž úkolem bylo dozírat na vybírání daní předepsaných vesnicím, shromažďovat je a odevzdávat panovníkovi.

Tento názor do značné míry ovlivnil úpravu pozemkové držby a zdaňování, provedenou v posledních letech v těch indických provinciích, kde Angličané převzali přímou správu. Vytvořil se názor, že zamíndárové a tálukdárové opírali své nároky na výlučná vlastnická práva jedině o uzurpaci, jíž se dopustili jak vůči státu, tak vůči obdělavatelům, a všemožně se usilovalo o to, odstranit je jako metlu skutečných obdělavatelů půdy a překážku na cestě k všeobecnému pokroku země. Ale protože se tito prostředníci, ať byl původ jejich práv jakýkoli, mohli dovolávat vydrženého práva, nebylo možné neuznat, že jejich nároky jsou do jisté míry zákonné, i když šlo o nároky nepříjemné, svévolné a pro lid tíživé. V Avadhu za velmi slabé vlády domorodých knížat se těmto feudálním držitelům půdy podařilo velmi značně omezit jak nároky státu, tak práva obdělavatelů, a když se při nedávné anexi tohoto království tato otázka znovu zkoumala, komisaři pověření prováděním úpravy se s nimi

dostali velmi brzy do ostrých sporů o skutečném rozsahu jejich práv. Z toho mezi nimi vznikla nespokojenost, která byla podnětem k tomu, že se připojili ke vzbouřeným sipáhíům.

Stoupenci výše uvedené politiky – občinového systému, kteří zastávají názor, že faktičtí obdělavatelé půdy mají na ni i vlastnické právo nadřazené právu prostředníků, přes které stát dostává svůj podíl na výnosu z půdy, obhajují Canningovu proklamaci a tvrdí, že vhodně využívá situace, do níž se dostala většina avadhských zamíndárů a tálukdárů, a vytváří předpoklady pro zavedení daleko rozsáhlejších reforem, než jaké by se daly provést za jiných okolností; proklamace prý totiž konfiskuje právo zamíndárů a tálukdárů a dotýká se jen velmi malé části obyvatelstva, a naprosto ne faktických obdělavatelů půdy.

Ponecháme-li úplně stranou otázku spravedlnosti a lidskosti, pak stanovisko, jež naproti tomu zaujala ke Canningově proklamaci Derbyho vláda, odpovídá téměř přesně zásadám, které hájí toryovská či konzervativní strana pokud jde o posvátnost nezadatelných práv a o důležitost podpory zájmů pozemkové šlechty. Kdykoli hovoří o pozemkovém vlastnictví v Anglii, mají vždy na mysli spíš landlordy a příjemce pachtu než ty, kdo platí pacht, a faktické obdělavatele půdy; proto nepřekvapuje, že považují zájmy zamíndárů a tálukdárů, třebaže je jejich počet ve skutečnosti velmi malý, za rovnocenné zájmům širokých vrstev lidu.

Ale jedna z největších nesnází a obtíží v indické správě řízené z Anglie je právě v tom, že názory na indické problémy mohou být snadno ovlivněny čistě anglickými předsudky a úvahami, které se aplikují na stav společnosti a na životní podmínky, s nimiž ve skutečnosti mají velmi málo společného. Dnes byla uveřejněna zpráva, v níž lord Canning velmi věrohodně hájí politickou linii své proklamace proti námitkám avadhského komisaře sira Jamese Outrama, ačkoli zřejmě ustoupil komisařovým námitkám alespoň natolik, že do proklamace vložil zmírňující formuli, která v původním návrhu zaslaném do Londýna, z něhož vycházela depeše lorda Ellenborougha[395], nebyla obsažena.

Názor lorda Canninga na to, jak posuzovat počínání avadhských držitelů půdy, kteří se připojili k povstání, se patrně příliš

neliší od názorů sira Jamese Outrama a lorda Ellenborougha. Lord Canning tvrdí, že se jejich postoj liší nejen od postoje povstavších sipáhíů, nýbrž i od postoje obyvatel vzbouřených oblastí, které byly už dlouhou dobu pod britským panstvím. Přiznává jim právo očekávat, že se s nimi bude zacházet jako s osobami, které k tomu, že se daly na tuto cestu, byly vyprovokovány; zároveň však trvá na tom, aby se jim bezpodmínečně dalo na srozuměnou, že se nemohou uchylovat k povstání, aniž by tím sami sobě způsobili vážné následky. Brzy se dovíme, jaký účinek měla proklamace a kdo jej správněji předvídal, zda lord Canning, nebo sir James Outram.

Napsal K. Marx 25. května 1858
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís 5344 ze 7. června 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*BONAPARTOVY FINANČNÍ MANÉVRY. — VOJENSKÝ DESPOTISMUS

Paříž 27. května 1858

Teď už nikdo nemůže popírat, že bonapartovská státní pokladna je ve stavu rozkladu. Prohlásil to otevřeně sám „zachránce vlastnictví". Jinak si nelze vykládat oběžník generála Espinasse francouzským prefektům, v němž je vyzývá, aby použili svého vlivu, a „bude-li to nutné, i své moci" a přinutili kurátory nemocnic a jiných dobročinných zařízení, aby proměnili nemovitý majetek, z něhož plynou jejich důchody, v tříprocentní konsoly. Tento majetek činí 100 miliónů dolarů, ale nevynáší, jak si jménem chudých stěžuje Napoleon, víc než 2½ %. Kdyby se vložil do státních papírů, důchod z něho by se zvětšil přinejmenším o polovinu. Ve své otcovské starostlivosti vyzval Bonaparte nedávno státní radu, aby navrhla zákon o této přeměně pozemkového vlastnictví dobročinných zařízení ve státní papíry, ale přestože to zní neuvěřitelně, jeho vlastní státní rada se tvrdošíjně vzpouzela uposlechnout tohoto pokynu. A tak se pokouší to, čeho nedosáhl zákonodárnou cestou, provést „prostřednictvím výkonné moci", vojenským ordre du jour*. Najdou se tak prostoduší lidé, kteří si myslí, že tímto manévrem chce jen rozmnožit státní cenné papíry. Ale to je náramná mýlka. Kdyby se zmíněný pozemkový majetek prodal za nominální hodnotu 100 miliónů dolarů, vzala by se samozřejmě značná část peněz na jeho koupi z kapitálu, který byl dosud vložen do konsol a jiných státních cenných papírů, takže uměle vytvořená poptávka po státních papírech by byla uspokojena tím, že by se hromadně vrhly na otevřený trh. Tato operace by mohla vést i k další depresi

* — denním rozkazem. *(Pozn. red.)*

na trhu cenných papírů. Ale Bonapartův plán je daleko praktičtější a mnohem prostší. Místo stomiliónového pozemkového majetku zamýšlí vytvořit za 100 miliónů dolarů nové renty. Jednou rukou chce uchvátit majetek dobročinných zařízení, a druhou rukou je chce odškodnit tím, že jim vystaví šek na „grand livre“* národa. Už dříve, když jsme zkoumali zákon o Francouzské bance z roku 1857**, rozebírali jsme ohromné výsady, které Bonaparte poskytl bance na úkor státu, aby si zajistil, že mu půjčí mizerných 20 miliónů dolarů. Pokládali jsme tento bankovní zákon za výkřik finančního zoufalství „zachránce společnosti“, ale od té doby už pohromy, které postihly francouzský obchod, průmysl a zemědělství, dolehly i na státní pokladnu, jejíž výdaje beztak úžasně vzrostly. Různá ministerstva žádají na rok 1858 fakticky o 79 804 004 franků víc než roku 1855; jen výdaje na armádu činí 51 % celkových příjmů země. Crédit mobilier, v jejíž poslední zprávě při bližším prozkoumání značně převažují pasíva nad aktivy a která ani není s to zaplatit svým akcionářům dividendu, nemůže jako v letech 1854 a 1855 přispěchat na pomoc a vydat půjčky na „demokratickém“ základě. A tak Bonapartovi nezbývá nic jiného, než aby se i ve finančních otázkách, stejně jako to byl nucen dělat v záležitostech politických, vrátil k původním zásadám státního převratu. Finanční politika, která byla zahájena uloupením 25 000 franků ze sklepů banky a která pokračovala konfiskací statků orleánského rodu, má nyní být dále rozvinuta konfiskací majetku dobročinných zařízení.

Ale tato poslední operace by Bonaparta stála jednu z jeho armád, jeho armádu kněží, kteří spravují převážnou většinu dobročinných zařízení. „Univers“ si už, poprvé od státního převratu, troufá otevřeně odporovat „zachránci společnosti“ a dokonce naléhá na „Siècle“[396], aby s ním společně bojoval proti tomuto zamýšlenému útoku na „soukromé vlastnictví“.

V téže době, kdy se „nejstarší syn církve“*** ocitá v tomto dost pochybném postavení vůči své svaté armádě, vyvstává hrozba, že vypoví poslušnost i jeho nanejvýš světská armáda. Jestliže se bude

* — „hlavní knihu dluhů“. *(Pozn. red.)*
** Viz tento svazek, str. 255—258. *(Pozn. red.)*
*** — tj. Napoleon III. *(Pozn. red.)*

opravdu vážně plést do kratochvílí takových hrdinů, jako jsou pánové de Mercy, Léaudais a Hyenne, ztratí svůj vliv i na tu část armády, na kterou se jedině může spolehnout. Jestliže naopak dovolí, aby tato pretoriánská korupce, kterou od přehlídky na satoryské pláni tak systematicky pěstoval, zvedla hlavu, bude amen se vší disciplínou a armáda nebude schopna odolat sebemenšímu úderu zvenčí. Ještě něco takového jako bylo zavraždění redaktora „Figara“[397], a tento úder přijde. O tom, jaké rozhořčení všude vládne, si lze učinit obrázek už z toho, že když se zpráva o souboji donesla do Paříže, přiběhlo před redakci „Figara“ na 5000 mladíků a všichni žádali, aby byli zapsáni do seznamu, že jsou hotovi rozdat si to s každým podporučíkem, který by se jim postavil. Sám „Figaro“ je ovšem bonapartistický výtvor a stojí v čele té skandální, vyděračské a pomlouvačné žurnalistiky, která vyrašila ihned po násilném potlačení politického tisku a která na půdě a v ovzduší malého císařství nalezla všechny podmínky k bujnému růstu. Jaká znamenitá ironie dějin, že signálem ke konfliktu, který visí ve vzduchu, se může stát právě krvavý spor mezi literárními a vojenskými představiteli bonapartovské hochštaplerské kliky.

Napsal K. Marx 27. května 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune“, čís. 5348 z 11. června 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

B. ENGELS

*POVSTÁNÍ V INDII

Přes velké vojenské operace Angličanů při dobývání Dill a potom Lakhnaú, které se postupně staly hlavními středisky sipáhíjského povstání, není pacifikace Indie ještě ani zdaleka dokončena. Dokonce se skoro může říci, že opravdové obtíže situace se teprve začínají projevovat. Dokud se vzbouření sipáhíové drželi pohromadě ve velkých masách, dokud šlo o obléhání a pravidelné bitvy ve velkém měřítku, dotud byla pro Angličany velkou výhodou jejich značná převaha v těchto operacích. Ale nyní, kdy válka začíná nabývat jiného charakteru, tuto výhodu asi do značné míry ztratí. Dobytí Lakhnaú ještě neznamená pokoření Avadhu, a ani pokoření Avadhu by ještě neznamenalo pacifikaci Indie. Celé království Avadh je poseto více či méně významnými pevnostmi, a třebaže žádná z nich asi nadlouho neodolá pravidelnému útoku, bude přesto jejich postupné dobývání nejen záležitostí velmi zdlouhavou, ale bude spojeno s poměrně mnohem většími ztrátami než operace proti tak velkým městům jako Dillí nebo Lakhnaú.

Dobytím a pacifikací království Avadh však válka neskončí. Rozprášení sipáhíové, vyhnaní z Lakhnaú, se rozprchli a rozutíkali všemi směry. Velká skupina sipáhíjského vojska se uchýlila na sever do horských krajů Rohilkhandu, který stále zůstává plně v rukou povstalců. Jiní uprchli na východ do Górakhpuru, a třebaže britské jednotky tímto krajem prošly za pochodu do Lakhnaú, musejí jej nyní dobývat podruhé. Mnoha dalším se podařilo proniknout na jih do Bundelkhandu.

Zdá se dokonce, že vznikl spor o to, jaký postup by byl býval nejlepší, zda by nebylo bývalo lepší nejprve si podmanit všechny

přilehlé kraje, které mohly povstalcům poskytnout úkryt, a pak teprve zaměřit operace proti jejich hlavnímu voji shromážděnému v Lakhnaú. Takovému operačnímu plánu prý dávali přednost vojáci; dá se však těžko říci, jak by Angličané byli mohli s omezeným počtem vojáků, které měli k dispozici, obsadit tyto přilehlé kraje tak, aby prchající sipáhíové do nich nemohli proniknout, až budou definitivně vypuzeni z Lakhnaú, a aby nebylo nutné, jako v případě Górakhpuru, dobývat tyto kraje podruhé.

Po dobytí Lakhnaú se hlavní voj povstalců stáhl, jak se zdá, k Barélí. Tvrdí se, že tam byl Nána Sáhib. Bylo uznáno za nutné podniknout proti tomuto městu a kraji, ležícímu přes sto mil na severozápad od Lakhnaú, letní tažení, a podle posledních zpráv tam pochoduje sám sir Colin Campbell.

Prozatím se však zdá, že se gerilová válka šíří různými směry. Zatímco vojsko je odváděno na sever, překračují roztroušené skupiny vzbouřeneckých vojáků Gangu do Doábu, přerušují spoje s Kalkatou a plení, čímž znemožňují rolníkům platit pozemkovou daň nebo jim alespoň poskytují záminku, aby ji neplatili.

Ani dobytí Barélí zdaleka od těchto zel nepomůže, naopak je možná ještě zvětší. Sipáhíové jsou ve výhodě právě při takovémto neuspořádaném válčení. Oč jsou Angličané lepší v boji, o to je sipáhíové předčí ve schopnosti rychlého pohybu. Anglická kolona nedokáže ujít dvacet mil za den; jednotka sipáhíů ujde čtyřicet, a je-li nezbytně třeba, i šedesát. Právě v této rychlosti pohybu tkví hlavní hodnota sipáhíjských jednotek; tato vlastnost spolu s odolností vůči podnebí a s poměrně snadným stravováním způsobuje, že se bez sipáhíjských vojsk nelze při vedení války v Indii obejít. Opotřebování anglických jednotek v bojové službě, a zejména za letního tažení, je nesmírné. Už teď se těžce pociťuje nedostatek lidí. Bude možná nutné honit prchající vzbouřence z jednoho konce Indie na druhý. K tomu se budou evropské jednotky sotva hodit, a naproti tomu styk potulných vzbouřenců s domorodými pluky v Bombaji a Madrásu, jež dosud zachovávaly věrnost, by mohl vést k novým vzpourám.

Ale i kdyby vzbouřenců nepřibývalo, je stále ještě v poli přinejmenším sto padesát tisíc ozbrojených mužů, přičemž neozbro-

jené obyvatelstvo neposkytuje Angličanům ani pomoc, ani informace.

Mezitím pro nedostatek dešťů hrozí v Bengálsku hladomor – katastrofa v tomto století neznámá, třebaže v dřívějších dobách, a už i za britské okupace, to byl zdroj strašlivých útrap.

Napsal B. Engels koncem května 1858
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5351 z 15. června 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

B. ENGELS

*ANGLICKÁ ARMÁDA V INDII

Náš unáhlený kolega pan William Russell z londýnských „Times" se nedávno dal unést svou zálibou pro barvitost a znovu vylíčil vyplenění Lakhnaú tak výrazně, že se za hranicemi nebude příliš lichotivě smýšlet o charakteru Britů. Ukazuje se nyní, že i v Dillí se do značné míry „rabovalo" a že nejen Kaisarbágh, nýbrž celé město Lakhnaú přispělo k tomu, aby britští vojáci byli odměněni za své dřívější útrapy a hrdinné úsilí. Citujeme pana Russella:

„Některé roty se mohou pochlubit tím, že mají ve svých řadách prosté vojáky s majetkem za tisíce liber šterlinků. Slyšel jsem o jednom vojínovi, který samolibě nabídl jakémusi důstojníkovi, že mu půjčí jakoukoli potřebnou částku, aby mohl podplatit kapitána'. Jiní posílali velké částky svým přátelům. Než tento dopis dojde do Anglie, mnohý briliant, smaragd či něžná perla podá už velmi tichým a příjemným způsobem své svědectví o dobytí a vyplenění Kaisarbághu. *Spanilé majetnice naštěstí neviděly .... jak byly tyto třpytné cetky získány, neumějí si představit, za jakých okolností byly tyto poklady uloupeny.* ...Někteří důstojníci doslova shromáždili *celé jmění*... Drobné krabičky v odřených vojenských tornách obsahují celé *statky ve Skotsku a v Irsku* i útulné rybářské a lovecké chaty ve všech končinách světa, které oplývají zvěří a lososy."

Tím se tedy vysvětluje nečinnost britské armády po dobytí Lakhnaú. Čtrnáct dní věnovaných loupení bylo dobře využito. Důstojníci a mužstvo vstoupili do města chudí a zadlužení a vycházeli náhle zbohatlí. Nebyli to už tíž lidé; přesto se však od nich očekávalo, že se vrátí ke své dřívější vojenské službě, ke kázni, tiché poslušnosti, že budou ochotni dál snášet únavu a strádání a podstupovat boje. S tím je však konec. Armáda, která se rozešla loupit, se navždy změnila; žádný povel, žádná velitelská autorita z ní neudělá znovu to, čím byla dříve. Poslechněme si opět pana Russella:

„Je zajímavé pozorovat, jak bohatství plodí choroby, jak z válečné kořisti zduří člověku játra a jaké strašlivé spousty v jeho vlastní rodině — u těch nejbližších a nejmilejších — dokáže natropit několik krystalků uhlíku... Váha opasku obepínajícího vojínova bedra, plného rupií a zlatých mohurů, mu dává jistotu, že jeho vidina (pohodlného a nezávislého živobytí doma) může být uskutečněna, a není divu, že se mu protiví povel: ‚Nástup, nástup!' ... Dvě bitvy, dva podíly na kořisti, vyplenění dvou měst a mnoho příležitostné kořisti — to udělalo z některých našich vojáků příliš velké boháče, než aby s lehkým srdcem dál vojákovali."

A tak se dovídáme, že 150 důstojníků požádalo sira Colina Cambella o propuštění – v armádě stojící tváří v tvář nepříteli je to opravdu velmi podivné počínání, a v každém jiném vojsku by do čtyřiadvaceti hodin mělo za následek degradaci nebo jiný velmi těžký trest, ale v britské armádě, jak se domníváme, se to považuje za velmi vhodné u „důstojníka a gentlemana", který náhle zbohatl. Pokud jde o řadové vojáky, u těch je poněkud jiná situace. Kořist vzbuzuje touhu po dalším lupu; a nejsou-li už k tomu účelu po ruce indické poklady, proč nerabovat pokladnu britské vlády? K tomu říká pan Russell:

„Za podezřelých okolností se převrhly dva vozíky s pokladnami, doprovázené evropskými strážemi, a přitom se ztratilo jisté množství rupií; a *výplatci otevřeně dávají přednost tomu, aby choulostivý úkol doprovázet pokladnu byl svěřen domorodým vojákům!*"

To je opravdu povedené! Ind nebo sikh je ukázněnější, poctivější, méně chamtivý než sám nepředstižitelný vzor bojovníka – britský voják! Dosud jsme se však zabývali jen tím, jak si počínají jednotliví Britové. Podívejme se nyní, jak britská armáda „rabuje" jako celek:

„Každým dnem se kořist zvětšuje a odhaduje se, že její prodej vynese 600 000 liber št. *Město Kánpur je prý plné kořisti z Lakhnaú*, a kdyby se dalo odhadnout, kolik škod bylo způsobeno na veřejných budovách, kolik soukromého majetku bylo zničeno, jak byly znehodnoceny budovy a pozemky, jaké byly ztráty na obyvatelstvu, shledalo by se, že *hlavní město Avadhu utrpělo ztrátu pěti či šesti miliónů liber šterlinků.*"

Čingischánovy a Tímúrovy kalmycké hordy, napadající města jako hejna kobylek a ničící vše, co jim přišlo do cesty, byly pro zemi úplným požehnáním ve srovnání s vpádem těchto křesťanských, civilizovaných, rytířských a ušlechtilých britských vojáků. Kalmykové alespoň zase brzy odtáhli na další bludnou pouť, kdežto tito metodičtí Angličané si s sebou přivedou odhadce kořisti, kteří vnášejí do loupení systém, kořist registrují, prodávají v dražbách a přísně dohlížejí na to, aby britští hrdinové nepřišli ani o drobeček své odměny. Budeme se zájmem sledovat, jak akceschopná bude tato armáda, jejíž kázeň se uvolnila následkem loupení ve velkém, až útrapy spojené s tažením v horkém létě budou vyžadovat nejpřísnější kázeň.

Indové jsou teď ovšem zřejmě ještě méně schopni podstoupit pravidelnou bitvu, než byli u Lakhnaú, ale to není v tomto okamžiku hlavní věc. Daleko důležitější je vědět, co podniknout, jestliže vzbouřenci budou zdánlivě klást odpor a pak znovu přesunou dějiště bojů například do Rádžpútány, která ještě zdaleka není podmaněna. Sir Colin Campbell musí všude nechávat posádky, jeho polní armáda se smrskla na necelou polovinu ve srovnání s vojskem, jaké měl před Lakhnaú. Má-li obsadit Rohilkhand, jaké síly pak bude mít k dispozici v poli? Teď ho zastihla vedra a červnové deště nepochybně zastaví aktivní tažení a poskytnou vzbouřencům čas na oddech. Ztráty evropských jednotek způsobené nemocemi jistě denně stoupají od poloviny dubna, kdy nastalo nesnesitelné počasí, a mladí lidé přivezení do Indie v zimě jistě mnohem houfněji podléhají podnebí než otužilí účastníci indických tažení, kteří loni v létě bojovali pod velením Havelockovým a Wilsonovým. Rohilkhand je právě tak málo rozhodující bod, jako byly Lakhnaú nebo Dillí. Je pravda, že povstalci už téměř ztratili schopnost bojovat v pravidelných bitvách; jsou však nyní daleko nebezpečnější, neboť jsou roztroušeni, a Angličané musí tedy vyčerpávat svou armádu pochody a vystavovat ji útrapám. Všimněme si četných nových středisek odporu. Je to Rohilkhand, kde je soustředěna většina bývalých sipáhíů; je to severovýchodní Avadh, za Ghógrou, kde zaujali postavení Avadhané; je to Kálpí, kde se zatím soustřeďují vzbouřenci z Bundelkhandu. Za několik týdnů, ne-li dříve, pravděpodobně uslyšíme, že Barélí a Kálpí padly. Pád Barélí nebude příliš důležitý, protože pohltí téměř všechny, ne-li vůbec všechny síly, které má Campbell k dispozici. Důležitější bude dobytí Kálpí, jež nyní

ohrožuje generál Whitlock, který přivedl svou kolonu z Nágpuru do Bándy v Bundelkhandu, a generál Rose, který se přibližuje od Džhánsí a porazil předvoj povstaleckých sil z Kálpí; pádem Kálpí by byla Cambellova operační základna Kánpur zbavena jediného nebezpečí, které jí hrozí, a tak by Campbell snad mohl do jisté míry doplnit svou polní armádu vojáky, kteří se tím uvolní. Je však velmi pochybné, zda bude mít tolik vojska, aby se zmohl ještě na něco jiného než na vyčištění Avadhu.

Nejsilnější armáda, jakou kdy Anglie soustředila v Indii na jednom místě, je tak znovu rozptýlena ve všech směrech a má před sebou víc úkolů, než je s to splnit. Zhoubný vliv podnebí za letních veder a dešťů bude zřejmě strašlivý; a i kdyby morální převaha Evropanů nad Indy byla sebevětší, je otázka, zda fyzická převaha Indů, jejich odolnost proti vedrům a dešťům indického léta, nepovede znovu ke zničení anglických ozbrojených sil. Nyní je na cestě do Indie jen málo britských jednotek a nezamýšlí se vyslat tam větší posily dřív než v červenci a srpnu. Až do října a listopadu bude proto muset Campbell vydržet se svou jedinou armádou, která se mu rychle rozplývá. Což když se v té době vzbouřeným Indům podaří podnítit vzpouru v Rádžpútáně a na maráthském území? Co když se vzbouří sikhové, jichž je v britském vojsku 80 000, kteří si osobují všechny zásluhy o vítězství a k Britům nemají mnoho sympatií?

V každém případě čeká na Brity v Indii ještě alespoň jedno zimní tažení, a to se nemůže uskutečnit, nebude-li z Anglie poslána nová armáda.

Napsal B. Engels kolem 4. června 1858
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune“,
čís. 5361 z 26. června 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

SITUACE BRITSKÉHO OBCHODU

Londýn 8. června 1858

Statistické přehledy o obchodu a námořní plavbě, které právě uveřejnilo britské ministerstvo obchodu, obsahují srovnání deklarované hodnoty vývozu ze Spojeného království za tři měsíce do 31. března 1858 a za příslušné období roku 1857; srovnání počtu a tonáže lodí, které připluly a odpluly s nákladem za čtyři měsíce do 30. dubna 1858 a za příslušná období v letech 1856 a 1857 a konečně údaje o nejdůležitějších vývozních a dovozních artiklech za čtyři měsíce do 30. dubna 1858. Hodnota vývozu za duben 1858 činí 9 451 000 liber št. oproti 9 965 000 liber št. v roce 1857 a 9 424 000 liber št. v roce 1856, přičemž za první čtyři měsíce roku 1858 poklesla hodnota vývozu asi o 6 000 000 liber št. Podle toho by se zdálo, že britský vývoz v dubnu 1858 nejen stoupl nad úroveň roku 1856, nýbrž téměř dosáhl úrovně roku 1857, několik měsíců před propuknutím obchodní krize ve Spojených státech. Z toho by se mohlo vyvozovat, že poslední stopy krize rychle mizí a že alespoň britský obchod opět vstupuje do nového období oživení. Takovýto závěr by však byl naprosto nesprávný. Za prvé je třeba mít na zřeteli, že oficiální statistika, pokud se týká deklarované hodnoty, neobsahuje skutečné příjmy, nýbrž příjmy, jak je odhadují vývozci. Dále, při bližším prozkoumání statistik o vývozu zjistíme, že zdánlivé oživení britského obchodu vyvolal hlavně nadměrný vývoz do Východní Indie, což nutně povede k prudkému omezení tohoto trhu. V posledním obchodním oběžníku firmy George Frazer a spol. se už dočteme:

„V nedávno došlých zprávách z Východu se objevují příznaky poklesu neobyčejně vysokých cen, které byly v Bombaji a Kalkatě běžné v období, kdy

dodávky do těchto měst byly omezené. Dost značné snížení cen nastalo, jakmile přibyly náklady, které byly vypraveny z Anglie do prosince. Od té doby jsou oba trhy zásobovány velmi štědře, až přespříliš, a proto, jak se zdá, velmi pravděpodobně nemůžeme po nějakou dobu očekávat, že oživená poptávka na Východě bude udržovat hladinu cen tak, jako tomu bylo od začátku ledna."

Vedle Indie byly britským zbožím zaplaveny také ty evropské i jiné země, v nichž se dosud neprojevily účinky obchodní krize; ale ne proto, že by tam vzrostla poptávka, nýbrž jen na zkoušku. Takto byly obšťastněny Belgie, Španělsko a jeho kolonie, některé italské státy – hlavně Království obou Sicílií – Egypt, Mexiko, Střední Amerika, Peru, Čína a ještě některé menší trhy. V téže době, kdy byl omezen veškerý vývoz do Brazílie, protože odtamtud přicházely velmi špatné zprávy, v téže době některá odvětví britského průmyslu, která byla nucena hledat odbytiště pro přebytky své produkce, nejenže neomezila zásilky na tento trh, nýbrž dokonce je zvýšila. Tak se v měsíci dubnu zvýšilo jak množství, tak i deklarovaná hodnota lněných tkanin, hrnčířského zboží a porcelánu vyvezených do Brazílie. To však nikdo nemůže považovat za bona fide* vývoz. Totéž platí o Austrálii, která v prvních měsících krize hrála úlohu takovéhoto elastického centra pohlcujícího zboží. Austrálie tehdy byla – a stále ještě je – přeplněna zbožím; reakce nastala náhle: veškerý vývoz do této země byl omezen, ale opět některá britská průmyslová odvětví, přes varování všech australských novin, nejen své dodávky nesnížila, nýbrž ještě je fakticky zvětšila, samozřejmě se spekulačními úmysly. A proto musíme tabulky o vývozu za duben považovat ne za ukazatele bona fide oživení britského průmyslu, nýbrž jen za tykadla vysunutá za tím účelem, aby se zjistilo, jaký tlak opět vydrží různé světové trhy. Na následující tabulce je přehled deklarované hodnoty britského a irského vývozu za tři měsíce do 31. března 1858 a v příslušném období roku 1857:

Cizí státy, do nichž se vyváželo

	1857	1858
	v librách št.	
Rusko, severní přístavy	3 015	8 853
Rusko, jižní přístavy	72 777	42 493

* – skutečný. *(Pozn. red.)*

Pokračování	1857	1858
	v librách št.	
Švédsko	48 007	3 717
Norsko	30 217	5 911
Dánsko	92 046	40 148
Prusko	133 000	78 917
Meklenbursko	9 502	3 099
Hannoversko	288 648	236 669
Oldenbursko	3 520	1 957
Hanzovní města	2 318 260	1 645 419
Holandsko	1 305 606	975 428
Belgie	515 175	546 033
Francie	1 631 672	1 035 096
Vlastní Portugalsko	380 160	356 178
Azory	10 793	12 581
Madeira.....	9 955	16 245
Španělsko	496 788	584 287
Kanárské ostrovy	18 817	8 475
Sardinie	290 131	293 138
Toskánsko	189 534	257 508
Papežský stát	69 953	123 059
Království obou Sicílií.....	284 045	375 177
Rakouská území	253 042	323 086
Řecko	40 860	69 570
Turecko	969 288	821 204
Valašsko a Moldavsko	111 052	93 135
Sýrie a Palestina	199 070	81 874
Egypt (přístavy ve Středozemním moři)	449 497	483 516
Tunisko	865	2 323
Alžírsko	4 790	4 831
Maroko	55 826	37 206
Západní pobřeží Afriky (mimo britské)	235 527	196 484
Východní pobřeží Afriky	301	1 927
Africké přístavy v Rudém moři ...	1 130	567
Kapverdské ostrovy	2 419	3 965
Jáva	234 071	149 493
Filipíny	144 992	212 942
Čína (bez Hongkongu)	290 441	389 647
Tichomořské ostrovy	—	585
Západní Indie (mimo britskou) ...	620 022	321 435

Pokračování

	1857	1858
	v librách št.	
Spojené státy (přístavy na Atlantském oceánu)	6 231 501	2 565 566
Kalifornie	50 219	94 147
Mexiko	112 277	151 890
Střední Amerika	22 453	46 201
Nová Granada	88 502	117 411
Venezuela	105 417	62 685
Ecuador	2 099	—
Brazílie	1 292 325	826 583
Uruguay	145 481	177 281
Buenos Aires	285 187	279 913
Chile	336 309	270 176
Peru	209 889	299 725
Celkový vývoz do cizích států	20 696 473	14 940 756

Britské državy

	1857	1858
	v librách št.	
Ostrovy v Lamanšském průlivu	136 071	120 431
Gibraltar	152 826	210 575
Malta	116 821	131 238
Jónské ostrovy	66 148	52 849
Západní pobřeží Afriky (britské)	135 452	62 343
Mys Dobré naděje	442 796	403 579
Natal	26 605	23 106
Ascension	3 832	2 308
Sv. Helena	3 837	8 416
Mauritius	142 303	164 042
Aden	11 263	11 996
Britská území ve Východní Indii (bez Singapuru a Cejlonu)	2 822 000	3 502 664
Singapur	101 535	308 545
Cejlon	98 817	153 090
Hongkong	133 743	242 757
Západní Austrálie	15 515	13 813
Jižní Austrálie	180 123	249 162
Nový Jižní Wales	706 337	682 265
Victoria	1 427 248	1 056 537
Tasmánie	67 550	82 942
Nový Zéland	96 893	93 768
Britské kolonie v Severní Americe	818 560	439 433

Pokračování

	1857	1858
	v librách št.	
Britské ostrovy v Západní Indii	334 024	426 421
Britská Guayana	122 249	95 385
Honduras (britské osady)	28 362	31 869
Celkový vývoz do britských držav	8 191 020	8 569 534
Celkový vývoz do cizích států a britských držav	28 887 493	23 510 290

„Economist" se domnívá, že přesným rozborem těchto cifer „se objeví zajímavý fakt, že poklesl výhradně britský obchod s cizími státy, kdežto v obchodu s britskými *koloniálními* državami je tomu právě naopak". Uvedené tabulky lze skutečně shrnout takto:

Vývoz za tři měsíce

	1857	1858
	v librách št.	
Do cizích států	20 696 473	14 940 756
Do britských držav	8 191 020	8 569 534
Celkem	28 887 493	23 510 290

Přesto však je závěr, k němuž došel „Economist", zřejmě mylný. Podle souhrnného výsledku by se zdálo, že obchod s cizími státy se snížil o 5 755 717 liber št., zatímco koloniální obchod v téže době se zvýšil o 378 514 liber št. Ale ponecháme-li stranou zvýšení vývozu do takových center britského podloudnického obchodu, jako jsou Gibraltar, Malta, Hongkong, a do takových míst, jako je Singapur, která jsou jen sklady pro obchod s cizími státy, ukáže se jasně, že celkový koloniální obchod se snížil; ponecháme-li pak ještě stranou Indii, bude toto snížení velmi značné. Pokud jde o obchod s cizími zeměmi, připadá snížení hlavně na tyto země:

	1857	1858
	v librách št.	
Spojené státy	6 231 501	2 565 566
Brazílie	1 292 325	826 583
Hanzovní města	2 318 260	1 645 410
Francie	1 631 672	1 035 096
Holandsko	1 305 606	975 428

Z přehledů o námořní plavbě vidíme, že počet i tonáž britských lodí, které připluly do Anglie, mírně vzrostly, ale snížily se počet a tonáž lodí, které odpluly. Z cizích států zaujímají první místo v námořní plavbě i nadále Spojené státy. Následující čísla ukazují, kolik amerických lodí připlulo do britských přístavů a kolik odplulo:

	1856		1857		1858	
			Připlulo			
	Lodi	Tonáž	Lodi	Tonáž	Lodi	Tonáž
Spojené státy	382	383 255	367	366 407	366	366 650
			Odplulo			
Spojené státy	414	395 102	440	427 221	343	321 015

Z týchž přehledů vyplývá, že obchodní krize zvlášť těžce postihla námořní plavbu Norska, Dánska a Ruska.

Napsal K. Marx 8. června 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5356 z 21. června 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*POLITICKÉ STRANY V ANGLII. — SITUACE V EVROPĚ

Anglie skýtá v této chvíli zvláštní obraz počínajícího rozkladu v nejvyšších státních kruzích, zatímco základna společnosti se zdá naprosto pevná. O nějakém neklidu v masách není nic slyšet, ale ve vládnoucích kruzích je vidět změnu. Což je možné, že se horní vrstvy rozpadají, kdežto dolní vrstvy zůstávají stále stejně otupělé a strnulé? Nenarážíme tu samozřejmě na cynické pokusy Palmerstona a jeho společníků „vyplenit" státní poklad. Konflikty mezi vládnoucí stranou a opozicí jsou stejně trvalým rysem parlamentní historie Anglie jako boje mezi vyhnanci a těmi, kdo je vypovídali, ve středověkých análech italských měst. Nyní však máme v Dolní sněmovně toryovského vůdce*, který uzavírá svou řeč tímto zlověstným prohlášením:

„Nás" (radikály a torye) „spojuje v této sněmovně a v této zemi jedno, že už totiž nebudeme nástroji nebo oběťmi oligarchie, která se přežila."

Horní sněmovna přijímá jeden z bodů Lidové charty – zrušení majetkového censu pro členy Dolní sněmovny[398]; a lord Grey, potomek whigovského reformátora, varuje své urozené kolegy, že se ženou k „úplné revoluci v celém systému své vlády a v charakteru své ústavy"; vévoda Rutland je k smrti vystrašen vyhlídkou, že bude muset spolknout „všech pět bodů Charty a možná i víc". I londýnské „Times", které jeden den zlověstným tónem varují buržoazii

* — Disraeliho. *(Pozn. red.)*

před Disraelim a Bulwerem, kteří prý jí nepřejí nic dobrého, a aby ji ovládli, jsou s to se spojit s podlou chátrou, hned druhý den varují pozemkovou aristokracii před kramářským panstvem, které prý ji zahubí, až se dostane k moci s pomocí Locke Kingova návrhu zákona, jenž právě prošel v Dolní sněmovně druhým čtením, neboť tento návrh má rozšířit volební právo v hrabstvích na držitele nemovitostí s výnosem 10 liber št.

Faktem je, že obě vládnoucí oligarchické strany v Anglii se už dávno změnily v pouhé kliky bez jakýchkoli vyhraněných zásad. Marně se pokoušely vytvořit nejdříve koalici, potom diktaturu, a nyní se dostaly do stadia, kdy každá z nich může myslet jen jak si prodloužit život tím, že vydá společné zájmy do rukou společného nepřítele, strany radikální buržoazie, která má v Dolní sněmovně mocného představitele v osobě Johna Brighta. Dosud byli toryové aristokraté vládnoucí ve jménu aristokracie a whigové aristokraté vládnoucí ve jménu buržoazie; když se však buržoazie chce chopit vlády svým vlastním jménem, nemají whigové co na práci. Toryové, aby nepřipustili whigy k vládě, budou ustupovat tlaku buržoazní strany, dokud whigové neztratí trpělivost a dokud se tito oligarchové nepřesvědčí, že chtějí-li uhájit své vlastní zájmy, musí splynout s konzervativci a vzdát se svých tradičních nároků zastupovat liberální zájmy nebo tvořit samostatnou sílu. Pohlcení whigovské frakce frakcí toryovskou a jejich společná proměna ve stranu aristokracie stojící proti nové buržoazní straně, která vystupuje s vlastním vedením, pod vlastními prapory, s vlastními hesly – to je proces, jehož jsme nyní v Anglii svědky.

Vezmeme-li v úvahu tuto vnitřní situaci v Anglii, i to, že válka v Indii bude i nadále z Anglie odčerpávat lidi a peníze, můžeme být jisti, že Anglie nebude moci postavit hráz evropské revoluci, která se očividně blíží, tak jako to učinila v roce 1848. Je ještě jedna velmoc, která před deseti lety velmi silně brzdila revoluční proud. Máme na mysli Rusko. Tentokrát se však pod jeho nohama nahromadily hořlaviny, které může silný závan větru ze Západu náhle zažehnout. Příznaky nevolnické války jsou v Rusku tak zřejmé, že gubernátoři nedovedou tento nezvyklý kvas vysvětlovat jinak než tím, že obviňují Rakousko, že prý prostřednictvím tajných emisarů

propaguje po celé zemi socialistické a revoluční učení. Představte si, že Rakousko je nejen podezříváno, ale veřejně obviňováno, že je emisarem revoluce! Masakry v Haliči[399] skutečně světu dostatečně dokázaly, že vídeňská vláda ví, jak v případě potřeby učit nevolníky socialismu podle svých představ. Rakousko však rozhořčeně odmítá toto obvinění a prohlašuje, že jeho východní země jsou zaplavovány a otravovány ruskými panslavistickými agenty, zatímco jeho italští poddaní jsou prý omotáváni sítí společných intrik Bonapartových a carových. Konečně Prusko si jasně uvědomuje nebezpečí této situace, ale je spoutáno na rukou i na nohou a nesmí se hnout sem ani tam. Královská moc je ve skutečnosti podlomena královou pomateností a tím, že regent nemá všechnu moc. Svár mezi kamarilou krále, který odmítá abdikovat, a kamarilou prince, který se neodvažuje vládnout, otevřel stavidla lidovému hnutí.

A tak všechno závisí na Francii, kde obchodní a zemědělské potíže, finanční převrat a nastolení vlády *armády* místo vlády *s pomocí armády*, urychlují výbuch. I francouzský tisk konec konců připouští, že je zatím nutno vzdát se všech nadějí na návrat prosperity. „Soudíme, že by bylo pošetilé trápit veřejnost chimérickou nadějí na bezprostřední obrat," píše „Constitutionnel". „Stagnace pokračuje a přes příznivé zjevy, které tu jsou, nesmíme očekávat nějakou okamžitou změnu," píše „Patrie". „Union"[400] a „Univers" jako ozvěna tyto nářky opakují. „Všeobecně se přiznává, že od revoluce z roku 1848 nezažila Paříž větší obchodní tíseň než v této chvíli," píše pařížský dopisovatel londýnských „Times"; akcie Crédit mobilier klesly přibližně na 550 franků, tj. pod nominální cenu, za niž se prodávaly široké veřejnosti. Na druhé straně prázdná císařská pokladna nutí Napoleona, aby trval na svém plánu konfiskace.* „Jediná otázka, kterou si musíme položit," píše klerikální list vycházející v Anjou, „je, zda bude respektováno vlastnictví." Vlastnictví – to jistě! Jediná otázka teď je, odpovídá Bonaparte, jak si zajistit armádu; a řeší tuto otázku svým obvyklým způsobem. Celou armádu je třeba znovu koupit. Nařídil zvýšit všem služné. V Anglii nastal mezitím poplach a v Rakousku panika. Všude se

* Viz tento svazek, str. 515–517. *(Pozn. red.)*

soudí, že každou chvíli musí vypuknout válka. Ludvík Napoleon se jinak nemůže vyhnout rychlé zkáze. Počátek konce je blízký.

Napsal K. Marx 11. června 1858
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5359 z 24. června 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

BRITSKÁ VLÁDA A OBCHOD S OTROKY

Londýn 18. června 1858

Na zasedání Horní sněmovny 17. června vznesl oxfordský biskup otázku obchodu s otroky a předložil petici, kterou proti tomuto obchodu protestovala farnost Svaté Marie na ostrově Jamajce. Každý, kdo není silně zaujatý, získá z těchto debat jistě dojem, že nynější britská vláda je v této věci velmi zdrženlivá a že je pevně rozhodnuta vyhnout se jakékoli zámince ke sporu se Spojenými státy. Lord Malmesbury vůbec upustil od „práva prohlídky", pokud jde o lodi plující pod americkou vlajkou, když prohlásil:

„Spojené státy prohlašují, že za žádných okolností, za žádným účelem a při jakémkoli podezření nesmí žádná loď, kromě americké, kontrolovat loď plující pod americkou vlajkou; důstojník, který vstoupí na americkou loď nebo ji zadrží, nese za to všechnu odpovědnost. Neuznával jsem výklad mezinárodního práva, jak jej podává americký ministr zahraničních věcí, dokud tento výklad neschválili a nepotvrdili královští právní znalci. Když jsem jej však uznal, upozornil jsem americkou vládu co nejdůrazněji, že bude-li známo, že pod americkou vlajkou lze skrýt jakoukoli ničemnost, pak každý pirát a otrokář na světě bude plout pod touto vlajkou a pod žádnou jinou; tato vážená vlajka tím bude zhanobena, a bude-li vláda tvrdošíjně trvat na svém nynějším prohlášení, nezjedná tím své zemi úctu, nýbrž právě naopak. Zdůraznil jsem rovněž, že americké vlajky se bude zneužívat k nejhorším účelům. Budu dál dokazovat, že v těchto civilizovaných dobách, kdy oceánem křižují nesčetná plavidla, je nutné, aby byla nějaká námořní policie a aby země, nestanoví-li tak mezinárodní právo, samy uzavřely dohodu, jak se bude ověřovat národní příslušnost lodí a zjišťovat jejich právo plout pod vlajkou toho kterého státu. Tón mého projevu, mé rozhovory se zdejším americkým ministrem rezidentem a poznámky obsažené ve velmi výstižném dokumentu, který o této otázce vypracoval generál Cass, mě opravňují pevně doufat, že se Spojenými státy lze dosáhnout nějaké takovéto dohody, která by nám spolu s příslušnými rozkazy důstojníkům obou

zemí umožnila ověřovat vlajky všech zemí, aniž bychom se vystavovali riziku, že urazíme zemi, jíž ta či ona loď patří."

Ani z lavic opozice se nikdo nepokusil hájit právo Velké Británie prohlížet lodi Spojených států, ale jak poznamenal hrabě Grey:

„Angličané uzavřeli smlouvy se Španělskem a jinými státy, aby se zabránilo obchodu s otroky, a jestliže mají odůvodněné podezření, že se některá loď propůjčuje k tomuto ohavnému obchodu a že dočasně používá vlajky Spojených států, ale ve skutečnosti to loď Spojených států vůbec není, mají právo loď zastavit a prohledat ji. Jestliže však kapitán lodi předloží americké dokumenty, pak i kdyby byla loď plná otroků, je jejich povinností ji propustit a hanbu za tento ničemný obchod nechat na Spojených státech. Doufám a věřím, že britské křižníky mají v tomto ohledu přísné rozkazy a že všichni důstojníci, kteří tyto rozkazy poruší, budou náležitě potrestáni."

Všechno se pak točilo jen kolem tohoto bodu a zdá se, že lord Malmesbury upustil dokonce i od něho, tj. zda lze či nelze vyzvat lodi, které jsou v podezření, že si přisvojily americkou vlajku, aby předložily dokumenty. Lord Aberdeen přímo popřel, že by z této praxe mohla vzniknout nějaká kontroverze, neboť instrukce, jimiž se britští důstojníci mají v takovém případě řídit, instrukce, které vypracovali doktor Lushington a sir George Cockburn, byly svého času sděleny vládě Spojených států a pan Webster s nimi jménem této vlády souhlasil. Jestliže tedy nebyly tyto instrukce nějak změněny a jestliže se jimi důstojníci řídili, „nemůže mít americká vláda důvod ke stížnostem". Zdálo se tedy, že dědičně moudré hlavy mají opravdu vážné podezření, že Palmerston použil jednoho ze svých obvyklých triků a že svévolně pozměnil rozkazy, které dostaly britské křižníky. Je známo, že i když se Palmerston chvástal, jak horlivě potlačuje obchod s otroky, porušil za jedenáct let, kdy vedl ministerstvo zahraničních věcí, tj. do roku 1841, všechny existující smlouvy o obchodu s otroky, vydal nařízení, která britské právnické autority označily za zločinná a která jednoho z Palmerstonových pomocníků skutečně přivedla před soud a jednomu obchodníkovi s otroky poskytla ochranu anglických zákonů proti anglické vládě. Zvolil si obchod s otroky za své bojiště a vytvořil si z něho pouhý nástroj k vyvolávání sporů mezi Anglií a jinými státy. Než v roce 1841 odešel z ministerstva zahraničních věcí, vydal směrnice, které podle slov sira Roberta Peela, „kdyby nebyly odvolány, byly by rozhodně

vedly ke srážce se Spojenými státy". Jak sám řekl, nařídil námořním důstojníkům, „aby se na mezinárodní právo příliš neohlíželi". Lord Malmesbury namítl, i když velmi zdrženlivě, že když Palmerston „vyslal britské eskadry do kubánských vod, místo aby je nechal u afrického pobřeží", odvolal je ze stanoviště, kde se jim před vypuknutím války s Ruskem téměř podařilo zlikvidovat obchod s otroky, a poslal je do míst, kde mohly leda vyvolat spor se Spojenými státy. Lord Wodehouse, bývalý Palmerstonův velvyslanec u petrohradského dvora, měl na to stejný názor. Poznamenal:

„Na směrnicích nezáleží, neboť jestliže britská vláda dává lodím příkaz, aby v takovém počtu odpluly do amerických vod, povede to dříve či později k nedorozumění mezi námi a Spojenými státy."

Jenže, ať byly Palmerstonovy tajné záměry jakékoli, je zřejmé, že mu je toryovská vláda zkřížila v roce 1858 jako v roce 1842, a že válečnému pokřiku, který tak bujaře zaznával v kongresu a v tisku, je souzeno, aby vyzněl jen jako „mnoho povyku pro nic".

Pokud jde o vlastní obchod s otroky, oxfordský biskup a lord Brougham obvinili Španělsko, že je hlavní oporou tohoto ohavného obchodu. Oba vyzývali britskou vládu, aby všemi prostředky, jež má k dispozici, donutila tuto zemi provádět politiku, která by byla v souladu s existujícími smlouvami. Už v roce 1814 byla mezi Velkou Británií a Španělskem uzavřena všeobecná smlouva, jíž Španělsko obchod s otroky jednoznačně odsoudilo. V roce 1817 byla uzavřena zvláštní smlouva, kterou se Španělsko zavázalo, že obchod s otroky, pokud se jím zabývají jeho poddaní, vymýtí do roku 1820, a jako náhradu za ztráty, které jeho poddaní při plnění této smlouvy snad utrpí, obdrželo odškodné 400 000 liber št. Španělsko shráblo peníze, ale žádný ekvivalent za ně neposkytlo. V roce 1835 byla uzavřena nová smlouva, jíž se Španělsko formálně zavázalo, že vydá tak přísný trestní zákon, že jeho občané nebudou moci pokračovat v tomto obchodu. Ale loudavé Španělsko zase postupovalo podle svého pověstného pořekadla: „A la mañana"*. Trestní zákon byl vydán teprve za deset let, ale zvláštní náhodou byla vypuštěna hlavní doložka, o niž Anglie usilovala, totiž ta, která prohlašovala obchod

* „Zítra je času dost." *(Pozn. red.)*

s otroky za pirátství. Zkrátka neudělalo se nic než to, že kubánský generálkapitán, ministr vnitra, kamarila, a je-li pravda, co se říká, i členové královské rodiny vybírali od otrokářů svou soukromou daň a prodávali licence na obchod s lidským masem a krví za tolik a tolik dublonů* z hlavy.

„Španělsko," řekl oxfordský biskup, „se nemůže vymlouvat, že tento obchod je systém, který španělská vláda není s to likvidovat, protože na to nemá dost sil, vždyť generál Valdez ukázal, že na takové výmluvě není ani zbla pravdy. Po svém příjezdu na ostrov svolal Valdez nejvýznamnější obchodníky s otroky, dal jim šestiměsíční lhůtu, v níž měli ukončit všechny své transakce v obchodu s otroky, a řekl jim, že je rozhodnut tento obchod do této doby znemožnit. Jaký byl výsledek? V roce 1840, tj. rok předtím, než se generál Valdez ujal správy ostrova, připlulo od afrických břehů na Kubu 56 lodí s otroky; v roce 1842, kdy byl generál Valdez generálkapitánem na Kubě, připluly sem jen 3 lodi; v roce 1840 bylo na ostrov dopraveno neméně než 14 470 otroků, v roce 1842 jen 3100."

Co si má tedy Anglie se Španělskem počít? Znovu protestovat, posílat mu ještě víc depeší, obnovit jednání? Sám lord Malmesbury říká, že dokumenty, které si obě vlády zbytečně vyměnily, by mohly pokrýt všechno vodstvo od španělského pobřeží až po Kubu. Nebo si má Anglie své požadavky stvrzené tolika smlouvami vynutit? V tom právě je čertovo kopýtko. Na scénu vstupuje neblahá postava „nejjasnějšího spojence", nyní uznávaného strážného anděla otrokářů. Třetí Bonaparte, patron otrokářství ve všech jeho formách, zakazuje Anglii, aby jednala podle svého přesvědčení a podle svých smluv. Lord Malmesbury je jak známo v silném podezření, že se satoryským hrdinou udržuje příliš důvěrné styky. Přesto však ho zcela nepokrytě napadl jako největšího evropského otrokáře, jako člověka, který obnovil tento hanebný obchod v nejhorších formách pod záminkou, aby se černoši směli „svobodně vystěhovat" do francouzských kolonií. Hrabě Grey doplnil toto nařčení a prohlásil, že „v Africe se válčilo proto, aby se získali zajatci, kteří by se mohli prodat agentům francouzské vlády". Hrabě Clarendon dodal, že „Španělsko a Francie soupeřily na trhu na černochy a nabízely určitou částku za člověka; nebylo nejmenšího rozdílu ve způ-

* — dublon: zlatá španělská mince. *(Pozn. red.)*

sobu, jak se zacházelo s těmito černochy, ať byli posíláni na Kubu nebo do francouzské kolonie".

Tak neslavně to tedy dopadá s Anglií, která tomuto muži pomohla svrhnout republiku. Druhá republika, stejně jako první, zrušila otroctví. Bonaparte, který dosáhl moci jen tím, že hověl nejnižším lidským vášním, si ji nemůže udržet jinak, než že si den co den kupuje nové spoluviníky. A tak nejen obnovil otroctví, ale obnovením obchodů s otroky si koupil plantážníky. Všechno, co ponižuje svědomí národa, upevňuje znovu jeho moc. Změnit Francii v národ otrokářů by bylo nejjistějším prostředkem, jak zotročit Francii, tu Francii, která měla odvahu před celým světem prohlásit: ať zhynou kolonie, ale ať žijí zásady! Bonaparte dosáhl jednoho – že obchod s otroky se stal válečným pokřikem v boji mezi stoupenci císařství a republiky. Kdyby dnes byla obnovena francouzská republika, bylo by Španělsko zítra *donuceno* tohoto hanebného obchodu zanechat.

Napsal K. Marx 18. června 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5366 z 2. července 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*DANĚ V INDII

Podle zpráv londýnských novin se v poslední době u indických cenných papírů a železničních akcií na londýnské burze projevila tendence k poklesu, což naprosto nesvědčí o tom, že John Bull myslí opravdově své optimistické názory na průběh gerilové války v Indii, které tak rád staví na odiv; naopak je to rozhodně známka tvrdošíjné nedůvěry v elastičnost indických finančních zdrojů. Jsou dva protikladné názory na tyto zdroje. Na jedné straně se tvrdí, že v Indii jsou daně tíživější a neúnosnější než kdekoli jinde na světě, že rolníci, tj. většina indického lidu, téměř ve všech presidentstvích a především v těch, která jsou nejdéle pod britským panstvím, žijí zpravidla v bezmezné bídě a beznaději, že jsou tedy indické daně vyšroubovány do krajnosti, a proto není možné indické finance vyléčit. To je poněkud znepokojivý názor právě nyní, kdy podle pana Gladstona budou po několik let jen mimořádné výdaje Indie dosahovat ročně asi 20 miliónů liber št. Na druhé straně se tvrdí – a toto tvrzení se dokládá řadou statistických údajů – že v žádné zemi se neplatí tak malé daně jako v Indii, že porostou-li výdaje, bude možné zvyšovat i příjmy, a že je naprosto mylný názor, podle něhož indický lid další daně neunese. Pan Bright, jehož je možné považovat za nejhorlivějšího a nejvlivnějšího zastánce „znepokojivé" doktríny, přednesl při druhém čtení nového návrhu zákona o správě Indie[401] toto prohlášení:

„Spravování Indie stálo indickou správu víc, než bylo možné vyždímat z indického obyvatelstva, třebaže si správa ani při ukládání, ani při vymáhání daní nepočínala nijak ohleduplně. Spravování Indie stojí přes 30 miliónů liber št., neboť tolik činil celkový příjem, a přitom vždy zůstával schodek, který bylo

třeba krýt půjčkami na vysoký úrok. Indický dluh už dnes dosáhl 60 miliónů liber št. a dále se zvětšuje a přitom úvěruschopnost indické správy klesá, jednak proto, že v jednom či dvou případech se nezachovala k věřitelům příliš čestně, jednak též proto, že v poslední době postihly Indii pohromy. Mluvil jsem o celkovém příjmu, ten však zahrnuje i daň z opia, kterou sotva lze považovat za daň zatěžující indický lid, a proto mám za to, že fakticky nese tíhu daní ve výši 25 miliónů liber št. Ale těchto 25 miliónů liber št. nemůžeme srovnávat s 60 miliony liber št., které byly vybrány v naší zemi. Sněmovna musí uvážit, že v Indii se dá koupit dvanáctidenní práce za stejné množství zlata nebo stříbra, jaké by se v Anglii dostalo za jeden pracovní den. Kdyby se těchto 25 miliónů liber št. vydalo na zakoupení pracovní síly v Indii, představovaly by stejnou kupní sílu, jakou má v Anglii 300 miliónů liber št. Možná že se mne někdo zeptá, kolik dostane Ind za svou práci. Nuže, má-li Indova práce hodnotu jen 2 penny denně, pak od něho nemůžeme očekávat, že nám zaplatí na daních tolik, jako kdyby jeho práce měla hodnotu 2 šilinky denně. Ve Velké Británii a Irsku máme 30 miliónů obyvatel; v Indii je 150 miliónů obyvatel. Zde u nás vybíráme na daních 60 miliónů liber št.; v Indii přepočítáno podle denní práce indického obyvatelstva vybereme 300 miliónů liber št., neboli pětkrát víc než ve Velké Británii. Jestliže se přihlédne k tomu, že v Indii je pětkrát víc obyvatel než ve Velké Británii, dá se říci, že v průměru na jednoho obyvatele jsou daně v Indii i v Anglii zhruba stejné, a že tedy se tu velká křivda neděje. Avšak v Anglii je nesmírná síla strojů a páry, dopravních prostředků a všeho, čím kapitál a lidská vynalézavost může pomáhat lidské přičinlivosti. V Indii nic takového není. V celé Indii je sotva jedna slušná silnice."

Každý musí vidět, že na této metodě srovnávání indických daní s britskými daněmi není něco v pořádku. Indické obyvatelstvo je pětkrát početnější než britské, a naproti tomu indické daně činí jen polovinu britských. Jak ale tvrdí pan Bright, indická práce se rovná jen asi dvanáctině britské práce. Proto by 30 miliónů liber št. daní v Indii znamenalo asi 300 miliónů liber št. daní ve Velké Británii, místo 60 miliónů liber št., které tam skutečně byly vybrány. K jakému závěru byl by tedy měl pan Bright dospět? K tomu, že přihlédne-li se k relativní chudobě indického lidu a předpokládá-li se, že 30 miliónů liber št. je pro 150 miliónů Indů břemeno jako 60 miliónů liber št. pro 30 miliónů Britů, platí indický lid v poměru ke své početnosti *stejné* daně jako lid Velké Británie. Vychází-li pan Bright z takového předpokladu, pak je rozhodně nesprávné, když najednou obrací a říká, že chudí lidé nemohou platit tolik jako bohatí; relativní chudoba indického lidu byla už přece vzata v úvahu při konstatování, že Ind platí stejně jako Brit. Ve skutečnosti by tu

bylo třeba položit jinou otázku. Bylo by třeba se zeptat, zda je spravedlivé očekávat, že ten, kdo vydělává dejme tomu 12 centů denně, zaplatí 1 cent denně stejně snadno jako ten, kdo vydělává 12 dolarů, zaplatí 1 dolar. Oba by platili relativně stejnou část svého příjmu, a přesto by daň postihla potřeby obou lidí naprosto různě. Takto však pan Bright otázku dosud nepostavil; kdyby to byl učinil, pak srovnání mezi daňovým břemenem britského námezdního dělníka a daňovým břemenem britského kapitalisty by snad ještě víc ťalo do živého než srovnání mezi indickým a britským zdaněním. Kromě toho Bright sám doznává, že od 30 miliónů liber št. indických daní je třeba odečíst 5 miliónů liber št., které připadají na daň z opia, protože to vlastně není daň uvalená na indický lid, nýbrž spíš vývozní clo účtované čínskému spotřebiteli. Obhájci angloindické správy nám kromě toho připomínají, že 16 miliónů liber št. z jejích příjmů pochází z pozemkové daně čili renty, která od nepaměti patří státu jako nejvyššímu pozemkovému vlastníku a nikdy nebyla součástí soukromého majetku rolníkova. Proto ji ve skutečnosti nelze považovat za daň ve vlastním slova smyslu, stejně jako rentu, kterou platí britští farmáři britské aristokracii, nelze považovat za součást britských daní. Z tohoto hlediska by zdanění v Indii vypadalo takto:

Celkem na daních vybráno	30 000 000	liber št.
od toho odečteme daň z opia	5 000 000	„ „
odečteme pozemkovou rentu	16 000 000	„ „
Vlastní daně	9 000 000	liber št.

A opět je třeba uznat, že z těchto 9 miliónů liber št. se některé důležité položky, jako poštovné, kolkovné a cla jen v nepatrné míře týkají většiny obyvatelstva. Na základě toho se pan Hendricks v elaborátu o indických financích, který nedávno předložil Britské statistické společnosti, snaží s pomocí parlamentních a jiných oficiálních dokumentů dokázat, že z celkových příjmů získávaných od indického obyvatelstva se dnes získává ve formě daní, tj. z reálného příjmu obyvatelstva, nanejvýš pětina, že vlastním zdaněním se získává v Bengálsku pouze 27 procent, v Paňdžábu 23 procent, v Madrásu 21 procent, v Severozápadních provinciích 17 procent a v Bombaji pouze 16 procent celkových příjmů.

Podle elaborátu pana Hendrickse jsme sestavili přehlednou tabulku, která ukazuje, jaká průměrná daňová částka připadla na jednoho obyvatele Indie a Spojeného království v letech 1855–1856:

	Celkový příjem v propočtu na jednoho obyvatele			Z toho vlastní daně		
	liber št.	šilinků	pencí	liber št.	šilinků	pencí
Bengálsko	—	5	0	—	1	4
Severozápadní provincie	—	3	5	—	0	7
Madrás	—	4	7	—	1	0
Bombaj	—	8	3	—	1	4
Paňdžáb	—	3	3	—	0	9
Spojené království	—	—	—	1	10	0

V jiných letech, jak odhaduje generál Briggs, platil státu na daních každý jednotlivec průměrně takto:

	liber št.	šilinků	pencí
V Anglii v roce 1852	1	19	4
Ve Francii.....	1	12	0
V Prusku	—	19	3
V Indii v roce 1854	—	3	9½

Obhájci britské správy vyvozují z těchto údajů, že v Evropě není ani jediná země, kde by obyvatelstvo platilo tak nízké daně jako v Indii, i když se přihlédne k relativní chudobě indického obyvatelstva. Zdá se tedy, že se rozcházejí nejen názory na zdanění v Indii, nýbrž i sama fakta, na nichž se prý tyto názory zakládají. Na jedné straně musíme uznat, že nominální částka indických daní je poměrně nízká; ale na druhé straně bychom mohli citovat mnoho a mnoho dokladů z parlamentních dokumentů i z publikací nejlepších znalců indických záležitostí, které vesměs nade všechnu pochybnost dokazují, že toto zdánlivě mírné zdanění doslova drtí masu indického lidu a že při vybírání daní je třeba se uchylovat k takovým hanebným metodám, jako je například mučení. Je však třeba jiného důkazu, než je neustálý a rychlý růst indického dluhu a zvětšování indického schodku? Nikdo rozhodně nebude tvrdit, že indická správa nechává narůstat dluh a schodek proto, že se zdráhá sahat příliš hrubě na prostředky lidu. Zabředá do dluhů proto, že neví, jak jinak vyjít. V roce 1805 činil indický dluh 25 626 631 liber št.,

v roce 1829 dosáhl asi 34 000 000 liber št., v roce 1850 47 151 018 liber a nyní vzrostl asi na 60 000 000 liber št. Přitom nezapočítáváme dluh, který má Východoindická společnost v Anglii a který rovněž zatěžuje východoindické příjmy.

Roční schodek, který v roce 1805 činil asi dva a půl miliónu liber št., dosáhl za správy lorda Dalhousieho ročního průměru pět miliónů liber št. Pan George Campbell, úředník civilní správy v Bengálsku, velmi horlivý obhájce angloindické správy, byl v roce 1825 nucen přiznat, že

„ačkoli žádný východní dobyvatel nikdy nedosáhl tak úplné nadvlády, tak nerušeného, všeobecného a nesporného panství nad Indií, jakého jsme dosáhli my, přesto se všichni z daňových příjmů země obohatili a mnoho z nich vydalo značné částky ze svých přebytků na veřejně prospěšná zařízení... My nic takového dělat nemůžeme... Tíha celkového břemene se nikterak nezmenšila" (za britského panství), „*a přesto nemáme přebytky.*"

Při úvahách o daňovém zatížení se nesmí přihlížet jen k jeho nominální částce, ale i k metodě vybírání daní a k tomu, jak se jich používá. Metoda vybírání daní v Indii je odporná a její zásluhou se například na úseku pozemkové daně promrhá snad víc, než vynese. Pokud jde o použití daní, stačí říci, že nic z nich se nevrací lidu ve formě veřejně prospěšných zařízení, jež jsou v asijských zemích nutnější než kde jinde, a jak správně poznamenal pan Bright, že vládnoucí třída si nikde jinde neponechává tak neúměrný díl jako v Indii.

Napsal K. Marx 29. června 1858
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5383 z 23. července 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

B. ENGELS

INDICKÁ ARMÁDA[402]

Válka v Indii přechází postupně do onoho stadia roztříštěné gerilové války, o němž jsme nejednou prohlašovali,* že bude další hrozivou a krajně nebezpečnou fází jejího vývoje. Povstalecké armády se po několika porážkách, které utrpěly v pravidelných bitvách a při obraně měst a opevněných táborů, postupně rozkládají na menší oddíly o dvou až šesti či osmi tisících mužů, které do jisté míry operují nezávisle, jsou však vždy připraveny spojit se ke krátké výpravě proti kterékoli britské jednotce, kterou mohou překvapit osamocenou. Pro hlavní povstaleckou armádu nastal v tomto směru rozhodující okamžik tím, že povstalci bez jediného výstřelu vydali Barélí, když předtím vojsko sira C. Campbella, bojující v poli, odlákali asi na osmdesát mil od Lakhnaú; pro druhou velkou skupinu domorodých vojsk mělo obdobný význam vydání Kálpí. V obou případech se povstalci vzdali poslední ústřední operační základny, kterou mohli hájit, a protože tím ztratili možnost válčit jako armáda, rozdělili se na menší oddíly a začali ustupovat různými směry. Takové pohyblivé kolony nepotřebují jako ústřední operační základnu velké město. Mohou najít existenční prostředky, obnovit výstroj a doplnit své počty v různých krajích, jimiž procházejí, malé městečko nebo velká vesnice poslouží každé z nich jako reorganizační středisko právě tak dobře jako Dillí, Lakhnaú nebo Kálpí větším armádám. Touto změnou ztrácí válka hodně na zajímavosti; pohyby jednotlivých povstaleckých kolon nelze podrobně sledovat a zprávy o nich jsou zmatené; operace britských velitelů se většinou

* Viz tento svazek, str. 406, 497, 518–520. *(Pozn. red.)*

nedají kriticky hodnotit, neboť nevyhnutelně zůstává nejasné, za jakých předpokladů byly podnikány; jediným měřítkem pak zůstává úspěch či neúspěch, a to je nesporně měřítko velmi klamné.

Sledovat pohyby domorodců je už dnes velmi obtížné. Po dobytí Lakhnaú ustupovali různými směry – někteří na jihovýchod, jiní na severovýchod, další na severozápad. Silnější oddíl ustupující na severozápad sledoval Campbell až do Rohilkhandu. V Barélí se povstalci soustředili a přeskupili, když se však Britové přiblížili, vydali toto místo bez odporu a znovu ustoupili různými směry. Podrobnosti o těchto různých ústupových cestách nejsou známé. Víme jen to, že část povstalců směřovala k horám na nepálských hranicích, zatímco jedna nebo dvě kolony pravděpodobně pochodovaly opačným směrem, ke Ganze a Doábu (území mezi Gangou a Jamunou). Sotva však Campbell obsadil Barélí, povstalci, kteří ustoupili východním směrem, se spojili s některými oddíly u hranic Avadhu a napadli Šáhdžahánpur, kde byla ponechána malá britská posádka; mezitím i další povstalecké kolony spěšně pochodovaly týmž směrem. Na štěstí pro posádku dorazil už 11. května brigádní generál Jones s posilami a domorodce porazil; ale i ti byli posíleni kolonami, které se soustřeďovaly k Šáhdžahánpuru, a 15. května znovu obklíčili město. Téhož dne ponechal Campbell v Barélí posádku a vydal se na pochod, aby pomohl vyprostit Šáhdžahánpur z obklíčení; teprve 24. května však povstalce napadl a zatlačil; jednotlivé povstalecké kolony, jež se této akce zúčastnily, se pak opět rozptýlily různými směry.

Zatímco byl Campbell takto zaměstnán na hranicích Rohilkhandu, pochodoval generál Hope Grant se svým vojskem sem a tam po jižním Avadhu, což nepřineslo žádný výsledek kromě ztrát, které jeho vlastnímu vojsku způsobily únavné pochody na prudkém indickém slunci. Povstalci byli pro něho příliš pohybliví. Byli všude, jen ne tam, kde je zrovna hledal, a když očekával, že je najde vpředu, dostali se mu už dávno znovu do týla. Níže po proudu Gangy se generál Lugard zabýval stíháním podobného přeludu v oblasti mezi Dínápurem, Džagadíšpurem a Baksarem. Domorodci jej stále udržovali v pohybu, a když jej odlákali od Džagadíšpuru, napadli nečekaně posádku tohoto místa. Lugard se vrátil a – podle telegrafické

zprávy – dosáhl 26. května vítězství. Je zřejmé, že tito povstalci používají stejné taktiky jako kolony v Avadhu a Rohilkhandu. Vítězství, kterého dosáhl Lugard, bude však mít sotva velký význam. Takové tlupy si mohou dovolit hodně porážek, než propadnou demoralizaci a vyčerpání.

Do poloviny května tak zanechaly válčení ve velkém měřítku všechny povstalecké síly v severní Indii kromě armády v Kálpí. Tento sbor zorganizoval ve městě za poměrně krátkou dobu úplné operační středisko; měl tam hojnost potravin, střelného prachu a jiných zásob, množství děl a dokonce slévárny a puškařské dílny. Třebaže byli tito povstalci necelých 25 mil od Kánpuru, Campbell je neznepokojoval, pouze je dal pozorovat jednotkou umístěnou na doábském, tj. západním břehu Jamuny. Generálové Rose a Whitlock byli už dlouho na pochodu ke Kálpí; konečně Rose dorazil a povstalce přemohl v několika srážkách před městem. Pozorovací jednotka na druhém břehu Jamuny mezitím bombardovala město i tvrz, až povstalci náhle obojí vyklidili a rozdělili tuto svou poslední velkou armádu na samostatné kolony. Z došlých zpráv není vůbec jasné, kterými cestami se dali; víme jen tolik, že někteří se vydali k Doábu a jiní ke Gválijaru.

Nyní se tedy celá oblast od Himálaje k Biháru a k pohoří Vindja a od Gválijaru a Dillí ke Górakhpuru a Dínápuru hemží aktivními povstaleckými tlupami, které se na základě zkušeností z dvanáctiměsíční války do jisté míry zorganizovaly a nejsou nijak sklíčené četnými porážkami, které utrpěly, protože ani jedna z nich neměla rozhodující vliv a Britové z nich získali jen nepatrné výhody. Je pravda, že povstalci přišli o všechny své pevnosti a operační centra, že ztratili většinu zásob a děl, že všechna důležitá města jsou v moci nepřítele. Naproti tomu Britové nemají v celé této obrovské oblasti v rukou nic než města a v otevřené krajině pouze ta místa, kde právě jsou jejich pohyblivé kolony; jsou nuceni stíhat svého hbitého nepřítele bez jakékoli naděje, že ho dostihnou; a nezbylo jim než přijmout tento vyčerpávající způsob válčení v nejúmornějším ročním období. Domorodý Ind vydrží polední žár indického léta poměrně snadno, kdežto Evropanu stačí, aby se vystavil slunečním paprskům, a znamená to pro něj téměř jistou smrt; Ind

dokáže pochodovat v tomto ročním období čtyřicet mil, zatímco jeho protivníka ze severu udolá deset mil; Indovi ani tropické deště a bažinaté džungle celkem nijak neublíží, kdežto u Evropana po každé námaze v době dešťů nebo v bažinatém kraji následuje úplavice, cholera a malárie. Nemáme podrobné zprávy o zdravotním stavu britské armády; ale ze srovnání, kolik příslušníků armády generála Rose bylo stiženo slunečním úpalem a kolik jich bylo zasaženo nepřátelskou kulkou, ze zprávy, že mezi posádkou v Lakhnaú řádí nemoci, že 38. pluk, který přibyl loni na podzim s víc než tisíci vojáky, jich teď má sotva 550, i z jiných údajů můžeme vyvodit závěr, že letní vedra v dubnu a květnu natropila velké spousty mezi nově přivezenými muži a hochy, kteří nahradili osmahlé staré vojáky z loňského indického tažení. S muži, které má Campbell k dispozici, nemůže ani podnikat usilovné pochody podle vzoru Havelocka, ani začínat v období dešťů nějaké obléhání, jako bylo obléháno Dillí. A třebaže britská vláda znovu vysílá značné posily, je otázka, zda tyto posily stačí nahradit ztráty tohoto letního tažení proti nepříteli, který není ochoten s Angličany bojovat, leda snad tehdy, když má všechny výhody na své straně.

Způsob, jakým povstalci válčí, začíná svým charakterem připomínat válku alžírských beduínů proti Francouzům, jen s tím rozdílem, že Indové nejsou ani zdaleka tak fanatičtí a že nejsou národem jezdců. A to je velmi důležité v rovinaté zemi o nesmírné rozloze. Mezi Indy je mnoho muslimů, kteří by mohli vytvořit dobré nepravidelné jezdectvo, ale hlavní indické jezdecké národy se prozatím nepřidaly k povstání. Síla povstalecké armády je v pěchotě, a protože tento druh zbraně není s to postavit se Angličanům v poli, stává se v gerilové válce v rovinatém terénu brzdou, neboť v takovéto krajině je ústředním nervem roztříštěné války nepravidelné jezdectvo. Uvidíme teprve, jak dalece bude tento nedostatek napraven za nedobrovolné přestávky, kterou budou Angličané nuceni učinit v období dešťů. Tato přestávka umožní domorodcům, aby zreorganizovali a doplnili své síly. Kromě zorganizování jezdectva jsou tu ještě dvě důležité věci. Jakmile nastane chladné počasí, nevystačí se jen s gerilovou válkou. Bude zapotřebí operačních středisek, zásob, dělostřelectva, opevněných táborů nebo měst, aby měli

Britové co dělat, než skončí chladné období; jinak by mohla gerilová válka uhasnout dřív, než jí příští léto vdechne nový život. Zdá se, že jedním z příhodných bodů je Gválijar, jestliže se ho povstalci opravdu zmocnili. Za druhé závisí osud povstání na tom, zda se podaří je rozšířit. Jestliže rozptýlené kolony nedokáží přejít z Rohilkhandu do Rádžpútány a na maráthské území, jestliže hnutí zůstane omezeno na sever centrální oblasti, pak nepochybně postačí příští zima, aby tlupy povstalců byly rozprášeny, aby se z nich stali bandité, které bude domorodé obyvatelstvo brzy nenávidět víc než samy dobyvatele bledých tváří.

Napsal B. Engels 6. července 1858
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune“,
čís. 5381 z 21. července 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

NÁVRH ZÁKONA O INDII[403]

Poslední návrh zákona o Indii schválila Dolní sněmovna ve třetím čtení, a protože Sněmovna lordů podléhající vlivu Derbyho se pravděpodobně do boje nepustí, je osud Východoindické společnosti zřejmě zpečetěn. Je nesporné, že neumírá hrdinskou smrtí, nýbrž že svou moc pročachrovala, podobně jako si ji kdysi nenápadně přisvojovala, kousek po kousku, jak je při obchodech zvykem. Celá historie společnosti je vlastně historie koupí a prodejů. Začala tím, že si svrchovanost koupila, a končí tím, že ji prodává. *Padla* – nikoli na bitevním poli, nýbrž pod úderem exekutorského kladívka do rukou toho, kdo nejvíc nabídl. V roce 1693 získala od koruny chartu na jedenadvacet let tím, že zaplatila velkou částku vévodovi z Leedsu a jiným státním hodnostářům. V roce 1767 dosáhla prodloužení své pravomoci o dva roky za slib, že bude ročně vyplácet 400 000 liber št. do pokladny britské říše. V roce 1769 uzavřela podobný obchod na pět let; brzy potom však za to, že jí státní pokladna prominula stanovené roční platby a že jí zapůjčila 1 400 000 liber na čtyřprocentní úrok, se zřekla některých částí své svrchované moci, především ponechala parlamentu jmenování generálního guvernéra a čtyř členů jeho rady; plně přenechala koruně jmenování nejvyššího soudce a tří soudců jemu přidělených; dala souhlas k tomu, aby akcionářská rada byla přeměněna z orgánu demokratického v oligarchický.[404] A nyní, v roce 1858, když akcionářské radě slavnostně slíbila, že se bude všemi ústavními „prostředky" bránit odevzdání své správní pravomoci koruně, Východoindická společnost na tento princip přistoupila a vyslovila souhlas s návrhem zákona, který společnost sice poškozuje, ale zajišťuje

příjmy a funkce jejím hlavním ředitelům. Jestliže hrdinova smrt, jak říká Schiller, se podobá západu slunce*, pak odchod Východoindické společnosti připomíná spíš vyrovnání bankrotáře s věřiteli.

Tento návrh zákona svěřuje hlavní správní funkce ministrovi pro Indii a jeho radě[405], stejně jako v Kalkatě spravuje záležitosti generální guvernér se svou radou. Avšak oba tito hodnostáři – ministr v Anglii i generální guvernér v Indii – mají právo nedbat rady svých přísedících a jednat podle svého vlastního uvážení. Návrh nového zákona uděluje též ministrovi všechny pravomoci, které předseda Kontrolního úřadu nyní vykonává prostřednictvím tajného výboru – jmenovitě pravomoc zasílat v naléhavých případech do Indie příkazy, aniž musí žádat svou radu o vyjádření. Při zřizování této rady bylo však přece jen uznáno za nutné obracet se na Východoindickou společnost jako na jediný zdroj, odkud lze získávat členy rady nejmenované korunou. Volitelné členy rady mají volit ředitelé Východoindické společnosti ze svých řad.

Jméno Východoindické společnosti tedy nakonec přežije její vlastní existenci. V poslední chvíli Derbyho vláda oznámila, že její návrh zákona neobsahuje doložku, jíž by se rušila Východoindická společnost, tak jak je reprezentována ředitelskou radou, že se jí jen vymezuje dřívější úloha společnosti akcionářů, která rozděluje dividendy zaručené různými zákonodárnými akty. Pittův zákon z roku 1784 podřídil vlastně správní politiku společnosti rozhodujícímu vlivu vlády, představované Kontrolním úřadem. Zákon z roku 1813 odňal společnosti obchodní monopol kromě obchodu s Čínou. Zákon z roku 1834 úplně likvidoval její obchodní charakter a zákon z roku 1854 ji zbavil posledních zbytků moci, ale ponechal ještě v jejích rukou správu Indie. Kolo dějin se otočilo a Východoindická společnost, jež se v roce 1612 přeměnila v akciovou společnost, se znovu odívá do svého původního hávu, jenže nyní představuje obchodní společenství bez obchodu, akciovou společnost, která nemá spravovat akciový kapitál, nýbrž jen pobírat pevně stanovené dividendy.

Historie návrhu zákona o Indii se vyznačuje většími drama-

* Schiller, „Loupežníci", 3. dějství, druhý výstup. *(Pozn. red.)*

tickými obraty než kterýkoli jiný akt novodobého parlamentního zákonodárství. Když vypuklo povstání sipáhíů, všechny třídy britské společnosti volaly po reformách v Indii. Zprávy o mučení vydražďovaly obrazotvornost lidu, generálové i nejvyšší civilní činitelé v Indii prudce odsuzovali zasahování vlády do náboženství domorodců. Lupičská politika anexí, kterou prováděl lord Dalhousie, pouhý nástroj Downing Streetu, vření neuváženě vyvolané mezi asijskou veřejností pirátskými válkami v Persii a v Číně – válkami rozpoutanými a vedenými na osobní příkaz Palmerstonův, nedostatečná opatření, jimiž čelil povstání – k dopravě vojska se používalo plachetních lodí místo parníků a plulo se oklikou kolem mysu Dobré naděje místo přepravy přes Suezskou šíji – to všechno podněcovalo nespokojenost, která vybuchla ve volání po reformě v Indii – reformě indické správy prováděné Východoindickou společností, reformě vládní politiky vůči Indii. Palmerston se chytil tohoto volání lidu a rozhodl se využít ho výlučně ve svůj prospěch. Protože vláda i společnost hanebně ztroskotaly, bylo třeba společnost obětovat a vládu učinit všemohoucí. Pravomoc společnosti měla prostě přejít na nynějšího diktátora, který předstíral, že zastupuje korunu před parlamentem a parlament před korunou, a tak si pro svou osobu zajišťoval výsady obou. Kdyby byl Palmerston měl za sebou indickou armádu, v rukou indickou pokladnu a v kapse právo obsazovat indické úřady, jeho postavení by bylo neotřesitelné.

Jeho návrh zákona prošel triumfálně prvním čtením, ale jeho další postup byl přerušen známým návrhem zákona o spiknutích, po němž přišli k moci toryové.

Jakmile toryové znovu oficiálně zasedli do vládních lavic, prohlásili hned první den, že z úcty k rozhodnému přání poslanců se vzdají odporu proti převedení správy Indie z rukou společnosti do pravomoci koruny. Zdálo se už, že parlamentní neúspěch lorda Ellenborougha uspíší Palmerstonův návrat k moci, tu však zasáhl lord John Russell, který chtěl donutit diktátora ke kompromisu, a zachránil vládu návrhem, aby se zákon o Indii projednával na základě parlamentní rezoluce, a ne vládní osnovy zákona. Nato Palmerston honem využil depeše lorda Ellenborougha o Avadhu, jeho náhlé demise a zmatku ve vládním táboře, který tím byl vyvolán.

Toryové se museli znovu navrátit do chladného stínu opozice, když krátkého období své vlády využili k tomu, že zlomili ve své vlastní straně odpor proti konfiskaci Východoindické společnosti. Je však dostatečně známo, jak se všechny tyto důmyslné výpočty zhatily. Palmerston, místo aby vystoupil vzhůru po troskách Východoindické společnosti, byl pod nimi pohřben. Po celou dobu rozpravy o Indii se zdálo, že sněmovně působí obzvláštní potěšení, je-li tento civis romanus[406] ponižován. Všechny jeho pozměňovací návrhy a doplňky, významné i bezvýznamné, s ostudou propadaly, neustále byl zahrnován nejnepříjemnějšími narážkami na afghánskou, perskou a čínskou válku a doložka pana Gladstona, aby ministru pro Indii byla odňata pravomoc vyvolávat války za hranicemi Indie, což bylo míněno jako důtka celé dosavadní Palmerstonově zahraniční politice, byla přijata drtivou většinou, třebaže se Palmerston zuřivě bránil. Přestože však byl muž hozen přes palubu, jeho zásady byly vcelku přijaty. Výkonná moc, i když ji poněkud oslabují omezující pravomoci Indické rady, která je ve skutečnosti jen dobře placeným přízrakem staré ředitelské rady, byla formální anexí Indie natolik posílena, že bude nutné vhodit na misku parlamentních vah celou váhu demokracie, aby se dosáhlo rovnováhy.

Napsal K. Marx 9. července 1858
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5384 z 24. července 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

UVĚZNĚNÍ LADY BULWER-LYTTONOVÉ

Londýn 23. července 1858

Velký skandál v rodině Bulwerů, o němž londýnské „Times" soudí, že se díky přátelskému urovnání v rodině „šťastně" ututlal, ještě zdaleka neutichl. Je pravda, že ačkoli v této záležitosti hrály značnou roli stranické zájmy, učinil londýnský tisk, až na několik nepatrných výjimek, všechno, co bylo v jeho moci, aby celý případ ututlal spikleneckým mlčením, neboť sir Edward Bulwer je jedním z vůdců literární kliky, která ovládá londýnský tisk mnohem despotičtěji než stranická příslušnost a jejíhož hněvu se pánové od literatury, když dojde k otevřenému střetnutí, obvykle zaleknou. „Morning Post" první informovala veřejnost, že přátelé lady Bulwerové mají v úmyslu žádat o soudní vyšetření celého případu; londýnské „Times" přetiskly noticku z „Morning Post" a dokonce i „Advertiser", i když jistě neriskuje nějakou literární pozici, se neodvážil otisknout víc než několik skrovných výňatků ze „Somerset Gazette"[407]. I Palmerston se při veškerém svém vlivu nemohl zatím od svých literárních přisluhovačů nic dovědět, a když se v tisku objevil neseriózní omluvný dopis Bulwerova syna, všichni tito oficiální strážci osobní svobody prohlásili, že jsou naprosto uspokojeni, a odsoudili jakékoli další hrubé vměšování do této „trapné záležitosti". Toryovský tisk si ovšem už dávno vylil všechno své ctnostné rozhořčení na lorda Clanricarda a radikální tisk, který je víceméně inspirován manchesterskou školou, se úzkostlivě střeží, aby nynější vládě nezpůsobil nějaké nepříjemnosti. Nicméně vedle slušného či rádoby slušného londýnského tisku existuje ještě ne právě slušný tisk, úplně ovládaný svými politickými ochránci, kteří nejsou vázáni nějakým literárním postavením a jsou vždy ochotni vytloukat peníze ze

své výsady svobody slova a využít každé příležitosti, aby se veřejnosti ukázali jako poslední představitelé mužnosti. Na druhé straně, jakmile se už probudí morální instinkt převážné části národa, bude jakékoli další manévrování zbytečné. Jakmile bude veřejné mínění přivedeno do stavu morálního vzrušení, pak i londýnské „Times" mohou odhodit masku zdrženlivosti a – samozřejmě s krvácejícím srdcem – zasadit ránu Derbyho vládě tím, že vynesou rozsudek „veřejného mínění" i nad takovým literárním náčelníkem, jako je sir Edward Bulwer-Lytton.

K přesně takovému obratu nyní všechno spěje. Že tajným režisérem této podívané je, jak jsme už naznačili,[408] lord Palmerston, to je nyní, jak říkají Francouzi, „un secret qui court les rues"*.

„On dit**," píše jeden londýnský týdeník, „že nejlepší přítelkyní lady Bulwer-Lyttonové byla v této záležitosti lady Palmerstonová. Všichni si vzpomínáme, jak se toryovci ujali pana Nortona, když se lord Melbourne dostal do nesnází kvůli manželce tohoto pána. Půjčka za oplátku je fair hra. Uvážíme-li to však, pak je dost smutné, že dnes ministr využívá svého vlivného postavení a dopouští se násilných činů a že žena jednoho ministra využívá ženy jiného ministra proti vládě."

Často se stává, že pravda se dostane do některého koutku britského tisku jedině klikatými cestami politických intrik. Napohled spravedlivé rozhořčení nad opravdovou urážkou bývá nakonec jen vypočítaná přetvářka; a k veřejné spravedlnosti se obvykle apeluje, jen aby se ukojila osobní zášť. Pokud jde o udatné rytíře pera, mohla lady Bulwerová navždy zůstat v londýnském ústavu pro choromyslné; mohla zmizet ještě tišeji než se to stává v Petrohradu nebo ve Vídni; zvyklosti literární etikety by ji byly připravily o jakoukoli možnost dovolat se práva, kdyby ji nebylo šťastnou náhodou objevilo bystré oko Palmerstonovo jako jemné ostří klínu, jímž by se možná dala rozštěpit toryovská vláda.

Krátký rozbor dopisu, který Bulwerův syn zaslal londýnským novinám, postačí k osvětlení pravého stavu věcí. Pan Robert Bulwer-Lytton začíná prohlášením, že jeho „prosté výpovědi" je třeba „ihned uvěřit", protože „jako syn lady Bulwer-Lyttonové má nej-

* – „veřejným tajemstvím". *(Pozn. red.)*
** – říká se. *(Pozn. red.)*

větší právo mluvit jejím jménem a je také samozřejmě nejlépe informován". Ale vždyť tento velmi něžný syn se o svou matku ani nestaral, ani si s ní nedopisoval, téměř sedmnáct let ji vůbec neviděl a setkal se s ní teprve na předvolební schůzi v Hertfordu při nové volbě svého otce. Když lady Bulwerová odešla ze schůze a navštívila hertfordského starostu, aby jej požádala o propůjčení radnice pro přednášku, pan Robert Bulwer-Lytton poslal do starostova domu lékaře, aby vyšetřil matčin duševní stav. Když potom byla jeho matka v Londýně unesena z domu pana Hale Thompsona v ulici Clarges a její sestřenice slečna Ryvesová vyběhla na ulici, kde uviděla čekajícího pana Lyttona, a snažně ho prosila, aby zasáhl a pomohl zabránit, aby jeho matka nebyla odvezena do Brentfordu, pan Lytton chladně odmítl, že s touto věcí nemá nic společného. Nejdříve tedy jednal jako jedna z hlavních osob komplotu zosnovaného jeho otcem a teď obrací na obrtlíku a vystupuje jako přirozený zastánce své matky. Pan Lytton se dál obhajuje tím, že „jeho matka nebyla nikdy ani na okamžik převezena do ústavu pro choromyslné," ale naopak do „soukromého sanatoria" lékaře pana Roberta Gardinera Hilla. To je jen vytáčka. Protože Wyke House, který spravuje pan Hill, nepatří podle zákona do kategorie „ústavů", nýbrž do kategorie „londýnských koncesovaných sanatorií", pak je doslova pravda, že lady Bulwerová nebyla zavřena do „ústavu pro choromyslné", ale prostě do blázince.

Doktor Hill, který na vlastní riziko obchoduje s léčením „choromyslných", rovněž vystoupil s omluvou, v níž prohlašuje, že lady Bulwerová nebyla nikdy zavřena, ale naopak mohla používat kočáru a po dobu svého nuceného pobytu u něho téměř každý večer zajíždělа do Richmondu, Actonu, Hanwellu nebo Isleworthu. Pan Hill zapomíná veřejnosti říci, že toto jeho „zlepšené zacházení s choromyslnými" přesně odpovídá oficiálnímu doporučení komise pro duševní choroby. Z přátelských grimas, shovívavých úsměvů, dětských lichotek, nasládlého klábosení, zasvěceného mrkání a strojeného klidu bandy školených společnic se může každá citlivá žena zbláznit stejně jako ze sprch, svěracích kazajek, hrubých dozorců a temných komor. Ať tak či onak, protesty doktora Hilla a pana Lyttona prostě ukazují, že s lady Bulwerovou se skutečně zacházelo jako

s choromyslnou, ale podle pravidel nového, a ne starého systému.

„S matkou jsem byl stále ve spojení," říká pan Lytton ve svém dopise, „...a plnil jsem příkazy svého otce, který mě plně zasvětil do všech svých plánů... a nakázal mi, abych se řídil radami lorda Shaftesburyho ve všem, co by mohlo lady Lyttonové prospět."

Je známo, že lord Shaftesbury je vrchním velitelem vojska, jehož štáb je v Exeter Hallu.[409] Zbavit špinavou věc zápachu tím, že se navoní vůní svatosti, to je coup de théâtre* hodný geniální fantazie romanopisce. Lord Shaftesbury se dal už nejednou tímto způsobem použít, například v čínské záležitosti a ve spiknutí Cambridge House. Pan Lytton však prozrazuje veřejnosti jen polovinu tajemství, jinak by totiž musel otevřeně prohlásit, že hned po únosu jeho matky zhatil plány sira Edwarda naléhavý dopis lady Palmerstonové a přiměl jej „řídit se radami lorda Shaftesburyho", který jako naschvál je Palmerstonovým zetěm a zároveň předsedou komise pro duševní choroby. Pokoušeje se mystifikovat veřejnost, pan Lytton dále prohlašuje:

„Od chvíle, kdy se můj otec cítil povinen převzít odpovědnost za kroky, které byly tak překrucovány, snažil se úzkostlivě zjistit názory nejzkušenějších a nejschopnějších lékařů, aby moje matka nebyla omezována na svobodě ani o okamžik déle, než bylo výslovně oprávněné. Takové mi dával pokyny."

Z vyhýbavé formulace této promyšleně nejapné pasáže tedy vysvítá, že sir Edward Bulwer cítil nutnost poradit se s kompetentními lékaři nikoli proto, aby jeho žena byla izolována jako choromyslná, ale aby byla osvobozena jako mentis compos**. Ve skutečnosti tedy lékaři, s jejichž souhlasem byla lady Bulwerová unesena, byli všechno jiné jen ne „nejzkušenější a nejschopnější lékaři". Jedním z chlapíků, které sir Edward najal, byl londýnský lékárník pan Ross, jehož licence k prodeji léků zřejmě okamžitě změnila v psychiatrické lumen, a jakýsi pan Hale Thompson, který měl kdysi cosi společného s westminsterskou nemocnicí, ale ve vědeckém světě je naprosto neznámý. Teprve pod jemným tlakem zvenčí sir Edward pocítil, že je třeba postupovat jinak a obrátil se na význačné lékařské kapacity. Jeho syn uveřejnil jejich posudky, ale co dokazují?

* – divadelní trik. *(Pozn. red.)*
** – duševně zdravá. *(Pozn. red.)*

Doktor Forbes Winslow, vydavatel „Journal of Psychological Medicine“[410], s nímž se už dříve radili právní poradci lady Bulwerové, potvrzuje, že „když vyšetřil duševní stav lady Bulwerové“, zjistil, že je takový, že „lady Bulwerová může být propuštěna na svobodu“. Veřejnosti bylo však třeba dokázat, ne že lady Bulwerová má být propuštěna, ale naopak, že její zajištění bylo oprávněné. Pan Lytton se neodvažuje tohoto delikátního a rozhodujícího bodu dotknout. Což by se každý nevysmál policistovi, který by byl obviněn, že nezákonně zatkl svobodného Brita, a obhajoval by se tím, že se nedopustil chyby, když zatčeného propustil na svobodu? Ale byla lady Bulwerová skutečně propuštěna na svobodu?

„Moje matka,“ pokračuje pan Lytton, „*je nyní u mne*, není nijak omezována a podle vlastního přání se chystá nanedlouho odcestovat spolu se mnou a svou přítelkyní a příbuznou, kterou si sama zvolila.“

Dopis pana Lyttona je odeslán z „Park Lane čís. 1“, tj. z londýnské rezidence jeho otce. Neznamená to, že lady Bulwerová byla převezena z vězení v Brentfordu do vězení v Londýně a vydána napospas svému úhlavnímu nepříteli? Kdo zaručuje, že není nijak „omezována“? V každém případě, když podepisovala urovnání, které jí bylo předloženo, nebyla volná, ale snášela útrapy zlepšeného systému doktora Hilla. Nejzávažnější je toto: zatímco sir Edward mluvil, lady Bulwerová mlčela. Veřejnost neviděla žádné její prohlášení, třebaže je o ní známo, že má literární nadání. Zpráva, kterou sama napsala o tom, jak se s ní zachází, byla člověku, jemuž ji poslala, obratně vyfouknuta.

Ať už manžel s manželkou dospěli k jakékoli dohodě, britská veřejnost se ptá, zda nesvědomitá individua, dostatečně bohatá, aby mohla vyplatit lákavé odměny dvěma hladovým lékařům, mají právo vydávat lettres de cachet* pod pláštíkem zákona o choromyslných? Veřejnost se dále ptá, zda bude ministrovi dovoleno zahladit veřejný zločin pouhou rodinnou dohodou? Nedávno vyšlo najevo, že v tomto roce při průzkumu v jednom ústavu v Yorkshiru našla komise pro duševní choroby člověka, který byl duševně naprosto zdráv a kterého už několik let tajně věznili ve sklepě. Na

* – zatykače. *(Pozn. red.)*

otázku, kterou v souvislosti s tímto případem vznesl v Dolní sněmovně pan Fitzroy, odpověděl pan Walpole, že o této skutečnosti „nenašel žádný zápis“ – odpověď, která popírá zápis, ale ne samu skutečnost. Že tím záležitost nekončí, lze usuzovat z prohlášení pana Tita, že „na začátku příštího zasedání předloží návrh, aby byl vytvořen zvláštní výbor, který by vyšetřil, jak se provádí zákon o duševně chorých“.

Napsal K. Marx 23. července 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune“, čís. 5393 ze 4. srpna 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*RŮST POČTU CHOROMYSLNÝCH V ANGLII

V britské společnosti není snad nic jistějšího než fakt, že s růstem bohatství roste úměrně také pauperismus. Pozoruhodné je, že stejný zákon platí zřejmě i o choromyslných. Růst počtu choromyslných ve Velké Británii drží krok s růstem objemu vývozu a převyšuje růst počtu obyvatel. Prudký růst počtu choromyslných v Anglii a Walesu v období od roku 1852 do roku 1857, tj. v období nebývalé obchodní prosperity, vysvitne z této tabulky srovnávající roční stav pauperů, choromyslných a slabomyslných za léta 1852, 1854 a 1857[411]:

Datum	Počet obyvatel	Nemocní v ústavech pro choromyslné v hrabstvích a městech	Nemocní v soukromých koncesovaných sanatoriích	Nemocní v chudobincích	V péči přátel a jinde	Celkový počet choromyslných a slabomyslných	Poměr mezi počtem choromyslných a slabomyslných a celkovým počtem obyvatel
K 1. lednu 1852	17 927 609	9 412	2584	5055	4107	21 158	1:847
K 1. lednu 1854	18 649 849	11 956	1878	5713	4940	24 487	1:762
K 1. lednu 1857	19 408 464	13 488	1908	6800	5497	27 693	1:701

Poměr mezi počtem akutních a vyléčitelných případů a počtem chronických a zřejmě nevyléčitelných onemocnění byl na konci roku 1856 odhadován poněkud níže než 1 : 5, jak je vidět z tohoto oficiálního přehledu:

	Pacienti všech kategorií v ústavech	Počet pravděpodobně vyléčitelných pacientů
V ústavech hrabství a měst	14 393	2070
V nemocnicích	1 742	340
V londýnských koncesovaných soukromých sanatoriích.....	2 578	390
Ve venkovských koncesovaných soukromých sanatoriích.....	2 598	527
Celkem ...	21 311	3327
Pravděpodobně vyléčitelní	3 327	
Pravděpodobně nevyléčitelní ...	17 984	

Pro umístění duševně chorých a slabomyslných všech kategorií a stupňů existuje v Anglii a Walesu 37 veřejných ústavů, z nichž 33 je v hrabstvích a 4 ve městech; dále 15 nemocnic, 116 soukromých koncesovaných sanatorií, z nichž 37 je v hlavním městě a 79 na venkově, a konečně chudobince. Veřejné ústavy, nebo správněji ústavy pro choromyslné, mají podle zákona přijímat výhradně nemajetné choromyslné a mají sloužit jako nemocnice, kde se léčí pacienti a ne jen zajišťují choromyslní. Vcelku, alespoň v hrabstvích, jsou to dobře spravované instituce, i když jsou příliš rozsáhlé, než aby je bylo možno řádně spravovat, jsou přeplněny, pacienti v nich nejsou pečlivě odděleni podle jednotlivých kategorií a lze v nich umístit jen něco málo přes polovinu všech choromyslných z řad chudiny. Konec konců těchto 37 zařízení, rozptýlených po celé zemi, stačí pojmout jen asi 15 690 chovanců. Nával choromyslných do těchto nákladných ústavů lze ilustrovat jedním případem. Když byl v roce 1831 postaven Hanwell (v Middlesexu) pro 500 pacientů, předpokládalo se, že vystačí pro potřeby celého hrabství. Za dva roky byl však ústav plný; po dalších dvou letech musel být rozšířen pro dalších 300 pacientů a nyní (přestože byl mezitím vybudován Colney Hatch pro 1200 nemajetných choromyslných téhož hrabství) je v Hanwellu už přes 1000 pacientů. Colney Hatch byl otevřen roku 1851; po necelých pěti letech bylo nutno vyzývat daňové poplatníky, aby dali vybudovat další útulek, a z nejnovějších přehledů je vidět, že na sklonku roku 1856 bylo přes 1000 nemajetných choromyslných,

příslušných do hrabství, pro něž v žádném z obou ústavů v hrabství nebylo místo. Existující ústavy jsou příliš veliké, než aby se daly řádně vést, a přitom je jich příliš málo, než aby stačily při prudkém růstu počtu duševně chorých. A především by ústavy měly být rozděleny do dvou odlišných kategorií: ústavy pro nevyléčitelné a nemocnice pro vyléčitelné případy. Když jsou nemocní obou kategorií pohromadě, žádnému se nedostane patřičného ošetření a léčení.

Soukromá koncesovaná sanatoria jsou vcelku vyhrazena pro lépe situované pacienty. Proti těmto „útulným zátiším", jak je jejich majitelé s oblibou nazývají, se v poslední době obrátilo rozhořčení veřejnosti v souvislosti s únosem lady Bulwerové do Wyke House a s hrubým zacházením s paní Turnerovou v Acomb House v Yorku. Protože se každým okamžikem očekává, že parlament začne vyšetřovat taje kšeftaření s duševními chorobami v Británii, můžeme se k této věci vrátit později. Zatím si všimněme, jak se zachází s 2000 choromyslných z řad chudiny, které chudinská péče a jiné místní úřady na základě smlouvy předaly do soukromých koncesovaných sanatorií. Majitelé těchto sanatorií dostávají týdně na jednoho pacienta pět až dvanáct šilinků na výživu, léčení a ošacení, ale průměrné náklady se pohybují od 5 do 8 šilinků 4 pencí. Majitelé ústavů ovšem nemyslí na nic jiného, než jak z těchto malých příjmů vytlouci co největší zisky, a proto vydávají na pacienty co nejméně. Komise pro duševní choroby ve své poslední zprávě[412] konstatuje, že i v těch soukromých sanatoriích, která mají pro péči o nemocné velké a dostatečné prostředky, je skutečná péče o pacienty podvodem a léčení choromyslných hanbou.

Je pravda, že na doporučení komise pro duševní choroby má lord kancléř právo zrušit koncesi anebo nepovolit její obnovení, ale v mnoha případech, tam, kde v sousedství není žádný veřejný ústav nebo kde existující ústav je už přeplněn, nezbylo komisi nic jiného, než koncesi prodloužit, nebo přemístit většinu nemajetných choromyslných do chudobinců. Táž komise však dodává, že i když podmínky v koncesovaných sanatoriích jsou velmi špatné, přece jen v nich nehrozí nemocným takové nebezpečí a zlo, jako kdyby byli ponecháni v chudobincích, kde se o ně takřka nikdo nestará. V chudobincích je v této době umístěno na 7000 choromyslných. Zpo-

čátku byli do oddělení pro choromyslné v chudobincích přijímáni jen ti choromyslní z řad chudiny, kteří nepotřebovali o mnoho větší péči, než se zde obvykle poskytuje, a mohli se stýkat s ostatními chovanci. Ale vzhledem k tomu, že lze těžko umístit nemajetné choromyslné v řádně spravovaných ústavech, a z úsporných důvodů přeměňují chudinské rady při farnostech ve stále širším měřítku chudobince v ústavy pro choromyslné, v nichž se však pacientům nedostává opatrování, léčení a dozoru, tj. té základní péče, jíž se jim dostává v řádných ústavech. V četných velkých chudobincích je v odděleních pro choromyslné po 40–120 chovancích. Místnosti jsou temné a chovanci nemají možnost se nijak zaměstnat, nemají možnost pohybu ani zábavy. Jejich opatrovníky jsou většinou sami chovanci chudobinců, naprosto neschopní zvládnout úkoly, které mají plnit. Strava, která je pro nešťastné oběti duševních chorob důležitější než cokoli jiného, je zřídkakdy lepší než strava fyzicky a duševně zdravých chovanců. Je proto přirozené, že pobytem v chudobincích se nejen zhoršují případy neškodných duševních poruch, pro něž byly chudobince původně určeny, ale často se případy, které se při včasném léčení daly vyléčit, mění v chronická a trvalá onemocnění. Rozhodující zásadou péče o chudé je však šetrnost.

Podle zákona má nemajetný choromyslný jít nejdříve na prohlídku k obvodnímu lékaři, který je povinen uvědomit příslušného úředníka chudinské péče, a ten má zase uvědomit místního soudce, na jehož příkaz mají být nemocní dopraveni do ústavu pro choromyslné. Ve skutečnosti se tato ustanovení vůbec nedodržují. Nemajetní choromyslní se okamžitě posílají do chudobinců, kde zůstanou na trvalo, pokud se dají ovládat. Doporučení, která komise pro duševní choroby při svých návštěvách v chudobincích dává, aby všichni chovanci, kteří jsou považováni za vyléčitelné nebo jimž se nedostává takového léčení, jaké jejich stav potřebuje, byli posláni do ústavů, jsou obvykle zvrácena zprávou lékaře chudinské péče, který označí pacienta za „neškodného". Jaké péče se chovancům v chudobincích dostává, lze posoudit z následujících příkladů, které podle poslední zprávy o duševních chorobách „věrně líčí životní podmínky choromyslných v chudobincích".

V nemocničním ústavu v Norwichi leží na slamnících i ne-

mocní a slabí pacienti. V třinácti malých místnostech jsou kamenné podlahy. Nejsou tu splachovací záchody. Noční pohotovostní služba v oddělení mužů byla zrušena. Je zde velký nedostatek přikrývek, ručníků, flanelového prádla, svěracích kazajek, umyvadel, židlí, talířů, lžic a jídelen. Větrání je špatné. Citujeme:

„Nedalo se věřit ani tomu, co navenek vypadalo v pořádku. Zjistilo se například, že značná část lůžek, na nichž leželi špinaví pacienti, byla každé ráno odnášena a na jejich místo postavena přes den, na ukázku, lépe vyhlížející čistá lůžka s čistými prostěradly a přikrývkami složenými v záhlaví, která byla pravidelně každý večer zase odnášena a nahrazována lůžky špinavými."

Jako jiný příklad uveďme blackburnský chudobinec:

„Denní místnosti pro muže v přízemí jsou malé, nízké, temné, špinavé a značnou část prostoru pro 11 pacientů zabírá několik těžkých židlí, k nimž jsou pacienti připoutáváni popruhy, a velké, do místnosti vystupující krbové mřížoví. Místnosti pro ženy v prvním poschodí jsou rovněž přeplněny; v jedné, které se používá i jako ložnice, je velká část oddělena na záchod; lůžka jsou postavena těsně vedle sebe, takže mezi nimi není místo. Ložnice, v níž leží 16 mužských pacientů, je těsná a odporně v ní páchne. Místnost je 29 stop dlouhá, 17 stop 10 palců široká a 7 stop 5 palců vysoká, takže na každého pacienta připadá 2,39 krychlové stopy. Na všech lůžkách jsou slamníky, i pro nemocné pacienty upoutané na lůžko. Všechna prostěradla jsou špinavá a jsou na nich žluté pruhy od rezavých postelových rámů. Péče o lůžka se zřejmě ponechává převážně pacientům. Mnozí pacienti jsou špinaví, což je třeba přičíst hlavně nedostatku řádné péče o pacienty a pozornosti k nim. V místnostech je nedostatek nočních nádob a uprostřed velké ložnice pro muže se staví na noc jen jeden kbelík. Štěrkované dvory – dva pro muže a dva pro ženy –, kam chodí pacienti na procházku, jsou obehnány vysokými zdmi a nejsou v nich žádné lavice, největší z nich je 74 stop dlouhý a 30 stop 7 palců široký a nejmenší má rozměr 32 stop na 17 stop 6 palců. Cely na jednom z dvorů se příležitostně používá pro izolaci podrážděných pacientů. Cela je kamenná, osvětlená malým čtverhranným otvorem opatřeným železnými tyčemi, aby pacient nemohl uprchnout, bez okenic a rámu. Na podlaze leží velký slamník a v rohu stojí těžká židle. Na celu dozírá sluha a sestra. Správce chudobince je nekontroluje, ani zde neprovádí tak důkladnou inspekci jako v jiných odděleních."

Bylo by příliš odporné uvádět třebas jen výňatky ze zprávy komise o chudobinci sv. Pankráce v Londýně, který je jakýmsi příšerným pandémoniem. Celkem vzato, v Anglii je málo chlévů, které by ve srovnání s odděleními pro choromyslné v chudobincích ne-

vypadaly jako budoáry, a kde by ošetření čtyřnožců nebylo možno nazvat sentimentálním ve srovnání s ošetřením nemajetných choromyslných.

Napsal K. Marx 30. července 1858
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5407 z 20. srpna 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*ANGLICKÝ BANKOVNÍ ZÁKON Z ROKU 1844

Čtenáři se jistě upamatují, že v roce 1857 byl narychlo svolán britský parlament, když ministerský předseda a kancléř pokladu na svou odpovědnost nařídili dopisem z 12. listopadu, aby byla pozastavena účinnost zákona o Anglické bance, a to právě v době, kdy finanční panika byla v plném proudu.* Jakmile byla přijata osnova o beztrestnosti při porušování zákona, parlament se odročil a zanechal zvláštní výbor, aby „zkoumal účinnost bankovních zákonů z let 1844 a 1845, jakož i příčiny nedávné obchodní krize". Výbor zasedal ve skutečnosti od začátku roku 1857 a uveřejnil o účinnosti a následcích bankovních zákonů z roku 1844–1845 už dva objemné svazky, jeden obsahoval svědecké výpovědi a druhý dodatky[413]. Na práci výboru se už téměř zapomnělo, když jej obchodní krize znovu probudila k životu a dodala mu „další materiál ke zkoumání". Ve dvou objemných svazcích, o nichž jsme se zmínili, se o anglickém obchodu, pouhé dva měsíce před ohromným obchodním krachem, prohlašovalo, že je „zdravý" a „v pořádku". Pokud jde o účinnost bankovního zákona sira Roberta Peela, lord Overstone o něm 14. července 1857 pěl ve výboru tyto chvalozpěvy:

„Přísným a rychlým uplatněním zásad zákona z roku 1844," řekl Overstone, „prošlo všechno snadno a lehce; peněžní systém funguje bezpečně a nerušeně; prosperita země je nesporná; důvěra veřejnosti v moudrost zákona z roku 1844 každým dnem sílí; přeje-li si výbor další praktické důkazy o správnosti zásad, na nichž tento zákon spočívá, či o blahodárných výsledcích, které přinesl, bude správné a dostačující, odpovím-li výboru, aby se rozhlédl kolem sebe, aby se podíval na nynější stav obchodu země, na spokojenost lidu, na bohatství

* Viz tento svazek, str. 351. *(Pozn. red.)*

a prosperitu všech tříd. Potom nechť rozhodne, zda má zrušit zákon, na jehož základě bylo těchto výsledků dosaženo."

Šest měsíců nato musel týž výbor blahopřát vládě k tomu, že působnost tohoto zákona pozastavila!

Výbor měl mezi svými členy celkem pět kancléřů pokladu či bývalých kancléřů pokladu, totiž pana Disraeliho, sira G. C. Lewise, pana Gladstona, sira Charlese Wooda a sira Francise Baringa, a navíc ještě pana Wilsona a pana Cardwella, dva muže, kteří si už dávno zvykli dávat ministrům financí rozumy. Kromě těchto lidí byla ve výboru všechna esa anglické byrokracie. Výbor měl ve skutečnosti přes dvacet členů a byl znamenitým konkláve finanční a ekonomické moudrosti. Měl řešit tyto otázky: předně, otázku zásad bankovního zákona z roku 1844; za druhé, jaký vliv má na obchodní krize emise bankovek splatných na požádání, a konečně, jaké jsou všeobecné příčiny nynější krize. Podáme tu stručný přehled odpovědí výboru na všechny tyto otázky.

Sir Robert Peel, parlamentní kmotr, a lord Overstone, duchovní otec zákona z roku 1844, který zakázal Anglické bance vydávat bankovky v částce vyšší než 14 500 000 liber št., nejsou-li kryty zlatem, si namlouvali, že zabránili finančním potížím a panikám, které se periodicky objevovaly v období od roku 1815 do roku 1844. Za deset let se dvakrát zklamali ve svém očekávání, přes mimořádnou a neočekávanou pomoc, kterou pro působnost zákona znamenalo objevení nových velkých nalezišť zlata. V letech 1847 a 1857 byly paniky dokonce ještě prudší a zhoubnější než kdykoli předtím, jak vyplývá ze svědeckých výpovědí učiněných před výborem. Dvakrát, jednou v roce 1847 a podruhé v roce 1857, musela vláda překročit zákon o Anglické bance, aby zachránila banku a finanční svět, který se kolem ní točí.

Zdálo by se, že výbor měl před sebou velmi prostou alternativu: buď bylo to, že vláda zákon občas překračovala, správné, a pak byl zákon nutně špatný, anebo byl zákon správný, a pak se mělo vládě zakázat, aby do něho svévolně zasahovala. Je to k nevíře, ale výbor se pokoušel dokázat, že je nutné, aby zákon platil dál i aby byl občas porušován. Zákony mají obvykle omezovat neomezenou moc vlády. Zde se naopak zdá, že zákon zůstával

v platnosti, jen aby jej výkonná moc mohla i nadále podle svého uvážení přestupovat. Dopis vlády, který zmocňoval Anglickou banku, aby vyhovovala žádostem o eskont a půjčovala na schválené záruky nad hranici oběživa předepsanou zákonem z roku 1844, byl vydán 12. listopadu, ale až do 30. listopadu musela Anglická banka dávat do oběhu průměrně denně asi za půl miliónu liber šterlinků bankovek nad zákonnou hranici. Nezákonný přebytek oběživa vzrostl 20. listopadu asi na milión liber šterlinků. Bylo ještě třeba nějak dokazovat, jak škodlivý a nesmyslný byl pokus sira Roberta Peela „regulovat" peněžní oběh? Výbor naprosto správně tvrdí, „že žádný systém peněžního oběhu nemůže zabezpečit obchodní zemi před důsledky její vlastní neprozřetelnosti". Tato moudrá poznámka však není právě k věci. Šlo spíš o to, zda zákonodárná ustanovení mohou či nemohou uměle zhoršit peněžní paniku, která je jen jednou fází obchodní krize.

Na ospravedlnění bankovního zákona výbor říká:

„Hlavním cílem příslušného zákonodárství nepochybně bylo zajistit, aby se objem papírového oběživa v království měnil podle stejných zákonů, podle nichž se mění objem kovového oběživa. Nikdo nepopírá, že tohoto cíle bylo dosaženo."

Podotkněme nejdříve, že výbor odmítá vyslovit názor o zákonech, podle nichž se mění objem kovového oběživa; obává se totiž, že by „nemohl dospět k nějakým závěrům bez velkých názorových rozdílů". Podle názoru stoupenců čistě kovového oběživa, se sirem Robertem Peelem v čele, se čistě kovové oběživo smršťuje nebo rozšiřuje podle stavu směnečného kursu, tj. při příznivém kursu se zlato hrne do země, kdežto při nepříznivém kursu naopak ze země uniká. V prvním případě ceny všeobecně stoupají, v druhém případě klesají. Jestliže je tedy toto prudké kolísání cen nerozlučně spojeno s čistě kovovým oběhem, měl pan J. S. Mill jistě pravdu, když před výborem prohlásil, že smyslem papírového oběživa není napodobovat tyto zhoubné výkyvy, nýbrž je zmírňovat a zabraňovat jim.

Ale ukázalo se, že předpoklady, z nichž stoupenci čistě kovového oběživa při své argumentaci vycházejí, jsou imaginární. V zemích, kde neexistují žádné úvěrové operace a kde tudíž neobíhají papírové peníze, jak tomu bylo například ještě donedávna ve

Francii a jak tomu je v mnohem větším měřítku ještě ve všech asijských zemích, se všude hromadí zlato a stříbro jako poklady v rukou soukromých osob. Když nepříznivý směnečný kurs vyvolá odliv drahých kovů ze země, tu se pak tyto poklady otvírají, neboť se zvýšila úroková sazba. Když se směnečný kurs obrátí, přebytek drahých kovů se opět přelije do pokladů. Ani v jednom, ani v druhém případě se v oběhu nevytvoří vakuum nebo naopak přebytek. Odliv a příliv drahých kovů má vliv na stav pokladů, ale nemá vliv na stav oběživa, a proto vůbec nepůsobí na celkovou úroveň cen. Jaký tedy má smysl, když výbor na obhajobu bankovního zákona z roku 1844 tvrdí, že v obdobích tísně vyvolává náhlé kolísání cen, k němuž, jak výbor nesprávně předpokládá, dochází na základě čistě kovového oběhu? Zákon sira Roberta Peela, říká výbor, však přinejmenším zaručuje směnitelnost bankovek, což je hlavní povinnost banky. Výbor dodává:

„Zásoba, kterou tato instituce musí ve svých trezorech udržovat podle ustanovení zákona z roku 1844, je větší, než jaká se tam udržovala v kterémkoli dřívějším období tísně na peněžním trhu. Za krize z roku 1825 klesla zásoba drahých kovů na 1 261 000 liber št., v roce 1837 na 3 831 000 liber št., v roce 1839 na 2 406 000 liber št., kdežto od roku 1844 byl nejnižší stav 8 313 000 liber št. — v roce 1847 a 6 080 000 liber št. — v roce 1857."

Především, směnitelnost bankovek byla za všech těchto panik zachována ne proto, že Anglická banka měla dostatek drahých kovů, aby mohla dostát svým závazkům, ale prostě proto, že se na ní nežádalo, aby platila ve zlatě. V roce 1825 například odolala banka náporu tím, že vydala bankovky v hodnotě 1 libry št. Jestliže se poměrně větší zásoby drahých kovů v bance v letech 1847 a 1857 považují prostě za důsledek zákona z roku 1844, pak se na základě stejné úvahy musí témuž zákonu připsat na vrub to, že v roce 1857, navzdory kalifornskému a australskému zlatu, klesly zásoby drahých kovů o víc než 2 milióny liber št. pod úroveň z roku 1847. A ačkoli měla Anglická banka dvakrát či třikrát víc zlata než v roce 1825 a 1836, přesto se dík ustanovením zákona sira Roberta Peela ocitla v roce 1847 a 1857 na pokraji bankrotu. Podle svědectví guvernéra banky byla celková rezerva bankovního oddělení 12. listopadu 1857, v den, kdy byl vydán dopis kancléře pokladu, jen 580 751

liber št., přičemž její vklady činily v téže době 22 500 000 liber št., z čehož téměř 6 500 000 liber št. patřilo londýnským bankéřům. Nebýt dopisu státní pokladny, byl by se musel celý krám zavřít. Zvýšení nebo snížení úrokové sazby – a banka přiznává, že nemá žádné jiné prostředky, jimiž by mohla ovlivnit oběh peněz – je operace, jíž se používalo už před vydáním zákona z roku 1844 a jehož by se ovšem mohlo použít, i kdyby byl zákon zrušen. Banka však říká, že ředitelé chtějí, aby jejich vážnost byla posílena zákonem, a že by nebylo vhodné „ponechat je jen jejich vlastnímu rozumu a odhodlání". V normálních dobách, kdy zákon o bance je vyloženě mrtvou literou, chtějí ředitelé mít posilu ve fikci, že náležitě působí, a v dobách tísně, kdy by jedině mohl působit, se ho chtějí vládním nařízením zbavit.

Napsal K. Marx 6. srpna 1858
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5409 z 23. srpna 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*OBCHODNÍ KRIZE A PENĚŽNÍ OBĚH V ANGLII

V politické ekonomii snad neexistuje rozšířenější omyl, než velmi běžná domněnka, že emisní banky mohou ovlivňovat celkovou hladinu cen rozšiřováním nebo omezováním oběživa. Názor, že banky vydaly příliš mnoho oběživa, a tím vyvolaly inflační růst cen, který se nakonec odstraní jen krachem, je velmi laciný způsob, jak vysvětlit každou krizi, a proto se k němu sahá s velkou oblibou. Aby bylo jasné, problém není v tom, zda banky mohou přispět k vytvoření fiktivního úvěrového systému, nýbrž v tom, zda jsou s to regulovat množství oběživa obíhajícího mezi obyvatelstvem.

Sotva kdo bude popírat, že každá emisní banka má zájem na tom, aby udržela v oběhu co nejvíc svých vlastních bankovek. A je-li na světě nějaká banka, u níž lze předpokládat, že si to nejen přeje, ale může to také uskutečnit, je to bezpochyby Anglická banka. Ale vezmeme-li například období od roku 1844 do roku 1857, zjistíme, že kromě období paniky nemohla banka nikdy udržet v oběhu tolik svých bankovek, kolik jí povoloval zákon, přestože měla výsadu vrhat své bankovky na trh koupí státních cenných papírů a přestože postupně snižovala úrokovou sazbu. Ale je tu ještě jedna okolnost, a to ještě pozoruhodnější. Za období od roku 1844 do roku 1857 se celkový obchod Spojeného království přibližně ztrojnásobil. Britský vývoz se pak, jak víme, za posledních deset let zdvojnásobil. Ale v téže době, kdy obchod tak ohromně vzrostl, oběh bankovek Anglické banky se fakticky zmenšil, a stále se ještě ponenáhlu zmenšuje. Povšimněme si těchto čísel:

Rok	Vývoz	Oběh bankovek
	v librách št.	
1845	60 110 000	20 722 000
1854	97 184 000	20 709 000
1856	115 826 000	19 648 000
1857	122 155 000	19 467 000

A tak zatímco vývoz o 62 045 000 liber št. vzrostl, oběh peněz o 1 255 000 liber št. klesl, přestože v témž období, díky bankovnímu zákonu z roku 1844, počet filiálek Anglické banky vzrůstal a počet provinčních bank, které směly vydávat bankovky a které s ní konkurovaly, klesal a přestože se její bankovky staly pro provinční banky zákonným platidlem. Mohlo by se říci, že část bankovek Anglické banky pomohly vytlačit zlaté mince, které připlývaly z nových bohatých zdrojů, tím, že zaplnily kanály peněžního oběhu, v nichž dříve obíhaly tyto bankovky. A pan Weguelin, guvernér Anglické banky v roce 1857, také skutečně před výborem Dolní sněmovny prohlásil, že podle odhadu těch nejkompetentnějších osob vzrostl zlatý oběh za uplynulých šest let o 30 %. Nyní prý podle jeho názoru celkový zlatý oběh dosahuje 50 miliónů liber št. Avšak toto zvýšení množství zlatých mincí mělo málo společného s úbytkem papírových peněz, vždyť množství bankovek nižších denominací, o hodnotě 5 liber št. a 10 liber št. – které jedině mohly být v maloobchodě a při směně mezi obchodníky a spotřebiteli zaměněny mincemi – se ve skutečnosti zvyšovalo právě tehdy, když se zvyšovalo množství kovového oběživa. Jak se zvyšovalo množství těchto bankovek, vidíme na této tabulce:

Rok	Bankovky v hodnotě 5 a 10 liber št.	Procento z celkového množství bankovek v oběhu
1845	9 698 000 liber št.	46,9
1854	10 565 000 „ „	51,0
1855	10 628 000 „ „	53,6

Pokračování

1856	10 680 000 „ „	54,4
1857	10 659 000 „ „	54,7

Úbytek se tedy týkal jen větších bankovek, bankovek od 200 do 1000 liber št., které vykonávají takové funkce ve vnitřním oběhu, z nichž jsou mince v pravém slova smyslu takřka vyloučeny. Těchto bankovek se používalo tak úsporně, že ačkoli se obchod rozšířil, ač všeobecně stouply ceny a zvýšil se oběh malých bankovek, celkový oběh bankovek stále pozvolna klesal. V roce 1857 kleslo množství bankovek v hodnotě 200 až 1000 liber št. z 5 856 000 liber št., kolik činilo v roce 1852, na 3 241 000 liber št. Zatímco v roce 1844 tyto bankovky tvořily ještě 26 % celkového oběhu bankovek, roku 1854 tvořily jen 20,5 %, roku 1855 jen 17,5 %, roku 1856 jen 16,9 % a roku 1857 už jen 16,7 %.

Tento nový rys oběhu papírových peněz ve Velké Británii je důsledkem toho, že vzniká konkurence mezi londýnskými akciovými bankami a soukromými bankami a že se v rukou akciových bank, které vyplácejí z vkladů úroky, hromadí ohromné sumy. 8. června 1854 byli londýnští soukromí bankéři po dlouhém, ale marném odporu nuceni povolit akciovým bankám, aby se zapojily do operací zúčtovacího ústavu, a krátce nato se konečné zúčtování začalo provádět v budově Anglické banky. Protože se nyní denní vyúčtování provádí převody na konta, která mají různé banky v tomto ústavu, ztratily velké bankovky, kterých dříve bankéři používali k vyrovnávání svých vzájemných účtů, široké pole uplatnění, a většina jich tím vypadla z oběhu. Jak vyplývá ze zpráv, které uveřejnilo devět londýnských akciových bank, vzrostly mezitím vklady v roce 1857 z 8 850 774 liber št., kolik činily roku 1847, na 43 100 724 liber št. A tak veškerý vliv, který snad banky mohly mít na všeobecnou tendenci obchodu a na ceny, musely vykonávat prostřednictvím svých vkladů, to jest úvěrovými operacemi, a ne tím, že by vydaly příliš velké množství bankovek, vždyť banky je nebyly s to udržet v oběhu ani v dřívějším rozsahu.

Jak málo skutečných peněz, bankovek Anglické banky a zlata, se účastní velkých transakcí britského obchodu, vyplývá nezvratně z rozboru souvislé řady obchodních operací dosahujících ročně několik miliónů liber št., který provedl před výborem Dolní sněmovny

pan Slater, společník jedné z největších londýnských firem. Příjmy a platby v roce 1856 jsou jen převedeny na měřítko 1 000 000 liber št.; jsou takovéto:

Příjmy

	Libry št.
V bankovních tratách a směnkách na různé lhůty	533 596
V šecích na banky, splatných na požádání	357 715
V bankovkách provinčních bank	9 627
Celkem	900 938
V bankovkách Anglické banky	68 554
Ve zlatě	28 089
Ve stříbře a mědi	1 486
V poštovních poukázkách	933
Celkem	99 062
Úhrnná suma ...	1 000 000

Platby

	Libry št.
Směnkami na různé lhůty	302 674
Šeky na londýnské banky	663 672
Celkem	966 346
V bankovkách Anglické banky	22 743
Ve zlatě	9 427
Ve stříbře a mědi	1 484
Celkem	33 654
Úhrnná suma ...	1 000 000

Tato čísla lze brát za ilustraci britského velkoobchodu, jehož centrem je Londýn. Vyplývá z nich, že bankovky Anglické banky představují ani ne 10 % a zlato a stříbro jen 3 % všech příjmů. Pokud jde o platby, bylo jich provedeno bankovkami Anglické banky jen 2 % a jen 1 % ve zlatě a stříbře. Naproti tomu kolem 90 % všech příjmů a téměř 97 % všech plateb se provádí pomocí úvěru a kapitálu samých obchodníků.

Rozborem emisí newyorských bank, dejme tomu za posledních šest roků, dojdeme nutně k témuž závěru, totiž k tomu, že množství bankovek v oběhu nezávisí na bankách a že fakticky kleslo právě

v té době, kdy se obchod rozšiřoval a kdy nastal všeobecný inflační růst cen, který skončil krachem. Vulgární představu, že nedávná krize, a krize vůbec vznikají tím, že se vydá příliš mnoho bankovek, je proto třeba odmítnout jako čirou fantazii.

Napsal K. Marx 10. srpna 1858
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5414 z 28. srpna 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

HISTORIE OBCHODU S OPIEM[414]

Zprávy o nové smlouvě,[415] kterou na Číně vymámili spojenečtí zmocněnci, vyvolaly, jak se zdá, stejné bláznivé naděje na nesmírné rozšíření obchodu, jaké se vznášely před zraky obchodníků v roce 1845, po skončení první čínské války. I když předpokládáme, že depeše z Petrohradu byly pravdivé, je tak jisté, že rozšíření počtu obchodních středisek povede zároveň k rozšíření obchodu s Čínou? Je nějaká pravděpodobnost, že válka z let 1857–1858 bude mít skvělejší výsledky než válka z let 1841–1842? Jisté je jen to, že smlouva z roku 1843, místo aby zvýšila americký a britský vývoz do Číny, přispěla jen k urychlení a prohloubení obchodní krize z roku 1847. Podobně může nynější smlouva vyvoláváním iluzí o nevyčerpatelném trhu a podněcováním podvodných spekulací pomoci připravit novou krizi právě ve chvíli, kdy se světový trh teprve pozvolna zotavuje z nedávného všeobecného otřesu. Kromě tohoto záporného výsledku podařilo se první opiovou válkou povzbudit obchod s opiem na úkor legálního obchodu. Stejný výsledek bude mít i tato druhá opiová válka, jestliže Anglii nedonutí nátlak celého civilizovaného světa, aby upustila od nuceného pěstování opia v Indii a od jeho násilného rozšiřování v Číně. Nebudeme se podrobně zabývat morální stránkou tohoto obchodu, kterou Montgomery Martin, sám Angličan, popisuje takto:

„Vždyť obchod s otroky byl učiněným dobrodiním ve srovnání s obchodem s opiem: neničili jsme Afričany fyzicky, protože jsme měli přímý zájem na tom, aby zůstali naživu; neponižovali jsme jejich lidskou důstojnost, nerozvraceli jejich mysl, neničili jejich ducha. Ale prodavač opia ubíjí tělo, když už ubohé hříšníky rozvrátil, ponížil a zahubil po mravní stránce, každou hodinu

si nenasytný moloch žádá nové oběti a britští vrahové tu soupeří s čínskými sebevrahy v obětech na jeho oltář.“[416]

Číňané nemohou kupovat zboží i omamný jed; za nynějších okolností se rozšiřování obchodu s Čínou omezuje na rozšiřování obchodu s opiem; růst obchodu s opiem je neslučitelný s rozvíjením legálního obchodu; tyto vývody byly už téměř všeobecně uznány před dvěma lety. Výbor Dolní sněmovny, ustavený v roce 1847, aby prozkoumal stav britských obchodních styků s Čínou, podal tuto zprávu:

„Konstatujeme s politováním, že obchod s touto zemí je už po jistou dobu ve velmi neuspokojivém stavu a že *výsledky našich rozšířených styků zdaleka nesplnily oprávněné naděje*, jež přirozeně vzbuzoval *svobodný přístup na tak skvělý trh*. Dospěli jsme k názoru, že potíže v obchodním styku nezpůsobuje to, že by v Číně nebyla dostatečná poptávka po výrobcích britského průmyslu nebo že by vzrůstala konkurence jiných států; *placení opia* pohlcuje stříbro k veliké škodě celkového čínského obchodu, takže za všechno ostatní se už musí platit čajem a hedvábím.“

„Friend of China“ z 28. července 1849 zobecňuje tentýž poznatek a píše velmi kategoricky:

„Obchod s opiem neustále vzrůstá. Zvýšená spotřeba čaje a hedvábí ve Velké Británii a ve Spojených státech by měla za následek jedině další rozšíření obchodu s opiem; pro průmyslníky je situace beznadějná.“

Jeden z předních amerických obchodníků v Číně zredukoval v článku uveřejněném v Huntově časopise „Merchant's Magazine“[417] z ledna 1850 celý problém obchodu s Čínou na toto dilema:

„Které odvětví obchodu se má potlačit: obchod s opiem, nebo vývoz amerických či anglických výrobků?“

Číňané sami pohlíželi na tento problém úplně stejně. Montgomery Martin píše:

„Zeptal jsem se tao-tchaje* v Šanghaji, jak by se nejlépe dal zvýšit náš obchod s Čínou, a jeho okamžitá odpověď, kterou mi dal za přítomnosti konzula Jejího Veličenstva kapitána Balfoura, zněla: ‚Přestaňte nám posílat tolik opia a pak budeme moci odebírat vaše výrobky‘.“

* — vyššího úředníka. *(Pozn. red.)*

Historie celého obchodu za posledních osm let je dalším a velmi pádným dokladem tohoto názoru; než však přikročíme k rozboru zhoubného vlivu obchodu s opiem na legální obchod, chtěli bychom podat stručný přehled o vzniku a růstu tohoto ohromujícího obchodu, který je jedinečným jevem v análech lidstva, ať už jej posuzujeme podle tragických konfliktů, jež tak říkajíc tvoří osu, kolem níž se točí, nebo podle jeho účinku na celkové vztahy mezi východním a západním světem.

Do roku 1767 nepřesahovalo množství opia vyváženého z Indie 200 beden, z nichž každá vážila asi 133 liber. Čínské zákony povolovaly dovážet opium jako lék, zaplatilo-li se za ně clo asi 3 dolary za bednu; do Nebeské říše je dováželi téměř výhradně Portugalci, kteří si je opatřovali v Turecku.

V roce 1773 plukovník Watson a místopředseda Wheeler – osoby, jež by měly zaujmout místo mezi Hermentiery, Palmery a ostatními světoznámými traviči – přivedli Východoindickou společnost na myšlenku pustit se do opiového obchodu s Čínou. Proto byl zřízen sklad opia na lodích kotvících v zátoce jihozápadně od Macaa. Tato spekulace ztroskotala. V roce 1781 poslala bengálská vláda do Číny ozbrojenou loď s nákladem opia a roku 1794 umístila společnost velkou loď s opiem ve Whampoa, kotvišti kantonského přístavu. Ukázalo se zřejmě, že Whampoa je vhodnějším skladištěm než Macao, protože za pouhé dva roky po tom, kdy došlo k této volbě, byla čínská vláda nucena vydat zákon, který čínským pašerákům opia hrozil, že dostanou výprask bambusovou holí a že je budou vodit po ulicích s kládou na krku. Asi v roce 1798 Východoindická společnost přestala opium přímo vyvážet, ale zato je začala vyrábět. V Indii byl zřízen opiový monopol, vlastním lodím společnosti bylo pokrytecky zakázáno obchodovat s tímto omamným jedem, jenže licence udělované soukromým lodím obchodujícím s Čínou obsahovaly doložku, jež stanovila pokuty lodím, které by dopravovaly opium od jiného výrobce než společnosti.

V roce 1800 už bylo do Číny dovezeno 2000 beden. Jestliže v osmnáctém století měl boj mezi Východoindickou společností a Nebeskou říší obvyklou podobu svárů mezi zahraničním obchodníkem a místní celnicí, nabyl od začátku devatenáctého století zcela

zvláštních a mimořádných rysů: zatímco čínský císař, aby zamezil sebevražedné počínání svého lidu, okamžitě zakázal cizincům jed dovážet a domorodcům jej užívat, Východoindická společnost rychle přeměňovala pěstování opia v Indii a jeho podloudný prodej do Číny v organickou součást svého finančního systému. Zatímco polobarbar zastává zásadu morálky, civilizovaný člověk proti ní staví zásadu mamonu. Že gigantická říše, obývaná téměř třetinou lidstva, která nuzně živoří odolávajíc zubu času, říše izolovaná od světa násilným vyloučením ze styků mezi národy, a proto dospívající k sebeklamu o své nebeské dokonalosti – že takováto říše by nakonec měla podlehnout osudu v souboji na život a na smrt, v němž se představitel přežilého světa zřejmě řídí etickými pohnutkami, kdežto představitel silnější moderní společnosti bojuje za výsadu kupovat na nejlevnějších trzích a prodávat na nejdražších – to je opravdu tak tragická sloka, že podivnější by si žádný básník nikdy netroufal vymyslet.

Napsal K. Marx 31. srpna 1858
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune“,
čís. 5433 z 20. září 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

HISTORIE OBCHODU S OPIEM[418]

K zákazu obchodu s opiem v Číně došlo proto, že britská vláda převzala opiový monopol v Indii. Kruté tresty uvalované zákonodárcem Nebeské říše na vlastní neposlušné poddané měly právě tak malý úspěch jako strohé zákazy uplatňované v čínských celnicích. Dalším důsledkem morálního odporu Číňanů bylo to, že Angličané demoralizovali císařské úředníky, celníky a mandaríny vůbec. Korupce, která se zažírala do srdce byrokracie Nebeské říše a ničila tvrz patriarchálního řádu, se do říše pašovala spolu s bednami opia z anglických skladištních lodí zakotvených ve Whampoa.

Obchod s opiem, živený Východoindickou společností a marně potíraný ústřední vládou v Pekingu, nabýval postupně větších rozměrů, takže v roce 1816 už činil asi 2 500 000 dolarů. Když byl v témž roce uvolněn obchod v Indii – s jedinou výjimkou obchodu s čajem, který stále zůstává monopolem Východoindické společnosti – znovu to mocně povzbudilo činnost anglických pašeráků. Roku 1820 vzrostl počet beden propašovaných do Číny na 5147, roku 1821 na 7000 a roku 1824 na 12 639. Mezitím čínská vláda zasílala výhružné výstrahy cizím obchodníkům, kromě toho trestala hongkongské kupce, o nichž se vědělo, že jim pomáhají, stíhala usilovně domácí konzumenty opia a na celnicích zavedla přísnější opatření. Konečný výsledek, stejně jako po podobných snahách v roce 1794, byl ten, že skladiště opia se přesunula z nespolehlivé operační základny do spolehlivější. Z Macaa a Whampoa byla přemístěna na ostrov Ling-ting u ústí řeky Kantonu a tam měla zůstat natrvalo zařízena na lodích, které byly po zuby ozbrojeny a obsazeny početnou posádkou. A právě tak, když se čínské vládě dočasně

podařilo zastavit činnost starých kantonských firem, přešel obchod pouze do jiných rukou: převzali jej drobnější obchodníci, kteří v něm byli ochotni pokračovat přes všechno riziko a jakýmikoli prostředky. Protože se tak vytvořily ještě příznivější podmínky, vzrostl obchod s opiem za deset let, od roku 1824 do roku 1834, z 12 639 na 21 785 beden.

Stejně tak jako roky 1800, 1816 a 1824, byl i rok 1834 mezníkem v historii obchodu s opiem. Východoindická společnost tehdy ztratila nejen své privilegium na obchodování s čínským čajem, ale musela vůbec zastavit všechnu obchodní činnost a zanechat jí. Když se tak společnost přeměnila z obchodní instituce v instituci čistě administrativní, byl obchod s Čínou vydán úplně napospas anglickým soukromým podnikatelům, kteří se na něj vrhli s takovým elánem, že už v roce 1837 bylo přes zoufalý odpor vlády Nebeské říše do Číny úspěšně propašováno 39 000 beden opia v ceně 25 miliónů dolarů. Je třeba všimnout si tu dvou okolností: za prvé, že při každé fázi rozvoje vývozního obchodu do Číny od roku 1816 připadal neúměrně velký a stále vzrůstající podíl na pašování opia; a za druhé, že tou měrou, jakou postupně ustupoval otevřený obchodní zájem angloindické vlády na obchodu s opiem, nabýval na důležitosti její fiskální zájem na tomto podloudném obchodu. V roce 1837 se nakonec čínská vláda dostala do situace, kdy už nemohla déle odkládat rozhodnou akci. Neustálý odliv stříbra způsobený dovozem opia začal rozvracet státní pokladnu i peněžní oběh Nebeské říše. Jeden z nejvýznamnějších čínských státníků, Sü Naj-c' navrhl, aby byl obchod s opiem legalizován a aby se na něm vydělávalo; ale po důkladném projednání, jehož se zúčastnili všichni vysocí úředníci říše a které trvalo přes rok, se čínská vláda rozhodla, že „tento hanebný obchod nemá být legalizován, protože napáchal obyvatelstvu mnoho zla". Už v roce 1830 by bylo pětadvacetiprocentní clo vyneslo příjem 3 850 000 dolarů. V roce 1837 by bylo vyneslo dvojnásobek, jenže barbaři z Nebeské říše odmítli zavést daň, jejíž výnos by stoupal přesně tou měrou, jak by pokračoval úpadek jejich lidu. V roce 1853 setrval nynější císař Sien-feng na zásadové politice svých předků za ještě zoufalejších okolností a s plným vědomím, že všechno úsilí o zastavení

vzrůstajícího dovozu opia je marné. Mimochodem bych poznamenal, že když císař stíhal požívání opia jako kacířství, poskytl těm, kdo s opiem obchodovali, všechny výhody náboženské propagandy. Mimořádná opatření čínské vlády v letech 1837, 1838 a 1839, jež vyvrcholila tím, že do Kantonu přišel vládní komisař Lin, který dal zabavit a zničit pašované opium, poskytla záminku k první anglo-čínské válce, jejíž výsledky vedly k čínskému povstání, k úplnému vyčerpání císařské pokladny, k úspěšnému pronikání Ruska od severu a k ohromnému rozmachu obchodu s opiem na jihu. Třebaže obchod s opiem byl odsouzen ve smlouvě, kterou Anglie skončila válku rozpoutanou a vedenou na ochranu tohoto obchodu, provozoval se od roku 1843 dál prakticky beztrestně. V roce 1856 se dovoz odhadoval asi na 35 miliónů dolarů a v témž roce činily příjmy angloindické vlády z opiového monopolu 25 miliónů dolarů, přesně šestinu jejích celkových státních příjmů. Důvody, které se staly záminkou k druhé opiové válce, jsou ještě v příliš dobré paměti, než aby potřebovaly komentář.

Nemůžeme uzavřít tuto část výkladu, aniž upozorníme na jeden do očí bijící vnitřní rozpor v jednání britské vlády, která se pokrytecky ohání křesťanstvím a přitom kupčí s civilizací. Jako vláda impéria předstírá, že nemá nic společného s podloudným obchodem s opiem, a dokonce uzavírá smlouvy, které tento obchod zakazují. Jako vláda Indie však nutí Bengálsko, aby k velké škodě vzhledem k svým výrobním silám pěstovalo opium, jednu část indických raijatů nutí, aby se zabývali pěstováním máku, a druhou část k tomu svádí půjčkami; ponechává si v rukou výlučný monopol velkovýroby tohoto zhoubného jedu, dozírá s celou armádou úředních špehů na pěstování máku, dodávání suroviny na určená místa, zahušťování a úpravu podle vkusu čínských konzumentů, balení do speciálních balíků vhodných k pašování a konečně na dopravu opia do Kalkaty, kde se prodává v dražbě při aukcích pořádaných vládou; tam je vládní úředníci postupují spekulantům, od nichž přechází do rukou podloudníků, kteří je dopravují do Číny. Bedna, která britskou vládu stojí asi 250 rupií, se prodává při kalkatských aukcích za cenu kolísající mezi 1210 a 1600 rupiemi. Taková faktická spoluvina však britské vládě ještě nestačí, a proto se dodnes

přímo podílí na ztrátách a ziscích obchodníků a rejdařů, kteří provozují riskantní podnik – otravování celé říše.

Indické finance britské vlády se ve skutečnosti dostaly do závislosti nejen na opiovém obchodu s Čínou, ale i na podloudném charakteru tohoto obchodu. Kdyby čínská vláda legalizovala obchod s opiem a zároveň povolila pěstování máku v Číně, znamenalo by to pro angloindickou státní pokladnu vážnou katastrofu. Britská vláda sice navenek hlásá svobodný obchod s jedem, potají však hájí monopol jeho výroby. Kdykoli se podíváme zblízka na povahu britského svobodného obchodu, zjistíme téměř vždy, že za touto „svobodou" se skrývá monopol.

Napsal K. Marx 3. září 1858
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5438 z 25. září 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

JEŠTĚ JEDNA PODIVNÁ KAPITOLA MODERNÍCH DĚJIN

Londýn 7. září 1858

Před několika měsíci jsem vám poslal sérii dokumentů týkajících se zrady na Čerkesech, o niž se pokusil Mehmed bej, alias plukovník Bangya.* Od té doby přibyla k této podivné epizodě čerkeské války nová kapitola; prohlášení a protiprohlášení různých zainteresovaných stran vyvolala nejprve vážné sváry mezi maďarskou a polskou emigrací v Cařihradě, a pak hněvivé debaty v londýnském hlavním stanu evropského exilu o tom, že některé prominentní osoby byly údajně Bangyovými spoluviníky. Protože jsem si plně vědom důležitosti, kterou připisuje revoluční emigrace všech odstínů a národností tomu, co uveřejňuje „Tribune", úmyslně jsem neopakoval své obvinění, dokud jsem sám neviděl originály některých dopisů, uveřejněných v cařihradských novinách, jejichž pravost však byla později popírána, a dokud jsem si neudělal jasno ve všech sporných bodech. Považoval bych však za zanedbání povinnosti, kdybych se nepostavil proti zbabělým manévrům, které měly potichu sprovodit ze světa všechno další vyšetřování a celou záležitost obestřít závojem tajemství. Jestliže existuje nějaká část revoluční emigrace, která považuje za vhodné konspirovat s ruským kabinetem a dokonce stranit takovému profesionálnímu špiónovi, jako je Bangya, pak nechť vystoupí a otevřeně hájí své názory.

Je ještě v dobré paměti, že Bangyovo přiznání a ostatní s tím související dokumenty přivezl do Cařihradu poručík Stock z polského oddílu v Čerkesku, doručitel depeší svého náčelníka plukovníka Lapińského a člen vojenské komise, která Bangyu soudila. Poručík

* Viz tento svazek, str. 504–510. *(Pozn. red.)*

Stock zůstal v Cařihradě čtyři měsíce, aby podal svědectví o pravdivosti obžaloby ze zrady, kterou vznesl Lapiński vůči Bangyovi, v případě, že by snad došlo k soudnímu řízení. Bangya ve svém přiznání ztotožnil činnost Kossuthovu, generála Steina, plukovníka Türra a části maďarské emigrace vedené Kossuthem se svými vlastními intrikami v Čerkesku. Když se Poláci v Cařihradě seznámili se zprávami a dokumenty, které přivezl poručík Stock, nepřevzali slepě Bangyova obvinění vůči jeho krajanům za pravdivá, a protože nedůvěřovali věrohodnosti dokumentů, rozhodli se ponechat si je u sebe. Zatímco čekali na další zprávy z Čerkeska, omezili se jen na to, že v „Presse d'Orient" uveřejnili krátkou noticku o zradě a odsouzení Mehmeda beje alias Bangyi. Když noticka vyšla, navštívilo je několik Maďarů, mimo jiné plukovník Türr, který to prohlásil za útok na sebe jako na Maďara a na celou emigraci. Když si však Türr přečetl dokumenty přivezené z Čerkeska, začal nejdřív velmi neuspokojivě popírat Bangyova tvrzení o své spoluvině a pak zvolal, že by Bangya zasloužil pověsit, a prosil Poláky, aby poslali k Seferu pašovi emisara, který by ho přiměl potvrdit a vykonat rozsudek komise. Poláci pak Türrovi dovolili, aby si odnesl dopis, v němž Bangya radí svým krajanům, aby se zdrželi všech intervencí v Čerkesku a všech intrik proti Polákům.

„Pokud jde o naše plány," píše Bangya v tomto dopise, „jsou navždy zmařeny, a já jsem vydán na milost Lapińskému."

Poláci se nespokojili tím, že Türra a ostatní Maďary seznámili s dokumenty, které byly později otištěny v „Tribune", ale podali ještě další neklamný důkaz dobré vůle. Když byl Bangya odsouzen k smrti, snažil se vlichotit se svým soudcům a dokázat jim, že se chce upřímně vyznat ze všeho, co ví, a vyzradil předsedovi válečného soudu Lapińskému celou historii příprav svých krajanů proti Rakousku. Řekl mu, jaké mají zdroje, uvedl města, kde zřídili skladiště zbraní, i jména osob, které tím byly pověřeny. Poláci ihned uvědomili Maďary o nebezpečí, které jim hrozí, ukázali jim všechny dokumenty, které k této věci dostali a které nikdy nebyly publikovány, a aby Maďary ujistili, že tyto dokumenty navždycky podrží v tajnosti, navrhli jim, aby dokumenty v jejich přítomnosti zapečetili svými vlastními pečetěmi. Tyto dokumenty dosud existují

a jejich pečeti jsou neporušeny. Mezi osobami, které na dokumenty vložily své pečeti, jsou Türr, Tukony (Selim aga), Thalmayr (Emin aga) a ostatní vůdci cařihradské emigrace vedené Kalmarem, kteří později podepsali manifesty na obhajobu Bangyi.

Krátce po Türrově rozhovoru s Poláky se v litografovaném zpravodajství Havasovy agentury[419] v Paříži objevilo toto telegrafické sdělení:

„Dopis plukovníka Türra, který došel do Marseille, označuje tvrzení ‚Presse d'Orient' o zradě a odsouzení plukovníka Mehmeda beje za lživá."

Tuto noticku přetiskla většina evropského tisku. Zároveň předložili někteří Maďaři redakci „Presse d'Orient" dopisy z Čerkeska, v nichž se tvrdilo, že Mehmed bej je na svobodě a nadále udržuje styky se Seferem pašou. Bangya byl vylíčen veřejnosti jako mučedník za věc svobody; plukovník Lapiński byl obviněn z padělání listin a z dalších zločinů a cařihradští Poláci byli označeni za jeho spoluviníky. Podnikaly se dokonce i směšné pokusy je zastrašit. Teprve potom Poláci uveřejnili Bangyovo přiznání a s ním souvisící dokumenty v „Tribune" a v londýnském „Free Press". Mezitím Bangya přijel do Cařihradu a objevil se v redakci „Presse d'Orient". Redaktoři tohoto listu mu řekli, že uveřejnili zprávu, jež se ho týkala, protože neměli nejmenší důvod pochybovat o její pravdivosti, ale že milerádi uveřejní opravu, může-li nezvratně dokázat, že zpráva byla falešná. Bangya se zmohl jen na odpověď, že to všechno je lež a že se stal obětí intrik, a pak vyprávěl o událostech v Čerkesku spoustu podrobností, na které se ho nikdo neptal. Když se ho zeptali, jak mohl on, turecký důstojník a čerkeský vrchní velitel, napsat dopis zjevně určený ruskému generálu Filipsonovi, dopis, který sám je dostatečným důkazem ke všem proti němu vzneseným obviněním, podařilo se mu dostat se z této nebezpečné půdy nedbalou odpovědí, že připravuje odpověď na přiznání, které se mu podvodně připisuje. Skončil rozhovor slibem, že na obvinění vznesená proti němu odpoví v jejich listě; návrh byl přijat s podmínkou, že v jeho dopise nebudou žádné osobní útoky. Tomuto setkání byl přítomen jeden francouzský důstojník, jeden francouzský kněz a jeden arménský publicista a ti prohlásili, že jsou ochotni vydat o něm svědectví před jakýmkoli soudem. Při druhém rozho-

voru, 25. dubna, předal Bangya redakci „Presse d'Orient" svůj dopis, v němž – v rozporu s dohodou – pomlouval plukovníka Lapińského a Ibrahima beje, ale pečlivě zamlčoval jméno poručíka Stocka, který byl na neštěstí pro Bangyu stále ještě v Cařihradě. Když byly na naléhání redaktorů provedeny v dopise některé změny, vyšel v „Presse d'Orient". Jeho hlavní body jsou:

„Stal jsem se obětí podlých intrik Ibrahima beje a pana Lapińského. 31. prosince minulého roku navečer mne Ibrahim bej povolal do svého domu k soukromému rozhovoru. Přišel jsem neozbrojen. Sotva jsem vstoupil do místnosti, kde byl Ibrahim bej a kde se už shromáždili moji nepřátelé, byl jsem zatčen a ještě téže noci dopraven do Aderbi. Protože jsem byl v moci svých nepřátel, hrozilo mému životu a životu celé mé rodiny největší nebezpečí, a nebýt pohrůžky Čerkesů, byl bych býval úkladně zavražděn. Ale nakonec mne 19. března vysvobodili čerkeští náčelníci, a teď zas byla řada na Lapińském, Ibrahimu bejovi i na samém Seferu pašovi, aby se třásli a prosili mě o prominutí za všechno zlo, které mi způsobili. Bývalo by stačilo jediné moje slovo, a jejich hlavy by se skutálely do prachu... Co se týče zachycených dokumentů, které prokazují zradu, nebo shromáždění čerkeských náčelníků a evropských důstojníků, a vůbec jakéhokoli odsouzení... jsou všechny tyhle náramné zajímavosti výmysl korespondenta, agenta a kumpána pana Lapińského... Takzvaný historický spis, jehož kopii máte v rukou, je *pohádka vymyšlená zčásti v Cařihradě* panem T... a upravená panem Lapińským. Je to intrika připravovaná dlouho předem a *nastrojená po mém odjezdu do Čerkeska*. Tento dokument měl zkompromitovat jednu slavnou osobnost a vymámit peníze na jisté velmoci."

Několik dní po uveřejnění tohoto dopisu v „Presse d'Orient" prohlásil Bangya z důvodů, které zná nejlépe on sám, s typickou pro něho chladnokrevnou drzostí v „Journal de Constantinople"[420], že nemůže uznat pravost dopisu, protože ho redaktor „Presse d'Orient" značně změnil. Viděl jsem originál dopisu, znám Bangyův rukopis a mohu dosvědčit, že celá změna, na kterou si Bangya stěžuje, spočívá v prostém nahrazení jmen začátečními písmeny a v doplnění několika úvodních řádek, které obsahují chválu redaktorů „Presse d'Orient" pro přesnost jejich informací. Všechno, čeho chtěl Bangya dosáhnout, bylo vyvolat pochybnosti veřejného mínění. Protože nebyl s to rozhlásit ještě něco víc, rozhodl se, jakoby re bene gesta*, že se zahalí do umíněného mlčení pronásledované

* – jako by se všechno dařilo. *(Pozn. red.)*

ctnosti. Mezitím se v londýnských novinách objevily dva dokumenty – jeden podepsaný vůdci maďarské emigrace v Cařihradě, druhý plukovníkem Türrem. V prvním dokumentu tíž lidé, kteří připojili své pečeti na doklady dokazující Bangyovu vinu, vyjadřují svou víru, že „Bangya bude s to se ospravedlnit", tváří se, že „považují záležitost Mehmeda beje za jeho osobní záležitost" a „za věc, která naprosto nemá internacionální charakter", a zároveň cejchují přátele plukovníka Lapińského jako „zloduchy, jejichž cílem je zasévat nesvár mezi obě emigrace". Türr, který se mezitím přeměnil v Ahmeda Kjamila beje, prohlašuje ve svém dopise:

„Sotva jsem se dověděl o příjezdu Mehmeda beje do Cařihradu, navštívil jsem ho v doprovodu kapitána Kabata (Poláka) a kategoricky jsem se ho tázal, zda jsou pravdivá přiznání obsažená v memorandu otištěném v novinách. Odpověděl, že byl zrádně zatčen a postaven před komisi složenou z Poláků, že však po dvou zasedáních této komise přišel za ním do vězení pan Lapiński, velitel osmdesáti dvou Poláků v Čerkesku, a řekl mu, že všechna jeho přiznání před komisí prý nejsou k ničemu; že pro své (Lapińského) plány nutně potřebuje, aby on (Mehmed bej) vlastní rukou napsal memorandum, které měl Lapiński už předem napsané a sestavené. *On* (Mehmed bej) *odmítl opsat první memorandum*, které mu bylo předloženo — to, které bylo uveřejněno v novinách. Lapiński je potom pozměnil a připravil druhé memorandum, *které on* (Mehmed bej) *opsal a podepsal*, neboť jinak mu hrozilo, že bude zastřelen, a tak zbaven možnosti bránit se proti obžalobám, jimiž by Lapiński po jeho smrti určitě pošpinil jeho památku. Originál tohoto dokumentu dosud nikdo nikdy nepředložil.

Po tomto prohlášení Mehmeda beje *nejsem s to rozpoznat, kdo z těch dvou je vlastně padouch.*"

Z toho je tedy vidět, že na jedné straně tvrdí Türr, že Bangya podepsal své přiznání jen na nátlak a hrozby Lapińského, kdežto Bangya sám prohlašuje, že jeho přiznání bylo vyrobeno v Cařihradě, a to dokonce před jeho odjezdem do Čerkeska.

Když do Cařihradu konečně došly dopisy Sefera paši a velký počet Čerkesů, byl se všemi těmito manévry konec. Deputace Čerkesů se dostavila k redaktorovi „Presse d'Orient", potvrdila všechny uveřejněné podrobnosti o Bangyově zradě a její členové prohlásili, že jsou ochotni pod přísahou na korán vydat svědectví o pravdivosti svých tvrzení před Bangyou samým a před jakýmkoli počtem svědků. Ale ani Bangya se neodvážil předstoupit před tento čestný

soud, ani Türr, Tukony, Kalmar, Verres a ostatní jeho ochránci ho nedonutili, aby vystoupil a dokázal svou nevinu.

Ještě za války s Ruskem napsal francouzský velvyslanec pan Thouvenel do Paříže o informace o Bangyovi, a dověděl se, že Bangya je špión, který slouží každému, kdo mu zaplatí. Pan Thouvenel usiloval o to, aby byl Bangya odstraněn z Anapy, ale Bangya se hájil osvědčeními, která měl od Kossutha. Na výzvu k sbratření národů, obsaženou v maďarském manifestu, o němž jsme už psali, odpověděli Poláci plným právem takto:

„Mluvíte k nám o bratrství národů; ukázali jsme vám příklad tohoto bratrství v karpatských soutěskách, na všech cestách Transylvanie, v rovinách u Tisy a Dunaje. Maďarský lid na ně jistě nikdy nezapomene, jako na ně zapomněli ti konstitucionalisté, kteří roku 1848 odhlasovali milióny zlatých a tisíce mužů proti Itálii; jako zapomněli ti republikáni, kteří roku 1849 žebrali v Rusku o krále; jako zapomněli ti státníci, kteří uprostřed války za nezávislost a svobodu volali po vyhnání všeho valašského obyvatelstva z uherského území; jako na ně zapomněli pouťoví řečníci, kteří se potulují po Americe. Řekl* aspoň Američanům, kteří ho platili, jako platí nějakou Lolu Montezovou nebo Jenny Lindovou, řekl jim, že on, řečník, byl první, kdo opustil svou hynoucí zemi, a že poslední, kdo opustil tuto zemi zalitou krví a ztrápenou žalem, byl starý generál, hrdina a Polák — Bem?"

Aby bylo naše líčení úplné, připojujeme ještě tento dopis plukovníka Lapińského:

Plukovník Lapiński... pašovi

(Výňatek)

Aderbi, Čerkesko...

Vážený pane, jsou tomu už téměř dva roky, co jsem přišel sem, v odpověď na Vaši prosbu a v důvěře ve Vaše slovo. Nepotřebuji Vaší Excelenci připomínat, jak toto slovo bylo dodržováno. Zůstal jsem beze zbraní, bez oblečení, bez peněz a dokonce i bez dostatečného množství potravin.

Věřím, že se to všechno nedá připisovat nějaké zlé vůli ze strany Vašeho Veličenstva, ale jiným příčinám, především Vašim nešťastným stykům s lidmi, kterým jsou zájmy Vaší země cizí. Po celý rok mi byl vnucován jeden z nejprohnanějších ruských špiónů. S boží pomocí jsem zmařil jeho intriky, ukázal jsem mu, že vím, co je zač, a nyní ho mám v moci. Naléhavě prosím Vaši Excelenci, aby přerušila všechny styky s Maďary; střezte se zvláště Steina a Türra — jsou

* — tj. Kossuth. *(Pozn. red.)*

to ruští špióni. Ostatní Maďaři slouží Rusům zčásti nevědomky. Nenechte se svést žádnými projekty továren, dolů a rozsáhlého obchodu. Každý takto vynaložený groš by byl vyhozený oknem, a k tomu právě směřuje všechno úsilí pana Türra, jemuž jde jen o to, abyste utrácel své peníze takovým způsobem, že nepřinesou Vaší zemi žádný užitek a Rusům nijak neuškodí. Co tu potřebujeme, je: dílna na výrobu střelného prachu, stroj na ražení peněz, malý tiskařský lis, obilní mlýn a zbraně, které jsou tu nejen špatné, ale také dvakrát dražší než v Cařihradě; dokonce i zdejší špatná sedla stojí dvakrát tolik co francouzská vojenská sedla. Pomýšlet na doly je vyložená dětinskost. Tady se musí každý groš vynaložit na obranu země, a ne vkládat do spekulací. Vložte všechny své prostředky do výcviku vojska; tak nejen přispějete k dobru své země, ale zvýšíte také svůj osobní vliv. Neutrácejte své prostředky ve snaze naklonit si nějakou stranu. Situace v zemi vypadá prozatím klidná, ale ve skutečnosti je smrtelně nebezpečná. Sefer paša a naib se dosud nesmířili, protože tomu zabraňují ruští špióni. Nelitujte peněz, které tu vynaložíte na výcvik vojska. Jsou to jediné dobře vynaložené peníze. Nepomýšlejte na děla. Vyšel jsem z dělostřelectva a velmi dobře vím, jaká je jejich hodnota. Stalo se to, co jsem předpověděl před svým odjezdem. Rusové byli zpočátku překvapeni hřměním našich děl, ale teď se našim dělům smějí. Tam, kde já postavím dvě, postaví jich Rusové dvacet; a pokud nemáme pravidelné jednotky na obranu svých děl, Rusové se jich zmocní, protože Čerkesové nevědí, jak je bránit, a my sami můžeme padnout do zajetí.

Ještě jedna poznámka. Moji lidé a já, pašo, jsme ochotni oddat se obraně Vaší země a já do osmi měsíců zvětším svůj oddíl na 600 střelců, 260 jezdců a 260 dělostřelců, jestliže mi pro ně pošlete potřebnou výstroj a výzbroj.

Jestliže do dvou měsíců nedostanu nic, nalodím se a vrátím se do Turecka, a celá vina bude pak na Vás — ne na mně a mých Polácích. Nemám v úmyslu Čerkesy ani využívat, ani klamat. Nemohu-li jejich i své vlastní věci sloužit jak se patří, odejdu od nich.

Poslal jsem do Cařihradu Stocka. Bylo by pro Vás nejlepší, kdybyste mu dal všechno, co můžete, a poslal ho ihned zpátky. Nechť Vás bůh chrání. Zapřísahám Vás, neodkládejte nic na zítřek. Neztrácejte ani okamžik, jinak Vás ztracený čas přijde draho.

Lapiński

Napsal K. Marx 7. září 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5436 z 23. září 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*ANGLO-ČÍNSKÁ SMLOUVA

Čínská smlouva, kterou sir Henry Pottinger podepsal 29. srpna 1842 a která byla podobně jako nové smlouvy s Čínou diktována před ústím děl, se ukázala z obchodního hlediska jako nezdařilá, a tuto skutečnost nyní přiznává i významný orgán britského svobodného obchodu, londýnský „Economist". Tento list, který vystupoval jako jeden z nejhorlivějších apologetů nedávné invaze do Číny, pokládá nyní za svou povinnost „mírnit" optimistické naděje, živené v jiných kruzích. „Economist" považuje účinky smlouvy z roku 1842 na britský vývozní obchod za „precedens, který by nám měl být výstrahou před následky chybného postupu". To je jistě dobrá rada. Jenže důvody, které pan Wilson uvádí na vysvětlení, proč se nezdařil první pokus násilně rozšířit čínský trh pro západní zboží, se nezdají ani zdaleka přesvědčivé.

Jako první vážná příčina tohoto pozoruhodného nezdaru se uvádí, že čínský trh byl v prvních třech letech po podpisu Pottingerovy smlouvy ze spekulačních důvodů přeplněn a že angličtí obchodníci si nevšímali charakteru čínské poptávky. Anglický vývoz do Číny, který v roce 1836 dosáhl 1 326 388 liber št., klesl v roce 1842 na 969 000 liber št. Jeho prudký a trvalý růst v následujících šesti letech dokazují tato čísla:

1842	969 000	liber št.
1843	1 456 000	„ „
1844	2 305 000	„ „
1845	2 395 000	„ „

V roce 1846 však vývoz nejen klesl pod úroveň roku 1836, ale pohromy, které postihly za krize z roku 1847 čínské firmy

v Londýně, ukázaly, že *odhadovaná* hodnota vývozu v letech 1843 až 1846, jak je uváděna v oficiálních statistikách, nijak neodpovídala hodnotě skutečně *realizované*. Jestliže se angličtí vývozci tak mýlili v kvantitě, mýlili se neméně v kvalitě zboží, které nabízeli čínskému spotřebiteli. Na důkaz tohoto tvrzení cituje „Economist" následující slova pana W. Cooka, bývalého dopisovatele londýnských „Times" v Šanghaji a Kantonu:

„V letech 1843, 1844 a 1845, tedy těsně poté, kdy byly otevřeny severní přístavy, neznalo nadšení v Anglii mezí. Jedna známá sheffieldská firma odeslala do Číny velkou zásilku nožů a vidliček a prohlásila, že je ochotna zásobit příbory celou Čínu. Zboží se v Číně prodalo za cenu, která sotva kryla dopravní náklady. Jedna světoznámá londýnská firma poslala do Číny ohromnou zásilku pian, kterou stihl stejný osud. To, co se stalo s příbory a piany, se projevilo, byť méně výrazně, i u vlněných a bavlněných výrobků. Když se otevřely přístavy, vyvinul Manchester velkou, ale neuváženou energii, která skončila nezdarem. Od té doby upadl do apatie a spoléhá jen na náhody."

Konečně, aby dokázal, jak jsou omezení, stabilita či růst obchodu závislé na průzkumu potřeb spotřebitelů, přejímá „Economist" z téhož pramene tyto údaje za rok 1856:

	1845	1846	1856
Vlněné látky (v kusech*)	13 569	8 415	7 428
Kamelot**	13 374	8 034	4 470
Střižní zboží	91 530	75 784	36 642
Vlněné tkaniny.....	62 731	56 996	38 553
Tištěné bavlněné tkaniny	100 615	81 150	281 784
Hladké bavlněné tkaniny	2 998 126	1 859 740	2 817 624
Bavlněná příze (v librách)	2 640 090	5 324 050	5 579 600

Všechny tyto argumenty a příklady nevysvětlují nic víc než reakci, která následovala po přesycení trhu v letech 1843–1845. Není vůbec žádnou zvláštností obchodu s Čínou, že po náhlém rozmachu obchodu může následovat prudký pokles, nebo že otevře-li se nový trh, je hned zaplaven nadměrnými britskými dodávkami, neboť není pečlivě zváženo, zda zboží, které se vrhá na trh, odpovídá skutečné potřebě nebo kupní síle spotřebitelů. Ve skutečnosti je to trvalý zjev v dějinách světových trhů. Když se po Napoleonově pádu otevřel evropský kontinent, ukázalo se, že britský vývoz je v takovém nepoměru ke spotřební kapacitě kontinentu, že „přechod od války k míru" se projevil katastrofálněji než sama kontinentální blokáda. Také když Canning uznal nezávislost španělských kolonií v Americe, přispělo to ke vzniku obchodní krize v roce 1825. Zboží určené pro moskevské klima se tehdy posílalo do Mexika a Kolumbie. A v současné době dokonce ani Austrálie, i když je její trh přizpůsobivý, neunikla společnému osudu všech nových trhů; je přesycena zbožím, na které nestačí ani její spotřební kapacita, ani její platební prostředky. Zvláštností čínského trhu je, že od doby, kdy byl otevřen smlouvou z roku 1842, vývoz čínského čaje a hedvábí do Velké Británie stále vzrůstal, zatímco vývoz britských výrobků do Číny se vcelku neměnil. Čínskou trvale rostoucí aktivní obchodní bilanci by bylo možno označit za obdobu stavu obchodní bilance mezi Ruskem a Velkou Británií, jenže v tomto případě všechno vysvětluje ruská ochranářská politika, zatímco čínská dovozní cla jsou nižší než v kterékoli jiné zemi, s níž Anglie obchoduje. Celková hodnota čínského vývozu do Anglie, která se před rokem 1842 dala odhadnout asi na 7 000000 liber št., dosáhla v roce 1856 částky asi 9 500 000 liber št. Zatímco před rokem 1842 nebyl objem dovozu čínského čaje do Velké Británie nikdy větší než 50 000 000 liber, v roce 1856 vzrostl asi na 90 000 000 liber. Na druhé straně význam britského dovozu čínského hedvábí se datuje teprve od roku 1852. Jeho růst je vidět z těchto čísel:

	Libry	Libry št.
1852	2 418 343	—
1853	2 838 047	—
1854	4 576 706	3 318 112
1855	4 436 862	3 013 396
1856	3 723 693	3 676 116

Nyní vezměme naopak pohyb britského vývozu do Číny:

Rok	Libry št.	Rok	Libry št.
1834.....	842 852	1836.....	1 326 388
1835.....	1 074 708	1838.....	1 204 356

* — kus (piece) je ne zcela přesné označení délky; někdy 1 yard, u některých látek kolem 10 yardů. *(Pozn. čes. red.)*

** — tj. tkanina z velbloudí srsti. *(Pozn. čes. red.)*

Za období od otevření trhu v roce 1842 a od doby, kdy Angličané získali Hongkong, máme tato čísla:

Rok	Libry št.	Rok	Libry št.
1845.....	2 359 000	1853.....	1 749 597
1846.....	1 200 000	1854.....	1 000 716
1848.....	1 445 950	1855.....	1 122 241
1852.....	2 508 599	1856.....přes	2 000 000

„Economist" se pokouší vysvětlit neměnný a relativně klesající dovoz britských výrobků na čínský trh zahraniční konkurencí a zase cituje pana Cooka, aby toto tvrzení dosvědčil. Podle této autority jsou Angličané poráženi na čínském trhu v mnoha obchodních odvětvích poctivou konkurencí. Američané, říká Cooke, zvítězili nad Angličany ve vývozu drilu* a povlakovin. V roce 1856 dovezli Američané do Šanghaje 221 716 kusů drilu, zatímco Angličané jen 8 745 kusů, a 14 420 kusů povlakovin, kdežto Angličané jen 1240 kusů. Ve vlněném zboží naproti tomu prý své anglické soupeře velmi tísní Německo a Rusko. Nepotřebujeme žádný jiný důkaz než tento příklad, abychom se přesvědčili, že jak pan Cooke, tak i „Economist" se v hodnocení čínského trhu mýlí. Domnívají se, že určité rysy, které se právě tak opakují v obchodu mezi Spojenými státy a Nebeskou říší, se omezují jen na anglo-čínský obchod. V roce 1837 převyšoval čínský vývoz do Spojených států dovoz do Číny asi o 860 000 liber št. V době od smlouvy z roku 1842 obdržely Spojené státy průměrně za 2 000 000 liber št. čínského zboží ročně a zaplatily za ně 900 000 liber št. v americkém zboží. Z celkového dovozu do Šanghaje, který v roce 1855 dosáhl částky 1 602 849 liber št., s výjimkou kovových mincí a opia, připadalo na Anglii 1 122 241 liber št., na Ameriku 272 708 liber št. a na jiné státy 207 900 liber št. Celkový čínský vývoz naproti tomu dosáhl v témž roce celkové částky 12 603 540 liber št., z nichž na Anglii připadalo 6 405 040 liber št., na Ameriku 5 396 406 liber št. a na ostatní země 102 088 liber št. Srovnejme jen americký vývoz do Šanghaje v hodnotě 272 708 liber št. s americkým dovozem ze Šanghaje, který přesahuje 5 000 000 liber št. Jestliže přesto zasáhla americká

* — dril (též drillich, cvilink) je vzorkovaná lněná nebo bavlněná tkanina na ručníky, prádlo, stolní pokrývky ap. *(Pozn. čes. red.)*

konkurence nějak citelně do britského obchodu, jak omezené pole působnosti musí skýtat čínský trh pro celkový obchod cizích států!

Poslední příčina, kterou se vysvětluje nepatrný význam dovozu na čínský trh po jeho otevření v roce 1842, je čínská revoluce[421]; ale přes tuto revoluci se vývoz do Číny v letech 1851–1852 relativně podílel na celkovém vzrůstu obchodu po celé revoluční období, obchod s opiem neklesal, ale velmi rychle nabýval ohromných rozměrů. Ale ať je tomu jakkoli, je nutno přiznat, že všechny překážky zahraničního dovozu pramenící z nepořádků v říši, se poslední pirátskou válkou a novým ponížením, která se nahrnula na čínskou vládnoucí dynastii, musí ještě zvětšit, a ne zmírnit.

Z pečlivého rozboru dějin čínského obchodu je zřejmé, že všeobecně řečeno, spotřební kapacita a kupní síla obyvatel Nebeské říše byly velmi přeceněny. Při nynější ekonomické struktuře čínské společnosti, jejímž těžištěm je malozemědělství a domácký průmysl, nepřichází nějaký velký dovoz cizího zboží v úvahu. Přesto by Čína mohla postupně vstřebat přebytek anglického a amerického zboží do částky 8 000 000 liber št., kterou lze zhruba odhadnout jako celkovou aktivní bilanci čínského obchodu s Anglií a Spojenými státy, ovšem za předpokladu, že by se potlačil obchod s opiem. Tento závěr nutně vyplývá z rozboru prosté skutečnosti, že čínské finance a peněžní oběh jsou přes příznivou obchodní bilanci vážně narušovány dovozem opia, který dosahuje částky asi 7 000 000 liber št.

John Bull, zvyklý pyšnit se svou vysokou morální úrovní, však raději vyrovnává svou pasívní obchodní bilanci periodickými válečnými kontribucemi, které na Číně vydírá pod pirátskými záminkami. Zapomíná jen, že soustředí-li se v jedněch rukou kartaginské a římské metody ždímání peněz z cizích národů, jistě se střetnou a navzájem zničí.

Napsal K. Marx 10. září 1858
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5446 z 5. října 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

BRITSKÝ OBCHOD A FINANCE

Londýn 14. září 1858

Když jsme se zabývali zprávou o krizi z roku 1857–1858, kterou vypracoval výbor jmenovaný Dolní sněmovnou, ukázali jsme předně škodlivé tendence bankovního zákona sira Roberta Peela a za druhé jsme rozbili falešnou představu, že emisní banky mohou svévolným zvětšováním nebo omezováním papírového oběživa ovlivňovat celkovou hladinu cen*. Tím se dostáváme k otázce, jaké byly skutečné příčiny krize? Výbor prohlašuje, že zjistil „ke svému uspokojení, že nedávná obchodní krize v této zemi, jakož i v Americe a severní Evropě byla způsobena hlavně nadměrnou spekulací a zneužíváním úvěru". Hodnotu tohoto závěru zajisté nijak neoslabuje ta okolnost, že svět nemusel čekat na parlamentní výbor, aby k němu dospěl, a že společnost nyní z tohoto odhalení nemůže už mít vůbec žádný prospěch. Připusťme, že tato teze je správná, a my ji ani zdaleka nepopíráme, ale řeší sociální problém, či jen jinak formuluje otázku? Aby vznikl systém fiktivního úvěru, je vždy třeba dvou stran – dlužníků a věřitelů. To, že dlužníci vždy chtějí obchodovat s pomocí kapitálu jiných lidí a snaží se obohatit na jejich úkor, se zdá tak prosté, že by nám bylo nepochopitelné, kdyby tomu bylo naopak. Otázka je spíš, čím to je, že lidi ve všech moderních průmyslových zemích jako by periodicky popadl pod vlivem nejprůhlednějších iluzí záchvat rozloučit se se svým majetkem, a to přes vážné výstrahy, které se každých deset let opakují. Jaké jsou sociální okolnosti, které téměř pravidelně vyvolávají tato

* Viz tento svazek, str. 566–575. *(Pozn. red.)*

období všeobecného sebeklamu, nadměrné spekulace a fiktivního úvěru? Kdybychom je jednou vystopovali, přišli bychom k velmi prostému závěru. Buď společnost může tyto sociální podmínky kontrolovat, anebo jsou organicky spjaty s nynějším systémem výroby. V prvním případě může společnost krize odvrátit; v druhém případě je budeme muset přijímat, dokud bude trvat tento systém, tak samozřejmě jako změny ročních období.

Za hlavní nedostatek nejen nedávné parlamentní zprávy, ale i „Zprávy o obchodní krizi roku 1847" a všech ostatních podobných zpráv, které je předcházely, považujeme to, že posuzují každou novou krizi jako izolovaný jev, který se objevuje na sociálním obzoru poprvé a který je tudíž třeba vysvětlovat událostmi, příčinami a faktory charakteristickými nebo pokládanými za charakteristické jen pro období, které právě uplynulo mezi předposledním a posledním otřesem. Kdyby přírodovědci postupovali stejně naivní metodou, byl by svět překvapen pokaždé, když se znovu objeví kometa. Pokoušíme-li se odhalit zákony, které řídí krize světového trhu, je třeba vysvětlit nejen to, proč jsou periodické, ale i to, proč se tak přesně periodicky opakují. Kromě toho nelze připustit, aby to, co je na každé nové obchodní krizi zvláštní, zakrývalo to, co je všem krizím společné. Překročili bychom rámec našeho nynějšího úkolu, kdybychom se pouštěli, třeba jen zběžně, do takovéhoto zkoumání. Je však zřejmě nesporné, že výbor Dolní sněmovny otázku ani zdaleka nevyřešil, ba dokonce ji ani nedovedl správně formulovat.

Fakta, jichž se výbor dovolával, aby charakterizoval systém fiktivního úvěru, nejsou ovšem žádnou novinkou. Sám tento systém se v Anglii prováděl velmi prostým způsobem. Fiktivní úvěr byl vytvořen směnkami z ochoty. Tyto směnky eskontovaly hlavně provinční akciové banky, které je pak reeskontovaly u londýnských směnečných makléřů. Londýnští směneční makléři, kteří hleděli jen na indosament banky, a ne na samy směnky, se pak nespoléhali na své vlastní prostředky, nýbrž na možnosti, které jim poskytovala Anglická banka. Zásady londýnských směnečných makléřů lze poznat z této historky, kterou výboru vyprávěl pan Dixon, bývalý generální ředitel liverpoolské městské banky:

„Za náhodného rozhovoru o celé záležitosti jeden směnečný makléř poznamenal, že nebýt zákona sira Roberta Peela, nebyla by musela městská banka zastavovat výplaty. Odpověděl jsem na to, že ať už jsou přednosti zákona sira Roberta Peela jakékoli, nebyl bych býval sám hnul ani prstem, abych městské bance pomohl z nesnází, kdyby to mělo znamenat, že se tento žalostný systém bude dál udržovat. Řekl jsem dále, že kdybych byl jen z poloviny znal praktiky městské banky, než jsem se stal generálním ředitelem, tak, jak jste je musel znát vy, když jste viděl, jak ohromné množství směnek městské banky se eskontuje, nikdy bych se nebyl stal jejím akcionářem.“ Odpověď na to zněla: „Ani já bych se nestal jejím akcionářem; eskontovat směnky bylo pro mne velmi výhodné, ale akcionářem bych rovněž nechtěl být.“

Zdá se, že palmu vítězství si ze závodů v tureckém hospodářství odnesly městská banka v Liverpoolu, skotská Západní banka v Glasgowě a Northumberlandská a Durhamská provinční banka, jejichž obchody výbor prošetřil velmi přísně. Západní banka v Glasgowě, která měla 101 filiálku po celém Skotsku a byla v obchodním spojení s Amerikou, jen kvůli výboru dovolila, aby se na ni vystavovaly směnky, v roce 1854 zvýšila své dividendy ze 7 na 8 % a v roce 1856 z 8 na 9 % a ještě v červnu 1857, kdy převážná část jejího kapitálu byla tatam, ohlásila 9% dividendu. Její eskont, který v roce 1853 činil 14 987 000 liber št., se v roce 1857 zvýšil na 20 691 000 liber št. Reeskonty této banky v Londýně, které v roce 1852 činily 407 000 liber št., vzrostly v roce 1856 na 5 407 000 liber št. Přestože celkový kapitál banky činil jen 1 500 000 liber št., ukázalo se v listopadu 1857, kdy banka zkrachovala, že jen čtyři firmy, a to McDonald, Monteith, Wallace a Pattison jí dluží 1 603 000 liber št. Jednou z hlavních operací banky bylo poskytovat půjčky na „úrok“, tj. továrníkům byl poskytován kapitál, jehož zárukou byl eventuální prodej výrobků, které se musely teprve vyrobit s pomocí poskytnuté půjčky. Lehkovážnost, s jakou se eskontovalo, vysvítá z okolnosti, že McDonaldovy směnky akceptovalo 127 různých stran. Šetření bylo provedeno jen u 37, z čehož o 21 byly podány neuspokojivé nebo vyloženě nepříznivé zprávy. Nicméně se McDonaldův úvěr nesnižoval. Od roku 1848 se v bankovních knihách prováděly machinace, jimiž se z dluhů stával úvěr a ze ztrát aktiva.

„Jak bylo možné takovou záměnu provádět,“ říká se ve zprávě, „pochopíme snad nejlépe, když se seznámíme s tím, jak byl likvidován dluh nazývaný Scarthův dluh, který byl uveden pod různými rubrikami jako aktiva. Tento dluh činil 120 000 liber št. a měl být uveden mezi protestovanými směnkami. Byl však rozdělen do čtyř nebo pěti otevřených úvěrových účtů na jména akceptantů Scarthových směnek. Tyto účty byly debitovány částkou příslušných akceptů a staly se z nich životní pojistky dlužníků ve výši 75 000 liber št. Z této pojistky zaplatila sama banka 33 000 liber št. jako prémie. To všechno je nyní v knihách vedeno jako aktiva.“

Konečně bylo při šetření zjištěno, že i sami akcionáři dlužili bance 988 000 liber št.

Přestože celkový kapitál Northumberlandské a Durhamské provinční banky činil jen 600 000 liber št., půjčila banka insolventní Derwentské železářské společnosti téměř 1 000 000 liber št. Ačkoli pan Jonathan Richardson, tato hybná páka banky, osoba, která vlastně všechno řídila, nebyl přímým podílníkem Derwentské železářské společnosti, přesto měl na tomto málo slibném podniku velký zájem, neboť dostával rentu z pozemků, na nichž se těžila ruda. Tento případ je tedy zajímavým příkladem, jak se používá celého kapitálu akciové banky, jen aby se usnadnily soukromé spekulace jednoho z jejích vedoucích ředitelů.

Tyto dva příklady odhalení, které obsahuje zpráva výboru, vrhají dost chmurné světlo na morální zásady a celkovou činnost akciových obchodních podniků. Je zřejmé, že tyto instituce, jejichž rychle rostoucí vliv na národní hospodářství se sotva dá přecenit, si ještě zdaleka nevypracovaly strukturu, která by jim odpovídala. Tyto mocné páky rozvoje produktivních sil moderní společnosti si dosud nevytvořily, jako to učinily středověké cechy, korporativní povědomí místo individuální odpovědnosti, jíž se celou svou organizací dokázaly zbavit.

Napsal K. Marx 14. září 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune“, čís. 5445 ze 4. října 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

B. ENGELS

*POVSTÁNÍ V INDII

Tažení v Indii bylo v horkých a deštivých letních měsících téměř úplně zastaveno. Na počátku léta si sir Colin Campbell zajistil energickými akcemi všechny důležité pozice v Avadhu a Rohilkhandu a pak velmi rozumně stáhl svá vojska do ubikací, ponechal otevřenou krajinu v moci povstalců a omezil své úsilí na to, aby udržel komunikace. Jedinou zajímavou příhodou, která se v tomto období udála v Avadhu, byla výprava, kterou podnikl sir Hope Grant do Šáhgaňdže, aby pomohl z obklíčení Mánu Sinhovi, domorodému náčelníkovi, který napřed přebíhal od jedné strany k druhé, nedávno však uzavřel s Brity mír a nyní byl blokován svými bývalými domorodými spojenci. Výprava byla pouhou vojenskou procházkou, ačkoli sluneční úpal a cholera způsobily Britům jistě mnoho ztrát. Domorodci se rozprchli bez boje a Mán Sinh se připojil k Britům. Snadný úspěch této výpravy se sice nedá považovat za znamení, že stejně snadno bude podroben celý Avadh, ale přesto ukazuje, že povstalci úplně ztratili bojového ducha. Jestliže bylo v zájmu Britů, aby za letních veder odpočívali, bylo v zájmu povstalců co nejvíc je znepokojovat. Ale místo aby organizovali aktivní gerilovou válku, přerušovali komunikace mezi městy obsazenými nepřítelem, napadali ze zálohy malé skupiny, znepokojovali pícovníky a znemožňovali dodávky potravin, bez nichž nemohlo žádné velké město obsazené Angličany existovat – místo toho všeho se domorodci spokojovali vybíráním daní a užíváním odpočinku, který jim poskytoval protivník. Dokonce se zdá, že mezi nimi propukly nesváry. Nic také nenaznačuje, že by byli těchto několika klidných týdnů využili k reorganizaci

svých sil, k obnovení zásob střeliva a k nahrazení ztraceného dělostřelectva. Útěk ze Šáhgaňdže svědčí ještě víc o nedostatku důvěry ve vlastní síly a ve vlastní vůdce než všechny dřívější porážky. Mezitím pokračuje tajná korespondence mezi většinou náčelníků a britskou vládou, která nakonec přece jen uznala, že je prakticky neproveditelné shrábnout všechnu půdu v Avadhu, a je docela ochotna postoupit ji znovu dřívějším majitelům za přijatelných podmínek. A tak, protože konečný úspěch Britů je nyní naprosto nepochybný, povstání v Avadhu pravděpodobně usne, aniž projde etapou aktivní gerilové války. Jakmile se většina pozemkových vlastníků dohodne s Brity, povstalecké oddíly se rozpadnou, ti, kdo mají příliš mnoho důvodů k obavám z vlády, se stanou bandity (dacoits), a rolníci rádi pomohou je pochytat.

Zdá se, že střediskem takových banditů mohou být džagadíšpurské džungle na jihovýchodě Avadhu. Neproniknutelné bambusové lesy a křoviny tam ovládá oddíl povstalců pod vedením Amara Sinha, jenž projevuje poněkud větší aktivitu a větší znalost vedení gerilové války; napadá alespoň Brity, kde může, a nečeká klidně, až přijdou. Vyplní-li se obavy, že se k němu část avadhských povstalců přidá, dřív než bude moci být vypuzen ze své pevnosti, pak budou mít Britové mnohem obtížnější úkol, než na jaké si v poslední době zvykli. Tyto džungle slouží už téměř osm měsíců jako útočiště povstaleckých skupin, jež dokázaly značně ohrozit pohyb po silniční magistrále z Kalkaty do Iláhábádu, hlavním britském komunikačním spoji.

V západní Indii jsou generál Roberts a plukovník Holmes stále ještě v patách gválijarských povstalců. Když padl Gválijar, bylo velmi důležité, jakým směrem se dá ustupující armáda, neboť celé země Maráthů a část Rádžpútány byly zřejmy hotovy povstat, jakmile tam přibude dostatečně silný oddíl pravidelného vojska, aby mohl vytvořit jádro povstání. Zdálo se tedy, že manévrem, který by nejpravděpodobněji vedl k dosažení takového výsledku, by byl ústup gválijarských sil na jihozápad. Ale vzbouřenci zvolili severozápadní směr – proč, to ze zpráv, jež máme před sebou, nemůžeme odhadnout. Vydali se k Džajpuru, pak zamířili na jih k Udajpuru a snažili se dostat na cestu k zemi Maráthů. Avšak

B. ENGELS

*POVSTÁNÍ V INDII

Tažení v Indii bylo v horkých a deštivých letních měsících téměř úplně zastaveno. Na počátku léta si sir Colin Campbell zajistil energickými akcemi všechny důležité pozice v Avadhu a Rohilkhandu a pak velmi rozumně stáhl svá vojska do ubikací, ponechal otevřenou krajinu v moci povstalců a omezil své úsilí na to, aby udržel komunikace. Jedinou zajímavou příhodou, která se v tomto období udála v Avadhu, byla výprava, kterou podnikl sir Hope Grant do Šáhgaňdže, aby pomohl z obklíčení Mánu Sinhovi, domorodému náčelníkovi, který napřed přebíhal od jedné strany k druhé, nedávno však uzavřel s Brity mír a nyní byl blokován svými bývalými domorodými spojenci. Výprava byla pouhou vojenskou procházkou, ačkoli sluneční úpal a cholera způsobily Britům jistě mnoho ztrát. Domorodci se rozprchli bez boje a Mán Sinh se připojil k Britům. Snadný úspěch této výpravy se sice nedá považovat za znamení, že stejně snadno bude podroben celý Avadh, ale přesto ukazuje, že povstalci úplně ztratili bojového ducha. Jestliže bylo v zájmu Britů, aby za letních veder odpočívali, bylo v zájmu povstalců co nejvíc je znepokojovat. Ale místo aby organizovali aktivní gerilovou válku, přerušovali komunikace mezi městy obsazenými nepřítelem, napadali ze zálohy malé skupiny, znepokojovali pícovníky a znemožňovali dodávky potravin, bez nichž nemohlo žádné velké město obsazené Angličany existovat – místo toho všeho se domorodci spokojovali vybíráním daní a užíváním odpočinku, který jim poskytoval protivník. Dokonce se zdá, že mezi nimi propukly nesváry. Nic také nenaznačuje, že by byli těchto několika klidných týdnů využili k reorganizaci

svých sil, k obnovení zásob střeliva a k nahrazení ztraceného dělostřelectva. Útěk ze Šáhgaňdže svědčí ještě víc o nedostatku důvěry ve vlastní síly a ve vlastní vůdce než všechny dřívější porážky. Mezitím pokračuje tajná korespondence mezi většinou náčelníků a britskou vládou, která nakonec přece jen uznala, že je prakticky neproveditelné shrábnout všechnu půdu v Avadhu, a je docela ochotna postoupit ji znovu dřívějším majitelům za přijatelných podmínek. A tak, protože konečný úspěch Britů je nyní naprosto nepochybný, povstání v Avadhu pravděpodobně usne, aniž projde etapou aktivní gerilové války. Jakmile se většina pozemkových vlastníků dohodne s Brity, povstalecké oddíly se rozpadnou, ti, kdo mají příliš mnoho důvodů k obavám z vlády, se stanou bandity (dacoits), a rolníci rádi pomohou je pochytat.

Zdá se, že střediskem takových banditů mohou být džagadíšpurské džungle na jihovýchodě Avadhu. Neproniknutelné bambusové lesy a křoviny tam ovládá oddíl povstalců pod vedením Amara Sinha, jenž projevuje poněkud větší aktivitu a větší znalost vedení gerilové války; napadá alespoň Brity, kde může, a nečeká klidně, až přijdou. Vyplní-li se obavy, že se k němu část avadhských povstalců přidá, dřív než bude moci být vypuzen ze své pevnosti, pak budou mít Britové mnohem obtížnější úkol, než na jaké si v poslední době zvykli. Tyto džungle slouží už téměř osm měsíců jako útočiště povstaleckých skupin, jež dokázaly značně ohrozit pohyb po silniční magistrále z Kalkaty do Iláhábádu, hlavním britském komunikačním spoji.

V západní Indii jsou generál Roberts a plukovník Holmes stále ještě v patách gválijarských povstalců. Když padl Gválijar, bylo velmi důležité, jakým směrem se dá ustupující armáda, neboť celé země Maráthů a část Rádžpútány byly zřejmy hotovy povstat, jakmile tam přibude dostatečně silný oddíl pravidelného vojska, aby mohl vytvořit jádro povstání. Zdálo se tedy, že manévrem, který by nejpravděpodobněji vedl k dosažení takového výsledku, by byl ústup gválijarských sil na jihozápad. Ale vzbouřenci zvolili severozápadní směr – proč, to ze zpráv, jež máme před sebou, nemůžeme odhadnout. Vydali se k Džajpuru, pak zamířili na jih k Udajpuru a snažili se dostat na cestu k zemi Maráthů. Avšak

tento okružní pochod poskytl Robertsovi příležitost dostihnout je a bez velké námahy je na hlavu porazit. Zbytky tohoto útvaru, bez děl, bez organizace a střeliva, bez osvědčených vůdců, nejsou onou silou, která by mohla podnítit nová povstání. Právě naopak, nesmírné množství kořisti, kterou s sebou vláčí a která brzdí všechen jejich pohyb, vzbudilo už, jak se zdá, lačnost rolníků. Každý sipáhí, který se odloučí od svého oddílu, je zabit a obrán o svůj náklad zlatých mohurů. Přijde-li na to, může generál Roberts klidně přenechat konečné rozprášení těchto sipáhíů venkovskému obyvatelstvu. Když vlastní Sindhijova vojska rozkradla jeho zlatý poklad, zachránila tím Brity před obnovením povstání v nebezpečnějším kraji, než je Hindustán, neboť povstání v zemi Maráthů by bylo pro bombajskou armádu velmi těžkou zkouškou.

Nová vzpoura vypukla v sousedství Gválijaru. Drobný Sindhijův vazal Mán Sinh (nikoli Mán Sinh z Avadhu) se přidal k povstalcům a zmocnil se malé pevnosti Paurí. Britové však už toto místo obklíčili a jistě je brzy dobudou.

Mezitím jsou dobyté kraje postupně pacifikovány. Tvrdí se, že díky siru J. Lawrencovi je v okolí Dillí tak dokonalý klid, že tam Evropan může naprosto bezpečně cestovat beze zbraní a bez doprovodu. Tajemství úspěchu tkví v tom, že obyvatelstvu všech vesnic byla uložena kolektivní odpovědnost za každý zločin nebo násilí spáchané na jejich území, že byla zorganizována vojenská policie, a především že jsou všude v plném běhu válečné soudy se svým krátkým procesem, který na orientálce tak pádně působí. Přesto se zdá, že tento úspěch je jen výjimkou, neboť v jiných krajích není o něčem podobném nic slyšet. Než bude úplně pacifikován Rohilkhand, Avadh, Bundelkhand a řada dalších velkých provincií, bude jistě třeba ještě velmi mnoho času a britské vojsko i válečné soudy budou mít ještě spoustu práce.

Ale zatímco se povstání v Hindustánu tak scvrkává, že téměř úplně přestává být vojensky zajímavé, udála se daleko odtud, až na samých hranicích Afghánistánu příhoda, která v sobě skrývá nebezpečí značných nesnází. V Déráísmáílchánu bylo odhaleno spiknutí vojáků několika sikhských pluků, kteří se chystali zavraždit své důstojníky a povstat proti Britům. Nelze říci, jak dalece bylo

toto spiknutí rozvětveno. Možná že to byla jen místní záležitost týkající se pouze určité skupiny sikhů; to však nemůžeme s jistotou tvrdit. Rozhodně je to velmi nebezpečný příznak. V britských službách je nyní téměř 100 000 sikhů, a je známo, jak jsou troufalí: Dnes bojujeme za Brity, říkají, ale zítra můžeme bojovat proti nim, zlíbí-li se tak bohu. Jsou udatní, horkokrevní a vrtkaví a poddávají se náhlým a nečekaným impulsům ještě snáze než ostatní orientálci. Kdyby se doopravdy vzbouřili, měli by Britové skutečně hodně co dělat, aby proti nim obstáli. Sikhové byli vždy nejobávanějšími odpůrci Britů mezi indickými domorodci; vytvořili poměrně mocnou říši[422]; náležejí k zvláštní sektě bráhmanů a nenávidí jak hindy, tak muslimy. Viděli, že britské „rádž"* je ve smrtelném nebezpečí; značně přispěli k tomu, že toto panství bylo obnoveno, a dokonce jsou přesvědčeni, že jejich podíl tu byl rozhodující. Může být něco přirozenějšího než jejich idea, že nadešla doba, kdy bude britské rádž nahrazeno rádžem sikhským, a že sikhský císař má vládnout Indii z Dillí nebo z Kalkaty? Je možné, že tato idea mezi sikhy ještě zdaleka nedozrála, je možné, že jsou tak obratně rozmístěni, aby byli všude s Evropany v rovnováze, takže by jakékoli povstání mohlo být snadno potlačeno; že tu však taková idea je, to musí být podle našeho názoru jasné každému, kdo četl zprávy o tom, jak se sikhové chovali po dobytí Dillí a Lakhnaú.

Přesto Angličané prozatím znovu Indii dobyli. Velké povstání, podnícené vzpourou bengálské armády, podle všeho opravdu skomírá. Avšak tímto druhým dobytím nestoupl prestiž Angličanů v očích indického obyvatelstva. Krutá odvetná opatření britských jednotek, popuzovaných přehnanými a vylhanými zprávami o ukrutnostech přičítaných domorodcům, a pokus o konfiskaci království Avadh se vším všudy – to vítězům nezískalo žádnou zvláštní oblibu. Naopak, sami doznávají, že jak mezi hindy, tak mezi muslimy je dědičná nenávist vůči křesťanským vetřelcům prudší než kdykoli dříve. I když je tato nenávist nyní bezmocná, není naprosto bezvýznamná a nedůležitá, pokud nad sikhským

* – „panství". *(Pozn. red.)*

Paňdžábem stojí takový hrozivý mrak. A to není všechno. Dvě velké asijské mocnosti, Anglie a Rusko, se dnes dostaly k jednomu bodu mezi Sibiří a Indií, kde se nevyhnutelně přímo střetnou ruské a anglické zájmy. Tímto bodem je Peking. Odtud na západ bude zanedlouho celou šíří asijského kontinentu přetínat linie, kde tyto protikladné zájmy budou na sebe neustále narážet. Není tedy asi příliš vzdálena doba, kdy „sipáhí se setká s kozákem na planinách u Amudarji", a jestliže k tomuto setkání dojde, bude protibritská zášť 150 000 indických domorodců velmi vážným důvodem k zamyšlení.

Napsal B. Engels kolem 17. září 1858
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5443 z 1. října 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

NOVÝ MAZZINIHO MANIFEST

Londýn 21. září 1858

Když janovský list „Dio e popolo", poslední republikánské noviny vydávané na italské půdě, nakonec podlehly neustálé perzekuci sardinské vlády, nedal se tím Mazzini nijak odradit a začal vydávat v Londýně dvakrát měsíčně italský list pod názvem „Pensiero ed Azione" („Myšlenka a čin").

A právě z posledního čísla tohoto orgánu překládáme nový Mazziniho manifest, který považujeme za historický dokument, podle něhož může čtenář sám posoudit životnost a vyhlídky oné části revoluční emigrace, která se shromáždila pod praporem tohoto římského triumvira.[423] Zdá se, že Mazzini, místo aby zkoumal velké sociální faktory, na nichž ztroskotala revoluce z let 1848 až 1849, a místo aby se pokusil vylíčit skutečné podmínky, které v posledních letech tiše dozrály a vytvořily základ pro nové a mocnější hnutí, znovu upadá do svých dřívějších fantazií a potýká se s fiktivním problémem, což ovšem může vést jen k falešnému řešení. Pro něho je stále ještě nejdůležitější otázka, proč emigranti jako celek neměli úspěch se svými pokusy obnovit svět, a stále ještě doporučuje nejrůznější lektvary na vyléčení jejich politické paralýzy. Říká:

„V roce 1852 jsem se v memorandu adresovaném evropské demokracii otázal, co by dnes mělo být heslem, jednotící výzvou strany. Odpověď je velmi prostá. Je vyjádřena jediným slovem — *čin*, ale čin jednotný, celoevropský, trvalý, důsledný, odvážný. Svobody můžete dosáhnout, jen když pronikne do vašeho vědomí, a do vašeho vědomí může proniknout jen činy. O svém osudu rozhodujete sami. Svět na vás čeká. *Iniciativa* je všude tam, kde je národ odhodlán povstat, kde je připraven bojovat a v případě potřeby zemřít za spásu všech a kde na své prapory píše heslo: bůh, národ, spravedlnost, pravda, ctnost. Povstaňte v zájmu všech a všichni vás budou následovat. Celá strana se musí mo-

rálně očistit. Každý může hledat řešení, kde se domnívá, že zahlédl záblesk pravdy, ale nenechme jej, aby šel jen svou vlastní cestou a zběhl od velké armády budoucnosti... Nejsme demokracie, jsme jen její předvoj. Musíme jí jen připravit cestu. Potřebujeme pouze jednotný plán a společné úsilí... Šest let uplynulo od této výzvy a problém se nezměnil. Síly strany početně vzrostly, ale ještě jsme nedosáhli sjednocení strany. Některé organizované malé skupiny dokazují sílu jednoty svou nevyčerpatelnou životností a hrůzou, kterou nahánějí nepříteli; velká většina strany je však i nadále dezorganizována, izolována, a proto i nečinná a nemohoucí. Skupinky oddaných lidí, kteří nemohou snést hanbu nečinnosti, tu a tam bojují jako tirailleurs* na všech úsecích fronty, každý na svou pěst, jen pro vlastní zem, bez vzájemného dorozumění; jsou příliš slabí, než aby na některém úseku zvítězili, a proto jen protestují a umírají. Hlavní síly armády jim nemohou přijít na pomoc, neboť nemají plán, ani prostředky, ani vůdce... Byla chvíle, kdy se spojenectví vlád rozpadlo. Krymská válka poskytla utlačovaným národům příležitost, jíž se měly bleskurychle chopit, ale protože tu nebyla organizace, nechaly si ji ujít. Viděli jsme opravdové revolucionáře, kteří očekávali osvobození svých zemí od smělých plánů nějakého člověka, jehož zasahování do věcí národa a výzva k povstání znamená jistou zkázu. Viděli jsme, jak Poláci, zapomínajíce na Sobieského a na historické poslání, které Polsko v křesťanské Evropě splnilo, šli sloužit Turecku jako kozáci. Byly národy, jako například Rumuni, kteří si představovali, že se sjednotí diplomatickou cestou, jako by někdy v dějinách světa vznikl některý národ jinak než bojem svých synů. Jiní, jako Italové, se rozhodli čekat, dokud se do boje nezapojí Rakousko, jako by Rakousko mohlo zaujmout nějaké jiné stanovisko než ozbrojenou neutralitu. Jedině Řecko přikročilo k činu, ale nepochopilo, že proti spojenectví vlád není řecké národní hnutí možné, dokud nevypukne revoluce, která by tyto síly rozštěpila, a dokud helénský živel neuzavře spojenectví s živlem slovansko-rumunským, aby povstání bylo skutečně oprávněné. Nedostatek organizace a plánů, v němž vidím kořen zla, nebyl nikdy patrnější. Odtud ona smrtelná sklíčenost, která někdy zachvacuje naše řady. Co zmůže jednotlivec, sám, izolovaný, téměř nebo vůbec bez prostředků, při řešení problému, který se týká celé Evropy? Jedině sjednocení jej může vyřešit... V roce 1848 jsme povstali v desítce míst ve jménu všeho velkého a svatého. Svoboda, solidarita, lid, spojenectví, vlast, Evropa, to všechno patřilo nám. Později, zklamáni, fascinováni nevím jakým zbabělým a trestuhodným mámením, jsme připustili, aby tato hnutí dostala lokální charakter... My, kteří jsme svrhli Ludvíka Filipa, jsme opakovali rouhavou větu, která charakterizuje jeho vládu: „Chacun pour soi, chacun chez soi"**. Proto jsme byli poraženi. Což jsme se z této trpké zkušenosti nijak nepoučili? Nepochopili jsme dosud, že síla je v jednotě a jen a jen v jednotě?

Člověk se skládá z myšlení a činu. Myšlení, které se neztělesní v činy, je

* — harcovníci. *(Pozn. red.)*

* „Každý pro sebe, každý u sebe doma." *(Pozn. red.)*

jen stín člověka; čin, který neřídí a neosvítí myšlenka, je jen galvanizované mrtvé tělo, forma bez duše. Bůh je proto bohem, že je absolutním ztotožněním myšlenky a činu. Člověk je člověkem jen pod podmínkou, že se neustále co nejvíc přibližuje tomuto ideálu... Nemůžeme zvítězit, rozdělíme-li naši stranu na lidi myslící a lidi jednající, na lidi ducha a lidi činu, odtrhne-li se od sebe bůhví jak nemorálně a nesmyslně teorie a praxe, povinnost jednotlivce a celku, spisovatel a spiklenec či bojovník... Všichni hlásáme sjednocení jako heslo epochy, jíž jsme předchůdci, ale kolik se nás sjednotí se svými bratry k společné práci? Všichni mluvíme o *snášenlivosti*, *lásce*, *svobodě*, ale odtahujeme se od svých druhů, protože tu nebo onu určitou otázku chtějí řešit jinak než my. Nadšeně tleskáme těm, kdo umírají, aby nám proklestili cestu k činu, ale nekráčíme v jejich šlépějích. Považujeme za špatné a ukvapené pokusy, ke kterým dochází v malém měřítku; ale přitom se nesnažíme, abychom je uskutečnili ve velkých a mohutných rozměrech. Všichni naříkáme, že strana nemá dost materiálních prostředků; kolik nás však pravidelně přispívá svým grošem do společné pokladny? Své neúspěchy vysvětlujeme tím, že nepřítel má mocnou organizaci, ale jak málo z nás se snaží, abychom vytvořili všemocnou stranu díky všeobecné jednotné organizaci, která by ovládla současnost a v níž by se obrážela i budoucnost?... Což nelze stranu nijak vymanit z nynějšího žalostného stavu dezorganizace? Všichni soudíme, že myšlení je svaté, že se má svobodně a nerušeně projevovat; že sociální organizace je špatná, jestliže z nesmírné materiální nerovnosti odsuzuje dělníka, aby byl součástí stroje a zbavuje ho intelektuálního života. Soudíme, že život jednotlivého člověka je svatý. Soudíme, že stejně svaté je i sjednocení, že je heslem, které vyjadřuje zvláštní poslání naší epochy. Soudíme, že stát by se neměl proti němu stavět, ale povzbuzovat je. Nadšeně hledíme do budoucnosti, kdy všeobecné sjednocení výrobců nahradí mzdy účastí na zisku. Věříme v posvátnost práce a pokládáme za vinu každé společnosti, v níž člověk, který chce žít ze své práce, žít nemůže. Věříme v národnost, věříme v lidstvo... Lidstvem rozumíme sjednocení svobodných a rovných národů na dvojím základě: samostatnosti jejich vnitřního vývoje a bratrství v zájmu uspořádání mezinárodního života a všeobecného pokroku. Soudíme, že mapa Evropy musí být změněna, aby národy a lidstvo, jak je chápeme, mohly existovat. Soudíme, že je třeba provést nové územní rozdělení, které by nahradilo svévolné rozdělení podle vídeňské smlouvy a které by spočívalo na příbuznosti jazyka, tradicí, náboženství a vycházelo z geografických a politických podmínek každé země. Což nemyslíte, že tato společná přesvědčení budou stačit pro bratrskou organizaci? Nevyzýváme vás, abyste se podřídili jediné doktríně, jedinému názoru. Říkám jen tolik: vypovězme společný boj popírání každé doktríny; dosáhněme jednotně druhého maratónského vítězství nad principem orientální nehybnosti, který dnes hrozí znovu zachvátit Evropu. Všichni lidé, ať náleží ke kterékoli republikánské frakci, ale sdílejí názory, které jsem právě vypočítal, by měli vytvořit evropskou akční stranu, v níž by jednotlivé sekce měly vytvořit Francie, Itálie, Německo, Švýcarsko, Polsko, Řecko, Uhry, Rumunsko a jiné utlačené národy; každá národní

sekce by měla být samostatná a mít vlastní pokladnu; ústřední výbor s ústřední pokladnou by měli tvořit delegáti národních sekcí atd.

Jakmile strana dosáhne jednoty, omezí se evropská otázka na otázku, kde začít? V revolucích, stejně jako ve válce, závisí vítězství na rychlém soustředění největšího možného počtu sil v daném místě. Chce-li strana v revoluci zvítězit, měla by si vybrat na mapě Evropy takové místo, kde se dá nejsnadněji a nejúčinněji vyvinout iniciativa, a tam vrhnout všechny síly, které může každá sekce uvolnit. Řím a Paříž jsou takové dva strategické body, v nich musí začít společná akce. Francie se svou mohutnou jednotou, se vzpomínkami na svou velkou revoluci a na napoleonské armády, se svým vlivem, který má každé pařížské hnutí na mysl Evropy, Francie, i když každé její skutečné revoluční hnutí jistě proti sobě soustředí všechny síly evropských vlád — je přece jen země, jejíž iniciativa s největší jistotou podnítí všechny ostatní utlačené národy. Až na tuto jedinou výjimku je dnes Itálie zemí, která v sobě zřejmě spojuje všechny rysy iniciativy. Není třeba rozebírat společné názory, které ji ženou kupředu. V uplynulých deseti letech došlo v Itálii k řadě pozoruhodných protestních akcí, které jsou v Evropě zcela výjimečné. Věc italského národa je totožná s věcí všech národů, které byly rozdrceny nebo rozdrobeny vídeňskou smlouvou. Italské povstání by útokem na Rakousko ihned poskytlo příležitost slovanským a rumunským silám, které v lůně říše usilují, aby se z ní vymanily. Italská vojska, která jsou roztroušena po všech částech říše, kde je největší nespokojenost, by jejich hnutí podpořila. Dvacet tisíc Maďarů, vojáků rakouské armády v Itálii, by se seřadilo pod naším povstaleckým praporem. Italské hnutí se tudíž nemůže omezit na Itálii. Zeměpisná poloha Itálie a jejích 25 miliónů obyvatel jsou zárukou, že by povstalecké hnutí vydrželo dost dlouho, aby je mohly využít jiné národy. Rakousko a Francie, Francie a Anglie nemají v Itálii tak shodné zájmy, aby na tomto základě sjednotily svou politiku. Protože Itálie, která nemůže povstat a nesvrhnout papežství, by tedy svým povstáním vyřešila problém svobody svědomí v Evropě a měla by sympatie všech, jimž je tato svoboda drahá."

Kritické poznámky k Mazziniho manifestu
Napsal K. Marx 21. září 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune",
čís. 5453 z 13. října 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

SMLOUVA MEZI BRITÁNIÍ A ČÍNOU

Londýn 28. září 1858

Úřední výtah z anglo-čínské smlouvy[424], který britská vláda konečně předložila veřejnosti, doplňuje vcelku jen nepatrně informace, které už došly různými jinými cestami. Vlastně jen první a poslední článek obsahuje ona smluvní ustanovení, na nichž mají Britové výlučný zájem. Podle prvního článku se „ruší dodatková smlouva a všeobecná ustanovení o obchodu" dohodnutá po uzavření nankingské smlouvy. Tato dodatková smlouva stanovila, že angličtí konzulové sídlící v Hongkongu a v pěti čínských přístavech otevřených pro britský obchod mají spolupracovat s čínskými úřady v případě, že by se v dosahu jejich konzulární pravomoci objevily jakékoli anglické lodi s opiem na palubě. Tím se anglickým obchodníkům formálně zakázalo dovážet podloudně tento jed a anglická vláda se do jisté míry prohlašovala za jednoho z celníků Nebeské říše. Že druhá opiová válka měla definitivně odstranit pouta, jimiž první opiová válka ještě naoko svazovala obchod s opiem, to se zdá zcela logickým výsledkem a cílem toužebně očekávaným tou částí britské obchodní veřejnosti, která nejhorlivěji tleskala při Palmerstonově kantonském ohňostroji. Velmi bychom se však mýlili, kdyby tento krok Anglie, jímž se oficiálně vzdává pokryteckého odporu proti obchodu s opiem, neměl zcela opačné následky, než jaké se od něho očekávají. Když čínská vláda vybídla britskou vládu, aby s ní spolupracovala při potlačování obchodu s opiem, doznala tím svou neschopnost vypořádat se s tímto úkolem sama. Nankingská dodatková smlouva byla posledním a téměř zoufalým pokusem zbavit se opiového obchodu s cizí pomocí. Když se tento pokus nezdařil, což se teď veřejně prohlašuje, a když byl nyní

obchod s opiem, aspoň pokud jde o Anglii, legalizován, nemůže být téměř pochyb, že čínská vláda vyzkouší metodu doporučovanou jak z politických, tak z finančních důvodů – legalizovat totiž pěstování máku v Číně a uvalit clo na dovoz opia ze zahraničí. Nechť jsou záměry nynější čínské vlády jakékoli, samy okolnosti, do nichž se tiencinskou smlouvou dostala, jí naznačují tuto cestu.

Jakmile se tato změna uskuteční, zasadí to nutně smrtelnou ránu indickému opiovému monopolu a tím i indické státní pokladně, neboť britský obchod s opiem se pak smrskne na rozměry běžného obchodního odvětví a velmi brzy začne být ztrátový. Dosud hrál John Bull tuto hru s falešnými kostkami. Nejpravděpodobnějším výsledkem opiové války číslo dvě bude tedy asi to, že sama zmaří svůj vlastní cíl.

Velkodušná Anglie, která vyhlásila Rusku „spravedlivou válku", ustoupila při uzavírání míru od požadavku jakékoli náhrady za své válečné výdaje. Naproti tomu, ačkoli vytrvale prohlašuje, že s Čínou žije v míru, musí ji samozřejmě donutit, aby zaplatila výlohy, které i podle názorů nynějších anglických ministrů si zavinila sama tím, že se dopustila pirátství. A tak měly první zvěsti o patnácti nebo dvaceti miliónech liber šterlinků, které mají obyvatelé Nebeské říše zaplatit, uklidňující účinek i na nejrozjitřenější britské svědomí a „Economist" se spolu se všemi autory finančních komentářů pustil do příjemných výpočtů, jak blahodárný účinek bude mít stříbro sycee[425] na obchodní bilanci a zásoby drahých kovů v Anglické bance. Ale běda! První dojmy, jež palmerstonovský tisk s takovou námahou vyvolával a rozvíjel, byly příliš křehké, než aby vydržely otřes, který způsobily zprávy o skutečném stavu věcí.

„Zvláštní článek stanoví, že částka dvou miliónů taelů" bude zaplacena „jako náhrada za ztráty, které utrpěli britští poddaní zvůlí čínských úřadů v Kantonu, a další částka dvou miliónů taelů jako náhrada za válečné výdaje."

Tyto částky činí dohromady pouze 1 334 000 liber št., kdežto v roce 1842 musel čínský císař zaplatit 4 200 000 liber št., z toho 1 200 000 liber št. jako náhradu za zabavené pašované opium a 3 000 000 liber št. jako náhradu za válečné výdaje. Slevit ze 4 200 000 liber št. – s Hongkongem jako nádavkem – na pouhých

1 334 000 liber št., to konec konců není zrovna výnosný obchod, ale to nejhorší teprve přijde. Protože jste nevedli válku s Čínou, říká čínský císař, nýbrž „provinční válku" jen s Kantonem, vynasnažte se sami vymačkat z kuangtungské provincie náhradu škody, kterou jsem vám musel přiřknout na nátlak vašich velevážených válečných lodí. Ať si zatím váš slovutný generál Straubenzee ponechá Kanton jako materiální záruku a pokračuje v zesměšňování britských zbraní dokonce i v očích čínských bojovníků. Vznětlivý John Bull si už vylil trudné pocity nad těmito podmínkami, jimiž je zatížena nicotná kořist 1 334 000 liber št., v hlasitých stonech.

„Místo abychom mohli povolat zpět našich 53 válečných lodí," píše jeden londýnský list, „a uvítat je při triumfálním návratu s milióny stříbrných sycee, čeká nás příjemná povinnost vyslat armádu 5000 mužů, aby znovu dobyli a obsadili Kanton a aby pomohli loďstvu pokračovat v oné provinční válce, kterou vyhlásil konzulův náměstek. Nezpůsobí však tato provinční válka jen to, že vytlačí náš obchod z Kantonu do jiných přístavů?... Nepovede její pokračování" (provinční války) „k tomu, že Rusko získá značnou část obchodu s čajem? Nedostanou se nakonec kontinent a Anglie sama v dovozu čaje do závislosti na Rusku a Spojených státech?"

Obavy Johna Bulla z účinků „provinční války" na obchod s čajem nejsou tak docela nepodložené. Z MacGregorových „Obchodních tarifů"[426] vysvítá, že v posledním roce minulé čínské války dostalo Rusko 120 000 beden čaje přes Kjachtu. Rok po uzavření míru s Čínou poklesla ruská poptávka o 75 %, na pouhých 30 000 beden. V každém případě náklady, které Angličanům ještě vzniknou obsazováním Kuang-tungu, nepochybně tak zvýší pasívní stranu bilance, že tato druhá čínská válka stěží bude krýt vzniklé výdaje, což, jak správně poznamenává pan Emerson, je v britských očích to nejhorší, co se může stát.

Další velký úspěch anglické invaze obsahuje článek 51, podle něhož „výrazu barbarský se nebude používat o britské vládě ani o britských poddaných v žádném čínském oficiálním dokumentu vydaném čínskými úřady". Jak skromný se asi podle čínských měřítek zdá čínským úřadům, jež samy sebe označují za nebeské, John Bull, když netrvá na tom, aby se mu říkalo božský nebo

olympský, a spokojí se tím, že se z oficiálních dokumentů vymýtí čínský znak pro slovo barbar.

Články smlouvy týkající se obchodu neposkytují Anglii žádné výhody, jichž by nepožívali i její konkurenti; prozatím se rozplývají v mlhavých slibech a nemají většinou ani cenu pergamenu, na němž jsou napsány. Článek 10 stanoví:

Britským obchodním lodím budou povoleny obchodní plavby po velké řece (Jang-c'-ťiang), avšak za nynější neklidné situace na horním i dolním toku řeky nebude otevřen pro obchod žádný přístav s výjimkou Čen-ťiangu, jenž bude otevřen do roka po podepsání smlouvy. Až bude obnoven mír, bude britským lodím povoleno obchodovat v těch přístavech, až po Chan-čou, které určí britský vyslanec po poradě s čínským státním tajemníkem, nanejvýš však ve třech."

Tímto článkem se Britům ve skutečnosti zabraňuje v přístupu k velké obchodní tepně celé říše, k „jediné cestě", jak správně poznamenává „Morning Star"[427], „po níž mohou se svými výrobky pronikat do vnitrozemí". Jestliže budou hodní a pomohou císařské vládě vypudit povstalce z oblastí, které nyní ovládají, pak snad budou později smět plout po velké řece, ale jen k určitým přístavům. Pokud jde o nové otevřené přístavy, scvrkly se ze „všech" přístavů, jak se původně ohlašovalo, na pět dalších přístavů přidaných k pěti přístavům otevřeným podle nankingské smlouvy, které, jak poznamenává jeden londýnský list, „jsou většinou odlehlé nebo leží na ostrovech". Také by už bylo na čase skoncovat s klamnou představou, že objem obchodu roste úměrně s počtem otevřených přístavů. Podívejme se na přístavy na pobřeží Velké Británie, Francie nebo Spojených států a uvidíme, jak málo z nich se vyvinulo ve skutečná obchodní střediska! Před první čínskou válkou obchodovali Angličané výhradně přes Kanton. Otevření pěti nových přístavů nevytvořilo pět nových obchodních středisek, nýbrž postupně přesunulo obchod z Kantonu do Šanghaje, jak je vidět z následujících čísel převzatých z parlamentní Modré knihy z roku 1856–1857 o obchodu v různých místech. K tomu je třeba připomenout, že dovoz do Kantonu zahrnuje i zboží dovážené do Amoye a Fu-čou, které se v Kantonu překládá.

	Britský dovoz		Britský vývoz	
	do Kantonu	do Šanghaje	z Kantonu	z Šanghaje
	(v dolarech)		(v dolarech)	
1844....	15 500 000	2 500 000	17 900 000	2 300 000
1845....	10 700 000	5 100 000	27 700 000	6 000 000
1846....	9 900 000	3 800 000	15 300 000	6 400 000
1847....	9 600 000	4 300 000	15 700 000	6 700 000
1848....	6 500 000	2 500 000	8 600 000	5 000 000
1849....	7 900 000	4 400 000	11 400 000	6 500 000
1850....	6 800 000	3 900 000	9 900 000	8 000 000
1851....	10 000 000	4 500 000	13 200 000	11 500 000
1852....	9 900 000	4 600 000	6 500 000	11 400 000
1853....	4 000 000	3 900 000	6 500 000	13 300 000
1854....	3 300 000	1 100 000	6 000 000	11 700 000
1855....	3 600 000	3 400 000	2 900 000	19 900 000
1856....	9 100 000	6 100 000	8 200 000	25 800 000

„Články smlouvy týkající se obchodu jsou neuspokojivé" – k takovému závěru dospívá „Daily Telegraph"[428], nejpodlízavější Palmerstonův plátek; posmívá se však „nejskvělejšímu bodu programu", totiž, že „britský vyslanec se smí usídlit v Pekingu a v Londýně se přitom usídlí nějaký mandarín a možná že pozve královnu na ples v Albert Gate". I když se tímto žertem John Bull dobře pobaví, nemůže být pochyby o tom, že bude-li kdo uplatňovat v Pekingu politický vliv, bude to Rusko, které na základě poslední smlouvy získalo nové území veliké jako Francie, s hranicemi vzdálenými většinou pouhých 800 mil od Pekingu. Pro Johna Bulla rozhodně není příjemné pomyšlení, že svou první opiovou válkou sám pomohl Rusku ke smlouvě, která mu povolila plavbu po Amuru a svobodný obchod v pohraničním území, a druhou opiovou válkou mu zase pomohl k nesmírně cennému území ležícímu mezi Tatarským průlivem a Bajkalským jezerem, k oblasti, po níž Rusko tak toužilo, že od dob cara Alexeje Michajloviče až po Mikuláše se stále snažilo ji uchvátit. Londýnské „Times" pociťovaly tento osten tak bolestivě, že při uveřejňování zpráv z Petrohradu, které značně

zveličovaly výhody získané Anglií, se velmi pečlivě vynasnažily potlačit onu část depeše, která se zmiňovala o tom, že Rusko smlouvou získalo údolí Amuru.

Napsal K. Marx 28. září 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5455 z 15. října 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*OTÁZKA ZRUŠENÍ NEVOLNICTVÍ V RUSKU

V otázce nevolnictví v Rusku nastává nyní zřejmě významný obrat; svědčí o tom zejména mimořádný krok cara Alexandra II., který byl nucen svolat do Petrohradu jakési generální zastupitelstvo šlechty, aby s ním projednal zrušení nevolnictví. Činnost „Hlavního výboru pro rolnickou otázku"[429] skončila takřka úplným nezdarem a vyvolala jen prudké spory mezi jeho členy, spory, v nichž se předseda tohoto výboru, velkokníže Konstantin, postavil na stranu staroruské strany proti carovi. Většina gubernských šlechtických výborů se zase zřejmě chopila této příležitosti, kdy se měla oficiálně projednat přípravná opatření k osvobození rolnictva, jedině proto, aby je mohla zmařit. Mezi ruskou šlechtou existuje sice strana, která je pro zrušení nevolnictví, jenže je v početní menšině a v nejdůležitějších otázkách není jednotná. Mluvit proti nevolnictví, ale k osvobození z něho svolit jen za takových podmínek, kdy by bylo pouze fiktivní, je, jak se zdá, módní postoj i u liberální ruské šlechty. Je vlastně zcela přirozené, že ti, jimž nevolníci patří, se otevřeně stavějí proti jejich osvobození, nebo toto osvobození pouze vlažně podporují. Snížení důchodů, pokles hodnoty jejich pozemkového vlastnictví a značné omezení politické moci, kterou si zvykli třímat jako malí samovládci kroužící kolem ústředního samovládce, to jsou přímé důsledky, které předvídají, a těžko se dá čekat, že by jimi byli nějak nadšeni. Už dnes není v některých guberniích možné vypůjčit si na hypotéku zajištěnou pozemkovým vlastnictvím, poněvadž převládá nejistota a obavy, že v nejbližší budoucnosti klesnou panství na ceně. Značná část pozemků v Rusku je zastavena přímo státu a jejich majitelé se táží, jak mají plnit své závazky vůči

vládě. Mnozí mají svá panství zatížena soukromými dluhy. Mnoho statkářů žije z poplatků, které jim platí jejich nevolníci usazení ve městech jako obchodníci, kupci, řemeslníci a dělníci. Kdyby bylo nevolnictví zrušeno, tyto jejich příjmy by samozřejmě zmizely. Jsou tu také malí šlechtici, kteří mají omezený počet nevolníků, ale přitom poměrně ještě menší rozlohu půdy. Jestliže každý nevolník dostane kousek půdy, a to se bude muset stát, budou-li osvobozeni, přivede to jejich pány na mizinu. Velkým pozemkovým vlastníkům to z jejich hlediska připadá, jako by se zrušením nevolnictví zříkali všech svých práv. Budou-li nevolníci osvobozeni, co je pak ve skutečnosti bude chránit před carskou mocí? A jak to potom bude s daněmi, které Rusko tolik potřebuje a které jsou závislé na skutečné hodnotě půdy? A co bude se státními rolníky*? Všechny tyto problémy se přetřásají a skýtají řadu silných pozic, za nimiž si přátelé nevolnictví rozbili svůj stan. Je to historie stejně stará jako historie národů. Není opravdu možné osvobodit utlačovanou třídu a nezpůsobit přitom újmu té třídě, která z tohoto utlačování žije, a nerozložit současně celou nadstavbu státu spočívajícího na tak ubohé sociální základně. Když nadchází doba takové přeměny, projevuje se zpočátku velké nadšení; lidé si navzájem radostně blahopřejí, že projevili tolik dobré vůle, mluví se okázale o všeobecné lásce k pokroku atd. Jakmile se však má přejít od slov k činům, někteří se poděsí, jaké vyvolali duchy, a ustoupí, kdežto většina prohlásí, že je ochotna postavit se a bojovat za své reálné či imaginární zájmy. Legitimní evropské vlády dokázaly zrušit nevolnictví vždycky jen pod náporem revoluce nebo po válce. Pruská vláda se odvážila pomýšlet na osvobození rolnictva, až když úpěla pod železným jhem Napoleonovým; a to ještě vyřešila otázku tak, že se musela znovu projednávat v roce 1848, a čeká dodnes, i když ve změněné formě, na vyřešení v příští revoluci. V Rakousku rozhodla o této otázce revoluce z roku 1848 a maďarské povstání, a ne legitimní vláda nebo dobrá vůle vládnoucích tříd. V Rusku se Alexandr I. i Mikuláš pokoušeli, ne ovšem z nějakých humánních

* Státní rolníci — v carském Rusku (do reformy z r. 1861) rolníci usedlí na státní půdě, kteří byli osobně svobodní, podléhali však feudálním daňovým, zemským a vojenským povinnostem. *(Pozn. čes. red.)*

pohnutek, ale z čistě státnických důvodů, provést změnu v postavení lidových mas pokojným způsobem[430], ale ani jednomu se to nepodařilo. Je třeba ovšem ještě dodat, že po revoluci z let 1848–1849 Mikuláš zavrhl svůj původní plán na osvobození rolnictva a stal se horlivým stoupencem konzervatismu. A pokud jde o Alexandra II., ten ani neměl příliš na vybranou, zda má spící živly budit nebo nebudit. Válka, kterou mu odkázal otec, si od ruského lidu vyžádala obrovské oběti – oběti, jejichž rozsah lze odhadnout už z toho, že v letech 1853 až 1856 se zvýšila částka papírových peněz s nuceným oběhem ze 333 miliónů rublů na přibližně 700 miliónů; ve skutečnosti představoval celý tento vzrůst množství papírových peněz pouze daně, které stát vybral dopředu. Když Alexandr II. povzbuzoval rolníky a sliboval jim osvobození, následoval jen příkladu Alexandra I. z dob války proti Napoleonovi. A to ještě tato válka skončila pokořením a porážkou, alespoň v očích nevolníků, u nichž se nedá předpokládat, že by se vyznali v tajích diplomacie. Začít své panování očividnou porážkou a pokořením a k tomu ještě otevřeně porušit sliby dané rolníkům za války, takového nebezpečného kroku se nemohl odvážit ani car.

Není jisté, zda by i sám Mikuláš, ať už by k válce na Východě bylo došlo nebo nebylo, byl mohl ještě dál odkládat tuto otázku. Alexandr II. rozhodně nemohl. Předpokládal však, a to ne bezdůvodně, že šlechta, vesměs zvyklá se mu podřizovat, se nevzepře jeho příkazům, a bude si dokonce považovat za čest, bude-li smět prostřednictvím různých šlechtických výborů sehrát určitou roli v tomto velkém dramatu. Tyto kalkulace mu však nevyšly. Na druhé straně rolníkům, kteří měli přehnané představy i o tom, co pro ně car měl v úmyslu udělat, začala docházet trpělivost nad pomalým jednáním jejich pánů. Požáry, které vypukají v některých guberniích, jsou výstražnými signály, jejichž smysl je naprosto jasný. Dále je známo, že ve Velkorusku i v oblastech, které dříve patřily Polsku, vypukla povstání provázená tak hroznými výjevy, že donutily šlechtu přestěhovat se z vesnic do měst, kde pod ochranou hradeb a posádek může vzdorovat svým popuzeným otrokům. Za této situace považoval Alexandr II. za vhodné svolat jakési shromáždění stavů. Co když tento sněm přinese obrat v dějinách

Ruska? Co když budou šlechtici trvat na vlastním politickém osvobození jako na předběžné podmínce jakéhokoli ústupku carovi při osvobozování svých nevolníků?

Napsal K. Marx 1. října 1858
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5458 z 19. října 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

POMATENOST PRUSKÉHO KRÁLE

Berlín 2. října 1858

Německý spisovatel Hauff vypravuje v jedné své pohádce, jak celé jedno městečko, libující si v různých klípcích a pomluvách, bylo jednoho krásného dne vyburcováno ze svého samolibého klidu, když přišlo na to, že hlavní švihák a první lev jeho salónů je jen přestrojená opice.* Na pruský národ, nebo alespoň na určitou jeho část, nyní zřejmě těžce dolehlo ještě nepříjemnější pomyšlení, že mu totiž po celých posledních dvacet let vládl šílenec. Veřejnost má nepochybně tajné podezření, že se věrní pruští „poddaní" stali obětí jakési velkorysé dynastické mystifikace. Toto podezření však naprosto nepramení z králova postoje za ruské války, jak by nám to chtěli namluvit John Bull a jeho povedení redaktoři. Naopak, to, že Bedřich Vilém IV. odmítl zúčastnit se tohoto hanebného krveprolití, se považuje za nejrozumnější politický čin, jakým se může pochlubit.

Když se o někom najednou zjistí, ať je to člověk jakéhokoli společenského postavení a jakkoli skromný, že vůbec není tím, za koho jej měli, začnou obvykle popuzení a oklamaní sousedé zkoumat jeho život, probírat celou jeho minulost, vybavují si všechny chyby, které kdy udělal, připomínají si, kdy se už dříve podivně a výstředně choval, a nakonec si najdou pochybné zadostiučinění v tom, že si řeknou, že na to mohli přijít už dávno. Tak si teď vzpomněli – a já to mohu potvrdit z vlastní zkušenosti – že v květnu 1848 tehdejší ministerský předseda pan Camphausen povolal náhle do Berlína doktora Jacobiho, šéflékaře blázince v porýnském Sieg-

* Wilhelm Hauff, „Mladý Angličan". *(Pozn. red.)*

burgu, aby ošetřoval krále, který, jak se tehdy říkalo, onemocněl zápalem mozku. Nervová soustava Jeho Veličenstva prý utrpěla, jak vykládali přisluhovači novopečené vlády v zasvěcených kruzích, hrozný otřes v březnových dnech, hlavně tenkrát, když jej lid přivedl k mrtvolám občanů zabitých v úmyslně vyvolaném konfliktu a přinutil jej smeknout a prosit tyto zkrvavené a dosud nevychladlé mrtvoly o odpuštění.[431] Od té doby se zdravotní stav Bedřicha Viléma samozřejmě zase zlepšil, to však nikterak neznamená, že by se jeho nemoc, stejně jako u Jiřího III., nemohla čas od času znovu opakovat. Na jeho občasné výstřednosti se pohlíželo celkem shovívavě, protože se vědělo, že dost často holduje úlitbě, kterou se kdysi rozvášňovaly kněžky jednoho boha v Thébách.[432]

Když v říjnu 1855 navštívil král porýnské Prusko, aby položil základní kámen k novému mostu, který se měl stavět přes Rýn v Kolíně, kolovaly tam o něm podivné zvěsti. Měl prý úplně scvrklé tváře, nohy jako hůlky, vystouplý život a roztěkaný a ustrašený pohled, takže vypadal jako přízrak toho, čím býval dříve. Při projevu se zakoktával a zadrhával, občas ztrácel nit myšlenek a byl zřejmě celý nesvůj; královna stála vedle něho a úzkostlivě sledovala každý jeho pohyb. Proti svým dřívějším zvyklostem nikoho nepřijímal, s nikým nehovořil a všude chodil jen v doprovodu královny, která se od něho ani nehnula. Když se vrátil do Berlína, začaly proskakovat divné zvěsti, že při náhlých záchvatech zuřivosti napadá své ministry, dokonce i Manteuffela. Pro uklidnění veřejnosti bylo oznámeno, že král trpí vodnatelností. Později se stále častěji proslýchalo, jaké nehody postihly krále v jeho zahradách v Sanssouci; jednou si poranil oko o větev, podruhé si zranil nohu o kámen. Počátkem roku 1856 se už tu a tam naznačovalo, že trpí občasnými záchvaty pomatenosti. Zejména se říkalo, že má utkvělou představu, že je poddůstojníkem a že teprve musí prodělat útrapy, jimž se v hantýrce pruských zupáků říká Übungsmärsche. Proto prý běhával sám jako o závod po svých parcích v Sanssouci a v Charlottenburgu a právě při tom docházelo k těm nehodám.

Nyní lidé horlivě hledají souvislost mezi nejrůznějšími událostmi tohoto druhu z posledních deseti let. Je docela možné, říkají

si, že se pruský národ dal celou tu dobu vodit za nos a že měl za krále pomatence; vždyť teď se přiznává, že přinejmenším posledního půldruhého roku nechávali Bedřicha Viléma IV. na trůně, ačkoli byl duševně chorý, a díky sporům mezi členy královské rodiny proniklo na veřejnost i to, že královna a ministři královým jménem lid balamutili. Nemocní, kteří zešílejí, protože jim měkne mozek, mívají obvykle až do smrti chvilky jasného vědomí. Tak je tomu i u pruského krále. A právě tento zvláštní druh jeho pomatenosti se dobře hodil k páchání podvodů.

Královna, která svého chotě neustále hlídala, využívala každé chvíle, kdy měl jasné vědomí, aby ho buď ukázala lidu, nebo ho nechala vystoupit při veřejných příležitostech a vtloukla mu do hlavy úlohu, kterou měl hrát. Někdy se však ve svých kalkulacích krutě přepočítala. Král se měl například per procura* veřejně zúčastnit církevního obřadu při sňatku portugalské královny, který se, jak patrně víte, konal v Berlíně. Když už bylo všechno připraveno a ministři, pobočníci, dvořané, cizí vyslanci a dokonce i sama nevěsta čekali jen na něj, dostal najednou přes královnino zoufalé úsilí halucinaci – namlouval si, že ženichem je on sám. Zamumlal několik záhadných poznámek, že je to divné ženit se podruhé, když je první manželka ještě naživu, a že se nehodí, aby se jako ženich objevil ve vojenské uniformě, a jeho principálům nezbylo nic jiného než ohlášenou podívanou odvolat.

Jak troufale si královna počínala, je vidět i z další příhody. V Postupimi se dodnes udržel starobylý obyčej, že rybáři odvádějí králi jednou do roka starý feudální poplatek v rybách. Královna chtěla při této příležitosti těmto prostým lidem dokázat, jak vylhané jsou zprávy, které všude o královu duševním stavu kolují, a proto směle pozvala několik nejváženějších rybářů na oběd ze samých rybích jídel, při němž měl zasednout v čele sám král. Oběd skutečně probíhal celkem dobře, král zamumlal několik nabiflovaných slov, usmíval se a vcelku se choval jaksepatří. Královna ze strachu, aby se tak dobře rozehraná scéna nepokazila, dala rychle hostům znamení, že už mají odejít, jenže vtom král vstal a hromovým

* – doslova: z pověření; zde: jako zástupce ženicha. *(Pozn. red.)*

hlasem se dožadoval, aby ho dali na pekáč. Vtělila se mu ve skutečnost arabská pohádka o člověku, který se proměnil v rybu.* A právě kvůli takovýmto neopatrnostem, jichž se královna musela při své hře odvažovat, celá její komedie zkrachovala.

Nemusím ani říkat, že žádný revolucionář by nemohl přijít na lepší způsob, jak snižovat královu důstojnost. Samu královnu, bavorskou princeznu a sestru neblaze proslulé Žofie Rakouské (matky Františka Josefa), široká veřejnost nikdy nepodezírala, že by byla hlavou berlínské kamarily. Po roce 1848 se jí říkalo „laskavá matka vlasti" (die milde Landesmutter) a všeobecně se soudilo, že na veřejné záležitosti nemá vůbec žádný vliv a že se díky svému založení vůbec nestará o politiku. Lidé reptali jen proti jejímu údajnému tajnému katolictví a některé rozčilovalo, že stojí v čele mystického řádu labutě, který na její popud založil král.[433] Nic jiného však proti ní nikdo neměl. Po vítězství lidu v Berlíně žádal král lid jménem „laskavé matky vlasti", aby byl shovívavý, a jeho výzva nezůstala bez odezvy. Po vítězství kontrarevoluce se však začal poměr lidu k sestře Žofie Rakouské postupně měnit. Osoba, jejíž jméno dokázalo zajistit velkodušnost vítězného lidu, oslyšela prosby matek a sester, jejichž synové a bratři upadli do rukou vítězné kontrarevoluce. Zatímco na jedné straně „laskavá matka vlasti" zřejmě schvalovala monarchický žertík – popravu několika ubohých zeměbranců (Landwehrleute) v Saarlouis v den královых narozenin v roce 1850, tedy v době, kdy se zdálo, že zločin, jehož se tito lidé dopustili, že totiž hájili práva lidu, je už zapomenut, vyplýtvala na druhé straně veškerou svou sentimentální zbožnost na okázalé pocty u hrobů vojáků padlých při útoku na neozbrojený berlínský lid a při podobných reakčních projevech. Časem se mezi lidmi mluvilo veřejně i o jejích prudkých sporech s Pruskou princeznou, ale zdálo se zcela přirozené, že když je sama bezdětná, nevraží na pyšnou ženu legitimního králova následníka. K tomuto tématu se ještě vrátím.

Napsal K. Marx 2. října 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5462 z 23. října 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* „Kniha tisíce a jedné noci," Pohádka o rybáři. *(Pozn. red.)*

B. ENGELS

PRONIKÁNÍ RUSKA DO STŘEDNÍ ASIE[434]

Před několika týdny jsme konstatovali,* že za posledních několik let dosáhlo Rusko ohromných úspěchů při svém pronikání ve východní Asii, na západním pobřeží Tichého oceánu. Nyní chceme své čtenáře upozornit na podobný úspěch, kterého táž mocnost dosáhla v jiné oblasti – ve Střední Asii.

O pravděpodobnosti střetnutí dvou asijských velmocí, Ruska a Anglie, někde na půl cestě mezi Sibiří a Indií a o možné srážce kozáků se sipáhíi na březích Amudarji se často diskutuje už od roku 1839, kdy Anglie a Rusko současně poslaly své armády do Střední Asie.[435] Po počátečním neúspěchu těchto armád – způsobeném v obou případech drsností země a podnebí – ztratily tyto úvahy dočasně na zajímavosti. Anglie odčinila svou porážku úspěšným, i když neplodným pochodem na Kábul. Rusko, jak se zdálo, spolklo svou pohanu, ale záhy uvidíme, jak málo ustoupilo od svých plánů a jak úspěšně realizovalo své cíle. Když vypukla nedávná válka, vyvstala znovu otázka, zda je prakticky možný ruský postup do Indie; jenže veřejnost tehdy nevěděla skoro nic o tom, kde vlastně stojí ruské přední stráže a kde provádějí průzkum jejich předsunuté hlídky. V indických novinách se sice tu a tam objevovaly kusé zprávy o ruských výbojích ve Střední Asii, ale nikdo tomu nevěnoval

* Viz tento svazek, str. 613–614. *(Pozn. red.)*

pozornost. Konečně se zase začalo o celé otázce mluvit za anglo-perské války v roce 1856.

V poslední době se však situace ve Střední Asii náhle změnila a stále se ještě rychle mění.* Když roku 1812 označil Napoleon na své mapě Moskvu jako operační základnu pro tažení do Indie, následoval pouze příkladu Petra Velikého. Tento prozíravý panovník, který svým nástupcům ukázal všechny možné směry výbojů, vyslal už roku 1717 expedici proti Chivě, která samozřejmě nebyla úspěšná. Dlouhou dobu ponechávalo Rusko turkestánské stepi v klidu; jenže mezitím se země mezi Volhou a řekou Uralem zalidnila kozáky a podél řeky Uralu vznikla linie kozáckých

* V listu „Free Press" z 24. listopadu 1858 zní začátek článku až po slova „Když roku 1812" takto: „Přikládám *několik výňatků* ze svých poznámek o nedávném pronikání Ruska do Střední Asie. Možná, že některá zjištění pro vás budou nová, neboť hlavní zdroj, z něhož jsem je čerpal, totiž oficiální ruské dokumenty uveřejněné rusky v Petrohradě, se pokud vím ještě do Anglie nedostaly.

Stačí povšimnout si časových údajů a hned zjistíme souvislost mezi jednáním lorda Palmerstona a ruskými výboji ve Střední Asii. Tak například roku 1839 pronikli Rusové do Chivy, přestože byli vojensky poraženi; roku 1854 se Chivy definitivně zmocnili, ačkoli se přitom omezili na pouhou vojenskou demonstraci a nevypálili jedinou ránu; v roce 1856 se jejich rychlé pronikání přes kirgizskou step do jihovýchodního Turkestánu časově shoduje se soustředným náporem indického povstání. V ruských oficiálních dokumentech se konstatují pouze hotová fakta (faits accomplis); pozadí událostí se ovšem pečlivě skrývá a ozbrojené síly, které v celém dramatu byly jen kulisou, se líčí, jako by hrály hlavní úlohu. Protože celá diplomatická historie kolem těchto událostí je vám velmi dobře známá, omezuji se v těchto svých výňatcích na *fakta*, tak jak je uvádí samo Rusko. Připojil jsem jen několik úvah o tom, jaký dosah má z vojenského hlediska pro Indii pronikání Ruska do Střední Asie.

Někdo by se mohl zeptat, proč Alexandr II. uveřejnil dokumenty o ruských výbojích v severní a střední Asii, dokumenty, které Mikuláš vždycky před zraky světové veřejnosti úzkostlivě tajil. Celkem lze říci, že se tak Alexandr octl v postavení, kterého ještě nedosáhl jeho otec — zasvětil Evropu do tajů ‚asijského' poslání Ruska, a tak z ní udělal zjevného spolupracovníka při uskutečňování tohoto poslání. Za druhé jsou tyto dokumenty dostupné vlastně jen vzdělaným Němcům, kteří si u Alexandra cení toho, jak blahovolně přispívá k šíření zeměpisných vědomostí. A konečně po krymské válce začala staromoskalská strana tupohlavě reptat pro zdánlivou ztrátu ruského prestiže. Alexandr jim na to odpověděl uveřejněním dokumentů, z nichž nejen vysvítá, jakých obrovských materiálních úspěchů Rusko v posledním roce dosáhlo, ale i samo jejich zveřejnění je výzvou, potvrzením ‚prestiže', činem, jakého by se Mikuláš nebyl nikdy odvážil."

Následující část článku je nadepsána „Přehled podle ruských dokumentů". *(Pozn. red.)*

vojenských osad. Za touto řekou zůstávala nicméně svrchovanost Ruska nad třemi hordami či plemeny Kirgizů čistě nominální a jak Kirgizové, tak Chivané olupovali ruské karavany až do roku 1833, kdy byl do Orenburgu poslán jako vrchní velitel generál Vasilij Perovskij. Zjistil, že tito loupežničtí kočovníci úplně přerušili obchodní styky Ruska s vnitřní a jižní Asií, neboť ani vojenské eskorty přidělované karavanám už po několik let nebyly s to je ochránit. Aby tomu učinil přítrž, zorganizoval Perovskij proti Kirgizům nejprve pohyblivé kolony a krátce nato začal zřizovat na jejich území kozácké vojenské stanice. Tak je během několika let dostal pod skutečnou kontrolu a moc Ruska, a pak začal realizovat staré plány Petra Velikého proti Chivě.

Jakmile dostal povolení od imperátora, zorganizoval síly rovnající se asi jedné pěší divizi (8000 mužů) s mnoha oddíly polopravidelné kozácké a nepravidelné baškirské a kirgizské jízdy. K dopravě potravin přes pusté stepi shromáždil 15 000 velbloudů. Pro nedostatek vody bylo vyloučeno podniknout výpravu v létě. Proto se Perovskij rozhodl pro zimní tažení a vytáhl z Orenburgu v listopadu 1839. Jak to dopadlo, víme.* Sněhové vánice a neobvykle silné mrazy zničily jeho armádu, zahubily velbloudy a koně a přinutily ho, aby s velikými ztrátami ustoupil. Svého oficiálně uváděného cíle však tento pokus dosáhl; zatímco Anglie se až do té doby nedokázala pomstít za to, že byli v Buchaře zavražděni její vyslanci Stoddart a Conolly, propustil chivský chán na svobodu všechny ruské zajatce a vyslal do Petrohradu poselstvo s prosbou o mír.

Perovskij se potom pustil do příprav operační linie přes kirgizskou step. Neuplynulo ani půldruhého roku a výpravy vědců a inženýrů už měly plno práce, když pod vojenskou ochranou zkoumaly celou oblast na sever od Jaxartu (Syrdarji) a Aralského jezera. Prozkoumaly povahu půdy, zjistily, kterým směrem by bylo nejlepší vystavět cesty a kde by byla nejvhodnější místa pro vyhloubení velkých studní. Tyto studně byly vyvrtány nebo vykopány v nevelkých vzdálenostech a obklopeny opevněními tak silnými, aby vy-

* Tato věta ve „Free Press" chybí. *(Pozn. čes. red.)*

držela jakýkoli útok kočovných hord, a tak velkými, aby se do nich vešlo hodně zásob. Karabutak a Irgiz na stejnojmenné řece byly centry obrany na severu kirgizské stepi; mezi nimi a městy na řece Uralu byly cesty vyznačeny menšími tvrzemi a studněmi vždycky deset nebo dvanáct* mil od sebe.

Další krok byl učiněn v roce 1847, když byla při řece Syrdarji, asi 45 mil od jejího ústí, vybudována tvrz nazvaná Aralsk. Mohla pojmout posádku o síle jednoho praporu i větší. Z Aralsku se velmi brzy stalo centrum rozsáhlé ruské zemědělské kolonie, která se rozkládala při dolním toku řeky a na přilehlých březích Aralského jezera; tehdy se Rusko stalo formálně vlastníkem celé oblasti na sever od tohoto jezera a od delty Syrdarji. V letech 1848 a 1849 bylo jezero poprvé pečlivě prozkoumáno, a přitom byla objevena nová skupina ostrovů, které byly ihned vybrány za hlavní stan aralské parní flotily, jež se začala neprodleně vytvářet. Další tvrz byla vybudována na ostrově ovládajícím ústí Syrdarji a zároveň byla dále zesílena a doplněna komunikační linie mezi Orenburgem a Aralským jezerem.

Perovskij, který se roku 1842 vzdal velení v Orenburgu, se nyní vrátil na své místo a z jara roku 1853 vytáhl se značnými silami do Aralsku. Poušť přešel bez zvláštních obtíží a pak se armáda vydala na pochod proti toku Syrdarji, přičemž ji po řece doprovázel parník o malém ponoru. Když Rusové dospěli k Ak-Mečetu, pevnosti ležící asi 450 mil proti proudu řeky a patřící kokandskému chánovi, vzali ji ztečí a rázem ji přeměnili ve vlastní pevnost s takovým úspěchem, že když ji v prosinci téhož roku napadla kokandská armáda, byli útočníci na hlavu poraženi.

V roce 1854, když se pozornost Evropy upírala k bojům na Dunaji a na Krymu, vytáhl Perovskij se 17 000 muži ze své nově získané operační základny na Syrdarji proti Chivě; chán však nečekal, až dorazí k Amudarji. Poslal do ruského tábora vyslance, kteří tam uzavřeli smlouvu, *podle níž chivský chán uznal svrchovanost Ruska*, postoupil mu právo vyhlašovat válku a uzavírat mír, přiznal mu neomezenou moc nad životem i smrtí svých poddaných a rovněž

** Ve „Free Press" je místo „dvanáct" uvedeno „dvacet". *(Pozn. red.)*

právo stanovit karavanní cesty, daně a celní poplatky a vydávat předpisy pro všechen obchod v celé Chivě na věčné časy. V Chivě se usadil ruský konzul, který jako představitel ruské vlády převzal také funkci nejvyššího rozhodčího ve všech politických záležitostech týkajících se Chivy.

Pokořením Chivy bylo v podstatě rozhodnuto o dobytí Turkestánu; od té doby o něm bylo možná rozhodnuto i fakticky. Kokandský i bucharský chán rovněž vyslali poselstva do Petrohradu; smlouvy, uzavřené s těmito poselstvy, nebyly zveřejněny, ale můžeme si snadno domyslet, co v nich je. I kdyby snad bylo Rusko ochotno ponechat nějakou nezávislost těmto malým státům, jejichž jedinou silou byla jejich nepřístupnost, která nyní – alespoň pro Rusko – už také neexistuje, bude to nezávislost pouze nominální, neboť nějakých 20 000 mužů, poslaných z Chivy nebo Ak-Mečetu do úrodnějších údolí horního Turkestánu, by docela stačilo k tomu, aby potlačili jakýkoli pokus o odpor a prošli celou zemi od jednoho konce na druhý. Že Rusko v těchto krajinách nezahálí ani po roce 1854, je takřka jisté, i když své počiny dost tají; a po rychlých, nehlučných a nepřetržitých úspěších, jichž dosáhlo za posledních dvacet pět let v Turkestánu, se dá s jistotou očekávat, že ruský prapor brzy zavlaje nad horskými průsmyky Hindúkuše a Bolortagu.

Z vojenského hlediska jsou tyto výboje neobyčejně cenné, neboť Rusko si jimi vytvořilo důležité jádro operační základny pro útok na Indii; a skutečně, když Rusové postoupili tak hluboko do středu Asie, plán napadení Indie ze severu přestává už patřit do říše mlhavých dohadů a začíná nabývat jasnějších obrysů. Tropické oblasti Asie jsou odděleny od částí náležejících k mírnému pásmu širokým pruhem pouště, který se táhne od břehů Perského zálivu a protíná celý kontinent až k pramenům Amuru. Tato poušť, ponecháme-li stranou krajinu kolem Amuru, byla až donedávna pro armády téměř neprůchodná; jediná myslitelná cesta přes ni byla cesta z Astarábádu u Kaspického moře přes Herát do Kábulu a k Indu. Ale nyní, kdy Rusové jsou na dolním toku Jaxartu (Syrdarji) a Oxu (Amudarji) a kdy byly vybudovány vojenské cesty a tvrze zásobující armádu na pochodu vodou a potravinami, není už středoasijská poušť z vojenského hlediska žádnou překážkou.

Místo jedné nedobudované cesty z Astarábádu přes Herát k Indu má dnes Rusko k dispozici tři různé cesty, které mohou být v krátké době dokonale připraveny pro pochod armády. Je to především stará cesta přes Herát, která za nynější situace už nemůže zůstat Rusku uzavřena; za druhé je to údolí Amudarji od Chivy k Balchu; a za třetí je to údolí Syrdarji z Ak-Mečetu k Chodžentu, odkud zbývá vojsku přejít do Samarkandu a Balchu hustě obydlenou a na vodu bohatou krajinou. Z Herátu, Samarkandu a Balchu se může stát výtečná operační základna proti Indii. Balch leží pouze 500 mil od Péšávaru, severozápadní výspy angloindického impéria. Samarkand a Balch náležejí bucharskému chánovi, který je už dnes vydán na milost Rusku, a když Astarábád (který Rusové buď už obsadili nebo mohou obsadit, kdykoli si zamanou) a Balch budou v ruských rukou, nebude možné udržet ani Herát, jestliže se Rusko rozhodne jej uchvátit. A jakmile se tato operační základna fakticky octne v rukou Ruska, bude muset Anglie bojovat o své indické impérium. Z Balchu do Kábulu je sotva dál než z Kábulu do Péšávaru, a již z pouhé této skutečnosti je zřejmé, jak se teď zúžilo neutrální pásmo mezi Sibiří a Indií.

Je nabíledni, že budou-li Rusové postupovat stejně rychle a se stejnou energií a vytrvalostí jako v posledních pětadvaceti letech, pak za nějakých deset nebo patnáct let zjistíme, že Moskalové tlučou na brány Indie. Jakmile překročí kirgizskou step, octnou se v poměrně dobře obdělaných a úrodných krajích jihovýchodního Turkestánu, o jehož dobytí Rusy není pochyby a který může snadno a bez nějakého zvláštního úsilí vydržovat po mnoho let padesátitisícovou nebo šedesátitisícovou armádu,* dost silnou na to, aby mohla táhnout kamkoli, třeba až k Indu. Taková armáda si může během deseti let porobit celou zemi, zabezpečit stavbu silnic a kolonizaci rozsáhlých území ruskými státními rolníky** (jako je tomu teď na březích Aralského jezera), udržovat ve strachu všechny okolní státy a připravovat operační základnu a operační linii k tažení do Indie. Dojde-li někdy k takovému tažení, to závisí

* Zbývající část věty ve „Free Press" chybí. *(Pozn. čes. red.)*
** Viz poznámku pod čarou na str. 616. *(Pozn. čes. red.)*

na politických eventualitách, které nyní mohou být jen předmětem vzdálených úvah.*

Napsal B. Engels kolem 8. října 1858
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5471 z 3. listopadu 1858
a s Marxovými doplňky
v „The Free Press",
sv. VI, čís. 23 z 24. listopadu 1858

Podle textu
v „New-York Daily Tribune",
srovnaného s textem
v „The Free Press"
Přeloženo z angličtiny

* Místo poslední věty je ve „Free Press" tento text: „Žádný voják, který studoval zeměpis této země, to určitě nepopře. A máme-li pravdu, pak ke střetnutí ‚kozáků a sipáhíů' (budou-li potom ještě nějací sipáhíové chtít bojovat za Anglii) nedojde na březích Amudarji, jak se předpokládalo dříve, ale na březích Kábulu a Indu." *(Pozn. red.)*

K. MARX

POMATENOST PRUSKÉHO KRÁLE

Berlín 12. října 1858

Dnešního dne opustil král Berlín a vydal se na cestu do Tyrol a Itálie. Mezi mlčelivým davem, jenž čekal na Postupimském nádraží a přihlížel královu odjezdu, bylo dost lidí, kteří v roce 1840 byli na jeho korunovaci a vyslechli jeho první veřejný bombastický projev, v němž slavnostně přísahal, že nikdy nepřipustí, aby se „mezi něho a jeho lid vetřel nějaký galský kus papíru".* A tento člověk měl tu smůlu, že musel nejen přísahat věrnost tomuto „galskému kusu papíru" – věru romantický název pro ústavní listinu čili konstituci – ale že se dokonce stal kmotrem pruské ústavy a v jistém smyslu dokonce právě kvůli tomuto zpropadenému „kusu papíru" přišel o trůn. Jistě postřehnete rozpory mezi královým výnosem adresovaným Pruskému princi a princovým výnosem adresovaným vládě. Král ve svém výnosu říká:

„Protože stále ještě nemohu sám řídit státní záležitosti, prosím Lásky Vaše, Vaši královskou Výsost, abyste dočasně atd... vykonával královskou moc jako regent mým jménem, podle svého nejlepšího vědomí a svědomí; za své jednání v této funkci budete odpovědný jedině Bohu."

Princ ve své odpovědi na výnos píše:

„V důsledku tohoto králova požadavku a podle článku 56 ústavy ... ujímám se tímto – jako nejbližší následník trůnu po meči – regentství v zemi ... a podle článku 56 ústavy svolávám obě sněmovny královského zemského sněmu."

Král tedy ve svém výnosu jedná jako svobodná osoba a z vlastní svobodné vůle dočasně abdikuje. Princ se však odvolává jak na „králův požadavek", tak na „článek 56 ústavy", který předpokládá, že král je buď duševně chorý, nebo upadl do zajetí a nemůže proto

* Viz tento svazek, str. 639. *(Pozn. red.)*

nastolit regentství sám. Král dále ve svém výnosu vyzývá regenta, aby za výkon své moci byl „odpovědný jedině Bohu", zatímco princ tím, že se dovolává ústavy, přenáší všechnu odpovědnost na stávající vládu. Podle článku, na který regent odkazuje, je „nejbližší následník trůnu" povinen okamžitě svolat sněmovny, které na společném zasedání mají rozhodnout otázku „nutnosti regentství". Aby byl sněm tohoto práva zbaven, zdůrazňuje se, že král se vzdává trůnu dobrovolně; ale aby to zas nezáviselo jen na královových rozmarech, je tu i ono odvolání na ústavu. Tak mají regentovy nároky jednu slabou stránku, že se totiž dovolávají dvou právních titulů, které se navzájem vylučují. Článek 58 ústavy říká, že:

„od chvíle jeho (regentovy) přísahy na ústavu" (před spojenými sněmovnami) „odpovídá celá existující vláda i nadále za všechny vládní akty".

Jak se to srovnává s „odpovědností jedině Bohu"? Uznání králova výnosu je jen záminka, protože se svolává sněm, jenže svolání sněmu je rovněž jen záminka, protože nemá rozhodovat o „nutnosti" regentství. Pod tlakem okolností se tedy Pruský princ, který v roce 1850 odmítl přísahat na ústavu, ocitá v trapné situaci, kdy musí tuto ústavu nejen uznat, ale ještě se na ni odvolávat. Nesmíme zapomínat, že od podzimu 1848 do začátku roku 1850 se stoupenci absolutismu, zejména z řad armády, zabývali plánem, který občas i otevřeně přiznávali, totiž nahradit váhavého krále střízlivým princem, u něhož rozhodně nějaká pružnost rozumu nebyla na překážku určité síle vůle. Kromě toho ukazovalo jeho chování v březnových dnech, útěk do Anglie, nenávist lidu vůči jeho osobě a konečně jeho velké činy za bádenské kampaně,[436] že právě on se nejlépe hodí do čela silné vlády v Prusku, tak jako František Josef na jižních a syn Hortensie* na západních hranicích hohenzollernských držav. Princ fakticky nikdy své zásady nezměnil. Ale opovržení a pohrdání, s nimiž královna se svou kamarilou pohlížela jak na něho, tak především na jeho manželku, obdivovatelku Goethovu a vzdělanou, ctižádostivou a pyšnou ženu, musely u něho nutně vyvolat určitý opoziční postoj. Králova choroba mu neponechala žádnou jinou možnost, než buď přenechat otěže vlády královně, nebo uznat ústavu. Kromě toho odpadá nyní jedna zá-

* – tj. Napoleon III. *(Pozn. red.)*

brana pro něj tak charakteristická, která ho ovlivňovala roku 1850. Tehdy byl prostě prvním důstojníkem pruské armády a tato armáda přísahá věrnost pouze králi, a ne ústavě. Kdyby byl v roce 1850 přísahal na ústavu, byl by tím zavázal i armádu, jejímž představitelem byl. Za nynější situace však přísahat může; kdyby ovšem chtěl, mohl by pouhou rezignací umožnit svému synovi, aby s pomocí armády ústavu zničil. Sám příklad panování jeho bratra za posledních osm let byl dostatečným důkazem – bylo-li ještě vůbec nějakého důkazu třeba –, že ústava poutá nároky královské moci jen na papíře, kdežto z finančního hlediska je to přímo boží požehnání. Vzpomeňte si jen na královy finanční potíže v letech 1842–1848, jak se marně snažil dostat úvěr prostřednictvím Seehandlungu[437], jak mu Rothschildové s chladnou tváří odmítali půjčit pár miliónů dolarů, jak mu v roce 1847 Spojený sněm zamítl i malé půjčky a jak byla státní pokladna vyčerpána až do dna, a porovnejte to na druhé straně s tím, jaké finanční úlevy měl už roku 1850, v prvním roce ústavy, kdy se sněmovny najednou rozhodly krýt tři státní rozpočty se sedmdesátimiliónovým schodkem, aniž hnuly brvou. Jedině úplný blázen by se mohl chtít zbavit takové báječné mašinérie, kde se dá nadělat peněz jako železa! Pokud se týká lidu, přidala pruská ústava k tradiční moci byrokracie jen politický vliv aristokracie, zatímco koruna dostala naopak možnost vytvořit státní dluh a zvýšit roční rozpočet víc než o 100 %.

Už sama historie této ústavy je jednou z nejneobyčejnějších kapitol moderních dějin. Návrh ústavy sestavila nejprve 20. května 1848 Camphausenova vláda a předložila jej pruskému Národnímu shromáždění. Tento orgán se zabýval především tím, že vládní návrh předělával. Shromáždění na něm ještě pracovalo, když bylo rozehnáno pomořanskými bodáky. Dne 5. prosince naoktrojoval král vlastní ústavu – bylo to v době, kdy v zemi ještě dožívaly revoluční nálady – ta však měla být pouze prozatímním uklidňujícím prostředkem. Byly svolány sněmovny, aby ji zrevidovaly, a jejich práce spadala právě do období zběsilé reakce. Tyto sněmovny velmi připomínaly proslulou chambre introuvable[438] Ludvíka XVIII., jenže v pruském stylu. Král pořád ještě váhal. „Kus papíru", i když oslazený, provoněný duchem loajality a vyzdobený

středověkými heraldickými znaky, nebyl králi stále ještě po chuti. Král vyzkoušel všechno, aby harcovníky konstituce znechutil, oni však byli právě tak pevně rozhodnuti nepodlehnout žádnému ponížení, nezaleknout se žádného ústupku a získat nominální ústavu, ať obsahuje cokoli, že by se kvůli tomu byli před králem třeba plazili po břiše. A skutečně, královská poselství, která následovala jedno za druhým jako salvy, nerušila rezoluce revidujících sněmoven – neboť ty se chovaly úplně pasívně –, ale naopak návrhy, které postupně předkládali vlastní králové ministři jeho vlastním jménem. Dnes předložili jeden článek. Dva dni poté, co ho sněmovny přijaly, už se shledalo, že má nedostatky a král prohlásil, že se musí bezpodmínečně změnit. Nakonec, znaven touto hrou, rozhodl se král ve svém poselství ze 7. ledna 1850, že se naposled a definitivně pokusí přimět své věrné poddané, aby se ze zoufalství vzdali svých konstitučních choutek. V poselství napsaném přímo s tímto záměrem navrhl celou řadu oprav, které, jak se domníval, nespolknou s veškerou pravděpodobností ani sněmovny. Jenže ony je spolkly a docela rády. A tak nezbývalo nic jiného než s celou touto věcí skoncovat a ústavu vyhlásit. Králova přísaha měla ještě příchuť všech těch fraškovitých úskoků, které provázely i zrození ústavy. Král přijal ústavu pod podmínkou, že „shledá možným s touto ústavou vládnout", a sněmovny přijaly toto dvojsmyslné prohlášení jako přísahu a vyrovnaný účet. Masy lidu neměly na tom všem naprosto žádný zájem.

Taková je historie této ústavy. O jejím obsahu vám chci podat stručný přehled v jiném článku,* neboť podivnou shodou okolností se nyní tento „vzdušný zámek" stal, alespoň naoko, základnou pro operace soupeřících oficiálních stran, jimž je v Prusku stejně jako všude jinde souzeno zahájit všeobecné hnutí, které se musí v pravou dobu objevit na scéně.

Napsal K. Marx 12. října 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5465 z 27. října 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* Viz tento svazek, str. 638–642. *(Pozn. red.)*

K. MARX

REGENTSTVÍ V PRUSKU

Berlín 13. října 1858

Po úporném boji se pruská palácová revoluce nakonec stala hotovou věcí. Pruský princ se z pouhého králova zástupce a zmocněnce stal regentem státu. S jakou neochotou ustoupily královna a kamarila, je patrné i ze závěrečné scény tohoto dynastického dramatu. Jejich oficiální zástupce, ministr vnitra pan von Westphalen, odmítl podepsat výnos, jímž král postupuje královskou moc svému bratrovi, podal demisi a byl vystřídán panem von Flottwellem. Na druhé straně král neabdikoval bezpodmínečně, nýbrž, jak se praví ve výnosu „jen dočasně, pokud nebudu sám opět moci vykonávat povinnosti svého královského úřadu", a ponechává si „ve své pravomoci ony záležitosti královského domu, jež se týkají mé osoby". První doložka dodává regentově moci prozatímní ráz a druhá ponechává královský měšec i nadále v rukou královniných. Tato podmíněná forma abdikace dokazuje, že i když kamarila musela vyklidit své opevněné pozice, rozhodla se nezanechat boje. Vždyť je veřejným tajemstvím, že po záchvatu mrtvice, jímž byl král stižen minulý týden, prohlásili jeho osobní lékaři s politováním, že i při nejpříznivějších podmínkách mu nemohou zaručit ani rok života. Toto prohlášení mělo velký vliv na rozhodnutí pana von Manteuffela přejít na druhou stranu a vztyčit vlajku Pruského prince. Poněvadž se trochu vyzná v novověkých dějinách, ví, že Mazarinův vliv přežil Ludvíka XIII. Ví také, že Perceval, ačkoli byl jen slepým nástrojem kamarily známé pod jménem „králové přátelé" a ačkoli jednal z návodu královny a vévody z Yorku, těžce urazil korunního prince, a přece se mu pak podařilo vlichotit se do přízně regenta (později Jiřího IV.) a udržet se na svém místě přes všechny intriky

a sýčkování kariéristických whigů. A právě tato Manteuffelova dezerce přinutila kamarilu a stranu junkerů, která za ní stála, aby se daly na ústup. Nebýt toho, byl by si Pruský princ musel vybrat: buď vystupovat jen s propůjčenou maskou královské hodnosti, nebo se obrátit o pomoc k lidu, aby zasáhl, což by ovšem neodpovídalo ani jeho vlastním zásadám, ani tradicím hohenzollernské dynastie. Manteuffelova pružnost ho z tohoto nepříjemného dilematu vysvobodila. Projeví-li přeběhlíkovi vděčnost, to se teprve ukáže. Jedině to, že se Manteuffelovo jméno nesmazatelně pojí s porážkou březnové revoluce – vždyť byl odpovědným redaktorem pruského státního převratu – a že tedy jeho vláda zosobňuje živoucí a nepřetržitý protest proti „uzurpaci" lidu, může zabránit princi, aby se přes svou osobní nevoli s tímto „mužem záchranné akce"[439] rovnou a demonstrativně nerozešel.

Kontrast mezi princem a králem je v rodě Hohenzollernů běžným a zdomácnělým zjevem. Komediant, více či méně zhýralý, více či méně nasáklý byzantinskými náboženskými představami a více či méně koketující se středověkým romantismem, bývá na trůně vždycky vystřídán typem, v němž se pojí zachmuřený zupák s byrokratem a kantorem. Takový kontrast byl mezi Bedřichem I. a jeho synem Bedřichem Vilémem I., mezi Bedřichem Vilémem II. a Bedřichem Vilémem III., a také mezi drobnými výstřednostmi Bedřicha Viléma IV. a střízlivou prostředností nynějšího regenta.

Skoro všude se očekává, a britský tisk tento názor horlivě rozšiřuje, že s příchodem regenta k moci nastane okamžitě obrat v pruské zahraniční politice, že se Prusko vymaní z ruského područí a přimkne se těsněji k Anglii. Je docela pravděpodobné, že podobnými myšlenkami se obírá i sám princ regent. Z jeho paměti nikdy nevymizí, jak urážlivě se choval Mikuláš na varšavském kongresu k hraběti Brandenburgovi, pruskému zmocněnci, úzce spřízněnému s královským rodem, a jak tato urážka dohnala Brandenburga k sebevraždě.[440] Žahadlo osobní potupy pálilo tím více, že Mikuláš zároveň přinutil Prusko, a to bez veškerých okolků, aby ustoupilo požadavkům Rakouska a mlčky přihlíželo, jak rakouská armáda pochoduje do Hamburku a Šlesviku-Holštýna, a aby pokorně spolklo ponížení před očima celé Evropy. O něco později, když byly

v Anglii uveřejněny tajné a důvěrné depeše britského velvyslance v Petrohradě, pohoršilo prince, který nemá ve zvyku odpouštět urážky, znovu okázalé pohrdání, když nebožtík car zjišťoval, jaký asi postoj zaujmou evropské velmoci k eventuálnímu dělení turecké říše, a Prusko mu nestálo ani za zmínku. Je známo, že po prvních válečnických krocích reagoval Pruský princ při schůzce v Praze na diktátorskou nadutost svého moskalského švagra svou známou tvrdošíjnou neústupností. Za ruské války podezírala kamarila prince, že tíhne k západním spojencům, a dala ho proto složitě hlídat a špehovat; přišlo se na to náhodou při jednom skandálním procesu v Postupimi. Princ se zase sám přesvědčil, že vůdcové kamarily a královi oblíbenci u dvora, generál von Gerlach a vládní rada Niebuhr (syn proslulého historika), byli přímými agenty petrohradské vlády, podávali jí přesné informace o všem, co se děje ve vládě, a dostávali od ní instrukce i o tak speciálních otázkách, jako je rozmístění různých armádních sborů v celém království. Po smrti cara Mikuláše důvody pro osobní nepřátelství pominuly. Nedá se také předpokládat, že by Alexandr II. mohl svému strýci nahánět takový strach, jaký dovedl vzbuzovat Mikuláš v srdcích příslušníků hohenzollernské dynastie po svém sňatku s nejstarší dcerou Bedřicha Viléma III. Spíš je velmi pravděpodobné, že nová rodinná pouta s Anglií ovlivní do jisté míry směr regentovy zahraniční politiky. Jenže ve skutečnosti tato politika není závislá na princových osobních sympatiích, ale na životních podmínkách státu. Kdyby Prusko bylo jen jednou z německých mocností, vyřešilo by se všechno velice jednoduše. Avšak Prusko je nejen soupeřem Rakouska, které je zase protivníkem Ruska, ale hlavní zásadou pruské monarchie je uchvacování německých území s pomocí Ruska. Vždyť díky spojenectví Bedřicha Viléma I. s Ruskem se Prusku podařilo uloupit Švédsku Pomořany. Právě tak spojenectví Bedřicha Velikého s Kateřinou mu umožnilo udržet si rakouské Slezsko a získat podstatnou část Polska. Stejný manévr se stejným výsledkem opakovali také Bedřich Vilém II. a Bedřich Vilém III. Právě tak pod ochranou Alexandra I. získalo Prusko porýnské provincie a ještě si mohlo rozšířit území na účet Saska. A bude to opět Rusko, o něž se bude muset Prusko opřít v případě

vpádu Francouzů. Je proto víc než pochybné, že by životní podmínky pruského státu kdy umožnily jeho vládcům vyprostit se z ruského područí; veřejnost bude v těchto svých očekáváních patrně zklamána stejně jako v otázkách vnitřní politiky.

Napsal K. Marx 13. října 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5465 z 27. října 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

SITUACE V PRUSKU

Berlín 16. října 1858

Jestliže světová veřejnost neví nic nebo skoro nic o pruské ústavě, může se alespoň utěšovat tím pozoruhodným faktem, že i pruský lid tápe ve stejných temnotách nevědomosti. Právě v této době listují volební výbory v Berlíně, Vratislavi, Královci, Kolíně nad Rýnem a ve všech ostatních velkých i malých centrech liberalismu horlivě v zažloutlých stránkách pruské charty, aby zjistily, jaké legální útočné či obranné zbraně, hodící se pro nynější účely, by mohly převzít z tohoto tajuplného arzenálu. Celých minulých deset let, kdy se předstíralo, že tato charta je něco, co má skutečnou hodnotu, že je to konečný výsledek a definitivní řešení, chovala se k ní většina Prusů lhostejně a starala se o ni zrovna tak málo jako o zákony Manuovy[441]. Jakmile však všichni začali pociťovat, že se toto oficiální harampádí vlivem okolností změnilo v dvojsečnou zbraň, dychtí najednou každý po tom, aby poznal tuto „velkou neznámou". V oficiálních kruzích naproti tomu převládají velmi nepříjemné obavy, aby se v tomto případě plod poznání, tak jako v předpotopní době, neukázal být plodem hříchu; konstituční mánie, která tak najednou zachvátila pruský lid, se posuzuje s chmurnou a – musím říci – zcela opodstatněnou podezíravostí. Právě teď uvažuje Pruský princ o státním převratu jako o prostředku, k němuž se možná bude muset velmi brzo uchýlit. Kdyby se volebním výborům podařilo provést svůj plán a sestavit většinu volené sněmovny z liberálů Národního shromáždění z roku 1848, jako byli Waldeck, Jacoby, Rodbertus, Unruh, Kirchmann aj., musel by se princ znovu utkat na témž bojišti, na němž královská moc zdánlivě zvítězila v prosinci 1848. I pouhý dech, šepot či křik

lidu opět probuzeného k životu ho znepokojuje. Kdyby sestavil, jak mu to radí část jeho kamarily, vládu Bismarck-Schönhausen, a tím otevřeně vyzval revoluci na souboj a bez okolků hned v zárodku udusil všechny naděje zjevně spjaté s jeho příchodem k moci, volená sněmovna by mohla podle článku 56 ústavy a vlastních princových výnosů předložit k projednání otázku „nutnosti" jeho regentství. Jeho vláda by tak začala vzrušenými a neblahými debatami, zda se dostal k moci zákonným způsobem či zda ji uzurpoval. Kdyby naopak, třebas jen nakrátko, dovolil, aby se toto hnutí rozšířilo a ničím nerušeno nabylo viditelných forem, jeho obtíže by se ještě zvětšily, protože stará roajalistická strana by otočila a napadla by jej za to, že znovu otevřel stavidla revoluce, která ona podle svého názoru dovedla se státnickou rozvážností udržet zavřená, dokud směla pod vlajkou starého choromyslného krále stát u kormidla státu. Dějiny monarchií svědčí o tom, že v obdobích sociálních revolucí není pro rozhodného a přímočarého, ale drsného člověka se zastaralými názory nic nebezpečnějšího než přejmout dědictví po váhavém, slabém a věrolomném vladaři. Jakub I., jemuž se Bedřich Vilém velice podobá, přežil bouři, která přivedla Karla I. na popraviště, a Jakub II., osamělý a ve vyhnanství, pykal za iluze o božském právu králů, které kdysi ještě zvyšovaly neobvyklou popularitu Karla II. Možná, že právě instinktivní strach z obtíží, které ho čekají, přiměl prince Viléma, že se tvrdošíjně stavěl proti tomu, aby král* vyhlásil ústavu, týž král, který v roce 1847 při zahájení Spojeného sněmu provinčních stavů bombasticky prohlásil:

„Považuji za nutné slavnostně prohlásit, že žádné pozemské síle se nikdy nepodaří přimět mě k tomu, abych přeměnil přirozený a pevný svazek mezi králem a lidem ve svazek smluvený, ústavní, a že nikdy, nikdy nedovolím, aby se mezi pána na nebesích a tuto zemi vetřel kus popsaného papíru, jakási druhá prozřetelnost, která by nám vládla svými paragrafy a nahradila jimi starou posvátnou věrnost."

Uvedl jsem už v dřívějším článku**, jak se podkladem nynější

* – tj. Bedřich Vilém IV. *(Pozn. red.)*
** Viz tento svazek, str. 632–633. *(Pozn. red.)*

ústavy stal návrh ústavy sestavený Camphausenovou vládou a vypracovaný revolučním shromážděním z roku 1848; ale došlo k tomu teprve poté, když státní převrat smetl původní návrh a oktrojovaná charta jej už reprodukovala ve zkomolené podobě, když oktrojovanou chartu předělaly dvě revidující sněmovny a když revidovanou chartu pozměnila nesčetná královská nařízení. Celý tento únavný proces byl podstoupen jen proto, aby se setřely poslední rysy připomínající revoluční původ této slátaniny. Jenže tohoto cíle se v plné míře nedosáhlo, poněvadž všechny hotové charty se musí víceméně přistřihovat podle francouzského vzoru, a ať s nimi děláte co děláte, nemohou si činit nárok na nějakou pozoruhodnou originalitu. Tak podíváte-li se zběžně na oddíl II lednové ústavy z roku 1850, pojednávající „o právech Prusů", o těchto, abych tak řekl, pruských droits de l'homme*, vypadají jeho články na první pohled docela pěkně.

„Všichni Prusové jsou si před zákonem rovni. Osobní svoboda je zaručena. Soukromé obydlí je nedotknutelné. Nikdo nesmí být vyňat z pravomoci svého zákonného soudce. Trestem se nesmí vyhrožovat ani se nesmí trest ukládat v míře vyšší, než jakou připouští zákon. Vlastnictví je nedotknutelné. Zbavení občanských práv a konfiskaci zákon nepřipouští. Stát nesmí omezovat svobodu vystěhování, s výjimkou těch osob, na něž se vztahuje vojenská povinnost. Zaručuje se svoboda náboženského vyznání, zakládání náboženských spolků a společného konání soukromých i veřejných bohoslužeb. Užívání občanských i politických práv je nezávislé na náboženském vyznání. Povolují se sňatky uzavřené jen podle občanského práva.** Věda a její učení jsou svobodné. O výchovu mládeže se musí v dostatečné míře postarat veřejné školy. Každý má právo vyučovat a zakládat vyučovací ústavy. Hospodářské záležitosti veřejných obecných škol spravují obce. Ve veřejných obecných školách je vyučování bezplatné. Každý Prus má právo svobodně projevovat své mínění slovem, písmem nebo tiskem. Přestupky, jichž se někdo tímto způsobem dopustí, trestají se podle obecně platných trestních zákonů. Všichni Prusové mají právo se shromažďovat ... beze zbraní v uzavřené místnosti. Mají právo zakládat spolky a kluby, jejichž cíle nesmějí být v rozporu se zákonem. Každý Prus má právo podávat petice. Listovní tajemství je neporušitelné. Všichni Prusové musí plnit vojenskou povinnost. Ozbrojené síly smějí zasáhnout jen ve výjimečných případech stanovených zákonem. Majoráty jsou zákonem zakázány a stávající feudální majetek se má přeměnit ve svobodný. Povoluje se svobodné rozdělování pozemkového majetku."[442]

* – lidských právech. *(Pozn. red.)*

** V německém znění ústavy: „Občanské sňatky budou zavedeny podle opatření zvláštního zákona." *(Pozn. čes. red.)*

A nyní, když se od těchto „práv Prusů", jak vypadají na papíře, obrátíte k žalostnému obrazu, jaký skýtají ve skutečnosti, plně pochopíte, pokud jste to nepochopili už dříve, jaký překvapující rozdíl je mezi ideálem a realitou, mezi teorií a praxí. Při každém vašem hnutí, při pouhé změně místa, se dává do pohybu všemohoucí byrokracie, tato druhá prozřetelnost ryze pruského původu. Nemůžete ani žít, ani umřít, ani se oženit, ani napsat dopis, ani myslet, ani publikovat, ani začít obchodovat, ani učit, ani se učit, ani svolat schůzi, ani postavit továrnu nebo se vystěhovat, nic nemůžete udělat bez „obrigkeitliche Erlaubnis" – bez svolení vrchnosti. Pokud jde o svobodu vědy a náboženství, o zrušení patrimoniálního soudnictví, či o odstranění stavovských výsad, nebo o zrušení majorátů a práva prvorozenství, je to všechno pustý žvást. Ve všech těchto směrech bylo Prusko svobodnější v roce 1847 než teď. Jak si vysvětlíme tento rozpor? Všechny svobody udělované pruskou chartou jsou okleštěny jedním velkým čertovým kopýtkem. Udělují se „v mezích zákona". Jenže dnes platné zákony nejsou nic jiného než absolutistické zákony pocházející z doby Bedřicha II., a ne ze dne, kdy se zrodila nová ústava. A proto existuje nesmiřitelný rozpor mezi zákonem ústavy a ústavou zákona, přičemž fakticky ústava zákona dělá ze zákona ústavy pouhé zdání. Charta se naproti tomu v nejdůležitějších bodech odvolává na organické zákony, které mají podrobně rozvést její mlhavé formulace. Jenže tyto organické zákony byly vypracovány pod silným nátlakem reakce. Ruší záruky, které existovaly i v těch nejhorších dobách absolutní monarchie, jako například nezávislost soudců na výkonné moci. Charta se nespokojuje jen touto směsí rozpouštědel jak starých, tak nově vymyšlených zákonů a ponechává králi právo, aby zastavil její působnost v kterékoli politické otázce, kdykoli to bude považovat za správné.

Nehledě na to všechno existují dvě Pruska – Prusko charty a Prusko dynastie Hohenzollernů. Volební výbory mají nyní plné

ruce práce, aby vyřešily tento rozpor, i přes obtíže, které jim postavily do cesty volební zákony.

Napsal K. Marx 16. října 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune“,
čís. 5471 z 3. listopadu 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

SITUACE V PRUSKU

Berlín 19. října 1858

Sněmovny se mají 21. t. m. sejít na společném zasedání, kde je princ vyzve, „aby uznaly nutnost regentství“; nemusím ani podotýkat, že tomuto požadavku okamžitě a velmi pokorně vyhoví. Všeobecně se soudí, že ačkoli ústava formálně existuje od 31. ledna 1850, existuje reálně jako účinný nástroj proti nárokům královské moci od 21. října 1858. Mezitím, aby se zchladilo zbytečné nadšení, jsou na pořadu dne konfiskace novin; je to věčná škoda, uvážíme-li, jak krotce se chovali provinilci. Nejvýznamnější z těchto novin jsou „Volks-Zeitung“ a „National-Zeitung“.[443] Listu „National-Zeitung“ se díky jeho počestné prostřednosti, zbabělým ústupkům a stavěním na odiv bezmezného specificky pruského nadšení podařilo přežít kontrarevoluční bouři a proměnit ve zvonivou minci žalostné pozůstatky hnutí, s jehož nebezpečnými extrémy kdysi moudře nesouhlasil. Když bylo po potopě, dostaly organické bytosti obývající zemi kloudnější vzhled a skrovnější rozměry, než měli jejich předpotopní předkové. Stejný zákon se uplatňuje při procesu vytváření společnosti. A tak dospíváme bezděčně k závěru, že sama německá revoluce byla zřejmě velmi trpasličí, máme-li za její zákonné představitele považovat liliputány z berlínského tisku, v nichž nakonec nalezla své ztělesnění. Jedno je jisté – nejsou-li tito redaktoři hrdinové, ba dokonce ani ne obyčejní bojovníci, jsou rozhodně dobří počtáři. Vycítili, že se něco hýbe a že režim, který tvořil potřebné pozadí pro jejich pseudoliberalismus a platil za jejich zboží odpovídající cenu, spěje rychle k zániku. Proto, aby přesvědčili své zákazníky, že jsou opravdu na stráži, troufají si tiše vrčet a naříkavě kňučet. Nekoušou ovšem,

dokonce ani neštěkají. Celá jejich odvaha se nyní projevuje jen v tom, že vynášejí prince až do nebes. Vyzývají jej dokonce, jako to nedávno udělala „National-Zeitung", aby nakládal po libosti se státní pokladnou; jenže – a to je na celé věci nejkomičtější – všechny tyto komplimenty princi za skutky, které dosud nevykonal, se mění ve výtky Manteuffelově vládě za její dřívější skutky. Prince zlobí tím, že mu svou důvěru dávají předem, a vládu dopalují tím, že o ní dodatečně pochybují. Abychom je však mohli po zásluze ocenit, musili bychom si je přečíst v originále. V žádném jiném jazyce, dokonce ani ne ve francouzštině z období po 2. prosinci, která alespoň zavání svým specifickým odeur de mauvais lieu*, se nedá reprodukovat ono hloupé, nechutné a nekonečné žvanění, v kterém si tak libují. Někdo by se mohl domnívat, že hovoří jen v náznacích, protože si hrají na schovávanou s policií, ale to by byla velká chyba. Ve skutečnosti říkají všechno, co mají na srdci, ale kombinují přitom velmi dovedně a pro sebe výhodně léčebné metody homeopatické s alopatickými. Podávají špetičku léku rozpuštěnou v oceánu té nejneškodnější tekutiny. Ministři zase zřejmě znají onen geologický jev, že stálé působení vody rozruší a rozdrolí na oblázky i tu nejhrdější skálu. Nezlobí je ani tak koktání těchto opatrnických mudrlantů, jako spíše celkový stav veřejného mínění, který zdánlivě odrážejí. A proto ve svém krátkozrakém byrokratismu bijí osla, aby trefili pytel, totiž veřejné mínění. Opětované konfiskace novin, jimiž se uvádí nový režim, jsou, jak říkají roajalisté, správnou odpovědí na halasné naděje tak okázale spojované s princem. Ne, říkají oficiální liberálové, princův režim ještě nezačal; dokud jej neuznaly sněmovny a dokud nepřísahal jako regent, zavazuje ho jeho hluboká úcta k ústavní zákonnosti, aby nechal ministry v souhlasu s chartou jednat na vlastní odpovědnost. Jenže ve všech našich monarchických ústavách, ať už jsou přistřiženy podle anglického nebo podle francouzského vzoru, je tato „ministerská odpovědnost" velmi záhadný pojem. V Anglii, kde taková odpovědnost zdánlivě existuje v té nejživotnější a nejhmatatelnější podobě, znamená, že v určitých slavnostních chvílích

* – nepříjemný zápach, doslova: vůně nepěkného původu. *(Pozn. red.)*

předává whig neodpovědnost toryovi nebo tory whigovi. Ministerská odpovědnost tam znamená, že hlavním zaměstnáním parlamentních stran se stává honba za úřady. Ten, kdo právě zastává funkci ministra, je dočasně bez odpovědnosti, protože je představitelem zákonodárné většiny, která ve snaze pomoci mu k tomuto místu se plně podřizuje svému vůdci. V Prusku soustřeďuje buržoazie všechno své horlivé úsilí a ctižádost na to, aby se ministerská místa získávala jako ceny v parlamentních turnajích. Dosud však byla odpovědnost pruských ministrů v každém směru záhadou. V článku 44 charty se praví:

„Královi ministři jsou odpovědni; všechny vládní akty krále vstupují v platnost až po podpisu ministra, který tím přejímá všechnu odpovědnost."

O této odpovědnosti však neexistuje žádný zákon. V uvedeném článku charty se neříká, komu jsou ministři odpovědni. V praxi pokaždé, když se sněmovny opovážily vyhrožovat vótem nedůvěry, prohlásili ministři rovnou, ať si dělají, co chtějí, protože ministři jsou fakticky odpovědni jen svému královskému pánu. Problém ministerské odpovědnosti je v Prusku, jako tomu bylo ve Francii za Ludvíka Filipa, neobyčejně důležitý, neboť ve skutečnosti jde o odpovědnost byrokracie. Ministři stojí v čele tohoto všemohoucího a do všeho zasahujícího cizopasného tělesa a podle článku 106 ústavy mají podřízení správní úředníci respektovat jedině je; podřízeným úředníkům nepřísluší zjišťovat, zda jsou příkazy ministrů zákonné a plněním těchto příkazů nepřejímají odpovědnost. A tak moc byrokracie, a díky byrokracii i pravomoc výkonné moci, zůstala nedotčena, kdežto ústavní „práva Prusů" se stala mrtvou literou.

Nastávající volby jsou pákou, které se nyní chystají použít všechny strany, jenže právě pokud jde o volby, podařilo se dnešní oktrojované ústavě zahladit všechny stopy svého revolučního původu. Přitom ovšem, aby se nízké úřednické platy vylepšily přídavkem z parlamentního zdroje příjmů, ponechal se v platnosti ryze plebejský zákon o tom, že zástupci lidu mají být placeni. Rovněž bylo zachováno právo, že může být volen každý Prus, který dosáhl věku 25 let. Volební práva a volební procedury však jsou uzpůsobeny tak, že nejen vylučují většinu lidu, ale vydávají dokonce i zby-

lou privilegovanou část bezuzdné zvůli byrokracie. Volby jsou dvoustupňové. Napřed se volí volitelé a ti pak volí poslance. Z těchto prvotních voleb jsou vyloučeni nejen všichni, kdo neplatí přímé daně; nadto jsou všichni prvotní voliči rozděleni do tří skupin, a to na poplatníky, kteří platí nejvyšší, středně vysoké a nejnižší daně. Každá z těchto tří skupin, podobně jako tribue krále Servia Tullia[444], volí stejný počet poslanců. Ani tento komplikovaný proces filtrace však nestačil, a tak má byrokracie ještě právo volební obvody libovolně dělit, připojovat, měnit, oddělovat a spojovat. Je-li například nějaké město podezřelé ze sympatií k liberalismu, může být zaplaveno reakčními hlasy venkovských voličů; ministr jednoduše vydá příkaz, jímž liberální město splyne s reakčním venkovským okolím v jeden společný volební obvod. To jsou právě okovy, které spoutávají volební kampaň a které se dají přervat jen ve výjimečných případech ve velkých městech.

Napsal K. Marx 19. října 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5475 z 8. listopadu 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

B. ENGELS

*RUSKÉ ÚSPĚCHY NA DÁLNÉM VÝCHODĚ

Odvetné utkání, které Rusko dlužilo Francii a Anglii za své vojenské porážky u Sevastopolu, se právě uskutečnilo. I když úporné a dlouhé boje na Heraklejském poloostrově trochu srazily ruskou národní hrdost a připravily Rusko o kousíček území[445], nicméně, když válka skončila, Rusko z ní vyšlo s čistým ziskem. Stav „nemocného muže"[446] se značně zhoršil; křesťanské obyvatelstvo evropského Turecka, jak řecké, tak slovanské, se nyní víc než kdykoli dříve snaží svrhnout turecké jho a jako dosud nikdy vzhlíží k Rusku jako k svému jedinému ochránci. Není pochyby, že ruští agenti mají prsty ve všech povstáních a spiknutích, která nyní propukají v Bosně, Srbsku, Černé Hoře a na Krétě, ale všeobecné vření mezi sultánovými křesťanskými poddanými lze uspokojivě vysvětlit už jen tím, že Turecko je krajně vysíleno a oslabeno, jak to ukázala sama válka, a že jeho postavení ještě zhoršily závazky, které na ně byly uvaleny mírovou smlouvou. Rusko tedy za dočasnou oběť úzkého pruhu území – každému musí být přece jasné, že jej při první příležitosti získá zpět – značně pokročilo v uskutečňování svých plánů vůči Turecku. Pravým cílem, který Rusko na začátku války sledovalo, byl další úpadek Turecka a ruský protektorát nad křesťanskými poddanými Turecka; a kdo může tvrdit, že tento ruský protektorát není nyní pevnější než kdykoli dříve?

Jedině Rusko mělo tedy prospěch dokonce i z této neúspěšné války. Přesto dlužilo svým protivníkům odvetné utkání a rozhodlo se sehrát je na poli, kde nemá soupeře, tj. na poli diplomacie. Zatímco Anglie a Francie se pustily do nákladného boje s Čínou, zůstalo Rusko neutrální a zasáhlo teprve na konci. Tak se stalo,

že Anglie a Francie vedly válku s Čínou jedině ve prospěch Ruska. Postavení Ruska bylo v tomto případě skutečně nejvýš příznivé. V Číně šlo o další z oněch vratkých asijských říší, které se jedna po druhé stávají kořistí podnikavých Evropanů, o říši tak slabou a tak rozloženou, že neměla ani dost energie, aby se vypořádala s krizí lidové revoluce, takže dokonce akutní povstání se změnilo ve vleklou a zřejmě nevyléčitelnou chorobu, o říši tak prohnilou, že už nebyla téměř schopna ani ovládat svůj lid, ani klást odpor cizí agresi. Zatímco se Britové v Kantonu hádali s podřízenými čínskými úředníky a v Anglii se přeli o důležité otázce, zda komisař Jie opravdu postupoval podle císařovy vůle nebo ne, zmocnili se Rusové území severně od Amuru a větší části mandžuského pobřeží jižně od Amuru, opevnili se tam, provedli průzkum pro stavbu železniční trati a vypracovali plány výstavby měst a přístavů. Když se nakonec Anglie rozhodla vést válku proti Pekingu a když se k ní Francie připojila v naději, že z toho pro sebe něco urve, Rusko, ačkoli v téže chvíli oloupilo Čínu o území tak velké jako Francie a Německo dohromady a o řeku dlouhou jako Dunaj, dokázalo vystupovat jako nezaujatý ochránce slabých Číňanů a jednat téměř jako prostředník při uzavírání míru; a pustíme-li se do srovnávání různých uzavřených smluv, musíme uznat za věc každému jasnou, že válka byla vedena ne ve prospěch Anglie a Francie, nýbrž ve prospěch Ruska.

Výhody, které získaly bojující státy a na nichž se podílejí i Rusko a Spojené státy, mají čistě obchodní charakter, a jak jsme už ukázali při dřívějších příležitostech*, jsou převážně iluzorní. Za nynějších okolností musí čínský obchod, s výjimkou opia a určitého množství východoindické bavlny, nadále omezovat hlavně vývoz čínských výrobků – čaje a hedvábí, přičemž tento exportní obchod závisí spíš na zahraniční poptávce než na větších či menších výhodách poskytovaných čínskou vládou. Svět si dovedl obstarat čaj a hedvábí i před nankingskou smlouvou, a když byla tato smlouva uzavřena, mělo otevření pěti přístavů ten účinek, že se část kantonského obchodu přesunula do Šanghaje. Přes ostatní pří-

* Viz tento svazek, str. 609–614. *(Pozn. red.)*

stavy se nevede skoro žádný obchod, a jediný z nich, který má aspoň nějaký význam – Šan-tchou – nepatří k těm pěti, které byly otevřeny. Pokud jde o zahájení obchodu daleko proti toku řeky Jang-c'-čiang, bylo moudře odloženo do té doby, až Jeho císařské Veličenstvo plně obnoví svou moc nad povstaleckým územím v povodí této řeky, a to bude tak někdy o řeckých kalendách*. O hodnotě této nové dohody však vznikly další pochybnosti. Někteří lidé tvrdí, že tranzitní cla, o nichž se mluví v XXVIII. článku anglo-čínské smlouvy, jsou pomyslná. Předpoklad, že tato cla existují, se zakládá jen na tom, že v Číně byla jen velmi malá poptávka po anglickém zboží, a proto se toto zboží vůbec nedostalo do vnitrozemí, zatímco některé druhy ruských látek, vyhovující čínským potřebám a dovážené přes Kjachtu nebo Tibet, si našly cestu až na pobřeží. Zapomnělo se, že kdyby takové poplatky existovaly, postihovaly by stejně ruské jako anglické zboží. Jisté je, že pan Wingrove Cooke, který byl kvůli tomu poslán do vnitrozemí, nemohl tato domnělá „tranzitní cla" nikde vypátrat, a když byl na tuto věc veřejně dotazován, přiznal své „ponižující přesvědčení, že naše neznalost Číny je nevědomost opravdu citelná".[447] Na druhé straně pan J. W. Henley, britský ministr obchodu, odpovídá v jednom uveřejněném dopise na otázku, „zda je dokázáno, že taková vnitřní cla existují," velmi prostě: „O tom, zda v Číně určitě existují vnitřní cla, vám nejsem s to dát požadované informace." A tak v mysli Johna Bulla – kromě dost nepříjemného přesvědčení, že si lord Elgin sice vymínil odškodnění, ale nestanovil žádnou lhůtu, do kdy má být zaplaceno, a že přenesl válku z Kantonu do hlavního města jen proto, aby uzavřel smlouvu, podle níž budou britská vojska poslána z hlavního města zase zpátky bojovat do Kantonu – vzklíčilo ještě temné podezření, že bude muset ujednané odškodnění zaplatit z vlastní kapsy, neboť článek XXVIII bude pro čínské úřady silnou pohnutkou, aby uvalily na britské zboží 7 ½ % trazitní clo, které může být na požádání změněno ve 2 ½ % clo dovozní. Londýnské „Times", aby odvedly Johna Bulla od příliš podrobného zkoumání

* – tj. v den, který nikdy nepřijde. (Kalendy byly první den v měsíci podle *římského* kalendáře, kdežto v *řeckém* kalendáři takové označení neexistovalo. Rčení „ad kalendas graecas" se tedy podobá našemu „na svatého Dyndy".) *(Pozn. čes. red.)*

jeho vlastní smlouvy, považovaly za nutné předstírat velké rozhořčení na amerického vyslance* a ostře jej napadly, že prý celou věc zkazil, i když měl ve skutečnosti s nezdarem druhé anglo-čínské války asi tolik společného jako člověk, který spadl z měsíce.

Pokud jde o anglický obchod, má tedy uzavření míru za následek nová dovozní cla a řadu ustanovení, která se mohou každou chvíli stát záminkou k nové válce, protože buď nemají žádnou praktickou hodnotu, nebo je Číňané nemohou dodržovat. Anglie nezískala žádné nové území – nemohla je požadovat, aniž dovolila Francii požadovat je také, a pro Anglii by bylo naprosto nevýhodné vést válku, po níž by si Francie vytvořila na čínském pobřeží své državy. Úplně jinak je tomu, pokud jde o Rusko. Kromě toho, že se podílí na všech možných oficiálních výhodách, které získaly Anglie a Francie, zajistilo si Rusko celé území na Amuru, jehož se předtím ve vší tichosti zmocnilo. A ani s tím se nespokojilo, ale dosáhlo, že byla vytvořena rusko-čínská komise pro stanovení hranic. Každý ví, co v ruských rukou taková komise znamená. Viděli jsme, jak tyto komise pracovaly na asijských hranicích Turecka, kde po víc než dvacet let odřezávaly kousek po kousku od tureckého území, dokud nebyla jejich činnost za poslední války přerušena; a teď se to má všechno dělat znovu. Smlouva dále obsahuje článek upravující poštovní spojení mezi Kjachtou a Pekingem. Dosavadní nepravidelná a pouze trpěná spojovací linie bude nyní uzákoněna a řádně organizována. Mezi oběma místy má být zřízeno jednou měsíčně poštovní spojení a cesta, dlouhá asi 1000 mil, se má vykonat za 15 dní; mimoto má jednou za tři měsíce po téže cestě procházet karavana. Je jasné, že Číňané budou tuto službu buď zanedbávat, nebo nebudou schopni ji vykonávat, a protože si Rusko nyní toto spojení právně zajistilo, dopadne to tak, že je postupně převezme do svých rukou. Viděli jsme, jak Rusové vytvořili linie svých vojenských stanic přes kirgizskou step**, a nejsme ani v nejmenším na pochybách, že za několik málo let bude podobná linie vytvořena přes poušť Gobi, a pak sbohem všechny sny o britské nadvládě v Číně, neboť potom bude ruská armáda moci kdykoli pochodovat na Peking.

* – tj. W. Reeda. *(Pozn. čes. red.)*
** Viz tento svazek, str. 623–629. *(Pozn. red.)*

Snadno si lze představit, jaký účinek bude mít zřízení stálých vyslanectví v Pekingu. Podívejte se na Cařihrad nebo Teherán. Kdekoli se ruská diplomacie setká s diplomacií anglickou a francouzskou, má vždycky úspěch. A je snad možné pochybovat o tom, že ruský vyslanec, který má naději, že v několika letech bude mít v Kjachtě, vzdálené od Pekingu měsíc pochodu, armádu dost silnou pro jakýkoli účel a že bude mít cestu připravenou po celé délce pro pochod této armády – je možné pochybovat o tom, že tento ruský vyslanec bude v Pekingu všemocný?

Fakt je, že Rusko se rychle stává první asijskou mocností a že na tomto kontinentě velmi rychle zastiňuje Anglii. Dobytím Střední Asie a anexí Mandžuska rozšířilo Rusko své državy o území tak velké, jako je celá Evropa s výjimkou ruského impéria, a sahá od zasněžené Sibiře až po mírné pásmo. Zakrátko budou údolí středoasijských řek a Amuru osídlena ruskými osadníky. Strategická postavení, která Rusko takto získalo, jsou pro Asii stejně důležitá, jako jsou postavení v Polsku důležitá pro Evropu. Kdo má v rukou Turkestán, ohrožuje Indii, a kdo drží Mandžusko, ohrožuje Čínu. A Čína s Indií jsou nyní se svými 450 000 000 obyvatel rozhodující asijské země.

Napsal B. Engels kolem 25. října 1858
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune“,
čís. 5484 z 18. listopadu 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

B. ENGELS

SOUDNÍ STÍHÁNÍ MONTALEMBERTA

Paříž 6. listopadu 1858

Hrabě Montalembert byl první významnější muž ve Francii, který se připojil ke státnímu převratu Ludvíka Napoleona. Za Ludvíka Filipa zastupoval v poslanecké sněmovně katolickou stranu; za republiky patřil k oné reakční straně v Národním shromáždění, která se skládala z orleanistů a legitimistů a která přijala republiku jen naoko, aby ji mohla lépe rozvracet; ve snaze zasahovat ve prospěch některé větve Bourbonů nahrávala tato strana ve skutečnosti do rukou Ludvíku Bonapartovi, témuž Ludvíku Bonapartovi, který jednoho krásného dne všechny její členy pozavíral a rozehnal a z milosti opilé soldatesky na sebe strhl absolutní moc. Montalembert, kterého toto násilné rozehnání postihlo s ostatními, přestože byl dříve orleanistou, byl první a vyjma „jedinou opovržení*hodnou výjimku", pana Dupina, zůstává dosud jediným známým parlamentním činitelem ve Francii, který přešel do Bonapartova tábora. V době, kdy politický život v celé Francii byl ochromen, měla tato Montalembertova dezerce velký význam; byla to důležitá skutečnost pro novou vládu, stále ještě izolovanou od celé Francie hradbou vojáků, která jí tvořila ochranný val. Montalembert se dal zlákat vnadidlem katolické tendence, kterou vláda Ludvíka Napoleona jasně projevovala. Proslýchá se však, že ke změně stanoviska jej přimělo ještě jiné, hmatatelnější vnadidlo. Určitou dobu podporoval Montalembert vládu jako člen Zákonodárného sboru; podlézal a lichotil člověku, který nahradil parlamentní debaty vojenskou diktaturou; měl tolik nízkosti, že si pokládal za čest být jednou z těch loutek, které úspěšný uzurpátor ustanovil, aby odhlasovávaly zákony a úvěry podle jeho diktátu, odhlasovávaly a ne-

mluvily, anebo když mluvily, tak jen aby ho chválily. Ale přestože se tak ponižoval, nedostal žádnou odměnu; vykonal svou práci; navždy se odcizil svým dřívějším politickým přátelům; navždy se zkompromitoval; už nikdy se nemohl stát nebezpečným protivníkem; vycucali ho jako citrón, tak jaképak s ním ještě okolky? Když se o něho přestali zajímat, přišel Montalembert na to, že přece jen nebylo úplně v pořádku, když Ludvík Bonaparte zachránil a nadále zachraňuje Francii tak, že všechno musí jít podle jeho přání. Bezděky začal srovnávat své postavení v poslanecké sněmovně s postavením, které v téže budově zaujímal před deseti či dvaceti lety, a postupně přecházel do opozice proti vládě. Do určitých mezí mu to trpěli; dostal dokonce povolení vydat tiskem své první dva nebo tři projevy. Od té doby Montalembert, několik republikánských poslanců, kteří složili přísahu věrnosti vládě, a pár nespokojených bonapartistů tvoří v tomto žalostném shromáždění něco na způsob opozice, opozice stejně žalostné, jako je sbor, k němuž patří.

Tato opozice vůči dalším císařovým uzurpacím získala panu Montalembertovi, jak se zdá, jakousi pranepatrnou a chabou popularitu u jisté části buržoazie, a on očividně čekal na příležitost, až si bude moci nějakou nenadálou a odvážnou akcí zajistit tuto výhodnou pozici natrvalo. Udržoval styky s časopisem „Correspondant"[448], který byl takřka výhradně v rukou rodiny Broglių a prosazoval proto politiku orleanistů. Montalembert využil toho, že majitelé časopisu odjeli z Paříže, a otiskl v něm svůj článek nazvaný „Rozprava o Indii v anglickém parlamentě", který by tak, jak byl napsán, nebyl mohl vyjít, kdyby opatrní a nesmělí Brogliové byli v Paříži a mohli na to mít vliv. Montalembert se v tomto článku pokouší o jakési amende honorable* za to, že přešel na Bonapartovu stranu; vynáší v něm do nebes parlamentní vládu v Anglii a naprosto jasně odsuzuje nynější vládní systém ve Francii.

„Když mě občas brní hlava z brebentění kuloárových zpravodajů nebo z pokřiku fanatiků, kteří se pokládají za naše pány, či pokrytců považujících nás za hlupáky, když pociťuji, že mě dusí těžká atmosféra přesycená výpary patolízalství a korupce, spěchám pryč nadýchat se čistšího vzduchu a osvěžit se

* — veřejné pokání. *(Pozn. red.)*

v oceánu anglických svobod... Jestliže mezi lidmi, kteří otevřeli tyto stránky, je někdo, kdo podléhá této (bonapartistické a absolutistické) módě, říkám mu rovnou: přestaňte číst, dál nepokračujte; nic z toho, co teď budu psát, se vám nemůže líbit ani vás nemůže zajímat; jděte a klidně si až do omrzení přežvykujte na šťavnatých pastvinách vašeho samolibého uspokojení a nezáviďte těm, kteří, nechovajíce žádné závisti vůči vám, požívají *práva zůstat věrni své minulosti*, usilovnému přemýšlení a svým touhám po svobodě... Poprvé jsem opouštěl tuto velkolepou podívanou (debatu v poslanecké sněmovně) velmi vzrušen, jako by byl vzrušen každý, kdo spatřuje ve vládě něco víc než čeledník a kdo v civilizovaném národě hledá něco jiného než stádo ovcí dobrých leda k tomu, aby se daly ostříhat nebo aby mlčky okusovaly trávu ve stínu vysilující bezstarostnosti."

To zní velmi pěkně a také dost silně. John Bull, který je v poslední době zvyklý od francouzského tisku jen na hrubosti a výsměch, je samozřejmě neobyčejně povděčný za lichotky, kterými jej zahrnul Montalembert; povděčný natolik, že ho ani nenapadlo nahlédnout do oné „minulosti", o níž Montalembert říká, že jí zůstal věrný. Je všeobecně známo, že pan de Montalembert se z vlastní vůle připojil právě k těm kuloárovým zpravodajům, k těm fanatikům a pokrytcům, z jejichž brebentění a pokřiku ho nyní brní hlava; a jestliže úmyslně a s plným vědomím zapadl do té atmosféry přesycené výpary patolízalství a korupce, jejíž tíha jej nyní dusí, za to může dělat výčitky jen sám sobě. Jestliže „ve Francii patří k poslední módě vyjadřovat odpor ke všemu, co se podobá vzpomínkám na dřívější politický život nebo lítosti nad tímto životem", zavedl pan de Montalembert tuto módu jako jeden z prvních, když za rachotu bubnů a s vlajícími prapory přešel do tábora, který hlásal novou éru založenou na úplném a definitivním zničení „dřívějšího politického života". Pokud jde o lidi, kteří se spokojí s klidným přežvykováním na šťavnatých pastvinách svého samolibého uspokojení, nemůže jim to mít Montalembert za zlé. Státní převrat byl proveden právě pod tou záminkou, že je třeba zkrotit politické vášně a zahájit období právě onoho klidu a samolibého uspokojení; a jestliže se Montalembert nepřipojil ke státnímu převratu z tohoto důvodu, z jakého důvodu se k němu vůbec připojoval? Proti Ludvíku Napoleonovi se sice dá říci leccos, ale obviňovat ho, že po státním převratu nějak maskoval svou politiku nebo své

úmysly, to opravdu nelze. Nikdo nemohl pochybovat a také nepochyboval, že má v úmyslu udělat z francouzského národa stádo ovcí dobrých leda k tomu, aby se daly ostříhat nebo aby mlčky okusovaly trávu ve stínu vysilující bezstarostnosti. Montalembert to věděl zrovna tak dobře jako ostatní. A jestliže se teď zdvíhá v celé své velikosti a vyzývá nás, abychom se mu obdivovali jako člověku, který nechová závist vůči svým bývalým bonapartistickým přátelům a zůstává věrný své minulosti, pak nám nezbývá než se ho zeptat: a jakou minulost to máte na mysli, pane de Montalemberte? Snad svou minulost z doby monarchistické sněmovny, kde jste řečnil a hlasoval v zájmu reakce, represe a kněžourského fanatismu? Či svou minulost z doby republikánského shromáždění, kdy jste s mnoha svými starými přáteli z parlamentu kul různé pikle, aby mohla být znovu nastolena monarchie, a kdy jste svým hlasováním krok za krokem odbourával svobody lidu, svobodu tisku, právo shromažďovací a spolčovací a kdy jste sám ukul zbraně pro onoho dobrodruha, který pak těmito zbraněmi vás i vaše společníky vyhodil ze dveří? Nebo nakonec máte na mysli svou minulost z doby Bonapartova Zákonodárného sboru, kde jste se před tímto povedeným dobrodruhem tak pokořil a dobrovolně a po zralé úvaze jste přešel na jeho stranu jako jeden z lokajů v jeho předpokoji! Které z těchto tří minulostí, pane de Montalemberte, se týkají vaše tužby po svobodě? Soudíme, že většina lidí by musela hodně „usilovně přemýšlet", aby na to přišla. Zatím se vláda Ludvíka Napoleona pomstila svému nevěrnému přívrženci soudním stíháním, a soud se má konat už tento měsíc. Budeme tedy mít příležitost srovnat spravedlivé rozhořčení pana de Montalemberta se spravedlivým rozhořčením Bonapartova prokurátora; a můžeme říci už teď, že pokud jde o jejich upřímnost, budou asi jeden za osmnáct a druhý bez dvou za dvacet. Soudní proces sám o sobě vyvolá ve Francii nemalou senzaci, a nechť dopadne jakkoli, bude to významná událost v historii druhého císařství. Už sama skutečnost, že Montalembert považoval za nutné rozejít se tak demonstrativně s nynější vládou a uvalit na sebe soudní stíhání, je přesvědčivým důkazem toho, že francouzská buržoazie se začíná probouzet k politickému životu. Jen úplná apatie, politická vyčerpanost a duševní únava této třídy

umožnily Ludvíku Napoleonovi, aby nastolil svou moc. Protože měl proti sobě jen parlament, který nepodporovala ani buržoazie, ani dělnická třída, měl vlastně pasívní podporu buržoazie a aktivní pomoc armády. Stoupenci parlamentu byli vyřízeni naráz, ale dělnická třída teprve po měsíc trvajícím boji v celé Francii. Buržoazie se dlouho podvolovala, sice s reptáním, ale podvolovala se a na Ludvíka Napoleona se dívala jako na zachránce společnosti, a tudíž jako na člověka nepostradatelného. Během doby zřejmě změnila své mínění. Touží po tom, aby se vrátily časy, kdy ona sama nebo alespoň její část vládla zemi a kdy řečnická tribuna a tisk sloužily výhradně jejím politickým a sociálním zájmům. Zřejmě znovu získává důvěru v sebe i ve svou schopnost vládnout zemi, a je-li tomu tak, najde si i způsob, jak to vyjádřit. Můžeme proto ve Francii očekávat podobné hnutí buržoazie, jaké teď probíhá v Prusku a které ohlašuje nové revoluční hnutí stejně spolehlivě, jako italské buržoazní hnutí z let 1846–1847 ohlašovalo revoluci z roku 1848. Ludvík Napoleon si toho je zřejmě velmi dobře vědom. V Cherbourgu řekl jednomu známému, kterého už dlouhá léta neviděl: „Škoda, že naše vzdělané třídy se mnou nechtějí jít; je to jejich věc; ale mám na své straně armádu, a tak si z toho nic nedělám.“ Uvidí však velmi brzy, jak to obvykle dopadá s armádou – zejména s armádou, která má takové důstojníky a generály jako ta jeho – jakmile se masa buržoazie otevřeně postaví do opozice. Buď jak buď, evropský kontinent čekají rušné časy.

Napsal B. Engels kolem 2. listopadu 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune“, čís. 5489 z 24. listopadu 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

NOVÁ VLÁDA

Berlín 6. listopadu 1858

Po poměrně dlouhém váhání byla konečně vytvořena nová vláda, která se dá nejlépe charakterizovat jako vláda Pruské princezny. Má liberálnější nádech, než se odvažovali doufat berlínští šosáci, a jak se dalo očekávat, když ji vybírala dáma, nepřihlíželo se při jejím sestavování ani tak k tomu, aby v ní byly navzájem v souladu různorodé živly, jen když se dosáhlo hlavního cíle – zajistit jí dočasně popularitu. Jak se sluší na opravdovou dámu, má princezna pro každého připravenu nějakou milou pozornost – pro katolíky to, že ministerským předsedou dělá katolíka*, něco v pruských análech neslýchaného; pro horlivé protestanty to, že ministerstvo kultu odevzdává do rukou evangelického pietisty**; pro odpůrce Ruska to, že ministerstvo války svěřuje generálovi***, který byl svého času této funkce zbaven na výslovnou žádost cara Mikuláše; pro představitele protirakouských nálad to, že vedením ministerstva zahraničních věcí pověřuje muže†, který se už jednou tohoto místa vzdal, aby se nemusel podřizovat příkazům knížete Schwarzenberga; pro přívržence byrokratických tradic to, že ministrem vnitra – ministrem, který fakticky stojí v čele celé byrokratické armády, jak policie, tak správy (Regierung) – jmenuje pamětníka†† starých dobrých časů za Bedřicha Viléma III., pro liberály to, že ministerské křeslo bez portfeje, něco podobného jako je funkce lorda předsedy tajné rady[449] v anglické vládě, svěřuje

* – knížete von Hohenzollerna-Sigmaringena. *(Pozn. red.)*
** – von Bethmanna-Hollwega. *(Pozn. red.)*
*** – von Boninovi. *(Pozn. red.)*
† – barona von Schleinitze. *(Pozn. red.)*
†† – von Flottwella. *(Pozn. red.)*

muži*, který byl ministerským předsedou v první vládě ustavené za revoluce v roce 1848; pro stoupence svobodného obchodu to, že do ministerstva financí uvádí pana von Patowa; pro ochranáře to, že pan von der Heydt zůstává v ministerstvu obchodu; pro šlechtu to, že v čelo vlády staví prince z královského rodu a že také všechny politické funkce ve vládě obsazuje šlechtici; pro buržoazii to, že odborná ministerstva spravedlnosti, obchodu, kultu a vnitra přenechává obyčejným buržoům nebo buržoům povýšeným do šlechtického stavu; pro nepřátele kamarily to, že převážnou většinu nové vlády sestavuje z osobních nepřátel Gerlacha a spol., a pro konzervativce, kteří se obávají, aby se v Prusku neujala móda nějakého střídání vlád v parlamentním smyslu slova, to, že ponechává plat několika ministrům, bývalým Manteuffelovým kolegům, které si sám vybral a kteří svým podpisem potvrdili dekret, jímž byl v prosinci 1848 vyhlášen státní převrat.

Typickým rysem nové vlády je tedy eklekticismus, eklekticismus pramenící z touhy po popularitě, mírněné jen pevným rozhodnutím neobětovat této popularitě nic podstatného. Zmíním se jen letmo o jednom rysu nové vlády, o jednom odstínu, který je naprosto nepodstatný pro střízlivého politického pozorovatele, ale zato nanejvýš zajímavý pro berlínské klevetníky. Mezi nově jmenovanými ministry není ani jeden, jehož jméno by neznamenalo trumf vynesený proti pruské královně nebo osobní epigram namířený proti ní její zlomyslnou švagrovou. Celkový dojem, jakým zapůsobilo jmenování nové vlády na přemýšlivější část Berlíňanů, popíši slovy jednoho svého berlínského přítele. Oficiální zpráva se objevila teprve v dnešním večerním vydání listu „Staats-Anzeiger“[450], tedy asi v 6 hodin večer; ale už dávno předtím kolovaly přesné seznamy nových ministrů volně ve skupinkách shromážděných na třídě Pod lipami (Unter den Linden). Tam jsem potkal zmíněného přítele, docela tuctového berlínského pivního politikáře, a zeptal jsem se ho, co soudí o nové vládě a co se o ní vůbec soudí ve „městě“. Než vám povím, co mi odpověděl, musím vám ještě vysvětlit, kdo to je takový tuctový berlínský pivní politikář. Je to člověk s utkvělou představou, že Berlín je první město na světě a že se nikde jinde nenajde

* – Auerswaldovi. *(Pozn. red.)*

„Geist“* (nepřeložitelný pojem, ačkoli anglické ghost** je etymologicky totéž slovo; francouzské esprit*** je něco docela jiného) a že světlé pivo (Weissbier), tato každému barbarskému cizinci odporná brynda, je nápoj známý z „Iliady“ jako nektar nebo z „Eddy“ jako medovina[451]. Kromě těchto neškodných předsudků má naše tuctové berlínské „lumen“ vždycky patent na rozum, nedává si pozor na jazyk, hrozně rádo povídá a libuje si ve zvláštním přízemním humoru známém v Německu jako Berliner Witz†, který spočívá spíš ve hraní se slovíčky než s myšlenkami; je to zvláštní směsice trochy ironie, trochy skepse a hodně vulgárnosti – celkem vzato ne zvlášť vynikající a také nijak zábavný lidský exemplář, ale přece jen dost charakteristický typ. A tak tedy můj berlínský přítel odpověděl na mou otázku s ryze berlínským humorem těmito verši ze Schillerovy „Písně o zvonu“. Musím ještě mimochodem dodat, že náš tuctový Berlíňan obvykle pěje chválu jedině na Goetha, cituje však jedině Schillera:

„Ó naději! Tuch něžných věno!
To první lásky zlatý čas,
zrak vidí nebe otevřeno,
a srdce ztápí blaha jas;
ó, kéž by zelenal se dále
čas krásný mladé lásky stále!“††

A nyní se vraťme od berlínského poetického pivního politikáře k nové pruské vládě a podle starého francouzského pořekadla „à tout seigneur tout honneur“††† věnujme svou pozornost nejdříve knížeti von Hohenzollern-Sigmaringen, ministerskému předsedovi a důvěrnému příteli Pruské princezny. Je otcem portugalské

* – duch. *(Pozn. red.)*
** – duch, strašidlo. *(Pozn. red.)*
*** – vtipnost. *(Pozn. red.)*
† – berlínský vtip. *(Pozn. red.)*
†† Friedrich Schiller, „Píseň o zvonu“, čes. vyd. 1924, překl. J. Vrchlického. – V „New-York Daily Tribune“ citováno německy:

„O zarte Sehnsucht, süsses Hoffen,
Der ersten Liebe goldne Zeit!
Das Auge sieht den Himmel offen,
Es schwelgt das Herz in Seligkeit.
O, dass sie ewig grünen bliebe,
Die schöne Zeit der jungen Liebe!“

††† – komu čest, tomu čest. *(Pozn. red.)*

královny a rozhodně odmítl stát se tchánem druhého francouzského císařství. Přesto je to Bonapartův blízký příbuzný. Jeho matka byla sestra Murata, jednoho z králů improvizovaných Napoleonem, a jeho žena je druhá dcera ovdovělé bádenské velkovévodkyně Štěpánky, rozené de Beauharnais. Tento kníže je tedy spojovacím článkem příbuzenských vztahů mezi dynastií pruskou, koburskou a bonapartskou. Jihoněmečtí liberálové ho velmi pomlouvali za to, že se v roce 1849 zřekl trůnu ve svém státečku Hohenzollern-Sigmaringen a podle rodinných úmluv jej prodal větvi Hohenzollernů vládnoucí v Prusku. V době, kdy uzavřel tento obchod, nemělo ani jedno německé knížectví cenu trojnásobku svých ročních příjmů a nedalo se tedy očekávat, že by kníže kvůli hohenzollernsko-sigmaringenským demagogům prodlužoval existenci hohenzollernsko-sigmaringenské národnosti. To, že v jižním Německu zavlála pruská vlajka, se nelíbilo rovněž Rakousku a malým demagogům v Bádensku a Württembersku. Po své abdikaci vstoupil kníže v hodnosti generála do pruské armády a rozbil svůj stan v Düsseldorfu, městě malířů, sochařů a kasáren, kde měla kdysi malý dvůr jedna z pobočných větví pruské dynastie. Aby byli düsseldorfští občané potrestáni za účast na revoluci z roku 1848, která vyvrcholila masovou demonstrací proti králi, když projížděl městem, byl Düsseldorf zbaven té cti, že v něm měl princ Bedřich svůj dvůr, a byl degradován na obyčejné město, které musí umět žít bez zákazníků od dvora. Proto když se v Düsseldorfu objevil kníže Hohenzollern, byla to opravdová událost. Nechoval se nijak pozoruhodně, ale oslňoval už svou přítomností, jako onen velký muž, o němž Goethe říká, že platí už tím, co *je*, a ne tím, co *dělá*. Jeho popularita se rychlostí blesku rozšířila i za hranice Düsseldorfu. Vždyť byl jednak příslušníkem královské dynastie a zároveň příslušníkem katolické církve. Pro bigotní část obyvatelstva porýnského Pruska nemusel už mít žádné jiné kvality. Je jisté, že mocné a skvěle organizované katolické duchovenstvo v porýnském Prusku, Vestfálsku, Slezsku a Poznaňsku vynaloží všechny síly na podporu pruské vlády, v jejímž čele stojí katolík, a je vskutku žádoucí, aby tomu tak bylo. Nic tak nepoškodilo revoluci z roku 1848 jako to, že se proti ní postavili římskokatoličtí kněží. Získali revolucí obrovské výhody, například právo

být v přímém styku s papežem, právo zřizovat ženské i mužské kláštery a – co je neméně důležité – nabývat pozemkového vlastnictví. Za všechny tyto výsady se ovšem důstojní otcové revoluci odvděčili po její porážce tím, že se proti ní ostře postavili. Jednali jako nejkrutější nástroje reakce a bude dobře, když se jim nyní nedá příležitost, aby přešli znovu do tábora opozice. O ostatních ministrech pohovořím jindy.

Napsal K. Marx 6. listopadu 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune“,
čís. 5489 z 24. listopadu 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

NOVÁ VLÁDA

Berlín 9. listopadu 1858

„Tak se ten svět s námi nějak točí a časem všecinko se dočká odplaty.“* Jak jsem psal v jednom z dřívějších článků**, byl pan von Auerswald, místopředseda nového kabinetu, nominální hlavou první řádné vlády z období revoluce. Tak jako se tehdy jeho jmenování považovalo za příznak reakce, tak se dnes, po deseti letech, považuje za příznak pokroku. Vystřídal obchodníka s obilím Camphausena, kterého revoluční bouře vrhla z jeho kolínské kanceláře do Berlína na stupně pruského trůnu. Auerswaldova vláda vydržela od konce června do 7. září 1848. Naprosto nezávisle na tom, co mohl udělat nebo neudělat, už pouhé jeho jméno v čele vlády mělo v červnu 1848 velký význam. Jeho předchůdce Camphausen byl rodák z porýnského Pruska, Auerswald se narodil v provincii Východní Prusy. Camphausen byl soukromý obchodník, Auerswald státní úředník; Camphausen byl buržoa, Auerswald šlechtic; Camphausen byl bohatý, Auerswald chudý. Bylo tedy zřejmé, že už ke konci června 1848, sotva tři měsíce po březnových dnech, se kyvadlo pruské revoluce zhouplo od západu k východu, od sousedství s Francií k sousedství s Ruskem, od obyčejných smrtelníků k mandarínům, od buržoazie k šlechtě, od měšce k titulu. Ponecháme-li stranou tento význam Auerswaldova jména, nedá se říci, že za ty tři měsíce existence jeho vlády vykonal něco zvlášť významného. Zeptáte-li se některého Prusa, čím se vyznačovala tehdejší Auerswaldova vláda, položí si asi prst na čelo, bude si je

* Shakespeare, „Večer tříkrálový nebo cokoli chcete“, 5. jednání, 1. scéna. *(Pozn. red.)*

** Viz tento svazek, str. 658. *(Pozn. red.)*

chvíli s vážnou tváří mnout zrovna jako opravdový Hudibras[452] a nakonec, jako by se právě probral z transu, zvolá: „Ach, vy myslíte Hansemannovu vládu!“ Duší Auerswaldovy vlády byl totiž skutečně ministr financí Hansemann, který do ní přešel z Camphausenovy vlády. Proto také, chceme-li charakterizovat Auerswalda jako ministerského předsedu, musíme mluvit o Hansemannovi.

Hansemann, obchodník z Cách, vyjádřil roku 1847 ve Spojeném sněmu své politické krédo v replice na adresu pruské královské moci, která se stala později slavnou: „V peněžních záležitostech přestávají všechny žerty.“ (In Geldsachen hört die Gemütlichkeit auf.) Můžeme-li si dovolit parva componere magnis*, tvořila tato věta za tehdejších okolností protějšek ke slavnému výroku Sieyèsovu: „Le tiers-état c'est tout“[453]. Za Bedřicha Viléma III., v době, kdy kromě graduovaných odchovanců pruských universit se nikdo neodvažoval psát o politice, vydal Hansemann knihu, v níž srovnával Prusko s Francií.[454] Projevoval tu Francii značný obdiv, jenže tak obratně a tak umírněným tónem, že dokonce ani pruská cenzura nemohla toto urážlivé srovnávání umlčet. V době, kdy akciové společnosti v Německu byly ještě rara avis**, toužil ctižádostivý Hansemann stát se německým Hudsonem a dokázal, že se dokonale vyzná v onom burzovním spekulantství, které nyní kvete ve všech civilizovaných zemích a z něhož se zřízením Crédit mobilier stal dokonce systém. V době, kdy se staromódní Německo ještě domnívalo, že udělá-li někdo bankrot, poskvrní tím své poctivé jméno, pokoušel se Hansemann dokázat, že střídání bankrotů v obchodě je skoro stejně výhodné jako střídání osevů v zemědělství. Vláda tohoto muže, jíž Auerswald propůjčil své jméno, vycházela z mylného názoru, že několik týdnů revoluce dostatečně otřáslo pilíři starého státu, že dynastie, aristokracie i byrokracie už byly dost poníženy, že politická převaha buržoazie byla jednou provždy vydobyta, a že tedy nyní už nezbývá nic jiného než krotit neustále se vzdouvající vlny revoluce.

Vláda krotila tento příboj s takovým úspěchem, že byla sama zkrocena tři měsíce po svém ustavení, že tyto liberální patolízaly vykopli beze všech okolků dvořané, kteří stáli v pozadí a kteří je jen

* – přirovnat malé k velkému. *(Pozn. red.)*

** – vzácností, bílou vránou. *(Pozn. red.)*

nastrčili, aby si spálili prsty místo nich. Z Auerswalda i Hansemanna se tak staly žalostné postavy podvedených podvodníků. Auerswald se kromě toho ocitl v málo závidéníhodné situaci muže, který odpovídal za zahraniční politiku Pruska, neboť ve své osobě spojoval funkci ministerského předsedy a ministra zahraničních věcí. I když vnitřní politiku vlády určovaly zjevné zájmy buržoazie poděšené úspěchy revoluce, pak zahraniční politiku řídila výhradně kamarila, v jejíchž rukou byl Auerswald pouhým nástrojem. V červnu 1850 byl jmenován vrchním presidentem v provincii porýnské Prusko, brzy poté ho však z tohoto místa propustil pan von Westphalen, který očišťoval pruskou byrokracii od liberálů stejně chladnokrevně, jako očišťuje skotský šlechtic své statky od rolníků. Jako člen poslanecké sněmovny (Abgeordnetenhaus) se Auerswald omezil na opozici v tak rozředěné formě, že to mohlo postřehnout jen oko politického homeopata. Auerswald je jedním z aristokratických představitelů východopruského liberalismu. Prvky, z nichž se tento liberalismus skládá, jsou vzpomínky na války s Napoleonem a na tehdejší naděje nejosvícenějších vlastenců, dále několik všeobecných myšlenek, které Královec, toto centrum kantovské filosofie, považuje div ne za lokální vlastnictví, dále pak jednota zájmů mezi šlechticem pěstujícím obilí a obyvateli přímořských měst, která toto obilí vyvážejí, a konečně různé doktríny o svobodném obchodě; tato pruská provincie není totiž průmyslová a je závislá hlavně na prodeji svých zemědělských produktů do Anglie.

Pan von Schleinitz, ministr zahraničních věcí, zastával tuto funkci už jednou, v roce 1849, a za krátký čas svého působení se úzce sblížil s gothajskou stranou[455], která, kdyby byla dosáhla svého cíle, byla by rozdělila Německo na dvě části, na severní, jež by se připojila k Prusku, a jižní, jež by se připojila k Rakousku. Příslušníci gothajské strany také otevřeně přiznávají, že skutečně usilují o to, aby Německo bylo pohlceno těmito dvěma velkými nepřátelskými monarchiemi. Kdyby se jim podařilo vytvořit dvě Německa, vznikl by smrtelný konflikt, schylovalo by se k nové třicetileté válce a nakonec by souboj mezi dvěma potírajícími se Německy skončil tím, že by jednu polovinu Německa sebralo Rusko a druhou Francie.

O ministrovi války panu von Boninovi jsem se zmínil už ve svém posledním článku*. Zde k tomu jen dodám, že když byl velitelem ve válce o Šlesvik-Holštýn[456], vyznamenal se ani ne tak pronásledováním Dánů jako dobrovolníků demokratů, kteří bojovali pod německými prapory. Tato válka byla, jak je všeobecně známo, jednou z krvavých frašek moderní diplomacie. Pan von Patow, ministr financí, byl členem Camphausenovy vlády a před několika lety jej v poslanecké sněmovně krautjunkeři** pranýřovali jako revolucionáře. Přitom ho také v něčem přímo urazili, a proto došlo k jeho souboji s hrabětem Pfeilem; tehdy se na nějaký čas stal miláčkem berlínského publika. Patow by mohl klidně být členem liverpoolského sdružení pro finanční reformu.

O hraběti Pücklerovi, ministru zemědělství, lze říci jen tolik, že je synovcem blazeovaného autora „Dopisů nebožtíka“[457]. Bethmann-Hollweg byl dříve kurátorem bonnské university; tito kurátoři jsou vlastně velcí inkvizitoři, kterými pruská vláda zamořuje oficiální centra vědy. Za Bedřicha Viléma III. pořádali štvanice na demagogy, za Bedřicha Viléma IV. pronásledují kacíře. Bethmann se zabýval tím druhým úkolem. Před revolucí náležel fakticky ke královně kamarile a rozešel se s ní teprve tehdy, když zašla „příliš daleko“.

Ministr spravedlnosti Simons a ministr obchodu von der Heydt jsou jediní členové Manteuffelova kabinetu, kteří přežili svého šéfa. Oba jsou rodáci z porýnského Pruska, jenže z jeho protestantské části na pravém břehu Rýna. Protože v kabinetu měli být ministři pocházející z porýnského Pruska a zároveň v něm neměli zůstat porýnští liberálové, udrželi se v něm tito dva mužové. Simons se může pochlubit, že přivedl soudy na tak nízkou úroveň, na jaké nebyly ani v nejhorších dobách pruské monarchie. Von der Heydt, bohatý obchodník z Elberfeldu, řekl o králi v roce 1847: „Tento člověk nás už tak často obelhal, že už mu dál nemůžeme věřit.“ (Dieser Mensch hat uns so oft belogen, dass wir ihm nicht länger trauen können.) V prosinci 1848 přišel do vlády ustavené po státním převratu. Nyní je to jediný pruský ministr, který je v podezření,

* Viz tento svazek, str. 657. *(Pozn. red.)*
** — reakční statkáři, viz též poznámku 459. *(Pozn. red.)*

že svého oficiálního postavení zneužívá k osobním cílům. Všude se mluví o tom, že státní tajemství v jeho rukou obvykle posloužila obchodním zájmům elberfeldské firmy Heydt a spol.

Napsal K. Marx 9. listopadu 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5492 z 27. listopadu 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

SITUACE V PRUSKU

Berlín 16. listopadu 1858

Eklektický a pestrý charakter nové vlády, na který jsem poukazoval v jednom ze svých minulých článků*, si bere na mušku „Kreuz-Zeitung"[458] touto uštěpačnou tirádou:

„Má dojít ke změně systému. Ale smíme se otázat, jaká změna to bude? V čem záležel systém, od kterého se ustupuje, a jaké jsou zásady nového systému, který se má zavést? Kdo představuje vůdčí myšlenku tohoto systému, katolický princ, jenž stojí v čele vlády, či ministr kultu a vyučování, člen evangelické aliance? Jakpak se dá předpokládat, že ministr financí, bývalý poslanec za demokraty, se shodne s výše uvedenými osobami? A může se vůbec veterán staré pruské byrokracie přizpůsobit názorům pana von Patowa?"

Dne 12. listopadu se v celé monarchii konaly prvotní volby (Urwahlen). V nich zvolení volitelé (Wahlmänner) budou zase 23. t. m. volit poslance. Nikdo nevidí rád umírněnou cudnost u své ženy nebo umírněnou platební schopnost u svého dlužníka; přesto byla umírněná svoboda heslem, které se umírněně rozšiřovalo mezi prvotními voliči (Urwähler). Ta část pruské veřejnosti, která dosud stojí v čele hnutí a jejíž politické krédo lze charakterizovat jako liberalismus vulgaris**, je všechno jiné, jen ne hrdinná. V roce 1848 se neodvážila ani pohnout, dokud nepovstala Neapol, Paříž a Vídeň. Podivuhodnou shodou okolností se však tito lidé dostali nyní do takové situace, že musejí dát signál k oživení politického hnutí na kontinentě. S velkou armádou v zádech, obklíčeni z jedné strany Francií 2. prosince, z druhé nově zcentralizovaným Rakouskem a

* Viz tento svazek, str. 657–658. *(Pozn. red.)*
** — vulgární liberalismus. *(Pozn. red.)*

z třetí Ruskem, které je věčně ve střehu, jsou tak vhodným objektem pro soustředěný útok, až jim z toho musí být nepříjemně. Mají také před očima i v srdcích dosud živou vzpomínku na revoluci; a konečně prý není radno lekat prince regenta, aby neupustil od svého nového konstitucionalismu. A tak jeden liberální hrdina uprošuje druhého, aby mu prokázal dobrou službu, o kterou žádal jeden manžel svou ženu, když ji na ulici urazil jakýsi důstojník: „Drž mě," křičel ten udatný chlapík, „nebo se budu mstít a poteče krev!" A fakticky, v tomto směru si nesmíme dělat žádné iluze. Pruské hnutí, v místním smyslu slova, je možné jen ve velmi úzkém rámci; jakmile tento rámec překročí, bude muset buď couvnout, anebo se přeměnit ve všeobecné hnutí na celém kontinentě. Tato druhá možnost nahání hrůzu velkoburžoazii i princi regentovi. Je jedna skutečnost, o níž se pravděpodobně nedočtete v žádných novinách, ale já za její pravdivost ručím: když byl princ naposledy na návštěvě ve Vratislavi, prohlásil při audienci, kterou poskytl významným osobnostem tohoto města, velice slavnostně, že revoluční plamen ještě neuhasl, že Evropě stále ještě hrozí nebezpečí nového výbuchu a že tedy měšťanstvu velí povinnost i zájem, aby se semklo kolem trůnu a hlavně aby zachovávalo přísnou umírněnost při politické činnosti a tím ucpalo všechny škvíry, jimiž by mohli proniknout nesvědomití demagogové (gesinnungslose Demagogen). To plně souhlasí s tím, co mi nedávno řekl jeden velmi vzdělaný pruský šlechtic: „Víte," povídá, „co připravilo krále o rozum? Přízrak rudé republiky. A jeho bratra, přestože je to střízlivý, průměrný a nudný pedant, pronásleduje totéž strašidlo."

Vcelku zvítězili liberální volitelé ve větších městech a zavilí reakcionáři na venkově. Jak se prováděly volby na venkově, o tom si můžeme udělat úsudek podle toho, že zemští radové rozesílali každý ve svém okrese o své újmě oběžníky, v nichž vyzývali prvotní voliče, aby volili ty a ty osoby. Je nutné podotknout, že postavení zemského rady v Prusku je vůbec zvláštní. Ve všech pruských provinciích, kromě porýnského Pruska, je to statkář, jehož rozsáhlý pozemkový majetek – podobně je tomu u anglického smírčího soudce v hrabství – leží ve správním obvodu jeho úřední působnosti. Zároveň je to článek v řetězu byrokracie, který je zvolen za

svůj obvod, jmenován korunou a podřízen Regierung* (kolegiální orgán), která sídlí v některém z center většího správního celku; ve svém okrese (Ressort, jak říkají Prusové) je však nejvyšším představitelem vlády. A tak spojují tito zemští radové ve své osobě vlastnosti krautjunkera (fox-hunter)[459] a byrokrata. Na rozdíl od většiny státních úředníků nejsou závislí výhradně na služném; v nejhorším případě se totiž rekrutují z mladších synů pozemkové aristokracie, kteří si ročním příjmem 1200 tolarů ze státní pokladny zvyšují kapesné, jež dostávají od otce, strýce nebo staršího bratra. Proto jsou jejich zájmy obvykle spjaty těsněji s třídními a stranickými zájmy pozemkové aristokracie než s kastovními zájmy byrokracie. Tito lidé byli hlavními oporami právě svržené vlády. Ústřední vládu považovali spíše za nástroj svých vlastních sociálních zájmů než sebe za nástroj této vlády. Nyní se stavějí proti nové vládě, která se je neodvážila sesadit zčásti proto, že takový radikální zásah by značně povzbudil všechny revoluční tendence a byl by v rozporu s rutinou pruské správy; částečně se to však nestalo i proto, že s pomocí zemských radů se dá do jisté míry držet na uzdě venkovské obyvatelstvo, čímž se vytváří protiváha proti liberalismu měst. Dosud byl sesazen jen jeden zemský rada, pomořanský hrabě von Krassow, který se bavil tím, že ve svém oběžníku k prvotním voličům urážel vládu.

Od roku 1852 nebylo provedeno nové sčítání lidu. Čísla z posledního sčítání však plně postačí k tomu, abychom získali určitou představu o poměru mezi venkovským obyvatelstvem a obyvatelstvem ve městech. Ze sedmnácti miliónů obyvatel bylo dvanáct miliónů roztroušeno po venkově a jen pět miliónů bylo soustředěno ve městech, která jsou většinou stejně jen venkovská městečka. Z 984 měst monarchie se jen 12 nejdůležitějších mohlo pochlubit, že měly celkem milión obyvatel, zatímco ve víc než 500 městech nebydlelo ani 2500 lidí. Průmyslového obyvatelstva je v provincii Prusko 11 %, v Pomořanech 15 %, v Poznaňsku 18 %, ve Slezsku 23 %, ve Vestfálsku 26 %, v Sasku 28 %, v porýnském Prusku 25 % a v Braniborsku 37 %. V této poslední provincii je ovšem skoro všechno průmyslové obyvatelstvo soustředěno v Berlíně. Šedesát

* – krajské správě. *(Pozn. red.)*

procent obyvatel celé monarchie se zabývá výhradně zemědělstvím a průměrně na každých 263 obyvatel připadá jeden šlechtic.

Napsal K. Marx 16. listopadu 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5497 z 3. prosince 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*PLÁN REGULOVÁNÍ CEN CHLEBA VE FRANCII

Francouzský císař začal právě uskutečňovat svůj oblíbený plán, totiž regulování cen chleba v celém svém císařství. Tuto myšlenku jasně vyložil už v roce 1854 ve svém projevu k Zákonodárnému sboru u příležitosti vyhlášení války Rusku. Jeho tehdejší prohlášení o této věci si zaslouží, aby bylo citováno, a my z něho uvádíme:

„Především vám doporučuji, abyste si všimli systému, který nyní zavedlo město Paříž, neboť jestliže se tento systém, jak věřím, rozšíří po celé Francii, zabrání napříště onomu kolísání cen obilí, které v dobách nadbytku způsobuje, že zemědělství upadá, protože ceny pšenice jsou nízké, v neúrodných letech pak, že chudší třídy velmi trpí, protože pšenice je drahá. Tento systém spočívá v tom, že se ve všech velkých městech zřídí úvěrový systém, takzvaná pekařská banka (Caisse de la boulangerie), která v letech drahoty může prodávat chléb za ceny daleko nižší, než jsou oficiální tržní ceny, s podmínkou, že v letech hojnosti bude jeho cena nepatrně vyšší. Protože dobré úrody jsou všeobecně častější než špatné, je nasnadě, že nižší ceny bude možné snadno vyrovnat. Mimoto bude ohromná výhoda v tom, že tu budou úvěrové společnosti, které nebudou vydělávat, když cena chleba bude stoupat, nýbrž budou, stejně jako kdokoli jiný, mít zájem na tom, aby chléb byl laciný, neboť na rozdíl od dosavadního stavu budou tyto společnosti v úrodných letech vydělávat a v letech drahoty prodělávat."

Razí se tu zásada, že v letech neúrody se má chléb prodávat „daleko" pod svou tržní cenou, a v úrodných letech jen „nepatrně" nad touto cenou, přičemž naděje na vyrovnání spočívá v tom, že úrodná léta budou mnohem častější než neúrodná léta. Když byla v prosinci roku 1853 císařským dekretem v Paříži zřízena pekařská banka, byla maximální cena čtyřlibrového bochníku chleba stanovena na 40 centimů; pekaři byli oprávněni žádat na bance náhra-

du svých ztrát; banka si zase vytvořila fondy vydáním obligací zaručených pařížskou městskou správou, a ta si opět vytvořila záruční fondy tím, že uzavřela nové půjčky a zvýšila daň ze spotřebního zboží vybíranou u bran Paříže. Mimoto přispěla určitou částkou sama vláda ze státní pokladny. Koncem roku 1854 dosáhly už dluhy, které pařížská městská správa takto nadělala, spolu s částkou, kterou přispěla vláda, osmdesáti miliónů franků. Vláda tehdy musela svá opatření odvolat a postupně zvýšit maximální cenu bochníku chleba na 45 a později na 50 centimů. Tak museli Pařížané to, co ušetřili na ceně chleba, zčásti zaplatit ve formě zvýšené potravní daně a všichni ostatní Francouzi museli platit ve prospěch metropole všeobecnou chudinskou daň ve formě přímé vládní subvence, která se poskytovala pařížské městské správě. Tento experiment však skončil úplným nezdarem, neboť cena chleba v Paříži v neúrodných letech 1855 až 1857 stoupla nad oficiální maximum a v letech 1857 a 1858, kdy byly bohaté žně, klesla pod ně.

Ludvík Napoleon se nezdarem tohoto experimentu, provedeného v poměrně malém měřítku, nedal nijak odradit a začal nyní na základě svého vlastního nařízení organizovat pekárenství a obchod obilím v celém císařství. Před několika týdny se jeden z jeho pařížských listů pokoušel přesvědčit veřejnost, že ve všech významnějších městech je třeba vytvořit „obilní rezervy". Argumentoval tím, že v nejhorších letech neúrody se maximální nedostatek obilí rovnal 28denní spotřebě všeho obyvatelstva a že průměrně následovala tři neúrodná léta po sobě. Na základě toho se vypočítalo, že „zásoba dostačující na tři měsíce je všechno, co lidská prozřetelnost může udělat". Jestliže se toto opatření bude vztahovat jen na města s nejméně 10 000 obyvatel, což představuje v celé Francii (s výjimkou Paříže) 3 776 000 lidí, pak při průměrné tříměsíční spotřebě 45 kilogramů pšenice na obyvatele, při nynější ceně asi 14 franků za 1 hektolitr pšenice, bude podle těchto výpočtů taková zásoba stát 31 000 000 až 32 000 000 franků! A tak 18. listopadu uveřejnil „Moniteur" dekret tohoto znění:

„Článek 1. V pekárnách ve všech městech, v nichž je pekárenství regulováno dekrety a nařízeními, má být taková rezerva obilí nebo mouky, jaká je nezbytná pro denní výrobu v každém pekařství po dobu tří měsíců.

Článek 2. Do měsíce od tohoto data prefekti departementů po poradě s městskými správami rozhodnou, zda rezervy mají být vytvořeny v obilí nebo v mouce, a stanoví lhůtu, do kdy mají být rezervy vytvořeny, a také, jaká část zásob může být uložena ve veřejných sýpkách."

K dekretu je připojen seznam měst, „v nichž je pekárenství regulováno" a která tudíž mají vytvořit rezervy. V seznamu jsou uvedena všechna významnější francouzská města s výjimkou Paříže a Lyonu, kde už zásoby jsou a na něž se tudíž dekret nevztahuje. Celkem je v seznamu na 161 měst, mezi nimi Marseille, St. Quentin, Moulins, Caen, Angoulême, Dijon, Bourges, Besançon, Evreux, Chartres, Brest, Nîmes, Toulouse, Bordeaux, Montpellier, Rennes, Tours, Grenoble, St. Étienne, Nantes, Orléans, Angers, Remeš, Chalon-sur-Saône, Mety, Lille, Douai, Valenciennes, Beauvais, Arras, St. Omer, Calais, Boulogne-sur-Mer, Štrasburk, Mulhouse, Rouen, Le Havre, Mâcon, Le Mans, Amiens, Abbeville a Toulon. Podle posledního sčítání lze nyní počet obyvatel těchto 161 měst odhadnout asi na 8 000 000! Zásoby tedy musí činit celkem 5 500 000 hektolitrů obilí v ceně 70 000 000 až 80 000 000 franků. V oběžníku, jímž seznamuje prefekty departementů s dekretem, ministr zemědělství a obchodu říká, že sice „nemají pekaře nutit, aby překotně plnili povinnosti, které jim dekret ukládá", ale musí „stanovit rozumnou lhůtu, aby pekaři mohli tyto povinnosti splnit". Ponechává prefektům, aby podle místních podmínek rozhodli, zda rezervy mají být vytvořeny v obilí nebo v mouce. Dodává, že ačkoli jsou nynější opatření dost rozsáhlá, mohou být později ještě rozšířena.

„Vláda nepřehání, pane prefekte, důležitost opatření, které jsem právě vyložil. Je si vědoma, že dekret se týká jen malé části obyvatelstva, a proto uvažuje o možnosti rozšířit pole jeho působnosti. Obyvatelé osad a vesnic si pečou chleba sami a berou ze své sklizně takové množství pšenice, jaké je pro jejich rodiny nutné na dobu jednoho roku. Pokud jde o tyto rodiny, byl by zásah vlády zbytečný a nemožný. V určitém počtu hlavních měst departementů a ve většině center arrondissementů a kantonů a dokonce i ve velkých vesnicích však pečou značnou část konzumovaného chleba pekaři, a přesto se na ně nevztahuje žádné ustanovení a nejsou povinni vytvářet nějaké rezervy. Což nelze podřídit pekaře v těchto místech stejnému režimu a uložit jim, aby se řídili podle téhož blahodárného zákona obezřetnosti? Vláda soudí, že příslušná nařízení se nesetkají s žádnými vážnými námitkami."

Než však bude zmíněný dekret rozšířen na celou ostatní Francii kromě malých vesnic, nařizuje ministr prefektům, aby se poradili s městskými správami těch míst, která zatím pod dekret nespadají. Potom prefektům oznamuje, jak mají být rezervy uskladněny:

„Pekaři musí pokud možno využít vedlejších prostorů, patřících k jejich krámům, neboť tak bude dozor nad nimi snadnější. Musíte však vyzvat městské správy, aby zřídily a daly pekařům k dispozici veřejná skladiště, v nichž by se mohly umístit, za nájemné stanovené tarifem, rezervy, které nemohou umístit sami pekaři. Nepochybuji, že osvícená spolupráce městských úřadů tyto operace usnadní."

Ministr pak přichází k nejdůležitějšímu bodu: kde vzít peníze na to, aby dekret mohl být uveden v život:

„Pokud jde o získání nezbytného kapitálu, jsem přesvědčen, že pekaři budou co nejvážněji usilovat, aby si potřebné částky opatřili. Takovéto uložení kapitálu totiž skýtá tak velké obchodní výhody a slibuje takové zákonné zisky, že pekaři jistě bez potíží získají úvěr, zejména nyní, kdy je úrok tak nízký. Přeceňujeme snad příliš dobrou vůli kapitalistů v každé obci, doufáme-li, že budou spolupracovat s pekaři? Což nebudou mít ve vytvořených rezervách obilí bezpečnou záruku na zapůjčené peníze, záruku, jejíž hodnota se bude spíš zvětšovat než zmenšovat? Budu šťasten, jestliže úsilí, které v této věci vynaložíte, bude korunováno úspěchem. *Kladu si otázku, zda by městské správy nemohly v případě nutnosti vytvořit, podobně jako Caisse de Paris, finanční zdroje a použít je na půjčky pekařům?* Aby se povzbudilo uzavírání těchto půjček, aby se usnadnily a rozmnožily pomocí oběhu, mohl by se sýpkám určeným k uložení rezerv propůjčit charakter skladišť pro nevyclené zboží (magasins généraux), a mohly by se vydat zástavní listy, které by jistě ochotně přijímaly naše finanční ústavy, zejména Francouzská banka."

Ministr uzavírá svůj oběžník nařízením, aby jej prefekti do dvaceti dnů informovali, co hodlají učinit pro splnění druhého článku dekretu, a do měsíce oznámili, co doporučují správy měst a vesnic, které nespadají pod dekret.

Nemáme v úmyslu zabývat se v této chvíli otázkou veřejných sýpek, ale ohromný význam tohoto ekonomického coup d'état* není ani třeba obšírně komentovat. Je dobře známo, že nynější cena obilí ve Francii je zoufale nízká a že v důsledku toho lze pozorovat mezi rolnictvem příznaky nespokojenosti. Napoleon se pokouší uměle poptávkou, která má být vyvolána vytvářením tříměsíčních rezerv obilí, uměle zvýšit ceny a tím umlčet zemědělskou Francii. Na druhé straně se před městským proletariátem vydává za jakousi socialistickou prozřetelnost, i když poněkud nejapně, neboť první hmatatelný účinek jeho dekretu musí být, že proletariát bude muset platit za bochník chleba víc než dříve. „Zachránce vlastnictví" ukazuje buržoazii, že nepotřebuje ani formální zásah svých pseudozákonodárců, nýbrž že prostě stačí jeho osobní příkaz, aby mohl volně nakládat s jejími měšci, disponovat s majetkem měst, narušovat obchod a podřizovat peněžní transakce buržoazie svým osobním rozmarům.

Konečně je třeba otázku ještě uvážit z čistě bonapartistického hlediska. Po celé Francii bude třeba opatřit ohromné budovy pro veřejné sýpky; jaké nové pole se tím otevře machinacím a rozkrádání! Neočekávaný obrat nastane také v obchodu chlebovým obilím. Jaké zisky shrábne Crédit mobilier a další spekulantští kumpáni Jeho císařského Veličenstva! Tak či onak, jisté je, že Císařský Socialista bude mít při zvyšování ceny chleba větší úspěch než při svých pokusech snížit ji.

* — doslova: státního převratu; zde: převratu. *(Pozn. red.)*

Napsal K. Marx kolem 19. listopadu 1858
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5507 z 15. prosince 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

SITUACE V PRUSKU

Berlín 23. listopadu 1858

Dnes byl den voleb; voliči druhého stupně, nepříliš početná skupina lidí, se pokojně shromáždili, aby jako zmocněnci rozbouřeného davu provedli volební akt. Z volební urny, která jednu chvíli hrozila, že se změní v Pandořinu skříňku[460], vyskočil liberalismus ve své nejumírněnější formě, buržoazní liberalismus v byrokratickém hávu, liberalismus zapírající sám sebe. Že vyvolení tohoto města nemohou mít zlé úmysly, dokazují už jejich tituly. Je mezi nimi jeden Generalsteuerdirector (vrchní berní ředitel), jeden Oberbürgermeister (vrchní starosta), jeden ministr, jeden bývalý ministr, jeden Gerichtspräsident (soudní president), jeden Geheimer Archivrat (tajný archívní rada) a jeden Geheimer Rat (tajný rada); celé této otitulované a „tajné" honoraci vypomáhají dva buržoové – jeden z nich je pan Reimer, konzervativec a nakladatel dodávající Jeho Veličenstvu, a druhý dr. Veit, také nakladatel, zvolený díky svému židovskému vyznání finančními kruhy, které zde, stejně jako všude jinde, mají značnou příměs semitské krve. Nemůže být pochyb, že buržoazní radikálové z roku 1848, jako byli Jacoby, Unruh, Waldeck, Rodbertus, Stein, Elsner aj., zkrátka mužové, o nichž jsem vám psal asi před měsícem*, že budou pravděpodobně zvoleni ve velkých městech, skutečně hráli hlavní úlohu na shromážděních prvotních voličů, sestavili mnoho volebních programů a ve Vratislavi, Královci, Magdeburku a Elbingu jim dokonce byla nabídnuta křesla ve sněmu. Proč tedy ta náhlá změna dekorací? Protože všechny tyto pocty, které pro ně byly připraveny, skromně

* Viz tento svazek, str. 638. *(Pozn. red.)*

odmítli. Někteří z nich to neudělali tak docela z vlastní vůle a rozhodli se pro toto sebezapření teprve po nepříjemné a naprosto ne dobrovolné rozmluvě s policejním ředitelem. Jiní ustoupili nátlaku vystrašené části buržoazie, která nyní udává tón. A všichni dohromady, policejní ředitelé, kandidáti i voliči jednali pod silným vlivem nenadále změněných okolností, nebo, abych to řekl přesněji, nezměnily se okolnosti, ale bouře rozptýlila mlhu iluzí, která tyto lidi obestírala. Jak říkají Francouzi, la situation s'était dessinée*. Vládu zachvátil strach a z tohoto strachu se v ní zrodila odvaha. Ministr vnitra pan Flottwell vydal oběžník, jaký ještě nikdy v žádném jazyce nevyšel – hemžil se mluvnickými chybami, byl plný zmatených slov a nesmyslných argumentů, ale přece dost jasně prozrazoval hněv. Víte snad, co se ve Francii rozumí oficiální výstrahou novinám. A Flottwellův oběžník, to byla taková všeobecná výstraha voličům, podepřená tajnými instrukcemi policii. Poukazovalo se v ní přímo na volební projevy, volební programy a volební prospekty radikálů, bývalých členů Národního shromáždění z roku 1848. Protože se velkoburžoazie rozhodla dobýt pevnost umírněností, a demokratičtější většina lidu chápe, že v této chvíli politická iniciativa patří velkoburžoazii, zapůsobil ministerský pokyn okamžitě, upustilo se od grands airs** obrody a volby se přistřihly podle vládního metru. Jenže když vás někdo nešetrně vyburcuje ze sladkého snu, není to rozhodně nic příjemného. Lidé, projevy a programy, proti kterým se zakročilo, se ve svém nejsmělejším rozletu drželi tak přísně „v mezích praktického rozumu", že dokonce i úzkostlivá část buržoazie se cítila obavami vlády dotčena. Způsob, jakým tato vláda zaváděla nový režim svobody, se zdál dost bezohledný; proto veřejnost tiše a zklamaně reptala, zatímco orgány staré kamarily zaplavovaly novou vládu ironickými blahopřáními za její „Selbstbesinnung"***. Nešťastný Flottwell tehdy uveřejnil jiný svůj oběžník, který před několika týdny tajně rozeslal zemským radům, a v němž je varoval, aby nepodporovali kandidáty z řad přívržence těch či oněch krajních názorů. Vládní orgán „Preussische Zeitung"[461],

* – situace se vyjasnila. *(Pozn. red.)*
** – velkolepých gest. *(Pozn. red.)*
*** – rozvážlivost. *(Pozn. red.)*

aby dodal tomuto anachronismu určité váhy, vzal si toto zastaralé nařízení za záminku k následujícímu komentáři:

„Pro nynější volby je charakteristická velmi potěšitelná skutečnost, že všechny strany jsou ochotny sejít se na monarchické a konstituční základně a zmírnit tak poněkud názorové neshody, v nichž se rozcházejí ve svém přesvědčení. Cílem pokrokového, avšak pevného a umírněného politického kursu přijatého vládou bude především podporování takové jednoty. Vláda se nedá od těchto liberálních, avšak umírněných zásad odvádět přehnanými nadějemi nebo požadavky. Na druhé straně nemůže vláda připustit, aby si název „roajalisté" výhradně osobovala strana, jež je daleka toho, aby bezvýhradně přijímala konstituční základnu, a uznává zákonitost charty jen do té míry, pokud to odpovídá jejím vlastním zájmům. Vláda popírá správnost tvrzení, že k této straně náleží většina pozemkových vlastníků" atd.

Vláda se fakticky namáhala zbytečně. Princ si svou pozici neupevnil ani reakčním projevem ve státní radě, když tam představoval svého syna, ani dalším reakčním projevem na schůzi svobodných zednářů, ani reakčním provoláním k Treubundu (pruská organizace podobná oranžistům)[462], vyděsil však ministry bouřlivými výbuchy hněvu nad obratem událostí, k němuž došlo pod jejich vedením. První Flottwellův oběžník byl upřímným varováním buržoazie, aby v žádném případě nepodrobovala zkouškám regentův novopečený konstitucionalismus. Když si ministři v důsledku tohoto zákroku uvědomili, jak nepevné je jejich postavení, zatelegrafovali Pruské princezně, která okamžitě přispěchala z Koblenze do Berlína a jako mávnutím kouzelného proutku dala celé věci opačný průběh. Princezna žila v posledním roce střídavě ve Výmaru, Karlsruhe a Koblenzi. Do Berlína přijela teprve, když se tam jednalo o otázce regentství. Protože se tehdy žádný lékař, který byl požádán o radu, nechtěl vyjádřit, zda králova nemoc je vyléčitelná nebo ne, vybrala si královna prostřednictvím pana von Kleista-Retzowa jistého vojenského lékaře, jakéhosi Bögera, který písemně potvrdil, že král se může uzdravit. Nato začala Pruská princezna předstírat, že onemocněla, a povolala k sobě téhož lékaře, aby ji léčil; lichotila a pochlebovala mu, chovala se k němu blahosklonně, a když se zdálo, že už ho dost zpracovala pro svůj záměr, otázala se ho přímo, zdali on, takový učený a svědomitý člověk, opravdu věří svému

prohlášení o králově zdravotním stavu. Pošetilý Böger se přiznal, že jej k tomuto prohlášení přiměly jedině královniny slzy. Nato princezna zazvonila, ihned přiběhli dva komoří, a vojenský lékař, vyzvaný k poslušnosti svých přirozených představených, musel nejen opakovat ústně, ale také vlastnoručně podepsat přiznání právě na něm vynucené. Princezna takto dosáhla svého cíle, ale byla vypovězena z Berlína. Když byl její muž nastolen jako regent, dobrovolně si pobyt v Koblenzi prodloužila. Tak jako všechny průměrné muže, i prince Viléma trápí, že má nad ním jeho drahá polovička duševní převahu, a ačkoli potřebuje, aby ho vodili za ručičku, nechce vidět ty ruce, které ho vodí. A tak ho jeho žena musí ovlivňovat nepřímo. Vztahy mezi těmito dvěma lidmi jsou ostatně i bez toho chladné a oficiální. Princ Vilém byl v mládí vášnivě zamilován do slečny von Brockhaus a chtěl se s ní oženit. Jeho otec však zakročil, a slečna zemřela v Paříži se zlomeným srdcem. Sňatek s výmarskou princeznou byl vzpurnému potomkovi Hohenzollernů vnucen. Aby se za to pomstil, dával v prvních letech manželství okázale najevo, že bezmezně miluje slečnu V... k. A tak vztahy mezi princem a jeho ženou nebyly vůbec pěkné, a proto to nejlepší, co mohla princezna udělat, aby nastolila svou vládu v Berlíně, bylo, že se sama uchýlila do Koblenze.

Mezitím provedla královna jeden z těch kousků, které znají čtenáři z kronik Oeil-de-boeuf[463]. Snad jste četli v novinách, že když král s královnou odjížděli z Berlína, bylo královně v Lipsku ukradeno pouzdro s dokumenty, a přes všechno úsilí německé policie, která má oči jako ostříž a na sta chapadel, se nepodařilo chytit zloděje. Jakousi podivuhodnou náhodou se pouzdro octlo na regentově psacím stole a tu se v něm objevila obsáhlá korespondence jeho ženy princezny s různými politickými činiteli. Byly v ní dopisy ratibořskému soudnímu presidentovi Wenzelovi, jednomu právě zvolenému poslanci za Berlín a členovi opozice v Manteuffelově sněmovně. Byly v ní i dopisy Reichenspergerovi, vůdci pruské katolické opozice, a ještě jiné dopisy plné předstíraného liberalismu a tužeb po sjednocení Německa. Tak princ, pronásledovaný jak známo strašidlem rudé republiky, se poděsil ještě víc, když zjistil, že jeho vlastní žena má důvěrné styky s revolucionáři. Použilo se i jiných intrik.

Uvádím zde tuto chronique scandaleuse*, za jejíž pravdivost mohu ručit, protože v monarchických státech se revoluce, ještě než nabudou podoby lidových bouří, ohlašují rozkladem dynastie.

Napsal K. Marx 23. listopadu 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5505 z 13. prosince 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* – skandální kroniku. *(Pozn. red.)*

B. ENGELS

*EVROPA ROKU 1858

V druhé polovině roku 1858 můžeme v celé Evropě pozorovat zvláštní oživení politické aktivity. Od 2. prosince 1851 až do poloviny letošního roku byl evropský kontinent v politickém ohledu jakoby zahalen rubášem. Mocnosti, které díky svým armádám vyšly vítězně z velkého revolučního střetnutí, mohly vládnout podle své vůle, mohly vydávat či rušit zákony, dodržovat je nebo porušovat, jak se jim zachtělo. Zastupitelské instituce se všude zvrhly v pouhou fikci; téměř nikde už neexistovala parlamentní opozice, tisk byl umlčen; a nebýt občasných náhlých výbuchů – povstání v Miláně, přistání v Salernu[464], vzpoury v Chalonu*, atentátu na Ludvíka Napoleona**, nebýt několika politických procesů v Angers a jinde, v nichž starý revoluční duch nakrátko, bez ohledu na oběti hlasitě a překvapivě potvrdil, že trvá na svých požadavcích – bylo by možné si myslet, že evropský kontinent se po pokusu z roku 1848 vzdal jakékoli naděje na politický život a že se všude jako jediná možná forma vlády vžil vojenský despotismus, panství císařů. Dokonce i v Anglii ustavičně ochabovala touha po politické reformě. Pozornost parlamentu se soustředila na soudní, obchodní a správní zákonodárství, přičemž tu šlo o správní zákonodárství s jasným sklonem k centralizaci. Pokusy udržet naživu masové politické hnutí byly úplně marné, neboť buržoazní reformní strana složila ruce v klín po katastrofální porážce v palmerstonovských všeobecných volbách roku 1857 a chartismus se doslova rozpadl.

První evropská země, která se probrala z této politické letargie,

* Viz tento svazek, str. 437–441. *(Pozn. red.)*
** Viz tento svazek, str. 418–423. *(Pozn. red.)*

bylo Rusko. Krymská válka sice skončila bez významnějších územních ztrát a – alespoň na Východě – nijak nepoškodila prestiž Ruska, ale přece jen pokořila jeho hrdost. Bylo totiž poprvé donuceno porušit svou zásadu, že se nikdy nevzdává území, které jednou získalo. Celý ruský správní systém, a to ve svém nejdokonalejším úseku – vojenství – se úplně zhroutil a bylo nutné přiznat, že selhal. Dílo, s nímž se Mikuláš po pětadvacet let ve dne v noci mořil, se rozpadlo v trosky zároveň se sevastopolskými hradbami a pevnůstkami. Ovšem za daných politických poměrů v zemi nebyl možný žádný jiný správní systém než onen výlučný a nabubřelý byrokratický systém, který tu byl. Když chtěl Alexandr II. položit základy k lepšímu systému, musel se znovu začít zabývat myšlenkou na osvobození nevolníků. Musel svést zápas s dvěma strašnými odpůrci – se šlechtou a s byrokracií, tou byrokracií, kterou hodlal zreformovat proti její vůli a která se zároveň měla stát nástrojem k uskutečnění jeho plánů. Oč se mohl opřít, byla jedině vžitá trpná poslušnost netečných mas ruských nevolníků a kupců, které dosud neměly ani právo uvažovat o svém politickém postavení. Aby mohl nějak využít jejich podpory, byl nucen vytvořit jakés takés veřejné mínění a alespoň náznak tisku. A tak byla zmírněna cenzura a celkem se vítala způsobná, loajální a slušná diskuse; dokonce se připustila mírná a uctivá kritika jednání státních úředníků. Míra svobody diskuse, která teď existuje v Rusku, by se asi zdála směšně malá v kterékoli jiné evropské zemi kromě Francie; ovšem těm, kdo znali Rusko Mikulášovo, se zdá obrovským krokem kupředu a spolu s těžkostmi, které se nutně objeví při osvobozování nevolníků, je toto procítání vzdělanějších vrstev v Rusku k politickému životu velice slibné.

Další politická obroda nastala v Prusku. Když se král na čas zřekl správy státu, brzy se rozneslo, že jeho duševní nemoc je nevyléčitelná a že dříve či později bude jeho bratr muset být jmenován regentem s plnou mocí. V tomto mezidobí se projevilo určité zjitření, které pod záminkou volání po definitivním regentství bylo vlastně namířeno proti tehdejšímu nepopulárnímu ministerskému kabinetu. Když pak bylo před dvěma měsíci konečně nastoleno regentství, když došlo ke změnám ve vládě a byla zvolena nová poslanecká sněmovna, prorazilo si politické hnutí, tak dlouho brzděné, náhle

cestu a vyhnalo ze sněmovny dřívější většinu, a to téměř do posledního muže. K čemu všechno to, co se nyní v Prusku děje, nakonec povede, bylo už rozebráno na stránkách tohoto listu*; zde jen konstatujeme, že nastala politická obroda.

Takové hnutí se nutně muselo odrazit i na ostatním Německu. A skutečně se už projevuje v menších státech; a změny ve vládách, přesuny v poměru sil mezi stranami a kolísání v politice se jistě ještě rozhojní, až hnutí v Prusku nabude zřetelnější podoby. Ale nejen mezi potěrem německých státečků, i v Rakousku se začíná toto hnutí citelně projevovat. Ústavní strana v Rakousku dnes už nemá vyhlídky, že by se jí podařilo přimět vládu k novému pokusu se zastupitelskými institucemi; a tak jediný způsob, jímž se dnes na tuto otázku obrací pozornost veřejnosti, je vychvalování „návratu ke zdravé konstituční vládě" v Prusku. A je vskutku úžasné, jak se Prusko rázem stalo populárním v Rakousku a v jižním Německu. Ale ať už se toto hnutí v Rakousku projevuje jakkoli, fakt je, že existuje i tam.

Jiným ohniskem nepokojů je Itálie. Bylo tu poměrně klidno od míru s Ruskem, ale politická nákaza, podporovaná bonapartistickými intrikami, musela zachvátit i tento vznětlivý národ. V Lombardii začalo znovu staré hnutí proti tabákovému monopolu; parmská vévodkyně pokládá za vhodné dovolit Ristoriové, aby v rouše Judity hlásající svatou válku proti Asyřanům bouřila proti Rakušanům,[465] a to na doslech rakouské posádky v Piacenze. V Římě se situace francouzské okupační armády stává stejně obtížnou jako situace papežské vlády. I Neapol se chystá povstat a jako vrchol všeho Viktor Emanuel Sardinský vyzývá své generály, aby byli připraveni, protože si na jaře budou muset pravděpodobně znovu čichnout k prachu.

I Francii zachvátil tento nový duch. Montalembertův list proti bonapartismu[466] byl pádným důkazem toho, že francouzská buržoazie znovu procítá k životu. Teď se dovídáme, že nejen Montalembert má připravenu další stať, ale že také pan Falloux, bývalý ministr Ludvíka Napoleona, napsal ostrý článek proti nynějším

* Viz tento svazek, str. 630–633, 634–646, 657–670, 676–680. *(Pozn. red.)*

poměrům. Proces proti Montalembertovi vyústuje ve slavnostní protest velkých osobností francouzského parlamentu proti nynějšímu systému a v prohlášení, že stále ještě touží po obnovení parlamentního režimu. Byli tu přítomni de Broglie, Odilon Barrot, Villemain a mnoho dalších lidí této kategorie a Berryer mluvil za ně za všechny, když pod záštitou oné nedotknutelnosti, s níž mohou do jisté míry počítat advokáti při vystupování před soudem, zvolal:

„Ne, nikdy a za žádnou cenu nezradíme svou minulost. Podceňujete naši zemi. Sami připouštíte, že je vrtkavá a nestálá. Jakou máte tedy záruku, že se jednoho krásného dne nevrátí k institucím, které milovala a za nichž žila po půl století? Bohužel, naše síla je značně podlomena vleklými boji, bolestnými zkouškami, trpkými zklamáními — *ale to nevadí, až nás vlast bude potřebovat, najde nás vždycky na svém místě.* Obětujeme se jí se stejným zápalem, se stejnou vytrvalostí a se stejnou nezištností jako kdysi, a posledním dohasínajícím dechem zvoláme: ‚Svoboda a Francie!'"

Je jisté, že řečník by si netroufal tak otevřeně vyhlásit válku celému existujícímu zřízení ve Francii, kdyby za ním venku nestála silná strana, jejíž měl morální podporu. Konečně i v Anglii znovu ožila agitace za reformu a je téměř jisté, že tato otázka teď musí v té či oné podobě zůstat na pořadu parlamentu, dokud se neprovede opatření, které citelně změní rovnováhu mezi stranami, a dokud se tak nezaútočí na samy základy ctihodné, leč prohnilé britské ústavy.

Co je však u kořene tohoto jednotného a dosud nezvykle harmonického hnutí v téměř všech evropských zemích? Když se za sopečných výbuchů roku 1848 před očima zděšené evropské liberální buržoazie náhle vynořil gigantický přízrak ozbrojené dělnické třídy bojující za politické a sociální osvobození, tu buržoazie, pro niž bylo bezpečné vlastnění jejího kapitálu mnohem a mnohem důležitější než přímá politická moc, obětovala tuto moc i všechny svobody, za něž nedávno bojovala, jen aby pomohla udusit proletářskou revoluci. Buržoazie se sama prohlásila za politicky nezletilou, neschopnou řídit záležitosti národa a podřídila se vojenskému a byrokratickému despotismu. Nato začal onen křečovitý růst továren, dolů, železnic a paroplavby, doba společností typu Crédit mobilier, akciových podfuků, podvodů a spekulace na burze, období, v němž se evropská buržoazie chtěla za své politické porážky odškodnit

průmyslovými vítězstvími, za svou kolektivní bezmocnost individuálním bohatstvím. Ale s jejím bohatstvím rostla její společenská moc a úměrně tomu se rozšiřovaly i její zájmy a buržoazie začala znovu pociťovat tíži svých politických okovů. Nynější hnutí v Evropě je přirozeným důsledkem a výrazem tohoto pocitu; navíc se v průběhu deseti let klidné průmyslové činnosti vrátila buržoazii důvěra ve vlastní moc nad dělníky. Rok 1858 se velmi podobá roku 1846, kdy také začínalo politické oživení v mnoha částech Evropy a kdy tu také bylo několik reformujících panovníků, jež dva roky nato úplně smetl příval revoluční bouře, kterou sami pomáhali rozpoutat.

Napsal B. Engels koncem listopadu 1858
Otištěno jako úvodník
v „New-York Daily Tribune",
čís. 5514 z 23. prosince 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

*SITUACE V PRUSKU

Berlín 4. prosince 1858

V jednom z posledních článků* jsem vám psal, jaký neočekávaný obrat nastal při všeobecných volbách, když pan Flottwell buržoazii důvěrně varoval, aby nezacházela příliš daleko při inscenování „obrody". Nato se buržoazní radikálové stáhli do pozadí. Nižší třídy naproti tomu žádnou výstrahu nepotřebovaly, protože se dobrovolně a dokonce s pohrdáním vzdaly toho, aby sehrály komedii s odevzdáváním hlasů, která díky volebnímu zákonu stejně nemá žádný význam, když se – jako v tomto případě – voliči první i druhé kategorie rozhodli pro společný postup. V několika místech, jako například ve zdejším městě, se sice zúčastnila voleb nevelká část daňových poplatníků z řad dělnické třídy, ale mohu vás ujistit, že jednali podle mot d'ordre** svých zaměstnavatelů. Dokonce i „zvláštní dopisovatel" londýnských „Times" (který všechno vidí růžově) byl nucen na stránkách tohoto leviatana britského tisku přiznat, že pasívní postoj mas vzbuzuje v jeho chrabrém srdci chmurné obavy. A tak dopadly volby vcelku liberálně ve vládním smyslu tohoto slova. Strana „Kreuz-Zeitung" zmizela jako mávnutím kouzelného proutku. Dva z jejích předáků se sice vrátili do sněmoven, kde byli zvyklí se roztahovat, a pár jich vděčí za své znovuzvolení jedině velkodušnosti svých odpůrců. Jak značně prořídly jejich řady, je zřejmé už z toho, že ze 77 zemských radů bylo opět zvoleno jen 27. Celkem vzato se tato strana objeví znovu na scéně jen jako bezvýznamná menšina.

Pruský konstitucionalismus je však tak křehký, že se polekal

* Viz tento svazek, str. 676–677. *(Pozn. red.)*
** – příkazu. *(Pozn. red.)*

velikosti svého vlastního vítězství. Protože po volbách byly vytvořeny sněmovny zastupující liberalismus vlády, je jasné, že vláda zastupuje liberalismus zvolených sněmoven, a tímto jednoduchým procesem se z ní fakticky stává vláda stranická, vláda parlamentní, tedy právě ta nepřístojnost, ke které nemělo dojít. A tak byli ministři nuceni okamžitě protestovat ve „Staats-Anzeigeru" proti nové situaci, do které se dostali. Oni, vybraní princovi poradci, jako by se najednou proměnili ve volený výkonný orgán, jehož moc vyplývá z toho, že zastupuje lid. Ve svém protestu – jedině tak se dá nazvat jejich vyznání víry uveřejněné ve „Staats-Anzeigeru" – zdůrazňují v nabubřelých frázích, že o nějaké parlamentní nebo stranické vládě se v Prusku nedá vůbec mluvit; že jediným zdrojem moci musí zůstat král z boží milosti; že ministři nemohou sloužit dvěma pánům; že země udělala dobře, když provedla volby ve vládním duchu, že však nyní nemůže očekávat, že vláda se bude řídit iniciativou sněmoven, ale že naopak vláda očekává, že sněmovny půjdou poslušně ve šlépějích vlády.

Tak vidíte, kam jsme se dostali. Vláda je parlamentní, a zároveň není parlamentní. Pomocí voleb vystrnadila královninu stranu a už se horlivě snaží zlomit žebřík, po němž se vyšplhala k moci. Protože král dosud žije, královna stále ještě osnuje různé intriky a pod jejich prapory se dosud skrývají mocné a organizované zájmy, nemohl si princ svou pozici zajistit jinak než tím, že si vybral liberální vládu, a tato vláda se zase nemohla udržet jinak, než že se uchýlila k všeobecným volbám. Protože voliči opakovali jako ozvěnou dole melodii, která se hrála nahoře, stala se z vlády vláda stranická a z prince buržoazní diktátor. Ale tu si najednou budoucí dědic pruského trůnu z boží milosti začne uvědomovat, do jaké pochybné situace se těmito událostmi dostal a v bezmocné slabosti si namlouvá, že může slovy vymazat skutky, že napůl mentorskými a napůl výhružnými frázemi může změnit reálné okolnosti, za nichž se dostal k moci, a že až bude mít volební machinace šťastně za sebou, bude moci znovu zaujmout tradiční pózu pruského krále. On i jeho stoupenci žijí v představách, že budou moci podvádět zemi, prozrazují tím však jen vlastní věrolomnost a skýtají stejně groteskní podívanou jako „zdravý nemocný". Svou horlivou sna-

hou umlčet politickou obrodu vymaňují ji jen ze své kontroly. Za jakýsi dodatek k protestu ministrů je nutno považovat i princův projev ve státní radě, projev, který byl v plném znění uveřejněn proto, že z něho královnina kamarila vytrhávala jednotlivá místa a chytala se jich.

A tak princ, stejně jako ministři, se motá v kruhu nejostřejších vnitřních protikladů. Vybral si novou vládu, protože rozpuštění staré nepovažoval za opravdovou změnu. Chce něco nového, ale toto nové musí být jen novým vydáním starého. Zavrhuje obecní zřízení, které zemi vnutila minulá vláda, protože odstranilo i poslední stopy obecní samosprávy; nechce je však změnit, protože taková změna by za nynějšího vření ve veřejnosti mohla vést k nebezpečným důsledkům. Navrhuje rozšířit vliv Pruska výhradně mírovou cestou, a proto považuje za nutné zvětšit armádu, která se už beztak rozrostla jako zhoubný nádor. Přiznává, že k tomuto účelu je zapotřebí peněz a že ačkoli se po revoluci vytvořil státní dluh, zůstává státní pokladna k jeho naléhavým požadavkům hluchá. Oznamuje, že budou zavedeny nové daně a přitom se rozčiluje, že v posledních deseti letech se v Prusku strašně rozrostl úvěr. Tak jako jeho ministři chtějí mít voliče, kteří by odpovídali jejich názorům, a nechtějí být ministry podle názorů svých voličů, chce i on, regent, mít peníze na svou armádu, ale nechce slyšet o „peněžnících". Jediné místo v jeho projevu, v němž je možno spatřovat určitý protest proti minulému režimu, je jeho výpad proti náboženskému pokrytectví. Chtěl tím pozlobit královnu, ale aby si veřejnost nemyslela, že si může dovolit to, co on, přikázal tento protestantský princ zároveň policii, aby rozehnala shromáždění svobodných katolíků v Berlíně.

Jistě uznáte, že takováto neurčitá, sebevražedná politika plná vnitřních rozporů by i za normálních okolností byla dost provokativní a nebezpečná; a nynější okolnosti se nedají nazvat normálními. Z Francie hrozí revoluce a pruská vláda, aby jí mohla čelit, se musí cítit doma pevná. Jediné, čím by se dala revoluce ve Francii oddálit, by byla evropská válka. V takové válce by se Rusko, Francie a Sardinie spojily proti Rakousku. Aby se Prusko nestalo obětním beránkem za všechny, muselo by pak být ochotno vést povstaleckou

válku, válku za nezávislost Německa; neboť kdyby se pustilo do války proti vlastním poddaným, bylo by, jako v roce 1806, sraženo jediným úderem[467]. Pruská vláda je si plně vědoma toho, do jak obtížné situace by se dostala, kdyby došlo k revoluci ve Francii nebo k evropské válce. Ví také, že Evropa právě teď stojí před tímto dilematem a neví, kterou cestou se dát. Na druhé straně však ví, že nechá-li lidové hnutí plně se rozvinout, vznikne zevnitř totéž nebezpečí, jemuž by se touto cestou zabránilo zvenčí. Dělat lidu ústupky na papíře a ve skutečnosti je neprovádět, to by byla možná nebezpečná hra i s německým lidem, ale ubohá pruská vláda se neopovažuje ani o takovou hru pokusit. Proč například nepopřát velké buržoazii, aby se těšila blahým vědomím, že vláda jmenovaná regentem byla potom zvolena jí? Proto, že dokonce i jen zdání ústupku uděleného lidu uráží dynastickou pýchu. Jaká je vnitřní politika, taková je i zahraniční politika. Ani jedna evropská mocnost nemá takový strach z evropské války jako Prusko. Avšak malá válka za soukromé zájmy, dejme tomu bitva s Dánskem kvůli Šlesviku-Holštýnu, nebo bratrovražedná přestřelka s Rakouskem o hegemonii v Německu, by mohla velmi obratně odvést pozornost od hlavních obtíží a získala by vládě lacino popularitu – jen za trochu krve lidu. Jenže ani toto, co by samo o sobě bylo žádoucí, se nyní nedá provést. Za dánskou otázkou číhá Rusko, a také Rakousko nepředstavuje ve své osobě nic menšího než evropský status quo. A tak konstituční ústupky upravily cestu revoluci a nepatrná srážka by vedla k evropské válce. A proto si můžete být jisti, že halasný válečný pokřik Pruska proti Dánsku se nakonec smrskne na slovní protest v listu „Staats-Anzeiger".

Napsal K. Marx 4. prosince 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune",
čís. 5517 z 27. prosince 1858

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

OTÁZKA JÓNSKÝCH OSTROVŮ

Londýn 17. prosince 1858

Případ pana Williama Hudsona Guernseyho, alias Washingtona Guernseyho, trestně stíhaného pro krádež dvou tajných depeší z knihovny britského ministerstva pro kolonie, depeší, které zaslal – jednu 10. června 1857, druhou 18. července 1858 – tehdejší vládě lorda Palmerstona sir John Young, lord vysoký komisař Jónských ostrovů, se právě projednával před Ústředním trestním soudem za předsednictví barona Martina a skončil osvobozením obžalovaného. Proces byl zajímavý jak z politického, tak z právnického hlediska. Jistě si vzpomínáte, že sotva homérský pan Gladstone opustil Londýn, aby splnil své mimořádné poslání a pacifikoval Jónské ostrovy,[468] objevila se v „Daily News" z ničeho nic, jako skytský šíp vystřelený neviditelnou rukou, depeše sira Johna Younga, v níž se navrhuje, aby se Británie vzdala protektorátu nad těmito ostrovy a postoupila je Řecku, ovšem teprve až by si odřízla nejlepší sousto, až by přivtělila Korfu ke koloniálním državám Velké Británie. Údiv, který to vzbudilo, byl obrovský a všeobecný. Ta část londýnského tisku, která je proti tajné diplomacii, blahopřála kabinetu lorda Derbyho k smělému kroku, jímž zasvětil veřejnost do mystérií diplomatického tajnůstkářství; „Morning Star" ve svém prostoduchém nadšení dokonce prohlásila, že ve Spojeném království nadešla nová éra mezinárodní politiky. Medový hlas chvály byl však velmi brzy přehlušen pronikavými a zlostnými tóny kritiky. Protivládní tisk se chtivě vrhl na „záměrnou hrubou chybu", jak to nazýval, která prý nemá jiný cíl než zničit nejprve politickou nezávislost pana Gladstona a dočasně ho odstranit z parlamentní arény; a zároveň měla být jeho mise s bezohlednou

machiavellskou záludností zmařena – a to těmi, kdo ho tímto úkolem pověřili – uveřejněním dokumentu, který ho rázem postavil do nepěkného světla jak v očích strany, s níž měl vyjednávat, tak v očích anglické veřejnosti i evropského mezinárodního práva. Derbyho kabinet ve snaze zničit příliš důvěřivého soupeře, psaly „Times", „Globe", „Observer" a menší protivládní potěr, neváhal dopustit se nediskrétnosti, která za daných okolností není ničím menším než zradou. Jak mohl pan Gladstone vyjednávat, když se Jónové nejen dověděli, že Británie už předem došla k určitým závěrům, ale když se také prozradilo, že se přední jónští vlastenci kompromitovali tím, že přistoupili na plán, podle něhož mělo být sedm ostrovů rozkouskováno? Jak mohl vyjednávat, když se dalo s jistotou očekávat, že po takovém porušení vídeňské smlouvy dojde k protestům v celé Evropě, neboť podle vídeňské smlouvy nedostala Anglie do vlastnictví Korfu, ale byl jí svěřen protektorát nad sedmi ostrovy a jednou provždy bylo stanoveno územní rozdělení mapy Evropy? Po těchto novinových článcích opravdu také následovaly protesty Ruska a Francie.

Dovolte mi, abych – en passant* – poznamenal, že vídeňská smlouva, jediný uznávaný kodex mezinárodního práva v Evropě, je jednou z nejnestvůrnějších fictiones iuris publici**, jaká se kdy vyskytla v análech lidstva. Co se praví v prvním článku této smlouvy? Že rod Bonapartů se nesmí už nikdy vrátit na francouzský trůn; ale teď na něm zasedá Ludvík Napoleon, zakladatel druhého císařství, kterého všechny korunované hlavy v Evropě uznávají a bratříčkují se s ním, lichotí mu a sklánějí se před ním. Jiný článek smlouvy říká, že Belgie má jednou provždy připadnout Holandsku; a přitom bylo v uplynulých osmnácti letech odtržení Belgie od Holandska nejen fait accompli***, ale faktem legálním. Dále vídeňská smlouva stanoví, že Krakov, přivtělený od roku 1846 k Rakousku, má být navždy nezávislou republikou; a nakonec ne to nejbezvýznamnější – že Polsko, které Mikuláš přivtělil k ruské říši, má být nezávislým konstitučním královstvím, spojeným s Ruskem pouze

* – jen tak mimochodem. *(Pozn. red.)*
** – fikcí mezinárodního práva. *(Pozn. red.)*
*** – hotovým faktem. *(Pozn. red.)*

personální unií dynastií Romanovců. Tak byl vytrhán list po listu z této posvátné knihy evropského ius publicum*, jíž se jednotlivé strany dovolávají jen tehdy, když to může posloužit jejich zájmům a když to přitom umožňuje slabost druhé strany.

Derbyho vláda zřejmě váhala, zda má raději sklízet nezaslouženou chválu jedné části tisku, nebo se vystavit nezaslouženým útokům druhé. Po osmi dnech rozmýšlení se však rozhodla pro druhou možnost; veřejně prohlásila, že s uveřejněním depeší sira Johna Younga nemá nic společného a že už bylo zahájeno vyšetřování, kdo je pachatelem tohoto trestného činu. Nakonec byl jako viník vypátrán pan William Hudson Guernsey, byl postaven před Ústřední trestní soud a usvědčen, že depeše odcizil. Derbyho vláda vychází tedy z tohoto zápasu jako vítěz; a zde také končí politická zajímavost procesu. Jenže tímto procesem se pozornost světové veřejnosti znovu soustředila na vztahy Velké Británie k Jónským ostrovům. Že plán sira Johna Younga nebyl nějaký soukromý rozmar, dokazuje přesvědčivě tento výňatek z veřejného přípisu jeho předchůdce, sira Henry Warda, k jónskému sněmu z 13. dubna 1850:

„Nejsem povolán, abych mluvil jménem britské koruny o té vzdálené budoucnosti, letmo naznačené v přípisu, až se snad rozptýlené údy řeckého národa se souhlasem evropských mocností znovu sjednotí v jedinou mocnou říši. Není však pro mne obtížné vyslovit své vlastní mínění" (mluvil jménem britské koruny), „že kdyby taková událost byla v dosahu lidských možností, uvítali by jak britský panovník, tak britský parlament, kdyby Jónové znovu zaujali své místo jako součást nové mocnosti, která by zase zaujala patřičné místo ve světové politice."

Mezitím se lidumilné city Velké Británie vůči ostrovům projevily v ryze rakouské ukrutnosti, s níž sir Henry Ward rozdrtil tehdejší povstání na ostrovech. Z celkového počtu 200 000 obyvatel bylo 8000 potrestáno oběšením, zmrskáním, uvězněním nebo vypovězením; i ženy a děti byly mrskány až do krve. Aby mě nikdo nepodezíral, že přeháním, ocituji jeden britský list, „Morning Chronicle", z 25. dubna 1850:

„Otřásáme se hrůzou, když slyšíme o strašných represáliích uložených

* — mezinárodního práva. *(Pozn. red.)*

podle rozsudku stanných soudů za řízení lorda vysokého komisaře. Trest smrti, deportace, zmrskání — takové tresty dostali nešťastní provinilci v některých případech *bez soudního řízení*, v jiných případech po rychlém *procesu podle stanného práva*. 21 osob bylo popraveno, velký počet potrestán jiným způsobem."

A to se Britové chvástají, že přinesli Jónům požehnání svobodné ústavy a že povznesli jejich hmotné zdroje na úroveň, která ostře kontrastuje s bídnou hospodářskou situací ve vlastním Řecku. Pokud jde o ústavu, nemohl lord Grey dost dobře v době, kdy obdařovával ústavami celou koloniální říši Velké Británie, vynechat Jónské ostrovy; ale vrátil jim jen to, co jim Anglie za ta dlouhá léta podvodně vyrvala.[469]

Podle smlouvy, kterou sestavil hrabě Kapodistrias a kterou spolupodepsalo roku 1815 v Paříži Rusko, byl protektorát nad Jónskými ostrovy svěřen Velké Británii s výslovnou podmínkou, že zůstane v platnosti ruská ústava, kterou dostaly v roce 1803. První britský lord vysoký komisař, sir Thomas Maitland, zrušil tuto ústavu a nahradil ji ústavou, podle níž mu příslušela neomezená moc. Roku 1839 píše rytíř Mustoxydis, Jón, ve svém „Pro Memoria", které dala Dolní sněmovna 22. června 1840 otisknout:

„Jónové nepožívají ani té výsady, kterou měly řecké obce dokonce i za turecké tyranie, že si totiž vyvolily své vlastní soudce a spravovaly své záležitosti, ale podléhají úředníkům, které dosazuje policie. I ta nepatrná pravomoc, která byla přiznána obecním orgánům na každém ostrově, že si totiž spravovaly své příjmy, jim byla odňata, a aby se jejich závislost ještě zvýšila, musí se tyto příjmy nyní odvádět do státní pokladny."

Pokud jde o rozvoj materiálních zdrojů, postačí snad, když uvedeme, že Anglie, freetraderská Anglie, se nestydí mořit Jóny vývozními cly, barbarským prostředkem, který se najde pravděpodobně jen v tureckém finančním zákoníku. Například na rozinky, hlavní produkt ostrovů, bylo uvaleno vývozní clo ve výši 22 ½ %.

„Moře mezi ostrovy," píše jeden Jón, „které tvoří jakousi silnici mezi ostrovy, je uzavřeno — jakoby jakýmisi závorami — v každém přístavu, neboť se tam vybírají tranzitní cla, a to z veškerého zboží bez výjimky, *které se směňuje mezi jednotlivými ostrovy*."

Ale to není všechno. Za prvních třiadvacet let britské správy se zvýšily daně na trojnásobek a výdaje na pětinásobek. Nato došlo

k určitému snížení, ale pak roku 1850 vznikl schodek rovnající se polovině částky, kterou dříve tvořilo veškeré zdanění, jak je vidět z této tabulky:

	Roční zdanění	Výdaje
1815.....	68 459 liber št.	48 500 liber št.
1817*.....	108 997 „ „	87 420 „ „
1850.....	147 482 „ „	170 000 „ „

A tak vývozní cla na vlastní produkty, tranzitní cla mezi jednotlivými ostrovy, vzrůst zdanění a nadměrné výdaje – to je ekonomické dobrodiní, které Jónům přinesl John Bull. Podle svého orákula z Printing House Square[470] se honí za koloniemi jen proto, aby jim vštípil zásady svobody; když se však přidržíme faktů, vidíme, že Jónské ostrovy, podobně jako Indie a Irsko, jsou důkazem, že John Bull – aby mohl být svobodný doma, musí za hranicemi zotročovat. A proto teď, v téže chvíli, kdy dává průchod svému ctnostnému rozhořčení nad Bonapartovým špiclovským systémem v Paříži, zavádí sám týž systém v Dublinu.

Z právnického hlediska je tento proces zajímavý zejména v jedné věci: Guernseyho obhájce přiznal, že bylo odcizeno deset exemplářů depeší, ale přitom tvrdil, že jeho klient je nevinný, protože prý tu nebyl úmysl použít depeší k soukromým účelům. Jestliže zločin krádeže závisí jen na úmyslu, s jakým si pachatel nezákonně přisvojuje cizí majetek, dostává se tu trestní právo do slepé uličky. Úctyhodní občané zasedající na lavici porotců sotva asi měli v úmyslu způsobit takový převrat ve vlastnických vztazích; svým rozsudkem chtěli asi jen zdůraznit, že oficiální dokumenty nejsou vlastnictvím vlády, ale veřejnosti.

Napsal K. Marx 17. prosince 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5526 ze 6. ledna 1859

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* První rok britského protektorátu. *(Marxova poznámka.)*

K. MARX

VZRUŠENÍ V IRSKU

Londýn 24. prosince 1858

Vláda, která – jako nynější britská vláda – je představitelkou upadající strany, se bude vždy úspěšněji zříkat svých starých zásad než svých starých svazků. Když se lord Derby usadil na Downing Streetu, nepochybně se rozhodl kát se za chyby, pro něž se v minulosti stal v Irsku příslovečně známým[471]; pokud jde o jeho obratného vrchního státního návladního pro Irsko, pana Whitesida, ten by ani na okamžik neváhal a hodil by přes palubu přísahy, kterými je spoután s oranžistickými lóžemi[472]. Ale příchod lorda Derbyho k moci byl zároveň pro jednu kliku vládnoucí třídy signálem, aby rychle obsadila místa, která se právě uvolnila násilným vypuzením druhé kliky. Důsledkem vytvoření Derbyho vlády bylo, že všechna místa ve vládě měla být rozdělena mezi různorodou sebranku, kterou stále ještě spojovalo jméno už bezvýznamné strany a která dál pochodovala pod rozervanými cáry své zástavy, ve skutečnosti ji však nespojovalo nic než vzpomínky na minulost, klubové intriky a především pevné rozhodnutí společně se podílet na tučném soustu úředních míst. Tak lord Eglinton, Don Quijote, který chtěl v kšeftařské Anglii oživit rytířské turnaje, měl být dosazen na místo lorda místodržitele v dublinském zámku a lord Naas, pověstný jako bezohledný stoupenec irského landlordismu, se měl stát jeho prvním ministrem. Když tento důstojný pár arcades ambo[473] odjížděl z Londýna, jejich nadřízení jim přirozeně přísně nakazovali, aby zanechali vrtochů, řádně se chovali a netrápili své chlebodárce svéhlavými darebnostmi. Nepochybujeme, že lord Eglinton se plavil přes průliv s dobrými úmysly a že se těšil dětinskou vidinou šaškovského žezla místokrálova, zatímco lord Naas se po příjezdu

na dublinský zámek rozhodl, že se jen přesvědčí, zda řádně pokračuje velkorysá očista velkostatků, vypalování rolnických chalup a nemilosrdné vysídlování jejich chudých obyvatel. Jenže právě tak jako potřeby strany nutily lorda Derbyho, aby dosazoval nesprávné lidi na nesprávná místa, tak potřeby strany nutily tyto lidi ihned zaujmout nesprávný postoj, ať už byly jejich individuální záměry jakékoli. Oranžismus byl kdysi za svou dotěrnou loajalitu oficiálně pokárán; sama vláda byla nucena prohlásit jeho organizaci za nezákonnou; oranžismu bylo bez jakýchkoli okolků sděleno, že už není k ničemu a musí zmizet s povrchu zemského. Stačilo však, aby k moci přišla toryovská vláda, aby se na dublinském zámku usadil nějaký Eglinton a Naas a naděje sklíčených oranžistů znovu ožily. Slunce opět zazářilo na „pravověrné torye"; zdálo se jim, že znovu budou ovládat zemi jako za časů Castlereaghových[474], a den jejich pomsty se viditelně přiblížil. Krok za krokem vedli nejapné, slabošské, a proto zbrklé představitele Downing Streetu od jednoho chybného stanoviska ke druhému, až konečně jednoho krásného dne byl svět ohromen prohlášením, jímž místodržitel vyhlásil v Irsku (takzvaný) stav obležení, a vypsáním odměn 100 a 50 liber št. změnil řemeslo špicla, udavače, křivopřísežníka a agenta provokatéra v nejvýnosnější zaměstnání v zeleném Erinu*. Sotva že byly vylepeny plakáty, které oznamovaly odměny za odhalení tajných spolků, jeden ničema, lékárnický učeň v Killarney jménem O'Sullivan, udal vlastního otce a několik chlapců z Killarney, Kenmare, Bantry a Skibbereenu jako účastníky strašného spiknutí, kteří podle tajné dohody s piráty z druhé strany Atlantského oceánu zamýšleli nejen „amerikanizovat anglické instituce" jako pan Bright, ale připojit Irsko ke vzorné republice. V hrabstvích Kerry a Cork zahájili činnost detektivové, začalo noční zatýkání, záhadná udávání pokračovala; z jihozápadu se pronásledování spiklenců rozšířilo na severovýchod, v monaghanském hrabství se odehrávaly fraškovité scény a vyděšení obyvatelé Belfastu viděli, jak po ulicích vedou několik desítek učitelů, advokátních koncipientů a obchodních příručí a zavírají je do vězení. Situaci ještě zhoršovalo to, že

* — starý název Irska. *(Pozn. red.)*

soudní procesy byly zahaleny rouškou tajemství. Nikdo nebyl propuštěn na záruku, půlnoční razie byly na denním pořádku, veškeré vyšetřování se udržovalo v tajnosti, úřady zpravidla odmítaly vydat kopie udání, podle nichž byli lidé svévolně zatýkáni, soudci pobíhali od svých soudcovských křesel do předpokojů dublinského zámku a o celém Irsku se dalo říci totéž, co o Belfastu poznamenal obhájce obviněných belfastských občanů, pan Rea: „Myslím, že britská ústava opustila minulý týden Belfast."

Přes všechen tento halas a záhady je však stále víc cítit, jak vláda, jež ustoupila nátlaku svých lehkověrných irských agentů, kteří zase byli pouhou hříčkou v rukách oranžistů, je znepokojena a hledá nyní východisko z nepříjemné situace, aniž by přitom ztratila svou vážnost a postavení. Zpočátku se tvrdilo, že nebezpečné spiknutí, které se rozvětvovalo po celém Irsku od jihozápadu na severovýchod, vychází z proamerického klubu Fénix[475]. Později se mluvilo o oživení ribbonismu[476], ale nyní je to něco docela nového, neznámého a tím hroznějšího. K jakým vytáčkám se musí vláda uchylovat, můžeme posoudit z manévrů vládního orgánu dublinského „Daily Express"[477], který každý den častuje své čtenáře vymyšlenými pověstmi o spáchaných vraždách, o ozbrojených lupičích a o nočních schůzkách. K veliké nelibosti listu vstávají zavraždění z hrobů a na jeho vlastních stránkách protestují, že redakce listu s nimi tak nakládá.

Je možné, že něco takového jako klub Fénix existuje, ale ať tak či onak, je jeho význam nepatrný, neboť vláda sama považovala za správné udusit tohoto fénixe v jeho vlastním popelu. Pokud jde o ribbonismus, jeho existence nikdy nezávisela na tajných spiklencích. Když se na konci osmnáctého století protestantská „Ranní ptáčata" (Peep-o'day boys) v severním Irsku spojila k boji proti katolíkům, vznikl jako protiváha proti nim spolek „Obránců".[478] Když v roce 1791 splynula „Ranní ptáčata" s oranžisty, změnili se „Obránci" v ribbonisty. A konečně dnes, kdy britská vláda oranžismus zavrhla, ztratil spolek ribbonistů smysl a dobrovolně se rozpustil. Mimořádná opatření, která lord Eglinton podnikl, mohou však ribbonismus oživit, stejně jako jej mohou oživit nynější pokusy dublinských oranžistů postavit do čela irské policie anglické důstoj-

níky a nižší hodnosti v ní obsadit svými stoupenci. V současné době nejsou v Irsku žádné tajné organizace, s výjimkou rolnických spolků. Obviňovat Irsko, že takové spolky plodí, by bylo stejně moudré jako obviňovat les, že v něm rostou houby. Irští landlordi se spojili k ďábelské vyhlazovací válce proti domkářům, čili, jak to nazývají, spojují se, aby provedli ekonomický pokus očistit zemi od zbytečných jedlíků. S drobnými irskými pachtýři má být naloženo zcela bez okolků, jako služka nakládá s nepříjemným hmyzem. Tito zoufalí ubožáci se pokoušejí o slabý odpor tím, že vytvářejí tajné spolky, ale ty jsou rozptýleny po celé zemi a nezmohou se na víc než na projevy individuální msty.

Je-li však spiknutí, které v Irsku pronásledují, jen výmysl oranžistů, pak mohou prémie, které vláda vypsala, vést k tomu, že se tento výplod fantazie stane skutkem. Tak jako si je verbíř jist, že svými šilinky a džinem nažene pár lidí z královniny chátry do královniny armády, tak si je vláda jistá, že odměnou za odhalení tajných irských spolků vytvoří spolky, které mají být odhalovány. Z koutů každého hrabství okamžitě vylézají darebáci, kteří se vydávají za revoluční delegáty, jezdí po venkově, získávají členy, nechají je přísahat, udávají své oběti, přivádějí je na šibenici a shrabují krvavý žold. Tuto bandu irských udavačů a účinek, jaký na ně mají vládní odměny, dostatečně charakterizuje tento výňatek z řeči sira Roberta Peela v Dolní sněmovně:

„Když jsem byl státním sekretářem pro Irsko, byla mezi Carrick on Suir a Clonmelem spáchána vražda. Pan X na smrt nenáviděl pana Y a najal čtyři muže, každého za dvě guineje, aby ho zavraždili. Cesta z Carricku do Clonmelu vede po obou stranách řeky Suir, takže když na každou cestu postavil po dvou mužích, nemohla oběť uniknout. Nešťastník byl tedy zákeřně zavražděn; tento ohavný zločin tak pobouřil celou zemi, že vláda vypsala odměnu 500 liber št. za dopadení každého z vrahů. A věříte, že tyto čtyři vrahy udal tentýž zlosyn, který je najal? Vrahové byli popraveni a já jsem těmahle rukama vyplatil ve svém úřadu v dublinském zámku 2000 liber št. tomuto netvoru v lidské podobě."

Napsal K. Marx 29. prosince 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5530 z 11. ledna 1859

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

O OSVOBOZENÍ ROLNÍKŮ V RUSKU

I

Berlín 29. prosince 1858

Velký „iniciátor" ruské revoluce (jak se o něm vyjádřil Mazzini), imperátor Alexandr II., učinil další krok kupředu. Imperátorský Hlavní výbor pro zrušení nevolnictví[479] 13. listopadu konečně podepsal svou zprávu imperátorovi, v níž jsou vyloženy zásady, podle nichž se má provádět osvobození nevolníků. Hlavní zásady jsou:

I. Rolníci okamžitě přestávají být nevolníky a stávají se vůči svým statkářům „dočasně zavázanými". Tento stav potrvá dvanáct let; po tuto dobu budou užívat všech osobních i majetkových práv, jaká mají ostatní poddaní impéria, kteří platí daně. Nevolnictví se všemi svými atributy se navždy ruší bez jakékoli náhrady dřívějším majitelům, neboť, jak se uvádí ve zprávě, nevolnictví bylo despoticky zavedeno carem Borisem Godunovem* a pak se z něho zneužitím moci stala nedílná součást zvykového práva. A tak, protože bylo

* Toto tvrzení zdaleka neodpovídá pravdě. Boris Godunov odňal (ukazem z 2. listopadu 1601) rolníkům právo stěhovat se z jednoho místa říše na druhé a přidělil je na panství, k nimž patřili proto, že se tam narodili nebo že tam bydleli. Za jeho nástupců se moc šlechty nad rolníky rychle rozrostla, takže během času se ze všech rolníků stali skuteční nevolníci. Stále to však byla nezákonná uzurpace ze strany bojarů, kterou teprve roku 1723 legalizoval Petr Veliký. Rolníci nejenže nebyli zbaveni pout svazujících je s panstvím, ale stali se dokonce osobním vlastnictvím šlechtického statkáře, který dostal právo prodávat je jednotlivě nebo hromadně, s půdou nebo bez půdy, a stal se tak vůči vládě osobně odpovědný za rolníky i za jejich daně. Kateřina II. pak udělala jediným škrtem pera nevolníky ze čtyř či pěti miliónů poměrně svobodných rolníků usídlených v nově nabytých západních a jižních oblastech. Ani v ruských oficiálních dokumentech se však nepovažovalo za vhodné připomínat tato fakta o Petrovi I. a Kateřině II., a tak chudák Boris Godunov musí nést odpovědnost za hříchy všech svých nástupců. *(Marxova poznámka.)*

zavedeno z vůle panovníka, může být také jen z vůle panovníka zrušeno. Kdyby se měla za zrušení nevolnictví poskytnout peněžní náhrada, nebyla by to rozhodně důstojná stránka ruských dějin, říká se ve zprávě, neboť tato práva náležejí rolníkům od přírody a neměla jim být nikdy odňata.

II. Po dobu dvanácti let, kdy je rolník ve stavu dočasné závazanosti, zůstává připoután k panství; jestliže mu však statkář nemůže opatřit alespoň pět děsjatin půdy, které by obdělával pro sebe, může panství svobodně opustit. Může odejít i tehdy, když si najde někoho, kdo obdělá jeho příděl a zaplatí za něho daně státní pokladně.

III. a IV. Každá vesnická občina vlastní nadále obytné domy svých členů, jejich hospodářská stavení, chlévy, sady aj. a platí za to statkáři roční poplatek ve výši 3 % odhadní hodnoty. Občina má právo přinutit statkáře, aby dal hodnotu odhadnout smíšenou komisí skládající se ze dvou statkářů a dvou rolníků. Pokud si to vesnická občina přeje, může své usedlosti vykoupit, jestliže zaplatí jejich odhadní hodnotu v hotovosti.

V. Příděly půdy, které mají statkáři dát rolníkům, jsou vymezeny takto: tam, kde na každého nevolníka připsaného k panství připadá víc než šest děsjatin, bude každému dospělému muži přiděleno devět děsjatin orné půdy; kde je půdy méně, odevzdají se rolníkům dvě třetiny veškeré orné půdy; tam, kde je rolníků připsaných k panství tolik, že by tyto dvě třetiny půdy nestačily na to, aby každému dospělému muži bylo přiděleno alespoň po pěti děsjatinách, rozdělí se půda na příděly po pěti děsjatinách a ti rolníci, kteří při losování příděl neobdrží, dostanou od vesnických úřadů pasy a budou moci odejít, kam se jim zlíbí. Pokud jde o palivové dříví, je statkář povinen přenechat je rolníkům ze svých lesů za předem stanovenou cenu.

VI. Za všechny tyto výhody je rolník povinen odpracovat statkáři tuto robotu: za každou děsjatinu, kterou obdržel přídělem, musí odpracovat u statkáře deset pracovních dnů s koňským potahem a deset pracovních dnů bez potahu (z devítiděsjatinového příděl u to je 180 dní za rok). Hodnotu této roboty je třeba v každé gubernii (provincii) stanovit v penězích, a to tak, že hodnota jed-

noho dne roboty se rovná pouze jedné třetině hodnoty pracovního dne svobodného dělníka. Po uplynutí prvních sedmi let může být jedna sedmina této roboty a každý následující rok ještě další sedmina této roboty přeměněna v rentu placenou v obilí.

VII. Osobní nevolníci, tj. nevolníci, kteří nejsou připoutáni k určitému panství, nýbrž patří ke statkářovu domu nebo slouží jeho osobě, jsou povinni sloužit svému pánovi deset let, ale za mzdu. Mohou si však kdykoli koupit svobodu, a to muž za 300 rublů a žena za 120.

IX. Statkář zůstává hlavou vesnické občiny a má právo veta vůči jejímu rozhodnutí; v takových případech však je možné odvolat se ke smíšené komisi šlechticů a rolníků.

To je tedy obsah tohoto důležitého dokumentu nepřímo vyjadřujícího názory Alexandra II. na velký sociální problém Ruska. Vynechal jsem článek VIII, který pojednává o organizaci vesnických občin, a článek X, ve kterém jsou pouze uvedeny zákonem stanovené formy, jak se mají vypracovat oficiální dokumenty týkající se této reformy. I z letmého srovnání vysvítá, že tato zpráva je vlastně jen pokračováním a rozpracováním programu, který Hlavní výbor předložil loni na jaře různým šlechtickým korporacím v celé říši. Tento program, jehož deset bodů přesně odpovídá deseti článkům zprávy, byl vlastně jen schématem, které mělo šlechticům ukázat, v jakém směru mají jednat a jak toto schéma rozpracovat. Avšak čím hlouběji vnikali šlechtici do celého problému, tím větší byl jejich odpor, a je příznačné, že po osmi měsících byla vláda nucena rozpracovat toto schéma sama a sestavit tento plán, který původně měl být spontánním aktem šlechty.

Tolik o historii uvedeného dokumentu; teď se podívejme na jeho obsah.

Jestliže se ruská šlechta domnívá, že pro ni ještě nenadešel „4. srpen" (1789) a že tedy ještě nemusí obětovat své výsady na oltář vlasti, postupuje ruská vláda kupředu mnohem rychleji: dostala se už k „deklaraci lidských práv"[480]. Co si myslíte o tom, že Alexandr II. vyhlašuje „práva, která náležejí rolnictvu od přírody a neměla jim být nikdy odňata"! Vskutku podivná doba! V roce 1846 vystupuje římský papež jako iniciátor liberálního hnutí[481] a v roce 1858

proklamuje ruský despota, skutečný samoděržec vserossijskij*, lidská práva! A ještě se dočkáme, že tato carova proklamace bude mít v celém světě stejně mohutnou odezvu a ještě daleko větší konečný výsledek než papežův liberalismus.

První ze stran, o nichž se v této zprávě mluví, je šlechta. Nebude-li chtít oslavit svůj 4. srpen, pak jí vláda dává dost jasně na srozuměnou, že k tomu bude donucena. Každý článek zprávy znamená pro aristokracii velmi citelnou materiální ztrátu. Jeden ze způsobů, jímž šlechta vykořisťovala lidský kapitál, spočíval v tom, že nevolníky pronajímali nebo jim dovolovali po zaplacení ročního poplatku (obroku**) stěhovat se z místa na místo a živit se podle vlastního uvážení. Tato praxe vyhovovala znamenitě jak zájmům šlechtického měšce, tak toulavému způsobu života ruského nevolníka. Pro šlechtice to byl jeden z hlavních zdrojů příjmu. V článku I se navrhuje, aby tento příjem byl zrušen bez jakékoli náhrady. A nejen to. Podle článku II je každý nevolník, kterému statkář není s to dát příděl 5 děsjatin orné půdy, svobodný a může jít, kam chce. Články III–V zbavují statkáře práva volně disponovat přibližně dvěma třetinami své půdy a nutí jej přidělit ji rolníkům. Je sice pravda, že rolníci drží tuto půdu i nyní, ale pod jeho dohledem a navíc se služebnostmi, které jim určil. Od nynějška však má půda skutečně náležet rolníkům, kteří se stávají natrvalo jejími držiteli, kteří dostávají právo úplně vykoupit své usedlosti a jejichž služebnosti, i když vyměřeny ve značném rozsahu, mají být trvale stanoveny zákonem; a co je ještě horší, rolníci se z nich mohou vykoupit za dosti výhodnou (pro ně) cenu. Dokonce i dvorovyje***, tj. statkářovo domácí služebnictvo, má dostávat mzdu, a jestliže chce, může si koupit svobodu. A co horšího, nevolníci mají dostat stejná práva jako všichni ostatní občané, což znamená, že budou mít právo, které dosud neznali, podávat žaloby na své pány a svědčit proti nim u soudů. I když tedy statkář zůstává hlavou rolníků na svém panství a zachovává si nad nimi určitou pravomoc, přece jen se

* — samovládce celé Rusi (v anglickém textu napsal Marx tato slova rusky latinkou). *(Pozn. red.)*

** Slovo „obrok" napsal Marx rusky latinkou. *(Pozn. red.)*

*** — čeleď (toto slovo napsal Marx rusky latinkou). *(Pozn. red.)*

všechno vydírání, které velké části ruské šlechty umožňovalo nahrabat prostředky na vydržování elegantních kokot v Paříži a na hazardní hry v německých lázních, se v budoucnu značně omezí. Abychom však mohli posoudit, jaké důsledky bude mít toto omezení příjmů ruských šlechticů, podívejme se na jejich finanční situaci. Veškerá pozemková šlechta v Rusku dluží úvěrovým bankám (zřízeným korunou) částku 400 000 000 rublů ve stříbře, za kterou se těmto bankám zaručila asi 13 milióny nevolníků. Jenže všech nevolníků (nepočítáme-li státní rolníky*) je v Rusku 23 750 000 (podle sčítání z roku 1857). Je tedy zřejmé, že hlavními dlužníky bank jsou vlastníci menšího počtu nevolníků, kdežto vlastníci většího počtu nevolníků jsou skoro bez dluhů. Ze sčítání z roku 1857 vyplývá, že asi 13 miliónů nevolníků patří statkářům, z nichž každý má méně než 1000 nevolníků, zatímco zbylých 10 750 000 nevolníků patří majitelům, z nichž každý jich má víc než 1000. Je jasné, že tito druzí majitelé tvoří v podstatě onu nezadluženou část, kdežto první onu zadluženou část ruské šlechty. Tento výpočet není snad úplně přesný, ale vcelku jej můžeme považovat za správný.

Podle sčítání z roku 1857 je pozemkových vlastníků, kteří mají od jedné do 999 „duší", 105 540, zatímco počet šlechticů, kteří vlastní 1000 a více duší, nepřevyšuje 4015. Z toho vyplývá, že při velmi nízkém odhadu je devět desetin celé ruské aristokracie silně zadluženo úvěrovým bankám, čili jinými slovy koruně. Je však všeobecně známo, že kromě toho mají ruští šlechtici spoustu dluhů u soukromých osob, bankéřů, obchodníků, židů a lichvářů a velká většina je tak zadlužena, že vlastní své statky jen podle jména. Ti z nich, kteří ještě zápasili s úpadkem, se úplně položili v důsledku obrovských ztrát z minulé války, kdy nejen platili vysoké daně lidmi, penězi i robotami, ale kdy i odbytiště jejich výrobků byla uzavřena a museli si vypůjčovat peníze za mimořádně těžkých podmínek. A teď se na ně naléhá, aby se vzdali úplně a bez jakékoli náhrady značné části svých příjmů a aby zbytek těchto příjmů upravili tak, že se nejen sníží, ale na této snížené úrovni také zůstane.

* Viz poznámku pod čarou na str. 616. *(Pozn. red.)*

Je snadné předvídat, jaké důsledky to bude mít pro takovou šlechtu, jako je ruská. Jestliže nechce souhlasit s úplným zruinováním nebo okamžitým úpadkem velké většiny svého stavu a s tím, že v budoucnu splyne s onou třídou úřednické šlechty, jejíž hodnosti i postavení jsou zcela závislé na vládě, musí se proti tomuto pokusu o osvobození rolníků postavit. A to také dělá; jestliže šlechta svým nynějším legálním odporem proti panovníkově vůli nic nezmůže, a tak to zřejmě dopadne, bude nucena uchýlit se k jiným, účinnějším prostředkům.

II

Berlín 31. prosince 1858

Odpor ruské šlechty proti carovým plánům na osvobození rolnictva se už začal projevovat dvojím způsobem: pasívně i aktivně. K čemu byly všechny ty projevy, které Alexandr II. ráčil pronést na adresu své šlechty během cest po různých guberniích, tu zahalené do jemného hávu lidumilných výzev, tam zase přednášené formou různých poučení, jinde přecházející v ostrý tón příkazů a vyhrožování? Šlechtici je vyslechli s pokorným výrazem v tváři a se skloněnou hlavou, ale v hloubi duše cítili, že imperátor, který přišel, aby k nim promlouval, lichotil jim, přesvědčoval je, informoval je a vyhrožoval jim, už není ten dřívější všemocný car, u něhož vůle nahrazovala i rozum. Proto si troufli dát zápornou odpověď tím, že vlastně nedali odpověď žádnou, neboť neopětovali carovy city a jednoduše celou záležitost protahovali v různých svých výborech. Imperátorovi neponechali žádnou jinou možnost než tu, kterou dávala církev římskokatolická: compelle intrare*. Nakonec tuto nudnou jednotvárnost zarputilého mlčení směle přerušil petrohradský šlechtický výbor, který schválil dokument vypracovaný jedním z jeho členů, panem Platonovem; ve skutečnosti byl tento dokument jakousi „peticí o práva".[482] Nepožadovalo se v něm nic více a nic méně než svolání šlechtického parlamentu, který by společně s vládou řešil nejen tuto velice naléhavou otázku, ale všechny politické otázky vůbec. Ministr vnitra, pan Lanskoj, marně odmítal tuto listinu přijmout a vrátil ji šlechtě s rozhořčenou poznámkou, že šlechtě nepřísluší shromažďovat se proto, aby předkládala petice, ale že se má jen radit o otázkách, které jí předloží vláda. Generál Šuvalov přešel jménem výboru do ofenzívy, pohrozil, že předá dokument imperátorovi osobně, a tak přinutil pana Lanského, aby jej

* — donuť vstoupiti (výraz z evangelia). *(Pozn. red.)*

přijal. Tak proklamovala ruská šlechta v roce 1858, podobně jako francouzská v roce 1788 heslo Assemblée des Etats généraux*, neboli, jak se tomu říká v Rusku, Zemskij sobor či Zemskaja duma**. A tak vedena sobeckou snahou zachovat zastaralou sociální základnu pyramidy neporušenou napadá šlechta sama její politické těžiště. Kromě toho esprit de vertige***, jak nazývali staří francouzští emigranti duch doby, se jich zmocnil natolik, že většina šlechticů bezhlavě podléhá mánii buržoazních akciových společností, zatímco v západnějších guberniích se menšina pokouší předstírat, že stojí v čele módního literárního hnutí a protežuje je. Abychom si udělali představu o těchto smělých tendencích, postačí, uvedeme-li, že v roce 1858 už stoupl počet časopisů na 180 a bylo oznámeno, že v roce 1859 bude vycházet ještě 109 dalších. Naproti tomu bylo v roce 1857 založeno šestnáct společností s kapitálem 303 900 000 rublů a od ledna do srpna 1858 k nim přibylo ještě 21 nových společností s kapitálem 36 175 000 rublů.

Podívejme se teď na druhou stránku reforem, které zamýšlí provést Alexandr II. Nesmíme zapomínat, jak často ruská vláda kouzlila před zraky rolnictva fatu morgánu svobody. Alexandr I. vyzýval na počátku svého panování šlechtu, aby osvobodila rolníky, jenže bezúspěšně. V roce 1812, kdy byli rolníci vyzýváni, aby vytvářeli opolčenije† (domobranu), bylo jim sice neoficiálně, ale s tichým souhlasem carovým slíbeno, že odměnou za své vlastenectví budou osvobozeni z nevolnictví; s lidmi, kteří bránili svatou Rus, se už nemohlo zacházet jako s otroky. I za Mikuláše byla moc šlechticů nad jejich nevolníky omezována celou řadou carských ukazů; nevolníci dostali právo (ukaz z roku 1842) uzavírat se svými vlastníky smlouvy o způsobu, jakým si odbudou služebnost (tím se jim nepřímo povolovalo podávat proti svým pánům soudní žaloby); vláda (roku 1844) převzala odpovědnost za to, že rolníci budou své závazky vyplývající z těchto smluv plnit; nevolníkům poskytla právo (v roce 1846) vykupovat si svobodu, když panství, k němuž byli připsáni, mělo být prodáno v dražbě; umožňovala (v roce

* – Shromáždění generálních stavů. *(Pozn. red.)*
** Tato slova napsal Marx rusky latinkou. *(Pozn. red.)*
*** – závrať, opojení. *(Pozn. red.)*
† Slovo „opolčenije" napsal Marx rusky latinkou. *(Pozn. red.)*

1847) sdružením nevolníků připsaným k takovému panství, aby si celé panství koupili, jakmile bude na prodej. K velkému překvapení vlády i šlechty se najednou ukázalo, že nevolníci jsou na to dobře připraveni a skutečně začali skupovat jedno panství za druhým; nadto se ukázalo, že v mnoha případech byl statkář majitelem svého panství jen podle jména, neboť nevolníci, kteří jej za své peníze zbavili dluhů, samozřejmě učinili potřebné zákroky, aby si fakticky zajistili jak svou svobodu, tak i vlastnictví onoho panství. Když toto vyšlo najevo, vláda, poděšená těmito projevy důvtipu a energie nevolníků a zároveň i výbuchy roku 1848 v západní Evropě, byla nucena hledat prostředky proti platnosti výnosu, který hrozil, že postupně vytlačí šlechtu z jejích statků. Na zrušení ukazu však už bylo příliš pozdě, a tak se jiným ukazem (z 15. března 1848) rozšířilo právo koupě, které do té doby měly jen vesnické občiny, na každého jednotlivého nevolníka. Toto opatření nejenže směřovalo k rozbití sdružení v jednotlivých vesnicích a ve skupinách vesnic určitého újezdu, která do té doby umožňovala nevolníkům shromažďovat kapitál na takovou koupi, ale bylo navíc vylepšeno několika výhradami. Nevolníci směli kupovat půdu, ale ne lidi, kteří k ní byli připsáni; jinými slovy mohli koupit panství, k němuž náleželi, ale nemohli si koupit vlastní svobodu. Zůstávali naopak nevolníky a nadto ještě celá kupní smlouva nabývala platnosti teprve se souhlasem dřívějšího statkáře! K dovršení všeho mnohým šlechticům, kteří svůj majetek už jen tak říkajíc spravovali pro své nevolníky, dával týž ukaz právo a povzbuzoval je, aby tento stav zrušili a získali celé panství nazpět; jakékoli stížnosti nevolníků u soudu přitom byly výslovně zakázány. Od té doby se uzavřely nevolníkům všechny školy kromě základních; zdálo se, že všechny naděje na osvobození jsou zmařeny, až teprve poslední válka znovu přinutila Mikuláše přikročit k všeobecnému ozbrojení nevolníků a podepřít toto opatření jako obvykle sliby, že budou osvobozeni z nevolnictví, sliby, které nižší vládní úředníci měli nařízeno rozšiřovat mezi rolnictvem.

Je zcela přirozené, že po tom všem byl Alexandr II. nucen s osvobozováním rolnictva začít doopravdy. Výsledek jeho úsilí a nárys jeho plánů, pokud uzrály, máme nyní před sebou. Co řeknou

rolníci dvanáctileté zkušební době provázené těžkou robotou, po níž přejdou do stavu, který se vláda ani neodvažuje přesně popsat? Co řeknou k takovému uspořádání obecní správy, soudnictví a policie, jímž se ruší všechny orgány demokratické samosprávy, které dosud měla každá ruská občina a kterou se má vytvořit systém patrimoniální moci statkářů po vzoru pruských agrárních zákonů z let 1808–1809[483], systém naprosto se příčící ruskému rolníkovi, jehož celý život určuje vesnická občina, který naprosto nepomýšlí na individuální pozemkové vlastnictví a považuje občinu za vlastníka půdy, na níž žije?

Uvážíme-li, že od roku 1842 se povstání nevolníků proti jejich statkářům a správcům statků šířila jako epidemie, že dokonce i podle oficiální statistiky ministerstva vnitra rolníci zavraždili každoročně asi šedesát šlechticů, že za poslední války počet rolnických povstání ještě ohromně stoupl a že v západních guberniích jsou tato povstání namířena hlavně proti vládě (bylo zorganizováno spiknutí a povstání mělo být zahájeno hned, jakmile se k hranicím přiblíží cizí nepřítel – anglo-francouzská armáda!) – nebudeme na pochybách, že i když se šlechta nepostaví proti osvobození rolnictva, bude pokus o realizaci návrhů výboru určitě signálem ke vzplanutí mohutného povstání venkovského obyvatelstva v Rusku. Jenže šlechta se proti němu docela určitě postaví; car se zmítá mezi tím, co je nezbytné z hlediska státu, a tím, co je účelné, mezi strachem ze šlechty a strachem z rozzuřených rolníků, a bude určitě váhat; nevolníci naplněni nesmírnými nadějemi a domnívající se, že car stojí na jejich straně, ale šlechtici že mu svazují ruce, nyní určitě povstanou. A jestliže povstanou, přijde ruský rok 1793; tito napůl asiatští nevolníci budou vládnout takovým terorem, jaký dějiny ještě nepoznaly; bude to však druhý mezník v dějinách Ruska a nakonec nastolí opravdovou a všeobecnou civilizaci místo falešné a pomyslné civilizace Petra Velikého.

Napsal K. Marx 29. a 31. prosince 1858
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5535 ze 17. ledna 1859

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

K. MARX

SITUACE V PRUSKU

Berlín 11. ledna 1859

Znáte jistě německé přísloví: „Kde nic není, tam nezmůže nic ani císař se svým právem" (Wo nichts ist, hat der Kaiser sein Recht verloren), a jestliže tento zákon nicoty vládne i nad tak mocnou osobností, jako je císař, nemůže se mu samozřejmě vymknout ani váš dopisovatel. Když se nic neděje, není také o čem psát. To je ten nejpádnější důvod, který mě přiměl, abych se na několik týdnů odmlčel a zarazil své zásilky z „hlavního města inteligence", z centra ne-li světové moci, tedy alespoň „světového ducha". První fáze pruského hnutí skončila všeobecnými volbami, druhá začíná zítra zahájením zemského sněmu. Hodnocení situace v této zemi, jak jsem je podal v předcházejících článcích*, si přisvojili, jak vidím z balíku německých novin vydávaných v Americe, mnozí američtí synové Teutovi, aniž náležitě udali pramen, z něhož načerpali svou moudrost; toto mé hodnocení mezitím plně potvrdil vleklý, nechci říci chod událostí, nýbrž, jak by to patrně nazval proslulý pedant dr. Johnson, plazivý pohyb po břiše, jako když leze červ, který nemá nohy. Němci mají míle delší než kterýkoli jiný národ, zato kroky, jimiž přeměřují půdu, mají kratší, a o hodně. Právě proto sní ve svých pohádkách vždycky o kouzelných botách, v nichž jejich šťastný majitel urazí při každém kroku několik mil.

Dějiny posledních deseti let v této zemi byly posuzovány tak jednostranně (abychom použili oblíbeného výrazu Němců, kteří jsou jako Buridanovo scholastické zvíře tak mnohostranní, že co chvíli zůstanou někde trčet), že tu bude na místě pár všeobecných úvah. Když vstupoval na trůn král bez rozumu, měl hlavu plnou iluzí romantické školy. Chtěl být králem z boží milosti, ale zároveň králem lidovým, chtěl být uprostřed všemohoucí byrokratické

* Viz tento svazek, str. 638–646 a 667–670. *(Pozn. red.)*

správy obklopen nezávislou aristokracií, chtěl být mužem míru a pánem kasáren, chtěl zavádět lidové svobody v duchu středověku, ale stavěl se proti všem snahám moderního liberalismu, chtěl obnovit církevní víru, a zároveň se chlubil vysokou intelektuální úrovní svých poddaných, zkrátka chtěl si hrát na středověkého krále a přitom si počínat jako král Pruska – této zrůdy osmnáctého století! Ale od roku 1840 do roku 1848 se všechno nějak zvrtlo. Junkeři, kteří vkládali naděje v korunovaného spolupracovníka listu „Politisches Wochenblatt“[484], kde se den co den kázalo, jak je nutné naroubovat na pruskou prozaickou vládu kantora, zupáka, policajta, výběrčího daní a učeného mandarína poetickou vládu aristokracie, tito junkeři byli nuceni spokojit se místo reálných ústupků s královými tajnými sympatiemi. Buržoazie, ještě příliš slabá, aby se mohla odvážit vystoupit aktivně, byla nucena šlapat pěkně vzadu za teoretickou armádou, která v čele s Hegelovými žáky vytáhla proti náboženství, idejím a politice starého světa. V žádném dřívějším období nebyla filosofická kritika tak odvážná, tak mocná a tak populární jako v prvních osmi letech vlády Bedřicha Viléma IV., který by byl rád nahradil „mělký“ racionalismus, zavedený do Pruska Bedřichem II., středověkým mysticismem. Za svou moc vděčila filosofie v této době jen a jen praktické slabosti buržoazie; protože buržoazie nemohla zaútočit na zastaralé instituce ve skutečnosti, musela pustit dopředu odvážné idealisty, kteří zaútočili na tyto instituce v oblasti myšlení. A konečně, sám romantický král byl stejně jako všichni jeho předchůdci vlastně jen nástrojem obyčejné byrokratické vlády, kterou se marně snažil přikrášlit něžnými city zašlých dob.

Revoluce, či spíše její plod, kontrarevoluce, úplně změnila tvářnost věcí. Junkeři vytěžili z králových osobních vrtochů praktické výhody a podařilo se jim vrhnout vládu zpět, nejen před rok 1848, nejen před rok 1815, nýbrž dokonce před rok 1807. Byl konec plachým romantickým tužbám, místo nich se objevila pruská sněmovna lordů; bylo obnoveno právo mrtvé ruky[485], na panstvích kvetlo víc než kdy jindy vrchnostenské soudnictví, výsada neplatit daně se opět stala znakem urozenosti, policie a vládní úředníci se museli hrbit před šlechtici, všechna vlivná místa byla vyhrazena

pro potomky pozemkové aristokracie a venkovské šlechty, osvícení byrokrati ze staré školy byli vyhozeni a nahrazeni servilními přisluhovači rentiérů a statkářů a všechny svobody získané revolucí – svoboda tisku, svoboda shromažďovací, svoboda slova a konstituční zastoupení – všechny tyto svobody nebyly zrušeny, ale byly zachovány jako výsady aristokratické třídy. Naproti tomu – zatímco buržoazie v předcházejícím období podporovala filosofické hnutí, vyrvala je nyní aristokracie i s kořeny a na jeho místo zasadila pietismus. Všichni osvícení profesoři byli vyhnáni z universit a viri obscuri*, jako Hengstenbergové, Stahlové a tutti quanti**, se zmocnili všech výchovných institucí v Prusku, od vesnických škol až po universitní semináře v Berlíně. Policejní a správní aparát nebyl rozbit, ale stal se pouhým nástrojem vládnoucí třídy. Dokonce i na živnostenskou svobodu byl podniknut útok, a protože se systém živnostenských povolení změnil v mocnou páku protekce, zastrašování a podplácení, byli řemeslníci ve velkých městech znovu vehnáni do cechů, korporací a všech ostatních přežilých forem zašlých dob. A tak se i ty nejsmělejší královy sny, které po osm let jeho absolutní vlády zůstávaly jen tužbami, díky revoluci vesměs splnily a po osm let, 1850 až 1857, zářily v jasném denním světle jako hmatatelná skutečnost.

Jenže každá mince má i svůj rub. Revoluce rozptýlila ideologické iluze buržoazie a kontrarevoluce skoncovala s jejími politickými aspiracemi. A tak byla buržoazie zahnána zpět k oboru, který jí jedině skutečně sedí – k obchodu a průmyslu – a já si myslím, že žádný jiný národ neudělal za poslední desetiletí v tomto směru relativně tak obrovský pokrok jako Němci, a zejména Prusové. Kdo viděl Berlín před deseti lety, teď by ho nepoznal. Z upjatého parádeplacu se proměnil v čilé centrum německého strojírenství. Budete-li projíždět porýnským Pruskem a vévodstvím vestfálským, vzpomenete si mimoděk na Lancashire a Yorkshire. Nemůže-li se Prusko pochlubit ani jediným Isaacem Péreirem, má zato stovky Mevissenů, kteří stojí v čele více Crédits mobiliers, než má Spolkový sněm knížat.

* – omezenci. *(Pozn. red.)*
** – jim podobní. *(Pozn. red.)*

Náruživá touha zbohatnout, prorazit, otevřít nové doly, vybudovat nové továrny, vystavět nové železnice a především vložit peníze do akciových společností a spekulovat s akciemi, stala se módní a zachvátila všechny třídy od rolníka až po korunovaného vládce, někdejšího reichsunmittelbarer Fürst[486]. Vidíte tedy, že dny, kdy buržoazie úpěla v babylonském zajetí a ponížena věšela hlavu, byly i těmi dny, kdy se stávala skutečnou mocí v zemi, zatímco nadutý aristokrat se ve svém nitru měnil v ziskuchtivého, hrabivého burzovního spekulanta. Chcete-li příklad, jak se spekulativní filosofie proměnila v obchodní spekulaci, podívejte se na Hamburk v roce 1857. Neukázali se tu spekulativní Němci jako praví mistři podvodu? Ovšem tento vzestup pruské buržoazie posilovaný všeobecným růstem cen zboží a v důsledku toho všeobecným poklesem stálých příjmů jejich byrokratických vládců, byl provázen úpadkem maloburžoazie a koncentrací dělnické třídy. Úpadek maloburžoazie v uplynulých osmi letech je obecný zjev, který lze pozorovat v celé Evropě, ale nikde se neprojevuje tak výrazně jako v Německu. Je třeba tento zjev nějak vysvětlovat? Odpovím stručně: jen se podívejte na dnešní milionáře, kteří ještě včera třeli bídu. Vždyť k tomu, aby se z někoho, kdo nemá v kapse ani vindru, stal přes noc milionář, k tomu je zapotřebí, aby se z tisíce lidí, kteří mají 1000 dolarů, stali za jediný den žebráci. Kouzlo burzy dokáže takové věci v mžiku, nemluvě ani o pomalejších metodách, jimiž centralizuje bohatství moderní průmysl. A tak zároveň s buržoazií vyrostly v Prusku za posledních deset let nespokojená maloburžoazie a koncentrovaná dělnická třída.

Ale už je na čase abych tento příspěvek odeslal, přestože jsem svůj Rundschau*, jak by takový retrospektivní přehled nazvala „Neue Preussische Zeitung", dosud nedokončil.

Napsal K. Marx 11. ledna 1859
Otištěno v „New-York Daily Tribune", čís. 5548 z 1. února 1859

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* — přehled. *(Pozn. red.)*

POZNÁMKY

---

[1] Marx byl pozván jako oficiální představitel revoluční emigrace v Londýně na banket, který se konal 14. dubna 1856 na oslavu čtvrtého výročí chartistického listu „The People's Paper". Marx, který měl vystoupit jako první řečník, pronesl řeč o světodějné úloze proletariátu. Marxova účast na jubilejní slavnosti listu „People's Paper" je jasným dokladem o spolupráci zakladatelů vědeckého komunismu s anglickými chartisty; ukazuje, jak se Marx a Engels snažili ideově působit na anglický proletariát a pomáhat vůdcům chartismu, a tak přispět k obrodě dělnického hnutí v Anglii na nové, socialistické základně.

„*The People's Paper*" [„Lidové noviny"] — chartistický týdeník, vycházel v Londýně od května 1852; založil jej jeden z vůdců revolučního chartismu, Marxův a Engelsův přítel Ernest Jones. Marx a Engels s listem spolupracovali od října 1852 do prosince 1856 a pomáhali jej také redigovat. Vedle článků, které Marx a Engels psali přímo pro „People's Paper", byly v listě přetiskovány také jejich nejdůležitější články, určené pro „New-York Daily Tribune". V tomto období „People's Paper" důsledně hájil zájmy dělnické třídy a propagoval ideje socialismu. Když se však Jones sblížil s buržoaznímí radikály, Marx a Engels přestali s „People's Paper" spolupracovat a dočasně se s Jonesem rozešli. V červnu 1858 přešel list do rukou buržoazních podnikatelů. — *29.*

[2] *Robin Goodfellow* nazývaný též Puk — rozpustilý skřítek, který podle anglické lidové pověry vystupoval jako ochránce a pomocník lidí; jedna z hlavních postav Shakespearovy veselohry „Sen noci svatojánské". — *30.*

[3] *Scestovalý thane* — touto charakteristikou Aberdeena naráží Marx na slova anglického básníka Byrona, který tak Aberdeena posměšně nazval pro jeho cesty po Řecku a jeho spis o topografii starověké Tróje. Thanové byli původně vazaly anglosaského krále, v 10. století dědičnými velkostatkáři. Když Anglii dobyli Normané, splynuli thanové s nižšími barony. Ve Skotsku se tento

výraz udržel jako titul vyšších hodnostářů až do konce středověku. — *32.*

[4] Vévoda z Yorku byl roku 1793 jmenován vrchním velitelem anglické armády v první protifrancouzské koalici a odplul do Flander s rozkazem anglické vlády zmocnit se Dunkerque. Po nerozhodném a neúspěšném obléhání Dunkerque byla koaliční armáda poražena francouzskou revoluční armádou v bitvě u Hondschoote 6.—8. září 1793; anglická armáda unikla naprosté porážce jedině proto, že vévoda z Yorku se vyhnul boji a kvapně ustoupil, když se blížila francouzská vojska.

Když byla zorganizována druhá protifrancouzská koalice roku 1799, byl vévoda z Yorku poslán do Holandska (tehdejší Batavské republiky) jako vrchní velitel anglo-ruské spojenecké armády, jejíž anglický sbor se vylodil koncem srpna toho roku v Helderu. Následkem špatného vévodova velení byla v říjnu koaliční armáda Francouzi na hlavu poražena. — *33.*

[5] Marx zde cituje Cobbettovu stať „Mr. Cochrane Johnstone" [„Pan Cochrane Johnstone"], otištěnou v „Cobbett's Weekly Political Register" 5. července 1806, X. svazek, čís. 1. Ve svém článku o vévodovi z Yorku použil Marx také dalších Cobbettových statí.

„Cobbett's Weekly Political Register" [„Cobbettův týdenní politický přehled"] — radikální týdeník, vycházel v Londýně od roku 1802 do roku 1835. — *33.*

[6] *Míčovny francouzské revoluce* — narážka na zasedání revolučního Národního shromáždění v červnu 1789. Protože král dal zasedací sál zavřít, Národní shromáždění se sešlo v Míčovně, kde 20. června 1789 složilo přísahu, že se přes králův rozkaz nerozejde, dokud nebude vypracována ústava. — *33.*

[7] *Alkmaarská kapitulace* byla podepsána 18. října 1799 po porážce vojsk druhé protifrancouzské koalice v Holandsku, jimž velel vévoda z Yorku (viz poznámku 4). Spojencům se ukládalo jednak propustit 8000 francouzských a holandských válečných zajatců, jednak stáhnout vojsko z Holandska. — *34.*

[8] Vrchní velitel v hlavním štábu (Commander-in-chief at the Horse Guards) — tehdejší označení pro vrchního velitele britské armády.

Horse Guards byla britská královská jízdní garda. Tímto názvem se však označovala také budova v Londýně na Whitehall Street (vedle admirality), kde později sídlil hlavní štáb armády. V této budově bývaly totiž kasárny královské jízdní gardy. Marx a Engels používají názvu „Horse Guards" zpravidla jako synonyma pro hlavní štáb. Viz o tom článek „Britská katastrofa na Krymu", Marx-Engels, Spisy, sv. 10, čes. vyd. 1960, str. 619. — *34.*

[9] *Drinopolská mírová smlouva* byla uzavřena v září 1829 mezi Tureckem a Ruskem po válce z let 1828—1829, v níž zvítězilo Rusko. — *34.*

[10] *Foxova klika* (coterie Fox) — tak nazývá Marx nepočetnou „levicovou" skupinu whigů-aristokratů, v jejímž čele stál Charles James Fox; vytvořila se, když po vítězství francouzské buržoazní revoluce došlo ve straně whigů k rozkolu. Foxovi přívrženci, mluvčí zájmů anglické průmyslové buržoazie, odsuzovali protijakobínské války a byli pro reformu anglického parlamentu. — *35.*

[11] Systém prodeje důstojnických patentů vznikl v Anglii koncem 17. století a později byl schválen králem. V letech 1719—1720 byla zavedena oficiální taxa za důstojnické patenty, která byla později několikrát přezkoumána a měněna. Tento systém trval do roku 1871 a zaručoval anglické aristokracii monopolní postavení v armádě. — *35.*

[12] *„Královi přátelé"* — tak se v druhé polovině 18. století nazývali stoupenci politiky krále Jiřího III., který usiloval o rozšíření královských výsad, chtěl vzít řízení politických záležitostí do svých rukou a zbavit stranu whigů vlády nad zemí. K dosažení tohoto cíle využil král krize ve straně whigů, vyvolané srážkou mezi zájmy průmyslového a obchodního kapitálu na jedné straně a zájmy statkářské oligarchie na druhé straně. „Králové přátelé" se několikrát dostali k moci. — *36.*

[13] Zde je míněna anonymní brožura „A Plain Statement of the Conduct of the Ministry and the Opposition, towards His Royal Highness the Duke of York" [„Otevřené prohlášení o jednání vlády a opozice vůči Jeho královské Výsosti, vévodovi z Yorku"], Londýn 1808. — *36.*

[14] *„The Morning Chronicle"* [„Ranní kronika"], anglický buržoazní deník, který vycházel v Londýně v letech 1770 až 1862; orgán whigů, počátkem padesátých let orgán peelovců, později konzervativců. — *36.*

[15] Marx cituje stať Williama Cobbetta „Duke of York" [„Vévoda z Yorku"], otištěnou v „Cobbett's Weekly Political Register" 20. srpna 1808, XIV. svazek, čís. 8. — *37.*

[16] *Whitehall*, ulice v centru Londýna, kde je umístěna řada vládních úřadů, mimo jiné hlavní štáb anglické armády, admiralita a různá ministerstva (ministerstvo financí, ministerstvo zahraničních věcí aj.). — *38.*

[17] Článek „Sardinie" je jeden z Marxových článků, které byly napsány pro „People's Paper" a zároveň vyšly v „New-York Daily Tribune".

„New-York Daily Tribune" [„Newyorská denní tribuna"] byl americký deník, který vycházel v letech 1841—1924. Založil jej význačný americký novinář a politik Horace Greeley. Do poloviny padesátých let minulého sto-

letí byl list orgánem levého křídla amerických whigů a potom orgánem republikánské strany. Ve čtyřicátých a padesátých letech byla „Tribune" pokrokovým listem a bojovala proti otrokářství. Do listu psala řada významných amerických spisovatelů a novinářů; od konce čtyřicátých let byl jedním z redaktorů „Tribune" Charles Dana, ovlivněný myšlenkami utopického socialismu. Marx začal s listem spolupracovat v srpnu 1851 a psal do něho přes deset let, do března 1862. Mnoho článků pro „New-York Daily Tribune" napsal na Marxovo přání Engels. Na Engelsových článcích, zasílaných z Manchesteru do Londýna, uvedl Marx obvykle datum jejich odeslání do New Yorku, proto se data uváděná na začátku článků někdy rozcházejí s datem, kdy byly napsány. Některé články označoval Marx tak, jako by byly odeslány z Paříže nebo z Berlína. Marxovy a Engelsovy články v „New-York Daily Tribune" pojednávaly o nejdůležitějších otázkách mezinárodní a vnitřní politiky, dělnického hnutí, hospodářského vývoje evropských zemí, koloniálních výbojů, národně osvobozeneckého hnutí v utlačovaných a závislých zemích atd. V období, kdy reakce v Evropě přecházela do útoku, využívali Marx a Engels tohoto amerického listu s širokým okruhem čtenářů k tomu, aby na konkrétních faktech odhalovali zlořády kapitalistické společnosti, její nesmiřitelné rozpory a omezenost buržoazní demokracie.

Redakce „New-York Daily Tribune" někdy Marxovy a Engelsovy články libovolně upravovala, některé otiskovala bez autorova podpisu jako redakční úvodníky. Od poloviny roku 1855 uveřejňovala všechny Marxovy a Engelsovy články bez podpisu. Někdy dokonce zasahovala i do textu článků. Marx proti těmto redakčním zásahům několikrát protestoval. Od podzimu 1857, kdy v USA vypukla hospodářská krize, která se obrazila také na finanční situaci listu, redakce Marxovi navrhla, aby omezil počet svých příspěvků pro „New-York Daily Tribune". Marxova spolupráce s listem definitivně skončila na počátku občanské války v USA. K Marxovu rozchodu s „New-York Daily Tribune" značně přispělo i to, že v redakci nabyli převahy stoupenci kompromisu s otrokářskými státy a že list přestal být pokrokový. Marxovy a Engelsovy články, které napsali v období zahrnutém v tomto svazku, ale které redakce „New-York Daily Tribune" značně pozměnila a tím jejich text zkomolila, nebyly zařazeny do Spisů. — *42.*

[18] *Guelfové a ghibellini* — politické strany, které vznikly v Itálii ve 12. století za bojů mezi římskými papeži a německými císaři z rodu Hohenstaufů. Guelfové, přívrženci papežovi, byli příslušníci hořeních kupeckých a řemeslnických vrstev italských měst. Ghibellini byli většinou příslušníci feudální šlechty, která podporovala císaře a vedla rozhořčený boj proti guelfům. Strany guelfů a ghibellinů trvaly až do 15. století.

Války mezi Francií a Rakouskem (a jinými evropskými mocnostmi) — války o španělské dědictví (1701—1714) a o rakouské dědictví (1741—1748). První válkou získalo savojské vévodství ostrov Sicílii, Monferrato a část mi-

lánského vévodství. Se Sicílií získal savojský vévoda roku 1813 královský titul. Když anglické loďstvo vytlačilo roku 1718 ze Sicílie a Sardinie Španěly, kteří tyto ostrovy okupovali v roce 1717, připadla roku 1820 Sicílie Rakousku a Sardinie Savojsku. Tak vzniklo roku 1820 ze Savojska, Piemontu a Sardinie Království sardinské (Piemont) s vládnoucí dynastií savojskou. Po válce o rakouské dědictví dostalo Království sardinské od Rakouska značnou část pavijského knížectví a část dalších rakouských držav v Itálii. — *42.*

[19] Míní se memorandum o zoufalé situaci italského lidu v oblastech obsazených Rakouskem a Francií, a také v království neapolském (Království obou Sicílií), které sepsal pro pařížský kongres roku 1856 hrabě Cavour, piemontský ministerský předseda a ministr zahraničních věcí. Protože mu nebylo dovoleno přečíst toto memorandum na kongresu, přednesl Cavour jeho obsah účastníkům kongresu 8. dubna v řeči, která ostře útočila proti rakouskému panství na Apeninském poloostrově. V nótách zaslaných 27. března a 16. dubna 1856 francouzskému ministru zahraničních věcí hraběti Walewskému, který kongresu předsedal, žádali piemontští zmocněnci oslabení rakouského vlivu v Itálii, likvidaci rakouské okupace italského území a skoncování s reakční politikou a terorem v neapolském království. Přestože představitelé Francie, Anglie a Ruska vyslovili svůj souhlas s piemontským memorandem, nebyla italská otázka na pařížském kongresu prakticky vyřešena. — *42.*

[20] Za revoluce z let 1848—1849 anglická whigovská vláda, v níž byl lord Palmerston ministrem zahraničních věcí, slovy sice podporovala umírněné liberální reformy v Itálii (a také v Piemontu), avšak ani v roce 1848, ani v roce 1849 nepomohla Piemontu v jeho boji proti rakouskému panství v severní Itálii. — *42.*

[21] V dubnu 1849 vyslala kontrarevoluční vláda francouzské republiky do Itálie intervenční sbor proti římské republice, který měl rozdrtit revoluci a obnovit světskou moc papežovu. Po zuřivé bitvě 3. července 1849 pronikla francouzská vojska do Říma a zůstala tam do roku 1870. — *44.*

[22] Koncem července 1848 vypukly v Irsku bouře proti britským utlačovatelům, kteří nechali irské obyvatelstvo hladovět. Situace irských zemědělských dělníků a rolníků byla po několikaleté neúrodě brambor v letech 1845 až 1847 tak nesnesitelná, že jim nezbývalo nic jiného než chopit se zbraně. Lord Clarendon, který byl v letech 1847—1852 místodržitelem Irska, tyto bouře krutě potlačil. — *44.*

[23] Žalářníkem z Cayenne, Lambessy a Belle Ile nazývá Marx Ludvíka Bonaparta, naráže je na to, že když se dostal k moci, dal provést masové zatýkání republikánů a účastníků revoluce z let 1848—1849, které poslal do vyhnanství.

Cayenne je město ve Francouzské Guayaně (Jižní Amerika), kam byli vypovídáni na nucené práce a do vyhnanství političtí vězňové; město dostalo přezdívku „suchá gilotina" pro hromadnou úmrtnost, kterou způsoboval galejnický režim a nesnesitelné tropické podnebí.

Lambessa (Lambèse) — francouzská trestanecká kolonie, založená na rozvalinách starořímského města v severní Africe; od roku 1851 do roku 1860 sem byli posíláni do vyhnanství političtí vězňové.

Belle Ile — ostrov u jižního pobřeží Bretaně; v letech 1849 až 1857 zde byli vězněni političtí provinilci, zejména dělníci, kteří se zúčastnili pařížského červnového povstání z roku 1848. — *44.*

[24] O škodě způsobené Rakousku mluví Marx ironicky. Přestože na pařížském kongresu roku 1856 francouzští a angličtí zmocněnci vyjádřili svůj souhlas s memorandem Piemontu (viz poznámku 19), Francie a Anglie vůbec neměly v úmyslu bránit politice Rakouska v Itálii a na Balkáně. Svědčí o tom konvence o zárukách nedotknutelnosti osmanské říše, kterou Rakousko, Francie a Anglie společně podepsaly 15. dubna 1856. — *45.*

[25] Za rakousko-italské války v letech 1848—1849 utrpělo vojsko sardinského krále Karla Alberta těžkou porážku v bitvě u Novary (v severní Itálii) 23. března 1849. Ze strachu před hněvem lidu zřekl se Karel Albert přímo na bojišti trůnu ve prospěch svého syna Viktora Emanuela a prchl z Itálie. 26. března uzavřel Viktor Emanuel II. s Rakušany příměří a 6. srpna 1849 byl podepsán mír. — *45.*

[26] Je to zřejmě narážka na to, že Ludvík Bonaparte připravoval pro svého bratrance prince Napoleona sňatek s Klotildou, dcerou sardinského krále Viktora Emanuela II.; sňatek byl uzavřen roku 1859. — *45.*

[27] *Delfská věštírna* u Apollónova chrámu v Delfách ve starém Řecku byla proslulá svými věštbami, které se týkaly vnitřních záležitostí i zahraniční politiky řeckých států; měla proto velký vliv na politický život v Řecku. Věštby pronášela kněžka Pýthie, sestavovali je však kněží, kteří dobře znali situaci v Řecku. Starší tzv. *Trofóniova věštírna* v Lebadei takový vliv neměla. Marxova poznámka o ozvěně znamená, že výroky členů anglického parlamentu nejen neměly rozhodující význam pro zahraniční politiku Anglie, ale nebyly ani nijak samostatné, neboť byly jen odrazem té politiky, kterou parlamentu diktoval Palmerston. — *45.*

[28] Marx cituje nótu piemontských zmocněnců ze 16. dubna 1856 (viz poznámku 19.) — *45.*

[29] „*The Times*" [„Doba"] — největší anglický konzervativní deník; vychází v Londýně od roku 1785. — *47.*

[30] Marx se odvolává na knihu Davida Ricarda „On the Principles of Political Economy, and Taxation" [„Zásady politické ekonomie a zdanění"]. První vydání vyšlo v Londýně roku 1817. — *47.*

[31] *Crédit mobilier* (plný název Société générale du crédit mobilier) — velká francouzská akciová banka, kterou založili bratří Péreirové a která byla uzákoněna dekretem z 18. listopadu 1852. Hlavním cílem Crédit mobilier bylo zprostředkování úvěrů a zakládání průmyslových a jiných podniků. Banka se široce podílela na stavbě železnic ve Francii, Rakousku, Uhrách, Švýcarsku, Španělsku a Rusku. Hlavním zdrojem příjmů Crédit mobilier byla burzovní spekulace s cennými papíry akciových společností, které založila. Za prostředky, které získala vydáváním svých vlastních akcií garantovaných cennými papíry jiných podniků, které měla, skupovala Crédit mobilier akcie různých společností garantované hodnotou jejich vlastnictví. Tímto způsobem jeden a týž reálný majetek vyvolával v život fiktivní kapitál v dvojí formě: ve formě akcií daného podniku a ve formě akcií Crédit mobilier, která tento podnik financovala a skupovala jeho akcie. Banka byla úzce spjata s vládou Napoleona III. a byla pod jeho ochranou. Roku 1867 udělala úpadek a roku 1871 byla likvidována. To, že se v padesátých letech 19. století objevila Crédit mobilier jako finanční podnik nového typu, bylo umožněno specifickými zvláštnostmi období reakce, které se vyznačovalo neuvěřitelnou rozbujelostí burzovní lichvy a spekulace. Podle vzoru francouzské Crédit mobilier se zakládaly podobné instituce v řadě dalších středoevropských zemí. — *48.*

[32] *Napoleon Malý* — přezdívka Ludvíka Bonaparta, kterou mu dal Victor Hugo v řeči pronesené na zasedání francouzského Zákonodárného shromáždění roku 1851; tato přezdívka se dostala do široké veřejnosti po vydání Hugovy brožury „Napoleon Malý" („Napoléon le Petit"), uveřejněné roku 1852. — *50.*

[33] *Společnost 10. prosince* — tajná bonapartistická společnost, utvořená roku 1849, se skládala především z deklasovaných živlů, politických dobrodruhů, představitelů vojenské kliky atd.; její členové se zasloužili o to, že byl Ludvík Bonaparte 10. prosince 1848 (odtud název Společnosti) zvolen presidentem francouzské republiky. Později byli členové Společnosti aktivními účastníky a organizátory státního převratu z 2. prosince 1851. Podrobnou charakteristiku Společnosti 10. prosince podal Marx ve svém díle „Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 189—192). — *53.*

[34] *Fronda* — šlechticko-buržoazní hnutí ve Francii proti absolutismu v letech 1648—1653. Šlechtičtí vůdcové hnutí, kteří se opírali o své družiny a cizí žoldnéře, využívali ke svým cílům tehdejších rolnických povstání a demokratického hnutí ve městech. — *53.*

[35] „*Journal des Débats*" — zkrácený název francouzského buržoazního deníku „Journal des Débats politiques et littéraires" [„Noviny pro politické a literární diskuse"], který byl založen v Paříži roku 1789. Za červencové monarchie byl vládním listem, orgánem orleanistické buržoazie, za revoluce roku 1848 vyjadřoval názory kontrarevoluční buržoazie, takzvané strany pořádku. Po státním převratu z roku 1851 se stal list orgánem umírněné orleanistické opozice. — *54.*

[36] „*Le Moniteur Universel*" [„Všeobecný zpravodaj"] — francouzský deník, který vycházel v Paříži od roku 1789 do roku 1901; v letech 1799—1869 byl oficiálním orgánem vlády. — *54.*

[37] *Corps législatif* (Zákonodárný sbor) — poslanecká sněmovna za Napoleona III. Existoval od března 1852 do 2. září 1870. Podle ústavy z ledna 1852 byl president volen na deset let. Výkonnou moc měl pouze on. Zákonodárný sbor vzešel z voleb, které se konaly za teroru a demagogie. Jeho poslanci byli vesměs Bonapartovy loutky; jejich úkolem bylo pouze radit v zákonodárných a hospodářských záležitostech a hlasovat o nich. Hlasovalo se jen en bloc. — *55.*

[38] Marx má na mysli Fourierovu práci „Théorie des quatre mouvements et des destinées générales" [„Teorie čtyř pohybů a všeobecných osudů"]. První vydání vyšlo v Paříži roku 1808. — *62.*

[39] Roku 1797 vydala Pittova vláda, aby zachránila Anglickou banku před bankrotem, zvláštní zákon, který stanovil nucený kurs bankovek a dovoloval bance zastavit výměnu bankovek za zlato. Výměna bankovek za zlato byla obnovena teprve roku 1819. — *64.*

[40] V článku jde o revoluční události v Madridu v létě 1856, jimiž vyvrcholila čtvrtá buržoazní revoluce ve Španělsku v letech 1854—1856. V červenci 1856 si španělští reakcionáři a klerikálové vynutili odstoupení Esparterovy vlády progresistů a vytvoření konzervativní vlády generála O'Donnella. Tento reakční puč byl signálem k novému vzplanutí revoluce, kterou O'Donnell surově potlačil. — *65.*

[41] Tím se myslí státní převrat Ludvíka Bonaparta z 2. prosince 1851, od něhož se datuje bonapartistický režim druhého císařství. — *66.*

[42] Roku 1843 využil jeden z předáků strany umírněných (moderados) generál Narváez všeobecné nespokojenosti s politikou vlády progresistů, v jejímž čele stál vojenský diktátor a španělský regent Espartero, a spolu s generálem Conchou a jinými zorganizoval kontrarevoluční puč. Narváez vypudil Espartera z vlády, sestavil novou vládu, do jejíhož čela se postavil sám, a tím zahájil desetileté panství reakce ve Španělsku. — *66.*

[43] *Ayacuchos* — po porážce španělské armády v bitvě na planině Ayacucho v Peru v prosinci 1824 se dávala tato přezdívka generálu Esparterovi a dalším španělským generálům, kteří se zúčastnili války proti španělským koloniím v Americe, jež se vzbouřily. Za Esparterova regentství (1841—1843) byli ayacuchos nazýváni členové vojenské strany, v jejímž čele stál Espartero a kterou podporovala Anglie. — *66.*

[44] Jde o anglo-francouzský diplomatický boj v otázce sňatku španělské královny Isabely II. a její sestry infantky Marie Luisy Fernandy. Anglie nejprve připravovala sňatek Isabely s princem Leopoldem Koburským, který měl dobré styky s anglickým dvorem, a sňatek její sestry s mladším synem francouzského krále Ludvíka Filipa vévodou de Montpensier; po nějaké době se musela tohoto plánu vzdát, trvala však na sňatku Marie Luisy Fernandy s princem Leopoldem a na sňatku Isabely s jedním ze španělských Bourbonů – donem Enriquem. Matka královny Isabely — Marie Kristýna (Marx ji nazývá madame Muñozová, protože uzavřela morganatický sňatek s vévodou Augustínem Fernandem Muñozem) dona Enriqua nenáviděla pro jeho spojení se stranou progresistů. Spolčila se proto s Ludvíkem Filipem, a tak byl v říjnu 1846 přes všechno úsilí anglické diplomacie uzavřen sňatek Isabely s donem Franciskem de Asís, starším bratrem dona Enriqua, a sňatek Marie Luisy Fernandy s vévodou de Montpensier. — *66.*

[45] Marx má na mysli události druhé buržoazní revoluce ve Španělsku v letech 1820—1823. Když se 7. července španělskému králi Ferdinandovi VII. nepodařilo ovládnout revoluční Madrid, obrátil se tajně na Svatou alianci s prosbou, aby mu pomohla potlačit revoluci. Na veronském kongresu Svatá aliance rozhodla, že Ferdinandovi má poskytnout pomoc Francie. Francouzský expediční sbor vtáhl do Španělska roku 1823 a nastolil tu znovu absolutistický režim; francouzská vojska zůstala ve Španělsku do roku 1828. — *67.*

[46] *Moderados* (umírnění) — strana stoupenců konstituční monarchie ve Španělsku, která vyjadřovala zájmy velké buržoazie a liberální šlechty; vznikla na začátku druhé buržoazní revoluce z let 1820—1823 po rozštěpení strany liberálů na pravé křídlo — moderados, a levé křídlo — exaltados, přívrženců co největšího omezení královské moci.

Progresistas (progresisté) — buržoazně liberální strana ve Španělsku, která

vznikla ve třicátých letech 19. století; progresisté se opírali o střední a drobnou městskou buržoazii, o inteligenci a část důstojnictva. Základním požadavkem progresistů bylo omezení monarchie. — *67.*

[47] Jde o události v Madridu v červnu a v červenci 1854, které vedly ke čtvrté buržoazní revoluci ve Španělsku v letech 1854—1856. Když byl 17. července 1854 do nové vlády, v jejímž čele stál vévoda z Rivasu, povolán Ríos y Rosas, zatvrzelý monarchista a konzervativec, povstání znovu prudce vzplanulo. Proto musela královna Isabela 19. července propustit Rivasovu vládu, které se pro její činnost směřující k potlačení povstání říkalo „šrapnelová vláda" („ministerio metralla"). Předsedou vlády byl 31. července jmenován Espartero. — *68.*

[48] „*Gaceta*" — zkrácený název španělského listu „Gaceta de Madrid" [„Madridské noviny"], založeného roku 1661; od roku 1762 oficiální orgán vlády. — *68.*

[49] Za vítězství nad karlisty obdržel Espartero titul hraběte z Luchany. Při vjezdu do Madridu 29. července 1854 Espartero prohlásil, že se postaví do čela Španělů a mečem z Luchany proklestí slavnou cestu v případě, že se nepřátelé svobody odváží napadnout svobodu. — *69.*

[50] „*La Presse*" — francouzský buržoazní deník, který vycházel v Paříži od roku 1836; v padesátých letech byl v opozici k režimu druhého císařství. — *69.*

[51] Tím se myslí obojaký zrádcovský postoj Esparterův po O'Donnellově státním převratu z 14. července 1856. Espartero už v první den převratu vydal manifest s výzvou, aby byl zastaven boj a aby se všichni připojili k O'Donnellově politice; současně však vyzýval na madridských ulicích povstalce, aby se postavili na odpor silám reakce. Ale nakonec se Espartero nepřidal ani k přívržencům státního převratu, ani k povstalcům, a tím úplně ztratil politickou důvěru a autoritu jak u svých vlastních přívrženců, tak u revolučních mas hlavního města. — *71.*

[52] „*Journal de Madrid*" [„Madridské noviny"] — španělské noviny, které vycházely v Madridu v letech 1855—1856. — *71.*

[53] *Karlismus* — tak nazývá Marx reakční směr, který podporoval nápadníka španělského trůnu dona Carlose, bratra Ferdinanda VII. Karlisté se opírali o reakční šlechtu, klerikální stranu a zaostalé rolnictvo v baskických provinciích, v Navaře, ve Staré Kastilii i v Aragonii a části Katalánie. Když Ferdinand VII. roku 1833 zemřel, stala se španělskou královnou jeho dcera Isabela II. Jako nápadník španělského trůnu vystoupil don Carlos a vyvolal mnoholetou a krvavou občanskou válku (1833—1840). Matka nezletilé Isabely, regentka Marie Kristýna, musela hledat oporu u liberálů a slíbit jim za to řadu ústupků. Karlistická válka se ve skutečnosti změnila v boj mezi feudálně katolickou reakcí a živly buržoazně liberálními a skončila roku 1840 porážkou karlistů. — *72.*

[54] „*Morning Herald*" [„Ranní věstník"] — anglický konzervativní deník, vycházel v Londýně v letech 1780—1869. — *72.*

[55] Myslí se červnové povstání pařížských dělníků roku 1848 a boje na barikádách v květnu 1849 v Drážďanech. — *73.*

[56] Marx má na mysli národně osvobozenecký boj španělského lidu proti francouzským okupantům, který se rozvinul v letech 1808—1814 současně s válkou na Pyrenejském poloostrově proti francouzské okupaci. Válka proti zahraničním uchvatitelům vyzdvihla jako bezprostřední úkol nutnost buržoazních reforem ve Španělsku, uvedla do pohybu všechny třídy a sociální vrstvy španělské společnosti a byla spjata s první buržoazní revolucí ve Španělsku. Její hlavní hybnou silou bylo rolnictvo, které se rozhodně postavilo proti uchvatitelům partyzánskou válkou (gerilou) a bojovalo současně za půdu. Avšak liberální šlechta, která na sebe strhla vedení tohoto hnutí, protože buržoazie byla slabá, se omezila jen na to, že roku 1812 přijala umírněnou buržoazně liberální ústavu (takzvaná cádizská ústava, podle města, kde zasedaly kortesy, které ji odhlasovaly). Ústava omezovala královskou moc, prohlásila národ za nositele nejvyšší moci, svěřovala zákonodárnou moc jednokomorovým kortesům, které měly být voleny všeobecným hlasováním (nevolilo jen domácí služebnictvo). Kortesy měly mít rozsáhlou pravomoc v oblasti zahraniční i vnitřní politiky. Ústava zaváděla místní samosprávu, progresívní zdanění, všeobecnou brannou povinnost; v každé provincii měla být vytvořena místní národní milice a reorganizováno soudnictví. Ačkoli ústava demokratizovala vnitřní život ve Španělsku, zachovávala současně nadvládu Španělska nad koloniemi. Boj španělského lidu významně přispěl ke ztroskotání politických a vojenských plánů Napoleona I., který musel po porážce v Rusku roku 1812 stáhnout svá vojska ze Španělska. Když Marx nazývá boj španělského lidu „národním a dynastickým" hnutím, má na mysli tu okolnost, že se tento boj vedl současně proti cizí okupaci i proti dvorní klice krále Karla IV., který byl v březnu 1808 nucen abdikovat ve prospěch svého syna Ferdinanda VII., jehož vládu s určitými výhradami kortesy uznaly. — *73.*

[57] Tím se myslí druhá buržoazní revoluce ve Španělsku v letech 1820—1823. Heslem revoluce bylo svolání kortesů, odstranění inkvizice a přísaha na ústavu z roku 1812, která byla zrušena roku 1814 po návratu Ferdinanda VII.

z Francie do Španělska. Hnutí se však omezilo jen na uskutečnění několika protiklerikálních a některých jiných reforem. Jednou z příčin, proč byla revoluce poražena, byla politika buržoazie vůči rolnictvu. Postavení rolníků se nezlepšilo; velkostatky existovaly dál. Zklamaní rolníci se odvrátili od revoluce. — *73.*

[58] 2. května 1808 vzplanulo v Madridě lidové povstání proti francouzským okupantům. Bylo krutě potlačeno vrchní velitelem francouzských vojsk ve Španělsku Muratem, který dal popravit přes tisíc Španělů. — *74.*

[59] V 19. století byly Španělsko a španělské kolonie rozděleny na 17 vojenských okruhů, v jejichž čele stáli generálkapitáni. Generálkapitáni, kteří byli královými místodržícími, měli ve svém okruhu nejvyšší moc jak civilní, tak vojenskou. — *74.*

[60] Po návratu Ferdinanda VII. z Francie do Španělska v březnu 1814 nastalo období kruté absolutistické feudální reakce. V letech reakce došlo k mnoha vojenským spiknutím, ale všechna ztroskotala. Revoluční vření se neustále stupňovalo a kontrarevoluční režim začal kolísat. Od roku 1814 do roku 1819 se ve Španělsku vystřídalo 24 ministerských kabinetů.

O dynastické válce z let 1833—1840 – viz poznámku 53. — *74.*

[61] Generálové O'Donnell a Dulce, kteří chtěli z osobních důvodů svrhnout diktaturu hraběte San Luise, využili 28. června 1854 všeobecné nespokojenosti s těžkou hospodářskou situací v zemi, reakční politikou vlády a s panstvím dvorní kamarily, vyvolali vzpouru vojsk madridské posádky a zvítězili nad vládními vojsky. Když se však O'Donnell přesvědčil, že pouhou palácovou revolucí nezíská podporu obyvatelstva španělských měst, vydal 7. července v Manzanaresu manifest, který se nazýval „manzanareský program"; tento program obsahoval některé požadavky lidu: odstranění kamarily, svolání rozpuštěných kortesů, snížení daní, vytvoření národní milice aj. Zapojení lidových mas do boje vedlo k čtvrté buržoazní revoluci ve Španělsku (1854 až 1856), při níž přišla k moci strana progresistů v čele s Esparterem. — *75.*

[62] Vojenské formace *Chorvatů* se rekrutovaly hlavně z Chorvatů a některých jiných slovanských národů a také z Maďarů. Chorvati patřili k rakouské armádě generála Radeckého, která se podílela na potlačení revoluce v Itálii v letech 1848—1849.

Bonapartovými *Afričany* nazývá Marx zuávy — vojáky francouzského koloniálního vojska, které se rekrutovalo z obyvatel Alžírska a zčásti z Evropanů. Zuávové byli pověstní svou krutostí za výbojné války v Alžírsku, kterou Francouzi zahájili roku 1830 a která trvala s přestávkami 40 let.

Vojska pod velením generála Wrangela se zúčastnila kontrarevolučního

převratu v Berlíně a rozehnání pruského Národního shromáždění v listopadu 1848. Když je Marx nazývá „Pomořanci", naráží zřejmě na to, že jednotky z Pomořan, jimž veleli pomořanští junkeři, byly nejspolehlivějším vojskem reakce a že z Pomořan pocházel Wrangel, který byl roku 1848 jmenován vrchním velitelem braniborského vojenského okruhu. — *75.*

[63] Marx ironicky naráží na metody, jakými si Ludvík Bonaparte a bonapartistické kruhy získávali stoupence mezi důstojníky a vojáky v armádě v době, kdy připravovali státní převrat z 2. prosince 1851. Při hostinách a vojenských přehlídkách v Saint Maur, Satory a jinde, které Ludvík Bonaparte pořádal jako president republiky, dostávali důstojníci a vojáci bohaté pohoštění, uzenky, studenou zvěřinu, šampaňské atd. Jedna z metod, jak podplácet armádu, byly také peněžní dary. Stejné byly i metody Isabely II. Například 17. července 1856, po porážce revoluce, rozdělila vojákům madridské posádky 30 000 doutníků. — *75.*

[64] Nejznámějšími statistickými pracemi MacGregora jsou: „The Resources and Statistics of Nations" [„Zdroje a statistika národů"], Londýn 1835, a „Commercial Tariffs and Regulations, Resources, and Trade, of the Several States of Europe and America" [„Obchodní cla a ustanovení, zdroje a obchod některých evropských a amerických států"], Londýn 1841—1850. — *79.*

[65] *Kancléřský soud* čili soud spravedlnosti (Court of Chancery) — jeden z nejvyšších soudů v Anglii, který se po soudní reformě z roku 1873 stal součástí vrchního soudního dvora. Do kompetence tohoto soudu, v jehož čele stál lord kancléř, patřily záležitosti týkající se pozůstalostí, smluvních závazků, akciových společností atd. Kompetence tohoto soudu se v mnoha případech křížila s kompetencí jiných vyšších soudů; na rozdíl od anglického obecného práva, kterým se řídily ostatní soudy, probíhala soudní řízení u kancléřského soudu na základě takzvaného „práva spravedlnosti". — *80.*

[66] Jde o kampaň banketů ve prospěch volební reformy, která probíhala ve Francii od července 1847 do ledna 1848 a která byla předehrou únorové buržoazně demokratické revoluce z roku 1848.

Sonderbund — separátní spolek sedmi hospodářsky zaostalých katolických švýcarských kantonů, který byl založen roku 1843, aby zabránil provedení pokrokových buržoazních reforem ve Švýcarsku a udržel výsady církve a jezuitů. Reakční záměry Sonderbundu narazily na odpor buržoazních radikálů a liberálů, kteří v polovině čtyřicátých let získali převahu ve většině kantonů a ve švýcarském sněmu. Když se v červenci 1847 švýcarský sněm usnesl na rozpuštění Sonderbundu, zahájil Sonderbund počátkem listopadu válku proti ostatním kantonům. 23. listopadu 1847 byla armáda Sonderbundu rozdrcena vojsky spolkové vlády.

Spojený zemský sněm — společný sněm pruských provinčních stavovských sněmů, který svolal Bedřich Vilém IV. v dubnu 1847 do Berlína, aby se zbavil finančních nesnází tím, že by se sněm zaručil za zahraniční půjčku. Spojený zemský sněm byl zahájen 11. dubna 1847. Král však odmítl přistoupit na sebeskromnější politické požadavky buržoazní většiny, a proto sněm odmítl zaručit se za půjčku. Král odpověděl tím, že v červnu téhož roku sněm rozpustil; to posílilo opoziční náladu v zemi a uspíšilo revoluci v Německu.

Španělské šňatky — viz poznámku 44.

Spory o *Šlesvik-Holštýn* nazývá Marx dlouhé boje mezi Dánskem, pod jehož panstvím byla německá vévodství Šlesvik a Holštýn, a Německým spolkem. V předvečer revoluce z roku 1848 vzniklo mezi německým obyvatelstvem těchto vévodství hnutí proti tomu, aby Dánsko a tato vévodství dostaly jednotnou ústavu, jejíž návrh byl oznámen lidu 28. ledna 1848. Toto hnutí mělo separatistické cíle a nepřesahovalo rámec umírněné liberální opozice; měl být vytvořen další malý německý stát na severu Německa — satelit reakčního Pruska. Za revoluce z roku 1848—1849 se situace změnila. Pod vlivem revolučních událostí v Německu nabylo národní hnutí ve Šlesviku a Holštýně revolučního, osvobozeneckého charakteru. Boj za odtržení Šlesviku a Holštýna od Dánska se stal součástí boje všech pokrokových sil v Německu za národní sjednocení země. — *83.*

[67] „*Le Constitutionnel*“ [„Konstituční noviny“] — francouzský buržoazní deník; vycházel v Paříži v letech 1815 až 1870; ve čtyřicátých letech byl orgánem umírněného křídla orleanistů; za revoluce z roku 1848 vyjadřoval názory kontrarevoluční buržoazie seskupené kolem Thierse; po státním převratu v prosinci 1851 bonapartistický list. — *84.*

[68] „*L'Assemblée nationale*“ [„Národní shromáždění“] — francouzský deník monarchisticko-legitimistického zaměření, vycházel v Paříži v letech 1848 až 1857. — *85.*

[69] Červencová buržoazní revoluce z roku 1830 ve Francii měla značný vliv na veřejný a politický život v Německu, neboť podnítila rozmach buržoazně liberálního a demokratického hnutí. V řadě německých států (Brunšviku, Sasku, Hesensku-Kaselsku aj.) byly vyhlášeny ústavy. Ale podobně jako ve Francii znamenala nová ústava („charta z roku 1830“) kompromis mezi nejvyššími vrstvami buržoazie — finanční aristokracií a pozemkovou aristokracií —, tak také ústavy německých států byly kompromisem mezi buržoazií na jedné straně a monarchií a šlechtou na druhé. — *85.*

[70] *Threadneedle Street* — ulice v Londýně, kde je sídlo Anglické banky. — *88.*

[71] Když došlo na jaře roku 1856 v údolí Rhôny a Loiry k záplavám, odjel Napoleon III., v honbě za popularitou, do postižených departementů a projížděl na člunu jednotlivými zatopenými městy a vesnicemi a rozdával obětem povodně finanční pomoc. Napoleon III. tehdy také v dopise ministru veřejných prací doporučil různá opatření, která by podle jeho názoru mohla zabránit, aby se podobné přírodní katastrofy neopakovaly. — *89.*

[72] *Druhým pařížským kongresem* nazývá Marx ironicky návrh na porady evropských zemí, na nichž se měla mírnou cestou vyřešit otázka takzvaného neuchâtelského konfliktu, který vznikl na podzim 1856 mezi Pruskem a Švýcarskem. Knížectví Neuchâtel a hrabství Valangin (německý název Neuenburg a Valendis) bylo v letech 1707 až 1806 státečkem podřízeným Prusku. Roku 1806, za napoleonských válek, připadl Neuchâtel Francii. Roku 1815 byl podle rozhodnutí vídeňského kongresu připojen ke Švýcarskému spolku jako jeho dvacátý první kanton, přitom však zůstával vazalsky závislý na Prusku. 29. února 1848 vypukla v Neuchâtelu buržoazní revoluce, která skoncovala s pruskou nadvládou a vyhlásila republiku. Avšak podle dohody mezi Anglií, Francií a Ruskem, podepsané 24. května 1852, byla znovu uznána práva pruského krále na Neuchâtel. V září 1856 vypuklo v neuchâtelském knížectví roajalistické povstání, jehož účastníky švýcarská vláda zatkla. Pruský král žádal, aby zatčení byli propuštěni. Švýcarská vláda odpověděla tím, že vyzvala pruského krále, aby se zřekl svých práv na Neuchâtel. Porada evropských zemí o Neuchâtelu se měla konat v Paříži v březnu 1857 (došlo k ní 5. března). Podnět k poradě dala francouzská vláda, neboť bylo nebezpečí, že se z konfliktu vyvine válka na francouzských hranicích.

Neapolskou otázku vznesli na pařížském kongresu roku 1856 piemontští zmocněnci, kteří upozornili účastníky kongresu na teror v neapolském království (Království obou Sicílií). Francie a Anglie na kongresu odsoudily teror vlády neapolského království, protože se obávaly, že krvavá reakce, kterou rozpoutala, povede k vzplanutí revolučního hnutí. V nótách, zaslaných neapolské vládě v květnu 1856, tuto vládu vyzývaly, aby změnila svou politiku, dostaly však odmítavou odpověď. V říjnu odvolaly Francie a Anglie z Neapole své vyslance a uvedly své eskadry do bojové pohotovosti — francouzskou v Toulonu a anglickou u ostrova Malty. Ale pro neshody mezi Anglií a Napoleonem III., který chtěl v neapolském království znovu nastolit bonapartovskou dynastii, k neapolské výpravě nedošlo. — *92.*

[73] *Podunajskou otázkou* míní Marx diplomatický boj na pařížském kongresu roku 1856 a pozdější boje kolem otázky spojení podunajských knížectví Moldavska a Valašska, která byla pod tureckou svrchovaností. Francie, která doufala, že v čele těchto knížectví postaví představitele bonapartovské dynastie, navrhla, aby tato knížectví byla spojena v jeden stát, Rumunsko, pod vládou cizozemského prince z některé vládnoucí evropské dynastie. Rusko, Prusko a Sardinie Francii podporovaly. Turecko, které se stavělo proti spojení obou knížectví

z obavy, že rumunský stát bude usilovat o svržení jařma osmanské říše, mělo podporu Rakouska a Anglie. Kongres se usnesl jen na tom, že je nutné zjistit stanovisko samého rumunského obyvatelstva k otázce spojení (volbami dívánů v podunajských knížectvích). Volby se konaly, ale protože volební výsledky byly zfalšovány, dostali se do moldavského dívánu odpůrci spojení; Francie, Rusko, Prusko a Sardinie proti tomu protestovaly a žádaly, aby volby byly prohlášeny za neplatné. Protože Turecko dlouho neodpovídalo, přerušily s ním tyto země v srpnu 1857 diplomatické styky. Konflikt byl urovnán zprostředkováním Napoleona III., který přesvědčil anglickou vládu, že se nemá stavět do cesty francouzským plánům, neboť ty jsou výhodné i pro Anglii. Volby v knížectvích byly prohlášeny za neplatné, ale novými volbami se otázka spojení obou knížectví nevyřešila. Vyřešili ji Rumuni sami až roku 1859.

Besarabskou otázkou míní Marx diplomatický boj, který po uzavření pařížské smlouvy z roku 1856 vyvolal spor o hranice mezi Ruskem a Tureckem v Besarábii (jejíž část přešla z ruských rukou do tureckých), smlouvou nejasně stanovené, a o vymezení práv na dunajskou deltu a na jeden z ostrovů v ústí Dunaje. Pod záminkou, že v souvislosti s novým rozdělením Besarábie vznikly obtíže, odkládalo Rakousko odvolání svých vojsk z Moldavska a Valašska a to ztěžovalo vyřešení otázky spojení těchto knížectví.

O *neapolské otázce* a o *novém pařížském kongresu* viz poznámku 72. — *94.*

[74] Jde o válku za nezávislost ve španělských koloniích v Jižní Americe a v Mexiku, která trvala od roku 1810 do roku 1826. Touto válkou přišlo Španělsko o Mexiko a o své jihoamerické kolonie, které se staly samostatnými republikami. — *95.*

[75] Britská *Východoindická společnost*, založená roku 1600, byla nástrojem anglické koloniální politiky v Indii. Dobývání Indie, které bylo dokončeno v polovině 19. století, prováděli angličtí kapitalisté pod jménem této společnosti, která měla od začátku monopol na obchod s Indií a Čínou. Společnost dostala rovněž právo spravovat území, jehož se v Indii zmocnila, právo jmenovat úředníky civilní správy a vybírat daně. Její obchodní i správní výsady byly stanoveny zákony o chartě společnosti, které anglický parlament pravidelně obnovoval. V 19. století začala obchodní činnost společnosti postupně ztrácet svůj význam. Parlamentním zákonem o chartě z roku 1813 byla společnost zbavena monopolu na obchod s Indií, byl jí ponechán jen monopol na obchod s čajem a monopol na obchod s Čínou. Podle charty z roku 1833 ztratila společnost všechny své obchodní výsady, a to i monopol na obchod s Čínou. Právo spravovat anglické državy v Indii podržela společnost do roku 1858, kdy byla definitivně likvidována a vláda nad Indií přešla přímo do rukou koruny. — *96.*

[76] Roku 1851 vzniklo v Číně protifeudální osvobozenecké hnutí, které nabylo charakteru mohutné rolnické války. Začalo na jihu v provincii Kuang-si, pak se rozšířilo do centrálních provincií a zachvátilo téměř celou oblast při dolním a středním toku řeky Jang-c'. V lednu 1851 vytvořili povstalci „Nebeskou říši velkého blahobytu" („Tchaj-pching Tchien-kuo"), jejímž střediskem byl Nanking; odtud dostalo celé hnutí název tchajpchingské hnutí. Tchajpchingové svrhávali mandžuské feudály, kteří v Číně vládli, rušili daně a likvidovali velké feudální vlastnictví. Povstání dostalo také náboženské zabarvení, typické pro rolnická hnutí, zejména na Východě — buddhističtí kněží byli vyháněni a jejich kláštery se rušily, neboť byly oporou mandžuské dynastie. Tchajpchingská revoluce, která se stala počátkem rozsáhlého boje čínského lidu proti feudálnímu zřízení a cizím uchvatitelům, však neodstranila v Číně feudální způsob výroby. V tchajpchingské říši se vytvořila úzká feudální vrstva, která uzavřela kompromis s vládnoucími třídami; to byla jedna z příčin, proč celé hnutí začalo upadat. Hlavní úder zasadila revoluci přímá intervence Anglie, USA a Francie (zprvu pomáhaly tyto mocnosti mandžuské dynastii pod rouškou „neutrality"), jejichž ozbrojené síly spolu s vojsky čínských feudálů potlačily roku 1864 tchajpchingské povstání. — *96.*

[77] Ironická narážka na četné manifesty, které napsal vůdce národně osvobozeneckého hnutí v Itálii Mazzini po porážce revoluce z let 1848—1849, aby vyburcoval italský lid k povstání proti rakouským a jiným utlačovatelům a dosáhl sjednocení Itálie. „Kosmopoliticko-neokatolicko-ideologické" manifesty Mazziniho, jak je charakterizoval Marx, neměly rozhodující význam, protože Mazzini, který měl mlhavé, protikladné a buržoazně omezené teoretické názory a byl vzdálen lidovým masám, neviděl v Itálii skutečně revoluční sílu, o niž by se byl musel opřít. Protože nechápal, že touto silou je utlačované italské rolnictvo, obracel se ve svých manifestech k lidu vůbec jako k nějaké abstraktní kategorii a nepočítal s reálnými požadavky a zájmy tříd, z nichž se lid skládá. Žádné ze spiknutí, která byla pod Mazziniho vedením ve třicátých až padesátých letech organizována, nezískalo podporu mas a všechna skončila porážkou. — *99.*

[78] Jde o anglo-perskou válku z let 1856—1857, která byla jednou z etap agresívní britské koloniální politiky v Asii v polovině 19. století. Oficiální příčinou přerušení diplomatických styků mezi Anglií a Persií, k němuž došlo koncem roku 1855, byla rozepře mezi anglickým vyslancem v Teheránu a perským sadrazamem (ministerským předsedou) kvůli perskému poddanému, který byl sekretářem anglické mise. Pohnutkou k válce byl pokus perské vlády uchvátit knížectví Herát. Stejnojmenné hlavní město tohoto knížectví bylo uzlem obchodních cest a důležitým strategickým bodem, a proto bylo v polovině 19. století jablkem sváru mezi Persií, kterou v této záležitosti podporovalo

Rusko, a Afghánistánem, povzbuzovaným Anglií. Když v říjnu 1856 dobylo Herát perské vojsko, využili toho angličtí kolonizátoři k ozbrojenému vměšování ve snaze podrobit si jak Afghánistán, tak Persii. Vyhlásili 1. listopadu Persii válku a poslali do Herátu své vojsko. Když však vypuklo v Indii národně osvobozenecké povstání z let 1857–1859, byla Anglie nucena urychleně uzavřít s Persií mír. Podle mírové smlouvy, podepsané v Paříži v březnu 1857, se Persie vzdala všech nároků na Herát. Roku 1863 byl Herát připojen k državám afghánského emíra.

Redakce „New-York Daily Tribune" otiskla tento Marxův článek s dvouměsíčním zpožděním a doplnila v něm faktické údaje o válečných událostech, k nimž došlo po napsání článku. — *100.*

[79] Jde o anglické územní anexe v Perském zálivu. — *101.*

[80] „*The Economist*" [„Ekonom"] — anglický týdeník pro ekonomické a politické otázky, který vychází v Londýně od roku 1843; orgán velké průmyslové buržoazie. — *103.*

[81] „*Journal des Chemins de Fer, des Mines et des Travaux Publics*" [„Noviny pro železnice, doly a veřejné práce"] — francouzský buržoazní deník, který vycházel v Paříži od roku 1842. — *105.*

[82] Přirážka 45 centimů na každý frank přímých daní, kterou francouzská prozatímní vláda schválila 16. března 1848, vyvolala mimořádnou nespokojenost mezi rolníky — hlavní masou poplatníků. Důsledkem této politiky buržoazních republikánů bylo, že se rolnictvo odklonilo od revoluce a při presidentských volbách 10. prosince 1848 dalo své hlasy Ludvíku Bonapartovi.

Národní dílny byly zřízeny hned po únorové revoluci z roku 1848 dekretem francouzské prozatímní vlády. Vláda tak chtěla zdiskreditovat mezi dělníky Blancovy myšlenky o organizaci práce a na druhé straně využít vojensky zorganizovaných dělníků v národních dílnách k boji proti revolučnímu proletariátu. Když však tento provokační plán na rozštěpení dělnické třídy ztroskotal a dělníci zaměstnaní v národních dílnách se stále víc revolucionovali, učinila buržoazní vláda řadu opatření, jejichž účelem bylo likvidovat národní dílny (snížením počtu dělníků, posíláním dělníků na veřejné práce na venkov atd.). To vyvolalo mezi pařížským proletariátem velké pobouření a bylo jedním z podnětů k červnovému povstání v Paříži. Po jeho potlačení schválila Cavaignacova vláda 3. července 1848 dekret o rozpuštění národních dílen. — *107.*

[83] Marx má zřejmě na mysli události spojené s pohřbem francouzského sochaře Davida d'Angers, který byl znám svými republikánskými názory. (Pohřeb se konal v Paříži 7. ledna 1856.) Tehdy koloval v Paříži text revoluční písničky, jejíž autorství bylo připisováno básníku Bérangerovi. Když studenti, kteří se zúčastnili pohřbu, uviděli v zástupu básníka Bérangera, pozdravili jej voláním „Ať žije svoboda!" Tento veřejný projev protibonapartistických nálad francouzské mládeže vedl k řadě zatčení ihned po pohřbu a byl příčinou perzekuce, kterou vláda potom zahájila. — *108.*

[84] „*L'Indépendance belge*" [„Belgická nezávislost"], buržoazní deník, založený v Bruselu roku 1831; orgán liberálů. — *111.*

[85] Redakce „New-York Daily Tribune" přidala ještě tento odstavec: „My zde v Americe můžeme být jisti ještě jednou věcí, že totiž, až se tato obrovská budova podvodů zhroutí, pohřbí pod svými troskami i nás. Vychloubáme se svým rozkvětem, ten však je vybudován na písku. Jsme jen kolonií a vazaly Evropy. Stačilo by, aby Napoleon sletěl z trůnu, a tato událost se hluboce projeví nejen v truhlicích burzovního spekulanta z Wall Stretu, ale ještě víc v dílně a u domácího krbu amerického pracujícího." — *112.*

[86] *Campoformijský mír*, uzavřený 17. října 1797 mezi Francií a Rakouskem, zakončil válku, kterou francouzská republika zahájila roku 1792 proti Rakousku, jež bylo členem první protifrancouzské koalice. Rakousko, které po vítězství francouzské amády z této koalice vystoupilo, dostalo podle mírové smlouvy na březích Jaderského moře větší část území Benátské republiky (včetně města Benátek) a část území Istrie a Dalmácie, které patřily Benátské republice; k Francii byly připojeny Jónské ostrovy a državy Benátské republiky na albánském pobřeží.

Lunévillský mír, který potvrdil podmínky míru campoformijského, byl uzavřen mezi Francií a Rakouskem 9. února 1801 po porážce vojsk druhé protifrancouzské koalice. — *113.*

[87] Podle *bratislavské* mírové smlouvy, uzavřené mezi Francií a Rakouskem 26. prosince 1805, uznávalo Rakousko francouzskou okupaci italského území (Piemont, Janov, Parma, Piacenza aj.) a postoupilo italskému království (tj. Napoleonu I., který se stal italským králem) državy, které mu patřily na jadranském pobřeží — Benátsko, Istrii a Dalmácii, a ponechalo si pouze Terst.

Podle smlouvy uzavřené mezi Francií a Rakouskem 14. října 1809 ve Vídni, které se říká schönbrunnská mírová smlouva (byla podepsána v zámku Schönbrunnu ve Vídni), postoupilo Rakousko Francii Terst, část Kraňska (Vojenskou hranici) a Korutan, část Chorvatska, Rijeku a Istrii s ostrovy a všechny své državy na pravém břehu řeky Sávy až po bosenské hranice. Současně postoupilo Francii celé dalmatské pobřeží Jaderského moře. — *113.*

[88] Podle smlouvy z roku 1815, uzavřené na vídeňském kongresu, kterou podepsaly Anglie, Francie, Rusko, Prusko, Rakousko a jiné státy několik dní po bitvě u Waterloo, přešly Lombardie, Benátky a některá italská vévodství opět do rakouských rukou. — *113.*

[89] *Rakouským Lloydem* nazývá Marx lodní společnost, založenou v Terstu roku 1833. Jméno Lloyda, majitele kavárny v Londýně, kde byla organizována (koncem 17. a začátkem 18. století) první anglická společnost pro pojišťování námořních plavidel, začalo používat mnoho pojišťovacích lodních společností v evropských zemích. — *114.*

[90] Strabón, „Popis země", svazek 3. — *121.*

[91] *Uskokové* (srbsky uprchlíci) — balkánští Slované, kteří utekli z dalmatského pobřeží Jadranu, když Bosnu a Hercegovinu obsadili v druhé polovině 15. století Turci. Uskokové se organizovali ve zvláštních tajných vojenských skupinách — četách (družinách) a bojovali v 15. a 16. století proti Turkům; podnikali na ně za podpory místního obyvatelstva nájezdy po souši i po moři. Akce Uskoků v oblasti Jaderského moře rozvracely také námořní obchod Benátek. Boj, který vedli Uskokové, byl svéráznou formou národního, náboženského a třídního boje pokořeného obyvatelstva proti dobyvatelům a místním pozemkovým vlastníkům. Památka na chrabrost, smělost, skvělé ovládání zbraní a hrdinské činy Uskoků se dodnes uchovala v lidových písních západního Balkánu. — *121.*

[92] Marx má na mysli práci Charlese Françoise Beautempse-Beaupréa „Rapports sur les rades, ports, et mouillages de la côte orientale du golfe de Venise" [„Zprávy o rejdách, přístavech a kotvištích na východním břehu Benátského zálivu"], uveřejněnou v „Annales hydrographiques" [„Hydrografické letopisy"], sv. 2, Paříž 1849. — *123.*

[93] *Maxmiliánovy věže* (nazvané podle arcivévody Maxmiliána d'Este) byly rozsáhlé samostatné obranné stavby. Měly zpravidla dvě patra a dělovou plošinu s parapetem. Do obou pater i na plošinu se umisťovala děla tak, aby mohla vést soustředěnou palbu. Proti útoku pěchoty byla každá věž kryta příkopem a zemním náspem. Vůči palbě moderních zbraní (děl s rýhovanou hlavní) byly Maxmiliánovy věže pro svou značnou výšku — až 11 m — málo odolné. — *124.*

[94] Otázka Neuchâtelu — viz poznámku 72. — *125.*

[95] Jde o řadu porážek burgundského vévody Karla Smělého v bitvách se Švýcary u Gransonu (kanton Waadt) 2. března 1476 a u Murtenu (kanton Freiburg) 22. června 1476 a také v bitvě u Nancy (severovýchodní Francie)

5. ledna 1477, kde byla armáda Karla Smělého poražena vojsky Švýcarů, Lotrinčanů, Alsasanů a Němců. — *125.*

[96] Podle vídeňské smlouvy z roku 1815 dostalo Prusko část Pomořan — takzvané švédské Pomořany. — *127.*

[97] *Kostnický koncil* (1414—1418) byl svolán za aktivní účasti německého císaře Zikmunda, aby byly upevněny oslabené pozice katolické církve v době rozvoje reformačního hnutí. — *129.*

[98] *Šmalkaldská jednota* (byla pojmenována podle pruského města Šmalkaldy [Schmalkalden], kde byla uzavřena) — spolek devíti protestantských knížat a jedenácti císařských měst, vytvořený na začátku roku 1531 na obranu reformace proti katolickým knížatům, v jejichž čele stál císař Karel V. V letech 1546—1547 se mezi císařem a touto jednotou vedla válka, která skončila vítězstvím Karla V. a rozpadem šmalkaldské jednoty. Protestanti zvítězili nad Karlem V. teprve roku 1555. — *129.*

[99] *Třicetiletá válka* 1618—1648 — první celoevropská válka vyvolaná bojem mezi protestanty a katolíky. Válka začala povstáním v Čechách proti útlaku habsburské monarchie a nástupu katolické reakce. Evropské státy, které pak vstoupily do války, se rozdělily do dvou táborů. Papež, španělští a rakouští Habsburkové a německá katolická knížata, kteří se spojili pod praporem katolictví, vystoupili proti protestantským zemím: Čechám, Dánsku, Švédsku, holandské republice a řadě německých států, které přijaly reformaci. Protestantské země podporovali francouzští králové, protivníci Habsburků. Hlavním dějištěm tohoto boje, předmětem drancování a dobyvačných choutek účastníků války, bylo Německo. Válka, která měla v prvním období charakter odporu proti reakčním silám feudálně absolutistické Evropy, se zejména po roce 1635 zvrhla v řadu vpádů do Německa, které podnikali vzájemně spolu soupeřící cizí dobyvatelé. Válka skončila roku 1648 uzavřením vestfálského míru, který potvrdil politické rozdrobení Německa. — *129.*

[100] Za třicetileté války uzavřel braniborský kurfiřt Jiří Vilém roku 1631 spolek se Švédskem, ale válku vedl velmi nerad. Protože se bál, že jeho švagr, švédský král Gustav Adolf II., který stál v čele spolku protestantských států, dobude Pomořany, odmítl mu brzy Jiří Vilém pomoc. Roku 1635 Švédsko zradil a uzavřel mír s německým císařem. — *130.*

[101] *Válku o španělské dědictví* vedly v letech 1701—1714 Francie a Španělsko na jedné straně proti Anglii, Holandsku, Rakousku, Prusku a jiným německým státům v čele s německým císařem na straně druhé. Válka, která byla zahájena jako dynastická válka různých nápadníků španělského trůnu, se ve sku-

tečnosti změnila ve válku za rozdělení španělských držav a v první velkou srážku mezi Francií a Anglií za vládu na moři a v koloniích. Válka skončila částečným rozdělením španělské říše, jejíž državy v Nizozemí a v Itálii připadly rakouským Habsburkům, Gibraltar a ostrov Menorca Anglii atd. Válkou byla oslabena námořní a koloniální moc Francie, jejíž državy v Severní Americe také připadly Anglii, která válkou o španělské dědictví nejvíc získala. — *130.*

[102] Prusko, které se zúčastnilo severské války proti Švédsku na straně Ruska, uzavřelo roku 1720 se Švédskem mír, na jehož základě dostalo část švédských Pomořan, ostrovy Uznojm (Usedom) a Wolin v Pomořanské zátoce.

V letech 1772, 1793 a 1795 došlo k trojímu dělení Polska (Rzecz Pospolita), jehož území bylo rozděleno mezi Rusko, Prusko a Rakousko. Rusko dostalo litevské, běloruské a ukrajinské území, Prusko a Rakousko dostalo původní polská území a západní část Ukrajiny.

Na vídeňském kongresu roku 1815, který potvrdil nové rozdělení Evropy mezi vítězi nad Napoleonem, obdrželo Prusko severní Sasko, Poznaňsko, Porýnskou provincii a Vestfálsko, Rusko obdrželo Království polské, zahrnující část polského území, které do té doby patřilo k Prusku. — *131.*

[103] Konflikt s čínskými úřady v Kantonu vyprovokovali Angličané v říjnu 1856. Když místní čínské úřady uvěznily posádku čínské podloudnické lodi „Arrow", využil toho anglický konzul Parkes jako záminky ke konfliktu, odvolávaje se na to, že loď plula pod britskou vlajkou. Po tomto konfliktu vydal anglický zmocněnec v Číně John Bowring barbarský příkaz k bombardování Kantonu, jež bylo zahájeno bez jakéhokoli varování. Tyto události byly předehrou druhé „opiové" války s Čínou v letech 1856—1858. — *132.*

[104] Jde o anglo-čínskou smlouvu, podepsanou 8. října 1843 jako dodatek nankingské smlouvy, uzavřené mezi Anglií a Čínou 29. srpna 1842. Nerovnoprávnou, lupičskou nankingskou smlouvu vnutili angličtí kolonizátoři Číně po skončení první „opiové" války (1839—1842), jež byla počátkem přeměny zaostalé feudální Číny v polokoloniální zemi. Smlouva stanovila, že má být pro anglický obchod otevřeno pět čínských přístavů — Sia-men (Amoy), Ning-po, Kanton, Fu-čou a Šanghaj, v nichž bylo zahraničním obchodníkům poskytnuto právo neomezeně obchodovat, svobodně se tam usídlovat atd. Čína se podle smlouvy zavázala také zaplatit obrovskou peněžní kontribuci, postoupit Anglii do věčné držby ostrov Hongkong a zavést nový celní tarif výhodný pro Angličany. Dodatkovou smlouvou z roku 1843 vymohli Angličané na Číně nové ústupky: právo zřizovat v otevřených přístavech zvláštní sídliště pro cizince (settlements), právo exteritoriality, podle něhož byli cizí poddaní vyňati z pravomoci čínských soudů, a přijetí principu největších výhod, který znamenal, že všechna privilegia, která Čína poskytla jiným mocnostem, se automaticky vztahovala i na Anglii.

Zde má Marx na mysli 9. článek dodatkové smlouvy, podle něhož Číňané, kteří byli ve spojení s Angličany, nepodléhali soudní pravomoci čínských úřadů (viz též tento svazek, str. 167—168). — *132.*

[105] Po první „opiové" válce (1839—1842) byl hlavním sporným bodem mezi Angličany a čínskou vládou požadavek anglických obchodníků, aby dostali právo obchodovat a usídlovat se uvnitř městských hradeb Kantonu; 2. článek nankingské smlouvy to totiž cizincům přímo nepovoloval. Anglické úsilí v tomto směru souviselo také se zvláštním postavením Kantonu, který byl jediným městem, přes něž se vedly všechny diplomatické styky s Čínou, neboť cizí mocnosti po první „opiové" válce stále ještě nemohly mít své diplomatické zástupce v Pekingu. Sporná otázka vyvstala několikrát znovu, poněvadž čínské obyvatelstvo se bránilo tomu, aby byl cizincům povolen vstup do města Kantonu. V dubnu 1846 se Angličanům podařilo dosáhnout dohody s čínskými úřady, podle níž byl Kanton prohlášen za město otevřené pro cizince. Ale protože obyvatelé města bouřlivě protestovali, nebylo učiněno definitivní rozhodnutí. Roku 1847 si Angličané pohrůžkami vynutili příslib, že jim bude povolen přístup do města za dva roky. Když však roku 1849 hongkongský guvernér Bonham začal naléhat na splnění této podmínky, musel se ze strachu před lidovým povstáním svých požadavků vzdát. — *135.*

[106] Američan William Walker, bývalý otrokář, podnikl v padesátých letech 19. století několik dobrodružných dobyvačných výprav do států ve Střední Americe. Roku 1855, za občanské války v republice Nicaragui, se Walker, podporovaný jednou z bojujících stran, zmocnil hlavního města republiky, Granady. Krátce nato se prohlásil presidentem Nicaraguy, kde si počínal jako diktátor a snažil se obnovit otroctví. Za své dobrodružné výpravy do Hondurasu byl Walker zajat a roku 1860 zastřelen. Walker byl nástrojem amerických magnátů Vanderbilta a Morgana, kteří usilovali o moc v Nicaragui, přes jejíž území hodlali vést průplav spojující Atlantský a Tichý oceán. — *136.*

[107] „*The Daily News*" [„Denní zprávy"] — anglické liberální noviny, orgán průmyslové buržoazie; vycházely pod tímto názvem v Londýně v letech 1846 až 1930. — *136.*

[108] Záminkou k první „opiové" válce s Čínou (1839—1842) byla rozhodná opatření zvláštního komisaře Lin Ce-süa proti anglickému podloudnému obchodu opiem. Lin Ce-sü požadoval od anglických obchodníků v Kantonu, aby mu vydali zásoby opia, a nařídil je spálit. Angličané toho využili a zahájili vojenské akce. — *137.*

[109] Marx má na mysli to, že centrální část Číny, nejúrodnější a nejbohatší oblasti

při středním toku řeky Jang c'-tiang, obsadili počátkem roku 1857 tchajpchingové (viz poznámku 76). — *137.*

[110] První část článku se dochovala také v rukopisu. Na místě, kde dochovaný úryvek rukopisu končí, je v textu poznámka. — *138.*

[111] Jde o tzv. neuchâtelský konflikt (viz poznámku 72). — *138.*

[112] U *Sempachu* (kanton Luzern) došlo 9. července 1386 k bitvě mezi Švýcary a vojskem rakouského vévody Leopolda III., která skončila vítězstvím švýcarského vojska.

U *Morgartenu* zvítězila 15. listopadu 1315 švýcarská domobrana nad vojskem Leopolda Habsburského.

Murten a *Granson* — viz poznámku 95. — *138.*

[113] Roku 1798 obsadila vojska francouzského direktoria Švýcarsko, kde byla vyhlášena Helvétská republika, plně závislá na Francii. Centralizace moci, zavedená v Helvétské republice podle ústavy přijaté 12. dubna 1798, vedla k zostření boje pokrokových kantonů, v nichž se rozvíjely buržoazní vztahy, se sociálně i hospodářsky zaostalými starými, tzv. lesními kantony. Když Engels mluví o trojím povstání starých lesních kantonů, má na mysli jejich akce proti francouzským vojskům v dubnu, květnu a srpnu 1798. Po porážce, kterou utrpěli Švýcaři ve všech těchto akcích, byly staré kantony nuceny se vzdát a připojit se k Helvétské republice.

Za válek Francie s druhou protifrancouzskou koalicí (1798—1801), které skončily lunévillskou mírovou smlouvou (viz pozn. 86), bylo Švýcarsko jedním z hlavních válčišť. — *142.*

[114] Jde o dobyvačné války, které vedli francouzští kolonizátoři ve třicátých až sedmdesátých letech 19. století v Alžírsku, aby si tuto zemi podrobili. Francouzský vpád do Alžírska vyvolal dlouhý a úporný odpor arabského obyvatelstva. Francouzi vedli válku s nevídanou krutostí. Roku 1847 bylo dobytí Alžírska v podstatě dokončeno, ale boj alžírského lidu za nezávislost pokračoval dál. — *144.*

[115] *Tyrolské povstání* — povstání tyrolských sedláků z roku 1809 proti cizácké francouzské nadvládě, proti odstoupení Tyrol Bavorsku, ke kterému došlo po bratislavském míru z roku 1805, a za návrat Tyrol pod habsburské panství. K povstání došlo za souhlasu vídeňského dvora a mělo podporovat válku Rakouska proti Francii a Bavorsku. Lidové povstání osvobodilo celé Tyroly od francouzského vojska, zatímco vládnoucí kruhy habsburské monarchie prohrály svou válku za nezávislost na francouzské nadvládě, neboť vedly válku zdráhavě a velmi se obávaly, aby se nezvrhla v občanskou válku. Zradily

Tyroly a daly je zcela napospas (Francouzům) vídeňskou mírovou smlouvou z 14. října 1809, přestože císař František dal slavnostně slib tyrolským sedlákům. Když potom chtěli Francouzi znovu obsadit Tyroly, byli znovu odraženi tyrolskými bojovníky za svobodu. Jejich vůdce Andreas Hofer, fanatický přívrženec rakouského dvora, sestavil vládu. Tyrolané ponechaní svému osudu nutně podlehli nově vtrhnuvším napoleonským vojskům. Hofer byl prozrazen jedním zrádcem, byl postaven před francouzský válečný soud a zastřelen 20. února 1810 v Mantově.

Španělská gerilová válka — viz poznámku 56.

Baskické karlistické povstání — viz poznámku 53.

Válku severokavkazských horalů proti carskému Rusku, která začala koncem dvacátých let 19. století, vyvolala kolonizátorská politika carismu a útlak místních feudálů podporovaných carskou vládou. Hnutí horalů, které bylo vcelku osvobozenecké, mělo však současně některé reakční rysy. V jeho čele stáli zpravidla přívrženci müridismu — nejfanatičtějšího a nejbojovnějšího reakčního směru v islámu. Müridové, kteří se opírali o muslimské duchovenstvo a využívali nespokojenosti horalů, dokázali shromáždit proti carským vojskům značné síly. V třicátých letech se jim podařilo vytvořit v Dagestánu a v Čečensku svou náboženskou vojenskou a státní organizaci v čele se Šámilem. Hnutí vedeného Šámilem se snažily využít pro své uchvatitelské cíle Turecko a Anglie, které chtěly odtrhnout Kavkaz od Ruska. Boj proti Šámilovi, který se opevnil v horských pevnostech, byl neobyčejně obtížný a táhl se po několik desetiletí. Když skončila krymská válka, začalo ruské vojsko zasazovat Šámilovým silám jednu porážku za druhou a v srpnu 1859 ovládlo jeho poslední útočiště — pevnost Gunib. K Šámilově porážce přispělo to, že se z müridů vytvořilo nové feudální panstvo, které utlačovalo rolníky; ti pak začali Šámila opouštět. — *145.*

[116] Název článku je převzat z Marxova rukopisného zlomku. — *147.*

[117] *Sikhové* byli v 16. století příslušníci náboženské sekty v Paňdžábu. Jejich učení o rovnosti lidí (snažící se smířit hinduismus s islámem) se stalo ideologií boje rolníků proti indickým feudálům a afghánským dobyvatelům, který se rozpoutal koncem 17. století. Později se mezi sikhy samými vytvořila vrstva feudálního panstva, jejíž představitelé byli v čele sikhského státu, k němuž počátkem 19. století patřil celý Paňdžáb a několik sousedních oblastí. — *147.*

[118] *Gulistánskou smlouvou*, podepsanou 24. (12.) října 1813, skončila rusko-perská válka z let 1804—1813. Na základě smlouvy byla k ruské říši připojena tato území: Dagestán, Gruzie s Šuragelskou provincií, Imeretie, Gurie, Mingrelie a Abchazie, a dále chanáty Karabagský, Gandžský, Šekský, Širvanský, Derbentský, Kubský, Bakuský a severní část Talyšského chanátu. Rusko dostalo výhradní právo mít na Kaspickém moři válečné loďstvo; jednou z podmínek

smlouvy byla také svoboda obchodu pro kupce obou smluvních stran. — *148.*

[119] *Turkmánčájskou smlouvou*, podepsanou 22. (10.) února 1828 v osadě Turkmánčáj, skončila rusko-perská válka z let 1826—1828, kterou začal perský šáh s úmyslem zmocnit se ruských držav v Zakavkazsku. Smlouva stanovila nové hranice mezi Ruskem a Persií, vedoucí v podstatě po řece Araksu. K Rusku bylo připojeno území Jerevanského chanátu (po obou stranách řeky Araksu) a Nachičevanského chanátu. Smlouva potvrdila svobodu plavby ruských obchodních lodí po Kaspickém moři a výhradní právo Ruska mít na něm válečné loďstvo. Dále byla Rusku zaručena konzulární pravomoc a byla mu poskytnuta řada výhod ve vzájemných obchodních stycích s Persií. — *148.*

[120] Po smrti následníka perského trůnu Abbase mirzy v říjnu 1833 byl za jeho nástupce prohlášen jeho syn Muhammad mirza, který byl jmenován vládcem Ázerbájdžánu. Když v říjnu 1834 zemřel přestárlý šáh Fath Alí, děd Muhammada mirzy, objevilo se několik nápadníků trůnu perského šáha. Anglický vyslanec Campbell, který počítal s tím, že se mu podaří dostat nového šáha do závislosti na Anglii, zásobil Muhammada penězi, aby mohl táhnout z Tabrízu na Teherán, a pomohl mu tak k tomu, že se pevně udržel na trůně. Vojsku šáha Muhammada velel anglický důstojník Lindsay. — *148.*

[121] Tím se myslí první *anglo-afghánská válka* z let 1838—1842, kterou podnikla Anglie, aby si podrobila Afghánistán jako svou kolonii. V srpnu 1839 byl obsazen Kábul, ale povstání, které tam vypuklo v listopadu 1841, donutilo Angličany dát se v lednu 1842 na ústup do Indie, který se změnil v panický útěk. Ze 4500 anglických vojáků a z 12 000 osob pomocného personálu se dostal na indické hranice jen jeden jediný muž. — *152.*

[122] O Herátu viz poznámku 78. — *153.*

[123] Je míněn pochod na Chivu, který s cílem dobýt Chivský chanát podnikl v listopadu 1839 ruský expediční oddíl pod velením orenburského vojenského gubernátora V. A. Perovského. Oddíl v síle 5000 mužů, s několika děly a zásobovacím trénem nebyl připraven na těžké podmínky zimního přechodu přes pusté stepi. Když Perovskij ztratil polovinu svých lidí hladem, zimou a nemocemi, musel se vrátit v únoru 1840 zpátky do Orenburgu, aniž vůbec došel do Chivy. — *156.*

[124] V *bitvě u Inkermanu*, vybojované za krymské války 5. listopadu (24. října) 1854, zvítězili Angličané a Francouzi nad ruským vojskem. Nezdar ruského vojska zavinila řada chyb jeho velení: vojsko bylo zasazováno do bitvy po částech, v okamžicích, kdy bitva vrcholila, přestal bojovat Gorčakovův oddíl a vrchní velitel kníže Menšikov neměl řízení boje pevně v rukou.

Sipáhiové — námezdní vojsko v Indii, které od poloviny 18. století verbovali francouzští, angličtí a portugalští kolonizátoři z místního obyvatelstva. Angličané využívali sipáhíjského vojska v angloindické armádě k tomu, aby si podrobili Indii a upevnili svou moc na dobytém území. — *157.*

[125] V Marxově zápisníku z roku 1857 má tento článek název „Lewisův rozpočet". Koncept článku se skládal ze dvou částí, z nichž první Marx nazval „Rozpočet sira G. Lewise" a druhou — „Přímé a nepřímé daně". — *159.*

[126] „*The Edinburgh Review*" [„Edinburský přehled"] — anglický literárně politický časopis; vycházel od roku 1802 do roku 1829; v padesátých letech vycházel jednou za tři měsíce a měl liberální zaměření. — *159.*

[127] *Freetradeři* — stoupenci svobodného obchodu a nevměšování státu do hospodářského života země. Střediskem agitace freetraderů byl Manchester, kde se vytvořila tzv. manchesterská škola — teoretický směr v politické ekonomii, který vyjadřoval zájmy průmyslové buržoazie. V čele hnutí freetraderů stáli dva textilní továrníci — Cobden a Bright, kteří roku 1838 zorganizovali Ligu proti obilním zákonům. Ve čtyřicátých a padesátých letech tvořili freetradeři zvláštní politickou skupinu, později součást anglické liberální strany. — *160.*

[128] Jde o mír uzavřený v březnu 1856 po skončení krymské války . — *161.*

[129] *Koaliční vláda* — tak se nazývala Aberdeenova vláda (1852—1855); jejími členy byli představitelé whigů, peelovců a radikálů; proto dostala přezdívku „vláda všech talentů". — *162.*

[130] *Peelovci* — skupina stoupenců Roberta Peela (umírněných toryů), kteří podporovali jeho politiku ústupků obchodní a průmyslové buržoazii v oblasti hospodářské politiky, ovšem při zachování politického panství pozemkové a finanční aristokracie. Roku 1846 prosadil Peel v zájmu průmyslové buržoazie zrušení obilních zákonů, což vyvolalo prudkou nespokojenost toryovských ochranářů a vedlo k rozkolu toryovské strany a vzniku peelovské frakce. V padesátých letech tvořili peelovci malou frakci v parlamentě bez vlastního programu. Marx o nich řekl, že jsou to „důstojníci bez armády". Peelovci byli členy koaliční vlády Aberdeenovy (1852—1855), v níž obsadili velmi důležité funkce, mimo jiné vojenské. Koncem padesátých a začátkem šedesátých let splynuli s liberální stranou.

V únoru 1852 podpořili peelovci Palmerstonův dodatek k vládnímu návrhu zákona o milici a tím přispěli k pádu vlády lorda Russella. V prosinci téhož roku způsobili odvolání Derbyho vlády, když vystoupili proti rozpočtu, který navrhla. V únoru 1855, když dodatek radikála Roebucka o vytvoření výboru k prozkoumání životních podmínek armády u Sevastopolu způsobil

pád Aberdeenovy vlády, přispěli peelovci k tomu, aby přišel k moci Palmerston, neboť souhlasili se svou účastí v jeho vládě. Avšak když předáci peelovců — Gladstone, Sidney Herbert a James Graham — kteří se stali členy této vlády, podali po nějaké době demisi, protože byli nespokojeni s tím, že Palmerston nedokázal zabránit vytvoření Roebuckova výboru, povolal Palmerston bez průtahu na jejich místo představitele whigů. — *164.*

[131] *Pracovní domy* (working houses) byly v Anglii zavedeny v 17. století; podle nového „chudinského zákona" přijatého roku 1834 staly se pracovní domy jedinou formou pomoci chudým; v pracovních domech vládl žalářnický režim a lid je nazýval „bastilami chudých". — *165.*

[132] První část tohoto článku z „New-York Daily Tribune" se dochovala jako rukopisný Marxův náčrtek. V „New-York Daily Tribune" jsou patrné malé odchylky od textu. Poukazuje se na to v tomto svazku na několika místech poznámkou pod čarou. Poznámkou je také označeno místo, kde fragment končí. — *167.*

[133] *Kantonským masakrem* nazývá Marx bombardování Kantonu Angličany v říjnu 1856 (viz poznámku 103). — *167.*

[134] „*The Friend of China*" — zkrácený název anglického oficiálního listu „The Overland Friend of China" [„Zámořský přítel Číny"], který vycházel v letech 1842—1859 ve Victorii (Hongkong). *168.*

[135] „*Co největší užitek pro co největší počet lidí*" nebo „co největší štěstí pro co největší počet lidí" — základní teze učení anglického buržoazního sociologa Jeremyho Benthama (1748—1832), kterou tento teoretik utilitarismu vyslovil v řadě svých prací. Buržoazně omezená, individualistická etika utilitarismu — učení, které uznává „užitek" nebo „prospěch" za jediný základ mravnosti — se snaží dokázat možnost všeobecného „štěstí" a „harmonie" v třídní kapitalistické společnosti zmítající se v rozporech. Benthamovo učení se stalo evangeliem anglického liberalismu. Jedním z jeho žáků byl sir John Bowring. — *169.*

[136] *Mírová společnost* — buržoazní pacifistická organizace, kterou roku 1816 založila v Londýně náboženská sekta kvakerů. Tuto společnost aktivně podporovali freetradeři, protože měli za to, že v době míru bude Anglie moci díky svobodě obchodu lépe využívat své průmyslové převahy, a tak si získá hospodářskou a politickou nadvládu. — *169.*

[137] Jde o druhou volební reformu v Anglii z roku 1867. Parlamentní boj o tuto reformu začal už v padesátých letech 19. století. — *171.*

[138] Marx má na mysli dva neúspěšné útoky Angličanů na třetí baštu sevastopolských opevnění neboli na tzv. Velký Redan 18. (6.) června a 8. září (27. srpna) 1855. Marx naráží na to, že v době dobývání Redanu anglická vojska, která nedůvěřovala svému hlavnímu velitelství a bála se ruské střelby kartáči, odmítla několikrát jít do útoku nebo utekla z bojiště.

V listopadu 1855 Angličané, kteří se zúčastnili opevňování turecké pevnosti Kars a řídili její obranu, po dlouhém obléhání tuto pevnost vydali ruským vojskům, jimž velel generál Muravjov. — *174.*

[139] Nedorozuměním se Spojenými státy myslí Marx zřejmě konflikt, který vznikl koncem roku 1855 mezi Anglií a USA, jež spolu soupeřily ve Střední Americe. Jedním z důvodů konfliktu byl pokus Anglie verbovat ve Spojených státech, které byly za krymské války neutrální, dobrovolníky pro svou armádu. Vztahy mezi oběma zeměmi se zostřily už dříve, když došlo k nedorozumění při výkladu smlouvy mezi Anglií a USA, kterou podepsali roku 1850 Clayton a Bulwer; tato smlouva stanovila podmínky kontroly průplavu, který měl být vybudován přes Nicaraguu mezi Tichým a Atlantským oceánem. Vláda USA se snažila zabránit pokusům Anglie upevnit své pozice v zálivu Mosquito ve Střední Americe, a proto roku 1855 podpořila amerického dobrodruha Williama Walkera, který se v květnu 1855 zmocnil Nicaraguy a prohlásil se presidentem této republiky. V odpověď na rozhodný anglický protest pohrozily Spojené státy Anglii, že s ní přeruší diplomatické styky. Avšak v říjnu 1856 byl konflikt urovnán tím, že vláda USA dodatečně odsoudila Walkerovo dobrodružství a vláda Anglie s ohledem na těsné hospodářské spojení anglické buržoazie se Spojenými státy se vzdala svých nároků v zálivu Mosquito.

Neapolská výprava — viz poznámku 72.

Předstírané spory s Bonapartem — Marx tak nazývá neshody, které vznikly v řadě mezinárodních otázek mezi Francií a Anglií po pařížském kongresu z roku 1856. Jednou z příčin zhoršení anglo-francouzských vztahů bylo tehdejší viditelné sblížení Francie a Ruska. Anglo-francouzské neshody však nebyly vážného rázu a nemohly vést k nějakým vážným důsledkům, neboť anglická vláda byla zaměstnána potlačováním národně osvobozeneckého povstání v Indii, které vzplanulo roku 1857.

Vpád do Persie — viz poznámku 78.

Čínský masakr — Marx tak nazývá nelidské bombardování Kantonu Angličany v říjnu 1856 (viz poznámku 103). — *174.*

[140] *Old Bailey* — název citadely vězení v Newgate v Londýně, kde zasedá Ústřední trestní soud. — *174.*

[141] Bratři Bandierové — Italové, důstojníci rakouské armády a bojovníci za osvobození Itálie od rakouského útlaku, se vylodili v červnu 1844 v Kalábrii, aby

vyvolali povstání proti neapolským Bourbonům a rakouské nadvládě, byli však zrazeni, zajati a popraveni. James Graham, který byl tehdy ministrem vnitra, přikázal anglické poštovní správě, aby umožnila policii perlustrovat dopisy italských revolučních emigrantů, aby o jejich obsahu mohla být informována neapolská a rakouská vláda. Tento čin pobouřil široké demokratické kruhy Anglie, neboť jej považovaly za příčinu smrti bratří Bandierů, kteří byli členy spolku „Mladá Itálie" a udržovali styky s Mazzinim, jenž žil v emigraci v Anglii. — *176.*

142 V Marxově zápisníku z roku 1857 se článek nazývá „Palmerston a všeobecné volby". — *179.*

143 *Nízká církev* (Low Church) — směr v anglikánské církvi, který měl přívržence hlavně mezi buržoazií a nižším duchovenstvem. Přívrženci nízké církve kladli v bohoslužbách důraz na hlásání buržoazně křesťanské morálky. — *179.*

144 *„Zloději mrtvol"* (angl. Resurrectionists, tj. křísitelé) — tak se v Anglii nazývali lidé, kteří tajně vykopávali mrtvoly a prodávali je do piteven. Ve dvacátých letech 19. století, kdy se tento zvyk zvlášť silně rozmohl, způsobil všeobecný rozruch případ obyvatele Edinburghu Williama Burka, který si právě k tomu účelu vymyslel způsob, jak rdousit lidi, aniž se zanechaly viditelné stopy. — *179.*

145 *Downing Street* — ulice v centru Londýna, v níž je oficiální sídlo anglického ministerského předsedy a některých dalších ministrů; synonymum pro anglickou vládu. — *179.*

146 *„Punch"*, zkrácený název anglického humoristického týdeníku buržoazně liberálního zaměření „Punch, or the London Charivari" [„Kašpárek aneb Londýnská kočičina"]; vychází v Londýně od roku 1841.

Veliký Kofta — jméno egyptského kněze, který měl být hlavou jakési zednářské „egyptské lóže", za jejíhož tvůrce a činitele se vydával známý šarlatán 18. století hrabě Cagliostro (Giuseppe Balsamo), který si jméno „Veliký Kofta" vymyslel. Cagliostro tvrdil, že prý za svého cestování po Egyptě pronikl do tajemství egyptské moudrosti a že se při své činnosti řídí duchem všemocného a vševědoucího Velikého Kofty, který je v něm ztělesněn. — *181.*

147 *Blue Books* [Modré knihy] — společný název pro publikace materiálů vydávaných anglickým parlamentem a dokumentů ministerstva zahraničních věcí. Modré knihy, nazývané tak podle modrých desek, vycházejí v Anglii od 17. století a jsou hlavním oficiálním pramenem hospodářských a diplomatických dějin této země. Zde se jedná o Modrou knihu vydanou pod názvem „Correspondence respecting Insults in China. Presented to the House of Commons by Command of Her Majesty, 1857" [„Korespondence týkající se urážek v Číně. Předložená Dolní sněmovně z příkazu Jejího Veličenstva roku 1857"], Londýn 1857. — *181.*

148 4. listopadu 1851 se Ludvík Bonaparte obrátil k Národnímu shromáždění s poselstvím, které obsahovalo demagogický požadavek, aby v zemi bylo obnoveno všeobecné volební právo. Když Národní shromáždění zamítlo příslušný návrh zákona, který bonapartovská vláda předložila, provedl Ludvík Bonaparte 2. prosince 1851 státní převrat. — *182.*

149 Liverpoolova toryovská vláda, v níž byl Castlereagh ministrem zahraničních věcí, Sidmouth ministrem vnitra a Palmerston tajemníkem pro vojenské záležitosti (mimo kabinet), který také spravoval vojenské finance, chtěla roku 1817 rozbít masové demokratické hnutí za volební reformu a proti obilním zákonům, pozastavila proto platnost zákona Habeas Corpus Act a vydala spěšně tzv. „roubíkový zákon" (Gagging Act). Podle tohoto zákona se omezovalo právo shromažďovací, uzavíraly se kluby radikálů a smírčím soudcům se dávalo právo zakazovat vydávání a rozšiřování brožur radikálního směru a přistižené zatýkat.

Zákon *Habeas Corpus Act* schválil anglický parlament roku 1679. Podle tohoto zákona musel být každý zatykač zdůvodněn a zatčený musel být buď v krátké lhůtě (od tří do dvaceti dnů) postaven před soud, anebo propuštěn. Platnost zákona Habeas Corpus Act se nevztahuje na případy obvinění z velezrady a může být z rozhodnutí parlamentu na čas pozastavena.

Krvavá řež v Manchesteru — Marx má na mysli krvavé vypořádání s neozbrojenými účastníky masového shromáždění za volební reformu a proti obilním zákonům, k němuž došlo 16. srpna 1819 na Svatopetrské planině (St. Peter's Field) u Manchesteru. Analogicky s bitvou u Waterloo nazvali současníci tuto událost krvavou řeží u Peterloo.

Obilní zákony, zavedené v Anglii roku 1815, stanovily vysoké dovozní clo na obilí a zakazovaly dovážet obilí, jestliže cena za kvarter (asi 291 litrů) obilí na vnitřním trhu byla nižší než 80 šilinků. Tyto obilní zákony dolehly těžce zejména na nejchudší vrstvy obyvatelstva, byly však nevýhodné i pro průmyslovou buržoazii, protože vedly k zdražení pracovní síly, omezovaly objem vnitřního trhu a bránily rozvoji zahraničního obchodu. Byly zrušeny roku 1846 po dlouhém boji mezi bohatými pozemkový mivlastníky a buržoazií. — *183.*

150 Jde o povstání tchajpchingů (viz poznámku 76). — *185.*

151 Marx má na mysli demagogické manévry Ludvíka Bonaparta v období přípravy a provedení státního převratu z roku 1851 (viz K. Marx, „Osmnáctý

brumaire Ludvíka Bonaparta", kapitoly VI a VII, Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960). — *187.*

[152] Jde o reformu volebního práva, kterou anglický parlament provedl v červnu 1832. Tato reforma měla odstranit politický monopol pozemkové a finanční aristokracie, neboť otevřela přístup do parlamentu představitelům průmyslové buržoazie. Proletariát a maloburžoazie, které byly hlavní silou v boji za reformu, byly liberální buržoazií oklamány a volební právo nedostaly. — *187.*

[153] *Legitimisté* — stoupenci starší větve bourbonské dynastie, svržené ve Francii roku 1792, která byla představitelkou zájmů velkých dědičných pozemkových vlastníků. Roku 1830, když byla tato dynastie opět svržena, sdružili se legitimisté v politickou stranu.

Orleanisté — monarchistická strana finanční aristokracie a velké buržoazie, přívrženci vévodů Orleánských, mladší větve bourbonské dynastie, která vládla ve Francii od červencové revoluce z roku 1830 do revoluce z roku 1848. Za druhé republiky (1848—1851) vytvořili s legitimisty blok, tzv. stranu pořádku. — *188.*

[154] Marx cituje článek z londýnských novin „Morning Advertiser". — *189.*

[155] Narážka na báji o Antaiovi. Antaios — syn Poseidónův a Gaie (bohyně země), obr v Libyi, donutil cizince k zápasu a všechny přemohl, protože kdykoli se dotkl země, dodala mu jeho matka novou sílu. Přemohl ho Herkules, který ho tak dlouho držel ve vzduchu, až ho zadusil. — *189.*

[156] Jde o Russellovu účast na poradě zástupců Ruska, Rakouska, Francie, Británie a Turecka, která byla svolána do Vídně z iniciativy Rakouska v prosinci 1854. V březnu 1855 se tato porada změnila v konferenci, která trvala do června 1855. Cílem vídeňské konference bylo vypracovat dohodu, na jejímž základě měli účastníci krymské války zahájit jednání o míru. Londýnská vláda neschválila Russellův úmysl přimět Rakousko, aby dalo svému návrhu na omezení námořních sil Ruska na Černém moři formu ultimáta. Rusko odmítlo přijmout tento požadavek západních mocností, a tak jednání skončilo neúspěchem. V důsledku toho byl Russell nucen vzdát se své funkce a Palmerston tím dosáhl svého tajného cíle — poškodit prestiž svého soupeře. — *189.*

[157] *Zákon o přísaze* (Test Act) z roku 1673 vyžadoval, aby osoby zaměstnané ve státní službě uznávaly dogmata anglikánské církve. Byl zrušen roku 1828.

Zákon o korporacích (Corporation Act), přijatý roku 1661, vyžadoval, aby osoby volené do úřadů (šlo hlavně o orgány městské správy) uznávaly dogmata anglikánské církve. Byl zrušen roku 1828.

Návrh zákona o reformě parlamentu — viz poznámku 152.

Zákony o městské samosprávě ve Skotsku (1833) a o *reformě městské samosprávy v Anglii* (1835) zaváděly ve velkých městech, s výjimkou Londýna, jednotný systém městské samosprávy, jejíž orgány volili ve Skotsku majitelé domů s důchodem nejméně 10 liber ročně a v Anglii všichni daňoví poplatníci. Dík těmto zákonům získala whigovská buržoazie moc ve většině velkých měst.

Církevní desátky, které muselo původní katolické obyvatelstvo v Irsku platit od 16. století anglikánské státní církvi, byly zrušeny pod tlakem masového hnutí roku 1838. Toto „zrušení" se však vztahovalo pouze na způsob, jak se desátky vybíraly. Místo naturálních platů dostávala církev nadále zvláštní peněžní renty tím, že bylo zvýšeno pachtovné, které platili irští rolníci.

Disidenti nebo *disenteři* (jinověrci) — členové různých náboženských sekt a směrů v Anglii, které neuznávaly některá dogmata oficiální anglikánské církve. Návrh zákona o disenterech, který jim dovoloval provádět svatební obřady v jejich vlastních kostelích, předložil Russell Dolní sněmovně roku 1834. — *189.*

[158] *Kolkovné* (stamp duty) a *dávka z inzerátů* (advertisement duty) — dva druhy zdanění novin v Anglii, které bylo zavedeno roku 1712, aby se zvýšily státní příjmy a čelilo opozičnímu tisku. Kolkovné a dávka z inzerátů neobyčejně zdražovaly noviny, omezovaly jejich rozšiřování a činily je nedostupnými širokým masám. Tyto poplatky se během doby zvyšovaly, takže se staly pro vzmáhající se průmyslovou buržoazii velkou překážkou; na nátlak buržoazie byl parlament nucen roku 1836 snížit kolkovné a roku 1855 je zrušit. Dávka z inzerátů byla zrušena roku 1853. Pro malý počet drahých tiskových orgánů bylo zrušení těchto poplatků nevýhodné, protože vznikl velký počet levných novin, které starým novinám konkurovaly a zmenšovaly jejich zisky. — *191.*

[159] *Ligu proti obilním zákonům* (Anti-Corn-Law-League) založili roku 1838 manchesterští továrníci Cobden a Bright. Ohánějíc se požadavkem úplné svobody obchodu, usilovala Liga o zrušení obilních zákonů (viz poznámku 149), aby dosáhla snížení dělnických mezd a oslabila hospodářské i politické pozice pozemkové aristokracie. V boji proti pozemkovým vlastníkům se Liga pokoušela využít dělnických mas. Tehdy však už nejvyspělejší angličtí dělníci začali formovat samostatné politické hnutí dělnictva (chartismus). Boj mezi průmyslovou buržoazií a pozemkovou aristokracií o obilní zákony skončil roku 1846 tím, že byl schválen zákon o jejich zrušení. — *191.*

[160] Následuje věta, kterou doplnila redakce „New-York Daily Tribune": „V zájmu křesťanských a obchodních svazků s Čínou je nanejvýš žádoucí, abychom se do tohoto konfliktu nemíchali, neboť Číňané by mohli dojít k závěru, že všechny národy západního světa se spojily a spikly proti nim." — *196.*

[161] „*Pester Lloyd*“ [„Pešťský Llyod“], maďarské noviny liberálního směru, polooficiální orgán uherské a později maďarské vlády; vycházel v Budapešti v německém jazyce dvakrát denně v letech 1853—1944. — *197.*

[162] „*The Morning Post*“ [„Ranní pošta“] — anglický konzervativní deník; vycházel v Londýně v letech 1772—1937. V polovině 19. století byl orgánem pravicových živlů ve straně whigů, které se seskupily kolem Palmerstona. — *199.*

[163] Když Marx vysvětloval výsledky voleb v Manchesteru, použil Engelsových dopisů z 11., 20. a zejména 31. března 1857. — *199.*

[164] „*Rozpadlá městečka*“ („rotten boroughs“) — tak se v Anglii v 18. a 19. století nazývala málo obydlená nebo vylidněná městečka a vesnice, které měly ještě ze středověku právo na zastoupení v parlamentu (tzv. statutární města). Poslance „rozpadlých městeček“ jmenovala fakticky pozemková šlechta, na níž bylo místní obyvatelstvo zcela závislé. Výsady „rozpadlých městeček“ byly postupně zrušeny reformami z let 1832, 1867 a 1884. — *200.*

[165] Na schůzi voličů v Manchesteru 18. března 1857 Cobden, který hájil zájmy průmyslové buržoazie, ostře kritizoval vnitřní i zahraniční politiku Palmerstonovy vlády, zejména agresívní politiku vůči Číně a Persii. Při této příležitosti hodnotil Cobden záporně Boba Lowa a další kandidáty do parlamentu, které podporovala vláda. — *200.*

[166] Marx má na mysli Ezopovu bajku „O vráně a lišce“. — *200.*

[167] *Sir John Falstaff* — postava z Shakespearových her „Veselé windsorské paničky“ a „Král Jindřich IV.“; chvastoun, jedlík, piják a hýřil. — *201.*

[168] *Parlamentní kmotři levných novin* — tak Marx nazývá manchesterské buržoazní radikály (zejména Brighta), kteří se mimo parlament i v něm aktivně zúčastnili agitace za zrušení kolkovného a dávky z inzerátů (viz poznámku 158). — *201.*

[169] „*The Manchester Guardian*“ [„Manchesterský strážce“] — anglický buržoazní list, orgán stoupenců svobodného obchodu (freetraderů), později orgán liberální strany; byl založen v Manchesteru roku 1821. — *201.*

[170] Bright jako vůdce anglických freetraderů byl proti účasti Anglie v krymské válce. Freetradeři, kteří byli buržoazní pacifisté, měli za to, že Anglie může bez válek, jen s pomocí svobodného obchodu mnohem lépe využívat své průmyslové převahy k získání hospodářské a politické nadvlády. — *202.*

[171] *Okleštěný parlament* — vytvořili koncem roku 1648 independenti, kteří zůstali v parlamentě, když byli z tzv. Dlouhého parlamentu, existujícího od roku 1640, vyhnáni presbyteriáni. Okleštěný parlament neměl téměř žádnou reálnou moc; Cromwell jej 20. dubna 1653 rozehnal. Strana independentů vznikla za anglické buržoazní revoluce ve čtyřicátých letech 17. století. Na rozdíl od kalvínských presbyteriánů, kteří zastupovali zájmy velké buržoazie a zčásti i zburžoaznělé šlechty, bojovali protestantští independenti za zájmy střední buržoazie a zburžoaznělé střední šlechty. — *202.*

[172] „*Ryze britský ministr*“ — tak nazval lord Russell na zasedání Dolní sněmovny z 25. června 1850 lorda Palmerstona, jehož domýšlivý výrok „civis romanus sum“ [„jsem římský občan“], použitý v řeči na témž zasedání sněmovny, přijala anglická buržoazie s nadšením. Palmerston ospravedlňoval akce anglické flotily, vyslané do Řecka pod záminkou, že má ochránit anglického poddaného portugalského původu, obchodníka Pacifica, jehož dům v Aténách byl spálen. Palmerston prohlásil, že podobně jako formule „civis romanus sum“ zabezpečovala občanům starého Říma prestiž a všeobecnou úctu, tak musí být anglická státní příslušnost zárukou nedotknutelnosti a bezpečnosti anglických poddaných, ať se zdržují kdekoli. — *203.*

[173] Engels má na mysli první „opiovou“ válku v Číně v letech 1839—1842 (viz poznámku 105). Anglické válečné lodi se objevily v Kantonu v září 1839, ale až do června 1840, než do Číny doplula anglická eskadra, měly válečné akce charakter jednotlivých drobných srážek. — *204.*

[174] Jde o nankingskou smlouvu z roku 1842 (viz poznámku 104). — *208.*

[175] Je míněno tchajpchingské povstání v Číně (viz poznámku 76). V čele „Nebeské říše velkého blahobytu“ („Tchaj-pching Tchien-kuo“), kterou založili tchajpchingové roku 1851, byl vůdce tchajpchingského hnutí Chung Siučchüan, jehož tchajpchingové prohlásili za „vládce nebes“, Tchien-wanga. Když tchajpchingové v březnu 1853 dobyli Nanking, udělali z něho hlavní město svého státu. — *209.*

[176] „*The Press*“ [„Tisk“] — anglický týdeník, orgán toryů; vycházel v Londýně v letech 1853—1866. — *210.*

[177] „*The Examiner*“ [„Pozorovatel“] — anglický buržoazně liberální týdeník, vycházel v Londýně v letech 1808—1881. — *210.*

[178] *Vláda všech talentů* — viz poznámku 129. — *211.*

[179] Jde o události krymské války. V dubnu 1854 anglická a francouzská eskadra bombardovaly Oděsu, tato operace však měla spíš demonstrativní ráz, město utrpělo jen nepatrné škody. Parlamentní opozice a anglický tisk ostře kritizovaly peelovce, kteří byli tehdy u moci, za nerozhodnost při vojenských akcích. — *212.*

[180] „*The Sun*" [„Slunce"] — anglický buržoazně liberální deník, který vycházel v Londýně v letech 1798—1876.

„*The Morning Advertiser*" [„Ranní oznamovatel"] — anglický deník, založený v Londýně roku 1794; v padesátých letech 19. století orgán radikální buržoazie. — *212.*

[181] O Russellově diplomatickém poslání ve Vídni viz poznámku 156. — *213.*

[182] „Reports of the Inspectors of Factories to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department, for the Half Year ending 31st October 1856" [„Zprávy továrních inspektorů ministrovi vnitra Jejího Veličenstva za pololetí končící 31. říjnem 1856"], Londýn 1857. — *215.*

[183] *Soudy spravedlnosti* — viz poznámku 65. — *215.*

[184] Při bombardování Kantonu v říjnu 1856 (viz poznámku 103) ztratilo anglické námořnictvo pouze tři lidi. — *216.*

[185] Marx cituje dopis inženýra Nasmythe z listopadu 1852 továrnímu inspektorovi Leonardu Hornerovi, uveřejněný v „Reports of the Inspectors of Factories to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department for the Half Year ending 31st October 1856", Londýn 1857. — *223.*

[186] Zákon, který zakazoval dětem mladším 9 let pracovat v továrnách na zpracování bavlny, vlny, lnu a hedvábí, přijal parlament roku 1833. — *225.*

[187] Název článku je uveden podle Marxova zápisníku z roku 1857. — *226.*

[188] „*Neplacený velikán*" („Great Unpaid") — ironická přezdívka, která se v Anglii dávala osobám zastávajícím hodnost smírčích soudců; za svou funkci nedostávali žádnou odměnu. — *230.*

[189] Název článku je uveden podle Marxova zápisníku z roku 1857. — *234.*

[190] V Marxově zápisníku z roku 1857 je zapsán název článku „Čínská a perská (válka)". — *243.*

[191] Jde o anglo-perskou válku z let 1856—1857 (viz poznámku 78) a o druhou „opiovou" válku s Čínou z let 1856—1858. Podnětem k druhé „opiové" válce byl konflikt mezi anglickým konzulem a čínskými úřady v Kantonu (viz poznámku 103). Válečné akce v Číně trvaly s přestávkami do června 1858, kdy byla válka ukončena lupičskou tiencinskou smlouvou. — *243.*

[192] *Rusko-tureckou válku z let 1828—1829* začal Mikuláš I. pod záminkou, že chce podpořit národní hnutí křesťanského obyvatelstva v Řecku proti turecké nadvládě. Turecké vojsko, částečně reorganizované evropskými instruktory a dobře vyzbrojené, kladlo zpočátku silný odpor špatně připravené ruské armádě, která byla soustředěna na Dunaji (u Silistry, Šumly a Varny). Avšak úspěšná ruská ofenzíva, zahájená 11. června (30. května) 1829, obrátila tureckou armádu na panický útěk. Turecko přistoupilo na všechny ruské podmínky a podepsalo drinopolskou mírovou smlouvu. — *243.*

[193] Lewis Edward Nolan, „Cavalry; its History and Tactics" [„Jezdectvo, jeho dějiny a taktika"]. První vydání této knihy vyšlo roku 1851. — *244.*

[194] *Rusko-turecká válka z let 1806—1812* vznikla z konfliktu mezi Ruskem a Tureckem, který vyprovokovala Francie, když Turecko porušilo některé podmínky dřívějších rusko-tureckých smluv. Po několik let se válka vedla se střídavými úspěchy. Když byl roku 1811 jmenován velitelem dunajské armády Michail Illarionovič Kutuzov, nastal ve vývoji války přelom ve prospěch Ruska. Válka skončila uzavřením bukurešťské mírové smlouvy. — *244.*

[195] *Arnauti* — turecký název pro Albánce. — *244.*

[196] U *Oltenitsy* (obec na levém břehu Dunaje) zvítězili 4. listopadu (23. října) 1853 Turci nad ruským vojskem. Porážku Rusů zavinil svou neschopností ruský velitel generál Dannenberg.

Ke krvavé srážce u obce *Četati* došlo 6. ledna 1854 (25. prosince 1853); Rusové zahnali Turky ke Calafatu, ale sami utrpěli těžké ztráty.

Za dlouhého obléhání turecké pevnosti *Karsu* (červen až listopad 1855) podnikli Rusové 29. (17.) září neúspěšnou zteč pevnosti. Příčinou neúspěchu zteče bylo jednak to, že obléhatelé neměli dostatek sil, jednak to, že se obležení dověděli o chystané zteči předem. Posádka pevnosti se vzdala ruskému vojsku až 24. (12.) listopadu.

V boji na řece *Inguri* 6. listopadu (25. října) 1855 narazilo ruské vojsko na přesilu Turků, utrpělo velké ztráty a ustoupilo z Mingrelie. — *244.*

[197] *Odrodilci* se v Turecku nazývali sultánovi poddaní, kteří bývali křesťany a přestoupili na islám. — *245.*

[198] Tím se myslí tchajpchingské povstání (viz poznámku 76). — *247.*

[199] *Polacos* (polakosové) — politická klika, která byla u moci ve Španělsku v letech 1850—1854; polakosy nesjednocovalo ani tak politické přesvědčení, jako spíše příbuzenské svazky. Před španělskou revolucí z let 1854—1856 byli tak nazýváni zejména přátelé ministerského předsedy Sartoria. — *249.*

[200] Jde o zákon, který schválil francouzský Zákonodárný sbor 28. května 1857. — *255.*

[201] *Bureaux* (byra) vytvářel předseda francouzského Zákonodárného sboru z poslanců tohoto sboru k předběžnému prozkoumání otázek. Obvykle existovalo několik byr, jejichž složení se pravidelně měnilo. — *257.*

[202] Jde o anglo-perskou válku z let 1856—1857 (viz poznámku 78). — *261.*

[203] Název článku je uveden podle Marxova zápisníku z roku 1857. — *263.*

[204] *Sindh*, území ležící v sousedství Afghánistánu v severozápadní části Indie (dnešní Pákistán), okupovali angličtí kolonizátoři roku 1843. Za anglo-afghánské války z let 1838—1842 (viz poznámku 121) donutila Východoindická společnost hrozbami a násilím feudální vladaře Sindhu, aby dali souhlas k průchodu anglického vojska jejich územím. Angličané pak tohoto souhlasu využili a roku 1843 žádali, aby místní feudálové uznali svou vazalskou závislost na Východoindické společnosti. Když se pak krvavě vypořádali s kmeny Balúčů (původní obyvatelé Sindhu), kteří povstali proti anglické okupaci, prohlásili celou tuto oblast za součást Britské Indie.

Paňdžáb (v severní Indii) byl dobyt ve válkách, které Angličané vedli proti sikhům v letech 1845—1846 a 1848—1849. Roku 1845 využili angličtí kolonizátoři zrádných živlů mezi sikhskou šlechtou, vyprovokovali se sikhy konflikt a dosáhli toho, že se sikhský stát roku 1846 stal vazalským knížectvím. Roku 1848 sikhové povstali, ale byli roku 1849 definitivně porobeni. Dobytím Paňdžábu byla dovršena přeměna celé Indie v anglickou kolonii. — *263.*

[205] Roku 1856 porušily anglické úřady v Indii smlouvu uzavřenou s vladařem Avadhu (knížectví v severní části Indie, v dnešním státě Uttarpradéš), sesadily ho a přivtělily jeho državy k území, které bylo pod přímou správou Východoindické společnosti. (Viz též tento svazek, str. 498—503.) — *263.*

[206] *Presidentství* — označení jednak pro správu provincie v bývalé britské kolonii Indii, jednak pro samu provincii. Označení bylo v té době odvozeno od titulu presidenta, který byl předsedou rady hlavní faktorie Východoindické společnosti. Toto označení se udrželo také později, i když podle zákona z roku

1784 byli na místa presidentů jmenováni guvernéři. Označení presidentství měly tři původní britské provincie — Bengálsko, Madrás a Bombaj. — *264.*

[207] Jde o povstání v letech 1857—1859 — největší povstání indického lidu proti anglické nadvládě za národní nezávislost. Hlavní příčinou povstání, jež předcházela celá řada ozbrojených akcí proti anglickým kolonizátorům, bylo všeobecné pobouření, které ve všech vrstvách indického obyvatelstva vyvolaly kruté metody koloniálního vykořisťování: neúměrně vysoké daně, které úplně ožebračovaly indické rolnictvo a připravovaly některé vrstvy feudálů o jejich statky; politika přivtělování těch částí indického území, které zůstávaly ještě nezávislé; mučení při vybírání daní a teror koloniálních úřadů, a konečně hrubé porušování starobylých lidových tradic a zvyků. Povstání vypuklo na jaře roku 1857 (připravovalo se od poloviny roku 1856) mezi takzvanými sipáhíjskými útvary (viz poznámku 124) bengálské armády, rozmístěnými v severní Indii. Sipáhíjské oddíly bengálské armády, které měly obsazeny nejdůležitější strategické body této oblasti a měly většinu dělostřelectva, se staly vojenským jádrem povstání. V sipáhíjské armádě, jejíž příslušníci se rekrutovali hlavně z vyšších kast hindů (bráhmani, rádžpútové aj.) a z muslimů, se odrážela nejen celková nespokojenost indického rolnictva, z něhož pocházeli řadoví sipáhíové, ale i nespokojenost části severoindické feudální šlechty (zvláště šlechty z Avadhu), s níž bylo úzce spojeno sípáhíjské důstojnictvo. Lidové povstání, které chtělo svrhnout cizáckou nadvládu, se rozšířilo a zachvátilo nejrozsáhlejší kraje severní a střední Indie, z nichž nejdůležitější byly oblasti Dillí, Lakhnaú, Kánpur, Rohilkhand, střední Indie a Bundelkhand. Hlavní hybnou silou povstání byli rolníci a chudí řemeslníci ve městech, jeho řízení však bylo v rukou feudálů, z nichž naprostá většina povstání zradila, když jim roku 1858 koloniální úřady slíbily, že jejich majetek zůstane nedotčen. Povstání bylo poraženo především proto, že povstalci neměli jednotné vedení a celkový plán akcí. To bylo do značné míry způsobeno feudální rozdrobeností Indie, etnickou pestrostí obyvatelstva a náboženskými a kastovními rozdíly uvnitř indického lidu. To všechno dovedli Angličané využívat v boji s povstáním, při jehož potlačování jim aktivně pomáhala většina indických feudálů. Významnou roli tu hrála i značná vojenskotechnická převaha Angličanů. Indické povstání v letech 1857—1859 sice některé části země bezprostředně nezasáhlo (Angličanům se podařilo zabránit, aby povstání zachvátilo Paňdžáb, Bengálsko a jih Indie), přesto však otřáslo celou Indií a přinutilo anglickou vládu, aby provedla řadu reforem v indickém správním systému. Indické povstání, těsně spojené s národně osvobozeneckým hnutím v ostatních asijských zemích, oslabilo pozice anglických kolonizátorů a především o desítky let odsunulo uskutečnění jejich agresívních plánů proti Afghánistánu, Persii a dalším asijským zemím. — *264.*

[208] *Skousávání nábojnic.* — Indická armáda byla tehdy vyzbrojena novými Enfiel-

dovými puškami. Do nich se používalo lepenkových nábojnic, které byly plněny prachem. Kulky se vkládaly do lepenkových nábojnic na nálož prachu. Aby se nábojnice uzavřela, museli ji vojáci skousnout. Tím přišli do styku s hovězím lojem nebo vepřovým sádlem, jímž byly nábojnice napuštěny, který však byl hindům a muslimům zakázán. — *264.*

[209] *Mughalové* byli dobyvatelé turkotatarského původu, kteří vpadli do Indie na počátku 16. století z východní části Střední Asie a založili roku 1526 v severní Indii říši Velikých Mughalů. Vládci říše Mughalů se nazývali pádišáhy; titul „Veliký Mughal" jim dávali Evropané. Podle názoru současníků byli zakladatelé říše Mughalů přímými potomky mongolských dobyvatelů z doby Čingischánovy — odtud i název „Mogulové" nebo „Mughalové", který se stal běžným označením severoindických muslimů. Mughalové měli své sídlo v Dillí. Říše Mughalů se velmi rozrostla zvláště v polovině 17. století, kdy si podrobila velkou část Indie a část Afghánistánu. Když však začala propukat rolnická povstání, vzrůstal odboj indických národů proti muslimským dobyvatelům, a když neustále propukaly nesváry a sílily separatistické snahy feudálů, začala říše Velikých Mughalů upadat a v první polovině 18. století se fakticky rozpadla. Posledním Velikým Mughalům vypláceli Angličané penzi.

Zde je myšlen Veliký Mughal Bahádur šáh II., syn Akbara šáha II. — *265.*

[210] *Fort William* — anglická pevnost v Kalkatě, vybudovaná roku 1696 k ochraně anglických držav a pojmenovaná na počest tehdejšího anglického krále Viléma III. Oranžského. Když Angličané dobyli roku 1757 Bengálsko, usídlily se v pevnosti jejich vládní instituce a název pevnosti se stal synonymem pro vládu bengálského presidentství a později i pro anglickou vládu Indie. — *265.*

[211] Název článku je uveden podle Marxova zápisníku z roku 1857. — *267.*

[212] Nedávnými nepokoji ve Španělsku a v Itálii míní Marx španělskou revoluci z roku 1856 (viz tento svazek, str. 65-76) a revoluční vření v Itálii v roce 1857 namířené proti rakouskému útlaku a feudálním monarchickým vládám v jednotlivých italských státech. — *270.*

[213] *Rádžpútové* — jedna z nejvyšších kastovních skupin a také národnost v Indii; žili převážně v Rádžpútáně (nynější Rádžasthán). Mnoho rádžpútů bylo také v bengálském presidentství, zvláště v Biháru. Rádžpútové se počítali k vojenskému stavu kšatríjů. V mughalské říši byli rádžpútové vysoko oceňováni jako vojáci, zvláště pro svou kmenovou soudržnost, která námezdní mughalské armádě zpravidla chyběla. Z třídního hlediska patřili většinou

k vrstvě zámožného rolnictva. Rádžpúty ochotně najímali i Angličané do sipáhíjských oddílů bengálské armády.

Bráhmani byli příslušníci staroindického kněžského stavu. Když se vytvořil stavovskokastovní řád, zaujali bráhmani jako jedna ze čtyř nejstarších indických kast nejvyšší místo v kastovní hierarchii. Později nezahrnovala tato kasta jen kněze, ale patřili k ní — podobně jako k jiným indickým kastám — lidé různých povolání a sociálního postavení, nevyjímaje ani zbídačené rolníky a řemeslníky.

Do bengálské sipáhíjské armády (na rozdíl od bombajské a madráské) verbovali Angličané převážně jen hindy z vyšších kast; proto v ní bylo mnoho bráhmanů a rádžpútů. — *272.*

[214] *Rezidentství* se nazývalo sídlo anglického rezidenta (politického poradce v indickém knížectví); v tomto případě jde o sídlo rezidenta v Avadhu. — *273.*

[215] Míní se tu válka španělského národa za nezávislost proti francouzské okupaci v letech 1808—1814. — *273.*

[216] Marx zřejmě naráží na to, že za letního zasedání parlamentu dávají členové Dolní sněmovny často přednost různým zábavám a vyřizování osobních věcí před svými parlamentními povinnostmi. Proto se často stává, že řečníci mluví před poloprázdným sálem. — *275.*

[217] Jde o *mechanics' institutions* — večerní školy pro dělníky, kde se přednášely některé všeobecně vzdělávací a technické předměty; první takové školy se objevily v Anglii roku 1823 (Glasgow) a 1824 (Londýn). Počátkem čtyřicátých let 19. století jich už bylo přes dvě stě, hlavně v továrních městech Lancashiru a Yorkshiru. Buržoazie používala těchto škol nejen k tomu, aby si vyškolila kvalifikované dělníky, které potřeboval průmysl, ale také k tomu, aby dostala dělníky pod svůj vliv. — *276.*

[218] Je tu míněna Montesquieuova kniha „Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence" [„Úvahy o příčinách velikosti a úpadku Římanů"], jejíž první vydání vyšlo anonymně v Amsterodamu roku 1734, a kniha Edwarda Gibbona „The History of the Decline and Fall of the Roman Empire" [„Dějiny úpadku a zániku římské říše"]. První vydání tohoto díla vyšlo v Londýně v letech 1776—1788. — *276.*

[219] Jde o torye — politickou stranu velké anglické pozemkové a finanční aristokracie. Strana toryů, která vznikla v 17. století, vždy probojovávala reakční kurs vnitřní politiky, úporně hájila konzervativní a archaické instituce v anglickém státním zřízení a stavěla se proti demokratickým reformám v zemi.

S rozvojem kapitalismu v Anglii ztráceli toryové postupně svůj dřívější politický vliv i svůj parlamentní monopol; tomuto monopolu zasadila první úder reforma z roku 1832, která otevřela cestu do parlamentu představitelům průmyslové buržoazie. Když byly roku 1846 zrušeny obilní zákony, jež přinášely značné výhody velkým pozemkovým vlastníkům, byla oslabena ekonomická základna staré anglické pozemkové aristokracie a ve straně došlo k rozkolu. V polovině padesátých let se strana toryů postupně rozkládala a měnilo se její třídní složení (v tom se obrážel proces srůstání pozemkové aristokracie s finančními magnáty); v důsledku tohoto vývoje se koncem padesátých a počátkem šedesátých let 19. století ze staré strany toryů vytvořila anglická konzervativní strana. — *276.*

220 Do roku 1773 měla Východoindická společnost ve svých indických državách tři guvernéry — v Kalkatě (Bengálsko), Madrásu a Bombaji; každý guvernér měl svou radu, která se skládala z nejvyšších úředníků společnosti. Podle „Zákona o zásadách nejlepší správy záležitostí Východoindické společnosti" z roku 1773 se kalkatský guvernér nazýval generálním guvernérem Bengálska a měl k ruce čtyřčlennou radu. Generálního guvernéra a členy rady nejmenovala už sama společnost, ale zpravidla anglická vláda na její návrh, a to každého jmenovitě na pět let; před uplynutím lhůty je mohl odvolat pouze král na žádost ředitelské rady Východoindické společnosti. Názor většiny byl závazný pro celou radu; v případě rovnosti hlasů rozhodoval hlas generálního guvernéra. Úkolem generálního guvernéra bylo řídit civilní a vojenskou správu Bengálska, Biháru a Urísy a zároveň měl v otázkách vedení války a uzavírání míru právo dozoru nad madráským a bombajským presidentstvím, která mu nyní byla podřízena. Samostatnou činnost mohla tato presidentství vyvíjet jen ve zvláštních případech. Podle zákona z roku 1784 se počet členů bengálské rady snížil na tři, mezi něž patřil vrchní velitel. Zároveň byl v Anglii zřízen zvláštní Kontrolní úřad podléhající londýnské vládě. Podle doplňkového zákona z roku 1786 měl generální guvernér právo jednat ve zvláštních případech nezávisle na radě a převzít funkci vrchního velitele. Podle zákona z roku 1833 byl generální guvernér Bengálska ustanoven generálním guvernérem Indie, přičemž zároveň zůstával guvernérem Bengálska. Počet členů jeho rady se znovu zvýšil na čtyři a jako další, pátý člen mohl do ní být povolán vrchní velitel. Generální guvernér a jeho rada dostali právo vydávat zákony pro celou Britskou Indii. Vlády Bombaje a Madrásu toto právo ztrácely a rady jejich guvernérů měly být dvoučlenné. Zákon z roku 1853 stanovil, že kromě čtyřčlenné takzvané Malé rady s funkcemi výkonného orgánu se má zřídit rozšířená rada se zákonodárnými funkcemi, do níž by patřili generální guvernér, vrchní velitel, nejvyšší soudce Bengálska a jeden soudce Nejvyššího soudu. Toto uspořádání rady indického generálního guvernéra zůstalo v platnosti do roku 1858. — *277.*

221 *Džágírdárové* — představitelé muslimské feudální šlechty v říši Velikých Mughalů, kteří dostávali do dočasného užívání rozsáhlé pozemky (džágíry) a za to byli povinni konat vojenskou službu a dodávat určité kontingenty vojska. Džágírdárové vybírali od rolníků žijících na území jejich džágíru pozemkovou daň, kterou si ponechávali. Rolníci pro ně také museli robotovat. V době rozkladu říše Velikých Mughalů se džágírdárové stali dědičnými feudálními vlastníky.

Inámdárové — držitelé zvláštního feudálního údělu, inámu. Inámy se udělovaly hlavně hindským a muslimským kněžím a také náboženským a dobročinným institucím. V jižní Indii dostávali inámy někdy i nejvyšší představitelé vesnické občiny. Inám byl úplně nebo částečně osvobozen od daní a dědil se. Za anglické vlády se názvem inámdárové označovali držitelé pozemků osvobozených od pozemkové daně.

Freeholdeři — jedna z kategorií malých pozemkových vlastníků v Anglii, která se vyvinula ze středověkých „svobodníků". Za svůj díl půdy, s nímž měli právo svobodně nakládat, platili freeholdeři svému lordovi nevelkou stálou peněžní rentu. — *278.*

223 Název článku je uveden podle Marxova zápisníku z roku 1857. — *280.*

223 *Kontrolní úřad* pro Indii byl zřízen zákonem „O nejlepší správě Východoindické společnosti a britských držav v Indii" z roku 1784. Kontrolní úřad tvořilo šest osob, které jmenoval král z členů tajné rady. Předseda Kontrolního úřadu byl členem kabinetu a ve skutečnosti byl ministrem pro Indii a jejím nejvyšším vládcem. Rozhodnutí Kontrolního úřadu, který byl v Londýně, sděloval do Indie tajný výbor, skládající se ze tří ředitelů Východoindické společnosti. Zákonem z roku 1784 byl tak vytvořen systém dvojí správy Indie — na jedné straně Kontrolní úřad (anglická vláda), na druhé straně ředitelská rada (společnost). Kontrolní úřad byl zrušen roku 1858. — *280.*

224 *Sikhové* — viz poznámku 117. — *281.*

225 Začátkem října 1854 se v Paříži rozšířily pověsti, že spojenci dobyli Sevastopol. Tuto nepravdivou zprávu uveřejnil i francouzský, anglický, belgický a německý oficiální tisk. Za několik dní byly však francouzské listy nuceny přinést opravu. — *283.*

226 „*The Bombay Times*" [„Bombajské Times"] — deník, který vycházel anglicky v Bombaji; byl založen roku 1838. — *283.*

227 *Martellovy věže* — nevelké obranné věže (zpravidla dvoupatrové, klenuté) s plošinou pro 1—3 děla. — *283.*

[228] „*Le Pays*“ [„Země“] — francouzský deník založený v Paříži roku 1849; za druhého císařství (1852—1870) polooficiální orgán vlády Napoleona III.; měl podtitul „Journal de l'Empire“ [„Noviny císařství“]. — *285.*

[229] Viz poznámku 73. — *287.*

[230] Všeobecné snahy širokých vrstev německé společnosti o sjednocení Německa přiměly i reakční pruskou vládu k tomu, že podnikla v letech 1849—1850 určité kroky k reorganizaci bezmocného Německého spolku a ve prospěch vítězství Pruska nad Rakouskem v boji o hegemonii nad německými státy. Mikuláš I., který si nepřál, aby Prusko bylo posíleno na úkor Rakouska, pozval v říjnu 1850 do Varšavy rakouského kancléře knížete Schwarzenberga a pruského ministerského předsedu hraběte Brandenburga. Schůzky se zúčastnil i princ Pruský Vilém a rakouský císař František Josef I. Při tomto jednání, které dostalo název *varšavská konference*, dal Mikuláš I. otevřeně najevo, že bude co nejrozhodněji podporovat Rakousko proti Prusku. — *288.*

[231] „*L'Etoile du Danube*“ [„Dunajská hvězda“] — rumunské liberální noviny; vycházely v letech 1856—1857 v Bruselu. — *289.*

[232] Míní se zasedání Dolní sněmovny z 20. srpna 1857. — *296.*

[233] „*Učinit z Dillí druhou Zaragozu*“ — za napoleonských válek ve Španělsku byla Zaragoza dvakrát obléhána Francouzi (1808 a 1809), ale obyvatelstvo město úporně hájilo, takže poprvé nemohlo být dobyto. Při druhém obléhání padlo teprve po úporných a krvavých bojích. — *298.*

[234] Viz poznámku 73. — *298.*

[235] Dánská koruna po staletí ovládala německá vévodství Šlesvik, Holštýn a Lauenburg. Londýnský protokol o celistvosti dánského království, který 8. května podepsaly Rusko, Rakousko, Anglie, Francie, Prusko a Švédsko spolu se zástupci Dánska, přiznal vévodstvím právo na samosprávu pod svrchovanou vládou dánského krále. Dánská vláda však vyhlásila v roce 1855, bez ohledu na protokol, ústavu, která vylučovala nezávislost a samosprávu německých vévodství pod dánskou nadvládou. V odpověď na to vydal německý sněm 11. února 1858 dekret, v němž protestuje proti zavedení dánské ústavy ve vévodstvích, ale v dekretu byla omylem jmenována jen vévodství Holštýn a Lauenburg a nebyla v něm zmínka o Šlesviku. Dánsko toho využilo a chystalo se včlenit Šlesvik do svého území, což vyvolalo protest nejen Šlesvičanů, kteří se nechtěli odtrhnout od Holštýňanů, ale i Pruska, Rakouska a Anglie, které soudily, že Dánsko svým postupem porušilo londýnský protokol. — *299.*

[236] V textu článku je nepřesnost. Podle londýnského protokolu, který byl podepsán 8. května 1852, byl následníkem bezdětného dánského krále Bedřicha VII. uznán Kristián Glücksburský (podle posloupnosti král Kristián IX.). — *299.*

[237] Z poznámky v Marxově zápisníku z roku 1857 vyplývá, že článek „O mučení v Indii“ byl napsán 28. srpna, ale redakce „New-York Daily Tribune“ jej z neznámých důvodů uveřejnila až po článku „Indické povstání“ (viz tento svazek, str. 316—319), na nějž se tu odvolává; článek „Indické povstání“ napsal Marx 4. září. — *300.*

[238] „East India (torture)“ [„Východní Indie (mučení)“], Londýn 1855—1857. — *300.*

[239] „Report of the Commission for the Investigation of Alleged Cases of Torture at Madras“ [„Zpráva komise pro vyšetřování údajných případů mučení v Madrásu“], Londýn 1855. — *300.*

[240] *Výběrčí* (collector, také collector magistrate nebo collector of the revenue) — nejvyšší britský správní a policejní úředník v čele okresu v Indii. Měl neomezenou moc, neboť byl zároveň hlavním výběrčím daní, nejvyšším správním úředníkem a nejvyšším soudcem v okresu. Jako výběrčí daní poháněl k odpovědnosti ty, kdo nezaplatili daně, jako soudce nad nimi vynášel rozsudek a jako představitel správní moci rozsudek prováděl. — *300.*

[241] *Raijati* byli indičtí rolníci; do té doby, než angličtí kolonizátoři koncem 18. a počátkem 19. století zavedli nové zákony o zemědělské dani a rozbili indické občiny, byli raijati plnoprávnými členy občin. V krajích, kde byl roku 1793 zaveden takzvaný zamíndárský systém (zpočátku v Bengálsku, Biháru, Urise a později v poněkud pozměněné formě ve Spojených a Centrálních provinciích a v části madráské provincie), se raijati stali pachtýři a najímali si půdu od statkáře-zamíndára. Když byl počátkem 19. století v bombajském a madráském presidentství zaveden systém zemědělské daně raijatvárí, stali se raijati držiteli státní půdy a platili ze svého pozemku rentu ve formě daně, jejíž výši stanovila anglická vláda v Indii podle svého uvážení. Zároveň se však podle systému raijatvárí prohlašovali raijati za vlastníky půdy, kterou měli propachtovánu. Na základě tohoto právnicky rozporného daňového systému byla stanovena tak vysoká zemědělská daň, že ji rolníci nebyli s to platit; protože daňové nedoplatky neustále rostly, přecházela rolnická půda postupně do rukou překupníků a lichvářů. — *301.*

[242] *Agramant* — mauretánský král, postava z Ariostova eposu „Zuřivý Roland“. Za války s Karlem Velikým soustředil Agramant většinu svých sil před hrad-

bami Paříže a město obklíčil. V táboře obléhatelů však brzy začaly rozmíšky a různice, které se staly příslovečnými; na to naráží Marx, když srovnává tábor Angličanů u Dillí s Agramantovým táborem. — *306.*

243 „*The Mofussilite*" [„Venkovan"] — liberální týdeník, který vycházel v Indii anglicky od roku 1845, nejprve v Mératu, později v Ágře a Ambále. — *309.*

244 Tím se míní zákon o chartě Východoindické společnosti z roku 1853, který poněkud oklešťoval monopolní práva společnosti v Indii. Řízení Východoindické společnosti se ještě víc podřizovalo anglické koruně. Ředitelé společnosti byli zbaveni práva jmenovat úředníky, počet ředitelů se snížil z 24 na 18, z nichž šest jmenovala koruna; statut předsedy Kontrolního úřadu (viz poznámku 223) byl postaven na roveň statutu ministra pro Indii. Akcionářům společnosti se však zaručovala pevná dividenda na účet indických daní. — *312.*

245 *O bombajské a madráské radě* viz poznámku 220. — *314.*

246 V první *válce s Barmou* (1824—1826) dobylo vojsko Východoindické společnosti provincii Ásám, která sousedí s Bengálskem, a pobřežní oblasti Arakan a Tenaserim. Výsledkem druhé anglo-barmské války z roku 1852 bylo připojení barmské provincie Pegu k državám Východoindické společnosti. — *315.*

247 Ve Vendée (departement v západní Francii) využili francouzští roajalisté zaostalosti rolnictva a podnítili roku 1793 kontrarevoluční povstání, při kterém došlo k velkým ukrutnostem. Toto povstání potlačili vojáci republikánské armády, jimž se (jako vůbec všem stoupencům Konventu) říkalo „modří".

Španělské gerily — viz poznámku 56. — *316.*

248 *Srbové a Chorvaté* v Rajačičově a Jelačičově armádě pomáhali potlačit revoluční hnutí v Uhrách a v Rakousku za revoluce z let 1848—1849. Uherská zburžoaznělá šlechta odmítla požadavky Srbů a Chorvatů, kteří žádali národní nezávislost. To umožnilo rakouské reakci využít srbských a chorvatských vojsk při potlačování povstání v Budapešti a ve Vídni. — *316.*

249 *Mobilní garda* byla zřízena dekretem francouzské prozatímní vlády z 25. února 1848 k boji proti revolučním lidovým masám. Oddílů mobilní gardy, které se skládaly převážně z příslušníků lumpenproletariátu, bylo použito k potlačení červnového povstání pařížských dělníků. Generál Cavaignac jako ministr války osobně řídil masakrování dělníků.

Prosincoví kumpáni — členové tajné bonapartistické *Společnosti 10. prosince* (viz poznámku 33), kteří po zvolení Ludvíka Bonaparta presidentem a po

státním převratu z 2. prosince 1851 zorganizovali masové represálie proti republikánům a zvláště proti účastníkům revoluce z roku 1848. — *316.*

250 *Zamíndárové* byli za říše Velikých Mughalů feudálové, hlavně z řad potlačených hindů, kterým zůstalo právo na dědičnou držbu půdy. Za to odevzdávali vládě určitou rentu ve formě daně. Tato daň představovala část pozemkové renty, kterou vynucovali na porobených rolnících. Názvu „zamíndárové" se užívalo také pro velké lichváře, kteří si v Bengálsku najímali vybírání pozemkové daně. Zákonem „O stálém zamíndárství" přeměnila anglická vláda roku 1793 zamíndárské nájemce ve statkáře — pozemkové vlastníky, a vytvořila si tak z nich třídní oporu anglických koloniálních úřadů. Jak se Angličané postupně zmocňovali Indie, zaváděl se zamíndárský systém v poněkud pozměněné podobě i v některých jiných oblastech. — *318.*

251 Při potlačování alžírského povstání roku 1845 nařídil generál Pélissier, pozdější francouzský maršál, aby na tisíc arabských povstalců, kteří se ukryli v horských jeskyních, bylo zadušeno čadivým dýmem ze zapálených hranic dříví. — *318.*

252 Míní se tu dílo Gaia Julia Caesara „Commentarii de bello Gallico" [„Zápisky o válce galské"]. Fakt, o němž se tu mluví, je v knize 8, kterou napsal Caesarův přítel a bývalý legát Aulus Hirtius, jenž pokračoval v Caesarových zápiscích o galské válce. — *318.*

253 Marx má na mysli *řád hrdelního práva Karla V.* (Constitutio criminalis Carolina), schválený říšským sněmem v Řezně roku 1532; tento zákoník se vyznačoval velmi krutými tresty. — *319.*

254 William Blackstone, „Commentaries on the Laws of England" [„Komentáře k anglickým zákonům"], sv. I—IV. První vydání vyšlo v Londýně v letech 1765—1769. — *319.*

255 *Džagannáth* — božstvo považované za vtělení hinduistického boha Višnua. Střediskem kultu boha Džagannátha byl chrám v městečku Purí na pobřeží jižně od Kataku (v Uríse, východní Indie). Kněží tohoto chrámu, chráněnci Východoindické společnosti, měli velké příjmy z masového přílivu poutníků, z prostituce žen vydržovaných chrámem, kterou podporovali, a dále z nádherných slavností pořádaných na počest Džagannáthovu. Zvlášť velké množství poutníků přitahoval svátek Rathajátra, při němž se Džagannáthova socha vozila na obrovském voze, pod jehož kola se v extázi vrhali fanatičtí věřící. — *319.*

256 Wolfgang Amadeus Mozart, „Únos ze serailu", 3. jednání, 6. scéna, árie Osmina. — *319.*

[257] Redakce „New-York Daily Tribune", která vsunula do textu tuto větu, měla na mysli stálého dopisovatele listu, maďarského spisovatele a žurnalistu Ferencze Pulszkého, který po porážce maďarské revoluce z roku 1848 žil v emigraci v USA. Pulszky psal pro list hlavně články z oboru mezinárodní politiky. — *324.*

[258] *Gurkhové* — národnost, k níž patří většina obyvatel Nepálu. Část Gurkhů žije v Indii ve státě Uttarpradéš (bývalé Spojené provincie Britské Indie) a v severozápadní části Bengálska, sousedící s Nepálem. — *325.*

[259] Marx má zřejmě na mysli „The Calcutta Gazette" [„Kalkatské noviny"] — anglické noviny, které vycházely v Bengálsku od roku 1784 a byly oficiálním orgánem anglické správy v Indii. — *325.*

[260] Muharram — první měsíc muslimského lunárního roku. Prvních deset dní tohoto měsíce se světí na znamení smutku, spojeného s legendami o smrti imáma Husejna. V tyto dny se pořádají náboženské slavnosti provázené obvykle sebetrýzněním. První den muharramu je muslimský Nový rok. — *326.*

[261] Maráthové — indická národnost obývající území v severozápadní části Dakkhinu. V polovině 17. století zahájili ozbrojený boj proti cizáckému panství mughalských feudálů, a tak značně otřásli říší Velikých Mughalů a přispěli k jejímu rozkladu. Za těchto bojů se vytvořil nezávislý maráthský stát, jehož nejvyšší feudální vrstvy se brzy pustily do dobyvačných válek. Koncem 17. století byl maráthský stát oslaben nesváry mezi feudály, ale počátkem 18. století se znovu vytvořil silný svaz maráthských knížectví v čele s nejvyšším vládcem — pěšvou. Maráthští feudálové bojovali s Afghánci o hegemonii v Indii a utrpěli roku 1761 těžkou porážku. Maráthská knížectví, vysílená těmito boji a také vnitřními spory mezi maráthskými feudály, se stala kořistí Východoindické společnosti, která si je podrobila válkou v letech 1803—1805.

Zde jsou míněna maráthská knížata Tukádží II. Hólkar a Džajadží Sindhija. — *327.*

[262] *Afghánská katastrofa* — viz poznámku 121. — *328.*

[263] Před napsáním tohoto článku dostal Marx od Engelse dopis z 24. září 1857, v němž mu Engels psal, co soudí o chybách a vyhlídkách britského tažení proti indickým povstalcům. Některých pasáží tohoto dopisu použil Marx při psaní tohoto i dalších článků o Indii. — *329.*

[264] Je tu míněna výprava, kterou v roce 1809, za války páté koalice proti napoleonské Francii, podniklo anglické loďstvo do ústí řeky Šeldy. Angličané se sice zmocnili ostrova Walcheren, ale nedokázali ho využít jako základny

k rozvinutí vojenských akcí, a když jim ze 40 000 vyloděných vojáků zahynulo hlady a nemocemi na 10 000, byli nuceni ostrov vyklidit. — *329.*

[265] Článek začíná větou, kterou připsala redakce „New-York Daily Tribune": „Včera jsme dostali všechna čísla londýnských novin až do 7. října." — *333.*

[266] *Doáb* (Meziříčí) — území v Indii mezi řekami Gangou a Jamunou. — *337.*

[267] *Santálové* — indická národnost drávidského původu. Santálové žijí v horských oblastech západního Bengálska, Biháru a severní Urísy. — *337.*

[268] „*The Friend of India*" [„Přítel Indie"] — anglický list založený v Šrírampuru (Bengálsko) roku 1818; v padesátých letech vycházel jednou týdně jako list liberálního zaměření. — *339.*

[269] „*Military Spectator*" [„Vojenský pozorovatel"] — anglický vojenský týdeník, vycházel v letech 1857 až 1858 v Londýně. — *339.*

[270] „*The Bombay Courier*" [„Bombajský kurýr"] — anglický vládní list, orgán Východoindické společnosti; byl založen roku 1790. — *341.*

[271] Tuto tabulku sestavil Marx a poslal ji do „New-York Daily Tribune" zřejmě zároveň s článkem, redakce ji však otiskla odděleně na jiném místě čísla, na str. 6. — *342.*

[272] V Marxově zápisníku za rok 1857 je článek nadepsán „Anglická peněžní krize. — Zastavení platnosti Peelova zákona". — *351.*

[273] Následuje věta, kterou doplnila redakce „New-York Daily Tribune": „Toto hledisko potvrzují zprávy, které došly parníkem „Fulton" a které nám byly dnes ráno doručeny telegraficky." — *351.*

[274] „*The Globe*" — zkrácený název anglického deníku „The Globe and Traveller" [„Svět a cestovatel"], který vycházel v Londýně od roku 1803; orgán whigů; v době, kdy byli u moci, vládní orgán; od roku 1866 orgán konzervativců. — *354.*

[275] *Mincing Lane* — londýnská třída, kde je středisko velkoobchodu s koloniálním zbožím. — *354.*

[276] „*The Standard*" [„Prapor"] — anglický deník konzervativního zaměření, založený roku 1827 v Londýně. — *354.*

[277] „*The Free Press*“ [„Svobodný tisk“] — anglický buržoazní list, který vydával Urquhart se svými stoupenci v Londýně v letech 1855—1865. — *355.*

[278] *Celní spolek* německých států, které si stanovily společnou celní hranici, byl založen roku 1834. Spolek, který si vynutila potřeba vytvořit celoněmecký trh, zahrnoval časem všechny německé státy až na Rakousko a některé menší státy. Vedoucí úlohu ve spolku mělo Prusko. — *356.*

[279] Marx má na mysli dekret, který 10. listopadu 1857 podepsal Napoleon III. Tímto dekretem se rušila platnost zákonů z 8. září 1856 a 22. září 1857, které zakazovaly vývoz obilí, mouky a jiných potravin do zahraničí. — *356.*

[280] Následuje věta, kterou doplnila redakce „New-York Daily Tribune“: „Nemýlíme-li se, něco podobného se hlásalo i v naší zemi, když si filosofové, podobně jako naši kolegové z ‚Timesů‘ a ‚Independentu‘, mysleli, že by se dalo zabránit katastrofě, kdyby se jen lid rozhodl tvářit se vesele a provolávat třikrát ‚sláva‘.“ — *356.*

[281] *Inkerman* — viz poznámku 124. — *357.*

[282] U *Balaklavy* došlo za krymské války 25. (13.) října 1854 k bitvě mezi ruskými a spojeneckými vojsky; přestože Angličané měli výhodné postavení, utrpěli v této bitvě velké ztráty způsobené chybami anglického velení, které zavinilo zničení anglického lehkého jezdectva. — *358.*

[283] „*The Bombay Gazette*“ [„Bombajské noviny“] — anglický list, který vycházel v Indii od roku 1791. — *361.*

[284] Zděné nebo kamenné hradby byly základním prvkem obranného systému dřívějších pevností. Vnější část opevňovacího systému při tomto způsobu stavby tvořily *glacis*, tj. šikmý násep před vnějším okrajem pevnostního příkopu, zbavený porostu a svažující se směrem k nepříteli, *kontreskarpa*, tj. vnější zeď pevnostního příkopu, příkop a *eskarpní stěna*, chránící vnitřní, k nepříteli obrácenou stěnu příkopu. *Hlavní hradba*, vybudovaná nad vnitřním okrajem příkopu a někdy od něho oddělená nevelkým *odstupkem* (bermou), se členila na *fronty* (čelí), tj. části obrácené jedním směrem, jež na sebe navazovaly pod určitým úhlem a tvořily tak obvod (trasu) pevnostních hradeb. Na hřebeni hradební zdi býval někdy ještě *parapet*, tj. ochranná zeď pro střelce, který byl užší než vlastní hradební zeď, za ním byl ochoz nebo prostor pro umístění děl. Na křídlech front (a někdy i v jiných důležitých bodech) byly hradby zpevněny *baštami*, vybudovanými tak, aby každý bod před hradbou bylo možno postřelovat čelně i bočně. *Bašta* vyčnívala z linie hradeb a měla zpravidla podobu pravidelného pětiúhelníku, obráceného hrotem k nepříteli. Dvě dlouhé strany svírající hrot se nazývaly *čela* nebo *líce*, dvě krátké strany přilehlé k základně a obrácené k nepříteli bočně, nazývané *boky*, měly boční palbou chránit část hradební linie mezi baštami, tzv. *kurtinu* (mezibaští). Obranu pevnosti zesilovaly různé druhy *obranných věží*, jako například Martellovy věže (viz poznámku 227). — *361.*

[285] *Prudká zteč* (attaque de vive force) byla jednou ze čtyř forem dobývání pevností (přepad, prudká zteč, bombardování, formální útok). Používalo se jí vůči slabším pevnostem. Při tomto způsobu byla pevnost napadena nekrytými vojenskými silami, které se rozvinuly do určených sestav a za součinnosti dělostřelectva pronikaly do napadeného objektu. Ženijní práce se při tomto způsobu prováděly v minimální míře, obléhací zákopy se nebudovaly. — *362.*

[286] *Paralela* (též zápruží) — obléhací zákop probíhající rovnoběžně s pevnostním obvodem nebo s některou frontou (čelím) pevnosti. Paralely se budovaly postupně stále blíž k pevnosti a spojovaly se tzv. přibližovacími zákopy. Z poslední paralely se vedl přibližovací zákop (approche) proti glacis a byla východiskem útoku pěchoty. — *362.*

[287] „*The North British Daily Mail*“ [„Severobritská denní pošta“] — anglický buržoazní list, který byl založen v Glasgowě roku 1847; orgán liberální buržoazie. — *366.*

[288] Marx má na mysli řadu prací anglického buržoazního ekonoma Thomase Tooka, které mají společný název „Dějiny cen“: „A History of Prices, and of the State of Circulation, from 1793 to 1837“ [„Dějiny cen a stavu oběhu od roku 1793 do roku 1837“], sv. I—II, Londýn 1838; „A History of Prices, and of the State of the Circulation in 1838 and 1839“ [„Dějiny cen a stavu oběhu v letech 1838 a 1839“], Londýn 1840; „A History of Prices, and of the State of the Circulation, from 1839 to 1847 inclusive“ [„Dějiny cen a stavu oběhu od roku 1838 do roku 1847 včetně“], Londýn 1848, a Thomas Tooke a William Newmarch, „A History of Prices and of the State of the Circulation during the Nine Years 1848—1856“ [„Dějiny cen a stavu oběhu během devíti let od roku 1848 do roku 1856“], sv. V—VI, Londýn 1857. — *366.*

[289] *Banko* — měna, ve které platila určitá banka své závazky, zvláště tehdy, jestliže se tato měna lišila od měny platné v zemi. V Německu byla důležitá zvláště hamburská marka banko. — *369.*

[290] *Dědičně usedlé měšťanstvo* (Erbgesessene Bürgerschaft) — od 13. století do konce roku 1859 shromáždění hamburských patricijů; tito měšťané museli mít nějaký pozemkový majetek, 3000 marek na hotovosti a bydlet uvnitř městských hradeb. Spolu s „nejšlechetnější a nejmoudřejší radou“ (senátem)

řídilo toto dědičně usedlé měšťanstvo záležitosti hanzovního města v zájmu bohatých kupců a bankéřů. Po přijetí ústavy z roku 1860 se parlament města Hamburku nazýval měšťanstvo. — *369.*

[291] *Lombard Street* — název londýnské ulice, v níž jsou soustředěny velké banky a eskontní domy. Je to synonymum londýnského peněžního trhu. Na rozdíl od Anglické banky, která eskontovala jen prvotřídní směnky bank, eskontovaly se v Lombard Street všechny směnky, přičemž diskontní sazba zde byla vždy vyšší než v Anglické bance, byla to takzvaná tržní sazba. — *371.*

[292] Marx cituje Engelsův dopis ze 17. prosince 1857 (parafrázovaný); v článku je z dopisu použito i jiných faktů. — *375.*

[293] Název článku je uveden podle Marxova zápisníku z roku 1857. — *377.*

[294] „*Opinione*" [„Mínění"] — italský deník; byl založen v roce 1848 v Turíně jako orgán Cavourovy liberálně demokratické strany. — *380.*

[295] *Crédit foncier* (Pozemkový úvěr) — francouzská akciová banka. Byla vytvořena v roce 1852 z bývalé pařížské pozemkové banky. Crédit foncier poskytovala krátkodobé i dlouhodobé půjčky (na 50 let) na nemovitý majetek a na určitý úrok. Dostávala od vlády značné subvence.

Comptoir National d'Escompte de Paris (Pařížská národní eskomptní účtárna) — byla založena roku 1848; zpočátku eskontovala směnky s dvěma podpisy a poskytovala úvěr na zboží uložené ve veřejných skladech. Za Napoleona III. se z ní stala akciová společnost (od roku 1853) a dostala právo poskytovat půjčky na francouzské státní papíry, akcie nebo obligace průmyslových nebo úvěrových akciových společností. — *381.*

[296] *Bitva na Almě*, v níž se Rusové srazili s francouzskými a anglickými silami, byla vybojována za krymské války 20. (8.) září 1854. Zvítězila v ní spojenecká armáda, která měla přesilu a vojensky značně převyšovala ruské vojsko; k porážce ruského vojska napomohla také bezradnost jeho velení.

O *bitvě u Balaklavy* viz poznámku 282.

O *bitvě u Inkermanu* viz poznámku 124. — *387.*

[297] Zámek *Hougomont* a statek *La Haye Sainte* — body na přístupech k vesnici Waterloo — se ukázaly jako výhodná přirozená opevnění spojeneckých vojsk za bitvy u Waterloo 18. června 1815. Obránci obou opevnění je úporně hájili, přestože jejich síly byly málo početné (v Hougomontu bylo pouze 7 rot a 1 prapor, v La Haye Sainte 1 prapor). Hougomontu se proto Francouzi vůbec nedokázali zmocnit a La Haye Sainte dobyli až po úporném a dlouhotrvajícím boji. — *388.*

[298] V bitvě u *Borodina* 7. září (26. srpna) 1812 ztratila Napoleonova armáda asi polovinu svého počtu a Kutuzovova armáda víc než třetinu. — *388.*

[299] Ironická narážka na báseň Julia Mosena „Posledních deset ze čtvrtého pluku" („Die letzten Zehn vom vierten Regiment"), v níž Mosen romanticky líčí, jak ze 4. polského pluku zůstalo po krvavých bitvách naživu jen *deset* granátníků, kteří pochodují po potlačení polského povstání roku 1831 do emigrace do Pruska. — *404.*

[300] V říjnu 1832 blokovala anglo-francouzská a zčásti také belgická vojska holandské přístavy a oblehla citadelu v *Antverpách*, aby donutila Nizozemí splnit podmínku londýnského protokolu z roku 1831, podle níž mělo Nizozemí přiznat Belgii nezávislost a odevzdat jí město Antverpy. Holanďané pevnost tvrdě a úporně bránili a vzdali se až koncem prosince 1832, když z pevnosti už zbyly pouhé rozvaliny.

Za obléhání Benátek, které povstaly v březnu 1848 proti rakouské nadvládě, vedlo rakouské vojsko pod velením generála Haynaua hlavní úder proti tvrzi *Malgheře*. Posádka tvrze se aktivně bránila, přestála dlouhé obléhání a vzdala se až v květnu 1849, když byla rozbita všechna opevnění tvrze a většina jejích děl byla vyřazena z boje. — *405.*

[301] Začátkem roku 1813 obklíčila německá a ruská vojska šesté protifrancouzské koalice město Gdaňsk, obsazené Francouzi, ale narazila na neobvykle úpornou obranu na přístupech k městu. Gdaňsk byl ve stavu obležení jedenáct a půl měsíce a za tuto dobu se francouzské vojsko, kterému velel generál Rapp, ubránilo proti trojímu pravidelnému obléhání. Francouzi ztratili 19 000 mužů, spojenci 10 000. — *406.*

[302] Jde o události z krymské války. Za neúspěšné spojenecké zteče na 3. baštu sevastopolských opevnění (takzvaný Velký redan) 18. (6.) června 1855 velel Windham anglické brigádě, ale počínal si velmi liknavě a kromě toho v době, kdy boj vrcholil, odjel dvakrát z pochybných důvodů do týlu, prý pro posily (viz též tento svazek, str. 412—417). — *406.*

[303] Zákonem z roku 1833 odňal parlament Východoindické společnosti monopol na obchod s Čínou a likvidoval ji jako obchodní organizaci; společnosti byly ponechány jen administrativní funkce a její charta byla prodloužena do roku 1853. — *409.*

[304] „*The Phoenix*" [„Fénix"] — anglický vládní list v Indii, vycházel v Kalkatě v letech 1856—1861. — *411.*

[305] Název článku je uveden podle Marxova zápisníku z roku 1858. — *412.*

[306] V bitvě u Balaklavy (za krymské války) 25. (13) října 1854 dal vrchní velitel anglických vojsk lord Raglan rozkaz k jezdeckému útoku na ruské baterie. Tento nesmyslný útok způsobil záhubu anglického lehkého jezdectva, která v Anglii vyvolala velký rozruch. Ve snaze ospravedlnit se lord Raglan později tvrdil, že vinen je prý kapitán Nolan, který nesprávně tlumočil jeho rozkaz. Zjistit, jak se událost skutečně sběhla, bylo však velmi těžké, protože Nolan padl několik minut poté, kdy předal rozkaz. — *416.*

[307] Název článku je uveden podle Marxova zápisníku z roku 1858. — *418.*

[308] Míní se tu pokus Ludvíka Bonaparta o státní převrat ze 6. srpna 1840. Bonaparte využil určitého oživení bonapartistických nálad ve Francii, vylodil se s hrstkou spiklenců v Boulogni a pokusil se podnítit vzpouru mezi vojáky tamější posádky. Jeho pokus však skončil naprostým nezdarem. Bonaparte byl odsouzen k doživotnímu žaláři, ale uprchl roku 1846 do Anglie. — *418.*

[309] 14. ledna 1858 spáchali italští revolucionáři pumový atentát na Napoleona III. Atentát se nezdařil, Orsini a Pieri byli popraveni. — *418.*

[310] „*Le Spectateur*" [„Divák"] — pod tímto názvem vycházel v Paříži od září 1857 do ledna 1858 francouzský list „L'Assemblée nationale" (viz poznámku 68).

„*Le Phare de la Loire*" [„Loirský maják"] — francouzský deník, vycházel v Nantes od roku 1815. — *421.*

[311] Dále redakce „New-York Daily Tribune" vložila do textu Marxova článku tento odstavec: „Nebo jak jeden známý Američan žijící nyní ve Francii píše v dopise, který jsme obdrželi parníkem ‚Afrika':‚Francouzi jsou plni nejchmurnějších předtuch. Před několika dny jsem hovořil s jednou svou známou, velmi seriózní a vzdělanou ženou, a ta mně sotto voce (polohlasem) řekla, že každý, s kým mluvila, má tíživý strach z budoucnosti, ze dne od platy, na nějž je strašné jen pomyslet. Podle jejích slov se zástavy v mont-de-piété (zastavárna) snížily natolik, že je všem jasné, že lidem zůstalo už jen to nejnutnější, a to podle jejího názoru a názoru jejích přátel je neklamnou známkou, že konečná katastrofa na sebe nedá dlouho čekat.'" — *421.*

[312] Jde tu o zákon o veřejné bezpečnosti, známý pod názvem zákon o podezřelých (loi des suspects), který Zákonodárný sbor přijal 19. února 1858. Zákon dával vládě a císařovi neomezené právo posílat do vězení nebo do vyhnanství na různá místa ve Francii a v Alžírsku, či vůbec vykazovat z francouzského území všechny osoby, které byly podezřelé z nepřátelského postoje k režimu druhého císařství. — *421.*

[313] Tím se míní takzvaná Společnost 10. prosince (viz poznámku 33). — *422.*

[314] *Pretoriáni* — ve starém Římě císařova tělesná stráž, která měla privilegované postavení. Marx nazývá pretoriány představitele francouzské vojenské kliky, o kterou se opíral Napoleon III. (viz rovněž tento svazek, str. 429—432). — *422.*

[315] Dekret, podle něhož bylo území francouzského císařství rozděleno na pět vojenských okruhů, byl vydán 27. ledna 1858. Správní centra těchto okruhů byla v Paříži, Nancy, Lyonu, Toulousu a Toursu a do jejich čela byli postaveni maršálové Magnan, Baraguay d'Hilliers, Bosquet, Castellane a Canrobert. Marx nazývá vojenské okruhy pašalíky. Používá přezdívky, kterou jim dal republikánský tisk už v roce 1850, aby zdůraznil, že se neomezená vláda reakčních generálů, kteří tehdy stáli v čele okruhů, podobá despotické vládě tureckých pašů. O jmenování Pélissiera v roce 1858 generálem polním maršálem, jemuž měly být podřízeny všechny okruhy, se jen uvažovalo, ale neuskutečnilo se. — *422.*

[316] Marx dělá narážku na tehdy populární román Johna Bunyana „Poutníkovo putování". — *422.*

[317] 30. října 1836 se Ludvík Bonaparte pokusil provést státní převrat. Za tím účelem zorganizoval ve štrasburské posádce spiknutí, které skončilo naprostým nezdarem. Bonaparte byl zatčen a vypovězen do Ameriky. — *422.*

[318] V březnu roku 1855 se Napoleon chystal odjet na Krym, aby utišil reptání v armádě i v zemi, rozhýbal vojenské akce a urychlil dobytí Sevastopolu. Z cesty však sešlo. — *422.*

[319] Návrh *zákona o cizincích* (Alien Bill — jinak také návrh zákona o spiknutích) předložil Palmerston Dolní sněmovně 8. února 1858 na nátlak francouzské vlády (svůj úmysl předložit návrh zákona oznámil Palmerston 5. února). Podle tohoto návrhu zákona měl být postaven před anglický soud a přísně potrestán každý, kdo žije na území Spojeného království, bez ohledu zda jde o Angličana či o cizince, jestliže organizuje nebo se podílí na spiknutí proti životu nějaké osoby v Anglii nebo jiné zemi. Pod tlakem masového protestního hnutí odmítla Dolní sněmovna návrh zákona a Palmerston musel odstoupit. — *422.*

[320] Podle rozkazu francouzského velení podnikl generál Espinasse v čele expedičního sboru v červenci a srpnu 1854 tažení proti ruským vojskům u Dobrudže (oblast mezi dolním tokem Dunaje a Černým mořem patřící Turecku). Protože však ve vojsku vypukla epidemie cholery, ztratil Espinasse přes polo-

vinu svého sboru, aniž na Rusy narazil. Tažení skončilo potupným ústupem. — *429.*

[321] *Hrdina od Satory* — Marx tak nazývá Ludvíka Bonaparta. Ludvík Bonaparte, tehdy president francouzské republiky, uspořádal 10. října 1850 na pláni Satory u Versailles velkou vojenskou přehlídku a pohoštění vojsk. Ludvík Bonaparte, který se chystal ke státnímu převratu, se tak pokoušel podplatit armádu; dosáhl toho, že jezdectvo jej na přehlídce zdravilo voláním „Ať žije císař!" — *429.*

[322] *9. thermidor* (27.—28. července 1794) — kontrarevoluční převrat, kterým byla svržena vláda jakobínů a nastoleno panství velké buržoazie. — *430.*

[323] *Palais Royal* (Královský palác) — palác v Paříži, byl od roku 1643 sídlem Ludvíka XIV. a od roku 1692 se stal vlastnictvím orleánské větve Bourbonů V padesátých letech byl sídlem bývalého vestfálského krále Jérôma Bonaparta, strýce Napoleona III., a jeho syna Josepha Bonaparta, který měl do narození syna Napoleona III. titul francouzského prince následníka.

Zde narážka na napjatý vztah mezi Jérômem a Ludvíkem Bonapartem .— *430.*

[324] Název článku je uveden podle Marxova zápisníku z roku 1858. — *433.*

[325] Narážka na konflikt, který vznikl v říjnu roku 1856 mezi anglickými představiteli a místními čínskými úřady v Kantonu. Hlavní roli v konfliktu hrál z čínské strany mandarín generální guvernér Jie Ming-čchen, který se stavěl proti nezákonným požadavkům Angličanů. Konflikt dal záminku k druhé dobyvačné „opiové" válce v Číně, kterou začala Palmerstonova vláda. Agresívní zahraniční politiku vlády vítala anglická buržoazie, která potřebovala nové trhy. To umožnilo Palmerstonovi, představiteli anglické aristokratické oligarchie, aby téměř deset let (1855—1858 a 1859—1865) diktoval vnitřní a zahraniční politiku buržoazní Anglie.

Karbonáři — členové tajného politického spolku v Itálii, který vznikl počátkem 19. století a položil základy k italskému národně osvobozeneckému hnutí. Karbonáři si kladli za cíl vyhnat cizí dobyvatele a omezit absolutismus.

O Palmerstonově odstoupení viz poznámky 333 a 319. — *433.*

[326] Podle dávných tradic zaujímají v anglickém parlamentě členové vlády té strany, která je u moci, lavice po pravé ruce speakera (předsedy) Dolní sněmovny a bývalí členové vlády té strany, která tvoří v dané chvíli opozici, lavice naproti, po levé ruce předsedy. — *433.*

[327] *Emancipace katolíků* — roku 1829 zrušil anglický parlament omezení politických práv katolíků. Katolíci, většinou Irové, směli být napříště voleni do parlamentu a zastávat některé vládní úřady; zároveň byl pětinásobně zvýšen majetkový volební census. Tímto manévrem si anglické vládnoucí třídy chtěly získat špičky irské buržoazie a katolických statkářů, a tak rozštěpit irské národní hnutí. — *433.*

[328] Jde o boj za reformu volebního práva, kterou anglický parlament uskutečnil v roce 1832 (viz poznámku 152). — *433.*

[329] Rod Kapuletů a Monteků — dvě nepřátelské rodiny ze Shakespearovy tragédie „Romeo a Julie" — symbol dvou nepřátelských stran. — *434.*

[330] Narážka na Cobdenovu agitaci proti obilním zákonům v roce 1845. Tato agitace přispěla k pádu toryovské Peelovy vlády. Vůdce whigovské strany lord John Russell, který byl pověřen sestavením nové vlády, nabídl Cobdenovi místo náměstka ministra obchodu, ale Cobden tento návrh odmítl. Pro vnitřní rozpory ve straně se Russellovi nepodařilo vládu sestavit a 20. prosince 1845 se k vládě dostali opět toryové. — *434.*

[331] Dowb (zkratka jména Dowbiggin) — jméno mladého důstojníka, účastníka krymské války, synovce anglického ministra války lorda Panmura. Výrok „Postarejte se o Dowba", jehož Panmure použil v jedné depeši anglickému velení na Krymu, se v Anglii velmi rozšířil jako důkaz, že vojenské záležitosti země znepokojovaly ministra války ze všeho nejméně. — *434.*

[332] Po atentátu italského revolucionáře Orsiniho na Ludvíka Napoleona poslal francouzský ministr zahraničních věcí hrabě Walewski anglické vládě depeši z 20. ledna 1858, v níž jménem francouzské vlády ostrým tónem vyjadřoval nespokojenost s tím, že Anglie poskytuje útočiště francouzským politickým emigrantům. Walewski v depeši otevřeně prohlašoval, že je nutné učinit proti tomu náležitá opatření. Palmerston využil Walewského depeše a předložil Dolní sněmovně návrh zákona o spiknutích (viz poznámku 319.) — *435.*

[333] Pozměňovací návrh liberálního poslance Milnera Gibsona, který jej předložil při druhém čtení návrhu zákona o spiknutích v únoru roku 1858, odsuzoval Palmerstonovu vládu za to, že patřičně neodpověděla na ostrou depeši Walewského. Pozměňovací návrh byl vlastně vyslovení nedůvěry vládě; Dolní sněmovna jej většinou hlasů schválila, čímž zamítla návrh zákona a donutila Palmerstonovu vládu odstoupit. — *435.*

[334] Redakce „New-York Daily Tribune" připojila k článku ještě tuto pasáž:

„Díky tomu všechna evropská hlavní města volněji vydechla; každý liberál je přesvědčen, že den, kdy lid vítězně povstane, je nyní mnohem blíž než před měsícem. Na potvrzení toho citujeme jedno místo z řeči vynikajícího anglického řečníka a jednoho z nejnadanějších státníků, který byl dlouho blízkým přítelem sira Roberta Peela – pana Gladstona, představitele oxfordské university. V dlouhé debatě, která končila svržením Palmerstona, Gladstone řekl:

‚Naše doba je pro svobodu těžkou dobou. Žijeme v 19. století. Mluvíme o pokroku; věříme, že jdeme kupředu; ale pozorný člověk, který sleduje evropské události posledních let, nemůže nepozorovat, že tu nějaký pohyb sice je, ale má sestupnou linii, jde zpět. Jsou některá místa, kde ještě existují a rozkvétají zřízení, která vzbuzují naše sympatie. Ale to jsou druhořadá místa, lze říci skutečný zapadákov Evropy, pokud jde o jejich materiální význam, i když věřím, že jejich morální velikost jim zajistí dlouhý rozkvět a blahobyt. Avšak v současné době víc než kdykoli jindy spočívá odpovědnost na Anglii; spočívá-li na Anglii, na jejích zásadách, na jejích zákonech, na jejích vládcích, pak prohlašuji, že kterýkoli zákonodárný akt potvrzený touto Dolní sněmovnou, touto hlavní oporou svobody, jehož cílem je vytvořit morální solidaritu mezi námi a těmi, kdo chtějí posílit své postavení represemi, poškodí a ztíží posvátnou věc svobody ve všech zemích světa.' (Bouřlivý potlesk.)

Musíme si uvědomit, že lord Derby naléhavě žádal pana Gladstona, aby přijal velmi vysoké místo ve vládě, a že v nedávné minulosti nebylo ministerského předsedy, a sotva se takový v blízké budoucnosti najde, který by nesdílel rád s Gladstonem nejvážnější odpovědnost.“ — *436.*

[335] Jsou míněna zvěrstva, která francouzští kolonizátoři páchali na arabských kmenech v období francouzské dobyvačné války v Alžírsku (viz poznámku 114). — *437.*

[336] „L'Empereur Napoléon III et l'Angleterre“ [„Císař Napoleon III. a Anglie“], Paříž 1858. Pamflet napsal L. Etienne La Guéronnière a byl vydán anonymně. — *437.*

[337] V Buzançais (departement Indre) došlo na počátku roku 1847 ke krvavé srážce vládního vojska s hladovějícími dělníky (obyvateli okolních vesnic), kteří přepadli sklady potravin, jež patřily spekulantům. Vláda odpověděla na události v Buzançais krutými represáliemi: několik přímých účastníků přepadení bylo popraveno, mnoho jiných bylo odsouzeno k nuceným pracím. — *437.*

[338] V srpnu roku 1847 zavraždil francouzský maršál vévoda Praslin svou ženu. Tento zločin vysoce postavené osoby vyvolal rozhořčení širokých kruhů francouzské veřejnosti. Náhlou vévodovu smrt několik dní po pohřbu jeho ženy pokládal francouzský tisk za sebevraždu. — *437.*

[339] V roce 1831 se Ludvík Bonaparte zúčastnil v Romagni povstání karbonářů (viz poznámku 325), které bylo namířeno proti reakčnímu papežskému režimu ve střední Itálii a mělo vést k sjednocení Itálie. — *438.*

[340] „*La Patrie*“ [„Vlast“] — francouzský deník založený roku 1841; v roce 1850 zastupoval zájmy spojených monarchistů, takzvané strany pořádku, po státním převratu z 2. prosince 1851 bonapartistický list. — *440.*

[341] „*Myslící bodáky*“ („baïonnettes intelligentes“) — výraz, který se připisuje francouzskému monarchistickému generálu Changarnierovi. Když v roce 1849 předseda francouzského Ústavodárného shromáždění, buržoazní republikán Marrast, vytušil, že hrozí nebezpečí bonapartismu, obrátil se na Changarniera a požádal jej, aby poslal vojenské jednotky na obranu Národního shromáždění. Changarnier odmítl s tím, že nemá rád „baïonnettes intelligentes“. Dal tak na srozuměnou, že armáda se ve svých akcích nesmí řídit politickými pohnutkami. Marx tu ironicky naráží na bonapartisticky naladěnou francouzskou armádu, která ve skutečnosti hrála významnou úlohu v politice druhého císařství. — *440.*

[342] V tomto článku Marx použil Engelsova dopisu ze 17. března 1858. — *442.*

[343] Tím se míní zamítnutí tzv. návrhu zákona o cizincích v anglické Dolní sněmovně v únoru 1858 (viz poznámku 319), po němž následovalo odstoupení Palmerstonovy vlády, která poskytovala morální podporu režimu Napoleona III. a schvalovala zahraniční politiku druhého císařství. — *444.*

[344] Jde o konvenci, která byla uzavřena mezi Francií a Belgií 22. září a ratifikována 11. října 1856. Konvence omezovala právo Belgie poskytovat azyl politickým emigrantům, kteří byli obviněni z atentátů nebo vraždy cizích panovníků nebo členů vládnoucích rodin. — *445.*

[345] Narážka na knihu Ludvíka Bonaparta „Napoleonské ideje“, která vyšla v Paříži roku 1839 (Napoléon Louis Bonaparte, „Des idées napoléoniennes“). V knize se vychvalovaly zásady napoleonské politiky, pořádek v císařství Napoleona I. a idealizovala se osoba samého císaře. — *445.*

[346] „*The Continental Review*“ [„Kontinentální přehled“] — anglický buržoazní týdeník. Vycházel v Londýně v letech 1858—1859. — *445.*

[347] Ludvík Napoleon Bonaparte, „Histoire du canon dans les armées modernes“ [„Dějiny děla v moderních armádách“], Paříž 1848. — *447.*

[348] 10. prosince 1848 byl Ludvík Bonaparte zvolen presidentem druhé republiky. — *447.*

[349] *Svatojakubský palác* (St. James' Palace) v Londýně — od konce 17. století sídlo anglických králů, v 19. století se tu konaly slavnostní ceremonie a přijímaly návštěvy (Queen's Levées). — *447.*

[350] „*L'Univers religieux, philosophique, politique, scientifique et littéraire*" [„Svět náboženství, filosofie, politiky, vědy a literatury"] — francouzský klerikální list. Byl založen v Paříži v roce 1833; v padesátých letech podporoval Bonapartovu politiku. — *448.*

[351] Je míněn Achilles. Podle řecké mytologie mohl jen on zacelit rány, které zasadil Télefovi, synu Héraklovu. — *448.*

[352] *Albion* — nejstarší název pro Britské ostrovy; označení „proradný Albion" dostala Anglie po francouzské revoluci od francouzských republikánů za četné intriky anglické vlády proti francouzské republice a za svou účast v protifrancouzské koalici. — *448.*

[353] *Lacus Curtius* (Curtiovo jezírko) — místo na území římského fóra, kde podle pověsti vznikla zemětřesením trhlina, která se uzavřela, teprve když se mladý Říman Curtius obětoval a skočil do ní. Později vzniklo na tomto místě jezírko. — *449.*

[354] Narážka na účast Ludvíka Bonaparta v oddílech zvláštní pořádkové služby (special constables — policejní záloha v Anglii tvořená z civilního obyvatelstva), kterou naverbovala anglická vláda, aby potrestala chartisty. Tyto oddíly sehrály značnou roli při rozbití chartistické demonstrace 10. dubna 1848, jejímž cílem bylo předložit parlamentu třetí petici požadující přijetí Lidové charty. — *449.*

[355] Giuseppe Mazzini, „To Louis Napoléon" [„Ludvíku Napoleonovi"], Londýn 1858. — *450.*

[356] Marx má na mysli umírněný, kompromisní charakter politiky triumvirů římské republiky z roku 1849 — Mazziniho, Saffiho a Armelliniho. Jejich opatření v rolnické otázce, i když měla pokrokový charakter, nevedla k praktické změně pozemkových vztahů na vesnici a reálně nezlepšila těžké postavení italských rolníků. — *450.*

[357] Jde o knihu Dureaua de La Malle „Economie politique des Romains" [„Politická ekonomie Římanů"], díl I—II, Paříž 1840 a o Montesquieuovu knihu

„Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence" [„Úvahy o příčinách velikosti a úpadku Římanů"], jejíž první vydání vyšlo anonymně v Amsterodamu v roce 1734. — *450.*

[358] Joachim Lelewel, „Considérations sur l'état politique de l'ancienne Pologne et sur l'histoire de son peuple" [„Úvahy o politické situaci ve starém Polsku a dějinách polského národa"], Paříž 1844. — *450.*

[359] V Shakespearově tragédii byl Mackbeth nejdříve thanem z Glamisu, potom thanem z Cawdoru a konečně se stal díky vraždě a zradě králem. Později byl zabit i on sám.

Ludvík Napoleon Bonaparte, zprvu bonapartistický následník trůnu, později od roku 1848 president francouzské republiky, provedl 2. prosince 1851 státní převrat a dal se doživotně prohlásit presidentem a roku 1852 císařem. — *451.*

[360] *Marianne* — název tajného republikánského spolku ve Francii, který vznikl v roce 1850; cílem spolku byl boj proti Napoleonovi III. — *451.*

[361] Ve snaze získat důvěru vedoucích představitelů italského národně osvobozeneckého hnutí zúčastnil se Ludvík Bonaparte po smrti papeže Pia VIII. spiknutí organizovaného proti světské moci římského papeže. Povstání, které potom vypuklo počátkem roku 1831 v Modeně, Romagni a Parmě, bylo potlačeno rakouským vojskem a ozbrojenými silami italských vlád. — *453.*

[362] O Hugově pamfletu viz poznámku 32. — *455.*

[363] *Amienským mírem* z roku 1802 skončila válka mezi Francií a Anglií. Mír však neměl dlouhé trvání. Anglie nesplnila podmínky amienského míru, podle nichž měla vyklidit ostrov Maltu, který obsadila v roce 1800, a vrátit jej maltézskému řádu; to poskytlo mimo jiné Napoleonovi Bonapartovi záminku k obnovení válečných operací. — *455.*

[364] „*The True Briton*" [„Pravý Brit"] — anglický deník, který byl založen v Londýně v roce 1792; na začátku 19. století byl těsně spjat s vládnoucími kruhy. — *458.*

[365] *Královský soud* (Queen's Bench Court; doslova: královnin soudní dvůr) — jeden z nejvyšších soudů v Anglii, po reformě z roku 1873 se stal součástí vrchního soudního dvora. Vynášel rozsudky ve věcech trestních i občanských a měl právo revidovat rozsudky některých nižších soudů. — *458.*

[366] „*Hamburger Correspondent*" — zkratka názvu novin „Staats- und Gelehrte

Zeitung des Hamburgischen unpartheyischen Correspondenten" [„Politické a vědecké noviny hamburského nestranného dopisovatele"]. Vycházely v padesátých letech 19. století jako deník reakčního monarchistického zaměření. — *461.*

[367] Narážka na zavedení nového systému polního dělostřelectva ve Francii, který navrhl Ludvík Bonaparte. Podle tohoto systému byly všechny druhy dělostřeleckých zbraní nahrazeny lehkým dvanáctiliberním dělem, takzvanou houfnicí Ludvíka Bonaparta, z něhož se mohlo střílet lehkými náboji. — *463.*

[368] „*Zachránce vlastnictví*" — tak nazvaly Ludvíka Bonaparta v červenci 1849 v pozdravných přípisech městské rady různých francouzských měst. — *464.*

[369] Název článku je uveden podle Marxova zápisníku z roku 1858. — *468.*

[370] Tím se myslí první anglo-afghánská válka z let 1838—1842 (viz poznámku 121). — *469.*

[371] Benjamin Disraeli, „The Young Duke", sv. I—III, Londýn 1831. — *474.*

[372] Jde o návrhy v souvislosti s rozpočtem, které v dubnu 1853 předložil kancléř pokladu (ministr financí) Gladstone a které Dolní sněmovna schválila. — *475.*

[373] Richard Price, „Observations on Reversionary Payments; on Schemes for providing Annuities for Widows, and for Persons in Old Age; on the Method of Calculating the Values of Assurances on Lives; and on the National Debt" [„Úvahy o čekatelských platech; o návrzích na opatření ročních rent pro vdovy a staré lidi; o metodách výpočtu hodnoty životního pojištění a o národním dluhu"], Londýn 1771. — *476.*

[374] Zde Marx cituje z knihy Richarda Price, „An Appeal to the Public, on the Subject of the National Debt" [„Výzva k veřejnosti ve věci národního dluhu"], Londýn 1774. — *477.*

[375] Další části citátu jsou z Priceovy knihy „Observations etc.", uvedené zde v poznámce 373. — *477.*

[376] Narážka na blahopřejné přípisy, které posílali plukovníci francouzské armády Napoleonovi III., když unikl smrti při atentátu z 14. ledna 1858. Adresy, které otiskoval „Moniteur", byly plny hrozeb Anglii. — *479.*

[377] „*Le Pouvoir*" [„Moc"] — francouzský bonapartistický list. Byl založen v Paříži

v roce 1849; pod tímto názvem vycházel v letech 1850 — 1851. — *480.*

[378] „*The New-York Herald*" [„Newyorský hlasatel"] — americký deník, orgán republikánské strany; vycházel v New Yorku v letech 1835—1924. — *480.*

[379] *Boulogneská výprava* — viz poznámku 308. — *481.*

[380] „Reports of the Inspectors of Factories to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department, for the Half Year ending 31st October 1857" [„Zprávy továrních inspektorů ministrovi vnitra Jejího Veličenstva za pololetí do 31. října 1857"]. — *485.*

[381] *Sobotní volno* — anglická dělnická třída dlouho bojovala za polodenní pracovní dobu v sobotu. — *489.*

[382] Engels má na mysli nejstarší formu obranných opevnění kolem měst a táborů, kterých často používali obyvatelé Barmy. — *494.*

[383] *Badajoz*, španělskou pevnost obsazenou Francouzi, dobylo ztečí anglické vojsko pod velením Wellingtonovým 6. dubna 1812. Španělská pevnost *San Sebastián*, obsazená Francouzi, byla vzata ztečí 31. srpna 1813. — *496.*

[384] Jde o proklamaci generálního guvernéra Indie lorda Canninga ze 3. března 1858, podle níž anglické úřady konfiskovaly ve prospěch britské vlády všechnu půdu v království Avadh, včetně půdy velkých feudálních pozemkových vlastníků — tálukdárů, kteří se připojili k indickému povstání. Avšak britská vláda chtěla získat tálukdáry na svou stranu, a proto změnila smysl Canningovy proklamace. Tálukdárům byla slíbena naprostá nedotknutelnost jejich majetku, a oni zradili povstání a přešli na stranu Britů.

Kritický rozbor této proklamace podal Marx v článcích „Anexe Avadhu" a „Canningova proklamace a otázka vlastnictví půdy v Indii" (viz tento svazek, str. 498—503 a 511—514). — *496.*

[385] Přestože byla sikhská armáda dobře organizována a chrabře a úporně bojovala, utrpěli sikhové v bojích s anglickými vojsky porážky u vesnice Mudki (nedaleko Firózpuru) 18. prosince 1845, u Firozšáhu 21. prosince 1845 a u vesnice Alívalu, poblíž Ludhijámy 28. ledna 1846. Těmito bitvami sikhové prohráli první anglo-sikhskou válku z let 1845—1846; příčinou porážek sikhů byla zrada jejich vrchního velení. — *497.*

[386] Název článku je uveden podle Marxova zápisníku z roku 1858. — *498.*

[387] Marx cituje proklamaci generálního guvernéra Indie lorda Canninga ze 3. března 1858. — *498.*

[388] Avadh patřil k říši Mughalů, ale v polovině 18. století se mughalský místodržitel Avadhu stal fakticky nezávislým vládcem. Roku 1765 přeměnili Angličané Avadh v subsidiární knížectví (formálně samostatné knížectví podřízené Anglii), ale skutečnou politickou moc tam měl v rukou anglický rezident. Aby tuto situaci zamaskovali, Angličané často nazývali vládce Avadhu králem. — *499.*

[389] Pod záminkou, že avadhský naváb nezaplatil dluh, uzavřela s ním roku 1801 Východoindická společnost smlouvu, podle níž generální guvernér Indie Wellesley anektoval polovinu jeho držav, mimo jiné Górakhpur, Rohilkhand a některé okresy v Doábu, meziříčí mezi Gangou a Jamunou. — *499.*

[390] *Generální guvernér Britské Indie a jeho rada* — viz poznámku 220. — *502.*

[391] Redakce „New-York Daily Tribune", která vepsala do Marxova textu tuto vsuvku, měla na mysli korespondenci mezi generálním guvernérem Indie Canningem a vrchním komisařem Avadhu Outramem, týkající se Canningovy proklamace o Avadhu; korespondence byla v „New-York Daily Tribune" otištěna 5. června 1858. — *511.*

[392] V polovině 19. století byla už pod přímým britským panstvím téměř celá Indie až na knížectví Kašmír, Rádžpútánu, část Haidarábádu, Maisúr a některá další menší knížectví, která byla ve vazalské závislosti na Východoindické společnosti. — *511.*

[393] *Zamíndárové* — viz poznámku 250.
Tálukdárové — viz poznámku 384.
Sardárové — velcí sikhští feudálové. — *511.*

[394] *Bengálská pozemková úprava* (landed settlement of Bengal) vycházela ze zákona „O stálém zamíndárství", který vydal roku 1793 generální guvernér Indie Cornwallis; podle tohoto zákona byla téměř všechna půda v Bengálsku, Biháru a Uríse prohlášena za majetek zamíndárů (viz poznámku 250). — *512.*

[395] V depeši z 19. dubna 1858 se předseda Kontrolního úřadu pro Indii lord Ellenborough odmítavě vyslovil k proklamaci generálního guvernéra Indie lorda Canninga o Avadhu (viz poznámku 384). Protože anglické politické kruhy s Ellenboroughovou depeší nesouhlasily, byl Ellenborough nucen podat demisi. — *513.*

[396] „*Le Siècle*" [„Století"] — deník, který vycházel v Paříži v letech 1836—1939; ve čtyřicátých letech 19. století byl mluvčím názorů té části maloburžoazie, která se omezovala na požadavek umírněných konstitučních reforem; v padesátých letech umírněně republikánský list. — *516.*

[397] „*Figaro*" — francouzský konzervativní list; vychází v Paříži s přestávkou od roku 1826; v padesátých letech měl list bonapartistické zaměření. — *517.*

[398] *Lidová charta* [People's Charter] — listina obsahující požadavky chartistů; byla uveřejněna 8. května 1838 jako návrh zákona, který měl být předložen parlamentu; měla šest bodů: všeobecné volební právo (pro muže od 21 let), každoroční volby do parlamentu, tajné hlasování, stejné volební obvody, odstranění majetkového censu pro kandidáty na poslance do parlamentu, plat pro poslance. Petice chartistů, požadující přijetí Lidové charty, byly parlamentem zamítnuty. — *531.*

[399] K *masakrům v Haliči*, v jedné z rakouských zemí, došlo roku 1846 při protifeudálním hnutí ukrajinských rolníků proti polským statkářům. Aby potřely polskou šlechtu, která připravovala povstání proti Rakousku, využily rakouské úřady třídních a národnostních rozporů mezi ukrajinskými rolníky a polskými statkáři a rozšířily provokativní pověsti, že rakouský císař hodlá zrušit robotu. Proti tomu se postavila šlechta. Vypukly krvavé rolnické nepokoje, někde rolníci vraždili polské statkáře. Když rakouská vláda šlechtu zastrašila, potlačila krutě rolnické hnutí. — *533.*

[400] „*L'Union*" [„Svaz"] — francouzský klerikálně monarchistický list. Pod tímto názvem vycházel v Paříži od roku 1848 do roku 1869. — *533.*

[401] V březnu 1858 předložila Derbyho vláda v parlamentu návrh zákona, který parlament schválil v červenci 1858 pod názvem „Zákon o lepší správě Indie". Podle tohoto zákona přecházela Indie pod vládu britské koruny, Východoindická společnost se likvidovala a jejím akcionářům byla vyplacena náhrada ve výši 3 miliónů liber št. Namísto předsedy zrušeného Kontrolního úřadu pro Indii byl jmenován ministr pro Indii a byla vytvořena Indická rada jako jeho poradní orgán. Generální guvernér Indie, který se nyní nazýval místokrálem, byl ve skutečnosti jen vykonavatelem rozhodnutí ministra pro Indii, který sídlil v Londýně.

Kritický rozbor tohoto návrhu zákona podal Marx v článku „Návrh zákona o Indii" (viz tento svazek, str. 550—553). — *540.*

[402] Název článku je uveden podle Marxova zápisníku z roku 1858. — *545.*

[403] Název článku je uveden podle Marxova zápisníku z roku 1858. — *550.*

[404] Tím se myslí „Zákon o zásadách nejlepší správy záležitostí Východoindické společnosti" z roku 1773. Tímto zákonem se zmenšil počet akcionářů, kteří se mohli zúčastnit rozhodování o záležitostech společnosti a voleb ředitelské rady. Shromáždění akcionářů (akcionářské rady) se podle zákona mohli s právem rozhodujícího hlasu zúčastnit jen držitelé akcií v hodnotě nejméně 1000 liber št. Generální guvernér Indie a členové jeho rady byli poprvé ustanoveni jmenovitě na 5 let a před uplynutím této lhůty je mohl zbavit úřadu jedině král na žádost ředitelské rady společnosti. Napříště měli být generální guvernér a jeho rada ustanovováni společností. Zákonem z roku 1773 se v Kalkatě zřizoval Nejvyšší soud, který se skládal z nejvyššího soudce a tří jeho pomocníků. — *550.*

[405] *Ministr pro Indii a jeho rada* — viz poznámku 401. — *551.*

[406] „*Civis romanus sum*" („Jsem římský občan") — přezdívku „římský občan" dostal Palmerston po svém projevu v Dolní sněmovně v záležitosti kupce Pacifica (viz poznámku 172). — *553.*

[407] „*Somerset Gazette*" [„Somersetské noviny"] — zkrácený název anglického týdeníku „Somerset County Gazette", který byl založen v Tauntonu v roce 1836. — *554.*

[408] Marx má zřejmě na mysli svůj článek o lady Bulwer-Lyttonové, který napsal 16. července 1858, ale který nebyl v „New-York Daily Tribune" uveřejněn. — *555.*

[409] *Exeter Hall* — budova v ulici Strand v Londýně, v níž bylo od roku 1831 do roku 1907 středisko stoupenců evangelického proudu v anglikánské církvi. — *557.*

[410] „*The Journal of Psychological Medicine and Mental Pathology*" [„Časopis pro léčení duševních chorob a pro psychiatrii"] — vydával jej v Londýně dr. Forbes Winslow od roku 1848 do roku 1864; s přestávkou vycházel až do roku 1883. — *558.*

[411] „Annual Reports of the Commissioners in Lunacy to the Lord Chancellor", 1852, 1854, 1857 [„Výroční zprávy členů komise pro duševní choroby lordu kancléři", 1852, 1854, 1857], Londýn 1853—1858. — *560.*

[412] „Return od Lunatic Asylums in England and Wales" [„Zpráva o stavu ústavů pro choromyslné v Anglii a Walesu"), Londýn 1857—1858. — *562.*

[413] „Report from the Select Committee on the Bank Acts" [„Zpráva zvláštního výboru pro zkoumání působnosti bankovních zákonů"], část I—II, Londýn 1857. — *566.*

[414] Název článku je uveden podle Marxova zápisníku z roku 1858. — *576.*

[415] Jde o nerovnoprávné smlouvy, které v červnu 1858 podepsaly v Tiencinu Anglie, Francie, Rusko a Spojené státy na jedné straně a Čína na straně druhé; uzavřením smluv byla ukončena druhá „opiová" válka s Čínou, vedená v letech 1856—1858. Podle smluv byly pro obchod cizích států otevřeny další přístavy: na řece Jang-'c-ťiang, v Mandžusku a na ostrovech Tchaj-wan a Hainan, a dále přístav Tiencin; cizím mocnostem bylo povoleno mít stálé diplomatické zástupce v Pekingu, cizincům bylo poskytnuto právo svobodného pohybu po celé zemi a plavby po vnitrozemských vodách, byla zaručena ochrana misionářů. — *576.*

[416] Martin, Robert Montgomery, „China; Political, Commercial and Social" [„Čína z hlediska politiky, obchodu a sociálního složení"], sv. 2, Londýn 1847. — *577.*

[417] „*The Merchant's Magazine*" — zkrácený název amerického časopisu „The Merchant's Magazine and Commercial Review" [„Obchodníkův magazín a obchodní přehled"], který založil Freeman Hunt. Pod tímto názvem vycházel v New Yorku v letech 1839—1850. — *577.*

[418] Název článku je uveden podle Marxova zápisníku z roku 1858. — *580.*

[419] *Havasovo litografované zpravodajství* vydávala zpravodajská agentura Charlese Havase, založená roku 1839 v Paříži. Později dodávala zprávy a dopisy, které dostávala od svých dopisovatelů, novinám, časopisům i jiným zájemcům. S rozvojem telegrafického přenášení zpráv se stala, podobně jako jiné kanceláře tohoto druhu, polooficiální zpravodajskou agenturou. — *586.*

[420] „*Journal de Constantinople*" [„Cařihradský časopis"] — turecký list, který vycházel francouzsky od roku 1846; byl vydržován tureckou vládou a plnil funkci poloúředního orgánu a zároveň zprostředkoval francouzský vliv v Turecku. Vycházel šestkrát za měsíc. — *587.*

[421] Jde o tchajpchingské povstání v Číně (viz poznámku 76). — *595.*

[422] Stát sikhů — feudální indický stát — vznikl koncem 18. století na území Paňdžábu. Největšího rozmachu dosáhl na počátku 19. století za vlády Ránžita Sinha, který si podrobil všechna místní knížectví v Paňdžábu a ně-

které sousední oblasti. Za jeho vlády se stát sikhů rozprostíral na území od řeky Satladž k Chajbarskému průsmyku a od Malého Tibetu na severu až k hranicím Sindhu na jihu. Ránžit Sinh vytvořil ve svém státě silnou vojenskou organizaci. Sikhská armáda se považovala za nejlepší v Indii. V polovině 19. století ztratil stát sikhů ve dvou anglo-sikhských válkách (1845—1846 a 1848—1849) svou samostatnost; Paňdžáb anektovali Angličané. — *603.*

[423] Viz poznámku 356. — *605.*

[424] Jde o tiencinskou smlouvu (viz poznámku 415). — *609.*

[425] *Stříbro sycee* — puncované čínské slitky stříbra ve stanovené váze, jichž se pod názvem tael používalo jako platidla. V obchodu se zahraničními obchodníky platilo 750 taelů za 1000 dolarů. — *610.*

[426] Marx má na mysli knihu Johna MacGregora „Commercial Tariffs and Regulations, Recources, and Trade, of the Several States of Europe and America" [„Obchodní tarify a ustanovení, finanční prostředky a obchod různých evropských a amerických států"], Londýn 1841—1850. — *611.*

[427] „*The Morning Star*" [„Jitřenka"] — anglický deník, orgán freetraderů, vycházel v Londýně v letech 1856 až 1869. — *612.*

[428] „*Daily Telegraph*" [„Denní telegraf"] — anglický deník, založený v Londýně roku 1855; v padesátých letech měl liberální zaměření. — *613.*

[429] „*Hlavní výbor pro rolnickou otázku*" — tak se od ledna 1858 nazýval bývalý „Tajný výbor pro rolnickou otázku", který zřídil Alexandr II. 3. ledna 1857 a jehož předsedou byl kníže Orlov. Tajný výbor měl za úkol připravit reformu nevolnictví; velkokníže Konstantin byl jen členem tohoto výboru. — *615.*

[430] Marx myslí výnos Alexandra I. z 20. února 1803 „O podmínkách, za jakých propouští statkář po obapolném souhlasu své rolníky na svobodu" a výnosy Mikuláše I. z let 1842, 1844, 1846 a 1847 (viz také tento svazek, str. 706—707). — *617.*

[431] Dne 18. března 1848, když byla v Berlíně rozehnána demonstrace na náměstí před královským palácem, ozvaly se najednou dva výstřely z vojenských pušek. Tato provokace pruského vojenského velení se stala signálem k zahájení ozbrojeného boje na barikádách v ulicích města, který skončil porážkou královských vojsk. Při pouličních střážkách s vojskem bylo několik set obyvatel Berlína zabito a spousta raněno. Povstalý lid vzal ochranu pa-

láce do svých rukou a přinutil ráno 19. března krále vyjít na balkón a smeknout před mrtvolami padlých bojovníků. — *620.*

[432] Podle starořecké mytologie Dionýsos, aby se pomstil thébskému vladaři Pentheovi, který ho nechtěl uznat za boha, zavedl všechny ženy z Théb na Kithajrón. Tam je opil a ony se oddávaly bakchanáliím. Rozběsněné bakchantky Penthea rozsápaly. — *620.*

[433] Bedřich Vilém IV., který usiloval o vzkříšení reakční feudální romantiky, vydal roku 1843 výnos o obnovení řádu labutě — středověkého náboženského rytířského řádu, založeného roku 1443, který zanikl v době reformace. Avšak tento záměr pruského krále se neuskutečnil. — *622.*

[434] Název článku je uveden podle Marxova zápisníku z roku 1858. Jak vysvítá z Marxova dopisu Engelsovi z 8. října 1858, uveřejnil Marx tento článek také v listu „Free Press" z 24. listopadu, pozměnil však začátek a konec. — *623.*

[435] Jde o neúspěšnou expedici generála Vasilije Alexandroviče Perovského, která byla zorganizována v roce 1839 k dobytí Chivy (viz poznámku 123), a o první anglo-afghánskou válku (viz poznámku 121), v níž utrpěli Angličané v lednu 1842 těžkou porážku. Když Engels mluví o neúspěších anglické armády, má zřejmě na mysli těžkosti angloindické armády za pochodu na Kábul. — *623.*

[436] Princ Pruský, později král pruský a císař německý Vilém I., byl jedním z nejnenáviděnějších předáků reakční dvorní kamarily; za březnové revoluce v Německu roku 1848 uprchl do Anglie. Za bádensko-falckého povstání roku 1849 byl princ vrchním velitelem pruského vojska, které pomáhalo potlačit povstání. — *631.*

[437] *Seehandlung* (Námořní obchod), zkratka názvu „Preussische Seehandlungsgesellschaft" — obchodní a úvěrová společnost, založená roku 1772 v Prusku. Obdržela od státu řadu důležitých výsad; poskytovala vládě velké půjčky a hrála tak vlastně úlohu jejího bankéře a makléře. Roku 1904 byla tato společnost oficiálně přeměněna v pruskou státní banku. — *632.*

[438] „*Chambre introuvable*" [„Sněmovna k pohledání"] — poslanecká sněmovna ve Francii v letech 1815 až 1816, složená z krajních reakcionářů. — *632.*

[439] „*Muž záchranné akce*" („Mann der rettenden Tat") — obměněný výrok poslance Dahlmanna ve frankfurtském Ústavodárném národním shromáždění. V „New-York Daily Tribune" je výrok uveden německy. — *635.*

[440] Na takzvané varšavské konferenci, která se konala v říjnu 1850 (viz poznámku

230), mluvil Mikuláš ostrým a výhružným tónem se zástupcem Pruska, ministerským předsedou hrabětem Brandenburgem. Po návratu z Varšavy hrabě Brandenburg náhle zemřel. Jeho smrt se připisovala tomu, že car se vůči němu choval urážlivě a že pruský premiér byl rozčilen národním ponížením Pruska. — *635.*

441 *Manuův zákoník* byla staroindická sbírka předpisů stanovících povinnosti každého Inda podle dogmat bráhmanismu. Podle indické tradice sepsal tyto zákony Manu, mytický praotec lidstva. — *638.*

442 Tento citát obsahuje výňatky z některých článků pruské ústavy z 31. ledna 1850, a to čl. 4—12, 19—22, 25, 27—30, 32—34, 36, 40 a 42, přičemž je z každého článku zpravidla citována jen nejdůležitější věta, a pokud jde o články 40 a 42, je tu shrnut jen jejich obsah. — *641.*

443 „*Volks-Zeitung*" [„Lidové noviny"] — německý demokratický deník; vycházel v Berlíně od roku 1853.
„*National-Zeitung*" [„Národní noviny"] — německý buržoazní deník, který vycházel v Berlíně v letech 1848—1915; v padesátých letech byl převážně liberálního zaměření. — *643.*

444 Serviovi Tulliovi (VI. století př. n. l.) se připisuje reforma společenského zřízení ve starém Římě, kterou skončilo rodové zřízení a přešlo se k otrokářskému státu. Podle této reformy bylo římské obyvatelstvo schopné nosit zbraň, které se dříve dělilo na patricije a plebeje, rozděleno na pět základních tříd podle majetkového cenzu. Každá třída postavila jistý počet vojenských jednotek — centurií, které zároveň byly také jednotkami politickými. Zvláštního významu přitom nabývala shromáždění centurií, na nichž získávala každá třída tolik hlasů, kolik stavěla centurií. Tímto způsobem nabývaly při rozhodování o nejdůležitějších politických otázkách převahy nejzámožnější třídy. Dřívější dělení Římanů na rodové tribue, sdružující po stu rodech, bylo nahrazeno tribuemi teritoriálními. — *646.*

445 *Heraklejský poloostrov* — tak se nazývala část Krymského poloostrova na západ od Inkermanu po Balaklavu; byl jedním z hlavních dějišť bojů, které se rozpoutaly za obléhání Sevastopolu. „Kousíček území" odtržený od Ruska, o němž se Engels zmiňuje, je část Besarábie, jíž se Rusko muselo vzdát po pařížském míru roku 1856. — *647.*

446 Tak nazval Mikuláš I. Turecko v rozhovoru s anglickým vyslancem v Petrohradě G. H. Seymourem 9. ledna 1853, když navrhoval rozdělit tureckou říši mezi Rusko a Anglii. Anglie, která si nepřála posílit Rusko a měla zájem na zachování slabé osmanské říše, tento návrh odmítla. — *647.*

447 G. W. Cooke, „China: being ‚The Times' Special Correspondence from China in the Years 1857—58" [„Čína: zvláštní zprávy z Číny pro list ‚Times' v letech 1857—58"], Londýn 1858, str. 273. — *649.*

448 „*Le Correspondant*" [„Korespondent"] — francouzský katolický měsíčník; vycházel v Paříži od roku 1829; v padesátých letech byl orgánem orleanistů. — *653.*

449 Hodnost *lorda předsedy tajné rady* (Lord President of the Council) byla v Anglii zavedena v 16. století a zachovala se jako čestná funkce v kabinetu, jakási funkce ministra bez portfeje; držitel této hodnosti neměl žádný vliv na státní záležitosti. — *657.*

450 „*Staats-Anzeiger*" — zkrácený název německého deníku „Königlich-Preussischer Staats-Anzeiger" [„Královský pruský státní věstník"], oficiálního orgánu pruské vlády; pod tímto názvem vycházel v Berlíně od roku 1851 do roku 1871. — *658.*

451 „*Ilias*" — známý starořecký epos připisovaný legendárnímu básníkovi starého Řecka, Homérovi.
„*Edda*" — sbírka islandských a nordických bájí a hrdinských písní ze 7.—13. století, jedna z největších památek světového eposu. — *659.*

452 *Hudibras* — hrdina stejnojmenného satirického eposu anglického básníka Samuela Butlera. Hudibras se vyznačuje sklonem k nesmyslným soudům a sporům a schopností dokazovat s pomocí sylogismů nejabsurdnější tvrzení. — *663*

453 „*Le tiers-état c'est tout*" („Třetí stav je všechno") — parafráze věty „Co je třetí stav? — Všechno" z brožury Emmanuela Josepha Sieyèse „Qu'est-ce que le tiers-état?" („Co je třetí stav?"), která vyšla roku 1789, v předvečer francouzské buržoazní revoluce. — *663.*

454 David Hansemann, „Preussen und Frankreich" [„Prusko a Francie"]. První vydání vyšlo anonymně v roce 1833. — *663.*

455 *Gothajská strana* — strana, kterou založili v červnu 1849 představitelé kontrarevoluční velké buržoazie, pravicoví liberálové, kteří vystoupili z frankfurtského shromáždění, když pruský král Bedřich Vilém IV. odmítl přijmout z rukou Národního shromáždění císařskou korunu a když levicová většina shromáždění rozhodla jmenovat říšské regenty. Tato strana, obávajíc se vítězství revoluce, chtěla dosáhnout sjednocení celého Německa bez Rakouska pod vedením hohenzollernského Pruska. — *664.*

[456] Jde o válku Pruska proti Dánsku v letech 1848—1850, v níž bylo Prusko poraženo. Muselo uzavřít s Dánskem mírovou smlouvu (v roce 1850), podle níž zůstávaly Šlesvik a Holštýn nadále v područí Dánska. — *665.*

[457] Je míněn německý spisovatel Pückler-Muskau, který v roce 1831 vydal ve Stuttgartu knihu „Briefe eines Verstorbenen" [„Dopisy nebožtíka"]. — *665.*

[458] „*Kreuz-Zeitung*" [„Křížové noviny"] známý název krajně reakčního německého deníku „Neue Preussische Zeitung" [„Nové pruské noviny"], který vycházel od června 1848 v Berlíně; byl orgánem kontrarevoluční dvorní kamarily a pruských junkerů. „Neue Preussische Zeitung" měla v záhlaví vyobrazen kříž zeměbrany. — *667.*

[459] Německé slovo Krautjunker (kobylkář — reakční statkář) překládá Marx do angličtiny jako fox-hunter (lovec lišek), podle tradiční zábavy anglických statkářů — honu na lišky. — *669.*

[460] Pandořina skříňka — schránka zla a nesvárů; literární obraz, který vznikl podle starořeckého mýtu o Pandoře, která ze zvědavosti otevřela skříňku, v níž byly uzavřeny všemožné svízele a pohromy, a pustila je ven. — *676.*

[461] „*Preussiche Zeitung*" — zkrácený název německého deníku, vládního orgánu „Allgemeine Preussische Zeitung" [„Všeobecné pruské noviny"]. Pod tímto názvem vycházel v Berlíně od roku 1853 do roku 1859. — *677.*

[462] *Treubund* (Svaz věrných) — reakční šovinistická organizace, založená pruskými monarchisty koncem roku 1848 v Berlíně.

Oranžisté (řád oranžistů) — reakční teroristická organizace; vytvořili ji roku 1795 pozemková šlechta a protestantští kněží k boji proti národně osvobozeneckému hnutí irského lidu. Řád sjednotil ultrareakční irské i anglické živly ze všech vrstev národa a systematicky štval protestanty proti irským katolíkům. Zvlášť silný vliv měl v severním Irsku, kde žije mnoho protestantů. Své jméno dostal řád na památku Viléma III. Oranžského, který udusil povstání v Irsku v letech 1689—1690. — *678.*

[463] Marx myslí dílo Toucharda-Lafosse „Chroniques de l'Oeil-de-Boeuf" [„Kronika přijímacího salónu"] vydané v osmi svazcích v Paříži v letech 1829—1833. Oeil-de-boeuf (doslova volské oko) se říkalo velké přijímací místnosti před ložnicí francouzského krále ve Versailleském paláci. — *679.*

[464] Povstání v Miláně rozpoutali 6. února 1853 stoupenci italského revolucionáře Mazziniho; podporovali je maďarští revoluční emigranti. Povstáním, jehož

se zúčastnili hlavně italští vlastenečtí dělníci, měla být svržena rakouská nadvláda. Povstání však bylo organizováno podle spiklenecké taktiky a bez ohledu na reálnou situaci, a bylo proto brzy rozdrceno. Marx toto povstání hodnotil v několika svých článcích (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 560—561, 566—569, 588—590).

Koncem června roku 1857 se vylodil na Sapri (provincie Salerno) malý oddíl, vedený italským revolučním demokratem Carlem Pisacanem, mající za cíl rozpoutat na jihu Itálie povstání. Oddíl neuměl navázat spojení s masami rolníků a získat jejich podporu a byl rozdrcen neapolskými vojsky. — *681.*

[465] Engels má na mysli vystoupení známé italské tragické herečky Ristori v roli biblické hrdinky Judity ve stejnojmenném dramatu Giacomettiho. Podle biblické legendy Judita, aby zachránila svůj národ, zavraždila asyrského vojevůdce Holoferna a tím Judským umožnila vyhnat nepřátele ze země. Na konci hry zpívala Ristori hymnu s těmito slovy: „Nechť vědí, že válka je svatá, ohrožují-li cizáci otčinu." Italští vlastenci přijímali tuto píseň hlučnou demonstrací, která byla zjevně namířena proti rakouským okupantům. Když umělkyně hostovala v Parmě, dovolila jí parmská vévodkyně, aby zazpívala celou hymnu, s tím, že v Parmě prý cizáci nejsou. Obecenstvo bylo hrou nadšeno. Ať potom zpívala Ristori v kterékoli hře, žádalo ji obecenstvo, aby zazpívala hymnu z „Judity", a vždy ji odměňovalo bouřlivým potleskem. — *683.*

[466] Je míněn Montalembertův článek „Un débat sur l'Inde au parlement anglais" [„Rozprava o Indii v anglickém parlamentě"], který byl otištěn v listě „Le Correspondant", nová řada, sv. IX, 25. října 1858. — *683.*

[467] Míní se tím porážka pruské armády u Jeny 14. října 1806, po které Prusko kapitulovalo před napoleonskou Francií a která odhalila celou prohnilost sociálního a politického zřízení feudální hohenzollernské monarchie. — *689.*

[468] Na Jónských ostrovech, které byly od roku 1815 pod anglickým protektorátem, stejně jako v samotném Řecku, narůstalo v 50. letech národnostní hnutí za spojení s Řeckem. V listopadu roku 1858 byl na ostrovy vyslán se zvláštním posláním Gladstone. I když zákonodárné shromáždění Korfu (hlavního ostrova Jónského souostroví) se jednomyslně vyslovilo pro sjednocení s Řeckem, podařilo se anglické vládě protáhnout řešení této otázky na řadu let. Jónské ostrovy byly Řecku předány teprve v roce 1864.

Když Marx nazývá Gladstona „homérským", má zřejmě na mysli okolnost, že Gladstone byl autorem knihy, která tehdy právě vyšla: „Studies on Homer and the Homeric age" [„Studie o Homérovi a homérském věku"], Oxford 1858. — *690.*

[469] V roce 1799 ruská eskadra admirála F. F. Ušakova osvobodila Jónské ostrovy od francouzské nadvlády. Ušakov vyhlásil na ostrovech republiku a zavedl ústavu, podle níž se ostrovům dostalo rozsáhlé samosprávy. V roce 1807 byly ostrovy opět dány pod vládu Francie a Napoleon I. ústavu fakticky zrušil. V roce 1815 byly ostrovy předány Anglii, jež nad nimi vyhlásila protektorát a zavedla novou ústavu, která dávala britskému představiteli na ostrovech, lordu vrchnímu komisaři, neomezenou moc. Rostoucí nespokojenost řeckého obyvatelstva na ostrovech s cizím panstvím donutila anglickou vládu, v níž byl Grey ministrem války a kolonií, provést tam v roce 1849 reformu, jíž byla poněkud rozšířena místní samospráva a volební práva obyvatel ostrovů. — *693.*

[470] *Printing House Square* (Tiskárenské náměstí) — londýnské náměstí, kde je budova hlavní redakce listu „Times". — *694.*

[471] Marx dělá narážku na to, že Derby, který byl v letech 1830—1833 státním sekretářem pro Irsko, prováděl politiku represálií vůči irskému lidu. Zákon o odložení ústavních záruk (Coercion Act), který Derby v roce 1833 v parlamentě prosadil, rušil v Irsku svobodu shromažďování, vyhlašoval stav obležení a stanné právo a pozastavoval platnost Habeas Corpus Act. — *695.*

[472] O *oranžistických* lóžích viz poznámku 462. — *695.*

[473] *Arcades ambo* (dva Arkáďané) — ze 7. eklogy Publia Vergilia Marona. Dva mladí pastýři z Arkádie, Corydon a Thyrsis, jsou symbolem dvou přátel, kteří plnými doušky užívají radostí života. — *695.*

[474] V letech 1798 a 1799 zorganizovali oranžisté s tichým souhlasem Castlereaghovým strašlivé masakry irských katolíků. Irsko, do té doby politicky formálně samostatné, bylo poté přičleněno k Anglii jako jakási provincie. — *696.*

[475] *Klub Fénix* — irský tajný spolek, který vznikl z revolučních irských klubů rozbitých po roce 1848; sdružoval hlavně různé zřízence, prodavače a dělníky. Spolek měl spojení s irskými revolučními emigranty v USA. V roce 1858 vstoupila pod vlivem propagandy vůdce feniánů Stephense většina členů klubu do tajného feniánského bratrstva. — *697.*

[476] *Ribbonismus* (od angl. výrazu ribbon — stuha) — hnutí irských rolníků, které vzniklo koncem 18. století v severním Irsku. Rolníci se sdružovali v tajných organizacích, jejichž členové nosili jako odznak zelenou stuhu. Hnutí ribbonistů bylo jednou z forem národního odporu proti zvůli anglických statkářů a proti násilnému vyhánění pachtýřů z půdy. Ribbonisté přepadali panská

sídla a organizovali atentáty na nejvíc nenáviděné statkáře a správce statků Činnost ribbonistů byla však jen místní a roztříštěná a neměla jednotný akčn program. — *697.*

[477] „*The Daily Express*" [„Denní expres"] — anglický vládní deník, který vychází od roku 1851 v Dublinu. — *697.*

[478] „*Ranní ptáčata*" (Peep-o'day boys, doslova „hoši úsvitu") — název členů reakčních protestantských (presbyteriánských) organizací, které vznikly v severním Irsku v osmdesátých letech 18. století a bojovaly proti katolíkům. Našly otevřenou podporu statkářů a tichou podporu anglické vlády, která ve svém zájmu podněcovala náboženské různice mezi Iry. Členové těchto organizací obvykle za úsvitu (odtud jejich název) přepadali domy katolíků a plenili je pod záminkou, že hledají zbraně, které katolíci nesměli vlastnit.

„*Obránci*" („Defenders") — název členů organizací irských katolíků, které vznikly v osmdesátých letech 18. století na obranu proti „Ranním ptáčatům". — *697.*

[479] Tím se myslí Hlavní výbor pro rolnickou otázku (viz poznámku 429). — *699.*

[480] Marx tu naráží na události z francouzské buržoazní revoluce z konce 18. století. V noci na *4. srpna 1789* francouzské Ústavodárné shromáždění pod tlakem vzrůstajícího rolnického hnutí slavnostně prohlásilo za zrušená četná feudální břemena, která už fakticky odstranili vzbouření rolníci. Nicméně zákony, vydané hned nato, zrušily bez náhrady pouze osobní povinnosti.

Deklarace lidských a občanských práv byla přijata 26. srpna 1789 francouzským Ústavodárným shromážděním. Jedním z hlavních bodů deklarace bylo prohlášení, že svoboda, vlastnictví atd. jsou přirozená a nezadatelná práva člověka. — *701.*

[481] Papež Pius IX., aby zabránil růstu lidového hnutí, vystoupil brzy po svém zvolení v roce 1846 jako iniciátor řady liberálních reforem (částečná amnestie politickým vězňům, zrušení předběžné cenzury atd.). — *701.*

[482] Marx má na mysli „Usnesení správy dědičných panství s nevolnými rolníky v petrohradské gubernii, sestavené v petrohradském šlechtickém výboru". Přirovnává tento dokument vydaný kolem 5. prosince 1857 k „Petici o práva", kterou předložil anglický parlament 28. května 1628 králi Karlu I. a v níž se požadovalo značné omezení královské moci. — *705.*

[483] V roce 1807 byla v Prusku provedena agrární reforma, která rušila osobní závislost rolníků na statkáři, zachovávala však všechna feudální břemena i soudní a policejní moc statkáře nad rolníky. Přestože reforma byla polovičatá,

snažili se statkáři ze všech sil brzdit její provádění a stavěli se proti tomu, aby na vesnicích byla provedena reforma samosprávy. V roce 1808 dosáhli práva přivlastňovat si pozemky rolníků. Ačkoli rolníci v roce 1811 dostali právo vykupovat se z feudálních povinností, v praxi rolníci nemohli tohoto práva vždycky použít. protože podmínky výkupu byly těžké. Proces osvobozování rolnictva z nevolnické závislosti se v Prusku protáhl na dlouhá léta. — *708.*

484 Narážka na Bedřicha Viléma IV.
„*Berliner politisches Wochenblatt*" [„Berlínský politický týdeník"] — krajně reakční list, který vycházel od roku 1831 do roku 1841; těšil se podpoře a ochraně korunního prince Bedřicha Viléma (od roku 1840 pruský král Bedřich Vilém IV.). — *710.*

485 *Právo mrtvé ruky* se ve středověku nazývalo právo feudála na majetek zemřelého nevolného rolníka. Protože v praxi dědili půdu i majetek po zemřelém rolníkovi jeho pozůstalí, byli povinni platit za to feudálovi zvláštní poplatek v naturáliích nebo v penězích, který pro ně byl velkou přítěží. Tomuto poplatku se říkalo main morte — mrtvá ruka. — *710.*

486 *Reichsunmittelbarer Fürst* se nazýval ve středověku, v době existence svaté říše římské německého národa, německý panovník, přímo podřízený císaři. K takovým panovníkům patřil tehdy také pruský král. — *712.*

DATA K ŽIVOTU A ČINNOSTI K. MARXE A B. ENGELSE

(duben 1856 — leden 1859)

1856

14. dubna

Na pozvání redakce chartistického listu „The People's Paper" [„Lidové noviny"] se Marx zúčastní oslavy čtvrtého výročí založení těchto novin. Používá toho, že má vystoupit jako první řečník, a pronáší řeč o světodějné úloze proletariátu. Poukazuje na to, že revoluce z let 1848—1849 nebyla dovršena, a zdůrazňuje, že rozpory kapitalistické společnosti nevyhnutelně povedou k sociální revoluci a k vítězství proletariátu. Zápis Marxovy řeči otiskuje „People's Paper" z 19. dubna. Marx i nadále pomáhá redaktoru listu Ernestu Jonesovi tím, že mu radí a píše články pro jeho list.

Druhá polovina dubna 1856 — březen 1857

Marx dál studuje anglo-ruské vztahy v 18. století. Tuto práci začal v lednu 1856. Dělá si výpisky z diplomatických dokumentů a z anglické, německé a francouzské historické literatury, zejména z děl Motleyových, Ségurových, Boyerových a jiných.

16. dubna

Marx studuje perspektivy nového revolučního rozmachu v Německu a dál rozvíjí svou myšlenku svazku dělnické třídy s rolnictvem. Píše Engelsovi, že „celá věc v Německu bude záviset na možnosti podepřít proletářskou revoluci jakýmsi druhým vydáním selské války".

Marx posílá Engelsovi mimo jiný materiál také „Slovo o pluku Igorově".

Kolem 25. dubna

Marx píše článek k rozpravám ve Sněmovně lordů, v nichž se jednalo o přemístění pomníku vévody z Yorku z Waterlooského náměstí v Londýně. Na příkladech z vévodova ži-

vota a z jeho činnosti pranýřuje příživnictví a vady vysoké anglické aristokratické společnosti. Článek nazvaný „Sněmovna lordů a pomník vévody z Yorku" vychází v „People's Paper" 26. dubna.

26. dubna — Marx posílá Engelsovi dopis, který dostal z Německa od bývalého člena Svazu komunistů Johannesa Miquela. Miquel žádá Marxe, aby mu sdělil svůj názor na otázku vztahu proletářské strany k buržoazii v příští revoluci; sám se domnívá, že se proletariát má vyvarovat všech opatření, která mohou buržoazii odradit.

Začátek května — Marx dostává z Kolína nad Rýnem dopis od Adolpha Hamachera s pozdravem od kolínských, elberfeldských a solingenských dělníků. Protože mezi kolínskou a düsseldorfskou dělnickou organizací jsou rozpory, žádá Hamacher Marxe, aby londýnský zástupce přímo na místě posoudil problémy dělnického hnutí v Porýnské provincii. Marx chce napsat do Kolína dopis a poslat jej z konspiračních důvodů po své ženě.

Mezi 5. a 15. květnem — Marx zasílá bývalému členu Svazu komunistů Imandtovi do Dundee materiál o Kossuthovi; Imandt používá tohoto materiálu ve svých článcích, které otiskují některé místní noviny.

Polovina května — Engels cestuje po Irsku. Navštíví Dublin, Galway, Limerick, Tralee a jiná města; všude vidí ožebračování a bídu irského obyvatelstva — výsledek anglických dobyvačných válek a koloniální politiky Anglie v Irsku.

Kolem 16. května — Marx píše o vnitřní a zahraniční politice Sardinského království. Článek nazvaný „Sardinie" vychází 17. května v „People's Paper" a 31. května v americkém listě „New-York Daily Tribune" [„Newyorská denní tribuna"].

Asi 18. května—3. června — Marx je těžce nemocen a někdy není schopen pracovat. Lékař mu radí, aby se jel zotavit někam mimo Londýn.

23. května — Když se Engels vrátil z Irska do Manchesteru, píše Marxovi dopis, v němž velmi výstižně charakterizuje situaci Irska, které nazývá „první anglickou kolonií".

Červen — Marx studuje činnost francouzské akciové banky Crédit mobilier a píše o ní tři články. První článek „Francouzská

Crédit mobilier" vychází v „People's Paper" 7. června. Všechny tři články pak vycházejí s týmž názvem v „New-York Daily Tribune" 21. a 24. června a 11. července.

Červen—září — Engels čte novou knihu francouzského vojenského spisovatele Bazancourta „Krymské tažení do dobytí Sevastopolu", napsanou z bonapartistického hlediska; pořizuje si z ní výpisky, které nadepisuje „Saint-Arnaud".

Kolem 7. června—polovina července — Marx jede společně s Pieperem z Londýna do Hullu a odtud k Engelsovi do Manchesteru.

28. června—2. srpna — V listu „The Sheffield Free Press" [„Sheffieldský svobodný tisk"] a v londýnských novinách „The Free Press" [„Svobodný tisk"] vycházejí pod názvem „Odhalení z dějin tajné diplomacie 18. století" diplomatické listy a dokumenty, které Marx vybral a doplnil vysvětlivkami a poznámkami. Marx chtěl touto publikací zahájit zamýšlenou práci o anglo-ruských vztazích v 18. století. Přestal však „Odhalení" otiskovat, protože redakce text překrucovala a svévolně jej zkracovala.

Asi začátkem července — Marx po poradě s Engelsem a Wilhelmem Wolffem zasílá Miquelovi dopis, v němž se podrobně zabývá charakterem a hybnými silami příští revoluce v Německu. Vysvětluje, že jediným spojencem proletariátu v příští revoluci je rolnictvo, a zdůrazňuje, že je třeba nelítostně bojovat proti buržoazii. Miquel seznamuje s Marxovým dopisem své přátele a osoby stejného smýšlení.

25. července—počátek srpna — V souvislosti s revolučními událostmi, k nimž došlo v červenci v Madridu, píše Marx dva články, v nichž charakterizuje a hodnotí španělskou revoluci z roku 1856. Články vycházejí jako úvodník v „New-York Daily Tribune" 8. a 18. srpna.

Začátek srpna — Engels odmítá návrh svého švagra Karla Emila Blanka, aby požádal pruské úřady o udělení amnestie. Engelsovi totiž v Německu hrozilo zatčení za účast v revoluci 1848 až 1849.

Druhá polovina srpna — Engels je v Londýně. Setkává se zde s matkou, která přijíždí na čas do Anglie.

16. srpna 1856–1. dubna 1857 Marx uveřejňuje v londýnském listu „Free Press" úvod k zamýšlené práci o anglo-ruských vztazích v 18. století. Úvod nazvaný „Odhalení z dějin tajné diplomacie 18. století" má rozsah pěti tiskových archů a proti první verzi „Odhalení", otištěné v listech „Sheffield Free Press" a „Free Press", je úplnější. Převážnou část úvodu tvoří diplomatická korespondence, dokumenty a historické spisky. Vlastní práci, která měla mít asi dvacet tiskových archů, Marx nenapsal.

Kolem 30. srpna Marx dostává od Wilhelma Wolffa zprávu o smrti německého proletářského básníka Georga Weertha, bývalého člena Svazu komunistů, Marxova a Engelsova přítele, který zemřel v Havaně.

Kolem 8. září–prosinec Marx má málo času na psaní článků pro „New-York Daily Tribune", protože má velké starosti v rodině; jeho žena je nemocná a mimoto se Marxovi stěhují do nového bytu.

Polovina září Dana vrací Marxovi jeho tři stati o podunajských knížectvích a patnáct Engelsových článků o panslavismu. Redakce „New-York Daily Tribune" je neuveřejnila, protože ji ovlivňoval její spolupracovník panslavista Gurowski.

22. září Marx se setkává s Olmstedtem, zástupcem amerického vydavatelství Putnam; setkání je přítomen také Ferdinand Freiligrath, německý básník, bývalý člen Svazu komunistů, s nímž se Marx v Londýně stále stýká. Olmstedt objednává v souvislosti s Bazancourtovou knihou článek o krymské válce, dále stať na téma „Lodi proti pevnostem" a jiné články s vojenskými náměty. Dále žádá Marxe, aby napsal článek o Heinrichu Heinovi, který nedávno zemřel.

Kolem 26. září–kolem 17. října Když začala na mezinárodním peněžním trhu krize, píše Marx první čtyři články na toto téma. „New-York Daily Tribune" otiskuje tři z nich jako úvodníky 9. a 27. října a 1. listopadu a jeden 15. října jako příspěvek dopisovatele s názvem „Peněžní krize v Evropě".

26. září Engels oznamuje Marxovi, že chce napsat nekrolog o Georgu Weerthovi a otisknout jej v některých berlínských novinách; dále mu sděluje své názory na příznaky a perspektivy blí-

žící se hospodářské krize; předpokládá, že krize vypukne v létě 1857.

Říjen Vzhledem k blížící se hospodářské krizi se Marx opět vrací ke studiu politické ekonomie; zkoumá zejména otázku stříbra.

Začátek října Marx se stěhuje do zdravější londýnské čtvrti na adresu: 9, Grafton Terrace, Maitland Park, Haverstockhill, Hampstead Road.

Po 3. říjnu Marx dostává z Paříže od německého emigranta Richarda Reinhardta výroční zprávy Crédit mobilier a využívá je ve svých článcích.

Druhá polovina října 1856–březen 1857 Marx studuje dějiny Polska a zajímá se zejména o polskou otázku v revolucích 18. a 19. století. Dochází k závěru, že od roku 1789 je možné celkem přesně posoudit intenzitu a životaschopnost každé revoluce podle jejího vztahu k Polsku. Čte Mierosławského knihu „Úloha Polska v evropské rovnováze" a Lelewelova díla „Dějiny Polska" (1. svazek) a „Úvahy o politické situaci starého Polska a o dějinách jeho národa".

Kolem 30. října Engels dokončuje článek o Bazancourtově knize, který nazval „Saint-Arnaud". Marx článek vysoce hodnotí a posílá jej do redakce newyorského časopisu „Putnam's Monthly" [„Putnamův měsíčník"]; článek však nebyl uveřejněn.

30. října Anglická vláda připravuje vojenskou výpravu do Perského zálivu, která má obsadit ostrov Charak. To dává Marxovi podnět k napsání článku o Persii, v němž odhaluje agresívní zahraniční politiku Anglie v Asii. Redakce „New-York Daily Tribune" článek velmi zkrátila a otiskla jej jako úvodník teprve 7. ledna 1857.

Kolem 7. listopadu a kolem 21. listopadu Marx píše pro „New-York Daily Tribune" dva články o evropské finanční a obchodní krizi; články vycházejí 22. listopadu a 6. prosince jako úvodníky.

Druhá polovina listopadu Engels se chystá napsat sérii článků pro časopis „Putnam's Monthly" a studuje k tomu literaturu o válečném námořnictvu. Pro připravované téma „Lodi proti pevnostem" čte

především knihu Williama Jamese „Dějiny britského válečného námořnictva v letech 1793 až 1820".

17. listopadu — Engels sděluje Marxovi řadu faktů, které svědčí o zostřování finanční krize v Evropě, o hrozící krizi ve Francii, o dobrodružné politice Napoleona III., o tom, že se ve Francii vytvářejí podmínky příznivé pro vznik revoluce. Píše mu také o taktice proletářské strany v příští revoluci.

Konec listopadu — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" dva ekonomické články o Rakousku, které vycházejí pod názvem „Námořní obchod Rakouska" 9. ledna a 4. srpna 1857.

Kolem 2. prosince — Když mezi Pruskem a Švýcarskem vznikl konflikt pro Neuchâtel, studuje Marx dějiny Pruska. Sděluje Engelsovi řadu kritických poznámek o pruských dějinách a píše článek „Božské právo Hohenzollernů", který vychází v „People's Paper" 13. prosince 1856 a v „New-York Daily Tribune" 9. ledna 1857.

1857

Leden—únor — Marx píše článek proti brožurám Bruna Bauera o Rusku a Anglii. Článek však nedokončil. Současně studuje dějiny Ruska a sestavuje přehlednou tabulku historických událostí v Rusku od roku 973 do roku 1676. Čte Lallerstedtovu knihu „Skandinávie, její obavy a naděje".

Leden—březen — Engels je zavalen prací v kanceláři, a proto nemá téměř vůbec čas na psaní článků pro „New-York Daily Tribune". Marx studuje Regnaultovu knihu „Politické a sociální dějiny podunajských knížectví" a dělá si z ní výpisky.

7. ledna — Marx zasílá do redakce „New-York Daily Tribune" článek o anglo-čínském konfliktu v Kantonu. V článku podrobně rozebírá incident s podloudnickou čínskou lodí „Arrow", který byl záminkou ke vzniku druhé „opiové" války v Číně. Článek vychází jako úvodník 23. ledna.

Kolem 10. ledna — Engels píše pro „New-York Daily Tribune" článek o válce v horách v souvislosti s prusko-švýcarským konfliktem pro Neuchâtel. Článek vychází jako úvodník 27. ledna.

Druhá polovina ledna — Engels píše pro „New-York Daily Tribune" druhý článek o válce v horách. Marx píše článek o finančních otázkách. Články nebyly uveřejněny.

20. ledna — Marx sděluje Engelsovi, že přibližně za poslední tři týdny neotiskla „New-York Daily Tribune" ani jeden jejich článek.

Kolem 27. ledna—začátek února — V souvislosti s anglo-perskou válkou píše Marx pro „New-York Daily Tribune" článek o dobyvačných plánech Anglie vůči Persii. Engels píše článek o perspektivách anglo-perské války. Tyto články vycházejí jako úvodníky 14. a 19. února.

5. února — Miquel píše Marxovi a nabízí mu spolupráci s hamburským časopisem „Jahrhundert" [„Století"]. Marx však odmítá, protože časopis má maloburžoazní charakter.

6. února — Marx žádá od Dany vysvětlení, proč „New-York Daily Tribune" poměrně zřídka otiskuje jeho články, a oznamuje, že má v úmyslu přerušit spolupráci s listem.

Polovina února—začátek července — Marx dále studuje ekonomickou literaturu, zejména právě vydaný pátý a šestý svazek Tookových „Dějin cen", MacLeodovu práci „Teorie a praxe bankovnictví", a dělá si z nich výpisky.

20. února — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" článek, který vychází 9. března pod názvem „Nový anglický rozpočet".

27. února — Marx píše článek „Parlamentní rozpravy o válečných akcích v Číně"; článek vychází v „New-York Daily Tribune" 16. března.

Březen—červenec — Marx může jen stěží pracovat, protože se zdravotní stav jeho ženy velmi zhoršil a také jejich hmotná situace je velmi špatná; nemá peníze, aby zaplatil činži; v dubnu i on sám onemocní.

6. března—7. dubna — K novým parlamentním volbám v Anglii píše Marx pro „New-York Daily Tribune" pět článků: „Porážka Palmerstonovy vlády", „Blížící se volby v Anglii", „Anglické volby", „Porážka Cobdena, Brighta a Gibsona" a „Výsledek voleb". Články vycházejí v „New-York Daily Tribune" 25. a 31. března a 6., 17. a 22. dubna.

Kolem 18. března — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" článek o rusko-čínském obchodu. Článek vychází jako úvodník 7. dubna.

21. března — Marx dostává Danův dopis z 5. března. Dana v něm žádá Marxe, aby nepřerušoval spolupráci s „New-York Daily Tribune", a ujišťuje ho, že dostane zaplaceno za jeden článek týdně bez ohledu na to, zda bude otištěn; další články mají být honorovány jen tehdy, budou-li uveřejněny. Tím redakce listu snižuje Marxovi honorář na polovinu a Marx je pro svou těžkou hmotnou situaci nucen souhlasit s těmito podmínkami.

Kolem 22. března — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" další článek o anglo-čínském konfliktu v Kantonu. Článek vychází jako úvodník 10. dubna.

Začátek dubna — Engels píše pro „New-York Daily Tribune" článek o očekávané anglické vojenské výpravě do Číny v souvislosti s anglo-čínským konfliktem. Článek, v němž osvětluje příčiny první „opiové" války a její průběh, vychází jako úvodník 17. dubna.

7. a 10. dubna — Po uveřejnění zpráv anglických továrních inspektorů za rok 1856 píše Marx články „Postavení továrních dělníků" a „Anglický tovární systém". Odhaluje v nich, jak angličtí továrníci krutě vykořisťují dělnictvo. Články vycházejí v „New-York Daily Tribune" 22. a 28. dubna.

14. a 28. dubna — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" článek o nově zvolené Dolní sněmovně; všímá si v něm manchesterské školy, whigů a toryů; kromě toho píše článek o Rakousku. Tyto články nebyly uveřejněny.

Kolem 16. dubna — Engels píše na žádost Marxe, který je nemocen, článek o reorganizaci ruské armády po skončení krymské války. Článek vychází v „New-York Daily Tribune" jako úvodník 6. května.

21. dubna — Marx dostává Danův dopis z 6. dubna, ve kterém mu Dana nabízí spolupráci na chystaném encyklopedickém slovníku „Nová americká encyklopedie". Marx by měl převzít vojenská a některá jiná hesla. Marx po poradě s Engelsem nabídku přijímá.

Konec dubna—říjen — Engels je dlouhou dobu těžce nemocen, proto nemůže Marxovi soustavně pomáhat při psaní vojenských přehledů pro „New-York Daily Tribune".

Květen — Marx studuje švédštinu a dánštinu.

1., 12. a 15. května — Marx píše tři články o finančních otázkách, o aférách Královské britské banky a o francouzské akciové bance Crédit mobilier. Jeden článek vychází v „New-York Daily Tribune" 16. května jako příspěvek dopisovatele s názvem „Finanční aféry v Anglii", další dva jako úvodníky 30. května a 1. června.

Kolem 20. května — Na Marxovu žádost píše Engels pro „New-York Daily Tribune" článek „Persie a Čína"; článek vychází 5. června.

23. května — Marx dostává od Dany dopis z 8. května se seznamem vojenských hesel od písmene „A" pro první díl „Nové americké encyklopedie". Dana žádá, aby věnoval pozornost zejména heslům „Armáda" a „Dělostřelectvo" („Artillery"). Dále Marxovi navrhuje, aby formou přístupnou anglickému a americkému čtenáři napsal stať o estetice („Aesthetic"). Ptá se, zda by Marx nechtěl napsat několik článků o vynikajících osobnostech evropského průmyslu a obchodu. Marx se dotazuje Engelse na prameny k tomuto tématu.

26. května — Marx píše kritické poznámky k řeči, v níž se O'Donnell ve španělském senátu zabýval událostmi za španělské revoluce z roku 1854. Tyto Marxovy poznámky vycházejí v „New-York Daily Tribune" 12. června pod názvem „Zajímavá odhalení".

28. května — Engels posílá Marxovi svůj seznam hesel s vojenskou tematikou od písmene „A" pro „Novou americkou encyklopedii".

Konec května—červen — Marx připravuje pro encyklopedii na Danův návrh stať o estetice; studuje k tomu díla Friedricha Theodora Vischera, E. Müllera aj.

Červen 1857—únor 1858 — Marx studuje politickou ekonomii a současně pilně pracuje v knihovně Britského musea, kde sbírá materiál k heslům pro „Novou americkou encyklopedii". Studuje dějiny starověkého vojenství — egyptského, asyrského, řeckého a řím-

ského – a dělá si poznámky a výpisky z Wilkinsonových, Clausewitzových, Schlosserových, Müfflingových aj. děl.

První polovina června — Engels je v Londýně.

2. a 12. června — Marx píše článek k vydání nového zákona o Francouzské bance a o anglo-perské mírové smlouvě, která byla po ukončení anglo-perské války uzavřena 4. března v Paříži. Oba články vycházejí v „New-York Daily Tribune"; první jako úvodník 20. června, druhý 24. června jako příspěvek dopisovatele s názvem „Smlouva s Persií".

19. června — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" článek, který si ve svém zápisníku poznamenal jako „Britská licoměrnost"; článek nebyl uveřejněn.

Asi 27. června — Marx dostává od Dany seznam hesel od písmene „B" pro „Novou americkou encyklopedii".

29. června — Marx posílá Engelsovi Danův dopis z 11. června. Dana radí, aby nepsal článek „Lodi proti pevnostem", protože nová redakce „Putnam's Monthly" nemůže zaručit jeho otištění. Současně Dana také vrací Engelsův článek o Bazancourtově knize „Saint-Arnaud", který redakce nepřijala.

30. června — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" článek o povstání v indické armádě, který vychází jako úvodník 15. července. Je to první z velké série článků, které Marx a Engels napsali o národně osvobozeneckém povstání v Indii v letech 1857–1859.

Červenec — Marx píše ekonomickou práci proti vulgárním ekonomům Bastiatovi a Careymu, „teoretikům" harmonie třídních zájmů. Stať nedokončil.

Červenec 1857–březen 1858 — Engels píše stati pro „Novou americkou encyklopedii". Studuje k tomu Rüstowova, Kayeova, Jominiova, Clausewitzova a jiná díla a dělá si z nich výpisky.

10. července — Marx píše článek o situaci v Evropě, v němž osvětluje zejména finanční situaci Francie. Článek vychází v „New-York Daily Tribune" jako úvodník 27. července.

Kolem 10.–24. července — Engels píše pro „Novou americkou encyklopedii" první část hesel od písmene „A". Marx je posílá 24. července do New Yorku. Stati vycházejí v roce 1858.

14. července — Marx píše Engelsovi dopis, v němž vyjadřuje silné znepokojení nad zhoršením jeho zdravotního stavu. Radí mu, aby ihned nechal práce v kanceláři a jel se léčit k moři a aby přerušil práci na heslech pro encyklopedii.

17. července–14. srpna — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" pět článků o povstání v Indii. Články nazvané „Povstání v Indii", „Indická otázka", „Nynější stav indického povstání", „Indické povstání" a jeden bez nadpisu vycházejí jako příspěvky dopisovatele 4., 14., 18. a 29. srpna.

24.–28. července — Marx sbírá materiál o španělské Armadě (válečné námořnictvo, které vypravil v roce 1588 španělský král Filip proti Anglii) pro stať do „Nové americké encyklopedie". Dělá si množství výpisků a posílá je Engelsovi.

28. července–6. listopadu — Nemocný Engels se léčí u moře ve Waterloo blízko Liverpoolu, na ostrově Wight a na ostrově Jersey.

Srpen — Engels začíná psát stať „Armáda" pro „Novou americkou encyklopedii".

První polovina srpna — Marx studuje nejnovější francouzskou, anglickou a německou lékařskou literaturu, aby si objasnil charakter Engelsovy nemoci a způsob jejího léčení.

7. srpna — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" článek „Indické povstání"; článek nebyl uveřejněn.

Kolem 10. srpna — Engels dokončuje dvě delší stati pro „Novou americkou encyklopedii" – heslo „Afghánistán" a „Útok" („Attack") a téměř všechna ostatní hesla od písmene „A"; posílá všechny tyto stati Marxovi, aby je poslal do New Yorku. Stati vycházejí v roce 1858.

11. srpna — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" článek o diplomatickém boji mezi evropskými mocnostmi v souvislosti s volbami v Moldavsku. Článek nazvaný „Východní otázka" vychází 27. srpna.

Polovina srpna — Marxe navštíví Konrad Schramm, bývalý člen Svazu komunistů, Marxův a Engelsův spolubojovník, který se vrátil z Ameriky.

21. srpna — Po Palmerstonově řeči v Dolní sněmovně píše Marx přehled o politické situaci v Evropě. Tento článek vychází v „New-York Daily Tribune" 5. září jako úvodník.

26. srpna — Marx posílá Engelsovi Danův seznam hesel od písmene „B" pro „Novou americkou encyklopedii".

28. srpna—30. října — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" 8 článků o povstání v Indii, o tom, jak představitelé britské moci v Indii utiskují indický lid, a o Východoindické společnosti. Sedm článků vychází jako úvodníky 15., 17. a 21. září, 3., 13. a 23. října a 14. listopadu a jeden 16. září jako příspěvek dopisovatele s názvem „Indické povstání".

Konec srpna—polovina září — Marx přistupuje k napsání své velké ekonomické práce; píše nejprve náčrt „Úvodu", v němž v obecných rysech probírá dialektickou souvislost mezi výrobou, rozdělováním, směnou a spotřebou, mezi výrobními silami a výrobními vztahy, mezi výrobními vztahy a právními, rodinnými a jinými vztahy za kapitalismu. V tomto „Úvodu" Marx také stručně vysvětluje podstatu své metody zkoumání ekonomických jevů. Na konci „Úvodu" vykládá v základních bodech osnovu celého svého ekonomického díla. „Úvod" zůstal nedokončen.

Září—říjen — Engels píše pro „Novou americkou encyklopedii" osmnáct hesel, mimo jiné stať „Alžír". Marx současně dokončuje práci na stati „Armáda" (o španělském válečném námořnictvu z roku 1588) a devět životopisů vojevůdců, dále životopisy revolucionářů Roberta Bluma a Józefa Bema. Téměř všechny tyto stati píše společně s Engelsem. Stati vycházejí v roce 1858.

8. září — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" článek o francouzské bance Crédit mobilier. Článek vychází jako úvodník 26. září.

15. září—23. října — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" dva články o povstání v Indii a pět článků o Bonapartově finanční politice; články nebyly uveřejněny.

Kolem 21. září — Engels dokončuje dlouhou stať „Bitva" („Battle") pro „Novou americkou encyklopedii". Stať vychází v roce 1858.

Kolem 24. září — Engels dokončuje heslo „Armáda" pro „Novou americkou encyklopedii". V této stati i v jiných statích s vojenskou tematikou poprvé z materialistického hlediska osvětluje celé dějiny vojenského umění od nejstarších dob až po současnou buržoazní armádu. Stať vychází v roce 1858.

25. září — Marx v dopise Engelsovi velmi chválí jeho stať „Armáda" a upozorňuje ho na některé problémy, o kterých se v článku nepíše.

Říjen 1857—konec února 1858 — Marx podrobně studuje vývoj všeobecné hospodářské krize a sbírá rozsáhlý materiál o průběhu krize v Anglii, ve Spojených státech, v Německu, ve Francii a v jiných zemích. Pořizuje si výpisky a výstřižky z novin, zatrhává si části novinových a časopiseckých článků. Pro utřídění tohoto materiálu o základních procesech a jevech vyvolaných krizí v těchto zemích má zvláštní sešity. Rozebírá problém krize v korespondenci s Engelsem, který mu sděluje mnoho údajů o průběhu a důsledcích krize v Manchesteru.

Říjen — Marx píše „kapitolu o penězích", v níž ukazuje, jak utopická je Proudhonova myšlenka „pracovních peněz" v podmínkách zbožní výroby; vykládá zde základní teze své teorie hodnoty a svého učení o penězích.

Začátek října — Marx přijíždí do St. Hélieru na ostrově Jersey k Engelsovi. Navštěvuje Konráda Schramma, který má tuberkulózu a je ve velké hmotné tísni. Marx mu opatřuje práci dopisovatele pro americké noviny.

6. října — Engels posílá Marxovi seznam hesel k písmenu „C" pro „Novou americkou encyklopedii".

6.—29. října — Engels ve svých dopisech několikrát informuje Marxe o Harneyho způsobu života na ostrově Jersey a o zdravotním stavu Konrada Schramma, s nímž se za svého pobytu v St. Hélieru často setkává.

26. října — Marx dostává Danův dopis z 13. října. Dana mu oznamuje, že redakce „New-York Daily Tribune" v důsledku hospo-

dářské krize odřekla spolupráci všem evropským dopisovatelům mimo Marxe a Bayarda Taylora. Současně žádá Marxe, aby posílal jen jeden článek týdně, a to pro nejbližší dobu hlavně o válce v Indii a o krizi.

Listopad 1857–začátek ledna 1858 Marx sleduje v tisku politickou činnost Ernesta Jonese, který se chce dostat do parlamentu, a proto dělá stále větší ústupky radikální buržoazii. Marx chce Jonese navštívit a varovat ho, ale upouští od svého záměru, neboť vidí, že Jones pokračuje ve své oportunistické činnosti.

Listopad 1857–červen 1858 Marx píše rozsáhlou „kapitolu o kapitálu", v níž velmi podrobně rozebírá řadu závažných problémů kapitálu a v obecných rysech vykládá základy svého učení o nadhodnotě. Na začátku „kapitoly o kapitálu" načrtává osnovu své ekonomické práce, která má pojednávat o kapitálu, pozemkovém vlastnictví, námezdní práci, státu, mezinárodním obchodu a světovém trhu.

6. listopadu Engels se po delší léčbě u moře vrací do Manchesteru.

6., 13. a 27. listopadu Marx píše pro „New-York Daily Tribune" tři články o hospodářské krizi v Anglii. Dva z nich vycházejí jako úvodníky 21. listopadu a 15. prosince a jeden 30. listopadu jako příspěvek dopisovatele s názvem „Otřes britského obchodu".

15. listopadu Engels sděluje Marxovi své postřehy o průběhu hospodářské krize, o jejích projevech v Anglii, o revolucionujícím vlivu krize na lidové masy; doufá, že revoluce je už blízko, a proto se ještě usilovněji zabývá vojenskou vědou.

16. listopadu Na Marxovu žádost píše Engels článek o dobytí Dillí Angličany. Dillí bylo jedním z hlavních center národně osvobozeneckého povstání v Indii. Článek vychází v „New-York Daily Tribune" 5. prosince jako úvodník.

Po 24. listopadu Marx dostává od Imandta zprávu, že bývalí členové Svazu komunistů Becker a Reiff, odsouzení v kolínském procesu proti komunistům, byli propuštěni z vězení, ale že Bürgers, Nothjung a Röser budou ve vězení ještě jeden rok.

Kolem 26. listopadu Engels dokončuje rozsáhlou stať o dějinách dělostřelectva

pro „Novou americkou encyklopedii". Stať nazvaná „Dělostřelectvo" („Artillery") vychází v roce 1858.

4., 18. a 25. prosince Marx píše pro „New-York Daily Tribune" tři články o krizi v Evropě; články vycházejí jako úvodníky 22. prosince 1857 a 5. a 12. ledna 1858.

11. prosince Marx píše pro „New-York Daily Tribune" článek o anglické výrobě a blížící se průmyslové krizi v Anglii; článek nebyl uveřejněn.

18. prosince Marx sděluje v dopise Engelsovi, že hodlá napsat spolu s ním brožuru o krizi a vydat ji německy na jaře 1858.

21. prosince Marx dostává Lassallovým prostřednictvím nabídku od Maxe Friedländera, redaktora vídeňského buržoazně liberálního listu „Die Presse" [„Tisk"], aby s ním spolupracoval jako jeho londýnský dopisovatel. Protože však tento list je nakloněn Palmerstonovi, odmítá Marx psát pro něj články na politická témata.

25. prosince Marx sděluje v dopise Engelsovi své závěry z vývoje krize ve Francii.

1858

První polovina ledna Marx rozpracovává své učení o zisku a přitom znovu prochází Hegelovu „Logiku". Píše Engelsovi, že kdyby měl čas, „měl by velkou chuť zpřístupnit prostému lidskému rozumu na dvou až třech tiskových arších to, co je *racionální* na metodě, kterou Hegel objevil, ale zároveň mysticky zatemnil".

4. a 14. ledna Engels píše pro „New-York Daily Tribune" dva články o obléhání a zteči města Lakhnaú, druhého hlavního centra indického povstání. První článek vychází 30. ledna jako úvodník, druhý 1. února jako příspěvek dopisovatele s názvem „Vyproštění Lakhnaú".

Kolem 7. ledna Marx píše pro „New-York Daily Tribune" článek „Britský obchod"; článek vychází 3. února.

7. ledna Engels dokončuje první část hesel od písmene „C" pro

„Novou americkou encyklopedii". Tyto stati vycházejí v roce 1859.

8. — kolem 28. ledna — Marx a Engels píší pro „Novou americkou encyklopedii" asi 11 statí, které vycházejí v letech 1858—1859.

22. ledna — Marx píše článek „Chystaná indická půjčka", který vychází v „New-York Daily Tribune" 9. února.

23. ledna — Marx sděluje Engelsovi, že mu Dana navrhuje, aby napsal pro encyklopedii malý článek o historii indického povstání. Podle Marxova názoru je třeba návrh odmítnout pro nedostatek času a materiálu k této otázce. Engels s tím ve své odpovědi souhlasí a soudí, že je možné napsat takový článek později.

29. ledna — Marx žádá Engelse, aby mu vysvětlil oběh kapitálu, jak se liší v různých odvětvích podnikání a také jak působí na zisk a cenu.

29. ledna—květen — Marx čte Lassallovu knihu „Filosofie Herakleita Temného z Efesu" a v dopisech Engelsovi a Freiligrathovi se o ní vyjadřuje kriticky; podle jeho názoru je kniha psána v starohegelovském duchu a je to „nejapná slátanina".

Kolem 2. února — Engels píše pro „New-York Daily Tribune" článek o porážce anglického generála Windhama v Indii; článek vychází jako úvodník 20. února.

5.—26. února — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" čtyři články o vnitřní politice Napoleona III., o finančních opatřeních bonapartovské vlády, o hospodářské krizi ve Francii, o francouzsko-anglickém spojenectví. Tři články vycházejí jako úvodníky 22. února, 12. a 15. března a jeden 12. března jako příspěvek dopisovatele s názvem „Vláda pretoriánů".

10. února — Marx dostává Freiligrathovým prostřednictvím z New Yorku dopis od německého emigranta v Americe Friedricha Kamma, účastníka revoluce z let 1848—1849. Kamm sděluje, že se v New Yorku ustavil německý komunistický spolek, který má 30 členů. Zasílá stanovy spolku a prosí Marxe, aby mu poslal informace o stavu komunistických stran v Evropě, zejména v Německu, dále komunistickou

literaturu, která vyšla v posledních pěti letech, a několik výtisků stanov Svazu komunistů. Marx odkládá odpověď, až bude mít o Kammovi informace od Engelse, Wolffa, Freiligratha a Imandta.

22. února — Marx žádá v dopise Lassalla, aby mu zjistil, zda by mohl vydat v Berlíně svou ekonomickou práci. Marx chce své dílo vydávat postupně v sešitech, protože nemá čas ani prostředky, aby mohl napsat celé dílo najednou. Vykládá Lassallovi celkové rozvržení své práce. Dále v dopise souhlasí s tím, že bude psát pro vídeňský list „Presse" jeden článek týdně o finančních a obchodních otázkách v Anglii, Francii a USA.

Začátek března — Marx studuje cyklus průmyslové reprodukce a zkoumá přitom otázku opotřebování strojů. Čte Babbageovo dílo „O ekonomii strojů a manufaktur" a prosí Engelse, aby mu napsal, za jakou dobu se průměrně obnovuje strojní zařízení.

2. března — Marx upozorňuje Engelse, že policie otevírá jejich dopisy.

4. března — Engels vysvětluje Marxovi podrobně v dopise amortizaci strojního zařízení v procesu výroby.

9. března — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" článek o Disraeliho řeči v Dolní sněmovně; článek nebyl uveřejněn.

11. března—22. dubna — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" sedm článků o vnitřní politice Napoleona III. a o francouzsko-anglickém spojenectví. Články: „Znamení doby", „Nynější Bonapartovo postavení", „Pélissierova mise v Anglii", „Mazzini a Napoleon", „Procesy proti Francouzům v Londýně", „Anglo-francouzské spojenectví" vycházejí 30. března, 1., 15. a 27. dubna, 8. a 11. května a jeden článek bez názvu 30. dubna.

Druhá polovina března—duben — Marx má opět záchvaty jaterní nemoci, a proto nemůže pokračovat ve své práci o politické ekonomii.

29. března — Lassalle oznamuje Marxovi, že berlínský nakladatel Duncker je ochoten vydat první dva sešity Marxovy práce o politické ekonomii.

2. dubna — Marx v dopise Engelsovi uvádí podrobný plán své ekonomické práce, která bude mít šest knih: „1. O kapitálu. 2. Pozemkové vlastnictví. 3. Námezdní práce. 4. Stát. 5. Mezinárodní obchod. 6. Světový trh.

I. *Kapitál* se dělí na čtyři oddíly: a) *Kapitál* všeobecně. (To je *látka prvního sešitu.*) b) *Konkurence...* c) *Úvěr....* d) *Akciový kapitál...*“

První oddíl první knihy „Kapitál všeobecně“ bude mít tři kapitoly: 1. Hodnota. 2. Peníze. 3. Kapitál.

15. dubna a 8. května — Engels píše pro „New-York Daily Tribune“ dva články, v nichž uvádí podrobnosti o tom, jak anglická armáda dobyla a vyrabovala indické město Lakhnaú. Články vycházejí jako úvodníky 30. dubna a 25. května.

20. a 30. dubna — Marx píše pro „New-York Daily Tribune“ články „Rozpočet pana Disraeliho“ a „Důležité britské dokumenty“. Články vycházejí 7. a 20. května.

29. dubna — V dopise Engelsovi zdůrazňuje Marx velký význam hnutí za osvobození nevolníků, které se rozvíjí v Rusku.

6. — kolem 24. května — Marx je na návštěvě u Engelse v Manchesteru. Pro zlepšení svého zdravotního stavu jezdí na koni. Současně pracuje na „kapitole o kapitálu“.

14. a 25. května — Když byla uveřejněna proklamace generálního guvernéra v Indii lorda Charlese Canninga, že bude avadhským držitelům půdy, kteří se zúčastnili povstání, zkonfiskována půda, píše Marx pro „New-York Daily Tribune“ dva články — o anexi avadhského království a o vlastnictví půdy v Indii. Články vycházejí jako úvodníky 28. května a 7. června.

27. května — Marx píše o Bonapartových finančních machinacích a o sílícím vojenském despotismu ve Francii. Článek vychází v „New-York Daily Tribune“ 11. června bez nadpisu.

Konec května— 6. července — Engels píše tři články o povstání v Indii. Články vycházejí jako úvodníky 15. a 26. června a 21. července.

31. května — Marx žádá v dopise Lassalla, aby oznámil nakladateli Dunckerovi, že pro nemoc nemohl včas poslat rukopis

prvního sešitu svého ekonomického díla, a píše, že se dá usilovně do práce. V témž dopise také Lassallovi sděluje své mínění o jeho knize „Filosofie Herakleita Temného z Efesu“ a ukazuje její závažné nedostatky.

Červen—začátek srpna — Marxova žena a dcera Eleanora jsou nemocné a Marx nutně potřebuje peníze. S Freiligrathovou pomocí si opatřuje peníze na směnku, znějící na Engelsovo jméno a ihned posílá ženu na několik týdnů na léčení a zotavenou do lázní Ramsgate.

První polovina června — Marx sestavuje věcný rejstřík ke svým ekonomickým rukopisům, které napsal od srpna 1857 do června 1858.

8., 11. a 18. června — Marx píše pro „New-York Daily Tribune“ tři články o Anglii. Dva z nich, „Situace britského obchodu“ a „Britská vláda a obchod s otroky“, vycházejí jako příspěvky dopisovatele 21. června a 2. července, jeden jako úvodník 25. června.

Kolem 21. června — Engels dokončuje rozsáhlou stať „Jezdectvo“ („Cavalry“) pro „Novou americkou encyklopedii“. Stať vychází v roce 1859.

29. června — Po Brightově řeči v Dolní sněmovně píše Marx článek o daních v Indii. Článek vychází v „New-York Daily Tribune“ 23. července jako úvodník.

Asi koncem června — Ve Freiligrathově bytě se Marx setkává s maďarským revolucionářem Klapkou.

Kolem 2. července — Marx dostává z Ameriky dopis od Weydemeyera, který mu doporučuje Albrechta Kompa z New Yorku a informuje ho o stavu dělnického hnutí v Americe, o potížích, na které tam naráží vytvoření stálé proletářské organizace.

Současně dostává Marx z New Yorku Kompův dopis. Komp mu oznamuje, že založil spolu s Friedrichem Kammem německý komunistický spolek. Žádá o Marxovo dílo „Bída filosofie“, nezbytné pro propagaci vědeckého komunismu v Americe, a o čísla časopisu „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“ [„Nové porýnské noviny. Politicko-ekonomická revue“]. Žádá také, aby Marx zůstal ve stálém styku se spolkem.

9. července — Marx píše článek k návrhu zákona o likvidaci svrchované moci Východoindické společnosti v Indii, který přijala Dolní sněmovna. Článek vychází v „New-York Daily Tribune" jako úvodník 24. července.

14. července — Engels píše Marxovi, že se zabývá srovnávací fyziologií, fyzikou a jinými přírodními vědami. Dochází k závěru, že nejnovější objevy v přírodních vědách stále víc potvrzují správnost dialektickomaterialistického přístupu ke studiu přírody. Ve studiu přírodních věd pokračuje Engels i v dalších letech.

Začátek srpna — polovina listopadu — Marx pracuje na prvním sešitu svého ekonomického díla; píše novou variantu kapitoly o penězích. Přitom čte právě vydanou Maclarenovu knihu „Nástin dějin oběživa".

6. a 10. srpna — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" dva články o bankovním zákonu Roberta Peela z roku 1844. Články vycházejí jako úvodníky 23. a 28. srpna.

17. a 20. srpna — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" dva články o Číně a o obchodu s otroky na Kubě. Články nebyly uveřejněny.

31. srpna — 28. září — Marx píše čtyři články k historii obchodu s opiem v Číně a o tiencinské mírové smlouvě. Články vycházejí v „New-York Daily Tribune" 20., 25. září a 5. a 15. října, první tři jako úvodníky a jeden jako příspěvek dopisovatele nazvaný „Smlouva mezi Británií a Čínou".

14. září — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" článek „Britský obchod a finance". Článek vychází 4. října.

Kolem 17. září — Engels píše pro „New-York Daily Tribune" článek o povstání v Indii; článek vychází jako úvodník 1. října.

20. a 21. září — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" článek o čínské smlouvě a článek s kritickými poznámkami k novému Mazziniho manifestu. První článek nebyl uveřejněn, druhý, nazvaný „Nový Mazziniho manifest", vychází v „New-York Daily Tribune" 13. října.

1. října, 29. a 31. prosince — Marx píše tři články o zrušení nevolnictví v Rusku. Jeden vychází jako úvodník 19. října 1858, další dva 17. ledna 1859 jako příspěvky dopisovatele s názvem „O osvobození rolníků v Rusku".

2. října — 4. prosince — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" deset článků o vnitřní politice Pruska. Články „Pomatenost pruského krále", „Regentství v Prusku", „Nová vláda" a „Situace v Prusku" vycházejí 23. a 27. října, 3., 8., 24. a 27. listopadu a 3., 13. a 27. prosince.

7. října — Engels píše Marxovi, že Jones stále těsněji spolupracuje s buržoaznímí liberály. Poznamenává přitom, že anglická dělnická třída je stále měšťáčtější, a odhaluje kořeny oportunismu v anglickém dělnickém hnutí. Úpadek chartismu a dočasné vítězství oportunismu v anglickém dělnickém hnutí Engels přímo spojuje s monopolním postavením Anglie na světovém trhu a s jejími rozsáhlými koloniálními državami.

8. — 21. října — Marx a Engels ve svých dopisech hodnotí perspektivy proletářského hnutí na kontinentě.

Kolem 2. listopadu — Engels píše pro „New-York Daily Tribune" článek „Soudní stíhání Montalemberta"; článek vychází 24. listopadu.

Polovina listopadu 1858 21. ledna 1859 — Marx píše novou kapitolu „Zboží", přepracovává kapitolu o penězích, rediguje konečný text celého rukopisu a dává mu název „Ke kritice politické ekonomie. První sešit. První kniha. O kapitálu. První oddíl. Kapitál všeobecně". Rukopis posílá do Berlína nakladateli Dunckerovi. Místo původně plánovaných 5—6 tiskových archů má první sešit 12 tiskových archů, místo zamýšlených tří kapitol jen dvě — „Zboží" a „Peníze čili prostý oběh". Třetí kapitolu „Kapitál všeobecně" se Marx rozhodl uveřejnit ve druhém sešitě.

Kolem 19. listopadu — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" článek o Bonapartově návrhu na regulování cen chleba ve Francii. Článek vychází jako úvodník 15. prosince.

Konec listopadu — Engels píše pro „New-York Daily Tribune" článek, v němž shrnuje společenský a politický vývoj v Evropě v roce 1858 a konstatuje příznaky všeobecného politického oživení. Článek vychází jako úvodník 23. prosince.

14. a 21. prosince — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" článek o anglo-čínské mírové smlouvě a článek o poselství amerického presidenta Buchanana. Články nebyly uveřejněny.

17. a 29. prosince 1858 a 11. ledna 1859 — Marx píše pro „New-York Daily Tribune" články: „Otázka Jónských ostrovů", „Vzrušení v Irsku" a „Situace v Prusku". Články vycházejí 6. a 11. ledna a 1. února 1859.

JMENNÝ REJSTŘÍK

Aberdeen, George *Gordon*, hrabě (1784 až 1860), anglický státník, tory, od roku 1850 vůdce peelovců, ministr zahraničních věcí (1828—1830, 1841 až 1846) a ministerský předseda koaliční vlády (1852—1855). – 32, 34, 40, 164, 178, 211, 536

Addington, viz *Sidmouth*, Henry *Addington*, vikomt

Ackroyd, Edward, anglický továrník, liberál, člen parlamentu. – 201

Aguesseau, Henri Cardin Jean Baptiste, markýz *d'* (1746—1826), francouzský diplomat, v letech 1803—1805 vyslanec v Kodani. – 462

Ahmad šáh Durrání (1724—1773), afghánský šáh (1747—1773), zakladatel afghánského státu a dynastie Durrání. – 147

Alba, Jacobo Luis, vévoda (1821 až 1881), španělský aristokrat, manžel sestry Eugenie de Montijo. – 66

Albrecht III. (asi 1350—1395), rakouský vévoda (1365—1395). – 138

Albrecht III. Achilles (1414—1486), braniborský kurfiřt (1470—1486). – 127

Albrecht Friedrich (1553—1618), pruský vévoda (1568—1618). – 130

Albrecht Pruský, viz *Albrecht Friedrich*

Albrecht rakouský, viz *Albrecht III.*

Alcoy, hrabě *d'*, viz *Roncali*, hrabě *d'Alcoy*

Alexandr I. (1777—1825), ruský car (1801—1825). – 131, 148, 616, 617, 636, 706

Alexandr II. (1818—1881), ruský car (1855—1881). – 533, 615, 617, 618, 624, 625, 636, 682, 699, 701, 702, 705—708

Alexej Michajlovič (1629—1676), ruský car (1645—1676). – 613

Althorp, John Charles, *Spencer*, vikomt (1782—1845), anglický státník, whig, člen parlamentu, kancléř pokladu (ministr financí) (1830—1834). – 40

Alžběta (1801—1873), pruská královna, manželka Bedřicha Viléma IV. – 620—622, 631, 634, 658, 678, 679, 687, 688

Amar Sinh, bratr Kunvara Sinha; po jeho smrti (duben 1858) vedl avadhské povstalce za národně osvobozeneckého povstání 1857—1859 v Indii. – 601, 602

Andrée, Ernest, jeden z ředitelů francouzské akciové banky Crédit mobilier. – 322

Andréossi (Andréossy), Antoine François, hrabě (1761—1828), francouzský generál a diplomat, účastník tažení Napoleona I., velvyslanec v Londýně (1802), Vídni (1806 až 1809) a Cařihradě (1812—1814); původem Ital. – 456, 459, 460

Anson, George (1797—1857), anglický generál, vrchní velitel anglické armády v Indii (1856—1857). – 271

Argout, Antoine Maurice Apollinaire, hrabě *d'* (1782—1858), francouzský

státník, v letech 1830—1834 byl několikrát ministrem, generální guvernér Francouzské banky (1834 až 1857). – 255, 256

Argyll, George Douglas *Campbell*, vévoda (1823—1900), anglický státník, peelovec, později liberál; lord strážce pečeti (1853—1855, 1859—1866, 1880—1881), generální poštmistr (1855—1858, 1860), ministr pro Indii (1868—1874). – 354

Aristoteles (384—322 před n. l.,) veliký starověký myslitel; ve filosofii kolísal mezi materialismem a idealismem; ideolog třídy otrokářů. – 276

Armitage, Elkanah, člen anglického parlamentu, jeden z představitelů manchesterské školy. – 199

Artois, hrabě *d'*, viz *Karel X.*

Assensio, Pedro Galvo, španělský politik, člen kortesů, účastník španělské buržoazní revoluce v letech 1854 až 1856. – 69

Ashburnham, Thomas (1807—1872), anglický generál, v roce 1857 byl poslán v čele vojenské výpravy do Číny; když vypuklo v Indii národně osvobozenecké povstání, byl odvolán do Indie. – 266

Ashley, Anthony *Cooper*, od roku 1851 hrabě ze *Shaftesbury* (1801—1885), anglický politik, ve čtyřicátých letech vedl v parlamentě filantropickou skupinu toryů, od roku 1847 whig. – 179, 557

Auckland, George *Eden*, hrabě (1784 až 1849), anglický státník, whig, byl několikrát ministrem, generální guvernér Indie (1836—1842). – 151, 501, 502

Auerswald, Rudolf (1795—1866), pruský státník, představitel liberální aristokracie blízké buržoazii, ministerský předseda a ministr zahraničních věcí (červen — září 1848), ministr bez portfeje (1858—1862). – 658, 662—664

Augusta Marie Luisa Kateřina (1811 až 1890), manželka prince Pruského, pozdějšího německého císaře Viléma I. – 622, 631, 657, 659, 678, 679

Baillie, Henry James (narozen roku 1804), anglický vládní úředník, sekretář Kontrolního úřadu pro Indii. – 501

Bandierové, bratři Attilio (1810—1844) a Emilio (1819—1844), důstojníci rakouského námořnictva, účastníci italského národně osvobozeneckého hnutí, členové organizace „Mladá Itálie"; byli popraveni za pokus o povstání v Kalábrii (1844). – 176

Bangya, János (1817—1868), maďarský žurnalista a důstojník, účastník revoluce v Uhrách v letech 1848—1849; po porážce revoluce Kossuthův emisar v zahraničí, současně byl tajným policejním agentem; později vstoupil do turecké armády pod jménem Mehmed bej a v bojích Čerkesů proti Rusku působil jako turecký agent (1855—1858). – 197, 504—510, 584 až 589

Baraguay d'Hilliers, Achille (1795 až 1878), francouzský maršál, účastník napoleonských tažení, později přešel k Bourbonům; za druhé republiky poslanec Ústavodárného a Zákonodárného shromáždění, po převratu z 2. prosince 1851 bonapartista. – 430

Barbès, Armand (1809—1870), francouzský revolucionář, maloburžoazní demokrat, jeden z vůdců tajných revolučních společností za červencové monarchie, aktivně se zúčastnil revoluce roku 1848. – 29

Baring, Francis (1796—1866), anglický státník, whig, člen parlamentu, v letech 1839—1841 kancléř pokladu (ministr financí), v letech 1849 až 1852 první lord admirality (ministr námořnictva). – 567

Bahádur šáh II. (1767—1862), poslední indický pádišáh (1837—1858) z dynastie Velkých Mughalů; od roku 1849 dostával důchod od Anglie a fakticky byl zbaven moci; roku 1857 za národně osvobozeneckého povstání v Indii jej povstalci znovu prohlásili za panovníka; po dobytí Dillí v září 1857 jej Angličané zajali a vypověděli do Barmy (1858). – 271, 329, 340

Barnard, Henry William (1799—1857), anglický generál, v letech 1854-1855 se účastnil krymské války, roku 1857 za národně osvobozeneckého povstání v Indii velel oddílu anglické armády při obléhání Dillí. – 280, 283 až 286, 292—294, 305—306, 335

Baroche, Pierre Jules (1802—1870), francouzský politik, právník, za druhé republiky poslanec Ústavodárného a Zákonodárného shromáždění, bonapartista; před státním převratem z 2. prosince 1851 i po něm byl několikrát členem vlády. – 422

Barrot, Adolphe (1803—1870), francouzský diplomat, roku 1845 generální konzul v Egyptě. – 262

Barrot, Odilon (1791—1873), francouzský buržoazní politik, do února 1848 vůdce liberální dynastické opozice; od prosince 1848 do října 1849 byl v čele kabinetu, který se opíral o kontrarevoluční blok monarchistických frakcí. – 268, 684

Bates, Robert Meakin (narozen asi roku 1791), anglický bankéř. – 78

Beautemps-Beaupré, Charles François (1766—1854), francouzský inženýr hydrograf. – 122, 123

Bedeau, Marie Alphonse (1804—1863), francouzský generál a politik, umírněný buržoazní republikán, za druhé republiky místopředseda Ústavodárného a Zákonodárného shromáždění; po státním převratu z 2. prosince 1851 vypovězen z Francie, vrátil se v roce 1859. – 440

Bedřich I. (1371—1440), norimberský purkrabí (od r. 1389), braniborský kurfiřt (1415—1440), zakladatel dynastie Hohenzollernů. – 128, 129

Bedřich I. (1657—1713), pruský král (1701—1713), jako Bedřich III. braniborský kurfiřt (1688—1701). – 126, 130, 635

Bedřich II. (Veliký) (1712—1786), pruský král (1740—1786). – 128, 141, 636, 641, 710

Bedřich II., Železný (1413—1471), braniborský kurfiřt (1440—1470). – 129

Bedřich VII. (1808—1863), dánský král (1848—1863). – 298, 299

Bedřich Ferdinand (1792—1863), dánský princ. – 298, 299

Bedřich Vilém I. (1688—1740), pruský král (1713—1740). – 635, 636

Bedřich Vilém II. (1744—1797), pruský král (1786—1797). – 635, 636

Bedřich Vilém III. (1770—1840), pruský král (1797—1840). – 635, 636, 657, 663, 665

Bedřich Vilém IV. (1795—1861), pruský král (1840—1861). – 533, 619—622, 630—635, 639, 660, 665, 668, 676, 678, 679, 682, 687, 709—711

Bem, Józef (1795—1850), polský generál a bojovník za svobodu, jeden z vůd-

ců polského povstání z let 1830 až 1831; v říjnu roku 1848 se zúčastnil obrany revoluční Vídně; v roce 1849 jeden z vojevůdců maďarské revoluční armády; později vstoupil do turecké armády. – 589

Bentham, Jeremy (1748–1832), anglický buržoazní sociolog, teoretik utilitarismu. – 169

Bernard, Simon François (narozen roku 1817), francouzský politik, republikán; emigroval do Anglie; roku 1858 jej francouzská vláda obvinila ze spoluúčasti na Orsiniho atentátu na Napoleona III., ale anglický nejvyšší soud jej zprostil obžaloby. – 479, 480

Berryer, Pierre Antoine (1790–1868), francouzský advokát a politik, za druhé republiky poslanec Ústavodárného a Zákonodárného shromáždění, legitimista. – 438, 684

Berthier, Louis Alexandre (1753–1815) francouzský maršál, náčelník štábu v armádě Napoleona I. (1799, 1805 až 1807, 1812–1814); po pádu napoleonského císařství (1814) přešel na stranu Bourbonů. – 430

Bethell, Richard, baron Westbury (1800–1873), anglický státník, liberál; generální prokurátor (1852 až 1856), vrchní státní návladní (1856 až 1858, 1860–1861), lord kancléř (1861–1865). – 176

Bethmann-Hollweg, Moritz August (1795 až 1877), pruský právník a politik, jeden z vůdců konzervativní strany, poslanec první, později druhé komory pruského sněmu (1849–1855), ministr kultu, vyučování a lékařství (1858–1862). – 657, 665

Bismarck, Otto von *Schönhausen*, kníže (1815–1898), pruský a německý státník, představitel pruských junkerů; vyslanec v Petrohradě (1859 až 1862), velvyslanec v Paříži (1862); pruský ministerský předseda (1862 až 1871), kancléř Německé říše (1871–1890); sjednotil Německo kontrarevoluční cestou; zapřisáhlý nepřítel dělnického hnutí, autor výjimečného zákona proti socialistům (1878). – 639

Blackstone, William (1723–1780), anglický právník, obhájce anglické konstituční monarchie. – 319

Blanqui, Louis Auguste (1805–1881), francouzský revolucionář, utopický komunista, organizátor několika tajných společností a spiknutí, aktivně se zúčastnil revoluce roku 1830 a 1848, za revoluce v roce 1848 stál na krajním levém křídle demokratického a proletářského hnutí ve Francii, význačný vůdce francouzského proletářského hnutí, několikrát byl odsouzen k dlouholetému žaláři. – 29

Bogorides, Alexandr (známý pod jménem Aleko paša) (asi 1823–1910), turecký státník a diplomat, původem Bulhar, v letech 1856–1861 velvyslanecký rada v Londýně, velvyslanec ve Vídni (1876–1878), guvernér Východní Rumelie (1879 až 1884). – 289, 290

Bogorides, Mikuláš (1821–1863), kajmakam Moldavska (dočasně plnící funkci hospodara) (1857–1859), původem Bulhar, bratr Alexandra Bogoridesa. – 287–290

Bogorides, Štěpán (Bogorov, Stoiko) (1775–1859), kajmakam Moldavska (dočasně plnící funkci hospodara (1821–1822), původem Bulhar, otec Alexandra a Mikuláše Bogoridesa. – 289

Boitelle, Symphorien (narozen kolem roku 1814), francouzský plukovník, prefekt pařížské policie (1858–1866). – 445, 447

Bonaparte, viz *Napoleon I.*

Bonaparte, viz *Napoleon III.*

Bonaparte, Jérôme (1784–1860), nejmladší bratr Napoleona I., vestfálský král (1807–1813). – 422, 431, 444

Bonaparte, Joseph Charles Paul, princ Napoleon (1822–1891), syn Jérôma Bonaparta, bratranec Napoleona III. – 66, 439

Bonaparte, Ludvík, viz *Napoleon III.*

Bonaparti, císařská dynastie ve Francii (1804–1814, 1815 a 1852–1870). – 107, 288, 660, 691

Bonham, Samuel George (1803–1863), anglický koloniální úředník, v letech 1847–1852 guvernér Hongkongu, vykonával rovněž diplomatické funkce a dohled nad obchodem s Čínou. – 135, 195

Bonin, Eduard (1793–1865), pruský generál a státník, ministr války (1852–1854, 1858–1859). – 657, 665

Bosquet, Pierre Joseph Francois (1810 až 1861), francouzský maršál, buržoazní republikán, později bonapartista; účastník krymské války 1853–1856. – 430, 448

Bourboni, královská dynastie ve Francii (1589–1792, 1814–1815 a 1815 až 1830). – 652

Bourchier, George (1821–1898), anglický důstojník, účastnil se potlačení národně osvobozeneckého povstání v Indii v letech 1857 až 1859. – 334

Bowring, John (1792–1872), anglický politik, stoupenec Benthama, freetrader; vysoký koloniální úředník, konzul v Kantonu (1849–1852), v letech 1854–1857 guvernér, vrchní velitel a viceadmirál v Hongkongu, plnil také diplomatické funkce a kontroloval obchod s Čínou, přispěl ke vzniku druhé „opiové" války s Čínou v letech 1856–1858. – 133, 168–172, 176, 178, 182, 194, 318

Brandenburg, Friedrich Wilhelm, hrabě (1792–1850), pruský generál, předseda reakční pruské vlády (1848 až 1850). – 635

Bravo Murillo, Juan (1803–1873), španělský politik, člen strany moderados, předseda vlády (1851–1852). – 250, 251

Brereton, anglický úředník v Indii, komisař Ludhijánského kraje v Paňdžábu (1855). – 303, 304

Briggs, John (1785–1875), anglický generál; v letech 1801–1835 byl ve službách Východoindické společnosti; freetrader, autor a překladatel četných děl o Indii a Persii. – 543

Bright, John (1811–1889), anglický továrník, buržoazní politik, jeden z vůdců freetraderů a zakladatelů Ligy proti obilním zákonům; na počátku šedesátých let vůdce levého křídla liberální strany; byl několikrát ministrem v liberálních kabinetech. – 23, 190, 191, 199–203, 532, 540–542, 544, 696

Brofferio, Angelo (1802–1866), italský politik, básník a publicista, roku 1848 člen piemontské poslanecké sněmovny, předák demokratické opozice; stoupenec Garibaldiho. – 45

Broglie, Achille Charles, vévoda (1785 až 1870), francouzský státník, ministerský předseda (1835—1836), poslanec Zákonodárného shromáždění (1849—1851), orleanista, otec Alberta Broglieho. – 653, 684

Broglie, Albert, vévoda (1821—1901), francouzský politik, publicista a historik, spolupracoval s katolickým listem „Correspondent", později byl několikrát ministrem; syn předchozího. – 653

Brougham, Henry Peter, baron (1778 až 1868), anglický právník a literát, ve dvacátých a třicátých letech významný představitel whigovské strany, lord kancléř (1830—1834); pracoval pro volební reformu z roku 1832. — 434, 537

Brown, Humphrey, anglický podnikatel, člen parlamentu, jeden z ředitelů Královské britské banky (1853 až 1856), byl odsouzen za podvodné machinace. – 79, 230—233

Brune, Guillaume Marie Anne (1763 až 1815), francouzský maršál, účastník napoleonských tažení; roku 1799 velel francouzské armádě v Holandsku. – 33, 34

Buckingham, Henry *Stafford*, vévoda (asi 1454—1483), anglický feudál; pomáhal Richardovi III. v jeho boji o trůn, potom ho zradil a byl popraven. – 179

Bulwer-Lytton, Edward George Lytton (1803—1873), anglický spisovatel a politik, zprvu whig, od roku 1852 tory, člen parlamentu, ministr kolonií (1858—1859). – 167, 176, 532, 554, 555, 557, 558

Bulwer-Lytton, Edward Robert (1831 až 1891), anglický diplomat a básník, indický vicekrál (1876—1880), velvyslanec v Paříži (1887—1891), syn Edwarda George Lyttona Bulwer-Lyttona. – 554—558

Bulwer-Lytton, William Henry Lytton, baron Dalling and Bulwer (1801 až 1872), britský diplomat, whig, člen parlamentu (1830—1837); obchodní zástupce Anglie v Paříži (1839 až 1840), vyslanec v Madridu (1843 až 1848), ve Washingtonu (1848 až 1852) a ve Florencii (1852—1855), obchodní zástupce v podunajských knížectvích (1856—1858), velvyslanec v Cařihradě (1858—1865). – 290

Bulwer-Lyttonová, Rosina (1802—1882), anglická spisovatelka, manželka Edwarda Georga Bulwer-Lyttona. – 554—559, 562

Buridan, Jean (narozen kolem roku 1300, zemřel po roce 1358), francouzský scholastický filosof. – 709

Cadoudal, Georges (1771—1804), francouzský politik, roajalista, účastník kontrarevolučního povstání ve Vendée roku 1793, vůdce chouanů, několikrát se pokoušel podnítit roajalistické povstání ve Francii; roku 1804 byl popraven za to, že připravoval roajalistický převrat v Paříži. – 458—460

Caesar, Gaius Julius (asi 100—44 před n. l.), slavný římský vojevůdce a státník. – 121, 138, 318

Calonge y Fenollet, Eusebio (1814 až 1874), španělský generál, účastník karlistických válek na straně Isabely II., roku 1854 generál-kapitán Pamplony. – 249, 250

Cameron, Hugh, ředitel Královské britské banky (1849—1855), byl odsouzen za podvodné machinace. – 79, 80, 231—233

Campbell, anglický důstojník, účastnil se potlačení národně osvobozeneckého povstání v Indii v letech 1857 až 1859. – 472

Campbell, Colin, baron *Clyde* (1792 až 1863), anglický generál, později polní maršál, účastnil se druhé anglo-sikhské války (1848—1849) a v letech 1854—1855 krymské války, vrchní velitel anglické armády za národně osvobozeneckého povstání v Indii v letech 1857—1859. – 338, 383, 384, 387, 388, 399—401, 406, 407, 412—414, 417, 468—473, 492, 494, 495, 497, 519, 522—524, 545 až 548, 600

Campbell, George (1824—1892), anglický koloniální úředník v Indii v letech 1843—1874 (s přestávkami), autor četných prací o Indii, později člen parlamentu (1875—1892), liberál. – 544

Camphausen, Ludolf (1803—1890), německý bankéř, jeden z vůdců porýnské liberální buržoazie; v březnu až červnu 1848 byl pruským ministerským předsedou, prováděl zrádcovskou politiku dohody s reakcí. – 619, 632, 640, 662, 663, 665

Canning, George (1770—1827), anglický státník a diplomat, jeden z vůdců toryů, ministr zahraničních věcí (1807—1809, 1822—1827), ministerský předseda (1827). – 434, 593

Canning, Charles John, od roku 1859 hrabě (1812—1862), anglický státník, tory, později peelovec, generální poštmistr (1853—1855), guvernér Indie (1856—1862), organizoval potlačení národně osvobozeneckého povstání v Indii v letech 1857—1859. – 18, 496, 498, 499, 511, 513, 514

Canrobert, François Certain (1809 až 1895), francouzský maršál, bonapartista, jeden z aktivních účastníků státního převratu z 2. prosince 1851; za krymské války vrchní velitel francouzské armády na Krymu (září 1854—květen 1855). – 431, 448

Cardwell, Edward (1813—1886), anglický státník, zpočátku se klonil k toryům, později jeden z předáků peelovců, nakonec liberál; ministr obchodu (1852—1855), státní sekretář pro Irsko (1859—1861), ministr kolonií (1864—1866) a ministr války (1868—1874). – 212, 567

Carlos, don (1788—1855), bratr Ferdinanda VII., nápadník španělského trůnu, stál v čele reakční feudálně klerikální strany, která v letech 1833—1840 rozpoutala ve Španělsku občanskou válku. – 72, 74

Cassagnac, viz *Granier de Cassagnac*, Adolphe

Castellane, Esprit Victor Elisabeth Boniface, hrabě (1788—1862), francouzský maršál, od roku 1850 velel lyonské posádce, v letech 1859 až 1862 velitel lyonského vojenského okruhu. – 431, 440

Castlereagh, Henry Robert Stewart, vikomt, markýz *Londonderry* (1769 až 1822), anglický státník, tory; ministr války (1805—1806), ministr války a kolonií (1807—1809), ministr zahraničních věcí (1812 až 1822); spáchal sebevraždu. – 83, 182 435, 456, 696

Cavaignac, Louis Eugène (1802—1857), francouzský generál a politik, umírněný buržoazní republikán; zúčastnil se dobytí Alžírska (1831—1848), známý barbarskými metodami vedení války; od května 1848 ministr

války, s nevídanou krutostí potlačil červnové povstání pařížských dělníků; v červnu až prosinci 1848 měl v rukou výkonnou moc; za druhé republiky a po státním převratu z 2. prosince 1851 stál v opozici vůči vládě Napoleona III. – 268, 316, 430

Cervantes Saavedra, Miguel de (1547 až 1616), veliký španělský realistický spisovatel. – 477

Cicero (Marcus Tullius Cicero) (106 až 43 před n. l.), vynikající římský řečník a státník, eklektický filosof. – 127

Clanricarde, Ulick John *de Burgh*, markýz (1802–1874), anglický diplomat a politik, whig; velvyslanec v Petrohradě (1838–1841), lord strážce pečeti (1857–1858). – 32, 40, 434, 554

Clarendon, George William Frederick *Villiers*, hrabě (1800–1870), anglický státník, whig, později liberál; místodržitel Irska (Lord lieutenant of Ireland) (1847–1852), roku 1848 krutě potlačil irské povstání; ministr zahraničních věcí (1853 až 1858, 1865–1866 a 1868–1870). – 44, 178, 193, 213, 289, 538

Clarková, Mary Anne (1776–1852), milenka vévody z Yorku, známá korupčním skandálem z roku 1809. – 38–40

Clay, William (1791–1869), anglický politik a publicista, whig, člen parlamentu (1832–1857). – 159

Clerk (Clark), George (1787–1867), anglický státník, tory, později peelovec, sekretář pokladu (1834–1835, 1841–1845), vicepresident ministerstva obchodu a správce mincovny (1845–1846). – 212

Cobbett, William (1763–1835), anglický politik a publicista, významný představitel maloburžoazního radikalismu, bojoval za demokratizaci anglického politického zřízení; od roku 1802 vydával „Cobbett's Weekly Political Register". – 33, 37, 319, 457

Cobden, Richard (1804–1865), anglický továrník, buržoazní politik, jeden z vůdců freetraderů a zakladatelů Ligy proti obilním zákonům; člen parlamentu. – 23, 167, 171, 176, 180, 188–191, 199–202, 212, 434

Cockburn, George (1772–1853), anglický admirál, první lord admirality (1841–1846). – 536

Codrington, William John (1804–1884), anglický generál, vrchní velitel anglické armády na Krymu (1855 až 1856). – 412

Cochrane, viz *Johnstone*, Andrew James

Collado, Antonio, španělský politik, progresista, ministr financí (1854 až 1856). – 253

Concha, Manuel *Gutiérrez de la* (1808 až 1874), španělský generál, člen strany moderados, roku 1843 se zúčastnil spiknutí proti Esparterovi, jeden z organizátorů potlačení buržoazní revoluce v letech 1854–1856. – 66, 72, 73

Conolly, Arthur (1807–1842), anglický důstojník, roku 1840 vyslanec v Chivě, zatčen a zavražděn v Buchaře. – 625

Cooke, George Wingrove (1814–1865), anglický liberální historik a novinář, roku 1857 byl dopisovatelem listu „Times" v Číně. – 592, 594, 649

Cornwallis, Charles, markýz (1738 až 1805), anglický reakční politik; generální guvernér Indie (1786 až 1793, 1805); jako vicekrál Irska (1798–1801) potlačil irské povstání z roku 1798. – 512

Cousin, Victor (1792–1867), francouzský idealistický filosof, eklektik. – 453

Cranworth, Robert Monsey *Rolfe*, baron (1790–1868), anglický státník, právník, whig, lord kancléř (1852–1858 a 1865–1866). – 167

Čching, mandžuská dynastie čínských císařů (1644–1911). – 248

Čingischán (asi 1155–1227), známý mongolský dobyvatel, zakladatel mongolské říše. – 522

Dalhousie, James Andrew *Ramsay*, markýz (1812–1860), anglický státník, peelovec, generální guvernér pro Indii (1848–1856), prováděl politiku koloniálních výbojů. – 301, 303, 499, 502, 503, 544, 552

Dannerová, Louise Christine, hraběnka (1815–1874), morganatická manželka dánského krále Bedřicha VII. – 298

dánský král, viz *Bedřich VII.*

David d'Angers, Pierre Jean (1788 až 1856), známý francouzský sochař, levý republikán, účastník revoluce 1830 a 1848; po státním převratu z 2. prosince 1851 byl vypovězen z Francie. – 108

Delangle, Claude Alphonse (1797 až 1869), francouzský právník a reakční politik, od roku 1847 do únorové revoluce 1848 generální prokurátor; předseda císařského soudu (1852 až 1858), ministr vnitra (1858–1859). – 438

Derby, Edward Geoffrey Smith *Stanley*, od roku 1851 hrabě (1799–1869), anglický státník, vůdce toryů, v druhé polovině 19. století jeden z vůdců konzervativní strany; ministerský předseda (1852, 1858–1859, 1866 až 1868). – 164, 167, 169–171, 178, 182, 211, 389, 390, 433–435, 475, 480, 513, 550, 551, 555, 690–692, 695, 696

Disraeli, Benjamin od roku 1876 hrabě *Beaconsfield* (1804–1881), anglický státník a spisovatel, jeden z předáků toryů, ve druhé polovině 19. století vůdce konzervativní strany; kancléř pokladu (ministr financí) (1852, 1858–1859 a 1866–1868), ministerský předseda (1868 a 1874 až 1880). – 159, 160, 164–166, 174 až 176, 188, 210, 213, 275–277, 279, 297, 434, 435, 474–476, 478, 531, 532, 567

Dixon, Joshua, původně bankéř v New Orleansu ve Spojených státech, v roce 1852 přesídlil do Liverpoolu a stal se akcionářem a jedním z dvanácti ředitelů liverpoolské městské banky. – 597

Dodd, George (1808–1881), anglický publicista, autor četných článků a prací, hlavně o otázkách průmyslu, spolupracoval na různých publikacích informativního rázu. – 230

Dowb (Dowbiggin), anglický důstojník za krymské války. – 434

Dulce y Garay, Domingo, markýz (1808 až 1869), španělský generál, přiklonil se ke straně moderados; roku 1854 stál v čele vojenského povstání v Madridě, které bylo počátkem buržoazní revoluce v letech 1854 až 1856, v roce 1856 potlačil revoluční akce mas. – 71, 72

Dundas, Henry (1742–1811), anglický státník, generální prokurátor ve

Skotsku (1775—1783), ministr vnitra (1791—1794), předseda Kontrolního úřadu pro Indii (1793—1801), ministr války (1794—1801), první lord admirality (ministr námořnictva) (1804—1805). – 33

Dupin, André Jacques (1783—1865), francouzský advokát a politik, orleanista; poslanec Ústavodárného shromáždění (1848—1849) a předseda Zákonodárného shromáždění (1849 až 1851); později bonapartista. – 652

Dureau de La Malle, Adolphe Jules César Auguste (1777—1857), francouzský básník a historik. – 450

Dúst Muhammad (1793—1863), afghánský emír (1826—1839 a 1842—1863). – 152

Džang Bahádur (1816—1877), od roku 1846 vládce Nepálu; za národně osvobozeneckého hnutí v Indii v letech 1857—1859 stál na straně Angličanů a zúčastnil se potlačení povstání. – 325, 470

Eglinton, Archibald William *Montgomerie* (1812—1861), anglický státník, tory, místokrál Irska (1852, 1858—1859). – 695—697

Elgin, James *Bruce*, hrabě *Kincardine* (1811—1863), anglický diplomat, v letech 1857—1858 a 1860—1861 mimořádný zmocněnec v Číně, indický místokrál (1862—1863). – 266, 649

Ellenborough, Edward *Law*, baron (1750 až 1818), anglický právník, zpočátku whig, později tory, vrchní státní návladní (1801—1802), předseda královského soudu (1802 až 1818). – 461

Ellenborough, Edward *Law*, hrabě (1790 až 1871), anglický státník, tory, člen parlamentu; generální guvernér pro Indii (1842—1844), první lord admirality (ministr námořnictva) (1846), předseda Kontrolního úřadu pro Indii (1858); syn předchozího. – 286, 434, 496, 499, 513, 514, 552

Elliot, William, anglický politik, roku 1802 člen parlamentu. – 455

Ellis, Henry (1777—1855), anglický diplomat, vyslanec (1814—1815), později velvyslanec v Teheráně (1835—1836). – 151

Elsner, Karl Friedrich Moritz (1809 až 1894), slezský publicista a politik, radikál, roku 1848 poslanec pruského Národního shromáždění, patřil k levému křídlu; v padesátých letech jeden z redaktorů „Neue Oder-Zeitung". – 676

Emeriau, Maurice Julien (1762—1845), francouzský admirál, velel eskadře ve Středozemním moři (1811 až 1814). – 121

Enfantin, Barthélemy Prosper (1796 až 1864), francouzský utopický socialista, jeden ze Saint-Simonových nejvěrnějších žáků; po jeho smrti stál v čele saint-simonovské školy. – 54

Engels, Bedřich (1820—1895) (viz životopisná data). – 7—9, 12—16, 18—21, 24—26

Escosura y Morrogh, Patricio, *de la* (1807—1878), španělský spisovatel a státník, roku 1856 ministr vnitra v Esparterově vládě. – 68

Espartero, Baldomero, vévoda *vittorijský* (1793—1879), španělský generál a politik, předák strany progresistů, regent Španělska (1841—1843), předseda vlády (1854—1856). – 66—71, 75, 249, 250, 253

Espinasse, Charles Marie Esprit (1815 až 1859), francouzský generál, bonapartista, jeden z aktivních účastníků státního převratu 2. prosince 1851; v roce 1854 velel expedici v Dobrudži, roku 1855 se zúčastnil krymské války; jako ministr vnitra a veřejné bezpečnosti (1858) nastolil režim teroru. – 429, 440, 445, 447, 464, 515

Eugen Savojský, princ (1663—1736), rakouský vojevůdce a diplomat. – 141

Evans, George *de Lacy* (1787—1870), anglický generál, účastník krymské války, liberální politik, člen parlamentu. – 292, 296, 297, 448

Fabius (Quintus Fabius Maximus) (asi 275—203 před n. l.), římský vojevůdce, pro svou vyčkávací taktiku a protože se vyhýbal rozhodným bojům za druhé punské války, dostal přezdívku Cunctator (Váhavec). – 33

Falcon, Antonio, španělský generál, účastník revoluce ve Španělsku v letech 1854—1856. – 65, 71

Falloux, Alfred (1811—1886), francouzský politik a spisovatel, legitimista a klerikál, roku 1848 dal podnět ke zrušení národních dílen a k potlačení červnového povstání v Paříži, za druhé republiky člen Ústavodárného a Zákonodárného národního shromáždění, ministr školství (1848—1849). – 683

Farruch chán, perský diplomat, v roce 1857 podepsal anglo-perskou smlouvu; vyslanec v Londýně (1857). – 259—262

Fath Alí šáh (1762—1834), perský šáh (1797—1834). – 101

Favre, Jules (1809—1880), francouzský advokát a politik, od konce padesátých let jeden z předáků buržoazně republikánské opozice; roku 1858 byl obhájcem Orsiniho; v letech 1870—1871 ministr zahraničních věcí ve „vládě národní obrany", společně s Thiersem stál v čele boje proti Pařížské komuně. – 438, 439, 442

Ferdinand II. (1810—1859), neapolský král (1830—1859); za bombardování Mesiny v roce 1848 dostal přezdívku „král Bomba". – 44

Ferdinand VII. (1784—1833), španělský král (1808 a 1814—1833). – 67, 73, 74

Ferdinand, princ, viz *Bedřich Ferdinand*

Ferguson, Ronald Craufurd (1773 až 1841), anglický generál, člen parlamentu, vystoupil v Dolní sněmovně proti vévodovi z Yorku a obvinil ho ze zneužití úřední moci. – 40

Filip, vévoda Orleánský (1674—1723), regent Francie (1715—1723). – 64, 322, 453

Filipson, Grigorij Ivanovič (1809 až 1883), ruský generál, zúčastnil se dobytí Kavkazu. – 504, 505, 509, 586

Fitzpatrick, Richard (1747—1813), anglický generál a politik, whig, člen parlamentu, státní sekretář pro Irsko (1782), ministr války (1783, 1806—1807). – 35

Fitzroy, Henry (1807—1859), anglický politik, peelovec; později liberál, člen parlamentu, v letech 1852 až 1855 náměstek ministra vnitra. – 559

Flottwell, Eduard Heinrich (1786 až 1865), pruský státník, ministr financí (1844—1846), ministr vnitra (1858—1859). – 634, 657, 677, 678, 686

JMENNÝ REJSTŘÍK

Fotiades, M., tajemník tureckého velvyslanectví v Londýně, v roce 1857 obchodní zástupce Moldavska v Cařihradě. – 289

Fould, Achille (1800–1867), francouzský bankéř a politik, orleanista, později bonapartista, v letech 1849 až 1867 byl několikrát ministrem financí, státní ministr (1852–1860). – 236, 422, 431

Fourier, Charles (1772–1837), významný francouzský utopický socialista. – 62

Fox, Charles James (1749–1806), anglický státník, předák whigů; ministr zahraničních věcí (1782, 1783 a 1806). – 35, 433

Fox, William *Johnson* (1786–1864), anglický politik, kazatel a publicista, freetrader, později člen liberální strany, člen parlamentu. – 199

Frankini, Viktor Antonovič (1820 až 1892), ruský důstojník, později generál, účastník krymské války (1853 až 1856) a války proti kavkazským horalům. – 507, 508

Franks, Thomas Harte (1808–1862), anglický generál, zúčastnil se druhé anglo-sikhské války (1848–1849) a potlačení národně osvobozeneckého povstání v Indii v letech 1857 až 1859. – 469–471, 473

František Josef I. (1830–1916), rakouský císař (1848–1916). – 288, 622, 631

Garnett, Jeremiah (1793–1870), anglický novinář, jeden ze zakladatelů listu „Manchester Guardian", od roku 1844 do roku 1861 jeho redaktor. – 201

Garnier-Pagès, Etienne Joseph Louis (1801–1841), francouzský politik, buržoazní demokrat, vůdce republikánské opozice po revoluci 1830; člen poslanecké sněmovny (1831 až 1834, 1835–1841). – 276

Garnier - Pagès, Louis Antoine (1803 až 1878), francouzský politik, umírněný buržoazní republikán, roku 1848 člen prozatímní vlády. – 276

Gérard, Jules, řečený *Tueur de lions* (Lvobijce) (1817–1864), francouzský důstojník, velitel spahiů. – 429

Gerlach, Leopold (1790–1861), pruský generál, ve čtyřicátých letech stál v čele reakční kamarily; roku 1850 generál pobočník krále Bedřicha Viléma IV. – 636, 658

Gibbon, Edward (1737–1794), anglický buržoazní dějepisec, autor mnohosvazkového díla „O úpadku a pádu římského císařství". – 276

Gibson, Thomas *Milner* (1806–1884), anglický politik, jeden z vůdců freetraderů, později liberál; ministr obchodu (1859–1865 a 1865 až 1866). – 23, 190, 191, 199–201, 435

Girardin, Emile *de* (1806–1881), francouzský buržoazní publicista a politik, ve třicátých až šedesátých letech byl s přestávkami redaktorem listu „La Presse"; v politice naprosto bezzásadový. – 104

Gladstone, William Ewart (1809–1898), anglický státník, tory, později peelovec, v druhé polovině 19. století předák liberální strany; kancléř pokladu (ministr financí) (1852–1855 a 1859–1866) a ministerský předseda (1868–1874, 1880–1885, 1886, 1892–1894). – 159, 160, 162, 164, 166, 176, 178, 188, 212, 213, 475, 540, 553, 567, 690, 691

Glyn, George Grenfell (1824–1887), anglický bankéř, liberál, člen parlamentu, sekretář pokladu (1868 až 1873). – 476

Godunov, Boris (asi 1551–1605), ruský car (1598–1605). – 699

Goethe, Johann Wolfgang (1749 až 1832), veliký německý spisovatel a myslitel. – 631, 659, 660

Gorčakov, Michail Dmitrijevič, kníže (1793–1861), ruský generál, velitel dunajské armády (1853–1854), vrchní velitel armády na Krymu (únor–prosinec 1855); místodržitel Polského království (1856–1861). – 227

Gordon, Alexander, anglický plukovník, syn lorda Aberdeena. – 34

Gordon, Arthur Charles Hamilton (1829–1912), anglický státník, peelovec, později liberál, člen parlamentu (1854–1857), v letech 1861 až 1890 guvernér různých anglických kolonií, syn lorda Aberdeena. – 212

Gordon, James Willoughby (1773 až 1851), anglický plukovník, v letech 1804–1809 vojenský sekretář vévody z Yorku. – 34

Gordon, John, anglický major, roku 1801 sloužil v posádce na ostrově Dominica. – 34, 35

Gordon, Robert (1791–1847), anglický diplomat, mimořádný velvyslanec v Cařihradě (1828–1831) a ve Vídni (1841–1846). – 34

Graham, James Robert George (1792 až 1861), anglický státník, zprvu whig, později peelovec, ministr vnitra (1841–1846), první lord admirality (ministr námořnictva) (1830–1834, 1852–1855). – 176, 188–190, 212

Granier de Cassagnac, Adolphe (1806 až 1880), francouzský novinář, bezzásadový politik, do revoluce roku 1848 orleanista, potom bonapartista, poslanec Zákonodárného sboru (1852–1870), krajní pravičák; spolupracoval s listem „Constitutionnel". – 431, 453

Grant, James Hope (1808–1875), anglický generál, v letech 1840 až 1842 se účastnil první „opiové" války s Čínou a anglo-sikhských válek (1845–1846, 1848–1849); účastnil se potlačení povstání národně osvobozeneckého hnutí v Indii v letech 1857–1859. – 417, 469, 471, 472, 546, 600

Granville, George *Leveson-Gower*, hrabě (1815–1891), anglický státník, whig, později jeden z vůdců liberální strany; ministr zahraničních věcí (1851 až 1852, 1870–1874 a 1880–1885), předseda tajné rady (1852–1854, 1855–1858 a 1859–1865); ministr kolonií (1868–1870, 1886). – 178, 274

Grenville, William, baron (1759–1834), anglický státník, tory, později whig, ministr zahraničních věcí (1791 až 1801), ministerský předseda (1806 až 1807). – 36, 455, 459.

Grey, Henry George, hrabě (1802 až 1894), anglický státník, whig, tajemník pro vojenské záležitosti (1835 až 1839) a ministr války a kolonií (1846–1852); syn Charlese Greye. – 171, 177, 531, 536, 538, 693

Grey, Charles, hrabě (1764–1845), anglický státník, jeden z vůdců whigů, první lord admirality (1806), ministerský předseda (1830–1834). – 433

Grotius, Hugo (1583–1645), holandský vědec, právník, jeden ze zakladatelů buržoazní teorie přirozeného práva. – 261

Guise, vévoda *de*, viz *Jindřich II. Lotrinský*
Guizot, François Pierre Guillaume (1787–1874), francouzský buržoazní historik a státník, od roku 1840 do únorové revoluce 1848 fakticky řídil vnitřní i zahraniční politiku Francie; zastánce zájmů velké finanční buržoazie. – 54, 432, 443, 453
Gurrea, Ignacio, španělský generál, progresista. – 69
Gustav Adolf II. (1594–1632), švédský král (1611–1632). – 130

Hammond, Edmund (1802–1890), anglický diplomat, náměstek ministra zahraničních věcí (1854–1873). – 178, 457
Hansemann, David (1790–1864), německý velkokapitalista, jeden z vůdců porýnské liberální buržoazie; v březnu až září 1848 byl pruským ministrem financí, prováděl zrádcovskou politiku dohody s reakcí. – 663, 664
Harcourt, Francis Vernon, anglický politik, peelovec, člen parlamentu. – 212
Hardinge, Henry, vikomt (1785 až 1856), anglický generál a státník, tory, generální guvernér Indie (1844 až leden 1848), vrchní velitel anglické armády (1852–1856). – 502
Hauff, Wilhelm (1802–1827), německý romantický spisovatel. – 619
Haussmann, Georges Eugène (1809 až 1891), francouzský politik, bonapartista; účastník převratu 2. prosince 1851, prefekt departementu Seine (1853–1870). – 466
Havas, Charles (1785–1858), zakladatel „Agence Havas", francouzské oficiózní zpravodajské agentury. – 586
Havelock, Henry (1795–1857), anglický generál, účastník první anglo-afghánské války (1838–1842) a první anglo-sikhské války (1845 až 1846), roku 1857 se účastnil potlačení národně osvobozeneckého povstání v Indii. – 310, 324, 325, 329, 331, 332, 336, 337, 358, 384, 387, 523, 548
Hawkesbury, Robert Banks *Jenkinson* (1770–1828), anglický státník, tory, ministr zahraničních věcí (1801 až 1803, 1809), ministr vnitra (1804 až 1806, 1807–1809), ministerský předseda (1812–1827). – 456, 457, 459
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770 až 1831), objektivní idealista, nejvšestranněji rozpracoval idealistickou dialektiku. – 710
Heine, Heinrich (1797–1856), veliký německý revoluční básník. – 69
Hengstenberg, Ernst Wilhelm (1802 až 1869), německý teolog, reakcionář, profesor na berlínské universitě. – 711
Henley, Joseph Warner (1793–1884), anglický státník, tory, ministr obchodu (1852 a 1858–1859). – 649
Herbert, Sidney (1810–1861), anglický státník, zpočátku tory, později peelovec; sekretář admirality (1841 až 1845), tajemník pro vojenské záležitosti (1845–1846 a 1852–1855), ministr války (1859–1860). – 176, 212, 213
Hervey, Alfred, anglický politik, peelovec, člen parlamentu. – 212
Hewitt, anglický generál, roku 1857 za národně osvobozeneckého povstání v Indii velel posádce v Mératu. – 329

Heydt, August, baron *von der* (1801 až 1874), pruský buržoazní státník; ministr obchodu, průmyslu a veřejných prací (prosinec 1848–1862). – 658, 665, 666
Hogg, James Weir (1790–1876), anglický politik, tory, později peelovec, člen parlamentu; v letech 1846–1847 a 1852–1853 předseda ředitelské rady Východoindické společnosti; člen Kontrolního úřadu pro Indii (1858–1872). – 193, 212
Hohenzollern-Sigmaringen, Karl Anton, kníže (1811–1885), pruský generál, ministerský předseda (1858–1862). – 657, 659, 660
Hohenzollernové, dynastie braniborských kurfiřtů (1415–1701), pruských králů (1701–1918) a německých císařů (1871–1918). – 24, 125, 126, 128–131, 631, 635, 636, 641, 660, 679
Hólkar, Tukádží (narozen kolem roku 1836), maráthský kníže indického knížectví Indaur, za národně osvobozeneckého povstání v letech 1857 až 1859stál na straně Angličanů.-327
Holmes, John (1808–1878), anglický plukovník, později generál, účastnil se první anglo-afghánské války (1838–1842) a potlačení národně osvobozeneckého povstání v Indii v letech 1857–1859. – 317, 601
Horner, Leonard (1785–1864), anglický geolog a veřejný pracovník; tovární inspektor (1833–1856), hájil zájmy dělníků. – 216
Hortensie de Beauharnais (1783–1837), matka Napoleona III., manželka holandského krále Ludvíka Bonaparta. – 455, 631
Hotze, Friedrich (1739–1799), rakouský polní maršál. – 142
Houchard, Jean Nicolas (1740–1793), francouzský generál, roku 1793 velel francouzské severní armádě, která porazila anglickou armádu vedenou vévodou z Yorku. – 33
Hudson, George (1800–1871), anglický podnikatel, největší majitel železnic, tory, člen parlamentu. – 230, 663
Hugo, Victor (1802–1885), veliký francouzský spisovatel. – 455
Hunt, Freeman (1804–1858), americký publicista, vydavatel listu „Merchant's Magazine and Commercial Review". – 577
Hyenne, francouzský důstojník, známý svým soubojem s francouzským novinářem Henri Pènem. – 517

Châlonsko-oranžská dynastie, hraběcí a knížecí rod, pocházející ze 14. století. – 126
Chamberlaine, Neville Bowles (1820 až 1902), anglický generál, později polní maršál, účastník první anglo-afghánské války (1838–1842) a druhé anglo-sikhské války (1848 až 1849), velel paňdžábské nepravidelné armádě (1854–1858), potlačil národně osvobozenecké povstání v Indii v letech 1857–1859, velitel madráské armády (1876–1881). – 306, 335, 470, 473
Chambord, Henri Charles, hrabě (1820 až 1883), poslední představitel starší linie bourbonského rodu, vnuk Karla X., vystupoval pod jménem Jindřich V. jako nápadník francouzského trůnu. – 431
Changarnier, Nicolas Anne Théodule (1793–1877), francouzský generál a buržoazní politik, monarchista; za druhé republiky poslanec Ústavodárného a Zákonodárného shro-

máždění, po státním převratu z 2. prosince 1851 byl zatčen a vypovězen, vrátil se do Francie roku 1859. – 440, 445

Chevalier, Michel (1806–1879), francouzský inženýr, ekonom a publicista, saint-simonovec, po státním převratu z 2. prosince 1851 aktivně podporoval a propagoval hospodářskou politiku Napoleona III., delší čas spolupracoval s redakcí listu „Journal des Débats". – 54

Ibrahim Karabatyr, syn Sefera paši, čerkeského knížete v padesátých letech 19. století. – 507, 587

Infante, Facundo (1786–1873), španělský generál, progresista, předseda kortesů (1854–1856), ministr války a námořních sil (1860–1863). – 68

Inglis, John Eardley Wilmont (1814 až 1862), anglický generál, účastnil se potlačení národně osvobozeneckého povstání v Indii v letech 1857 až 1859. – 401, 402, 404, 405

Isabela II. (1830–1904), španělská královna (1833–1868). – 65–68, 71, 74, 75, 251, 252

Ismáíl I. (1487–1524), perský šáh (1502–1524), zakladatel dynastie Safiovců (1502–1736). – 147

Ismail paša (Ísmail paša) (1805–1861), turecký generál, původem Čerkes; roku 1853 velel vojenským jednotkám na Dunaji. – 507, 510

Jacob, George Le Grand (1805–1881), anglický plukovník, později generál, roku 1857 se účastnil anglo-perské války a potlačení národně osvobozeneckého povstání v Indii v letech 1857–1859. – 296

Jacobi, Karl Wigand Maximilian (1775–1858), německý lékař psychiatr. – 619

Jacoby, Johann (1805–1877), německý publicista a politik, buržoazní demokrat; roku 1848 jeden z vůdců levého křídla v pruském Národním shromáždění; roku 1849 člen druhé komory, patřil ke krajnímu levému křídlu; v sedmdesátých letech sociální demokrat. – 638, 676

Jáchym I. Nestor (1484–1535), braniborský kurfiřt (1499–1535). – 127, 129

Jáchym II. Hektor (1505–1571), braniborský kurfiřt (1535–1571). – 127, 129

Jáchym Bedřich (1546–1608), braniborský kurfiřt (1598–1608). – 130

Jakub I. (1566–1625), anglický král (1603–1625). – 639

Jakub II. (1633–1701), anglický král (1685–1688). – 457, 639

James, Edwin John (1812–1882), anglický advokát, člen parlamentu, obhájce Bernarda. – 489

Jan III. Sobieski (1624–1696), polský král (1674–1696), v čele polského a rakouského vojska dobyl v roce 1683 u Vídně rozhodujícího vítězství nad Turky. – 606

Jan Cicero (1455–1499), braniborský kurfiřt (1486–1499). – 127

Jan Zikmund (1572–1619), braniborský kurfiřt (1608–1619). – 130

Jérôme, viz *Bonaparte*, Jérôme

Jérôme Napoleon, viz *Bonaparte*, Jérôme

Jie Ming-čchen (zemřel asi 1858), generální guvernér čínské provincie Kuang-tung a Kuang-si (1852 až 1857). – 132–136, 171, 178, 195, 648

Jindřich II. Lotrinský, vévoda *de Guise* (1614–1664), jeden z vůdců frondy (odboje stavů za nezletilosti Ludvíka XIV.) ve Francii. – 53

Jindřich V., viz *Chambord*, Henri Charles

Jiří III. (1738–1820), anglický král (1760–1820). – 35–37, 459, 620

Jiří IV. (1762–1830), princ regent (1811–1820), anglický král (1820 až 1830). – 40, 634

Jiří Vilém (1595–1640), braniborský kurfiřt (1619–1640). – 129, 130

Johnstone, Andrew James *Cochrane* (narozen roku 1767), anglický plukovník, guvernér ostrova Dominiky (1797–1803). – 33–35

Jones, John (1811–1878), anglický důstojník, v bojích proti národně osvobozeneckému povstání v Indii v letech 1857–1859 velel brigádě. – 546

Jones, Harford *Brydges* (1764–1847), anglický diplomat, vyslanec v Teheránu (1807–1811). – 100

Kabat, velitel polského původu v tureckých službách. – 588

Kalmar, maďarský emigrant v Turecku. – 586, 589

Kant, Immanuel (1724–1804), významný německý filosof, hlavní představitel německého idealismu na konci 18. a na počátku 19. století. – 664

Kapodistrias, Joanis, hrabě (1776 až 1831), řecký státník, v letech 1809 až 1822 byl v ruských službách; v letech 1814–1815 se zúčastnil vídeňského kongresu; druhý státní sekretář (ministr) zahraničních věcí Ruska (1815–1822); řecký president (1827–1831). – 693

Karel I. (1600–1649), anglický král (1625–1649); popraven za anglické buržoazní revoluce v 17. století. – 639

Karel II. (1630–1685), anglický král (1660–1685). – 639

Karel V. (1500–1558), španělský král (1516–1556), císař tzv. Svaté říše římské (1519–1556). – 129, 319

Karel X. (1757–1836), francouzský král (1824–1830). – 299

Karel Albert (1798–1849), sardinský král (1831–1849). – 45

Karl Ludwig Johann (1771–1847), rakouský arcivévoda, polní maršál a vojenský spisovatel, vrchní velitel rakouské armády ve válkách s Francií (1796, 1799, 1805, a 1809), ministr války (1805–1809). – 144

Karel Smělý (1433–1477), burgundský vévoda (1467–1477). – 125

Karský, William, viz *Williams*, William Fenwick

Kateřina II. (1729–1796), ruská carevna (1762–1796). – 131, 185, 636, 699

Kern, Johann Konrad (1808–1888), švýcarský politik a diplomat; vyslanec v Paříži. – 445

King, Peter John *Locke* (1811–1885), anglický politik, buržoazní radikál, později liberál, člen parlamentu. – 532

Kirchmann, Julius (1802–1884), německý právník a filosof, radikál; roku 1848 poslanec pruského Národního shromáždění, patřil k levému středu. – 638

Kleist-Retzow, Hans Hugo (1814 až 1892), pruský politik, stál v čele krajně pravého křídla konzervativní strany, jeden ze zakladatelů „Neue Preussische Zeitung". – 678

Kmety, György (1810–1865), turecký

generál, původem Maďar; účastník revoluce 1848–1849 v Uhrách, po porážce revoluce emigroval do Turecka a přijal turecké poddanství; za krymské války velel částem turecké armády na Dunaji (1853 až 1854), potom na Kavkaze (1854 až 1855). – 412

Koburkové, německý šlechtický rod, z něhož pocházely nebo s nímž byly spřízněny dynastie, které vládly v Belgii, Portugalsku, Anglii i v jiných evropských zemích. – 660

Konstantin Nikolajevič (1827–1892), ruský velkokníže, druhý syn Mikuláše I., generál-admirál, řídil námořní správu (1853–1881) a byl velitelem ruského loďstva (1855 až 1881); v letech 1858–1861 byl členem hlavního výboru pro rolnickou otázku a podílel se na přípravě rolnické reformy z roku 1861; místodržitel Polského království (1862–1863). – 615

Korsakov, viz *Rimskij-Korsakov*, Alexandr Michajlovič

Kossuth, Lajos (1802–1894), vůdce maďarského národně osvobozeneckého hnutí, předák buržoazně demokratických živlů v revoluci 1848 až 1849, stál v čele maďarské revoluční vlády; po porážce revoluce emigroval z Uher. – 197, 506–508, 585, 589

Krassow, Karl Reinhold Adolf, hrabě (1812–1892), pruský zemský rada, poslanec zemského sněmu (1849 až 1850, 1850–1851, 1851–1852), patřil k pravému křídlu, president stralsundské krajské správy (1852 až 1868). – 669

Kristýna, viz *Marie Kristýna*

Kunvar Sinh (zemřel roku 1858), jeden z vůdců povstání v Avadhu za národně osvobozeneckého hnutí v Indii v letech 1857–1859. – 341

Labouchere, Henry (1798–1869), anglický státník, whig; ministr obchodu (1839–1841 a 1847–1852), ministr kolonií (1855–1858). – 181, 182

Lacy, Evans, viz *Evans*, George *de Lacy*

Lansdowne, Henry *Petty Fitzmaurice*, markýz (1780–1863), anglický státník, whig, kancléř pokladu (ministr financí) (1806–1807), předseda tajné rady (1830–1841, 1846–1852), ministr bez portfeje (1852–1863). – 32, 36, 40

Lanskoj, Sergej Stěpanovič, hrabě (1787–1862), ruský státník, konzervativec, ministr vnitra (1855 až 1861), podílel se na provedení rolnické reformy z roku 1861. – 705, 706

Lapiński, Teofil (1827–1886), polský plukovník, účastník revoluce 1848 až 1849 v Uhrách, pod jménem Tefik bej přešel do služeb turecké armády, bojoval proti Rusku v Čerkesku (1857–1858). – 505, 507 až 510, 584–590

Laurence, French (1757–1809), anglický právník, od roku 1796 člen parlamentu. – 458

Law, John (1671–1729), anglický buržoazní ekonom a finančník, ministr financí ve Francii (1719 až 1720); pověstný svými spekulacemi s vydáním papírových peněz, jež skončily obrovským krachem. – 54, 60, 64, 322

Lawrence, anglický důstojník v Indii. – 283

Lawrence, George St. Patrick (1804 až 1884), anglický generál, účastnil se potlačení národně osvobozeneckého povstání v letech 1857–1859 v Indii, rezident v Rádžpútáně (1857 až 1864). – 342

Lawrence, Henry Montgomery (1806 až 1857), anglický generál, rezident v Nepálu (1843–1846), stál v čele anglické správy v Paňdžábu (1849 až 1853), vrchní komisař Avadhu (1857), v době potlačení národně osvobozeneckého povstání v Indii v letech 1857–1859 velel anglickým vojskům v Lakhnaú. – 264, 282, 310, 331, 401, 402

Lawrence, John Laird Mair (1811 až 1879), vysoký úředník anglické koloniální správy, vrchní komisař Paňdžábu (1853–1857), místokrál Indie (1864–1869). – 317, 334, 336, 470, 602

Lecourbe, Claude Jacques (1759–1815), francouzský generál, účastník revolučních válek z konce 18. století a napoleonských tažení. – 143

Ledru-Rollin, Alexandre Auguste (1807 až 1874), francouzský publicista a politik, jeden z vůdců maloburžoazních demokratů, redaktor listu „Réforme"; roku 1848 byl členem prozatímní vlády; poslanec Ústavodárného a Zákonodárného shromáždění, kde vedl stranu Hory; po demonstraci 13. června 1849 emigroval do Anglie. – 56

Leeds, viz *Osborne*, Thomas

Lelewel, Joachim (1786–1861), významný polský historik a revolucionář, účastník polského povstání v letech 1830–1831, jeden z vůdců demokratického křídla polské emigrace. – 450

Lenin, Vladimír Iljič (1870–1924). – 13

Leopold I. (1640–1705), císař tzv. Svaté říše římské (1657–1705). – 130

Lersundi y Ormaechea Francisco *de* (1817 až 1874), španělský generál a politik, člen strany moderados, roku 1851 ministr války, roku 1853 ministerský předseda a ministr války. – 251

Lewis, George *Cornewall* (1806–1863), anglický státník, whig; sekretář pokladu (1850–1852), v letech 1852 až 1855 vydával a redigoval časopis „Edinburgh Review", kancléř pokladu (ministr financí) (1855 až 1858), ministr vnitra (1859–1861) a ministr války (1861–1863). – 159, 160, 162–165, 434, 475, 476, 567

Liebig, Justus (1803–1873), významný německý vědec, jeden ze zakladatelů agrochemie. – 246

Lin Ce-sü (1785–1850), čínský státník, roku 1839 byl jmenován generálním guvernérem provincie Kuang-tung a Kuang-si a dostal plnou moc pro boj proti obchodu s opiem. – 582

Lindová, Jenny (Madame Goldschmidtová) (1820–1887), slavná švédská operní zpěvačka. – 589

Lister, Samuel *Cunliffe* (1815–1906), anglický průmyslník a vynálezce. – 224

Locke King, viz *King*, Peter John *Locke*

Longuevillská dynastie, francouzský vévodský rod (1505–1672). – 126

Longworth, v padesátých letech britský konzul v Anapě. – 507

Lowe, Robert (1811–1892), anglický státník a publicista, spolupracovník listu „Times", whig, později liberál; náměstek ministra obchodu (1855 až 1858), kancléř pokladu (ministr financí) (1868–1873), ministr vnitra (1873–1874). – 181, 199, 200

Loyd, Samuel Jones, baron *Overstone* (1796–1883), anglický bankéř, whig, iniciátor finanční politiky Roberta Peela, zejména jeho zákona o Anglické bance z roku 1844. – 345, 372, 566, 567

Lucemburkové, dynastie císařů tzv. Svaté říše římské (1308–1437 s přestávkami); vládli také v Čechách (1310 až 1437) a Uhrách (1387–1437). – 128

Ludvík XIII. (1601–1643), francouzský král (1610–1643). – 634

Ludvík XIV. (1638–1715), francouzský král (1643–1715). – 85, 101, 453, 457

Ludvík XVIII. (1755–1824), francouzský král (1814–1815 a 1815–1824). – 67, 427, 632

Ludvík Bonaparte, viz *Napoleon III.*

Ludvík Napoleon, viz *Napoleon III.*

Ludvík Filip (1773–1850), vévoda Orleánský, francouzský král (1830 až 1848). – 56, 64, 66, 67, 255, 257, 268, 276, 377, 429, 430, 437, 453, 464, 498, 606, 645, 652

Lugard, Edward (1810–1898), anglický generál, za anglo-perské války (1856–1857) náčelník štábu, účastnil se potlačení národně osvobozeneckého povstání v Indii v letech 1857–1859. – 472, 546, 547

Luisa Bourbonská, Marie Terezie (1819 až 1864), vévodkyně parmská, regentka parmského vévodství (1854 až 1859). – 683

Lung Ku-fu, čínský námořník, pašerák opia. – 133

Lung Ming-taj, čínský námořník, pašerák opia. – 133

Lushington, Charles Manners, anglický politik, peelovec, člen parlamentu (1854–1857). – 212, 536

Lyndhurst, John Singleton *Copley*, baron (1772–1863), anglický státník, právník, tory; lord kancléř (1827–1830, 1834–1835 a 1841–1846). – 167, 170, 171

Macdonald, Jacques Etienne Joseph Alexandre (1765–1840), francouzský maršál, účastník napoleonských tažení, roku 1799 vrchní velitel francouzské armády za italského a švýcarského tažení; po Napoleonově abdikaci přešel do služeb Bourbonů, v letech 1816–1830 zastával vysoké funkce u královského dvora. – 142

MacGregor, John (1797–1857), anglický statistik, freetrader, člen parlamentu, zakladatel a jeden z ředitelů Královské britské banky (1849–1856), autor řady prací o statistice. – 79, 611

Mac-Mahon, Marie Edme Patrice Maurice (1808–1893), francouzský reakční politik a vojenský činitel, bonapartista, účastník krymské války, guvernér Alžírska (1864–1870); v roce 1870 kapituloval se stotisícovou armádou u Sedanu, kat Pařížské komuny; president třetí republiky (1873–1879). – 440, 448

Madoz, Pascual (1806–1870), španělský politik a spisovatel, progresista, předseda kortesů (1854), ministr financí (1855), účastník revoluce v letech 1854–1856. – 68

Mangan, Bernard Pierre (1791–1865), francouzský maršál, bonapartista, jeden z organizátorů státního převratu z 2. prosince 1851. – 430

Magne, Pierre (1806–1879), francouzský státník, bonapartista, ministr financí (1855–1860, 1867–1869, 1870, 1873–1874). – 92, 464

Machiavelli, Niccolò (1469–1527), italský politický myslitel, historik a spisovatel, jeden z ideologů italské buržoazie v období zrodu kapitalistických vztahů. – 691

Maitland, Thomas (asi 1759–1824), anglický generál, guvernér Malty (1813–1824), lord vrchní komisař Jónských ostrovů a velitel anglických vojenských sil na Středozemním moři (1815–1824). – 693

Malachovský, vévoda, viz *Pélissier*, Jean Jacques

Malcolm, John (1769–1833) anglický diplomat a úředník ve službách Východoindické společnosti, autor četných prací o Indii; vyslanec v Teheránu (1799–1801, 1808 až 1809 a 1810); v letech 1827–1830 guvernér Bombaje. – 100

Malmesbury, James Howard *Harris*, hrabě (1807–1889), anglický státník, tory, ve druhé polovině 19. století jeden z předáků konzervativní strany; ministr zahraničních věcí (1852 a 1858–1859), lord strážce pečeti (1866–1868, 1874–1876). – 32, 178, 435, 535–538

Mán Sinh, rádžpútský kníže (rádža); v srpnu 1858 se připojil k povstalcům, ale na začátku roku 1859 je zradil a vydal Angličanům význačného vůdce národně osvobozeneckého povstání v Indii Tántja Tópíu. – 602

Mán Sinh, avadhský feudál, za národně osvobozeneckého hnutí v Indii v letech 1857–1859 stál na straně anglických kolonizátorů. – 600, 602

Manteuffel, Otto Theodor, baron (1805 až 1882), pruský státník, představitel šlechtické byrokracie; ministr vnitra (1848–1850), ministerský předseda a ministr zahraničních věcí (1850 až 1858). – 620, 634, 635, 644, 658, 665, 679

Marie Kristýna (1806–1878), španělská královna (1829–1833), manželka Ferdinanda VII., regentka království (1833–1840). – 66, 67, 74, 75, 145, 249

Marie Orleánská, vévodkyně *de Nemours* (1625–1707), dcera vévody Jindřicha II. Longuevillského. – 126

Marlborough, John Churchill, vévoda (1650–1722), anglický vojevůdce, v letech 1702–1711 vrchní velitel anglické armády ve válkách o španělské dědictví. – 141, 412

Martin, James, baron (1815–1886), anglický právník, roku 1857 vrchní státní návladní, roku 1858 předseda Nejvyššího trestního soudu. – 690

Martin, Robert Montgomery (asi 1803 až 1868), anglický historik a statistik, známý cestovatel po Východě. – 576, 577

Martínez de la Rosa, Berdejo *Gómez y Arroyo* (1787–1862), španělský spisovatel a politik, aktivní účastník buržoazních revolucí v letech 1808 až 1814 a 1820–1823, jeden z vůdců strany moderados, předseda vlády (1834–1835), ministr vnitra (1844 až 1846), předseda druhé komory kortesů (1851–1854, 1857, 1861), předseda státní rady (1858–1860). – 251

Marx, Karel (1818–1883) (viz životopisná data). – 7–26, 506, 702, 706

Mason, George Henry Monck (1825 až 1857), anglický důstojník, rezident v Džódhpuru, zabit při národně osvobozeneckém povstání v Indii v letech 1857–1859. – 342

Masséna, André (1756–1817), fran-

couzský maršál, účastník napoleonských tažení, v roce 1814 přešel k Bourbonům. – 142

Matylda Bonaparte, princezna (1820 až 1904), dcera Jérôma Bonaparta, sestřenice Napoleona III. – 439

Maxmilián d'Este (1782–1863), rakouský arcivévoda, generál, vynálezce zvláštního typu pevnůstek nazvaných „Maxmiliánovy věže". – 124

Mazarin, Jules (1602–1661), francouzský státník, kardinál; od roku 1643 ministr, do plnoletosti Ludvíka XIV. faktický vládce Francie, prováděl politiku upevnění francouzského absolutismu. – 634

Mazzini, Giuseppe (1805–1872), italský revolucionář, buržoazní demokrat, jeden z vůdců národně osvobozeneckého hnutí v Itálii, roku 1849 stál v čele prozatímní vlády římské republiky, roku 1850 jeden z organizátorů Ústředního výboru evropské demokracie v Londýně. – 22, 84, 450, 451, 453, 454, 605, 699

McNeill, John (1795–1883), anglický diplomat, vyslanec v Teheráně (1836–1839 a 1841–1842). – 151

Mehmed bej, viz *Bangya*, János

Melbourne, William *Lamb*, vikomt (1779 až 1848), anglický státník, whig, ministr vnitra (1830–1834), ministerský předseda (1834 a 1835–1841) – 433, 555

Menšikov, Alexandr Sergejevič, kníže (1787–1869), ruský admirál a státník, roku 1853 mimořádný velvyslanec v Turecku, vrchní velitel ruských pozemních a námořních sil na Krymu (1853–únor 1855). – 287, 448

Mercy, de, francouzský důstojník, za surové zavraždění jednoho z důstojníků svého pluku roku 1858 odsouzen vojenským soudem k trestu smrti. – 517

Merry, Anthony, anglický diplomat, vyslanec v Paříži (1802). – 456

Mevissen, Gustav (1815–1899), německý bankéř a politik, jeden z vůdců porýnské liberální buržoazie; zakladatel několika velkých akciových sdružení. – 711

Miall, Edward (1809–1881), anglický politik, buržoazní radikál, člen parlamentu. – 199

Michelet, Jules (1798–1874), francouzský historik a spisovatel, maloburžoazní demokrat. – 453

Mikuláš I. (1796–1855), ruský car (1825–1855). – 148, 227–229, 431, 498, 505, 507, 533, 613, 616, 617, 624, 625, 635, 636, 657, 682, 691, 706, 707

Mill, John Stuart (1806–1873), anglický buržoazní ekonom a pozitivistický filosof, epigon klasické školy politické ekonomie. – 568

Millaud, Moïse (1813–1871), francouzský bankéř a novinář, založil několik listů a bank. – 466

Milner Gibson, viz *Gibson*, Thomas Milner

Minié, Claude Etienne (1804–1879), francouzský důstojník, vynálezce nového typu pušky. – 415

Minto, Gilbert *Elliot* (1751–1814), anglický státník, whig, vyslanec ve Vídni (1799–1801), generální guvernér Indie (1807–1813). – 100, 459

Mirès, Jules Isaac (1809–1871), francouzský bankéř, majitel několika listů, mezi nimi „Constitutionnelu". – 432

Molière, Jean Baptiste (1622–1673), slavný francouzský dramatik. – 319

Mon, Alejandro (1801–1882), španělský politik, liberál, ministr financí (1837, 1844–1846), v letech 1858 až 1862 velvyslanec ve Francii, předseda vlády (1864). – 251

Moncreiff, James (1811–1895), anglický právník, člen parlamentu, generální prokurátor ve Skotsku (1851 až 1852, 1852–1858, 1859–1866, 1868 až 1869). – 176

Montalembert, Charles (1810–1870), francouzský politik a publicista, za druhé republiky poslanec Ústavodárného a Zákonodárného shromáždění, orleanista, vůdce katolické strany, podporoval Ludvíka Bonaparta při jeho státním převratu 2. prosince 1851, ale brzy přešel do opozice. – 59, 652–655, 683, 684

Montesquieu, Charles (1689–1755), významný francouzský buržoazní sociolog, ekonom a spisovatel, představitel buržoazního osvícenství 18. století, teoretik konstituční monarchie. – 276, 450

Montezová, Lola (1820–1861), známá tanečnice a mezinárodní dobrodružka. – 589

Montijo, Eugenie, *de* (1826–1920), francouzská císařovna, manželka Napoleona III. – 422, 458

Morny, Charles Auguste Louis Joseph, vévoda *de* (1811–1865), francouzský politik, bonapartista, nevlastní bratr Napoleona III., jeden z organizátorů státního převratu z 2. prosince 1851, ministr vnitra (prosinec 1851 – leden 1852), předseda Zákonodárného sboru (1854–1856, 1857–1865), velvyslanec v Rusku (1856–1857). – 54, 62, 236, 422, 435, 444

Mozart, Wolfgang Amadeus (1756 až 1791), velký rakouský hudební skladatel. – 319

Mughalové, dynastie indických pádišáhů (1526–1858). – 147, 271, 293, 309

Muhammad Alí šáh, avadhský král (1837–1842). – 501–503

Mulgrave, George Augustus *Phipps*, hrabě (1819–1890), anglický státník, whig, člen parlamentu, strážce královského pokladu (1853–1858), později guvernér několika anglických kolonií. – 181

Muñoz Benavente, José (Pucheta) (1820 až 1856), španělský toreador, účastník buržoazní revoluce 1854–1856, jeden z vůdců madridského lidu, v červencových dnech roku 1856 vedl dělnické ozbrojené oddíly; padl v boji. – 68, 73

Muñozová, madam, viz *Marie Kristýna*

Murat, Joachim (1767–1815), francouzský maršál, účastník napoleonských tažení, roku 1808 velel francouzským vojskům ve Španělsku, neapolský král (1808–1815). – 74, 660

Murray, Charles Augustus (1806 až 1895), anglický diplomat, generální konzul v Egyptě (1846–1853), vyslanec v Teheránu (1854–1859). – 261, 262, 296

Mustoxydis, Andreas (1785–1860), řecký učenec a politik, zabýval se dějinami Jónských ostrovů. – 693

Musurus paša (Konstantin) (1807 až 1891), turecký diplomat, vyslanec, později velvyslanec v Londýně (1851–1885); původem Řek. – 289

Naas, Richard Southwell *Bourke*, hrabě *Mayo* (1822–1872), anglický státník, konzervativec, státní sekretář pro Irsko (1852, 1858–1859, 1866 až 1868), indický místokrál (1869–1872). – 695, 696
Nádir šáh (Nádir-qulí) (Qulí chán) (1688–1747), íránský šáh (1736 až 1747), v letech 1738–1739 podnikl loupežnou výpravu do Indie. – 147
Nána Sáhib (narozen asi 1825), indický feudál, adoptivní syn posledního péšvy Bádžího Ráa II. (vládce bývalého maráthského státu), jeden z vůdců národně osvobozeneckého povstání v Indii v letech 1857–1859. – 309, 310, 336, 519
Napier, Charles James (1782–1853), anglický generál, zúčastnil se válek proti Napoleonovi I.; v letech 1842 až 1843 velel vojskům, která dobyla Sindh, v letech 1843–1847 guvernér Sindhu. – 157, 281, 293, 384, 412
Napoleon, princ, viz *Bonaparte*, Joseph Charles Paul
Napoleon I. Bonaparte (1769–1821), francouzský císař (1804–1814 a 1815). – 54, 55, 66, 113, 115, 119, 120, 122, 123, 141–143, 145, 234, 310, 329, 330, 377, 406, 430, 436, 437, 449, 452, 455–462, 593, 616, 617, 624, 660, 664
Napoleon II., viz *Zákupský*, Napoleon Joseph François Charles *Bonaparte*, vévoda
Napoleon III. (Ludvík Bonaparte) (1808 až 1873), synovec Napoleona I., president druhé republiky (1848 až 1851), francouzský císař (1852 až 1870). – 21–23, 42–45, 50, 53–56, 58, 59, 62, 64, 66, 67, 75, 78, 83–85, 88, 89, 92, 94, 101, 105, 107, 111, 174, 182, 184, 187, 188, 213, 234, 237, 241, 256–258, 262, 267, 269, 288, 289, 298, 316, 321, 356, 377 až 379, 381, 418–424, 429–433, 435, 437–445, 447–451, 453–455, 459, 464, 466, 467, 479–484, 496, 498, 515, 516, 533, 534, 538, 539, 631, 652–656, 660, 671, 672, 674, 675, 681, 683, 691, 694
Narváez, Ramón María, vévoda *valencijský* (1800–1868), španělský generál a reakční státník, předák strany moderados, předseda vlády (1844 až 1846, 1847–1851, 1856–1857, 1864–1865 a 1866–1868), krutě potlačoval revoluční akce lidu. – 66, 67, 249–252, 254
Násiruddín, zemřel roku 1837, král avadhský (1827–1837). – 500
Nasmyth, James (1808–1890), anglický inženýr a vynálezce. – 223
Neill, James George Smith (1810 až 1857), anglický generál, účastník krymské války, v době potlačení národně osvobozeneckého povstání v Indii v letech 1857–1859 krutě řádil v Kánpuru. – 337
Nemours, vévodkyně *de*, viz *Marie Orleánská*
Newcastle, Henry Pelham Fiennes Pelham *Clinton*, vévoda (1811–1864), anglický státník, peelovec, ministr války a kolonií (1852–1854), ministr války (1854–1855) a ministr kolonií (1855–1864). – 178
Niebuhr, Barthold Georg (1776–1831), přední německý historik antiky. – 636
Niebuhr, Markus Carsten Nikolaus (1817–1860), pruský úředník, oblíbenec Bedřicha Viléma IV., sekretář králova kabinetu (1851–1857), syn Georga Niebuhra. – 636

Nicholson, John (1821–1857), anglický generál, roku 1842 se účastnil první anglo-afghánské války, účastník druhé anglo-sikhské války v letech 1848 až 1849, roku 1857 za národně osvobozeneckého povstání v Indii velel jednomu z oddílů anglické armády při útoku na Dillí. – 329, 334, 339
Nocedal, Cándido (1821–1885), španělský politik a novinář; patřil ke straně moderados, poslanec kortesů, ministr vnitra (1856–1857). – 249
Nolan, Lewis Edward (asi 1820–1854), anglický důstojník, sloužil v Indii, účastník krymské války, autor několika knih o jezdectvu. – 244
Northcote, Stafford Henry (1818–1887), anglický státník, peelovec, později konzervativec, člen parlamentu (1855–1857, 1858–1885), několikrát byl ministrem. – 212

O' Donnell, Leopoldo, hrabě *de Lucena* (1809–1867), španělský generál a reakční politik, jeden z vůdců strany moderados, guvernér na Kubě (1843 až 1848), roku 1854 se pokoušel využít revoluční nálady ve Španělsku k nastolení vojenské diktatury; jako ministr války rozdrtil buržoazní revoluci z let 1854–1856, předseda reakční vlády (1856, 1858–1863 a 1865–1866). – 65–69, 71–73, 75, 249–251, 253, 254
O'Donnell, Enrique José, hrabě *La Bisbal* (1769–1834), španělský generál, účastník války za nezávislost (1808–1814); krajně bezzásadový; v období reakce (1814–1820) udržoval spojení s liberálními kruhy a vydával revolucionáře vládě. – 67
Orleáni, královská dynastie ve Francii (1830–1848). – 444, 496, 498, 516
Orleánský, vévoda, viz *Ludvík Filip*
Orlov, Alexej Fjodorovič, kníže (1786 až 1861), ruský vojenský činitel, státník a diplomat, vedl ruskou delegaci na pařížském kongresu (1856); předseda státní rady a sboru ministrů (1856); roku 1858 byl předsedou Hlavního výboru pro rolnickou otázku a stavěl se proti zrušení nevolnictví. – 42
Orsini, Felice (1819–1858), italský buržoazní demokrat, republikán, jeden z významných účastníků boje za národní osvobození a sjednocení Itálie; popraven za pokus o atentát na Napoleona III. – 433, 437–439, 442, 443, 445
Osborne, Thomas, od roku 1689 markýz *Carmarthen*, od roku 1694 vévoda z *Leedsu* (1631–1712), anglický státník, tory, ministerský předseda (1674 – 1679 a 1690–1695); roku 1695 jej parlament obvinil z úplatkářství. – 550
Oskar I. (1799–1859), švédský král (1844–1859). – 298
Otto, Louis Guillaume (1754–1817), francouzský diplomat, vyslanec v Londýně (1800–1802), velvyslanec ve Vídni (1809–1813). – 456, 457, 459
Outram, James (1803–1863), anglický generál, rezident v Lakhnaú (1854 až 1856), za anglo-perské války roku 1857 velel anglické armádě, vrchní komisař Avadhu (1857–1858), účastnil se potlačení národně osvobozeneckého povstání v Indii v letech 1857 – 1859. – 336, 401, 406, 468, 469, 471, 472, 513, 514
Owen, W. D., jeden z ředitelů Královské britské banky (1849–1854, 1855

až 1856), byl odsouzen za podvodné machinace. – 79
Overstone, viz *Loyd*, Samuel Jones, baron

Pakington, John Somerset (1799–1880), anglický státník, tory, v druhé polovině 19. století konzervativec; ministr pro vojenské záležitosti a kolonie (1852), první lord admirality (ministr námořnictva) (1858–1859 a 1866–1867) a ministr války (1867 až 1868). – 176, 435
Palafox y Melci, José (1776–1847), španělský generál, účastník války za nezávislost (1808–1814), v letech 1808–1809 řídil obranu Zaragozy. – 69
Palmer, John Horsley (1779–1858), anglický finančník, v letech 1830 až 1832 guvernér Anglické banky, později zastával různé úřady ve finančních institucích. – 55
Palmer, Roundell (1812–1895), anglický státník, nejprve tory, později peelovec, nakonec liberál; lord kancléř (1872–1874 a 1880–1885). – 212
Palmer, William (1824–1856), anglický lékař, který otrávil svou ženu, bratra a přítele, aby obdržel pojistku; byl odsouzen k smrti provazem. – 578
Palmerston, Henry John *Temple*, vikomt (1784–1865), anglický státník, zpočátku tory, od roku 1830 jeden z předáků whigů, opíral se o pravicové živly této strany; ministr zahraničních věcí (1830–1834, 1835 až 1841 a 1846–1851), ministr vnitra (1852–1855) a ministerský předseda (1855–1858 a 1859–1865). – 23, 24, 42, 45, 151, 159, 163–167, 171, 173–184, 187–193, 199–201, 203, 210–213, 259, 260, 275, 288, 290, 293–298, 348, 422, 433–435, 448, 474, 478, 481, 482, 496, 500–502, 531, 536, 537, 552, 553, 555, 557, 566, 609, 613, 624, 690
Panmure, Fox *Maule*, baron (1801 až 1874), anglický státník, whig; tajemník pro vojenské záležitosti (1846 až 1852), ministr války (1855–1858). – 434
Parandhar Sinh, indický rádža. – 341
Parkes, Harry Smith (1828–1885), anglický diplomat; jako konzul v Kantonu vyprovokoval anglo-čínský konflikt, který byl předehrou k druhé „opiové" válce s Čínou (1856 až 1858); jeden ze tří evropských kontrolních komisařů v Kantonu (1858 až 1859, 1860–1861), konzul v Šanghaji (1864–1865), vyslanec v Japonsku (1865–1883). – 132–134, 168, 182, 195
parmská vévodkyně, viz *Luisa Bourbonská*, Marie Terezie
Paton, John Stafford (1821–1889) anglický důstojník, později generál účastnil se první a druhé anglo-sikhské války (1845–1846 a 1848 až 1849) a potlačení národně osvobozeneckého povstání v Indii v letech 1857–1859. – 334
Patow, Erasmus Robert, baron (1804 až 1890), pruský buržoazní státník; ministr obchodu, průmyslu a veřejných prací v Camphausenově vládě (duben – červen 1848), ministr financí (1858–1862). – 658, 665, 667
Paul, John Dean (1802–1868), anglický bankéř. – 78
Peel, Robert (1788–1850), anglický státník, vůdce umírněných toryů, nazvaných podle něho peelovci; ministr vnitra (1822–1827 a 1828 až 1830), ministerský předseda (1834 až 1835, 1841–1846); s podporou liberálů prosadil zrušení obilních zákonů (1846). – 159–161, 176, 211, 345, 347, 348, 355, 433, 434, 536, 566–569, 596, 598, 698
Pélissier, Jean Jacques (1794–1864), francouzský maršál, ve třicátých až padesátých letech se zúčastnil dobytí Alžírska, byl známý krutými metodami boje; vrchní velitel armády na Krymu (květen 1855 až červenec 1856); za dobytí Malachovské mohyly obdržel titul vévoda Malachovský; velvyslanec v Anglii (1858 až 1859). – 22, 318, 422, 431, 440, 447–449, 479
Peltier, Jean Gabriel (asi 1765–1825), francouzský publicista, roajalista; po revoluci 10. srpna 1792 emigroval do Londýna a tam vydával různé časopisy; ostře vystupoval proti Napoleonovi I. a byl za to trestně stíhán. – 457, 458, 460, 461
Perceval, Spencer (1762–1812), anglický státník, tory, vrchní státní návladní (1802–1806), v letech 1807 až 1809 kancléř pokladu (ministr financí), ministerský předseda (1809 až 1812). – 40, 433, 455, 634
Péreire, Isaac (1806–1880), francouzský bankéř, bonapartista, poslanec Zákonodárného sboru, roku 1852 založil společně se svým bratrem Emilem Péreirem akciovou banku Crédit mobilier. – 48, 50, 54–56, 60, 62, 88, 234–242, 322, 323, 464, 711
Péreire, Emile (1800–1875), francouzský bankéř, bonapartista, poslanec Zákonodárného sboru, v roce 1852 založil se svým bratrem Isaacem akciovou banku Crédit mobilier. – 54, 62, 236, 241, 269, 270, 323, 464
Perovskij, Vasilij Alexejevič (1795 až 1857), ruský generál, vojenský gubernátor v Orenburgu (1833–1842, 1851–1857); v letech 1839–1840 velel vojenskému tažení na Chivu. – 156, 624, 626
Persigny, Jean Gilbert Victor, hrabě (1808–1872), francouzský státník, bonapartista, poslanec Zákonodárného shromáždění (1849–1851), jeden z organizátorů státního převratu z 2. prosince 1851, ministr vnitra (1852–1854 a 1860–1863), velvyslanec v Londýně (1855–1858, 1859–1860). – 56, 422, 447
Petit, náměstek pařížského generálního prokurátora (1856). – 111
Petr I. (1672–1725), ruský car od roku 1682; roku 1721 přijal titul imperátor celé Rusi. – 131, 148, 289, 624, 625, 699, 708
Phillimore, John George (1808–1865), anglický právník a liberální politik, peelovec, člen parlamentu (1852 až 1857). – 212
Phillimore, Robert Joseph (1810–1885), anglický právník, whig, později peelovec, člen parlamentu (1852 až 1857), bratr Johna Georga Phillimora. – 212
Pidal, Pedro José (1800–1865), španělský reakční politik, člen strany moderados, předseda kortesů (1843), ministr vnitra (1844–1848), ministr zahraničních věcí (1848–1851). – 251, 253
Pieri, Giuseppe Andrea (1808–1858), italský revolucionář, popraven za účast při atentátu Orsiniho na Napoleona III. – 442, 443
Pietri, Pierre Marie (1809–1864),

francouzský politik, bonapartista; pařížský policejní prefekt (1852 až 1858). – 420, 438

Pilát, Pontský (zemřel asi roku 37), římský prokurátor (místodržitel) v Judeji (26–36). – 84

Pindaros (asi 522–asi 442 před n. l.), starořecký lyrický básník, autor oslavných ód. – 179

Pitt, William, mladší (1759–1806), anglický státník, jeden z předáků toryů, ministerský předseda (1783 až 1801 a 1804–1806). – 33, 34, 433, 435, 456, 477, 551

Place, Henri, francouzský finančník, jeden z ředitelů akciové banky Crédit mobilier. – 54, 321

Platonov, Alexandr Platonovič, ruský major, újezdní maršálek šlechty, v roce 1858 náměstek předsedy petrohradského šlechtického výboru pro přípravu rolnické reformy z roku 1861. – 705

Pompeius (Gnaeus Pompeius Magnus) (106–48 před n. l.), římský vojevůdce a státník. – 121

Potter, John, anglický liberál, člen parlamentu, třikrát byl starostou Manchesteru. – 201

Pottinger, Henry (1789–1856), anglický diplomat a generál, vyslanec v Číně (1841–1842), roku 1842 za první „opiové" války s Čínou velel anglické armádě, guvernér Hongkongu (1843), později Madrásu (1847–1854). – 207, 591

Powlett, William John Frederick, anglický politik, peelovec, člen parlamentu. – 212

Praslin, Charles, vévoda *de Choiseul* (1805–1847), francouzský aristokrat; zavraždil svou manželku a po zatčení se otrávil. – 437

Price, Richard (1723–1791), anglický radikální publicista, ekonom a moralistický filosof. – 476–478

Prokesch-Osten, Anton, hrabě (1795 až 1876), rakouský diplomat, internuncius (vyslanec) (1855–1867), později velvyslanec (1867–1871) v Cařihradě. – 289

Proudhon, Pierre Joseph (1809–1865), francouzský publicista, ekonom a sociolog, ideolog maloburžoazie, jeden z ideových původců anarchismu. – 54

Pruská královna, viz *Alžběta*

Pruská princezna, viz *Augusta Marie Luisa Kateřina*

Pruský princ, titul pruského následníka trůnu, zde viz *Vilém I.*

Pückler, Erdmann (1792–1869), pruský ministr zemědělství (1858–1862). – 665

Pucheta, viz *Muñoz Benavente*, José

Radecký (Radetzky), Josef, hrabě (1766 až 1858), rakouský polní maršál, od roku 1831 velel rakouskému vojsku v severní Itálii, v letech 1848–1849 surově potlačoval revoluční a národně osvobozenecké hnutí v Itálii, v letech 1850–1856 generální guvernér lombardsko-benátského království. – 45, 75

Raglan, Fitzroy James Henry *Somerset*, baron (1788–1855), anglický polní maršál; vrchní velitel armády na Krymu (1854–1855). – 412

Ranvír Sinh, kašmírský rádža; za národně osvobozeneckého hnutí v Indi v letech 1857–1859 stál na straně Angličanů. – 339

Rapp, Jean (1772–1821), francouzský generál, účastník napoleonských tažení, od ledna 1813 do ledna 1814 velel posádce v Gdaňsku obležené ruskými a pruskými vojsky. – 406

Raspail, François (1794–1878), významný francouzský přírodovědec a publicista, socialista, blízký revolučnímu proletariátu; účastník revolucí roku 1830 a 1848; poslanec Ústavodárného shromáždění; po roce 1855 přešel na buržoazně demokratické stanovisko. – 29

Rawlinson, Henry Creswicke (1810 až 1895), anglický historik, orientalista, sloužil jako důstojník v Persii, člen Indické rady (1858–1859, 1868 až 1895), vyslanec v Teheránu (1859 až 1860). – 259

Rea, John (1822–1881), irský politik, člen společnosti „Mladé Irsko". – 697

Reed, Thomas (1796–1883), anglický generál, zúčastnil se potlačení národně osvobozeneckého povstání v Indii v letech 1857–1859. – 306, 307, 335

regent, viz *Vilém I.*

Reichensperger, August (1808–1895), německý právník a buržoazní politik; roku 1848 poslanec pruského Národního shromáždění, patřil k pravému křídlu; roku 1852 vůdce katolických poslanců v pruské sněmovně. – 679

Reimer, Georg Ernst (1804–1885), německý nakladatel, konzervativec, poslanec pruského zemského sněmu. 676

Reinhard, Charles Frédéric (1761 až 1837), francouzský diplomat, roku 1802 vyslanec v Dolním Sasku, původem Němec. – 461, 462

Renaud (zemřel roku 1857), anglický důstojník, zúčastnil se potlačení národně osvobozeneckého povstání v Indii v letech 1857–1859. – 310

Renée, Lambert Amédée (1808–1859), francouzský publicista, bonapartista, od roku 1856 odpovědný vydavatel listů „Constitutionnel" a „Pays". – 479

Reynaud, Jean (1806–1863), francouzský přírodovědec a filosof, zprvu saint-simonovec, později stoupenec „křesťanského socialismu". – 453

Ricardo, David (1772–1823), anglický ekonom, jeden z nejvýznamnějších představitelů klasické buržoazní politické ekonomie. – 47

Richard III. (1452–1485), anglický král (1483–1485). – 179

Richardson, Jonathan, prokurista northumberlandské a durhamské banky. – 599

Rimskij-Korsakov, Alexandr Michajlovič (1753–1840), ruský generál, roku 1799 velel ruské armádě ve Švýcarsku; od roku 1830 člen státní rady. – 142

Ríos y Rosas, Antonio (1812–1873), španělský politik, náležel ke straně moderados, poslanec kortesů, ministr vnitra (1856). – 68

Ristoriová, Adelaide (1822–1906), vynikající italská herečka. – 683

Roberts, Henry (1800–1860), anglický generál, účastník potlačení národně osvobozeneckého povstání v Indii v letech 1857–1859. – 601, 602

Robertson, britský konzul v Šanghaji (1856). – 97

Robespierre, Maximilien (1758–1794), vůdce jakobínů za francouzské buržoazní revoluce z konce 18. století, v letech 1793–1794 stál v čele revoluční vlády. – 453

Robinson, Smith P., čestný tajemník Ligy proti obilním zákonům. – 202

Rodbertus, Johann Karl (1805–1875),

německý buržoazní ekonom, ideolog zburžoaznělých pruských junkerů, za revoluce 1848–1849 umírněně liberální politik, vůdce levého středu v pruském Národním shromáždění; později hlasatel reakčních idejí pruského „státního socialismu". – 638, 676

Roebuck, John Arthur (1801–1879), anglický politik a publicista, buržoazní radikál, člen parlamentu. – 176, 188

Romanovci, carská dynastie v Rusku (1613–1917). – 44, 692

Roncali, hrabě *d'Alcoy*, španělský politik, v letech 1852–1853 ministerský předseda a ministr zahraničních věcí. – 251

Ros de Olano, Antonio (1808–1886), španělský generál, člen strany moderados, účastník buržoazní revoluce v letech 1854–1856. – 66

Rose, Hugh Henry (1801–1885), anglický generál, později polní maršál, zúčastnil se krymské války, podílel se na potlačení národně osvobozeneckého povstání v Indii v letech 1857–1859, velel armádě v Indii (1860–1865) a v Irsku (1865–1870) – 470, 473, 524, 547, 548

Rothschild, James (1792–1868), šéf bankovního domu Rothschildů v Paříži. – 54

Rothschildové, dynastie bankéřů vlastnící banky v mnoha evropských zemích. – 93, 257, 381, 632

Rouland, Gustave (1806–1878), francouzský státník, bonapartista, ministr veřejného vyučování a kultu (1856–1863), president státní rady (1863–1864), generální guvernér Francouzské banky (1864–1878). – 432

Russell, John (1792–1878), anglický státník, vůdce whigů, ministerský předseda (1846–1852 a 1865 až 1866), ministr zahraničních věcí (1852–1853 a 1859–1865), předseda tajné rady (1854–1855); v roce 1855 zástupce Anglie na vídeňské konferenci. – 32, 164, 166, 167, 174, 176–178, 188, 190, 213, 348, 433, 434, 552

Russel, William Howard (1820–1907), anglický novinář, vojenský dopisovatel listu „Times". – 492, 494, 521, 522

Rutland, Charles Cecil John *Manners*, vévoda (1815–1888), anglický aristokrat, tory. – 531

Sacy, Samuel *Silvestre de* (1801–1879), francouzský publicista, od roku 1828 člen redakce „Journal des Débats". 432

Sadleir, John (1814–1856), irský bankéř a politik, jeden z vůdců irské frakce v parlamentě, ředitel banky Tipperary a jiných finančních institucí; roku 1853 mladší lord pokladu; když v roce 1856 udělala banka Tipperary úpadek, spáchal sebevraždu. – 55, 78

Saint-Arnaud, Armand Jacques Achille *Leroy de* (1801–1854), francouzský maršál, bonapartista; ve třicátých až čtyřicátých letech se zúčastnil dobytí Alžírska; jeden z organizátorů státního převratu z 2. prosince 1851, ministr války (1851–1854), roku 1854 vrchní velitel armády na Krymu. – 448

Saint-Just, Louis Antoine (1767–1794), jeden z vůdců jakobínů za francouzské buržoazní revoluce z konce 18. století. – 54

Saint-Simon, Henri (1760–1825), významný francouzský utopický socialista. – 54

San Luis, hrabě, viz *Sartorius*, Fernando Luis José, hrabě *San Luis*

San Miguel y Valledor, Evaristo, vévoda (1785–1862), španělský generál, spisovatel a politik, zúčastnil se války za nezávislost Španělska (1808 až 1814) a buržoazní revoluce v letech 1820–1823, předseda liberální vlády (1822), později se přiklonil ke straně moderados, ministr války (1840–1842). – 253

Sartorius, Fernando Luis José, hrabě *San Luis* (1820–1871), španělský reakční státník a publicista, jeden z vůdců strany moderados, ministr vnitra (1847–1851), předseda vlády (1853–1854). – 249–252

savojská dynastie, jedna z italských dynastií, vládla v sardinském království (1720–1861) a v sjednoceném království italském (1861–1846). – 42–46

Sébastiani, Horace, hrabě (1772–1851), francouzský maršál, diplomat; v letech 1801–1802 jej Napoleon pověřoval diplomatickými úkoly v Turecku, Egyptě a Sýrii; ministr zahraničních věcí (1830–1832), velvyslanec v Londýně (1835–1840). – 460

Sefer paša, čerkeský kníže, v tureckých službách se zúčastnil rusko-turecké války (1826–1828), v letech 1855 až 1859 řídil vojenské akce čerkeských horalů proti Rusku. – 504–510, 585–588, 590

Serrano y Domínguez, Francisco (1810 až 1885), španělský generál a státník, ministr války (1843), účastník státního převratu roku 1856, ministr zahraničních věcí (1862–1863), předseda vlády (1868–1869, 1871 až 1874), regent království (1869 až 1871). – 66, 252

Servius Tullius (578–534 před n. l.), šestý římský král. – 646

Seymour, Michael (1802–1887), anglický admirál, v letech 1854–1856 se zúčastnil krymské války, velitel námořních sil za druhé „opiové" války s Čínou (1856–1858). – 132–136, 178, 182, 194, 195

Shaftesbury, viz *Ashley*, Anthony *Cooper*

Shakespeare, William (1564–1616), veliký anglický spisovatel. – 32, 36, 171, 179, 233, 422, 456

Shee, William (1804–1868), irský právník a liberální politik, člen parlamentu. – 176

Shore, John Teignmouth (1751–1834), anglický generální guvernér Indie (1793–1798). – 499

Schiller, Friedrich (1759–1805), veliký německý básník a dramatik. – 551, 659

Schleinitz, Alexander, hrabě (1807 až 1885), reakční pruský státník, ministr zahraničních věcí (červen 1848, 1849 – 1850, 1858 – 1861). – 657, 664

Schwarzenberg, Felix, kníže (1800 až 1852), rakouský reakční státník a diplomat; po porážce vídeňské revoluce v říjnu 1848 ministerský předseda a ministr zahraničních věcí. – 657

Sidmouth, Henry *Addington*, vikomt (1757–1844), anglický státník, tory; ministerský předseda a kancléř pokladu (ministr financí) (1801 až 1804); jako ministr vnitra (1812 až 1821) prováděl represívní opatření proti dělnickému hnutí. – 182, 458

Sien-feng (asi 1831—1861), čínský císař (1850—1861). – 581, 582
Sieyès, Emmanuel Joseph (1748—1836), francouzský abbé, za francouzské buržoazní revoluce z konce 18. století mluvčí velké buržoazie. – 663
Simonič, Ivan Stěpanovič (1792—1855), ruský generál, vyslanec v Teheránu (1832—1839). – 151
Simons, Ludwig (1803—1870), německý reakční právník; roku 1848 poslanec pruského Národního shromáždění, patřil k pravému křídlu; později ministr spravedlnosti (1849 až 1860). – 665
Simpson, James (1792—1868), anglický generál, v únoru až červnu 1855 náčelník štábu, později vrchní velitel anglické armády na Krymu (červen až listopad). – 412
Sindhija, Džajadží (Bhagírath Ráo) (narozen kolem roku 1835), maráthský kníže indického knížectví Gválijar (od roku 1853); za národně osvobozeneckého povstání v letech 1857—1859 stál na straně Angličanů. – 327, 602
Sismondi, Jean Charles Léonard *Simonde de* (1773—1842), švýcarský ekonom a historik, maloburžoazní kritik kapitalismu. – 121
Sleeman, William Henry (1788—1856), anglický koloniální úředník, důstojník, poté generál, rezident v Gválijaru (1843—1849) a Lakhnaú (1849 až 1854). – 502
Smith, John Mark Frederick (1790 až 1874), anglický generál, vojenský inženýr, člen parlamentu. – 298
Smith, Robert *Vernon* (1800—1873), anglický státník, whig; člen parlamentu, předseda Kontrolního úřadu pro Indii (1855—1858). – 280, 281, 434
Smythe, John George, anglický politik, plukovník, peelovec, člen parlamentu. – 212
Sobieski, viz *Jan III.*
Soult, Nicolas Jean (1769—1851), francouzský maršál, státník, v politice se vyznačoval krajní bezcharakterností; ministerský předseda (1832—1834, 1839—1840 a 1840—1847). – 256
Stahl, Friedrich Julius (1802—1861), německý právník a krajně reakční politik, od roku 1840 profesor berlínské university. – 711
Stanley, lord Edward Henry, od roku 1869 hrabě *Derby* (1826—1893), anglický státník, tory, v šedesátých až sedmdesátých letech konzervativec, později liberál, ministr kolonií (1858, 1882—1885), ministr pro Indii (1858 až 1859), ministr zahraničních věcí (1866—1868 a 1874—1878); syn Edwarda Derbyho. – 434, 435
Stanley z Alderley, Edward John *Stanley*, baron (1802—1869), anglický státník, whig, člen parlamentu, ministr obchodu (1855—1858), ředitel poštovní správy (1860—1866). – 389, 392
Stein, Julius (1813—1889), slezský učitel, publicista, buržoazní demokrat, v letech 1848—1849 poslanec pruského Národního shromáždění, patřil k levému křídlu. – 676
Stein, Maximilian (1811—1860), rakouský důstojník, za revoluce v Uhrách (1848—1849) náčelník štábu revoluční armády, po porážce revoluce emigroval do Turecka a přijal jméno Ferhad paša; bojoval proti Rusku v Čerkesku (1857—1858). – 506—508, 510, 585, 589
Stewart, Donald Martin (1824—1900); anglický důstojník, později polní maršál, účastnil se potlačení národně osvobozeneckého povstání v Indii v letech 1857—1859 a druhé anglo-afghánské války (1878—1880), vrchní velitel vojenských sil v Indii (1881 až 1885), člen Indické rady (1885 až 1900). – 326
St. Leonards, viz *Sugden*, Edward
Stock, Franciszek, polský emigrant, důstojník turecké armády. – 504, 509, 584, 585, 587, 590
Stoddart, Charles (1806—1842), anglický diplomat a důstojník, roku 1838 jmenován vyslancem v Buchaře, kde byl uvězněn a zavražděn. – 625
Strabón (asi 63 před n. l.—asi 20 n. l.), významný starořecký zeměpisec a historik. – 121
Strahan, William (narozen kolem roku 1808), anglický bankéř. – 78
Stratford de Redcliffe, Stratford *Canning*, vikomt (1786—1880), anglický diplomat, vyslanec (1810—1812, 1825 až 1828), později velvyslanec v Cařihradě (1841—1858). – 259
Straubenzee, viz *Van Straubenzee*, Charles-Thomas.
Sugden, Edward, Burtenshaw, baron *St. Leonards* (1781—1875), anglický právník a státník, tory, roku 1852 lord kancléř. – 434
Sü Kuang-t'in (1785—1858), generální guvernér čínské provincie Kuang-tung a Kuang-si. – 135
Sü Naj-c', čínský státník, roku 1834 soudce v provincii Kuang-tung, v roce 1836 předložil návrh, jak bojovat proti obchodu s opiem. – 581
Sutton, John Henry Manners, anglický politik, peelovec, člen parlamentu (1847—1857). – 212
Suvorov, Alexandr Vasiljevič (1730 až 1800), veliký ruský vojevůdce. – 142, 143
Szemere, Bertalan (1812—1869), maďarský politik a publicista; ministr vnitra (1848) a předseda revoluční vlády (1849); po porážce revoluce emigroval z Uher. – 197

Štěpánka Luisa Adrienna, rozená *de Beauharnais* (1789—1860), velkovévodkyně bádenská od roku 1811. – 660
Šuvalov, Petr Pavlovič, hrabě (narozen roku 1824), maršálek šlechty v petrohradské gubernii, předseda petrohradského šlechtického výboru pro přípravu rolnické reformy roku 1861. – 706
švédský král, viz *Oskar I.*

Talleyrand-Périgord, Charles Maurice, kníže (1754—1838), významný francouzský diplomat, ministr zahraničních věcí (1797—1799, 1799 až 1807, 1814—1815), zástupce Francie na vídeňském kongresu (1814 až 1815), v politice naprosto bezzásadový a zištný. – 188, 453, 456, 462
Tao-kuang, čínský císař (1821—1850). – 208
Tasso, Torquato (1544—1595), významný italský básník, autor básně „Osvobozený Jeruzalém". – 442
Thalmayr (též Emin aga), maďarský emigrant v Turecku. – 586
Thesiger, Frederick, baron *Chelmsford* (1794—1878), anglický státník, tory, člen parlamentu od roku 1840, vrchní státní návladní (1845—1846, 1852), lord kancléř (1858—1859, 1866 až 1868). – 176
Thiers, Louis Adolphe (1797—1877), francouzský buržoazní historik a

státník, ministr vnitra (1832, 1834), ministerský předseda (1836, 1840), president republiky (1871–1873), kat Pařížské komuny. – 453

Thouvenel, Edouard Antoine (1818 až 1866), francouzský diplomat, velvyslanec v Cařihradě (1855–1860), ministr zahraničních věcí (1860 až 1862). – 287, 589

Tiang, prefekt města Liou-čou. – 135

Thurneyssen, Auguste, jeden z ředitelů francouzské akciové banky Crédit mobilier. – 321, 322

Timúr (Tamerlán) (1336–1405), středoasijský válečník a dobyvatel, zakladatel dynastie Timúrovců, která vládla v Mávaránnahru, Chorézmu a Chorásánu. – 522

Tite, William (1798–1873), anglický architekt, liberál, od roku 1855 člen parlamentu. – 559

Tooke, Thomas (1774–1858), anglický buržoazní ekonom; patřil ke klasické škole, kritizoval Ricardovu teorii peněz. – 366

Totleben, Eduard Ivanovič (1818 až 1884), významný ruský vojenský inženýr, generál, jeden z organizátorů hrdinské obrany Sevastopolu v letech 1854–1855. – 357, 405

Trofónios, stavitel delfské věštírny. – 45

Tukony (též Selim aga), maďarský emigrant v Turecku. – 586, 589

Turgot, Louis Félix Etienne, markýz *de* (1796–1866), francouzský diplomat, bonapartista, účastník převratu 2. prosince 1851, ministr zahraničních věcí (1851–1852), velvyslanec ve Španělsku (1853). – 66

Turner, James Aspinall (1797–1867), anglický politik, tory, člen parlamentu, předseda manchesterského obchodního sdružení. – 201

Türr, István (Ahmed Kjamil Bej) (1825–1908), maďarský důstojník, emigrant v Turecku; zúčastnil se krymské války na straně spojeneckých armád a války Čerkesů proti Rusku. – 506–508, 585, 586, 588 až 590

Unruh, Hans Victor (1806–1886), pruský inženýr, buržoazní politik; roku 1848 jeden z vůdců středu v pruském Národním shromáždění; roku 1849 člen druhé sněmovny, patřil k levému křídlu, později jeden ze zakladatelů „pokrokové strany" (Fortschrittspartei), od roku 1866 nacionální liberál. – 638, 676

Vádžid Alí šáh, kníže Avadhu (1847 až 1856). – 499, 500

Vaillant, Jean Baptiste Philibert (1790 až 1872), francouzský maršál, bonapartista; ministr války (1854–1859). – 430

Valdez, španělský generál, účastník revoluce 1854–1856. – 68, 69, 538

valencijský vévoda, viz *Narváez*, Ramón María

Van Cortlandt, Henry Charles (1815 až 1888), anglický generál, v letech 1832–1839 byl ve vojenské službě u Sikhů, účastnil se první a druhé anglo-sikhské války (1845–1846, 1848–1849) na straně Angličanů; účastnil se potlačení národně osvobozeneckého povstání v Indii v letech 1857–1859. – 294, 308, 324, 336

Van Straubenzee, Charles Thomas (1812 až 1892), anglický generál, v letech 1855–1856 velel anglické brigádě na Krymu, v letech 1857–1858 anglické armádě za druhé „opiové" války s Čínou. – 611

Vaughan, John Luther (narozen roku 1820), anglický generál, účastnil se potlačení národně osvobozeneckého povstání v Indii v letech 1857–1859. – 282

Veit, Moritz (1808–1864), německý nakladatel, liberál, poslanec pruského zemského sněmu. – 676

Veliký Mughal, viz *Bahádur šáh II.*

Vergilius (Publius Vergilius Maro) (70–19 před n. l.), veliký římský básník. – 451

Verres, maďarský emigrant v Turecku. 589

Veuillot, Louis François (1813–1883), francouzský novinář, zuřivý stoupenec katolictví, hlavní redaktor listu „Univers" (1848–1860). – 448, 453

Viktor Emanuel II. (1820–1878), sardinský král (1849–1861), italský král (1861–1878). – 45, 381, 683

Viktorie (1819–1901), anglická královna (1837–1901). – 133, 178, 325, 333, 334, 415, 490, 613, 698

Vilém I. (1797–1888), princ Pruský, princ regent (1858–1861), pruský král (1861–1888) a německý císař (1871–1888). – 533, 622, 630–632, 634–636, 638, 639, 643, 644, 668, 678, 679, 682, 687, 688

Vilém III. Oranžský (1650–1702), místodržitel Nizozemí (1672–1702), anglický král (1689–1702). – 126

Vilém IV. (1765–1837), anglický král (1830–1837). – 501

Villemain, Abel François (1790–1870), francouzský politik a spisovatel, liberál, ministr veřejného vyučování (1839–1840, 1840–1844). – 431, 453, 684

vittorijský vévoda, viz *Espartero*, Baldomero

Voltaire, François Marie (vlastním jménem *Arouet*) (1694–1778), francouzský filosof, deista, satirik a historik, významný představitel buržoazního osvícenství v 18. století; bojoval proti absolutismu a katolicismu. – 275

Voroncov, Michail Semjonovič, kníže (1782–1856), ruský státník, generál-polní maršál, v letech 1844–1854 vrchní velitel vojsk na Kavkaze a místodržitel Kavkazu. – 212

výmarská princezna, viz *Augusta Marie Luisa*

Waldeck, Benedikt Franz Leo (1802 až 1870), německý politik, buržoazní radikál, povoláním právník; roku 1848 jeden z vůdců levého křídla a místopředseda pruského Národního shromáždění; později pokrokář. – 638, 676

Walewski, Alexandre Florian Joseph *Colonna*, hrabě (1810–1868), francouzský diplomat a státník, syn Napoleona I. a polské hraběnky Walewské; zúčastnil se polského povstání 1830–1831, po porážce povstání emigroval do Francie; ministr zahraničních věcí (1855 až 1860); předsedal pařížskému kongresu (1856). – 44, 435

Walker, William (1824–1860), americký dobrodruh, podnikl několik dobyvačných výprav do států Střední Ameriky, mimo jiné do Nicaraguy. – 136

Walpole, Spencer Horatio (1806–1898), anglický státník, tory, ministr vnitra (1852, 1858–1859 a 1866–1867). – 559

Ward, Henry George (1797–1860), anglický koloniální úředník, whig; lord generální komisař Jónských

ostrovů (1849–1855), guvernér Cejlonu (1855–1860) a Madrásu (1860). – 692

Wardle, Gwyllym Lloyd (asi 1762 až 1833), anglický plukovník, člen parlamentu, roku 1809 obvinil v Dolní sněmovně vévodu z Yorku ze zneužití úřední moci. – 37, 38, 40

Watson, Henry (1737–1786), anglický inženýr, plukovník, od roku 1764 ve službách Východoindické společnosti, hlavní inženýr v Bengálsku. – 578

Webster, americký politik v padesátých letech. – 536

Weguelin, Thomas, anglický obchodník, liberál, člen parlamentu, roku 1857 ředitel Anglické banky. – 572

Wellesley, Richard *Colleys*, markýz (1760–1842), anglický státník, generální guvernér pro Indii (1797 až 1805), ministr zahraničních věcí (1809–1812), místodržitel Irska (1821–1828, 1833–1834), krutě potlačil irské národně osvobozenecké hnutí. – 499, 500

Wellington, Arthur Wellesley, vévoda (1769–1852), anglický vojevůdce a státník, tory; ministerský předseda (1828–1830); ministr zahraničních věcí (1834–1835). – 433

Wenzel, August (1799–1860), pruský soudní úředník, poslanec zemského sněmu (1849–1859), patřil k levému křídlu. – 679

Westphalen, Ferdinand von (1799 až 1876), pruský státník, ministr vnitra (1850–1858), reakcionář; nevlastní bratr Marxovy ženy Jenny Marxové. – 634, 664

Wheeler, vicepresident Východoindické společnosti (1773–1780). – 578

Wheeler, Hugh Massy (1789–1857), anglický generál, zúčastnil se první anglo-afghánské války (1838 až 1839) a anglo-sikhských válek (1845 až 1846 a 1848–1849), velel kánpurské posádce (1856–1857), účastnil se potlačení národně osvobozeneckého povstání v Indii v letech 1857–1859. – 309, 331, 405, 407

Whiteside, James (1804–1876), irský právník, tory, člen parlamentu; vrchní státní návladní (1858–1859, 1866). – 176, 695

Whitlock, George Corniche (1798 až 1868), anglický generál, od roku 1818 ve službách Východoindické společnosti, účastnil se potlačení národně osvobozeneckého povstání v Indii v letech 1857–1859. – 524, 547

Whitworth, Charles (1752–1825), anglický diplomat, velvyslanec v Paříži (1802–1803), lord místodržitel Irska (1813–1817). – 460, 462

Williams, William Fenwick, baronet *Karský* (1800–1883), anglický generál, v roce 1855 za krymské války řídil obranu Karsu, člen parlamentu (1856–1859), velitel posádky ve Woolwichi (1856–1859). – 176, 412

Wilson, Archdale (1803–1874), anglický generál, za národně osvobozeneckého povstání v Indii velel vojskům při obléhání a dobývání Dillí (1857) a dělostřelectvu při obléhání Lakhnaú (1858). – 329, 335, 361, 364, 523

Wilson, George (1808–1870), anglický továrník a politik, freetrader, předseda Ligy proti obilním zákonům (1841–1846). – 202

Wilson, James (1805–1860), anglický buržoazní ekonom a politik, freetrader, zakladatel a redaktor časopisu „Economist", člen parlamentu; v letech 1853–1858 tajemník pokladu (ministerstva financí). – 165, 481, 482, 567, 591

Wilson, N. (zemřel roku 1857), anglický plukovník, účastnil se potlačení národně osvobozeneckého povstání v Indii. – 416

Windham, Charles Ash (1810–1870), anglický generál, v letech 1854 až 1856 se zúčastnil krymské války, velel anglické armádě v Láhauru (1857–1861), potlačoval národně osvobozenecké povstání v Indii v letech 1857–1859. – 406, 407, 412 až 416, 468

Windham, William (1750–1810), anglický státník, whig, později tory, člen parlamentu, ministr války (1794–1801). – 455, 459

Winslow, Forbes (1810–1874), anglický lékař a novinář, redaktor „Journal of Psychological Medicine and Mental Pathology". – 558

Wodehouse, John, hrabě *Kimberley* (1826 až 1902), anglický státník, vyslanec v Petrohradě (1856–1858), místokrál Irska (1864–1866), lord strážce pečeti (1868–1870), ministr pro kolonie (1870–1874, 1880–1882). – 537

Wood, Charles (1800–1885), anglický státník, whig, v letech 1846–1852 kancléř pokladu (ministr financí), předseda Kontrolního úřadu pro Indii (1852–1855), v letech 1855 až 1858 první lord admirality (ministr námořnictva), ministr pro Indii (1859–1866), lord strážce pečeti (1870–1874). – 348, 567

Woodburn, anglický generál, roku 1857 se účastnil potlačení národně osvobozeneckého povstání v Indii. – 282

Wrangel, Friedrich Heinrich (1784 až 1877), generál, jeden z hlavních představitelů pruského militarismu, spolupůsobil při kontrarevolučním převratu v Berlíně a při rozehnání pruského Národního shromáždění v listopadu 1848. – 75

z Yorku, Frederick August, vévoda (1763–1827), druhý syn anglického krále Jiřího III., od roku 1795 polní maršál, vrchní velitel anglické armády (1798–1809, 1811–1827). – 32–41, 634

Young, John (1807–1876), anglický státník, tory; státní sekretář pro Irsko (1852–1855), vrchní komisař Jónských ostrovů (1855–1859). – 690, 692

Zákupský, Joseph François Charles Bonaparte, vévoda (1811–1832), syn Napoleona I. a Marie Louisy; byl bonapartisty prosazován na francouzský trůn. – 447

Zamojski, Władysław, hrabě, polský magnát; účastník povstání 1830 až 1831, po potlačení povstání jeden z vůdců polské konzervativní monarchistické emigrace v Paříži; za krymské války se snažil zorganizovat polskou legii, která by bojovala proti Rusku. – 507, 510

Zikmund (1361–1437), německý císař (1411–1437), poslední z lucemburské dynastie. – 128, 129

Žofie, rakouská arcivévodkyně (1805 až 1872), matka rakouského císaře Františka Josefa I. – 622

POSTAVY Z MYTOLOGIE A KRÁSNÉ LITERATURY

Achilles, v řeckém bájesloví nejstatečnější z řeckých hrdinů obléhajících Tróju, jeden z hlavních hrdinů „Iliady"; podle pověsti byl smrtelně raněn střelou do paty — jediného zranitelného místa na svém těle. – 127, 174

Don Quijote, hrdina stejnojmenného Cervantesova románu. – 695

Falstaff, Sir John, postava ze Shakespearových děl („Veselé paničky windsorské", „Král Jindřich IV"), chvástavý strašpytel, šprýmař a piják. – 201

Hektor, postava z řeckého bájesloví, hlavní hrdina Trojanů, zabit Achillem. – 127

Herkules (Herakles), polobůh řecké mytologie, syn Diův; ztělesnění síly a vytrvalosti. – 189

John Bull, přezdívka, kterou se obvykle označují představitelé anglické buržoazie; velmi se rozšířila po roce 1712, kdy vyšla politická satira osvícenského spisovatele Arbuthnota „Příběhy Johna Bulla". – 34, 48, 164, 189, 203, 267, 282, 292, 297, 319, 408, 410, 423, 440, 448, 449, 475, 478, 494, 496, 540, 595, 610, 611, 613, 619, 649, 654, 694

Judit, hrdinka „Knihy Judit" v bibli, usmrtila asyrského vojevůdce Holoferna, který oblehl Jeruzalém. – 683

Kalibán, fantastická nestvůrná postava ze Shakespearova dramatu „Bouře". – 40

Macbeth, postava ze Shakespearova stejnojmenného dramatu. – 451

Nestor, postava z řeckého bájesloví, nejstarší a nejmoudřejší hrdina trojské války; odtud označení pro moudrého a zkušeného staršího muže. – 127

Pandora, postava z řeckého bájesloví; Pandora ze zvědavosti otevřela skříňku, v níž byly uzavřeny všemožné strasti, a vypustila je ven. – 676

Robin Goodfellow, postava z anglických pověstí. – 30

Sindibád Námořník, postava z arabských pohádek „Tisíce a jedné noci". – 211

Tartuffe, postava pokryteckého svatouška z Molièrovy stejnojmenné komedie. – 319

Timón, postava ze Shakespearova dramatu „Timón Aténský". – 233

REJSTŘÍK PERIODICKÝCH PUBLIKACÍ

„*Advertiser*", viz „*The Morning Advertiser*"

„*Allgemeine Preussische Zeitung*" [„Všeobecné pruské noviny"] (Berlín). – 677

„*L'Assemblée nationale*" [„Národníshromáždění"] (Paříž). – 85

„*The Bengal Gazette*", viz „*The Calcutta Gazette*"

„*Berliner politisches Wochenblatt*" [„Berlínský politický týdeník"]. – 710

„*The Bombay Courier*" [„Bombajský kurýr"]. – 341

„*The Bombay Gazette*" [„Bombajské noviny"]. – 361

„*The Bombay Times*" [„Bombajské Times"]. – 283, 284

„*The Calcutta Gazette*" [„Kalkatské noviny"]. – 325

„*Cobbett's Weekly Political Register*" [„Cobbettův týdenní politický přehled"]. – 37

„*Le Constitutionnel*" [„Konstituční noviny"] (Paříž). – 84, 431, 432, 443, 479, 480, 533

„*The Continental Review*" [„Kontinentální přehled"] (Londýn). – 445

„*Le Correspondant*" [„Dopisovatel"] (Paříž). – 653

„*The Daily Express*" [„Denní expr (Dublin). – 697

„*The Daily News*" [„Denní zprá (Londýn). – 136, 306, 308, 337, 480, 690

„*Daily Telegraph*" [„Denní telegr (Londýn). – 613

„*Débats*", viz „*Journal des Débats tiques et littéraires*"

„*Dio e Popolo*" [„Bůh a lid"] (Janov 605

„*The Economist*" [„Ekonom"] (L dýn). – 103, 355, 466, 480, 482 484, 529, 591, 592, 594, 610

„*The Edinburgh Review*" [„Edinbur přehled"]. – 159, 434

„*L'Etoile du Danube*" [„Dunaj hvězda"] (Brusel). – 289, 291

„*The Examiner*" [„Pozorovatel"] (L dýn). – 210

„*Figaro*" [„Figaro"] (Paříž). – 51

„*The Free Press*" [„Svobodný tisk (Londýn). – 7, 198, 355, 586, 6 626, 628, 629

„*Friend of China*", viz „*The Overl Friend of China*"

„*The Friend of India*" [„Přítel Indie (Šrírampur). – 339, 341

„*Gaceta de Madrid*" [„Madridské n viny"]. – 68, 251

„*The Globe and Traveller*“ [„Svět a cestovatel“] (Londýn). – 354, 408, 691

„*Hamburger Correspondent*“, viz „*Staats- und Gelehrte Zeitung des Hamburgischen unpartheyschen Correspondenten*“

„*L'Indépendance belge*“ [„Belgická nezávislost“] (Brusel). – 111

„*Journal de Constantinople*“ [„Cařihradské noviny“]. – 587

„*Journal de Madrid*“ [„Madridské noviny“[. – 71

„*Journal des Chemins de Fer des Mines et des Travaux Publics*“ [„Noviny pro otázky železnic, dolů a veřejných prací“] (Paříž). – 105

„*Journal des Débats politiques et littéraires*“ [„Noviny pro politické a literární diskuse“] (Paříž). – 54, 67, 68, 101, 421, 432

„*The Journal of Psychological Medicine and Mental Pathology*“ [„Časopis pro léčení duševních chorob a pro psychiatrii“] (Londýn). – 558

„*Königlich-Preussischer Staats-Anzeiger*“ [„Královský pruský státní věstník“] (Berlín). – 658, 687, 689

„*Kreuz-Zeitung*“ viz „*Neue Preussische Zeitung*“

„*The Manchester Guardian*“ [„Manchesterský strážce“]. – 201

„*The Merchant's Magazine and Commercial Review*“ [„Obchodníkův časopis a obchodní přehled“] (New York). – 577

„*Military Spectator*“ [„Vojenský pozorovatel“] (Londýn). – 339

„*The Mofussilite*“ [„Venkovan“] (Mérat, Ágra, Ambála). – 309

„*Le Moniteur universel*“ [„Všeobecný zpravodaj“] (Paříž). – 54, 65, 66, 88, 106, 236, 241, 419–422, 431, 437, 439, 440, 443, 448, 455, 458 až 461, 463, 464, 467, 480, 672

„*The Morning Advertiser*“ [„Ranní oznamovatel“] (Londýn). – 212, 213, 337, 554

„*The Morning Herald*“ [„Ranní věstník“] (Londýn). – 72, 354

„*The Morning Chronicle*“ [„Ranní kronika“] (Londýn). – 36, 354, 692

„*The Morning Post*“ [„Ranní pošta“] (Londýn). – 199, 210, 212, 293, 354, 554

„*The Morning Star*“ [„Jitřenka“] (Londýn). – 612, 690

„*National-Zeitung*“ [„Národní noviny“] (Berlín). – 643, 644

„*Neue Preussische Zeitung*“ [„Nové pruské noviny“] (Berlín). – 667, 686, 712

„*New-York Daily Tribune*“ [„Newyorská denní tribuna“]. – 7, 26, 44, 46, 52, 58, 64, 70, 76, 81, 86, 92, 99, 101, 109, 112, 117, 124, 126, 131, 137, 146, 152, 158, 166, 167, 172, 178, 183, 186, 192, 196, 203, 209, 214, 218, 225, 229, 233, 242, 248, 254, 258, 262, 266, 270, 274, 279, 282, 286, 289, 291, 294, 299, 304, 311, 315, 319, 323, 328, 332, 338, 344, 350, 356, 364, 368, 373, 376, 382, 388, 398, 407, 411, 417, 423, 428, 432, 436, 441, 446, 449, 454, 462, 467, 473, 478, 484, 491, 497, 503, 510, 514, 517, 520, 524, 530, 534, 539, 544, 549, 553, 559, 565, 570, 575, 579, 583–586, 590, 595, 599, 604, 608, 614, 618, 622, 629, 633, 637, 642, 646, 651, 656, 659, 661, 666, 670, 675, 680, 685, 689, 694, 698, 708, 712

„*The New-York Herald*“ [„Newyorský hlasatel“]. – 480

„*North British Daily Mail*“ [„Severobritská denní pošta“] (Glasgow). – 366

„*Nové pruské noviny*“, viz „*Neue Preussische Zeitung*“.

„*The Observer*“ [„Pozorovatel“] (Londýn). – 691

„*Opinione*“ [„Mínění“] (Turín). – 380

„*The Overland Friend of China*“ [„Zámořský přítel Číny“] (Hongkong). – 168, 577

„*La Patrie*“ [„Vlast“] (Paříž). – 440, 480, 481, 484, 533

„*Le Pays*“ [„Země“] (Paříž). – 285

„*Pensiero ed Azione*“ [„Myšlenka a čin“] (Londýn). – 605

„*The People's Paper*“ [„Lidové noviny“] (Londýn). – 7, 9, 29, 31, 41, 46, 52, 131

„*Pester Lloyd*“ [„Pešťský Lloyd“] (Budapešť). – 197

„*Le Phare de la Loire*“ [„Loirský maják“] (Nantes). – 421

„*The Phoenix*“ [„Fénix“] (Kalkata). – 411

„*Political Register*“, viz „*Cobbett's Weekly Political Register*“

„*Politisches Wochenblatt*“, viz „*Berliner Politisches Wochenblatt*“

„*Post*“, viz „*The Morning Post*“

„*Le Pouvoir*“ [„Moc“] (Paříž). – 480

„*The Press*“ [„Tisk“] (Londýn). – 210, 284

„*La Presse*“ [„Tisk“] (Paříž). – 69, 104

„*La Presse d'Orient*“ [„Východní tisk“] (Cařihrad). – 585–588

„*Preussische Zeitung*“, viz „*Allgemeine Preussische Zeitung*“

„*Punch, or the London Charivari*“ [„Kašpárek, aneb Londýnská kočičina“]. – 180, 437

„*Le Siècle*“ [„Století“] (Paříž). – 516

„*Somerset County Gazette*“ [„Noviny somersetského hrabství“] (Londýn). – 554

„*Le Spectateur*“ [„Pozorovatel“] (Paříž). – 421

„*Staats-Anzeiger*“, viz „*Königlich-Preussischer Staats-Anzeiger*“

„*Staats- und Gelehrte Zeitung des Hamburgischen unpartheyschen Correspondenten*“ [„Politický a vědecký list hamburského nestranného dopisovatele“]. – 461

„*The Standard*“ [„Prapor“] (Londýn). – 354

„*The Sun*“ [„Slunce“] (Londýn). – 212

„*The Times*“ [„Doba“] (Londýn). – 47, 48, 82, 101, 132, 136, 171, 177, 180, 181, 200, 219, 233, 259, 267, 272, 280, 298, 306, 308, 318, 319, 330, 347, 365, 374, 390, 392, 408, 410, 415, 421, 458, 474, 492, 496, 498, 521, 531, 533, 554, 555, 592, 613, 649, 686, 691

„*Tribune*“, viz „*New-York Daily Tribune*“

„*The True Briton*“ [„Pravý Brit“] (Londýn). – 458

„*L'Union*“ [„Svaz“] (Paříž). – 533

„*L'Univers religieux, philosophique, politique, scientifique et littéraire*“ [„Svět náboženství, filosofie, politiky, vědy a literatury“] (Paříž). – 448, 479, 480, 516, 533

„*Volks-Zeitung*“ [„Lidové noviny“] (Berlín). – 643

REJSTŘÍK ZEMĚPISNÝCH NÁZVŮ*

Abbeville, město v severní Francii – 673
Acapulco, přístav v Mexiku – 95
Acton, předměstí Londýna – 556
Addiscombe, místo v Anglii – 313
Adelaide, město v Austrálii – 349
Aden, přístav v jižní Arábii – 528
Aderbi, místo v Čerkesku – 505, 509, 587, 589
Adžmérská brána, v Dillí – 280, 285
Afghánistán – 148, 151–155, 157, 259 až 261, 315, 328, 469, 553, 602
Afrika – 115, 393, 396, 422, 527, 538
Agen, město v jižní Francii – 105
Ágra, město v severní Indii – 264, 283, 308, 309, 324, 326, 331, 335, 337, 469
Ak-Mečet, také *Petrovsk* (Kzyl-Orda), pevnost v jižní Sibiři – 626–628
Alambágh, sad a palác v Lakhnaú – 383, 406, 468, 469
Albánie – 118
Alcira, město ve Valencii – 71
Alexandrie (Iskandaríja), přístav v Egyptě – 116, 118
Alicante, přístav na východním pobřeží Španělska – 71
Alípur, město v severní Indii – 307
Alíval, vesnice u Ludhijány v severní Indii – 497
Alkmaar, město v severozápadním Holandsku – 34
Allier, departement ve střední Francii – 446
Alma, řeka na Krymu – 387, 412, 448
Alnwick, město v severní Anglii – 367
Alpy – 142, 143
Alsasko – 379
Altona, část Hamburku – 370
Alžírsko – 144, 437, 527
Ambála, město v severní Indii – 264, 272, 286, 305
Amerika – 56, 90, 91, 94–96, 101, 108, 349, 356, 367, 378, 494, 526, 528, 589, 593, 594, 596, 598, 709
Amiens, město ve Francii – 461, 673
Amoy (Sia-men), čínský přístav – 204, 612
Amudarja, sibiřská řeka ve Střední Asii – 154, 157, 604, 623, 626–628
Amur – 186, 248, 613, 614, 627, 648, 650, 651
Anapa, ruský přístav na břehu Černého moře – 505, 589
Anatólie, asijská část Turecka – 506, 509
Ancona, přístav v Itálii – 44
Andalusie – 71, 252

* V rejstříku jsou na prvním místě názvy, jak se jich používalo v době vzniku Marxových a Engelsových článků a jak jsou v textu. Pokud se tyto názvy dnes liší, je jejich dnešní znění uvedeno v kulaté závorce. V hranatých závorkách je přepis výslovnosti některých názvů u méně známých jazyků. *(Pozn. čes. red.)*

Angers, město v západní Francii – 59, 673, 681
Anglie – 36, 37, 44, 46, 47, 56, 77, 78, 80, 87, 89, 95–97, 100–102, 107, 114, 115, 116, 124, 132, 148, 151, 153, 159, 161, 162, 165, 167, 168, 176–183, 187, 189, 193, 197, 213, 221, 226, 230, 238, 243, 261, 262, 266–268, 280, 290, 291, 296–299, 314–317, 329, 339, 342, 345–350, 353, 365–368, 371–374, 378–382, 391–398, 408, 410, 412, 422, 433 až 437, 444, 447–449, 453–461, 474 až 476, 479–484, 488–497, 498, 502, 503, 506, 508, 513, 521, 524, 529, 531–533, 536–539, 541–544, 551, 560–564, 576, 592–599, 604, 608–614, 623, 625, 628, 631, 635, 636, 644, 647–651, 653, 664, 681, 684, 691, 693, 695
Angoulême, město v západní Francii – 673
Anjou, provincie ve Francii – 533
Antrim, hrabství v Irsku – 221
Antverpy – 120, 405
Apeninský poloostrov – 43
Apeniny, pohoří v Itálii – 44
Ára, město v Indii – 325, 326
Arábie – 100
Aragonie (Aragón), provincie ve Španělsku – 71
Araks, řeka na Kavkaze – 155
Aralsk, pevnost u Aralského jezera – 626
Aralské jezero – 155, 156, 625, 626, 628
Aranjuez, město ve středním Španělsku – 251, 252
Archipelag, souostroví v Egejském moři, Kyklady a Sporady – 118
Armagh, hrabství v Irsku – 221
Arménie – 156
Arras, pevnost v severní Francii – 673
Árva, město ve střední Indii – 342
Ásám, území v severní Indii – 341
Ascension, britský ostrov v Atlantském oceánu – 528
Asie – 94–96, 98, 100, 101, 116, 148, 153, 243, 248, 312, 623, 625, 627, 648
Astarábád, perské město na jihovýchod od Kaspického moře – 154–158, 627, 628
Astrachaň – 155–157
Asturie, provincie v severním Španělsku – 71
Atlantský oceán – 528, 696
Attakum – 508
Aurangábád, město v západní části Indie – 282, 294, 326, 327
Austrálie – 90, 94, 98, 267, 345, 353, 367, 393, 397, 409, 487, 526, 528, 569, 593
Avadh, *Avadhsko*, název provincie v severní Indii – 263, 264, 273, 277, 281, 297, 310, 325, 331, 335, 406, 468 až 472, 496, 498–503, 511–513, 518, 522–524, 546, 547, 552, 600–603
Ázamgarh, město v severní Indii – 469
Azory, ostrovy v Atlantském oceánu – 527
Azovské moře – 91

Badajoz – 496
Bádensko – 660
Bagdád – 259
Bahia (Sao Salvador), přístav v Brazílii – 376
Bahrámpur, místo severně od Kalkaty – 264, 326
Bajkalské jezero – 185, 613
Baksar, město na Ganze – 546
Baku – 155, 156
Balaklava – 358, 387, 412, 416
Balch (Vazirábád), město v severním Afghánistánu – 154, 157, 628

Baltské moře – 127, 370
Balúčistán – 155
Banáras (Vánárasí), město v Indii – 281, 310, 311, 318, 325, 326, 337
Bánda, město ve střední Indii – 341, 524
Bangalúr (Béngalúru), město v jižní Indii – 318
Bantry, přístav v jižním Irsku – 696
Barcelona – 65, 68, 71–73, 105
Barélí, město v severní Indii – 308, 519, 523, 545, 546
Barma – 315, 494
Barrios (Los Barrios), místo v jižním Španělsku – 252
Bást, vesnice u Dillí – 307
baskické provincie, název tří provincií v severním Španělsku – Vizcaya, Guipuzcoa a Alava – 71, 72
Basra, přístavní město v Persii (Iráku) na řece Eufratu – 100, 260
Bayonne, město v jihozápadním cípu Francie – 66, 67, 105, 251
Beauvais, město v severní Francii – 673
Bejrút, město v Libanonu – 118
Belfast, přístav v severním Irsku – 696, 697
Belgie – 43, 44, 89, 90, 379, 393, 395, 445, 526, 527, 691
Belle Ile, ostrov u jižního pobřeží Bretaně – 44
Benátsko – 42
Benátky – 113–116, 118–123, 393, 405
Bender Rig, přístav v Perském zálivu (Íránu) – 100
Bengálsko, presidentství v Indii – 264, 271, 273, 279, 282, 294, 310, 311, 326, 337, 407, 512, 520, 542–544, 582
Berákpur, město v Bengálsku – 264, 418
Bérár, území ve střední Indii – 277, 278
Berlín – 82, 83, 125, 371, 436, 619–622, 630, 638, 657–659, 662, 669, 67 679, 688, 711
Bern – 126
Berwick upon Tweed, hrabství ve Sko sku – 367
Besançon, město v jižní Francii – 673
Besarábie – 94
Bharatpur, město na jih od Dillí – 3(
Bidassoa, řeka v severním Španělsku 65
Bihár, území a město v Indii na střec ním toku řeky Gangy – 325, 337, 54
Bithúr, město na Ganze – 309, 31(325, 336, 416
Bjávar, město v západní části Indie 342
Blackburn, město v Anglii nedalek Manchesteru – 564
boka Kotorská, viz *Kotor*
Bologna, město ve střední Itálii – 44
Bolortag (Kyzylart), horský průsmy v Tadžikistánu – 627
Bombaj (Mumbaí) – 265, 274, 280, 28(294, 314, 315, 337, 342–344, 51(525, 542, 543
Bombajské presidentství – 273, 279, 28(294, 311, 326
Bordeaux – 67, 117, 378, 673
Borodino – 388
Bosna – 647
Bospor, průliv – 508, 510
Boulogne (Boulogne-sur-Mer), přístav v severní Francii – 418, 673
Bourges, město ve střední Francii – 67
Braila (Brăila), město v Rumunsku - 118
Braniborsko – 127–131, 669
Bratislava – 113, 120
Brazílie – 393, 396, 526, 528, 529
Brentford, předměstí Londýna – 556 558
Brest, přístav v západní Francii - 673

Britská Guayana, v Jižní Americe – 397, 528
Britská Indie – 154, 301, 502
Britská Východní Indie – 397
Britská Západní Indie – 392, 397, 528
Brusel – 289, 436
Budapešť – 356
Buenos Aires – 393, 396, 528
Buchara – 154, 155, 157, 625
Bukurešť – 287, 290
Bundelkhand, planina na jih od Gangy – 294, 297, 473, 496, 518, 523, 524, 602
Burgundsko – 125, 138, 141
Burnova tvrz, v Dillí – 341
Búšír (Búšahr), přístav v Perském zálivu (Íránu) – 100, 153, 156, 158, 243, 246, 259, 261, 262, 265, 296
Buzançais, město ve střední Francii – 437
byzantská říše – 318

Cádiz, přístav v jihozápadním Španělsku – 71
Caen, město v severozápadní Francii – 673
Cagliari, přístav na jihu Sardinie – 329
Cáchy – 465, 663
Calais – 673
Campanie, provincie v jižní Itálii – 450
Campo Formio, město v severní Itálii (v Benátsku) – 113, 120
Canterbury, město v jihovýchodní Anglii (v Kentu) – 35
Carlisle, město v severní Anglii – 189, 190
Carrick on Suir, město v Irsku – 698
Cartagena, město ve Španělsku – 71
Cařihrad – 115, 116, 118, 259, 260, 287, 289, 404, 504–508, 510, 584–590, 651
Cayenne, deportační stanice ve Francouzské Guayaně – 44, 291, 439, 463
Cejlon, ostrov – 177, 266, 295, 342–344, 393, 397, 528
Celje, město v severním Slovinsku – 117
Císařský průplav (Velký průplav), v Číně – 207
Clackmannan, hrabství ve Skotsku – 221
Clichy, předměstí Paříže – 419
Clonmel, město v jižním Irsku – 698
Colle di Cadibona, průsmyk v Přímořských Alpách – 141
Colney Hatch, město u Londýna – 561
Cork, hrabství v Irsku – 696
Cornwall, hrabství v Anglii – 221
Coventry, město ve Warwickshiru – 221
Curych – 142

Čambal, řeka v Indii – 341
Čen-čiang, přístav na pravém břehu Jang-c' – 207, 208, 612
Čerkesko, území obývané Čerkesy na sever od Kavkazu – 197, 504–510, 584–590
Černá Hora – 647
Černé moře – 91, 115, 117, 118, 121, 379
Četati (Cetatea), město na Dunaji v Rumunsku – 244
Čchung-ming-tao, ostrov v ústí Jang-c'-čiangu – 207
Čína – 91, 94–98, 132, 163, 167, 168, 173, 175, 180–182, 184–186, 193 až 196, 202, 204, 243, 246, 248, 264, 266, 295, 315, 317, 345, 392, 396, 409, 526, 527, 551–553, 576–583, 591–595, 609–612, 647–651
Čínské Tatarsko, viz *Mongolsko*
Čou-šan, ostrov při východním pobřeží Číny – 204, 207

Dágšáí, město v severní Indii – 305
Dakkhin (Dakšin), kraj v jižní Indii – 327
Dalmácie – 120–123
Dánsko – 299, 370, 376, 392, 395, 527, 530, 689
Daurské pohoří, v Sibiři – 248
Déráísmáílchán, město v Paňdžábu – 602
Derbyshire, hrabství ve střední Anglii – 221
Devonshire, hrabství v jižní Anglii – 221
Dhólpur, město v Indii – 341
Dijon – 673
Dillí, hlavní město Indie – 264–266, 271, 272, 280, 281, 283–286, 292 až 294, 297, 298, 305–309, 318, 319, 324–327, 329–341, 357–364, 407, 416, 468, 470, 496, 518, 521, 523, 545, 547, 548, 603
Dinádžpur, město v severní Indii (Pákistánu) – 341
Dínápur, město ve střední Indii – 311, 325, 326, 336, 337, 413, 546
Doáb, území mezi řekami Gangou a Jamunou v Indii – 308, 337, 413, 473, 519, 546, 547
Dob (Kabardinsk) – 506
Dobrudža, území při ústí Dunaje – 429, 440
Dominica, ostrov ve Velkých Antilách – 34
Dorsetshire, hrabství v Anglii – 221
Douai, město v severní Francii – 673
Dover, přístav v jižní Anglii – 479
Down, hrabství v Irsku – 221
Drážďany – 73
Drinopol (Edirne), město v evropském Turecku – 34
Dublin – 694, 696–698
Dubrovník – 118, 122
Dunaj – 115, 116, 124, 142, 465, 589, 626, 648
Dunkerque, přístav v severní Francii – 33
Durham, město v severní Anglii – 367
Düsseldorf – 660
Džabalpur, město ve střední Indii – 341
Džagadíšpur, město ve střední Indii – 546, 601
Džajpur, město ve střední Indii – 601
Džálandhar, město v severní Indii – 305
Džaunpur, město v severní Indii – 469, 471
Džhánsí, město ve střední Indii – 294, 524
Džihlam, město v Paňdžábu – 311
Džódhpur, město ve střední Indii – 342

Ebro – 49
Ecuador – 528
Edinburgh – 355
Egypt – 114, 116, 117, 262, 295, 392, 395, 460, 526, 527
Elberfeld – 665, 666
Elbing (Elbląg), přístav ve Východních Prusích (Polsku) – 676
Elburz (Elborz), pohoří v severní Persii (Íránu), v jihozápadním cípu Kaspického jezera – 153
El-Katif, přístav v Perském zálivu (Saúdská Arábie) – 100
Emba, řeka v Kazachstánu – 155
Epirus, území a pohoří v Řecku – 118, 121
Estremadura, území v jihozápadním Španělsku – 71
Erzerum (Erzurum), město v asijské části Turecka – 151
Eufrat – 260
Évreux, město v severozápadní Francii – 673

Faizábád, město ve střední Indii – 336, 337
Fatéhábád, město v severní Indii – 308
Fatéhpur, město ve střední Indii – 310, 325, 336
Ferrara – 44

Fife, hrabství ve Skotsku – 221
Figuéras, pevnost v severovýchodním Španělsku – 71
Filipíny – 95, 527
Firózpur, město v Paňdžábu – 265, 282, 334
Firozšáh – 497
Flandry – 33, 34, 36
Fort Monjuich, pevnost v Barceloně – 73
Fort William, pevnost u Kalkaty v Indii – 265, 281
Francie – 42–50, 53–59, 64, 77, 83–85, 87–94, 97, 103, 105–107, 111, 114, 117, 125, 161, 188, 213, 226, 236, 237, 261, 267, 268, 270, 287, 288, 291, 298, 299, 320–323, 329, 356, 372, 373, 377–382, 392, 393, 395, 420–422, 424–431, 439, 440, 443 až 449, 451–466, 470, 479–483, 486, 506, 527, 529, 533, 538, 539, 543, 607, 608, 612, 613, 645, 647–656, 662–664, 667, 671–675, 677, 682 až 684, 688, 689, 691
Fu-čou, město v Číně – 612

Galac (Galați), přístav na dolním Dunaji – 118, 124
Galicie (Galicia), provincie v severním Španělsku – 71
Ganga, řeka v Indii – 297, 308–310, 325, 326, 332, 336, 337, 413, 469, 470, 519, 546
Garhmukhtesar, město na řece Ganze – 308
Gázípur, město v severní Indii – 326
Gdaňsk – 371, 372, 406
Gelendžik, město na pobřeží Černého moře – 505, 508, 509
Gent, město v Belgii – 162
Gerona [vysl. cherona], město v severním Španělsku – 65, 71
Ghazní, město v Afghánistánu – 154, 157
Ghógra, řeka v severní Indii (Kášmíru) – 523
Gibraltar – 116, 528, 529
Glasgow – 79, 221, 349, 354, 598
Gloucestershire, hrabství v Anglii – 221
Gobi, poušť – 650
Górakhpur, město a území v severní Indii – 470, 518, 519, 547
Gracia, předměstí Barcelony – 73
Granada – 71
Granson (Grandson), město ve švýcarském kantonu Waadt – 138
Graubünden, kanton ve Švýcarsku – 142
Grenoble, město v jihovýchodní Francii – 673
Grien Barberia – 100
Gruzie – 511
Gudžarát, území v Indii – 311
Gulistán – 148
Gumtí, řeka v Indii – 383, 469, 471, 472
Gválijar, knížectví v Indii – 273, 297, 336, 337, 341, 406, 413, 416, 547, 549, 601, 602

Haidarábád, město a knížectví v jižní Indii (Dakšin) – 282, 311, 326, 327
Haidarábád, město v Sindhu (Pákistánu – 342
Haileybury, zámek v Anglii v hrabství Hert – 313
Halič – 533
Hamadán, město v Persii (ve středním Íránu) – 156
Hamburk – 124, 356, 369–372, 375, 376, 380, 424, 461, 635, 712
Hannoversko – 527
Hanwell, předměstí Londýna – 556, 561
Havana – 253
Helder (Den Helder), válečný a obchodní přístav v Nizozemí – 33

Heraklejský poloostrov, část Krymu mezi Inkermanem a Balaklavou – 647
Herát, město a knížectví v Afghánistánu – 101, 147, 151–158, 259, 260, 273, 296, 627, 628
Herserange, místo v severovýchodní Francii – 381
Hertford, město ve střední Anglii – 556
Hexham, město v severní Anglii – 367
Himálaj – 547
Hindúkuš, pohoří v Afghánistánu – 153, 627
Hindustán – 278, 306, 384, 470, 497, 512, 602
Hisár, město v Paňdžábu – 308, 336
Hohenzollern-Sigmaringen, malý stát v jižním Německu – 660
Holandsko – 36, 57, 89, 90, 98, 115, 116, 379, 382, 393, 395, 486, 527, 529, 691
Holštýn – 83, 299, 635, 665, 689
Hondschoote, město v severní Francii – 33
Honduras, země ve Střední Americe – 528
Hongkong – 132, 168, 177, 178, 181, 194, 204, 246, 248, 396, 527–529, 594, 609, 610
Hougomont, zámek u Waterloo – 388
Huddersfield, průmyslové město ve střední Anglii – 199, 201
Huesca, město v severním Španělsku – 71
Hull, průmyslové město ve východní Anglii – 159

Chalon-sur-Saône, město ve Francii – 437, 439, 440, 443, 673, 681
Chan-čou, město v Číně nedaleko Šanghaje – 612
Charak, ostrov v Perském zálivu – 100 až 102, 151
Charlottenburg, předměstí Berlína – 620
Chartres, město ve střední Francii – 67
Chelsea, část Londýna – 35
Cherbourg, francouzský válečný přístav – 656
Cheshire, hrabství v Anglii – 221
Chile – 95, 393, 396, 528
Chimay, město v jižní Belgii – 381
Chiva, karavanní město v Uzbekistánu – 154–156, 624–628
Chodžent, město v Turkestánu – 628
Chorásán, území v Persii (Íránu) – 153, 154, 156, 157

Iláhábád, město v severní Indii – 264, 309, 310, 317, 332, 337, 417, 469, 471, 601
Illésfalva, místo v Maďarsku – 505, 506
Ilýrie – 121, 122
Indaur, město ve střední Indii – 294, 308, 326, 337
Indický oceán – 116, 118
Indie – 91, 94–98, 100, 147, 151, 193, 262, 265–267, 271–286, 292–297, 300–319, 324–345, 358, 372, 404, 408–412, 468–470, 487, 496–498, 501, 503, 509, 511–514, 518–524, 526, 529, 532, 540–544, 547, 550 až 553, 576, 578–580, 600–604, 624, 627, 628, 651, 694
Indus (Sindh), řeka v severozápadní Indii – 153, 154, 157, 317, 627, 628
Inguri, řeka na Kavkaze – 244
Inkerman, místo na Krymu – 157, 357, 358, 387, 448
Írán – 154, 158
Irgiz, pevnost a řeka v Kazachstánu – 626
Irkutsk – 185
Irsko – 44, 189, 221, 289, 476, 499, 521, 541, 694–698
Isfahán, město v Persii (Íránu) – 154
Isleworth, předměstí Londýna – 556
Isonzo (Soča), řeka v severní Itálii – 120

Istrie, území v Chorvatsku, poloostrov v Jaderském moři – 114, 118, 120 až 124
Itálie – 42–46, 85, 105, 126, 270, 356, 369, 379, 380, 439, 445, 589, 607, 608, 630, 656, 683

Jaca [vysl. chaka,] město v severním Španělsku (v Pyrenejích) – 71
Jaderské moře – 44, 113–124
Jadran, viz *Jaderské moře*
Jaén, provincie a město v jižním Španělsku – 71, 252
Jamajka, ostrov – 535
Jamuna (Džamna), řeka ve střední Indii – 265, 286, 308, 326, 335–337, 340, 468, 470, 473, 546, 547
Jang-c'-čiang, řeka v Číně – 204, 207, 209, 612, 649
Janov – 393
janovská republika – 42
Jasy, město na řece Prutu – 289
Jáva – 527
Jaxartes, viz *Syrdarja*
Jericho – 319
Jersey, ostrov ve skupině Normanských ostrovů – 458–460
Jezd (Jazd), město v Persii (Íránu) – 154
Jónské ostrovy – 528, 690–694
Julské Alpy – 142

Kábul, knížectví a město v Afghánistánu – 147, 154, 155, 157, 623, 627, 628
Kábul, řeka v Afghánistánu – 157
Kalifornie – 90, 94, 396, 527, 569
Kalkata – 100, 157, 264, 265, 272, 281, 285, 295, 314, 315, 326, 332, 336, 337, 341–344, 383, 410, 499, 519, 525, 551, 582, 601, 603
Kálpí, město ve střední Indii – 336, 468, 470, 523, 524, 545, 547
Kamčatka – 186
Kanada – 393, 397, 409, 459
Kanárá, střední část západního pobřeží Přední Indie – 304
Kanárské ostrovy – 527
Kandahár, město a knížectví v Afghánistánu – 147, 154, 155, 157
Kánpur, město v Indii na Ganze – 297, 309, 310, 324, 325, 331, 332, 336, 337, 403, 405–407, 413, 417, 468 až 470, 499, 522, 524, 547
Kanton (Kuang-čou), město v jižní Číně – 132–137, 164, 167, 169 až 172, 177, 178, 180–182, 194, 195, 212, 216, 247, 318, 433, 498, 578, 581, 582, 609–613, 648, 649
Kanton (Si-čiang), řeka v Číně – 132, 168, 208, 580
Kapverdské ostrovy – 527
Karabutak, místo v Kazachstánu – 626
Karáčí, hlavní město v Pákistánu – 342–344
Karlsruhe, město v Bádensku – 678
Karnál, město v severní Indii – 307
Kars, město v asijském Turecku – 174, 244
Kasauli, město v severní Indii – 305
Kaspické moře – 148, 153–156, 262, 627
Kastilie – 66, 71
Kašmír (Kášmír), území v severní Indii – 338
Katalánie – 65, 71, 72
Kavkaz – 145, 148, 155, 156, 229
Kenmare, město v jihozápadním Irsku – 696
Kerry, hrabství v Irsku – 696
Khándéš, území v Přední Indii – 327
Kidderminster, průmyslové město v Anglii – 181
Killarney, město v jihozápadním Irsku – 696
kirgizská step – 624–628, 650

Kjachta, město na jižní hranici Sibiře – 185, 186, 611, 649–651
Koblenz, město v západním Německu – 678, 679
Kodaň (Köbenhavn) – 299, 379, 463
Kolerun (Kollidam), řeka v jižní Indii – 303
Kólhápur, město v jižní Indii – 326
Kolín nad Rýnem – 620, 638
Kolumbie – 593
Komorin (Kumárí), mys na jižním pobřeží Indie – 338
Konstantinopol, viz *Cařihrad*
Korfu (Kérkyra), ostrov u severozápadního pobřeží Řecka – 690, 691
Korutany, země v Rakousku – 124
Kostnice – 129
Kotor, přístav v Černé Hoře – 121, 122
Krakov – 691
Královec (Kaliningrad), bývalé hlavní město Východních Prus – 638, 664, 676
Kraňsko, území ve Slovinsku, bývalá část Rakouska – 124
Kréta, ostrov – 647
Kristiania (Oslo) – 298
Kronštadt, námořní pevnost v Baltském moři – 186
Krym – 34, 46, 83, 107, 108, 186, 227, 361, 387, 412, 434, 448, 507, 606, 624, 626, 682
Kua-čou, město v blízkosti Nankingu – 208
Kuang-si, provincie v jižní Číně – 247
Kuang-tung, provincie v jižní Číně – 194, 247, 611
Kuba – 196, 253, 392, 395, 537–539
Kuhistán, město ve střední Persii (v Íránu) – 154
Kurilské ostrovy (Kuril'skije ostrova) – 186
Kypr, ostrov ve Středozemním moři – 116

Labe – 127
La Coruña, přístav na západním pobře Španělska – 71
La Fère, město ve Francii – 448
Láhaur, město v Paňdžábu – 265, 28 307, 341, 342
La Haye Sainte, statek u Waterloo – 38
La Junquera, město v severním Španěl sku – 65
Lakhnaú, město v Indii – 264, 273, 282 309, 310, 324, 325, 329, 331, 332 336, 337, 383–388, 399–407, 413 417, 468–473, 492–497, 499, 502 518–523, 545, 546, 548, 603
La Mancha, provincie ve Španělsku – 7
Lamanšský průliv – 268, 480, 528
Lambessa (Lambèse), velká trestnic ve východním Alžírsku – 44
Lanark, hrabství ve Skotsku – 221
Lancashire, hrabství v Anglii – 216, 218, 220, 221, 375, 711
Le Havre, francouzský přístav – 117, 378, 673
Le Mans, město ve střední Francii – 673
León, provincie v severozápadním Španělsku – 71
Levanta, starší název zemí při východním pobřeží Středozemního moře – 117, 119, 379
Lewes, město v jižní Anglii (v Sussexu) – 434
Libava (Lijepaja), přístav v Lotyšsku – 186
Lille, město ve Francii – 378, 673
Limousin, kraj ve střední Francii – 33
Ling-ting, ostrov při ústí řeky Kantonu – 580
Liou-čou, město v Číně na poloostrově téhož jména – 135
Lipsko – 679
Lisabon – 116
Liverpool – 162, 179, 180, 191, 202, 351, 354, 597, 598

Loira, řeka ve Francii – 89
Loja [vysl. locha], město ve Španělsku (v provincii Granada) – 252
Lombardie – 42, 46, 121, 683
Londýn – 32, 38, 78, 82, 87, 88, 93, 125, 163, 179, 189, 190, 200, 213, 248, 313, 345–349, 351, 352, 354, 366, 371–376, 379, 411, 424, 448, 455–460, 500, 504, 513, 555–558, 561, 574, 592, 598, 613, 695
Ludhijána, město v Paňdžábu – 303, 305, 308
Luchana, místo ve Španělsku – 69
Lunéville, město v severovýchodní Francii – 113, 120
Lyon – 103, 106, 378, 431, 440, 673

Macao, portugalská država v provincii Kuang-tung v Číně – 578, 580
Macclesfield, město ve střední Anglii – 355
Mâcon, město ve východní Francii – 673
Madeira, ostrovy v Atlantském oceáně – 527
Madrás, město v Indii – 283, 286, 302, 314, 315, 342–344, 519, 542, 543
Madrás, presidentství v Indii – 273, 294, 300–302, 311
Madrid – 65–69, 71–75, 251–253, 267, 356, 381, 436, 465
Magdeburk – 676
Mahú, město ve střední Indii – 294, 308, 326, 327
Maisúr, území v jižní Indii – 311, 318
Malá Asie – 116
Malabarské pobřeží, v Indii – 304
Malaga, přístav v jižním Španělsku – 71
Malghera, tvrz u Benátek – 405
Malta – 114, 528, 529
Málva, území v Indii, náhorní plošina – 327
Mandžusko – 248, 648, 651
Manchester – 180, 183, 189–191, 199 až 203, 349, 366, 372, 375, 592
Manzanares, město ve středním Španělsku – 75, 250, 252
Mariembourg, město v jižní Belgii – 381
Maroko – 527
Marseille – 116, 117, 292, 378, 379, 586, 673
Mathura, město na jih od Dillí – 335
Mauritius, ostrov v Indickém oceáně – 392, 397, 528
Meklenbursko – 527
Melbourne, město v Austrálii – 349, 487
Mérat (Mérath), město na východ od Dillí – 264, 265, 282, 286, 305, 307, 318, 329, 470
Mety, město ve východní Francii (Lotrinsku) – 673
Mexiko – 95, 526, 528, 593
Middlesex, hrabství v Anglii – 561
Milán – 44, 681
Mirzápur, město na Ganze – 311, 326 337
Mississippi – 156
Mohammare (Chorramšahr), důležitý říční přístav v jižní Persii (Íránu) – 244, 246, 259, 260
Moldavsko – 287, 289–291, 298, 527
Monaghan, hrabství v Irsku – 696
Mongolsko – 185
Monmouth, hrabství v jihozápadní Anglii – 221
Mont-de-Marsan, město v jihozápadní Francii – 105
Montpellier, město ve Francii – 65, 673
Morgarten, hora v severním Švýcarsku (v kantonu Zug) – 138
Morpeth, město v severní Anglii – 367
Moskva – 157, 624
Moulins, město v jižní Francii – 673
Mudki, vesnice u města Firózpuru – 497

Mulhouse, město v Alsasku – 106, 111, 378, 673
Multán, město v Pákistánu – 342
Murádábád, město v severní Indii – 308
Murcia, provincie a město ve Španělsku – 65, 71
Murgab, řeka v Turkménii – 154
Murten, město ve Švýcarsku (v kantonu Fribourg) – 138
mys Dobré naděje – 116, 295, 393, 397, 528, 552

Nagode, město ve střední Indii – 341
Nágpur, město a území ve střední Indii – 311, 326, 327, 524
Nanking, město ve východní Číně – 204, 207–209, 247, 248, 609, 612
Nantes, město v západní Francii – 117, 378, 673
Nasírábád, město v severozápadní Indii – 309, 342
Natal, území v jižní Africe – 528
Navarra, provincie ve Španělsku – 66, 71
Neapol – 44, 667, 683
Neapolsko – 42, 92, 94, 164, 174
Nebeská říše, viz *Čína*
Nepál – 273, 325, 332, 499, 546
Německo – 42, 82, 84, 85, 87, 88, 90, 105, 127, 131, 288, 299, 356, 370, 373, 382, 594, 607, 648, 659, 660, 663, 664, 679, 683, 689, 703, 712
Neuchâtel, kanton ve Švýcarsku – 125, 126, 131
New Brunswick, provincie na východním pobřeží Kanady – 392, 397
Newcastle – 367
New Orleans, přístavní město v USA – 156
New York – 424, 451
Niagarský vodopád – 415
Nicaragua – 136
Nímač, město ve střední Indii – 308, 309
Nîmes, město v jižní Francii – 673
Nižnij Novgorod (Gorkij) – 186
Norsko – 370, 393, 394, 527, 530
Northumberland, hrabství v Anglii – 367
North Shields, město v Anglii – 367
Norwich, město ve východní Anglii – 563
Nottingham, průmyslové město ve střední Anglii – 221
Nottinghamshire, hrabství v Anglii – 221
Nová Granada, původní název Kolumbie – 528
Nová marka (Neumark) – 129
Novara, město v severní Itálii – 45, 498
Nový Jižní Wales – 528
Nový Zéland – 528

Oděsa – 114, 212, 213
Odra – 127
Oldenbursko, území v Německu – 527
Oldham, město v Anglii – 199
Oltenitsa (Olteniţa), město na Dunaji při ústí Ardžiše – 244
Orenburg (Čkalov), město na Uralu – 156, 157, 624–626
Orléans, město ve střední Francii – 673
Oviedo, město v severním Španělsku – 71
Oxford – 39
Oxus, viz *Amudarja*

Pád, řeka v Itálii – 44, 142
Paisley, město ve Skotsku – 221
Palestina – 527
Pamplona, město v severním Španělsku – 65, 249
Pandharpur, město v jihozápadní Indii – 311
Paňdžáb, území v severozápadní části Přední Indie – 263, 265, 272, 273, 279, 282, 286, 294, 303, 305–307, 311, 326, 334, 336, 342, 470, 497, 542, 543, 604

Panonie, římská provincie na pravém břehu středního Dunaje 122
Parma, provincie a město v severní Itálii – 44
Paříž – 42, 43, 45, 49, 59, 66, 73, 82, 83, 88, 90, 92, 94, 101, 103, 107, 108, 111, 174, 188, 240, 259, 268, 287, 291, 296, 299, 378, 379, 418–422, 429, 433, 437, 440, 442–448, 452, 458, 459, 466, 504, 506, 517, 586, 589, 607, 653, 667, 671–673, 693, 694, 703
Patna, město v Přední Indii – 311
Paurí, pevnost v severní Indii – 602
Peking – 177, 184, 186, 207, 209, 247, 248, 580, 604, 613, 648, 650, 651
Peloponnésos, poloostrov v Řecku – 116
Pernambuco, území v Brazílii – 376
Persie – 100–102, 147–158, 164, 171, 243, 245, 259–262, 264, 296, 315, 552, 553
Perský záliv – 100, 101, 151, 153, 154, 156, 158, 296, 627
Peru – 95, 196, 392, 396, 526, 528
Péšávar, knížectví v severozápadní Indii – 147, 157, 158, 273, 294, 311, 317, 334, 628
Pešť, část Budapešti, ležící na levém břehu Dunaje – 117
Petrohrad (Leningrad) – 436, 555, 576, 613, 615, 624–627, 636
Phillaur, město v severní Indii – 272, 305
Piacenza, město v severní Itálii – 44, 683
Piemont, kraj v severní Itálii – 42–46, 287, 288
Pindí, viz *Rávalpindí*
Piran, slovinský přístav v Terstském zálivu – 118
Plombières-les-Bains, lázně ve Vogézách – 66
podunajská knížectví, viz *Valašsko* a *Moldavsko*
Pomořany – 127, 128, 636, 669
Polsko – 121, 127, 131, 228, 606, 607, 617, 636, 651, 691
Portorico, ostrov – 392, 395
Portugalsko – 36, 75, 252, 393, 395, 527
porýnské Prusko, viz *Porýnská provincie*
Porýnská provincie, porýnské Prusko – 110, 128, 620, 660, 662, 664, 665, 669, 711
Postupim, sídlo německých králů a císařů – 621, 636
Poznaňsko – 128, 660, 669
Praha – 636
Prusko – 128, 131, 287, 288, 299, 369, 371, 379, 392, 395, 404, 527, 533, 543, 631, 633–646, 656–660, 663 až 670, 676–680, 682, 683, 686–689, 709–712
Přímořské Alpy – 141
Ptolémais (Akka), přístav na východním břehu Středozemního moře – 118
Pula, přístav na istrijském pobřeží – 122–124
Pyreneje, pohoří – 66, 105
Pyrenejský poloostrov – 66

Rádžpútána, bývalý název pro skupinu 19 států v severozápadní Indii – 272, 273, 523, 524, 549, 601
Rakousko – 42–46, 49, 85, 90, 105, 110, 113–124, 126, 130, 138, 261, 288, 290, 291, 299, 439, 445, 506, 532, 533, 585, 606, 608, 616, 635, 660, 664, 667, 683, 688, 689, 691
Rangpur, město v Indii (Pákistánu) – 341
Ratiboř (Racibórz), město na Odře v bývalém pruském Slezsku – 679
Rávalpindí, město a území v severozápadní části Indie – 317
Ravenna, město v Itálii – 120
Redan, opevnění v Sevastopolu – 174, 406, 412, 414
Remeš, město v severní Francii – 673
Renfrew, hrabství ve Skotsku – 221
Rennes, město v západní Francii – 673
Réus, město v Katalánii – 71
Reuss, řeka ve Švýcarsku – 143
Révá, město ve střední Indii – 341
Richmond, předměstí Londýna – 556
Rijeka, přístav v Jaderském moři – 113, 118, 122
Rio de Janeiro – 376
Rohilkhand, území v severní Indii – 297, 306, 308, 335, 341, 471–473, 496, 497, 518, 523, 546, 547, 549, 600, 602, 604
Rochdale, město v průmyslové části Anglie – 199
Romagna, území ve střední Itálii – 118
Roubaix, město ve Francii – 378
Rouen, město v severní Francii – 106, 378, 673
Rovinj, přístav na istrijském poloostrově – 118
Rubikon, řeka v severní Itálii – 67
Rudé moře – 116, 118, 527
Rumunsko – 118, 288, 289, 607
Rusko – 45, 90, 91, 101, 108, 118, 121, 125, 130, 145, 148, 151–153, 155, 156, 173, 174, 178, 181, 184, 186, 197, 202, 226, 229, 243, 248, 262, 287, 289, 291, 299, 315, 367, 392, 394, 406, 429, 431, 444, 449, 451, 476, 504, 507, 509, 510, 530, 532, 537, 582, 589, 593, 604, 610–618, 623–628, 636, 647–651, 657, 662, 664, 667, 671, 682, 683, 688, 689, 691, 693, 699–708
Rýn – 85, 142, 620, 665

Řecko – 117, 118, 527, 606, 607, 690, 693
Řím – 44, 121, 439, 447, 450, 452, 607, 683
římská říše – 276
Saarlouis, hlavní město Sárska – 62
Sabathu, město v severní Indii – 305
Ságar, město v Nágpuru v Indii – 294 311, 337, 470
Saint Étienne, město ve střední Francii – 378, 673
Saint Omer, pevnost v severní Francii – 673
Saint Quentin, město v severní Francii – 673
Salerno, přístav v jižní Itálii – 681
Salford, město ve střední Anglii – 199
Samarkand, město v Uzbekistánu – 154, 157, 628
San Domingo (Haiti), ostrov ve Velkých Antilách – 318
San Sebastián, španělský přístav v Biskajském zálivu – 496
Sanssouci, letohrádek německých císařů v Postupimi – 620
Saône, řeka ve východní Francii – 440
Sarawak, území na severním pobřeží Bornea – 246
Sardinie, viz *Piemont*
Sardinie, ostrov – 287, 288, 527, 688
Sarthe, departement ve Francii – 107
Sasko – 128, 636, 669
Sassia, vesnice u Ágry v Indii – 309
Sátára, knížectví v Indii – 277, 278, 311
Satladž, řeka v severní Indii – 272
Satory, pláň u Versailles – 429, 517
Seine, departement ve střední Francii – 466
Selímgarh, pevnost u Dillí – 341
Semmering, hora v Rakousku – 124
Sempach, švýcarské město v kantonu Luzern – 138
Sevastopol – 283, 285, 292, 357, 358, 364, 405, 422, 448, 647, 682
Severozápadní provincie, v Indii – 274, 308, 337, 542, 543
Sevilla – 65, 71
Sheffield, město v Anglii – 592

Sibiř – 181, 185, 248, 604, 623, 628, 651
Sicílie – 393, 395, 526, 527
Siegburg, město v Porýní – 619, 620
Sierra Morena, pohoří v jižním Španělsku – 252
Sindh, území v Pákistánu – 263, 326, 341, 342, 384
Singapur – 181, 246, 528, 529
Sinop, turecký přístav v Černém moři – 118
Sirsa, město v Paňdžábu – 294, 308
Sítápur, město v severní Indii – 472
Sjálkót, město v Pákistánu – 311
Skandinávie – 270, 298
Skibbereen, město v jižním Irsku – 696
Skotsko – 176, 351, 354, 355, 365, 367, 521, 598
Skutari (Üsküdar), část Cařihradu – 507
Slavkov – 122
Slezsko – 128, 636, 660, 669
Smyrna (İzmir), město v asijském Turecku – 114, 118
Soluň (Thessalonike), přístav ve východním Řecku – 118
Somerset, hrabství v jižní Anglii – 221
Són, řeka v Indii – 325
Soria, město v severním Španělsku – 65
Southampton, město v Anglii – 98
South Shields, přístav na severovýchodním břehu Anglie – 367
Split, přístav v Dalmácii – 122
Spojené království, viz *Velká Británie*
Spojené státy severoamerické – 95, 97, 114, 115, 174, 345, 349, 353, 366, 367, 373, 377–379, 392, 395, 425, 485 až 487, 525, 527, 529, 530, 535–537, 577, 595, 611, 612, 648
Srbsko – 647
Stará Kastilie – 71
Stará marka (Altmark) – 129
Stockholm – 370, 371, 376
Střední Asie – 154–156, 262, 623–629, 651
Středozemní moře – 49, 118, 122, 527
Sudžuk-Kale (Novorossijsk), pobřežní pevnost na Kavkaze – 508
Suezská šíje – 116, 552
Suezský průplav – 116, 118
Suir, řeka v Irsku – 698
Sultánpur, město v severní Indii – 470, 471
Sunderland, přístav na severovýchodním pobřeží Anglie – 367
Sundský průliv – 116
Svatá Helena, ostrov – 528
Svatý Gotthard, alpský průsmyk v kantonu Tessin – 142
Sydney, město v Austrálii – 349, 487
Syrdarja, řeka v jižní Sibiři – 153–155, 625–628
Sýrie – 527

Šahábád, území v Indii – 326
Šáhgaňdž, město v severní Indii – 600, 601
Šáhdžahánpur, město v severní Indii – 308, 546
Šanghaj – 97, 207, 247, 577, 592, 594, 612, 613, 648
Šan-tchou, přístav v Číně – 649
Šapsucho, řeka na Kavkaze a údolí téhož jména – 505, 508
Šibenik, přístav v Dalmácii – 124
Šikárpur, město v severní Indii (Pákistánu) – 342
Šíráz, město v Persii (Íránu) – 154, 158, 260
Šlesvik – 83, 299, 635, 665, 689
Šmalkaldy (Schmalkalden), město ve středním Německu – 129
Španělsko – 36, 37, 65, 70–76, 105, 249, 251, 270, 369, 392, 395, 406, 526, 527, 536–539, 593, 594
Štětín – 371, 372

Štrasburk – 422, 673
Štýrsko – 128
Šuster (Šúštar), město v západní Persii (Íránu) – 154, 156
Švédsko – 299, 356, 370, 392, 394, 527, 636
Švýcarsko – 49, 83, 125, 129, 138, 141, 142, 146, 379, 382, 444, 607

Tabríz (Tebríz), hlavní město Ázerbájdžánu – 156, 157
Talvara, předměstí Dillí – 340
Tarbes, město v jižní Francii – 105
Tasmánie – 528
Tatarský průliv, mezi ostrovem Sachalinem a pevninou – 613
Taunton, město v jižní Anglii – 182
Teherán – 101, 102, 151, 154, 156, 261, 262, 651
Terst – 113–118, 122–124, 292
Teruel, město ve východním Španělsku – 71
Tewkesbury, město v jižní Anglii – 79, 230
Tibet – 649
Tiencin (Tchien-čin) – 610
Tichý oceán – 96, 623
Tiverton, město v jihozápadní Anglii – 448
Toskánsko, krajina ve střední Itálii – 527
Toulon, přístav v jižní Francii – 673
Toulouse, město v jižní Francii – 65, 105, 673
Tours, město ve střední Francii – 673
Trabestan – 105
Transylvanie – 589
Trapezunt (Trabzon), turecký přístav v Černém moři – 118, 510
Tuapse, ruský přístav v Černém moři – 197
Turecko – 100, 114, 118, 121, 243, 245, 260, 288, 291, 393, 395, 507, 527, 578, 606, 647, 650
Turgaj, řeka v Kazachstánu – 155
Turín, město v severní Itálii – 436
Turkestán – 154, 155, 158, 624, 627, 628, 651
Turkmánčáj, město v Persii (Íránu), východně od Urmijského jezera – 148, 155
Tyroly – 142, 630
Tyrone, hrabství v severním Irsku – 221

Udajpur, město v severozápadní části Indie – 601
Uhry (Maďarsko) – 85, 506, 607
Ural, pohoří – 94
Ural, řeka – 155, 624, 626
Uruguay – 528

Valangin, město v západním Švýcarsku (v kantonu Neuchâtel) – 125, 126
Valašsko, kraj v jižním Rumunsku – 288–291, 527
Valencia, provincie a město ve Španělsku – 65, 71
Valenciennes, město v severní Francii – 673
Varna – 118, 244
Varšava – 288, 459, 498, 635
Velká Británie – 32, 40, 42, 96, 97, 125, 162, 181, 187, 202, 211, 215, 219, 221–223, 248, 262, 263, 267, 290, 296, 297, 312, 349, 357, 366, 377, 389–394, 409, 435, 455, 477, 485, 507, 525, 536, 537, 541, 543, 560, 571, 573, 577, 593, 612, 690, 692, 693
Velká Kaniža (Nagykanizsa), město v Maďarsku – 505
Velkorusko – 617
Venezuela – 528
Vendské moře, viz *Baltské moře*
Vestfálsko – 128, 371, 660, 669, 711
Viamala, soutěska v údolí horního Rýna – 143

Vicalvaro, město ve středním Španělsku – 75, 250, 252
Victoria, země v Austrálii – 528
Vídeň – 44, 82, 113, 117, 121, 122, 124, 125, 142, 189, 213, 436, 439, 555, 608, 667, 691
Vindhja, pohoří v Indii – 308, 547
Volha – 156, 624
Vratislav (Wrocław) – 638, 668, 676
Východní Indie – 96, 300, 349, 372, 392, 525, 528
Východní Prusy – 662, 664
Výmar – 678

Wales, hornický kraj ve střední Anglii – 80, 221, 488, 560, 561
Walcheren – 329
Wardle, město v Anglii – 231
Warwickshire, hrabství ve střední Anglii – 221
Waterloo – 83, 388, 449
West Riding, hrabství v Anglii – 375
Weybridge, místo v okolí Londýna – 38
Whampoa (Chuang-pchu), město, ostrov a delta řeky v jižní Číně – 578, 580
Wiltshire, hrabství v jižní Anglii – 212, 221
Woolwich, předměstí Londýna – 412
Worcester, město ve střední Anglii – 375
Württembersko – 660
Wu-sung, město a řeka u Šanghaje – 207

Yorkshire, hrabství ve středoanglické průmyslové oblasti – 220, 221, 488, 558, 562, 711

Zadar, přístav v Dalmácii – 118, 122
Zarogoza, město v severovýchodním Španělsku – 49, 65, 68, 71, 72, 298
Zuiderské moře (Ijselmeer, Ijselské moře) – 33

Žluté moře – 207

VYSVĚTLENÍ CIZÍCH SLOV A ODBORNÝCH TERMÍNŮ

abdikace – odstoupení, zřeknutí se (trůnu, úřadu)
absorbovat – pohltit, vstřebat
akceptovat – uznávat, přijmout
akr – plošná polní míra (40,5 aru)
akreditovat – pověřit zastupováním
alias – jinak, aneb, jiným jménem
alopatie – léčení nemoci podáváním prostředků potlačujících nemoc
alternativa – volba mezi dvěma možnostmi (zpravidla protikladnými)
anachronismus – kladení nějaké události, jevu nebo osoby do jiné doby, než kam skutečně patří; neshoda s dobovým rázem; přežitek
anály – letopisy
anatomie – nauka o vnitřní skladbě živých těl, též: pitva
antagonismus – nesmiřitelný protiklad
antiteze – protiklad
apologeta – obhájce, obránce
apologetický – obranný
arbiter – rozhodčí
arbitráž – rozhodnutí sporu vybranými rozhodčími
arogance – nadutost
arrondissement – správní jednotka ve Francii, odpovídá asi našemu okresu nebo ve městě obvodu
aspirace – snaha uplatnit se; nárok, úsilí
aureola – svatozář
axióm, axióma – základní poučka, která se přijímá bez důkazů; samozřejmá pravda
ážio – přirážka k ceně drahého kovu vyjádřená v papírových penězích

bankokracie – vláda bank
baterie – nejmenší jednotka dělostřelectva (2 až 8 děl); také palebné postavení pro tato děla
bigotní – pobožnůstkářský
blazeovaný – přesycený životem, unuděný, otupělý, netečný
brešovací baterie – v pevnostní válce minulého století baterie těžkých (obléhacích) děl, která měla palbou prolomit hradby obléhané pevnosti
briga – dvoustěžňová plachetní loď
budoár – elegantně zařízený dámský pokoj
bukanýrský – pirátský
bungalov – lehce stavěné obydlí v tropických krajích
Buridanovo scholastické zvíře – narážka na podobenství o oslu, které se připisuje francouzskému scholastickému filosofu Buridanovi (1300–1358): osel pošel hlady mezi dvěma stejnými otýpkami sena, protože nevěděl, pro kterou se rozhodnout

census – omezení volebního práva určitými podmínkami, např. výší majetku (majetkový census)

certifikát – osvědčení, průkaz, potvrzení
císař – titul římského panovníka, císař; absolutní vládce
citadela – tvrz v pevnosti nebo ve městě

debitovat (účet) – připsat na účet jako dluh
degradovat – zbavit hodnosti, sesadit; podceňovat, přisuzovat nižší význam
de facto – ve skutečnosti
deismus – filosoficko-teologický směr, který popírá osobního boha, ale připouští existenci boha jako neosobní prapříčiny světa
deisté – stoupenci deismu
deklarovaná hodnota – hodnota dováženého nebo vyváženého zboží, kterou udávají na statistických ohláškách sami dovozci a vývozci
demonetizace – zrušení jistého druhu mincí, které se zároveň berou z oběhu
denominace – označení hodnoty bankovky
deprese – fáze cyklu kapitalistické výroby následující po krizi; ustrnutí, tíseň
dithyramb – chvalozpěv
dilema – nutná volba mezi dvěma vzájemně se vylučujícími možnostmi; nutná, ale těžká volba
dispozice – používání, volné nakládání s něčím; sklon, předpoklad; rozvrh, plán; pokyn, směrnice
diverze – klamný, odlehčovací útok směřující k rozptýlení nepřátelských sil a jejich odlákání od hlavního objektu
dividendy – podíl z čistého zisku akciových společností vyplácený akcionářům
doktrína – nauka, učení, poučka
doména – panství, velkostatek
drakonický – krutý, přísný, neúprosný (podle aténského zákonodárce Drakonta)
džunka – plachetnice pro pobřežní plavbu používaná ve východoasijských zemích, zejména v Číně

efendi – titul tureckých úředníků, kněží a učenců, pán
eklektický – vybírající z různých názorů, soustav nebo směrů, bezzásadově slučující i nesourodé názory
eklekticismus – bezzásadové spojování různých nesourodých, protikladných názorů
ekvivalent – co se vyrovná něčemu jinému, co má stejnou cenu, hodnotu, rovnocenná náhrada
elaborát – písemné zpracování
entuziasta – nadšenec
epigram – krátká báseň vyjadřující úsečně a vtipně vážnou nebo satirickou myšlenku
epos – hrdinský zpěv; rozsáhlá výpravná báseň
epikurejský – požitkářský; pohodlnický
eskadrona – taktická jednotka jezdectva (jako rota pěchoty)
eskontovat směnku – koupit nebo prodat směnku přede dnem splatnosti s příslušnou úrokovou srážkou
eskortovat – dopravit s ozbrojeným průvodem
etiketa – pravidla společenského chování, soubor společenských zvyklostí
expozé – úřední informativní výklad

faktorie – osada založená v zámoří pro obchodní účely
fantazmagorie – výplod fantazie, přelud, vidina
fatalismus – víra v neodvratný osud
ferment – kvasidlo

fiktivní – domnělý, smyšlený, zdánlivý, neskutečný
fiskální – daňový; určený pro státní pokladnu
fixovat – zachycovat, upevňovat, ustalovat
flibustýrský – pirátský
freetrader – stoupenec svobodného obchodu
fregata – rychlá trojstěžňová válečná loď
fundované cenné papíry – zápůjčky, za něž ručí stát jako bezpečný dlužník
fyzilíři – lehká pěchota

galéra – starověká a středověká veslová loď
galon – anglická dutá míra = 4,54 l
galvanizovaný – zde: oživený
garancie – záruka
garantovat – ručit, zaručovat
gerila – drobná, partyzánská válka
glacis – šikmý ochranný násep před vnějším okrajem pevnostního příkopu
graduovaný – s akademickou hodností

harcovník – zde: bojovník za myšlenku
helénský – starořecký
heraldický – erbovní, týkající se erbu
homeopat – stoupenec homeopatie
homeopatie – léčení nemoci podáváním minimálních dávek léků, které vyvolávají u zdravého člověka příznaky nemoci (opak alopatie)
hurikán – cyklón v oblastech Západní Indie; přeneseně: silný vítr, vichřice

charta – listina práv, ústava
chimérický – přeludový, vysněný, neskutečný

imaginární – pomyslný, neskutečný, zdánlivý
iluminace – slavnostní osvětlení
indigo – rostlinné barvivo (modré)
indosament – převod cenného papíru, zejména směnky, písemným prohlášením na jejím rubu
insolventní – neschopný vyhovět peněžním závazkům
intermezzo – mezihra, vložka, vsuvka
internuncius – vyslanec; diplomatický zástupce (původně titul vyslanců papežského státu)

jaconet – měkká tkanina z jemné, pevné bavlněné příze
junta – vládní orgán, výbor, vláda

kamarila – dvorní klika; vlivná skupina osob působících na vládu nebo významnou osobnost
kanton – územní a správní jednotka ve Francii
komanditní společnost – forma obchodní společnosti s částečně omezeným ručením, v níž někteří členové ručí osobně, plně (komplementáři), jiní jsou jen tichými společníky (komanditisté) a ručí jen svým vkladem
konkláve – uzavřené shromáždění
konsoly – sjednocené státní dluhopisy
konstitucionalisté – stoupenci hnutí za zavedení ústavy
kontingent – pevný počet vojáků
kontribuce – daň, dávka
kontroverze – spor, střetnutí protichůdných názorů, sporná otázka
konvence – dohoda, ujednání (zejména mezinárodní)
konvertovat (cenné papíry) – změnit podmínky státních půjček, vypsaných státem v dřívější době; změna

zahrnuje především snížení úrokové míry, dále prodloužení splatnosti a sjednocení všech dříve vypsaných půjček v jedinou konverzní půjčku

konverze – přeměna

korán – základní náboženská kniha islámu

kornet – nejnižší důstojnická hodnost v jezdectvu

kortesy – ve středověku stavovské sněmy ve Španělsku; v 19. století volený zastupitelský orgán (parlament)

korveta – (šalupa), jednostěžňová plachetní loď

krédo – souhrn názorů, přesvědčení

kulminace – dosažení nejvyššího bodu, vyvrcholení

kuloáry – vedlejší místnosti sněmovny mimo zasedací síň

kurátor – správce

kurtina – hradební linie spojující bašty (mezibaští)

kvakeři – pacifistická protestantská sekta v Anglii a ve Spojených státech amerických s učením o „vnitřním světle"

letargie – strnulost, netečnost, chorobná spavost

levantský – ze země východního Středomoří

leviatan – vodní příšera, mořský netvor

limit (obligací) – nejkrajnější cena, za niž smí komisionář nejlevněji prodat nebo nejdráže koupit cenné papíry pro svého komitenta

livr – francouzská stříbrná mince

lumen – výjimečně nadaný, schopnostmi a znalostmi vynikající člověk (často a také zde v ironickém smyslu)

madapolam – hustá bavlněná tkanina na prádlo (nazvaná podle indického města)

majorát – nemovitý majetek, který dědí nejstarší z nejbližších zákonných dědiců

mandarín – evropský název pro čínského hodnostáře

melodram – divadelní hra dojemného obsahu spojená s hudbou

mise – veřejné poslání, úkol (politický, diplomatický apod.)

mohur – indická zlatá mince v hodnotě 15 stříbrných rupií

moloch – foinické božstvo, symbol krutosti, války; netvor

morganatický – stavovsky nerovný (sňatek)

motivovat – zdůvodňovat; dávat popud k něčemu

mystérium – tajemství, tajemný obřad

mysticismus – oddávání se nadsmyslným představám

mystifikace – klam, nepravdivé tvrzení

naib – turecký místodržící

naturfilosof – stoupenec přírodní filosofie, tj. spekulativního výkladu přírodního dění

nekombatanti – osoby, které provázejí armádu a jsou beze zbraně (zdravotnický personál a jiné neřadové služby)

nomenklatura – seznam, soustava (funkcí apod.)

nominále – jmenovitá hodnota cenných papírů, tj. hodnota, která je na nich vyznačena a s níž byly dány do oběhu

nominálně – podle jména

nominální hodnota – hodnota, na kterou zní cenný papír

obligace – závazek, dlužní úpis

oligarchie – vláda několika osob

orákulum – věštírna; věštba; prorok

organický – ústrojný, živý

ostrakismus – ve starém Řecku střepinový soud – lidové hlasování o vypovězení občana nebezpečného pro stát

pacifikovat – zjednat nebo obnovit mír, pořádek zpravidla násilím

pandémonium – říše démónů

panslavismus – hnutí usilující o politické sjednocení všech slovanských národů

parapet – nízká zídka, předprseň

par excellence – povýtce, zvláště, nad jiné

parvenu – povýšenec

paša – titul vysokých tureckých hodnostářů (zejména místodržících a vojevůdců)

pašalík – území spravované pašou; zde v přeneseném smyslu: území, kde někdo neomezeně rozhoduje

patriarcha – otec rodiny a vládce rodu, vážený, důstojný stařec

patrimoniální – panský, vrchnostenský

portfej – ministerské křeslo; ministr bez portfeje – ministr bez určitého úřadu

preambule – úvodní článek (např. smlouvy)

precedens – předchozí případ, podle kterého se rozhodují další obdobné případy

premisa – předpoklad

pretendent – nápadník trůnu

pretorián – člen císařské tělesné stráže ve starém Římě; příslušník privilegované vojenské kasty (viz též poznámku 314)

prolongace (směnky) – prodloužení lhůty splatnosti

proscénium – přední okraj jeviště před oponou; zde v přeneseném smyslu: v popředí

proskribovat – dát do klatby, vyhlás za psance

psalterium – starý drnkací nástroj pc dobný cimbálu

quasi – zdánlivý, zdánlivě

ratifikace – konečné potvrzení (zejména diplomatických smluv) hlavou stá tu, vládou nebo sněmovnou

réduit – pevnůstka v soustavě polního opevnění; sloužila často jako opěrný bod

reduta – samostatné menší opevnění v systému pevnosti nebo polního opevnění; měla podobu mnohoúhelníku s předprsní a příkopem a sloužila ke kruhové obraně

reeskontovat – prodávat eskontované směnky u jiného peněžního ústavu

rekapitulovat – zopakovat, shrnout

relace – poměr, vztah

reminiscence – vzpomínka, ohlas

renta – bezpracný důchod z majetku, výnos

replika – odpověď na odpověď, pokračování v polemice

retrospektivní – týkající se minulosti

rimesa – směnka, kterou osoba prodávající dostala místo peněz za prodané zboží a kterou často dále převádí na svého dodavatele; aktivní směnka vůbec

Rubikon – ve starověku jméno italské říčky, jejímž překročením roku 45 př. n. l. zahájil Caesar občanskou válku; přeneseně: překročit Rubikon – rozhodnout se k činu, učinit rozhodný krok

run – nápor

rupie – indická mince

saldo – v účetnictví rozdíl mezi součtem

zápisů na straně „Má dáti" a na straně „Dal"
sankcionovat – schválit, potvrdit
sapéři – zákopníci
sarkastický – jízlivý, kousavý
satrapa – správce staroperské provincie; přeneseně: samovládce; také: náhončí
sekularizace – zesvětštění církevního majetku
sinekura – bezpracný důchod; výnosný úřad
sofistika – záměrné používání nesprávných důvodů, sofismat; chytráctví
solventní – schopný platit
stagnace – váznutí, ustrnutí; období ustrnutí výroby
stoický – klidný, lhostejný
status quo – dosavadní stav
subalterní – podřízený
subsidie – podpora, peněžitá výpomoc
suverén – panovník, svrchovaný vládce
suzerén – panovník, vrchní pán léna, kterému je podřízen vazal
suzerenita – svrchovanost
synod – církevní sněm

šalupa – jednostěžňová loď
širtink – jemná bavlněná látka podobná plátnu

tael – čínská peněžní jednotka
teokratický – vztahující se k panovníkovi jakožto zástupci boha; zde: božský
teutonský – germánský, německý
tezaurace (drahých kovů) – hromadění zlata a měnových hodnot (jako pokladu) v rukou soukromníků
tory – člen konzervativní strany velkých a středních pozemkových vlastníků v Anglii
tranzitní – průvozní
traty – cizí směnky, obsahující příkaz, jímž výstavce přikazuje třetí osobě, aby místo něho zaplatila jeho věřiteli
tribut – poplatek, povinná daň

varant – zástavní list, část vkladního listu vydaného veřejným skladištěm
vitalita – životní síla, životnost
voltižér – lehký myslivec; příslušník elitní jednotky lehké pěchoty ve francouzské armádě
vótum – hlas, projev, hlasování

whig – příslušník liberální strany anglické průmyslové buržoazie

yard – anglická délková míra (0,914 m)

zamindárové – viz poznámku 250
zatlouci dělo – vrazit do prachové pánvičky dělové hlavně dlouhý hřebík nebo tyč. Dělo se tak stane dočasně nezpůsobilým k palbě
zuávové – francouzské koloniální jednotky v Alžíru tvořené z domácího obyvatelstva a francouzských kolonistů, později pouze z Francouzů

žakárový tkalcovský stav – nazvaný podle francouzského mechanika J. M. Jacquarda (1752–1834), stav se samočinným zařízením (lepenkové karty s otvory prosekanými podle vzorku) pro tkaní složitých vzorkovaných látek

OBSAH*

Předmluva 7–26

K. MARX A B. ENGELS 1856–1859

K. MARX, Řeč na jubilejní slavnosti listu „People's Paper", pronesená v Londýně 14. dubna 1856 29–31
K. MARX, Sněmovna lordů a pomník vévody z Yorku 32–41
K. MARX, Sardinie 42–46
K. MARX, Francouzská Crédit mobilier (Článek první) 47–52
K. MARX, Francouzská Crédit mobilier (Článek druhý) 53–58
K. MARX, Francouzská Crédit mobilier (Článek třetí) 59–64
K. MARX, *Revoluce ve Španělsku 65–70
K. MARX, *Revoluce ve Španělsku 71–76
K. MARX, *Hospodářská krize v Evropě 77–81
K. MARX, Peněžní krize v Evropě 82–86
K. MARX, *Příčiny vzniku peněžní krize v Evropě 87–92
K. MARX, *Peněžní krize v Evropě. — Z dějin peněžního oběhu 93–99
K. MARX, *Anglo-perská válka 100–102
K. MARX, *Hospodářská krize ve Francii 103–109
K. MARX, *Evropská krize 110–112
K. MARX, Námořní obchod Rakouska 113–117
K. MARX, Námořní obchod Rakouska 118–124

* U článků označených hvězdičkou doplnil nadpis Institut marxismu-leninismu při ÚV KSSS. *(Pozn. red.)*

K. MARX, Božské právo Hohenzollernů 125—131
K. MARX, *Anglo-čínský konflikt 132—137
B. ENGELS, *Válka v horách kdysi a dnes 138—146
K. MARX, Válka proti Persii 147—152
B. ENGELS, *Perspektivy anglo-perské války 153—158
K. MARX, Nový anglický rozpočet 159—166
K. MARX, Parlamentní rozpravy o válečných akcích v Číně 167—172
K. MARX, Porážka Palmerstonovy vlády 173—178
K. MARX, Blížící se volby v Anglii 179—183
K. MARX, *Obchod Ruska s Čínou 184—186
K. MARX, Anglické volby 187—192
K. MARX, *Anglická zvůle v Číně 193—196
K. MARX, Zrádce v Čerkesku 197—198
K. MARX, Porážka Cobdena, Brighta a Gibsona 199—203
B. ENGELS, *Nová anglická výprava do Číny 204—209
K. MARX, Výsledek voleb 210—214
K. MARX, Postavení továrních dělníků 215—218
K. MARX, Anglický tovární systém 219—225
B. ENGELS, Reorganizace ruské armády 226—229
K. MARX, Finanční aféry v Anglii 230—233
K. MARX, Crédit mobilier 234—242
I 234
II 238
B. ENGELS, Persie a Čína 243—248
K. MARX, Zajímavá odhalení 249—254
K. MARX, *Nový zákon o Francouzské bance 255—258
K. MARX, Smlouva s Persií 259—262
K. MARX, Povstání v indické armádě 263—266
K. MARX, Situace v Evropě. — Finanční situace ve Francii 267—270
K. MARX, Povstání v Indii 271—274
K. MARX, Indická otázka 275—279
K. MARX, Zprávy z Indie 280—282
K. MARX, Nynější stav indického povstání 283—286
K. MARX, Východní otázka 287—291

K. MARX, Indické povstání 292—295
K. MARX, *Politická situace v Evropě 296—299
K. MARX, *Mučení v Indii 300—304
K. MARX, *Povstání v Indii 305—311
K. MARX, *Příjmy Angličanů v Indii 312—315
K. MARX, Indické povstání 316—319
K. MARX, *Francouzská Crédit mobilier 320—323
K. MARX, *Povstání v Indii 324—328
K. MARX, *Povstání v Indii 329—332
K. MARX, *Povstání v Indii 333—338
K. MARX, *Povstání v Indii 339—344
K. MARX, *Bankovní zákon z roku 1844 a peněžní krize v Anglii 345—350
K. MARX, Otřes britského obchodu 351—356
B. ENGELS, *Dobytí Dillí 357—364
K. MARX, *Obchodní krize v Anglii 365—368
K. MARX, *Finanční krize v Evropě 369—373
K. MARX, *Krize v Evropě 374—376
K. MARX, Krize ve Francii 377—382
B. ENGELS, *Obléhání a zteč Lakhnaú 383—388
K. MARX, Britský obchod 389—398
B. ENGELS, Vyproštění Lakhnaú 399—407
K. MARX, Chystaná indická půjčka 408—411
B. ENGELS, Windhamova porážka 412—417
K. MARX, Atentát na Bonaparta 418—423
K. MARX, *Hospodářská krize ve Francii 424—428
K. MARX, Vláda pretoriánů 429—432
K. MARX, Derbyho vláda. — Ošidná Palmerstonova demise 433—436
K. MARX, Znamení doby 437—441
K. MARX, Nynější Bonapartovo postavení 442—446
K. MARX, Pélissierova mise v Anglii 447—449
K. MARX, Mazzini a Napoleon 450—454
K. MARX, Procesy proti Francouzům v Londýně 455—462
K. MARX, *Finanční situace Francie 463—467
B. ENGELS, Dobytí Lakhnaú 468—473

K. MARX, Rozpočet pana Disraeliho 474—478
K. MARX, Anglo-francouzské spojenectví 479—484
K. MARX, Důležité britské dokumenty 489—491
B. ENGELS, *Podrobnosti o zteči Laknaú 492—497
K. MARX, Anexe Avadhu 498—503
K. MARX, Pozoruhodný kousek historie 504—510
K. MARX, *Canningova proklamace a otázka vlastnictví půdy v Indii 511—514
K. MARX, *Bonapartovy finanční manévry. — Vojenský despotismus 515—517
B. ENGELS, *Povstání v Indii 518—520
B. ENGELS, *Anglická armáda v Indii 521—524
K. MARX, Situace britského obchodu 525—530
K. MARX, *Politické strany v Anglii. — Situace v Evropě 531—534
K. MARX, Britská vláda a obchod s otroky 535—539
K. MARX, *Daně v Indii 540—544
B. ENGELS, Indická armáda 545—549
K. MARX, Návrh zákona o Indii 550—553
K. MARX, Uvěznění lady Bulwer-Lyttonové 554—559
K. MARX, *Růst počtu choromyslných v Anglii 560—565
K. MARX, *Anglický bankovní zákon z roku 1844 566—570
K. MARX, *Obchodní krize a peněžní oběh v Anglii 571—575
K. MARX, Historie obchodu s opiem 576—579
K. MARX, Historie obchodu s opiem 580—583
K. MARX, Ještě jedna podivná kapitola moderních dějin 584—590
K. MARX, *Anglo-čínská smlouva 591—595
K. MARX, Britský obchod a finance 596—599
B. ENGELS, *Povstání v Indii 600—604
K. MARX, Nový Mazziniho manifest 605—608
K. MARX, Smlouva mezi Británií a Čínou 609—614
K. MARX, *Otázka zrušení nevolnictví v Rusku 615—618
K. MARX, Pomatenost pruského krále 619—622
B. ENGELS, Pronikání Ruska do Střední Asie 623—629
K. MARX, Pomatenost pruského krále 630—633
K. MARX, Regentství v Prusku 634—637

K. MARX, Situace v Prusku 638—642
K. MARX, Situace v Prusku 643—646
B. ENGELS, *Ruské úspěchy na Dálném východě 647—651
B. ENGELS, Soudní stíhání Montalemberta 652—656
K. MARX, Nová vláda 657—661
K. MARX, Nová vláda 662—666
K. MARX, Situace v Prusku 667—670
K. MARX, *Plán regulování cen chleba ve Francii 671—675
K. MARX, Situace v Prusku 676—680
B. ENGELS, *Evropa roku 1858 681—685
K. MARX, *Situace v Prusku 686—689
K. MARX, Otázka Jónských ostrovů 690—694
K. MARX, Vzrušení v Irsku 695—698
K. MARX, O osvobození rolníků v Rusku 699—708
I 699
II 705
K. MARX, Situace v Prusku 709—712
Poznámky 713—788
Data k životu a činnosti K. Marxe a B. Engelse 789—810
Jmenný rejstřík 811—847
Postavy z mytologie a krásné literatury 849—850
Rejstřík periodických publikací 851—853
Rejstřík zeměpisných názvů 855—870
Vysvětlení cizích slov 871—876

Ilustrace

První stránka rukopisu B. Engelse „Válka v horách kdysi a dnes“ str. 139
První stránka náčrtu rukopisu K. Marxe „Válka proti Persii“ str. 149
Persie, Afghánistán a Střední Asie roku 1857 za str. 152
První a druhá opiová válka proti Číně v letech 1839—1842 a 1856—1858 str. 205
Plán Dillí v roce 1857 str. 359
Plán Lakhnaú v letech 1857—1858 str. 385
Národně osvobozenecké povstání v Indii v letech 1857—1859 za str. 472

K. MARX—B. ENGELS

SPISY

Svazek 12

Odpovědné redaktorky Bohumila Žežulková a Olga Fialová

Vydalo Nakladatelství politické literatury v Praze jako svou 1715. publikaci

Graficky upravil Milan Hegar

Z nové sazby, písmem Baskerville, se 2 přílohami. Vytiskla tiskárna Rudé právo, vydavatelství ústředního výboru KSČ, Praha. Formát papíru 95×126 cm. AA 52,73, VA 55,44. Náklad 20 450. Tematická skupina 00/1. Vydání I. Daň 5 %.

Cena brož. 15,30 Kčs váz. 19,70 Kčs
63 I-2

25 — 159 — 62 Kčs 19,70